BERKELEY
LIBRARY
UNIVERSITY OF
CALIFORNIA

3169

Digitized by Google

Digitized by Google

MJESEČNIK

GLASILO PRAVNIČKOGA DRUŠTVA

UREDILI:

Dr. EDO LOVRIĆ
KR. SVEUČ. PROFESOR

Dr. IVO POLITEO
ODVJETNIK

GODIŠTE LX.

ZAGREB 1934

TISKARA »MERKANTILE« (JUTRIŠA I SEDMAK) ZAGREB, ILICA 35

Digitized by Google

MAIN LIBRARY

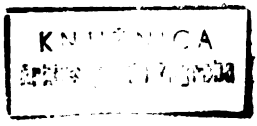

Digitized by Google

K1
M57
V.60

SADRŽAJ

I.
RASPRAVE I DRUGI ČLANCI

Dr. Politeo Ivo: O bivšim sucima kao odvjetnicima i odjetničkim pripravnicima 1
Dr. Belić Matija: Sloboda sudačkoga uvjerenja po Codexu iuris canonici 7
Pravne pretpostavke po kanonskom pravu 142
Novi austrijski konkordat 335
Bračno pravo i konkordati 532
Dr. Žilić Franjo: Da li je prisvojenje divljači iz tudjega lovišta kažnjivo po krivičnom zakoniku 15
Dr. Devčić Mile: Ponavljanje krivičnoga postupka 18
Postupak suca pojedinca i sreskoga suda, kada u toku pretresa nadju, da je stvarno nadležan sud višega ranga 162
Da li je svečano obećanje dano po svjedocima u postupku pred sreskim sudom, kada otpada potreba zaklinjanja, ravno zakletvi (§ 381., odj. 1. al. II. k. p.) 281
Dr. Lederer Miroslav: Sudska nadležnost kod obročnih poslova 26
Dr. Šeparović Ivo: Da li je uredba o zaštiti zemljoradnika od 23. studenoga 1933. contra legem i kao takova za sudove u primjeni neobvezatna 29
Dr. Hribar Mijo: Nenadležnost upravnih sudova u sporovima po zakonu o nužnim prolazima 31
Dr. Polak Milan: O granicama zaštite zemljoradnika 32
Dr. Milobar Franjo: Roosewelltov veliki eksperimenat 49, 97, 185, 238, 329
Antidemokratske revolucije, njihovi uzroci i vjerojatni rezultati 378
Manzoni Ivan: O učešću lajičkoga elementa u krivičnom pravosudju 60
Dr. Šantek Miroslav: Pravni lijekovi protiv rješenja suda, donesenoga po novom gradj. par. postupniku pogrješno u obliku presude umjesto u obliku zaključka i obratno 63
Dr. Muha Miroslav: Potpuna (§ 992. grpp.) ili djelomična (§ 495. grpp.) kontumacija u mandatnom, mjeničnom i porabnom postupku, ako jedna ili druga stranka izostane od prvoga ročišta, odredjenoga za usmenu spornu raspravu 67
Dr. Steinmetz Ivan: Protestantsko bračno pravo u Bosni i Hercegovini 71
Oštećenik i privatni učesnik 359
Dr. Bulić Ivan: Da li optuženik nakon meritornoga oslobodjenja po prvostepenom sudu smije, da bude zadržan u istražnom zatvoru do rješenja izjavljene revizije? Tumačenje § 339. od. 2. k. p. . 82
Dr. Jeremić Stojan: Elektricitet kao objekt prava 109
Istovjetnost osoba i tijela kod zemljišno-knjižnih upisa 298

Digitized by Google

Dr. Franolić Vladimir: Seljačka svojina i seljačko nasljedno pravo kao socijalni i ekonomski problem 119
Dr. Krmpotić Josip: O prekovremenom radu u smislu zakona o zaštiti radnika 150
Gonjenje zbog prestupa preljuba iza stupanja na snagu zakona o izmjenama i dopunama u krivičnom zakonu od 20. listopada 1931. 439
N. N.: Šesta skupština kongresa pravnika u Zagrebu 433
Antonović Viktor: Tužba o »pobijanju provedene diobe« po čl. 21. zakona o bivšim kmetskim selištima 167
Dr. Lederer Željko: Značenje londonske konferencije o definiciji napadača 195
Pariški pakt i naše ustavno pravo 393
Mijušković B. Jovan: Primjena § 21. k. z. — Da li § 21. k. z. ima veze sa §§ 71. i 72. k. z. 203
Dr. Čulinović Ferdo: Adhezioni ili pridružni postupak 207
Dr. Zuglia Srećko: Posljedice izostanka od prvoga ročišta na usmenu spornu raspravu u mandatnom, mjeničnom i porabnom postupku 219
Dr. Werk Hugo: Unifikacija zakona zahtijeva jedan kasacioni sud 233
Dr. Mandić Nikola: Knjižni upisi kao posljedica krivičnoga djela (§§ 73. i 74. z. o z. k.) 248
Dr. Rucner Josip: Povlačenje tužbe i odricanje od tužbovnoga zahtjeva 261
Dr. Mogan Julije: O zastarjelosti pomorskoga trgovačkoga zakona 264
Magjer Drago: Jesu li ratni invalidi oslobodjeni od kuluka . . . 267
Dodaci na skupoću državnih službenika i socijalne odredbe ustava 437
Šeringer Branko: Nadležnost upravnih sudova u sporovima po zakonu o nužnim prolazima 269
Dr. Maurović Ivan: In memoriam Antonina Rande 281
Dr. Passek Nikola: Suparničarstvo i glavna intervencija po novom gradjanskom parničnom postupniku 290
Dr. Kiršner Slavko: Službeni odnosi po zakonu o radnjama . . 301
Dr. Brichta Milan: O sudskoj nadležnosti kod obročnih poslova 320
Iz uredništva: Jugoslavenski pravnici u Bugarskoj 321
Spomen povodom strašnoga dogodjaja u Marseille-u 377
Gorničić Josip: Carinsko zakonarstvo i egsekutiva 340
Dr. Boschi Ivo: Funkcije odvjetničkoga i sudačnoga poziva u pravnoj državi 362
Dr. Šilović Josip: Pobočaj se mora strogo kazniti 369
Dr. Rižnar Vladoje: Tužba ili otkaz za raskidanje uporabne pogodbe po § 1118. o. g. z. 409
Dr. Šćetinec Juraj: Socijalna organizacija fašizma . . . 419, 502
Žic Nikola: Volčićev prepis Mošćeničkoga statuta 432
Dr. Dolenc Metod: Dokaz istinitosti kod kleveta nadleštva i političkih tijela 465
Timoškin Vladimir: Krivično djelo krivokletstva 469
Gjurković Makso: Inspekcija rada 475
Stanoš Ivo: Javni bilježnik — odvjetnik 484
Miličić Ante: Zastara i otvorenje stečaja 486
Dr. Vuković Mihajlo: Tel Quel klauzula 492

Digitized by Google

II.

OCJENE I PRIKAZI

Skala Anton A.: Zavodi za vaspitanje djece i mladjih maloljetnika, Beograd 1934.; priopćio dr. Šilović Josip 37
Luj de Fir: Medjunarodno javno pravo. Preveli dr. V. N. Dimić, dr. B. S. Marković i dr. M. M. Radojković. Beograd 1934.; priopćio dr. Andrassy Juraj 223
Pahorukov Nikolaj D.: Zbirka raspisa i upustava ministarstva pravde i drugih ministarstava, koji se odnose na primjenu sudskih i drugih zakona od 1. I. 1929.—1. VII. 1933.; Beograd 1934.; priopćio dr. Eisner Bertold 225
Milanović - Železinger: Rješenja kasacionoga suda (stola sedmorice, odjeljenja B. u Zagrebu), knjiga VIII., Zagreb 1933.; priopćio dr. Werk Hugo 271
Lachner Hugo: Das neue Zivilprozessrecht Jugoslawiens; I. Teil: Das Prozessverfahren, Wien 1933.; priopćio dr. Werk Hugo . 272
Dr. Kann Richard: Die polnische Zivilprocessordnung; I. Hauptteil: Streitverfahren nebst Einführungsverordnung, Berlin 1933.; priopćio dr. Werk Hugo 273
Dr. Tomašević Jozo: Die Staatsschulden Jugoslawiens, Zagreb 1934.; priopćio dr. Lunaček Valdemar 451
Dr. Franjo Žilić i dr. Miroslav Šantek: Zakon o sudskom vanparbenom postupku i Uvodni zakon za zakon o sudskom vanparbenom postupku s tumačenjem i sudskim rješidbama, te stvarnim kazalom, Zagreb 1934.; priopćio dr. Eisner Bertold . 543

III.

PRAVOSUDJE

a) Gradjansko.

1. Rješidbe stola sedmorice A.
a) Plenarne.
Odvjetnik ne može za nasljednike obaviti ostavinsku raspravu (2. studenoga 1933. br. 1526) 43
Privilegij Drvažne hipotekarne banke u pogledu izvršenja za njena potraživanja (3. veljače 1934. br. 7083/33.) 175
Privremena alimentacija ženi po dovršenoj parnici kod duhovnoga suda (5. veljače 1934. br. 6396/33) 226
b) Redovite.
U kojem slučaju može član zadruge raspolagati medju živima svojom imovinom? (K tumačenju §§ 5. i 55. zadružnoga zakona.) — Čim je pretstavnik obitelji u zadruzi prije sklopljene kupoprodajne pogodbe nadležnoj upravnoj vlasti predao molbu za razlaz svoje zadruge i upis zadružnih nekretnina na svoje ime, postao je tim časom samovlasnikom tih nekretnina pod suspenzivnim uvjetom, da ta molba bude u pozitivnom pravcu riješena. Tim časom mogao je on sa tim nekretninama pod rečenim suspenzivnim uvjetom posve slobodno kao samovlasnik raspolagati (31. kolovoza 1933. br. 4000) 84

Digitized by Google

Dužnost dokazati istinitost isprave po § 123. gr. p. p. ne pada na onoga, koji se na ispravu poziva, nego dokazati neistinitost isprave pada na onoga, koji tvrdi, da je isprava krivotvorena (9. prosinca 1932. br. 1963) 172
Ako se plaća u dinarima dug ugovoren u stranom novcu, ima se platiti po tečaju burze povećanom za »prim« (3. veljače 1934. br. 5750/33) 173
Predbilježba prava zaloga na temelju nepravomoćne krivične presude? (3. studenoga 1933. br. 6212) 177
Nasljednikov vjerovnik može tražiti osiguranje svoje tražbine na nekretninama, koje će pripasti nasljedniku, već časom smrti ostaviteljeve, dakle prije prijave nasljedstva (8. veljače 1934. br. 6256/33) 178
I ako je muž nakon rastave prešao na pravoslavnu vjeru, za rješavanje parnice o definitivnoj alimentaciji izmedju supruga, koji su brak sklopili po katoličkom obredu (?!), nadležan je redoviti gradjanski sud, a ne eparhijski sud po čl. 129. t. 4. ustava srpsko-pravoslavne crkve (1. veljače 1934. Rek. 153/34) 227
Tužba protiv poruka u smislu § 1355. o. g. z. nije preuranjena, premda glavni dužnik nije prije opomenut, jer tu opomenu zamjenjuje dostava tužbe glavnomu dužniku (29. svibnja 1934. br. 7347) 274
Dvije suprotne rješidbe stola sedmorice o ovršivosti odluka obraničkoga suda trgovinsko-industrijske te zanatske komore, kojima se naredjuje jednoj parbenoj stranci naknada troškova (4. srpnja 1933. i 1. veljače 1934. br. 3922 i 2925/33) 371
Pogrješna uputa suda ne može produljiti zakonski rok pravnoga lijeka. — Ako ne bude uvažen rekurs protiv zaključka prizivnoga suda u glavnoj stvari, ne može se rekurs radi troška uzeti u pretres. — Prilog tumačenju §§ 513., 546., 192., 558. i 622 grpp. (12. svibnja 1934. br. Rek. 33/1—34) 372
Potrepštine za pobijanje pismene oporuke po zakonskim nasljednicima. Kako se imade shvaćati oporuka, koju je oporučitelj sačinio povodom odlaska, u Ameriku za slučaj, da tamo umre, a to se ne dogodi, nego oporučitelj po povratku iz Amerike drugdje umre. — Prilog tumačenju §§ 580., 581. i 696. o. g. z. (15. travnja 1934. br. Rv. 230/1—34) 455
Medju supruzima ugovoreno uzdržavanje dužan je suprug platiti, makar je istovremeno ugovorom utanačeno rastavljeno življenje, u koliko nema na supruzi krivnje za takovu sporazumnu vansudsku rastavu. Preinačenje ugovorene alimentacije može se tražiti samo onda, ako su se imovinske prilike supruga promijenile (30. kolovoza 1934. Rev. 1547/1-33) 559
Obranička presuda, koja se pobija po § 691. t. 7. grpp., može se samo djelomično poništiti, i to u dijelu, koji se protivi prinudno-pravnim propisima, ostajući inače na snazi (28. rujna 1934. br. Rev. 1747/1-34) 551
Dok se ne obrazuju izbrani odbori, rješavat će sporove iz službenoga odnosa obrtne oblasti po dosadašnjim propisima, dakle i u dosadašnjoj nadležnosti. Rok tužbe na pobijanje njihovih odluka je 8 dana po § 176. obrtnoga zakona. Ako službeprimac povodom jednostranoga sniženja beriva ne otkaže, ne znači, da je time pri-

Digitized by Google

stao na sniženje, jer nije dužan otkazati (13. lipnja 1934. br. 986/1-34) 552
Valjan je ugovor, kojim muž dozvoljava ženi razlučno boravište, te se obvezuje na plaćanje alimentacije (4. listopada 1934. Rev. 1024/1-34) 554
2. Rješidbe stola sedmorice B.
Kad upravna vlast u smislu § 15. ovršnoga reda izjavi, da se tražiocu izvršenja može dozvoliti izvršenje osnivanjem prinudnog založnoga prava na nekretninama općine bez ugroženja javnih interesa, da li je tom izjavom implicite dano i ovlaštenje, da se tražiocu izvršenja kasnije dozvoli i prinudna dražba istih nekretnina? (30. svibnja 1933. Ut. 133/33/1) 40
Odvjetnik može za nasljednike obaviti ostavinsku raspravu (23. lipnja 1931. — broj nije naveden) 88
3. Rješidbe apelacionoga suda (banskoga stola) u Zagrebu.
Zahtjev ovrhovoditelja prigodom pljenidbe za raspis dražbenoga roka nad zaplijenjenim nekretninama zemljoradnika radi kamata, koji se imaju plaćati u smislu zakona o produženju važnosti zakona o zaštiti zemljoradnika i koji su dosudjeni godišnje, preuranjen je prije dospjetka istih (8. studenoga 1933. Zl. 9082/931/1) 176
§ 63. st. 3. z. o z. k. može se primijeniti samo na slučajeve stečaja, a ne i na one prinudnoga poravnanja van stečaja ili posredovanja (1. ožujka 1934. br. I. Dn 357/34) 176
Ovršna uknjižba prava zaloga za svote ispod 500 D. ima se dozvoliti i bez prethodne ovrhe na pokretnine (12. srpnja 1933. br. Pl. 5388) 179
Glede dugova, na koje se odnosi uredba od 22. studenoga 1933. br. 75.482 o zaštiti zemljoradnika, ne može vjerovnik voditi ovrhu na nikakovu imovinu zemljoradnika (8. veljače 1934. br. 975/34—1) 227
Propisi toč. 6. čl. 5. zakona o taksama stupanjem na snagu uvodnoga zakona prestali su važiti za sve postupke pred sudovima, navedene u § 1. zakona o sudskim taksama (9. svibnja 1934. Pl. 3552/34) 274
Za tužbe odvjetnika iz odnošaja zastupanja nadležan je kako onaj sud, pred kojim je odnosna stvar raspravljena, tako i onaj sud, koji je za tuženika s obzirom na njegovo prebivalište opće mjesno nadležan (13. lipnja 1934. br. II. Pl. 5.776/1934.—1) 275
Taksa od D. 50 za oglas dražbe pokretnina nije na zakonu osnovana (30. svibnja 1934. br. Pl. 2637/34) 276
Poziv na ostavinsku raspravu po § 120. i. p. p. ima izdati sud. Muž je ovlašten za svoju ženu dati uvjetno nasljedno očitovanje i bez posebnoga punomoćja (27. travnja 1933. Pl. 455—33—4) . . . 278
Trošak za incidentni postupak u parnici glede duga, koji pada pod udar zakona o zaštiti zemljoradnika, nije zaštićen uredbom (18. travnja 1934. Pl. 3.889—34—1) 279
4. Zaključak (osuda) okružnoga suda u Zagrebu.
Komasaciono kao razgodbeno povjerenstvo je nadležno za pretresanje ovlašteništva na z. z. urbar. općinu, dok je nasuprot sud nadležan za pretresanje zahtjeva na priznanje utanačenja, po kojem nekomu

Digitized by Google

pripada ovlašteničko pravo na z. z. urbar. općinu — t. zv. tužba ustanovljenja ili utvrdjenja (27. prosinca 1933. Pl. 929/33—2) . 174
Tužba protiv zadruge na priznanje prava vlasnosti nekretnina s naslova dosjelosti je dopustiva (7. svibnja 1934. Pl. 1.064/34.) . . 277
Samo za posao kupoprodaje, a ne i drugih trgovačkih poslova, može se po § 85. al. 2. zakona o sud. postupku u gradj. parnicama ugovoriti nadležnost po klauzuli plativosti i utuživosti, ako je tu klauzulu potpisao naručilac (30. lipnja 1934. od I. br. Pl. 1.526—1934.) 373
5. Zaključak okružnoga suda u Osijeku.
Mjesni sudovi su nadležni — i to u gradovima samo do D. 150, a u selima do D. 75 (6. listopada 1934. P. 308/34.) 554

b) Kazneno.

1. Rješidba stola sedmorice A.
Tumačenje § 25. k. z. u savezu sa § 170. k. p., kada zakonita žena preslušana kao svjedok u krivičnom predmetu, a u pogledu njenoga spolnoga odnošaja van braka, položi krivu zakletvu u pogledu toga njenoga spolnoga odnošaja, neupućena prije preslušavanja i zakletve po raspravnom sudu na ustanovu § 170. k. p. 5. rujna 1934. Kre. 32/1—34) 577
2. Rješidba stola sedmorice B.
Tumačenje § 324. k. z. (datum i broj nije naveden) 89
3. Rjršidbe beogradskoga kasacionoga suda.
Za povredu autorskoga prava nije odlučno, da li su kompozicije izvodjene na pamet, ciganski ili bez nota, a dovoljno je, da je autor pjesme stavio na note (20. rujna 1933. — broj nije naveden) . . 14
Primjeni propisa § 311. k. z. kao općega propisa nema mjesta i na djela klevete učinjene putem štampe, jer čl. 61. zakona o štampi izrijekom dopušta dokazivanje istinitosti činjenica klevete putem štampe svim dokaznim sredstvima, pa i svjedocima osim slučajeva, koji su u ovom propisu limitativno nabrojani (30. ožujka 1934. Kre — 114/2) 556

c) Pomorsko.

1. Rješidba stola sedmorice A.
O pomorskom agentu (16. lipnja 1933. br. 820) 90
Zastara iz člana 433. Cod. nap. ne odnosi se na otštetni zahtjev proti kapetanu broda (datum i broj rješidbe nije naveden) . . . 279

d) Upravno.

Rješidba državnoga savjeta.
Zabrana odvjetniku, da zastupa pred upravnim vlastima u konkretnome slučaju, sačinjava ništinu dotičnoga upravnoga postupka (21. kolovoza 1934. br. 20.631/34) 557
Kongres pravnika kraljevine Jugoslavije (šesta skupština) 327, 375, 443
Društvene vijesti 48, 91, 96, 179, 229, 458
Literatura 46, 92, 184, 229, 279, 323, 373, 459, 558
Svaštice 46, 93, 232, 325, 375, 462

Digitized by Google

MJESEČNIK

GLASILO PRAVNIČKOGA DRUŠTVA

Uredili:

GOD. LX. Dr. Edo Lovrić, kr. sveuč. prof. ZAGREB, 1934.
SIJEČANJ Dr. Ivo Politeo, odvjetnik BROJ 1.

O bivšim sucima kao odvjetnicima i odvjetničkim pripravnicima

Napisao dr. Politeo Ivo, odvjetnik u Zagrebu.

U posljednjem dvobroju (11—12/1933.) »Mjesečnika« priopćena je rasprava gosp. dra Alekse Vragovića, tajnika stola sedmorice u Zagrebu, pod naslovom »Pravo bivših sudaca na vršenje odvjetništva i na vježbu kod odvjetnika«. U tome članku podvrgao je gosp. pisac kritici rezoluciju zadnje redovite skupštine Advokatske komore u Zagrebu od 29. listopada 1933. o vježbi bivših sudaca kao odvjetničkih pripravnika, za koju rezoluciju odmah na početku kritike reče, da »mora da svakoga pravnika začudi«. Budući da se ja smatram takodjer pravnikom a smatraju se pravnicima beziznimno i svih onih preko sto odvjetnika, koji su rezoluciju jednoglasno prihvatili, moram odmah priznati, da mene i njih ona nije začudila. A naći će se sigurno još po koji čedni pravnik, koga rezolucija uprkos onome »mora« ipak nije začudila. Ali prijedjimo preko čudjenja, jer čuditi se nije ni pravni izraz ni pravni pojam, pak ne spada u pravnu raspravu, nego ćemo se zaustaviti na tvrdnji gosp. pisca doista pravne naravi, a ta glasi:

»Medjutim taj je zaključak (naime rezolucija) nezakonit i ništav.«

Budući da gosp. pisac, kritikujući rezoluciju, koju je tako proglasio nezakonitom i ništavom, nije nju doslovce i u cjelini ni priopćio, naknadit ću ja taj njegov propust ovdje. Rezolucija glasi:

»Skupština Advokatske Komore u Zagrebu od 29. X. 1933. slaže se s motivima i intencijom propisa §-a 3. stav prvi, Zak. o adv., prema kojemu propisu tamo navedeni suci ne mogu vršiti odvjetništvo u onome mjestu, u kojemu su vršili sudačku službu, dok ne prodje pet godina otkada su prestali da služe kao suci u tome mjestu;

uvjerena je, da bi se toj intenciji jednako protivilo, kad bi takvi suci, iako osposobljeni za odvjetništvo uopće, vršili vježbu adv. pripravnika u mjestu svog bivšeg sudačkog službovanja;

osudjuje takvo izigravanje zakona, koje slabi povjerenje u čistoću odvjetništva i u nepristranost suda, i

zato proglasuje dužnošću odvjetnika, da ne primaju na vježbu bivše suce u slučajevima, kad bi po §-u 3., stav prvi, Zak. o adv. istim sucima bilo nemoguće da budu odvjetnici u dotičnome mjestu.«

Digitized by Google

Slučajevi, radi kojih je donesena ova rezolucija i kojih ponavljanje ona je htjela spriječiti, bili su beziznimno takvi, u kojima ni Stol sedmorice nije dotičnim bivšim sucima odobrio da budu odvjetnici u izvjesnome mjestu t. j. mjestu svog zadnjeg sudačkog službovanja. Oni su htjeli biti odvjetnici baš u tome mjestu, u tome jedinome izmedju 400 i više njih u državi; pa kad nisu smjeli po zakonu vršiti odvjetništvo u tome mjestu, onda su zatražili upis u imenik odvjetničkih pripravnika sa vježbom kod odvjetnika u t o m e i s t o m e m j e s t u. Trebalo bi biti nevjerojatno naivan, a da se ne vidi svrha. Odvjetništvo, za koje im je zakon zabranio da ga vrše u dotičnome mjestu, oni su htjeli vršiti u tome njima zabranjenome mjestu pod imenom odvjetničkih pripravnika. I dok je Odbor Adv. Komore, imajući pred očima jasnu svrhu zakona, uskraćivao dotičnima upis u imenik odvjetničkih pripravnika, dotle je Stol sedmorice takav upis odobravao. Drugim riječima: dok je Adv. Komora spriječavala izigravanje zakona i njegove svrhe, ono je uslijed rješenja i shvaćanja Stola sedmorice i dalje bilo moguće. Pa kad su stvari već tako daleko pošle, onda Adv. Komori nije preostalo drugo, nego da u o b r a n u z a k o n a proglasi dužnošću odvjetnikâ, da ne primaju u vježbu one bivše suce, koji bi takvim stupanjem u vježbu htjeli zaobilaznim putem postići ono, što im je zakon izričito zabranio.

I zato da je rezolucija Adv. Komore nezakonita i ništava?

Veli dr. Vragović: »Veća kvalifikacija nije zapreka nijednome zvanju, pa ne može biti ni zvanju odvjetničkoga pripravnika.« Ali ne radi se ovdje o kvalifikaciji. Ovu ne osporuju bivšemu sucu ni zakon ni Adv. Komore. Radi se o m j e s t u. Nije kvalifikacija zaprekom vršenju odvjetništva, nego mjesto; i ako je ono zaprekom vršenju odvjetništva, onda je zaprekom i vršenju odvjetničke pripravničke vježbe. Zakon, naime, zabranio je bivšemu sucu, da bude odvjetnikom, ne radi imena odvjetnik, nego zato da ne bi vršio odvjetničke poslove kao bivši sudac, pak je stoga svejedno vrši li on to zvanje pod imenom odvjetnika ili pod imenom odvjetničkoga pripravnika. Utjecaj bivšeg sudačkog položaja na vršenje odvjetništva — a taj utjecaj htio je zakon spriječiti — bit će jednak u jednome kao i u drugome slučaju. U očima stranaka i vlasti dotičnog mjesta bivši sudac ostaje uvijek bivši sudac, dolazio pred njih u svoje ime kao odvjetnik ili u ime svog nominalnoga šefa kao odvjetnički pripravnik. Samo jedan primjer: U mjestu X je bio sudac Y, koji se zahvalio na službi i zatražio kod Adv. Komore upis u imenik odvjetnika. Odbor A. K. odobrio mu je upis, obzirom na kvalifikaciju, ali ne za mjesto X. Stol sedmorice je povodom žalbe Y-a odluku Odbora potvrdio. Sad je taj bivši sudac — i ako je mogao biti odvjetnik u svim ostalim mjestima prostrane države — zamolio upis u imenik odvjetničkih pripravnika kod odvjetnika Z. u istome mjestu X. Odbor je upis uskratio, ali je Stol sedmorice, povodom žalbe, upis odobrio. I sad je pisarna odvjetnika Z-a, koji je do onda vrlo slabo radio, preko noći proradila. Stranke su nagrnule odvjetniku Z-u, ali ne radi njega, nego radi njegova pripravnika, do jučer bivšega suca u istome mjestu. Čitav posao pisarne vodio je taj bivši sudac, sada odvjetnički pripravnik, a njegov šef dolazio je u pisarnu samo da signira spise, a često ni to nije činio. Plaću pak dobivao je šef od svoga odvjetničkoga pripravnika, valjda zato, jer mu je dozvolio da »vježba«. Dopuštamo, da bivši sudac nije imao na vlasti nikakav veći utjecaj zato, što je bio sudac. Dopuštamo. Ali je pogibeljno za državu i za pre-

Digitized by Google

stiž njezina pravosudja, ako postoji već sama mogućnost takvoga utjecaja i ako stranke vjeruju u taj utjecaj, pa se radi toga uvriježi u javnosti predrasuda o pristranosti suda. Nepravedno je pak, ako odvjetnička pisarna napreduje ne radi vrsnoće svoga šefa, nego radi bivšeg sudačkog svojstva njegova odvjetničkoga pripravnika. Ukoliko tu već nema korupcije, ona je blizu ili je bar vrlo laka moguća.

§ 20., 2. stav. Zak. o adv. zabranjuje izrijekom odvjetniku »raditi u društvu s licem, koje nije odvjetnik«. Teško je izravno dokazati odvjetniku i odvjetničkomu pripravniku, da rade u društvu; tu je čovjek upućen tek na posredni dokaz s indicijima. A medju najjačim indicijima bit će taj, da je netko otišao raditi odvjetniku kao odvjetnički pripravnik, jer mu je zakonom zabranjeno, da radi kao odvjetnik. Zato rezolucija Adv. Komore samo ponavlja za poseban slučaj onu zabranu, koju je § 20. Zak. o adv. općenito statuirao.

Strogo uzevši, mogla bi Adv. Komora uskratiti upis u imenik odvjetničkih pripravnika svakome bivšemu sucu bez obzira na mjesto. Mogla bi zato, jer odvjetničko pripravništvo imade po zakonu isključivi značaj vježbe, priprave za odvjetništvo. Odvjetnički pripravnik stvarno služi svome šefu, pomaže mu, saradjuje s njime, privredjuje mu, ali ne samo da ništa od toga nije u zakonu primarno, nego ništa od toga ne dolazi uopće po zakonu u obzir. Zakon ove momente uopće i ne spominje. Pročitajmo §§ 9—19. Zak. o odv. pak ćemo vidjeti, da zakon u odvjetničkom pripravništvu vidi isključivo vježbu i samo vježbu. Pa kad je tako, onda se ne može dozvoliti onakvo odvjetničko pripravništvo, koje nema to značenje ni tu svrhu vježbe. Bivši sudac, kvalificiran za odvjetnika, ne treba ni vježbe ni priprave. A čim se ne vježba i ne pripravlja, nije više odvjetnički pripravnik. Baš obzirom na to jasno izraženo značenje odvjetničkoga pripravništva u zakonu, ovaj nije smatrao ni potrebnim, da izrijekom zabrani za odvjetničke pripravnike ono, što je zabranio za odvjetnike. Kad bi za tumačenje i primjenu zakona bile odlučne samo riječi zakona, onda bi bilo suvišno pravo i pravnici. Onda bi svaki pismeniji i bistriji čovjek mogao biti sucem i odvjetnikom. Ali vještina pravnika sastoji baš u sposobnosti, da iz riječi zakona pronalazi njegov smisao, svrhu i duh. Skoro u svakome zakonu ima praznina. Ali to ne znači uvijek, da treba istom čekati novi zakon, da ih popuni. Tu je pravnik, da ih popuni pomoću pravila tumačenja. Gosp. piscu rezolucijine kritike sigurno nisu nepoznati § 7. o. g. z. ni analogija. Zašto se onda toliko drži riječi zakona, a kloni ovih priznatih sredstva zakonskog tumačenja? Zašto se uklanja načelu, izraženome u §-u 916. o. g. z., koje ne priznaje simulacije i fingiranje, nego traži jezgru, sadržaj i istinu, da prema ovima sudi i odlučuje?

Leges scire non est verba earum tenere!

Istina je, što veli gosp. dr. Vragović, da ima dosta slučajeva, kada vježba odvjetničkoga pripiravnika traje i dulje, nego je propisano zakonom ili potrebno za pripravu. Ali to se samo trpi, i to više iz socijalno-ekonomskih obzira nego li zato, što bi se priznavalo, da takvo stanje odgovara zakonu. Trpi se napose kod bivših sudaca, kod kojih nema zapreke iz §-a 3. Zak. o adv. (ako su, naime, odvjetnički pripravnici u mjestu, koje nije bilo kroz

Digitized by Google

zadnjih pet godina mjesto njihove sudačke službe). I baš potonja okolnost jest ona, na koju je tajnik A. K. u Zagrebu gosp. dr. Vidman uputio kao na dokaz, da odvjetnici putem Komore ne prave nikakvih zapreka sucima, da se bave odvjetničkim poslovima. Ali ako pri tome dolazi u pogibelj čistoća sudstva i odvjetništva, kao što je u gore opisanim slučajevima, pa kad sam zakon nalaže uklanjanje takve pogibelji, onda smo doprli i do granica socijalno-ekonomskih obzira, gdje već prestaje opravdanost toleriranja. Zato rezolucija i nije zabranila odvjetnicima uopće primanje bivših sudaca kao odvjetničkih pripravnika u vježbu, nego samo onda, ako tim istim sucima ne bi bilo ispravnim tumačenjem zakona dozvoljeno, da budu u istome mjestu i odvjetnici.

Toliko o rezoluciji s materijalno-pravne strane. Što se tiče formalnoga prigovora, da skupština nije bila nadležna donijeti takvu rezoluciju, imam reći ovo:

Gosp. pisac tu nenadležnost nastoji dokazati s ovim razlozima:

1. jer da su »dužnosti odvjetnika propisane u glavi III. Zakona o odvjetnicima«;

2. jer da je »djelokrug skupštine u §-u 43. Zak. o odvjetnicima točno opisan«, pa da taj § »ne ovlašćuje skupštinu na donošenje zaključka, koji bi popunjavali ili tumačili zakon o odvjetnicima«;

3. jer bi se tim zaključkom »imala izigrati naredjenja zakona o postojanju dviju instanca u pogledu upisa.«

Istina je, da su dužnosti odvjetnika propisane u glavi III. Zak. o adv., ali ne tako točno i potanko, a da bi tamo specificirane dužnosti iscrpljivale sve pojedine dužnosti odvjetnika. Da je zakonodavac to i htio učiniti, ne bi mogao, jer je apsolutno nemoguće predvidjeti sve slučajeve, u kojima nastupa izvjesna dužnost odvjetnika. Zato se u III. glavi, § 21., odmah na početku nalazi o p ć e n i t i propis: »Advokat je dužan da cijelim svojim držanjem čuva čast i ugled svoga staleža.« Kakvo mora biti to držanje u svakome pojedinome slučaju i kakve imaju biti dužnosti odvjetnika in concreto, a da on svojim držanjem ne povrijedi čast i ugled staleša, toga zakon nije rekao i nije bio u stanju da reče. To je prepustio Advokatskoj komori i njezinim organima, jer — veli doslovce § 38. Zak. o adv. — »Advokatska Komora ima da čuva ugled, čast i pravo advokatskoga staleža i da pazi na to, da advokati vrše svoju dužnost.« A kako bi pazila, ako njezina skupština kao »uredno sazvani i konstituisani skup članova Komore« ne bi bila ovlaštena, da za izvjesne slučajeve propiše i dužnosti odvjetnika, da propiše njihovo držanje? Disciplinska krivica odvjetnika sastoji glasom §-a 50. Z. o a. u »povredi dužnosti zvanja« ili u ponašanju, kojim »se narušava čast i ugled adv. staleža«. Kako će disciplinsko vijeće prije kažnjavanja odvjetnika ustanoviti njegovu krivicu povrede i narušenja, ako ne zna, kakve moraju biti te dužnosti i kakvo držanje? Kad bi se ravnalo samo prema onim dužnostima, koje su pojedinačno opisane u glavi III. zakona, ostao bi veći dio disciplinskih krivica nekažnjen. Tko će drugi da propiše te dužnosti i držanje, ako ne Adv. Komora i njezini organi: odbor i skupština? Kada bi ovi organi shvatili svoju nadležnost onako doslovce formalistički, kako ju shvaća gosp.

Digitized by Google

dr. Vragović, onda bi Advokatske Komore bile najobičnije birokratske institucije, a njihovo djelovanje najsuhoparnije na svijetu. Cilj odvjetništva, opisan u §-u 1. Zak. o adv. ne bi nikada bio postignut, kad bi Odbor i skupštine Adv. Komora shvatili svoju nadležnost onako formalistički i bukvalno kako to hoće gosp. dr. Vragović.

Čini se uopće, da gosp. dr. Vragović od samih slova zakona ne vidi njegov smisao i načela. A jedno od ovih upisano je na čelu §-a 49. Z. o a. Tamo stoji:

»Advokatski stalež je nezavisan.«

Nezavisan od sudova i egzekutive. Nad odvjetnicima jest Odbor njihove Komore, izabran po njima, a nad Odborom skupština kao cjelina članova. »Vršeći ovaj nadzor — veli § 49. Z. o a. — odbor može advokata upućivati i opominjati.« Pa kad odbor to može, tim više je ovlaštena, da to čini skupština, i to bilo u obliku rezolucija bilo u drugome kojemu obliku. A najmanje što može i mora, jest to, da povodom konkretnoga slučaja, gdje su pojedini odvjetnici bivšim sucima pomagali, da izigravaju zakon, uputi odvjetnike na dužnost č u v a n j a z a k o n a. — Adv. stalež je nezavisan; on ima svoju zakonom priznatu autonomiju, a smisao i sadržaj autonomije jest, da stalež sam upravlja vlastitim poslovima, da sam sebi propisuje dužnosti. Tko može osporiti odvjetnicima, kad se prema zakonu konstituišu u skupštinu, da sami sebi propišu izvjesne dužnosti? Da gosp. dr. Vragović nema tog shvaćanja nezavisnosti i autonomije odvjetničkog stališa i da mu manjka svijest o njima, nije, dopuštam, toliko lična krivnja g. dra Vragovića, koliko okolnosti, da on nije imao prilike kao mi odvjetnici da u stališu živimo i u njemu onaj smisao i svijest razvijamo i gojimo. Ali ne može se nazvati skromnošću kad g. tajnik Stola sedmorice sad najednom, iza kako je odvjetnički stalež u svim državama svijeta, gdje mu je priznata autonomija, kroz decenije, pa čak i kroz stoljeća, provodio svoju autonomiju na onaj način, kako je to činila i Adv. Komora u Zagrebu, donašajući rezoluciju, iza kako postoje zbirke sličnih zaključaka Komora čitavoga svijeta o najraznijim pitanjima, koja se tiču staleža — da sada najednom ustaje on i tu nadležnost osporava skupštinama Adv. Komorâ, koje su pretstavnici i nosioci staleške autonomije!

Nema sumnje, da je Adv. Komora tu, da primijenjuje Zakon o advokatima. Samo ja ne razumijem, kako se može uopće zakon primjenjivati, a da ga se ne tumači. A gosp. dr. Vragović (vidi razlog pod 2.) čak i to pravo tumačenja zakona osporuje Komorama. On to osporuje čitavome jednom staležu pravnika, dok istovremeno u svojoj raspravi dopušta sebi istup vrlo autoritativnog interpreta zakona.

Kada bi se kritiziranom rezolucijom skupštine Adv. Komore doista »imala izigrati naredjenja zakona o postojanju dviju instanca u pogledu upisa« — kako to krivo misli gosp. dr. Vragović (vidi njegov razlog pod 3.), — onda bi to bilo daleko manje zlo, nego kad bi Adv. Komora dozvolila, da se izigrava mnogo važnija svrha zakona, a ta je, da se očuvaju sudstvo i odvjetništvo čistim od svake sumnje pristranosti ili druge još gore mane.

O samome tumačenju §-a 3. Zak. o adv. primijenjenog na bivše suce ne kao odvjetničke pripravnike nego kao odvjetnike, imam konstatovati ovo:

Digitized by Google

O tome pitanju postoje, koliko mi je poznato, dosad tri rješidbe Stola sedmorice u Zagrebu: prva od 4. X. 1929. br. 5736, druga od 10. XII. 1932. br. 6872 i treća od 26. I. 1934. br. 36/34. Sve tri rješidbe donesene su povodom žalbi bivših sudaca protiv odluka, u kojima je Odbor A. K. u Zagrebu zauzeo stanovište, da bivši sudac ne može biti odvjetnikom u mjestu, u kojem je služio kao sudac, dok ne prodje pet godina od dana prestanka njegove službe u tome mjestu. S prvom rješidbom Stol sedmorice zavrgao je to stanovište odbora, s drugom ga je usvojio, a s trećom ga je opet odbacio. Može li se spočitnuti Adv. Komori, što je — za razliku od Stola sedmorice — bila dosljedna u svome stanovištu i što će takvom ostati? A za ispravnost stanovišta Adv. Komore navest ćemo doslovce razloge one odluke, koju je Stol sedmorice potvrdio:

»Istina da molitelj ne traži upis na temelju §-a 3. Zak. o adv. nego na temelju §-a 2. i da je ispunio uslove potonjeg §-a. Ali zabrana iz zadnje rečenice prvoga stava §-a 3. odnosi se ne samo na one, koji mole upis po tome §-u, nego i na one, koji ga mole na temelju §-a 2. Zak. o adv. Jer ratio spomenute zabrane ne leži u privilegiju, da sudac može bez vježbe i bez advokatskog ispita steći advokaturu, nego leži u njegovu sudačkome položaju, u eventualnim lošim posljedicama, koje bi mogle nastati iz veze njegova bivšeg sudačkog položaja s novim advokatskim u istome mjestu. Privilegij oslobodjenja od ispita i od vježbe ne može biti pametnim razlogom onakvoj zabrani. Treba ga tražiti u spomenutoj vezi, a ova postoji i onda, ako molitelj ima vježbu i ispit. I u takvome slučaju postoji jednaka mogućnost štetnih posljedica, koje je zakon onom zabranom htio onemogućiti, kao i u slučaju, kad molitelj nema adv. ispita ni vježbe.«

Stol sedmorice, potvrdivši ovu odluku Odbora, usvojio je i njezine razloge, jer je na kraju rješenja rekao: »kako je to ispravno obrazloženo u pobijanoj odluci«. A sad eto jedva godinu dana kasnije tajnik istoga najvišega suda tvrdi, da nije ispravno obrazloženo!

Dopuštam, da stilizacija §-a 3. Zak. o adv. nije najsretnija, ali ipak nije toliko nesretna, a da bi mogla opravdati onakvo tumačenje, kakvo tome propisu daje gosp. dr. Vragović. Priznajem napose, da je tamo navedeni rok od pet godina pretjeran, pak da bi za postignuće zakonske svrhe bilo sasvim dovoljno — bar po mojem ličnome mišljenju — da ga se skrati i na tri ili dvije godine. Ali radi te eventualne pretjeranosti ili nezgodne stilizacije može da se uputi prikor zakonu, a ne Adv. Kmori, koja eventualno nejasne riječi zakona tumači ispravno prema jasno izraženoj volji zakonodavca. Svakako, naše prilike mogle bi se smatrati mnogo povoljnijima, da nisam imao povoda pisati ovaj odgovor, jer čistoća odvjetništva i sudstva morala bi biti draga svim gradjanima, a naročito bi ona imala ležati na srcu svim pravnicima, bez obzira na to bili odvjetnici ili suci ili pripadali kakvoj drugoj pravničkoj struci. Tu ne bi smjeli odlučivati profesionalni ili možda još uži interesi. Kad bi i postojala dvojba o tumačenju kojeg zakonskog propisa, iz nje bi se uvijek moralo izaći u pravcu čistoće sudstva i odvjetništva, tog možda najčvršćeg jamstva pravde i zadovoljstva u državi.

Digitized by Google

Sloboda sudačkoga uvjerenja po Codexu iuris canonici

Napisao dr. Belić Matija, odvjetnik u Djakovu.

Crkveno pravo nije samo u prijašnjim vjekovima imalo jak upliv na svjetovna prava, nego se još dandanas pozivaju na njega pri stvaranju i kritici novih zakona.

Taj put proživljava i problem t. zv. slobodnoga sudačkog uvjerenja, — libera aestimatio probationum, — freie Überzeugung, — liberté d' appréciation.

Značajno je, da se je kod nas povodom stupanja na snagu gradjanskog parničnog postupka za područje apelacionoga suda u Beogradu pojavila želja za noveliranjem i to baš u ovom pitanju i da se je u obrazlaganju pozivalo na kanonsko pravo kao uzorak, kojemu bi se valjalo vratiti.

U polemici nalaze se ovakovi stavovi: »Rezultati modernog psihološkog ispitivanja u mnogome potvrdjuju točnost dokaznih pravila srednjevjekovnog opće-kanonskog prava«, — »vraćanje zakonskoj teoriji dokaza u stvari je vraćanje srednjemu vijeku, što u pogledu dokaznih pravila za svjedoke nije baš tako veliko zlo.«[1]) Prema tomu se ova kritika poziva dapače na ono crkveno pravo, koje je danas već i crkva preinačila.

U novom crkvenom zakoniku — Codexu iuris canonici — ima razmjerno malo od načela zakonske dokazne teorije, te većina pisaca tvrdi, da je ovaj zakonik izgradjen na načelu slobodnoga sudačkog uvjerenja. Tako Roberti[2]): »Iure romano aestimatio probationum tota arbitrio relicta est; ... Codex ad ius romanum propius reversus est.« — Takodjer Eichmann[3]): »Die Beweiswürdigung steht durchaus in dem gewissenhaften Ermessen des Richters«; — Pöshsl[4]): »Die Beweise sind im allgeminen frei zu würdigen«; — Curinaldi[5]): »Za uvaženje dokaza vrijedi načelo slobodnog uvaženja uz neka pravila, kojih su suci u savjesti dužni, da se drže, hoće li da pravedno sude.«

Wernz-Vidal[6]) razlaže, da u Codexu iuris canonici postoje nekoji zakonski dokazi, a nekojima je i propisana objektivna dokazna snaga, ali s druge je strane u dokaznom postupku i u ocjeni dokazne snage svih procesualnih pojedinosti mnogo prepušteno razboritomu rasudjivanju i savjesti sučevoj. Zato on ne pristaje, da se dokazni sistem toga Codexa nazove niti zakonskom dokaznom teorijom niti slobodnim sudačkim uvjerenjem, nego ga smatra posebnim tipom: »systema mixtum« — mješovitim sistemom.

Uporedbom rimskoga prava, crkvenoga prava pred Gracijanovim dekretom, dekretalskoga prava, Allgemeine Gerichtsordnung-a i o njoj ovisnih

---

1) »Pravosudje« str. 816/1933; Marković Tasa: Kritika neograničene dozvole dokaza svjedocima u novom grpp-u.

2) De processibus, Romae 1926, str. 31.

3) Das Prozessrecht des Codex i. can., Paderborn 1921, str. 173.

4) Katholisches Kirchenrecht, Leipzig 1918, str. 372.

5) Priručnik parbenog postupka, Split 1930, str. 120.

6) Ius canonicum, Romae 1927, tom. VI. str. 383.

Digitized by Google

postupnika kao Westgalizische Gerichtsordnung-a i našega privremenog parbenog postupnika od godine 1852., zatim Code de la procédure civile, srbijanskoga zakonika o postupku sudskom u gradjanskim parnicama od godine 1865. i jugoslavenskog gradjanskoga parničnog postuka te njegovog uzora naime austrijskoga grpp-a — sa novim crkvenim zakonikom može se ustvrditi, da je ova klasifikacija Wernz-Vidalova ispravna.

Držim ipak, da je potpunije, ako se kaže, da je slobodna ocjena dokaza generalno pravilo, a izuzetak su zakonski dokazi. To slijedi iz can. 1869. § 3: »... probationes aestimare iudex debet ex sua conscientia, n i s i lex aliquid expresse statuat de efficacia alicuius probationis.« To je ista formula, koja se nalazi u najmodernijem postupniku, osnovanom na slobodnom sudačkom uvjerenju, naime austrijskom grpp-u: »... sofern in diesem Gesetze nicht etwas anderes bestimmt ist« (§ 272. austr., § 368. jugosl.). Iako je zaključak Wernz-Vidalov ispravan, obrazlaganje njegovo nije neprijeporno, kada u prvom redu tvrdi, da su osnovani zakonski dokazi, a tek u drugom redu napominje, da je mnogo prepušteno slobodnoj ocjeni sučevoj, mjesto obratnim redom. Istina je, da konačni odgovor na to pitanje ipak ovisi o množini izuzetaka, koji bi mogli biti tako mnogobrojni, da za slobodnu ocjenu u praksi ostane razmjerno manji dio mogućnosti. U Codexu iuris canonici pako ne postoje toliki izuzeci. I najslobodniji postupnik ne može da se oslobodi ograničenja, da neke dokaze sudac n e s m i j e upotrijebiti i da nekim dokazalima m o r a vjerovati; propise o formalnoj istini imadu svi sistemi postupka, isto tako prekluzije, ogluhu, priznanje, predmnjeve i ostala ograničenja, a medju koje nekoji ubrajaju i formalne propise materijalnopravnih zakona.

Codex iuris canonici se je oslobodio svih nastranosti srednjevjekovnoga dokaznog postupka, po kojima se je, iako one nisu nikada službeno proglašene kao crkveno pravo, ipak u praksi češće i mnogo vremena sudovalo i naučavalo. Sjetimo se samo cijelih dokaza, više od polovice dokaza, polovice, trećine i četvrtine dokaza, dakle čitave artitmetike. O tome u Codexu iuris canonici nema ni traga.

Dapače niti riječ »plena probatio« — »potpuni dokaz« ne upotrebljava Codex iuris canonici u smislu zakonskoga dokaznog sistema, nego u bitnosti kao »plena fides« (can. 1791.), »plenam fidem faciunt« (can. 1816.), »n o n i n d i g e n t p r o b a t i o n e« ne treba dokazivanja (can. 1747, 1751), — pa taj terminus »potpuni dokaz« ne smije da zavede, jer ga može da bude, kao što ga doista i imade, u postupnicima priznatima kao najprincipijelnijima u pitanjima slobode uvjerenja. Tako imamo u § 278. jugosl. grpp-a sudski zapisnik kao »potpuni dokaz«, — § 215. austr. grpp-a »voller Beweis«.

Crkveno se pravo u prvom svojem početku potpuno oslanjalo na rimsko procesualno pravo, a nakon nastanka vlastitih propisa prihvatilo ga kao subsidijarno pravo. U rimskom je klasičnom pravu bila potpuna sloboda ocjene dokaza, nu kasnije je bila sužena. Kanonsko se pravo u glavnome i tečajem vijekova slagalo sa rimskim pravom, ali je poprimilo nekoje elemente germanskoga prava i to baš zakonske dokaze. Codex iuris canonici se je vratio natrag na rimsko pravo, dajući slobodu ocjene dokaza osim nekih izričito označenih izuzetaka.

Digitized by Google

Pojam sudačkoga uvjerenja propisan je u can. 1869. Codex iuris canonici traži:

1. da sudac mora u svojoj duši imati moralnu sigurnost (moralis certitudo) u pogledu prijepora, koji će da riješi;

2. ovu sigurnost mora da crpe iz spisa i provedenih dokaza (ex actis et probatis);

3. dokaze ima da ocijeni po svojoj savjesti (ex sua conscientia), osim ako zakon izričito što odredjuje o dokaznoj moći (de efficacia) kojeg dokazala.

Prvi rekvizit je filozofski pojam, drugi je pravni, a treći je i pravni i religiozni. Ovi su pojmovi naučno ustaljeni.

Neoskolastička filozofija razlikuje tri stepena sigurnosti metafizičku, fizičku i moralnu sigurnost. O moralnoj se sigurnosti ovdje govori za razliku od fizičke i metafizičke sigurnosti s jedne strane a s druge strane za razliku od same vjerovatnosti. Primjer bi bio za metafizičku sigurnost ovo: »Cjelina je veća od svoga dijela«; — primjer za fizičku: »Suho će drvo gorjeti, kad ga se baci u vatru«; — primjer za moralnu sigurnost: »Nekoliko vjerodostojnih ljudi tvrdi, da je N. na željezničkoj stanici kupio voznu kartu i vlakom otputovao odredjenoga dana i sata. Dok nema nikakovih motiva za vjerovanje o protivnom, ovakova tvrdnja tih ljudi proizvadja moralnu sigurnost o tom odlasku N-a; premda nije apsolutno isključena mogućnost, da ta činjenica ipak ne stoji, jer je N. mogao neopazice izaći iz vlaka, prije nego je vlak krenuo.

Moralna sigurnost sastoji se u najdubljem individualnom subjektivnom motiviranom uvjerenju o istinitosti neke činjenice.

Da se izreče osuda kojegod vrste, zahtijeva se u sučevom shvaćanju moralna sigurnost o predmetu, koji ima da presudi. Za izreku osude ne traži se dakle niti metafizička niti fizička sigurnost, ali nije dostatna niti sama vjerojatnost (probabilitas); sudac valja da ima duboko uvjerenje, da stvar stoji upravo tako, kako ju on rješava.

Heiner[7]) prevadja »moralis certitudo« sa »moralische Überzeugung oder Gewissheit«.

Po can. 6. § 2. imadu se propisi Codexa iuris canonici, koji su u cijelosti preuzeti iz prijašnjega prava, shvaćati i tumačiti u smislu prijašnjih propisa i nauke. Za bolje razumijevanje pojma sučeve moralne sigurnosti će doprijeti pogled u pravo pred Codexom iuris canonici. Gasparri u velikom vatikanskom izdanju ovoga Codexa (1918.) označuje kao izvore za ovaj stav kanona 1869. § 1.: Gracijanov dekret i to c. 1-3, 5, 10-13, 18, 20, C II, q. 1.; c. 74, C XI, q. 3. te S. C. Ep. et Reg. instr. 11. jun. 1880, n. 16; S. C. de Prop. Fide instr. a. 1883, n. 16.

Nekoji spomenuti kanoni C II q. 1 nose ove sadržajne i značajne inskripcije c. 12: »Incerta et dubia iudicari non possunt«; — c. 13. »Nec ex suspitionis arbitrio, nec ante verum et iustum iudicium aliquis condemnetur«; c. 18. »Quando aliqui sunt corrigendi, quando tollerandi (u

[7]) Der Kirchliche Zivilprozess. Köln 1910.

Digitized by Google

tekstu: noluit hominem ab homine iudicari ex arbitrio suspitionis...): — c. 20. »Sententia non praecipitanter ferenda est.«

Gracijan pako navodi za svoje izvore osim dijela sv. otaca, zaključaka sabora i papinskih poslanica takodjer i rimsko pravo i to pod imenom »Constantinus Imperator« i »de libro constitutionum«. Prema prolegomena Richter—Friedberga u njihovom izdanju Corpus-a iuris canonici (Lipsiae 1879) mjesta su preuzeta iz Cod. Theod. lib. 9. tit. 40. in legis interpretatione, Capitula Hadriani c. 57 i 156, Iuliani Epit. nov. 115. c. 5.

Kanonsko je pravo istisnulo domaća prava i prihvatom prešlo u zakonike, koji su tek nedavno prestali važiti. Nijedan zakonik nema ovoga ovako izričito formuliranoga preduvjeta i zahtjeva za izricanje presude, te je Codex iuris canonici prvi zakonik sa ovakovom formulom.

Za drugi rekvizit ispravne presude, naime da sudac ima moralnu sigurnost da crpe iz spisa i dokaza, jesu izvori: c. 11 C XXX q. 5; c. 6 X de renunciatione I 9; c. 4, 10 X de iudiciis II 1.; c. 1. de sententia et re iudicata II 14 in VI°; c. 2. de verborum significatione V 11 in Clem. (Prema Gasparri-u) i c. 1. C IV q. 2, 3; 27, 32. X. II. 20; Instr. S. C. EE. et RR. a. 1883 n. 16; Instr. S. C. de P. F. a. 1883 n. 16. (Prema Roberti-u).

Sudac se ne smije poslužiti drugim vrelom saznanja nego jedino onim, koje su stranke iznijele u raspravi i koje je proizašlo iz provedenih dokaza: »Quod non est in actis non est in mundo.« Ne smije se prema tome poslužiti svojim privatnim poznavanjem konkretnih prijepornih činjenica, niti kad sam sudi, niti ga smije saopćiti drugome sucu pri zbornom sudovanju. Primjerice, ako sudac u parnici na doživotnu rastavu od stola i postelje radi počinjenoga preljuba sigurno znade, da je tužena stranka počinila tu krivicu, i ako sudac znade i za sigurna dokazala, a tužilac to ne zna i ne može da dokaže, sudac ne smije osuditi tuženoga. On ne smije upotrijebiti niti druge spise, koji su njemu poznati i iz kojih se vide činjenice i dokazala za njih, ako ih stranke ne navode ili povodom provadjanja dokaza ne budu u parbenom postupku spomenuti. Da se izbjegne svaki vanjski (izvan parnice, izvan spisa i dokazala) upliv na suca, po can. 1866. izričito su zabranjene (prohibentur) sve privatne obavijesti učinjene izvan propisanog uredovanja od strane parničnih stranaka ili njihovih pravnih zastupnika, bilo da se te obavijesti odnose na činjenice bilo na same pravne propise. Taj je propis postojao već u Lex propria S. R. Rotae et Signaturae Ap., 29. VI. 1908, can. 30; Regulae servandae in iudiciis apud S. R. Rotae Tribunal, 4 VIII 1910, § 67, n. 1; Regulae servandae in iudiciis apud Suprem. Signaturae Ap. Tribunal, 6 III 1912, art. 52.[8])

Pravilo »Quod non est in actis, non est in mundo« ipak se ne smije ukočeno i previše tjesnogrudno shvatiti i primjenjivati. Zadaća je suca, da ustanovi materijalnu istinu, — iudex debet inquirere veritatem. Izvori vele: »... tamdiu actio ventiletur quousque od veritatem rei perveniunt« (c. 11. C. XXX q. 5); —rei veritatem investigare curetis (c. 6. X. de renuntiatione I 9.). Zato se ne smije ovo mjesto tumačiti preveć usko, da ne bi formalizam uništio bitnu zadaću postupka.

---

[8]) Takav je isti propis postojao i kod nas za područje banskoga stola uslijed ministarske naredbe od 17. XII. 1856.

Digitized by Google

Sudac treba da se posluži cjelokupnošću konkretnoga postupka, controversia in tribunali agitata (can. 1873.). Kada stranke, makar samo neodredjeno, navedu neke činjenice i dokazala, o kojima sudac odredjeno i bolje znade ili može da znade, ili kada iz iskaza svjedoka i provadjanja drugih dokazala uslijedi opstojnost novih činjenica i novih dokazala, o kojima sudac točnije znade izvan ove parnice, sudac se može, a prema okolnostima i treba da posluži ovim upućivanjem. To je prestalo biti njegovim ličnim znanjem kao privatnika i postalo je procesualnim materijalom, koji on crpe provadjajući parnicu. U takovom slučaju će postupati u smislu can. 1861 i primijenit će svoju dužnost i pravo ravnanja postupkom.

Kako daleko može da ide neelastično tumačenje, vidi se iz dugotrajne debate pravnika za vrijeme dekretalskoga prava i poslije njega u pitanju: Da li može sudac osuditi okrivljenoga, ako on lično privatno pod sigurno znade, da djelo nije počinio okrivljeni, nego da ga je počinila neka druga osoba, ali prema spisu i dokazalima slijedi zaključak, da ga je počinio okrivljeni.[9]) — Verbecijev Tripartit u tit. 15. prologa navodi, da sudac radi javnoga interesa i uklanjanja svakoga sumnjičenja treba da u ovakovome slučaju nevinoga osudi.

U pravu dekretalskom nije nigdje bilo izričite odredbe, da sudac ima da crpe svoju sigurnost iz spisa i provedenih dokazala, kao što sad Codex iuris canonici izričito ima. Tumačitelji se većinom ograničuju na to, da navedu, da »sententia debet esse petitioni conformis«, ili »libello conformis«, — osuda treba da odgovara tužbi, odnosno tužbovnomu zahtjevu.

Ipak u Corpusu iur. can. ima potankih ustanova. Prema c. 10 X de fide instr. II 22 sudac treba da »usque ad prolationem sententiae universo r i m a r i«, — sudac treba da p r e t r e s e s v e, štogod se je tečajem postupka iznijelo. — C 6 X de renunt. I 9.: »Licet igitur iudex non semper ad unam speciem probationis applicet mentem suam, sed ex confessionibus, depositionibus, a l l e g a t i o n i b u s e t a l i i s, q u a e i n e i u s p r a e s e n t i a p r o p o n u n t u r, formet animi sui motum«, ... dakle postupak, koji se danas smatra najmodernijim. Sudac treba da iz spisa i svega, što se iznosi u njegovoj prisutnosti kao suca, nadje motive za svoju odluku. C. 2 de verborum signif. V. 11.in.Clem. približuje se i sadržinom i upotrebom izraza canonu 1869 § 2 Cod. iur. can.; a budući da je baš ovaj caput služio kao izvor, ima se Codex iur. can. tumačiti u smislu njegovu (can. 6 § 2. Cod. iur. can.). Prema tome ima se uvažiti sve, što je u parnici bilo izrečeno bilo pismeno bilo u s m e n o, (sive in scriptis sive in verbo), pa makar to usmeno slučajno i ne bilo unešeno u spise, premda je bila dužnost, da se sve upiše radi veće sigurnosti pri sastavu rješenja. Osudu u smislu ovoga kaputa je imao da izradi »ex petitione et probatione e t a l i i s a c t i t a t i s.«

Da se uzmogne sve to nadzirati važno je obrazloženje presude. — Obrazloženje presude nekada nije bilo propisano osim u krivičnim stvarima (c. 18 X II. 27, c. 1 in VI° V 11), ali je bio običaj, da se i u gradjanskim prijeporima napiše obrazloženje. Naputak za duhovne sudove glede stvari ženidbenih od god. 1856. (d. z. l. br. 185) u §-u 194 izričito propisuje: »Svakoj osudi imadu se priklopiti razlozi, na kojima se opire, na kratko, nego ipak tako, da se ne mimoidje ništa, što je bitno.« —

[9]) W e r n z - V i d a l str. 538. R o b e r t i str. 175.

Digitized by Google

Rješidbe Rote moraju se obrazložiti pod prijetnjom ništetnosti (Lex propria S. R. Rotae can. 32). — Codex iur. can. u can. 1873 § 1 br. 3 odredjuje da presuda mora imati obrazloženje t. zv. motive kaka glede činjeničnoga stanja tako i glede pravne primjene (continere rationes seu motiva quae dicuntur, tam in facto quam in iure, quibus dispositiva sententiae pars innititur; — can. 1874. § 4.: »Hisce sequatur pars dispositiva sententiae, praemissis rationibus quibus innititur«).

U Allgemeine Gerichtsordnung-u (čl. 247.) i Westgal. Gerichtsordnung-u (čl. 324.) nije bilo nikakove odredbe o tome, što ima sudac da upotrijebi za motive svoje presude, a obrazloženje presude ne samo da nije bilo propisano, nego je bilo izričito zabranjeno (čl. 248. odnosno 325.).

Po prijašnjem našem t. zv. privremenom gradj. postupniku kao postupku izričito gradjenom na zakonskoj dokaznoj teoriji sudac je bio tako vezan, da se dapače nije smio poslužiti niti drugim sudskim spisom, makar se stranke izričito na nj pozivale, osim ako su stranke priložile prepis toga drugoga spisa i prepis ukladile (§ 294.).

Po jugosl. grpp. (§ 368. austr. § 272.) kao i po Codexu iur. can. (can. 1869., tako i izvori ovoga kanona), ima sud da se brižljivo obazre na posljedak cjelokupne rasprave i izvedenih dokaza. Sud ne ocjenjuje samo provadjana dokazala nego i posljedak cjelokupne rasprave, pa može, ako za to imade valjanih razloga, smatrati istinitim i protivno od onoga, što su primjerice svjedoci iskazivali. Ovo sučevo uvjerenje mora da bude kritički obrazloženo, tako da se vidi opravdanost njegovog stajališta. Treba da uvaži ne samo one čijenice, koje su stranke navele nego takodjer i sve ono, što je i na druge načine došlo na vidjelo i bilo spomenuto tečajem parnice. Sudac će dakako u smislu § 244. stav. 2. jug. grpp. (§ 180. austr.) odnosno can. 1861. § 2. morati da dade priliku strankama, da se izjasne o novim momentima. Sudac smije da upotrijebi i svoje iskustvo i svoje stručno poznavanje prijepornih činjenica, nu dakako da ne smije upotrijebiti svoje lično poznavanje onih činjenica, koje ni na koji način nisu u parnici spomenute odnosno raspravljene.

Nema bitne razlikeizmedju Codexa iur. can. i našega novoga grpp-a u pitanju, što ima sudac da upotrijebi kao činjenični materijal.

Treći rekvizit za izricanje valjane osude jest, da sudac imade dokaze ocijeniti po svojoj savijesti (can. 1869. § 3.). To je jedan sasvim novi memenat, koji se ne nalazi u svjetovnom zakonodavstvu. Taj pojam jest teološki i potpunoma u nauci opredijeljen. Pojam »po slobodnom uvjerenju« iz § 368. jug. grpp. jest uključen u pojmu Codexa iur. can. »ex sua conscientia«, ali je pojam »po savjesti« još širi, jer sadržava u sebi i pojam preuzete dužnosti i naročito odgovornosti pred Bogom. Das Gewissen ist der Vernunftsanspruch, der uns sagt, was wir zu tun und zu meiden verpflichtet sind, und zwar mittelbar wenigsten kraft göttlichen Gesetzes.[10])

Gracijanov dekret (c 3 C IV q et 3), kao izvor ovoga §-a, daje sucu i dužnost i pravo, da dokazala brižljivo ispita i ocijeni, »Diligenter examinare«

[10]) Cathrein: Moralphilosophie II 97.

Digitized by Google

i »ex sententia animi sui aestimare« te se poziva na rimsko pravo, na razna mjesta Codex-a i Digesta, po kojima je sudac imao da brižljivo prosudi sve pojedinosti u provadjanju dokaza i da onda po svojem ličnom najdubljem uvjerenju ustanovi, što se ima smatrati kao dokazano. Isto: »sequi arbitrium interni iudicis« (c. 62 C XI q 3).

Po Can. 1869. § 3. sudac ima da ocijeni dokaze po svojoj savjesti jedino izuzevši one slučajeve, gdje je zakon izričito odredio dokaznu moć nekoga dokaznoga sredstva.

Iz ove ustanove odnosno propisa nastaje pitanje, da li se Codex iur. can. osniva na zakonskoj dokaznoj teoriji ili na slobodnoj ocjeni dokaza?

Iz same upotrebe riječi i stilizacije ne može se dati odgovor.

Ovakovu naime formulu upotrebljavaju i oni postupnici, koji su načelno gradjeni na teoriji slobodne ocjene dokaza i na namjernom napuštanju zakonske dokazne teorije, a tu istu formulu upotrebljava i Codex iur. can., za koji neki tvrde, da se osniva na zakonskoj dokaznoj teoriji.

I doista formula sama po sebi nije odlučna, nego se ima ustanoviti, kako mnogo imade u konkretnom postupniku zakonske vezanosti sučeve. Uz istu formulu može da postoji najgrublja ukočenost i sputanost suca, ali isto tako i jedva ograničena samovolja.

Po Codexu se smatraju dostatnim dokazom (plena probatio):

sudbeno priznanje (confessio iudicialis), can. 1751.,

neopravdana uskrata pisanja kod prijepora o piscu nekog sastavka (ficta confessio ex recusatione scribendi) can. 1800. § 4.,

iskaz dvojice svjedoka, glede kojih nema nikakovih prigovora, osim ako usprkos toga sudac drži, da je radi važnosti predmeta ili radi sumnja, koje su još preostale potrebno dalje dokazivanje (depositio duorum testium omni exceptione maiorum), can. 1791. § 2.,

javna isprava (instrumentum publicum), can. 1816.,

pravne predmnjeve, pretpostavke (praesumptio iuris et de iure), can. 1826. u vezi sa can. 1747.,

odlučna prisega (iusiurandum decisorium) can. 1836. § 4.,

notornost činjenice (notorietas facti), can. 1747. n. 1.

Kao dokazalo, kojim se dopunjava (semiplena probatio, poludokaz) neki drugi dokaz, koji nije još dovoljan, da potpuno uvjeri suca, služi:

domirna prisega (iusiurandum suppletorium) can. 1829.

Za slijedeća dva dokazala jedino se ustanovljuje, da nisu sami po sebi dostatni, a to su:

dokazivanje samo jednim jedinim svjedokom, osim ako je to kvalificirani svjedok n. pr. koji iskazuje o predmetima, koje poznaje po svojoj službi, (testis singularis) can. 1791. § 1.,

svjedočanstvo sedme ruke (testimonium septimae manus), c. 1975. § 2.

Digitized by Google

Sva ostala dokazala zakon izričito prepušta slobodnoj ocjeni sučevoj (iudicis est aestimare), a medju ove spadaju:

izvansudno priznanje (confessio extraiudicialis), can. 1753.,

uskrata odgovora (recusatio respondendi), can. 1743. § 2.,

uskrata izdanja isprave (recusatio exhibendi documentum), can. 1824. § 2.,

uskrata polaganja domirne prisege (recusatio praestandi iusiurandum suppletorium) can. 1831. § 2.,

uskrata položenja glavne prisege (recusatio praestandi iusiurandum decisorium), can. 1836. § 3.,

uskrata, da se pokaže privatno pismeno (recusatio praestandi scripturam privatam), can. 1817.,

svjedoci, koji ne znaju iz vlastitog opažanja nego po čuvenju (testes de credulitate, de fama aut de auditu ab aliis), c. 1789.,

javni glas (fama),

djelomično priznanje (confessio partialis).

Amo spada i sloboda sučeva, kojoj će stranci dosuditi supletornu prisegu (can. 1830.), a isto tako, da potpuno ne vjeruje prisegi od procjene (can. 1833.); — nadalje amo spada sloboda, da sam izabere vještake, da odredi njihov broj i da obrazloženo otsutpi od njihovoga mišljenja, makar vještaci bili saglasni (can. 1804.).

Naročito nema nikakovih ograničenja, da se u prijeporima preko izvjesne vrijednosti ne može pripustiti dokaz svjedocima, kao što je to u francuskom Code civil, art. 1341, i u srbijanskom gradj. parnič. postupku, § 242. — Probatio per testes in quibuslibet causis admittitur (can. 1754.).

Codex iur. can. u prvome redu načelno daje sucu slobodu ravnanja raspravom, slobodu ocjene dokaza i dužnost ustanovljenja materijalne istine, kada si stranke medju sobom protuslove.

Ograničenja su višestruka:

Jedno je u naravi stvari, gdje se radi o dispozitivnom pravu stranaka, da sudac ne može ići preko i protiv pristajanja i priznanja stranaka.

Drugo je ograničenje u zakonskom oslobadjanju od tereta dokazivanja kao kod pravnih pretpostavaka, notornosti, javnih isprava, gdje je sudac, ukoliko druga stranka ne pruži protudokaz, dužan da smatra istinitim ono, što nije oboreno protudokazom.

Dalje je ograničenje, da neki dokaz ne može biti dostatan za rješenje prijepora, nego se mora popuniti sa još kojim dokazalom.

Konačno je ograničenje u tome, da motivi i obrazloženje presude nisu prepušteni samovolji suca, nego osim moralnoj sankciji savjesnosti takodjer i pravilima znanosti psihologije, logike i kritike, koja su pravila već u samom zakonu mjestimice navedena kao obvezatni putokaz sucu.

Digitized by Google

Da li je prisvojenje divljači iz tudjega lovišta kažnjivo po krivičnom zakoniku?

Napisao dr. Žilić Franjo, Zagreb.

U § 383. općega gradjanskoga zakonika je predvidjeno, da zakoni kazneni odredjuju, kako se imadu kazniti kradljivci divljači, a § 91. zakona o lovu od 5. prosinca 1931. propisuje, da kažnjavanje po propisima zakona o lovu ne sprečava gonjenje po krivičnom zakoniku.

Dakle i opći gradj. zakonik u poglavlju trećem, gdje govori o stečenju vlasnosti prisvojenjem, i zakon o lovu, ma da ima kaznene sankcije za one, koji bez dozvole vlasnika ili zakupca lovišta love u njihovom lovištu, predvidjaju za one, koji prisvajaju divljač, kažnjenje po krivičnom zakonu.

Starija su zakonodavstva stajala na stanovištu, da se sva divljač u lovištu stanovitoga ovlaštenika lova nalazi u njegovom posjedu i vlasništvu, te su prisvojenje divljači iz tudjeg lovišta stavljali u poglavlje o kradji i kažnjavali kao običnu kradju.

Poznato je, da je i hrvatski kazneni zakon od 27. svibnja 1852. (austrijski kazneni zakon od 3. rujna 1803.) imao takodjer u § 174. st. II. sl. f) i g) izričitu odredbu glede kradje divljači i riba.

Novelom od 29. prosinca 1886., kojom se preinačuju odnosno nadopunjuju neke ustanove kaznenoga zakona od 27. svibnja 1852. ukinuta su izmedju ostaloga gore navedena slova f) i g) §-a 174.

U obrazloženju je novele navedeno, da su slova f) i g) postojećega zakona posve ispuštena, jer ne predleži potreba, da se predmeti u označenim slovima, koji su i onako već zaštićeni političkim zakonima, još vanredno zaštite kaznenim zakonom.

Nakon toga stao je banski stol u Zagrebu rješidbom od 15. listopada 1891. br. 21678 na stanovište, da prisvojenje divljači iz tudjega lovišta nije kažnjivo djelo, koje bi spadalo u nadležnost kaznenih sudova, nego da se to ima kazniti po § 21. lovskog zakona (zak. čl. XVIII.: 1870.).

Na tu se rješidbu osvrnuo dr. O. u »Mjesečniku« god. XVIII. str. 89. zastupajući protivno stanovište s razlozima: »Samo na res nullius i koje nisu okupirane ili na stvarima, koje su derelinkvirane, ne može se po našem kaznenom zakonu počiniti zločin kradje odnosno kradja uopće. Na stvari, koje stoje prosto na polju ili u slobodi, a koje pripadaju drugomu kao isključivo pravo na prisvojenje n. pr. divljač u neogradjenim zemljištima i šumama, ribe u otvorenoj i svakom pristupnoj vodi (Janka, österr. Strafrecht 2. Aufl. 1890 str. 246) jesu objekti, na kojima se po našem kaznenom zakonu zločin kradje počiniti može.«

I stol sedmorice je rješidbom od 19. studenoga 1892. br. 4088 stao na stanovište, da je prisvojenje divljači iz tudjega lovišta kradja, jer da je navedenom novelom ukinuta samo kvalifikacija po § 174. II. sl. g), t. j. da je kradja divljači prestala biti zločinstvom po naravi čina.

Toga su se stanovišta onda držali sudovi. No to stanovište, kako se iz niže razloženoga o pojmu »tudja stvar« vidi, nije bilo na zakonu osnovano. Sadanji krivični zakonik od 27. siječnja 1929. nema izričite odredbe o prisvojenju divljači iz tudjega lovišta. Mogla bi doći u obzir samo kradja odnosno koje druge kažnjivo djelo protiv imovine.

Digitized by Google

Od tumačitelja našeg krivičnoga zakonika osvrću se na prisvojenje divljači iz tudjega lovišta dr. Dolenc i dr. Čubinski. Obojica stoje na stanovištu, da je prisvojenje divljači iz tudjega lovišta prestup § 322.

Dr. Dolenc na str. 410 svoga tumača kod § 322. veli: »Takav jedan slučaj je n. pr. kod obične divljači, koja još nije okupirana, tu fali elemenat, da se komad divljači oduzme drugomu posjedniku ili pohranitelju (povjeriocu)«, — a dr. Čubinski na str. 481. svoga tumača: »Ali u svakome slučaju za djelo kradje je potrebno, da je »oduzimanje drugome« bilo ostvareno prema predmetu, koji je već faktički okupiran od strane sopstvenika i nalazi se u njegovom faktičnom držanju: samovoljni lov u tudjim šumama nije kradja, već je samovoljno oštećenje tudjeg imovinskog interesa, koje se mora kazniti po naročitim propisima. Držimo, da kod nas ta djela mogu biti podvedena pod propis § 322.«

I stol sedmorice, odjeljenje B. u Zagrebu, je rješitbom od 14. listopada 1930. Kre 93-1930. stao na stanovište, da prisvajanje divljači, koja se nalazi slobodna u lovištu tudjega lovskog ovlaštenika ima obilježja krivičnoga djela iz § 322. k. z., — navadjajući u razlozima, da se prema utvrdjenjima prvostepene presude radi o prisvajanju divljači u planini, koja je inače pristupačna, a takove stvari učinilac još ne može da oduzme drugome, biva lovskom ovlašteniku, dok ih ovaj još nije preuzeo u posjed, te je takav čin zakon u § 322. k. z. označio kao delikt posebne vrsti, a nije ga označio kao kradju u smislu § 314. k. z., kao što se kradljivci divljači općenito i ne smatraju kradljivcima u pravom smislu riječi.«

Da se uzmogne na gornje pitanje ispravno odgovoriti, valja prethodno raspraviti, koja su bitna obilježja kradje, jer kradja dolazi najprije u obzir kod odgovora na gornje pitanje. Bitna su obilježja kradje (§ 314.) slijedeća: 1. s t v a r, koja mora biti a) p o k r e t n a i b) t u d j a; 2. djelo, koje se sastoji u o d u z i m a n j u, a oduzeti se može stvar, koja se nalazi u tudjem posjedu; 3. n a m j e r a na pribavljanje i m o v i n s k e koristi; 4. p r i s v a j a n j e t. j. vršenje sadržanja vlasništva. — Ako samo jedno od ovih obilježja manjka, djelo nije kradja.

P o k r e t n a je stvar ona, koja se u istinu može pokretati, te se prema tome pojam pokretnosti ima shvatiti u naravnom smislu, a ne po privatnom pravu. Pojam t u d j a ima se pak riješiti po propisima gradjanskoga zakonika. Na tom stanovištu stoje svi tumačitelji kaznenoga zakona. Opći gradjanski zakonik razlikuje stvari po različitosti subjekta, kome one pripadaju, u dobro državno i dobro privatno, smatrajući pod dobro državnim uopće sve stvari, koje se nalaze u okružju države, a nije im vlasnik privatna fizička ili juristička osoba (§ 286.). Dobro državno dijeli zakon nadalje u 1. dobro javno, 2. državnu imovinu i 3. stvari ničije.

Stvari ničije su one, koje ne spadaju ni u dobro javno ni u državnu imovinu, te ih mogu svi državljani prisvojiti (§ 287.), a koje su to stvari slijedi iz § 382. i 386., te medju te spadaju zvjerad i ribe.

Prema ustanovi § 382. ogz. može svaki član države prisvojenjem steći stvari, koje su ničije, ako to pravo nije ograničeno po zakonima političkim ili ako nekojim članovima ne pristoji preče pravo prisvojiti ih. Ovo se potonje odnosi na iznimnu ustanovu kod okupacije životinja u § 383. ogz. Kod ovih je stvari pravo okupacije ograničeno, jer ih ne može okupirati svatko, nego samo onaj, koji ima pravo na lov.

Digitized by Google

Okupacijom se pak stiče posjed na stvari ničijoj onda, kada se stvar uzme u potpuno trajno držanje n. pr. u lovu ustrijeli i uzme zvijer. — Da li kod ovih stvari prestaje biti stvar ničija, ako pravo okupacije imaju samo oni, koji imaju pravo na lov, odnosno da li je to za počinitelja stvar tudja. Za počinitelja kradje je pak stvar tudja, ako nije ničija ili nije njegova, jer se na ničijoj i na vlastitoj stvari ne može počiniti kradja.

U teorji se, kako je poznato, mnogo raspravljalo o tom, kome pripada vlasništvo protupravno ubijene divljači. Jedni zastupaju stanovište, da ovlaštenik lova stiče vlasništvo svake u njegovom lovištu ubijene divljači, a da nije potrebno, da tu divljač faktično uzme u posjed, — i to bilo prema analogiji priraštaja plodova bilo preko zvjerokradice kao nedobrovoljnoga zastupnika. Drugi zastupaju stanovište, da vlasništvo ubijene divljači pripada zvjerokradici, no kako je isti povrijedio pravo lova, dužan je tu divljač izdati ovlašteniku lova. Treći stoje na stanovištu, da po zvjerokradici ubijena divljač ostaje ničija, jer je ovlaštenik lova nije okupirao, a zvjerokradica je nije smio okupirati. Ovo posljednje stanovište zastupa većina tumačitelja privatnoga prava, te se uzimlje kao stanovište vladajuće nauke. To su stanovište zauzela sva moderna zakonodavstva i u kaznenom pravu.

Prema tome ne će stajati stanovište dra Dolenca, kada na strani 396. svoga tumača veli: »U smislu § 314. k. z. su žive ribe u javnim vodama i divljač obzirom na učinioca doista tudje pokretne stvari, ali oduzimanje se ne vrši napram drugomu licu, jer ih ovo nije još ulovilo, ma da ima na njih privilegirano okupaciono pravo.« Stvar naime ne prestaje biti ničija, ako nekojim članovima pristoji preče pravo prisvojenja. Ona ostaju ničija sve do prisvojenja po onome, koji ima preče pravo. Razlika je samo u tom, što onaj, kome ne pristoji preče pravo, ne može prisvojenjem steći pravo vlasništva, dok onaj, kome to pravo pristoji, stiče vlasništvo okupacijom. Sve do momenta prisvojenja po ovlašteniku stvar nije tudja, nego je ona ničija.

Tako i dri. Ebenmayer — Lobe — Rosenberg u svojem »Tumaču« njemačkoga kaznenoga zakona, IV. izdanje od god. 1929., na strani 754. kod tumačenja pojma »tudja stvar« vele: »One ne smiju biti ničije, a ničije su divlje u slobodi se nalazeće zvijeri i ribe, koje još nisu dospjele u ničije vlasništvo, a ne stoje te zvijeri i ribe ni u vlasništvu onoga, koji ih ima pravo loviti. Prisvojenjem stiče ovlaštenik lova vlasništvo, dok ga zvjerokradica ne stiče ni za se ni za ovlaštenika lova.« Tako i rješidba vrhovnoga njemačkoga suda (Reichsgericht) od 25. travnja 1892. navodi, »da divljač prisvojena po zvjerokradici ostaje ničija, sve dok ne dodje do ovlaštenika lova odnosno onoga, koji ju je u dobroj vjeri stekao.« I u obrazloženju austrijske osnove novoga kaznenoga zakona kaže se o zvjerokradicama: »Tu se doista ne radi o oduzimanju tudje pokretne stvari iz posjeda drugoga, nego o protupravnom prisvojenju stvari, koje se prema propisima općega gradj. zakonika (§ 382. i 383.) ne nalaze ni u posjedu ni u vlasništvu drugoga, ali kome je pravo prisvojenja pridržano na osnovu zakona o lovu i ribolovu, dakle o povredi prava prisvojenja.«

Kako se vidi novija zakonodavstva stoje stalno na stanovištu, da po zvjerokradici ubijena divljač ostaje n i č i j a. Pošto dakle po zvjerokradici ubijena divljač ostaje n i č i j a, to za prisvojenje te divljači manjka obi-

Digitized by Google

lježje kradje, po kojem mora stvar biti t u d j a, te prema tome prisvojenje divljači iz tudjeg slobodnog lovišta nije kradja u smislu krivičnoga zakonika.

No i kod prestupa § 322. k. z. mora od bitnih obilježja kradje postojati protupravno prisvojenje t u d j e potkretne stvari, dok druga bitna obilježja ne moraju postojati. A kako je stvar n i č i j a, to se prisvojenje divljači ne može podvesti niti pod propis § 322. k. z. Osim toga uzet je ovaj propis § 322. k. z. iz osnove novoga austrijskoga kaznenoga zakona, a ta predvidja posebne ustanove za zvjerokradice. — Ne može biti niti drugi koji delikt protiv imovine, jer se i za oštećenje tudjih stvari i imovinskih interesa zahtijeva t u d j a stvar.

Prema tome n e m o ž e s e p o n a š e m k r i v i č n o m z a k o n i k u k a z n i t i p r i s v o j e n j e d i v l j a č i i z t u d j e g a s l o b o d n o g a l o v i š t a, već se ima kazniti samo po političkim vlastima prema zakonima o lovu, koji u kojem pravnom području vrijedi, pošto zakon o lovu od 5. prosinca 1931. još nije dobio obvezne snage, jer nisu prema § 113.-toga zakona donesene banovinske uredbe. To se dakako ne odnosi na prisvojenje divljači iz ogradjenih lovišta i zvjerinjaka, te riba iz privatnih ribnjaka, jer je to obična kradja, koja se kao takova i kažnjava.

No moderna zakonodavstva drže prisvojenje divljači iz tudjih lovišta povredom prava prisvojenja, što ga ima ovlaštenik lova, te imaju posebne propise u kaznenom zakoniku za zvjerokradice. Tako njemački kazneni zakon ima posebne propise za zvjerokradice (Wilderei) u § 292.—295. kao i za one, koji protupravno love ribe i rake (§ 370. br. 4.). Isto tako i talijanski kazneni zakon (§ 428.) te norveški (§ 407.), a predvidjaju ih takodjer čehoslovački i austrijski kazneni zakon. Ovaj potonji ima te propise u § 348.—351. te u obrazloženju veli: »Kradja je divljači izlučena iz poglavlja o kradji gledom na njezin bitno različiti značaj u psihološkom i juridičkom pogledu a u skladu s narodnim poimanjem i inozemnim zakonodavstvom.«

Obzirom na to valjalo bi i u našem krivičnom zakoniku donijeti takodjer prema inozemnim kaznenim zakonima posebne propise o prisvojenju divljači iz tudjih lovišta te riba i raka iz slobodnih voda.

Ponavljanje krivičnoga postupka

Napisao dr. D e v č i ć M i l e, zamjenik drž. tužioca u Varaždinu.

(Svršetak)

POSTUPAK POVODOM ZAHTJEVA ZA PONAVLJANJE KRIVIČNOGA POSTUPKA

Razlikujemo: 1) postupak o samom zahtjevu za ponavljanje i 2) samo ponavljanje krivičnoga postupka.

1) Postupak o samom zahtjevu za ponavljanje.

Redovni pravni lijekovi imadu devolutivan učinak t. j. o njima rješava viši sud. Zahtjev za ponavljanje krivičnoga postupka nije skopčan sa tim posljetkom. On je nedevolutivan pravni lijek, jer o njem odlučuje sud prvoga stepena, kod koga je raniji postupak bio u toku. Razlog tomu leži u činjenici, što se pravosnažna sudska odluka ne napada radi z a b l u d e s u d a, nego se

Digitized by Google

napada na osnovu važnih novih dokaza ili činjenica, za koje sud kod ranijega postupka nije znao. Da je sud za njih u tečaju ranijega postupka znao, ne bi bio donio onakovu odluku, kakovu je donio.

Ako je okružni sud sudio zbog kriviČnoga djela, za koje je nadležan sreski sud (§ 279. kp.), i tada se zahtjev za ponavljanje imade predati tomu okružnomu sudu. To slijedi iz alineje I. § 366. — Tako tumači ovaj pojam i dr. Marković (str. 618).

Ako se pak dozvoli ponavljanje kriviČnoga postupka zbog ovakvog djela (za koje je stvarno nadležan sreski sud, a okružni je sud samo u smislu § 279. kp. sudio), tada dalji postupak imade voditi nadležni sreski sud. (Dr. Ogorelica str. 685 al. 1.)

Od pravila, da se zahtjev predaje sudu, gdje je raniji postupak bio u toku, ima samo jedna iznimka. Ako je naime o djelu, koje se prema sadržaju zahtjeva, a na osnovu novih dokaza ukazuje zločinstvom (§ 365. br. 3), sudio sreski sud, ne će se zahtjev za ponavljanje predavati tome sreskomu sudu, već onomu okružnomu sudu, u čijem se području taj sreski sud nalazi (§ 366. odj. I. al. 2).

U zahtjevu za ponavljanje moraju se navesti zakonske pretpostavke za ponavljanje postupka i dokazi ili činjenice, koje su osnov ovoga zahtjeva (§ 366. odj. I. al. 3).

Kad stigne molba za ponavljanje postupka sudu, ispitat će on najprije, da li je nadležan, a onda će, kada utvrdi, da je nadležan, donijeti po zahtjevu rješenje u vijeću od 3 suca. Ova molba je vezana na zastarni rok samo u slučaju, kada se traži ponavljanje na štetu optuženikovu.

U slučaju, kada se pak traži ponavljanje u korist optuženikovu, nije ta molba vezana uopće na nikakov rok (§ 362. i 363. k. p. argumento a contrario). Vijeće, koje donosi rješenje na ovu molbu — zahtjev, sastoji uvijek samo od trojice sudaca i to bez obzira, da li je kažnjivo djelo, zbog koga se traži ponavljanje, presudio sud prve instancije u vijeću od tri ili pet sudaca (§ 75. odj. II. br. 1 kp., Ogorelica str. 684). To se vidi jasno iz stilizacije § 75. odj. II. br. 1 kp., gdje se veli, da su vijeća okruž. sudova kao zbornih sudova sastavljena redovno iz trojice sudaca.

Tek i jedino u slučaju, kada se vrši glavni protres zbog zločinstva, za koje kriv. zakon predvidja smrtnu kaznu ili kaznu vječitog lišenja slobode, ima da se vijeće okružnoga suda sastoji iz petorice sudaca.

Dakle samo kada se vrši glavni pretres o malo prije spomenutom zločinstvu, sastoji vijeće od 5 sudaca, a u svim drugim slučajevima, dakle i u slučaju donašanja svih odluka o zahtjevu za ponavljanje kriviČnoga postupka samo tri suca.

Izuzima se jedino slučaj, kada se uslijed ponavljanja postupka vraća stvar u stanje istrage.

Ako se tada naredi novi glavni pretres, te ako se radi o zločinstvu kažnjivom smrću ili vječitom robijom, tada se mora vijeće sastojati od pet sudaca.

Rješavajući zahtjev za ponavljanje postupka, sud će, utvrdivši svoju nadležnost, odmah bez ikakovih izvidjaja zahtjev odbiti, ako nadje, da je nedopušten ili neosnovan.

Kao nedopušten odbit će ga, ako iz samoga zahtjeva izilazi: 1) ili da ga je podnijelo neovlašteno lice ili 2) da se ne stiču zakonske pretpostavke

Digitized by Google

za ponavljanje postupka, t. j. da odluka, protiv koje je zahtjev za ponavljanje upravljen, nije još stekla pravnu snagu, ili da je pravo za gonjenje zastarilo, ili da je kod zahtjeva za ponavljanje na štetu optuženika, ovaj umro, ili da se zahtjev osniva na takovu razlogu, poradi koga zakon ne dopušta ponavljanje postupka.

Kao neosnovan odbacit će ga sud, ako iz samoga zahtjeva proizlozi: 1) da se do novih dokaza, koji se u zathjevu navode, ne može nikako doći n. pr., jer je umro svjedok, na koga se zahtjev upire, ili 2) da su činjenice ili dokazi, koji se predlažu, već ranije odbačeni pravosnažnim rješenjem suda t. j. da nisu novi, ili 3) da te činjenice ili dokazi nisu podobni za ponavljanje postupka (Marković str. 619).

Protiv rješenja suda o odbačaju na osnovu § 366, odj. I.. k. p. dopuštena je žalba apelacionomu sudu, koja se predaje sudu prvoga stepena (§ 367. odj. II. al. 2 k. p.). Za tu žalbu vrijedi općeniti rok iz § 330. odj. I. k. p. Ne nadje li sud, da se zahtjev imade odmah odbiti, saopćit će ga u prepisu protivnoj stranci radi izjave, koju ona imade dati unutar roka od osam dana.

Protivna stranka je uvijek okrivljeni, ako se ponavljanje traži na njegovu štetu. A ako se ponavljanje traži u korist okrivljenika, onda protivna stranka može biti državni tužioc, privatni tužilac ili priv. učesnik kao tužioc, prema tome, na čiju je optužnicu presuda izrečena.

Izjavu državni tužioc daje pismeno, dok privatni tužioc i priv. učesnik kao tužilac daje izjavu usmeno u zapisnik istražnomu sucu. Sva ova lica mogu u svojoj izjavi iznijeti protivne činjenice od onih, koje je naveo okrivljeni (Ogorelica str. 685).

Kada stigne izjava protivne stranke, ili kada ističe rok za nju, makar i ne stigla, naredit će sud, da se izvide činjenice i preslušaju svjedoci po potrebi i pod zakletvom, te priberu drugi dokazi prema zahtjevu za ponavljanje ili prema protivnikovoj izjavi.

Na osnovu ovih izvidjaja sud rješava u vijeću od tri suca o zahtjevu za ponavljanje postupka. Ako se traži ponavljanje postupka, koji je pravosnažno dovršen prije glavnoga pretresa (§ 361.), sud će bez ikakova daljega pretresa riješiti po zahtjevu jedino na osnovu povedenih izvidjaja. Ako se pak traži ponavljanje postupka dovršenoga pravosnažnom presudom, sud će, prije nego li donese rješenje o zahtjevu, poslati spise državnomu tužiocu, u koliko se radi o djelu, koje se progoni po službenoj dužnosti, pozivom, da za osam dana učini svoj prijedlog.

Kada stigne ovaj prijedlog državnoga tužioca, sud će ispitati pribrane dokaze, da vidi, da li će zahtjev morati odbaciti kao neosnovan ili nedopušten. Ne odbaci li sud zahtjev, pozvat će i saslušat će lice, koje traži ponavljanje postupka i njegova protivnika, pa će tek onda riješiti, ima li mjesta ponavljanju postupka ili ne.

Ne dodje li na ovo saslušanje lice, protiv koga se ili u čiju korist traži ponavljanje, ili koje drugo ovlašteno lice, koje za okrivljenika traži ponavljanje postupka, ili privatni tužioc, sud će i bez njih pretresti i riješiti, ima li ili nema mjesta ponavljanju postupka (§ 367. odj. I.). Kada traži ponavljanje privatni tužioc, sud će nakon pribranih dokaza (§ 366. odj. II. al. 3) riješiti, ima li ili nema mjesta ponavljanju postupka, saslušavši privatnoga tužioca, ili ako on ne dodje, i bez njega. Protiv oba ova zadnja rješenja —

Digitized by Google

t. j. onoga radi slučaja iz § 361. i 367 — dopuštena je žalba apelacionomu sudu (§ 367. od. II.).

Kada stigne spis uslijed žalbe apelacionomu sudu, pa izvjestioc ovoga suda nadje, da izvidjaje treba dopuniti ili zatražiti kakovo razjašnjenje od suda prvoga stepena, može to izvjestioc i van sjednice sam narediti po odobrenju pretsjednika vijeća.

Kada su ovi izvidjaji obavljeni, ili je stiglo razjašnjenje, ili i bez njih, ako nisu bili potrebni, riješit će apelacioni sud o zahtjevu konačno, saslušavši izvjestioca ili višega državnoga tužioca, ili i bez njega, kada je u pitanju zahtjev privatnog tužioca.

Apelacioni sud, dopuštajući ponavljanje postupka, može odrediti i drugi sud za dalji postupak, ili ako je za stvar nadležan sudac pojedinac okružnoga ili sreskoga suda, uputit će stvar na pretres kome od ovih (§ 367. odj. III.). Ni sam zahtjev za ponavljanje krivičnoga postupka, a tako ni dopuštanje ponavljanja u pravilu nema suspenzivne snage t. j. niti zadržava niti prekida izvršenje presude.

Iznimku od ovoga pravila može učiniti nadležni sud za rješavanje samo onda, ako je ponavljanje postupka zahtijevano u k o r i s t osudjenikovu, tako da se izvršenje presude, i u koliko se tiče privatno pravnoga potraživanja kao i troškova kriv. postupka, do konačnoga rješenja ponovnoga postupka odgodi ili prekine; no samo onda, ako povodom izvršenih izvidjaja sa osnovom drži, da će se ranija presuda poništiti (§ 368. odj. I.). Kada je pako pravosnažno riješeno, da ima mjesta ponavljanju kriv. postupka, onda se mora odmah obustaviti izvršenja kazne.

U ovom slučaju kao i onda, kada je ponavljanje postupka dopušteno na štetu oslobodjenoga ili osudjenoga lica, sud mora na zahtjev državnoga tužioca odmah donijeti rješenje, hoće li se ili ne odrediti istražni zatvor, da se obezbijedi provodjenje daljega postupka (§ 368. odj. II.).

2) Samo ponavljanje krivičnog postupka

a) A k o j e d o p u š t e n o u k o r i s t o p t u ž e n i k a. — U ovom slučaju može sud bez daljega postupka odmah u sjednici, ako na to pristaje državni tužioc, poništiti r a n i j u presudu i izreći novu presudu, da se optuženik oslobadja od optužbe, ili može preinačiti presudu prema optuženikovu zahtjevu, da se na nj primjenjuje blaži krivični zakon, ili konačno, održavajući raniju presudu, može izreći, da se uklanja samo koja pravna posljedica (n. pr. gubitak časnih prava), izrečena u ranijoj presudi (§ 369. odj. I.).

Osim pristanka državnoga tužioca za ovakovu odluku suda potrebno je još, da uspjeh pribranih dokaza omogućuje izrečenje nove presude u s j e d n i c i b e z n o v o g a p r e t r e s a (Marković str. 628). Ovu presudu izriče vijeće od tri suca bez obzira, da li je raniji glavni pretres vodjen pred vijećem od tri ili pet sudaca, jer se ne izriče na glavnom p r e t r e s u već samo u s j e d n i c i (§ 75. odj. II. br. 1) argumento a contrario).

Ako ponavljanje krivičnoga postupka nije dopušteno za sva krivična djela, za koja je optuženik bio ranijom presudom osudjen, nego samo za neka od tih djela, izreći će sud novu kaznu za djela, za koja je dopušteno ponavljanje, uračunavši u ovu novu kaznu već izdržanu kaznu po ranijoj presudi (§ 369. odj. II.).

Digitized by Google

Protiv presude, izrečene u sjednici (§ 369 odj. I.), dopušten je samo priziv i to jedino optuženiku i samo protiv presude prvoga stepena (§ 369 odj. III.).

b) ako ne nastupi sada spomenuti slučaj, t. j. ako sud ne poništi presudu bez daljega postupka (§ 369), u svim drugim slučajevima, bilo da je ponavljanje postupka dopušteno u korist ili na štetu optuženikovu, mogu nastupiti dvije mogućnosti: ili da se na osnovu ranije optužnice odmah odredi novi glavni pretres, ako sud nadje prema uspjehu već pribranih dokaza, da tako treba postupati, ili da se stvar vrati u stanje istrage, ako još nije zrela za presudjenje, (§ 370. odj. I.). Općeniti propisi o obustavljenju istrage i prije glavnoga pretresa ili o stavljanju pod optužbu vrijede i ovdje, samo s tom razlikom, da protiv rješenja suda o otvaranju istrage nema mjesta žalbi (§ 370. odj. II.). U redovnom postupku takva je žalba dopuštena (§ 98. odj. IV.). Čim rješenje o obustavljanju postupka prije glavnoga pretresa, ako je postupak obustavljen, dobije pravnu snagu, samim tim poništava se ranija presuda (Marković str. 621).

Za glavni pretres vrijede propisi glave XVII. (§ 222. i sl. kp.). O glavnom pretresu imade se uvijek obavijestiti i oštećenik (§ 371. odj. I.), bilo da je sud naredio glavni pretres na osnovu ranije bilo na osnovu nove optužnice, koju podigne tužioc po dovršenju istrage. Ako optuženik u slučaju, kada je ponavljanje postupka dopušteno u njegovu korist, ne može doći na glavni pretres, postavit će mu sud branioca, ako ga on sam ne imenuje, pa će se pročitati zapisnik o njegovom saslušanju (§ 371. odj. II.).

Isto će se tako pročitati i zapisnik o saslušanju onih saoptuženika, svjedoka i o stručnom mišljenju onih vještaka, koji se više ne mogu ispitati, pa će se izreći presuda.

U ovom se dakle slučaju može voditi glavni pretres i u otsustvu optuženika, što je u redovnom postupku nedopušteno.

§ 169. kp. imade se i ovdje primjenjivati na svjedoke.

§ 29. kp. ne dolazi do uporabe, jer se taj § odnosi samo na poništene presude redovitim pravnim lijekovima.

Na novom glavnom pretresu postupa i odlučuje sud sasvim slobodno ne vežući se na podatke ranijega pretresa, niti na ranije rješenje stvari (§ 371. odj. II.).

Na osnovu novoga glavnoga pretresa izriče sud i novu presudu, kojom ili održava na snazi raniju presudu ili ju poništuje (§ 371. odj. III.).

Ako je ponavljanje dopušteno u korist osudjenikovu, sud se mora držati načela iz § 327. k. p.. Novom presudom može se izreći oslobodjenje od optužbe ili blaža kazna i onda, kada je ponavljanje postupka bilo dopušteno na štetu oslobodjenoga ili osudjenoga lica (§ 371. odj. V.).

Sastav vijeća na novom glavnom pretresu ravna se prema tomu, o kakovom se krivičnom dijelu radi, t. j. ako je za krivično djelo propisana kazna vječite robije ili smrti, sastojat će se vijeće od pet sudaca, a inače od trojice (§ 75. odj. II. br. 1).

Protiv nove presude dopušteni su svi pravni lijekovi, dakle i ponavljanje postupka kako u korist tako i na štetu optuženikovu (§ 371. odj. VI., Marković str. 622).

Sve dosada rečeno vrijedi i za ponavljanje postupka pred sucem poje-

Digitized by Google

dincem okružnoga ili sreskoga suda, naravno uz ograničenja, koja traži postupak pred sucem pojedincem.

O dopuštenosti ponavljanja postupka odlučuje sâm sudac okružnoga ili sreskoga suda, kod koga je predjašnji postupak bio u toku.

Ako se dopusti ponavljanje, naredjuje se odmah usmeni pretres, izuzevši, da je okrivljenik umro (§ 370.).

Razlog ovome leži u tome, što u postupku pred sreskim sudom ni nema istrage, a upostupku pred sucem pojedincem okružnoga suda u pitanju su samo prestupi, radi kojih nije nužno vraćati stvar u stanje itsrage. (Marković str. 623).

Protiv odbačaja zahtjeva za ponavljanje ima mjesta žalbi, o kojoj odlučuje apelacioni odnosno okružni sud (§ 411.).

Ponavljanje krivičnoga postupka u nepravom smislu.

Osim slučajeva ponavljanja krivičnoga postupka u pravom smislu riječi, ima nekoliko slučajeva, koji su im srodni, ali kako nisu vezani na stroge uslove i formalnosti, to se oni ni ne mogu smatrati ponavljanjem u strogom smislu, već se smatraju ponavljanjem postupka u nepravom smislu.

To su ovi slučajevi: 1. pokretanje ili produženje krivičnoga postupka bez obzira na uslove i formalnosti, koje predvidjaju §§ 361.—365.; 2. preinačenje pravosnažne presude bez obzira na uslove i formalnosti, koje naredjuje § 362., a koje se razlikuje i od slučajeva iz §§ 352., 355. i 357.; 3. izvanredna revizija.

1. Pokretanje ili produženje krivičnoga postupka. — Naš krivični postupnik predvidja u § 359. tri slučaja, kada nadležni sud na zahtjev ovlaštenog tužioca može pokrenuti ili produžiti krivični postupak bez obzira na uslove i formalnosti iz § 361.—365. To su ovi slučajevi: a) Ako su raniji izvidjaji ili istraga obustavljeni ili optužnica odbijena zbog nestašice zahtjeva ovlaštenoga privatnoga tužioca ili zbog nestašice propisanoga prijedloga ili odobrenja ovlaštenoga lica ili vlasti ili zbog toga, što se protiv učinioca krivičnoga djela nije moglo postupati zato, jer sud nije bio nadležan (§ 277.), ili što je učinioc po učinjenom kriv. djelu duševno obolio, ili što je otsutan, ili se nije mogao pronaći, ili što je dobavljanje koga dokaza bilo skopčano s velikim teškoćama, kada se uklone ili prestanu smetnje, koje su bile na putu pokretanju ili produženju postupka, u koliko nije nastupila zastara (§ 359. br. 1); b) Ako je pri dovršenju kriv. postupka tužiocu priznato pravo gonjenja zbog drugih krivičnih djela (§§ 284. i 285.), ili ako su se tek kasnije pojavili osnovi sumnje o drugom ranije učinjenom krivičnom djelu, u koliko nije nastupila zastara (§ 359. br. 2); c) Ako je o djelu, koje je zločinstvo, postupao sudac pojedinac okružnoga ili sreskoga suda, kao da je on nadležan, da sudi. No ovome ima mjesta samo onda, ako od odluke suca pojedinca još nije prošlo 6 mjeseci, ako se tiče zločinstva, za koje zakon predvidja kao najveću mjeru robiju ili zatočenje do pet godina, ili više od godine dana, ako se tiče zločinstva, za koje je predvidjena kazna robije i zatočenja preko pet godina (§ 359. br. 3).

Kako se vidi, predpostavke su ovdje više formalnopravne, nego li materijalne prirode.

Ad a) Ova ustanova preuzeta je iz § 304. br. 2 hrv. kaz. postupnika, samo što je proširena i na djela, koja se gone na prijedlog ili po odobrenju.

Digitized by Google

Hrvat. kaz. postupnik je poznavao u §-u 304. br. 2. samo djela, koja se gone po privatnoj tužbi.

U ovakvim slučajevima, ako je raniji postupak za koje od ovih djela pokrenuo ili produžio neovlašteni tužioc, pa je zbog toga postupak prije glavnoga pretresa bio obustavljen ili optužnica odbijena presudom (§ 276.), može samo ovlašteni privatni tužioc pokrenuti ili produžiti postupak zbog istoga djela bez obzira na ikakove uslove i formalnosti, izuzevši zastaru u objektivnom i u subjektivnom pravcu (§§ 85., 86., 78. i 79. k. z.). Ako je pak postupak pokrenut na privatnu tužbu, dakle kao da je djelo neoficijelno, pa je optužnica odbijena zato, što je sud našao, da je djelo oficijelno, tada neće moći državni tužioc, i ako je on jedini ovlašten na progon za oficijelna krivična djela, za to isto djelo pokrenuti ili produžiti postupak, izuzevši ako se steku uslovi za formalno ponavljanje postupka. Postupkom naime privatnoga tužioca konzumirana je i tužba državnoga tužioca (Ogorelica str. 672).

U slučaju nenadležnosti suda, imade se tužilac postarati, da se stvar — čim presuda, kojom je optužba zbog nenadležnosti odbijena (§§ 276. i 277.), steče pravnu snagu — preda nadležnomu sudu.

Ad b) Prema § 266. k. p., može se pretres na prijedlog ovlaštenoga tužioca, ako je sud stvarno nadležan proširiti i na drugo koje krivično djelo optuženikovo, koje je otkriveno u toku glavnoga pretresa.

Pristajanje optuženikovo za usmeno proširenje optužbe i na ovo djelo potrebno je samo onda, kada bi se na optuženika za slučaj osudjujuće presude zbog ovoga drugoga djela, imao primijeniti stroži kriv. zakon od onoga, koji bi se imao primijeniti na krivično djelo, za koje je ranije optužen. Ne će li optuženik da pristane, da mu se odmah sudi i za to drugo djelo, ili ako se ne može osuditi zbog toga, što sud nije nadležan za to drugo djelo, ili što se pokazuje potreba brižljivije pripreme obrane, pretres i presuda, da bi valjali, ograničit će se na predmet ranije optužbe (§ 266.). Ograniči li sud svoju presudu samo na djelo, koje je predmet ranije optužbe, zadržat će tužiocu na njegov zahtjev pravo, da posebno goni optuženika za drugo novo djelo, koje je otkriveno u toku glavnog pretresa. Ne zadrži li se tužiocu to pravo, neće moći više goniti učinioca za to novo djelo, izuzevši da se kasnije steku uslovi za ponavljanje postupka (§ 284. odj. I.). No prema okolnostima može sud i ako ne sudi odmah o tom drugom djelu, odložiti pretres i za djelo, koje je predmet ranije optužbe, i narediti, da se u novom zasjedanju po izvršenju pretresa izreče presuda o svim kriv. djelima, za koja se optuženik optužuje (§ 284. odj. II.).

I u jednom i u drugom slučaju (§ 284. odj. I. i II.) mora tužilac za tri dana po objavljivanju presude ili rješenja o odlaganju pretresa zahtijevati, da se pokrene zakonski postupak (§ 284. odj. III.).

Ako se promaši ovaj rok, onda državni tužioc i privatni učesnik kao tužioc mogu zahtijevati ponavljanje krivičnoga postupka i to samo uz stroge uslove i formalnosti, koje predvidja § 361. k. p. Privatni tužioc nema toga prava, jer se smatra, da je odustao od progona (§ 22. odj. II., § 51. odj. II.). Rok za produženje postupka bez uslova i formalnosti za ovo drugo krivično djelo je dakle samo tri dana.

Ad c) Izmedju ovoga slučaja i slučaja iz § 365. br. 3 razlika je u tome, što se djelo iz § 365. br. 3 pokazuje zločinstvom na osnovu novih činje-

Digitized by Google

nica, dok je u slučaju § 359. br. 3. u pitanju samo pogrješna primjena kriv. zakona.

II. Preinačenje pravosnažne presude. — Naš krivični postupnik predvidja dva slučaja, kada se može osudna presuda preinačiti bez obzira na uslove i formalnosti § 362. te ne pribjegavajući ni izvanrednoj reviziji (§§ 354. i 355.), niti zahtjevu za zaštitu zakona (§ 357.). To su ovi slučajevi: 1. ako je različnim presudama protiv istoga optuženika pravosnažno izrečeno više kaznâ lišenja slobode, pa nije primijenjen propis § 286. ili propisi kriv. zakona o odmjeravanju jedne kazne, gdje bi se ti propisi imali primijeniti. U ovakvom slučaju može nadležni prvostepeni sud na zahtjev državnoga tužioca ili osudjenika, saslušavši osudjenika i njegova branioca, naknadnom primjenom neprimjenjenih propisa preinačiti ranije presude, koliko se tiče odmjeravanja kazne, i novom presudom odrediti jednu kaznu (§ 360. br. 1). — 2. Ako se pravosnažna presuda, kojom je za više dijela izrečena jedna kazna, jednim dijelom zbog pomilovanja ili iz drugih razloga ne bi imala potpuno izvršiti, može sud, koji je sudio u prvom stepenu na zahtjev državnoga tužioca ili osudjenika, saslušavši osudjenika i njegova branioca, izreći novu presudu, kojom prema novomu stanju utvrdjuje kaznu, koja se još ima izvršiti (§ 360. br. 2). Ako različite presude, spomenute pod br. 1., potiču od različitih sudova, bit će za rješavanje nadležan onaj sud, koji je sudio u stvari, u kojoj je izrečena najstroža vrsta kazne, a kod istovrsnih kazna onaj sud, koji je izrekao najveću kaznu; ako je pak vrsta i veličina kazne jednaka, onaj sud, koji je izrekao posljednju kaznu (§ 360. odj. IV.). — Ove su ustanove same po sebi jasne.

III. Izvanredna revizija. — Revizijom se može pobijati samo pravna strana presude, dok se stvarna strana može ispraviti jedino zahtjevom za ponavljanje postupka. Ima pak slučajeva, gdje se ne može upotrijebiti ni revizija ni ponavljanje postupka, a presuda ipak ostaje sumnjiva. Pravna strana takove presude dade se ispraviti zahtjevom za zaštitu zakona, a stvarna izvanrednom revizijom.

Kasacionomu sudu dano je naime pravo, da može povodom ma čije revizije ili pri ispitivanju spisa, koje on preduzme na naročiti zahtjev vrhovnoga državnoga tužioca, poništiti prvostepenu presudu i narediti novi glavni pretres, ili sam izreći novu presudu ili narediti ponavljanje postupka bez ikakovih uslova i formalnosti i to samo u korist optuženikovu, ako se o istinitosti činjenica, na kojima se osniva prvostepena presuda, pojavi znatna sumnja. Nepravičnost prvostepene presude izilazi iz činjenica, na kojima je ona osnovana tako, da nije ni potrebno podnositi nove činjenice.

Izvanredna revizija nije vezana niti za rok niti za uslove i formalnosti za ponavljanje kriv. postupka u korist optuženika, pošto je ona dopuštena jedino u njegovu korist.

Iz svega naprijed izloženoga možemo stvoriti zaključak, da je ponavljanje kriv. postupka izvanredni pravni lijek, koji služi jedino čistoći krivičnoga sudovanja. Zakonodavac je ovaj pravni lijek dopustio, vodjen razlozima čovječnosti, samo u tu svrhu, ali ga je ograničio na stroge uslove i formalnosti. Da nije tako postupao, poljuljao bi se ugled krivičnoga pravosudja, a osim toga bilo bi i nečovječno, »kad bi se isto lice radi iste stvari moglo bez ikakovih zapreka ponovno stavljati u tugaljivi položaj optuženika«. (Ogorelica str. 669).

Digitized by Google

Sudska nadležnost kod obročnih poslova

Napisao dr. Lederer Miroslav, odvjetnik u Novom Sadu.

Čl. 20. uv. zakona grpp-u propisuje: »U pogledu tražbina iz poslova na otplatu (na obroke) nadležnost se prema kupcu, koji ima svoje prebivalište u našoj državi, ne može osnivati na propisima §§ 85. i 101 st. 1. i 2. grpp-a. Ovo ne vrijedi u slučaju, ako je posao na strani kupca trgovački posao.«

Tu nam se prije svega nameće pitanje, što valja da se razumijeva pod pojmom obročnih poslova. Sam zakon — kao što ni drugi koji domaći zakon — u tom nam obziru ne daje nikakvog razjašnjenja, pa zato treba da učinimo pozajmicu u susjedstvu.

U bivšim austrijskim područjima naše države još je i danas na snazi zakon od 27. travnja 1896. o obročnim poslovima (Ratengesetz), pa se prema njegovu §-u 1. smatraju obročnim poslovima: u izvršivanju trgovačkoga ili inog obrtnoga poslovanja poduzete prodaje pokretnih stvari, za koje se kupovnina imade otplaćivati u obrocima, a koje se pokretnine kupcu predaju još prije potpune isplate kupovnine (»Ratengeschäfte im Sinne dieses Gesetzes sind in Ausübung eines Handels-oder anderen Gewerbebetriebes vorgenommene Verkäufe beweglicher Sachen, deren Kaufpreis in Teilbeträgen (Raten) zu entrichten ist, und welche dem Käufer vor der vollständigen Zahlung des Kaufpreises übergeben werden«).

Da bi se dakle konkretna prodaja mogla smatrati obročnim poslom, potrebno je u smislu ovoga zakona i prema praksi bečkoga vrhovnoga sudišta ovo:

a) Da je prodaja sa strane prodavaoca uslijedila u izvršivanju njegovoga trgovačkog ili inog obrtnog poslovanja, bio on trgovac u smislu trgovačkoga zakona, ili obrtnik u smislu zakona o radnjama, samo ako se obrtimice, u vidu zanata, bavi poslovima ove ili slične vrsti. Ne spadaju dakle ovamo prigodne prodaje, n. pr. prodaja polovnog automobila sa strane vlasnika, koji se takovim ili sličnim poslovima inače ne bavi, makar on i bio trgovac ili obrtnik.

b) Da je predmetom kupoprodaje pokretna stvar bez obzira na to, kakove je ona vrsti, kolika joj je kupovnina ili u koju se svrhu kupuje (BVS od 7. II. 1907. br. 1424 GU br. 3690), pa se zato ustanove ovoga zakona ne mogu primjenjivati na prodaje nekretnina, a niti netjelesnih stvari (n. pr. nekoga obrtnog poduzeća: BVS od 28. IX. 1909. br. Rv I. 627/9 GU br. 4728).

c) Da se prema ugovoru kupovnina imade otplaćivati u obrocima, koji mogu biti ustanovljeni ili brojčano (n. pr. sa D. 100) ili u postocima (n. pr. sa 10% kupovnine) ili kao razlomci kupovnine (n. pr. 1/6 kupovnine) ili naznakom razmaka otplate (n. pr. kupovnina se otplaćuje u jednakim mjesečnim obrocima u roku od godine dana), pri čemu ne mijenja ništa na stvari, ako visina ili dospijeća pojedinih obroka nisu jednaki, samo ako su oni inače odredjeni (BVS od 22. V. 1907. br. 6136 GU br. 3780), dok u protivnom slučaju (n. pr. kupac će kupovninu otplaćivati u šest polugodišnjih obroka: BVS od 7. II. 1907. br. 1424 GU br. 3690) ne predleži obročni posao.

d) Da se kupljena stvar predaje kupcu još prije podmirenja kupovnine.

Digitized by Google

Socijalno-politička tendencija ovoga zakona kao i ustanove čl. 20. uv. zakona jasna je: ekonomski slabi potrošač, kojemu se namirenje njegovih životnih potreba omogućuje uz gotovo neosjetljive žrtve s njegove strane, vrlo je rado sklon, da posao sklopi uz tegotne i štetne pobočne uglavke, pa se ukazuje potrebom, da mu se pruži zakonska zaštita barem protiv jednoga od tih pobočnih uglavaka — protiv prorogacije suda, različitoga od suda njegovoga stalnog prebivališta, da se baš obzirom na njegovu neimaštinu, koju zakonodavac kod njega pretpostavlja, mogućnost obrane od eventualne prodavaočeve tužbe ne bi učinila uzaludnom.

Vodeći o tome računa naš je zakonodavac odredio, da kod obročnoga posla, u koliko on sa strane kupca nije trgovački posao, nema mjesta nadležnosti po mjestu ispunjenja ugovora (§ 85. grpp.), niti po sporazumu o nadležnosti suda (al. 1. i 2. § 101. grpp.), koja je ustanova istovjetna sa § 6. Rat. Ges. No dok po austrijskom zakonu ova ustanova ne vrijedi kod obročnih poslova, koji su sklopljeni prije stupanja na snagu toga zakona (§ 12. Rat. Ges.), kod nas ona vrijedi i za ranije ugovore, jer se isključuje podnos tužbe sudu, nadležnomu prema mjestu izvršenja odnosno prema sporazumu stranaka, bez obzira na to, od kada potječe ugovor, na kojem tužilac osniva nadležnost suda i svoj tužbovni zahtjev.

Konačno valja istaknuti, da ovu zakonsku zaštitu uživa samo kupac, »koji ima svoje prebivalište u našoj državi«, bez obzira dakle na to, da li je on naš državljanin ili ne, dok je naprotiv ne uživa kupac izvan granica naše države, ma bio on i naš državljanin (n. pr. ako on ima uslijed vršenja konzularne službe stalno prebivalište u inostranstvu).

A sada da predjemo na glavno pitanje, koje valja ovdje da se izvede na čistac: Da li sud imade da uoči svoju nenadležnost po službenoj dužnosti ili tek na prigovor tuženikov?

§ 6. Rat. Ges. expressis verbis izriče, da sud ima svoju nenadležnost da uzme u obzir po službenoj dužnosti, i to ne samo tokom parnice, nego i tokom ovršnoga postupka, sve do ovršne dražbe (»Die Unzuständigkeit ist von Amts wegen, und zwar bis zur Vornahme der exekutiven Veräusserung zu berücksichtigen«), pa tako se često puta dešava ovrhovoditeljima sa drugih pravnih područja, da se, primjerice, dalmatinski sudovi krate provesti dozvoljenu ovrhu s razloga toga, što ovršiva tražbina potječe iz obročnoga posla. U smislu zadnje alineje § 6. Rat. Ges. nenadležni inače sud postaje nadležan time, što se tuženi unatoč upute sa strane suca ipak upušta u raspravu (»Die Unzuständigkeit kann nur dadurch behoben werden, dass sich der Beklagte, ungeachtet vorhergegangener richterlicher Belehrung, auf die Verhandlung einlässt«).

S tih razloga i kaže Neumann[1]) kod § 88. Jurisdiktionsnorm: »Da die örtliche Unzuständigkeit im Sinne des § 6. RatenG. von Amts wegen zu beachten ist, muss der Richter in allen Fällen, in welchen er einen Anlass hat, aus den Umständen auf das Vorhandensein eines Ratengeschäftes zu schliessen, dies in der Verhandlung klarstellen, im Falle des Ausbleibens des Beklagten die Tagsatzung erstrecken und denselben, falls er nicht im Sprengel des Prozessgerichtes wohnt, durch das zuständige Gericht einvernehmen. Falls dann feststeht, dass ein Ratengeschäft vorliegt, hat der Richter den Käufer über die ihm nach dem Ratendesetze zustehenden Rechte, namentlich

[1]) Kommentar zu den Zivilprozessgesetzen, Manz—Wien 1928.

Digitized by Google

auf die in den §§ 2 bis 6 RatenG. enthaltenen, aufmerksam zu machen und pflichtgemäss dahin zu wirken, dass das Gesetz beobachtet werde und wirksam sei.«

U skladu s time kaže dr. Franjo Goršić[2]), da »sud ima da ocijeni po službenoj dužnosti, da li je nadležan, čim mu je podnijeta tužba iz ugovora o kupovini na otplatu. Ako sud na osnovu tužiočevoga navoda nadje, da se tužbom zahtijevana tražbina osniva na spomenutom ugovoru, a da posao na strani kupca nije trgovački posao, on će tužbu po službenoj dužnosti odbaciti. Medjutim ako ne bi bilo jasno, da li je u pitanju obročni posao, sudac će u svakom slučaju nastojati, da se ovo pitanje raščisti. Ako tuženik bude izostao od ročišta, sud će usmenu spornu raspravu odložiti, čim bude posumnjao, da je po srijedi posao na otplatu. U ovom će se slučaju tuženik eventualno saslušati kod suda svoga prebivališta.«

Mimogred hoću da kažem još ovo: obzirom na to, da su u čl. 13. i 14. uv. zak. taksativno navedeni zakonski propisi, koji na području viših zemaljskih sudova u Ljubljani i Splitu, gdje je u kreposti austrijski Ratengesetz, ostaju i nadalje na snazi, a da medju njima nije spomenut i Ratengesetz, moglo bi se nabaciti pitanje, nisu li stupanjem našega novoga grpp-a na snagu prestale važiti procesualno-pravne ustanove ovog austrijskoga zakona. Goršićevo tumačenje čl. 20. uv. zak. valja otkloniti, i to s ovih razloga: Za razliku od austrijskoga zakona naš zakon postavlja jedno jedino načelo: kod obročnih se poslova tužba ne može podići kod suda, koji bi inače bio nadležan obzirom na mjesto ispunjenja ugovora sa strane tuženoga ili obzirom na postojeći sporazum stranaka.

Prema § 6. o. g. z. nije dopušteno zakon drugačije tumačiti, »nego li donosi vlastito značenje riječi u njihovu savezu i jasna namisao zakonotvorca.« Tekst je zakona u našem slučaju nedvouman. Njime se isključuju forum contractus i forum prorogationis, pa ne samo da ustanova, o kojoj se radi, ne sadržaje nikakove druge odredbe, nego nema, što više, nikakvog oslona ni za to, da je zakonodavac u izvjesnom pravcu htio više da kaže, nego li što je stvarno došlo do izražaja u zakonu, a time pada i teza, da bi sud po službenoj dužnosti imao da ocijeni svoju nenadležnost.

Prema čl. 20. uv. zak. ne može prodavalac da pokrene parnicu iz obročnoga posla kod suda onoga mjesta, gdje kupac sa svoje strane ima da izvrši ugovor, niti kod suda, kojemu su se stranke za slučaj spora već unaprijed podvrgle. Ali kao što u zakonu nema oslona za to, da bi se sud po službenoj dužnosti imao izjaviti nenadležnim, tako nema oslona ni za to, da je zakonodavac htio da isključi i nadležnost iz al. 4. § 101. grpp. — forum subiectionis. Ne radi li se naime o t. zv. neprorogabilnoj nadležnosti, navedenoj taksativno u al. 3. § 101. 1. t., važi opće načelo al. 4. § 101. 1. c., prema kojemu sud sam po sebi nenadležan postaje nadležnim time, što se tuženik bez prigovora upušta u meritorno raspravljanje tužbe.

Prema tome ima sudac, ne dodje li tuženi na raspravu, da izreče presudu zbog izostanka bez obzira na ustanovu čl. 20. uv. zak.

Pristupi li tuženi sudu, a ne stavi li prigovora nenadležnosti iz čl. 20. uv. zak. nikako ili tek poslije prvoga ročišta (§ 335. grpp.) odnosno poslije upuštanja u meritum (§ 537. 1. c.), sud ima parnicu da provede do kraja i da je dovrši presudom, kao da ustanove čl. 20. uv. zak. uopće i nema.

[2]) Komentar gradjanskog parničnog postupnika.

Digitized by Google

Da li je uredba o zaštiti zemljoradnika od 23. studenoga 1933. contra legem i kao takova za sudove u primjeni neobvezatna?

Napisao dr. Š. I., ovdjetnik u B.

Dana 23. studenoga 1933. izašla je u br. 269.-LXXIX Službenih novina u Beogradu uredba o zaštiti zemljoradnika, koju je kao prijedlog ministra pretsjednika i poljoprivrede, te ministara trgovine i industrije, pravde i financija usvojio ministarski savjet na svojoj sjednici od 22. studenoga 1933. Kako je ta uredba izdana na temelju ovlaštenja u čl. 6. zakona o produženju z. o z. od 19. prosinca 1932., to od dana 23. studenoga 1933. unaprijed ima snagu zakona. Radi važnosti predmeta, koji ta uredba uredjuje, radja se kod primjene prvo i glavno pitanje, da li ona veže sudove, da ju primjenjuju, odnosno da li je ona u suglasju sa zakonom, na temelju kojega je izdana i je li svojom sadržinom ostala u granicama zakonskoga ovlaštenja. Ja mislim da je ta uredba o zaštiti zemljoradnika od 23. studenoga 1933. contra legem i da ju sudovi nisu dužni primjenjivati.

Član naime 6. zak. o produženju z. o z. od 19. prosinca 1932. je ovlastio ministarski savjet, da donosi uredbe sa zakonskom snagom najdalje do jedne godine dana i to »u cilju donošenja potrebnih mjera radi olakšanja ekonomskih prilika u zemlji.« Zakonodavac je dakle upravnoj vlasti postavio točne i odredjene granice vremena, kroz koje će uredbe vrijediti, i predmeta, koji smiju one da uredjuju. Uredbe dakle izdane na temelju sada navedenoga zakonskoga ovlaštenja smiju vrijediti najdulje jednu godinu dana i sadržavati norme potrebne radi olakšanja ekonomskih prilika u državi.

Uredba o zaštiti zemljoradnika od 23. studenoga 1933. nije donesena u cilju olakšanja ekonomskih prilika u državi, nego »u cilju reguliranja isplate zemljoradničkih dugova«, kako je to izričito rečeno u prijedlogu uredbe nadležnih ministara, a to je i pri proglašenju uredbe u Službenim novinama izričito ponovljeno. Da je ta uredba donesena u drugu svrhu, a ne radi olakšanja ekonomskih prilika u zemlji, vidi se iz cijeloga njezina sadržaja, a napose i iz čl. 1., 2., 3., 4., 6., 10. i 16. Kad je naime zakonodavac u čl. 1. al. 1. zakona o produženju z. o z. od 19. prosinca 1932. izričito kazao, da se važnost zakona o z. z. od 19. travnja 1932. produžuje, sve dok se ne donese i dobije obaveznu snagu n o v i z a k o n o zaštiti zemljoradnika i sredjivanju kreditnih odnosa u zemlji, tim je jasno očitovao, da konačno uredjenje plaćanja zemljoradničkih dugova smije biti izvršeno j e d i n o z a k o n o m a ne uredbom.

Svojim dakle članom 3. spomenuta uredba o zaštiti zemljoradnika neovlašteno je prisvojila pravo uredjenja isplate zemljoradničkih dugova kroz dvanaest godina, odnosno čl. 4. kroz tri i pet godina, a što je sve zakonodavac pridržao za novi zakon o z. z. i sredjivanju kreditnih odnosa u zemlji pogotovo zato, jer su sve u r e d b e iz čl. 6. zakona o produženju od 19. prosinca 1932. u kreposti najdulje za jednu godinu dana.

Zakon o produženju od 19. prosinca 1932. nije sebe smatrao zaprekom izdanju mjera radi olakšanja ekonomskih prilika u zemlji, jer je htio i odredio, da u kreposti ostane do donošenja konačnoga zakona o zaštiti zemljo-

Digitized by Google

radnika i sredjivanju kreditnih odnosa u zemlji, pak kako je ovomu potonjemu zakonu pridržano konačno uredjenje isplate zemljoradničkih dugova, tako nije ni svojim čl. 6. ni vlastio ni mogao ovlastiti upravnu vlast, da uredbom smije ukinuti bilo koji zakon ili uredbu, a najmanje pak onaj, kojemu uredba o zaštiti zemljoradnika zahvaljuje uopće mogućnost izdanja. Članom 16. spomenuta uredba je prekoračila granice zakonskoga ovlaštenja, te je protivna propisima zakona o produženju od 19. prosinca 1932., koji je u al. 1. čl. 1. izrekao, da ima ostati u kreposti, dok ne bude donesen i ne dobije obaveznu snagu novi zakon o zaštiti zemljoradnika i sredjivanju kreditnih odnosa u zemlji. Sigurno je po tomu, da ovlaštenje upravnoj vlasti u čl. 6. navedenoga zakona nije smjeralo ni moglo smjerati na to, da bi upravna vlast uredbom mogla staviti van snage sam zakon o produženju z. o z. od 19. prosinca 1932. Isto je tako van svake sumnje, da je propisima čl. 6. zak. o z. z. od 19. travnja 1932. i čl. 2. zakona o produženju od 19. prosinca 1932. ne samo konačno do donošenja novoga zakona o zaštiti zemljoradnika ustanovljen konačni zakonski pojam zemljoradnika i da valjano samo sudovi smiju nekoga proglasiti zemljoradnikom, te da zemljoradnici moraju plaćati kamate, koje dospiju poslije 19. prosinca 1932., nego je i jasno, da odredbom čl. 6. zakona o produženju nije upravna vlast ovlaštena, da uredbom mijenja već utvrdjeni zakonski pojam zemljoradnika i da protivno zakonu odredi, da jedino valjano općine imadu svojim uvjerenjima proglasiti nekoga zemljoradnikom u smislu zakona, a da to više ne smije činiti sud. Ne može se barem to podvesti pod inače neodredjen pojam »mjera potrebnih radi olakšanja ekonomskih prilika u zemlji.« Članovi dakle 1., 2., 3., 6. i 10. uredbe o zašitti zemljoradnika su u suštini oprečni zakonskim propisima z. o z. z. od 19. travnja 1932. i zakona o produženju od 19. prosinca 1932.

Kraj ovakova stanja stvari treba još naglasiti, da su sudovi po čl. 100. ustava nezavisni i da u izricanju pravde ne stoje ni pod kakvom vlasti, nego sude po zakonima. Kako sudovi imaju pravo, da pri svakom pojedinom slučaju ispituju, da li se uredba o zaštiti zemljoradnika od 23. studenoga 1933. slaže po svojoj sadržini sa čl. 6. zakona o produženju z. o z. z. od 19. prosinca 1932., na temelju kojega je izdana, i je li li uredbodavac ostao u granicama sada navedenoga zakonskoga ovlaštenja, to je na temelju gornjih izlaganja sigurno, da će kod zahtjeva primjene ove uredbe morati svaki sud uskratiti njezino primjenjivanje, jer je i kao cjelina i u pojedinom svojim odredbama contra legem, a k tome je s njom uredbodavac prekoračio i granice zakonskoga ovlaštenja, kada je propisao više toga, što je drugačije u zakonu uredjeno i što je pridržano samo konačnomu zakonu o zaštiti zemljoradnika i sredjivanju vjeresijskih odnosa u zemlji, što je dalje stavio van snage zakon o z. z. od 19. travnja 1932. o produženju zakona o z. z. od 19. prosinca 1932., a sve to nije smio. U jednu riječ sudovi su dužni i sada jednako tako primjenjivati zakonske propise, koje navodno ukida uredba, kao i prije nje, a dosljedno tomu nisu se dužni držati ni autentičnih ministarskih tumačenja uredbe o zaštiti zemljoradnika od 23. studenoga 1933.

Ovakovo pravo priznaje sudovima u pogledu uredaba i Slobodan Jovanović u svojem »Ustavnom pravu kraljevine SHS.« iz god. 1924. pod br. 375 str. 348.

Digitized by Google

Nenadležnost upravnih sudova u sporovima po zakonu o nužnim prolazima

Priopćio dr. Hribar Mijo, odvjetnik u Zagrebu.

U upravnom postupku dobivamo rješenja upravnih oblasti i to u drugoj molbi sa redovitom napomenom, da dalje žalbe više nema, a to je barem za sporove po zakonu o nužnim prolazima posvema pogrješno, jer taj zakon radi samo o privatno-pravnim odnošajima stranaka i po njemu ne može nastati administrativni spor, koji je potreban, da se može tužiti upravnomu sudu.

Ta je praksa upravnih oblasti pogrješna, a uvedena je uslijed čl. 18. zakona o državnom savjetu i upravnim sudovima, prema kojoj zakonskoj ustanovi dozvoljen je samo jedan priziv i dalje tužba na upravni sud.

Kako sam pregledavao rješidbe državnog savjeta od god. 1923..—1933. u izdanju Davinić Aleksandra i Majstorović Bogdana i medju načelnim odlukama pod brojem 15 na strani 503. naišao sam na jednu načelnu rješidbu, to sam pregledao i zbirku suca upravnoga suda u Zagrebu Stefanović Jovana te sam i tamo našao dvije rješidbe po zakonu o nužnim prolazima.

Iz toga se vidi, da je praksa koli upravnih vlasti, toli i upravnih sudova na krivom putu. — U prvom redu držim, da valja riješiti pitanje, kakov je zakon o nužnim prolazima, da li je isti javno ili privatno-pravni zakon.

Svaki pravnik znade, da taj zakon obradjuje materiju o služnostima susjedskim i to samo iter, via, actus staroga rimskog prava, a kad se pregleda početak generalne debate u hrvatskom saboru, vidi se, da je u sjednici 153 rekao izvjestitelj dr. Šilović J. ovo: »Po § 354. o. g. z. ima više ograničenja. a jedno ograničenje stvara se i ovom zakonskom osnovom o nužnim prolazima. Razlog ovog ograničenja slobodne raspoložbe s vlastitim vlasništvom jeste taj, da se omogući obradjivanje svake čestice, a omogućit će se samo onda, ako bude pristup k svakoj nekretnini moguć. Razlog, da se ova zakonska osnova donosi, jest u tome, što naš gradjanski zakon nema ustanove o nužnim prolazima. Čudno je, da on te ustanove nema, dok ju imadu drugi zakoni, koji su nastali u isto vrijeme s njime, a imadu ju i kasnije nastali i stariji.« (Vidi stenografski zapisnik o gornjoj sjednici).

Iz daljega toka rasprave se vidi, da se je vodila borba o tome, kome će se povjeriti postupak po tom novom zakonu, te je prevladala većina sa svojim prijedlogom, da se radi brzine i jeftinoće povjeri postupanje upravnim oblastima. Kada se sve to uoči, tada prestaje svaka dvojba, da je taj zakon samo dodatak k o. g. z. i da je čisto privatnoga značaja.

Kada je tomu tako, to je jasno, zašto nema kod postupka po zakonu o nužnim prolazima uopće administrativnoga spora, koji je potreban, da se može podići tužba pred upravnim sudom (čl. 15. zak. o drž. sav. i uprav. sud.). jer to uopće nije spor upravne prirode, nego se radi samo o posebnim zakonom dodijeljenoj sudbenosti privatnoga prava upravnim oblastima.

O tom pitanju, da naime privatno-pravne stvari ne spadaju u nadležnost upravnih sudova, riješio je državni savjet u dva navrata posvema u skladu sa zakonom, kako se to vidi iz rješidbe od 10. travnja 1926. br. 47941/25., u kojoj se kaže medju ostalim: »zbog uživanja popaše na utrini

Digitized by Google

Kolajna, savjet je našao, da je ovdje u pitanju spor o pravu službenosti, dakle privatno-pravne prirode, za čije rješavanje nije nadležan državni savjet...«. Jednako je državni savjet postupao u svojoj rješidbi od 25. travnja 1925. br. 15448/27, u kojem je postupku upravni sud sudio o državini, te u razlozima kaže državni savjet: »Sudeći meritorno o državini, upravna je vlast prekoračila granice svoje vlasti, te je upravni sud imao to da ima u vidu prilikom donošenja ožalbene presude.«

Dakle ne postoji po zakonu o onužnim prolazima spor upravne prirode, već samo spor izmedju stranaka po privatnom pravu, te nema uvjeta za nadležnost upravnih sudova (čl. 5. i 15. zak. o drž. sav. i uprav. sudovima).

Prema tome § 31. zakona o nužnim prolazima nije derogiran ni zakonom o drž. sav. i upravnim sudovima naime njegovim člankom 18., jer prvi zakon radi o privatnom pravu, a nije dokinuta ta norma ni zakonom o općem upravnom postupku i opet iz istoga razloga, jer nije prvi zakon javnoga prava.

Imat će dakle upravne oblasti uvijek kod postupanja po zakonu o nužnim prolazima uputiti stranke, da im po § 31. toga zakona pristoji pravo utoka odnosno priziva, a prema sadanjoj organizaciji vlasti bit će dozvoljen priziv na drugu molbu — bansku upravu, dok će treća molba biti ministarstvo unutrašnjih poslova.

Pošto je prestao razlog, poradi kojega je ondašnja vlada kod nas dala postupak upravnim vlastima mjesto sudu o čisto privatnome pravu, to bi se s obzirom na naš novi grpp. moglo postupanje u ovoj stvari povjeriti redovitim sudovima, kako je to i u Austriji od postanka tamošnjega zakona.*)

O granicama zaštite zemljoradnika

Napisao dr. Polak Milan, odvjetnik u Brodu n./S.

Nova uredba o zaštiti zemljoradnika od 22. studenoga 1933. br. 75.482 pretstavlja konačno uredjenje dugovnih odnošaja zemljoradnika, a jer i narodno pretstavništvo ima da se zabavi konačnim rješenjem ove stvari, ne će biti na odmet, da se ovim njome malo pozabavimo ne toliko s političkoga gledišta, koliko sa gledišta praktičnoga privrednika i pravnika.

S političkoga gledišta se naime preporuča, što više ugoditi zahtjevima zemljoradnika, jer isti pretstavljaju ogromno mnoštvo stanovnika i izbornika. No pošto su i ostali staleži punopravni gradjani naše države, to je jasno, da imadu i oni puno pravo, da traže od države i njezinih vodećih organa jednaku zaštitu svojih interesa, pak stoga držim, da je najbolji srednji put, koji gleda, da po mogućnosti izgladi suprotne interese svih staleža ove države, zemljoradnika i ostalih privrednika, dužnika i vjerovnika.

Imajući pred očima ovaj srednji pravac, mislim da je uredba u svojoj dobro mišljenoj namjeri, da pomogne zemljoradnicima, koji su uslijed ne-

* Citirao sam doslovno prema stenografskom zapisniku izjave, jer nisu inače nigdje objelodanjene, pak ni u jednom izdanju zakona o nužnim prolazima. — Po sljednje rješidbe državnoga savjeta nalaze se tiskane u zbirci dra Ilić Mihajla i dra Radovanović Ljub. god. 1930. pod br. 297. i 1110.

Digitized by Google

predvidjenih smetnja u privrednim odnosima zapali u platežne poteškoće, otišla kud i kamo predaleko, kada je općenito sve zemljoradnike b e z i j e d n o g i z u z e t k a, bili oni aktivni ili pasivni, bili u mgućnosti ili ne bili, da udovolje svojoj platežnoj dužnosti, imali oni dobru volju ili ne, da ispune svoje preuzete obveze, p r i s i l n o stavila pod zaštitu ove uredbe.

Ne može se naime ni malo sumnjati, da ovaj općeniti moratorij za zemljoradničke dugove pretpostavlja, da su svi zemljoradnici prezaduženi ili bar jako zaduženi, te tako i bolje i gore seoske gospodare čini jednako slabije sposobnima za vjeresiju nego ostale staleže. Na taj način zemljoradničkomu staležu nimalo ne koristi, a namisao je same uredbe, da sadržava s a m o takove ustanove, koje zemljoradnicima s a m o koriste.

Sve ovo je posljedica jedino prevelike generalizacije. Nisu naime svi zemljoradnici tako zaduženi, da ne bi mogli redovito plaćati svoje obveze. Ima medju zemljoradnicima boljih i gorih gospodara, ima manje i više štedljivih, ima takovih, koji imadu veću ili manju obitelj, bolju ili goru zemlju, veći ili manji posjed.

Stoga se i nisu svi jednako zadužili i nisu jednako nemogući, da udovolje svojim platežnim dužnostima. Istina, uredba u čl. 4. sadržava iznimke za manje zadužene zemljoradnike, t. j. one, koji duguju samo 1.200 odnosno 3.600 D., te za njih predvidja mjesto 12-godišnjega otplatnog roka 3- do 5-godišnji otplatni rok. Ali ni to nije dovoljno individualiziranje, jer svakako ima mnogo zemljoradnika, koji bi mogli lako otplatiti 1200—3600 D. i u kraćem nego 3- do 5-godišnjem roku.

Da se dakle ove zemljoradnike, koji su u stanju, da otplate svoj dug *prije*, nego što je u uredbi predvidjeno, zaštiti od zlih posljedica okolnosti, da uredba sve zemljoradnike smatra insolventnima, a da se vjerovnike sačuva od nepotrebnih gubitaka i sa strane onih dužnika zemljoradnika, kojima nije potreban diskont od 2% godišnje i popust kamatnjaka na 3.54% godišnje, i tako im olakša ovaj gubitak sa strane onih zemljoradnika, kojima je taj diskont i poput kamata potreban, držim, da je potrebna potpuna individualizacija. Drugim riječima: Zaštita po ovoj uredbi ima se pružiti samo onim zemljoradnicima, koji to zatraže. Jednako, kako je blagodati uredbe o posredovanju uživao onaj dužnik, koji je to posebno zatražio, jednako, kako pogodnosti postupka za prinudno poravnanje van stečaja (i u stečaju) može da uživa samo dužnik, koji to posebnim prijedlogom kod suda zatraži, tako da bi i koristi po uredbi o zaštiti zemljoradnika mogao i smio, da uživa samo onaj zemljoradnik, koji to zatraži.

Uz izuzetke, sadržane u članu 8. uredbe, koji bi se mogli eventualno proširiti i na sva potraživanja s naslova usluge za plaću, a s ograničenjem, da tu zaštitu može tražiti samo onaj zemljoradnik, koji ne duguje ukupno više od — recimo — 600 ili 1000 D., mogao bi svaki zemljoradnik jednostavnom molbom kod suda zatražiti, da bude stavljen pod zaštitu ove uredbe.

Treba naime računati na moralni momenat, da će veliki dio zemljoradnika radije sve moguće korake i napore poduzeti, da se riješi svojih dugova, nego da ode sudu i da se proglasi insolventnim.

Uz gornje izuzetke držim, da će taj m o r a l n i momenat kod našega, bez svake sumnje p o š t e n o g a, naroda igrati toliku ulogu, da će odmah otpasti pretežni dio zemljoradnika, koji ne će htjeti, da se služe zaštitom uredbe jednako, kako je tek neznatni dio dužnika tražio zaštitu po uredbi o posredovanju.

Digitized by Google

Da me se krivo ne razumije, ne želim, da se insolventnomu zemljoradniku stavi na čelo žig sramote, ali neka se omogući i onomu zemljoradniku, koji ne će da se smatra insolventnim, da to bjelodano za sve izjasni time, što ne će tražiti zaštitu po uredbi o zaštiti zemljoradnika.

Stavljanje pod zaštitu uredbe valja da bude skopčano sa što manje formalnosti, troškova i truda, da sa što manje posla za sudjelujuće državne i samoupravne vlasti. S obzirom pak na neukost mnogih zemljoradnika valjalo bi odrediti dosta dugi, recimo 6-mjesečni rok, u kojem bi zemljoradnik imao da traži zaštitu po uredbi. Tu bi prijavu imao učiniti psmeno ili zapisnički kod svoje općinske vlasti ispunivši samo jednu tiskanicu, koju bi propisao ministar pravde, a imala bi sadržavati najnužnije rubrike: ime i prezime, boravište, popis i vrijednost nekretne i pokretne imovine, popis vjerovnika sa naznakom visine, pravnoga naslova i datuma postanka njihovih potraživanja, kamatnjak, obezbjedjenje.

Općinska vlast bi ispitala, da li navedeni dugovi spadaju pod zaštitu uredbe, eventualno provjeriti istinitost navoda podneska, te predmet sa svojim prijedlogom podnijela sreskomu (ili gdje ovoga nema prvostepenomu) sudu na nadležnost, a taj bi onda odlučio, da li molitelj ima sve preduslove na zaštitu uredbe i izjavio, da li se dužnik može služiti zaštitom uredbe ili ne. Ovu odluku bi se saopćilo ukratko dužniku, opć. vlasti, zemljišno-knjižnomu sudu (radi zabilježbe tužbe u javnim knjigama) i interesiranim vjerovnicima, te unijelo u registar, koji bi se imao voditi kod općinskih vlasti i sreskih sudova. Taj postupak bi morao biti besplatan i oprošten od svih taksa. Da se prištedi dalji posao sudskim vlastima, držim, da ne bi škodilo, ako se protiv odluke suda ne bi dozvolio nikakov pravni lijek.

Sve to bi zadalo doduše dosta posla općinskim i sudskim vlastima. No taj posao bi trajao samo nekoliko mjeseci, a donio bi tu neprocjenivu korist, da bi u privrednom životu proveo potrebnu selekciju i označio — ako tako smijem da kažem — privrednim invalidima samo one, koji to zaista jesu, dok bi svi ostali zemljoradnici bili dobri članovi privrednoga tijela naše države.

Sličnim putem individualizacije pošla su i druga zakonodavstva, pak se je taj put pokazao vrlo probitačnim. — Toliko sam htio da primjetim k osnovnoj zamisli zaštite zemljoradnika, a sada ću da predjem na pojedinosti.

Iz vlastitog iskustva znadem, da zaštitu po uredbi većinom ne traže pravi zemljoradnici (seljaci, poljoprivrednici), nego trgovci, koji imadu nešto zemlje i to ne za dugove učinjene u poljoprivredi već za čisto trgovačke dugove. Mislim, da nije pravedno, da bude zaštićen bogatiji trgovac, koji uz trgovinu ima i nešto zemljišnoga posjeda, a da ne bude zaštićen siromašniji trgovac, koji nema nikakovoga drugog imetka osim svoje trgovine.

Stoga držim, da bi bilo pravedno, da trgovci i zanatlije ne uživaju zaštitu po uredbi za dugove, koji se očito odnose samo na njihovu trgovinu ili obrt, dok bi im se mogla priznati zaštita za dugove učinjene u svrhu njihovoga poljoprivrednog gospodarstva. Na ovaj način bi se opet znatno ograničio broj zaštićenih dužnika i to u posve pravednoj mjeri, a u očitom interesu narodnoga gospodarstva.

Digitized by Google

Čl. 5. stav 2. je posve suvišan. Dovoljna je zaštita, sadržana u al. 1. Ako bi koji dužnik uzevši n. pr. u obzir, da je njegov vjerovnik eventualno isto tako zemljoradnik gospodarski još slabiji od njega, htio da se ne koristi blagodati uredbe i da plati prema pogodbi u cijelosti i na vrijeme svoj dug, zašto se to ne bi dozvolilo? Zašto se ne bi dopustilo, da dužnik višak preko propisa uredbe isplati kao neku naturalis obligatio? — Za dužnika je već dovoljna zaštita proti lihvarstvu, sadržana u krivičnom zakonu, a k tome znamo, da dužnik pristaje na teške uvjete, samo dok ne dobije vjeresiju, a kako uredba radi već o dozvoljenim vjeresijama, nema nikakove opasnosti za kakovo naročito izrabljivanje dužnika zemljoradnika po njegovom vjerovniku.

Po uredbi o zaštiti zemljoradnika dozvoljene su dražbe nekretnina za tražbine, navedene u čl. 8. i 10. Nastaje sada pitanje, što će biti prigodom razdiobe kupovnine (rasporedne rasprave) sa nepovlašćenim uknjiženim tražbinama. Da li će se sav višak kupovnine, koji preostaje nakon podmirenja tražbina, koji ne spadaju pod zaštitu uredbe, izručiti dužniku i tako vjerovnika lišiti njegovog obezbjedjenja za njegovu tražbinu?

Na taj način bi se mogao svaki nepovlašćeni vjerovnik posve izigrati. Dužnik zemljoradnik pustio bi dražbu — recimo za dug za potrošene živežne namirnice do 500 D. ili za dug, nastao poslije 20. travnja 1932. — fingirani, a eventualno i nefingirani. Taj dug bi se podmirio iz kupovnine, a višak kupovnine izdao njemu, koji bi kupio zemlju na ime ženino, ili jednostavno u što drugo na nevidljivi način investirao, ili i radije potrošio, nego platio svojemu vjerovniku.

Ne bi imalo ni smisla nepovlašćene vjerovnike štititi položenjem otpadajućega dijela kupovnine kod suda, jer od toga ni zemljoradnik-dužnik ni vjerovnik ne bi imali prave koristi. Logički bi bilo samo, da se u takovom slučaju uzimlje, da je zemljoradnik izgubio zaštitu i da se s njim postupa kao sa svakim drugim dužnikom, jer se i onako ne može postići glavna svrha uredbe, da se sačuva seljački posjed.

Čl. 3. stav 9., preuzet iz dosadanjih uredaba, je takodjer nepravičan, jer se ne vidi razlog, zašto bi se više štitio dužnik, koji nije zemljoradnik, nego vjerovnik, koji je eventualno sam zemljoradnik?

Od svih članova uredbe držim, da se najviše mora prigovoriti članu 9. i ako je ovaj inače iz političkih razloga najpopularniji, no kako sam već uvodno rekao, ja posmatram ovu uredbu u prvom redu s gospodarskoga i pravnoga stanovišta. — Stav 1. ovog člana je posve suvišan za krajeve, gdje vrijedi novi gradj. parb. postupnik, jer odgovara § 147. novoga gradj. parb. postupnika. Stav 2. je u protuslovlju sa onim odredbama novoga gradj. parb. postupnika, koje propisuju prisilno zastupanje po odvjetniku i to opet ne u interesu odvjetnika, nego u interesu samih stranaka i samoga pravosudja.

Vjerovnik u ovim parnicama, u kojim nije zastupanje po odvjetniku prinudno, ne uzima odvjetnika iz objesti, da samo dužniku nabije troškove, nego ili zato, što je predmet zamršeniji, ili zato, što zbog zaprečenosti svojim poslom, bolešću ili udaljenošću ne može da se sam zastupa.

Dužnik zemljoradnik, koji nije udovoljio svojoj obvezi i u onom malom opsegu, koji predvidja uredba, i u kojem opsegu zakonodavac drži, da može ispuniti svoju obvezu, ne zaslužuje više nikakove o s o b i t e zaštite, i ima da snosi sve posljedice kao i drugi nemarni dužnik. Od njegove ne-

Digitized by Google

marnosti ne smije imati on samo korist, a vjerovnik dvostruku štetu, te da prekomjerno čeka i još plaća troškove.

Ako se već misli, da bi se u pogledu parbenih i ovršnih troškova moralo i nemarnog dužnika zemljoradnika štititi, bilo bi svakako pravično, da se ovako dalekosežna zaštita pruži ne na račun samih vjerovnika i odvjetnika, od kojih ova uredba i inače traži bilo izravno bilo neizravno znatnih žrtava, nego na račun općenitosti t. j. čitave države i to na taj vrlo jednostavan način, da bi se ovaj postupak oprostio od svih taksa.

Što se tiče stava 3. navodim, da se ne može očekivati od organa općinskih vlasti, da će vanjska uredovanja na licu mjesta besplatno učiniti s potrebnom brzinom i savjesnošću, jer su ista uvijek skopčana sa gotovim izdacima (za podvoz, za potrošak i t. d.), a u većini slučajeva to s obzirom na svoja slaba beriva nisu ni u stanju učiniti, te će stoga ovrha ostati redovito uzaludna. Ova okolnost može samo da služi kao podstrek dužnicima, da ne plate ni ono, što po uredbi moraju platiti, dakle u praksi lišava gdjekada vjerovnika svake pravne zaštite, a to sigurno nije bila namjera zakonodavca. Ako se već ostane kod ovoga stanja, valja izostaviti riječi »van općine, u kojoj se nalazi sjedište suda«, jer zašto da samo općinski organi rade besplatno, a sudski ne, — odnosno zašto, da samo besplatno rade općinski organi van sjedišta suda, a ne i oni u sjedištu suda.

S tim u savezu primjećujem, da čl. 3. stav 12. ide predaleko, kada dopušta, da dužnik bez ikakove štete bude tri godine u zaostatku. Tko poznaje psihu mnogog nemarnog dužnika znade dobro, da to u praksi znači, da tri godine ne će uopće ništa platiti, a kako prvi obrok dospijeva tek 15. studenoga 1934., to zemljoradnik 4 godine ne treba ništa platiti, jer teško da će koji vjerovnik, koji i onako nema prava na naknadu odvjetničkih troškova, tužiti već nakon 15. studenoga 1934. za prvi dospjeli obrok od 6%.

Bolje jasnoće radi bilo bi potrebno istaknuti kao 5. stav člana 4., da stav 12. člana 3. ne vrijedi i za slučajeve stava 1. i 2. člana 4., te da prema tome dužnik, koji zaostane s jednim godišnjim obrokom bar tri mjeseca, gubi pravo, da se koristi odredbama ove uredbe.

I ako sam bezuvjetno za skraćenje roka za respiro, to ipak držim, da je uputno, da se analogno kao u zakonu o prinudnom poravnanju van stečaja traži, da dužnik gubi blagodati uredbe tek onda, ako ni nakon opomene sa strane vjerovnika ni u naknadnom roku, koji ne smije biti kraći od jednoga mjeseca dana, ne isplati dospjele obroke.

Čl. 14. sadržaje lijepa obećanja i stavlja u izgled pomoć državnih i povlašćenih novčanih ustanova. Bilo bi poželjno, da ta pomoć dodje što brže i da bude što izdašnija. Ali već ukinućem čl. 10. bi se znatno pomoglo zaduženim zemljoradnicima, jer držim, da se baš od Narodne banke i Državne hipotekarne banke može u prvom redu očekivati, da će za svoje stranke doprinijeti što više žrtava, da i oni što više urade za saniranje zemljoradnika i time za saniranje čitave naše privrede.

Vlada je ovom uredbom kao i ostalim s tom u savezu izdanim uredbama pokazala doista ozbiljnu volju i nakanu, da zakonodavnim mjerama pomogne privredi u ovoj svjetskoj krizi, pak se baš stoga smijemo nadati, da će uzeti obzira i na sve druge opravdane i valjane prijedloge, koji imadu istu svrhu.

Digitized by Google

Ocjene i prikazi

Anton A. Skala: Zavodi za vaspitanje djece i mladjih maloljetnika. Izdanje doma maloljetnika, Beograd, 1934.

Već dugo nisam nijednu našu stručnu knjigu sa tolikim veseljem pozdravio i sa tolikim zanimanjem proučio kao ovu, koju je napisao naš stručnjak, referenat u ovom predmetu kod ministarstva prosvjete na osnovu svoga vlastitoga opažanja i proučavanja.

Baveći se već četrdeset godina intenzivno i neprekidno zaštitom posrnule i napuštene mladeži, došao sam već na početku svoga proučavanja uzroka kriminaliteta do nepobitnoga zaključka, da su glavni uzroci zločina kod nas pijanstvo i zapuštena mladež. Zato sam svom silom nastojao, da dodje do zakona 6. veljače 1902. o kažnjavanju i zaštićivanju mladeži i do naredbe bana od 13. prosinca 1918. o kažnjavanju i zaštićivanju mladeži, koja je imala snagu zakona, jer je izdana na osnovu ovlasti pretsjedništva Narodnog Vijeća, te čije su odredbe prihvaćene u zakonu od 23. lipnja 1922. o zaštićivanju i kažnjavanju mladeži, a i u našem krivičnom zakonu.

Ova će knjiga čitaoca obradovati, kada vidi, da odredbe naših zakona o zaštićivanju i vaspitanju naše zapuštene mladosti nisu ostale na papiru, nego da se one, ako i polagano, a ono ipak uspješno provode u život. Ispravna je piščeva napomena na naslovnom listu, da je ova knjiga napisana sa gledišta savremene kriminalne pedagogije.

U predgovoru navodi pisac naših šest zavoda za vaspitanje djece i mladjih maloljetnika, i to: u Ponovičama kod Litije, u Glini, u Slavonskoj Požegi za žensku mladež, u Pahinskom, u Beogradu i u Klinča-selu.

U I. poglavlju daje nam pisac historijske podatke o zavodima za vaspitanje djece i mladjih maloljetnika.

U II. poglavlju govori o vrstama zavoda za vaspitanje djece i mladjih maloljetnika. Zavod u Pahinskom odredjen je samo za djecu, dok je onaj u Slavonskoj Požegi i za žensku djecu i mladje maloljetnike, zavodi u Glini i Beogradu su u prvom redu za mladje maloljetnike. Ali i ova dva zavoda primaju djecu. Pisac ispravno opaža, da to nije za preporuku, nego da bi djeca do 14. godina imala da budu posve odijeljena od maloljetnika, jer maloljetnici na djecu vrlo loše utječu.

U ove zavode primaju se djeca i mladji maloljetnici, koje upućuju starateljski sudovi ili suci za mladje maloljetnike, jer su ovi zavodi podignuti samo za djecu i mladež zapuštenu i napuštenu. Ali iznimno se u ove zavode primaju djeca i mladji maloljetnici, koje upućuju razne socijalne ili humane ustanove ili njihovi roditelji ili staratelji.

Potpuno je ispravna napomena piščeva na koncu ovoga poglavlja:

»Kada bi svaka banovina po ugledu na grad Zagreb podigla zavod za vaspitanje moralno ugrožene djece, učinila bi veliko socijalno i humano djelo i podigla bi najljepši i najveći spomenik čovjekoljublja.«

U III. poglavlju govori se o uzdržavanju zavoda, u IV. o pravilima i pravilnicima, u V. o zavodskim zgradama i imanjima, u VI. o upravi zavoda. Ovdje utvrdjuje pisac da su u svim zavodima upravnici pedagozi, koji su stekli za vrijeme višegodišnjeg rada u ovim ustanovama mnoga iskustva, te

Digitized by Google

sa najboljim razumijevanjem i poznavanjem prilika upravljaju ovim zavodima.

U VII. poglavlju govori se o osoblju i to najprije o nastavnicima, koji su najvažnije osobe u zavodu. Nastavnikovi zadaci su isti kao i zadaci majke u porodici. Život u zavodu, kako izvrsno ističe pisac, treba da zamijeni život u porodici, koji ova djeca nisu uživala, ili je bio za njihov duševni razvoj više štetan nego li koristan. Glavni zadatak nastavnikov: naći se i uživjeti u ulogu dobre majke. Sve što nastavnik preduzme, ističe pisac, i sve što uzradi, mora preduzeti i uraditi s ljubavlju za svoje pitomce. I od nadzornika se traži velikodušnost u ophodjenju sa pitomcima.

U VIII. poglavlju govori se o pitomcima. U zavode se pitomci upućuju zbog zanemarenoga kućnog odgoja, zbog skitanja, kradje, nemoralnoga ponašanja i drugih sličnih nedjela.

U svojem »Kaznenom pravu« (str. 101) napisao sam o uzrocima pokvarenosti i zapuštenosti djece i mladjih maloljetnika: »Oni nisu nikada krivi, što su pokvareni, nisu nikada krivi, što su zapušteni. Krivnja se nalazi u društvu, njegovoj današnjoj organizaciji, u prilikama u gradu i na selu. Kako prilike u gradu dovode djecu u zlo, možemo vidjeti svaki dan. Otac pijanica, mati sirota mora da po tudjim kućama dvori, da uzmogne prehranjivati sebe i nejačad, ili ide u tvornicu, da radi. — Otac, bezdušni gospodin, začeo dijete siroti djevojci i ostavio oboje u bijedi i nevolji. Dijete bude prepušteno samo sebi, potuca se od nemilo do nedraga, prosjači i krade. Tako je u gradu. Iz »Tasinog Dnevnika« se jasno vidi, kako je na selu. Mati umre, otac se propija, djeca ostanu prepuštena sama sebi i stradaju. Otac uzme drugu ženu, a maćuha progoni i zlostavlja pastorčad, koja ode od kuće i propada.«

Sasvim do istih posljedaka dolazi i pisac, što se jasno vidi iz primjera, koje navodi.

U IX. poglavlju raspravlja problem vaspitanja. Tu mi je naročito istaći, da dolazi pisac do ovog krasnog zaključka: »Svaka sklonost može da vodi u sreću ili nesreću. Sve to zavisi od vaspitanja, i baš u tome leži problem vaspitanja napuštene djece.«

U X. poglavlju govori se potanje o vaspitanju i obrazovanju djece, te se odmah na početku ističe, da ono mora da bude religiozno, moralno, intelektualno, fizičko i estetsko. — Zadatak moralnog vaspitanja jeste, da se štetne sklonosti predusretnu, a dobre razvijaju i jačaju.

Izmedju vaspitača i pitomaca treba da vladaju slobodni, otvoreni i iskreni odnosi, kako bi se mogle dobre sklonosti pojedinoga pitomca uveličavati i jačati. — Dragocjeno sredstvo za vaspitanje je radost. Radost čini dijete pristupačnim za dobrotu, blagodarnost i nježnost. — Naročito su djeca osjetljiva, kad je vaspitač nepravedan, te ih kažnjava nerasudno. Bol, patnja i strah nisu najbolja vaspitna sredstva. Vaspitač mora da dobro znade kada i zašto kažnjava. Mnogo je dijete postalo zločinac u višegodišnjoj školi batinjanja.

U tom pogledu rekao sam u svojem »Kaznenom pravu« (str. 103): »Sve ovisi o ravnatelju, koji mora da ima dva svojstva: mora biti vanredno dobar čovjek i mora imati ljubavi za tu djecu. Toj djeci manjkala je ljubav, manjkala je njega, manjkalo je milovanje i radi toga su postala takova, da su

Digitized by Google

morala ovamo doći. — Ja sam pratio djelovanje jednog njemačkog evangeličkoga pastora kao ravnatelja skloništa u Pruskoj. Njegovo skloniste nije imalo zatvorenih vrata, tu nije trebalo paziti na djecu da ne pobjegnu. Premda su u ovom skloništu bila posrnula i zapuštena djeca i mladji maloljetnici poglavito iz Berlina. Taj je čovjek svojom ljubavi polučio potpuni uspjeh. On niti je djecu tukao, niti zatvarao, niti mučio postom. Glavna mu je kazna bila, da nije s djetetom, koje se ogriješilo o kućni red, dva do tri dana ništa govorio. To je bila dovoljna kazna za mladost, koja je ovamo došla radi kradje, ubistva i t. d. Dokaz, da je tim pitomcima trebalo samo ljubavi. Kada sam poslije smrti ovog ravnatelja ponovno došao u taj zavod, našao sam vanjska vrata zaključana, a novi ravnatelj mi se tužio, da su djeca prkosna, nevaljala i osorna. Nepobitan dokaz, da ovaj ravnatelj nije imao ljubavi spram svojih pitomaca.«

Zadatak intelektualnoga vaspitanja je prema ispravnom shvaćanju piščevom razvijati pažljivost, pamćenje, mišljenje, osjećanje i volju djeteta. — Velika je šteta, da se još do danas o seksualnom vaspitanju djeteta ne vodi dovoljno računa.

U XI. poglavlju govori se o školama u zavodima za vaspitanje djece i mladjih maloljetnika. — Tu se odmah na početku ističe, da je nastava jedno od najvažnijih vaspitnih sredstava u ovim zavodima, ali da se ne smije ni iz pedagoških ni iz mentalno-higijenskih razloga dozvoliti, da se dijete do 17 godine umno i fizički preopterećuje. — Muzičko obrazovanje utiče veoma dobrotvorno na moralni razvoj pitomaca, jer na koncertima, što ih priredjuju, dolaze u dodir sa gradjanstvom i doživljavaju lijep prijem, te dobivaju u društvu najbolji podstrek za uredniji život u budućnosti.

Zanimljiva je činjenica, da je od svih šest zavoda poljoprivredna škola samo u Glini i da je nju pohadjalo samo 12 pitomaca, dok su zanatske škole u svim zavodima i pohadjalo ih je 265 pitomaca.

Mislim, da je to neprirodno, jer je Jugoslavija poljoprivredna zemlja, pak će pitomac kad izadje iz zavoda, mnogo lakše naći posla, zarade i obezbijediti svoju budućnost kod poljoprivrede nego li kod zanatlija. Naš će seljak vrlo rado uzeti pitomca, koji je svršio poljoprivrednu školu, jer će mu dobro doći i pomoći u radu, dok će kod obrtnika vrlo teško naći zaposlenja i zarade. Najbolji dokaz, kako naš seljak rado prima i prigrljuje djecu, pruža nam »Narodna Zaštita«, koja je od godine 1917. do danas smjestila u seljačke porodice preko 55.000 siromašne djece.

U XII. poglavlju govori se o knjižnicama, čitaonicama, dječjim pozorištima, bioskopima, zbirkama učila i drugim vaspitnim sredstvima, u XIII. poglavlju o redovnom zanimanju ili zaposlenju pitomaca; u XIV. poglavlju o disciplinsko-vaspitnim mjerama; u XV. o zdravstvenom stanju i ljekarskoj pomoći.

Jedno od najvažnijih pitanja raspravlja se u zadnjem (XVI.) poglavlju, a to je staranje o otpuštenoj djeci i mladjim maloljetnicima poslije završenoga vaspitanja i obrazovanja u zavodima. Tu moram na žalost istaknuti, da u tom pogledu kod nas nije učinjeno a ma baš ništa. Dok drugi kulturni narodi, naročito Englezi, imadu svoja udruženja, koja ovakovu mladost, čim izadje iz zavoda, primaju, namještaju i vode stalan nadzor i brigu o njoj, mi je ostavljamo samu sebi upravo u onaj čas, kada bi ona

Digitized by Google

našu pomoć najviše trebala, da ponovno ne posrne, da se ne upropasti. Zar je onda čudo, da mnogi i mnogi od ove mladosti posrne, da postane okorjelim zlikovcem, kada u onom odlučnom času nije našao nikoga, koji bi mu pružio pomoćnicu ruku, kada ju je najviše trebao. — Sasvim je podesan prijedlog piščev, da se čim prije osnuje ovakovo udruženje za cijelu Jugoslaviju, u čiji središni odbor treba da udju ministarstva pravde, prosvjete, trgovine i industrije, poljoprivrede, socijalne politike i unutrašnjih poslova, a u svakoj banovini, da se osnuje banovinski odbor.

Ova će knjiga dobro doći ne samo sucima, odvjetnicima, upravnim i policijskim činovnicima, svećenicima i učiteljima, nego i svakome, kome je na srcu dobrobit i sreća našega naroda. Ne zaboravimo nikada, da na mladjima svijet ostaje, da će u buduće naša otačbina biti onakva, kakovu joj mladež odgojimo. — Radi toga najtoplije preporučam ovu knjigu.

Šilović

Pravosudje

a) Gradjansko

Kad upravna vlast u smislu §-a 15. ovršnog reda[1]) izjavi, da se tražiocu izvršenja može dozvoliti izvršenje osnivanjem prinudnog založnog prava na nekretninama općine bez ugroženja javnih interesa, da li je tom izjavom implicite dano i ovlaštenje da se tražiocu izvršenja kasnije dozvoli i prinudna dražba istih nekretnina?

Rješidba stola sedmorice, odjeljenje B u Zagrebu, od 30. svibnja 1933. Ut 133/33/1

Tražilac izvršenja dr F. B. zatražio je i postigao proti općini V. za utjeranje jedne izvršive novčane tražbine osnivanje prinudnog založnog prava na nekretnine općine. Sud je ovo izvršenje dozvolio i proveo nakon, što je sresko načelstvo u H. u smislu §-a 15. Or. izjavilo, da se izvršenje može dozvoliti bez povrede javnih interesa, koje ima da štiti općina. Poslije izvjesnog vremena, pošto nije mogao da postigne isplatu dužne mu svote, tražilac je izvršenja predložio prinudnu dražbu ovih nekretnina, na kojima je imao uknjiženo prinudno založno pravo. Sud je prvoga stepena dozvolio izvršenje ne tražeći ponovnu izjavu upravne vlasti po §-u 15. Or. a svoju je odluku motivirao time, da je traženje ponovne izjave suvišno, jer je upravna vlast već dala izjavu, da se iz ovih nekretnina može tražilac izvršenja namiriti. Da odobrenje za prinudno osnivanje založnog prava sadržava ujedno odobrenje i za kasniju prinudnu dražbu, a osim toga da založno pravo po sili zakona daje ovlaštenje tražiocu izvršenja, da se za slučaj neisplate namiri prodajom založene stvari.

Okružni je sud u S. povodom rekursa ukinuo prvostepeni zaključak i stvar povratio prvom sudu nalogom, da donese novi zaključak pošto zatraži izjavu u smislu §-a 15. Or. od upravne vlasti.

Razlozi rekursnog suda: Tražilac izvršenja pita prinudnu dražbu sastavnih dijelova općinske imovine, za koju ne postoji uknjiženo ugovorno založno pravo. Za ovakova izvršenja postoje stanovita ograničenja i to ona predvidjena u

---

[2]) Austrijski ovršni red. zakon od 27. svibnja 1896. (l. d. z. br. 79), koji se citira kraticom Or. Jugoslavenski izvršni postupnik (zakon o izvršenju i obezbjedjenju, prilog Služb. Novina od 23. svibnja 1930. br. 364) citira se Ip. — § 15. Or. odgovara §-u 20 Ip. s neznatnom razlikom u tekstuaciji.

Digitized by Google

§-u 15 Or. Ova ograničenja pak vrijede za one vrsti izvršenja, kojima se oduzimaju dijelovi imovine, ili kojima se ograničuje ili zapreèuje upotreba te imovine[2]) i time se povredjuje javni interes, koji općina ima da štiti.

Prinudnom dražbom nekretnina te se nekretnine otudjuju, dočim osnivanjem prinudnog prava zaloga te se nekretnine još nikako ne otudjuju i time se ovom vrsti izvršenja ne mogu povrijediti eventualni javni interesi, kao što to biva prinudnom dražbom t. j. otudjenjem imovine.

Posljedice ovih dviju vrsti izvršenja posve su različite. Stoga se ranija izjava sreskog načelstva u H., po kojoj se je bez uštrba za javne interese, koje izvršenica ima da štiti, moglo voditi izvršenje prinudnim osnivanjem založnog prava na nekretnine, koje su zahvaćene i ovim izvršenjem, ne može primijeniti i na konkretni slučaj. Sadašnje izvršenje, koje se traži, je posve novo, samostalno izvršenje. Poslije prvog izvršenja prilike su se mogle promijeniti a k tome u svakom ovakvom izvršenju protiva općine mora da postoji jedna predmetna izjava sa strane nadležnog sreskog načelstva, jer zakon nigdje ne kaže, da se izjava dana za jedno izvršenje mora primijeniti na posve druga nova izvršenja, kao što je u ovom slučaju

Pošto prvostepeni sud nije zatražio posebnu izjavu u smislu §-a 15. Or., trebalo je prihvatiti ovaj zaključak.

Proti zaključku rekursnog suda uložio je tražilac izvršenja revizijski rekurs na stol sedmorice, odjeljenje B u Zagrebu, kao vrhovni sud.[3]) Pošto su u revizijskom rekursu izneseni veoma dobri razlozi za protivno stanovište, to njegovo obrazloženje, dozvolom autora, donašamo u cjelini.

Po § 527. od 2. austr. grpp. bio bi dopušten (cfr. oba zakonska propisa i judikat rekursnog suda). Pri izvršenju se naime supsidijarno primjenjuju u smislu §-a 78. Or. (68. Ip.) propisi gradjanskog parničkog postupnika.

Da li se je u konkretnom slučaju imao primijeniti austrijski ili jugoslavenski gradjanski parn. postupnik, otvoreno je pitanje.

Po našem shvaćanju sud drugoga stepena ne tumači pravilno § 15. Or.

Kada se je radilo o izvršenju prinudnim zalogom, nadležna je vlast već dala izjavu, da se sporne nekretnine mogu da upotrijebe na podmirenje tražioca izvršenja

Konačni je cilj svakog izvršenja za novčane tražbine posve jednako onog prinudnim zalogom kao i onog prinudnom dražbom, da se objekt, na koji se vodi izvršenje unovči u svrhu podmire tražioca izvršenja. Iako izvršenje prinudnim zalogom ne vodi izravno i neposredno do distractio pignoris, ipak je baš u tu svrhu dozvoljeno. To nije izvršenje za osiguranje nego izvršenje za utjeranje.

Uostalom izvršenje, koje bi upravna vlast mogla susljedno da potezom pera poništi, bila bi samo karikatura izvršenja, a zalog, čija bi realizacija bila ovisna o rasudjenju upravne vlasti, bio bi karikatura zaloga.

Treba upozoriti i na ovo:

Zakon ne traži, da upravna vlast odobri vodjenje stanovitog izvršenja, nego da označi predmete, koji se mogu da upotrijebe za podmirbu vjerovnika. Ove razlike rekursni sud ne opaža a ona rješava cijelo pitanje, pogotovo kada se s time dovede

---

[2]) Ovdje je rekursni sud nabacio jednu ideju, koju nije do kraja izveo i koja je imala biti osnovicom rješenja. Za provodjenje odredaba §-a 15. Or. izdana je uredba ministarstva pravde od 6. sibnja 1897. (l. d. z. br. 153). Slična uredba ima da bude izdana u smislu § 20. Ip. U §-u 4. austr. uredbe kaže se, da se propis §-a 15. Or. primjenjuje samo na takove vrsti izvršenja, kojima se oduzimaju dijelovi imovine ili kojima se ograničuje ili zapreèuje upotreba te imovine. Zalogom na nekretninama ograničuje se doduše pravo vlasnosti, ali se ne ograničuje upotreba imovine. Stoga se za izvršenje osnivanjem prinudnog zaloga ne primijenjuje propis §-a 15. Or. t. j. ne treba izjava upravne vlasti. Dakle prvi sud nije ni trebao tražiti izjavu upravne vlasti prigodom izvršenja osnivanjem prinudnog zaloga već je to morao učiniti kad se zatražila prinudna dražba.

Time bi cijela stvar bila upućena drugim tokom.

[3]) Po propisima jugoslavenskog grpp. ovaj bi rekurs bio nedopušten (§ 621 od. 2.).

Digitized by Google

u vezu ono, što smo naveli s početka, a to je, da je svakom izvršenju svrhom naplata vjerovnika.

Prema tome, kad je jednom nadležna upravna vlast za stanovite objekte dala privolu u smislu §-a 15. Or. na volju je tražioca izvršenja, kada će i kojim izvršnim sredstvima tražiti naplatu svog potraživanja iz tih objekata.

Time se potpuno slaže i odredba o ugovornom zalogu sadržana u §-u 15. Or.

Kad bi stanovište rekursnog suda bilo ispravno, bilo bi potpuno zagonetnim, zašto zakon pogoduje ugovorni zalog pred prinudnim, zašto naime vjerovnik sa ugovornim zalogom može slobodno da vodi koju god hoće vrst izvršenja a vjerovnik sa prinudnim zalogom nikakovu.

Jer oni razlozi, koje rekursni sud navodi u prilog svoje teze, vrijedili bi potpuno jednako za jednog kao i drugog vjerovnika.

A u zakonu se ipak ne smije da nadje ništo nelogično.

Prema našemu shvaćanju nasuprot zakon je potpuno jasan i logičan.

Ugovorni zalog može da bude osnovan samo na temelju ugovora, a ugovore o zalogu ili hipoteci mora da odobri ne samo općinsko vijeće nego i zemaljski odbor (sada banska uprava) prema propisu § 102. opć. prav. Tim odobrenjem upravna vlast već unaprijed označuje objekt zaloga za podmiru vjerovnika. Ako zalog ima da bude pravim zalogom a ne karikaturom zaloga, onda je tim odobrenjem nadzorne starije vlasti već riješeno pitanje, o kojemu radi § 15. Or., te nova dozvola, kada dodje do prisilne dražbe, nije potrebita. Odobrenje zemaljskog odbora u smislu § 102. opć. prav. nije formalno identično izjavi političke vlasti I. stepena po §-u 15. Or., pa je radi toga zakonodavac i smatrao potrebitim, da se u §-u 15. Or. uvrsti odredba o ugovornom zalogu baš u svrhu, da utvrdi, kako odobrenje po §-u 102. opć. prav. ima jednaku vrijednost kao i izjava političke vlasti prvog stepena, te ovu za slučaj pravi suvišnom.

Nije bilo nužno, da se usporedo spomene i prinudni zalog osnovan izvršenjem, a protivilo bi se sistemu zakona, da se to učinilo — jer već samo postojanje prinudnog zaloga dokazuje, da je za objekt dana izjava političke vlasti prvog stepena, te koli iz toga toli iz pravne naravi prava zaloga proističe, da je dalje provodjenje izvršenja slobodno.

*

Ovom revizijskom rekursu nije vrhovni sud udovoljio.

Razlozi: § 15. Or. propisuje, kako se ima postupati, kada se ima da dozvoli izvršenje proti kakvoj općini za utjeranje novčanih tražbina, i baš da se može dozvoliti izvršenje samo upogled takovih dijelova imetka, koji se mogu upotrijebiti za namirenje vjerovnika, a da tim nisu povriedjeni oni javni interesi, što ih ima da štiti odnosna općina, o čemu imaju da se izjave upravne vlasti. Za svako dakle takovo izvršenje potrebita je prethodna izjava te vlasti, pa nije dovoljno, da je ta vlast prigodom drugog izvršenja već prije izjavila, da se onaj dio općinskog imetka može upotrijebiti za namirenje vjerovnika, koji se poznijim izvršenjem hoće da zahvati, jer se prilike izmedju jednog i drugog izvršenja mogu bitno da izmijene. Nije stoga za ovo izvršenje nipošto mjerodavna ranija izjava sreskog načelstva u H. tim više, što se onda radilo o drugoj vrsti izvršenja, prinudnom osnivanju založnog prava, a sada se radi o prinudnoj dražbi.

Izuzetak je u §-u 15. Or. učinjen za slučaj, da se radi o ostvarenju ugovornog založnog prava, je se ovo postizava, kako i revizijski utok naglašava, s odobrenjem nadležnih nadzornih vlasti. Ako je državna upravna vlast i izjavila, da se na stanoviti imetak općinski može prinudno osnovati založno pravo, ne slijedi nužno odatle, da se taj imetak može i prodati na dražbi bez povrede istih interesa, jer se prodajom imetak oduzima sasvim raspolaganju vlasnikovu.

Nije se stoga udovoljilo revizijskom utoku.

*

Na pitanje postavljeno u naslovu odgovorio je dakle vrhovni sud negativno.

Priopćio dr. Bulat Lucije, sudac u Visu.

Digitized by Google

Odvjetnik ne može za nasljednike obaviti ostavinsku raspravu

Plenarna rješidba stola sedmorice od 2. studenoga 1933. br. 1526

(Odluka kotar. suda u Djakovu od 26. rujna 1932. br. 12.982/gr., rješenje bans. stola od 21. prosinca 1932. br. 35.312)

U ostavinskom predmetu iza pok. K. A. iz Dj., u kojem je

kotarski sud u Djakovu u rješenju molbe B. i dr., primljene 24. rujna 1932. br. 12982/gr. svoju odluku od 19. rujna 1932 br. 12514/gr. promijenio onamo, da se provedenje ostavinske rasprave iza pok. A. iz Dj. povjerava vršiocu dužnosti kr. jav. bilježnika dr. S. Ž. u Dj. time, da ju provede za dva mjeseca i s izvještajem sudu podnese; — a

banski stol povodom utoka C. i drugova kao nasljednika te D. i E. kao zapisovnika prvostepenu odluku preinačio, B. i drugove s njihovom molbom odbio, te prvostepenom sudu naložio, da dalje po zakonu postupa,

stol sedmorice je povodom žalbe kr. javnoga bilježnika preinačio odluku drugostepenoga suda i uspostavio odluku prvostepenoga suda, kojom se provedenje ostavinske rasprave povjerava javnom bilježniku.

Razlozi: Po § 222 od. 2 zak. o javnim bilježnicima mogu nasljednici, ako su svi sporazumni, izjaviti sudu, da će sami (tj. bez suda i javnoga bilježnika) provesti ostavinsku raspravu.

Čl. 68 pravilnika k tom zakonu tumači to naredjenje onamo, da stranke nisu ovlaštene taj posao ni djelomično ni u cijelosti povjeriti drugim licima. Ovo tumačenje nije contra legem, nego — kako će se dolje vidjeti — upravo u duhu zakona, pa je stoga obzirom na naredjenje § 253 od. 3 zak. o javnim bilježnicima obvezatno.

Pogrješno je stanovište drugostepenoga suda, da se pod »drugim licima« u tom članu nemaju razumijevati i odvjetnici. Po § 20 zak. o odvjetnicima ovlašteni su doduše odvjetnici, da davaju savjete u svim pravnim stvarima i da zastupaju pred svim sudovima i drugim vlastima, no ovaj općeniti propis ne isključuje mogućnost iznimaka u posebnim zakonima. Tako je ovo pravo ograničeno n. pr. i po zakonu o državnom sudu za zaštitu države.

Po zakonu o javnim bilježnicima spada provodjenje ostavinske rasprave u pravilu u djelokrug rada javnoga bilježnika i to ne javnoga bilježnika po izboru stranaka, nego onoga javnoga bilježnika, u čijem je rajonu ostavitelj prije smrti imao svoje prebivalište (§ 221 od. 4). Javni bilježnik tu postupa kao povjerenik suda, a ne kao zastupnik stranke. Kad dakle zakon ovlašćuje nasljednike, da mogu i sami da provedu ostavinsku raspravu, ima se to naredjenje restriktivno tumačiti, kako to čini i pravilnik, t. j. da ta povlastica vrijedi samo za nasljednike same. Protivnim tumačenjem mogle bi stranke izigrati naredjenje o rajonskoj nadležnosti javnih bilježnika, jer bi stranke mogle same da predadu raspravu u ruke drugoga bilježnika, a odvjetnici bi takvim tumačenjem dobili više prava u pogledu provodjenja ostavinskih rasprava, nego li ih imaju javni bilježnici, jer bi oni bili tada ovlašteni provoditi ostavinsku raspravu u cijeloj državi, dok su javni bilježnici na to ovlašteni samo u svojem rajonu. Na taj bi način bilo izigrano ne samo gore spomenuto naredjenje § 221 od. 4 z. o javnim bilježnicima nego uopće cijela institucija javnih bilježnika kao sudskih povjerenika, jer bi u praksi prešle sve ili većina rasprava u ruke odvjetnika, budući da bi oni mogli kraj svojega ostalog djelokruga, koji im je zakonom zajamčen, raditi ispod tarife, koja postoji za bilježnički rad, i na taj način isključiti javne bilježnike upravo od rada, koji je njihov glavni, često gotovo jedini posao.

Zato je naredjenje čl. 68 pravilnika izdano potpuno u skladu s načelima zakona, a ima se tumačiti tako, da su njime obuhvaćeni i odvjetnici. Što više može se uzeti, da je čl. 68 donesen baš zbog odvjetnika, jer, kada bi odvjetnicima bio dozvoljen taj rad, onda bi za isključenje drugih lica i u ovom slučaju bilo dovoljno naredjenje § 120 zak. o odvjet. o nadripisarima. Dalje isključenje ne bi bilo ni u ovom slučaju potrebno, kao što nije potrebno ni za drugi odvjetnički rad. Iz tih razloga valjalo je povodom žalbe javnoga bilježnika preinačiti odluku drugostepenoga suda i uspostaviti ovu prvostepenoga suda.

Priopćio dr. Vragović A.

Digitized by Google

b) Kazneno

Za povredu autorskog prava nije odlučno, da li su kompozicije izvodjene na pamet, ciganski ili bez nota, a dovoljno je, da je autor pjesme stavio na note.

Bješidba beogradskoga kasacionoga suda, odjelj. B, od 20. rujna 1933.

I. S r e s k i s u d u V r š c u donio je 10. V. 1932. pod brojem Kps. 339/1932. slijedeću presudu:

I. optuženi D. P., gostioničar; II. optuženi B. Z., muzikant. III. optuženi J. M., gostioničar; IV. optuženi D. A., muzikant; V. optuženi P. S., gostioničar; VI optuženi V. ., muzikant; VII. optuženi N. B., gostioničar, oslobadjaju se od optužbe u smislu § 280. sud. kriv. post. i to I., III., V. i VII. optuženi zbog djela iz § 52. zakona o zaštiti autorskog prava, a optuženi II., IV. i VI. zbog djela iz § 48. spomenutoga zakona.

R a z l o z i: R. J. iz Novog Sada kao generalni zastupnik A. C. optužio je ovom sudu i to: I. D. P., vlasnika ovdašnje kafane i B. Z., kao pretstavnika muzičke kapele, što je B. mjeseca ožujka u pomenutoj kafani svirao pjesme »Rob tvojih očiju« od Freda Rajmonda, »Tamo daleko« od Ive Muhvića i »Garde oficir« od Roberta Stolza, a nisu imali odobrenje za javno izvodjenje ovih pjesama od priv. tužitelja kao zastupnika pomenutih autora.

II. J. M. i t. d. (ispušteno).

Tužio ih je i moli da se I., III., V. i VII. kazne po § 52. zakona o zaštiti autorskog prava, a II., IV. i VI. po § 48. pomenutog zakona.

Po provedenom dokaznom postupku sud nije mogao da steče uvjerenje, da su optuženi izvodjenjem ovih muzičkih djela počinili i krivična djela iz zakona o zaštiti autorskog prava, pa ih je kao nekrive oslobodio od optužbe. Ovo i ovako svoje uvjerenje sud zasniva na tome, što se tokom dokaznog postupka iskazima ispitivanih svjedoka i izjavama samih optuženika ustanovilo, da optuženi ova muzička djela nisu izvodili notalno, po notama, po nekom utvrdjenom i unaprijed objavljenom programu radi izvodjenja ovih muzičkih djela sa fiksiranim ulaznim cijenama, već napamet — ciganski. — Sva muzička djela citirana u prijavi, koja su optuženi izvodili, su narodna muzička djela, narodne muzičke umotvorine, pa su ih kasnije autori citirani u prijavi stavili na note, udesili za izvodjenje za pojedine muzičke instrumente i dali im na taj način umjetničko obilježje. — Prema takvom stanju stvari sud nije mogao steći uvjerenje, da su optuženi dana označenih u prijavi izvodili baš ta umjetnička djela prema narodnoj koncepsiji i melodiji, obzirom da su nepismeni, što se vidi iz uvjerenja o vladanju, i da su bez nota. — Što se tiče optuženih gostioničara, sud nalazi, da bi ovdje moglo da postoji akcesorio saučešće. Ali kako glavni optuženi, prema nahodjenju suda, nisu krivi, to nemogu da budu odgovorni ni akcesorio saučesnici.

Sud nalazi, da optuženi muzikanti ne mogu biti krivično odgovorni ni po samom uslovu § 48. zakona o zaštiti autorskog prava. Spomenuto zakonsko naredjenje upućuje na opće i posebne zakonske propise. — Po općem propisu — krivičnom zakonu — moglo bi da stoji djelo kradje, djelo književne kradje. — U konkretnom slučaju ne može biti djelo kradje, jer je za postojanje djela kradje potrebno uzimanje tudje stvari — tjelesne ili netjelesne t. j., kakve energije, sile ili snage. Medjutim ni pod jedan citirani pojam ne može se podvesti radnja izvodjenja jednog muzičkog djela, do čijeg saznanja se došlo putem sluha. Isto tako ovdje ne može postojati nikakvo drugo krivično djelo, već može biti čisto gradjansko pravno potraživanje, što je bez važnosti u ovom krivičnopravnom sporu. Što se tiče posebnih propisa — propisa po autorskom pravu, ni po jednom propisu iz djela autorskog zakona, koji govori o krivicama, ne može se podvesti radnjama optuženih. Krivična odgovornost optuženih gostioničara nije se mogla utvrditi, isto tako obzirom na sam § 52. spomenutog zakona, jer kada nije utvrdjena nezakonitost prvih optuženih, onda ne mogu oni odgovarati, jer su akcesorio saučesnici, a kada nema glavnog krivca, nema ni sporednog.

Sa iznijetih razloga sud je optužene oslobodio od optužbe. — Ostali dijelovi presude osnivaju se na navedenim zakonskim propisima.

Digitized by Google

II. Okružni kao krivično-prizivni sud rješenjem od 31. ožujka 1933 Kpr. 125/6 1933. odbacio je priziv privatne tužiteljice kao neosnovan iz slijedećih razloga:

»Prizivni sud je našao, da stanje stvari ustanovljeno napadnutom presudom odgovara podacima u dokazima rasprave.

Prema ovakvom stanju stvari prvostepeni sud je usmeno oslobodio optužene od optužbe u smislu § 280. k. p.«

III. Na zahtjev državnog tužioštva za zaštitu zakona, donijelo je odjeljenje B. beogradskoga kasacionoga suda poslije saslušanja zamjenika višega državnoga tužioca u sjednici vijeća od 20. rujna 1933. ovu presudu:

»Kasacioni sud ustanovljuje, da je presudom sreskoga suda u Vršcu br. Kps 339/1932. od 10. svibnja 1932. povrijedjen materijalni zakon iz § 337. t. 1. sl. a) s. kr. p. Ova presuda nema dejstva prema optuženicima.

Razlozi: Glavno državno tužioštvo svojim aktom od 26. lipnja 1933. godine broj Kps. 491 1933. podnijelo je zahtjev za zaštitu zakona protiv presuda sreskog suda u Vršcu br. Kps. 339/32. od 10. svibnja 1932. godine zbog povrede zakona iz § 337. t. 1. sl. a) s. kr. p., kada je ustanovilo, da optuženi D. P. i dr. svojim djelanjem nisu povrijedili § 48. zakona o zaštiti autorskog prava.

Prema § 49. zakona o zaštiti autorskoga prava od 26. prosinca 1929. godine ko svjesno povrijedi autorska prava navedena u § 21. i 22. ovoga zakona kaznit će se radi prestupa novčanom globom od 1000 do 6000 dinara ili zatvorom od 1 do 6 mjeseci.

Po § 21. ovoga zakona autor ima isključivo pravo, da svoje djelo stavlja u promet, a po trećem odjeljku spomenutog paragrafa autorsko pravo obuhvaća i isključivo pravo javnog prikazivanja.

Po § 52. ovog zakona prestup čini i onaj, koji daje svoje prostorije besplatno ili uz naplatu za izvodjenje ili prikazivanje nekog djela, za koje je znao, da je pod zaštitom ovog zakona.

Sreski sud u Vršcu u svojoj presudi kao činjenicu ustanovljava, da su pjesme, koje su optuženi svirali, autori stavili na note, udesili na izvodjenje za pojedine muzičke instrumente i dali im na taj način umjetničko obilježje, da su te pjesme većinom bile narodne muzičke umotvorine No pošto su optuženi nepismeni, neznaju note, oni su te pjesme svirali na pamet, ciganski.

Da li su optuženi svirali na pamet, ciganski ili bez nota, nije od važnosti kod presudjivanja prestupa iz § 48. i 49. zakona o zaštiti autorskog prava, jer svirati na ciganski način znači u običnom smislu ove riječi dodavati neke sporedne varijacije, tako da se dotična pjesma u svojoj bitnosti ne mijenja. Svirati bez nota, isto tako nema značaja po rješenje ovoga pitanja, jer da li će neke pjesme izvoditi pomoću nota, ili bez njih, t. j. na pamet, to je stvar sposobnosti i vještine muzičara, a po suštinu pjesme nije važno. Jedino je od važnosti to, da li su te kompozicije svojina autora, kako je to u tužbi navedeno. Kako je pa i sama presuda ustanovila, da su optuženi svirali tako pjesme, koje su razni autori na note stavili, a za sviranje nisu imali dozvolu od dotičnih autora, to su optuženi svirači počinili prestup iz § 49. gore navedenog zakona, a optuženi gostioničari, koji su dali svoje prostorije za izvodjenje takovih pjesama, koje spadaju pod zaštitu zakona, a znali su, da svirači nemaju za to dozvolu, počinili prestup iz § 52. ovog zakona, pa kada ih je sreski sud u Vršcu ipak oslobodio od optužbe iz razloga, da u radnjama optuženih nema kriterija krivičnog djela, ostvario je povredu materijalnog zakona iz § 337. t. j. sl. a/s. kr. p. te je prema tome osnovan zahtjev za zaštitu zakona.

Zato je kasacioni sud mjesta dao tomu zahtjevu i presudio u smislu § 337. odjelj. 2. t. 1. s. kr. p. kao u dispozitivu.

Priopćio dr. Bazala Fedor, odvjetnik u Zagrebu.

Digitized by Google

Literatura

DR NEDELJKOVIĆ MILORAD: Ekonomski i pravni problem uloga na štednju, Beograd 1933.

DR ARANDJELOVIĆ DRAGOLJUB: Gradjansko procesno pravo; knj. III. sv. 1. — Beograd 1933. — Za potrebu slušačima pravnoga fakulteta.

MAKLECOV ALEKSANDER: Pravna narava odredb zoper otroke in mlajše maloletnike v kazenskem pravu kraljevine Jugoslavije. (Napose otisnuto iz »Zbornika znanstvenih rasprav pravne fakultete v Ljubljani, št. IX).

Kriterijum opasnosti izvršioca u savremenom krivičnom pravu. (Napose otisnuto iz »Arhiva za pravne i društvene nauke,« knj. XXVIII. br. 1. 1934.).

GIANINI AMEDEO: Tendenze costituzionali. Bologna, 1933.

BEONIO-BROCCHIERI V.: Studi sulla filosofia politica di T. Hobbes. Torino. 1927.

BUTERA ANTONIO: La definizione dei rapporti incerti. I. Delle transazioni. Torino, 1933.

PETROCELLI BIAGIO: L'appropriazione indebita. Napoli, 1933.

BAVAJ AMOR: Il principio rappresentativo nello stato sovietico. Studio politico-giuridico. Roma, 1933.

ORIGONE AGOSTINO: Sulle legge costituzionali. Roma, 1933.

DUDAN BRUNO: Il dirtto coloniale veneziano e le sue basi economiche. Roma, 1933.

GEMMA SCIPIONE: L'Impero Britannico. Bologna, 1933.

Svaštice

POLOŽAJ JAVNIH BILJEŽNIKA STAVLJENIH NA RASPOLOŽENJE. Prema trećemu stavu § 250. zakona o javnim bilježnicima, koji glasi: »U područjima u kojima ustanova javnoga bilježnika već postoji, svi javni bilježnici, koji se zateku, stavljaju se danom stupanja na snagu ovoga zakona na raspoloženje. Oni imaju da i dalje vrše svoje zvanje, dok se ne izvrši novo popunjavanje javno-bilježničkih mjesta u smislu propisa stava 2. i dok novopostavljeni javni bilježnici ne nastupe svoju dužnost.«

Ovom zakonskom ustanovom nastao je novi species javnih bilježnika — naime bilježnici na raspoloženju. Sasma je naravno, da se nameće pitanje, da li ima temelja u zakonu, da se novi javni bilježnici imenuju mimoišavši javne bilježnike stavljene na raspoloženje.

Prema stavu 1. § 12. zakona o javnim bilježnicima postavlja javnoga bilježnika ministar pravde u pravilu na osnovu stečaja, te je u stavu 2., 3., 4. i 5. istoga §-a potanko propisan postupak, po kojem se imadu ravnati vlasti, kada je raspisan stečaj. Stav 6. istoga paragrafa pako dodaje, da će se pri popunjavanju javno bilježničkih mjesta, u koliko je moguće, dati prednost javnim bilježnicima i javnobilježničkim pripravnicima.

Ovom zakonskom ustanovom dao je zakonodavac ministru pravde ne samo smjernicu nego i okvir, kojega se imade ministar držati kod imenovanja. No ova zakonska ustanova je suspendirana sa § 243. zakona o javnim bilježnicima na pet godina, kada je izrekao, »da se za isto vrijeme ne će primjenjivati propis § 12. stav. 6.«

Time je zakon dao ministru pravde plein pouvoir kod imenovanja javnih bilježnika, te je diskreciono pravo ministra, koga imenuje javnim bilježnikom. Ovo je bilo stanje sve do donošenja zakona o izmjeni i dopuni

Digitized by Google

zakona o javnim bilježnicima (notarima) od 30. svibnja 1931. br. 64506. Točka 2. člana 1. ovoga zakona glasi:

»U §-u 250. dodaje se kao četvrti stav slijedeći propis: Javne bilježnike stavljene na raspoloženje u smislu trećega stava može ministar pravde lišiti zvanja iz razloga spomenutog u § 9. br. 9. ovoga zakona. Protiv takvog rješenja ministra pravde nema mjesta tužbi državnomu savjetu. U ovim slučajevima vršioca dužnosti javnoga bilježnika postavlja ministar pravde.«

Tumačimo sada ovaj dopunidbeni zakon, kako hoćemo; gramatikalno, dakle prema riječima zakona, ili logično dakle iz onih elemenata, iz kojih potiče volja zakonodavca, uvijek ćemo do istoga posljetka doći, — naime da je zakonodavac sa onim dopunidbenim zakonom hotio ograničiti diskreciono pravo ministra pravde, koje mu je bilo podijeljeno zakonom o javnim bilježnicima, ali samo glede javnih bilježnika stavljenih na raspoloženje.

Neprijeporno je, da javni bilježnici stavljeni na raspoloženje sa tim činom nisu izgubili svoje zvanje; jer prema točki 3. § 250. zakona o javnim bilježnicima imaju oni i dalje vršiti svoje zvanje, dok se ne izvrši novo popunjavanje javno bilježničkih mjesta.

Isto tako i iz propisa dopunidbenoga zakona proizlazi, da javne bilježnike stavljene na raspoloženje imade pravo lišiti svoga zvanja samo ministar pravde i to posebnim rješenjem; tek kada takovo rješenje postane pravomoćno, gubi bilježnik stavljen na raspoloženje svoje zvanje.

Dopunidbeni zakon navadja samo jedan slučaj, kada može ministar pravde lišiti zvanja javne bilježnike stavljene na raspoloženje, a to je razlog spomenut u § 9. br. 9. zakona o javnim bilježnicima.

Iz ove zakonske ustanove jasno slijedi, da samo u ovom jednom slučaju imade pravo ministar pravde bez svakoga daljega postupka lišiti zvanja javne bilježnike stavljene na raspoloženje, naravno ako je taj slučaj procesualno i dokazan, inače imadu oni biti ponovno imenovani javnim bilježnicima, bolje rekući ponovno biti potvrdjeni u svojem zvanju.

Da je ovo tumačenje ispravno proizlazi iz okolnosti, da ako zakonodavac nije hotio ovim dopunidbenim zakonom ograničiti diskreciono pravo ministra pravde, te glede bilježnika stavljenih na raspoloženje praviti iznimku, onda uopće ne bi donio ovaj dopunidbeni zakon, jer je ministru zakonom o javnim bilježnicma bilo dano neograničeno diskreciono pravo, dok ovaj kasniji zakon nedvojbeno ograničuje ovo diskreciono pravo, — specijalno glede javnih bilježnika stavljenih na raspoloženje, radi kojih je i taj zakon donešen.

Gore sam naglasio, da razlog § 9. br. 9, radi kojega može ministar pravde lišiti zvanja javne bilježnike, stavljene na raspoloženje, mora biti i dokazan, jer bi inače ova zakonska ustanova bila sasma uzaludno i ne bi imala nikakove praktične vrijednosti, ako se ista ne bi tako tumačila.

Zato držim, da je sasma pogrješno stanovište, da se ustanova dopunidbenoga zakona, da protiv takvog rješenja ministra pravde nema mjesta tužbi državnomu savjetu, tako tumači, da bi se takova tužba, ako se podnese, imala a limine odbiti kao nedopustiva.

Digitized by Google

Državni savjet je forum, jer je vrhovni upravni sud (član 103. ustava), koji imade izviditi, da li je razlog § 9. br. 9. i potpuno dokazan; jer držim, gdje se radi o eksistenciji ne samo jednoga čovjeka, nego i cijele porodice, gdje se radi o ugledu i poštenju, tamo se imade strogo postupati, a ne suditi na temelju jednostavnih tvrdnja, koje se osnivaju mnogo puta na sasma sumnjivim obavijestima, mora se imati pred očima riječ »facta loquuntur«.

Samo ako su razlozi § 9. točka 9. dokazani, tek onda se može tužba kao nedopuštena otputiti. Ako ti razlozi ne postoje i nisu dokazani, onda ne samo da ima mjesta tužbi na državni savjet, nego imade državni savjet postupati u smislu zakona.

Svrha ovih redaka bila je ta, da se ovo pitanje stavi na raspravljanje, jer praksa kod imenovanja javnih bilježnika dokazuje upravo protivno mnijenje, nego što je ovdje zastupano. Bilo bi zanimljivo i podesno, kada bi se ovo pitanje što šire raspravljalo. Valjda bi se onda i u praksi moglo nešto postići.

Dr. Zsitvay Eugen

ISPRAVI! U zadnjem dvobroju »Mjesečnika« od 1933. godine (»Ukrajinski pravnički kongres u Pragu«), na str. 566, al. 5., redak 5. ima biti: »... i poimanjem« (a ne: »... sa poimanjem«).

POZIV

Na temelju §-a 12. društvenih pravila sazivljem u ime Upravnog odbora

REDOVITU GODIŠNJU GLAVNU SKUPŠTINU
Pravničkog društva u Zagrebu

za **četvrtak, dne 22. ožujka 1934. u 6 sati popodne** u dvoranu III. (I. kat) sveučilišta u Zagrebu s ovim

dnevnim redom:

1. Pozdrav predsjednika;
2. Radno i računsko izvješće upravnog odbora te izvješće pregledatelja računa;
3. Izbori: predsjednika i članova upravnog odbora (18), dvojice pregledatelja računa i dvojice zamjenika;
4. Ustanovljenje visine članarine prema §-u 4. pravila;
5. Eventualni prijedlozi članova, u koliko su upravnom odboru podneseni pismeno bar 8 dana prije glavne skupštine (§ 12. pravila).

U Zagrebu, dne 1. III. 1934.

Predsjednik:
Dr. Edo Lovrić v. r.

Digitized by Google

MJESEČNIK
GLASILO PRAVNIČKOGA DRUŠTVA

Uredili:

GOD. LX. VELJAČA — Dr. Edo Lovrić, kr. sveuč. prof. Dr. Ivo Politeo, odvjetnik — ZAGREB, 1934. BROJ 2.

Rooseveltov veliki eksperimenat

Piše dr. Milobar Franjo, sveuč. profesor u Zagrebu.

Uvod. — Veliki dogadjaji su u jednu ruku posljedica velikih uzroka, a u drugu ruku uzrok velikih posljedica. Cijeli skup ovoga razvoja može vremenito dulje potrajati i nekoliko generacija obuhvatiti. Pojedine generacije mogu promatrati samo pojedine faze, pojedine odlomke ovoga velikoga razvoja i smatrati ih za neku cjelinu, dok samo povjesničar može obuhvatiti cijeli razvoj i dobiti cijeli pregled. Navest ćemo samo jedan primjer, gdje je i hrvatski narod toliko krvi prolio, a za stvar, koja ga se ni malo nije ticala. Tko naime osim povjesničara znade, da su god. 1859. Franjo Josip I. i Napoleon III. kod Solferina završili borbu, koju su započeli 300 godina prije Karlo V. i francuski kralj Franjo I. za Milansku vojvodinu? Tako je minuli veliki svjetski rat posljedica mnogih bližih i daljih uzroka, ali u isti čas i ishodište i uzrok raznih bližih i daljih posljedica, koje ne osjećamo samo mi nego će ih još i naši unuci i praunuci doživjeti i preživjeti. Mi savremenici velikoga svjetskoga rata gledamo danas velike poratne pojave političke, ekonomske, financijalne, socijalne naravi. Mi kao savremenici dublje sve to osjećamo nego shvaćamo. Mi sudimo prema onoj »Post hoc ergo propter hoc«.

Ali kasniji povjesničari, koji će iz veće udaljenosti bolje obuhvatiti cjelinu, reći će — mislimo — da upravo najveće poratne pojave nisu posljedice samoga rata, da im nije rat uzročnik, nego da je rat samo pospješio dozrijevanje onoga ploda, kojemu je sjeme posijala »Velika revolucija« i njezin začetnik liberalni pokret sa liberalnom demokracijom, jer samo velike gradjevine bacaju velike sjene.

Uzmemo li u ruke povijest, zaludo ćemo tražiti premca devetnaestom stoljeću obzirom na napredak na političkom, gospodarskom, socijalnom i prirodoznanstvenom području. Sigurno je, da je i u prošlim stoljećima svijet malo po malo napredovao; ali u tako kratkom vremenu toliki skok nije niti jedno drugo stogodište napravilo. Devetnaesto stoljeće tako se izdiže i ističe nad predjašnjim stoljećima kao crkveni toranj nad okolnim kućicama.

Digitized by Google

Nastaje pitanje: zašto je devetnaesto stoljeće ovako natkrililo prijašna stoljeća? Zato, jer je ono imalo ono, čega prijašnja stoljeća nisu imala. Ono je imalo slobodu za sve individue, da razviju sve svoje umne i fizičke, moralne a i nemoralne sposobnosti. Ova sloboda stvorila je velike, monumentalne gradjevine na svim područjima. Velike gradjevine pokazuju svijetle strane, ali bacaju i velike sjene. Naši oci divili su se i slavili svijetle strane i radi toga pjevali ditirambe cijelom novom sistemu — demokraciji. Mi, savremena generacija, koji nismo osjetili neslobodu ancien-régimea, ne znamo pravo cijeniti stečevine, koje smo dobili sa demokracijom. Rodjeni u demokratskoj slobodi, smatramo ju kao nešto, što se samo po sebi razumije; kao nešto, što je bilo od vajkada i što će biti dovijeka. Zaboravljajući da su te svijetle strane plodovi pobjede demokracije, mi sada svraćamo svu svoju pažnju na tamnije plodove demokracije, pa udaramo na samu demokraciju, jer u svojoj kratkovidnosti ne opažamo, da uzvišene ideje demokracije nisu krive, ako su ih neiskusni ljudi u nedotjeranim, manjkavim, dapače pogrješnim formama inkarnirali. Oni, koji slijepo i poprijeko udaraju na demokraciju, zaboravljaju, da ona sadržaje tri velike ideje: sakrosanktnost prirodnih prava čovjeka, političkih prava gradjanina i suverenih prava naroda. Prva ideja stvara iz roba čovjeka, druga iz čovjeka narod, a treća volju, po kojoj hoće narod odnosno gradjani da budu vodjeni k blagostanju i zadovoljstvu. Ako ove ideje nisu našle odmah kod prvoga pokusa oživotvorenja najuspjeliju formu, tko će razborit radi toga same ideje, samu demokraciju obarati? Tko bi tako postupao, naličio bi onoj bezglavoj reduši u priči, koja je dukate bacila na smetište, jer su bili zavezani u jednu otrcanu zamazanu krpu. Ona je dakle bacila i zlato na smetište, samo da se riješi zamazane krpe. A da je imala i mrvu soli u glavi, ona bi bacila samo otrcanu krpu, a zlato bi povezala u čistu maramu, kada već voli čistoću.

Liberalci su napravili prvi pokus sa realizovanjem demokratskih ideja stvaranjem »Parlamentarne demokracije« ili »Parlamentarne države«. Oni su u toj državi oživotvorili sve tri velike ideje demokracije, ali manjkavo ili — moglo bi se reći i — pogrješno. U toj formi države sve je izgradjeno na hipertrofiji individualizma, na prešir okoj slobodi individua. Posljedica toga je bila: na političkom polju — diktatura strančarstva, a na području gospodarstva — diktatura kapitalizma. Diktatura strančarstva i diktatura kapitalizma izazvale su reakciju, revolte i revolucije u demokratskim državama. Ali oni, koji ustaju protiv ovih diktatura, zato ne moraju obarati i demokraciju i njene velike ideje. Oni se bore protiv hipertrofije individualizma, a ne protiv individualizma uopće, jer bi ovo potonje bilo i značilo priupadanje u ancien-regime; uništavanje individualizma znači stvaranje hipertrofije kolektivizma, znači boljševizam u ekonomskom, a despotizam u političkom pogledu. Ovakove reakcije protiv diktature

Digitized by Google

partizanstva ili diktature kapitalizma, koje ipak ostaju na osnovci demokracije, jesu: talijanski fašizam, njemački hitlerizam, austrijski fašizam, te rooseveltizam u USA (Unija Sjev. Amerike, ili kako se sami nazivaju United States of America). Razlika je izmedju rooseveltizma i europskih fašističkih država ta, da je ta reakcija u europskim državama bila uperena u prvom redu protiv diktature partizanstva, dakle politička; dočim je u USA ta reakcija u prvom redu gospodarskoga značaja. Sve ove četiri revolucije, ma koliko se komu činile različite, imadu ipak isti uzrok, isto sredstvo i isti cilj. Uzrok im je hipertrofija individualizma, sredstvo im je diktatura ekzekutive (prolazna), a cilj im je stvaranje nove forme demokracije, gdje ne će biti hipertrofije individualizma niti na političkom polju (diktatura strančarstva, parlamentarne većine), niti diktatura kapitalizma na gospodarskom području, nego neko ravnovesje pod nadzorom ekzekutive i uz zaštitu potrošača — sve pod nadzorom pojačane ekzekutive.

Kod ove četiri revolucije možemo opaziti još ovu zanimljivu pojavu: Ondje, gdje se je digla reakcija protiv diktature parlamentarizma (partizanstva) kao u Italiji, Njemačkoj, Austriji (a doći će po malo i druge demokratske zemlje na red), ide se ne samo za tim, da se otstrani ta vrst diktature, nego se polazi i na gospodarsko područje na otstranjenje kapitalizmove diktature pomoću korporativnosti, staleža i sličnoga. A ondje, gdje se diže revolta na gospodarskom području (kao u USA), ide se za tim, da se ta reakcija proširi i na političko područje. To je logički nexus. Radi se o pobijanju, odstranjenju hipertrofije individualizma. A kada se je započelo na jednom polju, prelazi se i na drugo, da i ondje ne smeta.

Za rata i poslije rata je hipertrofija individualizma, p o s i j a n a već p r i s t v a r a n j u p a r l a m e n t a r n e d e m o k r a c i j e, silno porasla i na političkom i ekonomsko-financijalnom području. Rat je oborio srednjoeuropske konstitucionalne monarhije i doveo do konačne pobjede parlamentarnu demokraciju sa cijelim njezinim porocima, naročito strančarstvom. A ratna proizvodnja i ratni izdaci silno su ojačali industrijalni i financijalni kapitalizam. Ako se k tomu uzme u obzir, da si je kapitalizam znao pribaviti toliki upliv i na parlamentarizam, da su narodi u parlamentarnim demokracijama upravo preko parlamenta dospjeli, tako rekući, u kapitalizmov jaram, onda nije čudo, ako se doskora počela javljati reakcija i protiv kapitalizma i parlamentarizma. Samo ove reakcije, ove najnovije revolucije ne smiju prekoračiti granicu i upasti u drugu skrajnost. O v i m n o v i m r e a k c i j a m a n e s m i j e b i t i s v r h a s k u č i t i (u g n j e s t i) i n d i v i d u a l i z a m (b o l j š e v i z a m) n e g o s a m o o t s t r a n i t i n j e g o v u h i p e r t r o f i j u. N e s m i j e s e o t s t r a n i t i p a r l a m e n a t n e g o n j e g o v a d i k t a t u r a. N e s m i j e s e r a z o r i t i k a p i t a l n e g o n j e g o v a d i k t a t u r a. Ono prvo će se postići, ako se u dvim posljednjim slučajima stvori ravnovesje. Drugo će se postići, ako se parlamentu oduzme iz ruke vlada (i preda glavaru države), ali mu se (parlamentu) zato dade odgovarajući i uspješan nad-

Digitized by Google

zor. A ono treće će se postići, ako se svim čimbenicima proizvodnje (zemljište, kapital i rad) omogući, da kooperativno svoje interese zaštite i unaprede.

Liberalci, koji su prvi stvarali demokraciju, nisu imali ona iskustva, koja mi imamo danas. Ali oni su stvorili monumentalnu gradjevinu, na kojoj nove revolucije treba samo da u nutrašnjosti naprave neke izmjene na temelju stečenog iskustva. Ali mnogi misle, da je parlamentarna demokracija jedna jedina forma demokracije; jer ne znadu, da osim ove forme demokracije može imati još i drugih i zgodnijih forma,* to oni izjavljuju, da se bore protiv demokracije uopće.

Protiv raspojasanosti individualizma se je digla u Europi reakcija u ekonomskom području vrlo rano: Socijalizam, etička škola, neoliberalizam, socijalnopolitički pokret i socijalna politika postaviše čvrste bedeme njegovoj samovolji. Ali Sjev. Amer. Unija (USA) je ostala domena nesmetanoga ispoljavanja klasičnoga laissez faire laissez passer — sve evo do sadanjega predsjednika Roosevelta. Mnogo štošta, što se u Europi smatra već od pol stoljeća kao obična sama po sebi razumljiva stvar, tek je lani uvedeno po Rooseveltu u USA.

N. pr. da se radnici mogu organizovati, da mogu uglavljivati kolektivne ugovore i t. d. Jest, juristički bili su radnici ravnopravni poslodavcima i oni su se mogli i smjeli organizovati kao i poslodavci; ali organizovane radnike poslodavci nisu primali u posao ili su ih otpuštali, ako nisu istupili iz organizacije. I štrajkovati su smjeli radnici, ali ih je poslodavac mogao otpustiti zato. A ako su se digli, da silom umekšaju poslodavce, onda su ovi radnike umekšali sa mitraljezama.

Kada je kapitalizam potpuno zavladao na ekonomskom polju, onda je pružio svoje polipske trakove i na područje javnoga prava: na područje uprave, zakonodavstva, dapače i sudstva. Ja sam pred 3—4 godine u našem »Mjesečniku« citirao lorda Bryce-a (»Modern Democracies«), koji to prikazuje, pa to ne trebamo ponovno dokazivati. A sva vanjska ekspanzivna politika USA zadnja 3—4 desetljeća dokazuje, da su vlade USA i njezini pretsjednici bili naprosto izvršni organi, izvršitelji grabežljive kapitalističke oligarhije Sjev. Am. Unije.

Kuba, Filipini, srednjo- i južno američke, naročito manje, države teško su to osjetile na vlastitoj koži. Ali što je u najnovije vrijeme američki kapitalizam potkožilo i njegova krila i izvan granica USA, na Europu, pa i cijeli ostali svijet rasprostrlo, to je bio veliki svjetski rat. Ta to je bio »dobar posao« za američki kapitalizam. Ali nadasve ojačao je financijalni, novčani — jasnije govoreć — zlatni medjunarodni kapitalizam. Neka se sada sjete naši čitatelji riječi njemačkoga velekapitaliste i ministra Rathenau-a (umoren 1922 od njemačkih antisemitskih nacionalista). Te smo riječi već naveli doslovno u našim prijašnjim člancima, pa zato nije nužno, da ih ponovno navodimo, nego će dostajati, da ponovimo smisao. Rathenau je rekao,

* U svojim člancima u »Mjesečniku« karakterizovao sam parlamentarnu demokraciju kao »disekvilibriranu demokraciju«, od koje je ispravnija »quasi-ekvilibrirana demokracija«, a još savršenija» equilibrirana demokracija«.

Digitized by Google

da se je tečajem jednoga čovječjega vijeka (im Laufe eines Menschenalters) stvorila internacionalna oligarhija od neko tri stotine ljudi, koji se svi medjusobno osobno poznadu, koji se pomnim izborom na vodeća mjesta postavljaju, i koji sa ekonomskom sudbinom svijeta odlučuju. I ovaj kapital je bio najuplivniji čimbenik, kako u raznim drugim zemljama, tako osobito u USA.

Mnogi drže, da su politika i manevri ove nevidljive svjetske velevlasti bili jedan od najjačih uzročnika svjetske gospodarske krize; da su manevri ovoga medjunarodnoga kapitalizma prisilili Francusku da stabilizuje franak na 1/5 (na jednoj petini) njegove predratne vrijednosti; da su isti manevri prisilili Englesku, da napusti zlatnu valutu (1931), pa doskora i USA da udari istim putem (1933.).

Predsjednik Hoovera stupio je na vladu, kada se je napredovanje narodnoga gospodarstva u USA nalazilo na zenitu, a kada je odlazio, srozalo se je to gospodarstvo do ruba propasti, na dohvat ekonomske i socijalne revolucije. I sada u ovom kritičnom času izbacuje genij američkoga naroda jednoga titana na pozornicu, koji će ne samo da zaustavi dalje kotrljanje u ponor, u revoluciju, nego koji hoće da na nekim novim temeljima uspostavi gospodarstvo i društvo: koji hoće ne samo da suzbije hipertrofiju individualizma na gospodarskom i političkom polju, nego da ga upravo svlada i potčini državi; koji hoće da dosada svemoćnoga gospodara u USA, financijalni i industrijalni kapitalizam podvrgne nadzoru i uredjenju države! To je strahota, prava revolucija odozgo u očima ortodoksnih ekonomista i medjonarodnoga kapitala. Pa odatle navale na Roosevelta ne samo kod kuće nego po cijelom svijetu od strane medjunarodnoga kapitalizma.

Danas cijeli svijet upire oči u gigantski pokus Rooseveltov, jer si on nije postavio za zadaću samo to, da otstrani krizu u svojoj domovini, nego da uvede reforme, koje otvaraju put izravnoj intervenciji države u narodno gospodarstvo, uvadjajući nadzor i red u novčarstvo i proizvodnju.

Rooseveltov rad još nije ni iz daleka završen. Ta na 4. ožujka t. g. navršit će se tek prva godina, što je započeo. Ali u toj jednoj godini je on razvio toliku radinost, toliko je toga učinio, a i postigao, da mnogi misle, da će već biti pri kraju. Ali kod Roosevelta nikada se ne zna, što dalje slijedi, jer on nikada ne razlaže i ne otkriva svoj cijeli plan i program, nego iznosi točku po točku, svako u svoje vrijeme, i tada je, i to što manje, govora, samo o toj tački. Sve navale na njega ne djeluju, kao da nema živaca. Mirno, sigurno i nepokolebivo, uvijek dobre volje i humora, katkada i ujedljivosti za bankare i »Industrikapitäne«, kroči on dalje svojim putem prema odredjenom cilju. Svaki čas traži od kongresa (doljne kuće) i senata nove ovlasti. Parlamenat mu ih daje, a iza toga novinstvo se pita: »A kako i u što će on upotrijebiti tu vlast?« Pa odgovara: »To ne zna ni senat, ni kongres, nego samo Bog na nebu i pretsjednik (Roosevelt) na zemlji.«

Nastojat ćemo čitateljima prikazati što kraće, što i kako je do sada Roosevelt radio. A da čitatelji uzmognu bolje shvatiti i sa više

Digitized by Google

interesa pratiti njegov dosadanji i budući rad, dali smo ovaj uvodni pregled.

Stanje u USA prije nastupa Roosevelta. — Po svršetku svjetskoga rata najprije je buknula velika novčana i gospodarska kriza, naravski, u pobijedjenim zemljama., Ali doskora je zahvatila i zemlje pobjediteljice. Dne 5. srpnja 1932. dala su 42 engleska sveučilišna profesora ekonomista zajedničku izjavu, koja glasi ovako: »Razvoj krize sveudilj potvrdjuje nazor, da je najozbiljnije zlo, od kojega sada trpimo, veliki pad cijena u veletrgovini kroz zadnje dvije i pol godine« (... that the most serious evil from which we are now suffering is the great fall in wholesale prices of the last two and a half years« The Times 5/VII—32). U američkoj Uniji bila je ova godina zadnja godina Hooverove vlade. Ovakove godine, gdje se u mjesecu studenom bira pretsjednik republike, bile su u USA od vajkada godine izborne groznice. Izborne agitacije su običavale sve druge poslove potisnuti u pozadinu. Pa ipak je već na početku ove godine (1932.) kriza zahvatila toliki zamah, da se je već u svibnju iste godine sa strahom raspravljalo o pitanju, kako će se preturiti zima sa kojih dvanaest milijuna neuposlenoga radništva, te se usprkos izborne groznice iznosili i pretresali razni prijedlozi remedija i sanacije. Uzduž i popreko Unije valjale su se stotine hiljada neuposlenoga radništva, muževa, žena i djece, po cestama od grada do grada, od sela do sela, tražeći posla, kruha i krova. Veliki industrijalni gradovi kao New-York, Chicago, Detroit, javljaju, da su iscrpli svoja vrela potpora i mole pomoć. — »Grad za gradom javlja o sadanjoj bijedi i upozoruje, da će doći i još gore« (city alter city send out word of present distress aud warnig of worse to come) javlja dopisnik »Times-ov« svome listu 3/5—932 iz Washingtona. Ali to još nije bilo sve zlo. Još koncem istoga mjeseca (31. 5.) javlja dopisnik »Timesu« (od 1/6—932), da je taj dan oko podne pretsjednik Hoover neočekivan i nenajavljen došao u senat, da tu najavi sumornim i reskim glasom, da ga se gotovo nije čulo na novinarskoj galeriji (In a tired, frait voice), da se je u malo zadnjih dana razvila teška nevolja. To jest, da je skroz neopravdano učinjena navala na američki dolar od strane vanjskih zemalja u tolikoj mjeri, da danas naš dolar trpi gubitak na svjetskom tržištu usprkos našega narodnoga bogatstva, neiscrpljivih vrela i neprispodobivih zlatnih rezerva (an emergency has developed in the last few days... entirely unjustified run upon the American dollar from foreign countries... today, despite our national wealth and recources and unparalleled gold reservcs, our dollar stands at a discount in the markets of the world).

A tko je to bio, tko se je usudio napasti ovakovoga, zlatom oklopljenoga, orijaša, kaošto je to bio Unijin dolar, pa ga »u malo dana« još k tomu natjerati u stisku? To je eto bila prva navala onoga medjunarodnoga špekulantskoga kratkoročnoga kapitala« (short-term capital), koji je par mjeseci prije toga utukao zlatnn valutu u Britanskom imperiju, a o kome piše Hans Fürstenberg, vlasnik »Berliner Handels-

Digitized by Google

gesellschaft-a« u »N. Fr. Presse od 20/VII—932, pod naslovom »Gefahren für das Gold« slijedeće: »Die internationalen Kurzgeldpozitionen, die nach zuverlässigen Schätzungen nicht weit von fünfzig Milialarden Reichsmark entfernt waren, und nichts mehr mit dem üblichen Spitzenausgleich an den Goldmärkten zu tun hatten (dakle prosto spekulantski kapital), kamen ja, wie wir wissen, im Sommer vorigen Jahres (1931) in Bewegung und verschütteten grosse Teile unserer Geldsysteme. Führende Wahrungen wurden zur Abkehr vom Goldstandard gezwungen (Engleska u novembru 1931). Andere wiederum wurden nur mit Massnahmen von bihser unbekannter Tregweite mühselig auf der alten Parität gehalten und blieben ständig neu gefährdet«. Ovo potonje se odnosi u prvom redu na USA, na koju se je oborio ovaj kapital poslije Engleske, koju je za neko četvrt godine navala prisilio, da napusti zlatnu valutu.

Ovo je bio alarmni znak (za one koji se »u pismo razumiju«), da je prava oluja, uragan, tornado u skorom izgledu, i da će kriza svoj vrhunac postići, kada zahvati bankarstvo i novčarstvo. Za sada (t. j. u prvom polugoištu 1932) kriza je zahvatila agrarstvo i industriju. Nu to još nije djelovalo na bankarstvo u ovaj čas. Tečajem minulih godina napretka nagomilale su se orijaške svote uložaka u bankama. Počam od bogatuna industrijalca, pa do zadnjega uposlenoga radnika sve je imalo uštednja, uložaka. Svoje uloške počeli su vaditi najprije neuposleni radnici i drugi mali ljudi. Ali svi ovi, ma da su do zadnje pare povadili svoje uloške, ne bi bili poremetili normalni bankovni život, jer dok bi na jednoj strani nestajali ulošci na drugoj bi strani priticali od strane poduzetnika, koji bi svoje prometne glavnice (Betriebskapital) ulagali u banke, da im kod kuće ne leži mrtav kapital, nakon što su svoje poduzeće smanjili ili obustavili, te radništvo stegnuli ili sasvim otpustili. A osim toga bi se ti ulošci isplaćivali u papiru.

Sasvim drugačije stoji stvar sa navalama kratkoročnoga kapitala na valutu. Ovaj navaljuje poput tigra, koji zaskoči svoju žrtvu, pa joj najprije pregrize hrptenjaču. Ovaj kapital obara se naime na samo zlatno pokriće, na zlatne rezerve. Time on pregrize materijalnu i moralnu hrptenjaču novčanomu sustavu: odnese mu metalnu podlogu i utuče mu vjeresiju.

U času, o kojem ovdje govorimo, naime u svibnju 1932. ova briga i bojazan još nije tištila Amerikance. U taj čas bila je najveća briga i pogibeli ona golema vojska neuposlenoga radništva. Ova bankarska kriza onaj tornado je započeo pravo istom u vrijeme »interregnuma«, — u vrijeme, kada USA ima u isti čas dva pretsjednika i — nijednoga. Pretsjednik se u USA naime bira u mjesecu studenom, a službu nastupa u ožujku slijedeće godine. Tada odilazeći pretsjednik ne usudjuje se stvarati dalekosežne odluke, da ne bi prejudicirao politici svoga nasljednika. Novo izabrani predsjednik pak ne ima još prava, da ureduje. U ovo dakle vrijeme započela je bankarska kriza. Oni okatiji ljudi opazili su, da USA ide u susret onoj kobi, koja je pred

Digitized by Google

nekoliko mjeseci zadesila Englesku, koja je bila prisiljena, da napusti zlatnu valutu. To su oni industrijalni krugovi, koji bi inače bili nosili svoj prometni kapital u banke. Ali sada videći što se sprema, ne samo da nisu nosili svoje kapitale u banke, nego su ih naprotiv pretvarali u zlato i kod kuće spravljali. Istina, i činjenica je bila, da je USA imala još tolike goleme pričuve zlata, da i u času najveće bankarske krize, kada je 8.500 banaka bilo prisiljeno zatvoriti šaltere, kada je od 48 država u USA morala 31 proglasiti moratorij — da još ni onda nije bio uzdrman niti novčani sustav ni vjeresija USA. Ali se je moglo predvidjeti, da će se to s vremenom t. j. u blizoj budućnosti dogoditi, ako se još za vremena ne nadje ustuk.

Kriza je dakle u USA dostigla zadnju fazu razvoja, kada se pridružila krizi u agrarstvu i industriji još i kriza u bankarstvu. Sa dvije strane udarilo se na zlatnu pričuvu: kod kuće i iz vana. Kod kuće ulagači traže zlato mjesto papira, a iz Europe (kratkoročni kapital!) traži takodjer samo zlato. Čim se je više približavao dan Rooseveltova nastupa (4. III. 1933.), tim je navala na banke i njihove zlatne pričuve postajala žešća. Nemogući banke udovoljiti ulagačima, zatvaraju vrata. traže moratorije ili pomoć kod države. Te navale na banke i povlačenje zlata u inozemstvo osobito se pojačalo u veljači, zadnjem mjesecu Hooverove vlade. Na sam dan Rooseveltove inštalacije (4. III. 1933.) u skoro 40 država (od 48) banke su ili posvemašno ili djelomično obustavile poslovanje. Dan pak prije povučeno je za Europu — u taj jedini dan — skoro 110 milijuna dolara (109,700.000), ne računajući prijašnje izvoze. Efektne i robne burze se zatvarahu poput banaka, zlato izčezavaše kao voda u pijesku piše dopisnik »Timesov« (gold disappered like water into sand). Panika je obuzela cijelu Uniju. Sve je obuzeo strah, da je pred vratima ekonomski i financijalni slom i — socijalna revolucija, kakove Amerika još nije vidjela. Tako je eto izgledala slika USA, kada je Roosevelt zasjeo predsjedničku stolicu.

Roosevelt je bio prije, nego je postao predsjednik, sedam godina guverner države New-York, gdje si je stekao glas izvrsnoga upravnika. Ta okolnost, pa nadošla ekonomska kriza, koju se je — per nefas — pripisivalo Hooveru, učini, da je Roosevelt bio izabran ogromnom većinom. On je doduše u svojim izbornim govorima isticao neki »Novi red« (New Deal), koji da kani uvesti. Ali nitko na svijetu (a najmanje njegovi oduševljeni pristaše) nije znao, što sve pod tim misli Roosevelt, jer on voli govoriti u općenitim frazama. Zato bi se moglo uzeti. da je izbor pao na Roosevelta ne toliko iz ljubavi prema njemu nego iz nepovjerenja i mržnje na Hoovera. Široki slojevi su mrzili Hoovera i njegove ministre Mellona, Davisa i t. d., koji su svi bili gavani, kao eksponente kapitalizma. Zato je ogromni broj glasovao više radi toga, da dade oduška ovoj mržnji, nego li da izjavi oduševljenje za Roosevelta. Svijet nije još za izbora smatrao Roosevelta za Messiju, pa je sa strahom gledao, što i kako će Roosevelt poraditi, da odvrati silne pogibelji, koje su zaprijetile. Ali je zato od prvoga dana, kada je zasjeo na predsjedničko mjesto, razvio, u potpunom smislu riječi, takovu

Digitized by Google

djelatnost, punu neustrašive energije, nepokolbive samosvijesti i ustrajnosti u provadjanju jednoga već od prije izgradjenoga programa, da je jedne oduševio do paroksima, a drugima zatjerao strah do u kosti. Nama Europejcima, koji smo se već privikli, da gledamo na fašizam, hitlerizam, dapače i sam boljševizam kao neku normalnost, nama se rooseveltizam ne bi pričinjao odviše radikalan. Ali USA je bila zemlja onako manchesterskoga mentaliteta sve evo do Rooseveltove ere, kakova je bila Engleska od konca XVIII. pa do tridesetih godina XIX. stoljeća. Engleska već sto godina nije onakova, kakova je USA bila do pred godinu dana. I zato se Rooseveltov program pričinja američkoj kapitalističkoj buržoaziji revolucionarnim, gotovo bljševističkim, dok bi ga mi smatrali tek neoliberalističkim, ili socijalnoreformističkim. I zato se ne trebamo čuditi, ako američki manchesterlije smatraju Rosevelta pravim revolucionarcem. Ali je malo teže razumjeti, da s ovima u isti rog pušu i mnogi Englezi i drugi Europejci. No sjetimo li se, da je Roosevelt očepio i izazvao internacionalne bankare, zlato valutaše, ortodoksne ekonomiste i njihovo bezbrojno novinstvo, onda si možemo protumačiti netom spmenutu nedosljednost. Tako dopisnik »Timesa« (od 6. II. 1934. fin.-komerc. prilog str. XIX) veli, da izbori u studenom 1933. (izbor predsjednika) nisu samo otpuhnuli sa vlasti jednu političku stranku, nego da su otvorili jednu ekonomsku revoluciju i to »jednu od najčudnijih revolucija, što ih je ikada svijet vidio«. Ovo je jako pretjerano kaošto i ovo, što slijedi: »... izbornici nisu tražili u izborima revoluciju nego reformu: oni nisu tražili nikakvu novu formu vlade, niti kakov novi ekonomski sistem, nego jedino nešto snažniju uporabu postojeće vlasti«. Čudno je, da dopisnik znade i sa niječne i sa jesne strane sve, što su izbornici htjeli i što nisu htjeli, premda okruglo 15 redaka prije toga piše »masa naroda... je bila potpuno neupućena (the mass of the people... was entirely inadvertent). Ali isti dopisnik imade ipak pravo, kad veli, da je ovo »tako čudnovata revolucija kakove svijet još nije vidio«, jer to uopće niti nije nikakva revolucija, niti po formi niti po sadržaju, nego jedino po subjektivnom o s j e ć a j u američkih manchesterlija. Ta Roosevelt ništa ne čini protuustavno i nezakonitim sredstvima. On je sam došao na vlast na najustavniji način, a kasnije, štogod čini i provadja, čini uz sudjelovanje Senata i Kongresa (parlamenta) stvaranjem novih zakona. Ali s druge strane stoji i to, da Roosevelt ne bi mogao provadjati svoj »New Deal«, novi red, novu politiku bez i z v a n r e d n i h ovlasti. Te izvanredne ovlasti ne bi bio dobio od parlamenta, da se zemlja nije nalazila u izvanrednim, kritičnim prilikama.

Rooseveltov »New Deal« — Novi red. — Roosevelt je već u svojim izbornim govorima počeo govoriti i nagoviještati svoju novu politiku, novi program, novi red »New Deal«. Od tada je već prošla cijela godina dana, a on još nije rekao, što sve pod tim misli. On već godinu dana kao predsjednik oživotvorava svoj »Novi red«, ali još do danas nitko ne zna, što će konačno biti taj »New Deal« i što će iz njega biti. Taj »New Deal« je nekakva trakavica bez kraja, nekakov pro-

Digitized by Google

gram sa bezbroj točaka, za oživotvorenje kojih treba bezbroj novih izvanrednih ovlasti, novih zakona. Još nikada nije Roosevelt izrekao svoj cijeli program, osim možda u tako općenitim frazama, koje ništa konkretna ne kažu. On samo iznaša redom jednu točku za drugom i traži od parlamenta specijalne ovlasti, specijalne zakone. A parlamenat i zastupnička kuća i senat poslušno glasuje, jer je javnost, jer su mase uz Roosevelta, koji je postao njihov idol. Parlamenat glasuje poput mašine nove zakone, nove ovlasti predsjedniku, pa se često tek naknadno i tek u poluglasu pita: »A kako i u što će predsjednik tu novu ovlast upotrijebiti!!«

Kako je Roosevelt došao do tolikoga povjerenja, da mu sada parlamenat i javnost svaki dan nove mjenice prihvaća ili istekle — ako on to zaželi — bez prigovora produljuje? Sigurno zato, jer je odmah na početku znao učiniti nešto veliko, što njegov predčasnik nije umio. Tako se je doista i dogodilo?

Dogodilo se nešta kao u poznatoj priči o Kolumbovom jajetu. One prve velike i energične poteze, kojima je Roosevelt za ciglih par dana suzbio paniku i povratio nadu, mogao je i Hoover provesti. Ali Hoover to nije učinio, jer je mislio, da bi zato morao tražiti od parlamenta posebne ovlasti — posebne zakone. Ali nije bilo vremena, da se to raspravi u obadvije kuće parlamenta, a bez toga nije se moglo zakonito ništa učiniti. Ali Roosevelt je pokazao na vrlo jednostavan način, da se može vrlo mnogo učiniti za prvi čas i za prvu nuždu. To opet dokazuje, da je Roosevelt već prije, nego je bio izabran, imao vrlo dobro promišljenu osnovu. On je te prve poteze učinio bez pitanja parlamenta na najveće začudjenje i iznenadjenje parlamentarnoga svijeta, pa uza sve to sazvao je parlamenat na izvanredno zasjedanje. A kada se je parlamenat sastao, Roosevelt mu je pokazao, da su ti njegovi prvi, izvanredni, potezi, kojima je spasio zdvojan položaj sve bez parlamenta i njegove ovlasti, bili takodjer zakoniti. On je ispuknuo naime iz debele prašine izvanredne ovlasti, koje je parlamenat u vrijeme rata dao ondašnjemu predsjedniku Unije (Wilsonu), a koje ovlasti iz nepažnje parlamentove nisu nikada bile formalno dokinute, nego su bile nakon rata pale u zaborav. Na temelju ovih starih Wilsonovih ovlasti stane Roosevelt uredovati s mjesta, čim je nastupio službu dne 4. III. 1933. Isti dan je izdao zabranu izvažanja zlata iz zemlje; oslobodio banke dužnosti, da davaju zlatni novac za papirni, te zapovijedio četiridnevno zatvorenje svih banaka. Ova ovlast je svršavala na 9. III. Za ovaj isti dan sazove Roosevelt parlamenat na izvanredno zasjedanje, te mu odmah predloži na uzakonjenje izvanredni bankovni zakon za nuždu (Emergency Bank Act), po kojem mu se davaju upravo diktatorske ovlasti nad bankama za cijelo vrijeme, dok traje nužda. Rooseveltov prijedlog postane zakonom isti dan. A u noći istoga datuma proglasi na temelju toga novoga zakona produženje zatvorenja banaka na neodredjeno vrijeme; odgodi zaporke, kojima se je ograničivala vjeresija i izdavanje novčanica notnim bankama. Na 12. III. drži na radiju govor, u kojem kratko, jednostavno, popularno tumači, što je

Digitized by Google

sve od svoga nastupa pred osam dana učinio; zašto je to učinio i što kani u najbližoj budućnosti učiniti. On najavi, da će sutradan sve notne banke otvoriti normalno svoje poslovanje, a na 15. III. da će i burze nastaviti svoje djelovanje. Kroz to vrijeme je Roosevelt prisilio nesolidne banke, da likvidiraju, a solidne banke usposobio nužnom pomoći, da nastave rad; izdao je naredbe za zaštitu ulagača; odredio je da novi zlatni ulozi moraju stajati ulagačima na raspolaganje u svako vrijeme. Posljedice tih Rooseveltovih odredaba su bile blagotvorne. U kratko vrijeme od desetak dana bila je bankovna kriza svladana. Banke stadoše normalno raditi, a zlato se vraća opet u banke, nakon što je minuloga mjeseca glavom bez obzira bježalo i sakrivalo se u najtamnije kutove. Mjesto panike i straha pred katastrofom i nedoglednim posljedicama iste, zavlada oduševljenje, jer se je poslije zdvojnosti povratila nada i neograničeno povjerenje u novoga predsjednika, koji će sve spasiti.

Čim je predsjednik Roosevelt uklonio najopasniju, bankovnu krizu, obrati pažnju agrarcima i neuposlenom radništvu, te koruptivnoj rastrošnosti kod mirovina, veteranskih potpora i suvišnoga činovništva. Cijeli mjesec ožujak imaju Kongres i Senat pune ruke posla, uzakonjujući razne predsjednikove prijedloge, kojima mu se podjeljuju specijalne ovlasti, da sve to sanira. Kada je u ožujku dobio sve te ovlasti, usudi se u travnju da započne dirati i u preopasno stršenovo gnijezdo; da izaziva onaj strašni, premoćni internacionalni kratkoročni kapital. Kao prvi korak u tom smjeru proglasi predsjednik 19. IV. n a p u š t a n j e z l a t n e v a l u t e. Ovo je bilo veliko iznenadjenje i za cijeli vanjski svijet i za financijalne krugove u USA. Za vanjski svijet je to bilo neočekivanc zato, jer se je znalo, da USA nije bila na to prisiljena kao Engleska 1931. Ta USA je imala toliko zlatne zalihe, da je mogla još izdati za 3—4 milijarde papirnoga novca. A za domaće financijske krugove je bilo iznenadjenje zato, što je bila akutna kriza otklonjena, pa se je sada moglo opet preći na prijašnje normalno — kako oni »normalno« shvaćaju — stanje i na stare metode. Ali tu je bio na okupu parlamenat. A ogromna većina parlamentaraca je dolazila iz onih širokih krugova izbornika, koji su vjerovali i osjećali, da je pad cijena surovina i agrarnih proizvoda uzrok krize i da se to stanje može popraviti jedino tako, da se proizvodima cijena digne, odnosno novcu cijena snizi. To pak da je moguće jedino što bržom inflacijom, a tomu je bila na putu zlatna valuta. Sada stadoše nicati razni prijedlozi iz samoga parlamenta u smjeru inflacije. Tako na 17. IV. bude iznesen prijedlog u Senatu, da se remonetizuje srebro u relaciji spram zlata — unca zlata = 16 unci srebra. Pri glasovanju je ovaj prijedlog doduše pao sa 10 glasova. Ali oni, koji su glasovali protiv njega izjaviše, da su to učinili samo zato, da ne vežu Rooseveltu ruke. Na to je dva dana kasnije proglašeno napuštanje zlatne valute. Ali time nije prestala navala parlamenta u smjeru inflacije. Baš protivno. Sada je parlamenat držao, da je uklonjena glavna zapreka inflaciji, pa je prigodom rasprave o zakonu za pomoć seljaštvu

Digitized by Google

(Farm Relief Bill) umetnuo glasoviti dodatak senatora Thomas-a, po kojem su širom otvorena sva vrata do inflacije. Predsjednik je u ovom zakonskom prijedlogu zatražio, da se dozvoli izdavanje bankovnih nota do visine od tri milijarde dolara. A taj amandement mu dozvoljava ne samo to, nego da može u istoj visini izdati još i državnih nepokritih nota (greenbacks); da može sniziti dolar na polovicu zlatne vrijednosti; da može uvesti bimetalističku valutu; da može primiti do 200 milijuna dolara srebra u ime otplate ratnih dugova. Roosevelt je sankcionirao ovaj zakonski prijedlog zato, jer mu je davao ovlaštenje, da to može (permisivni Bill), a ne da mora (mandatarni Bill) tako učiniti. Sada je to postalo zakonom, kojim je predsjednik dobio svake vrste oružja za uvodjenje inflacije. Sada je sav svijet i kod kuće i u inozemstvu napetih živaca isčekivao, kojim će putem udariti predsjednik Roosevelt. Nastala je velika neizvjesnost, tko će koga voditi: predsjednik parlamenat ili parlamenat predsjednika; da li je parlamenat sa svojim amandmentom ujarmio predsjednika ili predsjednik nadmudrio parlamenat, prihvativši sve parlamentove želje, da tako odvrati parlamenat od imperativnih zaključaka. Ali Roosevelt je šutio. I nitko nije znao, što on namjerava poslije dokinuća zlatne valute, i prihvata ovoga zakona, sa Thomas-ovim »Inflacionističkim amendementom«. Financijalni, industrijalni i komercijalni krugovi stoje u neizvjesnosti, kakova će biti sada cijena američkom dolaru, kakav odnošaj spram zlatnih valuta Europe, kakav spram engl. funte (papirne valute). Svi isčekuju Rooseveltovu odluku, neku stabilizaciju — a Roosevelt šuti i šuti skoro godinu dana ili tek katkada spomene svoj »Commodity dollar«, koji će imati kroz generacije jednaku kupovnu i plaćevnu snagu.

(Nastavit će se)

O učešću laičkoga elementa u krivičnom pravosudju

Napisao Manzoni Ivan, septemvir u m. u Zagrebu.

Jedan od predmeta rasprave na kongresu slavenskih pravnika u Bratislavi u jeseni prošle godine imalo je biti pitanje, ima li se dopustiti učestvovanje laičkoga elementa u krivičnom (kaznenom) sudovanju, ili drugim riječima, ima li se u kaznenom sudovanju — kod stanovitih slučajeva — uvesti porota, koja posluje gotovo u svim evropskim državama.

U »Mjesečniku« hrvatskog pravničkog društva u Zagrebu br. 8. od mjeseca kolovoza 1933. ima na str. 340—343 članak o tom pitanju, iz kojega se razabira, da je koreferent za to pitanje bio vijećnik stola sedmorice u Zagrebu i honorarni sveučilišni nastavnik dr. Henigsberg Lav, koji u tom članku iznosi rezoluciju, koju kani predložiti rečenom kongresu.

Digitized by Google

U toj rezoluciji gosp. koreferent zabacuje uvedenje porote i ni manje ni više preporuča »prizivanje stručno vaspitanoga laika u sam sastav suda s pravima i dužnostima člana presudnoga suda«.

Moram priznati, da je ne samo mene nego mnoge odlične pravnike taj prijedlog, da ne rečem drugo, razočarao i do skrajnosti iznenadio.

Do sada nismo još čuli, kakovo je stanovište zauzeo kongres u Bratislavi u tom pitanju, ali bez obzira na to držimo, da je taj prijedlog takove vrste, da gotovo i ne podnosi stručnu kritiku.

Ma što se reklo protiv porote, ona je takova institucija u kaznenom sudovanju, koja je vanredno dobro djelovala u svim državama, koje su ju upoznale, zadržale, htjele dokinuti i opet ju netaknutu ostavile.

Kod nas je protiv porote izneseno uvijek sve ono, što je u literaturi opće poznati kriterij protiv porote, a izneseno je tim lakše, što od svih zemalja prijašnje Austro-Ugarske jedina ondašnja kraljevina Hrvatska i Slavonija nije imala te institucije u kaznenom sudovanju, osim jedno vrijeme za neke delikte počinjene tiskopisom. To naravski ne može biti razlog za to, da je porota ili da je porotno sudovanje nepotrebno.

Mi, koji smo imali prilike pratiti to sudovanje uz sudjelovanje porotnika u zemljama nama vrlo blizim, moramo priznati, da smo s udivljenjem morali istaknuti tolike dobre strane toga sudovanja, koje se često ne nalazi ondje, gdje porote nema. Vanredna točnost i savjesnost, kojom su se vodile glavne rasprave o najtežim zločinstvima, podrobno ispitivanje optuženika i svjedoka, a naravski i vještaka (prema potrebi) o svakom pitanju i to po svim članovima suda, dakle i po porotnicima, — izloženje predmeta rasprave porotnicima nakon dovršenoga postupka po predsjedatelju rasprave sa stvarnoga i pravnoga gledišta: sve je to bilo dostojanstveno i odlično spremljeno. — Porotnici su vazda ponosno vršili svoju dužnost, oni su — dolazeći više puta u priliku, da sudjeluju kod rasprava — sticali pravno razumijevanje i tako dolazili do naobrazbe ili do »vaspitanja«, kako veli gosp. koreferent, koja je, izuzimajući naravski onu stručnu spremu, koju mora imati sudac, davala porotnicima vrlo lijepa prirodna shvaćanja stanovitih delikata i dozvoljava im vrlo dobro rasudjivanje pitanja o krivnji.

Medjutim gosp. referent a tout prix je protiv porote, ali želi, da budu pomagači i savjetnici sucima »prisjednici s odličnom stručnom spremom« ... »gdje za rješavanje spora nije odlučna samo pravna sprema, već i stručna tehnička naobrazba u izvjesnom zvanju«. Gosp. koreferent drži, da je to osobito potrebno danas, gdje je razvoj svih nauka, misli napose na tehniku, tako brz i zamršen, da se od suca ne može tražiti, da bude za sva ta moguća pitanja spreman. Gosp. koreferent drži, da nije d o s t a t n o, što svi postupnici naredjuju p o z i v a n j e v j e š t a k a s naročitim znanjem i vještinom, već da im treba (vještacima) dozvoliti, da sudjeluju i kod vijećanja, dakle ne samo

Digitized by Google

kod rasprave, i to s pravima i dužnostima »člana presudnoga suda« — dakle s o d l u č n i m g l a s o m o pitanju krivnje i kazni.

To je mišljenje skroz pogrješno, da ne velimo apsurdno.

Ono se protivi temeljnom načelu, istaknutom u kaznenom postupanju, da sudac odlučuje o svim pitanjima, pa i o p i t a n j u v j e š t a č k o g a m n i j e n j a, po svojem slobodnom osvjedočenju.

Zar ne vidi gosp. koreferent, kakovi će tu nastati sukobi izmedju naučno obrazovanih sudaca i tih prisjednika vještaka-sudaca, koji, ne imajući pravničkoga znanja, imaju, da odlučuju o č i t a v o m p r a v n o m s p o r u, da budu dakle i s u c i o v l a s t i t o m v j e š t a č k o m m n i j e n j u i da na taj način budu i tumači za ono, što suci kao takovi imaju da prosude i da o tom odluče po svojem slobodnom uvjerenju uključivo i o mnijenju vještaka, dakle vještaka, koji bi — po gosp. dru Henigsbergu — imali odlučni glas u vijeću.

To je isključeno: i jamačno nijedno pravničko stručno društvo ne bi moglo takovo načelo prihvatiti.

Bez obzira na istaknute abnormalnosti položaja tih vještaka u sudačkom zboru gosp. dr. Henigsberg očito zaboravlja, do kakovih bi moglo zloupotreba doći, davajući vještacima u sudačkom zboru o d l u č n o p r a v o g l a s a. — Slabosti ljudske su predobro poznate i dru Henigsbergu, koji je više godina bio i državni odvjetnik (javni tužioc) i kazneni sudac. Jedva si možemo zamisliti, kako bi pogibeljno djelovanje bilo to sudovanje vještaka-sudaca, kad bi se našao jedan, koji bi iz sasma drugih razloga, a ne iz pravdoljubivosti, dokazivao sucima nestručnjacima pri vijećanju, da je na pr. zbog stanovitog defekta — recimo na jednom krilu avijona — nastala nesreća, kod koje je stradalo životom trinaest putnika, a utvrdjeno je raspravom, da je pilot pijan preuzeo motor u ruke! i t. d. i t. d. —

Kazneni postupnici u gotovo čitavom kulturnom svijetu poznaju ustanovu zakona, da je sučeva dužnost u svakom slučaju, pa bio taj i najzamršeniji ili najjednostavniji, prizvati stručnjake, da prosudivši strogo — p o s v o j e m s t r u č n o m z n a n j u — sam predmet parnice i u v e z i s u s p j e h o m i s t r a g e i l i r a s p r a v e d a d u s u d u m n i j e n j e o konkretnom stručnom problemu. To mnijenje ima biti skroz stručno, ima biti daleko od svakog prejudica za samu stvar i o tom mnijenju odlučuju kvalificirani suci po svojem slobodnom osvjedočenju.

U slučajevima dvojbenim mogu se prizvati i drugi vještaci, uvijek onda, kada se dva vještaka razilaze u mnijenju. Vještaci se prizivaju i na glavnu raspravu, gdje im je dozvoljeno svima i optuženima i svjedocima stavljati pitanja, da im stvar bude jasna i nedvoumna. Dotle i dalje nipošto ne smije da ide — da tako kažemo — djelovanje vještaka u sudovanju. Njihovo djelovanje prestaje, čim se dokazni postupak svrši. Onda se ima prepustiti s u c i m a k a o t a k o v i m a, da odluče o svem pa i o istom vještačkom mnijenju.

Držim za to, da je prijedlog gosp. dra Henigsberga skroz pogrješan, jer je u protivnosti sa najglavnijim načelom kaznenoga postupanja i da ga za to valja apsolutno odbiti.

Digitized by Google

Pravni lijekovi protiv rješenja suda donesenoga po novom grpp. pogrješno u obliku presude umjesto u obliku zaključka i obratno

Napisao dr. Šantek Miroslav, tajnik stola sedmorice.

Češće se u praksi dogadja, da koji sud donese svoje rješenje u obliku presude tamo, gdje bi po propisima gradjanskoga parničnoga postupnika od 13. srpnja 1929 trebao donijeti zaključak i obratno, da donese svoje rješenje u obliku zaključka ondje, gdje bi morao po ovim propisima donijeti presudu.

Ova neispravnost oblika sudskoga rješenja je podobna smesti stranke, jer ne znaju, kakvim pravnim lijekom valja im pobijati ovo rješenje, zbog čega im se lako može dogoditi, da njihov pravni lijek i ne bude uzet u meritorni pretres, nego da bude odbačen jedino zbog pomanjkanja zakonskih formalnosti. A podobna je ova neispravnost u obliku presude i poremetiti cijeli sistem pravnih lijekova, u kojem svaka pojedina vrsta pravnog lijeka ima svoju točno odredjenu svrhu i svoj *točno* odredjeni sadržaj, pa se dosljedno tomu svaki od ovih pravnih *lijekova* može i smije upotrijebiti samo u onom slučaju, za koji ga zakon dopušta.

Potrebno bi bilo stoga utvrditi načela za postupak u stadiju pravnih lijekova, kojih bi se imale u takvim abnormalnim slučajevima sudskih rješenja držati stranke ili bolje odvjetnici, koji su gotovo isključivo uz male iznimke jedino ovlašćeni, da u ime stranaka podnose pravne lijekove. Ova su pak načela, dakako, ovisna od onih načela. što ih za takve slučajeve u duhu zakona bude stvorila razborita sudska praksa, budući da sam zakon ne predvidja postupak za ovakve abnormalne slučajeve.

Svrha je ovih redaka samo ta, da pobude na razmišljanje o ovim pitanjima.

I. slučaj. Sud je pogrješno donio »presudu« umjesto zaključka. — Na primjer kasno predanu tužbu, kojom se traži poništenje presude izabranoga suda, mora sud po službenoj dužnosti odbaciti zaključkom (§ 692. stav 4. grpp.). No desio se je slučaj, da je prvostepeni sud takvu tužbu »odbio« presudom i to zbog jedinoga razloga, jer je ova tužba po njegovu shvaćanju prekasno predana, pa je dakle trebao u smislu § 692., st. 4. grpp. donijeti zaključak, a ne presudu.

Ili n. pr. prizivni sud tek na usmenoj prizivnoj raspravi opazi, da je priziv uložen izvan zakonskoga roka. U takvom slučaju prizivni sud mora priziv odbaciti zaključkom (§ 589. u savezu sa § 565. br. 2. grpp.). Ali bilo je slučajeva, gdje je prizivni sud takov zakašnjeli ili inače nedopušteni priziv odbacio presudom i još k tomu potvrdio prvostepenu presudu.

Digitized by Google

Nastaje pitanje, kakvim pravnim lijekom ima nezadovoljna stranka pobijati takvu presudu?

Načelno se mora na to pitanje odgovoriti, da se takvo rješenje u neispravnom obliku donešeno kao presuda umjesto zaključak može pobijati samo rekursom, a ne prizivom odnosno revizijom, jer je u samoj stvari uistinu donešen samo zaključak, i ako u vanjskoj formi presude.

Ali praktički za samu je stranku u takvom slučaju najsigurnije, ta takvu presudu pobija pravnim lijekom priziva odnosno revizije. Novi grpp. je, doduše, liberalan u pitanju samoga naziva pravnoga lijeka, jer po § 183., stavu 2. in f. grpp. nije ni od kakve važnosti, što je pravni lijek neispravno nazvan, ako je inače traženje jasno, ali je vrlo strog baš u pitanju sadržine i zahtjeva pravnoga lijeka. Stoga je radi opreza najbolje protiv ovakova rješenja donešenoga u neispravnom obliku presude izvesti priziv odnosno reviziju sa svim onim sadržajem, što ga § 561. grpp. traži za prizivno pismo odnosno § 600. grpp. za reviziju Tek povrh svega toga ima se navesti i to, da se pobijana presuda uistinu ima smatrati zaključkom i da se stoga mogu i imaju navesti i oni razlozi pobijanja, zbog kojih bi se ovo rješenje moglo pobijati rekursom, da je izdano u ispravnom obliku zaključka. To napose vrijedi onda, ako je drugostepeno rješenje izdano u obliku presude, jer su revizijski razlozi u zakonu (§ 597. grpp.) taksativno navedeni, dočim prizivni razlozi nisu nigdje točno odredjeni. Ovdje dakle treba uz rekursne razloge opreza radi izvesti i revizijske razloge.

Ovaj je oprez potreban stoga, jer se može dogoditi, da stranka pogrješno misli, da se je imao donijeti zaključak umjesto presude, pa da viši sud bude drugoga mišljenja i da zato, ako stranka ne bi u pravnom lijeku izvela i prizivne ili revizijske razloge i stavila odnosni prijedlog, odbaci pravni lijek zbog pomanjkanja prizivnih odnosno revizijskih razloga i prijedloga. Moguće je i to, da je sud n. pr. tužbu na poništenje obraničke presude odbio u obliku presude, ali ne samo s razloga zastarjelosti tužbe nego i iz drugih meritornih razloga, u koje se, doduše, sa svoga stajališta zastarjelosti tužbe, nije smio upuštati i da viši sud nadje da tužba nije prekasno predana, ali da ipak stoje ostali meritorni razlozi, zbog kojih je tužbeni zahtjev ispravno odbijen.

Tako dakle imadu stranke postupati samo opreza radi. — Sasvim je pak drugo pitanje, kako imadu s pravnim lijekovima u takvom slučaju postupati viši sudovi?

U austrijskom sudovanju je u tom pogledu ustaljeno načelo, da se u slučaju, ako prvostepeni odnosno prizivni sud pogrješno izda svoje rješenje u obliku presude umjesto ispravno u obliku zaključka, ima sa uloženim prizivom odnosno revizijom postupati tako, kao da je donešen zaključak i uložen rekurs. Ovo je načelo potpuno u duhu zakona i stoga je opravdano. Povodom pravnih lijekova imaju viši sudovi i pravo, da u dopuštenim granicama pravnoga lijeka ispitaju i ocijene

Digitized by Google

nižestepene odluke po njihovoj stvarnoj i pravnoj sadržini, a nisu kod toga vezani samo na njihov izvanjski oblik. U protivnom slučaju jedna bi pogrješka izazvala drugu i tako bi išlo u nedogled, čime bi se poremetio čitav sistem pravnih lijekova.

Tako n. pr. bečki vrhovni sud u rješidbi od 13. listopada 1914. (Rv VIII 380—14, Mjesečnik iz god. 1915., str. 684 i 685) »pravilno uloženu reviziju« smatra za rekurs i tako je s njom i postupao kao s rekursom. U drugom pak slučaju (GUNF. br. 6.802) dopušta, da se drugostepena presuda, kojom se potvrdjuje prvostepena presuda, može pobijati rekursom bez obzira na taksativne revizijske razloge navedene u (našem) § 597 grpp., a to iz razloga, jer je drugostepeni sud svoje rješenje o nedopustivosti priziva pogrješno donio u obliku presude a morao je to ispravno učiniti u obliku zaključka, koji bi se mogao pobijati rekursom. Stoga je vrhovni sud uloženu reviziju uzeo u postupak kao rekurs i tako ju riješio. Slično rješidba bečkoga vrhovnoga suda od 28. studenoga 1899. br. 16.656 (GUNF II br. 768).

Toga se načela drži i stol sedmorice, odjeljenje B., n. pr. u rješidbi od 13. studenogaa 1928., Rv 646—28, citiranoj kod § 604 grpp. *pod* br. 14 u izdanju Verone—Zuglie. Ovo je stjalište zauzeo i stol sedmorice, odjeljenje A, u rješidbi od 23. studenoga 1933. br. 6.506/33., kojom je izrečeno, da je apelacioni sud u Zagrebu uloženi priziv protiv prvostepenoga rješenja izdanoga pogrješno u obliku presude ispravno uzeo u pretres kao rekurs, pa se stoga njegovo rješenje ima smatrati rješenjem rekursnoga suda, a ne rješenjem prizivnoga suda u prizivnom postupku.

Dalja posljedica ovoga stajališta jest i to, da se u takvom slučaju, kada se priziv odnosno revizija smatraju ispravno rekursom, ne mogu dosuditi troškovi prizivnoga odnosno revizijskoga odgovora, jer kod rekursa po zakonu nema mjesta odgovoru (§ 616 grpp.), pa se ne može dosuditi ni njegov trošak.

II. slučaj: Sud je pogrješno donioa »zaključak« umjesto presude. — Ta se pogrješka ne dogadja toliko kod prvostepenih sudova koliko kod drugostepenih. Gdjekada se na primjer pogrješno uzima, da se rješenje o prizivu bez usmene prizivne rasprave može donijeti u obliku zaključka.

Nastaje opet pitanje, kakvim se pravnim lijekom ima pobijati sudsko rješenje doneseno pogrješno u obliku zaključkaa umjesto ispravno u obliku presude?

Na ovo se pitanje mora načelno odgovoriti, da se svako sudsko rješenje može i mora pobijati onakvim pravnim lijekom, kakav bi bio po zakonu dopušten, da je to rješenje donešeno u obliku, koji je zakonom propisan. U protivnom slučaju poremetio bi se opet cijeli zakonski sistem pravnih lijekova.

U ovakovim je slučajevima za stranke potreban naročiti oprez, jer bi im se moglo dogoditi, da im rekurs uložen protiv takovoga »za-

Digitized by Google

ključka« bude odbačen već zbog pomanjkanja zakonskih formalnosti propisanih za priziv, pa da tako izgube uopće pravni lijek. A to tim više, što je baš u tom pogledu nestalna i sama sudska praksa bečkoga vrhovnoga suda, jer dok n. pr. u rješidbi navedenoj u izdanju grpp-a od Verone—Zuglie pod br. 9. k § 608 grpp. vrhovni sud uzima, da pogrješno izdani zaključak umjesto presude stranka nije smjela pobijati rekursom nego prizivom t. j. da je stranka imala uzeti za podlogu pobijanja pravnim lijekom formu, u kojoj je rješenje ispravno imalo izaći, a to sve s razloga, jer bi inače postupak postao posve nestalan, dotle pak u riješidbi od 25. srpnja 1900. br. 10.600 (GUNF III 1907) dozvoljava protiv drugostepene odluke, kojom je priziv meritorno riješen, ali pogrješno u obliku zaključka umjesto ispravno u obliku presude, pravni lijek rekursa i usprkos propisa (našega) § 613. grpp. koji taksativno nabraja slučajeve, kada je u prizivnom postupku protiv zaključka prizivnoga suda dopušten rekurs. Dakako da ova potonja rješidba nije osnovana ni na slovu ni u duhu zakona, jer —kako se vidi — uvodi nove pravne lijekove tamo, gdje ih sam zakon ne dopušta. Da je prizivni sud svoje rješenje, kojim ne uvažuje priziv iz meritornih razloga, nego potvrdjuje prvostepenu presudu, donio u propisanom obliku presude, mogla bi se ova drugostepena presuda pobijati revizijom, u koliko je i ona dopuštena t. j. u pravilu, ako novčana svota odnosno vrijednost spora prelazi 5.000 D, a nikako se ne bi mogla pobijati rekursom po § 613. grpp. S druge strane opet mora se dopustiti i to, da je ovdje sam sud neispravnim nazivom svojega rješenja zaveo stranke u zabludu, jer su one držeći, da je sud uistinu izdao zaključak, ovaj pobijale u dobroj vjeri rekursom umjesto prizivom, pa se čini, da nikako nije pravo ni uredno, da zbog ovakve sudske pogrješke stranke izgube pravni lijek. Uistinu izgleda, da je baš ovaj momenat pravičnosti uzrokom istaknute nestalnosti sudske prakse u ovom pitanju No stoji i to, da je strankama dana ovlast, da u svakom pogledu pobijaju ispravnost sudskih rješenja, pa kod toga moraju već one same vidjeti, kakav zapravo pravni značaj ima pobijano sudsko rješenje i dosljedno tomu, kakovim se pravnim lijekom može i mora po zakonu pobijati, a to tim više, što pravne lijekove uz male iznimke mogu podnositi samo odvjetnici, dakle pravnici sa jednakom, ako ne većom kvalifikacijom, kao što je imaju i suci.

Zaključak. — Ako koji sud neispravno donese svoje rješenje u obliku presude ondje, gdje bi po propisima grpp. trebao donijeti zaključak ili obratno, ima se takvo rješenje načelno pobijati onakvim pravnim lijekom, kakav bi bio po propisima grpp. dopušten, da je to rješenje doneseno u propisanom obliku, a jednako su sudovi pravnih lijekova načelno dužni svaki pravni lijek pretresti i riješiti u onakvom postupku, kakav bi bio po propisima grppa dopušten, da je uložen po sadržaju i zahtjevu propisani pravni lijek. Samo tako može se uzdržati zakonski sistem pravnih lijekova.

Digitized by Google

Potpuna (§ 492. grpp.) ili djelomična (§ 495. grpp.) kontumacija u mandatnom, mjeničnom i porabnom postupku, ako jedna ili druga stranka izostane s prvoga ročišta, odredjenoga za usmenu spornu raspravu?

Napisao dr. Muha Miroslav, apelacioni sudac u Zagrebu.

U naročitim vrstama postupka: mandatnom postupku, u postupku o mjeničnim i čekovnim sporovima kao i u postupku o porabnim sporovima (§ 641.—671.) nema prvog ročišta u smislu § 334., već se o blagovremeno podnesenim prigovorima protiv dotičnog naloga odredjuje ročište za usmenu spornu raspravu (§§ 339. i 352., 645., 654. i 666.). — Nastaje pitanje, da li za slučaj izostanka jedne ili druge stranke od prvoga ročišta, odredjenoga za usmenu raspravu o sporu, ima mjesta potpunoj kontumaciji u smislu § 492. ili samo djelimičnoj kontumaciji u smislu § 495.

Neumannov tumač, 4. izdanje iz god. 1928. na str. 1136., navodi: »Nema mjesta primjeni § 396. (našega 492.), ako se propusti ročište, koje se odredjuje uslijed blagovremeno podnesenih prigovora protiv platnoga naloga u mandatnom i mjeničnom postupku (§§ 552. i 559. — naši §§ 645. i 654.) i protiv otkaza (§ 571. naš § 666.).

U mandatnom i mjeničnom postupku prigovori tvore naime odgovor na tužbu, koja je prethodila, isto tako u porabnom postupku, u kojem se prema § 571/2. (našemu 666/2.) otkaz ima smatrati tužbom.

Propuštanje takovoga ročišta ima se prosudjivati po načelima §-a 339. (našega §-a 495.), odnosno §-a 442/2. (našega §-a 538/2.). — Vidi takodjer Klein predavanja str. 220., 221.

To isto kaže Neumann i na drugim mjestima. — I naši tumačitelji su se poveli za Neumannom. — Medjutim je to mišljenje pogrješno. — Priznaje se, da ono na prvi mah izgleda ispravno, ali ono ne može odoljeti dubljemu razmatranju.

Novi gradjanski parnični postupak prožet je načelom usmenosti, koje je, prirodno, jače provedeno u prvom stepenu. — Presudi ima da služi kao podloga usmena rasprava, t. j. izrečena riječ: »Presudu mogu donijeti samo oni suci, koji su sudjelovali u usmenoj raspravi, na kojoj se presuda osniva« (§ 508.). — »Presudu treba na osnovu usmene rasprave donijeti i .....« (§ 510.).

U saglasnosti s tim načelom propisuje § 178., da će pripremni podnesci, koje u postupku pred sreskim sudovima mogu zamjenjivati izjave u sudski zapisnik (§ 530.), sadržavati »1. prijedloge, koje stranka namjerava, da stavi na usmenoj raspravi; 2. činjenice..., na koje će se stranka pozivati na usmenoj raspravi..., kao i dokazna sredstva, kojima će se stranka služiti na raspravi...«. Pripremni podnesci su i tužba (§ 321.) i odgovor na tužbu (§ 338.). »Pred parničnim sudom stranke raspravljaju usmeno o pravnom sporu« (§ 240.). »Poslije oglašenja stvari sud će preslušati stranke o njihovim prijedlozima, o činjeničnim navodima, kojima obrazlažu svoje, a pobijaju protivnikove prijedloge, kao i njihovim doka-

Digitized by Google

zima i ponudama dokaza, a tako isto i o pravnim razlaganjima, koja se tiču spornoga odnošaja (g o v o r i stranaka). Nije dopušteno čitnje pismenih sastavaka m j e s t o g o v o r a« (§ 241.). U vezi s time propisuje § 273., da se nacrti za zapisnike o raspravi ne smiju primati; ako se to ipak učini, onda je to ništavost (§ 571. br. 8.), na koju se pazi po službenoj dužnosti (§§ 565. br. 7., 588., 598.). »Svaka stranka treba da u s v o j i m g o v o r i m a navede... sve činjenice, koje su... potrebne za obrazloženje njezinih prijedloga, da ponudi dokaze potrebne za utvrdjenje njezinih navoda,...« (§ 242.). »Pretsjednik će n a u s m e n o j r a s p r a v i i s p i t i v a n j e m ili na drugi način raditi na tome, da s e i z n e s u za odluku važne činjenice ili da se popune nedovoljni navodi o okolnostima, koje...« (§ 246.). Slično kao § 178. propisuje § 353.: »Ako se rasprava odredi bez prethodnoga pripremnoga postupka, mogu stranke, u vremenu izmedju odredjivanja i početka rasprave, jedna drugoj saopćiti posebnim pripremnim podneskom prijedloge, sredstva napadaja obrane, tvrdjenja i dokaze, što još nisu sadržani u tužbi ili u odgovoru na tužbu, a koje n a m j e r a v a j u iznijeti na spornoj raspravi«. Zato i odredjuje § 508. stav. 2.: »Ako se prije donošenja presude mora promijeniti pretsjednik ili koji drugi član vijeća, u s m e n a ć e s e r a s p r a v a p r o v e s t i i z n o v a pred promijenjenim vijećem, pri čemu će se upotrijebiti tužba...«

I sad da vidimo, kako se propisi o kontumaciji slažu s načelom usmenosti. Potpuna kontumacija prema izostaloj stranci nastupa u postupku pred zbornim sudovima onda, kad jedna stranka izostane od prvoga ročišta u smislu § 334. (§ 492.). Potpuna kontumacija nastupa ne samo spram izostaloga tuženika, koji nije mogao dostaviti sudu nikakav pripremni podnesak (§ 493., st. 1.), nego u istoj mjeri i spram izostaloga tužioca, premda je njegova tužba pred sudom. Ovaj se propis posvema slaže sa načelom usmenosti, jer tužba nije još usmeno iznesena po tužiocu i zato će se njezini navodi smatrati neistinitima na samu poreku tuženikovu bez izvedenja bilo kojih dokaza.

Pred sreskim sudovima nastupa potpuna kontumacija prema izostaloj stranci, svejedno da li je izostao tuženik ili tužilac, kada jedna stranka izostane od prvog ročišta, odredjenoga po § 536. st. 1. reč. 2 u vezi sa § 334., ili od prvoga ročišta, odredjenoga za usmenu spornu raspravu po § 339., ako nije bilo prvoga ročišta po § 334. (§ 538. st. 1.). I ovaj se propis posvema podudara sa načelom usmenosti, jer potpuna kontumacija nastupa zato, što izostala stranka, bio on tuženik ili tužilac, nije još ništa iznijela usmeno, a samo to je odlučno.

Značajan po naše pitanje je slučaj, kada jedna ili druga stranka pred sreskim sudovima izostane od prvoga ročišta, odredjenoga za spornu usmenu raspravu (§ 339.), poslije održanoga prvoga ročišta po § 334.

Potpuna kontumacija nastupa samo spram izostaloga tuženika (§ 538. st. 1.), dok spram izostaloga tužioca nastupa samo djelimična kontumacija (§ 538. st. 2.), što znači, da će se pri presudjenju uvažavati sadržaj tužbe. Da li se i to slaže sa načelom usmenosti? Potpuno. Tuženik, koji izostane od prvoga ročišta, odredjenoga za usmenu spornu raspravu poslije održanoga prvoga ročišta po § 334., nije o glavnoj stvari još ništa iznio usmeno, jer se na prvom ročištu ne može upuštati u raspravljanje o glavnoj stvari (§ 334. st. 4. grpp. i § 381. st. 1. re. 1. Sp.) i zato potpuna kontumacija, dok je tužilac na tom ročištu iznio svoju tužbu usmeno, i zato spram njega djelimična

Digitized by Google

kontumacija. Zakon (§ 334.) doduše ne spominje izrijekom, da tužilac iznosi tužbu usmeno, ali se to razumijeva samo po sebi, jer kako će se n. pr. pokušati poravnanje ili kako će tuženik prijaviti prigovor pravnosnažno presudjene stvari, ako tužilac, u skladu sa gore izloženim o pripremnim podnescima, ne iznese sadržaj tužbe usmeno? U ostalom to izlazi i iz propisa § 197. st. 2., jer bi se moralo smatrati, da je prisutni tužilac, koji ne bi iznio usmeno sadržaj tužbe, ma da ga je sudac na to pozvao, izostao od ročišta.

Kako se slaže propis § 495. sa načelom usmenosti, kada je jedna ili druga stranka propustila prvo ročište, odredjeno za usmenu raspravu o sporu? Slaže se samo u pogledu tužioca, jer je djelimična kontumacija spram njega opravdana s razloga, što je on sadržaj tužbe već usmeno iznio na prvom ročištu, dok se ne slaže u pogledu tuženika, jer on nije još ništa iznio usmeno. Iz toga slijedi, da je zakon za taj slučaj u pogledu tuženika otstupio od načela usmenosti; iz toga slijedi, da je zakon napravio od općega pravila izuzetak za slučaj, da je tuženik predao na vrijeme odgovor na tužbu, i to samo u pogledu tuženika.

A kako se slaže ovdje pobijano mišljenje sa izloženim načelom usmenosti? Prigovori, veli se, imaju se smatrati odogovorom na tužbu, pa zato mora da nastupi ono isto stanje, koje je propisano u § 495. za slučaj, da je na vrijeme predan odgovor na tužbu. Iako bi se moglo dopustiti, da se prigovori imaju smatrati odgovorom na tužbu, što se medjutim ne može nikako dopustiti, ipak bi primjena § 495. na slučaj naročitih vrsta postupka, dakle na slučaj, da su prigovori predani blagovremeno, značila veće otstupanje od načela usmenosti, nego li to čini propis §-a 495. Otstupanje bi bilo veće, jer bi nastupila djelimična kontumacija i spram tužioca, koji i sam nije još ništa iznio usmeno, dok je on u slučaju §-a 495. već usmeno iznio sadržaj tužbe. Kako bi to moglo da bude bez pozitivnog zakonskog naredjenja?

Tek se uzgred spominje, da se prigovori funkcionalno stubokom razlikuju od odgovora na tužbu, jer je njihova svrha slično (ne jednako) kao kod prigovora (Widerspruch) protiv platnoga naloga, izdanoga na tužbu o opominjanju (§ 19. st. 3. zak. od 27. travnja 1873. — l. d. z. br. 67.), u glavnome ta, da odgode snagu izdanoga naloga, dok se odgovorom na tužbu pobijaju činjenični navodi tužbe. To što u prigovorima treba iznositi činjenice i dokaze u cilju ishodjenja presude, kojom će se ukinuti izdani nalog, ne mijenja ništa na njihovoj pravnoj prirodi.

To se uzgred spominje s razloga, što to, iako je važno, nije odlučno. Odlučno je to, da prigovori protiv spomenutih naloga nisu odgovor na tužbu, jer zakon pozna samo jedan odgovor na tužbu, a to je onaj, koji je predvidjen u § 338. grpp. To ne može biti prijeporno, kao što ne može biti prijeporno ni to, da § 495. grpp. ima na umu jedino odgovor na tužbu, kako je normiran u § 338. grpp. To ne može biti prijeporno zato, što bi drugačije tvrdjenje bilo u očitom protivurječju sa zakonom.

Kako je dakle neosporno, da prigovori nisu odgovor na tužbu, to bi primjenjivanje § 495. na slučaj naročitih vrsta postupka moglo uslijediti samo putem analogije. Medjutim bi u nazočnom slučaju analogija značila proširenje izuzetka od načela usmenosti, učinjenoga zakonom za odgovor na tužbu, na prigovore. To je prema općim načelima o tumačenju zakona nedopušteno. — Uzato bi ta analogija u postupku pred sreskim sudovima bila analogija posve svoga roda, jer ne postoji propis, koji bi se imao primijeniti analogno!

Digitized by Google

U postupku pred sreskim sudovima nema odgovora na tužbu (§ 536. st. 2. grpp.), pak se i zato prigovori ne mogu analogno smatrati odgovorom na tužbu; ali zbog toga u tom postupku nema ni propisa o djelimičnoj kontumaciji za slučaj blagovremeno podnesenoga odgovora na tužbu, pa se zato ne može stvarati analogija za slučaj blagovremeno podnesenih prigovora. I najzad, u § 538. grpp. iscrpno su predvidjeni slučajevi, kada ima mjesta potpunoj i kada djelimičnoj kontumaciji, i stoga nema mjesta kojemu drugomu slučaju potpune ili djelimične kontumacije. Ako pak u ovdje raspravljenom slučaju nema mjesta djelimičnoj kontumaciji u postupku pred sreskim sudovima, zar će se ona, uz iste pretpostavke, dopustiti u postupku pred zbornim sudovima prvoga stepena?

Pristalice stanovišta, protivno onome, koje se ovdje zagovora, nisu uopće ni pokušale, da za svoje stanovište iznesu razloge, koji bi se osnivali na zakonu. Nije dosta nabaciti tvrdjenje, da prigovori tvore odgovor (Beantwortung) na tužbu, već valja dokazati, da su oni upravo odgovor na tužbu, kako ga zakon predvidja, ili, jer je to dokazivanje nemoguće, valja dokazati bar to, da ih zakon sam smatra ravnima odgovoru na tužbu. No i to je dokazivanje neizvodljivo A neizvodljivo je to dokazivaje, jer ne samo što nigdje u zakonu nema propisa, iz kojega bi se moglo zaključivati, da se prigovori imadu smatrati ravnima odgovoru na tužbu, nego obrnuto ima propis, iz kojega slijedi, da zakon ne smatra prigovore odgovorom na tužbu. To je propis člana 37. ugrpp., koji točno odgovara čl. 48. austr. ugrpp. Dok je naime prema članu 36. st. 1. i 3. ugrpp. odlučno za pitanje, da li će se primjenjivati propisi novoga grpp-a ili pak dosadašnji propisi, to, da li je odgovor na tužbu podnesen ili je počela usmena sporna rasprava za važenja ranijih procesualnih propisa, vrijeme podnošenja prigovora nije po članu 37. ugrpp. nimalo mjerodavno, nego je mjerodavan dan, kada je otpočela rasprava o tim prigovorima. Znači, da ih važeći zakon, a samo taj može da bude odlučan, ne smatra ravnima odgovoru na tužbu.

Uostalom je to pitanje riješeno važećim pozitivnim pravnim propisom u smislu ovdje zagovaranom, a bilo je to pitanje u istom smislu riješeno i u Austriji i to provedbenom uredbom (§ 7.) k carskoj naredbi od 1. lipnja 1914. (br. 118. l. d. z.). Neumann je to previdio, pak je ostao na istom stanovištu, koje je zastupao ranije (vidi 2. izdanje iz god. 1907. str. 1094.).

Propis, kojim je pitanje riješeno u smislu ovdje zagovaranom, jest naredjenje § 384. Sp.; to naredjenje ima natpis: »Izvornik i otpravci presude z b o g i z o s t a n k a ili propuštanja (oglušne presude)«, pa je već time utvrdjeno, da se tim propisom predvidja, potpuna kontumacija. Stav. 4. glasi: »Kad je po zahtjevu tužioca donijeta presuda zbog izostanka . . . , sastavit će se otpravci u skraćenom obliku štambiljem, ali pod pretpostavkom, da se izrijekom presude (dispozitivom) isključivo nalažu činidbe, t. j. kada nije riječ na primjer: o utvrdjenju pravnoga odnošaja (§ 323. grpp.) ili o zahtjevima u sporovima, koji proističu iz porabnih ugovora, ili . . .«. A stav 7. glasi: »Kod mjeničnih stvari treba u otisku štambilja za presudu z b o g i z o s t a n k a ili propuštanja (riječi: »ili propuštanja« su trebale izostati, jer pored riječi: »zbog izostanka« nemaju nikakvo značenje; zakon — § 494. — razumijeva pod presudom zbog propuštanja kontumacionu presudu zbog neblagovremenoga predavanja odgovora na tužbu, dok u mjeničnim sporovima nema odgovora na tužbu; —istu pogrešku pravi i grpp. u §§-ma 498. i

Digitized by Google

499.) ili u štampanom tekstu obrasca posl. br. 107. ispraviti rok ispunjenja na 3 dana, a u pouci o pravnim lijekovima rok za podnošenje priziva na 8 dana«. Navedeni propis ne govori i o presudi zbog izostanka u mandatnom postupku s razloga lako shvatljivoga za svakoga — s razloga naime, što se u mandatnom postupku s jedne strane radi o nalaganju činidbi, a s druge strane jer nema, što da se ispravi u otisku štambilja odnosno u obrascu posl. br. 107.

Protestantsko bračno pravo u Bosni i Hercegovini

Priopćio dr. Steinmetz Ivan, sudac okr. suda u Tuzli.

Zapravo se radi o bračnom pravu »Njemačke evangeličko-hrišćanske crkve augsburške vjeroispovjesti«,[1]) nu kako na temelju § 7. crkvenoga ustava u Bosni i Hercegovini spadaju i evangelički hrišćani helvetske vjeroispovjesti toj crkvi, to se bračno pravo te crkve odnosi i na njih. Ta crkva ima danas u Bosni i Hercegovini svega 7.000 pripadnika, od kojih je vrlo malen broj pripadnika helvetske vjeroispovjesti.

Kada je stupio na snagu god. 1883. gradjanski parbeni postupnik za B. i H., čiji § 1. ostavlja sudstvo u ženidbenim stvarima i dalje u rukama duhovnih sudbenih oblasti, u koliko se tu ne radi o imovinskim pravnim poslovima, može se reći, da protestanata nije ni bilo u Bosni i Hercegovini. Naročito nije bilo bosansko hercegovačkih pripadnika još dugo, jer su oni, koji su se doselili, zadržali svoju austrijsku, madjarsku ili njemačku pripadnost, te su svoje bračne parnice iznašali kod sudova, kojima su potpadali po svojoj zavičajnosti.

Tako je to išlo do nekoliko godina prije rata, kada su razni evangelički koloniste, naseljeni po bivšoj zemaljskoj vladi, dobili bosansko-hercegovačku pripadnost, naročito oni iz Rusije, koji nisu imali foruma, kojemu bi se obraćali sa svojim bračnim parnicama. U Bosni je medjutim doduše osnovano nekoliko evangeličkih crkvenih općina, ali ove nisu bile organizovane u jedno više jedinstvo, niti su pripadale austrijskoj, ili madjarskoj, ili hrvatskoj crkvenoj organizaciji. Ovi su bos.-herc. pripadnici dakle u pogledu bračnoga prava bili bespravni.

K tome je došao još § 6. kaz. postupnika za B. i H. od god. 1891.: »Ako se prethodno pitanje tiče valjanosti neke ženidbe, onda valja presudu suda, nadležnoga za rješenje toga pitanja, uzeti za temelj rješidbi kaznenoga suda. Ako takova presuda nije još izrečena, ali je rasprava o tom pitanju već povedena, ili ako je kazneni sudac sam takovu raspravu izazvao, jer su se pojavile činjenice, koje utemeljuju ženidbenu zapreku, što ju valja ureda radi uvažiti, treba pričekati na rješidbu nadležnoga suda, i ako je nužno, ići za tim, da se rješidba što brže izda.«

Prema tome su mogli doći ne samo evangelički bos.-herc. pripadnici

---

1) Vidi: »Ustav Njemačke evangeličko-hrišćanske crkve augsburškoga vjeroispovijedanja u kraljevini Jugoslaviji«. (Služb. Nov. od 22. prosinca 1930. br. 293—CI.)

Digitized by Google

nego i bos.-herc. sudovi u nemogući položaj, jer nije bilo foruma, koji bi riješio prethodna pitanja, bez kojega se rješenja kaznena stvar takodjer ne može riješiti.

Stoga je ondašnji odjelni pretstojnik Shek neposredno prije rata dao izraditi materijalno ženidbeno pravo, koje sadržava i imovinsko pravo. Kao sudovi su imali da uređuju državni sudovi, koji inače po § 1. grpp. nisu imali posla sa ženidbenim stvarima, osim ako su bile imovinsko-pravne prirode. Taj je zakonski nacrt izišao u tisku, ali zbog rata nije stupio na snagu, premda je broj protestanata dotle već narastao na 10.000.

Poslije rata postalo je stanje protestanata sve neodrživije, jer se sada nisu mogli obraćati na inozemne sudove ni oni, koji nisu bili bos.-herc. pripadnici. K tome je došlo još i nemoguće stanje, koje je nastalo uslijed dekreta »Ne temere« iz god. 1907., prema kojemu rimo-katolička crkva ne priznaje valjanima one mješovite brakove, koji se sklapaju pred nekatoličkim dušobrižnikom. Uslijed toga se je dogodilo na primjer, da je katolički suprug, koji je sklopio ženidbu pred evangeličkim dušobrižnikom nakon godinu dana jednostavno ostavio svoju evangeličku ženu i sklopio novu ženidbu. Za ženu tu nije bilo pomoći, ona je bila udata, a nije imala foruma, gdje bi mogla zametnuti brakorazvodnu parnicu.

Ove su prilike prisilile evangeličke svećenike u Bosni i Hercegovini, da u travnju god. 1923. sazovu opću skupštinu evangelika, te da se organiziraju u sinod za Bosnu i Hercegovinu. Tu je ujedno zaključeno, da se osnuje bračni sud, koji ima da sudi na osnovu Shekovoga zakonskoga nacrta, koji svakako sadržava sama protestantska načela.

Od onda pa do 21. listopada 1931., do stupanja na snagu statuta »o materijalnom bračnom pravu« i statuta »o postupku u bračnim stvarima«, rješavane su bračne parnice na osnovu Shekovog nacrta.

Od god. 1926. počeo je evangelički sinod za cijelu kraljevinu Jugoslaviju, dakle i za Bosnu i Hercegovinu, raspravljati crkveni ustav, koji je konačno 19. studenog 1930. potpisan po Njegovom Veličanstvu i objelodanjen u Službenim Novinama kao državni zakon.

Po ovome se senioratski sudovi bave, medju ostalim i bračnim parnicama, u koliko nisu imovinsko-pravne prirode i ne spadaju u nadležnost državnih sudova. Prema tome se jedino bosanski senioratski sud bavi rješavanjem bračnih parnica i to na temelju gornjih dvaju statuta, koja su donešena po skupštini zemaljske crkve temeljem § 67. crkvenoga ustava.

Staut o materijalnom bračnom pravu ima ovaj sadržaj.

Zaruke i njihove pravne posljedice prosudjuju se po državnim zakonima (§ 1.).

Pretpostavke za sklapanje valjanoga braka jesu: da je muškarac navršio 18., a ženska 16. godinu života, samo ministar pravde može dozvoliti ženidbu i mladjima; — sposobnost za očitovanje; kod malodobnih treba privola roditelja ili tutora, a kod onih, koji su lišeni samovlasnosti, privola zakonitoga zastupnika i starateljske vlasti, koja licu sa trajnom neizlječivom duševnom bolesti ne smije podijeliti dozvolu. U slučaju sklapanja braka zakonitoga zastupnika sa njegovim štićenikom nadomješta njegovu privolu starateljska vlast. Ovo vrijedi u svim slučajevima i onda, ako zakoniti zastupnik uskrati svoju privolu, ili ako se ona inače ne može

Digitized by Google

od njega pribaviti. Lica podvržena vojnoj dužnosti i državni službenici, ako je propisana dozvola javne vlasti, moraju i tu privolu doprinijeti. Isto vrijedi i za inostrance. U vrijeme sklapanja ne smije da postoji zakonska zapreka. Rok čekanja kod udovica i onih žena, kojih je brak razriješen ili nevaljanim proglašen, jest deset mjeseci, osim ako su u medjuvremenu rodile, ili ako je njihova trudnoća iz prijašnjega braka glasom liječničkoga mnijenja isključena. U sudskoj presudi o razrješenju braka može se odrediti kraći rok čekanja. Brak mora biti sklopljen u propisanom obliku (§ 10.).

Sklapanju braka treba da prethode tri oglasa, u kojima se poziva svaki, kome je poznata kakva zapreka pretstojećega braka, da to prijavi. Ovo objavljivanje treba da se obavi na službi božjoj u župnom području prebivališta svakoga od zaručnika. Ako brak u roku od šest mjeseci od zadnje objave nije bio sklopljen, mora se objavljivanje ponoviti. — U slučajevima, koji su vrijedni osobitog obzira, može župnik s privolom biskupa objavljivanje oprostiti, ako je pak jedna od stranaka u smrtnoj bolesti, može to da uradi i bez privole biskupa, ako obje stranke uvjeravaju, da im nije poznata nikakva zapreka. — Valjanost braka nije uslovljena objavljivnjem (§ 15.). Vjenčanje obavlja jedan od nadležnih župnika, ali oni mogu delegirati i drugoga župnika u ovozemstvu. Vjenčanje se obavlja u crkvi, samo u slučaju bolesti zaručnika ili u drugim obzira vrijednim slučajevima može se obaviti i izvan crkve. Na upit župnika, da li je njihova slobodna i ozbiljna volja, da stupe zajedno u brak, moraju vjerenici odlučno i razumljivo odgovoriti, da jest, i to u prisutnosti dvaju punoljetnih svjedoka. Na to župnik izjavljuje, da je brak po crkvenim i državnim propisima sklopljen. U slučaju smrtne opasnosti ili opasne zaraze može se vjenčanje obaviti sa kakvim god svjedocima, a u slučaju potrebe i bez njih. Župnik vodi bračnu maticu, iz koje na zahtjev izdaje izvatke. Eventualna žalba protiv župnika ide na pretsjedništvo zemaljske crkve, koje može župnika kazniti i disciplinski.

N e v a l j a n j e b r a k, sklopljen po nekome, čiji predjašnji brak nije razriješen ili nevaljanim proglašen. Isto tako i brak, sklopljen poslije sudskoga proglašenja jednoga supruga mrtvim, ali bez sudskog razrješenja predjašnjega braka, a mrtvim proglašeni suprug živi, ili ako su oba supruga znali pri sklapanju braka, da je mrtvim proglašeni suprug na životu. Nevaljan i zabranjen je brak izmedju krvnih srodnika u upravnoj lozi, izmedju rodjene braće i polubraće s jedne i rodjenih sestara i polusestara s druge strane, bilo da se srodstvo temelji na bračnom ili izvanbračnom rodjenju; nadalje izmedju ovih, koji su u upravnoj liniji u tazbini. Samo iznimno, dozvolom biskupa može se sklopiti brak izmedju punokrvne ili polukrvne djece od braće i sestara, izmedju strica i nećakinje, nećaka i tetke, bili oni u bračnom ili vanbračnom srodstvu. — Ako se sklopi ovakov nevaljan brak, mora se u svako doba na tužbu kojeg interesenta ili od ureda podnešenu poništiti. Poslije smrti jednoga supruga može se nevaljanost braka ustanoviti samo na prijedlog kojega interesenta.

P o b o j a n j e b r a k, koji je sklopljen izmedju usvojitelja i usvojenoga ili njegovih potomaka, ako usvojenje nije poništeno prije sklopljenja braka. Tužbu može podnijeti potonji suprug. Pobojan je brak, sklopljen protivno gornjim propisima o sposobnosti za očitovanje i privolu zastupnika odnosno vlasti i o obliku sklapanja braka. Tu može tužbu podnijeti svaki

Digitized by Google

suprug, zakoniti zastupnik, koji je pozvan, da dade svoju privolu, ili skrbnik, što ga je postavila nadtutorstvena vlast. — Ako je nekomu licu sudskom presudom pravomoćno zabranjeno sklapanje braka uopće, ili samo sa izvjesnim licem ili pod kakovim ograničenjem, onda može drugi suprug ili njegov zakoniti zastupnik (skrbnik) pobijati brak sklopljen protivno ovoj zabrani. — Jedan od supruga može pobijati brak, ako je dao svoju privolu za brak, samo poradi protupravne prijetnje drugoga supruga ili trećeg lica bliskom i znatnom opasnošću za život, zdravlje, čast ili imetak takvoga lica, koje je s njime u bliskom srodstvu. Zbog otmice može se brak pobijati samo onda, ako pri tome predleži i prijetnja.

Jedan od supruga može pobijati brak zbog zablude: 1. ako nije htio da sklopi brak uopće, ili sa licem, s kojim je vjenčan, a u prvom slučaju nije znao, da svojim očitovanjem sklapa brak; 2. ako je jedan od supruga već u vrijeme sklapanja braka bio nesposoban, da udovolji bračnoj dužnosti, a drugi suprug to nije znao, niti iz okolnosti znati mogao; 3. ako je jedan suprug bio osudjen zbog zločina ili zbog prestupa iz koristoljublja, a drugi za to nije znao, ako se ujedno s razlogom može pretpostaviti, da on u tom slučaju ne bi bio stupio u brak; 4. ako je vjerenica pri sklapanju braka već od drugoga bila noseća, a vjerenik za to nije znao; 5. ako se mrtvim proglašeni suprug poslije sklapanja braka javi, a novi supruzi pri sklapanju braka nisu znali, da je na životu; 6. ako je jedan suprug već u vrijeme sklapanja braka trpio od neizliječive ili priljepčive bolesti, a drugi za to nije znao.

Zbog prevare može se brak pobijati, ako se zavedenje u zabludu odnosi na važna lična svojstva drugoga supruga, te je hotimice od njega samoga ili sa njegovim znanjem od trećega prouzrokovana, osim ako se može s razlogom pretpostaviti, da bi zavedeni suprug i bez ovoga zavedenja u zabludu bio sklopio brak.

Ako je u vrijeme sklapanja braka samo jedan suprug pripadao evangeličkoj vjeri, onda može on ili njegov zakoniti zastupnik pobijati brak, ako je u isto vrijeme drugi suprug bio član nepriznate vjerske zajednice. Pravo pobijanja prestaje prelazom supruga na jednu priznatu vjeru.

Drugi su razlozi za pobijanje isključeni.

Pravo na pobojnu tužbu zastaruje za godinu dana, pošto je privatni tužitelj doznao za razlog pobijanja ili pošto je prestao utjecaj prijetnje, ali u svakom slučaju nakon isteka deset godina poslije sklapanja braka.

Pobijanje je isključeno, ako je manisani nedostatak potrebitim očitovanjem, promjenom prilika, istekom vremena, valjanom odustajom onoga, koji ima pravo pobijanja, razrješenjem braka ili inače uklonjen, ili se ima smatrati uklonjenim (§ 38.).

Pravo na pobijanje ne prelazi niti aktivno niti pasivno na nasljednike. No redovito započeti i nastavljeni parbeni postupak može se dalje nastaviti i proti nasljednicima tužitelja, ako o proglašenju braka nevaljanim ovisi rješenje imovinsko-pravnih pitanja (§ 39.).

§§ 38. i 39. važe i kod parnica radi nevaljanosti braka (§§ 25.—27.).

Svaki brak ima trajna pravna dejstva, dok ne bude proglašen nevaljanim. Ako je brak iz ma koga razloga proglašen nevaljanim, osuda ima dejstva samo za budućnost. No i za budućnost smatraju se djeca, rodjena ili

Digitized by Google

začeta u takvom braku, zakonitom, bez obzira na dobru ili zlu vjeru njihovih roditelja. U imovinsko-pravnom i ličnom pogledu ima proglašenje braka ništetnim posljedice, koje mu pripisuju državni zakoni.

Brak se razrješuje: 1. dokazanom smrću jednoga supruga, 2. pravomoćnom osudom nadležnoga suda, kojom je brak proglašen nevaljanim, razvedenim ili inače razriješenim. — Ako je jedan suprug zbog nestanka mrtvim proglašen, može preostali suprug samo onda sklopiti valjano novi brak, ako je predjašnji brak istodobno sa proglašenjem mrtvim, ili u posebnom postupku sudbeno razriješen. Osudi o razrješenju braka ima u tom slučaju služiti kao podloga rješenje državnoga suda o proglašenju mrtvim.

Razlozi za razvod braka[2]): 1. preljub, bludnost, proti naravi i dvobračje; 2. zlobno ostavljanje; 3. rad o glavi i teška zlostava; 4. ako je jedan suprug poslije sklopljenja braka osudjen na smrt ili na kaznu tamnice od najmanje pet godina, osim ako je zločin počinjen prije sklopljenja braka, a drugi je suprug za to znao.

Osim toga brak može biti razveden na zahtjev jednoga od supruga, ako drugi suprug: a) bračne dužnosti, izuzev slučajeve gore pod 1—3, hotimice teško povrijedi; b) dijete, koje pripada porodici, navede ili pokuša navesti na izvršenje kakvoga kažnjivoga djela ili na nemoralan život; c) nepopravljivo vodi nemoralan život; d) poslije sklapanja braka bude osudjen na kaznu tamnice ispod 5 godina ili na kaznu zatvora zbog prestupa, počinjenoga iz koristoljublja. — U ovim slučajevima može biti brak razveden samo onda, ako se je sud, pošto je brižljivo ocijenio individualnost i životne okolnosti supruga, uvjerio, da je bračni odnošaj uslijed kojega od nabrojenih razloga tako poremećen, da je dalja zajednica života za tražioca razvoda nepodnošljiva (§ 48. rast. 2.).

Koji je bio sporazuman sa griješkom svoga supruga, ili je bio sukrivac u njoj, ne može tražiti razvod braka. — Okolnost, da i proti suprugu, koji traži razvod, predleži razlog za razvod, ne isključuje njegovo pravo na tužbu.

Pravo na tužbu utrnjuje, ako je suprug griješku oprostio. Ovo može uslijediti i tečajem parnice. — Oprost usljedjuje izjavom naprama suprugu ili konkludentnim činima (propuštajima) i odnosi se samo na griješke, učinjene u prošlosti. — Istovjetni razlog za razvod može se usprkos oproštenja oživotovriti protutužbom ili prigovorom (§ 50.).

Tužbeni zahtjev zastaruje po isteku šest mjeseci, pošto je na tužbu ovlaštena stranka doznala razlog za razvod, a bez obzira na znanje po isteku deset godina od nastanka razloga za razvod. Taj rok od šest mjeseci, kako za supruga tako i za njegovoga zakonitoga zastupnika ,ne teče, doklegod su oni silom spriječeni, da podnesu tužbu, odnosno doklegod je prvi spriječen djelatnom nesposobnošću. — Ovaj propis ne važi za prigovore i protutužbe iz istovjetnoga razloga za razvod braka, niti za protutužbe iz kojega drugoga razloga za razvod, ako je tužbeni zahtjev tuženoga bio zastario u

---

2) Ovi su preuzeti iz madjarskoga bračnoga zakona (zak. čl. XXXI.:1094.), jer pretežni dio evangelika u Bosni i Hercegovini potiče iz Madjarske.

Digitized by Google

vrijeme, kada je nastao razlog, na temelju kojega se tuži na razvod. — Činjenice, na kojima se zbog zastare ili oproštenja ne može temeljiti tužba na razvod, mogu se navesti, da se podupre tužba na razvod, koja se temelji na drugim činjenicama.

U osudi o razvodu ima se suprug, po čijoj je krivnji brak razveden, krivim proglasiti. — Ako je razvod braka uslijed protutužbe izrečen zbog krivnje obaju supruga, onda sud proglašuje krivim oba supruga.

Suprug, koji je ograničen u svojoj djelatnoj sposobnosti, u parnici radi razvoda braka je parbeno sposoban. — U ime duševno bolesnoga supruga može zakoniti zastupnik po ovlaštenju starateljske vlasti tražiti razvod braka. Starateljska vlast može dati ovlaštenje samo onda, ako očiti interes duševno bolesnoga supruga zahtijeva razvod braka.

Brak prestaju onim danom, kada osuda o razvodu postane pravnosnažnom.

Sud ima da odluči u osudi o razvodu i o tome, kome će se dodijeliti i tko će uzdržavati zajedničku maloljetnu djecu. — Ako roditelji nisu ništa drugo utanačili, onda ostaju djeca do svoje sedme godine života kod matere, a poslije se povjeravaju staranju nedužnog supruga, a ako su oba supruga krivim proglašena, muška djeca se povjeravaju staranju oca, a ženska matere. — No sud može, obzirom na krivnju i druge lične okolnosti roditelja u očitom interesu djece odrediti i drugačije, nego što su roditelji ugovorili i nego li je gore navedeno kao propisano, što više, sud može dijete povjeriti i staranju treće osobe.

Ako sud nadje, da su činjenice, ustanovljene u parnici, nedostatne, da se odluči o dodjeljenju i uzdržavanju djece, onda ne će u tom pogledu donijeti rješenja, nego će spise ustupiti na rješenje starateljskoj vlasti. — Ako je sud u osudi o razvodu odlučio o dodjeljenju i uzdržavanju djece, no odluka zbog promijenjenih okolnosti više ne odgovara interesu djece, onda može starateljska vlast da odredi drukčije, nego što je odredjeno u osudi.

Privremenu rastavu od stola i postelje mora sud tečajem parnice po prijedlogu jednoga ili drugoga supruga odrediti. (To vrijedi i kod pobojnih i ništovnih parnica). — Kada se tuži radi preljuba, bludnosti proti naravi, zbog rada o glavi ili teške zlostave i sudbenoga kažnjavanja sa najmanje 5 godina teške tamnice, sud u svrhu pokušaja izmirenja po pravilu odredjuje rastavu supruga od stola i postelje. Ovo se može samo onda propustiti, ako uopće nema izgleda, da će se supruzi izmiriti. U slučajevima § 48. mora se uvijek odrediti rastava od stola i postelje. — Trajanje rastave od stola i postelje ne može se odrediti ispod šest mjeseci, niti iznad jedne godine, a ne može se ni ponovno narediti, osim ako stranke drukčije sporazumno predlože. — Ako supruzi tečajem rastave od stola i postelje opet uspostave bračnu zajednicu, onda se razrješenje braka ne može više tražiti iz onoga razloga, koji je u ovoj parnici upotrijebljen. — U slučaju rastave od stola i postelje sud privremeno odredjuje i kome će se dodijeliti djeca. Ona roditeljska stranka, čijem staranju dijete nije povjereno, može se ipak s njime sastajati i nadzirati njegov odgoj. Način sastajanja ustanovljuje u

Digitized by Google

slučaju potrebe starateljska vlast, koja može sastajanje u očitom interesu djeteta i isključiti.

Svaki pravnosnažno razvedeni suprug evangeličke vjere može po propisima ovoga štatuta sklopiti novi brak, u koliko nije u osudi zabranjeno sklapanje braka uopće, ili sa izvjesnim licima.[3])

Mjesto razvoda braka mogu stranke zaključiti s p o r a z u m n u, ili tužbom tražiti kod suda s u d s k u r a s t a v u. Djelatno sposobni supruzi mogu sporazumno bez daljih uslove privremeno rastavljeno živjeti, čim su se sporazumjeli o imovinsko-pravnim zahtjevima i o staranju oko djece. U pogledu maloljetne djece mora starateljska vlast da odobri sporazum. — Za sporazumnu rastavu, koja ima da traje kroz čitav život jednoga od supruga, treba dozvola nadležnoga bračnoga suda. Isto važi, ako se supruzi doduše slažu u pogledu rastave, ali ne u pogledu staranja oko djece ili u pogledu imovinsko-pravnih zahtjeva. Privremenu rastavu za vrijeme parnice, mora sud i ovdje na prijedlog odrediti.

R a z l o z i z a s u d s k u r a s t a v u jesu: svi razlozi za razvod braka, ozbiljne razmirice izmedju supruga ili sa pripadnicima porodice, znatna razlika u obrazovanju ili u ličnim svojstvima supruga, temeljita nesavladiva odvratnost prema suprugu.

Ustanove kod razvodne parnice: u pogledu razloga iz § 48. rast. 2., u pogledu utrnuća prava na tužbu, proglašenja krivim, iznimne parbene sposobnosti, dodjeljivanja i uzdržavanja djece, rastave od stola i postelje, — vrijede i u parnici za rastavu.

Ako se tuži za rastavu, onda sud može razvod braka samo u onom slučaju izreći, ako se zahtjev na rastavu prije dokončanja prvomolbenoga postupka zbog predležećega razloga za razvod promijeni u zahtjev na razvod braka.

Rastava na sudsku tužbu može se izreći ili na neizvjesno, ili na izvjesno vrijeme, u oba slučaja najdulje na tri godine. U osudi ima se označiti trajanje rastave. Ako nije uslijedilo ponovno sjedinjenje supruga po isteku trogodišnjega ili kraćega trajanja rastave, onda se može tužiti za ponovnu rastavu ili na sjedinjenje ili, ako postoje zakonski razlozi, na razvod braka. — Ako je razlog za rastavu ujedno i zakonski razlog za razvod braka i ako je suprug mjesto za razvod tužio samo za rastavu, onda u ovom slučaju ne vrijedi gornji propis o početku zastare. Šestomjesečni rok zastare počinje danom poslije isteka roka, ustanovljenoga u osudi o rastavi.

R a s t a v o m s u p r u g a ukida se samo dužnost kućne i bračne zajednice. — U ostalom i dalje traju dejstva valjanoga braka. U pogledu djece i uzdržavanja važe propisi, sadržani u odsjeku o razvodu braka. — Samovlasni supruzi mogu u svako doba bez daljih formalnosti opet uspostaviti zajednicu, no ovo moraju prijaviti bračnomu sudu. — Djeca, rodjena od

---

3) Sa osobom, s kojom je počinjen preljub, nije isključen brak, kao što je u madjarskom zakonu, jer je rat doveo do takvih prilika i shvaćanja, koja su skroz različita od onih na koncu XIX. stoljeća, kada je madjarski zakon stvoren. To je već u interesu tolike nezakonite djece.

Digitized by Google

rastavljene supruge, važe kao zakonita, dokle god zakonito rodjenje ne bude osporeno u smislu zakona.

Glede mješovitih brakova odredjuje IX. otsjek statuta slijedeće:

To je brak izmedju dva lica, od kojih jedno u vrijeme sklapanja braka pripada evangeličkoj vjeri, dok drugo ispovijeda drugu koju priznatu vjeru. Ovakav je brak valjan te važe za njega u pogledu obaju supruga ustanove ovoga IX. otsjeka štatuta, a kao dopuna ustanove ovoga bračnoga štatuta.

Za valjanost mješovitoga braka je dovoljno, da postoje pretpostavke ustanovljene u ovom statutu. — Objavljivanje treba obaviti kod nadležnoga župnika svakoga od vjerenika. Uskraćuje li župnik jednoga vjerenika obavu objavljivanja ili ispostavljenje svjedočbe o tome, onda je dovoljno objavljivanje po župniku drugoga vjerenika. — Uskrata može uslijediti pismenim ili usmenim očitovanjem ili konkludentnim činima župnika. Uskrata usmenim očitovanjem ili konkludentnim činima može se dokazati sudskim ustanovljenjem, ili očitovanjem dvojice vjerodostojnih, za zapažanje sposobnih svjedoka, ovjerovljenim sudbeno ili po javnom bilježniku ili danim u zapisnik sreskoga suda uredovnoga sjedišta župnika, koji je uskratio objavljivanje. — Ustanovljena bezrazložna otsutnost župnika iz uredovnoga sjedišta usprkos dokazane prethodne prijave, da će mu interesenti u izvjesno vrijeme doći radi preduzimanja ili potvrde objavljivanja, važi u dvojbi kao uskrata.

Vjenčanje može obaviti samo župnik jedne stranke. Izbor župnika pristoji vjerenicima. Kod maloljetnika mora zakoniti zastupnik dati svoju privolu za izbor.

U pogledu vjere djeca važe zakonski propisi. Reversi u tom pogledu dani načelnicima ili službenicima koje crkve ili vjerske zajednice, jesu bez važnosti.

Što se nevaljanosti i razvoda braka tiče, to evangelički bračni sud rješava o tužbi evangeličke stranke. Da li neevangelička stranka može poslije proglašenja braka nevaljanim ili poslije razvoda stupiti u novi brak, to se prosudjuje po propisima njezine vjere.

Rastava supruga, izrečena po nadležnom sudu jednoga od supruga, djeluje za obje stranke.

Ako su nadležni bračni sudovi obaju supruga u pogledu proglašenja krivim izrekli protuslovne osude, onda u ovom slučaju odlučuje gradjanski sud, na koji se možda obrati koja stranka.

X. otsjek govori o medjunarodnom bračnom pravu.

U koliko u kojem državnom ugovoru ili u ovom otsjeku nisu postavljene naročite odredbe, vrijedi ovaj statut i za brakove sklopljene u ovoj državi izmedju inozemaca ili jednoga inozemca i jednoga ovozemca. — Pravo inozemaca na sklapanje braka, naročito lična sposobnost, ustanovljuje se u pogledu svakoga vjerenika po njegovom domaćem pravu, ako je ovo strože od ustanova ovoga statuta. Ovo isto vrijedi analogno za ovozemce, koji sklapaju brak u inozemstvu.

Za maloljetne inozemce, koji bez svoje krivnje ne mogu pribaviti privolu zakonitoga zastupnika, potrebnu za sklapanje braka, može ovozemna

Digitized by Google

starateljska vlast redovitoga prebivališta inozemca imenovati skrbnika i po saslušanju ovoga podijeliti privolu.

Lica, čija se domovinska pripadnost ne može dokazati, stoje pod propisima ovoga statuta, ako hoće da sklope ili razriješe brak u ovozemstvu.

Inozemci moraju prigodom sklapanja braka u ovozemstvu dokazati, da su udovoljili uslovima svoga domaćega prava, koji su stroži od ovoga statuta, a pod kojima je moguće sklapanje braka. Ovaj dokaz, kao i eventualno potrebni dokaz o tudjem pravu, može se, gdje nije drugo propisano, doprinijeti svjedočbom diplomatskih ili konzularnih zastupnika države, kojoj pripadaju vjerenici, ili drugim dokaznim sredstvom, koje priznaje dovoljnim organ, pred kojim se obavlja sklapanje braka.

Brak, koji se ima sklopiti u ovozemstvu, mora se i u domovini vjerenika objavljivati. — Oblik ovozemnoga sklapanja braka odredjuje se isključivo po ovom statutu, u koliko vlada ne dozvoli sklapanje braka pred diplomatskim ili konzularnim zastupnikom dotične države. — Brak važi u ovozemstvu, ako je sklopljen izmedju ovozemaca, izmedju inozemaca, ili izmedju ovozemca i inozemca u inozemstvu iako u pogledu oblika odgovara zakonima mjesta sklapanja braka.

Učinci braka sklopljenoga u ovozemstvu u pogledu ličnog odnosa supruga medju sobom i prema zajedničkoj djeci, odredjuju se prema ovomu statutu i onda, ako supruzi imaju svoje prebivalište u inozemstvu.

U parnici radi nevaljanosti braka inostranca, sklopljenoga u ovozemstvu, mjerodavni su samo propisi ovoga statuta. — Brak sklopljen izmedju inozemaca u inozemstvu može se samo po propisima mjesta, gdje je sklopljen, nevaljanim proglasiti.

N a r a z v o d b r a k a može se u ovozemstvu radi razvodnih razloga, navedenih u ovom statutu, i onda tužiti, ako domovinsko pravo jednoga supruga razvod braka ili razvodni razlog ne priznaje. Ovo važi i kod mješovitih brakova.

Suprug inostranac, koji stanuje u ovozemstvu, može tužiti u ovozemstvu na razvod braka i na temelju razloga, koji priznaje samo zakon njegove domovine, ako postoji uzajamnost. — Razlog za razvod, koji je nastao u vrijeme, kada je inozemni tužitelj bio podvrgnut drugomu pravu, može samo onda uzeti kao temelj tužbe, ako i po predjašnjem pravu tužiteljevu važi kao razlog za razvod braka.

Ako se u inozemstvu pravnosnažno izreče razvod braka ovozemca, koji stanuje u inozemstvu, onda važi u ovozemstvu u pogledu evangeličkoga supruga i u onom slučaju, ako po ovom statutu ne bi imao temelja.

Tužba na razvod braka, koju u ovozemstvu podnese ovozemac, koji stanuje u inozemstvu, ima se prosudjivati isključivo po ovom sattutu. No ova tužba je dozvoljena samo onda, ako je brak sklopljen u ovozemstvu.

Ove ustanove glede razvoda braka primjenjuju se analogno na rastavu supruga.

Po stupanju na snagu ovoga statuta može se brak nevaljanim proglasiti, razvesti ili rastaviti samo iz razloga navedenih u ovom statutu. No ovo ne važi za parnice, koje su već u toku.

Digitized by Google

Rokovi odredjeni u ovom statutu za pobijanje braka, ili za razvodnu tužbu, počinju teći tek po stupanju na snagu ovoga statuta, ako parnica prije nije bila u toku.

*

Kako i statut o postupku u bračnim stvarima sadržaje neka materijalno-pravne ustanove te je uopće u tijesnoj vezi sa materijalnim pravom, to moram ukratko navesti sadržaj toga drugoga statuta.

Za pravne stvari, koje imaju za predmet ništetnost ili pobijanje braka, razvod, rastavu, ustanovljenje obstojnosti valjanoga braka, ili uspostavu bračne zajednice, nadležni su evangelički crkveni bračni sudovi, ako je makar jedan od supruga evangeličke vjeroispovijesti, a nisu nadležni državni sudovi. Prva je instancija senioratski sud, a druga i zadnja sud Zemaljske crkve. Prvi rješava u senatu od dva svećenika i jednog laika, a drugi u senatu od tri svećenika i dva laika.

U parnicama radi ništetnosti, pobijanja i razvoda braka mora sudjelovati u obim instancijama branitelj bračne veze.

Nadležan je onaj senioratski sud, u čijem su području supruzi imali svoje zadnje zajedničko prebivalište. — Tužbe proti pripadniku kraljevine Jugoslavije, ako u ovozemstvu nije utemeljena nadležnost po gornjem propisu, mogu se podnijeti ili kod suda nadležnog za tužitelja ili, ako ni za ovaj nije utemeljena ovaka podsudnost, kod senioratskog suda u Sarajevu.

Subsidijarno se primjenjuje gradjanski parbeni postupnik onoga pravnoga područja, kojemu pripada senioratski sud, u koliko je u skladu sa načelima ovoga statuta. Crkveni sudovi se mogu obraćati za pravnu pomoć na državne sudove.

Postupak u bračnim stvarima nije javan, no svaka stranka može zahtijevati, da se trima licima njezinoga povjerenja dozvoli pristup. Sudjelovanje odvjetnika kao zastupnika stranaka je na usmenoj raspravi isključeno.

Parnica radi ništetnosti (nevaljanosti) zameće se na osnovu uredovne prijave ili tužbe interesenata. Sud odredjuje branitelja braka, a predsjedatelj za provedenje pripremnoga postupka jednoga svećenika, koji će istraživati i ustanoviti postojanje ili nepostojanje ništovnoga razloga. Onda se odredjuje rasprava. Predmnjeva je uvijek za valjanost braka.

Prizivni rok za stranke i za branitelja bračne veze iznaša 14 dana (po grpp. za B. i H.).

Ako jedan od supruga prije pravomoćnosti osude umre, onda se ima, ako nasljednici ne stupe u parnicu, dalji postupak od ureda obustaviti i smatrati, kao da parnica nije ni zametnuta.

U osudi kojom se brak proglašuje ništetnim, mora se uvijek odlučiti i o tome, da li je jedan ili drugi suprug, ili obje stranke, ili nije nijedna skrivila ništetnost braka. — Proti ovakim osudama branitelj braka mora uložiti priziv. Krivim proglašeni suprug mora naknaditi trošak i sudu i braniteljn bračne veze i protustranci.

U svrhu postignuća naknadnoga oprosta može se postupak odložiti.

Digitized by Google

U slučaju mješovitog braka ima se izreka osude o krivnji i o naknadi troška ograničiti na evangeličku stranku.

Privremenu rastavu od stola i postelje i privremeno dodjeljivanje djece usljedjuje bez usmene rasprave. Proti odluci o tom imaju stranke pravo utoka na sud zemaljske crkve.

Pobojna se parnica zameće podnošenjem pobojne tužbe sa strane jednoga supruga, njegovoga zakonitoga zastupnika ili skrbnika. Glede sastava i formalnoga postupka sa tužbom vrijede odredbe gradjanskoga parbenoga postupnika. — Propisi ovoga postupnika o dejstvu priznanja tužbenoga zahtjeva ne će se primjenjivati. Izrečenje oglušne osude proti tuženomu nije dopušteno. Do izrečenja osude može se u svakom stadiju postupka tužba povući. Tužba se smatra natrag uzetom, ako bude suprug, koji je samostalno nastupio kao tužitelj, pozvan, da osobno pristupi, te neopravdano izostane sa ročišta ili uzmene rasprave.

Ovo sve vrijedi i za tužbu n a r a z v o d b r a k a, samo mora tužitelj prije podnešenja tužbe zamoliti nadležnoga evangeličkoga svećenika, da preduzme propisana tri pokušaja za izmirenje i o neuspjelim pokušajima priklopiti svećenikovo uvjerenje svojoj tužbi.

Do izrečenja osude u prvoj instanciji može tužena stranka u toku postupka i sa svoje strane da iznese proti tužitelju razloge za razvod.

Ako se u tužbi umjesto razvoda traži samo rastava, onda se ima takodjer postupati po ovim propisima, ali s tom razlikom, da u postupku sve dotle, dok se radi, samo o rastavi, ne sudjeluje branitelj bračne veze. — Ako se u toku postupa za rastavu tužba promijeni tako, da se traži razvod, ima se odmah odrediti branitelj bračne veze i njemu tužba dostaviti. — Ako se tužba u toku usmene rasprave promijeni na razvod, onda se stvar ima povratiti u pripravni postupak.

Branitelj bračne veze mora protiv rješenja, kojim se brak razvodi, uložiti priziv.

Ako se u svrhu ustanovljenja, da izmedju stranaka postoji ili ne postoji brak, ili da je brak u pomanjkanju izvjesnoga ništovnoga razloga valjan, tuži prije prestanka braka, onda su za postupak mjerodavni propisi, koji važe za parnicu radi ništetnosti, ali važe i propisi za pobojnu parnicu, koji se tiču priznanja tužbenoga zahtjeva, oglušne osude, povlačenja tužbe, smatranja tužbe natrag uzetom i parbenih troškova, za koje potonje vrijede propisi gradjanskoga parbenoga postupnika. — Za podnošenje tužbe ovlašteni su i supruzi, a ako se radi o ustanovljenju neopstojnosti braka, odvjetnik zemaljske crkve i svaki, koji dokaže, da ima pravni interes, da brak ne opstoji.

Zahtjev, da se uspostavi bračna zajednica, ima se staviti u formi molbe. — Senioratski sud će narediti provedenje potrebnih izvida po jednom izaslanom svećeniku, a zatim će odlučiti bez usmene rasprave. — Postupak se ravna po postupku u vanparničnim stvarima.

Suprug, koji želi, da se razriješi njegov brak sa suprugom, koji je proglašen mrtvim, mora to molbom zatražiti kod senioratskog suda. Molbi se ima priklopiti rješenje državnoga suda o proglašenju mrtvim. — Senioratski sud odlučuje nakon saslušanja branitelja bračne veze. — Braniteljn bračne veze, kao i stranci, pristoji pravni lijek utoka na sud zemaljske crkve.

Digitized by Google

Da li optuženik nakon meritornoga oslobodjenja po prvostepenom sudu smije da bude zadržan u istražnom zatvoru do rješenja izjavljene revizije? Tumačenje § 339. od. 2. kp.

Priopćio dr. Bulić Ivan, odvjetnik u Splitu.

Optuženik X je bio stavljen pod optužbu: a) radi zločinstva kažnjiva smrću ili robijom do 20 god.; b) radi zločinstva kažnjiva do 5 godina robije. Radi zločinstva pod a) bio je proti njemu odredjen obavezni istražni zatvor po § 119. od. 2. kp.

Na glavnom pretresu oslobodjen je od krivice za djelo pod a), a za djelo pod b) osudjen na jednu godinu strogoga zatvora, ubrajajući mu u kaznu i istražni zatvor. J. T. je najavio reviziju radi oslobodjenja za zločinstvo pod a). Izvršivši godinu dana, dok još ne bijaše riješeno o reviziji, optuženik je pitao, da u smislu § 339. od. 2. kp. bude pušten na slobodu.

Prvostepeni sud je odbio prijedlog sa obrazloženjem: »I ako je optuženi doista izvršio godinu zatvora, na koju bijaše osudjen, pošto je bio oslobodjen od drugoga zločinstva, za koje je predvidjena kazna smrti, i pošto je drž. tužitelj najavio reviziju, to se ima smatrati, da se optuženik za ovo djelo nalazi u istražnom zatvoru, a pošto je istražni zatvor obavezan, to se odbija prijedlog, da bude pušten na slobodu.«

Drugostepeni — apelacioni sud — odbio je žalbu optuženika s ovim obrazloženjem: »Prema § 399. od. 2. k. p. optuženik, koji je oslobodjen od optužbe i koji se nalazi u istražnom zatvoru, a protiv oslobodjavajuće presude je izjavljena revizija, pušta se u slobodu, osim ako je optužba protiv njega odbijena zbog nenadležnosti, a istražni je zatvor obavezan, i o s i m a k o postoji osnovana bojazan, da će pobjeći. Po tome ovdje ne postoji prvi gore navedeni razlog, zbog kojega bi morao biti uzdržan istražni zatvor, ali postoji drugi razlog, jer s obzirom na težinu kazne i blizinu granice postoji osnovana bojazan, da bi optuženik mogao pobjeći.«

Optuženik, ne imajući daljega pravnoga lijeka, obratio se vrh. drž. tužištvu, da bi pokrenulo postupak na zaštitu zakona zbog povrede § 399. od. 2. k. p. Nu ovome prijedlogu nije od vrhovnoga drž. tužištva udovoljeno, jer da je apelacioni sud pravilno tumačio § 339. od. 2. k. p.

Smatramo potrebnim, da bi ovo pitanje bilo riješeno od vrhovnog suda, jer postoji trostruko tumačenje § 339. od. 2. k. p.:

a) naše, po kojem oslobodjeni optuženik mora da bude pušten iz istražnoga zatvora uvijek, osim jedinoga slučaja, da je tužba bila odbijena zbog nenadležnosti (§ 277.), a i u tom slučaju uvijek, osim ako je obavezan istražni zatvor ili ako postoji bojazan bijega;

b) mišljenje prvostepnoga suda, da se obavezni istražni zatvor nastavlja i nakon odrešujuće presude sve do riješenja revizije;

c) mišljenje drugostepenoga suda, koje odbija mišljenje pod b) ali sma-

Digitized by Google

tra, da se i poslije odrešujuće presude nastavlja istražni zatvor, ako postoji opasnost bijega.

Koje je od ova tri tumačenja ispravno?

Upozorujemo, da je drugostepeni sud u svojem rješenju neispravno naveo teks tzakona, jer § 339. od. 2. k. p. kaže doslovno, »da optuženik, koji je od optužbe oslobodjen... pušta se, ako je u istražnom zatvoru, u slobodu, izuzevši da je optužba protiv njega odbijena zbog nenadležnosti (§ 277.), a istražni zatvor je obavezan i l i p o s t o j i osnovana bojazan, da će pobjeći«. Potcrtane riječi »ili postoji« zamijenjene su u gornjem rješenju apelacionoga suda sa riječima »i o s i m a k o p o s t o j i«. Tim je izmijenjen i sam tekst zakona i njegov smisao. Po gramatikalnom i logičnom smislu zakonskoga teksta oslobodjeni se optuženik pušta bvijek na slobodu, izuzevši jedini slučaj, da je optužba odbijena zbog nenadležnosti po § 277., a istražni je zatvor obavezan ili postoji bojazan bijega. Apelacioni sud je ovo i l i pretvorio u »i o s i m a k o«, te na taj način od jednoga jedinoga izuzetka stvorio dva izuzetka, i to baš poseban izuzetak u slučaju opasnosti bijega. Nu ne samo što je apelacioni sud netočno citirao tekst zakona, nego je upao u jednu nelogičnost i u jedno očito protuslovlje. Kada apelacioni sud smatra, da u slučaju odrješujuće presude otpada i obavezni istražni zatvor, koji je odredjen obavezno i silom samoga zakona, kako može da ostane na snazi fakultativni zatvor zbog opasnosti bijega? Kada otpada nešto težeg i bezuvjetna. nešto što je silom zakona naredjeno, kako može da u istom slučaju ne otpade nešto lakšega i što nije bezuvjetno od zakona naredjeno?

I ratio legis govori za naše tumačenje. — Opće je zakonsko načelo i pravilo, da istražni zatvor traje što manje i sve su vlasti dužne, da oko toga nastoje. Pritvor i istražni zatvor ukida se čim nestane osnova, sa kojih su odredjeni (§ 129.). Dok je presudni sud izrekao meritornu oslobadjajuću presudu, ima se smatrati, da je taj osnov prestao po kompetentnom meritornom presudjenju u prvom stepenu, jer je ovo presudjenje u pogledu osnovanosti optužbe definitivno, pošto revizija ne obuhvaća meritorni dio i ograničena je na pregled povreda formalnih i materijalnih, te ne može da dira u meritorno rješenje (§ 335.). Prestankom osnova istražnoga zatvora logično je, da odmah prestaje i sam zatvor tim, što je optuženik u prvom stepenu meritorno oslobodjen. Baš zato je u § 339. od 2. k. p. postavljen jedini izuzetak, kada prvostepeni sud nije izrekao meritornu presudu, nego odbio tužbu zbog nenadležnosti po § 277. k. p. U ovom jedinom slučaju ima se optuženik da preda nadležnomu sudu na meritorno presudjenje, pa je logično, da u takovom slučaju istražni zatvor traje i dalje, ako je obvezatan ili ako postoji bojazan bijega. Nu, baš zato je izuzetak §-a 339. od. 2. k. p. ograničen na sami slučaj, gdje je prvi sud izrekao nenadležnost, ali nikako na slučaj meritorna oslobodjenja, te se u ovom slučaju pušta optuženik uvijek i bezuvjetno na slobodu.

Svakako je potrebno, da u ovako spornom pitanju vrhovni državni tužilac potakne jedno načelno rješenje vrhovnoga suda.

Digitized by Google

Pravosudje

a) Gradjansko

U kojem slučaju može član zadruge raspolagati medju živima svojom imovinom? (K tumačenju § 5. i 55. zadružnog zakona). — Čim je predstavnik obitelji u zadruzi prije sklopljene kupoprodajne pogodbe nadležnoj upravnoj vlasti predao molbu za razlaz svoje zadruge i upis zadružnih nekretnina na svoje ime, postao je tim časom samovlasnikom tih nekretnina pod suspenzivnim uvjetom, da ta molba bude u pozitivnom pravcu riješena. Tim časom mogao je on sa tim nekretninama pod rečenim suspenzivnim uvjetom posve slobodno kao samovlasnik raspolagati.

Rješidba stola sedmorice od 31. kolovoza 1933. br. 4.000

(Osuda kotar. suda u V. od 30. rujna 1933. br. 20.033/gr., osuda banskog stola od 25. svibnja 1932. br. 12.132)

Tužiteljice R. F. B. I. i M. B. sve iz C. tuže Ž. L. iz C. na priznanje prava vlasništva katast. čest. br. 4373 u gr. ul. br. 1232 p. o. C. i ustup u posjed spp. One tvrde, da su glasom gruntovnoga izvatka suvlasnice spomenutih nekretnina u površini 1 jutra i 5 □⁰. Ovu česticu da posjeduje tuženi I. Ž. bez valjanoga pravnoga naslova. Prijeporna čestica da je bila vlasništvo zadruge B. kbr. 189 iz C. te je zadruga bila u gruntovnici upisana kao vlasnica ovih nekretnina u gr. ul. br. 184 p. o. C.

Sada već pokojni F. B. član zadruge B., prodao je god. 1918. ovu česticu tuženomu I. Ž kao kućegospodar zadruge B. za svotu od 1.200 K. bez privole ostalih pravo glasa imajućih zadrugara, i ako je tom prodajom okrnjena najmanja izmjera zemljišta. Tužiteljice tvrde, da je prema tome ugovor nevaljan i ništetan, jer da je zadruga u vrijeme rečene prodaje imala samo 8 jutara, pa nije ugovor dobio ni propisanu zaporku kotarske oblasti. Prema tome da ovaj ugovor nije sačinjavao valjanu tabularnu ispravu, na temelju koje je tuženi mogao svoje pravo vlasništva na svoje ime prenijeti. Iza toga da je kućegospodar rečene zadruge F. B. dao brisati zadružno svojstvo u gruntovnici, te da je postao samovlasnikom.

Pošto je zatim F. B., kućegospodar zadruge, umro i uslijedilo brisanje zadružnoga svojstva, to je iza njega provedena ostavinska rasprava, nakon čega je tužiteljicama uručena i prijeporna čestica i to sestrama E. B. i F. R. u ³/₄ dijela a ženi M. B. u ¼ dijela uz pravo služosti doživotnoga uživanja na dio F. R. i E. B. za korist majke M. udove B. iz C. — Tužiteljice kao nasljednice F. B., pretstavnika zadruge, ne odobravaju prodaju prijeporne čestice katast. br. 4373 tuženomu I. Ž. za 1.200 K. kao ni ustup u posjed, već taj kupoprodajni ugovor napadaju kao nevaljan i ništetan te traže posjed ove čestice.

Tuženi u svojem odgovoru priznaje navode tužbe, te ističe, da je kućegospodar zadruge F. B. dao brisati zadružno svojstvo u gruntovnici i postao samovlasnikom, pa je prema tome postao i vlasnikom prijeporne čestice. Čim je postao F. B. samovlasnik, odobrio je ovu kupoprodajnu pogodbu, kojom je prodao prijepornu česticu dok je još bio kućegospodar zadruge kbr. 189 u C. Tim odobrenjem, tvrdi tuženi, da je ukrijepljena prijašnja kupoprodajna pogodba i postala valjana. Tuženi tvrdi, da je sada pokojni F. B. njemu izjavio, da će brisati zadružno svojstvo upravo radi toga, da može njemu prodati prijepornu česticu, pa da će mu kao samovlasnik izdati pismenu kupoprodajnu pogodbu.

Kotarski sud u V. je sudio po tužbenom zahtjevu, polazeći sa stanovišta, da kupoprodajni ugovor sklopljen u ime zadruge nije bio potvrdjen od strane kotarske oblasti, da se upitnom prodajom ne krnji najmanja izmjera zemljišta, pa da prema tome nije valjana pogodba sklopljena izmedju tužiteljskoga prednika i tužene

Banski stol pako povodom ništovne žalbe i priziva tuženoga ukinuo je prvosudnu osudu i naložio nadopunu rasprave — naročito, da se ustanovi: Kakovu

Digitized by Google

je tuženi sklopio kupoprodajnu pogodbu sa sada već pokojnim F. B., da li naime usmenu ili pismenu i kakovoga sadržaja, te kojega je dana F. B. zatražio kod oblasti brisanje zadružnoga svojstva, kada je to dobio, te kojega je dana umro; — nadalje da se ustanovi, koji su bili u vrijeme navedene kupoprodaje članovi bivše zadruge B. kbr. 189 iz C.; — napokon da tuženi pruži dokaz, da je pok. F B. i nakon što je zatražio razlaz svoje zadruge priznavao, da je prijepornu česticu tuženom prodao i tu kupoprodaju naknadno odobravao, te kada i pred kime je to bilo.

K o t a r s k i s u d u V. je nakon provedene nadopune sudio opet po tužbenom zahtjevu. Ovom osudom je utvrdjeno, da je sačinjena pismena kupoprodajna pogodba u mjesecu lipnju god. 1918., koja je isprava negdje izgubljena; dalje da je zahtjev F. B-a za brisanje zadružnoga svojstva i upis njega kao samovlasnika uvažen odlukom kotar. oblasti u V. od 19. rujna 1919. br. 4049 i da je F. B. umro 18. ožujka 1919. — da je dakle prije umro, nego je izdana odluka, kojom je postao samovlasnik; — napokon da su prema izvatku iz pukopopisne listine, u zadruzi B. kbr. 189 iz C. godine 1918. bila tri zadružna člana jedan muški i dvije ženske.

Prvi sud polazi sa stanovišta, da je god. 1918. postojala još zadruga Boričić sa tri člana, pa da pri toj kupoprodaji obzirom na § 10. zakona o zadrugama od 9. svibnja 1889. nije postupano po § 7. provedbene naredbe, da nadležno općinsko poglavarstvo u C. nije izdalo potrebnu uredovnu potvrdu, niti da je obzirom na § 11. z. o. z. postupano po § 8. prov. naredbe, te da nije nadležna kotar. oblast izdala potvrdu, da se gornjom prodajom ne krnji najmanja izmjera zemljišta, od koje potvrde ovisi valjanost samog pravnoga posla. — da po § 5. z. o. z. ne može član zadruge, dok postoji zadružna zajednica raspolagati niti medju živima niti za slučaj smrti dijelom, koji bi ga mogao zapasti iz zadruge prigodom diobe; — da F. B. nije bio vlastan sklopiti takovu pogodbu po općenitim načelima § 442. o. g. z., te da on nije mogao naknadno odobriti kupoprodaju, kad je prije umro, nego je postao samovlasnik. Napokon je kr. kotar. sud u V. utvrdio, da su neki svjedoci posvjedočili, da je ugovor bio sklopljen u ime zadruge, i da je F. B. izjavio, da će se učiniti samovlasnikom, te da će nakon toga sačiniti pismeni ugovor.

B a n s k i s t o l je odbio tužbeni zahtjev, te tužiteljice osudio na naknadu parbenoga troška od 1998 D. 50 p. i troška ništovne žaobe i priziva od 200 D. i to iz slijedećih razloga:

Neprijeporno je medju strankama, a tužiteljice izričnо u zapisniku od 13 listopada 1925. priznavaju, da je njihov prednik B. F. sa tuženim sklopio kupoprodajnu pogodbu glede prijeporne čestice i da je o toj pogodbi sastavljena i pismena isprava od 13. lipna 1918. po već pokojnom bilježniku P. S. Dokazano je, da je tuženi isplatio pravnomu predniku tužiteljica kupovninu od 1100 K, a ostatak od 100 K obvezao se istome isplatiti, kada bude ta čestica na njega gruntovno prenesena. To su potvrdili i svjedoci.

Pobijana osuda prvoga suda smatra, da ova pogodba nema pravne valjanosti, jer da manjkaju uvjeti § 10. i 11. toč. 5. zadr. zak. i § 7. 8. provedb. naredbe. Medjutim po stanju spisa ni ovo ne stoji, premda je ova okolnost za rješenje ove parnice neodlučna. Tužiteljice su naime same doprinijele u zapisniku od 13. listopada 1928 br. 1339/gr. izvadak iz pukopisne listine zadruge B. kbr. 189, po kojem su u toj zadruzi živila tri člana. Pravo glasa u toj zadruzi imali su po § 8. z. o. z. samo M. i F., dočim druga M. pravo glasa nije imala, jer ju je zastupao njezin suprug D.

Pošto je pak M. B. kao svjedok sama iskazala, da je potpisala ispravu o kupoprodaji prijeporne čestice, tada je izvan svake sumnje, da je predležala za kupoprodaju privola većine pravo glasa imajućih članova dana pred općinskim bilježnikom kao organom opć. poglavarstva. Potvrda kotar. oblasti, da se prodajom ne krnji najmanja izmjera zadružnoga zemljišta, je potrebna kod kupoprodajnoga ugovora samo, kada se ugovor predaje na gruntovnu provedbu; sama pako pravna valjanost kupoprodajne pogodbe nije ovisna o toj potvrdi, jer zadruga može i poslije sklopljene kupoprodaje steći nekretnina u tolikoj površini, da se prvobitnom prodajom jedne čestice ne bi krnjila najmanja izmjera zadružnog zemljišta.

No sve ovo nije potrebno kod rješenja ove parnice. Tuženi je naime u zapisniku od 17. kolovoza 1925. br. 10413/gr. doprinesao neprigovorenu odluku kotar. oblasti u V. od 19. rujna 1919. br. 4049, iz koje proizlazi, da je prednik tužiteljica

Digitized by Google

B. F. dne 29. rujna 1917. predao molbu za razlaz zadruge B. kbr. 189. kojoj molbi je tom odlukom udovoljeno, pa su nekretnine te zadruge upisane na istoga B. F. poslije njegove smrti. Tim je dokazano, da je B. F. prodao prijepornu česticu tuženomu god. 1918., kad je već bio godine 1917. predao nadležnoj upravnoj vlasti molbu za razlaz zadruge. Od ovoga časa je bio on vlastan raspolagati sa zadružnom movinom po svojoj volji (§ 55. z. o z.), pa tako i prodati tuženomu prijepornu česticu, a čim je dokazano, da prednik tužiteljica nije bio u času smrti više vlasnikom prijeporne čestice, tada ju one nisu mogle ni naslijediti. Prema tome je prvi sud krivo primijenio kod izricanja pobijane osude zakon, pak je stoga povodom tuženikovoga priziva ista osuda preinačena i sudjeno kao u dispozitivnom dijelu ove osude. — Parbeni trošak i trošak pravnog lijeka dosudjen je tuženomu po § 573 grpp.

Stol sedmorice povodom ništovne žaobe i previda tužiteljica je poništio po § 342. i 330. grpp. obje nižestepene osude te prvostepenomu sudu naložio, da raspravu i dokazni postupak popuni u niže navedenom pravcu i dalje po zakonu postupa.

Razlozi: Obzirom na propis § 366. o. g. z. in fine za rješenje ove parnice je od odlučne važnosti, je li pok. B. F. prijepornu česticu katast. br. 4373 upisanu u gr. ul. br. 1232 p. o. C. prodao tuženomu pismenim kupoprodajnim ugovorom od 13. lipnia 1918. u svoje ime u očekivanju, da će postati samovlasnikom zadružnih nekretnina, ili u ime zadruge B. kbr. 189 iz C. kao njezin kućegospodar. U dokaz ove potonje okolnosti pozvali su se tužitelji na svjedoka . dr. P., koji da je tu ispravu vidio, a ipak taj svjedok nije preslušan. Osim toga su tužitelji u zaključnom protuočitovanju od 23. II. 1926. o tom navratili tuženomu i glavnu niječnu jesno uzvraćivu prisegu, o kojoj se tuženi nije očitovao. Napokon nije ni tuženi dovoljno bio poučen, da i on sa svoje strane pruži sva dokazala pa i glavnom prisegom, da je B. F. prijepornu česticu prodao baš u svoje ime, a ne u ime zadruge B. kuće br. 189, iz C.

Rasprava i dokazni postupak o odlučnim činjenicama ostali su dakle tako nepotpuni, da za sada još nije moguće stvar pravedno i po zakonu riješiti. Time je počinjena ništavost u postupku predvidjena u § 339. t. 3. grpp., pa je stoga valjalo obje nižestepene osude ukinuti i odrediti popunjenje kao gore.

Nakon dopune rasprave u pravcu u gornjoj rješidbi stola sedmorice:

Kotar. sud u V. je sudio po tužbenom zahtjevu pod uslovom, da u roku od tri dana iza pravomoćnosti osude jedna od tužiteljica položi domirnu prisegu sadržaja: »Istina je, da je ugovor glede prijeporne čestice br. 4373 upisane u gr. ul. br. 1232 p. o. C. oranica u Benićevim livadama, kojim se prodaje ta čestica tuženomu Ž. I., bio sačinien u ime zadruge B. kbr. 189, a ne u ime samovlasnika B. F.«

Razlozi: obzirom na propis § 336. o. g. z. in fine za rješenje ove parnice od odlučne je važnosti, da li je pok. B. F. prijepornu česticu prodao tuženomu pismenim kupoprodajnim ugovorom u svoje ime u očekivanju, da će postati samovlasnikom zadružnih nekretnina, ili u ime zadruge B. kuće br. 189 kao njezin kućegospodar. Svjedok K. A., koji je nesumnjiv i nezavržan, odlučno je iskazao, da je pok. B. F. gore navedene nekretnine prodao u ime zadruge kao njezin kućegospodar i za trajanja te iste zadruge, čega se dobro sjeća iz teksta ugovora, a ne u vlastito ime. Bez obzira na ostale u parnici utvrdjene činjenice, pošto su tužiteljice tako pružile za svoje tvrdnje poludokaz, valialo je prema takovomu ishodu rasprave suditi kao što je u dispozitivnom dijelu rečeno.

Banski Stol povodom žaobe ništovne i priziva tuženika Ž. I. obnašao je žaobu ništovnu kao neosnovanu zabaciti, a priziv otputiti, te potvrditi napadanu osudu prvoga suda, iz ovih razloga:

Za rješenje ove parnice odlučan je iskaz K. A. u savezu sa iskazima preslušanih svjedoka K. M. i B. M., od kojih prvi apodiktički tvrdi, da je pismeni ugovor sklopljen bio u ime zadruge B. F. i tuženoga, a potonja dva svjedoka potvrdjuju, da im se čini, da je pismeni ugovor sklopljen u ime zadruge B. F-a. — Pošto pak taj pismeni ugovor nije imao onih formalnosti, koje propisuje zadružni zakon od 9. V. 1889. u § 10., to je pobijana osuda prvoga suda na zakonu osnovana. Prizivne tegobe tuženoga nisu osnovane, pak je priziv istoga otpućen.

Stol sedmorice je odbacio ništovnu žalbu tuženoga Ž. I., nu povodom njegovoga izvanrednoga previda preinačio je obje suglasne nižestepene osude i

Digitized by Google

sudio: Tužiteljice R. F., B. E. i B. M. odbijau se sa tužbenim zahtjevom, koji glasi, da im je tuženi Ž. I. dužan priznati pravo vlasništva na čest. katast. br. 4373 oranicu Benković-livada u površini od jednoga jutra 5 hvati, upisanu u gr. ul. br. 1232 p. o. C., te im ju ustupiti u posjed i naknaditi parbeni trošak sve u roku od 14 dana pod prijetnjom ovrhe. — Parbeni se troškovi u sva tri sudska stepena prebijaju.

Razlozi: Nesporno je, da su tužiteljice postale gruntovne vlasnice uparničene čestice na temelju uručbene isprave kao univerzalne baštinice iza dana 18. ožujka 1919. preminuloga im brata B. F.; — da je taj B. F. do vlasništva te čestice došao na temelju odluke kotar. oblasti u V. od 19. rujna 1919. br. 4049, a povodom razloza njegove zadruge B. kbr. 189 iz C.

Neprigovorenim prepisom te isprave je dokazano, da je taj isti B. F. zahtjev za razlaz zadruge kod nadležne upravne vlasti stavio 29. rujna 1917. i da je baš tim povodom rečena odluka uslijedila. Nesporno je, da je taj isti B. F. usmenom kupoprodajnom pogodbom, o kojoj je sačinjena i pismena isprava 13. lipnja 1918., uparničenu česticu tuženiku za 12.000 K prodao i u posjed predao, te ju on od toga vremena posjeduje i uživa. Pošto ju je dakle prodao u vrijeme, dok zadružno svojstvo u gruntovnici nije bilo brisano, čak prije nego je uslijedila navedena odluka kotar. oblasti o razlazu zadruge, mogao ju je prodati samo u ime zadruge, a ne u svoje ime, na pošto pri tome nisu obdržavani propisi zadružnoga zakona o otudjenju zadružnih nekretnina, drže tužiteljice, da je ta kupoprodajna pogodba nevaljana i ništetna, a pošto su medjutim one postale gruntovne vlasnice te čestice, traže tužbom priznanje vlasničkoga prava i ustup njezinoga posjeda.

Nižestepeni su sudovi tužbenomu zahtjevu uvietno udovoljili i uspjeh parnice učinili ovisnim o domirnoj prisezi, dosudjenoj tužiteljicama ili jednoj od njih u pravcu, da se zakune, da je pok. B. F. uparničenu česticu prodao u ime zadruge, a ne u vlastito ime. Nu ne gledeć na to, da je ovakova prisega prema stanju spisa nemoguća i nedopuštena, jer iz iskaza preslušanih svjedoka, naročito iz iskaza svjedoka K. A., čiji bi se iskaz domirnom prisegom tužiteljica imao popuniti, proizlazi, da kod sklapanja kupoprodajne pogodbe nijedna od njih nije bila prisutna, pa da im prema tomu ta okolnost iz vlastitoga opažanja ne može biti poznata, neopravdano je i na zakonu neosnovanu i inače stanovište obiju nižestepenih sudova.

Čim je, kako je gore navedeno, utvrdjeno, da je pok. B. F. prije sklopljene kupoprodajne pogodbe nadležnoj upravnoj vlasti predao molbu za razlaz svoje zadruge i upis zadružnih nekretnina na svoje ime, postao je on tim časom samovlasnikom tih nekretnina pod suspenzivnim uvjetom, da ta molba bude u pozitivnom pravcu riješena. Tim časom je on mogao sa tim nekretninama pod rečenim suspenzivnim uvjetom posve slobodno kao samovlasnik raspolagati.

Posve je dakle neodlučno za izlaz ove parnice, da li je on pri sklapanju kupoprodajne pogodbe sa tuženikom izjavio, da ju sklapa u ime zadruge ili u svoje ime, kad je prema iskazu svih kod pogodbe prisutnih svjedoka nesumnjivo izjavio, da se iz zadruge »vadi« i tim kupca (tuženika) osigurao, da će česticu moći na svoje ime bez zapreke prepisati, i na račun toga gotovo cijelu kupovninu (11.000 K) primio. — Isto je tako neodlučno, da li je odluka, kojom se molbi za razlaz zadruge udovoljuje, uslijedila prije ili nakon sklopljene pogodbe, prije ili nakon smrti prodavoca, te da li je on nakon te uslijedile odluke kupoprodaju odobrio ili nije. Uslijedivšom odlukom, kojom se molbi za razlaz zadruge uvodoljuje, ispunjen je samo onaj suspenzivni uvjet, uz koji je po naravnom stanju stvari i kupoprodajna pogodba sklopljena i o kome je posljedak pogodbe ovisio.

Pošto je, dakle prema navedenome u nazočnom slučaju utvrdjeno, da je kupoprodajna pogodba glede uparničene čestice izmedju prednika tužiteljica i tuženika sklopljena nakon predane molbe za razlaz zadruge, pa pošto je toj molbi u cijelosti udovoljeno i prodavaoc samovlasnikom te čestice postao, to se po njemu sklopljena pogodba bez obzira na to, da li ju je sklopio u ime zadruge ili u vlastito ime, ima smatrati perfektnom i valjanom,pa budući da su prema tome nižestepene osude, koje usprkos tako utvrdjenom stanju stvari makar i uvjetno udovoljavaju tužbenomu zahtjevu, utemeljene na krivom tumačenju zakona, valjalo ih je povodom izvanrednog previda tuženikova, jer predleže uvjeti § 335. grpp., preinačiti i suditi kao gore.

Parbeni su se troškovi morali medju strankama u sva tri sudska stepena prebiti, jer je tek pravno pitanje, da li je kupoprodajni ugovor, na kojem tuženik svoj

Digitized by Google

jači pravni naslov na sticanje vlasničkog prava osniva, pravno valjan ili nije, naknadno utvrdjeno i jer tužiteljice imadu za sebe povoljne dvije nižestepene suglasne osude.

Priopćio dr. Janjanin Pajo, odvjetnik u Vinkovcima.

Odvjetnik može za nasljednike obaviti ostavinsku raspravu.*)

Rješenje stola sedmorice, odjeljenje B, u Zagrebu, od 23. lipnja 1931. (broj nije naveden).

Stol sedmorice, odelenje B v Zagrebu, kot vrhovno sodišče je v zapuščinski stvari po dne 28. marta 1931 umrlem zasebniku v Celju, vsled rekurza dedišča A. J., pekovskega majstora v Celju od 29. aprila 1931 opr. št. RI 71/31—1, s katerim se ni ugodilo njegovemu rekurzu zoper sklep okrajnega sodišča v Celju od 16. aprila 1931. opr. št. AI 96/31—8, ki je zavrnilo predlog A. O. da sme predložiti zapuščinsko razpravo sam, storil s k l e p:

Revizejskemu rekurzu se ugodi, pobijani in hkrati prvosodni sklep razveljavi in stvar vrača prvemu sodišču, da u nadaljnjem postopa po zakonu.

R a z l o g i: Rekurzno sodišče je naziranja, da so po določbi § 222 odst. 2 zak o javnih beležnikih le dediči sami upravičeni, upraviti zapuščinsko razpravo, a da ne smejo tega posla poveriti niti odvetnikom. To da se poda ne samo iz čl. 68. pravilnika o izvršbo zak. o javnih beležnikih, temveč tudi iz predpisov §§ 221 odst. 1 in 222 odst. 1. zak. o javnih beležnikih, kojim je povzeti, da spada obravnanje zapuščinskih razprav praviloma v delokrug notarjev kot sodnih poverjenikov.

Revizijski rekurz pobija zadevni sklep rekurznega sodišča kot protizakonit.

Predvsem je vprašanje, dali je revizijski rekurz glede na določbo § 222 odst. 2 zadnji stavek zak. o javnih beležnikih, ki pravi, da zoper odločbe sodišča, izdane po predpisih tega odstavka, ni pravnega leka, sploh dopušten. To vprašanje je potrditi. Kajti cit. določba ima v vidu zgolj ukrepe zapuščinskega sodišča, ki se naštevajo neposredno prej in so formalnega značaja; o so ukrepi, ki gredo za tem, da se že notarju poverjena zapuščinska stvar zopet vrne v svrho, da se oprava zapuščinske razprave prepusti dedičem — odnosno, da se dediči silijo. — da v stavljenem roku propisno izvedejo zapuščinsko razpravo, dočim se ta določba ne nanaša na prvi stavek odstavka druzega, ki ustanavlja pravico dedičev, da smejo pod tem navedenimi pogoji sami opraviti zapuščinsko razpravo. Ni namreč misliti, da bi zakonodajalec zoper morebitne kršitve te važne pravice dedičev s strani zapuščinskega sodišča ne dovolil pravnega leka. Prihajajo naravno v poštev pravna sredstva nespornega postopanja.

Pritrditi pa je revizijskemu rekurzu tudi v stvari sami.

Res se mora iz določb § 221. odst. 1. in 222 odst. 1 zak. o javnih beležnikih zaključiti, da so praviloma notarji kot sodni poverjeniki poklicani, da obravnavajo zapuščinske razprave, toda § 222 odst. 2, leg. cit. statuira baz izjemo od tega pravila v smislu, da smejo dediči, če vsi soglašajo, v roku od 15 dni, ko so bili od sodišča ali notarja obveščeni o zapostnikovi smrti izjaviti sodišču pismeno ali usno, da opravijo sami zapuščinsko razpravo. Iz te zakonske določbe vendar ne izhaja, da bi dedičem pristojala navedena pravica le za primer, da osebno opravijo za posel — in da bi se v to svrho ne smeli posluževati odvetnikov kod pooblaščencev. Z besedo »sami« se gotovo kaj takega ni hotelo izraziti, temveč se je z nio le povdarilo, kakor kaže tudi odstavek 1 § 222. zak. o javnih beležnikih, ki govori o izvedenju zapuščinske razprave po sodišču samem, nasprotje napram običajni opravi zapuščinske razprave po notarjih kot sodnih poverenikih. Ni dalje prezreti, da bi postala pravica dedičev z omejitvijo, kakor jo hoče rekurzna stopnja, več ali manj iluzorna, saj je notorično, da so v najredkejših slučajih dediči toliko vešči postavnih predpisov, da bi mogli samo osebno opraviti zapuščinsko razpravo. Ako bi zakonodajalec res mislil na tako omejitev, bi jo na jasen način izrazil, tembolj, ko bi bila izključitev odvetnikov od zastopanja strank pri teh poslih v nasprotju z določbo

*) Priopćujemo ovu rješidbu najvišega suda za područje Slovenije i Dalmacije, jer smo u posljednjem broju priopćili i protivnu rješidbu stola sedmorice, odjeljenje A. u Zagrebu. Op. ur.

Digitized by Google

§ 20. zak. o advokatih, ki daje temle neomenjeno pravico zastopanja strank v vseh pravnih stvareh in pred vsemi sodišči ter oblastvi.

Povsem tem se tudi čl. 68. pravilnika za izvršitev zakona o javnih beležnikih ne more razumeti tako, kakor ga tolmači pobijani sklep, temveč je omenjeni pravilnik, ki se je moral držati mej zakona, hotel le poseboj naglasiti, da ni trpeti, da bi dediči poverili opravo zapuščinske razprave drugim osebam, seveda v kolikor niso postavno upravičene do zastopanja strank pred sodišči in oblastvi.

Ko pa so sicer pogoji za uporabo določbe § 222 odst. 2. zak. o javnih beležnikih v navzočnem primeru izpolnjeni, je bilo revizijskem rekurzu ugoditi in določiti, kakor v izreku (§ 16. ces. pat. od 9. avgusta 1854. drž. zak. št. 208.).

b) Kazneno

Tumačenje §-a 324. k. z.

Rješidba stola sedmorice, odj. B, u Zagrebu (datum i broj nije naveden)

Naravni sin N. oštećenog B. ukrao je svome naravnomu ocu stanovitu svotu novaca. Protiv N. bila je podignuta optužnica radi krivičnog djela protiv imovine iz §§-a 314. i 316. br. 1. K. z.

Okružni sud u Dubrovniku je proglasio krivim optuženika prama optužnici, ali ga na osnovi propisa § 324. K. z. oslobadja kazne.

Uslijed revizije branitelja optuženikova stol sedmorice, odj. B, izdaje slijedeće rješenje:

Uvažava se revizija, poništava se pobijana presuda, te se u smislu § 346 poslj. rečenica kp. izriče:

Optuženik B. O. K. pk. J. oslobadja se na osnovu § 28. kp. optužbe, da je noću izmedju 18. i 19. travnja 1933. u V. obivši daske na podu, gdje se nalazila sakrivena ručna gvozdena kasa i otvorivši ovu ključem oduzeo na štetu D. Š. M. pok. K. u novcu amerikanskih dolara 1868 i danara 7809 dakle tudjih pokretnih stvari u namjeri, da njihovim prisvajanjem pribavi protipravnu imovinsku korist:

R a z l o z i: Presudni sud pogrješno shvaća propis § 324. reč. I. k. z. Ovaj propis vodi računa o supružničkim dotično rodbinskim odnosima, pak stoga proglasuje nekažnjivost onog učinioca kradje ili utaje ili djela iz § 322. i 323. k. z., koji je sa oštećenim licem u takvom odnosu, ako izmedju njih postoji zajednica života. Kada dakle izmedju pomenutih lica postoji koji od naprijed navedenih odnosa, a k tome i zajednica života, onda se krivični postupak radi djela predvidjenih u § 324. k. z. nema niti da uputi, a ako je došlo do sudjenja, tada se optuženik mora osloboditi od optužbe u smislu § 280. k. p., po kojem se odrješujuća presuda mora izreći i onda, kada ima okolnosti, koje isključuju ili ukidaju kažnjivost optuženikovu. Propis § 281. br. 3. k. p., koji se navodi u dispozitivnom djelu pobijane presude, nije ovdje primjenjiv. Po tom propisu ima se u presudi izreći, na kakvu se kaznu osudjuje optuženik ili se po naredjenju krivičnog zakona oslobadja od kazne. Tu zakon ima u vidu one osobne lake slučajeve, koje on izrično predvidja, gdje se učinilac može osloboditi i od svake kazne (§ 73. od l. k. z.), a takovi su slučajevi predvidjeni u §§ 21. 32. od 2. 131. 139. od 2. 147. od 2. 171. od 2. 181. od 3. 202. 245. od 3. 250. od 4. 292. od 3. 298. 320. od 3. 321. 338. od 2. i t. d. U svim tim slučajevima dolazi do primjene načelo cjelishodnosti kazne i ekonomije kaznenih prestupa, pak stoga zakon ostavlja sudu, da on po svojoj slobodnoj ocjeni s obzira na individualne prilike konkretnog slučaja izreče blažu kaznu ili uopće ne izreče kaznu. Drugčije stoji stvar u više pomenutom § 324. kao u drugim takovim zakonskim propisama (n. pr. §§ 24. odj. 3. 32. od 3. 33. 35. od 3. 130. od 2. 141. od 5. 279 do 3. 304 i t. d. gdje se ne ostavlja sudu, da on po svojoj slobodnoj ocjeni izreče blažu kaznu ili da kažnjavanje uopće izostane, nego se kategorički zabranjuje kažnjavanje (ne će se kazniti), dakle izriče nekažnjivost djela. Kada pak postoji slučaj, kada zakon proglasuje nekažnjivim, onda nema ni izreke o krivici nego se mora izreći presuda u smislu § 280. k. p. Kada n. pr. učinilac uslijed jake razdraženosti, prepasti ili straha prekorači granice nužne obrane, on je nekažnjiv (§ 24. od. 3.), kao što su po § 33. od. 3. nekažnjive pripremne radnje, u koliko se one u naročitom propisu nemaju da kazne i t. d. A tako i u ovom slučaju, za koji u

Digitized by Google

ostalom revizija s pravom upućuje i na to, da bi se tumačeći zakon, kako tumači presudni sud, došlo do apsurdne posljedice, da se u slučaju, kada ne postoji zajednica života, učinilac bez privatne tužbe ne bi mogao uopće progoniti, dakle ni oglasiti krivim, dok bi se on morao progoniti i oglasiti krivim pa i protiv volje lica ovlaštenog na privatnu tužbu u slučaju, kada izmedju tog lica i učinioca postoji zajednica života dakle kada izmedju njih postoji još intimniji odnos.

Osnovan je dakle istaknuti revizijski razlog § 337. br. 1. b. k. p., pa se je stoga donijelo rješenje u smislu §§ 346. posl. br. 280. k. p.

Priopćio Nr. Niko Koprivica, odvjetnik u Dubrovniku.

c) Pomorsko

O pomorskom agentu.

Rješidba stola sedmorice od 16. lipnja 1933. br. 820.

(Osuda kotar. suda u Sušaku od 23. lipnja 1932. br. 6459 gr., osuda bans. stola od 10. prosinca 1932. br. 30237/32.)

Kotar. kao trgovačko-pomorski sud u Sušaku u parnici tt. A. u S. proti tt. B. pomorska agentura u Sušaku, radi Lit. 12.773.93 spp. udovoljio je u cijelosti zahtjevu tužbe.

Banski stol je odbio tužiteljicu sa tužbom.

Razlozi: U samoj parbenoj stvari tvrdi tužiteljica, da je sa tuženom sklopila pogodbu, prema kojoj je parobrod »Veni« imao njezinu drvnu robu otpremiti iz Rijeke u Valenciju i tamo joj ju izručiti, te je za prevoz uplatila unaprijed vozarinu sa 12.773 Lit. 93 cent., nu u Valenciji uskratio je kapetan parobroda predaju robe, jer da mu tužena nije izručila vozarinu, uslijed česa je ovu morala ponovno platiti, pa traži tužbom od tužene povrat predujmljene joj vozarine u utuženom iznosu. U protuodgovoru opravdava tužiteljica izričito svoj tužbeni zahtjev na naslovu bezrazložnoga obogaćenja, jer je tužena primila unaprijed vozarinu, i izdala police, na osnovu kojih joj roba u mjestu odredišta po krivnji tužene nije izručena. Pretpostava za tužbu o obogaćenju (§ 1431.—1437. ogz.) jest, da je netko iz imovine drugoga stekao imovinsku korist a da zato ne predleži nikoji pravni razlog. Prosvjedom kapetana parobroda »Veni« od 26. ožujka 1927., doprinešenim po samoj tužiteljici predleži dokazano, da je taj parobrod bio po vlasniku unajmljen J. M-u kao i da je tužena tvrtka bila agent navedenoga najamnika, prema čemu je tužena ovlašteno sklopila sa tužiteljem pogodbu o prevozu robe i preuzela pogodjenu vozarinu, pa nakon što je tužiteljičina roba dne 4. ožujka 1927. ukrcana na parobrod i sa ispravama, na kojima je naročito potvrdjeno, da je vozarina unaprijed plaćena, predana kapetanu parobroda, tužena je kao agent posrednik svoju dužnost vršila, pa u koliko je nakon toga najamni odnos izmedju vlasnika parobroda i tuženičinoga mandanta M-a razrješen, kako to slijedi iz navedenoga prosvjeda i iz pisma od 10. ožujka 1927., ne može to biti od nikojega pravnog učinka za valjanost ranije sklopljene pogodbe izmedju tužiteljice i tužene o prevozu robe ukrcane već dne 4. ožujka 1927., kako se to vidi iz teretnica odnosno polica, koje je tužiteljica doprinijela.

Kako je tužena obračunala vozarinu sa svojim mandantom odnosno ovaj sa vlasnikom parobroda po eventualnom razrješenju uporabne pogodbe, ne spada u ovaj spor, jer se to tužiteljice ne tiče. — Pitanje pako, da li je tužena ispravno izdala police sa svojim potpisom umjesto sa potpisom kapetana parobroda, te da li je tužena uopće skrivila izručenje robe tužiteljici u mjestu odredišta, ne dolazi u obzir, jer je za potraživanje s naslova naknade štete tužbovno pravo tužiteljice zastarilo (§ 1489. ogz.).

Pošto tužiteljica ni ne tvrdi, a niti je dokazala, da je po bludnji vozarinu platila tuženoj, odnosno da ju ova nije bila ovlaštena preuzeti, to tužbi iz naslova bezrazložnog obogaćenja ne ima mjesta, pa je stoga opravdano otpućenje tužbe.

Stol sedmorice je potvrdio osudu banskog stola iz ovih razloga:

Previdna tegoba tužiteljice, da je tužena imala tajni mandat od najamnika broda M-a, pa da takov mandat nema učinka prama njoj kao trećemu licu (§ 1017. ogz.), ne može se uvažiti, kada je tužiteljica sama svojoj tužbi priložila krcatnice, na kojima je tužena potpisana kao agent.

Digitized by Google

Iz ovoga potpisa tužene je tužiteljica mogla razabrati, da tužena ne postupa u vlastito ime, već u ime mandanta, koji je mogao biti ili vlasnik broda i brodar. Prema tome i iz vozarske pogodbe, koju je tužena sklopila sa tužiteljicom, nastala prava i obveze pripadaju tužiteljici i mandantu t. j. najamniku broda »Veni«, a taj je bio I. M. (§ 1017. ogz.).

Tužiteljici tovar broda nije izručen krivnjom kapetana broda »Veni«, a ovaj odgovara brodaru, a brodar tužiteljici, a tužena kao punovlasnik brodara ne može tužiteljici biti odgovoran za povratak vozarine, koju je od tužiteljice za svoga mandanta opravdano prema ugovoru primila.

Pošto ni pravni naslov tužbovnoga zahtjeva »bezrazložno obogaćenje« na strani tužene ne postoji, kako je to valjano drugostepeni sud obrazložio, to je valjalo uz otpućenje tužiteljičinoga previda pobijanu osudu drugostepenoga suda potvrditi.

Priopćio dr. Rošić Gjuro, sudac u Sušaku.

Društvene vijesti

DA ZA GLAVNU SKUPTINU, koja će biti u četvrtak, dne 22. ožujka t. g., članovi budu unaprijed upućeni o financijskome stanju društva, donašamo ovdje blagajničko izvješće kako za godinu 1932. tako i za godinu 1933. Manji izdaci u godini 1933. prema onima u g. 1932. razjašnjuju se time, što u prošloj (1933.) godini nije društvo, radi pomanjkanja raspoložive gotovine, moglo namiriti sve troškove, tako da je za dio ovih ostalo dužno. Zato se u imovinskom stanju na koncu god. 1933. pokazuje prvi put stavka »Pasiva«.

GODINA 1932.

Ukupni primici u god. 1932.	D	132.353.11
Ukupni izdaci u god. 1932.	„	125.597.90
Blagajnički saldo 31. prosinca 1932.	D	6.755.21

Stanje imovine Pravničkog društva dne 31. prosinca 1932.

Gotovina u blagajni (saldo)	D	6.755.21
Saldo na računu Pošt. štedionice	„	210.09
Prva hrvatska štedionica saldo	„	120.940.—
Prva hrvatska štedionica na računu odrezaka	„	5.030.—
Uložnica Gradske štedionice br. 38079	„	5.102.36
Ukupna imovina 31. prosinca 1932.	D	138.037.65
Uporedivši sa čistom imovinom od 31. prosinca 1931.	„	153.327.09
izlazi manjak ili pad imovine kroz god. 1932.	D	15.289.44

GODINA 1933.

Ukupni primici u god. 1933.	D	95.848.61
Ukupni izdaci u god. 1933.	„	90.491.85
Blagajnički saldo dne 31. prosinca 1933.	D	5.356.76

Imovinsko stanje Pravničkog društva dne 31. prosinca 1933.:

Aktiva:

Gotovina u ruč. blagajni kao gore	D	5.356.76
na računu Pošt. štedionice br. 35515	„	3.849.14
ulož. Grad. štedionice br. 38079	„	5.294.89
Prva hrv. štedionica ra računu glavnice	„	126.010.—
Prva hrv. štedionica na računu odrezaka	„	5.170.—
Ukupna aktiva	D	145.680.79

Digitized by Google

Pasiva:

Račun tiskare Merkantile za Mjesečnik br. 8	D	6.470.60
Račun tiskare Merkantile za Mjesečnik br. 9—10	„	11.886.20
Račun tiskare Merkantile za Mjesečnik br. 11—12	„	11.886.20
Račun tiskare Merkantile poštarina (18. VIII. 1933.)	„	180.—
Honorari autorima za br. 11—12 »Mjesečnika«	„	3.160.—
Honorar uredniku dru. Edi Lovriću za br. VII—XII.	„	6.750.—
Ukupna pasiva	D	40.333.—
Imovina:		
Aktiva:	D	145.680.79
Pasiva:	„	40.333.—
Čista imovina Pravničkog društva dne 31. prosinca 1933.	D	105.347.79

Uporedjenje imovina god. 1932. i god. 1933.

Čista imovina dne 31. prosinca 1932.	D	138.037.65
Čista imovina dne 31. prosinca 1933.	D	105.347.79
Manjak u god. 1933.	D	32.689.86

Literatura

UVOD U PRAVNE NAUKE. Napisao sveuč. prof. dr. Mihajlo Lanović. Pojedini pravni pojmovi uče se na našim sveučilištima rastepeno kod pojedinih pravnih disciplina, dakle bez potrebne povezanosti, koja bi ih spajala u sistem. To je izazvalo potrebu, da se na naša sveučilišta uvede enciklopedija prava kao posebni ispitni predmet, što je nedavno i učinjeno. Ova pak knjiga prof. Lanovića je učbenik za taj predmet. Ali ona će osim djacima vrlo dobro doći i ostalim pravnicima, intelektualcima pa i drugim gradjanima, jer obradjuje pojmove, s kojima se skoro svaki čitatelj novina dnevno susreće, a da ih ipak potpuno ne razumije. Ova knjiga doprinijeti će tome razumijevanju a i mnogome bistrenju dosad više manje pomućenih pojmova. Dobra je metoda piščeva, da prikazujući pojedina sporna pitanja polaže veću važnost na to, da objektivno izloži razna mišljenja, nego li da uvjeri o vlastitome rješenju, dakle se — kako sam veli u predgovoru — drži načela, da je pravilno postavljanje problema pred slušaocima važnije i od samog ispravnoga rješavanja njegova. Knjiga obuhvaća 443 stranice u 8-ni. Iza pristupa, koji govori o pojmu nauke i o pravu kao nauci, slijede poglavlja o ovim osnovnim pojmovima: pravo, pravna vlast, volja u pravu, pravna rečenica, država, vrela prava, tumačenje prava, pravni odnosi, adresat pravne norme, državno pravo medjunarodno pravo, crkveno pravo, krivično pravo, gradjansko pravo, upravno pravo, procesualno pravo. — Cijena je knjizi D 120, a naručuje se kod nakladnika Jugoslavensko nakladno d. d. Obnova u Zagrebu.

NOVO MEDJUNARODNO PRAVO. — U našoj literaturi nema potpunog sistematskoga prikaza medjunarodnoga prava. Prije rata postojao je prevod Lisztove knjige od prof. Ladislava dra Polića. Ali ona je potpuno zastarjela, jer medjunarodno pravo poslije rata nema gotovo ništa zajedničkoga s onim poslije rata. Ovo pak novo medjunarodno pravo svakim se danom razvija i mijenja, tako da bi za naše prilike bio preveliki luksus napisati takvu knjigu, jer ona, danas izdana, sutra već djelomice ne bi više odgovarala faktičnome stanju. Zato dr. Ilija A. Pržić nije napisao sistem medjunarodnoga prava, nego je pod gornjim naslovom sakupio svoje u »Arhivu« i drugdje objelodanjene rasprave i dodao im još nove monografije kao n. pr. o stalnome sudu medjunarodne pravde, o balkanskim konferencijama, o novom medjunarodnome pravu i druge. Ove monografije daju ipak prilično pregled današnjega medjunarodnoga prava. Pisac je i u ovoj publikaciji pokazao svojstvo preglednoga prikazivanja i lakoga jasnoga stila. Svoju pripadnost mladoj, novoj pravničkoj generaciji kao i samu tu generaciju afirmirao je pisac posvetom knjige svojim drugovima iz Jugoslavenskog udruženja za medjunarodno pravo. Lijepi znak

Digitized by Google

ne samo kolegijalnosti, nego i kolegijalne saradnje i istomišljenosti. — Knjiga opsiže 290 stranica velike 8-ine. Izdanje Gece Kona u Beogradu.

JAVNO TRGOVAČKO DRUŠTVO KAO PRAVNO LICE. — Napisao dr Gjorgje Ž. Mirković, docent pravnog fakulteta sveučilišta u Beogradu. Pisac nastoji ovom raspravom od 84 stranica dokazati, da je javno trgovačko društvo pravno lice, različno od fizičkih lica, koja ga sačinjavaju. Pri tome osvrće se većinom na srpsko zakonodavstvo i na praksu kasacionog i apelacionog suda u Beogradu. I doista, pretežna praksa potonjih sudova potvrdjuje autorovo stanovište, dok je poznato, da većina pravnih pisaca u Hrvatskoj zajedno sa sudskom praksom zastupaju protivno stanovište. Pisac smatra potonje stanovište pogrješnim i tumači, da je ono nastalo pod utjecajem njemačke pravne nauke. Svakako su važni razlozi, kojima pisac pruža svoje stanovište.

DIE VERFASSUNG DER PRIVATEN SCHIEDSGERICHTE insbesondere der Schiedsrichtervertrag. An Hand von Schrifttum und Rechtsprechung dargestellt von Dr. Heinz Weinmann, Wien—Leipzig, Verlag von Hortz Peles. Preis M. 3.80. — Pisac raspravlja opširno o izbranim sudovima. Zanimljivo je medju ostalim, da zastupa stanovište, da izbrani sudac, osim u izvjesnim slučajevima, može od obiju stranaka zahtijevati honorar za svoj rad.

NARODNE IGRE U CRNOJ GORI. — Ovu je raspravu napisao Mićun M. Pavičević za Akademijin zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena, pak mu je dao i napose otisnuti.

Svaštice

PRVI USPJEH NOVOGA GRADJANSKOGA PARNIČKOG POSTUPKA. — Danom 1. travnja t. g., a stupanjem na snagu: »Zakonika o sudskom postupku u gradjanskim parnicama« sinulo je našemu pravosudju novo svijetlo sunca, jer je tim danom pokopan »gradjanski parbeni postupnik od 16. rujna 1852.« Tim danom zadan je smrtni udarac vječnim odgadjanjima, suvišnim nadopunama itd., što je sve kočilo redoviti i brzi tok parnica. Bilo je doduše pesimista, koji nisu htjeli vjerovati, da će novi gradjanski parnički postupak doista 1. travnja t. g. stupiti na snagu, jer da nema dovoljno sudaca, da nema prostorija i da nema za to novaca. On je proveden unatoč tih svih prigovora. Posljedak njegove pravne kreposti kroz šest mjeseci t. j. od 1. travnja do 30. rujna o. g. bio je kod okružnog suda u Slav. Požegi ovaj:

Pod oznakom Po (parnica preko 12.000 D) 156 komada. Od toga je meritorno riješeno 92 a ostalo u tečaju 64 komada, dakle je riješeno konačno 58.9%, a ostalo neriješeno 41.1%. Pred vijećem t. j. parnica iznad 30.000 D bilo je 58, od toga dovršeno 38, a ostalo u tečaju 20 ili 65.5% riješenih a 34.5% u tečaju. Prizivnih i rekurznih predmeta bilo je 81, od kojih je konačno riješeno 60, a ostalo u tečaju 21, ili 74.1% riješenih a 25.9% neriješenih t. j. u tečaju.

Bojazan pred novim gr. p. p. bila je neopravdana. Suci, koji su radili u maličnom postupku i po zakonu o smetanju posjeda od 8. svibnja 1890. snašli su se brzo u novom gr. p. p., jer im ustanova § 368. nije bila ništa novoga, nego jedino obzirom na iznos. No čini se, da je i to sretno prebrodjeno. U glavnom što sam imao prilike, da kao predsjednik vijeća do sada vidim, mogu objektivno ustvrditi, da su odvjetnički podnesci: tužbe, odgovori, prizivi, rekurzi, u ogromnoj većini dobri i u skladu s novim gr. p. p. Većih sam pogrešaka (ali u malom broju) opazio kod priziva. Odvjetnici ne odriču se usmene prizivne rasprave, pa se tako katkada i u neznatnim parnicama — jer ne predleži uvjet § 565. gr. p. p. — mora pravna stvar rješavati na usmenoj prizivnoj raspravi, s kojom su skopčani suvišni troškovi, koje nije želila možda ni sama stranka. Nekoji su se prizivi morali odbaciti po § 568. al. 2. jer nema nikakovih ili odredjenih prizivnih prijedloga po § 565. točka 3. U početku nisu nekoji sreski sudovi dostavljali prizive protivniku po § 562., pa su se spisi morali vraćati sreskim sudovima; i tako nije mogao priziv biti odmah meritorno riješen. Što se tiče dostave, koja igra veliku ulogu, vršena je po općinskim

Digitized by Google

načelstvima u glavnome dobro, jer je pretsjedništvo okružnoga suda u Sl. Požegi, kada je stupio na snagu novi gr. p. p., izdalo upute svim općinskim načelstvima, da dalje upute svoje dostavljače na važnost dostave, a naročito na propise § 306., ako onaj, kome se ima dostaviti, ne zna pisati, da uz njegov rukoznak, te uz potpis dostavljača treba da potpiše dostavnicu i jedan svjedok: da datum dostave treba biti napisan slovima i t. d. Samom poslovanju je velika zapreka kod okružnoga suda u Sl. Požegi, da okružni sud i sreski sud nisu pod istim krovom. Uslijed toga zastupnici stranaka t. j. odvjetnici moraju čekati na vijećanje, izreku presude, što katkada traje i dulje vremena, te se ne mogu udaljiti i otići sreskome sudu, koji je od okružnog udaljen oko ½ klm i time dakako trpe štetu. Tome bi se dalo doskočiti možda na taj način, da se odrede dani za rasprave u parnicama, u kojima su odvjetnici, i to posebni dani kod sreskoga suda, a posebni dani kod okružnoga suda. Tako ne bi bilo za odvjetnike niti štete, te bi opravdani prigovori s njihove strane otpali. Ustanova § 511. je došla do primjene samo pred vijećem u jednom slučaju kroz šest mjeseci. Sporazumna odgoda stranaka, koju ne predvidja § 198. gr. p. p. je bila samo u jednom slučaju.

Ustanova počasnih sudaca nije se pokazala praktičnom, a naročito u slučajevima, ako je počasni sudac prema propisu § 10. imao prvi da glasuje. Imajući sve gore rečeno pred očima, ponovno ističem, da je uspjeh novoga gr. p. p. kod okružnoga suda u Sl. Požegi kroz prvih šest mjeseci bio zadovoljavajući. Samo se treba čuvati starih pogrešaka: suvišnih odgadjanja i prevelike opširnosti.

Slavko Balog, sudac okružnoga suda u Sl. Požegi

HRVAT F. PEREC — IZDAVAČ PRVOGA PRAVNOG ČASOPISA U PLOVDIVU. — Nestor bugarskih slavenofila Stefan S. Bobčev, profesor sofijskoga državnoga sveučilišta i ravnatelj slobodnoga sveučilišta, dugogodišnji urednik »Juridičevskog pregleda« (koji izlazi 34 godine) nesumnjivo je najistaknutiji bugarski, a možda i slavenski pravni povjesnik.

U posljednjem broju svoga časopisa »Juridičeskog pregleda« (knjiga 9.) objelodanjuje S. S. Bobčev svoje uspomene na hrvatskoga pravnika i plovdivskoga odvjetnika F. Perca pod napisom »F. Perec« — prvi izdavač-urednik bugarskoga povremenog pravnog časopisa«.

Bobčev na žalost ne može navesti dovoljno podataka iz Perecova života prije njegova dolaska u Bugarsku (zauzimanjem gosp. inžinira Perca, člana iste te ugledne i razgranjene porodice dobio sam nešto podataka o tom, koje sam objelodanio u »Obzoru«; u Zagrebu boravi i prof. Perc, nadzornik u prosvjetnom odjeljenju banske uprave). Bobčev u početku ističe, da bugarska pravna povijest »tomu Hrvatu i prijatelju Bugarske duguje veoma mnogo«. F. Perec je pionir, može se reći utemeljitelj periodičke pravne književnosti u Bugara.

F. Perec došao je u Bugarsku, čim se počelo uredjivati oblasno pravosudje. Bio je imenovan okružnim (departamentalnim) prokurorom Plovdivskoga glavnog okružnog suda. Poslije istupa iz državne službe posvetio se Perec odvjetničkomu zvanju. Od svog dolaska u Plovdiv (u rujnu 1880.) vidio sam, veli Bobčev, da je Perec bio zaštitnik (odvjetnik) sirotinje, koja je ljubila toga dobroga i plemenitoga čovjeka.

Godine 1880. Perec je osnovao i započeo s izdavanjem časopisa »Zakonovedec«, koji je imao izlaziti tri puta mjesečno. Prvi je broj izišao 1. travnja 1880. Izdavač-urednik je očekivao, da će njegov časopis radosno pozdraviti ne samo pravnici, koji su u sudskoj i upravnoj službi, nego i inteligencija, osobito svećenici, učitelji i dr. U programu prvoga broja govori se o svrsi časopisa. Časopis će tumačiti »sve brojne i raznovrsne grane zakonodavstva, osobito pravila, kojih se drže uredjena ljudska društva. Raspravljat će o pitanjima državnoga i privatnoga medjunarodnoga prava i prema vremenu i prilikama pisat će o organskoj, upravnoj, gradjanskoj, trgovačkoj, poreznoj, seljačkoj nauci i drugim dijelovima pravosudja, jednom riječju raspravljat će o svim pitanjima, koja se tiču javnoga života naroda i to samo sa naučnoga i praktičnoga stanovišta bez ikakve političke težnje«.

Svojim časopisom htio je Perec — a to je osobito važno — da »pomogne otvaranju puta za sastavljanje obiljnoga Bugarskog zbornika zakona«.

Za suradnju je zamolio velik broj slavenskih pravnika. U prvim brojevima objelodanjuje Perec okružnice ravnateljstva (današnjeg ministarstva) za pravosudje

Digitized by Google

članke o sudskoj praksi, izvještaje vrhovnog i okružnih sudova; iznosio je potanke izvještaje o poreznim procesima u stranom svijetu, objelodanjivao je različne projekte zakona (Poljaka F. Przewlockog) itd.

Perec je uspio, veli Bobčev, da svojim časopisom zainteresira ne samo bugarskoga pravnika nego i svakoga bugarskog inteligenta, koji se zanima za javna pitanja; pisao je među ostalim i Crnogorcima (njih je i branio), koji su bili okrivljeni za ubistvo majke generala Skobeleva, o djelu Srbina Rajkovića, kapetana, bivšega redarstvenog ravnatelja u Plovdivu itd.

Sa sedamnaestim brojem (koncem godine 1881.) morao je list radi financijskih poteškoća da prestane izlaziti.

Bobčev je dolazio u Plovdiv i nekoliko se puta sastajao s F. Percom. Bobčev veli:

»Govorio sam s njim o mnogim pravnim i sudskim pitanjima, koja su me zanimala. Iz svega sam toga zaključio, da je F. Perec veoma verziran (iskusan) u pravnim pitanjima, pri tom iskren, simpatičan, blagodušan pristupačan i sirotinji, koju je često puta branio besplatno; radi toga je Perec bio veoma popularan u Plovdivu.«

Sredinom godine 1880. Perec se združio s Ivanom Hr. Gešovom i otvorio odvjetničku pisarnicu. Njihova je pisarnica imala veliku klijentelu. Perec i Gešov izdali su pravilan i dobar prijevod »Otomanskog kaznenog zakona« (u prijevodu ih je pomagao i Malej L. Malejev). F. Perec je umro u Plovdivu poslije ujedinjenja južne i sjeverne Bugarske. Nije ostavio nikakvih nasljednika.

Uspomene S. Bobčeva dokazuju, kako bugarska pravna historiografija visoko cijeni rad F. Perca, koji je udario temelj za mnoga kasnija djela pravnoga značaja.

Dr. Ivan Esih.

DA LI SE MOŽE USTANOVITI OČINSTVO POMOĆU ANALIZE KRVI? — I ako je praksa viših sudova u Vojvodini stala na gledište, da liječnička nauka nije pozvana, da ustanovljuje očinstvo pomoću analize krvi, po uzoru inozemnih sudova, napravio je novosadski sreski sud pokušaj analize krvi radi ustanovljenja očinstva, pa je dobio od liječnika higijenskoga zavoda u Novom Sadu zanimljivo mišljenje, koje niže donosimo:

U smislu rješenja sreskoga suda u Novom Sadu odredjena rasprava održana je u hwigijenskom zavodu u N. Sadu 16. listopada 1933. u 4 sata poslije podne radi utvrdjenja očinstva kod nezakonitoga djeteta R. M. pomoću odredjivanja krvnih grupa.

U tu svrhu izvadili smo nezakonitomu djetetu R. M. iz prsta ruke nekoliko kapi krvi. R. M. i G. M. po 5 sm krvi iz kubitalne vene te smo isohemaglutinacijom po Landsteineru, pomoću seruma poznatih krvnih grupa (hemotesta) i crvenih krvnih zrnaca poznatih krvnih grupa ustanovili, da po svojstvima krvi:

1. nezakonito dijete R. M. spada u krvnu grupu III/B; 2. R. M. u krvnu grupu I/O; 3. G. M. u krvnu grupu IV/AB.

Prema gledištu savremene nauke krvna grupa jednoga individua je konstitucionalna osobina, koja se temelji na nasljedstvu odredjenih osobina crvenih krvnih zrnaca i krvnog seruma i ne mijenja se tokom čitavoga života. Ipak se utvrdjivanjem krvnih grupa očinstvo nikada ne može sigurno utvrditi, dok se u nekim slučajevima ono **može sa sigurnošću isključiti.**

Nezakonito dijete R. M. svoju krvnu grupu III/B nije naslijedilo od matere, čija grupa I/O nema osobina djetinje krvne grupe. Prema tome dijete je svoju krvnu grupu moralo naslijediti od oca.

G. M. prema osobinama svoje krvne grupe IV/AB mogao bi biti otac navedenoga djeteta, jer se i u njegovoj krvi nalazi izvjesnih osobina, označenih sa B, koje se nalaze kod djeteta.

Direktnom reakcijom izmedju krvnih crvenih zrnaca djeteta i krvnog seruma R. M. i G. M. takodjer je utvrdjena mogućnost, da je G. M. otac istoga djeteta.

Važno je napomenuti, da otac istoga djeteta osim u krvnoj grupi IV/AB, u kojoj se nalazi G. M., može da se traži i u grupi III/B, t. j. u istoj grupi, u kojoj se nalazi dijete i da u ove dvije krvne grupe, III. i IV. spadaju 15—20% svih ljudi u ovim krajevima (t. j. u Vojvodini).

Na osnovu izloženoga a na traženje sreskoga suda dajemo stručnjačko liječničko mišljenje: da G. M. prema osobinama svoje krvi utvrdjenim isohemaglutima-

Digitized by Google

cijom po Landsteineru m o ž e d a b u d e otac, što znači, da se za istoga ovim putem ne može dokazati da nije, kao što se ne može dokazati niti da je otac nezakonitog djeteta R. M.

Priopćio dr. F. D u j m o v i ć.

POLOŽAJ JAVNIH BILJEŽNIKA STAVLJENIH NA RASPOLOŽENJE. — Pod ovim naslovom pozabavio se je gosp. dr. Zsitvay Eugen ovim pitanjem u predjašnjem broju »Mjesečnika«, želeći raspravljanje o ovom predmetu osobito obzirom na § 9. zakona o javnim bilježnicima. Cijenim, da glede § 9. br. 9 zakona o javnim bilježnicima ne može postojati nikakovo pitanje. Propis je jasan i dok postoji, mora se vršiti. Osim ovoga svaki javni bilježnik mora nastojati, da država bude jaka, jer u jakoj državi ima mjesta pravnoj svijesti i sigurnosti. Ako je pravna sigurnost osigurana, tada se ne može desiti, da netko izgubi položaj radi neutvrdienih činjenica. Današnji javni bilježnici u našoj državi djelima dokazuju, da žive žele njezinu jačinu, pa baš stoga zaslužuju zakonsku zaštitu. Pri ovom pitanju ima nešto drugo da se prigovori. Bilo je mnogo novo sistemiziranih javno-bilježničkih mjesta, na koja su reflektirali stari, iskušani javni bilježnici. Koliko je poznato, ova su mjesta pokrili pravnici izvan javno-bilježničkoga staleža. Po postojećim propisima javni bilježnici nemaju pristupa u odvjetništvo i sudstvo, pa je više nego pravedno, da u svome staležu imaju zasluženu prednost. Propisom § 243. zakona o javnim bilježnicima teško su kažnjeni javni bilježnici povredom akuzatornoga načela. Postavljanjem javnih bilježnika na raspoloženje nije se ništa postiglo, niti će se išta realnoga postići. Ako je javni bilježnik počinio koju krivicu, mora snositi i posljedice. Ali ako je on čestit gradjanin i savjestan radenik, ne bi smio svojim položajem biti u neizvjesnosti. Zakonom o javnim bilježnicima nanešeno je mnogo nevolja javnim bilježnicima i javno-bilježničkom staležu, ali nas tješi nada, da će vrijeme i tome naći lijeka, te da će javno bilježništvo postići svoj pravi položaj, koji mu po svemu pripada.

I v o S t a n o š, javni bilježnik u Biogradu n/m.

POZIV

Na temelju §-a 12. društvenih pravila sazivljem u ime Upravnog odbora

REDOVITU GODIŠNJU GLAVNU SKUPŠTINU
Pravničkog društva u Zagrebu

za **četvrtak, dne 22. ožujka 1934. u 6 sati popodne** u dvoranu III. (I. kat) sveučilišta u Zagrebu s ovim

dnevnim redom:

1. Pozdrav predsjednika;
2. Radno i računsko izvješće upravnog odbora te izvješće pregledatelja računa;
3. Izbori: predsjednika i članova upravnog odbora (18), dvojice pregledatelja računa i dvojice zamjenika;
4. Ustanovljenje visine članarine prema §-u 4. pravila;
5. Eventualni prijedlozi članova, u koliko su upravnom odboru podneseni pismeno bar 8 dana prije glavne skupštine (§ 12. pravila).

U Zagrebu, dne 1. III. 1934.

Predsjednik:
Dr. Edo Lovrić v. r.

Digitized by Google

MJESEČNIK
GLASILO PRAVNIČKOGA DRUŠTVA

Uredili:

GOD. LX. Dr. Edo Lovrić, kr. sveuč. prof. ZAGREB, 1934.
OŽUJAK—TRAVANJ Dr. Ivo Politeo, odvjetnik BROJ 3. i 4.

Rooseveltov veliki eksperimenat

Piše dr. Milobar Franjo, sveuč. profesor u Zagrebu.

II.

ZAKON ZA OBNOVU AGRARSTVA.

(Farm. Recovery Act.)

U prvom članku smo vidjeli, u kako izvanrednim prilikama je Roosevelt nastupio svoju vladu i kakovom je energijom istupio, da odbije najbliže pogibelji. Ali da se uzmože bolje shvatiti njegov dalji rad, valja držati one trajne prilike, koje su vazda, a ne samo u vrijeme krize utjecale na stvaranje i djelovanje američkih (USA) vlada. Valja naime držati na umu, da se USA dijeli (u gospodarskom pogledu) na dvije velike pole: na agrarnu, koja obuhvaća južne i zapadne države USA; te industrijalno-financijalnu polu, koja obuhvaća istočne i sjeverne države Unije sa New York državom na čelu. Ove potonje su domena republikanske stranke, a one prve su domena demokratske stranke. Republikanska stranka je čedo, tvorevina i instrumenat industrijalnih i financijalnih kapitalističkih organizacija; a demokratska stranka je pretstavnik agraraca. Republikanska stranka je bolje organizovana, bogatija na novcu i novinstvu i svim drugim sredstvima za uplivisanje širokih slojeva.

Osim toga uživala je ova stranka u većoj mjeri simpatije ili možda točnije rečeno u manjoj mjeri mržnju crnaca, u južnim (agrarnim) državama, gdje su crnci mnogo jači brojem nego u sjevernim državama. A to nije ni čudo, jer su u velikom gradjanskom ratu sjevernjaci donijeli emancipaciju i gradjanska prava crncima, dočim u južnim, agrarnim državama do danas postoji duboka mržnja izmedju nekadanjih bijelih gospodara i nekadanjih crnačkih robova. I zato su crnci malone u cijelosti glasovali za republikance i ovima pomagali do većine, kako kod izbora predsjednika Unije, tako i parlamenta. Posljedak je svega toga bio, da su demokrati rijetko dolazili na vladu. Obično su i pretsjednici i paralamenti (većine) pripadali republikanskoj stranci. Ta pak stranka bila je sluga (a po njoj i parlamenat i pretsjednik i cijela ekzekutiva) industrijalnoga i financijalnoga kapitalizma. Na taj način t. j. tim instrumentom osigurala si je u USA

Digitized by Google

domaća industrija monopol na domaćem tržištu, isključivši visokim carinama vanjsku utakmicu. Posljedica je visokih carina bila, da se je i vanjski svijet ogradjivao visokim carinama protiv utakmice iz USA. Industrija u USA diktirala je agrarstvu na domaćem tržištu. To je bilo agrarcima doduše neugodno, do velike krize ipak još podnošljivo. Ali za krize bilo je agrarstvo već i onako prezaduženo, upravo stavljeno u nemogućnost, da iz svojih gotovo posvema obezvrijedjenih proizvoda plaća i same kamate; da kupuje skupe industrijalne proizvode, a kamo li da otplati dugove. Ali kako su agrarci bili glavna mušterija industrije, zapala je i ova u krizu uslijed krize agrarstva. Posljedica toga je bio nagli i golemi porast broja neuposlenoga radništva. I tako je eto nezasitni internacionalni novčani kapital svojim špekulacijama bacio u krizu i industrijalni kapital, u zdvojnost agrace i radništvo. Ova potonja dvojica bila su već na zaskoku u revoluciju. Medju agrarcima i radnicima je bio i ogroman broj crnaca, dakle onoga elementa, koji je do sada bio velika potpora republikancima, odnosno financijalno-industrijskom kapitalizmu. Ali ondje, gdje je kapitalizam utjecao na zakondavstvo, upravu i sudstvo, razumljivo je, da nije moglo radništvo (a ni agrarstvo) doći na zelene grane ili barem do dovoljne zaštite svojih interesa.

Sve to više rastuće iskustvo, da te skupine ne mogu mnogo očekivati od stranke, koja služi ovakovom kapitalizmu, moralo je napokon doći i stranački do izražaja. Pa to se je i dogodilo pod Hoorerovom vladom, kada je nastala ta groteskna pojava, da su u ekzekutivi gospodovali republikanci, a u parlamenu demokrati.

Napokon demokrati izvojštiše i svojega pretsjednika — Roosevelta, guvernera najmanjčesterskije države na svijetu — New Yorka.

Roosevelt je čovjek agraraca i radništva, te ljuti neprijatelj internacionalnoga novčanoga kapitala, »internacionalnih bankara« kao i mančesterskoga industrijalizma — »industrijalnih gulikoža«, koje je sve imao prilike proučavati iz najbliže blizine kao guverner New-Yorka.

Držeći sve ovo pred očima, bolje ćemo razumjeti njegov dalji rad kao i otpor onih premoćnih krugova domaćih i internacionalnih, koji ga od prvoga časa dočekaše sa nepovjerenjem i sa kojima se doskora sukobio i kod kuće i na londonskoj svjetskoj ekonomsko-monetarnoj konferenciji.

REFORME I BORBE.

U prvom mjesecu svoje vlade (ožujak 1933.) otstranio je Roosevelt sa divnom energijom i pravim husarskim tempom najiminentniju pogibelj — bankarsku krizu. Tim je zadivio cijeli američki narod, osvojio si njegove simpatije i nevidjeno povjerenje. Ali time dakako još nije bila ni iz daleka otstranjena velika kriza. Još je tu preostala agrarna, industrijalna, financijalna i monetarna kriza, te preteški problem neuposlenosti od kojih 13 milijuna radništva.

Kako smo već spomenuli, Roosevelt nije nikada potanko prikazao svoj program. Istom danas, dakle poslije godinu dana njegova vla-

Digitized by Google

danja' tek se razabira, da on ima neki opširni i radikalni program, koji znači za dosadanji mančesterski mentalitet Amerikanaca pravu revoluciju. Zato Roosevelt daje svoj lijek u malim dozama, pilulu po pilulu, točku po točku svojega još do danas nerazloženoga programa. Zato je o cjelokupnosti njegovoga »New deal-a« preuranjeno izricati sud. Zato se u ovaj čas ne može prikazivati njegov rad nego tako, da ga slijedimo korak za korakom.

Već iza mjesec dana po nastupu Roosevelta, nakon što je otstranio krizu banaka, počelo se opažati, da on kani ići i dalje, samo se nije znalo kamo, u kojem smjeru. A to nisu pravo znali ni njegovi ministri, ni njegovi savjetnici (advisers), — upravo nitko, jer je imao i medju ministrima i medju savjetnicima ljude posve oprečnih nazora. Odatle se radjaju borbe ne samo sa raznim klasama u pučanstvu, nego i sa raznim ministrima i savjetnicima. I dogadja se, da ga ostavlja sada koji ministar, onda koji savjetnik, pa da otvoreno stupa u opoziciju, predbacujući mu — sada sa više sada sa manje opravdanosti — razne pogrješke, oprečnosti, nelogičnosti i t. d. Nu najviše se isticalo, da u isti čas preduzima različite pokuse, koji se medjusobno kose i paraliziju. A takovih slučajeva ima više. Ponajprije mu se predbacuje, da u isti čas ide za momentanim, prolaznim, ciljevima i za velikim dalekosežnim reformama za budućnost, t. j. da ide za otstranjenjem momentane gospodarske krize, a u isti čas za tim, da cijelo gospodarstvo postavi na neke nove temelje. Ta borba je počela odmah, čim je svladana goruća bankarska kriza i čim se je dao na posao, da sanira krizu na drugim područjima. Valja priznati, da Roosevelt nije jako čedan, pošto na svakom području traži od parlamenta diktatorske ovlasti za najšire i najdublje mjere, a da pri tome nije pobliže razložio, ni što ni kako kani raditi. U normalnim vremenima ne bi se sigurno ni jedan pretsjednik usudio ni pomišljati na nešto sličnoga. Ali u taj čas vladalo je u USA zaprepašćenje, zdvojnost, strah pred revolucijom i krvavom borbom svijuh proti svima. U takovom psihološkom raspoloženju bio je sav svijet sretan, da se je našao čovjek pun energije, koji je pokazao od prvoga dana svojega vladanja, da zna, što hoće i kako će; čovjek, koji je znao uliti u svačiju dušu nadu, da će spriječiti revoluciju i opći kaos. Zato je javno mnijenje uz Roosevelta i traži od parlamenta, da Rooseveltu odobri sve, što zahtijeva. A zato opet nije bio potreban velik pritisak na parlamenat, jer je ovaj (odnosno njegova velika većina) bila uvjerena, da je uzrok krize preniska cijena agrarnih proizvoda i surovina. A ovomu da je uzrok nestašica novca (deflacija); a ovoj konačno, da su uzrok manevri zlatnoga kapitala. I zato je u parlamentu vladao inflacionistički mentalitet, koji je u raznim oblicima htio doći do izražaja i ostvarenja. Taj svoj mentalitet očitovao je parlamenat prigodom raspravljanja Rooseveltova zakonskog prijedloga o pomaganju agrarstva (Farm Relief Bill). Parlamenat ne samo nije ništa smetalo, što predsjednik traži diktatorske ovlasti na ovom području, već mu svojevoljno proširuje takove ovlasti i na monetarnom području. Senat je naime umetnuo u Rooseveltov Farm Re-

Digitized by Google

lief Bill još t. zv. »inflacionistički amandement« senatora Thomas-a.[1] Roosevelt je ovaj dodatak senatorov rado prihvatio, ali samo kao permisivan a ne imperativan. Na 12. svibnja bude ovaj zakonski prijedlog sankcioniran i postade zakonom. A Roosevelt dobije odmah dvije diktatorske ovlasti po njemu: na području agrarstva i monetarstva.

ZAKON ZA USPOSTAVU POLJODJELSTVA.
(Farm Reeovery Act. 12/V-933.)

Pod dojmom, što ga je ovaj zakon učinio na javnost, moglo bi se reći: od samoga pera ne vidi se kalpak. Svu naime pozornost navukao je na sebe onaj »Inflacionistički amandement« Thomasov, tako da je ostali dio, sadržina zakona ostala sasvim u sjeni.

Otkada je Roosevelt napustio zlatnu valutu (19/IV. 1933.) i uzakonio inflacionistički amandement, sav financijalni, industrijalni i komercionalni svijet zabrinjavao se pitanjem: Kakvu vrijednost će imati sada dolar? U kakvom će odnošaju stajati naprama engleskoj funti (papirna valuta od god. 1931.) i naprama franku (europska zlatna valuta)? Svi su ti krugovi usredotočili svoje napore u smjeru, da sklonu Roosevelta na što skoriji povratak na zlatnu valutu ili barem na privremenu stabilizaciju odnošaja dolara spram spomenutih valuta. U toj brizi i u tom nastojanju sasvim su zaboravili na spomenuti agrarni zakon. Oni nisu ni opazili, da se je već kod prvoga koraka uvodjenja ovoga zakona u praksu imalo riješiti jedno presudno načelno pitanje, prema kojemu je kasnije valjalo prilagoditi saniranje kriza na području industrije, trgovine, a i novčarstva, kao i sam problem neuposlenosti. A to pitanje je glasilo: Ima li se kriza rješavati u nacionalnom ili internacionalnom smjeru, antarktički ili komercionalistički?

U samom Rooseveltovom kabinetu (ministarstvu) i u krugu njegovih savjetnika, medju gospodarskim teoretičarima, a po gdješto i medju praktičarima, bilo je odlučnih pristaša jednoga i drugoga smjera. Tako je n. pr. Rooseveltov ministar vanjskih poslova Hull,[2] odlučni internacionalist i pristaša što slobodnije trgovine. On bi želio trgovačke ugovore sa ostalim svijetom. U tu svrhu on bi hotio razbiti carinske barikade, te što više olakšati uvoz i izvoz, uvjeren da i Amerika i ostali svijet mogu napredovati samo izmjenom dobara i služnosti, pa da se jedino na taj način može uspješno riješiti i agrarna kriza, a nipošto izolacijom i antarkijom.

Najizrazitiji zastupatelj ekonomsko-nacionalnoga (autarktičnoga) stanovišta je profesor Raymond Moley. I njega poznamo već sa londonske svjetske konferencije. Tada je on bio podtajnik u Rooseveltovom ministarstvu. Na londonskoj konferenciji je došao u tako oštar sukob sa Hullom, da je ovaj tražio od Roosevelta, da ili Moley-a otpusti ili prime njegovu (Hull-ovu) ostavku. Roosevelt se je odlučio za ono prvo. Profesor Moley se je ponovno početkom ove godine sukobio

---

1 Sadržaj ovoga amandementa je već spomenut u prvom članku.

2 Poznat nam sa svjetske ekonomske konferencije u Londonu prošle godine.

Digitized by Google

sa Hull-om na panamerikanskoj konferenciji u Montevide-u, gdje je napao Hull-a i Roosevelta tvrdeći, da njihova politika stoji u protuslovlju sa prvobitnim Rooseveltovim nacionalno-ekonomskim »New Deal-om«. On je tumačio, da USA dostaje sama sebi; da ona može proizvoditi skoro sve što treba; da već u normalnim vremenima domaće tržište troši devet desetina (9/10) domaće proizvodnje, pa zato da radi one 1/10 nije nužno širom otvoriti vrata utakmici vanjskoga svijeta, kojega USA da ne treba. Ta vanjska utakmica da bi utukla domaću proizvodnju, jer da povišenje proizvodnih troškova uslijed povišenja radničke naplate i skraćenja radnoga vremena čini domaću proizvodnju nesposobnom za utakmicu sa onim zemljama, gdje su radničke naplate niže a radno vrijeme dulje. Ove okolnosti, da zahtijevaju još više carinske ograde. Politika pako potpune autarkije da zahtijeva smanjenje prema potrebama domaćega tržišta.

Nekako po sredini ili — možda točnije rečeno — neutralno stoji ministar poljodjelstva (Secretery for Agriculture) Mr Wallace. On već kroz mjesece upućuje javnost i oprečne tabore, da se valja odlučiti na jednu ili na drugu stranu, jer da se u isti čas ne može ići u dva oprečna smjera. Ako USA želi izvažati, onda mora dozvoliti i uvažanje i utakmicu strane proizvodnje na domaćem tržištu. A da se domaća proizvodnja uzmože na domaćem tržištu konkurirati sa stranom utakmicom, da valja prilagoditi radničke nadnice i radno vrijeme toj utakmici (t. j. sniziti nadnice i produžiti radno vrijeme), te sniziti carinske ograde. Politika pako potpune autarkije da zahtijeva smanjenje obdjelavanja zemljišta za 40 milijuna akra (jutara, 40.5 ara), te nekoliko milijuna pučanstva odbiti od poljodjelstva i prenijeti u neku drugu uposlenost; a i ostala proizvodnja da bi se imala podvrći do sada nevidjenomu reglementiranju. Ako se pako zemlja odluči za internacionalnu trgovinu, tada da mora računati na uvoz od neko 1000 milijuna dolara strane robe. Wallace sam izjavljuje se proti jednoj i drugoj skrajnosti; on je za srednji put, pa bi dozvolio za kojih 500 milijuna uvoza i za kojih 25 milijuna jutara ograničenje obdjelavanja zemljišta.

Koje će od ova tri stanovišta biti konačno prihvaćeno, odlučit će Roosevelt. U vrijeme, kad je bio izabran za pretsjednika, Roosevelt je naginjao Hull-ovom stanovištu. Poslije toga prisilila ga je briga oko domaće rekonstrukcije gospodarstva, da se skoro sasvim prikloni autarkiji. Ali najzad izgleda, kao da će se Roosevelt prikloniti srednjoj, Wallace-ovoj liniji, jer je dne 27. V. p. g., na konferenciji, kojoj su prisustvovali i Hull i Wallace i drugi članovi, koji imaju posla sa upravom trgovinske politike, odlučio, da se stvore banke za izvoznu vjeresiju, koje će finansirati trgovinu sa Kubom, Rusijom i drugim zemljama. Ove banke će stajati pod upravom Mr Peek-a, koji je izjavio, da je njegov glavni cilj, usposobiti američkoga farmera, da nadje vanjska tržišta za suvišak svoje proizvodnje.

To je povijest Farm Relief Act-a do danas. Nu valja spomenuti, da je medjutim bilo u prošlom ljetu i jeseni velikoga nezadovolj-

Digitized by Google

stva, komešanja, revolta, a malo je manjkalo i do revolucije farmera. Wallace i general Johnson su morali osobno trčati medju pobunjene farmere, da ih umire i da im rastumače, da se u par mjeseci ne mogu čudesa stvoriti. I sam toliko obljubljeni Roosevelt morao je govorima preko radia miriti farmere. To mu je pošlo za rukom, jer osim riječi bilo je tu dovoljno i brzo takodjer materijalne pomoći. Roosevelt je otvorio banke, koje su uz najpovoljnije uvjete davale farmerima zajmove; on je nakupovao velike zalihe žitka za neuposleno radništvo. Te mjere s u donekle i prolazno podigle cijenu agrarnim proizvodima, ali ne trajno. To je bilo opet dokazom, da se ni autarkijom ne mogu trajno držati cijene na visini.

Na 2. III. 1934. upravi Roosevelt poruku Kongresu, u kojoj traži, da parlamenat ovlasti vladu, da može sklapati trgovinske ugovore sa stranim narodima, da može promijeniti postojeće carine i ograničenja uvozu, tako da od toga bude imalo koristi američko agrarstvo i industrija. Neslužbeno dalo se razumjeti Kongresu, da pretsjednik želi da može sniziti ili povisiti carine za 50%, te da mu se ta ovlast dade na tri godine. Taj svoj zahtjev obrazlaže Roosevelt upozorujući, da je kraj sadanjih tarifa i ograničenja američki izvoz pao u godini 1933. na 52% u robi a za 32% u vrijednosti naprama godini 1929. A to da znači »neuposlenost ruku, mirovanje strojeva, stajanje brodova u dokovima, zdvajanja seljačkih kućanstva i gladovanje industrijalnih obitelji«.

A što ovo na koncu znači? To znači dvoje. Prvo, da je misao autarkcije zabačena; drugo, da će se sklopiti takovi ugovori sa stranim državama, koji će ići mnogo na korist agrarstvu, a po svoj prilici manje na korist a lako i na štetu američke industrije.

I tako eto vidimo, da se je Roosevelt istom nakon godinu dana kolebanja izmedju ekonomskoga nacionalizma i komercionalizma, izmedju autarkicje i medjunarodne saradnje, odlučio za ovo potonje. I na ovom načelu nastoji riješiti agrarnu krizu. Ali kada se je zbog agrarstva postavio na ovo stanovište, morat će isto učiniti i na drugim područjima. Prva godina bila je godina pokušavanja sa posljetkom dobrim dijelom prema poznatoj francuskoj: »Qui trop ambrasse mal étraint«.

ZAKON ZA OPORAVLJENJE NARODNE INDUSTRIJE (15. VI. 1933.).

(National Industry Recoveny Act,skraćeno: NIRA).

Čim je Roosevelt 12. svibnja dobio zakon za unapredjenje agrarstva (Farm Recovery Act), već je u drugoj polovici svibnja podnio parlamentu zakonski prijedlog o saniranju industrije (National Industry Recovery Bill). Vidjeli smo, da je Roosevelt dobio sa onim prvim zakonom diktatorske ovlasti ne samo na području agrarstva nego i na području monetarstva. A sa ovim potonjim zakonskim prijedlogom zahtijeva isto tako diktatorske ovlasti na području industrije. Sam

Digitized by Google

Roosevelt je rekao poslije uzakonjenja ovoga zakonskoga prijedloga, da je to najvažniji i najdalekosežniji zakon, što ga ikada stvorio Kongres. Ovim zakonom daje se pretsjedniku vlast, da može n. pr. ograničiti prekomjernu proizvodnju dobara; da može povisiti radništvu nadnice i skratiti radno vrijeme; daje mu se ovlast, da može podijeliti i oduzeti dozvolu za tjeranje obrta; da može izdavati naredbe za reguliranje industrije, te industrijalce prisiliti na prihvat i provedbu tih naredaba, ako to ne bi htjeli dobrovoljno učiniti.

Ovdje smo naveli samo nekoje krupnije ovlasti, koje onda Rooseveltovi »codes-i« (naredbe) potanje razvrštavaju. Ali kada su svijetu postale poznate ovlasti, što ih je Roosevelt tražio i dobio od parlamenta sa ova dva zakona, bilo je jednodušno mnijenje cijele svjetske javnosti, da u današnje vrijeme ne ima na krugli zemaljskoj vladara i da ga nije bilo od stoljeća, koji bi imao toliku moć i tolike diktatorske ovlasti kao što pretsjednik »najliberalnije republike na svijetu« — Roosevelt.

Da se u najdemokratskijoj i najkapitalističkijoj republici nije moglo doći do diktature bez oštre borbe, to je lako razumjeti i vjerovati. A da je ta borba morala biti žilava, može se razumjeti odatle, što je opozicija imala moralnu potporu cijeloga kapitalističkoga i liberalnoga svijeta i cijeloga njihovog novinstva. Ovamo spada i jedan od prvih engleskih i svjetskih listova »Times« , kojim se i mi najviše služimo, kako su to čitatelji već i sami mogli opaziti. Sa neprikritom zloradošću javlja ovaj list Rooseveltove teškoće i potcrtava eventualne pogrješke ili neuspjehe.

Borba za uzakonjenje NIRA je započela već koncem svibnja, a »Times-ov« dopisnik iz Washingtona javlja 4. lipnja svome listu: »Rastući duh neodvisnosti, koju je razvio Kongres minuloga tjedna, pokazuje, da je vlada stigla na kritičnu točku svoje karijere. I za nekoliko narednih dana pokazat će se, je li ili nije pretsjednik Roosevelt kadar popraviti svoj malaksajući autoritet u toliko, da svoj prijedlog očuva od teških okresavanja«.

Malo niže piše dopisnik: »Dogadjaji minulih dana nisu ostavili niti najmanju dvojbu, da je Rooseveltova pojava izgubila ponešto od svoje magičnosti i da Kongres nije više pripravan na onu neprijepornu odanost vladi, koja je karakterizovala njegovo držanje za prva dva mjeseca novoga režima... Kritika pretsednikove politike, koja je bila smatrana za ranijih dana režima kao nešto srodna uvredi veličanstva, diže sada glavu s mnogih strana«. Ali na koncu članka ipak mora dopisnik priznati, da Rooseveltova popularnost i prestiž — usprkos svih kritika — stoji tako visoko u cijeloj zemlji, da bi njegov apel na narod mogao daleko potkopati moć kritike.

I doista naišao je slijedećih dana Roosevelt na jaku opoziciju u parlamentu, naročito u Senatu, koji je nevoljko gledao, kako se Roosevelt sa ovakovim specijalnim zakonima izvlači ispod kontrole Senatora i izgradjuje diktaturu. Ali ma koliko bila zanimljiva ova borba i izigravanje ustava ustavnim putem i sredstvima, prelazimo potankosti. Dovoljno će biti, ako spomenemo, da je već na 16. lipnja »Timesov«

Digitized by Google

dopisnik javio svojemu listu pod naslovom »Roosevelt pobjedjuje. Senat uzmiče. Predsjednik ima slobodne ruke« ponovni uspjeh Rooseveltov. Ovom pobjedom je Roosevelt dobio opet diktatorske ovlasti na području industrije. Dopisnik završuje svoj članak sa devet glavnijih ovlasti, koje pokazuju, što sve može učiniti pretsjednik:

1. On može ubirati poreze od trgovaca agrarnih proizvoda, pa novac dijeliti farmerima kao dar;
2. On može odrediti drastično umanjenje obradjivanja zemljišta;
3. On može odobriti, a do potrebe i pooštriti naredbe o poštenoj konkurenciji medju industrijalcima;
4. On može ustanoviti maximum radnih sati, i minimum nadnica za industrijalne radnike;
5. On može prisiliti sva poslovna poduzeća, da si pribave federalnu dozvolu,[3] bez koje im se može zatvoriti posao;
6. On može nametnuti općenitu zabranu, ustanoviti ograničene uvozne kvote, davati dozvole uvažačima, ili povisiti carine do svake visine, da zaštiti američku proizvodnju protiv vanjske utakmice;
7. On može zatvoriti sve banke, te im odrediti uvjete, pod kojima se mogu opet otvoriti;
8. On može smanjiti sadržinu zlata u dolaru za 50%;
9. On može izdati do 3 milijarde nepokritih državnih nota.

Dopisnik »Timesov« primjećuje: »Ovaj 73. Kongres snabdjeo je Roosevelta sa tako izvanrednim i diktatorskim ovlastima, na kakve ni jedan njegov pretšasnik nije ni u snu pomišljao. Na temelju tih ovlasti može pretsjednik zaveslati Uniju u socijalnu i ekonomsku revoluciju ... Kako daleko će se poslužiti pretsjednik sa ovim izvanrednim ovlastima ... koje praktički utječu na svaku fazu američkoga života ... to može jedino vrijeme pokazati.«

Kada je Roosevelt proturao svoj zakon, stvorio je ured, koji će ga provadjati (National Recovery Administration NRA). Tomu uredu postavi na čelo bivšega armijskoga generala Hugha Johnsona, inače po zanimanju industrijalca. Dakle čovjeka, koji je imao ne samo energičnu vojničku ruku, nego i industrijalnoga iskustva i poznavanja cijeloga tehničkoga i ekonomskoga mehanizma industrije. Sa mnogo energije i najbolje volje započme on svoju tešku zadaću. Jedan za drugim izdavaju se »codes-i« (mi bi to u ovom slučaju preveli kao — provedbene naredbe) za svaku pojedinu veću industriju. Mnogo truda i napora uloži general Johnson, da industrijalce nagovori na dobrovoljni prihvat tih naredaba. Ali išlo je teško, akoprem je u početku bio ovaj zakon pozdravljen sa entuzijazmom. Niti sami industrijalci nisu se baš jako bunili protiv njega zbog povišice nadnice i skraćenja radnoga vremena, jer su se nadali, da će po naredbi o poštenoj utakmici (Fair Competition Code), te visokim carinama naći svoj račun. Njih, odnosno njihov ponos, je više pekla naredba, da imaju priznati radničke organizacije; da moraju pregovarati sa pretstavnicima tih or-

[3] Od autonomnih vlasti već imaju dozvolu.

Digitized by Google

ganizacija o kolektivnim ugovorima, te da ne smiju otpuštati radnike, koji su organizovani ili neprimati ih u posao jedino zato, jer su članovi radničkih organizacija.

Neprilike, što su ih farmeri zadavali Rooseveltu osokolile su i industrijalce na veći otpor. General Johnson pozove široke slojeve u pomoć na taj način, da je uveo znak »Plavi orao«. Svaki industrijalac, koji je dobrovoljno prihvatio i potpisao, da prihvaća uvjete NIRA, dobio je ovakovoga orla na svoje tvornice i trgovine, pa je bio preporučen općinstvu. A tko nije prihvatio ni potpisao, taj je bio preporučen bojkotu. Pod ovakovim pritiskom sve je — hoćeš nećeš — potpisivalo te codes-e (naredbe), ali tkogod i kakogod je mogao, izigravao ih je. Odatle mnoge tužbe od strane radništva na poslodavce i ukori od strane generala Johnsona industrijalcima, dok napokon nije došlo sredinom ožujka ove godine do otvorenoga sukoba izmedju industrijalaca i Rooseveltove vlade. A dublji razlog leži u tome, što je Roosevelt pokazao, da napušta dosadanji autarkični smjer svoje politike i zatražio od parlamenta ovlast, da može sklapati nove trgovinske ugovore sa stranim državama i oboriti carine do 50%.

Za 5. III. o. g. sazvao je general Johnson pokrajinske ravnatelje svojega resora (NRA = Nat. Recovery Administration) na vijeće, da rasprave pritužbe, koje se dižu ili protiv ove uprave ili protiv povreda zakona o obnovi industrije (NIRA). Stigle su tužbe, da se sniženje radnih sati nečovječno produžuje; da se povišica nadnice smanjuje pod raznim izlikama; da se organizovano radništvo zastrašivanjem, uhodarstvom i drugim oružjima poslodavaca ugnjetava; a mala poduzeća da su ugušivana tajno dogovorenom akcijom velikih konkurenata. A sve molbe za pomoć upravljene na Upravu, da su ostale bez odgovora.

Pred ovim zborom ravnatelja držao je sam Roosevelt govor, koji je bio putem radi-a saopćen cijeloj javnosti. U tom govoru Roosevelt se obraća na one industrijalce i poduzetnike, koji žele veće dobitke, nego ih prema propisima (codes) idu; nadalje na one organizovane radnike, koji bi željeli kraće radno vrijeme i veće nadnice, koje im prema propisima (codes) pripadaju; i napokon govori i trošačima. Prvima veli, da se nitko ne protivi pravičnom i razumnome dobitku; ali da velika većina pučanstva oskudijeva, moral zahtijeva, da se na prvo mjesto postavi čovječnost, a zatim dobitak, a ne obratno. Organizovanim radnicima, koji nastoje, da suzbiju izigravanje naredaba o povišici nadnice i skraćenju radnih sati, a koji su organizovani u tako zvane »Company unions« (radničke organizacije, koje stoje u ovisnosti poslodavaca), veli Roosevelt medju ostalim, da sam zakon naredjuje, da radnici slobodno biraju svoje pretstavnike. Free choise »slobodni izbor« da se ima doslovno uzeti, i da je jasno, da vlada imade ne samo pravo nego i dužnost, da pazi, da radnici biraju svoje pretstavnike, i da ti izbori budu doista slobodni.

Trošačima pak veli ovo: »Mi ne možemo trpiti poslovanja, koja su očevidno monopolistična; koja naginju nepoštenim trgovačkim praktikama; koja ne dozvoljavaju radništvu slobodan izbor njihovih pret-

Digitized by Google

stavnika, ili koja su na koji drugi način dušmanska (hostile) javnomu interesu. U jednu riječ: Ne možemo trpiti zloporabe ekonomske moći, niti zloporaba protiv radništva, niti zloporaba protiv poslodavaca, niti zloporaba protiv trošeće publike. (Times 6. III. 1934.)

SUKOB PODUZETNIKA SA RADNIŠTVOM I VLADOM.

Zakon o obnovi industrije (NIRA) je ujedno Magna charta libertatum američkog radništva. Art. 7. toga zakona daje radništvu pravo slobodnoga organizovanja; pravo uglavljivanja kolektivnih ugovora sa poslodavcima o uvjetima rada; pravo posve slobodnoga izbora pretstavnika radništva. Osim toga taj zakon ustanovljuje povišenje nadnice radnicima i skraćenje radnih sati; zabranu uposlivanja djece, maloljetnika i žena.

Ma da je ovaj zakon stupio na snagu već sredinom lipnja 1933., premda su ga poslodavci na oko prihvatili, oni ga nisu obdržavali, nego su ga na sve moguće načine izigravali. Oni bi bili voljni progutati i povišenje nadnice i skraćenje radnih sati, i sve drugo, samo nisu mogli podnijeti to, da se radništvo organizuje neodvisno od njih i da preko svojih pretstavnika »diktira« poslodavcima uvjte. Do sada bilo je radništvo većim dijelom organizovao u tako zvanim »Company unions«, a manje u nezavisnoj »American Federation of Labour«. One prve (company unions) organizacije ili »poslodavačke« organizacije su tako rekuć mjesne organizacije kod pojedinih poduzeća, koje sami poslodavci pogoduju, podupiru, ali i na koje potpuno uplivišu. Te organizacije su skroz nepolitičke i jedino ekonomske interese radništva zastupaju. Potonja organizacija »Američka federacija radništva« je neodvisna i za mentalitet američkih poslodavaca odveć europska, odveć politička, internacionalna. U »Company unionima« odnošaj izmedju poslodavca i radništva je više patriarhalan, a kod »Američke radničke federacije« je više klasno-borbeni. U onoj prvoj organizaciji može se dogoditi, da radništvu ide bolje nego li u federaciji, ako je poslodavac čovječan i uvidjavan (n. pr. kaošto je to slučaj kod Henry Forda »kralja automobila«). Ali uslijed veće ovisnosti i bez ikakvoga zaledja, može biti radništvo jače izrabljivano naročito djeca, malodobnici, žene. A to se gotovo redovito dogadja, gdje su poduzeća dionička društva.

Tužbe na poslodavce, da izigravaju ova prava radništva, koja im je podijelio Roosevelt, počimaju od prvoga dana i ne prestaju do danas. Vlada opominje, nagovara, grozi se, ali oštrih mjera ne poduzima, akoprem Roosevelt ima silno oružje u rukama po zakonu NIRA. Na 5. III. o. g. vidjeli smo, da je Roosevelt još jednom opomenuo poslodavce. Tri dana kasnije sazvao je general Johnson, šef uprave za obnovu narodnoga gospodarstva (National Recovery Administration ili NRA), pretstavnike industrije za konsumna dobra i pretstavnike fabričkih dobara, da izmedju njih sastavi dva odbora po dvanaest osoba, s kojima će ugovarati o daljnoj provedbi zakona o industriji (NIRA), te o stvaranju k a z n e n i h n o r m a (!) u smislu istoga zakona. I to na naročitu zapovjed Roosevelta. (Times 9. III. 1934.). A nije manjkalo

Digitized by Google

ni drugih prijetnja. Ali najviše pažnje zaslužuje ona sa štrajkovima radništva. »Ja znadem gdješto, što bi se moglo dogoditi ovoga proljeća u ovoj zemlji: najgora epidemija štrajkova, što ih je vidjela naša historija«. (Times 2. III. 1934.) Ovo je vrijedno zapamtiti, jer ne će proći ni sedmica dana i ove »proročanske« riječi generalove malo da ne će postati činom.

U sukobu izmedju veleindustrije i Roosevelta valja držati na oku činjenicu, da je radništvo u USA organizovano poglavito u dva velika tabora: »Company unions« ili pod uplivom poslodavaca stojeće radničke organizacije i »Američka radnička federacija«, koja je teoretski neovisna, ali u zbilji stoji pod uplivom vlade (Roosevelta i generala Johnsona). One prve su bile jako razvite kod velike industrije, a osobito kod autombilske. Kada je stvoren zakon o industriji (NIRA) u lipnju 1933., opetovano je »Federacija« pozivala »Company-je«. da joj se pridruže. Ali ona su to vazda odbijala, ma da je general Johnson označio to odbijanje povredom NIRA. Je su li te »company«-organizacije to činile iz osvjedočenja ili pod teškim pritiskom poslodavaca, to ne znamo; ali to je sigurno, da su se bojale, da će više izgubiti ako se posvade sa poslodavcima, nego su se nadali od ujedinjenja sa radničkom »Federacijom«. Bilo sada kako mu drago, ali na 15. III. dade pretsjednik velepoduzeća »General Motor Corporation-a« Knudsen izjavu pred »Narodnim radničkim uredom« (National Labour Board, to je od vlade postavljeni ured za izgladjenje sukoba izmedju poslodavaca i radnika, sastavljen iz pretstavnika jedne i druge strane) — da njegove radničke organizacije (company) ne priznavaju radničku »Federaciju« i da ne će apsolutno da imadu ikakvoga posla s njom. Ovo je bio ujedno odgovor za cijele automobilske industrije. Na to se počelo oblačiti u onom smjeru, kako se je bio zagrozio general Johnson. To jest, iza toga slijedi izjava Williama Green-a, pretsjednika radničke »Federacije«, da »motorska industrija stupa na prag jednoga od najvećih štrajkova, što ih je historija američkoga naroda vidjela«. To su gotovo iste riječi, koje je tjedan dana prije toga izrekao general Johnson. Ako još spomenemo, da je ovaj pretsjednik radničke »Federacije« Green u isti čas i činovnik Johnsonovog resora, kao i član onoga »Narodnoga radničkoga ureda«, onda nije teško pogoditi, zašto je general Johnson znao već pred tjedan dana, da bi mogla izbiti takova epidemija štrajkova, »kakove još nije vidjela povijest naroda«. Na 18. III. javlja »Timesov« dopisnik svomu listu, da je jedan milijun željezničkih radnika odbilo prijedlog željezničkoga odbora, da se 10% sniženja plaće, koje ističe 30. VI., produži od 1. VII. na daljih deset mjeseci. Radnici se zaprijetiše dne 17. III. štrajkom. I s t i d a n najavi i pretsjednik radničke »Federacije«, Green, da će sto hiljada motorskih radnika stupiti u štrajk, ako poslodavci ne povuku svoju odluku, da ne će priznati radničke »Federacije« niti s njom imati posla. Za 19. III. najavio je general Johnson svoj dolazak u New York na skupštinu motorskih poslodavaca i njihovih radnika, da spriječi štrajk.

Digitized by Google

U New Yorku je general Johnson raspravljao dva dana. Industrijalci su mu tom zgodom dali razumjeti, da oni upravo njega, Johnsona, smatraju za potstrekača ovih štrajkova. Oni su naime optužili vodju radničke »Federacije« Greena, da on zlorabi svojstvo kao činovnik Johnsonovog resora i »Narodnog radničkog ureda« zavadjajući njihovo radništvo na štrakove — tobože po želji vlade. Čini se, da industrijalci nisu bili ni sada popustljivi i da su bili pripravni izazvati vladu, da tjera mak na konac t. j. neka upriliči još nevidjeno golemi štrajk; neka uzdrma industriju i neka liši nekoliko stotina hiljada radnika kruha — na sam Uskrs!

Nu Roosevelt nije čovjek, koji hoće uz svaku cijenu glavom kroz zid. U zadnji čas on posreduje. Brzojavno zamoli vodje radništva, da odgode štrajk i da mu dadu vremena za pregovore sa poslodavcima. U isti čas zamoli poslodavce, da pošalju svoje pretstavnike k njemu u Washington na pregovore. Na 20. III. jedno i drugo se dogodilo i pokazala se čudna pojava: čim vlada treba štrajk — on je tu; čim ga ne treba — on prestaje! U ovaj čas stoji stvar tako, da je štrajk odgodjen, a pregovori pod rukovodstvom samoga Roosevelta započeli. S druge strane se pokazalo, da radništvo imade neograničeno povjerenje u Roosevelta, a ovaj opet da ima radništvo potpuno u ruci.

Velika uzubna je stišana brzo i glatko. Čim je Roosevelt »zamolio« radništvo, da se umiri i čeka, dok se stvori jedan n e p r i s t r a n i ured za proučenje »koji ću ja imenovati« — veli Roosevelt (»Times« 22. III. 1934.).

Ovime je oštrina krize uklonjena. Roosevelt je pokazao industrijalcima, da imade osim vlasti podijeljene mu od parlamenta, još i radništvo u svojoj ruci, pa će sada manevrirati i pregovarati sa industrijalcima, da ih skrši i pobijedi, »bez prolijevanja krvi«. I tako će eto mjesto goleme borbe imati i radnici i poslodavci mirni i veseli Uskrs.

Završujući ovaj članak, moramo svratiti pozornost na neke momente, koji pokazuju, da stojimo pred jednom zagonetkom — barem u ovaj čas. Vidimo naime, da je ovdje Roosevelt — kako veli Nijemac — päpstlicher als der Papst selbst — t. j. da traži više za radništvo nego ono samo. Roosevelt je izvojštio radništvu sniženje radnoga tjedna na 30 sati i minimum nadnice od 15 dolara. Radnici bi bili sretni i presretni, te su sami taj uspjeh polučili iza dugotrajnih i mučnih žrtava punih borba. Nu Rooseveltu to nije dosta. Sada se više borba ne vodi za radne satove i povšicu nadnice, nego za potpuno oslobodjenje radništva ispod upliva i ovisnosti poslodavaca. A zašto to? Zar je Rooseveltu draže, da milijuni radništva dodju u ruke komunističkih agitatora, nego da — ekonomski zadovoljni — ostanu pod uplivom konstruktivnih čimbenika? Na prvi pogled izgleda da je zbilja tako nekako. Ali čovjek počima Roosevelta shvaćati tek onda, kada pročita Wallaceovo tumačenje Rooseveltovog »New Deala«. Wallace je Rooseveltov ministar agrikulture, a svoju i Rooseveltovu politiku je protumačio u brošuri izašloj oko sredine ožujka o. g. Nu o tomu u nastavku.

Digitized by Google

Elektricitet kao objekat prava

Napisao dr. Jeremić Stojan, odvjetnik u Novom Bečeju.

I. — Elektricitet kao slobodna prirodna snaga, nalazeća se u zraku, materijama, životinjama, biljkama i t. d., nastala bez uticaja čovjekove radnje, stojeća izvan čovjekove vlasti i neprivedena čovjekovoj upotrebi njegovim djelovanjem, nije predmet ničije imovine, pa nije objekat prava.

Medjutim, privodjenje slobodne prirodne električne snage u čovjekovu vlast djelovanjem njegove radnje, daje čovjeku i imovinsko pravo nad njom. Elektricitet, i onaj, koji je sam po sebi prirodna snaga, postaje objekat prava, kada uslijed čovjekovog djelovanja prestane biti slobodan i kada ga čovjek svojim djelovanjem veže za svoju upotrebu ili za upotrebu drugih lica.

Pored elektriciteta kao prirodne snage, nastale bez uticaja čovjekove radnje, imamo medjutim i elektricitet proizveden čovjekovom radnjom tehničkim putem, uz upotrebu tjelesnih tvari, koje imaju izvjesna prirodna svojstva. Iako i u proizvedenom elektricitetu imamo pojave prirodne snage, ovaj elektricitet nije sam po sebi prirodna snaga, nego je proizvod čovjekove radnje. Ta čovjekova radnja, upotrijebljena za proizvodjenje ovoga elektriciteta, nesumnjivo daje čovjeku potpuno imovinsko pravo nad elektricitetom, koji je njegov proizvod. Proizvedeni elektricitet je uslijed toga još izrazitiji objekat prava.

Raznovrsnost svojstava elektriciteta: mehanički rad, toplotno, svjetlosno, magnetsko, fizičko, zvučno i kemijsko dejstvo, te mogućnost iskorišćavanja tih svojstava za postizanje koristi na raznim poljima čovjekovih interesa, dovodi elektricitet sve više do upotrebe u čovjekove svrhe. Voljom i pristankom proizvodjača elektricitet prelazi i u vlast drugih lica i tako postaje predmet imovine i trgovine medju ljudima i drugim licima. Kao predmet čovjekove vlasti i upotrebe, kao predmet imovine i trgovine, elektricitet postaje sve raširenije ekonomsko dobro, i kao objekat prava naglo se razvija u predmet prometa i pravnih odnosa.

Medjutim, i pored brzine svoga prodiranja u čovjekov život u svojstvu predmeta prometa i pravnih odnosa, elektricitet danas još nije u postojećem pravnom sistemu zauzeo sasvim odredjeno mjesto kao objekat prava. Tome je razlog s jedne strane u neodredjenosti prirodne nauke o samom biću elektriciteta, a s druge strane u konservativnosti pravnih učenja i pozitivnih propisa.

Elektricitetu je priznata sposobnost, da bude objekat prava, već samim time, što se i nad njim može vršiti subjektivno pravo, ali je sporno pitanje, u koju vrstu pravnih objekata on spada, a navlastito da li spada pod pojam stvari, i to naročito pod pojam samostalne stvari, ili spada pod pojam radnje (činidbe), ili pak pod pojam prirodne snage, u pravnom smislu riječi.

Već na početku ovoga članka izdvojen je elektricitet kao slobodna prirodna snaga, koja stoji izvan upotrebe i prometa. — Predmet pravnih odnosa i objekat prava je samo onaj elektricitet, koji je ličnoj upotrebi ili prometu namijenjen, ali i ovaj možemo po njegovim fizičkim svojstvima i praktičnoj primjeni pravno posmatrati za sada u tri glavna slučaja. Jedan slučaj pretstavlja elektricitet, koji je u prirodi nastao bez uticaja čovjekove radnje, ali ga čovjek svojih tehničkim sredstvima uhvati, stavi pod svoju

Digitized by Google

vlast i namijeni nekoj upotrebi. Drugi slučaj pretstavlja elektricitet, koji je proizveden čovjekovom radnjom, ali njegovom voljom oslobodjen i slobodnim prostorom upućen neodredjenomu broju potrošača, da ga oni uhvate, stave pod svoju vlast i upotrijebe na odredjeni način. Treći slučaj pretstavlja elektricitet, koji je ne samo proizveden čovjekovom radnjom, nego i zadržan u njegovoj vlasti, te prostorno vezan u kretanju i upućen na odredjenu upotrebu unaprijed odredjenih potrošača.

Prvi slučaj, elektriciteta, nastalog u prirodi slobodno i bez uticaja čovjekove radnje, a uhvaćenoga pomoću tehničkih sredstava čovjekovih, stavljenog pod vlast čovjeka i namijenjenoga nekoj upotrebi, danas je praktično u prometu još nepoznat; ali pod pretpostavkom njegove pojave kao predmeta imovinskih odnosa takov elektricitet bi postao objekat prava od časa njegovoga stavljanja pod čovjekovu vlast. To bi bio najčistiji slučaj elektriciteta prirodne snage kao objekta prava. U takvom će slučaju pravna zaštita nastupiti tek od časa, kada prirodna snaga bude uhvaćena i stavljena pod vlast čovjekovu. Pravnu će zaštitu uživati ono lice, u čijoj se vlasti nalazi uhvaćena prirodna snaga, bilo da ju je to lice samo neposredno uhvatilo, bilo da ju je preko nekoga drugoga sebi pribavilo.

Već drugi spomenuti slučaj udaljuje se od čistoga pojma prirodne snage, jer elektricitet u ovom slučaju nije u prirodi nastao, nego je uticajem čovjekove radnje proizveden. U drugom spomenutom slučaju, doduše, nastupa iza proizvodnje odmah i oslobadjanje elektriciteta, ali ne sa namjenom, da u prirodi kao slobodna snaga ostane, nego sa ciljem, da ga iz slobodnoga prostora čim veći, unaprijed neodredjeni, broj potrošača na odredjeni način ponovo uhvati i u odredjenu svrhu upotrijebi. U ovom slučaju imamo elektricitet, proizveden uticajem čovjekove radnje i od njega pušten u prirodu, a ne potekli iz same prirode. U ovom slučaju imamo, doduše, prenošenje elektriciteta slobodnim prostorom, ali elektriciteta udešenoga tako, da se na odredjeni način tehničkim sredstvima može iz slobode u svakom času ponovo uhvatiti. U ovom slučaju, dakle nemamo slobodnu prirodnu snagu, nego donekle oslobodjeni proizvod čovjekove radnje. Ovdje pravna zaštita nastaje u času proizvodnje, a može biti zadržana proizvodjaču još i u vremenu kretanja proizvedenoga elektriciteta u slobodnom prostoru, kamo je uticajem njegove radnje i po njegovoj namjeri upravljen, sve dotle, dok ga drugo neko lice ne uhvati i ne stavi pod svoju vlast; a od ovoga časa dalje pripada pravna zaštita i onome licu, koje je taj elektricitet iz slobodnoga prostora uhvatilo i stavilo pod svoju vlast, — razumije se samo u onom opsegu, u koliko je hvatanje i stavljanje pod vlast izvršeno sa pravom, te samo na onaj dio elektriciteta, koji je na taj način uhvaćen i pod odredjenu vlast stavljen.

Treći spomenuti slučaj elektriciteta je najčešći i najrašireniji u prometu: proizvodjenje uticajem čovjekove radnje, zadržavanje u čovjekovoj vlasti, upravljanje i prenošenje odredjenim putem i prostorom, te upotreba u korist odredjenih potrošača na odredjenom mjestu i na odredjeni način. U ovom slučaju nastupa postorno omedjavanje elektriciteta; on barem relativno gubi svoju prostornu slobodu. U ovom slučaju je elektricitet najbliži ne samo pravnomu nego i fizičkomu pojmu stvari. Ovdje pravna zaštita pripada proizvodjaču sve do časa, dok elektricitet na svome odredjenom putu ne predje prostorno u područje vlasti potrošačeve. Od ovoga časa pravnu

Digitized by Google

zaštitu uživa i potrošač, razumije se samo pod pretpostavkom, da je u područje svoje vlasti doveo elektricitet ovlašteno, te samo na onaj dio elektriciteta, koji je u njegovu vlast na taj način doveden.

Razlikujemo dakle uhvaćeni prirodni elektricitet od elektriciteta proizvednog uticajem čovjekove radnje. Uhvaćeni prirodni elektricitet je nesumnjivo prirodna snaga i u pravnom smislu riječi, ali elektricitet proizveden uticajem čovjekove radnje isto tako ne možemo svrstati po svemu pod pojam prirodne snage, kao ni po svemu pod pojam tjelesne stvari. U ovom slučaju imamo elektricitet, proizveden uticajem čovjekove radnje, prostorno relativno ograničen i vezan sa odredjenim tjelesnim predmetom, kao nosioca energije crpene iz prirodih svojstavna tjelesnih materija, pomoću kojih je proizveden i putem kojih se upotrebljuje.

Pravne pojmove nije moguće u svemu izjednačiti sa fizičkom prirodom svakoga objekta prava. Sjetimo se samo primjera radi plina, tople pare, zagrijanoga zraka, pa ćemo medjusobnim uporedjenjem ovih, kao i elektriciteta, doći naučno do različitih prirodnih svojstava, za koja se ne može obrazovati isto toliko različitih pravnih pojmova. Uostalom pravna nauka i ne stvara svoje pojmove, da bi svakom predmetu i svakoj pojavi prirode dala medju objektima prava ono mjesto, koje bi im pripadalo strogo prema njihovim fizičkim svojstvima, nego da bi objekti prava prema njihovim pravnim svojstvima, prema njihovoj imovinskoj namjeni i prema uobičajenom shvaćanju pravnih subjekata, bili ispravno podvrgnuti pravnim propisima. Pravna nauka se pri tom trudi, da se čim većma približi i prirodnoj nauci o fizičkim svojstvima pravnih objekata, ali se ne da od njih sputavati, ako bi to sputavanje išlo na štetu pravnih potreba. — Pravna nauka ne može se strogo pridržavati prirodne nauke, pogotovo ne ondje, gdje se i sama prirodna nauka koleba i ne opredjeljuje odlučno u pogledu fizičkih osobina pojedinih objekata prava.

Prirodna nauka, promatrajući nastajanje, kretanje, djelovanje i druge vidljive pojave elektriciteta, zapazila je, da se električna struja proizvodi uz potrošnju drugih materija, naročito cinka i tečnosti; da se električna struja kreće, teče pravcem, koji se daje opredijeliti; da se električna struja može zatvoriti u jedno kolo, koje čine elementi i sprovodnici; — uspjela je čak i da mjeri količinu i jačinu struje.

Elektricitet je već po starijim nazorima prirodne nauke uporedjivan sa izvanredno lakom pokretnom tekućinom (električni fluidum). Značajno je, da se u Engleskoj medju elektromašinskim praktičarima i danas elektricitet naziva »sokom« (»Čus«) u običnom govoru.

Hans Ginter[1]) kaže: »Mi sada znamo, da je elektricitet — grubo rečeno — jedna vrsta lakog, finog gasa, koji se sastoji iz elektrona, iz beskrajno malih, prostorno odijeljenih djelića, koji nisu dalje djeljivi i čiji je odnos prema elektricitetu od prilike takov kao atoma prema materiji. Ove osnovne djeliće elektriciteta moramo medjutim zamisliti mnogo manje nego atome. Jedan primjer neka nam pokaže, kako sićušno malene. Danas se mnogo sluša o bakterijama, tim nižim živim bićima, koje često samo pomoću naših najoštrijih mikroskopa tek što možemo primijetiti. Svaka bakterija sastoji se iz

---

[1]) U predgovoru Džibznove »autobiografije jednog elektrona«, preradjene na njemački jezik (»Što je elektricitet?«, izdanje »Kosmosa«, Štutgart 1912.).

Digitized by Google

miliona atoma, a svaki atom je opet pravi džin, ako se jedan elektron sa njim uporedi. Uzima se da lijena masa jednog elektrona iznosi $^1/_{2000}$ dio od jednog atoma vodonika, najmanjeg od svih poznatih atoma. Kako je sićušno malen jedan takov atom vodonika, može se najbolje razabrati iz jednoga uporednoga računa. Ako se zamisli na jednoj strani vage jedan kubični centimetr vode, dakle toliko, koliko od prilike stane u polovicu naprstka, treba za ravnotežu na drugoj strani te vage staviti jedan kvadrilion ili 1.000.000.000.000.000.000 vodonikovih atoma.«

Čarls Džibzn — Hans Ginter[2]) govore o spoljašnjem obliku i kretanju elektrona. Svaki elektron liči potpuno na drugoga, svaki elektron vrši isti posao kao i svi ostali; svi imaju zajedničko samo jedno, a to je, da se uzajamno jako odbijaju; prema tome stalno bježe jedni od drugih, dok se sva druga tijela uzajamno privlače. Svaki atom sadržava uvijek izvjestan broj elektrona, pa i onda, kada spolja ne izgleda električan. Ako je neka materija ma na kakav način prepunjena slobodnim elektronima, onda se ovi izmedju sebe jako udaraju i gledaju, da pobjegnu na materije, čiji atomi oskudjevaju elektronima. Neke materije sadržavaju više elektrona nego druge, a na gornjoj površini svake materije sa mnogim elektronima uvijek je jedan broj ovih spreman, da se oslobodi atoma i predje na materije, koje oskudijevaju elektronima. Ljudi vide istu pojavu u prenaseljenim zemljama. Oskudica u elektronima izaziva ono stanje, koje ljudi označuju kao pozitivno električno punjenje, dok prisustvo slobodnih elektrona elektriše svako tijelo negativno. Elektroni su vrlo živi, nikada ne miruju, nego se uvijek okreću oko svoje osovine jednom stalnom brzinom, ne mičući se s mjesta, a tom prilikom nastaje oko svakoga elektrona neka vrsta vrtloga u eteru, strujanje etera. Elektroni mrze veliku gužvu i gledaju uopće, da se što više udalje jedan od drugoga, da bi imali dovoljno mjesta za svoja kretanja oko sebe. Ima medjutim materija, koje sprečavaju dalje kretanje elektrona, tako zvani »rdjavi sprovodnici« elektriciteta za razliku od »dobrih sprovodnika«. Kod dobrih sprovodnika su atomi i elektroni neprestano u jakom kretanju; slobodni elektroni stalno lete unaokolo, sudaraju se izmedju sebe i sa atomima, priključuju se njima i ponova se odvajaju novim sudarima, iznutra dospijevaju na površinu i odatle traže zgodan put, da predju na drugo tijelo, koje više oskudijeva elektronima i gdje je više za njih slobodnoga prostora. Rdjavi sprovodnici, medjutim, sprečavaju elektrona na druge materije, oni ih pritijesne i vežu za materiju, na kojoj se već nalaze, zarobe ih; medju elektronima nastaje jača gurnjava i vrtlozi privlače laka sitna tijela. To privlačenje nastaje djelovanjem sila, koje materiju iskorišćuju samo kao prenosioca. Prihvaćajući Kruksovu teoriju o »zračnoj materiji«, dopunjenu Lorencovom matematički obrazloženom teorijom, po kojoj je Kruksova zračna materija trebala da se sastoji iz nematerijalnih čestica, koje je Lorenc zamišljao kao električne elementarne količine, najmanje električne jedinice. Džibzn—Ginter prikazuju elektrone tako, da ovi nisu čestice materije, nego elektriciteta, i da su prema tome vrlo srodne eteru, ali im je i materija isto tako blisko srodna i zato bi najbolje bilo smatrati elektrone za spone izmedju etera i materije.

Shvatljivo je, da se kraj ovakve sićušnosti elektrona još uvijek govori

[2]) »Šta je elektricitet«, u prevodu Davida S. Pijade, izdavačka knjižarnica Napredak, Beograd.

Digitized by Google

o elektricitetu većinom samo kao o energiji, ali je potrebno istaći, da se govori o energiji, koja potiče iz zračne, gasovite materije kao njezinoga nosioca. Gasovite materije svrstava pravna nauka pod pojam stvari, pa možda nije daleko ni od prirodne nauke, kada i elektricitetu daje mjesto medju stvarima.

II. — Po austrijskom privatnom pravu (§ 285. o. g. z.) sve, što je različno od osobe a služi ljudima za upotrebu, zove se stvar u pravnom smislu. Jednako je i po privatnom pravu Srbije i drugih, koji su ga izradjivali po uzoru na austrijsko.

Već Savinji i Unger, a za njima i drugi učitelji austrijskoga prava, počeli su pod pojam stvari svrstavati samo prostorno omedjene predmete neslobodne naravi, koji se mogu podvrgnuti ljudskoj volji. Po Rušnovu[3]) tadašnja pravna nauka uzima kao stvari samo tjelesne predmete, za razliku od općega austrijskog gradjanskog zakonika, koji pod stvari razumijeva i službe i radnje, koje se čine rukama i glavom (§ 303. o. g. z.), a i sva prava (§§ 292., 298. i 299. o. g. z.).

Opći austr. gradj. zakonik (§ 292.) razlikuje stvari tjelesne, t. j. one, koje se daju osjetiti (»koje u čula padaju«), i netjelesne t. j. sve druge stvari u pravnom smislu riječi. Po Rušnovu[4]) u netjelesne stvari bi išla samo prava, jer § 292. o. g. z. samo njih spominje. Ali to nije točno tumačenje, jer § 292. o. g. z. spominje prava samo kao primjer, dok §§ 298. i 299. o. g. z. govore posebno o pravima i tražbinama (iskanjima), a § 303. o. g. z. posebno još i o službama i radnjama. Rušnov u to vrijeme još i ne spominje elektricitet kao objekat prava.

Dr. Zvonimir Piškulić i dr. Imre Djerdj[5]) nazivaju stvarju u pravnom smislu svaki tjelesni objekat, izuzevši čovjeka, koji je osoba, te ističu, da netjelesnih stvari nema. Napominju, da električnu i ostale prirodne sile, upotrebljive u tehnici, štiti zakon u mnogim odnosima kao i pokretne stvari (Zak. čl. III. : 1907., zak. čl. III. : 1916.).

Dr. Gliša Bogdanfi i dr. Nikola Nikolić[6]) razumijevaju pod stvarima u pravnom smislu tjelesne predmete i sile prirode, koje se mogu potčiniti ljudskoj moći, te se pozivaju na § 285. o. g. z.

Almaši Anton,[7]) uzimajući kao predmete subjektivnoga prava: stvari, prirodne snage, ljude, umne proizvode, prava i pravne odnose, razumijeva pod prirodnim snagama: u svrhe prometa korisnim učinjene vezane energije, medju kojima naročito spominje i električnu struju. On naglašuje, da su vezane prirodne snage pravno isto tako malo stvari kao i fizički, te da može biti riječi samo o tome, da u pogledu njihovih pravnih svojstava, kao i na njima vršenih prava, za obje ove vrste pravnih objekata vrijede slična osnovna načela.

Luft i Plimeke[8]) prikazuju pravne pojmove i zakonodavstvo, pa citiraju dr. Nicha i njemačku sudsku praksu. Dr. Nich[9]) naziva elektricitet obzirom

[3]) Tumač. Zagreb 1893., I., str. 417.
[4]) cod. l. str. 424.
[5]) Osnovi privatnoga prava u Vojvodini. Beograd 1924., str. 25.
[6]) Opće privatno pravo, koje važi u Vojvodini. Pančevo 1925., I., str. 31.
[7]) Ugarsko privatno pravo. Berlin—Leipzig. 1922., I., str. 99.
[8]) Pomoćna knjiga za uzimače elektriciteta, Berlin 1932.
[9]) Privatnopravni položaj elektriciteta i ugovora o snabdjevanju elektricitetom.

Digitized by Google

na njegove trgovinske oblike »idealnom robom«, a u odnosu medju učesnicima u trgovini priznaje ga kao robu u uobičajenom smislu. Njemački vrhovni sud je u jednoj konkretnoj stvari (R. G. E., 17, 121) izrekao, da se električna struja, iako ona prema današnjem stanju prirodne nauke nije tjelesna stvar, ipak može kao samostalna tjelesna stvar pretstaviti, pa se može zato s njom u pravnom smislu i postupati kao sa tjelesnom stvari, a naročito kao sa stvari sposobnom, da bude predmet dobavljačkog ugovora. Plin i električna struja su u jednakoj mjeri proizvodi ljudskoga rada. U oba slučaja proizvodnje medjutim nije ljudski rad, nego je njegov proizvod predmet ugovora, kome je svrha, da omogući davanje svjetlosti.« Tome proizvodu spomenuto sudsko rješenje priznaje samostalnost, koju taj proizvod sam ispoljava kao predmet sposoban za trajno pravo i kao pravno mogući predmet dobavljačkog ugovora. — U jednom drugom rješenju istoga suda se kaže, da je električna struja proizvod, koji prema vladajućem shvaćanju nije tijelo, ali je ipak sposoban za razmjenu gospodarskih dobara, pa ustanovljuje, da se sa ovim gospodarskim dobrom, koje je zbilja predmet mnogobrojnih ugovora o snabdjevanju. u prometu svuda postupa kao sa robom.

Luft i Plimeke[10]) ističu, da su sudovi u mnogim odlukama priznali električnoj struji značaj robe, pa kažu: »u svakom slučaju je nesporno, da je elektricitet danas i pravno priznat za neposredni predmet ugovora kao trgovinski artikl, pa da se s njim kao sa takvim postupa.«

Dr. inž. Herbert F. Miler[11]) govori o praktičnoj prodaji struje kao o funkciji trgovačko-tehničkih svojstava struje kao trgovinskog dobra, te ističe da struja kao proizvod sa gledišta potrošača nije ništa drugo nego roba, pa da je proizvodjačev zadatak, da tu robu sa trgovačkoga gledišta privodi čovjeku. Struju naziva nosiocem energije, te ju isporedjuje sa uljem i ugljenom, dajući joj čak i kvalitativne prednosti, jer njezina jedinica kilovatsat pretstavlja uvijek jednaku količinu električne snage. On daje struji najizrazitiji značaj robe; po njemu je struja kao roba bliska berzanskim proizvodima, ona se bori za svoju tržišnu vrijednost protiv žestokih konkurenata kao plin, ugalj, ulje, špiritus. Iako se struja mora označiti kao naročita vrsta robe, jer nema svoga prostora ni svoje mase, ipak ne može biti sumnje o njezinom tipičnom značaju robe u izloženom smislu. Obzirom pak na to, da politička ekonomija priznaje i rad čovjeka kao robu, spominje, da je značaj električnoga rada kao robe širi, pa svrstava električni rad kao tržišnu robu medju tipične robe, za čiju tražnju postoji drukčiji zakon nego za rad.

Moglo bi se navesti još mnogo sličnih primjera iz pravne nauke i prakse drugih naroda. Ali vratimo se privatnomu pravu, u ovaj mah onomu, koje važi kod nas, i osmotrimo njegovu primjenu obzirom na sve, do sada rečeno.

Po sadržini § 285. o. g. z. i ovome sličnih propisa privatnoga prava, elektricitet ćemo bez daljega svrstati medju stvari u pravnom smislu riječi. Pošto on donosi uobičajenu korist samo onda, kada se potroši, svrstat ćemo ga u stvari potrošne (§ 301. o. g. z.). Po njegovom svojstvu, da »pada u čula«, jer se može zapaziti, osjetiti, izmjeriti, prostorno relativno omedjiti, kao i

[10]) l. c.

[11]) Električno gospodarstvo i trgovina strujom u časopisu »Anali komercijalne ekonomije i nauke o radu«, Berlin 1929. III, 3.

Digitized by Google

odvoditi na drugo mjesto, svrstat ćemo ga po nuždi štoviše u tjelesne stvari (§ 292. o. g. z.), iako nema nikakvih drugih vidljivih tjelesnih svojstava.

Ne možemo elektricitet svrstati u prava ni u tražbine (iskanja), niti u službe, pa ni u radnje (činidbe), u ove potonje ne zato, jer je radnja (činidba) samo proizvodjenje i snabdjevanje, a elektricitet je proizvod. — Samo o proizvodjenju i snabdjevanju možemo govoriti kao o radnji u pravnom smislu, dok sam elektricitet kao gotov proizvod pretstavlja zaseban pojam, samostalan predmet imovine, prometa i prava. Kod ugovora o snabdjevanju strujom predmet ugovora nije sama radnja oko proizvodjenja i snabdjevanja, nego je predmet ugovora elektricitet kao roba, samostalan objekat prava.

Držeći se teorije Ungera, Savinjija i drugih, mogli bismo takodjer svrstati elektricitet pod pojam stvari, jer se i on može prostorno relativno omedjiti, neslobodne je naravi i podvrgnut je ljudskoj volji, u koliko dolazi u obzir kao objekat prava. Isto tako možemo postupati i po teoriji privatnoga prava za Vojvodinu, kako su ga izložili (dr. Bogdanfy i dr. Nikolić, ako ćemo elektricitet uzeti kao silu prirode, koja se može potčiniti ljudskoj moći. Pa i po dr. Piškuliću i dr. Djerdju ćemo ju morati u mnogim pravnim odnosima uzeti kao pokretnu stvar.

Elektricitet postaje predmetom prometa i pravnih odnosa tek od časa, kada bude trajno vezan uz neku tjelesnu stvar; bez trajnoga veza sa odredjenom tjelesnom stvari uopće ne postaje sposoban za objekat prava (§ 294. o. g. z.), i to biva na takav način, da se glavna stvar ne može bez elektriciteta upotrijebiti u svrhu, kojoj je namijenjena. Spajanje glavne stvari (žice, motora, svjetiljke i t. d.) sa elektricitetom vrši se sa prividnom namjerom, da savez glavne stvari sa elektricitetom bude, ako i ne neprekidan, ipak zato trajan, te da elektricitet služi glavnoj stvari za stalnu gospodarsku upotrebu. Elektricitet pri tom ne gubi svoju stvarnu samostalnost i ne postaje sastavni dio glavne stvari. U ovom pogledu dakle elektricitet se u upotrebi i prometu na izgled približava pravnomu pojmu pripatka, ali bi prema svemu, već rečenomu, bilo pogrešno izjednačiti ga sa pripatkom njegovih sprovodnika, jer je samostalna stvar u pravnom smislu riječi. Električna struja, koja se sastoji iz nebrojene množine elektrona, pritiče uvijek nova, troši se i ne zadržava se u sprovodnicima. Iako se spajanje glavne stvari (žice, motora, svjetiljke i drugih sprovodnika) sa elektricitetom vrši sa prividnom namjerom, da taj savez bude trajan, takov trajan savez se nikada ne ostvaruje, jer se neprestano vrši trošenje jedne i priticanje druge struje. Namjera na trajnu vezu samo je prividna, i to stoga, što ne sadržava namjeru na trajnu vezu sprovodnika uvijek sa istom masom struje, nego naprotiv na stalnu potrošnju jedne i stalno priticanje druge mase.

Sve dotle, dok elektricitetu u našem novom privatnom pravu ne bude utvrdjeno njegovo mjesto medju objektima prava i odredjen pravni pojam, o njemu kao objektu prava, — postupat ćemo prema izloženome ispravno, uzimajući električnu struju na polju privatnoga prava kao samostalnu stvar, izjednačenu sa tjelesnima, pokretnu i potrošnu, sposobnu da kao tržišna roba i nosilac energije bude samostalan predmet prometa i ugovora o snabdjevanju drugih lica njome.

Digitized by Google

III. — U krivičnom pravu isto tako je bio sporan položaj elektriciteta kao objekta krivične radnje, ali krivično pravo je bilo slobodnije i odlučnije u rješavanju toga spora.

Krivični zakonik prijašnje kraljevine Srbije sa izmjenama i dopunama od 13. svibnja 1902. odredjuje u § 221.b: »Kao kradja smatra se i to, kada tko tudju električnu struju odvodi iz tudjega pritežanja u namjeri, da je protivzakono prisvoji; i krivac će se, ako je vrijednost ukradene struje onolika, kolika se za kradju iz §-a 221. predvidja, kazniti zatvorom do 2 godine. — Pokušaj će se kazniti«. — Pošto po §-u 220. k. z. s. »kradljivac je onaj, koji tudju pokretnu stvar iz tudjega pritežanja uzme u namjeri, da je protivzakono sebi prisvoji«, krivično zakonodavstvo prijašnje kraljevine Srbije je prvo u krajevima naše današnje države za svoje područje riješilo ovo sporno pitanje.

Dr. Toma Živanović[12]) izražava ovo mišljenje: Objekat (napadni) kradje je tudja pokretna stvar. Stvar je svaka materija, koja ispunjuje jedan dio prostora t. j. svaki tjelesni predmet. Bez značaja je dakle njeno agregaciono stanje. Prema tome stvari su i voda, gas, topao vazduh i uopće sva glasovita i tečna tijela. Nisu stvari: snage (energije), kao što su elektricitet, pokretačka snaga vode i konjska snaga za vuču, jer one nisu tjelesni predmeti. — Dr. Živanović upućuje o ovom vrlo spornom pitanju na Kolrauša i Bindinga. — Istovremeno napominje, da je njemački zakonodavac 1900. godine prećutno usvojio gledište, da električna snaga nije stvar, jer je povrede prava na istu inkriminirao kao samostalna krivična djela sa bićem saobraženim biću kradje odnosno utaje i povrede stvari. Isto tako napominje, da u engleskom pravu struja može biti objekat kradje.

Dr. T. Živanović, pošavši od činjenice, da je zakonom o izmjenama i dopunama krivičnoga zakonika prijašnje kraljevine Srbije od 13. svibnja 1902., kojim je dodan § 221b, oglašen i elektricitet za stvar, pošto se tu predvidja kao naročita vrsta kradje odvodjenje tudje električne struje, veli dalje[13]): »Uzimanje električne svjetlosti, gasa i t. d. postoji samo onda, kada ono nije izvršeno na redovan način t. j. na mjestu, za to odredjenom, poslije prolaza kroz strujomjer, gasomjer i t. d. Ako bi prisvajanje električne svjetlosti poslije prolaza iste kroz strujomjer bilo prikriveno, n. pr. pomeranjem kazaljke u nazad, postojala bi prevara.«

Po dr. Edvi Ileš Karolju[14]) predmet kradje može biti jedino stvar, i to samo tjelesna stvar. Tjelesna stvar, na koju se može kradja odnositi, može biti čvrsta, tečna i vazdušasta, jer ni jedan od ovih oblika ne isključuje tjelesno svojstvo stvari. Opće primljeno načelo je, da pri odredjivanju pokretne stvari nisu mjerodavna pravila privatnoga prava, nego priroda stvari, po kojoj sa gledišta kradje valja pokretninom smatrati sve ono, što kradljivac može prenijeti sa jednog mjesta na drugo.

Ugarski zakonski članak III. : 1907. o promicanju domaće industrije, § 2. otsjek 3. odredjuje: »Stvorena električna struja i svaka za tehničku svrhu upotrebljiva energija stavlja se pod istu kaznenopravnu zaštitu, koja u pogledu mobilija postoji. Prema tome je svako protivpravno, na bilo koji način uslijedjeno prisvojenje, ili uništenje spomenutih energija u Madžarskoj ka-

12) Osnovi krivičnoga prava, Beograd 1923., I., str. 154.

13) l. c. str. 161.

14) Komentar kaznenoga zakonika, Budimpešta 1894., II., str. 16 i 17.

Digitized by Google

žnjivo po naredjenjima kaznenoga zakona, odredjenima za kvarenje tudjega pokretnoga imetka, odnosno za kradju, a u Hrvatskoj i Slavoniji po tamošnjem krivičnom zakonu.«[15]) I po ugarskom kaznenom zakonu (§ 333.) kradja je oduzimanje tudje pokretne stvari iz posjeda ili iz državine drugoga bez pristanka, ovoga a u svrhu bespravnog prisvojenja.

Dr. J. Šilović[16]) označuje kao predmet kradje pokretnu stvar. Pojam stvari ovdje, kao i kod oštećenja stvari, ograničava na tjelesnu stvar. Spominje zakon od 28. srpnja 1910. o zaštiti prava na električnu energiju (Zbor. br. 72), kojim se pravo na električnu energiju štiti po kaznenom zakonu kao pravo na pokretnu stvar. Dodaje: »Objekt kradje je tjelesni predmet imovine bez obzira na njegovu vlastitost i na njegovu imovinsku vrijednost.«

Projekat kaznenog zakonika za kraljevine S. H. S. iz 1922. g. u § 307. je predvidjao odredbu: »Pod pokretnom stvari u smislu ovoga zakonika razumijeva se i električna, parna i svaka druga sila (energija).«

Krivični zakonik kraljevine Jugoslavije od 27. siječnja 1929. sadržava ovu odredbu u § 14. t. 6.: »pokretna« stvar je i električna, parna i svaka druga slična energija.

Dr. Metod Dolenc[17]) govori o ovoj odredbi: »do sada se po a. k. z. nije moglo kazniti kao kradja neovlašteno upotrebljavanje tudje električne energije u Sloveniji, Prekomurju i Dalmaciji, ali u Hrvatskoj i Slavoniji da, i to po naročitom zakonu od 28. srpnja 1910., ili u Srbiji po § 221b s. k. z. Ovom ustanovom unificirano je pravo u smislu modernoga shvaćanja elementarnih energija. Nema razlike u tom, da li je nergija vezana ili ne. U akumulatoru sabrana električna energija je kao takva pokretna stvar, makar je sam akumulator nepokretan.«

Krivično pravo je dakle za sebe riješilo ovo sporno pitanje kod nas prije nego privatno pravo, izjednačivši elektricitet sa pokretnom tvari, pa će time neumnjivo uticati i na razvoj privatnopravnoga pojma o elektricitetu kao objektu prava u našem novom zakonodavstvu.

IV. — U posljednje vrjeme nastali su sporovi oko toga, da li električna struja, upotrijebljena za osvjetljenje, spada pod pojam životnih namirnica u smislu zakona o suzbijanju skupoće, te u smislu uredbe o zaštiti zemljoradnika.

Prvoga spora dotakao se dr. Mazura Lav[18]), tek uzgred. Ali on je pustio po strani pitanje, da li je zakonodavac u zakonu o suzbijanju skupoće životnih namirnica i nesavjesne spekulacije od 30. prosinca 1921. pod »osvjetlenjem« mislio i na električnu energiju, pa je glavno pitanje svoje rasprave rješavao u pretpostavci, da je zakonodavac hotio i prodaju električne energije staviti pod udar toga zakona. Ipak zato, po mišljenju dr. Mazure Lava, iz samoga konteksta zakona i stilizacije pojedinih odredaba njegovih dalo bi se zaključiti protivno, jer se u pojedinim ustanovama govori o prodaji tih životnih namirnica u »prodavaonicama«, u dućanu, radnji, na pazaru, trgu, pijaci, o »izlaganju« na prodaju, o nagomilavanju namir-

15) Dr. Jocić Milorad, Kazneni zakon i dr., Novi Sad 1926., str. 235.

16) Kazneno pravo po dr. K. Jan·i, Zagreb, 1913., str. 331.

17) Tumač kriv. zakona, Zagreb 1930., str. 36.

18) »Mjesečnik«, Zagreb, 1927., str. 507. u raspravi: »Da li je gradska električna centrala dužna svakomu tražiocu dati električnu struju?«

Digitized by Google

nica, o špekulaciji s njima i t. d., o čemu se svemu, po njegovom mišljenju, ne može govoriti kod prodaje električne energije.

U pogledu drugoga spora je velikobečkerečki okružni sud kao gradjanski rekursni sud u jednoj konkretnoj izvršnoj stvari (br. Pl. 482-1933.) zauzeo stanovište, da se dug iz kupovine električne struje ne može smatrati kao dug iz kupovine potrošnih životnih namirnica predvidjenih u čl. 8. uredbe o zaštiti zemljoradnika, jer se pod potrošnim životnim namirnicama imaju smatrati samo one, koje su namijenjene isključivo ishrani; ovo da potvrdjuje još ta okolnost, što su u čl. 8. uredbe pored potrošnih životnih namirnica zasebno spomenuti odijelo i obuća.

Pri rješavanju ovih sporova, treba odvojiti pitanje, da li električna struja spada medju potrošne životne namirnice, od pitanja, da li ona pada pod udar zakona o subzbijanju skupoće i posebno da li pada pod udar uredbe o zaštiti zemljoradnika.

Na prvo pitanje: da li električna struja spada medju potrošne životne namirnice, ne može se odgovoriti općenito, nego se mora razlikovati po svrsi, u koju električna struja biva trošena.

Pod životnim namirnicama po zakonu o suzbijanju skupoće, razumijevaju se: hrana (jelo i piće), stočna hrana, odjeća, obuća, ogrjev, osvjetlenje, zemljoradničke sprave, poljoprivredni alati, lijekovi i drugi predmeti prijeke potrebe, kao i materijal za izradu istih. Zakonodavac je tu učinio sa svoje strane sve, što je smatrao potrebnim, da se izbjegnu izlišni sporovi o svojstvu pojedinih vrsta predmeta trgovine kao životnih namirnica u smislu toga zakona, pa je pri odredjivanju životnih namirnica otišao i dalje od shvaćanja uobičajenoga u redovnom prometu i svakidašnjem životu.

Prethodnica zakona o suzbijanju skupoće, uredba o suzbijanju skupoće životnih namirnica i nesavjesne spekulacije od 27. svibnja 1921., bila je mnogo bliža uobičajenomu shvaćanju, kada je pod životnim namirnicama razumijevala: hranu (računajući i životinje namijenjene za klanje), odjeću, obuću, ogrjev osvjetljenje i sapun, kao i materijal za izradu ovih predmeta.

Protivno od toga uredbom o zaštiti zemljoradnika su odijelo i obuća spomenuti odvojeno od životnih namirnica, a predmeti, koji se imaju smatrati životnim namirnicama u smislu ove uredbe, nisu pobliže označeni.

Po shvaćanju, uobičajenom u redovnom prometu i svakidašnjem životu, možemo pod životnim namirnicama smatrati: čvrstu hranu, hraniva pića, odjeću, obuću, ogrjev, osvjetlenje, sapun i slične predmete prijeke potrebe, kao i materijal za izradu istih, računajući ovamo i životinje namijenjene za klanje. U koliko je dakle električna struja upotrijebljena za ogrjev i osvjetlenje, ima se i ona, kao »materijal« u pravnom smislu riječi služeći za »izradu« ogrjeva i osvjetlenja, smatrati životnom namirnicom, jednako kao vosak, ulje, drvo, ugalj, i plin.

Po zakonu o suzbijanju skupoće dakle ima se i električna struja, kao »materijal za izradu« ogrjeva i osvjetlenja u pravnom smislu riječi smatrati životnim namirnicama. Zakon nije ograničio pojam životnih namirnica samo na one, koje se prodavaju u »prodavaonicama«, u dućanu, radnji, na pazaru, trgu, koje se »izlažu« prodaji, koje se mogu nagomilavati, sa kojima se može spekulirati i t. d., nego je za takve naročite vrste namirnica dao još nekoje naročite odredbe pored onih općih odredaba o svima životnim namirnicama, n. pr. u pogledu cijene i t. d.

Digitized by Google

Isto tako se i u smislu uredbe o zaštiti zemljoradnika po uobičajenom shvaćanju životnih namirnica ima smatrati električna struja životnom namirnicom — barem dotle, dok koji »Pravalnik« ili kakvo »Autentično tumačenje« izričito ne otstupe od uobičajenoga shvaćanja. To, što je uredba odvojila obuću i odjeću od životnih namirnica, može biti samo naglašavanje, da su od propisa njezinih članova 1., 3., 4. i 6. izuzeti dugovi do 500 D. iz kupovine i tih predmeta, nastali poslije 20. listopada 1931. To odvojeno naglašavanje odijela i obuće ne može za sobom povlačiti tumačenje, kao da se pod potrošnim životnim namirnicama razumijevaju samo one, koje su namijenjene isključivo ishrani, jer bi u uredbi inače bio upotrijebljen izraz: »potrošni predmeti namijenjeni ishrani«, a ne bi bio upotrijebljen izraz: »potrošne životne namirnice.« Ogrjev i osvjetljenje su zaista svakodnevno potrošne životne namirnice čovjekove, kao i odijelo i obuća, a pri tom se u današnjem kulturnom životu, u dobi elektrotehnike, ne može pravično smatrati za ogrjev samo drvo i ugalj, a za osvjetljenje samo vosak i ulje.

Nauka, zakonodavstvo i pravosudje, namijenjeni pravičnomu reguliranju pravnih odnosa, pazeći da se ne oriješe bitno prirodna svojstva objekata prava, pogotovo moraju paziti, da ne griješe bitno protiv uobičajenoga shvaćanja pravnih subjekata.

Seljačka svojina i seljačko nasljedno pravo kao socijalni i ekonomski problem

Napisao dr. Franolić Vladimir, odvjetnik u Slatini

U »Mjesečniku« od prošle godine[1]) izašle dvije rasprave od prof. dr. M. Ivšića i dr. dr. Hefera, kojima je bila svrha, da se u ovo za naše prilike upravo životno pitanje unese nešto svijetla.

Rasprava o ovome predmetu je ne samo korisna nego i potrebna — tim više, što nije daleko vrijeme, kada će ovo pitanje biti za čitavu državu jedinstveno uredjeno donošenjem općega gradjanskoga zakonika, kojim će biti konačno uredjeno pitanje seljačke svojine i seljačkoga nasljednoga prava za dugi niz godina, za desetljeća. Zato odlučih iznijeti ovdje mišljenje protivno onima, što su ga iznijeli spomenuti pisci.

Ovaj predmet duboko zasijeca u socijalna i ekonomska i politička pitanja našega naroda. Pošto je s njim u vezi čitava skupina pitanja, trebalo bi o njemu napisati opsežnu knjigu, da se dobro rasvijetle svekolike pretpostavke za konačni zaključak: da li ćemo se opredijeliti za kolektivnu ili individualnu seljačku svojinu, te u potonjem slučaju, da li će kod nas seljačko nasljedno pravo biti udešeno prema uzoru našega opć. gradj. zakonika ili prema kojemu drugomu uzoru. Medjutim držim, da se i u jednoj raspravi, mogu nekoja pitanja s uspjehom u pravome svijetlu predočiti.

Problem, o kojem je riječ, sastoji se u pitanju: Da li seljaštvo propada kod nas radi toga, što se imovinsko-pravni i nasljedno-pravni odnosi našega

[1] »Mjesečnik« br. 2.4. 5 i 9. — U mjesecu studenom i prosincu 1933. izlazila je u »Jutarnjem Listu«, u nastavcima, rasprava pok. prof. Jurića: Zadružna svojina i naš poljeprivredni napredak.

Digitized by Google

seljaka i zemlje, na kojoj on živi, uredjuju po ustanovama opć. gradj. zakonika ili su uzroci tomu propadanju druge naravi? Drugo pitanje slijedi iz prvoga: Da li se može pozitivnim zakonom o kolektivnoj seljačkoj imovini, po uzoru hrv. zakona o kućnim zadrugama, spasiti naše seljaštvo od propadanja?

Odgovor na ova pitanja će nam sam od sebe nametnuti odgovor na pitanje, koje postavlja prof. dr. Ivšić M.: da li ćemo u naš jedinstveni zakonik za svu seljačku imovinu, kao općenito pravilo, unijeti kolektivno obiteljsku svojinu prema načelima našega južnoslavenskoga prava, ili individualnu svojinu prema načelima rimskoga prava, dotično našega opć. gradj. zakonika.

I. RAZVITAK DRUŠTVA UOPĆE

1. Proces diferencijacije i koncentracije. — Protivnici liberalnih načela općega gradjanskoga zakonika postavljaju slijedeće tvrdnje: Ustanove općega gradjanskoga zakona o slobodnom raspolaganju sa seljačkom imovinom su štetne za naše seljaštvo. Zemlja je svojina sui generis (različita od industrijalne i pokretne gradjanske imovine), pa zato treba da za zemlju postoje i posebni propisi. Zemlju treba vezati i onemogućiti slobodnu raspoložbu s njome. Druga njihova tvrdnja tiče se nasljednoga prava Opći gradjanski zakonik priznaje svoj djeci nekoga pokojnika jednaka prava. Seljačka imovina cijepa se na taj način na bezbroj malih čestica. Uslijed toga nastaju patuljasti seljački posjedi i seljački proletarijat. Takovi se posjedi radi neznatne površine i rasparčanosti ne mogu ekonomski iskorišćivati. Radi toga treba onemogućiti cijepanje seljačkih posjeda uvodjenjem kolektivne seljačke imovine po uzoru hrvatskoga zakona o kućnim zadrugama (prof. dr. Ivšić M.), odnosno nasljedno pravo treba urediti po uzoru njemačkoga Anerbenrechta (prof. Jurić).

Najprije treba ispitati, da li su i koliko njihove tvrdnje u suglasju sa činjenicama; drugim riječima, da li u stvarnosti nastaju oni i onakvi seljački odnosi, kako ih pristaše kolektivne seljačke imovine prikazuju. U tu svrhu je potrebno ustanoviti, kakovi socijalni i ekonomski odnosi nastaju u onim državama, koje pripadaju sferi zapadno-evropske civilizacije; nisu li ti socijalni i ekonomski odnosi u suprotnosti ne samo sa kolektivnom seljačkom i obiteljskom imovinom nego i u suprotnosti sa načinom naše poljoprivredne proizvodnje, te u suprotnosti sa staleškim poimanjem našega seljaka-poljoprivrednika.

Za vrijeme ancien régime-a, dok je još feudalizam vladao u Evropi, bilo je pučanstvo pojedine zemlje podijeljeno u nekoliko strogo odijeljenih klasa, koje su bile jedna povrh druge. Zemlja i ljudi na njoj, osim gradova, bili su izvan prometa. Napredak je bio vrlo spor, ako se uopće, osim slobodnih gradova, može govoriti o napretku u današnjem smislu. U Engleskoj je feudalizam ukinut prije tri stoljeća, u Francuskoj prije jednoga i pol stoljeća, u Njemačkoj prije jednoga stoljeća. Kod nas je u nekojim pokrajinama, Bosni i Hercegovini te u Južnoj Srbiji, nestao feudalizam tek 1918. godine.

Čim su ljudi, seljaci, postali slobodni i čim je zemlja, na kojoj su ti seljaci, došla polako u promet, nastalo je veliko i jako kolanje proizvodnih

Digitized by Google

snaga, kolanje narodnih snaga, koje su kao predmet privatno-pravnoga prometa postale kapitali u današnjem smislu riječi. Ovoj činjenici ima se pripisati okolnost, da je Evropa za vrijeme od jednoga stoljeća slobode više napredovala nego li za vrijeme punih 15 vijekova feudalizma. Ovu činjenicu ne mogu poreći ni najveći pristaše kolektivne seljačke imovine, a niti oni, koji žele, da se feudalizam ponovno uvede u život.

Svi pisci, koji zagovaraju kolektivnu seljačku imovinu, imaju u vidu više statičke nego li dinamički momenat u razvitku pojedinoga naroda i društva uopće. Oni polaze sa stanovišta, da je naš narod seljački i da će takovim za uvijek ostati, pa da prema tome i zakonodavstvo, koje se odnosi na seljačku imovinu, mora biti posebno. Ovo njihovo stanovište je pogrješno, bar u koliko se tiče budućnosti. Ne smijemo zaboraviti, da je u svim državama, u kojima je postojao feudalizam, bila upravo na vlas jednaka socijalna struktura, kao što je danas kod nas. U Francuskoj je prije 140 godina, kada je feudalizam ukinut, bio daleko veći postotak seljaštva, nego li je sada u našoj državi. Isto je tako u Njemačkoj prije stotinu godina postotak poljoprivrednoga pučanstva bio znatno veći, nego li je kod nas danas. I Francuska i Njemačka, pa i američka Unija i ostale zemlje staroga i novoga svijeta, bile su potpuno i isključivo seljačke zemlje sa 90% i više od sto seljačkoga pučanstva.

Izvan svake je dvojbe, da će i naša država, koja je takodjer u sferi zapadno-evropske civilizacije, slijediti razvitak ovih naprednih država. Ona će poći njihovim stopama mimo i protiv naše volje. Savremene države i pozitivnim mjerama pogoduju i upravo tjeraju taj i takov napredak i razvitak, a to napose protekcionizmom, nastojeći čim prije stvoriti svoje industrije i tako postati neovisne od inozemstva. Da li je to ispravno i uputno, to je drugo pitanje, o kojem ne treba ovdje govoriti.

Za vrijeme od stotinu godina slobode zemlje i ljudi na njoj u najširem smislu, slobode rada i privredjivanja, socijalna se je struktura naprednih država evropskoga zapada potpuno izmijenila. Danas je u Njemačkoj tek 30% aktivnoga pučanstva angažovano u poljoprivredi. U Francuskoj je taj postotak nešto veći, te se kreće oko 40%. U američkoj Uniji, koja je do pred rat slovila kao agrarna zemlja, ima danas tek 33% aktivnoga poljoprivrednoga pučanstva, dok je 67% aktivnoga pučanstva angažovano u drugim privrednim granama. U Engleskoj ima danas tek 5% aktivnoga poljoprivrednoga pučanstva. Tamo već puna tri stoljeća vlada slobodno kolanje kapitala, zemlje i ljudi u njoj, pa nije ni čudo, da je u socijalnom razvitku dosegla maksimum. Ni u samoj Danskoj, koja se par excellence smatra uzornom agrarnom zemljom, nije postotak aktivnoga poljoprivrednoga pučanstva veći. Prema popisu od godine 1921. bilo je 33% aktivnoga pučanstva angažovano u poljoprivredi i ribartvu. Ako uvažimo, da je u Danskoj, koja je jedan veliki skup otoka, ribarstvo neobično jako razvijeno, onda možemo mirne duše reći, da će danas u Danskoj biti možda 25% aktivnoga pučanstva angažovano u poljoprivredi. Prema tome jedva jedna četvrtina aktivnoga pučanstva ove zemlje živi od poljoprivrede, makar 90% njezinog izvoza sačinjavaju agrarni proizvodi: slanina, sir i maslac. Tu činjenicu previdjaju mnogi naši agronomi i nacijonalni ekonomi, koji hoće da preko noći pridignu našu poljoprivrednu proizvodju na nivo danske poljoprivrede. Glavni grad Danske, sa svojim predgradjima, ima jednu četvrtinu pučanstva čitave

Digitized by Google

zemlje. Naš glavni grad morao bi prema tomu razmjeru imati 3 i pol milijuna stanovnika. Kada naš glavni grad bude doista imao toliko pučanstvo, onda će i naša poljoprivredna proizvodnja biti na istom nivo-u, na kojem je danas danska. Tada će i postotak našega poljoprivrednoga pučanstva biti neznatan u usporedbi sa ostalim zanimanjima, jer će se poljoprivredna proizvodnja industrijalizirati, kao što je industrijalizirana u Danskoj.

Ako uočimo ovaj dinamički momenat u razvitku pojedinoga naroda, može nam biti jasno, da seljaštvo doista opada, odnosno da se broj seljaštva, kao poljoprivrednoga pučanstva, sve više i više umanjuje u razmjeru prema ostalim privrednim zanimanjima. Ovo opadanje poljoprivrednoga pučanstva izgleda mnogima kao propadanje seljaštva uopće, ali tome nije tako. U svim gore spomenutim zemljama čuli su se tokom 19. stoljeća jednaki prigovori i žalbe, koje se danas kod nas čuju. U svim tim zemljama »propadalo« je seljaštvo i danas još propada. To propadanje razvijalo se je tako, da je u svim tim zemljama postepeno ali trajno opadao postotak poljoprivrednoga pučanstva. Dansko seljaštvo je bez sumnje napredno, to ne može nitko poreći. Ono danas ne propada, ono neobično jako napreduje, ali uza sve to postotak se seljaštva polako ali sigurno umanjuje. Mi hoćemo napredak svojega seljaštva po uzoru danskom. Dok mi to hoćemo, i nehotice želimo našemu seljaštvu propadanje, jer — dok god postotak seljaštva kod nas bude iznašao oko 75—80% — naše seljaštvo ne će i ne može biti ni na približnom nivo-u danskog seljaštva. U tome leži tragika našega položaja, kao što i položaja našega seljaka uopće.

U svim zemljama evropskoga zapada bilo je pokušaja, da se seljaštvo spasi od propasti, koja mu je prijetila. U Njemačkoj, Francuskoj, Danskoj i mnogim drugim zemljama, koje su do osamdesetih godina prošloga stoljeća proizvodile u velikim količinama žitarice, nastala je bila prava panika, kada je američka pšenica počela konkurirati evropskoj. Tada nije preostalo drugo, nego preći drugim granama proizvodnje, jer je teško bilo konkurirati američkoj pšenici, čija proizvodnja je već tada bila prilično industrijalizirana. Tako je Danska prešla od proizvodnje žitarica na intenzivno stočarstvo, koje je potpuno industrijalizirano. Svi pokušaji, da se seljaštvo, koje je postepeno propadalo u tim zemljama, spasi, bili su uzaludni. Samo povratak feudalizmu i srednjemu vijeku mogao bi bio to seljaštvo spasiti od propasti. Razvitak socijalnih i ekonomskih odnosa išao je svojim tokom. Život je jači od svih spona i zakonskih normа.

Po socijološkom zakonu diferencijacije i koncentracije razvitak naše države i našega naroda kreće se i kretat će se u pravcu razvitka država, koje su u sferi zapadno-evropske civilizacije. Taj je razvitak u socijalnom pogledu na štetu danas još najbrojnijega staleža — seljaštva —, koji živi primitivnim životom svojih predaka. Na mjesto stare civilizacije osnovane na strogo odijeljenim klasama, jednoj povrh druge, razvija se fluidna civilizacija. »Stara stratificirana civilizacija mora ustupiti mjesto fluidnoj civilizaciji, u kojoj se molekule kližu jedna o drugu, dovodeći na površinu sad jedne sad druge.«[2])

Socijalna diferencijacija je dvojaka: unutarnja i vanjska. Vanjska se očituje u sve većoj i većoj diobi rada i zanimanja, a unutarnja u hijerar-

[2] Y. Guyot: La science économique, 5. izd. str. 44\

Digitized by Google

hiji položaja i zanimanja prema sposobnosti i spremi pojedinca. U suprotnom pravcu kreće se socijalna koncentracija (ili integracija), koja se očituje u sve tjesnijoj saradnji pojedinaca, koji se bave jednakim zanimanjem (njihovi su organi: zadruge, razne komore, karteli, sindikati, i t. d.).

2. Razvitak poljoprivredne proizvodnje. — U ekonomskom pogledu imala je socijalna diferencijacija za posljedicu sve veću industrijalizaciju i specijalizaciju. Uslijed sve veće diobe rada čovjek ne proizvodi danas samo za namirenje svojih potreba nego i za tržište. Preogromna većina pučanstva naprednih zapadno-evropskih država ne zadovoljava danas niti stoti dio svojih potreba neposrednim svojim radom. Savremeni civilizovani čovjek zadovoljava svoje potrebe izmjenom dobara i usluga. Industrijalizacija ne samo obrta nego i poljoprivrede na dnevnom je redu. Osamljena proizvodnja, u kojoj čovjek nastoji zadovoljiti sam svoje potrebe neposrednim svojim radom, ustupa mjesto industrijalnoj proizvodnji, u kojoj čovjek ne zadovoljava neposredno svoje potrebe nego pomoću izmjene dobara i usluga. Kao dalja faza socijalne direfencijacije razvila se je specijalizacija pojedinca i standardizacija proizvoda.

Značajka savremene industrijalne proizvodnje, u najširem smislu riječi, uključujući u ovaj pojam i poljoprivrednu proizvodnju, sastoji se u tome, da nosioci te proizvodnje rade za zaradu, za dobitak. Oni ulažu svoje kapitale u pojedine grane proizvonje radi dobitka, jer samo pomoću toga dobitka mogu da zadovolje svoje potrebe. Oni se prema tome u svojoj proizvodnji rukovode hedonističkim načelom: sa što manje napora, izdataka i žrtava, polučiti što moguće veći i bolji učinak i uspjeh. Danski i francuski seljak, engleski i američki farmer i australski zakupnik ne obradjuju zemlju radi same te zemlje, nego radi dobitka, koji će im zemlja i u njoj uloženi kapitali nositi.

Industrijalizacija poljoprivrede očituje se u jeftinijoj i bržoj proizvodnji poljoprivrednih proizvoda. Po podacima W. Freama razvitak je poljoprivredne proizvodnje u prošlom stoljeću bio za glavne proivode slijedeći: proizvodnja pšenice je u god. 1830. iziskivala 64 sata i 15 minuta ljudskoga rada uz trošak od 3.71 dolara po jednom acre-u[3]), dok je god. 1896. trebalo već samo 2 sata i 58 minuta ljudskoga rada uz trošak od 0.72 dolara. Za proizvodnju ječma po jednome acre-u trebalo je 1830. god. 63 sata ljudskoga rada i 3.39 dolara troškova, dok je god. 1896. trebalo samo 2 sata i 42 minute ljudskoga rada uz trošak od 0.60 dolara. Za jedan acre zobi trebalo je 1830. godine 66 sati i 15 minuta ljudskoga rada sa troškom od 3.73 dolara, dok je 1896. godine trebalo samo 7 sati i 6 minuta ljudskoga rada uz trošak od 1.07 dolara.[4]) Od god. 1896. pa do danas — dakle za vrijeme od 37 godina — poljoprivredna proizvodnja još se je znatno više industrijalizirala. Dovoljno je, da se sjetimo, da je traktor istom u ovome stoljeću učinio pravu revoluciju u poljoprivrednoj proizvodnji Unije.

Dalji razvitak u industrijalizaciji poljoprivredne proizvodnje vrlo dobro predvidja H. Ford, kada kaže: »Kroz nekoliko godina poljsko zanimanje, koje se služi samo ljudskom radnom snagom , bit će prava rijetkost. Zemljoradnik treba: ili da nabavi motornu snagu ili da digne ruke od zemljoradnje,

---

[3] 1 acre (engl. čit. ejkr) odgovara površini od 0.4 ha, t. j. 2 i pol ejkra imaju površinu od jednoga hektara.

[4] W. Fream i R. Truslove: Agriculture in the United States.

Digitized by Google

jer to zahtijevaju troškovi proizvodnje. Mi se nalazimo samo u početku upotrebe motorne snage u zemljoradnji. Nužno je da zemljoradnja bude nešto više nego poljsko zanimanje. Ona treba da postane industrija za proizvodnju sredstava ishrane. Kada to postane, efektivan će rad, nuždan za osrednju agrarnu eksploataciju, iznositi godišnje 24 dana. Ostatak dana u godini bit će posvećen drugim poslovima. Zemljoradnja je odviše sezonsko zanimanje, a da bi čovjeku mogla dati posla za sve vrijeme godine.«[5]) Ford je imao pred očima, dok je ovo pisao, prilike u Americi, napose u Uniji; ali nema sumnje, da će se i u drugim krajevima svijeta prilike u istom pravcu razvijati.

Dalja faza industrijalizacije je specijalizacija u proizvodnji. Ratarstvo, stočarstvo, povrćarstvo, voćarstvo, vinogradarstvo, peradarstvo i t. d., jesu velike grane poljoprivredne proizvodnje, unutar kojih postoji danas već izvanredna specijalizacija. Danski seljak se bacio na intenzivno stočarstvo, preradbu mlijeka i mliječnih proizvoda, te mesa, — napose od kada je Amerika počela konkurirati sa žitaricama. U Uniji i Australiji je specijalizacija agrarne proizvodnje provedena do nevjerojatnosti. Voćarstvo kao posebna grana agrarne proizvodnje već znači specijalizaciju. Unutar samoga voćarstva moguća je dalja specijalizacija, ako se pojedini zemljoradnik bavi samo proizvodnjom jedne vrsti voća, recimo šljiva, jabuka, krušaka. U Uniji ide poljoprivredna specijalizacija tako daleko, da se n. pr. pojedini farmeri u Kaliforniji i Floridi, koje se dvije države skoro isključivo bave voćarstvom, angažuju proizvodnjom samo jedne jedine vrsti jabuka, ili pojedine vrsti krušaka, šljiva, grožđja i t. d. Dalja specijalizacija nije moguća, ali se već iz toga vidi, kako je još daleki put do takve proizvodnje, ako imamo na umu sve grane poljoprivredne proizvodnje. Samo na taj način je moguće u proizvodnji postići standardizaciju proizvoda. To je proizvodnja za tržište i za dobitak kao svaka druga industrijska proizvodnja.

Obzirom na razvitak društva, kako smo ga ovdje u širokim potezima opisali, kao što i obzirom na tendenciju razvitka poljoprivredne proizvodnje, držim, da nije ispravna tvrdnja onih, koji zemljišnu svojinu i zemljišni posjed smatraju imovinom sui generis, za koju treba da vrijede posebna pravila, za razliku od industrijalne i pokretne gradjanske imovine (prof. dr. Ivšić). Ovi pojmovi: zemljišna svojina s jedne strane te industrijalna gradjanska imovina s druge strane potječu iz srednjega vijeka, iz staleške države, u kojoj je zemlja bila izvan prometa, a seljak-kmet na njoj privezan, dakle u vrijeme, kada na selu nije postojalo slobodno kolanje kapitala (zemlje i ljudi na njoj). Današnja socijalna i pravna znanost poznaje samo individualnu i kolektivnu svojinu, a nikako ne seljačku i gradjansku (industrijalnu) svojinu. Prema tome i zahtjev onih, koji traže opći zemljišno-imovinski zakonik za sve primarce (dr. Hefer), ne odgovara savremenomu razvitku društva i proizvodnje uopće, a napose pak agrarne proizvodnje, koja sve više poprima značaj prave industrijske proizvodnje.

Zemlja je sjedište svake proizvodnje, i industrijske u užem smislu i poljoprivredne. Ono gradilište na Jelačićevom trgu, na kojem se nalazi peterokatnica, obavlja sa gledišta njezinog vlasnika u proizvodnji jednaku funkciju, koju obavlja ono zemljište na Zavrtnici, na kojem je sazidana kakva indu-

[5] Henry Ford: Moj život i rad, hrv. prevod, str. 136.

Digitized by Google

strijska zgrada, ili pak onaj povrćnjak onog Bugarina, koji svaki dan dovaža svježe povrće na tržnicu, ili onaj vinograd u Svetom Duhu, ili pak kakva oranica u Podsusedu. Jedni te isti ekonomski zakoni vrijede za sve ove površine zemlje bez obzira na to, da li se na njima nalaze industrijske zgrade ili zgrade za stanovanje, ili pak povrće, vinova loza, pšenica i t. d. Mnogi povrćnjaci naših Bugara postali su nakon svjetskoga rata skupa gradilišta, na kojima se danas dižu višespratnice. Mnogi vinogradi po Svetom Duhu i Pantovčaku ustupili su mjesta novim vilama, mnoge oranice naših seljaka u gradu i provinciji dale su mjesto industrijskim zgradama, pa zar da danas za sve te objekte vrijede posebni imovinsko-pravni propisi? Kuda bi to dovelo! Gdje da se postavi granica izmedju seljačke i gradjanske imovine? Ono što je danas seljačka imovina može sjutra postati gradjanskom i obratno. Svojina može biti ili individualna ili kolektivna. Drugih kriterija nema, po kojima bi se svojina danas mogla lučiti, a najmanje se pak danas može svojina lučiti na gradjansku i seljačku.

Prema tome seljačka zemlja nije i ne može biti svojina sui generis, radi koje treba da postoje posebni imovinsko-pravni propisi. U naprednim zemljama poprimila je zemlja značaj pokretne imovine. U Australiji postoji zakon (Act Torrens), po kojem svaki posjednik zemlje može običnom naledjom (indosamentom) prenijeti vlasništvo svoje zemlje na treću osobu, kao što posjednik mjenice naledjom prenaša istu na drugu osobu. Onaj Bugarin, koji u neposrednoj blizini Zagreba intenzivno obradjuje nekoliko stotina četvornih hvati zemlje, rukovodi je jednakim ekonomskim načelima, kojima se rukovodi onaj industrijalac, koji pokraj njega ima svoju tvornicu, ili pak onaj kućevlasnik, koji je sazidao kuću, da mu nosi primjerenu dobit. Zašto bi proizvodnja našega seljaka u provinciji bila različita od proizvodnje onoga industrijalca ili od proizvodnje onoga Bugarina, koji obradjuje nekoliko stotina hvati zemlje? Svi oni ulažu svoje kapitale u zemlju i u kuće, da im ti kapitali nose dobit. U Engleskoj, Kanadi, američkoj Uniji i drugim naprednim zemljama farmeri obradjuju zemlju radi dobitka, koji im ona nosi, a ne radi zemlje kao takove. Zato oni napuštaju tu granu proizvodnje, ako vide, da rade trajno sa gubitkom.

3. Struktura zemljišnoga posjeda. — U zapadno-evropskim državama, Americi i Australiji postoji individualno zemljišno vlasništvo. Ukinućem feudalizma u Evropi postalo je seljaštvo slobodno, a i zemlja, na kojoj je to seljaštvo živjelo, došla je postepeno u promet, makar da su u mnogim zemljama veleposjedi i dalje ostali. U nekim zemljama postali su ti veleposjedi obiteljskim povjerbama tako, da su bili izvan prometa. Individualizacija zemljišnoga posjeda i vlasništva posljedica je individualizacije u proizvodnji uopće, t. j. subjektivne i objektivne diobe rada, koja je dobila svoju konačnu formu u specijalizaciji pojedinca i u standardizaciji proizvoda.

Oslobodjenjem zemlje i ljudi na njoj bio je dan veliki zamah daljemu razvitku. Nagli porast pučanstva u pojedinim zemljama je prouzrokovao i naglo cijepanje zemljišnoga posjeda na sve manje i manje površine. Razvitkom velikih središta sa brojnim pučanstvom razvijala se je i poljoprivredna proizvodnja u drugom pravcu, prelazeći od jedne kulture na drugu, koja je više odgovarala novim prilikama. Tako su se n. pr. u Belgiji, Holandiji, Engleskoj, Danskoj, umjesto proizvodnje žitarica razvile proizvodnje po-

Digitized by Google

vrća, mljekarstvo, peradarstvo i t. d. Proizvodnju žitarica preuzele su slabije napučene zemlje Rusija, Kanada, Argentina i Unija.

Pod takovim okolnostima se je razvijala i veličina pojedinoga zemljišnoga posjeda. Na mjesto velikih i srednjih posjeda dolaze sve manji i manji posjedi, osobito u blizini velikih središta. U Belgiji, koja je danas najnapučenija zemlja u Evropi, prevadavla najsitniji zemljišni posjed. Phillippovich kaže: Iin Belgien überwiegt der kleine und kleinste Grundbesitz.[6]) U Belgiji je 78% svih seljačkih gazdinstava ispod dva hektara. U Danskoj, koja se uzimlje kao uzor agrarne države, postoji, prema Hollmannu, trajna tedencija za cijepanjem posjeda, »eine nach unten hin stark zunehmende fortschreitende Verteilung des Bodens«[7]), što je sve posljedica brojnijega pučanstva i sve jačega intenziviranja proizvodnje. U Sjedinjenim Državama, u kojima nisu postojali veleposjedi po evropskom uzoru, te u kojima se je prema tome veličina zemljišnoga posjeda uopće organski razvijala, postoji takodjer jako cijepanje posjeda, i to napose u blizini velikih središta. Dok su n. pr. polovicom prošloga stoljeća farme u blizini New Yorka proizvodile skoro isključivo žitarice, bila je prosječna veličina tih farma više stotina akera. Danas naprotiv prosječna veličina tih farma iznosi 15—20 akera, koje se bave isključivo povrćarstvom, peradarstvom i intenzivnim stočarstvom (preradbom mlijeka i mliječnih proizvoda).

Ako uočimo ove činjenice, onda nam postaje jasno, da će veličina pojedinoga seljačkoga posjeda ovisiti o položaju toga posjeda, kao što i o gustoći pučanstva. Nekoji pisci unaprijed postavljaju jedan minimum seljačkog posjeda, ispod kojega nije više rentabilno obradjivati zemlju. Tako n. prof. dr. Ivšić tvrdi, da je minimum od 5 jutara potreban za seljačku obitelj. Onaj Bugarin u blizini Zagreba obradjuje nekoliko stotina četvornih metara zemlje i lijepo živi na njoj. On će kroz deset do petnaest godina učiniti lijepi kapital, ako je marljiv i štedljiv, i postati bogat čovjek, što nije rijedak slučaj kod naših Bugara. Seljak u Šestinama sa jednim jutrom zemlje, ako ga dobro i racijonalno obradjuje, može lijepo da živi. Isto tako vinogradar, koji ima jedno jutro vinograda u blizini većega grada. Naprotiv će seljak u visinskim predjelima Like, do kojih je težak dohod, jedva moći živjeti na dvadeset jutara zemlje. U prvome redu zemlja u Lici nije tako plodna, a u drugom redu on se mora baviti drugim granama proizvodnje nego li onaj seljak, koji je u blizini velikoga grada. Njegova komunikaciona sredstva su vrlo loša, a mogućnost prodje je neznatna. U predjelima Crne Gore i istočne Bosne bit će seljaka, koji će i sa pedeset jutara zemlje oskudno živjeti.

Očito je dakle, da se apsolutno ne može unaprijed niti približno reći, koji je minimum zemlje za pojedinu seljačku obitelj bezuslovno potreban. Ovaj minimum ovisi o nebrojeno mnogo čimbenika, a u prvom redu o gustoći pučanstva te o komunikacionim putevima, o potrebama seljaka i raznovrsnosti tih potreba, nadalje o načinu same proizvodnje, t. j. o intenzivnosti ili ekstenzivnosti iste. Zato je potpuno pogrješno tvrditi, da naše seljaštvo u Zagorju propada radi toga, što su se kroz osamdeset godina posjedi cijepali, te je danas njihova prosječna veličina za polovicu manja, nego li je bila prije osamdeset godina (kako to hoće prikazati pok. prof. Jurić), jer su

---

[6] E von Philipovich: Agrarpolitik, str. 27.
[7] Hollman: Entwicklung der Landwirtschaft in Dänemark. str. 35.

Digitized by Google

se prilike hrvatskoga Zagorja i njegovoga pučanstva kroz osamdeset godina stubokom promjenile.

4. Razvitak obitelji. — Usporedo sa razvitkom socijalnih prilika početkom 19. stoljeća ide i razvitak porodice. Dok je u ranije povijesno doba te za vrijeme ancien-régime-a postojala patrijarhalna obitelj od više parova, obuhvaćajući nekoliko generacija, savremena obitelj sazdana je na indvidualnom načelu. Svaki par osniva svoj vlastiti dom, hrani i odgaja svoju djecu, dok ova ne postanu sposobna za samostalno privredjivanje. I fiziološka-biološka svrha braka prestaje onim časom, kada su roditelji svoju djecu odgojili i spremili za život. Kada posljednje dijete ode iz roditeljske kuće, izvršena je zadaća pojedinoga braka. To je biološki zakon uzdržavanja vrste, kojemu se čovjek pokorava kao što i sva ostala živa bića.

Ovo bi u kratkim potezima bio razvitak savremenoga društva, razvitak poljoprivredne proizvodnje i zemljišnoga posjeda te razvitak obitelji u onim državama, koje su u sferi zapadno-evropske civilizacije.

II. RAZVITAK DRUŠTVA KOD NAS.

Uslijed djelovanja socijološkoga zakona diferencijacije i koncentracije socijalna struktura našega pučanstva naglo se mijenja, te ide pravcem razvitka zapadno evropskih država. Za vrejeme od petnaest godina, t. j. od osnutka naše države pa do danas, mogu se zapaziti obrisi toga i takvoga razvitka. Pučanstvo glavnih gradova, Beograda, Zagreba, Ljubljane i Splita se je više nego podvostručilo. Postotak aktivnoga pučanstva angažovanoga u poljoprivredi spao je kroz ovih petnaest godina najmanje za 6—7%. U zapadnoj Evropi i Americi padao je postotak aktivnoga poljoprivrednoga pučanstva u svakom desetljeću za 4—5% prema ostalim glavnim zanimanjima, pa nema razloga držati, da ne će i kod nas ovo razmjerno opadanje poljoprivrednoga pučanstva ići jednakim korakom. To će u ostalom ovisiti i o drugim čimbenicima, a napose o industrijskom protekcionizmu, te će to opadanje biti brže, ako se pomoću protekcionizma i dalje budu razvijale industrije kod nas.

Ako pretpostavimo, da je danas kod nas oko 70% aktivnoga pučanstva angažovano u poljoprivredi, onda možemo očekivati, da će za trideset i pet godina ovaj postotak iznašati oko 50%, da će dakle spasti na polovicu od čitavoga aktivnoga pučanstva.[8])

Moramo svakako razlikovati tri područja unutar naše države, koji se bitno razlikuju ne samo po svojoj socijalnoj i ekonomskoj strukturi nego i po propisima, koji uredjuju zemljišni posjed i seljačko nasljedno pravo. U prvo područja spadaju Slovenija, Dalmacija i Vojvodina. U ovim pokrajinama važi u punoj snazi opći gradj. zakonik i njegove odredbe, koje se tiču prvo područja spadaju Slovenija, Dalmacija i Vojvodina. U ovim*) pokraji-

[8] Ne smijemo zamijenit: postotak aktivnoga poljoprivrednoga pučanstva sa postotkom pučanstva, koje živi od poljoprivrede kao glavnoga zanimanja. Potonji naime postotak nešto je veći, napose kod nas, te će iznašati oko 80% čitavoga pučanstva, a to zato, što je seljačka obitelj znatno brojnija od gradjanske obitelji. Pod aktivnim poljoprivrednim pučanstvom razumijevamo samo one osobe, koje su doista u poljoprivredi aktivno angažovane, ne računajući ovamo malodobnu djecu, koja još u opće ne privredjuju.

* Što se tiče Vojvodine isporedi u ovom obziru djela, navedena u opaskama 5, 6 i 7 sprijeda na str. 113. — Op. ured.

Digitized by Google

jinama je potpuno nepoznat zadružni život i ustanove zadružnoga prava, bilo pozitivnoga bilo običajnoga, te postoji samo individualno vlasništvo na zemlji. U drugo područje spadaju Hrvatska i Slavonija, te predkumanovska Srbija. U ovim područjima uredjuje se zemljišni posjed i seljačko nasljedno pravo djelomično po liberalnim ustanovama opć. gradj. zakonika, a dijelom po načelima zakona o zadrugama (u Hrvatskoj), odnosno po zadružnim ustanovama gradj. zakona (u Srbiji). U Hrvatskoj i Srbiji postoji dakle dualizam u pogledu zemljišne svojine i seljačkoga nasljednoga prava, jer pored ustanova opć. gradj. zakona o individualnom vlasništvu i o slobodnoj raspoložbi sa zemljom inter vivos et mortis causa, postoje i pozitivni propisi za zadružna selišta i zadružne posjede. Prema tome i u Hrvatskoj i u Srbiji postoji pored individualnoga i kolektivno seljačko vlasništvo. Konačno u treće područje spadaju Bosna i Hecegovina, Crna Gora i Južna Srbija. U ovim pokrajinama vrijedi bilo pizitivno pravo o kolektivnoj seljačkoj svojini (Crna Gora) bilo običajno pravo o kolektivnoj seljačkoj svojini, jer su se Bosna i Hercegovina te južna Srbija tek nedavno riješile feudalizma. Ako i jesu u ovim pokrajinama na snazi ustanove opć. gradj. zakonika o individualnoj seljačkoj svojini, ipak se je to individualno vlasništvo u ovim pokrajinama pojavilo tek u najnovije vrijeme.

Sva ova tri područja razlikuju se dakle u pogledu forme zemljišne svojine i u pogledu propisa, koji uredjuju seljačko vlasništvo i seljačko nasljedno pravo, pa je potrebno, da ih napose obradimo i da tako ustanovimo i druge razlike medju njima.

1. Slovenija, Dalmacija i Vojvodina. — U ovim pokrajinama, kako smo naveli, postoji isključivo individualno vlasništvo zemlje, koje se uredjuje po ustanovama opć. gradj. zakonika. Ako na ove pokrajine primijenimo posljetke svojega istraživanja u pogledu tendencije razvitka društvenih odnosa i razvitka poljoprivredne proizvodnje država, koje su u sferi zapadno-evropske civilizacije, dolazimo do slijedećih zaključaka: Socijalna diferencijacija i koncentracija jako je napredovala u ovim pokrajinama. Subjektivna i objektivna dioba rada je preotela i preotimlje mah na svim područjima ekonomskoga i socijalnoga života. Industrijalizacija se takodjer usporedo time jako razvija. Dosta je, da se sjetimo Slovenije, koja pretstavlja industrijsku četvrt Jugoslavije. Industrijalizacija poljoprivrede takodjer je u punom jeku, ne samo što se tiče upotrebe strojeva (Vojvodina), nego i što se tiče načina same proizvodnje. Slovenski i vojvodjanski seljak rade više za tržište nego li za neposredno zadovoljenje svojih potreba. Osamljena proizvodnja, u kojoj seljak neposredno zadovoljava sve svoje potrebe sve više iščezava. U Sloveniji, Dalmaciji i Vojvodini zadovoljavaju danas seljaci neposrednim svojim radom manji dio svojih potreba. Izuzev hranu, sve ostale potrebe zadovoljavaju oni izmjenom svojih proizvoda i usluga. Oni ne grade kuću iz svoga materijala i svojim radom, nego kupuju taj rad i materijal. Oni ne priugotavljaju kod kuće svoju odjeću i obuću, već te potrebe zadovoljavaju izmjenom dobara. Oni ne prave sami svoje orudje i sprave za kuću i gospodarstvo, nego ih nabavljaju izmjenom svojih proizvoda. Prema tome osim hrane (i to ne sve) oni zadovoljavaju sve svoje potrebe, i primitivne i kulturne izmjenom dobara. Oni dakle ne obavljaju osamljenu nego industrijalnu proizvodnju.

Sa većom diobom rada se je razvila u ovim pokrajinama i veća speci-

Digitized by Google

jalizacija u poljoprivrednoj proizvodnji. Slovenski, damatinski i vojvodjanski seljak ne bavi se svim granama poljoprivredne proizvodnje, nego nastoji, da se specijalizira i ograniči svoju proizvodnju na jednu jedinu vrstu. Tako je u Vojvodini proizvodnja žitarica, u Sloveniji proizvonja povrća i voća, u Dalmaciji proizvodnja ulja i vina preotela mah. Na taj način mogli su se pojedini proizvodi stadardizirati, kao što je standardizovana i banatska pšenica, dalmatinsko ulje i slovenske jabuke.

Postotak aktivnoga poljoprivrednoga pučanstva u usporedbi sa drugim zanimanjima je mnogo manji nego li u ostalim pokrajinama, a to baš uslijed jače diobe rada, koja je razvijena u ovim krajevima države. Ako u čitavoj državi prosječni postotak aktavnoga poljoprivrednoga pučanstva iznaša oko 70% u Sloveniji i Dalmaciji jedva da će iznašati 50% od ukupnoga aktivnoga pučanstva ove pokrajine, koji su proizvodi poznati i u stranom svijetu.

Svakako je najzanimljivije promatrati razvitak, diobu i cijepanje zemljišnoga posjeda u ovim pokrajinama baš obzirom na okolnost, da su u njima na snazi isključivo liberalne ustanove opć. gradj. zakonika(. U prvom redu možemo ustvrditi, da posljedice tih liberalnih ustanova na razvitak i cijepanje zemljišnoga posjeda nisu bile tako nepovoljne i štetne, kako to hoće prikazati pristaše kolektivne seljačke svojine. U Sloveniji razvilo se je običajno pravo, po kojem jedan od sinova nasljedjuje očinsku nekretnu imovinu, po uzoru njemačkog Anerbenrechta, usprkos pozitivnih ustanova o. g. z. Prema tome cijepanje seljačkih posjeda u Sloveniji je rijetkost. Višak pučanstva mora tražiti uposlenje u drugim zanimanjima, bilo kod kuće bilo u inozemstvu. U Dalmaciji je cijepanje posjeda dostiglo vrhunac, ali danas ide razvitak obratnim pravcem, te se posjedi više ne cijepaju, nego se pače arondiraju. Makar se u Dalmaciji nije razvilo običajno pravo kao u Sloveniji u pogledu nasljedstva očevine, ipak se prilike via facti razvijaju u jednakom pravcu. U obiteljima, u kojima ima više djece, obično ostaje kod kuće jedno ili dvoje, dok se ostala djeca školuju ili idu u svijet, u prekomorske krajeve, ili se pak bave pomorstvom i trgovinom. U praksi se dogadja, da jedno, najviše dvoje djece, naseljdjuju nekretnu imovinu, a u mnogo slučajeva sva djeca ostavljaju roditeljsko ognjište tako, da se po više posjeda nadje u rukama jednoga posjednika. Na taj način stvaraju se veći posjedi, koji se osim toga i arondiraju. Poznati su nam slučajevi, gdje od desetero djece niti jedno nije ostalo na djedovini, nego je u svijetu našlo zarade.

Velika rasparčanost posjeda u Dalmaciji mnogo štetuje racionalnomu obradjivanju. Ali ako se uvaži, da se u Dalmaciji gaje kulture vinove loze, masline i južnog voća, koje ne dopuštaju upotrebu strojeva na polju, ova rasparčanost posjeda ne osjeća se u tolikoj mjeri, u kojoj bi se osjećala u žitorodnim krajevima Srijema i Vojvodine. Kultura vinove loze, masline, buhača, povrća i voća uopće ne iziskuje velike arondirane posjede. Zato se u svim krajevima, gdje prevladavaju ove kulture, pojavljuje sitni seljački posjed (n. pr. Porajnje, južni Tirol, Gorica i Gradiška, naša Dalmacija i t. d.).

Ni u Vojvodini nije djelovanje ustanova o. g. z. o slobodnoj raspoložbi i diobi seljačke zemlje imalo vidnih štetnih posljedica. Pošto u ovoj pokrajini prevladava skoro isključivo kultura žitarica, koja iziskuje veće površine zemlje, ostali su i posjedi razmjerno kud i kamo veći nego li n. pr. u Dalmaciji i Sloveniji, makar je u svim ovim pokrajinama jednako zakono-

Digitized by Google

davstvo u pogledu zemljišne svojine. Posjedi od 30 do 40 i više jutara jesu u većini, a seljački posjedi od 100 i više jutara nisu rijetkost.

Što se konačno tiče oblika obiteljske zajednice, može se postaviti kao općenito pravilo, da u svim ovim pokrajinama prevladava individualna obitelj, a tek izuzetno se pojavljuje dva ili više parova u zajedničkom kućanstvu pod jednim krovom.

2. Hrvatska-Slavonija te predratna Srbija. — U ovim dvjema pokrajinama, kako smo vidjeli, postoji dualizam u pogledu zemljišne svojine i seljačkoga nasljednoga prava. No u ovim pokrajinama i uz pogodniji državopravni položaj do god. 1918. nije postignut onolik napredak, kolik je postignut u Sloveniji, Dalmaciji i Vojvodini, koje su imale užu autonomiju unutar bivše Austro-Ugarske monarhije. Socijalna diferencijacija i koncentracija nije u ovi mpokrajinama napredovala u onom opsegu, u kojem je napredovala u već spomenutim pokrajinama. Jača dioba rada i zanimanja zapaža se tek u blizini većih središta. U visinskim predjelima Hrvatske te u gorskim dijelovima Srbije prevladava još osamljena proizvodnja, jer seljaci pretežni dio svojih potreba neposredno zadovoljavaju, praveći sami obitavališta, odjeću i obuću, orudje i sprave i t. d. Industrijalna proizvodnja poljoprivrednih proizvoda se je razvila u ovim pokrajinama u nizinama (Slavoniji, Srijemu, Mačvi) i u blizini velik gradova. U tim predjelima seljak radi više za izmjenu nego li za neposredno zadovoljenje svojih potreba. Isto se je tako i upotreba strojeva, što je takodjer znak industrijalizacije, razvila samo u ravnicama Posavine i Podunavlja.[9])

Pošto je u ovim pokrajinama na snazi i pozitivno pravo o kolektivnoj seljačkoj svojini, očekivali bi, da će veličina pojedinih posjeda biti znatno veća, osobito u krajevima, u kojima prevladavaju kućne zadruge; ali usprkos toga su se i tu posjedi cijepali kao i u onim krajevima, u kojima je na snazi isključivo opći gradj. zakonik. To naročito vrijedi za prilike u Hrvatskoj i Slavoniji, kako ćemo to poslije risvijetliti. Gdje god je doprla civilizacija pojavljuje se i cijepanje posjeda. To je cijepanje tim jače, čim je pojedini kraj u civilizaciji više napredovao. U gorovitim predjelima Hrvatske cijepanje još nije nastupilo, jer tamo ni civilizacija nije doprla.

Forma obiteljske zajednice u ovim pokrajinama dijelom je individualna a dijelom kolektivna. U Hrvatskoj je u pretežnom dijelu prevladala individualna obitelj, pače i tamo, gdje je svojina kolektivno upisana, jer su se potajnim diobama mnoge zadružne obitelji podijelile i osnovale toliko samostalnih ognjišta, koliko ima i parova. U Srbiji naprotiv prevladava kod seljaka kolektivna obitelj od više parova, koji žive pod jednim krovom u zajedničkom kućanstvu.

3. Bosna i Hercegovina, Crna Gora i Južna Srbija. — U treće područje spadaju, kako smo već naveli, ove tri pokrajine, koje su

---

9 Prije nekoliko godina napisao je Mihajlo Avramović raspravu »Naše seljačko gazdinstvo«, u kojoj je pokušao dokazati, da naša seljačka gazdinstva, koja imaju površinu do 5 hektara, rade 80% za svoju vlastitu potrošnju, a samo 20% za prodaju odnosno izmjenu, te dodaje da u Njemačkoj, Francuskoj i Belgiji iznosi postotak za vlastite potrebe 35%, a u Americi čak i 20%. Nije mi poznato, koje je pokrajine naše države uzeo u račun Mihajlo Avramović, ili je taj postotak prosječan za cijelu državu, ali je izvan svake sumnje, da taj postotak ni u kojem slučaju ne važi za Sloveniju i Dalmaciju, a ni za Vojvodinu, jer u njima seljak daleko više radi za izmjenu nego li za vlastitu potrošnju, pa i kod najmanjih posjeda.

Digitized by Google

iza već spomenutih pokrajina u svakom pogledu znatno zaostale. Nije ni čudo. Osim Crne Gore, koja je imala svoju samostalnost i u kojoj je feudalizam, zapadno-evropski i turski, bio nepoznat, Bosna i Hercegovina te Južna Srbija zbacile su sa sebe tek godine 1918. jaram feudalizma. Do konca svjetskoga rata nije u ove dvije pokrajine postojalo slobodno seljačko vlasništvo na zemlju, pa nije ni kolanje kapitala, zemlje i ljudi na njoj, postojalo u onom opsegu, kako je postojalo u ostalim dijelovima države, osobito pak u Sloveniji, Dalmaciji i Vojvodini. Zato je u ovim pokrajinama i dioba rada i zanimanja tek u zametku. Socijalna diferencijacija i integracija nije mogla u ovim pokrajinama nastupiti, jer je pučanstvo bilo privezano najvećim dijelom uz zemlju, te izuzevši blizinu gradova prevladava u njima skoro isključivo osamljena proizvodnja, u kojoj seljak radi za neposredno zadovoljenje svojih potreba. Stan, hranu, odjeću, obuću, orudje i sprave, pokućstvo sve to sam priugotavlja bosanski i hercegovački te južno-srbijanski seljak, a većim dijelom i seljak u Crnoj Gori.

O industrijalizaciji poljoprivrede u ovim pokrajinama nema ni govora, a još se manje može govoriti o specijalizaciji u poljoprivrednoj proizvodnji. Istina je doduše, da se je Hercegovina, da tako kažemo, specijalizirala u kulturi duhana, ali sam hercegovački seljak se bavi svim granama poljoprivredne proizvodnje a ne samo sadnjom duhana. Tek minimalan dio svojih potreba zadovoljava seljak izmjenom dobara, a to ponajviše za petrolej, sol, šibice, kavu. Način poljoprivredne proizvodnje vrlo je primitivan te u ovim pokrajinama prevladava još drveni plug. Dr. Smoljan je prije nekoliko godina o primitivnom obradjivanju zemlje u Hercegovini napisao: »U Hercegovini se radi zemlja — osobito pod strna žita — najprimitivnije. U glavnom se radi onako, kako se je radilo pred hiljadu godina. Glavno je orudje motika i drveni plug. Zemlja se rijetko djubri. Plugom (ralicom) se ne ore, nego para. Ne gleda se, kada se ore, u vrijeme ili ne vrijeme, kako se već uhvati zgoda. U zemlju se baca sjeme onako, kako se slučajno ostavi, ne pazi se na čistoću ni na dobrotu. I posije li se jednom, samo se čeka na žetvu. Od sjetve do žetve ne radi se u polju ništa. Požnje li se, vrši se je uvijek na guvnu s konjima (alašom)... Ovako je sa sitnim žitima. Sa okopavinama je nešto bolje, barem se okopavaju. Jedino se nešto više radi oko duhana i vinograda.«[10])

Pošto je seljačka zemlja sve do nedavna bila izvan prometa, nije ni dioba posjeda mogla nastupiti i razviti se u onoj mjeri, kako se razvila u drugim pokrajinama. Seljački posjedi sačuvani su u svojoj prvotnoj veličini, ali se time nije ništa pridigao opći ekonomski nivo seljaka ovih pokrajina.

Forma obiteljske zajednice pretežno je kolektivna, jer velika većina seljaka živi patrijarhalnim životom svojih predaka, tako da pod istim krovom živi više parova obuhvaćajući više generacija.

*

Ako sada usporedimo ova tri posebna pravna područja i predjela naše države u kulturnom, ekonomskom socijalnom i političkom pogledu, dobit ćemo slijedeću sliku našega seljaštva po pokrajinama (Vojvodinu, koja ima u znatnoj mjeri stranog elementa, isključit ćemo iz ovoga pregleda i usporedbe):

a) U kulturnom pogledu svakako stoje najpovoljnije Slovenija i

[10]) Dr. Smoljan: Katastrofa Hercegovine, Jutarnji List od 10. V. 1928.

Digitized by Google

Dalmacija. Ako je pismenost mjerilo kulturnoga nivoa pojedinoga naroda, onda Slovenija i Dalmacija stoje daleko iznad ostalih pokrajina. Postotak nepismenih u Sloveniji iznaša najviše 5%, dok se u Dalmaciji (izuzev Zagoru) kreće izmedju 5—10%č U Hrvatskoj i Slavoniji kreće se postotak nepismenih izmedju 30—35%. Isto tako i u Srbiji. Naprotiv postotak nepismenih u Bosni i Hercegovini te Crnoj Gori ide preko 50%, a u Južnoj Srbiji i preko 60%. Kulturno prednjačenje Slovenije i Dalmacije mogli bi zaključiti i prema broju knjiga, časopisa i dnevnih listova, koji se prodavaju i čitaju u pojedinim pokrajinama;

b) U e k o n o m s k o m pogledu Slovenija i Dalmacija takodjer prednjače. Pošto je socijalna diferencijacija (dioba rada i zanimanja) najviše uznapredovala, razvila se je jednako i socijalna koncentracija (integracija). Dovoljno je, da se sjetimo zadrugarstva u Sloveniji i Dalmaciji. Kao što je pismenost mjerilo kulturnoga razvitka i napretka pojedinoga naroda, tako je razvitak i napredak zadrugarstva (ne kućnih zadruga) mjerilo ekonomskoga razvitka i napretka pojedinog naroda (n. pr. u Danskoj, Belgiji, Holandiji, Švicarskoj i t. d.). Zadrugarstvo u Sloveniji i Dalmaciji cvate i napreduje. Ono se je organski razvilo kao emanacija tamošnjih socijalnih i ekonomskih prilika. Sistem zadrugarstva u Sloveniji i Dalmaciji nije umjetno podržavan potporama, nagradama i beskamatnim zajmovima, jer se tamo zadrugarstvo razvilo kao faktična savremena potreba naroda. U Sloveniji i Dalmaciji zelenaštvo je nepoznato. Tamo je seljak mogao prije sadašnje financijske krize dobiti u svakome selu zajam uz kamatnjak od 8—9%. Osim toga tamo se nije razvilo samo zadrugarstvo za vjeresijske poslove, dakle za zajmove, nego je zadrugarstvo obuhvatilo sve grane privrednoga života. Tako su se u Sloveniji razvile seoske hranilnice, gospodarska društva, potrošačke i proizvodne zadruge, a u Dalmaciji seoske posujilnice, gospodarska društva, ribarske, vinarske i uljarske zadruge, i t. d. Sve su ove zadružne ustanove organizirane u svojim posebnim savezima, te se svi kapitali usredotočuju u Zadružnim gospodarskim bankama, koje su narodu od velike koristi. To su čisto nacionalne ustanove, koje raspolažu s ogromnim kapitalom, koji su u rukama samoga seljaštva. Trgovina i obrt ovih dviju pokrajina takodjer je u nacionalnim rukama. Samo veleindustrija je u posljednje vrijeme donijela stranoga kapitala.

Naprotiv u ostalim krajevima države nije tako. U Hrvatskoj i Srbiji, u kojima je kolanje kapitala jače napredovalo, nije se zadrugarstvo ni iz daleka razvilo u onom opsegu, kao što u Sloveniji i Dalmaciji. To su pretežnim dijelom zadruge za podjeljivanje zajmova, ali se je tek manji postotak seljaštva ovih dviju pokrajina mogao služiti tim zadrugama. U prvom redu tih je zadruga razmjerno dosta malo ,a u drugom redu su one raspolagale i raspolažu sa neznatnim kapitalima. Većina seljaštva u ovim pokrajinama je upućena još danas na banke i štedionice, koje su računale najmanje dvostruki kamatnjak od seoskih posujilnica u Sloveniji i Dalmaciji. U mnogo je slučajeva seljak ovih pokrajina bio upućen i na zelenaše. U ovim pokrajinama se nisu razvile zadružne gospodarske banke: što više zadrugarstvo je ovdje u posljednje vrijeme doživjelo velike nedaće, te će se vrlo teško i kasno oporaviti.[11])

[11] U Zagrebu je Središnji savez hrvatskih seljačkih zadruga u ogromnom manjku, te se sada radi na tome, da ga se sanira.

Digitized by Google

U Hrvatskoj, a djelomično i u Srbiji, nije trgovina u rukama domaćih ljudi, jer se potrošačka i gospodarska društva poput onih u Sloveniji i Dalmaciji uopće nisu razvila. Kamatnjak, koji je većina seljaka ovih pokrajina plaćala sve do nedavna, kretao se je izmedju 16—20%, a i više. Kapitali, koji su angažovani u industriji i trgovini, najvećim su dijelom stranoga podrijetla.

Jednake, a možda još i gore, prilike vladaju u Bosni i Hercegovini, Južnoj Srbiji i Crnoj Gori. U ovim pokrajinama zadrugarstvo jedva da je u zametku. To je i razumljivo, ako uvažimo, da je sve do nedavna bilo vrlo malo privatnoga vlasništva kod seljaka. Do sada nisu učinjeni ni pokušaji, da se zadrugarstvo u ovim pokrajinama jače razvije. U koliko je seljak trebao novca, morao je i mora plaćati velike kamate i kod banke i kod zelenaša. Zelenaštvo je uopće rak-rana ekonomskoga i socijalnoga života ovih pokrajina, koja se ne će moći tako dugo izliječiti, dok god seljaštvo ne bude privedeno prosvjeti, dok god ne bude u slobodnoj utakmici razvilo i ojačalo svoj opstanak, kao što je to učinilo seljaštvo u Sloveniji i Dalmaciji.

3. U s o c i j a l n o m pogledu postoje takodjer bitno razlike izmedju pojedinih pokrajina. U Sloveniji i Dalmaciji socijalni položaj seljaka jednak je položaju ostalih klasa. Tamo sam seljak ne smatra svoje zanimanje nižim kao što n. pr. djelomično još u Hrvatskoj i Sloveniji, što je sredovječni ostatak, kada se je samo neslobodan seljak bavio poljoprivredom. Odnošaj izmedju pojedinih klasa je u Sloveniji i Dalmaciji više demokratski, pa i bračni odnosno obiteljski odnošaji znatno sredjeniji nego li u ostalim pokrajinama, jer prevladava individualna obitelj. Tako je n. pr. priležništvo kod seljaka u Dalmaciji i Sloveniji velika rijetkost, dok naprotiv to nije u ostalim pokrajinama. Socijalni odnošaj izmedju »seljaka« i »gospode« u Hrvatskoj i Slavoniji nije najpovoljniji, a kakov je u ostalim pokrajinama, nije nam poznato.

4. Konačno Slovenija i Dalmacija prednjače i u p o l i t i č k o m pogledu. U sredovječno feudalno doba bio je seljak samo objekt tudje eksploatacije. Padom feudalizma pale su i povlastice vladajućih klasa, te je seljaštvo malo po malo došlo do svojih gradjanskih i političkih prava. U Sloveniji i Dalmaciji seljak je danas politički odgojen i zrio; ide u izbore svijestan svojega prava i položaja, njegova se volja kod izbora ne može krivotvoriti. U ostalim pokrajinama seljak u tom obziru zaostaje, a pogotovo u onim pokrajinama, u kojima je do nedavno vladao feudalizam.

Iz ovoga kratkoga usporednoga prikaza kulturnih, ekonomskih, socijalnih i političkih prilika pojedinih naših pokrajina očigledno iskaču kao naj. naprednije u svakom pogledu Slovenija i Dalmacija, a s njima i Vojvodina, koja u ovome prikazu nije uzeta u obzir zato, što ima mnogo stranoga elementa. Ovim usporednim prikazom prilika pojedinih naših pokrajina dobili smo odgovor na prvo pitanje, koje smo u početku ove rasprave postavili, naime: da li seljaštvo kod nas propada radi toga, što se imovinsko-pravni i nasljedno-pravni odnosi našega seljaka i zemlje, na kojoj živi, uredjuju po ustanovama opć. gradj. zakonika, ili su uzroci njegova propadanja druge naravi. Nakon gornjega prikaza možemo na ovo pitanje sada kategorički odgovoriti sa: n e. Uzroci propadanja našega seljaštva, u koliko se uopće može govoriti o propadanju, ne leže u liberalnim ustanovama o. g. z., nego su ti uzroci druge naravi. Naglasili smo već, da je u Sloveniji, Dalmaciji i

Digitized by Google

Vojvodini na snazi isključivo opći austr. gradj. zakonik, te da je u ovim pokrajinama zadružni život uopće nepoznat. Ako je dakle naše seljaštvo najnaprednije u svakom pogledu u onim pokrajinama, u kojima je na snazi isključivo o. g. z. i u kojima nema uopće zadružnoga života, onda je potpuno neispravno tvrditi, da su uzrok propadanja našega seljaštva ustanove o. g. z. o slobodnoj raspoložbi sa zemljom, koje omogućuju cijepanje seljačkih posjeda.

Uzroci propadanja našeg seljaka (i to u onim pokrajinama, u kojima još postoji zadružni život) jesu u prvome redu njegovo neznanje, njegova nepismenost i kulturna zaostalost; u drugome redu njegov primitivni način obradbe zemlje (dakle stručno neznanje); u trećemu redu njegova osamljena proizvodnja, bez tržišta, bez utakmice, bez potreba; u četvrtom redu njegov socijalni život, zadružni život sa kolektivnom seljačkom imovinom, kako ćemo to kasnije još potanko objasniti.

III. REŽIM KUĆNE ZADRUGE

Pošto smo dobili odgovor na prvo pitanje, sada valja da se pozabavimo drugim postavljenim pitanjem: da li se može pozitivnim zakonom o kućnim zadrugama spasiti naše seljaštvo od propadanja?

Još je i danas u znanosti sporno, da li je naša kućna zadruga čista jugoslavenska socijalna i pravna institucija, ili se i kod drugih naroda može naći slične zajednice, koje su istovremeno i ekonomske i obiteljske jedinice. Moje je mišljenje, da kućna zadruga nije nikakva specifično jugoslavenska pravna i socijalna institucija. Izvan svake je dvojbe, da je kućna zadruga, u kojoj živi više parove pod jednim krovom i pod vlašću jednoga kućegospodara, primitivniji oblik ljudskoga življenja. Zato na takve kolektivne obitelji nailazimo kod naroda, koji su na nižem stupnju civilizacije. Prvotno je taj oblik obiteljske zajednice, osnovan na krvnom srodstvu, postojao za zajedničku odbranu od neprijatelja, a istom poslije se pretvorio u ekonomsku zajednicu, te je obiteljska zajednica od više parova kolektivno uživala svoju očevinu.

Skoro kod svih zapadno-evropskih naroda postojale su prije više stoljeća kućne i obiteljske zajednice slične našim zadrugama, samo što se je njihov trag izgubio čim je civilizacija bila jače napredovala i čim je seljaštvo postalo slobodno.[12])

Kod nas je ta ekonomska i obiteljska zajednica dobila svoj posebni oblik i sadržinu, te se ukorijenila možda uslijed toga, što je naš narod kroz nekoliko stoljeća imao velike borbe sa Turcima, pa je bio prisiljen, čuvajući svoju grudu i svoju vjeru, da se drži u većim obiteljskim skupinama, koje su mu omogućivale, da se lakše othrva neprijatelju.[13]) To će biti i razlog, da se je tako dugo i sačuvala.

Kod nas se je sačuvala pravna svijest o kolektivnoj seljačkoj imovini — kućna zadruga — i obitelji u onim predjelima, u kojima se druga pravna svijest nije mogla razviti, a to su krajevi, do kojih još nije doprla zapadnoevropska civilizacija i u kojima je do nedavna vladao feudalizam. Tako

---

[12] Cf. Emile de Laveleye: De la propriété et de ses formes primitives.

[13] Za ovu tezu vojuje i činjenica, da se kućna zadruga nije razvila u Sloveniji i primorskoj Dalmaciji, koje nisu bile nikada pod turskim gospodstvom.

Digitized by Google

n. pr. prave kućne zadruge (tajno još ne podijeljene) postoje u Hrvatskoj samo u visinskim predjelima Like i Krbave. U svim ostalim krajevima izgubila je zadruga svoj prvotni oblik, te se cijepa i dijeli. Isto su tako u Bosni i Hercegovini te i južnoj Srbiji pretežnim dijelom ostale kod seljaka kućne zadruge, jer su ove pokrajine tek nedavno dobile svoju ekonomsku i socijalnu slobodu. Seljački narod u Sloveniji i Dalmaciji, u Hrvatskom Primorju, u Srijemu i Vojvodini, dakle naše najnaprednije seljaštvo, ne bi danas mogli ničim prisiliti, da živi i radi unutar kućnih zadruga, na kolektivnoj seljačkoj imovini. Prema tome ovi krajevi imaju pravnu svijest o individualnoj obitelji i o individualnoj svojini, a ne pravnu svijest o kolektivnoj obitelji i kolektivnom vlasništvu. Obzirom na ove činjenice ja držim, da je pogrješno tvrditi, da je sistem kućne zadruge u pravnoj svijesti našega naroda. Da pravna svijest o kolektivnoj seljačkoj imovini nije imanentna našemu naprednomu seljačkomu narodu vidi se najbolje odatle, što se kućne zadruge usprkos odredba zakona o kućnim zadrugama sve više i više cijepaju i to najviše baš u onim krajevima, u kojima je civilizacija najviše napredovala. Ovo trajno cijepanje kućnih zadruga, najrječitije oprovrgava tvrdnju onih, koji kažu, da kućna zadruga odgovara pravnoj svijesti našega naroda, jer se zadruge ne bi cijepale, da ta tvrdnja stoji bez prigovora.

Pristaše kolektivne seljačke imovine i prema tome protivnici liberalnih ustanova o. g. z. u prvome redu naglasuju štetne posljedice ustanova o. g. z. obzirom na cijepanje seljačkih posjeda te obzirom na nemogućnost racijonalnog iskorišćivanja takovih posjeda, uslijed čega se naš seljak ne može da takmiči sa stranim proizvadjačima. Njima je dakle pred očima ekonomski momenat, bar u glavnome. Toga radi treba po njihovom mišljenju onemogućiti cijepanje seljačkih posjeda uvodjenjem kolektivne seljačke imovine po uzoru hrvatskoga zakona o kućnim zadrugama.

Nastaje sada pitanje, da li se pozitivnim zakonom o kolektivnoj seljačkoj svojini može spriječiti dalje cijepanje naših seljačkih posjeda. Malo prije smo spomenuli, da se zadruge dijele i cijepaju usprkos zakona o kućnim zadrugama. To priznaju i sami pristaše kolektivne seljačke imovine i dopuštaju, da je potajna dioba zadruge zauzela tolik mah, da se ne da zaustaviti. »Statistički podaci iz godine 1895., kaže prof. dr. Ivšić, pokazuju nam, da je te godine bilo 76.978 tajno podijeljenih zadruga u Hrvatskoj i Slavoniji. Makar nam se ovi podaci čine previsoki, oni s a s v i m t i m p o k a z u j u, d a s e r a z v i j a p o k r e t z a d i o b o m z a d r u g a, p r o t i v n o z a k o n s k i m n o r m a m a, k o j e p r e d v i d j a j u m i n i m u m, k o j i s e n e s m i j e d i j e l i t i.« ... Iz ovoga se vidi, da su se tajno cijepali osobito posjedi ispod 20 jutara, to jest oni, koji se po zakonu od godine 1889. nisu smjeli cijepati.[14]) Dakle usprkos pozitivnih propisa, sadržanih u zakonu o zadrugama, seljački se posjedi cijepaju, pa se u tome vidi apsurdnost tvrdnje, da će se pozitivnim zakonom o kolektivnoj seljačkoj imovini onemogućiti cijepanje seljačkih posjeda i tako spasiti naše seljaštvo od propadanja.

Medjutim kućna zadruga nije samo ekonomska, nego i obiteljska zajednica osnovana na krvnom srodstvu. U njoj živi i privredjuje pod istim krovom, više parova, obuhvaćajući više generacija. Ovdje se ne ćemo osvr-

[14] Dr. M. Ivšić: Les problèmes agraires en Yougoslavie, Paris, 1926, str. 323.

Digitized by Google

nuti na upravo nemoguće socijalne i obiteljske odnošaje, koji nastaju unutar zadruga, kada se n. pr. majka udovica izudaje iz zadruge, njezina malodobna djeca ostaju u zadruzi, da ne izgube članstvo; kada se ženski član ne vjenča nego živi u priležništvu, da ne izgubi članstvo; kada se treću osobu, muškarca, koji bi se htio uzadružiti, ne prima u članstvo, te ga se tako opet sili na priležništvo; kada roditelji malodobne djece poumiru u zadruzi, a ova djeca ostaju na milost i nemilost svojih striceva u zadruzi, koji ih nastoje na sve moguće načine istrijebiti, i t. d. Takvih žalosnih odnošaja ima skoro u svim našim zadrugama. Naglasujemo ovdje, da onaj prototip zadruge, u kojoj živi više parova od više generacija sve više iščezava, te da sve više i više prevladava individualna obitelj od jednoga para, — da se dakle i u tome pravcu prilike razvijaju suprotno propisima zakona o zadrugama. I ovu činjenicu priznaju pristaše kolektivne seljačke imovine i seljačke obitelji. Prof. dr. Ivšić M. sam kaže »Seljačko pučanstvo spontano napušta zajednicu od više parova«[15]) Zatim »Zakonodavac mora nužno voditi računa o spontanom razvitku seljaštva, da obradjuje zemlju po pojedinim parovima.«[16]) On dakle sam predvidja razvitak socijalnih i ekonomskih odnosa onako, kako smo to mi predočili u uvodu ove rasprave, a ipak predlaže kolektivnu seljačku imovinu i obitelj. »U buduće će, kaže prof. dr. Ivšić M., pojedinačna obitelj biti pravilo, a kolektivna obitelj od više parova samo izuzetak.[17])

Sami dakle pristaše kolektivne seljačke porodice priznavaju, da se i kod kućnih zadruga prilike razvijaju u pravcu individualne obitelji i u pravcu cijepanja posjeda, po zapadno-evropskom uzoru, da dakle kućna zadruga i kao obiteljska i kao ekonomska zajednica propada i daje mjesta novim obiteljskim i novim ekonomskim oblicima.

Time smo dobili odgovor i na naše drugo pitanje: da li se pozitivnim zakonom o kolektivnoj seljačkoj svojini može naše seljaštvo spasiti od propadanja. Naš je odgovor kategorički: n e, naše se seljaštvo ne može spasiti od propadanja, ako se uvede u život zakon o kolektivnoj seljačkoj svojini, jer i one zadruge, koje danas postoje i za koje vrijedi zakon o kućnim zadrugama, cijepaju se, dijele se, propadaju, a obitelj u njima poprima individualni značaj. Kada bi i htjeli u život privesti takav jedan zakon, već nakon 25—30 godina imali bi potpuno drugo ekonomsko i socijalno stanje, drugu sliku, jer obzirom na tendenciju razvitka obitelji za pojedinačni par, mi bi već u prvoj generaciji imali bezbroj cijepanih zadruga, koje bi živjele svojim samostalnim životom.

Pitanje opstanka još postojeći hzadruga je samo pitanje kraćega ili dužega vremena. Najbolji poznavaoci naših kućnih zadruga priznaju, da nije daleko čas, kada će ih potpuno nestati. »U glavnom radi se tek o polaganijoj ili bržoj evoluciji k neminovnoj meti.«[18]) »Prirodni razvitak ne da se zaustaviti. Individualistično načelo, na kojem je sazdan čitavi naš pravni i socijalni poredak, moderne ekonomske prilike, koje ne podnose naravnoga gospodarstva, neumitno gospodstvo novčanoga i vjeresijskoga sustava, utjecaj zapadno-evropske kulture, sve to rastvara našu zadrugu.«[19])

---

15 Ivšić: Les problèmes agraires en Yougoslavie, str. 324.
16 Ibid. str. 327.
17 Ibid. str. 328.
18 Dr. Vinko Krišković: Hrvatsko pravo kućnih zadruga. Zagreb, 1925, str. 21.
19 Ibid. str. 42.

Digitized by Google

Ovaj i ovakav razvitak zadruga predvidjeli su mnogi naši teoretičari i praktičari još pred 50 godina. Tako je u saborskoj debati o osnovi zakona o kućnim zadrugama od g. 1889. rekao jedan narodni zastupnik: »Ustanova, koja se kosi sa tolikim modernim pravnim načelima, mora pasti sama od sebe. Da ona živi, morali bismo sve tekovine novoga vijeka žrtvovati njoj za ljubav, ali to ne može da bude, jer to ne stoji do nas. Ideja čovječja, ideja pojedinačnosti, ideja samostalnosti i nezavisnosti individualne tako je jaka, da danas nema te reakcije, koja bi to mogla iz čovječanstva istisnuti.«[20])

Medjutim naše zadruge, kao ekonomske i obiteljske zajednice ne samo da ne mogu spasiti naše seljaštvo od propadanja, nego su one i uzrok, da se naše seljaštvo ne može dalje razvijati, pa su dosljedno tome i posredni uzrok njegovog propadanja u današnjim ekonomskim i socijalnim prilikama. Savremena biologija i na nju primijenjena socijologija su postavile općenita načela postanka, razvitka i napretka pojedinca, kaošto i čitavih ljudskih skupina. Ta općenita načela poznata su pod imenom zakona socijalne dinamike. To su u prvom redu zakon utakmice, akcije i na nju slijedeće sankcije, te zakon selekcije. Oni pojedinci, koji žive u kolektivnim zajednicama, nisu izvrgnuti djelovanju zakona utakmice. Oni su izvan socijalne i ekonomske utakmice, jer sa napretkom i razvitkom zadruge nije neposredno vezan njihov individualni razvitak i napredak. Pošto članovi zadruge redovito nemaju svoga vlastitoga imetka, nisu oni neposredno i lično interesirani na procvatu zadruge. Nema ličnog interesa, kao agensa za veći napor i žrtvu. Isto tako nema ni sankcije za djelanja pojedinca. On ne nosi sâm odgovornost za neuspjeh u zadruzi, a lična odgovornost za uspjeh ili neuspjeh u ekonomskom životu mnogo utječe na napredak pojedinca. Kona.no u zadruzi nema ni mogućnosti za selekciju pojedinca. Gdje nema utakmice nema ni selekcije, a gdje nema selekcije nema ni napretka. Zato je dobro primjetio E. de Laveleye, da u zadruzi ostaje život stacijonaran, da u njoj nema napretka.[21]) Pošto pojedinci, članovi zadruge, nemaju svoga vlastitoga imetka, ne može se zbivati ni socijalna koncentracija, kako smo je opisali, napose ne zadrugarstvo (na individualističkoj osnovci), koje je toli potrebno i nužno za seljaštvo.

Konačno zadruga ne odgovara ni savremenim potrebama ekonomskoga života. Značajka savremenoga gospodarstva je vjeresija, pa je po njoj savremeno gospodarstvo dobila i svoje ime: vjeresijsko gospodarstvo. Da se kojim slučajem iz prirodnoga i novčanoga gospodarstva nije razvilo savremeno vjeresijsko gospodarstvo, bilo bi čovječanstvo još znatno zaostalo. Kućne zadruge, po svojoj organizaciji i po svojoj pravnoj sadržini, kakve su danas, ne mogu uživati vjeresije. Ne samo da je davanje vjeresije zadrugama skopčano sa velikim formalnostima i poteškoćama, nego je u većini slučajeva uopće nemoguće utjerati pozajmljeni novac od zadruga. Ako zadruga naime nema više zemlje od zakonskoga minimuma, može se po postojećem zakonu o zadrugama u Hrvatskoj i Slavoniji uzeti pod ovrhu zadružne nekretnine samo onda, ako je zajam sklopljen dozvolom sreskoga načelstva, i ako zajmovna glavnica ne nadmašuje deseterostruki iznos čistoga katastarskoga prihoda. Prema tomu istomu zakonu kućne zadruge ne mogu u najviše slučajeva ni sklopiti valjane zajmovne pogodbe, jer se uvijek

---

20 Ibid. str. 42.

21 Cit. A. Buchenberger: Agrarwesen und Agrarpolitik. svez. I. str. 227.

Digitized by Google

dešava, da svi članovi zadruge nisu prisutni, a za poslove takove vrsti potrebna je saglasnost sviju članova sa pravom glasa. Kako važnu ulogu igra vjeresija danas u svakoj proizvodnji ne treba posebno naglašavati. Vjeresijsko gospodarenje omogućuje intenziviranje proizvodnje, jer se pomoću avansa kolajućih kapitala mogu bolje iskoristiti postojeći fiksni kapitali.

Druga glavna značajka savremenoga ekonomskoga života sastoji se u tome, da svaki kapital treba da dodje u ruke onoga, koji ga može najbolje iskoristiti. Zemlja kao kapital svoje vrsti, treba da dodje u ruke onih, koji imaju ne samo volje nego i mogućnosti, da ju čim bolje obradjuju, koristeći na taj način sebi i čitavoj zajednici. Po sistemu kućnih zadruga zemlja u mnogo slučajeva ostaje u rukama djece i staraca, ili pak potpuno nesposobnih odraslih muškaraca, jer je uzadruživanje trećih lica, koja bi bila voljna raditi u zadruzi, vrlo neobljubljeno i dogadja se vrlo rijetko.

Kućna zadruga dakle po svojoj socijalnoj i pravnoj strukturi isključuje djelovanje biološko-socijoloških zakona utakmice, akcije i sankcije te selekcije, a onemogućuje i primjenu savremenoga vjeresijskoga gospodarenja, pa je iz tih razloga posredni uzročnik propadanja našega seljaštva. Ono pod takvim okolnostima ne može da se upusti u otvorenu utakmicu sa naprednim seljaštvom ostalih naroda.

Značajno je i nadasve poučno, da oni dijelovi Hrvatske i Slavonije, u kojima nema kućnih zadruga, pokazuju najveći ekonomski napredak. Od osam bivših županija bio je u dvijema županijama postotak kućnih zadruga minimalan, a to su: varaždinska, u kojoj je godine 1895. samo 1.2% od svih seljačkih gazdinstva živjelo u kućnim zadrugama, te bjelovarsko-križevačka sa 2.1% kućnih zadruga od svih seljačkih gazdinstva. U varaždinskoj županiji, dakle u hrvatskom Zagorju, usprkos velikog cijepanja posjeda, zapažen je neobično veliki napredak, upravo na ekonomskom polju. Vitalitet ovoga našega kraja, koji je iza rata napučio znatan dio Slavonije, znak je napretka a ne nazatka. Usprkos sitnih i najsitnijih posjeda hrvatski Zagorac znao se je snaći u novim prilikama. Kako sam već naveo, danas može da se jedna zagorska obitelj daleko lakše prehrani na dva jutra nego li prije pedeset godina na pet i više jutara. Neposredna blizina Zagreba, koji danas broji oko 200.000 stanovnika, te brze i jeftine komunikacije sa inozemstvom, omogućuju mu, da se bavi intenzivnim povrćarstvom, vinogradarstvom i peradarstvom, koje kulture ne iziskuju velike površine zemlje. Pošto se je pučanstvo onoga kraja neobično jako množilo, nije ni čudo, da je cijepanje zemlje preotelo maha, ali to cijepanje bi bilo nastupilo i u onome slučaju, da je sva zemlja bila upisana kao kolektivno vlasništvo kućnih zadruga, kako smo to već prije naveli, jer danas cijepanje posjeda nastaje neovisno od toga, tko je faktični vlasnik zemlje. Medjutim sam prirodni razvitak stvari je uputio čovjeka, da dalje cijepanje nije moguće, te se je višak pučanstva morao seliti i tražiti novu vrst zaposlenja ili pak novu zemlju. Prema tome nije opravdana ni bojazan pok. profesora Jurića, što se tiče cijepanja posjeda u Zagorju, jer se veličina posjeda pojedinoga kraja ravna prema životnim prilikama i ekonomskim uslovima toga kraja tako, da se posjedi ispod nekoga minimuma uopće više ne cijepaju. To se dogadja samo od sebe prirodnim tokom stvari i bez ičijega djelovanja.

Druga županija, u kojoj je postotak kućnih zadruga minimalan, je bjelovarsko-križevačka. Napredak ovoga kraja, napose u intenzivnom i ra-

Digitized by Google

cionalnom stočarstvu, dobro je poznat. Seljaci u gornjoj Podravini, osobito u kotarevima Koprivnica i Gjurgjevac, žive na sitnim posjedima od jednog do tri jutra zemlje, pa su uza sve to znali, da se dovinu do velikoga ekonomskoga napretka, a stočarstvo ovoga kraja može biti kao uzor svim ostalim dijelovima države.

Ekonomsko i time nacionalno propadanje našega seljaštva zapaženo je upravo u onim krajevima, u kojima prevladavaju kućne zadruge. Tako n. pr. u srezu Županja, u kojem seljaci najvećim dijelom žive pod sistemom kućnih zadruga, zabilježeno je postepeno i jako propadanje seljaštva, a isto tako i u ostalim srezovima Posavine, koja ima najviše kućnih zadruga, pored Krajine. I ove su činjenice jedan dokaz više, da zadruge ne mogu u današnjim prilikama naše seljaštvo spasiti od propadanja.

IV. SISTEM NASLJEDNOGA PRAVA

Dosada smo riješili samo prvi dio našega problema, t. j. pitanje pravnoga oblika naše seljačke svojine, da li će ona biti kolektivna po uzoru hrvatskoga zakona o kućnim zadrugama ili individualna, kao što je danas i svaka druga svojina. Pošto smo ovaj socijalni i ekonomski problem riješili u korist individualne seljačke svojine, slijedi logično drugo pitanje: Na koji način da se uredi seljačko nasljedno pravo, da ne bude na štetu nego na korist našemu seljaku, a i samome narodu kao cjelini. Gdje nema individualne svojine nema ni slobodne raspoložbe sa zemljom tako, da bi ovaj dio problema bio sam od sebe otpao, da smo se odlučili za kolektivnu seljačku imovinu.

U teoriji možemo razlikovati u glavnome dva sistema nasljednoga prava: romanski i germanski. Po prvome sva djeca nekoga pokojnika imaju jednako pravo na nasljedstvo, dok je po drugome sistemu redovito jedan od potomaka unaprijed odredjen kao nasljednik. U ovom potonjem sistemu može već unaprijed biti odredjeno po više generacija, tko će od potomaka u danome slučaju primiti nasljedstvo, te u tome slučaju govorimo o obiteljskim povjerbama, ili je pak pušteno svakome faktičnome uživaocu i vlasniku, da sebi postavi nasljednikom jednoga od svojih potomaka, obično najstarijega sina. Ali redovito taj Anerbe nastupa nasljedstvo ab intestato. To bi bio njemački Anerbenrecht, makar da nije svagdje u toj formi sačuvan.

Prvi sistem jednakopravnosti medju potomcima poznaje rimsko pravo te od njega razvijeno gradjansko zakonodavstvo romanskih zemalja, napose francuski Code Napoléon. Taj sistem je usvojio i austrijski zakonodavac, kada je kodificirao naš opći gradj. zakonik. Drugi sistem se je razvio kod Germana i to kod Anglosasa u obliku obiteljskih povjerba, a kod Nijemaca u obliku Anerbenrechta, makar da izmedju ova dva sistema nema strogo odijeljenih granica.

To bi bilo de iure. Medjutim u stvarnosti razvijaju se prilike prema potrebama i navikama pojedinoga naroda i pojedinoga kraja te pojedine epohe; prema ekonomskim, socijalnim i političkim odnosima pojedinog naroda. Tako se dogadja, da u stvarnosti nastaju pravni odnošaji, koji su u suprotnosti sa pozitivnim zakonodavstvom (kao što smo već vidjeli kod kućnih zadruga), jer nove prilike i nove potrebe, koje zakonodavac nije predvidio niti mogao predvidjeti, iziskuju i nova pravna načela.

Digitized by Google

U prvome redu sistem rimskoga i austrijskog nasljednoga prava. koji nas najviše i zanima, a po kojem svi potomci imaju de iure jednako pravo na nasljedstvo, ne primjenjuje se danas nigdje na taj način, da bi doista svi potomci u svakome slučaju dijelili na jednake dijelove svoje očinstvo. Teoretska jednakopravnost za sve potomke postaje uzaludnom, ako uvažimo, da svaki vlasnik zemlje može sačiniti oporuku, te sebi postaviti nasljednikom koga god hoće. On može postaviti sebi nasljednikom i treće osobe, ne obaziruć se na svoje najbliže rodjake i zakonske nasljednike te krvne potomke. Prema tome jednakopravnost na nasljedstvo, koja de iure postoji po našem i rimskom sistemu, može se ostvariti samo u slučaju, ako je ostavitelj umro bez oporuke, — samo ako se nasljedjuje a b i n t e s t a t o. Pošto je danas pismenost jače razvijena, to sve veći i veći postotak ostavitelja prije svoje smrti dade sačiniti oporuku, te se može reći, da je danas nasljedjivanje ab intestato izuzetak a nasljedijvanje po oporuci ili kodicilu pravilo. Samo u slučaju naprasne smrti obično ostaju ostavitelji bez oporuke.

Već samom ovom jedinom činjenicom oprovrgnuti su svi prigovori, koji se stavljaju nasljednomu pravu austr. opć. gradj. akonika i uopće rimskom nasljednom pravu. Sam ostavitelj najbolje znade, tko je zavrijedio, da mu bude nasljednikom. U nekim krajevima postalo je već običajnim pravom, da se jednome od sinova, obično najstarijemu, ostavlja sav nepokretni imetak (tako n. pr. u Sloveniji). U drugim pak krajevima ostavlja otac svoju nepokretnu imovinu onoj muškoj djeci, najviše dvojici, koja su ga potpomagala u gospodarstvu (n. pr. u Podravini), dok se ženska djeca zadovoljavaju otpremninom, koju im braća isplaćuju. Ona djeca, koja nisu ocu pomagala privredjivati u gospodarstvu, bivaju u najviše slučajeva iznasljedjena, ili se pak zadovoljavaju još za života ostaviteljeva otpremninom. Ako su pak takova djeca trajno otsutna, n. pr. u Americi, dobivaju obično jedan minimalan zapis u novcu, koji zapis ima nasljednik isplatiti u slučaju, da se dotični vrati. U Dalmaciji, gdje većina djece ide u svijet, obično se oni nasljednici, koji su se školovali, odriču svoga prava na nasljedstvo u korist one braće, koja su ostala kod kuće.

Makar dakle teoretski postoji mogućnost cijepanja seljačkih gospodarstava po sistemu našega nasljednoga prava, dok svi potomci imaju de iure jednak opravo na ostavštinu, ipak se d e f a c t o prilike razvijaju posvema drukčije i one navodne štetne posljedice našega nasljednoga prava skoro potpuno iščezavaju. Jedan jedini valjani prigovor može se staviti našemu nasljednomu pravu, a to je pravo na nužni dio. Nužni nasljednik ima pravo, da traži od oporučnoga nasljednika svoj t. zv. nužni dio, koji iznaša polovinu ili trećinu dijela u slučaju bezoporučnoga nasljedstva. Ovo pravo na nužni dio trebalo bi ograničiti samo na one osobe, koje još nisu sposobne da same privredjuju. U takvom slučaju bi spao na minimum broj parnica radi nužnoga dijela, a možda ih uopće ni ne bi bilo. U svim drugim slučajevima trebalo bi pravo na nužni dio ukinuti, te bi mnoga seljačka gospodarstva ostala poštedjena od suvišnih parnica, jer drugih parnica radi nasljedstva skoro i nema, pogotovo otkada je pravo sastavljanja oporuke oduzeto nadripisarima.

U stvarnosti dakle uopće ne nastaju diobe seljačkih posjeda uslijed pozitivnih pravnih propisa o seljačkom nasljednom pravu, kako to zamišljaju mnogi pisci, koji u nasljednom pravu našega o. g. z. vide prvo i glavno zlo

Digitized by Google

svih nedaća našega seljaštva. Vidimo, da se u stvarnosti razvija ili potpuni Anerbenrecht (u Sloveniji), ili pak nastupa nasljedjivanje samo muške djece, ili pak muške i ženske djece, koja se medjusobno sporazumjevaju, tko će ostati na očevini.

Vrijednost ovoga sistema pred germanskim sistemom Anerbenrechta sastoji se u tome, da ostavitelj ima daleko više slobode raspolaganja i odredjivanja nasljednika; nije ničim vezan na neku odredjenu osobu.

Prednost jednoga ili drugoga sistema nasljednoga prava najbolje ćemo razabrati iz usporedbe dviju zemalja, u kojima je na snazi isključivo rimski odnosno isključivo germanski nasljedni sistem, a to su Francuska i Njemačka. Ove su dvije zemlje dovoljno velike te po površini i po broju pučanstva približno jednake, pa je njihova usporedba ne samo moguća nego i vrlo poučna. U Francuskoj su na snazi ustanove Code Napoléona, po kojima zaostavština de iure pripada svim potomcima, kao što i po našem o. g. z-u. U Njemačkoj je na snazi Anerbenrecht, po kojem samo jedan od potomaka ima pravo na zaostavštinu. Ako usporedimo socijalnu i ekonomsku strukturu današnje Francuske i Njemačke, odmah će nam pasti u oči neobično velike razlike izmedju ove dvije zemlje. U prvom redu u Francuskoj još je danas postotak aktivnoga poljoprivrednoga pučanstva preko 40% od svega aktivnoga pučanstva, dok je u Njemačkoj taj postotak spao već na 30%. U Francuskoj prevladava doduše mali i srednji seljački posjed, prosječno manji nego u Njemačkoj, ali zato Francuska nema onoga bezbrojnoga mnoštva tvorničkoga proletarijata, koji u Njemačkoj čini skoro polovicu čitavoga pučanstva. U doba najveće krize Francuska skoro ni nezna za nezaposlenost, dok je u isto vrijeme u Njemačkoj registrovano kao nezaposleno preko 12 milijuna radnika. Bogatstvo Francuske je podijeljeno relativno medju mnogo veći broj pučanstva nego li narodno bogatstvo Njemačke. U prvoj je narodno bogatstvo još znatnim dijelom u rukama seljačkih maloposjednika, dok je narodno bogatstvo Njemačke u rukama neznatne manjine industrijskih magnata.

Po socijalnoj i ekonomskoj strukturi te po raspodjeli narodnoga bogatstva prilike su u Francuskoj daleko povoljnije nego li u Njemačkoj. Ta se činjenica doduše ima pripisati i stacionarnomu broju pučanstva u Francuskoj, ali se u velikoj mjeri ima pripisati i nasljednomu pravu, po kojem je bilo omogućeno znatno većemu broju pučanstva, da obradjuje zemlju i da na njoj ostane.[22]) Naprotiv je njemački Anerbenrecht te istovremeno jako množenje njemačkoga pučanstva stvorilo od Njemačke jednu veliku tvornicu, u kojoj je tek neznatna manjina vlasnika, a preostali dio pučanstva sačinjava industrijski proletarijat.

[22]) Da nasljedno pravo i nasljedni red nije glavni uzrok cijepanja posjeda, vidi se najbolje u Francuskoj, gdje je na snazi jednako nasljedno pravo kao i kod nas. U Francuskoj je u toku od skoro jednoga stoljeća ostao broj čestica skoro isti, makar se je njezino pučanstvo kroz to vrijeme podvostručilo. Broj čestica se je povećao samo u nekim departmanima. Prof. Girault je na temelju statističkih podataka od više departmana dokazao, da se broj čestica tek neznatno povećao, a to povećavanje broja čestica ima se u glavnome pripisati dvjema činbenicima: porastu gradova i množenju komunikacionih puteva, cesta i željeznica. Osim toga došao je prof. Girault, proučavajući prilike u Francuskoj, do zaključka, da postoji neka tendencija, da se veličina čestica izjednačuje — neke vrste nivelacija — i to tako, da manje postaju veće i obratno, što ovisi najviše od mjesnih prilika. — Vidi A. Girault: Le morcellement parcellaire en France, Paris, 1920.

Digitized by Google

Razumije se, da nije samo nasljedno pravo utjecalo na razvitak prilika u Njemačkoj, ali je bezuvjetna istina, da je to nasljedno pravo bilo jedan od odlučnih čimbenika, koji su stvorili današnju industrijsku Njemačku. U Engleskoj, koja ima slično nasljedno pravo, prilike su još gore, jer je i narodno bogatstvo nerazmjerno razdijeljeno, a i više od polovice pučanstva sačinjava industrijski proletarijat.

Iz ove usporedbe socijalnih i ekonomskih prilika u Francuskoj i Njemačkoj možemo i mi srpski pouku. Sistem našega nasljednoga prava, koji je istovjetan sa onim u Francuskoj, nije loš, izuzevši ustanove o nužnom dijelu. Prilike i potrebe naroda same će odrediti, kako će u pojedinom konkretnom slučaju biti najbolje, da ostavitelj rasporedi sa svojom imovinom.

Vidjeli smo, da život ide svojim tokom, da on ne poznaje zapreka i spona. Nikakvo pozitivno zakonodavstvo ne može da spriječi ili zaustavi taj naravni razvitak i tok stvari. Nove prilike i potrebe izazivaju nove pravne odnošaje, jer život ne pita za pisane norme, nego on sam stvara nove socijalne i ekonomske oblike, koje mora slijediti pozitivno zakonodavstvo. Vidjeli smo nadalje, da su se i kod nas prilike i pravni odnošaji razvijali usprkos i protiv postojećih pravnih propisa, gdje god su ti propisi odgovarali narodnim potrebama i novomu duhu vremena. Ne poštivaju se ni odredbe zakona o kućnim zadrugama, jer se zadruge dijele usprkos zabrane i ispod zakonskog minimuma. Isto se tako ne poštivaju svagdje ni norme o. g. z. o nasljedstvu, jer se je — kako smo spomenuli — u Sloveniji razvio u praksi Arenhenrecht, makar da svi potomci imaju de iure jednako pravo na nasljedstvo. Zato je s pravom rekao Montesquieu: Les lois sont les rapports nécessaires qui dérivent de la nature des choses, t. j. zakoni su nužni odnosi, koji proizlaze iz naravi same stvari. Ako pozitivni zakoni ne odgovaraju više tim nužnim odnosima i samoj naravi stvari, onda oni nisu više zakoni u pravome smislu riječi nego mrtvo slovo, jer su ih nove prilike učinile suvišnima. To se dogodilo već i sa hrvatskim zakonom o kućnim zadrugama, koji nam sada hoće neki teoretičari dati kao uzor novoga socijalnoga i ekonomskoga uredjenja našega seljaštva.

Pravne pretpostavke po kanonskom pravu

Napisao dr. Belić Matija, odvjetnik u Djakovu

Terminologija Codeksa iuris canonici u predmetu pravnih pretpostavaka mnogo je skraćena i pojednostavljena prema terminologiji prijašnjega kanonskoga prava. Ne upotrebljava se više izraz »praesumptio iudicis« ili »praesumptio facti« nego samo »praesumptio hominis«, — ne više »praesumptio iuris tantum« nego »praesumptio iuris simpliciter« — niti se praesumptio simpliciter (can. 63 § 2., 88. § 3., 1082. § 2.).

Potpunoma su nestale: praesumptio levis, gravis, vehemens, discreta, probabilis, vehementissima, violenta, gravissima, fortior, minor.

Preostaju samo:

A) praesumptio iuris, koja se dijeli u a) praesumptio iuris simpliciter i b) praesumptio iuris et de iure;

B) praesumptio hominis.

Digitized by Google

Ovakovo je razlikovanje ustanovljeno u can. 1825. pod posebnom glavom »De praesumptionibus«.

Medjutim u ostalom tekstu zakona ne upotrebljavaju se uvijek ukratko samo ovi izrazi, nego se pojedina vrsta pravnih pretpostavaka označuje takodjer i opisnim načinom. Tako se umjesto termina »praesumptio iuris et de iure« upotrebljava takodjer navod: »proti ovoj pretpostavki ne dozvoljava se dokazivanje« (»... ut contra hanc probationem non admittatur probatio« can. 1972). Umjesto izričitoga imenovanja praesumptio uiris simpliciter upotrebljava se dodatak o dozvoljivosti protudokaza, kao »donec contrarium probetur« (can. 16 § 2.), »donec de... constiterit« (can. 1093), »nisi contrarium probetur« (can. 1536 § 1.), donec contrarium evincatur« (can. 1814).

Ako se naprosto navodi »praesumptio« bez ikakvog dodatka, razumijeva se praesumptio simpliciter (can. 63 § 2., 88 § 3., 1082 § 2.).

Ima tumačitelja Codexa iur. can. (Vernaz-Vidal), koji kod praesumptio hominis još uvijek razlikuju praesumptio levis, probabilis ili discreta, vehementissima ili violenta. Ali sam zakon tih izraza ne upotrebljava, a osim toga je takovo sistematiziranje dokazne snage u protuslovlju sa can. 1869, po kojemu postoji sloboda sudačkoga uvjerenja, osim ako sam zakon izrijekom štogod odredjuje o dokaznoj moći nekoga dokazala. Tu nema mjesta primjeni kanona 6. br. 3.

Niti hrvatska terminologija nije sasvim ustaljena. Neki prevadjaju praesumptio sa »prokaz«[1]), neki sa »predmjeve«[2]), »predmieve«[3]), »zakon predmnjeva« i »zakon pretpostavlja«[4]), »naslućivanje«[5]), »pravni domišljaj«, »prosti ili jednostavni pravni domišljaj« = praesumptio iuris, »neoborivi pravni domišljaj« = praesumptio iuris et de iure[6]). U našoj književnosti se ponajviše upotrebljava riječ »pravna pretpostavka«, kod koje bi valjalo ostati, jer je jezično dobra, a i zato, jer se u književnosti i zakonima sve više ustaljuje.*)

Definicija pretpostavke navodi se u can. 1825. Praesumptio est rei incertae probabilis coniectura. Pretpostavka je razboriti zaključak na temelju poznatih činjenica o opstojnosti neke dalje činjenice, o kojoj se činjenici ne zna sigurno iz izravne spoznaje.

---

1 Baron-Andrassy, Institucije rimskoga prava, str. 499.
2 Curinaldi str. 104.
3 Stari hrv. grpp. § 105.
4 Jugosl. grpp. § 366.
5 Divković, Lat.-hrv. riječnik.
6 Dernburg-Kostić, Pandekte, str. 404.

* Koliko mi znamo, kod nas se je prije u pravnoj nauci i književnosti a isto tako i u pravnoj praksi redovito upotrebljavala, a upotrebljava se još i danas najviše riječ »predmnjeva«, premda dr. Boranić, Pravopis hrvatskoga ili srpskoga jezika, V. izdanje, Zagreb 1930., str. 183. u savezu sa toč. 6. na str. 85., kaže, da se ta riječ neka ne upotrebljava u književnom govoru. Riječ »predmnjeva« po našem mišljenju potpuno odgovara latinskoj riječi »praesumptio«. Praesumere = unaprijed uzeti; unaprijed pomišljati, da je istina; unaprijed istinom smatrati; — dakle od toga praesumptio = uzimanje, pomišljanje unaprijed, da je nešto istina, unaprijed smatranje nečesa istinom. Tako prema latinsko-hrvatskom riječniku za škole, Zagreb 1881., str. 766.—767., s obzirom na tamo navedeno značenje glagola praesumere. — Opas. uredništva.

Digitized by Google

Sam zakon odredjuje nekoje pretpostavke, a te se radi toga zovu praesumptiones i u r i s. U Codeksu iur. can. ih ima oko dvadesetak.

Medjutim život je pun pretpostavaka. Čitave skupine činjenica redovito se uopće ne može izravno spoznati, a još manje dokazati, nego jedino razboritim zaključkom iz opstanka drugih činjenica. Ovaj bezbroj slučajeva zakon nije mogao statuirati. Prepustio je strankama i sucu, da ih oni izvedu. To su pretpostavke h o m i n i s.

Glede gotovo svih zakonskih pretpostavaka Codex iur. can. dozvoljava i izravni i neizravni protudokaz, a glede nekih dozvoljava samo neizravni protudokaz. Prve su praesumptiones iuris s i m p l i c i t e r a druge iuris e t d e i u r e.

U can. 1015 § 2. je odredjeno, da se pretpostavlja, da je brak konsumiran, ako je bračni par nakon vjenčanja zajedno stanovao, osim ako se protivno dokaže. Budući da je to praesumptio iuris simpliciter, može se protivno dokazati ili izravno liječničkim ustanovljenjem tjelesne netaknutosti, ili se nekonsumiranost braka dokazuje neizravno time, da do skupnoga boravka nije uopće došlo, n. pr. jer je muž uslijed mobilizacije neposredno odmah nakon skopljenja ženidbe morao otputovati u vojsku.

U can. 88 § 3. nalazi se praesumptio iuris simpliciter, da svatko ima porabu razuma, koji je navršio sedam godina. Protudokaz je moguć izravno po psihiatrima, da neko dijete ipak nema porabe razuma, makar da je navršilo te godine, — a moguć je i neizravni dokaz, da to dijete nema još sedam godina.

Prema can. 63 § 1. privilegij se stiče ili izričitim podjeljenjem privilegija po nadležnoj vlasti ili običajem ili dosjelošću. Zakonska je pretpostavka simpliciter (§ 2.), da je onaj privilegij, koji već traje sto godina ili od pamtivijeka, izričito podijeljen po vlasti. Protudokaz je moguć izravno time, da se dokaže, da je nadležna vlast izričito uskratila podjeljenje privilegija. Neizravni bi protudokaz bio u tome, da se dokaže, da taj privilegij niti ne traje sto godina.

Dalje su praesumptiones iuris simpliciter:

Can. 16 § 2.: Pretpostavlja se, da stranka ne poznaje neki čin, koji je neko drugi počinio, osim ako je to notorna činjenica.

Can. 1014.: U dvojbi se pretpostavlja, da je ženidba valjana, osim ako se protivno dokaže.

U vezi sa impedimentum disparitatis cultus pretpostavlja se, can. 1070 § 2., da je bračni drug doista bio kršćanin, ako ga se je u vrijeme sklapanja braka općenito smatralo kršćaninom; protivno se mora dokazati.

Can. 1082 § 2. ne može se pretpostaviti, nego se mora dokazati, da muškarac poslije navršene 14-te godine a ženska poslije 12-te godine, kada sklapa brak, ne zna da je brak postojana zajednica izmedju muža i žene za radjanje djece.

Can. 1086 § 1.: Kod sklapanja ženidbe uvijek se pretpostavlja suglasnost izmedju nutarnjega duševnoga konsensa (privole za ženidbu) i riječi i znakova, kojima je konsens (privola na ženidbu) izražen.

Can. 1115 § 1.: Pater is est, quem iustae nuptiae demonstrant, nisi evidentibus argumentis contrarium probetur.

Digitized by Google

Can. 1115 § 2.: Pretpostavlja se, da su zakonita ona djeca, koja su se rodila barem poslije šest mjeseci nakon sklopljenja braka, ili unutar 10 mjeseci od dana prestanka zajedničkoga bračnoga života.

Can. 1536 § I.: Dok se protivno ne dokaže, uzima se da je crkvi darovano ono, što je darovano upravitelju crkve.

Can. 1814: Javne isprave bilo crkvene bilo državne pretpostavljaju se istinitima, te dokazuju ono što se u njima navodi, osim ako se protivno dokaže.

Can. 2200 § 2.: Kod povrede zakona, pretpostavlja se, da je bila zla nakana, osim ako se protivno dokaže.

Dalje su pravne pretpostavke one, koje se nalaze u državnim zakonima, a vrijede takodjer i za područje crkvenoga prava, jer propisi civilnih zakona vrijede kao subsidijarno pravo, ukoliko kanonsko pravo o dotičnoj materiji nema svojih odredaba i u koliko se ti propisi ne protive crkvenomu pravu (can 1529).

Sasvim je drugačije sa praesumtio iuris et de iure u pitanju dokazivanja. Tu je izravni protudokaz uopće nepripustiv. U svim zakonima ima takovih pretpostavaka veoma malo. Codex iur. can. ih ima u can. 1904 § 1. i u can. 1972.

Prema can. 1904 § 1.: Res iudicata praesumptione iuris et de iure habetur vera et iusta nec impugnari directe potest. Sa pravomoćno presudjenom stvari sudac je vezan; za njega moraju činjenice, kako su pravomoćnom presudom ustanovite, biti istinite i pravične, makar on o tome drugačije bio uvjeren. Stranka ne može pružati izravni protudokaz, da ta osuda nije istinita, niti da je nepravedna. Da stranka otkloni neugodne posljedice iz alegirane presude, može se pružiti protudokaz jedino neizravno, stavivši u pitanje pravomoćnost presude.

Po can. 1972 postoji pretpostavka o valjanosti braka i nedozvoljava se protudokaz poslije smrti jednoga ili dvojice bračnih drugova, ako za života obiju bračnih drugova nije brak bio tužbom napadnut. Izravna ovakova tužba je nemoguća sa strane trećih interesenata.

Efekt pravne pretpostavke normiran je u samom zakonu, can. 1827., i to trostruki:

1. tko ima na svojoj strani pravnu pretpostavku, o s l o b a d j a s e o d t e r e t a d o k a z i v a n j a;
2. teret dokaza p r e v a l j u j e s e n a p r o t u s t r a n k u;
3. ako protustranka ne obori pretpostavku, p r e s u d a m o r a d a s e i z r e č e z a k o r i s t p r v e s t r a n k e.

Oslobodjenje od tereta dokazivanja ovdje se u can. 1827 ponovno normira. Takav se propis nalazi i u can. 1747 broj 2, gdje se nabraja, što ne treba dokazivati: a) notorne činjenice, b) o n o, š t o s a m z a k o n p r e t p o s t a v l j a (quae ab ipso lege praesumuntur), c) ono, što jedna strana tvrdi a druga priznaje, osim ako bez obzira na priznanje zakon ili sudac zahtijeva dokaz.

Djelomično ovaj propis imadu i nekoji gradjanski zakoni. Tako § 366 jug. grpp.: »činjenice, za koje zakon pretpostavlja, da postoje, ne treba dokazivati«. O s t a l i h t o č a k a iz Codexa iur. can. nema jugoslovenski parnični postupnik. Nekoji tumačitelji (Neumann) drže, da bi bilo ispravnije, da je parnični postupnik odredio, da sudac ovakovu zakonom pretpostavljenu či-

Digitized by Google

njenicu m o r a u z e t i k a o d o k a z a n u, u onom slučaju, gdje su ustanovljene druge činjenice, koje služe kao temelj pravnoj pretpostavki. Codex iur. can. ima ovakovu izričitu ustanovu, za koju tumačitelji gradjanskoga parničnoga postupnika veli, da bi bilo ispravno, da je u ovaj postupnik izričito uvrštena.

Neki sumnjaju o ispravnosti navoda, da se teret dokaza prevaljuje na protivnu stranu (Zuglia). Vele, da bi bilo ispravnije reći, da pretpostavke olakšavaju dokaz time, što dopuštaju, da se umjesto glavne činjenice dokazuje druga, iz koje bi se samo sa stanovitom vjerovatnošću moglo zaključivati na opstojnost prve činjenice. Ova kritika nije opravdana. Doista se teret dokaza prevaljuje. Stranka, na čijoj su strani dokazane činjenice, koje čine temelj pretpostavke, ne mora dokazivati predmnijevanu činjenicu. Ona više nema nikakove dokazne dužnosti glede te činjenice. Ona se je potpuno oslobodila izravnoga dokazivanja o opstojnosti činjenice. Druga strana ne može da porekom stavi u pitanje tu činjenicu. Druga strana mora da na sebe preuzme teret dokazivanja o neopstojnosti prijeporne činjenice, bilo izravnim dokazom, bilo neizravnim, bilo jednim i drugim već prema vrsti pretpostavke, inače sudac mora predmnijevanu činjenicu uzeti kao dokazanu.

Nekoji zakoni, a tako i jugoslavenski parnični postupnik, imadu samo prvi stavak, naime o oslobodjenju od dokazivanja, a ostalo prepuštaju pravnoj nauci kao nužne zaključke.

Očito je, da je metoda Codexa iur. can. ispravnija. Kada se, naime, u kojem zakonu stavlja općenito pravilo o slobodnom sudačkom uvjerenju uz izuzetke, ukoliko nije tim procesualnim zakonom što drugo naredjeno (§ 368. jug. grpp.), onda treba u zakonu izričito navesti sva ograničenja, a ne prepuštati ih nauci i praksi.

Dekretalsko pravo imalo je u bitnosti iste propise glede zakonskih pretpostavaka, naravno uz manje preciznu terminologiju i manje točnu razdiobu, a suviše velika razlikovanja.

Obilno gradivo je sadržano u zbirci dekretala Grgura IX., lib. II., tit. 23 de praesumptionibus. Dalja su važna mjesta cap. 6 X. de renunt. I. 9; cap. 21, 30 X. de spons. IV. 1; cap. 6 de appel. II. 15 in VI.; c 13, 20 C. II. q. 1.

Naročito je sa pravno-povjesnoga gledišta bila zanimljiva praesumptio iuris et de iure glede m o t r i m o n i u m p r a e s u m p t u m. Prije tridentinskoga sabora za valjanost ženidbe je bila dostatna neformalna medjusobna privola (konsens) muškarca i žene na ženidbu, — nije trebalo za valjanost ženidbe ni napovijedi, ni svjedoka, ni blagoslova, niti kakovih drugih svečanosti. Takove potajne ženidbe — matrimonia clandestina — bile su valjane i nakon tridentinskoga sabora u područjima, gdje nije bio proglašen njegov zaključak »Tametsi« o obvezatnom načinu sklapanja ženidbe (Conc. Trid. sess. XXIV. c. 1. de reform. matrimonii). Zato je, ako su zaručnici obavili copulam carnalem, pretpos(tavljalo pravo pretpostavkom iuris et de iure, da su oni sklopili tim (konkludentnim) činom valjani brak, jer se je smatralo, da oni nisu spolni prileg obavili griješno, nego cum »affectu maritali« t. j. kao muž i žena. (Sonsalia de futuro transeunt in matrimonium per carnalem copulam subsecutam, v. 30. X. de spons. IV. 1).

Osim posebnih pravnih pretpostavaka postojale su i općenite pravne pretpostavke kao pravna pravila, r e g u l a e i u r i s: — primjerice: nemo

Digitized by Google

malus nisi probetur (cap. 9 X. de praesumpt. II. 23; regula iuris 8 in VI-o).

Razni zakoni, s kojima mi dolazimo u doticaj, veoma raznoliko normiraju ovo pitanje.

O pretpostavkama iuris je imao naš stari hrv. parbeni postupnik u § 105. jedino negativnu odredbu, da »predmnjeve«, koje nisu utemeljene u zakonu, ne opraštaju od tereta dokaza, — a Westgalizische Gerichtsordnung u § 171. imala je jedino tu istu odredbu u pozitivnom obliku, dočim je Allgemeine Gerichtsordnung u § 105. ustanovljivala, da pretpostavke nisu dokazalo osim onih pretpostavaka, kojima zakon posebice daje takovu snagu. Ove mršave propise nadopunjavala je nauka, a ona je svoje zasade vadila iz kanonskog prava.

Srpski zakonik o sudskom postupku od god. 1865. i gradjanski zakonik bivše kraljevine Srbije od god. 1864. propustili su, da prenesu iz svoga uzora, francuskoga prava, njegove potanke propise o pretpostavkama. Po §-u 179. srp. grpp. »ono, što se po zakonu kao istina pretpostavlja, to će se na sudu dokazivati; no ne mora prije, dok se protivno dokazivati ne počne.«

Francuski Code civil izričito ustanovljuje pretpostavke zakonske i sudačke (art. 1349). Nabraja četiri skupine zakonskih pretpostavaka (art. 1350). Napose potanko postavlja uvljete, pod kojima je res iudicata zakonskom pretpostavkom (art. 1351). Zakonska pretpostavka oslobadja od dužnosti dokazivanja (art. 1352).

Crnogorski (Bogošićev) imovinski zakonik ima u članu 976 propis, koji je i jezično i pravno veoma zanimljiv: Kad o nečem, što se odista ne zna, ali sudeći po običnome toku stvari, zakon u nekim prilikama kaže: »uzimlje se da...« ili »zakon uzimlje da...« ili »pretpostavlja se da...« i tome slična, biva da i sud treba da primi za istinu ono, što zakon uzimlje ili pretpostavlja, da je tako. Slobodno je ipak onoj strani, kojoj pretpostavka nije po volji, da dokaže sudu, da to tako nije. Podje li joj za rukom dokaz, sud će ga priznati, ma koliko bio protivan onome, što je zakon pretpostavljao. (Takove se pretpostavke nalaze u čl. 94., 169., 816. i t. d.).

Naročita su vrsta pravnih pretpostavaka tzv. causae favorabiles.

Iz javnoga interesa zakonodavac, bilo crkveni bilo državni, hoće da neke pravne poslove, doklegod je to moguće, uzdrži na snazi i ne samo da pretpostavlja njihovu valjanost, nego u svim dvojbenim ili jednakim uspjesima dokaza i protudokaza ima sudac da sudi za valjanost dotičnoga pravnoga posla. U nekim slučajevima niti samo priznanje protustranke, niti iskaz nekih lica pod zakletvom, nije dokazalo proti valjanosti ili opstojnosti, nego sudac mora provadjati ostala dokazala i samo po njima suditi.

Takovi su u kanonskom pravu primjerice vinculum matrimonti, dos, testamentum.

Causae favorabiles nalaze se i u jugoslavenskom parničnom postupniku u čl. 12. uvodnog zakona u vezi sa §-om 366. jug. grpp. glede §§ 99., 157. i 158. o g. z., pred kojima pada sloboda sudačkog uvjerenja.

Tako i statut o postupku u ženidbenim stvarima u njemačkoj kršćanskoj crkvi augsburške vjeroispovijesti u kraljevini Jugoslaviji od 18. II. 1931., koji je donešen na temelju § 67. crkvenog ustava od 19. XI. 1930., u § 13. odredjuje: »Die Vermutung ist immer für die Giltigkeit der Ehe«.

Sasvim isto i bračni pravilnik srpske pravoslavne crkve od 9. VI. 1933.

Digitized by Google

u §-u 8.: »Dok se ne dokaže protivno, uzima se da je brak valjano sklopljen, da su svi bračni uslovi ispunjeni, da bračnih smetnja nema, da brakorazvodni uzroci ne postoje, da bračni drugovi nisu znali za nedostatak bračnih uslova ili za postojanje bračnih smetnja.«*)

Prema razloženome nema nikakove načelne razlike izmedju parničnih postupnika, kojima se priznaje, da su najmoderniji, i Codexa iur. can. u pitanju zakonskih pretpostavaka. Takovim najmodernijim postupnikom smatra se naš novi parnični postupnik. Izmedju njega i Codexa iur. can, u ovome je pitanju samo metodska razlika. Jedan i drugi ima obadvije vrste zakonskih pretpostavaka. Jugoslavenski gradjanski parnični postupnik ih navodi po njihovoj sadržini bez naimenovanja njihovih naučnih naziva, a naročito bez napominjanja razlike u načinu dokazivanja; nema ni riječi o izravnom i neizravnom dokazivanju. Codex iur. can, pako je našao kao korisno, da ove naučne posljetke unese u tekst zakona. U stvari tu nema razlike i kod jug. gradj. parničnog postupnika praktični je posljedak ipak potpuno isti.

Nu veće je pitanje, da li je takodjer samo metodska razlika ili je načelna razlika izmedju jug. gradj. parničnoga postupnika i Codexa iur. can. u pitanju onih pretpostavaka, koje ne pretpostavlja sam zakon, nego sudac uslijed postojanja posrednih činjenica smatra, da postoji daljnja nepoznata činjenica. U pitanju su praesumptiones h o m i n i s. Jugoslavenski gradj. parnični postupnik ih ne spominje. On ih namjerno ispušta. Načelno mu je stajalište: u pitanjima, sa kojima je u vezi sloboda sudačkoga uvjerenja, neka bude štogod je moguće manje ili dapače nikakovih normi. U materijalijama za austrijski § 270. (naš § 366.) nalaze se motivi za taj hotimični propust. Neka ostale znanosti, praksa i život budu pomagala sučeva. Znanosti se razvijaju, pa zato neka si ih sudac u razno doba svaki put prema stepenu cjelokupnoga živovanja i razvitka ljudskoga pozove u pomoć. To je sve općenito uključeno u §-u 368.: »sud ima, obaziruć se brižljivo na rezultat cjelokupne rasprave i izvedenih dokaza, po s l o b o d n o m u v j e r e n j u ocijeniti . . .«. A i tu kod §-a 368. jug. gradjanski parnični postupnik dosljedan je sam sebi, — nema potankosti. Naročito nema onih, što ih Codex iur. can. nabraja u kanonu 1869. — Sa istoga razloga i gledišta postoje razlike kanona 1825. do 1828. prema §-u 366., sa kojega su i razlike izmedju can. 1869. prema §-u 368. grpp.

Ipak treba imati pred očima, da je Codex iur. can. kasnije nastao (god. 1917.) nego austrijski gradjanski parnični postupnik (god. 1895.), pa makar su redaktori Codexa iur. can. nesumnjivo imali pred sobom austrijski gradjanski parnični postupnik, i makar su išli za tim. da se budući crkveni zakonik otrese onih glomaznih grupiranja iz dekretalskoga prava, kao što su takodjer išli i za tim, da pojednostave norme, ipak se nisu odlučili za bezgranično pojednostavnjenje, kao što je u austr. gradj. postupniku.

Codex iur. can. je namjerice propisao, da u slučajevima, koji nisu već samim zakonom označeni kao pretpostavke, sudac može sam sačiniti svoju pretpostavku, ali samo pod uvjetom, ako su posredne činjenice: a) factum certum, b) factum determinatum i c) directe cohaerens sa prijepornom činjenicom.

* »Glasnik«, službeni organ srp. prav. patrijaršije, je javio, da je privremeno odgodjeno stupanje novih bračnih pravila na snagu. — Opas. uredništva.

Digitized by Google

To znači, da činjenice, na kojima se temelji pretpostavka, moraju biti sigurne i odredjene, dakle nesumnjivo dokazane, a osim toga da moraju biti u uzročnom vezu sa onom daljom činjenicom, koja je predmetom dokaza. Nije dostatna samo vjerovatnost.

Ne ograničuje se ni ovdje sloboda sudačke ocjene, jer konačno niti tamo, gdje nema takovih propisa, ispravna primjena zakona ne može i ne smije u praksi da bude drugačija. Codex iur. can. i opet, kao i kod propisa o presudi, daje sucu i strankama putokaz.

Potvrdjuje se i ovdje, da Codex iur. can. nije gradjen niti isključivo na zakonskom dokaznom sistemu niti isključivo na sistemu slobode uvjerenja, nego da je opravdana oznaka njegova sistema kao »systema mixtum«.

Nešto slično imade francuski Code civil u art. 1353. da sudačke pretpostavke moraju biti »graves, précises et concordantes«. Ali je ogromna načelna razlika izmedju francuskog Code civil-a i Codex iur. can. Po Code civil-u sudačke su pretpostavke dozvoljene s a m o u o n i m p a r n i c a m a, u k o j i m a z a k o n d o p u š t a d o k a z p o s v j e d o c i m a, (izuzevši slučajeve fraude i dol), a dokaz po svjedocima je dozvoljen u redovitim parnicama samo u prijeporima do najvišega iznosa od 150 franaka. Sudačka je ocjena dakle silno ograničena. Ova je ustanova fragmenat grube dokazne teorije usprkos općenitog navoda: »les présomptions qui ne sont point établies par la loi, sont abandonnées aux lumières et à la prudence du magistrat«.

Codex iur. can. načelno nije prihvatio ovakvog ograničenja niti u partiji o svjedocima niti u partiji o pretpostavkama.

U austrijskom pravu prije današnjega gradjanskoga postupnika bile su izričito zabranjene sve druge pretpostavke osim zakonskih. Tako A. G. O.: »Vermuthungen, welchen insbesondere durch das Gesetz keine Kraft beigelegt wird, s i n d f ü r k e i n e n B e w e i s a n z u s e h e n« (§ 105.). Ovaj je propis davao podlogu onim pravnim piscima, koji su tvrdili, da je u postupcima zakonskoga dokaznoga sistema načelno isključen dokaz po pretpostavkama (hominis; — ali to mora da vodi do apsurda, — sudac postaje marioneta. I doista, praksa je rastrgala taj lanac, pomažući se, kako je znala, a naročito analogijama prema gradjanskom zakoniku (primjerice §§ 112. i 368. ogz.) i eksursijom u tadanje kanonsko pravo.

Spomenuo sam već razne klasifikacije pretpostavaka po nauci dekretalskoga prava, a to se činilo prema njihovoj navodnoj dokaznoj snazi. Praesumptio l e v i s nije imala nikakove dokazne snage (nam iudex non ex temeritate sed ex prudenti consilio procedere debet c. 13, 19. 20, C. II q. 1; c. 9, C. VI q. 1; c. 2, C XXXII q. 1; c. 14 X de praesumpt. II 23). P r a e s u m p t i o, g r a v i s, p r o b a b i l i s, d i s c r e t a pružala je nepotpuni dokaz, poludokaz, koji se morao nadopuniti i kompletornom prisegom (c. 13, X de praesumpt. II 23), ali ako ima još daljih pretpostavaka, dokazala ili pomagala, smije da u suca stvori potpuno uvjerenje, dakle da vrijedi kao potpuni dokaz (c. 11 X de praes. II 23). P r a e s u p t i o g r a v i s s i m a, v i o l e n t a, v e h e m e n s prevaljuje teret dokaza na protustranku, i ako ona ne pruži jasan protudokaz, sudac mora da uzme kao istinitu ovakovu neizravno dokazanu činjenicu (c. 3 X de praesbyt. non bapt. III 43; c. 2, 10, 12, X de praes. II 23). — Dakako, u nauci su se razni pisci upuštali u još podrobnije klasificiranje.

Digitized by Google

Makar da je Codex iur. can. odredio, da se pretpostavka hominis mora temeljiti na činjenici, koja je certa, determinata i cohaerens, nije time ništa oteščano u slobodnoj ocjeni sučevoj niti je to ikakovim prilogom za mišljenje, da postupak po Codex-u iur. can. spada u sistem zakonske dokazne teorije. Sve da je to propisao austrijski odnosno naš gradjanski parnični postupnik, ne bi to ništa bilo na štetu načela izraženoga u §-u 368. jug. grpp. niti bi on išta izgubio od svoje reputacije kao zakonika osnovanog na načelu slobodne ocjene dokaza. Sudac mora da obrazloži svoju osudu. Njegova se odluka ima da temelji na činjenicama, koje će većina normalnih ljudi jednako logički da prosudjuje. I za gradjanskoga suca mora da se zaključak o opstojnosti neke činjenice, koja se ne dokazuje izravno nego neizravno na temelju drugih činjenica, osniva samo onda na tim drugim činjenicama, ako su one sigurne, opredijeljene i u neposrednoj vezi. To sve mora sudac da izvede u svojem obrazloženju, inače će presuda biti predmetom pobijanja po strankama, a po višim sudovima ukinuta. Presuda, u kojoj nije utvrdjeno, koje činjenice sud smatra dokazanima a koje nedokazanima, te koje su okolnosti i uvažavanja dovela do sudačkog uvjerenja, jest ništava, a postupak, koji je prethodio, će se prema prilikama, proglasiti ništavim.

I u pitanju pretpostavaka je Codex iur. can. ostao kod svoga srednjega puta, — uklonio je suvišno sputavanje suca, ali ga nije ostavio bez smjernice.

O prekovremenom radu u smislu zakona o zaštiti radnika

Napisao dr. K r m p o t i ć J o s i p, odvjetnik u Brodu.

U v o d. — Makar je zakon o zaštiti radnika donesen već 25. veljače 1922., može se reći, da sve do ove velike ekonomske potištenosti gotovo nije dolazilo do primjene, a potom ni do kritike ovoga zakona. Radnici su radili, kako su mogli, ne obziruć se mnogo na propise spomenutoga zakona, kojih u većini slučajeva nisu ni poznavali, a niti su bili svijesni svojih zakonskih prava. Sa poduzetnicima je bio isti slučaj. Za osvjetljenje toga najbolje služi slučaj jednoga od najvećih industrijskih preduzeća, koje se je u jednom sporu ispričavalo, da njegovi generalni direktori nisu točno poznavali taj zakon, pa da su samo u bludnji priznavali te isplaćivali nekim namještenicima prekovremeni rad.

Uslijed takovoga stanja stvari o zakonodavstvu radničke zaštite skoro uopće nemamo pravne literature, kako ni raširenu sudačku praksu. Koliko je ima, malena je i nestalna.

Ali otkada je ekonomska nedaća pritisla svijet, poduzetnici su bili prisiljeni smanjiti svoje režijske troškove, što u prvom redu znači otpuštati sve veći i veći broj svojih radnika. Pošto je pak u teškim privrednim prilikama uslijed pada cijena, konkurencija sve to jača, nužno je došlo do toga, da su poduzetnici radili sa što manjim brojem radnika nastojeći, da ovaj mali kvantum radne snage, što bolje iskoriste. Radnik je dobrovoljno ili barem bez prosvjeda radio najteže poslove te iznad normalnoga radnog vremena; — sretan, da uopće ima zaposlenje, o kojem ovisi prehrana njegove obitelji.

Digitized by Google

Medjutim se i taj umanjeni broj radnika uslijed sve jače krize teško osjećao na proračunu privrednih poduzeća. Poduzetnik je stoga po zahtjevu svoje koristi i dalje smanjio broj svojih radnika.

Zaposleni radnik je bio relativno zadovoljan i nije ga skrajnja potreba silila, da se upozna i koristi zakonskim propisima. S druge opet strane za volju svoga namještenja nije se htio ili bolje nije se smio koristiti zakonom, ako ga je i poznavao. U najzadnjem slučaju smatrao je svoja zakonska prava kao neku pričuvu protiv poduzetnika za slučaj otpusta.

Otpušteni radnik ne poznaje sve gornje obzire i traži svoje pravo.

Tako su konačnoh nakon sedam do osam godina, t. j. nastupom i razvitkom ekonomske nedaće, naši sudovi došli u priliku, da češće primjenjuju ustanove zakona o zaštiti radnika, koji do tada pobliže nije bio poznat niti u pravničkim krugovima.

Sa razvitkom industrije u našoj je državi postao i radnički stalež brojnijim. Time su njihovi zahtjevi na isplatu prekovremenoga rada, a s druge strane dužnost poduzetnika, da udovolji tim zahtjevima, postali vrlo važno pitanje i sa gledišta narodne ekonomije. Stoga je važnost ispravnoga tumačenja i primjene zakona o zaštiti radnika postala još jača. Dobro nam dakle dolazi i svaka sudska rješidba i svaki obrazloženi glas u javnosti.

Sa zadovoljstvom su utvrdjena nastojanja naših stručnih listova u tom pravcu. Tako je zapažen i članak dr. Abramović Josipa u 4. i 5. broju »Mjesečnika« prošle godine.

Pošto je pisac zauzeo stanovište ne baš povoljno po interese radnika, a opet vrlo povoljno po interese poduzetnika, kako ćemo to niže razložiti, bili smo uvjereni, da će u interesu bistrenja pojmova kao i u interesu našega sudovanja skoro doći do izlaganja protivnoga mišljenja. Očekivanje se nije ispunilo, pa smatram svojom dužnošću, da makar kao istomjesni kolega spomenutoga gosp. pisca, iznesem svoje mišljenje u obranu protivnoga stanovišta. Bolje i kasnije nego nikada.

Zakon o zaštiti radnika kao posljedak radničke borbe je donesen u prvom redu u interesu njih samih. Sukob interesa t. j. borba izmedju poduzetnika i njihovih radnika jednako je stara kao i sam najamni rad. Kroz čitavu povijest radničkih pokreta provejava kao crvena nit zahtjev za uredjenje i skraćenje radnoga vremena. Politički zahtjevi (Čartisti i dr.) samo su logična posljedica ekonomskih težnja. Ovim zahtjevima nasuprot stalno živi otpor poduzetnika. Normaliziranje radnoga vremena je postizavano u dugom evolucionom procesu. Naročito upadaju u oči dva momenta. Kada je već od neograničenoga radnoga vremena došlo do uzakonjena maksimuma, tada je opet trebalo postići strogu primjenu zakonskih odredaba u poduzećima, a naročito da se onemogući zaobilaženje te izigravanje zakonskih propisa. Jednom riječju, poduzetnik je po zahtjevu svoga privrednoga programa stalno ometao ostvarenje radničkih zahtjeva u pogledu noćnoga rada, rada žena, djece, a naročito u pogledu trajanja rada. U duhu individualističkoga liberalizma, koji znači potpunu slobodu rada, a time i neograničenu ekonomsku utakmicu industrijskih poduzeća, poduzetnik nije mogao imati šire poglede na interese cijeloga društva. Mjerilo i poticaj njegovome cjelokupnomu privrednomu radu je ležao isključivo u vlastitom i neposrednom interesu.

Digitized by Google

Time je smetnuo s vida, da je društvo živi organizam ili barem jedan povezani sistem pa makar i stroj, te da svaki dio te cjeline pridonaša općemu uspjehu. Svaka funkcija mora biti snažna i zdrava. U protivnom slučaju nezdrava je i cjelina.

Ovo egocentrično shvaćanje poduzetnika pomagalo je i sociološko naučanje u drugoj polovici 19. toljeća. Primjena tadašnje vladajuće biološke društvene teorije, a naročito Darvinovih načela o odabiranju i borbi za opstanak, kojim sugestijama su podlegli i socijalisti (Marks, Engels) poistovjetujući povijest društva sa poviješću klasnih borba, davalo je egoističnomu mentalitetu kapitalista idejnu podršku i etičko opravdanje. I sam Spenser, jedan od najvećih tadašnjih duhova, nepomirljivi protivnik militarizma i rata, filozof-sociolog, jedan od prvih autora organske teorije o društvu, napose integracije i heterogenosti višega tipa društva te propovjednik uzajamne zavisnosti njegovih dijelova, bio je slijep za radničke prilike i odlučno tražio, da se ekonomski odnosi moraju prepustiti samomu uredjenju ponude i potražnje. Nastojanja u korist radnika sa gledišta čistoga morala, radništvo je odbijalo kao i sve utopiste, nalazeći da sama sentimentalnost i čisti idealizam ne mogu u životnoj prozi doći do izražaja niti pridonijeti ništa odlučno na rješavanju vrlo važnoga socijalnoga pitanja.

Ovomu sukobu interesa i povijesnom antagonizmu izmedju dvije najvažnije društvene klase moglo se je dakle postići rješenje samo u medjusobnoj borbi poduzetnika i radnika.

Slike ovoga sukoba najbolje se razabiraju iz razvoja i stvaranja tvorničkoga zakonodavstva u Engleskoj, toj najstarijoj industrijskoj zemlji. U izvještajima parlamentarnih anketa kao i u izvještajima tvorničkih nadzornika formalno vrve utvrdjenja o duševnoj zaostalosti i tjelesnoj krzljavosti radnika te o velikoj smrtnosti kao nužne posljedice noćnoga rada, rada žena i djece te pretjeranoga rada odraslih radnika.

Radnički stalež je vrlo važan u svakoj državi kako za njezine ekonomske tako i za političko-vojničke svrhe. Iz te klase popunjuju se u modernom društvu sve ostale. Interes je društva, da se ta klasa očuva od iscrpljenja, da izbjegne fizičkoj te intelektualnoj krzljavosti i velikoj smrtnosti. Stoga je konačno sazrela misao o potrebi socijalnoga nadzora nad privrednim odnosima, koji su sve moderne zemlje ostvarile u zakonodavstvu o radničkoj zaštiti.

Ne ćemo se upuštati potanje u opisivanje pojedinih zakona u raznim zemljama u pogledu uredjenja radnoga vremena počam od potpune slobode rada t. j. od neograničenoga radnoga vremena, pa sve do 8-satnoga radnoga vremena. Pripominjemo samo, da je svaki sat postignut velikim naporima i žrtvama radničkoga staleža. Stoga bez obzira na kritiku socijalizma, moramo se složiti sa Marksovom tvrdnjom, da je uzakonjenje maksimalnog radnoga vremena posljedak borbe izmedju radnika i kapitalista.

Uredjenje radnoga vremena prvenstveno je dakle djelo radničkih napora, koje je stvoreno u prvom redu i neposredno u korist samih radnika. Stoga se nužno mora povući zaključak, da se svi propisi zakona o zaštiti radnika imadu tumačiti u prilog radnika; — naročito naredjenje o prekovremenom radu.

Sa ovom »predrasudom« nadahnut je i naš zakon, pa je potrebno, da tako bude i sa njegovom primjenom i kritikom.

Digitized by Google

P o m o ć n i i i z v r š n i r a d. — Zakon ne pozna diobu rada na pomoćni i izvršni, kao što ne pozna niti diobu radnika u jednom poduzeću na pomoćno i izvršno osoblje. Izvršni rad je svaki onaj rad, koji potpomaže svrhu poduzeća. Obzirom na zakonsku kvalifikaciju rada, a naročito obzirom na zakonsku zaštitu nije osnovano dijeliti rad na pomoćni, izvršni, pripremni, zaključni i t. d. Rad je rad. Radnik, koji radi na izradbi jednoga kotača pridonaša konačnomu uspjehu i svrsi organizovanoga rada svoj obol, kao i onaj, koji radi na polugi, na kojoj se i pomoću koje taj kotač može izraditi, — makar poluga uopće ne dolazi u sastav kotača odnosno stroja. To je samo dioba rada s općeg ekonomskoga gledišta, bez kojega moderna industrija uopće ne može postojati. U organizovanom radu svaki je rad neophodno nuždan i po tome izvršan i produktivan.

Jednako možemo kazati i za radove pretežno duševne i pretežno ručne. Strogu granicu izmedju oba ova rada ne možemo povući. Izmedju obiju polova imade mnogo nijansa, upravo nevidljivih prelaza, kao što to uopće biva izmedju dvije skrajnosti. Stoga zakon ne luči radnike sa toga gledišta, već postavlja osoblje, koje obavlja više službe. Za lakše razumijevanje ćemo nazvati ovu posjednju kategoriju višim osobljem ili prvom kategorijom.

U prvoj kategoriji imade ručnoga rada, kao što i u nižoj kategoriji imade intelektualnoga rada.

§ 3. st. 1. zakona o zaštiti radnika sadržava načelo, da se pod pomoćnim osobljem smatraju sva ona lica, koja rade u poduzećima, navedenim u §-u 1., i to bez obzira, rade li ta lica za nagradu ili u cilju izučavanja.

St. 2. navedenoga paragrafa donaša iznimku od toga pravila, te odredjuje, da se iz pojma pomoćnoga osoblja izuzimaju ona lica, kojima se povjeravaju poslovi više vrste. Za bolje razumijevanje i lakšu gradaciju višega osoblja zakon primjerice nabraja poslovodje, knjigovodje, blagajnike te inžinjere. Ovime je dan dosta jasan putokaz za ocjenu, koje su službe, makar pretežno bile duševne, pomoćne službe, odnosno koje spadaju u kategoriju više službe, makar su eventualno pretežno ručne.

To znači, da sve one službe u jednom poduzeću, koje su podredjene službama primjerice navednim, spadaju u nižu službu t. j. u pomoćno osoblje.

Treće kategorije zakon ne pozna, dakle ih nema. Stoga se ne može zamisliti u smislu zakona bilo kakvi najamni radnik jednoga poduzeća, koji se ne bi mogao svrstati pod jednu od dviju kategorija.

Namještenike, mjesečare, šofere, kuhare, vratare i t. d. zakon ne spominje kao posebnu kategoriju. Preostaje dakle, ili da ih uvrstimo u jednu od ovih kategorija, ili da ih isključimo od učešća na organizovanom radu. Trećega rješenja nema.

Namještenik je takodjer najamni radnik. Ovu njegovu glavnu značajku ne može promijeniti manje važna okolnost t. j. način isplate za njegov rad. Jedan radnik može da bude plaćen po satu, drugi po danu, treći na akord, četvrti nedjeljno, peti mjesečno i t. d. No — kako rekosmo — svi su oni ipak najamni radnici i način isplate ne dira pravnu narav njihovoga rada i dosljedno tome njihovo pripadništvo jednoj od gore spomenutih dviju kategorija.

Po strogoj logici radnik, plaćen po satu, može obavljati višu službu od radnika plaćenoga na mjesec. Način isplate ne može dakle doći u obzir kao kriterij svrstavanja radnika u kategorije.

Digitized by Google

Kada bi za svrstavanje radnika na više i niže službe bilo mjerodavno pitanje načina isplate, t. j. da li je plaćen mjesečno ili po satu, tada bi bio nerazumljiv § 3., a naročito st. 3. toga paragrafa. U tom naime slučaju ne bi uopće moglo doći do spora, koje osoblje spada u više, a koje u niže. Znalo bi se, kako prima plaću, pa ako je plaćen mjesečno, tada dolazi u višu službu, a ako je plaćen po satu, tada potpada pomoćnomu osoblju.

Medjutim zakon ne dijeli najamne radnike po tom mjerilu nego prema važnosti povjerenoga im posla. Stoga i pretpostavlja sporove za slučaj ovoga razlikovanja i to tako teške sporove, da je pravo odluke pridržao najvišoj upravnoj instanciji t. j. ministarstvu socijalne politike i narodnog zdravlja. Sve bi to bilo posve suvišno, da je način isplate odlučno i jedino mjerilo za kategorisanje radnika.

Mišljenje, da st. 3. §-a 3. nije u nikakvoj vezi sa st. 3., te da ministarstvo socijalne politike i narodnog zdravlja nema pravo odlučivati o pitanju, da li se izvjesno lice imade smatrati, da obavlja važnije poslove, već da je pravo ministra ograničeno samo na odluku, da li neko lice pripada pomoćnomu osoblju, nema nikakvog zakonskoga osnova kao ni logičkoga smisla, jer samo sebi protuslovi.

Već iz činjenice, da stav. 1. i 2. §-a 3. govori o prvoj i drugoj kategoriji namještenika, a stav. 3. istoga paragrafa o sporu, da li se na neko lice imade primijeniti stav. 1. ili 2., slijedi, da se radi o odluci u sporu, nastalom iz slučaja, predvidjenoga u stav. 1. i 2. istoga pragrafa, t. j. u sporu, da li neko lice spada u pomoćno osoblje, ili su mu povjereni poslovi više službe.

I po jednostavnoj logici dolazimo do istoga zaključka. Ako ministar imade odlučiti, da li neko lice obavlja važnije poslove, tada je u tom propisu ili zapravo u tom izrazu odnosno u negativnoj odluci isključeno rješenje, da to lice pada pod pomoćno osoblje. I obrnuto.

Nijedna druga upravna vlast nije nadležna, da rješava sporove, nastale iz §-a 3., nego — kako rekosmo — samo ministar socijalne politike i narodnog zdravlja.

Zakon o radnjama uopće ne dira navedenu ustanovu zakona o zaštiti radnika, pa ju prema tome ne derogira niti u cjelosti niti djelomično.

Zakon o radnjama kategoriše na svoj način radnike bez obzira na poduzeća, pa se prema tome sve odredbe ovoga zakona u pogledu kategorisanja radnika imadu uzeti kao kategorisanje u smislu zakona o radnjama. Zakon o zaštiti radnika kategoriše opet radnike na svoj način i u svoju svrhu, pa se njegovo kategorisanje imade tumačiti u smislu zakona o zaštiti radnika. Oba zakona to izričito ističu. § 307. zakona o radnjama u st. 1., in fine kaže: »Koje su službe važnije u smislu ovoga stava«. § 3. zakona o zaštiti radnika izričito navadja u st. 2. »koja se ne smatraju kao pomoćne osoblje u smislu ovoga zakona«, a stav 3. osniva nadležnost ministarstva socijalne politike, da odluči, »koje se lice smatra kao pomoćno osoblje u smislu ovoga zakona«.

Prema tome zakon o radnjama rješava posve druge slučajeve, nego što to radi zakon o zaštiti radnika, pa je prema tome izlišno tumačiti jedan od ovih zakona sa drugim. Kao što je uopće bezuspješno tumačenje ranijega zakona jednim daleko jasnijim zakonom, koji je donesen u drugim prilikama

Digitized by Google

i sa posve drugom svrhom, nego što je to slučaj sa ranijim zakonom t. j. sa zakonom o zaštiti radnika. Iz gornjega slijedi, da § 3. zakona o zaštiti radnika kao pozitivan propis imade svoje samostalno dejstvo i svoju vlastitu svrhu.

Medjutim i bez obzira na gore izložene momente moramo ustvrditi, da zakon o radnjama uopće ne dijeli radnike na više i niže službe, nego da se ograničuje na diobu radnika unutar opsega pomoćnih služaba, te govori samo o pomoćnicima, kojima su povjerene važnije službe i o pomoćnicima, kojima nisu povjerene niže službe. Dakle samo o pomoćnom osoblju, u koliko se uopće može govoriti o istovjetnosti pojma pomoćnoga osoblja u smislu zakona o radnjama sa pojmom pomoćnoga osoblja u smislu zakona o zaštiti radnika.

Slijedom toga možemo sa sigurnošću ustvrditi, da u pogledu diferenciranja namještenika jednoga poduzeća dolaze u obzir samo dvije kategorije: 1. namještenici, koji obavljaju važnije poslove, kao što su na primjer blagajnici, poslovodje, knjigovodje, inžinjeri i sl. — dakle više službe; — 2. pomoćno osoblje. Za prvu kategoriju zakon o zaštiti radnika nema nikakve kreposti, dok drugu kategoriju zakon u cijelosti štiti. Pošto pak u drugu kategoriju t. j. pomoćno osoblje spadaju i mjesečari, kojima nisu povjereni važniji poslovi, to su i oni dionici blagodati zakona o zaštiti radnika.

Da li mjesečari i bilo koji drugi namještenik spada u prvu kategoriju ili u pomoćno osoblje, za slučaj spora odlučuje ministar za socij. politiku i narodno zdravlje, jer — kako rekosmo — spor o pitanju, da li neko lice spada u više službe, znači, da se radi o sporu, da li to isto lice spada u pomoćno osoblje. Pošto redovni sud po izričitoj zakonskoj odredbi (st. 3. § 3.) nije nadležan za rješenje iskrsloga ovoga spora, to se u takvom slučaju prije meritornoga sudskoga rješenja o tužbovnom zahtjevu prethodno imade ishoditi konkretno rješenje ministra socij. politike. Načelno rješenje ministra nije dostatno. Načelno rješenje je donio sam zakon, dok ministra socijalne politike ovlašćuje samo na rješenje konkretnoga spora.

Istina je, da naša sudačka praksa u mnogim slučajevima stoji na protivnom stanovištu, te da mnoge rješidbe vrhovnoga suda i apelacionoga suda same rješavaju sporove o pitanju, da li izvjesni namještenik spada u višu kategoriju ili u pomoćno osoblje. Što više naši sudovi u većini slučajeva smatraju mjerodavnim način isplate t. j. mjesečare smatraju višim službama, a kao pomoćno osoblje smatraju samo ručne radnike plaćene po satu. — Prema izloženom smatramo, da ova sudačka praksa nema uporišta na zakonu.

R a d n o v r i j e m e. — Najvažnija i najuspješnija zaštita radnika u zakonu o zaštiti radnika je sadržana u odredbama o redovnom i prekovremenom radu. Zakon, kao što se to vidi iz povijesnoga razvoja radničkoga zakonodavstva, pretpostavlja, da poduzetnik ekonomski ovisnoga i u službi podredjenoga radnika lako može dobiti na »dobrovoljni« pristanak za slabo ili uopće nenaplaćeni prekovremeni rad. Stoga je u §-u 5. proglašena pravno nevaljanom svaka pogodba, sklopljena izmedju poduzetnika s jedne strane i njegovoga pomoćnoga osoblja s druge strane, u koliko se ta pogodba kosi s odredbama zakona.

Zakonska naredjenja u pogledu zabrane odnosno dopustivosti prekovremenoga rada kao i naplate prilično su jasna. § 6. st. 1. načelno zabra-

Digitized by Google

njuje u industrijskim i rudarskim poduzećima svako radno vrijeme, koje traje dulje od 8 časova dnevno, odnosno 48 časova nedjeljno. Ogriješi li se poduzetnik o ovu imperativnu odredbu time, što dozvoli svomu pomoćnomu osoblju prekovremeni rad, ili ga i protiv volje pomoćnoga osoblja ne spriječi, a naročito ako pomoćno osoblje izravno ili neizravno sili na prekovremeni rad, tada ga stižu kaznene posljedice §§ 123. ili 124. U nijednom slučaju ne može biti radnik kažnjen za svoj prekovremeni rad. Pomoćno osoblje uopće se ne može ogriješiti o navedena zakonska naredjenja o radnom vremenu.

Sama kazna za poduzetnika ne dostaje. Stoga je zakonodavac pored kaznenih posljedica obvezao poduzetnika, da radniku plati za svaki prekovremeni rad najmanje 50% više od redovne satne plaće (§ 10.). — Imademo dakle načelnu zabranu rada u industrijskim i rudarskim poduzećima preko 8-satnoga dnevnoga rada, te propis, po kojem se imade plaćati svaki prekovremeni rad.

Posve je netočna i zakonu oprečna tvrdnja, da je u §-u 6. st. 6. izraženo načelo, da se radno vrijeme uopće imade odrediti prema prirodi i težini posla. Istina je, da to odredjuje spomenuti paragraf, ali isti ne važi ka industrijska i rudarska poduzeća, kako to zakon izričito navadja. Pošto st. 6. §-a 6. vrijedi samo za ostala poduzeća osim industrijskih i rudarskih, slijedi još jasnije, da je radno vrijeme u industrijskim i rudarskim poduzećima maksimirano sa 8 sati dnevno. Sve, što je preko toga, u pravilu je nedozvoljeni prekovremeni rad, koji se radniku mora naplatiti po odredbi §-a 10.

Zakon je od ovoga pravila izuzeo stanovite taksativno navedene slučajeve, gdje i u industrijskim i rudarskim poduzećima pomoćno osoblje može raditi preko 8 sati dnevno, ili da se točnije izrazimo, gdje je dozvolio poduzetniku, da uposli pomoćno osoblje preko vremena, označenoga u §-u 6. st. 1.:

1. Za slučaj dobrovoljnoga pristanka radnika na osnovu odluke većine radnika od četiri petine, postignute tajnim glasanjem (§ 6. st. 3.).

2. U poduzećima, koja po prirodi svoga posla ili u javnom interesu moraju putem smjena raditi bez prekida (§ 8. st. 1.).

3. Kod poslova, koji se neizbježno moraju vršiti, da bi se obezbijedio normalni početak i završetak rada u pojedinim poduzećima, kao što su čišćenje radiona, kotlova, mašina i sl. (st. 5.).

4. Kada je prekovremeni rad neophodno potreban, da se spriječi kvarenje gradiva, koje se upotrebljava pri proizvodnji (st. 6.).

5. Kada prekovremeni rad zahtijeva sam razvoj poslova u pojedinim njihovim odjeljenjima. U ovom slučaju može se radno vrijeme produžiti prvi put najviše za 4 nedjelje, a na ponovno traženje najviše još 3 puta po 4 nedjelje u jednoj kalendarskoj godini (st. 7.).

6. Kod poduzeća, koja rade isključivo sezonski i koja su izložena atmosferskim uplivima, radno vrijeme je načelno slobodno.

U prvom redu moramo naglasiti, da je za svako gore spomenuto produženje rednoga radnoga vremena bezuslovno potrebna dozvola nadležne vlasti, t. j. oblasne inspekcije rada, koja ove donaša temeljem molbe, podnesene po poduzetniku (§ 8., st. 8., al. II. i III. zak. o zašt. rad., te čl. 9., st. 2. zak.

Digitized by Google

o inspek. rada). Zakonodavac nije poduzeću dao ovlast, da ono samo odlučuje, da li su se stekli zakonski uslovi za produženje normalnoga radnoga vremena. U protivnom slučaju bila bi otvorena vrata samovolji. Gdje nema te dozvole, ne može se rad produljiti, makar inače postoje zakonski uslovi za produženje normalnoga radnoga vremena. Svako nedozvoljeno produženje rada po nadležnoj vlasti je prekovremeni rad, koji poduzetnik svojemu pomoćnomu osoblju mora da plati prema naredjenju §-a 10.

Poslovi, navedeni u §-u st. 2., 3. i 4., uopće nisu prekovremeni radovi. U tim slučajevima pomoćno osoblje stvarno ne radi preko 48 sati nedjeljno, u koliko se sve to dešava u industrijskim ili rudničkim poduzećima. U st. 3. navedene radove možemo nazvati slučajnim, jer im je svrha, da uklone nenadane prepreke, izazvane razlozima više sile ili nepredvidive potrebe, koje se periodički ne javljaju. Sa gledišta radničke zaštite ovaj slučaj nije toliko važan, jer ovdje radnik ne može doći u položaj, da sistematski bude eksploatisan po svojem poduzetniku. Stoga zakon ne obavezuje u ovom slučaju poduzetnika na platež prekovremenoga rada. Za slučajeve st. 7. i 8. zakona takodjer ne nalaže platež za prekovremeni rad obzirom na potrebe, koje kroz izvjesno vrijeme izazivlje razvoj samih poslova u pojedinim odjeljenjima, odnosno jer se radi o isključivo sezonskom poslu i onom, koji je izložen atmosverskim prilikama, pa je ekzistencija i svrha toga poduzeća upravo ovisna o stalnom neprekidnom radu, bez obzira na njegovo trajanje.

U svim ostalim slučajevima, koji se u prvom redu moraju svesti pod § 6. stav. 1. odnosno koji se mogu svesti pod § 8. st. 1., 5., 6., te pod § 6. stav. 3., dakle za slučaj svakoga prekovremenoga rada, izuzevši rad pobrojan u §-u 8., stav. 3., 7. i 8., ne samo da se radi o prekovremenom radu, za koji je bezuslovno potrebna dozvola oblasne inspekcije rada, odnosno zbog kojega poduzetnika u smislu §§ 123. i 124. stižu krivične posljedice, nego je i taj prekovremeni rad poduzetnik dužan svojemu pomoćnomu osoblju naplatiti sa najmanje 50% više od redovne satne plaće.

Prema tome je svako produženje rada u industrijskim i rudarskim poduzećima preko 8 sati dnevno odnosno 48 sati nedjeljno prekovremeni rad, koji se imade naplatiti, kako je gore rečeno. Iznimku od tog pravila sačinjavaju samo odredbe §-a 8. stav. 2., 3., 4., 7. i 8., u koliko se — kako smo gore razložili — poslovi navedeni u stv. 2., 3. i 4. uopće mogu smatrati kao rad preko redovnoga radnoga vremena.

Medjutim — kako već rekosmo — i od ovih po zakonu načelno dozvoljenih slučajeva produženja radnoga vremena, mora na molbu poduzetnika predležati dozvola oblasne inspekcije rada. Nema li ove dozvole, tada i u svim ovim slučajevima predleži zabranjeni prekovremeni rad, koji poduzetnik mora naplatiti i iza kojega stižu kaznene posljedice.

Spomenuli smo, da je u ovim odredbama sadržana bitna radnička zaštita. Pitanje prekovremenoga rada je najosjetljivije pitanje radničke zaštite. Ako ono nije valjano i radikalno riješeno, tada se ne može govoriti, da je radnik u toj oblasti uopće zaštićen. Mišljenje, prema kojemu poduzetnici nisu dužni plaćati prekovremeni rad u smislu zakona, makar su i protiv izričitih zakonskih odredaba odnosno mimo dozvole oblasne inspekcije rada nagovorom, silom sklonili radnika na prekovremeni rad, ili barem trpili

Digitized by Google

taj rad, već da ih samo stižu kaznene posljedice, očito je protiv slova i duha zakona i u posvemašnjoj opreci sa prvotnom svrhom zakona.

Spomenuli smo, da zakon polazi sa pretpostavke, da je radnik u daleko slabijem i ovisnom položaju spram superiornog poduzetnika. Radnik je ovisan o zaposlenju, koje mu daje poduzetnik. Dršće nad njim i sretan je, da radom zasluži nasušni hljebac. Kraj takvoga stanja stvari radnik će se pokoriti volji, pa čak i želji poduzetnika u cilju nedozvoljenoga prekovremenoga rada, i ako ta volja ili želja nije izrijekom izražena. Čak niti onda, ako ta volja ili želja nije očitovana pravno relevatnim konkludentnim činima. Ako se pak radi o otpustu iz službe ili o šikani, tada će radnik pristati i na besplatni prekovremeni rad. Spreman je na sve žrtve, koje će po njegovom mišljenju udobrovoljiti njegovoga poslodavca.

Po ustanovama o. g. z. radnik ne može tražiti naplatu za rad, ako plaća nije bila izričito ili muče ugovorena. Ako je netko radio dobrovoljno, čak i uz formalno protivljenje poduzetnika, i ako je tim radom samo htio da osigurava svoje mjesto u tom poduzeću, a pogotovo ako je besplatno ili uz manju plaću radio na osnovu pogodbe sklopljene sa poslodavcem, tada on ne može tražiti plaću za svoj prekovremeni rad, odnosno veću plaću od ugovorene.

O. g. z. ne pruža radniku nikakve zaštite. Upravo zato došlo je do radničkog zakonodavstva. Zakon o zaštiti radnika je donesen u svrhu socijalne, ekonomske i životne zaštite radnika. Zakon računa sa činjenicom, da radnik ne zna, a u mnogim slučajevima da ne može štititi svoj interes, pa ga sam zakon hoće da zaštiti i mimo njegovoga znanja i volje, pa čak i protiv jasno izražene njegove volje. Stoga je zakonodavac na posebni način uredio radni odnos. Ove odredbe služe u obranu radničkih interesa protiv poduzimača.

Štiti se samo radnik. Zakonske odredbe radnik ne može da prekrši. Ne smije se dogoditi, da se poduzimač bezrazložno obogati nedozvoljenim pa čak i kažnjivim prekovremenim radom. Radnik u nijednom slučaju ne smije trpiti štetu, koja bi se sastojala u tom, da za svoj teški prekovremeni rad ne bude naplaćen. Protivno stanovište nužno i logično vodi do zaključka, kao da je ovaj zakon donesen za zaštitu poduzetnika.

Ako naime poduzimač za nedozvoljeno produženje rada biva samo kažnjen i to globom od 100 odnosno 500 D, tada to uopće nije zaštita radnika. Naprotiv takov zakon bi izravno oštećivao interese radnika. Uzmemo li u obzir, da se vrlo rijetko dešava, da poduzimač bude kažnjen, jer je vrlo teško, kako nas i povijest i sadašnjica uči, ustanoviti prekovremeni rad u jednom poduzeću. Ovi prekršaji samo iznimno dolaze do ušiju nadležnih vlasti. Kada bismo se pozabavili statističkim podacima, došli bismo do saznanja, da su kazne poduzetnika za nedozvoljeno produženje rada vrlo rijetki dogodjaji. Prema tome poduzetnik može sa malo straha siliti odnosno trpiti prekovremeni rad.

U ostalom i uz pretpostavku vrlo strogoga i temeljitoga nadzora nadležnih vlasti, poduzetnik uvijek može reskirati eventualnu neznatnu novčanu kaznu od 300 i 500 D. Njegova bilanca će biti ipak aktivna, jer će korist iz nenaplaćenoga ili barem slabo plaćenoga prekovremenoga rada prelaziti najmanje 100-struki iznos najviše globe.

Digitized by Google

Od poduzimačeve krivnje, koja sa sobom nosi samo novčanu kaznu, a koja još k tome ne ide u korist dotičnoga radnika, ovaj nema apsolutno nikakve koristi. Po tom shvaćanju poduzimač bi mogao bez ikakve svoje štete, što više, sa velikom koristi protuzakonito i nedozvoljeno produživati normalno radno vrijeme, a da za to radniku ne odgovara, čiji bi prekovremeni rad u cijelosti iskoristio za sebe.

Zakon je donesen upravo protiv tih mogućnosti. Poduzetnik se ne smije i ne može na protuzakoniti način koristiti teškim prekovremenim radom maloga čovjeka. Stoga je i donesena načelna ustanova §-a 5., 6., st. 1. i 10. Svaki rad u industrijskim i rudničkim poduzećima, koja uposluju najmanje 15 radnika, preko 8-satnoga radnoga vremena je u pravilu prekovremeni rad, pa se mora naplatiti sa najmanje 50% više od redovnoga.

Rekli smo, da ova obaveza poduzetnika ne postoji samo u slučaju §-a 8. stav. 2, 3, 4, 7 i 8 uz pretpostavku dozvole nadležne vlasti za produženje radnoga vremena. U svakom drugom slučaju odgovara poduzetnik i krivično (§§ 123. i 124.) i gradjansko-pravno (§ 10.). § 5. kao i cijeli zakon je donesen u isključivu korist radnika, pa prema tome nikakva pogodba i uopće nikakvi pravni odnos stvoren izmedju poslodavca i radnika ne može radniku oduzeti pravo, koje ga ide po ovom zakonu.

Pored gore istaknutoga suvišno je posebno obrazlagati, da propis §-a 5. imade jaku sankciju, kako u §-u 6. stav. 1 i §-u 10. tako i u §§ 123. i 124.

Po svojim krivičnim i gradjansko-pravnim posljedicama nema razlike izmedju nedozvoljenoga i zabranjenoga rada. Što je nedozvoljeno, to je i zabranjeno. Svaki rad, koji se protivi gore spomenutim zakonskim odredbama, je nedozvoljen, dakle je zabranjen. Zabranjeni rad nedjeljom i blagdanom (§ 12.) razlikuje se samo u tom, što se u nijednom slučaju ne može dozvoliti. Dužnost poduzetnika za slučaj rada u nedjelju i blagdane (§ 12.) jednaka je kao i u slučaju nedozvoljenoga produženja rada predvidjenoga u §§ 6. i 8.

P r o d u ž e n j e r a d n o g a v r e m e n a n a m j e š t e n i k a (m j e s e č a r a). — U pogledu radnih odnosa, naročito prekovremenoga rada zakon ne razlikuje obične ručne radnike od mjesečara (namještenika). Odnosne ustanove važe jednako za ove obje vrste radnika. Već smo razložili, da zakon razlikuje samo dvije kategorije namještenika: više službe i pomoćno osoblje. Prvu kategoriju zakon ne štiti, dok druga nedvojbeno ulazi pod zakonsku zaštitu. (§§ 3., 4., 5., 6., 8., 11., 12., 21., 30., 35., 36., 118., 121., 122., 123., 124. i dr.).

Naveli smo, da mjesečar može, ali ne mora da spada u višu kategoriju. Mjesečna plaća, kao uopće način isplate, ne može biti kriterij za rješavanje spora, da li odnosni namještenik spada u prvu ili drugu kategoriju. Zakon je dosta jasno odredio, da to pripadništvo ovisi o činjenici, da li odnosni namještenik vrši važnije ili manje važne poslove. Mjesečar, kojemu nisu povjereni važniji poslovi imade se smatrati pomoćnim osobljem u smislu zakona o zaštiti radnika.

Istina na nekim mjestima (§§ 36., 37. i 115.) zakon posebno spominje radnike, a posebno namještenike (mjesečare), ali samo u vezi sa zakonskim

Digitized by Google

propisima o radničkim udruženjima, komorama i uopće o radničkoj organizaciji. Ali nikada zakon ne razlikuje radnike i namještenike (mjesečare) u vezi sa odredbama o radnom vremenu, produženju normalnoga rada, te krivičnoj i gradjanskoj odgovornosti poduzimača. U tom pogledu i obični ručni radnici i namještenici (mjesečari) dijele posve istu sudbinu.

De lege ferenda bi se moglo raspravljati o relevantnosti značajaka i osebina mjesečara spram ručnih radnika plaćenih po satu. Oni imadu stalnu plaću, eventualno kraće bolovanje, nedjelje i blagdan. Medjutim se ne smije smetnuti s uma, da je sve to uračunano i uzeto u obzir pri odredjivanju njihove mjesečne plaće. Paušalne plaće su obične pojave u privrednom životu, pa čak i u činovničkim odnosima. Jednu periodu bolje prodje poslodavac, drugu namještenik. Ali plaća po satu je svakako osnov i mjerilo plaće po mjesecu. Stoga mislimo, da su i ove razlike izmedju mjesečara i ručnih radnika, plaćenih po satu, samo prividne.

Medjutim de lege lata uopće je bezpredmetno raspravljati o tim prividnim pa makar stvarnim ali pravno irelevantnim razlikama, jer ih zakon ne uzimlje u obzir. — Proizlazi dakle, da su mjesečari, u koliko ne obavljaju više službe, pomoćno osoblje, za koje u punoj mjeri važe propisi §§ 5., 6., 8., 12., 123. i 124. i dr.

Obzirom na spomenute zakonske propise možemo ustvrditi, da zakon poistovjetuje pojam najamnoga radnika sa pojmom pomoćnoga osoblja. — § 6. stav. 1., koji govori o najamnim radnicima, mora se tumačiti u vezi sa §§ 11., 12., 123., 124. i sl. Izraz »najamni radnik« je donesen za razliku od onih radnika, koji rade u cilju izučavanja, a za koje ne važe odredbe o prekovremenom radu. Uostalom, najamni rad znači plaćeni rad. Namještenik (mjesečar) nesumnjivo radi za plaću.

Prava namještenika t. j. pomoćnoga osoblja industrijskoga poduzeća ne ovise o tome, u kojem su odjeljenju zaposleni. Oni ostaju i dalje pomoćno osoblje industrijskoga poduzeća sa svim pravima, koja za njih kao takove iz zakona proizlaze bez obzira na okolnost, da li su zaposleni u trgovačkom odjeljenju toga poduzeća. Trgovačko kao i svako drugo odjeljenje, koje služi u konačnu svrhu proizvodnje industrijskoga poduzeća, ne može biti ništa drugo nego samo odjeljenje toga industrijskoga poduzeća, a namještenici, koji rade u tom odjeljenju nisu namještenici »odjeljenja«, nego toga industrijskoga poduzeća. Neosnovano je lučiti namještenike jednoga te istoga industrijskoga poduzeća po njihovom uposlenju u stanovitim odjeljenjima. Svako industrijsko poduzeće sadržaje u sebi i trgovačkih elemenata. U smislu §-a 258. trg. zak. to su uopće trgovačka poduzeća. Zakon bi dakle izuzeo namještenike industrijskih poduzeća, zaposlene u trgovačkim odjeljenjima, da je hotio lučiti ove namještenike, odnosno da ih je hotio isključiti od blagodati zakonske zaštite, koja važi za pomoćno osoblje industrijskih poduzeća. To medjutim nije slučaj, pa se mora uzeti, da svi namještenici jednoga industrijskoga poduzeća uživaju jednaka zakonska prava bez obzira na odjeljenja, u kojima su zaposleni.

P o m o ć n i p o s l o v i k o d i n d u s t r i j s k i h p o d u z e ć a. — Već smo istaknuli, da u smislu zakona ne postoji razlika izmedju izvršnoga i

Digitized by Google

pomoćnoga rada, kao što po strogoj logici obzirom na konačni efekt tih poslova na proizvodnju nema te razlike niti sa ekonomskog gledišta. Izvršni rad pretpostavlja nekoga naredbodavca. Pomoćni rad takodjer. Ne možemo ustanoviti nikakvu pojmovnu razliku izmedju ove dva rada. Izvršni rad je isto toliko pomoćni, koliko j epomoćni rad izvršni.

Sa gledišta zakona nema apsolutno nikakvih pravno-relevantnih razlika izmedju tih poslova. Ove razlike postoje samo izmedju poslova više vrste te pomoćnog osoblja. Smatramo, da se niti pravno niti stvarno ne može govoriti o nekim naročitim »pomoćnim poslovima« kod industrijskih pduzeća. Pogrješno je ubrajati u te pomoćne poslove rad vratara, šofera, telefoniste itd. U koliko se ipak ubrajaju, to nema nikakvoga opravdanoga razloga poricati, da njihov rad — ma kakov on bio — poduzeću nije potreban, te da ne služi u svrhu proizvodnje. Nema nadalje razloga tvrditi, da ne spadaju u pomoćno osoblje.

Zakonski propisi o prekovremenom radu uopće ne spominju te »pomoćne poslove«, pa ih time ne isključuju od zakonske zaštite. Njihovo zanimanje, vrsta posla i dr. ne mijenja njihovu poziciju u koju ih je zakon stavio. Prekovremeni rad je u pravilu onaj rad, koji ide preko normalnoga radnoga vremena. U industrijskom poduzeću maksimum 8 sati na dan odnosno 48 sati na tjedan, a u ostalim preduzećima 8 do 10 sati dnevno odnosno 48 do 60 sati nedjeljno. Posljednje prema prirodi i težini posla. Primijenimo li ove propise na čuvare, vratare, telefoniste, kočijaše, šofere i t. d., dolazimo do zaključka, da o prirodi njihovoga rada ovisi rješenje, da li su u jednom danu odnosno tjednu prekovremeno radili. Ako je radnik radio 5 sati, a iza toga 3 sata bio slobodan, pa tada opet bio uposlen kroz 3 sata, to on nije radio 11 sati već samo 8 sati.

Ističemo ovo samo u svrhu, da ukažemo na mogućnost, da se u skladu sa zakonom, a naročito sa zakonskom odredbom, da i ova lica spadaju u pomoćno osoblje sa svim njihovim pravima, može riješiti pitanje o trajanju njihovoga rada, t. j. o njihovom zaposlenju. U svakom slučaju mora se i sa radom ovih lica, jer ih zakon ne izuzimlje, postupati kao najamnim radom, a i sa njima samim kao nazajnim radnicima, t. j. pomoćnim osobljem. Ako je vratar u svojoj službi zaposlen dnevno kroz 8 sati, tada je on izvršio svoju dužnost u smislu zakona. Svako produženje rada mora se i njemu platiti. I vratar, kočijaš, telefonista i dr. takodjer rade i to u korist poduzeća.

U industrijskim poduzećima radno vrijeme traje u pravilu 8 sati bez obzira na prirodu i težinu posla. U ostalim poduzećima traje rad od 8 do 10 sati prema prirodi i težini posla.

Industrijsko poduzeće ne može opravdavati produženje rada vratara, šofera, kočijaša i drugih tako zvanih pomoćnih poslova prirodom njihovog rada. U ostalim poduzećima prirodom posla može se opravdati produženje rada samo do 10 sati dnevno. Ne može li se rad ovih lica svesti pod taksativno navedene slučajeve §-a 8. a naročito st. 1., te nema li poduzetnik za produženje rada dozvole nadležnih vlasti, tada se radi o prekovremenom radu, koje se mora naplatiti. Radno vrijeme je ovisno upravo o zanimanju poslodavca, a ne o vrsti zaposlenja (§ 6. st. 1. i stav. 6.).

Digitized by Google

Postupak suca pojedinca okružnoga i sreskoga suda, kada u toku pretresa nadju, da je stvarno nadležan sud višega ranga

Napisao dr. Devčić Mile, zamjenik držav. tužioca u Varaždinu.

Pitanje, kako će postupati okružni sud u vijeću od trojice sudaca, kada u toku glavnoga pretresa nadje, da činjenice, na kojima se osniva optužba, same za sebe ili u vezi s okolnostima, koje se tečajem pretresa pojave, sačinjavaju obilježje zločinstva, a kome ima da sudi vijeće okružnoga suda od petorice sudaca, izričito je riješeno u zakonu.

»... pretres će se prekinuti i sudačko vijeće odmah pojačati na pet sudaca, pred kojima će se pretres provesti, ili će se, ako to nije moguće zato, što nije otvorena istraga, odložiti« (§ 278. k. p.).

Ali pitanje, kako će postupati sudac pojedinac okružnoga suda i sreski sud u analognom slučaju, nije izričito u zakonu riješeno. To rješenje prema tome moramo tražiti u analognim ustanovama zakona, jer su takvi slučajevi i mogući i česti. Da na postavljeno pitanje dademo valjan odgovor, moramo potražiti pravila u zakonu, koja na naše pitanje daju odgovor. Put je ovaj: Kadgod je u pitanju nadležnost suda, bilo stvarna ili mjesna, onda sud po službenoj dužnosti mora na tu nadležnost paziti (§ 25. odj. I. k. p.), u koliko zakon drukčije ne naredjuje. Nadležnost suda se dakle raspada u dvoje: u mjesnu i stvarnu. Pitanje mjesne nadležnosti pred okružnim sudom drugačije stoji prije pravosnažnosti optužnice, a drugačije opet, kad je optužnica postala pravosnažnom. Kada je optužnica stekla pravnu snagu, onda pitanje mjesne nadležnosti u opće više ne postoji (§ 211. kp.). Pitanje mjesne nadležnosti u postupku pred sreskim sudom ostaje otvoreno sve do pravosnažnosti presude (§ 393. br. 3. kp.), jer pred sreskim sudom u opće nema optužnice, već ju zamjenjuje prijava.

Pitanje stvarne nadležnosti i pred sreskim i pred okružnim sudom postoji sve do pravosnažnosti presude (§ 336. br. 7. i 8., 393. br. 2. kp.). Po stvarnoj nadležnosti sud se dijeli u sud višega i u sud nižega ranga. Stvarna nadležnost suda višega ranga dijeli se dalje u generalnu i specijalnu.

Da je tomu tako, izilazi iz § 279. k. p., koji kaže: »Ako se toku glavnoga pretresa pokaže, da utvrdjene činjenice imaju obilježje krivičnoga djela, za koje bi bio nadležan sudac pojedinac okružnoga suda ili sreski sud, ne će tu stvar upućivati pred ove, nego će je sam presuditi.«

Dakle, kada sud višega ranga u toku pretresa nadje, da nije specijalno stvarno nadležan on nego sudac pojedinac okružnoga suda ili sreski sud (dakle specijalno stvarno nadležni sud nižega ranga), ne će upućivati stvar pred njih, već će je sam presuditi, jer je generalno stvarno nadležan.

Vijeće okružnoga suda, o kojem govori § 279. k. p., je sud višeg ranga prema sucu pojedincu okružnoga suda i sreskomu sudu, te je kao takovo generalno stvarno nadležno za predmet specijalne nadležnosti nižega suda, jer u svojoj stvarnoj nadležnosti obuhvaća i stvarnu nadležost suda nižega ranga.

§ 279. k. p. izuzetak je od pravila, koje je normirano u § 25. odj. I. k. p., pa će stoga sud višega ranga samo u slučaju § 279. k. p. moće presuditi stvar nadležnosti suda nižega ranga. Samo sud višega ranga može imati dvije

Digitized by Google

stvarne nadležnosti, prema čemu izilazi, da sreski sud kao najniži po rangu može imati samo jednu stvarnu nadležnost. Prema specijalnoj, a ne prema generalnoj stvarnoj nadležnosti ravna se sastav suda.

Obzirom na naš slučaj nas zanima sud samo kao presudni sud. Prije započetoga glavnoga pretresa ne može naime uopće doći u pitanje dvostruka stvarna nadležnost, jer je prije započetoga pretresa odlučna jedino specijalna stvarna nadležnost.

Okružni sud kao zborni presudni sud specijalno je stvarno nadležan za sva zločinstva, u koliko za njih nisu nadležni suci okružnoga suda za mladje maloljetnike (§ 11. br. 2. k. p.). Generalno stvarno nadležan je: a) kao vijeće od petorice sudaca za sva zločinstva nadležnosti vijeća od trojice sudaca i za sve prestupe nadležnosti suca pojedinca okružnoga i sreskoga suda, u koliko nije nadležan sudac za mladje maloljetnike; b) kao vijeće od trojice sudaca za sve prestupe suca pojedinca okružnoga suda i sreskoga suda.

Sudac pojedinac okružnoga suda specijalno je stvarno nadležan: a) za cio prvenstveni postupak o svim zločinstvima mladjih maloljetnika prema naročitim naredjenjima §§ 433—454 k. p.; b) za sudjenje o svim prestupima starijih maloljetnika i punoljetnih lica, za koje nisu nadležni suci pojedinci sreskih sudova (§ 10. br. 3. k. p.).

Generalno stvarno nadležan je za sve prestupe sreskoga suda. Pošto je generalna stvarna nadležnost samo izuzetak od pravila (§ 25. od. 1. k. p.), te kao izuzetak dolazi do primjene samo onda, kad sud višeg ranga u toku pretresa nadje, da je stvarno nadležan sud nižega ranga, onda je jasno, da je za svaki sud prije započetoga pretresa odlučna jedino specijalna stvarna nadležnost. Kada dakle sud višeg ranga prije početka glavnog pretesa nadje, na je stvarno nadležan sud nižega ranga, ne će ni on obzirom na § 25. odj. 1. k. p. smjeti stvar presuditi i ako je generalno stvarno nadležan, nego će ju morati ustupiti sudu nižega ranga, koji je specijalno stvarno nadležan.

Kako sud nižega ranga nikada ne može biti stvarno nadležan za stvar nadležnosti suda višega ranga, jer njegova stvarna nadležnost ne obuhvaća stvarnu nadležnost suda višega ranga, to on po pravilu nikada ne će moći da presudi stvar nadležnosti suda višega ranga.

Kad ovo pravilo primijenimo na naš slučaj, onda dolazimo do zaključka, da ni sudac pojedinac okružnoga suda ni sreski sud ne će nikada moći da presude stvar, za koju je nadležan okružni kao zborni sud. Isto tako, sreski sud ne će moći da presudi stvar nadležnosti suca pojedinca okružnoga suda.

Odmah vidimo, da će obzirom na istaknuto pravilo sudac pojedinac okružnoga suda moći da presudi stvar nadležnosti sreskoga suda, jer je u njegovoj generalnoj nadležnosti sadržana i nadležnost sreskoga suda; razumije se, kad u toku pretresa nadje, da je stvarno nadležan sreski sud.

§ 279. k. p. ne govori izričito o sucu pojedincu okružnoga suda kao sudu višeg ranga. Nu ipak se mora § 279. k. p. primijeniti i na suca pojedinca okružnoga suda, kada u toku pretresa nadje, da je stvarno nadležan sreski sud, jer ovaj zaključak izilazi iz § 373. odj. I. k. p. U ovom se §-u veli, da će se na pretres i na presudu u postupku pred sucem pojedincem okružnoga suda primjenjivati naredjenja, koja važe za pretres i presudu pred vijećem okružnoga suda, u koliko ova naredjenja po prirodi svojoj nisu ograničena samo na zborni sud. Nare-

Digitized by Google

djenje § 279. k. p. nije po svojoj naravi ograničeno samo na zborni sud, jer je i sudac pojedinac okružnoga suda prema sreskomu sudu sud višega ranga, te se u njegovoj nadležnosti sadržava i nadležnost sreskoga suda onako, kako se u nadležnosti okružnoga kao zbornoga suda sadržava nadležnost suca pojedinca i sreskoga suda.

Pošto je pravilo, da sud nižega ranga ne može presudjivati stvar nadležnosti suda višega ranga, to svaki slučaj, u kojem zakon ovo pravilo mimoilazi, čini izuzetak. Ako dakle zakon u § 278. k. p. kaže, da će se vijeće od trojice sudaca, kada u toku pretresa nadje, da je stvarno nadležno vijeće od petorice sudaca, uz prekid pojačati na petoricu, onda je ovaj slučaj izuzetak od pravila, jer se kosi sa pravilom, koje je propisano u § 279. k. p. — § 278. k. p. kao izuzetak vrijedi samo za vijeće od trojice, jer je za ovo vijeće normiran, pa se kao izuzetak ne može nikada i nikako primijeniti na suca pojedinca okružnoga suda, niti na sreski sud, jer za njih nije normiran. Iz ovoga slijedi, da sudac pojedinac okružnoga suda i sreski sud, kada u toku pretresa nadju, da je nadležan sud višega ranga, ne će postupati analogno vijeću od trojice sudaca t. j. ne će se moći uz prekid pretresa pojačati i stvar presuditi, već će morati p r e s u d o m odbiti optužbu zbog nenadležnosti i stvar ustupiti nadležnomu sudu višega ranga na meritorno presudjenje. Da će morati presudom stvar riješiti, slijedi iz činjenice, što su u t o k u p r e t r e s a našli, da je stvarno nadležan sud višega ranga.

Započeti pretres može se završiti jedino presudom. To slijedi iz § 219. odj. III, 378. i 379. k. p. argumento a contrario, a iz § 276. k. p. izravno. U našem slučaju bit će ova presuda ne presuda u samoj stvari, jer sudac pojedinac okružnoga suda i sreski sud nisu za takvu nadležni, nego f o r m a l n a presuda, kojom se optužba odbija zbog stvarne nenadležnosti suda. Oblik ovakve presude je sadržan u § 276. k. p.

Pošto se je u toku pretresa izmijenila kvalifikacija djela in peius t. j. sud je utvrdio stvarnu nadležnost suda višega ranga, to sudac pojedinac okružnoga suda ili sreski sud ne će moći izravno ustupiti stvar na presudjenje nadležnomu sudu višega ranga, nego će — kada se radi o djelu, koje se goni po službenoj dužnosti — morati spis ustupiti nakon pravosnažnosti presude državnomu tužiocu, a radi li se o djelu, koje se goni po privatnoj tužbi, onda će privatni tužilac morati sam poduzeti shodne korake, da stvar dodje pred nadležni sud.

Tužilac mora već podignutu optužnicu izmijeniti, kada je u pitanju presuda suca pojedinca okružnoga suda, odnosno uopće podići optužnicu, kada je u pitanju presuda sreskoga suda. Sudac pojedinac okružnoga suda i sreski sud moraju sačekati, da presuda postane pravosnažnom, jer se svaka presuda, dakle i ona po § 276. k. p., može napadati pravnim lijekom. Može se desiti, da oni uzmu nepravilno, da su stvarno nenadležni, pa u tom slučaju može viši sud presudu njihovu poništiti.

Sa ovim izlaganjem odgovorili smo na postavljeni zadatak, ali — jer je s njime u savezu — morat ćemo promotriti i način, kako će ovlašteni tužilac postupati, da stvar dodje pred stvarno nadležni sud. Ne će li možda, jer je odluka o nenadležnosti donesena presudom, morati ishoditi ponavljanje krivičnoga postupka, ili će dalji postupak moći produžiti bez ikakovih formalnosti? — Da odgovorimo na ovo novo pitanje, moramo razmotriti

Digitized by Google

ustanove ponavljanja kriviČnoga postupka, koje se odnose na presudu, kojom je optužba zbog nenadležnosti odbijena.

Pošto se radi o presudi, koja je donesena po § 276. k. p., to se formalno na takovu presudu mogu odnositi samo §§ 359. br. 1. i 364. k. p., jer samo oni govore o takovoj presudi.

Da vidimo, da li presuda, koju je donio sudac pojedinac okružnoga suda, ili sreski sud zbog stvarne nenadležnosti po § 276. k. p., spada medju presude, o kojima govore §§ 359. br. 1. i 364. k. p. Ne smijemo ni čas pustiti s vida, da se u našem slučaju radi o presudi, koju je donio stvarno nenadležni sud.

Ponavljanje kriviČnoga postupka kao cjelina raspada se u dva dijela: u formalno i obično. Slučajevi formalnog ponavljanja sadržani su u §§ 361. do 365. k. p., a običnoga u §§ 359—361. k. p. Kada je riječ o formalnom ponavljanju kriviČnoga postupka, onda bi po formi svojoj (§ 276. k. p) naš slučaj mogao doći pod ustanovu § 364. k. p. Ovaj § naime kaže: »Na zahtjev državnoga ili privatnoga tužioca može se dopustiti ponavljanje kriviČnoga postupka zbog kriviČnoga djela, za koje je optuženik pravosnažnom presudom oslobodjen od optužbe, ili za koje je van slučajeva, spomenutih u §-u 359. br. 1. k. p., optužba pravosnažnom presudom odbijena.«

Forma u kojoj se optužba odbija, kada je pretres otpočeo, uvijek je presuda po §-u 276. k. p. I u našem slučaju je optužba pravosnažnom presudom odbijena. Ipak nastaje pitanje, da li se naš slučaj može svesti pod ovu ustanovu. § 364. k. p., govoreći o presudi, bilo oslobadjajućoj bilo o onoj, kojom je optužba odbijena, uvijek ima u vidu presudu, koju je donio s t v a r n o n a d l e ž n i s u d.

To izilazi iz izričitih ustanova zakona. — U §-u 366. k. p. stoji, da će se zahtjev za ponavljanje kriviČnoga postupka predati onome sudu prvoga stepena, kod koga je raniji postupak bio u toku, što znači stvarno nadležnomu sudu. Jedino će se u slučaju, kada je o djelu, koje je zločinstvo, sudio sreski sud, predati zahtjev onome okružnomu sudu, u čijem se području odnosni sreski sud nalazi — iz razloga, jer je okružni sud stvarno nadležan za zločinstva.

§ 359. br. 3. k. p., u savezu sa § 366. k. p., veli: ako je o djelu, koje je zločinstvo, postupao sudac pojedinac okružnoga ili sreskoga suda, držeći, da je stvarno nadležan, ne će se ponavljanje kriviČnoga postupka morati zahtijevati po §-u 364. k. p., nego će se moći ishoditi po §-u 359. k. p., koji nije vezan na formalnosti, kako je to vezan § 364. k. p. Iz ustanova §-a 359. br. 3 i §-a 366. k. p. vidimo, da je § 359. br. 3 k. p. izuzetak.

Sudac pojedinac okružnoga ili skreskoga suda, držeći, da je stvarno nadležan, može donijeti oslobadjajuću ili osudjujuću presudu. Ako je donio oslobadjajuću presudu, onda se protiv nje ne će morati tražiti ponavljanje po § 364. k. p., već po §-u 359. k. p., Pošto i § 364. k. p. govori o oslobadjajućoj presudi, onda biva jasno, da on ima u vidu oslobadjajuću presudu, koju je donio stvarno nadležni sud. Oslobadjajuća presuda, koju je donio stvarno nenadležni sud (sudac pojedinac okružnoga suda ili sreski sud) spada u § 359. br. 3 k. p. Obje ove presude rade o istom djelu, samo je razlika u nadležnosti.

§ 359. br. 3 k. p., jedini je slučaj ponavljanja, kada je u pitanju oslobadjajuća ili osudjujuća presuda, koju je donio nenadležni sud. Svi

Digitized by Google

ostali slučajevi ponavljanja krivičnoga postupka odnose se na presude, koje je donio stvarno nadležni sud, što slijedi iz toga, jer je § 359. br. 3 k. p. jedini izuzetak.

Ovime dolazimo do zaključka, da se naš slučaj ne može dovesti pod ustanovu §-a 364. k. p., jer je u našem slučaju presudu donio stvarno nenadležni sud. Naš slučaj ne možemo svesti niti pod § 359. br. 3 k. p., jer u našem slučaju sud nije postupao, kao da je stvarno nadležan, t. j. on nije sudio o stvari, nego je postupao kao stvarno nenadležan, t. j. odbio je optužbu presudom baš zbog stvarne nenadležnosti.

Nadalje valja da vidimo, je li naš slučaj spada pod ustanovu §-a 359. br. 1 k. p. Ovaj § veli, da se krivični postupak može pokrenuti ili produžiti bez obzira na uslove i formalnosti, koje sadržava § 364. k. p., ako je optužnica odbijena zbog nestašice zahtjeva vlaštenoga privatnoga tužioca ili propisanoga prijedloga ili odobrenja ovlaštenoga lica ili vlasti ili zbog toga, što se protiv učinioca krivičnoga djela nije moglo postupati zato, što s u d n i j e b i o n a d l e ž a n (§ 277. k. p.). Jasno je, da se na naš slučaj ne može odnositi niti privatni tužilac niti prijedlog niti ovlaštenje, jer je kod nas optužba odbijena zbog stvarne nenadležnosti.

Preostaje nam, da vidimo je li se naš slučaj dade svesti pod onaj posljednji razlog, š t o s u d n i j e b i o z a p r e s u d u n a d l e ž a n. Formalno bi mogao ovaj naš slučaj da se svede pod ovaj zadnji razlog, ali stvarno ne, jer pokraj riječi »što sud nije bio nadležan« stoji u zagradi »§ 277.«. A § 277. k. p. kaže: »Ako sud nadje (razumije se u toku pretresa), da optuženik potpada pod nadležnost vojnoga suda, izreći će on presudu, da se optužba odbija zbog nenadsežnosti (§ 339. odj. 2). U takvom slučaju će se tužilac postarati, da će, čim ta presuda steče pravnu snagu, stvar uputi nadležnomu vojnomu sudu.« Iz ove ustanove izilazi, da će sud pa i onda, kad je stvarno nadležan, kadgod u toku pretresa nadje, da je nadležan vojni sud, presudom optužbu odbiti. Ovaj slučaj jest izuzetak, kada stvarno nadležan sud odbija optužbu presudom, jer on inače uvijek stvar presudjuje sam, kada je stvarno nadležan, U ovom slučaju nije dakle odlučna stvarna nadležnost suda nego osoba optuženika, jer se u ovom slučaju ravna nadležnost suda po optuženiku, a ne po djelu.

Kada § 359. br. 1 k. p. spominje presudu, kojom je optužba zbog nenadležnosti suda odbijena, onda je on imao u vidu samo slučaj iz § 277. k. p., na što upućuje zagrada. Da je zakonodavac htio drugu koju nadležnost pod ovaj § svesti, ne bi bio pokraj nje stavio § 277. u zagradu.

Pošto se u našem slučaju ne radi o nadležnosti vojnog suda, to se presuda, koju je u našem slučaju donio sudac pojedinac okružnoga ili sreskoga suda, ne može svesti ni pod ovaj slučaj iz § 359. br. 1 k. p. Naš slučaj kako vidimo, ne dolazi pod nijednu ustanovu iz partije o ponavljenju kriv. postupka. Iz ovoga proizilazi, da u našem slučaju u opće nema uslova za ponavljanje krivičnog postupka. To ipak ne znači, da je presuda u našem slučaju, postavši pravosnažnom, postala res judicata. Da nije, izilazi iz same naravi.

Ako se pravosnašna presuda, koju je donio stvarno nenadležni sud u samoj stvari, držeći, da je nadležan, dade izvan snage staviti, nema razloga, da se ne bi izvan snage mogla staviti presuda, koju je donio stvarno nenadležni sud zbog svoje stvarne nenadležnosti.

Digitized by Google

Kad zakon daje mogućnost, da se oslobadjajuća ili osudjujuća presuda, koju je donio stvarno nenadležni sud (§ 359. br. 3 k. p.), stavi izvan snage, zašto ne bi dao te mogućnosti u slučaju, gdje uopće nije u stvari sudjeno?! Kad ni u slučaju, kad već postoji presuda u samoj stvari (§ 359. br. 3. k. p.), zakon ne traži formalnosti za produženje postupka pred nadležnim sudom, čemu da tu formalnost traži u slučaju formalne presude, koja je donesena jedino zbog stvarne nenadležnosti suda?!

Prema tome odgovor na postavljeno pitanje, kako će ovlašteni tužilac u slučaju formalne presude zbog stvarne nenadležnosti postupati, glasit će: u slučaju, kad se radi o presudi suca pojedinca okružnoga suda, tužilac će raniju optužnicu povući i zamijeniti ju novom, analogno ustanovi § 219. odj. I. k. p. Sa ovom novom potužnicom će sud postupati u smislu naredjenja glave 15. k. p. (§ 202., 211. k. p.). Ovoj novoj optužnici ne će smetati ništa, što već postoji pravosnažna optužnica, u kojoj je djelo kvalificirano kao prestup. Tužilac imade uvijek pravo, da pravosnažnu optužnicu zamijeni novom, kada poslije pravosnažnosti budu izvršeni kakvi izvidjaji, koji povlače za sobom drugačiju kvalifikaciju djela (§ 219. odj. I. k. p.).

U slučaju, kada je sreski sud donio presudu zbog stvarne nenadležnosti, stvar je još jednostavnija. Kod sreskoga suda je optužnicu zamijenila prijava, na osnovu koje je donesena presuda. U ovom slučaju će tužilac, u koliko su izvidjaji provedeni, dići odmah optužnicu, a u koliko izvidjaji nisu provedeni, stavit će prijedlog, da se provedu, a onda će dići optužnicu. Sa ovom optužnicom će sud postupati kao sa svakom drugom optužnicom.

U pitanju, kako će postupati sudac pojedinac okružnoga suda ili sreski sud, kada u toku pretresa nadje, da je stvarno nadležan sud višeg ranga, slažu se svi tumačitelji našega krivičnoga postupnika. I oni tvrde, da će presudom optužbu odbiti. Tako dr. Hönigsberg u svojoj studiji »Krivični postupak o pravnim lijekovima« st. 37 al. 2, dr. B. Marković u svojem »Učbeniku sudskoga krivičnoga postupka« st. 518 t. 6. Isto mišljenje zastupa i dr. Ogorelica u svojem »Kaznenom procesualnom pravu« st. 545 od. 1 i st. 567 odj. 2.

Drugačije ne može ni biti, jer bi se svaki drugačiji postupak suca pojedinca okružnoga ili sreskoga suda protivio osnovnim načelima, na kojima počiva zakon o krivičnom postupku.

Tužba o „pobijanju provedne diobe“ po čl. 21. zakona o bivšim kmetskim selištima

Napisao Antonović Viktor, starješina sreskoga suda u Vlasenici.

Pitanje prenosa kolektivnoga vlasništva bivših kmetskih porodica u individualno vlasništvo bivših kmetova i danas je jedno aktuelno pitanje, jer po zakonu o bivšim kmetskim selištima i stečenim beglucima od 17. svibnja 1928. (Služ. Nov. br. 122-XLI. od 30. svibnja 1928.) predvidjena likvidacija kolektivnoga vlasništva nije ni blizu provedena u svima krajevima Bosne. Na ovome se i danas radi, te sudovi i sada presudjuju po prejudicijalnim tužbama, nabrojenim u čl. 21. toga zakona, koji glasi: »Ako se porodici ili

Digitized by Google

zadruzi, koja se nalazi na bivšem kmetskom selištu osporava pravo na to selište, ili ako nastane spor o tome, da li kojemu licu pripada članstvo u toj porodici ili zadruzi, ili ako se pobija provedena dioba, odvojit će se ovi slučajevi, da se najprije taj spor riješi.«

U ovome čl. zakona su nabrojene tri prejudicialne tužbe, od kojih prve dvije ne stvaraju u praksi nikakvih poteškoća, ali zato tužba o »pobijanju provodene diobe« izaziva raznoliku praksu, koja je daleko od ideje, koju je imao zakonodavac, a i u protivnosti je sa gledišta drugih postojećih zakona.

Po čl. 26. pravilnika za provadjanje zakona o kmetovskim selištima »za slučaj nastalih sporova po čl. 21. zakona, sreski poglavar će izdati strankama odluku s uputom, da u roku od 45 dana podnesu tužbu kod sreskoga suda uz napomenu, da će se u onom slučaju, ako stranke u tom roku ne podnesu tužbe, smatrati, da nije odnosno pravo ili članstvo kao i provedena dioba u opće osporena, te da će se u tom slučaju provesti redovni postupak po čl. 16. zakona.«

Ovdje je pravilnik riješio pitanje, koga treba uputiti na tužbu. Ovo pitanje nije bilo riješeno u čl. 21. zakona, pošto ovaj član govori samo o tome, da će se u slučaju pobijanja provedene diobe taj spor prethodno riješiti. Prema tome, u koliko bi se čl. 21. zakona tumačio tako, da tužbu treba da podnese ona stranka, koja tvrdi, da je dioba bivšega kmetskoga selišta provedena, dakle da tuži na ispunjenje ugovora o diobi, te dokaže postojanje jednoga pravnoga odnošaja, — u toliko čl. 26. pravilnika tako tumačenje isključuje, jer kaže, da će se u slučaju, ako stranka tužbu ne podnese, »smatrati, da provedena dioba nije osporena«. Iz toga slijedi, da uloga tužitelja pripada onoj stranci, koja pobija provedenu diobu. Radi se dakle o pobojnoj tužbi, a ne o tužbi za ustanovljenje, da je izmedju stranaka ranije uslijedila dioba jednoga kmetovskoga selišta, koja se dioba sada ima ispuniti, odnosno da izmedju stranaka nije bilo uopće, ili nije bilo valjane diobe.

Medjutim, praksa je u nekim srezovima drugačije shvatila pojam pobijanja provedene diobe, dajući pojmu »pobijanja« preširoko tumačenje, t. j. smatrajući pobijanjem čak i puko nepriznavanje, da je dioba uslijedila, a pod pojmom »provedene« diobe, svaku diobu jednoga kmetskoga selišta bez obzira, da li je ta dioba provedena u zemljišnim knjigama ili nije. Dosljedno takvomu širokomu tumačenju, kada neki od članova bivše kmetske porodice tvrde, da je kmetsko selište podijeljeno, a drugi tvrde, da diobe nije uopće bilo, ili ne priznaju, da je bilo valjane diobe, ili pak jednostavno ćituju, da na diobu ne pristaju, upućuju sreska načelstva ove potonje, da podnesu tužbu radi pobijanja provedene diobe. Medjutim stranke ne mogu podnijeti tužbe radi pobijanja diobe u slučaju, kada ne priznavaju, da nije bilo diobe, nego podnašaju tužbe radi ustanovljenja, da nije bilo diobe uopće, ili da nije bilo valjane diobe. Ovakve pak tužbe ne mogu se smatrati tužbama radi pobijanja provedene diobe u smislu propisa čl. 21. zak. o biv. kmet. sel., nego su to tužbe radi ustanovljenja pravnoga odnošaja po § 323. grpp.

Pobijati se može samo ono pravno djelo, za koje se priznaje, da objektivno postoji. Medjutim u opisanoj praksi na tužbu upućena stranka podnosi tužbu radi ustanovljenja, da valjana dioba ne postoji — a to zato, jer druge tužbe i ne može podnijeti, i ako je upućena na tužbu radi pobijanja provedene diobe. Pojam pobijanja pravnoga djela pretpostavlja na

Digitized by Google

strani pobijača — kako smo gore rekli — priznavanje, da neko pravno djelo objektivno postoji, ali imade takovih mana, koje to pravno djelo čine ništavnim ili uopće po propisima §§ 869—873. o. g. z. ili bez učinka samo prema tužiocu po propisima zakona o pobijanju pravnih djela izvan stečaja.

Stoga dakle pod pojam »pobijanja provedene diobe« ne mogu se uvrstiti slučajevi nepriznavanje, da je dioba provedena, niti može tužilac pobijati ono, što ne priznaje, da objektivno postoji.

Za dopustivost pak tužbe radi ustanovljenja nekoga pravnoga odnošaja je potrebno, da tužilac imade odredjeni pravni interes, da se takov pravni odnošaj što prije utvrdi (§ 323. grpp.). Za rješenje pitanja, da li tužitelj imade odredjeni pravni interes, mjerodavni su propisi materijalnoga prava. Pošto se u ovom slučaju radi o posebnoj prejudicijalnoj tužbi po zakonu o bivšim kmetskim selištima, to je prije svega važno ustanoviti, da li propisi toga zakona kako materijalne tako i formalne prirode stvaraju za tužitelja pravni interes za podnašanje takove prejudicijalne tužbe, jer takova tužba ne bi bila dopuštena, ako bi tužitelj u postupku prenosa kolektivnoga vlasništva bivše kmetske porodice u individualno vlasništvo članova te porodice mogao istu svrhu postići i na koji drugi način.

Ujedno ćemo proučavanjem propisa zakona o kmetskim selištima i pravilnika pokušati utvrditi, u kojem je slučaju dopuštena i prava pobojna tužba provedene diobe u postupku provadjanja zakona o bivšim kmetskim selištima, jer je i ova tužba u ovom postupku dopuštena samo u toliko, u koliko je stvarno potrebna, ne samo zato, što je uvrštena u tužbe, koje prejudiciraju provadjanju gore citiranog zakona, nego i za to, što ove tužbe s jedne strane uživaju izvjesne prednosti (kao što je oslobodjenje od taksa, mnogo dulji rok za priziv), a s druge strane izvjesna ograničenja (jer treće instancije za njih nema). Pošto se radi o propisima formalnoga prava, to sudovi u svakom konkretnom slučaju imadu riješiti ureda radi pitanje, da li je takova tužba dopuštena po čl. 21. zak. o biv. kmet. sel., jer se može desiti, da je jedna tužba dopustiva uopće, ali nije dopuštena kao tužba po zakonu o bivš. kmet. selištima.

U redovnom gradjanskom postupku veoma bi bio rijedak slučaj, kada bi tužitelj mogao ustati tužbom radi ustanovljenja, da dioba nije provedena i ukazati na svoj odredjeni pravni interes, već obzirom na propis § 830. o. g. z., po kojem svaki suvlasnik redovito može tražiti, da se zajednica ukine. Prema tome odnošaj suvlasništva nosi privremeni značaj, te za ustanovljenje takovoga nestaloga odnošaja, koji se u ostalom vidi iz zemljišnih knjiga, ne može tužitelj redovno imati pravnoga interesa.

Medjutim u postupku provadjanja bivših kmetskih selišta u vlasništvo bivših kmetova stranke veoma često uslijed već istaknutih razloga podnašaju tužbe radi ustanovljenja, da dioba nije bila provedena. Postupak po takvim tužbama pravda se iznimnim propisima zakona o bivš. kmet. sel., ali — kako ćemo dalje viditi — nikakvih iznimnih propisa ni zakon ni pravilnik nisu ustanovili.

Po čl. 18, zakona o bivšim kmetskim selištima, ako su članovi sporazumno medjusobom podijelili kmetsko selište ili takav sporazum utanačili u toku postupka, dioba će vrijediti bez obzira, kada je provedena. Poglavar sreza će takav ugovor o diobi uzeti u zapisnik, pa će dalje postupati po

Digitized by Google

čl. 15. zakona, koji glasi: »Da se tako utvrdjeni dijelovi ne će fizički odijeliti, nego će se ovlaštena lica upisati kao suvlasnici prema tim dijelovima«.

Ove zakonski propisi mogu se podjednako odnositi i na fizičku diobu i na diobu prema idealnim dijelovima, jer je takova dioba u ovom postupku moguća, pošto se radi o kolektivnom vlasništvu. Kako god bi se ovi propisi tumačili, nedvojbeno je, da je ovdje zakonodavac postavio načelo upisivanja prava vlasništva na idealne dijelove. Ovo isto načelo izričito je istaknuto u čl. 40. pravilnika, koji veli, da je pravo prvokupa »ustanovljeno u svrhu, da se nekretnine, koje se ovim zakonom prenose, što manje cijepaju, a ako su pocijepane, da se mogu opet sjediniti«.

U koliko zakon ne sadržava izričitih propisa o tome, kako treba postupati sa fizičkim diobama, u toliko je ovu prazninu popunio pravilnik, koji u čl. 23. odredjuje, da u slučajevima, u kojima postoji sporazum u pogledu diobe, a gdje su ujedno cijepane čestice, imadu se te diobe i provesti uz sudjelovanje vještaka geometra, a u koliko sporazuma nema »odredit će se upis prava vlasništva, kao da dioba nije provedena«. Dakle i ovdje je konsekventno provedeno načelo o upisivanju prava vlasništva na idealne dijelove. Fizička dioba u postupku provadjanja bivših kmetskih selišta u vlasništvo bivših kmetova je dopuštena jedino u slučaju sporazuma, a sreska načelstva imadu istu ulogu, koju bi imao javni bilježnik, dakle da uzmu ugovor o diobi u zapisnik i uz nacrt geometra da ga sprovedu sudu radi provedenja u zemljišnim knjigama. Nikakvih drugih dužnosti sreski načelnici u pogledu fizičkih dioba nemaju, što slijedi ne samo iz gore navedenoga čl. 23. pravilnika, nego i iz čl. 12. pravilnika, gdje su taksativno nabrojene nadležnosti sreskih načelnika po ovome zakonu.

Iz čl. 23. pravilnika ujedno slijedi, da je dovoljno jednostavno očitovanje jednoga od interesenata, da na nedvojbeno u naravi provedenu diobu ne pristaje, da se kod provadjanja nekretnina u vlasništvo bivših kmetova pravo vlasništva upiše na idealne dijelove. Kada je to tako, to onda nema mjesta ni tužbi radi ustanovljenja, da dioba nije provedena, ni tužbi radi pobijanja diobe. Prva tužba nije dopuštena po § 323. grpp. uslijed nestašice pravnoga interesa, pošto tužitelj konačan cilj upisivanja prava vlasništva na idealne dijelove postizava u ovom postupku jednostavnim očitovanjem, da na diobu ne pristaje. Iz istih razloga nema tužitelj pravnoga interesa, da podnosi tužbu radi pobijanja provedene diobe u postupku provadjanja bivših kmetskih selišta u vlasništvo bivših kmetova, jer upisivanje prava vlasništva — kako smo gore vidjeli — na idealne dijelove postizava u tom postupku jednostavnim očitovanjem, da na diobu ne pristaje. Da tužitelj, koji ne pristaje na diobu nema pravnoga interesa, da takve tužbe podnaša, najbolje se vidi iz posljedica, koje ga stižu, ako tužbu ne podnese. Kako smo gore vidjeli, u tom će se slučaju po čl. 26. pravilnika smatrati, da provedena dioba nije osporena, te će se provesti redoviti postupak po čl. 16. zakona, a redoviti postupak po čl. 15., 16. i 18. zakona znači upisivanje prava vlasništva na idealne dijelove, dakle baš ono, što će tužitelj postići i bez podnašanja tužbe.

Nastaje pitanje, što je ipak zakonodavac hotio, kada je u čl. 21. zakona, nabrajajući prejudicijalne tužbe, uvrstio i slučaj, »kada se pobija provedena dioba«, i kako da se ovaj zakonski propis dovede u sklad sa čl. 18. i 15. zakona i čl. 23. pravilnika?

Digitized by Google

Pošto je zakonodavac tužbu radi pobijanja provedene diobe uvrstio medju prejudicijalne tužbe, nabrojene u čl. 21. zakona, zajedno sa tužbama o osporavanju prava na kmetsko selište i članstva u kmetskoj porodici, to valja zaključiti, da je i rješenje prejudicijalnoga pitanja o diobi isto tako važno, kao i ostala dva pitanja, te da bez rješenja toga prejudicijalnoga pitanja, a obzirom na istaknuto načelo o upisivanju prava vlasništva na idealne dijelove, ne bi bilo moguće upisati pravo vlasništva na članove kmetske porodice na idealne dijelove.

Mislim, da bi to bili rijetki slučajevi, kada je kmetsko selište ne samo katastarski, nego i u zemljišnim knjigama ranije podijeljeno tako, da su umjesto jednoga kmetskoga selišta, koje je prvobitno postojalo, postala uslijed u zemljišnim knjigama provedene diobe dva kmetska selišta u dva zemljišno-knjižna uloška, na kojima je upisano kolektivno vlasništvo u korist kmetske porodice; ali je i sama kmetska porodica razdijeljena, te je u zemljišnim knjigama na osnovu uredbe od 21. srpnja 1919. upisano kolektivno vlasništvo na dvije porodice, koje su prije te diobe, sačinjavale jednu kmetsku porodicu.

Samo u ovome slučaju razumljiv je zahtjev tužitelja za pobijanje provedene diobe, jer mu nije svejedno, da li će dobiti suvlasnički dio samo u jednom od tih selišta, ili u oba selišta. Ovo bi bio slučaj pobijanja »provedene« diobe, kako kaže čl. 21. zakona, jer je dioba provedena u zemljišnim knjigama, a ujedno ne bi bilo nikakvoga protuslovlja ni sa čl. 26. pravilnika, jer će se, ako tužitelj tužbu radi pobijanja te diobe ne podnese u stavljenom mu roku, smatrati, da dioba nije osporena, te će se pravo vlasništva na njega upisati samo u jednom od tih selišta (t. j. u jednom ulošku) dočim upis njegovog suvlasničkoga dijela u drugom selištu (ulošku) će uopće izostati.

Da se u čl. 21. spomenuta tužba radi pobijanja diobe odnosi samo na ovaj rijedak slučaj i da je takova ratio legis, može se zaključiti i iz analogije sa propisima istog zakona u pogledu kupoprodajnih ugovora.

Kupoprodajnim kao i diobnim ugovorima zakon ne pridaje važnosti u postupku provadjanja kmetskih selišta, nego prepušta inicijativi interesenata, da te sporove riješe putem redovite gradjanske parnice bez ikakve veze sa postupkom po zakonu o bivšim kmet. selištima, — a to je zato, što kupoprodajni ugovori po dosadanjim zakonskim propisima u pogledu kmetskih selišta nisu mogli biti u zemljišnim knjigama provedeni.

Tako čl. 19. zakona naredjuje, da »ugovore, kojima su dijelovi kmetskoga selišta otudjeni, a koji još nisu u gruntvnici provedeni, imaju interesenti da prijave sreskomu poglavaru«. »Ako lica, kojima pripada pravo vlasništva po ovome zakonu, priznaju valjanost toga ugovora, te ako se ugovorom ne povredjuju propisi o najmanjoj površini, dat će sreski poglavar ovlaštenje porodici ili zadruzi, da ugovor u gruntovnici provede.«

»Bude li osporena valjanost ugovora, ili ga interesenti ne htjednu da izvrše, imade sreski poglavar da provede postupak po o v o m z a k o n u, ne obazirajući se na taj ugovor, a nezadovoljnu stranku uputi n a p u t r e d o v i t e g r a d j a n s k e p a r n i c e.«

Analogija ide u prilog gornjemu tumačenju, jer ako postojanje ili nepostojanje kupoprodajnoga ugovora ne obustavlja postupak po zakonu o bivšim kmetskim selištima, to još manje ima osnova misliti, da bi priznavanje ili nepriznavanje od strane interesenata diobnih ugovora, u zemljišnim

Digitized by Google

knjigama ne provedenih, bilo od prejudicijalnog značaja za provadjanje toga postupka. U koliko mu nije osporeno članstvo u porodici, ili pravo na selište, član porodice će dobiti suvlasnički dio, te i nakon provedenoga postupka po zakonu o bivšim kmet. selištima može ustati ili tužbom radi razvrgnuća zajednice, ili ispunjenja ugovora o diobi, ili pak poslužiti se prigovorom, da provedena dioba nije valjana, ali sve to u redovnom gradjanskom postupku putem redovne tužbe, koja sa tužbama po čl. 21. zakona nema ništa zajedničkoga, jer niti uživa prednosti, niti trpi ograničenja, što ih je zakon za te tužbe ustanovio.

Kada bi se dakle pojam »pobijanja provedene diobe« tumačio tako, da se radi o diobama provedenim u zemljišnim knjigama, izbjeglo bi se mnogim parnicama, a ujedno bi se ujednostavio i ubrzao postupak prenosa kolektivnoga vlasništva u vlasništvo članova bivših kmetskih porodica.

Mislim, da je ovo tumačenje ispravno, a bio bi veoma zahvalan svakome, koji bi ukazao na moje griješke, ili bi predložio kakvo drugo tumačenje »pobijanja provedene diobe« po zakonu o bivšim kmetskim selištima.

Pravosudje

Gradjansko

Dužnost dokazati istinitost isprave po § 123. gr. p. p. ne pada na onoga, koji se na ispravu poziva, nego dokazati neistinitost isprave pada na onoga, koji tvrdi, da je isprava krivotvorena.

Rješidba stola sedmorice od 9. prosinca 1932. br. 1963.

(Osuda kotar. suda u K. od 20. veljače 1931. br. 658/gr. P 7/1915., osuda banskog stola od 29. srpnja 1931. br. 16.074.)

U parnici M. K. protiv N. H. iz K. na priznanje ništetnosti dobrovoljnoga diobnoga ugovora

kotarski sud u K. je sudio po zahtjevu tužbe.

Obzirom na ustanovljeno stanje stvari valjalo je uzeti, da se u konkretnom slučaju radi o pobijanju valjanosti isprave, na temelju koje je uslijedio gruntovni upis, dakle o brisovnoj tužbi po § 148. grunt. reda. Pobija se dakle pravni naslov za uknjižbu, a ne sam pravni posao. Da se radi o tužbi po § 148. grunt. reda, razabira se iz obrazloženja tužbe i tužbovnoga zahtjeva. Prema tome valjalo je lučiti sam pravni posao, istinitost kojega se nazočnom parnicom ne pobija, od istinitosti same isprave, koja čini naslov za uknjižbu, koja se pobija. Valjalo je dakle u ovoj parnici prosuditi samo, da li je dokazana istinitost isprave, koja se pobija po tužiteljici, a koju istinitost je imao obzirom na ustanovu § 123. grpp. svakako dokazati tuženi, koji svoje pravo na toj ispravi osniva.... Uvaživ dakle, da tuženi nije pružio dokaz za istinitost isprave, na temelju koje je uslijedila gruntovna provedba, valjalo je zahtjevu tužbe obzirom na gore izloženo udovoljiti.

Banski stol povodom tuženikova priziva je preinačio nižu osudu i odbio zahtjev tužbe. Iz razloga:

Napadnuta osuda prvoga suda udovoljuje tuženomu zahtjevu, jer da tuženi obzirom na ustanovu § 123. grpp. nije dokazao istinitost ugovora od 14. siječnja 1910..... Ali dužnost je na tužiteljici, a ne na tuženom dokazati, da je ugovor krivotvoren, jer tužiteljica na tom temelji svoje pravo, no ona, akoprem na to pozvana odlukom od 31. prosinca 1918. br. 5053/gr. nije tomu udovoljila. Prema tomu tužiteljica svoje navode tužbene nije dokazala, pa je povodom priziva tuženikova valjalo preinačiti osudu prvoga suda i tužiteljicu s tužbom odbiti.

Digitized by Google

Stol sedmorice je potvrdio u cijelosti osudu banskoga stola iz slijedećih razloga: Previd tužiteljice valjalo je otputiti i potvrditi pobijanu osudu drugostepenoga suda iz razloga u njoj navedenih, koji su u skladu sa zakonom i osnovani na sadržaju spisa, jer tužiteljici nije uspjelo dokazati, da je diobni ugovor krivotvoren, premda joj to po § 123. grpp. bila dužnost učiniti.

Priopćio dr. Ivo Stahuljak, odvjet. perovodja u Klanjcu.

Ako se plaća u dinarima dug ugovoren u stranom novcu, ima se platiti po tečaju burze povećanom za »prim«.

Rješidba stola sedmorice od 3. veljače 1934. br. 5750/33.

(Osuda okruž. suda u Zagrebu od 26. svibnja 1933. br. 37.741/gr., osuda apelacionoga suda u Zagrebu od 19. srpnja 1933. Zl. 4.615/1933/I.)

U usmeno raspravljenoj parnici A. d. d., tužitelja, protiv B. d. d., tužene radi 44.433 D 91 p. spp. u kojoj je

okružni sud u Zagrebu sudio, da se tužitelj odbija sa tužbom i u njoj stavljenim zahtjevom uz naknadu parbenog troška tuženici u iznosu od 1227 D; a

apelacioni sud u Zagrebu žalbu ništovnu odbacio, a povodom pak njegovoga priziva pobijanu osudu prvostepenoga suda preinačio i sudio po zahtjevu tužbe,

stol sedmorice je otputio previd tuženice i potvrdio osudu apelacionoga suda.

Razlozi: Nesporno je medju strankama, da je tužiteljica zaključnim pismom od 19. prosinca 1926. i od 30. rujna 1927. prodala tuženoj oko 880 vagona kestenjevoga stabla, vagon po 10.000 kg uz kupovninu od 200 šv. fr. po vagonu, da je tužiteljica u god. 1932. tuženoj otpravila 1.260.000 kg uz cijenu od 25.200 šv. fr. i da je tužena tu svotu tužitelju isplatila u dinarima, no prema tečaju zagrebačke burze bez prima. Platež je uslijedio i imao uslijediti u Zagrebu kod tužene.

Tužitelj je drva postepeno otpravljao tuženoj, kako je vidljivo iz priloga, i kod svakoga otpravka je tražio od tužene prim, — no ova ga je uskratila.

Nesporno je, da je taj prim doista iznosio utuženu svotu od 44 433 D 91 p. Tužitelj tu svotu tužbom potražuje.

Tužena prigovara, da je u smislu postojećih propisa (zak. o novcu od 11. svibnja 1931. Sl. N. 11/V. 1931. pravila o regulisanju prometa dev. i val. od 7. listopada 1931. br. 112.400. zak. od 17. lipnja 1931. o odobrenju ugovora izmedju države i Nar. Banke, zak. od 8. listopada 1931. o kaznenim sankcijama za izvršenje zak. o novcu Sl. Nov. 13. listopada 1931. br. 239. nar. min. fin. od 23. listopada 1931. br. PI. 115.682. Sl. Nov. 28. listopada 1931. br. 252. Pravilnik o regulisanju prometa devizama i valutama od 10. prosinca 1932. br. 147.840. Sl. Nov. 20. prosinca 1932. br. 295), a naročito navedenom nar. od 23. listopada 1931. i prav. od 10. prosinca 1932 zabranjeno sklapanje pravnih poslova u stranim valutama, pa da stoga razloga ona nije dužna platiti prim

Nar. od 23. listopada 1931. glasi: Fakturiranje robe u zemlji ne smije se vršiti u stranoj valuti, niti vezivati za stranu valutu, nego se fakturiranje mora vršiti samo u dinarima bez ikakovih klauzula. Svako otstupanje od ove naredbe će se kazniti po zakonu o kaznenim sankcijama od 8. listopada 1931. Kazna je pak po tom zakonu novčana do 300.000 D odnosno oduzimanje prava rada sa devizama i valutama.

Pravilnik pak od 10. prosinca 1932. glasi: »Svaki rad u devizama i valutama domaćim novcem i hartijama od vrijednosti protivan propisima ovoga pravilnika i svim ostalim rješenjima i naredbama, izdanim u njegovu dopunu, a takodjer i svaka radnja, koja bi neposredno, ili posredno štetno uticala na vrijednost dinara kaznit će se novčanom kaznom. To isto važi za pokušaj i za pripremne radnje.« U to, da li ima rad protivan gore navedenim naredjenjima i kakve posljedice s obzirom na valjanost samoga posla, ne treba ovdje ulaziti, jer je ugovor, na kojem osniva tužitelj svoju tužbu sklopljen 19. prosinca 1926., pa i tuženica priznaje, da u doba sklapanja ugovora nije postojala nikakva zakonska zapreka za sklopljenje takve pogodbe. Nadalje tužena prigovara, da nije ugovoreno, da se platež

Digitized by Google

u šv. fr. ima obaviti u naravi ili efektivno, pa da prema propisu § 326. trg. zak., ima tužitelj pravo tražiti platež u dinarima po tečaju bilježenom na dan dospjetka. Kupovninu je tužena platila po tome tečaju, a preko toga da nije dužna platiti i prim. Ni ovaj prigovor nije osnovan.

Naredjenje § 326. trg. zak., da se u slučaju, kada je izvršenje ugovoreno u valuti, koja nije u tečaju u mjestu izvršenja, ima platiti u zemaljskom novcu po tečaju bilježenom na dan dospjetka, hoće bez sumnje da postigne to, da vierovnik dobije baš pravu vrijednost onoga, što je ugovorio t. j. zemaljski novac u iznosu, za koji može nabaviti na dan dospjetka ono, što mu je dužnik po pogodbi dužan dati. Tečaj bilježen na dan dospjetka« znači zabilježenu cijenu, uz koju se je dotična valuta kupovala i prodavala na dan dospjetka, jer su te cijene predmetom bilježenja na burzi. Ta se cijena može bilježiti na razne načine, ili da se unese cijela cijena, uz koju se je trgovalo jedinstveno u tečajnicu, ili da se unese za sve valute samo neki dio cijene, koji se ima još povećati za izvjesni postotak, da se dobije cijena, uz koju se je trgovalo, ili i na koji drugi način. Način bileženja ne može da ima utjecaja na materijalno pravne odnose stranaka, te tumačenje, po kojem bi dužnik bio kod drugo spomenutog načina bilježenja tečaja dužan platiti samo po bilježenom tečaju bez dodatka postotka (prima), ne odgovara naredjenju u § 326. trg. zakona, jer bi se ovakvim tumačenjem upravo izigrala intencija toga naredjenja, koje postoji upravo zato, da osigura stranci potpuni ekvivalent onoga, što po pogodbi ima da dobije. Iz tih je razloga pobijana osuda drugostepenog suda opravdana i na zakonu osnovana. — Valjalo je stoga previd tuženice otputiti i potvrditi tu pobijanu osudu. Priopćio dr. Vragović A., Zagreb.

Komasaciono kao razgodbeno povjerenstvo je nadležno za pretresanje ovlašteništva na z. z. urbar. općinu, dok je nasuprot sud nadležan za pretresanje zahtjeva na priznanje utanačenja po kojem nekomu pripada ovlašteničko pravo na z. z. urbar. općinu (t. zv. tužba ustanovljenja ili utvrdjenja).

Zaključak okružnoga suda u Zagrebu od 27. prosinca 1933. Pl. 929/33—2.

Š. N. iz K. je tužila K. A. iz K. kod sreskoga suda u Sv. I. Z. i tražila slijedeće:

1. da je tužena dužna u roku od 15 dana pod prijetnjom i izvršenja priznati tužiteljici, da je ova ovlaštenica na z. z. urb. općinu Krečaves skupa sa tuženom K. A. u polovici dijela t. j. svaka u 5/320 dijela.

2. da je tužena dužna priznati, da ne postoji nikakov sporazum izmedju nje i tužiteljice, glasom kojega je prigodom diobe imetka pok. P. I. utanačeno, da tuženoj pripada ovlaštničko pravo na z. z. urb. opć. K. uz obvezu, da ona plati dug svojeg pokoj. oca u iznosu od 312 forinti.

Sreski sud u Sv. I. Z. na ovu tužbu donio je slijedeći: Zaključak: »Dalji se postupak u ovom parničnom predmetu obustavlja pred ovim sudom kao nenadležnim i spisi se ustupaju komasacionomu kao razgodbenom povjerenstvu I. stepena u Zagrebu na nadležno postupanje«.

Razlozi: Z. z. urb. opć. K. nalazi se u individualnoj diobi, pa obzirom na 72 i 80 z. o z. z., te § 25. komasacionoga zakona u vezi sa članom 23 al. 2 i 3. zakona o budžetnim dvanaestinama za mjesece kolovoz—studeni 1925. — valja postupak pred sudom obustaviti i spise ustupiti nadležnomu komasacionomu kao razgodbenomu povjerenstvu.

Okružni sud u Zagrebu je 27. prosinca 1933. Pl. 929/1933—2. donio ovaj zaključak: »Rekurs se odbacuje u pogledu onoga dijela prvostepenog zaključka, kojim je tužba Ad 1. obačena, a rekursu se udovoljuje, ukoliko se odnosi na zahtjev Ad 2., te se napadnuti zaključak ukida i stvar vraća prvome sudu, da izda dalje naredbe«.

U razlozima okružnog suda navodi se slijedeće: Tužiteljica tuži:

1) na priznanje, da je ona ovlaštenica na z. z. urbarsku općinu K. skupa sa tuženom u polovici dijela i to svaka u 5/320 dijela;

Digitized by Google

2. na priznanje, da ne postoji utanačenje izmedju nje i tužene, prema kojemu pripada tuženoj ovlašteničko pravo na z. z. urb. opć. K.

Za pretresenje tužbovnoga zahtjeva pod 1) nadležno je komasaciono kao razgodbeno povjerenstvo I. stepena u Zagrebu, a za pretresenje tužbovnog zahtjeva pod 2) nadležan je sud, jer ovaj tužbovni prijedlog imade značaj parnice iz § 323 grpp., t. zv. tužba radi ustanovljenja ili utvrdjenja.

Priopćio J. Roje, sudac u Sv. Ivanu Zelina.

Privilegij Državne hipotekarne banke u pogledu izvršenja za njena potraživanja.

Plenarno rješenje stola sedmorice od 3. veljače 1934. br. 7083/33.

(Odluka okruž. suda u Sušaku od 1. rujna 1933. I—7—33/I. rješidba apelacionoga suda u Zagrebu od 29. rujna 1933. br. 8816/33/1.)

U ovršnom predmetu Državne hipotekarne banke kraljevine Jugoslavije glavne filijale u Zagrebu, ovrhovoditelja, protiv općine grada B., ovršenika, za ovršnu pljenidbu i uručbu tražbine od 526.000 D radi dužnih 2.000.000 D spp., u kojem je

okružni sud u Sušaku molbenom zahtjevu udovoljio, trošak ovršne molbe obredio sa 1040 D te odredio ovrhu i za taksu od 20.000 D. — a

apelacioni sud u Zagrebu povodom ništovne žalbe i utoka ovršenika ništovnu žalbu odbacio, utok, u pogledu glavne stvari i troška otputio i u tom dijelu pobijanu prvostepenu odluku potvrdio, dok ju je u dijelu glede ovršne naplate takse Tbr. 138 u iznosu od 20.000 D ukinuo;

stol sedmorice je riješio: Naštovna žalba ovršenice općine B. odbacuje se a povodom njenoga izvanrednoga previdnoga utoka preinačuju se obje pobijane suglasne rješidbe nižestepenih sudova, te se ovrhovoditeljica Državna hipotekarna banka sa svojom ovršnom molbom de praes 1. rujna 1933. br. I. 7/2/33. odbija time, da je dužna naknaditi ovršenici općini B. trošak utoka od 600 D i trošak izvanrednog previdnog utoka od 1.000 D u roku od 14 dana pod prijetnjom ovrhe.

Razlozi: Ništovnu žalbu ovršenice valjalo je odbaciti, jer u postupku nema ništavosti predvidjenih u § 339. grpp., no povodom njenog izvanrednoga predvidnoga utoka valjalo je preinačiti nižestepene odluke i molitelj:cu s njenom ovršnom molbom odbiti, jer se ona nije iskazala ovršnim naslovom za provedenje tražene ovrhe.

Državna hipotekarna banka može doduše pristupiti izvršenju svojih tražbina i bez prethodnoga utuženja tih tražbina kod suda no samo prodajom založenoga joj imanja, kako to izrično odredjuje čl. 52. st. 2. zak. o D. H. B. a i čl. 48. toga zakona, koji također ograničuje povlasticu banke u pogledu naplate na založene imanje. Član 48 i 52 zak. o D. H. B. vrijede na cijelom teritoriju kraljevine, te samo u pogledu načina izvršenja prodaje založenoga imanja postoje različna naredjenja za teritorij bivše kraljevine Srbije i za ostale krajeve države. Dok naime po čl. 53. može D. H. B. na teritoriju bivše kraljevine Srbije i sama po svojim organima prodati založeno joj imanje, ima ona po čl. 117. sl. e. st. 2. u ostalim krajevima pravo naplate »administrativnim putem« tako, da je D. H. B. ovlaštena, da dospjela plaćanja izvršuje egzekutivnim putem preko nadležnih vlasti.« Tim je naredjenjem stegnuta povlastica banke u pogledu izvršenja prodaje, a nije njime raširena u pogledu objekta ovrhe, jer u tom pogledu važi čl. 52. za cijelo područje države i jer stav 2 člana 117 e) po samom svojem tekstu zamjenjuje čl. 53. zakona, kojega važnost je tim naredjenjem stegnuta samo na područje bivše Srbije, pak zato valja to naredjenje (§ 117 sl. e) st. 2.) tumačiti u izravnoj vezi s čl. 52, jer ono dolazi u krajevima van Srbije namjesto člana 53. zakona.

Budući da se ovrhovoditeljica nije iskazala, da joj je ovršenica za svoj dug založila svoju tražbinu od 526.000 D, što ju ima s naslova zakupnine, za pobiranje gradskih daća, ne može ona na osnovu same zadužnice i izvatka iz svojih knjiga pristupiti izvršenju svoga potraživanja iz ove imovine ovršenice, jer ona po zakonu nema nikakove povlastice u pogledu izvršenja iz nezaložene imovine dužnika, pa joj se može stoga ovakovo izvršenje dozvoliti samo uz iste uvjete kao i svakom drugom vjerovniku.

Digitized by Google

Nižestepeni sudovi su previdili odnosno krivo tumačili sada navedene zakonske propise, pak je stoga povodom izvanrednoga predvidnoga utoka ovršenice oáćine grada B. valjalo obje suglasne nižestepene rješidbe preinačiti i odlučiti kako je to navedeno u dispozitivnom dijelu ove vrhovne rješidbe. — Trošak pravnih lijekova dosudjen je ovršenici po § 573. grpp.

Priopćio dr. V r a g o v i ć A., Zagreb.

Zahtjev ovrhovoditelja prigodom pljenidbe za raspis dražbenoga roka nad zaplijenjenim nekretninama zemljoradnika radi kamata, koji se imaju plaćati u smislu zakona o produženju važnosti zakona o zaštiti zemljoradnika i koji su dosudjeni godišnje, preuranjen je prije dospjetka istih.

Rješidba apelacionoga suda u Zagrebu od 8. studenoga 1933. Zl. 9.082/931/1
(Odluka sreskoga suda u Sv. I. Z. od 3. srpnja 1933. br. 3.988/gr.)

Rješavajući izvještaj od 17. kolovoza 1933. br. 4305/gr., podnesen u ovršnom predmetu Hrvatske katoličke banke d. d. iz Zagreba, ovrhovoditelja, proti V. F. iz G., ovršenika, radi 16.000 D spp. povodom ništovne žalbe sreskoga suda, kojom je odbio zahtjev ovrhovoditelja, stavljen prigodom provedene pljenidbe za raspis dražbenoga roka nad zaplijenjenim pokretninama, radi dužnih kamata 6% na glavnicu, počam od 14. prosinca 1932.,

a p e l a c i o n i s u d vidiv, da doduše nema opravdanja opunomoćenomu intervientu zanijekati prava zahtjeva u cilju izvršenja: — uviživ, ali da je intervenient stavio zahtjev, da se raspiše dražba zaplijenjenih pokretnina radi kamata od 6% za glavnicu od 16.000 D dugujućih od 20. prosinca 1932., — uviživ, da su po ovršnom naslovu u platežnom nalogu od 11. rujna 1933. br. 63624/gr. dosudjeni takovi kamati godišnje; — uvaživ, da kamati, koji prema čl. 2. t. 2, zakona o produženju važnosti zakona o zaštiti zemljoradnika počimlju u dužnosti plaćanja sa danom stupanja na snagu toga zakona, to je 20. listopada 1932., a kako su dosudjeni godišnje, to isti dospijevaju na platež 20. srpnja 1933., po čemu se zahtjev intervienta ukazao preuranjenim; — uvaživ, da su troškovi intervencije primjereno obredjeni; — vidiv, da se iz tih razloga napadnuta odluka ukazuje na zakonu osnovanom te opravdanom;

obnašao je ništovnu žalbu Hrvatske katoličke banke d. d. zabaciti, a njezin utok otputiti i napadnutu prvosudnu odluku potvrditi. — Trošak pravnih lijekova ima stranka sama nositi s razloga, što njima nije uspjela.

Priopćio R o j e J o s i p, sudac u Sv. Ivanu Zelini.

§ 63. st. 3. t. o. z. k. može se primijeniti samo na slučajeve stečaja, a ne i na ove prinudnog poravnanja van stečaja ili posredovanja.

Rješidba apelacionog suda u Zagrebu od 1. ožujka 1934. br. Pl. 2060/34-1
(Odluka sreskog suda u X od 19. siječnja 1934. br. I Dn 357/34.)

U molbenom predmetu K. V., K. J. i H. r. K. A. iz X proti A. B. i C. D., E. i F. iz X radi besteretnog otpisa kč. br. 2323/13, 2323/11 i 2323/12 iz z. k. ul. 2729 p. o. X te kč. br. 3055/33 iz grt. ul. br. 28 p. o. X odbio je sreski sud u X molbu za besteretni otpis, jer da je na nekretninama H. r. K. A. t. j. predavateljice u grt. ul. br. 2729. p. o. X uslijed odluke sreskora suda u X od 25. studenoga 1933. br. R 3018/13 zabilježen postupak posredovanja, a isprave o prodaji su načinjene nakon toga datuma.

A p e l a c i o n i s u d u Zagrebu povodom rekursa molitelja protiv navedene odluke sreskoga suda u X donio je slijedeću:

R j e š i d b u.

Uvaživ, da je spisima dokazano, da su molitelji pravomoćnim odlukama od 21. studenoga 1933. br. 6580 Dn i br 6581 Dn stekli na nekretninama z. k. ul. br. 2729 k. o. X zabilježbu za knjižni prvenstveni red za namjeravano otudjenje čest. kat. br. 2323/13 u korist C kat. čest. br. 2323/11 i 2323/12 u korist B i A time, da ove zabi-

Digitized by Google

lježbe gube učinak protekom 60 dana t. j. 20. (po sačinjenom računu bilo bi 21.) siječnja 1934. (§§ 60, 61, 62 z. o. z. k.).

Uvaživši, da su molitelji podnijeli sudu molbu za besteretni otpis gore navedenih kat. čestica u korist spomenutih pravnih lica dne 19. siječnja 1934. pod br. I Dn 357/34 dakle u roku, odredienom u § 62 z. o. z. k., pa da stoga zatraženi upis imade zabilježen prvenstveni red;

Uvaživši, da iz spisa proizlazi, da je na dijelu nekretnina suvlasnice H. r. K. A. upis u z. k. ul. 2729 k. o. X prvosudnom odlukom od 25. studenoga 1933. br. R 3018/33 zabilježen postupak posredovanja i da su isprave priložene navedenoj molbi, na temelju kojih se traži zemljišnoknjižni upis, sačinjene poslije dana zabilježbe povedenog postupka o posredovanju;

Uvaživši, da će se po § 63 t. 3. z. o. k. moći, ako vlasnik zemljišta padne pod stečaj, dozvoliti upis samo onda, ako isprave o poslu budu sastavljene prije dana, kojega je otvoren stečaj;

Uvaživiši, da se ova zakonska ustanova i unatoč propisa čl. 4 t. 4 zakona o uvedenju u život steč. zakona i zakona o prinudnom poravnanju van stečaja ne može uporabiti na slučajeve o postupku posredovanja, i ako su isprave o poslu sastavljene nakon zabilježbe postupka o posredovanju, jer u postupku za posredovanje kao i u postupku za prinudno poravnanje van stečaja za razliku od postupka u stečaju (§ 2. st. z.) ne gubi dužnik pravnu mogućnost raspolaganja sa svojom imovinom, pa slijedom toga može dužnik, koji se nalazi u postupku radi posredovanja, i unatoč zabilježbe postupka o posredovanju sklopiti glede svojih nekretnina valjane pravne poslove, jer rečena zabilježba radja samo tim učinkom, da su takova pravna djela bez pravnoga dejstva naprama vjerovnicima u postupku posredovanja;

Uvaživiši, da je zabilježba prvenstvenoga reda uslijedila prije zabilježbe postupka o posredovanju, pak da kasnije uslijedila uknjižba zadržaje zabilježeni prvenstveni red (§ 20 sl. b i 63 st. 1 z. o z. k.) bez obzira na kasniju zabilježbu postupka o posredovanju;

Uvaživiši, da prema tome nema zapreke, da se unatoč propisu § 8. uredbe o posredovanju dozvoli traženi upis sa već zabilježenim prvenstvenim redom, pak da prema tome prvosudna odluka nije na zakonu osnovana;

obnašao je povodom rekursa molitelja K. V., K. J. i H. r. K. A sviju iz X napadnutu prvosudnu odluku ukinuti i prvom sudu naložiti, da molbu primljenu 19 siječnja 1934 br. I Dn 357/34 mimo odbitnoga razloga u ponovni pretres uzme i dalje po zakonu postupa.

Sreski sud u X je u povodu ove rješidbe molbi de pr. 19. siječnja 1934. I Dn 357/34 svojom pododlukom od 10. ožujka 1934. br. I Dn 1381/34 udovoljio i zamoljeni otpis navedenih kat. čestica sa prvenstvom zabilježenog reda prvenstva dozvolio.

Priopćio dr. P l i v e r i ć J o s i p, odvjetnik u Zagrebu.

Predbilježba prava zaloga na temelju nepravomoćne krivične presude?

Rješidba stola sedmorice od 3. studenoga 1913. br. 6212.

(Zaključak sreskoga kao zemljišno-knjižnoga suda u Osijeku od 9. lipnja 1933. Dn 3184, rješidba apelacionog suda u Zagrebu od 23. kolovoza 1933. Pl. 5532.)

Na temelju nepravomoćne krivične presude od 17. svibnja 1933. Kzp. 292/1932 okružnoga suda u Osijeku

s r e s k i k a o z e m l j i š n o - k n j i ž n i s u d u Osijeku je na molbu oštećenoga S. G. dozvolio za otštetnu tražbinu od 13.285 D spp. predbilježbu prava zaloga na nekretnine osudjenoga H. S. u Osijeku.

A p e l a c i o n i s u d u Zagrebu je povodom rekursa H. S. preinačio napadnuti zaključak, te molitelja S. G. sa zahtjevom molbe odbio i prvomu sudu naložio, da nakon pravomoćnosti apelacione rješidbe dozvoljeni upis briše (§ 143 zzk.) kao na zakonu niti osnovan niti opravdan po § 45 zzk., jer je po § 303 kp. izvršna samo p r a v o m o ć n a kaznena presuda o privatnopravnom potraživanu oštećenika, dočim ovrha do osiguranja na temelju nepravomoćne k a z n e n e osude nije zakonom predvidjena.

Digitized by Google

Stol sedmorice je otputio rekurs S. G. iz slijedećih razloga:

S. G je podnio svoj prijedlog sreskomu kao zemljišnoknjižnomu sudu u Osijeku i moli, da mu se na osnovu propisa zakona o zemljišnim knjigama dozvoli predbilježba prava zaloga na nekretnine H. S. u Osijeku za tražbinu od 13.285 D, dosudjenu mu pravomoćnom odštetnom osudom od 17. svibnja 1933. Kzp — 292/1932 okružnoga suda u Osijeku.

Na osnovu propisa zakona o zemljišnim knjigama nije se mogla dozvoliti predbilježba, jer sama navedena osuda ne odgovara općim uslovima za zemljišnoknjižni upis, pošto u njoj nije sadržan i valjan pravni osnov založnoga prava (§§ 42 te 43 i 26/2 zzk.). Molitelj nije ni zamolio kod nadležnoga gradjanskoga suda izvršenje radi obezbjedjenja (§ 45/b zzk.): pa se stoga nije imalo ni rješavati pitanje, da li ima ili nema mjesta tomu izvršenju.

S ovih razloga, a ne s razloga navedenih u pobijanom rješenju drugostepenoga suda, je to rješenje osnovano, pak je zato valjalo rekurs molitelja otputiti.

Priopćio dr. Karner Ivo, odvjetnik u Osijeku.

Nasljednikov vjerovnik može tražiti osiguranje svoje tražbine na nekretninama koje će pripasti nasljedniku već časom smrti ostaviteljeva, dakle prije prijave nasljedstva.

Rješidba stola sedmorice od 8. veljače 1934. br. 6256/33.

(Odluka kot. suda u Novom Marofu od 24. ožujka 1923. br. 1733/gr., rješidba apelacionoga suda u Zagrebu od 23. kolovoza 1933. Pl. 2.775.)

U molbenom predmetu tt. B. F. iz Z., moliteljice protiv C. B. i T. iz O. radi predbilježbe prava zaloga na nasljedstvo spp., u kojem je

kotarski sud u N. M. odbio moliteljicu sa molbom; — a

apelacioni sud u Zagrebu povodom ništovne žalbe i utoka moliteljice ništovnu žalbu odbacio, utok otputio, to potvrdio pobijanu prvostepenog suda:

stol sedmorice riješio je: Povodom izvanrednoga previdnoga utoka moliteljice tt. B. F. u Zagrebu preinačuju se obje suglasne odluke nižestepenih sudova i odlučuje: Na temelju osude obraničkog suda komore za trgovinu, obrt i industriju u Zagrebu od 11. listopada 1932. br. 9522/32. O. S., providjene zaporkom pravomoćnosti i ovršivosti, i na temelju nagodbe, sklopljene pred istim obraničkim sudom na zapisnik dne 11. listopada 1932. br. 9522/32. O. S., dozvoljuje se za korist moliteljice tt. B. F. u Zagrebu zamoljena molbom, primljenom dne 24. ožujka 1933. br. 1793/gr., predbilježba ovršnoga prava zaloga na dijelu nekretnina pok. C. J. iz R. kbr. 122. upis. u z. k. ul. br. 163, 636 p. o. R. te z. k. ul. br. 143 i 144 p. o. K. koji će nasljedni dio nakon dovršene ostavinske rasprave biti uručen ovršenicima C. B. i T. iz O. i to na dijelu citiranih nekretnina, koji će pripasti C. B., radi dužnih 10.047 D sa 8% kamata od 26. srpnja 1932. do plateža, a na dijelu spomenutih nekretnina, koji će pripasti C. T. radi dužnih solidarno sa C. B. 8.000 D. sa 8% kamata od 26. srpnja 1932. do plateža; zatim na dijelovima obojice radi solidarno dužnoga parbenoga troška od D 1.625. troška molbe sa 475 D 50 p., troška utoka sa 250 D i troška izv. previd. utoka sa 350 D označivši z. k. ul. br. 163 p. o. Remetinci kao glavnu, a ostale kao uzgrudnu hipoteku, a to sve uz ograničenje §-a 822 o. g. z. t. j. da ne škodi pravima, koja bi se pri raspravi zaostavštine prijaviti mogla i da postane kreposno od vremena, kada je nasljedniku prisudjeno nasljedstvo, te se prvostepenomu sudu nalaže, da radi provedbe shodno odredi.

Moliteljica se sa svojim zahtjevom za predbilježbu ovršnoga prava zaloga i radi daljnih ovršnih troškova odbija.

Razlozi su: Prema propisu §-a 24 z. o. z. k. jedino je gradjanskim zakonom odredjeno, a to je § 822 o. g. z., u koliko mogu nasljednikovi vjerovnici ishoditi obezbjedjenje na zemljištima ili tražbinama, što su pripali nasljedniku. Propisom pak §-a 822 o. g. z. odredjuje se, da vjerovnici nasljednikovi, mogu još i prije, nego je presudjeno nasljedniku nasljedstvo izmoliti, da se na zapalo mu nasljedno dobro stavi zabrana, zalog ili predbilježba. Obzirom na propis §-a 545 o. g. z. zapalo je nasljedstvo nasljedniku već časom smrti ostavitelja, a iz propisa §-a

Digitized by Google

537 o g z. proizlazi, da je već samo nasljedno pravo dio nasljednikove imovine, budući da prelazi na njegove nasljednike, makar da nije nasljedstvo bilo još primljeno. — Prema tomu nižestepeni sudovi neispravno tumače zakonske propise, kada drže, da nasljednikov vjerovnik ne može tražiti osiguranja na nasljedstvo prije nego nasljednik isto nastupi t. j. preda prijavu na nasljedstvo. — Radi toga, i budući da se je molitelјica iskazala potrebnim ovršivim ispravama, nije bilo opravdanog razloga, da se njenoj molbi za predbilježbu ne udovolji, pa je zato valjalo povodom moljitelјičina izv. predvidnog utoka obje suglasno pobijane nižestepene odluke preinačiti i moljitelјičinoj molbi udovoljiti osim glede predbilježbe ovršnoga prava zaloga i radi daljih ovršnih troškova, jer ih nije označila brojčano do najvećeg iznosa.

Priopćio dr. F r a n k G e z a, odvjetnik u Zagrebu.

Ovršna uknjižba prava zaloga za svote ispod 500 D ima se dozvoliti i bez prethodne ovrhe na pokretnine.

Rješidba banskoga stola od 12. srpnja 1933. br. Pl. 5388
(Odluka srez. suda u V. G. od 5. lipnja 1933. br. II. 123—33.)

U ovršnom predmetu C. A. iz O. proti C. I. iz O. za ovršnu uknjižbu prava zaloga na nekretnine zk. ul. br. 236 k. o. Obrezina za svotu od 425 D spp.

s r e s k i s u d u V. G. je pozvao ovrhovoditeljicu, da prethodno u roku od 15 dana doprinese dokaz, da izvršenje na pokretnoj imovini dužnika nije dovelo njenu tražbinu do namirenja, — a

b a n s k i s t o l povodom ništovne žaobe i utoka ovrhovoditeljice ukinuo je prvostepenu odluku i naložio sreskomu sudu, da molbu pr 31/5. 1933. I. II — 123/33. ponovno u rješenje uzme, sa sledećim obrazloženjem:

Ovrhovoditeljica je na temelju kaznene otštetne osude radi 425 D troškova zastupanja zatražila ovršnu uknjižbu prava zaloga na ovršenikove nekretnine gr. ul. br. 236 k. o. Obrezina, pozivajući se na § 69. I. p. i čl. 45 ngrpp. Pošto ona ne traži ovršne dražbe nekretnina već samo ovršnu uknjižbu, to po čl. 9. uredbe od 6. lipnja 1932. uvjet § 69 I. p. ne dolazi do primjene, a ne može se ni po § 2 zak. od 6. travnja 1881. tražiti, da ovrhovoditeljica prethodno vodi ovrhu na pokretnine, jer za tražbinu ovrhovoditeljičinu nije mjesni sud nadležan voditi ovrhe niti po vrsti niti po iznosu obzirom na propis čl. 45. grpp., kojim je zakon od 6. veljače 1929. sa 1. travnja 1933. prestao važiti.

Priopćio dr. Z e j i ć B o š k o, odvjetnički kandidat..

Društvene vijesti

GLAVNA SKUPŠTINA Pravničkoga društva u Zagrebu je održana u četvrtak, dne 22. ožujka u III. dvorani sveučilišta u Zagrebu. Otvorio ju je predsjednik društva sveuč. prof. dr. E d o L o v r i ć, ustanovivši pravovremenu objavu skupštine u »Mjesečniku« i kvorum, te zahvalivši članovima, što se u tako lijepom broju odazvali. Opisuje prilike na sveučilištu, koje nisu dozvolile, da se ostvari već izradjeni program predavanja. Izrazuje nadu, da će u buduće biti bolje. Prelazeći na drugu točku dnevnoga reda »r a d n o i r a č u n s k o i z v j e š ć e u p r a v n o g a o d b o r a« daje riječ tajniku i blagajniku dru I. P o l i t e o, koji je izvijestio ovako

»Slavna glavna skupštino!

Vremenski period, na koji se odnosi ovo izvješće, obuhvaća samo dvije godine, ali ono, što smo u njemu dobili, je posljedak rada ovoga Pravničkoga društva od nekoliko desetljeća. Mislim na novi gradjanski parnični postupnik, koji je stupio na snagu dne 1. travnja 1933. S njime su zabačeni i zadnji ostaci formalne dokazne teorije u našim procesnim zakonima i dana je puna vrijednost s l o b o d n o m e

Digitized by Google

sudačkome uvjerenju. Da ovo bude doista slobodno, potrebna je nezavisnost sudova, a jamstvo za tu nezavisnost je sudačka stalnost. Ustav iz god. 1931 daje i jedno i drugo, tek što je primjena ustavnog propisa o stalnosti odgođena na pet godina. S kolikom opravdanom nestrpljivošću građani i pravnici čekaju, da prođe taj rok, vidi se i po nedavnome zasjedanju Narodne skupštine, gdje je izražena želja za njegovim skraćenjem.

Već ovo, što sam rekao, upućuje na važnost, koju dajemo praksi, provedbi i primjeni zakona. Pravo je znanost, koja nema apsolutno nikakve vrijednosti, ako nije provedena u životu u onoj punoći, kako si je ona ona to sama zamišljala i htjela. Pravo u čitavome svijetu, pa i kod nas proživljuje potpunu revoluciju. Stari vjekovni pogledi na život i društvo bivaju izmijenjeni novima; dolaze novi motivi, nove potrebe, novi zahtjevi i sve to nalazi izražaja u zakonima. Da ti novi zakoni budu ispravno shvaćani i primjenjivani, potrebno je, da budu i dobro proučeni, a za takvo proučavanje treba mira i vremena. Svega toga nedostaje našoj praksi. Naši suci a i naši upravni činovnici preopterećeni su poslom. Može da se to protumači djelomično poteškoćama budžetske naravi, ali sve to ne mijenja na činjenici i na dužnosti Pravničkoga društva, kao što je naše, da se to i istakne. I možda se baš tome neskladu između onoga, što zakoni kažu, i onoga, kako im praksa odgovara, ima pripisati sve veći nehaj za pravo, sve veća apatija među pravnicima za njihov poziv. Ali, dakako, ima tu i drugih uzroka.

Radi opisanog stanja ne može ni ovaj izvještajni period zabilježiti mnogo predavanje u krilu Pravničkoga društva. Bilo bi možda predavača, ali kanda i oni sami osjećaju, da ne bi naišli na potreban broj slušatelja. Ipak ne može se reći, da članovi Pravničkoga društva nisu ništa radili na tom području. Protivno dokazuju referati dra. Franka, dra. Henigsberga i dra. Werka na Kongresu pravnika slavenskih država god. 1933. u Bratislavi te oni dra. Jančikovića, dra Mogana i Ive Vukovića god. 1932. u Dubrovniku.

Ukoliko znanstvena djelatnost članova uopće spada u izvješće društva, opaža se, da je ona kroz prošle dvije godine nešto popustila. Pa to je i razumljivo, jer se nakladnici boje, da ne će uslijed ekonomske krize naći dovoljno kupaca, a pisci se žacaju dati na komentiranje i sistemiziranje pojedinih pravnih materija, jer imadu razloga predmijevati, da će ono, što pišu, još dok im je rad u rukopisu, biti izmijenjeno novim zakonima. Možda zato i današnja pravna izdanja u čitavoj državi nose manje više biljeg žurbe. Od knjiga napisanih po našim članovima tijekom izvještajnog perioda spominjem one dra. Šilovića, dra. Krbeka, Žilić-Santeka, Henigsberga, Stefanovića i dra. Lanovića. I tako se znanstveni rad kod nas koncentrirao kao uvijek u »Mjesečniku«, jer ono što je od početka bilo glavno u radu Pravničkoga društva, naime izdavanje toga lista, nastavilo je društvo i kroz ove dvije zadnje godine. S ovom godinom stupio je »Mjesečnik« u 60-tu godinu života. To je, dakle, najstariji pravnički list u državi, a sigurno i jedan od najstarijih časopisa uopće. Kada bi svaki pojedini pravnik učinio najlakši minimalni napor za taj pravnički list — a to bi bila elementarna dužnost svakoga pravnika — izdavanje lista pretstavljalo bi skoro igrariju. Ali uz činjenicu, da se mnogi ne odazivlju toj dužnosti, postaje to izdavanje teškoćom, koja bi se mogla s vremenom pretvoriti i u nesavladivu zapreku. I time prelazim na blagajničko izvješće.

Pravničko društvo imalo je danom 31. prosinca 1933. članova 1833, a »Mjesečnik« nečlanova pretplatnika (jer članovi dobivaju »Mjesečnik« besplatno) 269. Od spomenutog broja članova samo 821 njih ispunilo je potpuno svoju člansku dužnost, dok je 1012 zaostalo više ili manje u plaćanju. U zadnjemu t. j. veljačkome broju »Mjesečnika« prikazane su računski detaljno posljedice takvoga neplaćanja ali slične posljedice nastupile bi i onda, kada bi plaćanje bilo točnije, jer je nemoguće izbjeći manjku, dok je godišnja članarina D 30, a trošak za izdavanje »Mjesečnika« po broju D 60, što znači da bi na svaku članarinu od D 30 moralo društvo nadoplatiti efektivno još D 30, tako da novi članovi s tom članarinom ne bi značili dobitak za društvo — kako bi to normalno moralo biti — nego gubitak. Da se tome zbjegne i da se osigura nesmetano dalje izlaženje »Mjesečnika«, stavljeno je na dnevni red današnje skupštine povišenje članarine od D 30 na D 60. Računski je to povišenje osnovano, a i neizbježivo, hoćemo li sačuvati ovaj najstariji i na području stola sedmorice jedini pravni list.

Digitized by Google

Zaključni računi glase:

GODINA 1932.

Ukupni primici u god. 1932.	D	132.353.11
Ukupni izdaci u god. 1932.	„	125.597.90
Blagajnički saldo 31. prosinca 1932.	D	6.755.21

Stanje imovine Pravničkog društva dne 31. prosinca 1932.

Gotovina u blagajni (saldo)	D	6.755.21
Saldo na računu Pošt. štedionice	„	210.09
Prva hrvatska štedionica saldo	„	120.940.—
Prva hrvatska štedionica na računu odrezaka	„	5.030.—
Uložnica Gradske štedionice br. 38079	„	5.102.36
Ukupna imovina 31. prosinca 1932.	D	138.037.65
Uporedivši sa čistom imovinom od 31. prosinca 1931.	„	153.327.09
izlazi manjak ili pad imovine kroz god. 1932.	D	15.289.44

GODINA 1933.

Ukupni primici u god. 1933.	D	95.848.61
Ukupni izdaci u god. 1933.	„	90.491.85
Blagajnički saldo dne 31. prosinca 1933.	D	5.356.76

Imovinsko stanje Pravničkog društva dne 31. prosinca 1933.:

Aktiva:

Gotovina u ruč. blagajni kao gore	D	5.356.76
na računu Pošt. štedionice br. 35515	„	3.849.14
ulož. Grad. štedionice br. 38079	„	5.294.89
Prva hrv. štedionica na računu glavnice	„	126.010.—
Prva hrv. štedionica na računu odrezaka	„	5.170.—
Ukupna aktiva	D	145.680.79
Račun tiskare Merkantile za Mjesečnik br. 8	D	6.470.60
Račun tiskare Merkantile za Mjesečnik br. 9—10	„	11.886.20
Račun tiskare Merkantile za Mjesečnik br. 11—12	D	11.886.20
Račun tiskare Merkantile poštarina (18. VIII. 1933.)	„	180.—
Honorari autorima za br. 11—12 »Mjesečnika«	„	3.160.—
Honorar uredniku dru. Edi Lovriću za br. VII—XII.	„	6.750.—
Ukupna pasiva	D	40.333.—

Imovina:		
Aktiva:	D	145.680.79
Pasiva:	„	40.333.—
Čista imovina Pravničkog društva dne 31. prosinca 1933.	D	105.347.79

Uporedjenje imovina god. 1932. i god. 1933.

Čista imovina dne 31. prosinca 1932.	D	138.037.65
Čista imovina dne 31. prosinca 1933.	D	105.347.79
Manjak u god. 1933.	D	32.689.86

Molim slavnu skupštinu, da izvoli oba izvješća primiti na znanje.«

Iza toga gosp. Stjepan Bratanić u ime pregledatelja računa čita ovo izvješće:

Čast mi je izvijestiti glavnoj skupštini, da smo danas pregledali blagajnu, knjige i račune Pravničkoga društva za god. 1932. i 1933. te za razdoblje god. 1934. do danas i našli sve u potpunom redu. Izvješće dano po blagajniku slaže se s knjigama, računima i s faktičnim stanjem blagajne. Predlažemo, da se blagajniku, upravnome odboru i nama podijeli apsolutorij.

Digitized by Google

Radno i računsko izvješće kao što i izvješće pregledatelja računa odobravaju se jednoglasno te se odboru podjeljuje apsolutorij.

U savezu s računskim izvješćem stavlja predsjednik na dnevni red ustanovljenje visine članarine prema §-u 4. pravila. Prijedlog je odbora, da se dosadanja članarina za javne činovnike povisi od D 30 na D 60. — Obrazloženje toga prijedloga je dano već u računskom izvješću a i u prosinačkome broju »Mjesečnika«.

O tome prijedlogu govore redom gg. Bratani, Zuvičić i dr. Tomac. Gosp. Bratanić je proti povišenju obzirom na slabo ekonomsko stanje javnih činovnika; misli, da bi se s prijedlogom i povišenjem imalo pričekati, dok se ne vidi posljedak utjerivanja silnih zaostataka na članarini. Kada bi se ti zaostaci utjerali, društvo bi moglo i bez povišenja bar predbježno proći. Gosp. Zuvičić je za još veće povišenje, nego je po odboru predloženo; on je za povišenje na D 120, tako da bi se članarina za sve članove izjednačila. Veli, da činovnici nesmiju s plaćanjem preniske članarine biti intelektualni grobari »Mjesečnika«, koji valja pošto poto održati. Gosp. dr. Tomac je takodjer za održanje »Mjesečnika«, pak misli, da bi se izlaz mogao naći u tom, da se odredi napose članarina za društvo, a napose pretplata za »Mjesečnik«, tako da članovi ne bi kao dosada već na temelju same članarine dobivali besplatno »Mjesečnik«. Misli, da se danas ne bi stvorio konačni zaključak, nego da se ovlasti odbor, neka prema uvidjavnosti izabere od svih prijedloga ono, što je najshodnije.

Iza tako iscrpljene rasprave daje predsjednik na glasovanje prijedlog upravnoga odbora, koji bude primljen većinom glasova, tako da zaključak skupštine glasi, da se dosadanja članarina od D 30 povisuje, počevši od 1. siječnja 1934. na D 60, te da članovi kao i dosada dobivaju »Mjesečnik« besplatno.

Predsjednik je po tom iznio petu točku dnevnoga reda sa četvrtom, t. j. da prije izbora stavlja na dnevni red »eventualia«. podijeljujući na tu točku riječ gosp. tajniku. Ovaj izvješćuje, da odboru nije stigao nikakav prijedlog za skupštinu, ali sâm odbor stavlja ovaj prijedlog glavnoj skupštini.

Glavna skupština Pravničkoga društva u Zagrebu, održana dne 22. ožujka 1934., zaključuje, da se predloži općini grada Zagreba, neka podigne u gradu Zagrebu palaču pravde, u kojoj bi se smjestili svi sudovi u Zagrebu, uključivši i kasacioni sud za čitavu državu, a trošak za gradnju neka podmiri zajmom kod Državne hipotekarne banke, koji bi se otplatio:

a) prodajom onih objekata, u kojima se danas nalaze sudovi a koje bi država ustupila općini kao protuvrijednost za palaču pravde;

b) doprinosom savske banovine;

c) doprinosom iz fonda za kaznene zavode;

d) doprinosom same države.

Ovaj je prijedlog jednoglasno primljen.

Prelazi se na zadnju točku dnevnoga reda: izbori upravnog odbora i pregletelja računa. Predsjednik imenuje uz privolu skupštine skrutatorima gg. dra. Dukata i dra. Horvata Marijana i odredjuje stanku od pet časova radi dogovora i predavanja glasovnica. Nakon stanke otvara predsjednik opet skupštinu i proglasuje posljedak skrutinija, prema kojemu je 21 glasovnica predano za dosadanji odbor, dok je 15 glasovnica predano sa sasvim neznatnim izmjenama na listini staroga odbora. Prema tome proglasuje ponovno izabranim dosadanji odbor. Novi, dakle, odbor je ovaj:

Pretsjednik: Lovrić dr. Edo, sveuč. profesor; — članovi odbora: Andrassy dr Juraj, sveuč. profesor; Baćac Ivan, vijećnik stola sedmorice; Frank dr Stanko, sveuč. profesor; Henigsberg dr. Lav, vijećnik stola sedmorice; Heritec Vilko, vijećnik okruž. suda u Zagrebu; Hirc dr. Slavko, vijećnik okruž. suda u Zagrebu; Katičić dr. Natko, odvjetnik u Zagrebu; Lunaček dr. Valdemar, tajnik Komore za trgovinu i industriju u Zagrebu; Matica dr. Miroslav, tajnik obraničkog suda burze u Zagrebu; Manzoni Ivan, vijećnik stola sedmorice u m.; Perućić Spiro, generalni tajnik burze u m. u Zagrebu; Pobor Josip, odvjetnik; Politeo dr. Ivo, odvjetnik; Rastovčan dr. Pavao, sveuč. profesor u Zagrebu; Stefanović Jovan, zamjenik pred-

Digitized by Google

sjednika upravnoga suda u Zagrebu; Vuković Ivo, odvjetnik; Werk dr. Hugo, odvjetnik; Zuglia dr. Srećko, sveuč. profesor; — pregledatelji računa: Bratanić Stjepan, vijećnik stola sedmorice, i Virag Drašković Vladimir, vijećnik stola sedmorice u m.; — zamjenici: Lukšić dr. Karlo, odvjetnik i Tončić dr. Dragutin, bans. savjetnik u miru.

Budući da je time dnevni red iscrpljen, predsjednik gosp. dr. Lovrić ponovno zahvaljuje članovima i zaključuje skupštinu u 7 sati i četvrt na večer.

ZASTUPSTVU GRADA ZAGREBA priopćilo je Pravničko društvo zaključak svoje glavne skupštine od 22. III. 1934. o gradnji Palače pravde s ovim podneskom:

»Čast nam je saopćiti da je glavna skupština potpisanog društva dne 22. o. m. donijela jednoglasno ovaj

Zaključak:

»Glavna skupština Pravničkoga društva u Zagrebu, održana dne 22. III. 1934., zaključuje, da se predloži općini grada Zagreba, neka podigne u gradu Zagrebu palaču pravde, u kojoj bi se smjestili svi sudovi u Zagrebu, uključivši i Kasacioni sud za čitavu državu, a trošak za gradnju neka podmiri zajmom kod Državne hipotekarne banke, koji bi se zajam otplatio:

a) prodajom onih objekata, u kojima se danas nalaze sudovi a koje bi država ustupila općini kao protuvrednost za palaču pravde;

b) doprinosom savske banovine;

c) doprinosom iz fonda za kaznene zavode;

d) doprinosom same države.«

Saopćujući zastupstvu ovaj prijedlog društva, koje pretstavlja pravnički stalež na području apelacionog suda u Zagrebu, čast nam je dodati i njegovo obrazloženje:

Grad Zagreb treba tzv. palaču pravde, t. j. zgradu, u kojoj bi bili koncentrirani svi sudovi. Kao što je poznato, danas su sudovi sa sjedištem u Zagrebu raštrkani: Okružni i Sreski sud I. nalaze se na Zrinjevcu resp. u Amruševoj ulici, Sreski sud II. u ul. 23. X. 1918., Apelacioni sud na Griču i jedan njegov dio u netom spomenutoj ulici, Stol sedmorice u Opatičkoj ulici a Vrh. drž. tužištvo na Jezuitskome trgu. Koliki samo gubitak vremena za prenašanje spisa, za stranke i odvjetnike te za suce! Osim toga svi su ti sudovi postali pretijesni. Skoro svi suci Apelacionog suda i Stola sedmorice moraju uredovati kod kuće, kamo im se donašaju spisi, jer u dotičnim zgradama nema soba za njih. U manjem razmjeru jednaki je slučaj i kod prvostepenih sudova. Prostorije su u tim sudovima, gradjenim već davno, sasvim nepraktične i zastarjele, tako te nikako ne odgovaraju potrebama modernih sudskih zgrada. O potrebnom utjecaju takve sudske zgrade na stranke nema ni govora; dojam je protivan, nego bi morao biti. Takve zgrade ne služe ni najmanje na čast gradu Zagrebu.

Bila bi, doduše, dužnost države, da podigne nove sudske zgrade, ali takva dužnost ne isključuje i dužnost općine grada Zagreba, tim manje što podignuće sudske zgrade po općini ne bi stajalo ovu prevelikih novčanih žrtava, a takva zgrada očigledno bi koristila interesima grada Zagreba. Kad općina gradi za državu sudsku zgradu, onda bi, dakako, država morala njoj dati u zamjenu u prvome redu sadanje sudske zgrade. Od ovih bi neke općini grada Zagreba vrlo dobro došle, jer se nalaze u gornjemu gradu i u blizini same centralne općinske zgrade, kao npr. kuća u ulici 23. listopada 1918. i ona Stola sedmorice u Opatičkoj ulici. Blok kuća na Zrinjevcu, Amruševoj ulici i Petrinjskoj ulici, jer se nalazi u centrumu grada i na vrlo zgodnome položaju, dao bi se izvrsno unovčiti. Sama palača pravde ne bi morala biti u centrumu grada, nego bi se mogla podignuti i nešto dalje, gdje općina eventualno imade svoje zemljište, tako da bi općina žrtvovala eventualno jedino to zemljište i dala svoje tehničke organe za gradnju, koja bi time ispala i dosta jeftinije. Prema tome ne bi trebale savska banovina i država baš mnogo da u novcu dodaju, a što bi dodale, bilo bi svakako manje, nego kad bi država po svojoj dužnosti podigla sama sudsku zgradu.

U ekonomskome pogledu bio bi efekt takve gradnje vrlo koristan. Takva gradnja spada u niz javnih radova, i ona bi znatno oživjela gradjevnu djelatnost u Zagrebu. Novac, utrošen u nju, ostao bi u Zagrebu. Osim toga podignuće takve zgrade, obzirom na ispražnjenje bloka kuća na Zrinjevcu, Petrinjska i Amruševa ulica, izazvao bi tamo novu gradnju ili bar adaptaciju. U ovo doba zamrle gradjevne djelatnosti ovakva bi gradnja bila upravo spas.

Digitized by Google

Davni je zahtjev grada Zagreba, da dobije Kasacioni sud za čitavu državu. Takav zahtjev je i sasvim opravdan, jer bi bio bar neka kompenzacija za to, što se centralne administrativne zgrade ne nalaze ovdje, nego u Beogradu (pomislimo samo ogromne moderne zgrade raznih ministarstva, koje su u Beogradu podignute, a kakvima sličnih nema u Zagrebu). Zato je i bivši Vidovdanski Ustav donio propis, da Kasacioni sud za čitavu državu ima svoje sjedište u Zagrebu. Doduše, Vidovdanski Ustav je ukinut, ali to nije razlog, da ipak sjedište Kasacionog suda ne bude u Zagrebu. Da se provedenje tog pravednog zahtjeva olakša, potrebno je podići i zgradu za takav sud, a to bi bila predložena plača pravde. O prednosti takve zgrade za Zagreb u arhitektonskom i esetskom pogledu, nije potrebno ni govoriti. Isto tako niti o ekonomskoj koristi za Zagreb, kad bi Kasacioni sud došao u Zagreb i tako se ovamo doselilo nekoliko stotina što sudaca što činovnika, što odvjetnika itd.

Mislimo, dakle, da je naš prijedlog u svakome pogledu opravdan i da bi njegovo provedenje bilo moguće, potrebno i korisno.

Literatura

NIKETIĆ: Zbirka zakona. Sv. 77, 115. — (Crkveno zakonodavstvo srp. pravoslavne crkve).

ODLUKE opće sjednice i načelne odluke drž. savjeta 1923-1933. Sredili i objasnili Aleksandar Davinić i Bogdan Maistorović. Beograd, 1933.

MINISTARSTVO FINANSIJA: Budžetsko odjeljenje. Pregledi A) Državnih službenika, penzionera-ki i invalida i ličnih i materijalnih rashoda po državnom budžetu. B) Banovinskih (Samoupravnih) službenika, penzionera-ki i ličnih i materijalnih rashoda po banovinskim (samoupravnim) budžetima.. Beograd, 1933. — Za god. 1933./34.

SKOK P.: Od koga naučiše jadranski Jugosloveni pomorstvo i ribarstvo? Naša pomorska i ribarska terminologija na Jadranu. Split, 1933.

AVRAMOVIĆ MIH.: Činovnik kao zadrugar. Drugo izdanje. Beograd, 1933.

GLOMAZIĆ MOMIR: Istorija drž. hipotekarne banke (1862.—1932.). Beograd, 1933

DEL VECCHO DJORDJE: Kriza pravne nauke (napose otisnuto iz »Arhiva za pravne i društvene nauke«, knj. 27 (44), br. 3., 1933. god.). Beograd, 1933.

DEL VECCHIO GIORGIO: La crisi dello stato. (Estratto dalla Rivisti Internazionale di Filosofia del Diritto. Anno XIII — Fasc. VI.) Roma, 1933.

DEL VECCHIO GIORGIO: Ricordando Alberico Gentili. (Estratto dalla Rivista Internazionale di Filosofia del Diritto. Anno XIV — Fasc. I). Roma, 1934.

DEL VECCHIO GIORGIO: Lezioni di filosofia del diritto. Seconda edizione. Città di Castello, 1932.

BARTOLOMEI ALFREDO: Lezioni di filosofia del diritto. Quinta edizione ampliata. Napoli, 1933. Parte I e II.

KNOLL AUGUST, M.: Der Zins in der Scholastik. Innsbruck—Wien—München, 1933.

JAEHNER THEODOR: Der Mythos vom Recht u. seine empirischen Grundlagen. Eine Untersuchung über die erfahrungsmässigen Grundlagen der Rechtsvorstellung, zugleich ein Beitrag zur Begründung einer wissenschaftlichen Rechtslehre. München—Berlin—Leipzig, 1933.

LOTZ EDMUND: Das Individualgesetz nach deutschem Reichsrecht. Berlin 1933.

ROGGE HEINRICH: Nationale Friedenspolitik. Handbuch des Friedensproblems u. seiner Wissenschaft auf der Grundlage systematischer Völkerrechtspolitik. Berlin, 1934.

HIRSCHBERG RUDOLF: Der Vermögensbegriff im Strafrecht. Versuch eines Systems der Vermögensdelikte. Berlin, 1934.

HUECK-NIPPERDEY: Lehrbuch des Arbeitsrechts. Dritte bis fünfte neu bearbeitete Auflage Mannheim, 1932. Bd. 2.

ACTES de la conférence internationale pour l' unification du droit pénal. Ile—IVe conférence.

Digitized by Google

MJESEČNIK

GLASILO PRAVNIČKOGA DRUŠTVA

Uredili:

GOD. LX. Dr. Edo Lovrić, kr. sveuč. prof. ZAGREB, 1934.
SVIBANJ Dr. Ivo Politeo, odvjetnik BROJ 5.

Rooseveltov veliki eksperimenat

Piše dr. Milobar Franjo, sveuč. profesor u Zagrebu.

III.

ROOSEVELT I POGIBELJNI ŠTRAJK.

Zadnji članak završili smo u najkritičnijem času, u najkritičnijoj situaciji. Vidjeli smo, kako je u predvečerje golemoga štrajka general Johnson, šef »Uprave za obnovu narodnoga gospodarstva« (National Recovery Administration ili NRA) otputovao iz Washingtona u New York, da ondje posreduje izmedju radništva automobilske industrije i poslodavaca. Dva dana je raspravljao sa pretstavnicima jedne i druge stranke — u ponedeljak i utorak prije Cvijetne nedjelje — a za srijedu već je bio zakazan početak štrajka. Prijetila je pogibelj, ako do tada ne dodje do kakvoga sporazuma, da će do blizu pol milijuna radništva stupiti u štrajk, jer bi se automobilskomu radništvu bilo priključilo i radništvo ocjelne i željezne industrije, neračunajući ovamo i radništvo željeznica (preko jedan milijun štrajkaša), koji su već bili skoro započeli štrajkom.

Ovakav golemi prometno industrijski štrajk u dvostruko nezgodnom času (to jest preko Uskrsnih blagdana i u času najveće industrijalne konjunkture, naročito automobilsko- ocjelne) bio bi upravo početak revolucije. Zato je cijela USA sa najvećom napetošću i strahom čekala, kako će svršiti pregovori generala Johnsona sa pretstavnicima poslodavaca i radništva. Ali je izmedju stanovištva jedne i druge stranke postojao nepremostivi jaz, a nepopustljivost jedne i druge stranke je bila nesavladiva. »Times« (od 27. 3.) piše: »U utorak, dan prije štrajka, videći (general Johnson), da su obje stranke tako nepomirljive, da se s njima ne može raspravljati, upravi apel na pretsjednika Roosevelta, da on sam preuzme na sebe pokušaj, da nadje izlaza iz ovoga ćor-sokaka u koji je stvar zapala.[1]) Na to Roosevelt uzme stvar u svoje ruke. Isti dan brzojavno zamoli pretstavnike radništva, da odgode štrajk i pošalju svoje pretstavnike u Washington; isto tako pozove

[1]) Izgleda kao da se generalu Johnsonu dogodilo sa štrajkovima kao Faust-u sa dusima.

Digitized by Google

i pretstavnike industrijalaca, da isto učine. Obje sranke odazovu se pretsjednikovu pozivu. Posljedica tih pregovora bila je ta, da je na samu Cvijetnu nedelju javljena svijetu preradosna vijest, da je polučen sporazum, koji je obje stranke potpunoma zadovoljio!

Pošto nije isključena mogućnost, da bi nas uvjeti ovoga sporazuma mogli kasnije zanimati, mi ćemo ih u kratko navesti:

1. Svakom je radniku prosto, da slobodnom voljom, bez pritiska sa ikoje strane, stupi u koju hoće radničku organizaciju: ili »Company unions« (od poslodavaca favorizirane) ili u koju »nacionalnu« t. j. koja stoji u radničkoj »Federaciji«.

2. Poslodavci prihvaćaju sklapanje kolektivnih ugovora sa slo bodno izabranim pretstavnicima radničkih organizacija.

3. U slučaju sporova obje stranke se podvrgavaju pravorjeku mirovnih sudova, koji će biti sastavljeni od jednoga zastupnika poslodavaca, jednoga zastupnika radništva i jednoga neutralnoga člana. Nije se reklo, tko bi imao biti taj treći neutralni član, ali se misli, da bi to bio general Johnson ili sam pretsjednik. Zahvala i javno priznanje obiju protivničkih stranaka pretsjedniku, da je na potpuno zadovoljstvo izgladio ovaj veliki i opasni spor, dokaz je, da je to bio opet jedan veliki lični uspjeh Rooseveltov u jednoj teškoj i opasnoj situaciji. A taj veliki uspjeh silno je ponovno ojačao i onako veliki prestiž i popularnost Rooseveltovu.

Ovaj uspjeh pretsjednikov postaje tim veći, što je par dana prije toga nabačena jedna senzacionalna osvada od strane neprijatelja njegovog New Deal-a, koja ga je imala prikazati u očima javnosti jednako nesposobnim kao i pogibeljnim orudjem u rukama »komunističkih« šarlatana okupljenih u krugu Rooseveltovih stručnih savjetnika nazvanih »Brain Trust« (Trust mozgova). Neki dr. William Wirth je izjavio, da je čuo od nekih članova »Brain Trusta«, da oni kane Washingtonovu-Jefferson-Lincolnovu Ameriku rekonstruirati po svojem planu, pa da privremeno drže Roosevelta za svojega Kerenski-a, dok dodje vrijeme, da postave svojega Staljina.

Prema tomu bi Roosevelt bio nesvijesno, kratkovidno, nesposobno orudje u rukama tajnih komunista. Kako je to besmislena kleveta, da je Roosevelt nečije nesposobno orudje, to je on oprovrgao tolikim činima, da samo djeca, koja nemaju sposobnosti rasude, mogu to vjerovati. Dosta je sjetiti se, kako je on profesora Moley-a, koga su svi držali za glavu ovoga »Trusta mozgova«, kratkim putem otpustio iz kruga svojih savjetnika; pa zatim profesora Spraguea, pa pretšasnika sadanjega financministra Morgenthau-a i druge. Ova kleveta je bila već prošloga ljeta podignuta i za koju veli »Times« (ibid.) da je započela very impressively, a da je svršila ignominiously (sramotno).

Ali zašto je ova već prošloga ljeta sramotno završena, klevetnička kampanja sada, upravo u najkritičnijima časovima, iznova iznesena pred javnost? Ova kleveta je iznešena odmah, uzastopce iza Wallace-ove brošure, u kojoj je ovaj protumačio ciljeve Rooseveltovoga New

Digitized by Google

Deal-a, novoga ekonomskoga sustava. Johnsonovu i Green-ovu prijetnju, da će doći do još nevidjenih štrajkova, ako poslodavci ne popuste i odmah iza toga uzslijedilo najavljenje štrajka htjeli su protivnici Roosevelt-ove politike prikazati kao početak komunističke revolucije, kao dolazak američkoga Staljina, kao početak konca slobodne Amerike. Ali ova ponovna klevetnička kampanja je svršila još brze i još sramotnije nego prvi put.[2]

Topla zahvala pretstavnika industrijalaca Rooseveltu, što je riješio ovaj spor »na načelima, koje je industrija zastupala« najbolje je oprala Roosevelta od kleveta, da je spremio komunističku revoluciju.

ROOSEVELTOV MINISTAR WALLACE TUMAČI »NEW DEAL«.

Nema dvojbe, da je najveća besmislenost vjerovati, da Roosevelt želi uvesti komunizam u USA. Ali u drugu ruku nema dvojbe ni o tome, da se konačni ciljevi njegova »Novoga sustava«, kako ih je protumačio njegov ministar poljodjelstva Henry Wallace, mogu pričinjati američkim manchesterlijama pravom revolucijom.

Premda je Roosevelt u svojim izbornim govorima, pa i poslije u prvoj godini svoga vladanja često spomenuo svoj »New Deal«, ipak nitko nije pravo znao, kakovo značenje, kakav sadržaj i cilj imade taj njegov »Novi red« ili »Novi sustav«, dok ga nije protumačio Wallace. Ta nejasnost je sadržana već u samoj riječi »deal«, jer ova riječ imade u engleskom jeziku više značenja. Zato, tko hoće da shvati Rooseveltovu gospodarsku politiku, mora upoznati Wallace-ovo tumačenje. Wallace je obijelodanio brošuru (oko 15. III. 1934.) pod naslovom »America Must Choose« (Amerika mora birati). U toj brošuri najprije razlaže prednosti i nedostatke ekonomskoga nacionalizma (izoliranosti, autarkije), pa ekonomskoga internacionalizma (slobodne trgovine), te reguliranoga, planiranoga srednjega puta (planned middle course). Ishodišna točka njegova razlaganja je »Surplus problems«, problem suvišaka. »Naša zemlja (USA) imade veći i industrijalni i agrarni kapacitet nego li ga naše domaće tržište potrebuje... Pa i u svim drugim granama našega ekonomskoga života pokazuje se ista tendencija, da proizvodnja natkrili potrošnju. Ali i drugi narodi imadu upravo isto takovo poremećenje (trouble)... Dogodilo se, da je taj Surplus problem postao najoštriji baš u našem narodu zato, što najveći dio naših mušterija već duguje više novca nego može plaćati.«

»Ova nerazmjernost izmedju proizvodne snage i domaće potrošnje sili sve narode, da žele više prodati inozemstvu nego kupiti od njega, a to stvara ekonomski nacionalizam u njegovim najtjesnogrudnijim oblicima. Malo ima dvojbe, da to poremećenje dovodi ili u cijelosti ili

[2]) Na 10 IV. preslušan od parlamentarnoga odbora, izjavio je taj dr. Wirth, da je kod jednoga ručka sa dvije dame i dopisnikom Moskovskoga lista »Tass«, nekim Todd-om čuo to od ovih dama i toga dopisnika. Ovaj potonji je na preslušanju izjavio, da u cijelom razgovoru nitko nije ni spomenuo ime Kerenski; osim toga, da nitko nije imao ni prilike, da govori, jer da dr. Wirth nije nikoga pustio do riječi, nego da je samo on uvijek govorio. (Dakle čisti »babji trač«). Jedan primjer čim se sve Roseveltovi protivnici služe, da mu utuku ugled.

Digitized by Google

djelomice do loše podjele dohotka. Ova nauka je sadržana u našem New Deal-u (Mi potcrtasmo. Op. p.), koja ide za tim, da nedostatke vanjskih tržišta nadomjesti stvaranjem kupovne snage (kupaca!) kod kuće... Staromodni kapitalistički oportunizam nagomilavanja suvišaka i polariziranja bogastva vodi u propast. Regulirana proizvodnja i planovi za bolju podjelu dohotka bitni su uvjeti za zdravo i pristojno poslovanje i u krilu pojedinoga naroda kao i medju narodima. Bili vi u načelu za skrajnu slobodnu trgovinu ili za skrajnu osamljenost, loša podjela će ubiti svaki pokus, koji bi smjerao prema blagostanju, sigurnosti i odušku,«

»Stari gospodarski sustav (Old Deal) po cijelom svijetu uravnoteživao je proizvodnju i potrošnju sveudiljnim povećavanjem potrošača u inozemstvu davanjem zajmova. Ovaj sustav je služio dobro i nama, ili se je barem tako činilo, nekoliko godina iza rata. Ali je on doživio slom, kada naši zajmovi ne uspješe, jer nismo htjeli primati robu (importirati).«

»Sada kušamo novom metodom, novim gospodarskim sustavom (New Deal), koji — čini mi se — počiva na neoborivoj logici. Mi kušamo, da izgradimo kod kuće potrošnju per capita, kao zamjenu za vječno traženje potrošača u inozemstvu. Naša nova metoda sadržava planiranu redistribuciju narodnoga dohotka, u kontrastu sa neplaniranom redistribucijom, koja sudjeluje redovito, i obično nesretno, kod svake veće ekonomske krize u cijelom civilizovanom svijetu.

U tipičnim poslovnim lomovima ima bogastvo tendenciju, da se sve više usredotočuje. Vjerovnici dobivaju više od narodnoga dohotka, a dužnici i od plaće živući manje. Potrošnja robe opada, pošto kupovna snaga (novac!) ide prema zasićenosti, a ne prema nuždi. Oni, koji trebaju robu, ne mogu kupovati; a oni, koji bi mogli kupovati, ne potrebuju robe. U takovim prilikama nema drugoga izlaza do dizanja izvoza bez osiguranja, da će biti plaćen, kako odgovara.

Naš New Deal traži, da unapredi potrošnju na zdraviji način. On upravlja kupovnu snagu (novac!) putem povišenja nadnica (plaća) i olakšanja dugova na ruke onima, koji imadu potrepština. On smanjuje potrebu dizanja izvoza. On gleda, da uravnoteži proizvodnju i potrošnju kod kuće.«

Ali ovakvim unapredjivanjem povećana potrošnja ipak ne će potrošiti svaki suvišak, razlaže dalje Wallace. Povišica plaća ne će potrošiti svekoliki naš pamuk i cjelokupni žitak. Ali taj nepotrebni za nas višak služi nam za zamjenu onih proizvoda, na kojima oskudjevamo. Bolja razdioba dohotka stvara veću potražnju, pa za one novce, kojima ćemo mi kupiti inozemnu robu, kupiti će inozemstvo naš pamuk i naš žitak.

Nema djelotvornijega načina, da se suvišci potroše u svakoj zemlji, nego da se kupovna snaga dade na ruke samomu narodu kod kuće.

Digitized by Google

Metoda našega New Deala ima u tom pogledu veliku prednost, ona ima tendenciju, da pojednostavi problem ne samo domaće nego i vanjske trgovine. Ta metoda polučuje to tako, da smanjuje količine, koje moraju biti prodane u inozemstvo povećavanjem izvoza, a time i prigovora zbog uvažanja strane robe u ime plaćanja. Dobra razdioba dohotka omogućuje da se kupuje više stranih i domaćih proizvoda. (»Times« 21. III. o. g.)

Evo sad znademo, kakovu sadržinu imade taj New Deal i kakove ciljeve ima Rooseveltova gospodarska politika. Problem surplusa, preobilja robe imade se dakle riješiti djelomice smanjenjem proizvodnje, a djelomice povećavanjem u prvom redu domaće potrošnje. Ova potonja se stvara povećanjem broja potrošača, a ovo se opet polučuje boljom razdiobom dohotka. Ova se opet polučuje povisivanjem radničkih nadnica, činovničkih plaća i povećanjem vjeresije dužnicima; — ukratko reguliranjem svih komponenta gospodarskoga procesa: proizvodnje, potrošnje, trgovine, cirkulacije i razdiobe.

Da to čuju Adam Smith, David Ricardo i drugi veliki učitelji klasične ekonomike, okrenuli bi se, kako se veli, u grobu, jer se ovime obara dogma klasične nauke»Laissez faire« uvadjanjem drastične intervencije. Klasična škola uči, da u gospodarskom životu vladaju neki tako rekući prirodni zakoni. Djelovanju ovih zakona treba dati slobodu, pa će se automatski stvarati pravedne cijene proizvoda i pravedna naplata (distribucija) svakomu saradniku u gospodarskom procesu. To eto znači taj klasični Laissez faire. Valja spomenuti, da sam Adam Smith, utemeljitelj klasične ekonomike (nauke o ekonomiji), nije naučao neograničenu slobodu kao manchesterlije, nego slobodu ograničenu jednakom slobodom bližnjega. Ali ni on načelno nije za ograničenje slobode po državnoj intervenciji.

KOGA POGADJA POGLAVITO ROOSEVELTOVA POLITIKA? — NJEGOVI PROTIVNICI I NJEGOVI SAVEZNICI.

Da cjelokupnije obuhvatimo djelovanje pretsjednikove politike, valja da pogledamo cijeli mehanizam gospodarskoga procesa.

Ekonomika nas uči, da se cijeli gospodarski proces raspada u četri komponente: a) proizvodnju, b) potrošnju, c) promet (cirkulaciju), d) razdiobu (naplatu saradnika u gospodarskom radu).

U samoj proizvodnji sudjeluju četiri čimbenika: a) vlasnik sirovina, b) vlasnik rada (radništvo), c) vlasnik kapitala (novčanoga) i d) vlasnik intelekta ili poduzetnik.

Ogledamo li se širom svijeta, opazit ćemo, da je rijetko kada vlasnik surovina ujedno gospodar onoga poduzeća, koje njegove bivše surovine preradjuje u nove proizvode. Pogotovo pak je rijetka iznimka, da je vlasnik radne snage, radnik (manuelac) poduzetnik (velikoga poduzeća). Dapače ni intelektualac t. j. intelektualni otac, koji je idejno zasnovao neko poduzeće, nije zapravo vlasnik i gospodar toga podu-

Digitized by Google

zeća, nego je skoro vazda i redovito vlasnik kapitala. Dapače i onda, kada nema ni pojma ni o tehničkoj ni ekonomsko-komercijalnoj strani poduzeća. Dapače i onda, kada nije ni formalno ni nominalno poduzetnik — on je to stvarno!

Izmedju sva četiri čimbenika proizvodnje, izmedju četiri suradnika u poduzeću položaj kapitalistov je gospodujući — i to od prvoga časa, od postanka poduzeća. A zašto? Eto, zato, jer se nijedno poduzeće ne može osnivati bez kapitala. Intelektualni zasnivač poduzeća ne može se ni s mjesta maknuti bez kapitala. Njegova je dakle prva briga, da nadje pakitalistu, koji će finansirati poduzeće, ako ne ima svoga vlastitoga kapitala. Hoće li to biti jedan privatni Krezo, ili će biti koja banka ili dioničko društvo, to na stvari ništa ne mienja, jer kapitalista znade, da bez njega ne može nastati poduzeće, pa zato taj svoj položaj iskoristi tako, da si odmah osigura gospodujući položaj u poduzeću. A to sve u ime rizika. Bila poduzeću ma koliko zajamčena sigurnost i rentabilnost, kapitalista će ostati na sve dokaze »skeptičan« i »pesimista«, samo da si osigura što veću r i z i k o - p r e m i j u.

Wallace veli, da Rooseveltov »New Deal« ide za poboljšanjem, reguliranjem razdiobe. A to je eto ono, što mu najviše zamjeravaju ortodoksni ekonomisti i — kapitalisti, jer da to znači zadirati u prirodni proces razdiobe vještačkim odnosno nasilnim načinom. Ali oni ne vide (ili točnije, ne će da vide), da razdioba u praksi izgleda drugačije nego ona u znanosti, u teoriji. Prema teoriji razdioba bi se automatski pravedno provodila. Tu bi p o d u z e t n i k plaćao surovine po cijeni nastaloj iz ponude i potražnje, isto tako radništvu nadnicu, kao i kapitalisti kamate (i amortizaciju) prema cijeni, koja proizlazi iz ponude i potražnje. A poslije namirenja tih proizvodnih troškova sav višak postignut na tržištu pripao bi poduzetniku kao dobitak djelomice u ime naplate za rad, djelomice kao riziko-premija, pošto on nosi sam odgovornost za uspjeh i neuspjeh.

Ali u praksi nije tako. Tu je razdioba već a priori vještački instradirana na korist kapitala i na prikraćenje ostalih triju čimbenika, saradnika proizvodnje. U praksi se naime ne zadovoljava kapitalista samo sa kamatima (i amortizacijonom kvotom), nego traži i svu riziko-premiju. Kapitalista to opravdava time, da on jedini nosi sav riziko, jer ako poduzeće nije unosno nego mora propasti, onda on gubi ne samo kamate nego i kapital; dočim ostali čimbenici ne gube ni jedno ni drugo. Dosljedno tomu: riziko-premija pripada njemu, kapitalisti, a ne poduzetniku. Na taj način osigura si kapitalista već pri samom stvaranju poduzeća dvostruku korist: kamate u ime kapitala, i poduzetnikov dobitak u ime rizika. K tomu dolazi još i ta prednost, da kapitalista može po svojoj volji i u svako doba prosudjivati, koliki je riziko odnosno riziko-premija. U zadnjem desetljeću kada se je internacionalni kapital (novčani) osobito čvrsto organizovao i poslije rata zlatnu valutu ponovno uspostavio u vodećim zemljama (USA i Vel. Britaniji), postao je kapital potpun i svemoćni diktator, jer je naprama neorganizovanoj potražnji kapitala stajala čvrsto organizovana ponuda. Ova, isključivši utakmicu medju sobom, diktira uvjete, diže cijenu novcu (defla-

Digitized by Google

cija!), guli posvuda, a mjestimice gotovo ubija svoje žrtve (manevri špekulantskoga »kratkoročnoga kapitala«!). Kraj ovako diktatornoga položaja kapitala u proizvodnji spao je položaj nominalnoga poduzetnika na pukoga kapitalistovoga poslovodju, plaćenoga činovnika poput ručnoga radnika. — Sada, čim je više kapitalista tražio od poduzeca — veće koristi i riziko-premije, tim više je nominalni poduzetnik morao snizivati proizvodne troškove, da poduzeće bude sposobno za utakmicu na tržištu. To jest: poduzetnik je morao obarati naplatu sirovom materijalu (agrarnoj proizvodnji) i radničke nadnice. To će reći: stvarati neravnovjesje u razdiobi i poremećenje u potrošnji.

Wallace tumači, da Roosevelt ide za tim, da uredi razdiobu, te da pomoću pravednije razdiobe stvori jaču potrošnju, ojača domaće tržište. To će reći: prikratiti dobitak kapitalov na korist radništva i proizvadjača sirovina. To opet dovodi do sukoba, do borba sa kapitalom (novčanim), i to najprije izravno sa američkim, a zatim ili posredno sa cijelim svjetskim kapitalom, jer je ovaj internacionalno organizovan. Iz svega toga vidi čitatelj i sam, da se tu otvara jedna gigantska borba, kakovu još svijet nije vidio: borba izmedju jedne nacionalne vlade i internacionalnoga kapitala sa formalnoga gledišta, a sa stvarnoga gledišta: borba izmedju jednoga čovjeka (Roosevelta) i tri najveće, najjače i najbolje organizovane svijetom vladajuće sile — internacionalnoga kapitala i s njim sdružene slobodnozidarske internacionale i izraelitske internacionale. — Roosevelt ne izaziva doduše i ne vrijedja a ma niti jednom riječi niti slobodnozidarstvo niti židovstvo, što ne bi bilo ni shodno ni taktično. Ali zato tim neprikrivenije odaje svoje nesklone osjećaje za »International bankers« i »pundits of internat. finance« (bonce internat. finanzija). Prema tomu tko očepi internacionalne bankare, taj prouzroči bol i reakciju u svim tim drugim asocijiranim internacionalama. Sve ove organizacije raspolažu najvećim kapitalom i najvećim i najuplivnijim novinstvom. Sa ovakovim protivnikom zapodjeti borbu svakako je riskantna stvar. Ali zato ipak ta borba ne može se a priori smatrati nekom borbom na život i smrt, jer Roosevelt ne ide za nikakvim uništenjem kapitala i njegove naplate za saradnju u proizvodnji, nego samo za ograničenjem njegove svemoći, samovolje, tiranije i izrabljivanja. Pa zato niti razboriti kapitalizam ne može nego izbjegavati otvorenu borbu do skrajnosti i bezkompromisnosti.

ROOSEVELT I NJEGOVA VOJSKA: ŠIROKI SLOJEVI I PARLAMENAT.

Iz dosadanjega razlaganja razabrali smo troje: ciljeve Rooseveltovog New Deala, njegove protivnike i neizbježivost gigantske borbe! A sad nam valja pogledati, sa kakovom vojskom poduzima Roosevelt borbu protiv ovako silnoga, ovako savršeno organizovanog protivnika.

Roosevelt je dosada izvojštio neslućeno goleme uspjehe na političkom području, jer je pribrao u ruke upravo diktatorske ovlasti na gospodarskom području — u najdemokratskijoj, najkapitalističkijoj, naj-

Digitized by Google

manchersterskijoj državi! Te uspjehe je polučio pomoću širokih slojeva naroda i parlamenta. Odatle bi logično slijedilo: ako ga budu i u buduće podupirali ovi čimbenici, kaošto su ga na početku, da će i u budućoj borbi imati uspjeha, kaošto je imao u početku.

Istina i činjenica je, da je Roosevelt još i danas idol širokih slojeva, i da je upliv Rooseveltov na te slojeve još uvijek golem, ili kako u Americi vele: enormous, Ali te američke široke mase su odviše radikalne, odviše nestrpljive, a možda štrajkovi radništva više puta protiv volje njegove, dovoljno to pokazuju. Ti široki slojevi već su više puta pokazali, da im je Roosevelt premalo radikalan. Ali ti široki slojevi znadu ili barem osjećaju, da je u sukobu interesa Roosevelt njihov iskren i moćni zaštitnik; da oni njega upravo tako trebaju kao i on njih, i napokon, da bi bez njega mogao nastati takov kaos, koji valjda više nitko ne bi mogao svladati. Horror vacui, koji bi po svoj prilici nastao, ako bi se Roosevelt povukao, jednako plaši šire slojeve kao i kapitaliste (ove možda još i više). A to je ono, što daje Rooseveltu jakost položaja kako spram masa tako spram kapitalista. No ovi potonji »nisu protiv Roosevelta i njegovoga saniranja nego samo protiv njegovih reforma«, kako rekoše generalu Johnsonu u kapitalističkoj »Američkoj trgovačkoj komori«. Ali valja priznati, da su Rooseveltu tečajem prve godine njegove vlade više neprilika zadali njegovi pristaše, njegova demokratska većina, nego li opozicija.

Iskustvo pokazuje, da sa ovakovom svojom strankom Roosevelt može samo popularne zakone stvarati, jer je prije izbora ova postala tako demagoška, da ju Roosevelt može jedva obuzdati, kako ćemo to malo dalje vidjeti in pucto srebra.

Ali najinteresantnije je gledati odnošaj izmedju Roosevelta i parlamenta, odnosno parlamentaraca njegove vlastite stranke, demokratske većine. Ponašanje njegovih demokratskih zastupnika je takovo, da izaziva i smijeh i prezir kako od strane Roosevelta tako i ozbiljnoga novinstva. To ponašanje Rooseveltove stranke je sada spram njega servilno, sada revoltno, — ali uvijek demagoško. Dopisnik »Times-a« veli u jednom svojem dopisu koncem ožujka o. g. o votiranju za veteranske penzije, da se ponašaju unashamed angling voters, t. j. bestidno pecaju izbornike. U USA naime kao posvuda u parlamentarno demokratskim državama, parlamentarcu je prva i zadnja briga dočepati se mandata i onda ga sačuvati. U mjesecu studenom bira se cijela zastupnička kuća i trećina senata. Zato sada prije izbora ne će zastupnici nikomu za volju — pa ni Rooseveltu — učiniti išto, što bi im moglo ugroziti popularnost kod izbornika, a učinit će sve, čime bi mogli »upecati« izbornike. Ali istini za volju valja priznati, da su i ti ubogi »oci domovine« na mukama. Oni naime znadu, da mogu izgubiti mandat, ako se iznevjere Rooseveltu, glasujući samo u prilog jedne skupine izbornika (pseudoveteranaca!), dok je ogromna većina izbornika odana Rooseveltu. S druge strane ustrajati uz Roosevelta i u slučaju, da su mase ohladnile za njega — znači opet ugroziti mandat. To je ono nesnosljivo stanje neizvjesnosti izmedju nade i zdvojnosti, izmedju života i

Digitized by Google

smrti. — Pa da nije teško biti »otac domovine«! Pa da nije gorki krušac — boriti se za očuvanje mandata?!

Tako eto stoji stvar u pralamentu sa vlastitim stranačkim pristašama. Ali osim ovih nepostojanih prijatelja ima Roosevelt otvorenih neprijatelja: a to je republikanska stranka, opozicija; velikim dijelom ovisna o kapitalizmu, pripravna, da izvodi sve njegove manevre protiv Rooseveltove politike.

ROOSEVLT NA ODMORU. PREVRTLJIVOST I DEMAGOGIJA PARLAMENTARACA. ŠAH BURZOVNIM ŠPEKULACIJAMA. INTRIGE KAPITALISTA.

Čim je Roosevelt izgladio sukob u automobilskoj industriji i spriječio golemi štrajk, odluči, da ode na odmor preko uskrsnih blagdana na Floridu (ribariti) na desetak dana. Odlazak ustanovi za 27. III. u noći. Ali još isti dan prije odlaska pošalje Kongresu svoj veto protiv njegova zaključka, da se i pseudoveterancima dade penzija, i zatraži, da Kongres još isti dan ponovno glasuje. Nekoliko sati prije odlaska Rooseveltova, kongres je doista glasovao i zabacio Rooseveltov veto sa 310 protiv 77 glasova! A razlog? — Da ne ozlovolje veterance izbornike! Poslije toga mora doći ista stvar još pred senat, gdje će isto tako proći.

Ali da bude parlamenat imao posla za njegove otsutnosti upravio je nadležnim odborima senata i kongresa, u noći 26. III. zakonsku osnovu o uredjenju poslovanja sa vrijednosnim papirima na burzama sa vrućom preporukom, da bude uzakonjena »with teeth in it« (zajedno »sa zubima« t. j. sa tako velikim kaznama »da se špekulacije, kako postoje danas, drastično potkrešu«. Dalje, da se vladi dade konačna ovlast, da može nadzirati trgovanje, te zloporabe sama bez daljega ispraviti. (»Times« 28. III.) Sam dopisnik veli, da je ovime dobačena rukavica (izaziv) najsavršenije organizovanoj i najmoćnijoj opoziciji, kakove još nijedan akt vladin nije dosada vidio.

Domala ćemo vidjeti; kako se u otsutnosti Roosevelta počimaju stvari nepovoljno po njega upriličivati. Republikanska opozicija i iza nje stojeći kapitalizam poduzima svakojaka sredstva, laži i klevete, da mu ugled i upliv utuku i kod širokih slojeva kod kuće i pred vanjskim svjetom. Njegovi demokratski parlamentarci zaploviše u široki ocean demagogije, kamo ih ni Roosevel ni njegova vlada ne mogu slijediti. A njogovi ministri pružaju sliku neke nesigurnosti i bezpomoćnosti, iz koje se lik Rooseveltov još jače ističe kao glava i srce toga novoga kurza u USA. A to će se još više kasnije pokazati. Nu prije nego predjemo na dalje prikazivanje, dozvolit ćemo si jednu primjedbu, koja će čitatelju bolje razjasniti svrhu ovih članaka.

Pisac ovih članaka shvaća, da se u ovaj čas samo mali, vrlo mali broj »Mjesečnikovih« čitetelja može zanimati za ove naše bezkonačne članke iz svjetskogospodarske i financijalne politike. Danas naime mnogi umuju — a na prvi pogled i razložno: »Što se nas tiču američki pokusi, dok sami imamo dosta posla sa europskim i domaćim gospodarskim i financijalnim krizama?« Ali zato tim većim interesom posegnut

Digitized by Google

će mnogi, koji danas ovako umuje — poslije jedne ili druge godine za ovim člancima, da si koje poglavlje iz njih pročita. Kada reperkusije Rooseveltove politike i Europu povuku u svoj vrtlog, kaošto već danas povlače britanske dominone, pa pomalo, već i cijeli britanski imperij, tada će se i u njoj, pa djelomice i kod nas, gdješto opetovati, što se u ovaj čas samo u USA dogadja. Rooseveltova politika nije samo od lokalnoga američkoga značenja nego i od opće svjetske gospodarske i financijalne važnosti. O Americi (USA) ovisi velikim dijelom, da li će se gospodarstvo razvijati u smjeru separiranja, nacionalizacije (autarkije) ili (prelazeći preko ovoga uskohorizontnoga europskoga pojma — da reknemo kontinentalizacije, ili će se razvijati u smjeru svjetske uzajamnosti odnosno regularizacije. O USA ovisi, hoće li u svijetu zavladati zlatna, srebrena, biimetalistička ili kakova druga regulirana valuta. Danas britanska imperija, izgleda, izgradjuje provizorno britansko-kontinentalno gospodarstvo i očekuje konstalaciju u USA, da po tomu obje složnim silama aranžiraju cijelo svjetsko gospodarstvo. Slože li se USA i Velika Britanija, morat će za njima i Europa i ostali svijet. Ono, što se sada dogadja u USA je pripremanje ovoga potonjega. Dogadjaji u USA već danas izazivaju britanske dominijone na zahtjev, da se još ove il najkasnije naredne godine sazove gospodarska konferencija Britanske imperije, a iza toga (u očkivanju, da će se USA srediti stvari), da se sazove nova svjetska gospodarska konferencija. Naši čitatelji će se čuditi kad budu vidjeli kako brzo i kako duboko utječu razni problemi, koje je Roosevelt iznio u USA, na britanske dominione i samu Englesku. U ovaj čas naš europski kontinent drži se na sve ovo gluh i slijep, mjesto da pospješi tempo u stvaranju — Paneurope. Europske države naliče onim puranima u Manzoni-evom romanu »I promessi sposi«, koji si još i u onom času kljukaju oči, kada ih seljak svezane na ramenu nosi u klaonicu. Nu činjenica, da Europa još ne reaira na velike akcije, koje se oko nje razvijaju, ta činjenica ne mora priječiti nas i naše čitatelje, da barem iz daleka pratimo kako i u kojem tempu se taj novum internationale razvija i sve više pomahnitaloj Europi približuje, da ju nepripravnu zateče. Pa kad se sastane nova svjetska gospodarska konferencija, gdje će USA i Britanska imperija istupiti kao sredjena (regulirana) gospodarstva, tada će tu europske izolirane velevlasti igrati na gospodarskom području od prilike onako važnu ulogu na toj konferenciji, kakovu u Europi igraju države Angora, Monaco i San Marino na političkom području. Već sada može se reći, da je Roosevelt iniciirao veliki proces svjetskoga gospodarsko-monetarnoga sredjivanja. Pa kad to znademo, možemo se sada povratiti na pojedine krupnije i sitnije epizode toga velikoga procesa.

Digitized by Google

Značenje londonske konvencije o definiciji napadača

Napisao dr. Lederer Željko

Pravno normiranje rata, započeto 1899. i 1907. na haškim konferencijama, nastavljeno 1919., danas je u najživljem stvaranju. Usavršava se prastaro razlikovanje ratova prema njihovom iskonu, te još uvijek važi ona razdioba Huge Crotiusa: »Plerique bellorum tres statuunt causas iustas: defensionem, recuperationem rerum et punitionem.«[1])

Odredjivanje causarum iniustarum je djelo tek najnovijih napora. Obzirom na pakt Društva naroda možemo da navedemo kao causae iniustae:

a) navalni rat (čl. X. i XV.) t. j. onaj bez pravno priznatoga naslova ratovanja[2]);

b) ratovi povedeni u svrhu povrede teritorijalnog integriteta i postojeće političke nezavisnosti bilo koje članice Društva naroda (čl. X.);

c) ratovi povedeni nepoštivajući postupovne propise čl. XII., XIII. i XV. pakta Društva naroda;

d) ratovi povedeni za istjerivanje jednoga kontraktualnoga potraživanja.

Svaki rat, poveden uz ovakovu causu iniustu, opravdava obrambeni rat, t. j. daje napadnutoj državi causam iustam ratovanja, iustum titulum belligerendi. U cijelom tom sistemu je od najveće važnosti odredjivanje navalnoga rata, jer on tvori glavno opravdanje obrambenoga rata. Nejasnost u predočbama o njemu olakšava sofisteriju, kojom svaka država ma i napadač, opravdava svoj rat, ili i svoj napadaj (vidi obrane njemačkoga prepada na Belgiju 1914. god.). Prema tome idu posljednja nastojanja za što točnijom definicijom napadača i posljedica toga.

Cijeli ovaj skup pitanja je prešao iz teoretskih domena u domenu praktične politike tek nakon svjetskog rata. U najnovije je doba Jugoslavija pored drugih država Male Antante pridonijela tomu razvoju uzakonjenjem definicije napadača: stvorena nakon dugoga teoretskoga raspravljanja ta je definicija konačno prešla u red pozitivnoga medjunarodnoga prava. Iako po svojem važenju teritorijalno ograničena morat će da udje u sklop pozitivnog medjunarodnoga prava kao općenito pravilo i to kao logična izgradnja izvjesnih temeljnih načela pozitivnoga medjunarodnoga prava, važenje kojih danas nije teritorijalno ograničeno.

Sve do najnovijega doba su pitanja krivnje u ratnom sukobu bila irelevantna, jer je sam uspjeh u ratu davao sva prava pobjedniku, te je pobjednik sam diktirao mir, ostvarujući u njem sve svoje zahtjeve, ne obazi-

[1]) Hugo Grotius, De iure belli ac pacis, II 1, II 2.

[2]) Ovaj način definiranja navalnoga rata je sličan onomu iz čl. 10. ženevskoga protokola: »Every State which resorts to war in violation of the undertakings contained in the Covenant or the present Protocol is an aggressor. Violation of the rules laid down for a demilitarized zone shall de held eqivalent to resort to war« (Records of the Fifth Assembly, Plenary, p. 498).

Digitized by Google

rući se ni u kojem pogledu na pravdu, nalazeći svoje opravdanje mira u pobjedi. Zanimljivo je utvrdjenje, da su mirovni ugovori od 1919. god. prvi, u kojima je pokušano revidirati to ranije načelo pobjedničkoga diktata. Premda su ti mirovni ugovori nastali na objektivniji način od dotadašnjih, ipak su oni predmetom napadaja, jer da su nepravedni.

Revizije tog načela pobjedničkoga diktata nadovezuju na prethistoriju dotičnoga rata, te prema tome pretstavljaju pokušaj prenosa gradjansko i krivično-pravnih načela u medjunarodno pravo. Kao što je presuda u kojem sporu, povedenom zbog kojega otštetnoga zahtjeva osnovana na izreci o krivnji, tako su i mirovni ugovori od 1919. osnovani na izreci o krivnji (čl. 231. versajskog ugovora).[3]) Taj je momenat kao novo načelo zamijenio onaj pobjedničkoga diktata.

Krivnja sastoji u povredi bilo formalnoga bilo materijalnoga prava. Prema tome može se govoriti o krivnji i onda, kada je pored potpune materijalno-pravne opravdanosti rata povrijedjen koji formalno-pravni propis. U medjunarodnom je pravu učinjen pokušaj, da se unatoč svih tehničkih poteškoća formalno-pravno uredi početak ratovanja. Historijskim proučavanjem školovano oko sa izvjesnom će skepsom promatrati taj pokušaj i tražiti točno preciziranje tih formalno-pravnih kriterija. Već stoga, što se može desiti, da je ista država, čim se spor promotri, obzirom na materijalno-pravno stanje napadnuta, i ako je formalno-pravno napadač. Upravo ova mogućnost kolidiranja bit će za pristašu materijalno-pravnih kriterija razlog protiv shodnosti tih formalno-pravnih propisa.

Kriv je napadač t. j. država, koja je započela ratovanje na formalno protupropisan način.[4])

Ovi su formalno-pravni kriteriji tek postepeno izgradjivani. Tako je, u prvoj fazi, tek 1907. u III. haškoj konvenciji usvojena obaveza objavljivanja rata, te čl. 1. te konvencije glasi: »Neprijateljstva ne mogu početi bez prethodne nedvojbene objave, koja će imati bilo formu obrazložene objave rata, bilo ultimatuma sa uslovnom objavom rata.« No učinak objave rata nije bio isto tako točno definiran kao sam način, a nije ni bilo sankcija za slučaj povrede tih propisa. Ipak su se sve od 1907. do pakta Društva naroda države držale toga propisa. Balkanskomu ratu 1912. su prethodila formalna objavljivanja: Crna Gora objavila je rat Turskoj 9. listopada 1912.; a 17. listopada 1912. je Turska objavila rat Srbiji. I u svjetskom ratu bila su

3) Art. 231: »L' Allemagne et ses alliés sont responsables, pour les avoir causés, de toutes les pertes et de tous les dommages subis par les, gouvernements allies et associés et leurs nationaux en conséquense de la guerre qui leur a été imposée par l' aggression de l' Allemagne et de ses alliés«. — Bloch i Renouvin savremeni francuski historičari, naprotiv dokazuju, da se tim članom nije htjelo utvrditi njemačku krivnju na svjetskom ratu, već jedino uzročnu vezu izmedju ratnih gubitaka i njemačkoga napadaja; cf. »Le Temps« od 15. 11. 1931 i dr. Arthur Rosenberg u »Deutschland im Weltspiegel«, Januar—März 1932 ili »Anlese«, April 1932, p. 257 sq).

4) Ova definicija napadača se razlikuje od ratno-tehničke, po kojoj je napadač stranka, koja je prva preduzela ofenzivne ratne čine. No time još nije rečeno, da se ta stranka ne brani, jer se mora priznati, da ofenziva može da bude najbolja obrana, a mora se priznati i opravdanost »napadaja« one stranke, koja te ratne čine preduzima u vidu ostvarenja presude kojega medjunarodnoga suda, ili pače i odredbe vijeća Društva naroda, dane u smislu čl. XVI pakta. Stoga je i 1923. treća komisija Glavne skupštine odlučila odbaciti tehničke kriterije poput mobilizacije i povrede granica. Mi radimo, prema tome, s jednim specifično juridičkim pojmom napadača.

Digitized by Google

objavljivanja pravilo, tako da se za vrijeme od 1907. god. do donošenja pakta može da navede tek ove izuzetke: 1913. je Bugarska napala na Srbiju bez prethodne obavijesti, a i 1914. je rat izmedju Austro-Ugarske i Japana započeo bez objave time, da je 25. kolovoza 1914. zapovjednik austro-ugarskog broda »Elisabeth« dobio nalog, da sudjeluje u njemačko-japanskom sukobu. Isto tako nije 1914. bio objavljen rat izmedju Turske i Rusije niti rat izmedju Srbije i Bugarske.

Mirovnim ugovorima 1919. je načelo pobjedničkoga mira zamijenjeno načelom krivnje, te je i tada činjenica objavljivanja odnosno napadanja smatrana kao razlog za izreku o krivnju centralnih vlasti.[5]) U odnosnim odredbama mirovnih ugovora vidimo drugu fazu toga razvoja — fazu, gdje praksa primjenjuje sankcije.

Treća faza nastupa neposredno iza formuliranja te prve praktične primjene. Pakt Društva naroda usvaja načelo sankcioniranja kao općenito pravilo u dva slučaja: ponajprije za slučaj napadaja teritorijalnoga integriteta i postojeće političke nezavisnosti bilo koje članice Društva naroda (čl. X.) a zatim za slučaj ratovanja ne poštivajući propise čl. XII., XIII. i XV. pakta Društva naroda (čl. XVI.). Zanimljivo je, da pakt Društva naroda izbjegava izraz »objava rata«,[6]) te upotrebljava izraze agression, go to war, actions necessary form the maintenance of right and justice. To znači u prvom redu produbljivanje samih sankcija, jer se sankcije čl. XVI. odnose na samo, pa i neobjavljeno ratovanje, a one čl. X. i na sam napadaj, ne tražeći ni da predleži ratovanje.[7]) Prema tome režim pakta Društva naroda poznaje, nezavisno od ranijih tipova napadača, još dva druga. No pošto pakt Društva naroda dopušta i dalje rat kao ultimam rationem za rješavanje medjunarodnih sukoba, to on nije ni mogao da na samu činjenicu objavljivanja nadoveže bilo kakove posljedice; drugim riječima, za taj režim sama objava rata ne stvara još predmjevu napadaja.

Važnost je formalno-pravnih kriterija vanredno povećana prihvaćanjem pariškog pakta (Pakt Briand—Kellogg od 27. kolovoza 1928.) Ovaj pakt vjerno odrazuje, za koliko se od donošenja pakta Društva naroda do

---

5) Čl. 231. versajskoga ugovora. Valja naglasiti, da ondje izreka o krivnji nije nikako utemeljena na povredama ratnoga prava ili povredi neutraliteta sa strane Njemačke, nego upravo na okolnosti, što je Njemačka oglašena napadačem. — Imade pokušaja (cf Clyde Eagleton, članak »The attempt to define war« u International Conciliation, 1930, p. 581 sq), da se prikaže čl. 231 kao partikularno-pravni propis, i to na osnovu slijedećega odlomka iz odgovora savezničkih sila na njemački protest: »Ovaj ugovor treba da označi otstupanje od tradicije i prakse ranijih pomirenja, koja su bila napadno nedorasla problemu prevencije obnove rata«. Mi vidimo u navedenoj rečenici upravo protivno načelo od onoga, koje je Eagleton razabrao: vidimo upravo izražaj svijesti uvodjenju novoga načela u medjunarodno pravo — načela krivnje. No točna je Eagletonova primjedba: »Article 231 was in fact a bill of attainder — a legislative rather than a judicial decree« (p. 590).

6) To je posvema u duhu anglosaksonske doktrine, koja je već 1907. omela ratifikaciju spomenute III. haške konvencije. Po toj doktrini je izričito navještanje rata suvišno, jer da svakomu oruzažnomu sukobu prethodi izvjesno vrijeme napetosti i pripremanja.

7) Prema tome je napadač: a) ona država, koja ratuje bez navještanja rata (u smislu III. haške konvencije od 1907.) i b) država, koja ratuje ne poštivajući postupovne propise čl. XII XIII i XV pakta Društva naroda; — k tome pridolazi c) kao jedini slučaj krivnje zbog povrede materijalno-pravnih propisa napadaj na teritorijalni integritet i postojeću političku nezavisnost bilo koje članice Društva naroda (čl. X. pakta).

Digitized by Google

1928. god. povećala potreba pojedinih država za povećanom sigurnošću i mirom, te je i stoga, na oko barem, prekinuo sistemom pakta Društva naroda, koji je tek formalno-pravnim propisima ograničavao pristupanje ratu. Pariški pakt je pošao dalje: on zabranjuje »utjecanje ratu u svrhu rješavanja medjunarodnih sporova, i potpisnice odriču ga se kao sredstva nacionalne politike u njihovim medjusobnim odnosima« (čl. 8.).[8]) No sam tekst pakta šuti o tome, što je rat; o tome dakle, kada će trebati uzeti, da je pakt povrijedjen. Pitanje je naime zamršeno time, što su ostala netaknuta prava pojedinih država, da drugim zahvatima zahvate u suverenitet drugih država; zahvatima blažim od rata, da ove prisile na izvršivanje medjunarodnih obaveza. Misli se na razne oružane intervencije, okupacije i t. d. Budući da granice izmedju rata i intervencije nisu točno označene, moralo se desiti, da su pored sve to preciznijih zabrana rata pojedine države pod plaštem intervencije (t. j. opravdanih sankcija), dakle bez formalno objavljenoga rata de facto izvršivale ratne čine, actes de guerre, koji i po naravi i po svrsi pretstavljaju rat u tehničkom smislu riječi. Pretstavimo si primjera radi oružanu intervenciju u svrhu prolazne okupacije tudjega teritorija, koju »kažnjena« država kuša omesti, pa i ratnim sredsvima, izazivajući intervenienta na istovrsna djela. Polazeći ovim putem, koji je logičan i praktičan, ratuje se bez objavljivanja rata pod drugom kojom oznakom. Primjer je tome rusko-kineski rat u Mandžuriji 1928. god. i posljednji japansko-kineski rat, vodjen u Mandžuriji, Jeholu i pod Šangajem. Prema tome je i sam Pariški pakt nedostatan i ostavlja slobodne prolaze svakoj »elegantno« opravdanoj povredi duha samoga pakta.[9]) Ove se nedostatke pariškog pakta može popraviti tek još strožom primjenom formalno-pravnih propisa, te je ovdje od velike važnosti priznanje ratovanja dano objavom rata. Država, koja objavljuje rat, priznaje istim tim činom povredu pariškoga pakta, pa i onda, kad je ta objava uslijedila u potpunom poštivanju postupovnih propisa pakta Društva naroda.

Mora se stoga priznati, da pariški pakt nije uspio, da bitno poveća sigurnost pojedinih država. Ova je povećana jedino time, što su otešćani preduslovi ratovanja sa formalno-pravnoga gledišta. Rješenje problema moglo se naći u izgradjivanju nezavisne sudske kontrole i u preciznijem ograničavanju pojedinih pravnih pojmova. Ovim je putem pošao londonski pakt, sklopljen u ljetu 1933. god. izmedju Rusije, njenih susjeda i država Male Antante.[10]) U sistemu medjunarodnoga prava važnost toga pakta ne zaostaje

[8]) Art. 1. »The high contracting partis solemnly declare in the mames of their respective peoples that they condemn recurse to war for the solution of international controversies, and renounce it as a instrument of national policy in their rekations with one an other«.

[9]) Ovo rješenje prakse je izbjeglo drugu jednu mogućnost, koju je i pariški pakt dao potpisnicima u rezervi francuske vlade t. j. da ostaje pravno dopušten obrambeni rat. No pariški pakt nije odredio nikakov postupak u svrhu odredjivanja, koji je rat obramben, te je svaka država u potpunom poštivanju suvereniteta sama sudac o obrambenoj naravi rata. U tom pogledu pariški pakt pogoduje pojedine države, daje im veću slobodu nego li pakt Društva naroda. Postaje nam jasno, zašto se harmoniziranje obaju paktova proglasilo neprovedivim.

[10]) Oznaka »Londonski Pakt« netočna je u toliko, što je jedinstven naziv, a u stvarnosti označuje, iako istovjetan i istodobno usvojen, a ono ipak u dva nezavisna dokumenta izražen sadržaj: definiciju napadača. Jedan od tih dokumenata je »Sigurnosni pakt devetero vlasti«, sklopljen izmedju Rusije, Poljske, Rumunjske, Tur-

Digitized by Google

nimalo za onom pariškog pakta; on nadmašuje i pariški pakt svojom preciznošću, te se ukazuje kao potrebno upotpunjenje samoga pariškog pakta. Londonski pakt nastavlja tendenciju, izraženu već u samom paktu Društva naroda, da se razlikuje rat u užem smislu riječi od raznih sukoba, koji su sa pravnoga gledišta drugačije označeni. Prema tome londonski pakt ponavlja onu zabranu objavljenoga rata, koja je, kako smo vidjeli, implicite sadržana u pariškom paktu.[11]) Londonski pakt ponavlja zabranu povrede teritorijalnoga integriteta, kakovu sadržaje čl. X. pakta Društva naroda. Londonski pakt proširuje tu zabranu na Rusiju, koja nije članica Društva naroda. Oba pakta zabranjuju sam napadaj i ne traže, da predleži rat u tehničkom smislu riječi. Londonski pakt proširuje supstrat napadaja od napadaja na teritorij u užem smislu riječi teritorija (čl. X. pakta Društva naroda) na teritorij, brodove i zrakoplovne objekte koje druge države (čl. 2. točka 3) na napadaj izvršen bilo čijim silama (argumenat iz usporedbe t. 2. sa t. 3. clana 2.). Londonski pakt prosudjuje poput napadaja i jednu od dotadašnjih forma intervencije: pomorsku blokadu obala ili pristaništa koje druge države. Od važnosti je odredba t. 5. čl. 2., po kojoj se imade smatrati napadačem država, koja bi podupirala na svojem teritoriju oružane bande u svrhu prebacivanja u inozemstvo, ili koja bi odbila zahtjev povrijedjene države, da na svojem teritoriju poduzme sve mjere, koje su u njenoj mogućnosti, »da se rečene bande liše svake pomoći ili zaštite«.

Sam londonski pakt se nije zadovoljio normiranjem iznesenih propisa, nego je, za razliku od svih dotadanjih sličnih dokumenata, u posebnom aneksu donio protokol pridodan članu 2. akta, u kojem potpisnice izričito naglašavaju »apsolutni značaj prava spomenutih u članu 2. rečenoga akta«, a pored toga primjera radi konstatiraju, da nijedno djelo napadaja ne može biti opravdano niti unutrašnjom situacijom niti medjunarodnim držanjem jedne države. Za prvo su primjeri: politička, ekonomska ili socijalna struktura, tobožnje mane u njenoj administraciji; nemiri, koji proizlaze iz štrajkova, revolucija, proturevolucija ili gradjanski rat. Za drugo su primjeri: povreda ili opasnost povrede bilo prava, bilo materijalnih ili moralnih interesa jedne strane države ili njenih državljana, prekid diplomatskih ili ekonomskih odnosa, mjere ekonomskoga ili financijalnoga bojkota. Konačno se još naročito naglašava, da pogranični incidenti, koji nisu napadaj u smislu iznesene definicije, niti ne mogu da budu povod ratu, ne mogu da budu casus belli.

Kako se vidi, cijeli londonski pakt, odnosno Litvinovljev govor od 23. ožujka 1933. i Politisov izvještaj Konferenciji za razoružanje od 24. svibnja 1933. odrazuju želju, da ograniče ne samo ratovanje nego i samo pravo intervencije, da time osujete ne samo maskiranje ratnih operacija nego i izazivanje rata i intervencijama. U stvarnosti su te tendencije sušta opreka načela, na kojim je osnovano Društvo naroda. Pojedine države supstituiraju sigurnosti, koja proističe iz pakta Društva naroda, sigurnost na temelju pariškoga i londonskoga pakta.

Kako smo vidjeli, londonski pakt je taksativno naveo sve slučajeve,

ske, Afganistana, Litve, Lotvije, Finske i Perzije. Drugi dokumenat je konvencija o definiciji napadača sklopljena 3. kolovoza 1933. izmedju Sovjetske Rusije, Država Male Antante, Poljske i Turske.

[11]) Po tekstu konvencije o definiciji napadača (čl. 2. t. 1) objava rata pretstavlja jedan slučaj napadaja. Time se konvencija bitno razlikuje od pakta Društva naroda, koji, kako smo istakli, objavi rata ne pridaje nikakove važnosti.

Digitized by Google

koji opravdavaju oglašivanje jedne države napadačem. Slaba je strana takovoga taksativnoga nabrajanja, da pogoduje argumentum a contrario, t. j. dopušta, da se iz zabrane izvede dopuštenje napadaja u kojem slučaju, koji u tom popisu medju zabranama nije izričito naveden. I londonski je pakt ostavio široko, pravom nenormirano polje izmedju slučajeva dopuštenoga napadaja s jedne i slučajeva zabranjenoga napada s druge strane.[12]) Valja naglasiti, da londonski pakt dopušta napadaje u onim slučajevima, u kojima to dopušta pakt Društva naroda. To proizlazi iz toga, što je nabrajanje čl. 2. učinjeno »pod rezervom postojećih ugovora izmedju stranaka, koje su u sukobu«.[13])

Londonski pakt donosi kao novum u samom svojem tekstu (u čl. 1. konvencije o definiciji napadača) navode, kako je stvoren: na osnovu prijedloga sovjetske delegacije podnio je grčki delegat Politis posebni izvještaj »Odboru za pitanja opće bezbjednosti« na konferenciji za smanjivanje i ograničenje naoružanja, a 24. svibnja 1933. spomenuti je odbor ovu definiciju i usvojio. U stvarnosti ta definicija ne nosi ničiji autorski žig, njeno je autorstvo, poput onog najvećega dijela naših znanstvenih tekovina, anonimno; ona je posljedak rasprave, koja se o tom predmetu vodi sve od 1919. god., kada je u versajskom ugovoru Njemačka kao napadač oglašena krivom za žrtve svjetskoga rata. Sve od toga časa produbljuje se ova definicija. Predleži nam cijeli niz definicija, tako iz 1922. i 1924. (o njima bit će govora). Cijelo to gradivo nanovo je sabrano u studiji Odbora za arbitražu i sigurnost, koji je 1928. raportirao devetoj skupštini Društva naroda. Radi se o trim memorandumima: prvom o arbitraži, drugom Politisovom o sigurnosti[14]) i trećem Rutgersovom o čl. X., XI. i XVI. pakta Društva naroda, te ovaj raport nabraja, koja se djela imadu smatrati napadajima, casus belli.

*

Vrijednost londonskog pakta može se najlakše izraziti usporedbom sa najsrodnijim mu paktom — pariškim paktom. Kod objektivne ocjene javlja se kao nepovoljna okolnost onaj, još od pariškoga pakta poznati, nedostatak sankcija. Oba su pakta leges imperfectae. Jedina njihova sankcija je juridički razlog propagande protiv napadača, — a iz svjetskog rata je poznato, od kolike je važnosti ta propaganda.

---

12) Dopušteni su napadaji: u svrhu sankcioniranja prema čl. XVI pakta Društva naroda, kao i napadaj izvršen nakon neuspjeloga posredovanja vijeća Društva naroda. Kao dalji slučaj mogli bi navesti onaj, koji Clyde Eagleton navodi kao primjer napadaja »u svrhu uzdržanja dopitanoga prava« (to maintain an adjudicated right). Slučaj je vrlo problematičan ne samo poradi toga, što nije popraćen nikakvim pozivom na koje vrelo pozitivnoga medjunarodnoga prava, nego i poradi neprecisnosti izražaja, jer se ne zna, da li se radi o opravdavanju napadaja u svrhu p r e v e n c i j e napadaja na to pravo (mogućnost izigravanja je očita), ili se radi o modernoj pojavi one Grotiusove recuperatio rerum. Ispravno je tu recuperatio rerem uslovljavati time, da postoji sudska presuda o tome.

13) Valja istaći, da je time za Sovjetsku Rusiju stvoren poseban, povlašten položaj. Nevezana paktom Društva naroda, za nju ni ne postoji obveza, da prizna opravdanost sankcionalnoga rata ili rata povedenoga nakon neuspjele intervencije vijeća toga Društva. — Položaj je povlašten zato, što ovi propisi važe pored londonskoga pakta kao rezerva tek za one države, medju kojima je to pozitivno pravo ugovorno. Stoga nijedna od potpisnica londonske konvencije ne može s kojih od ovih naslova da navijesti rat Sovjetskoj Rusiji, a da se ne ogriješi o t. 1. čl. 2.

14) Uglavnom su ponovljene njegove sugestije iznesene prigodom rasprave o ženevskom protokolu.

Digitized by Google

Drugi nedostatak pakta jest, što ne odredjuje nikakav postupak oglašivanja napadača. Ovaj je postupak posljednjih deset godina u više navrata bio predmetom raspravljanja u samom Društvu naroda. Ponajprije prigodom izgradjivanja nacrta »Ugovora o medjusobnoj pomoći« (Treaty of Mutual Assistance) iz 1922. god., kad je povjereno vijeću Društva naroda, da oglasi napadača. Kritika toga rješenja je dala povod drugomu jednomu pokušaju: u nacrtu »Protokola za mirno rješavanje medjunarodnih sporova« (od 1924. god., kraće nazivan: ženevski protokol) Politis je zastupao automatsko oglašivanje sadržano u ustručavanju jedne države, stranke u sporu, da se podvrgne arbitražnomu postupku.

Bilo bi poželjno i vjerujemo, da će i u stvarnosti pariški, odnosno londonski pakt biti izgradjen u jednom od oba smjera, bilo prihvaćanjem automatskoga oglašivanja bilo prihvaćanjem sistema sudskoga oglašivanja (bilo to sada po vijeću Društva naroda, bilo po Stalnom sudištu medjunarodne pravde u Haagu, bilo po kojem drugom forumu).

Svi ti nedostaci, kao i sporost u razvitku, odrzuju težnju, da se osiguranja medjunarodnoga mira, provedena u formi medjunarodnih sporazuma, provedu bez povrede državne suverenosti, te se upravo s toga razloga izbjegava odredjivanje onoga, koji bi imao da oglasi napadača i da odredi sankcije. Sam londonski pakt u svojem uvodu jasno izražava ovu rezervu suverenosti: potpisnice prihvaćaju definiciju napadača, »smatrajući, da svaka država ima potpuno pravo na nezavisnost, bezbjednost, obranu svojega teritorija i slobodu razvijanja svojih ustanova, — prožete željom, da osiguraju, u interesu općega mira, svim narodima neprikosnovenost teritorija njihove zemlje«. Ovo insistiranje na neokrnjenosti prava suverenosti, i time skopčano žacanje od odredjivanja medjunarodnih foruma, u punoj mjeri odražava krizu Društva naroda i medjunarodne saradnje.

Cijela ova problematika će doći vrlo skoro do ponovnoga izražaja, jer, kako smo vidjeli, glavna je kategorija dopuštenih ratova, obrambeni ratovi, praktički gotovo jedino po pojmu navalnoga rata označena. Budući da nije moguće donijeti općenito i apsolutno pravilo, da su svi navalni ratovi protupravni (jer su neki dopušteni), to će se od slučaja do slučaja morati odredjivati, da li jedan napadaj daje oružanim protumjerama značaj obrambenoga rata. Prema tome će uslijediti neko približavanje (ili imitiranje) postojećim organima, koji danas rješavaju prijepore o tome, da li postoje izvjesne medjunarodno- pravno relevantne činjenice, i insticucijama, koje danas poznaju sisteme sankcioniranja. Drugim riječima obnovit će se risprava o harmoniziranju pakta Društva naroda sa pariškim paktom, obaziruć se dašto i na londonski pakt. Od časa, kada su ta nastojanja napuštena, pa do danas, teritorijalno, pa prema tome i realno političko, važenje pakta Društva naroda znatno se umanjilo. Situacija je dakle toliko promijenjena, da opravdava pokušaj obnove prekinutih nastojanja, tim više što živo nastojanje za medjunarodnom organizacijom mira, tako londonskim paktom, koja se nastojanja zbivaju izvan Društva naroda, jasnije od ičega dokazuju veliku potrebu te organizacije. Napose je porasla važnost Stalnog sudišta medjunarodne pravde u Haagu, koje se po svojoj teritorijalnoj kompetenciji odnosi gotovo na isti teritorij kao i pariški pakt.

Ova nam je studija dala priliuk, da u jednom dijelu vidimo svu problematiku i sav razvoj pravne organizacije medjunarodnoga mira. Ovaj se

Digitized by Google

razvoj zbiva na mahove, odgovarajući momentanim političkim potrebama[15]) i političkim poteškoćama.[16])

Prema tome je i skup ovako stvorenih pravnih norma nepovezan, neskladan, nepregledan, nepotpun i stoga neefikasan. Teoretski je jasno, da definicija napadača ima tek dvije svrhe: obrazložiti izreku o krivnji u kojem medjunarodnom sukobu i precizirati pojam obrambrenoga rata. Prema tome imale bi definicije navalnoga rata da udju u sistem normi koje daju pravni režim obrambenomu ratu. No pored ovog negativnog odredjivanja pojma obrambenoga rata, taj se pojam odredjuje i samostalno, t. j. na osnovu pozitivnih oznaka (oznaka po navalnom ratum je negativna). Stoga se može desiti, da dodje do kolizije izmedju oba sistema: moći će se deseti, da će se jednu državu oglasiti napadačem na osnovu formalno-pravnih kriterija pojma napadača, a po materijalno-pravnim kriterijama obrambenoga rata bilo bi jasno, da se dotična država nalazi u obrani. U svrhu rješenja te kolizije valja imati pred očima ponajprije to, da je pozitivno odredjivanje, koji je rat navalan, jer pozitivno označivanje isključuje elastičnost argumenta a contrario iz oznake zabranjenoga ratovanja. U pravu ne postoji saglasnost u pitanju, koji efekt valja pridodati povredi formalno-pravnih propisa. Pakt Društva naroda dao je toj povredi apsolutno dejstvo: rat poveden, ne poštivajući postupovne propise čl. XII., XIII. i XV., potpada pod sankciju čl. XVI. i onda, kada predleži koja causa justa ratovanja. Kasnije kodifikacije odstupaju od Kovoga primjera, te prema čl. 10., od. 2. ženvskog protokola povreda pakta Društva naroda ili toga protokola stvara tek predmjevu navalnoga rata, te bi država, koja je formalno-pravno oglašena napadačem, imala još uvijek pravo ekscepcije, t. j. pravo, da dokaže, da je, s materijalnopravnog gledišta gledano, u obrani. Nedostatak je ove varijante, što dopušta teze i antiteze i prema tome traži ustanovljenje koje vlasti sa sudskim kompetencijama, a toga se države žacaju, napose otkada se vijeće Društva naroda usudilo suprotstaviti Japanu. Dogodjaji poput istupa Japana i Njemačke iz Društva naroda oslabili su tu instituciju i unijeli nemir u sam medjunarodni život. Nastala je izvjesna nesredjenost koja se izražava i u pravnoj organizaciji mira. I upravo zato, jer se veća i značajnija normiranja ne mogu očekivati za skoru budućnost, od naročite je vrijednosti londonski pakt. Unatoč rečene nesredjenosti taj je pakt ostvario jednu važnu fazu razvoja — onu, u kojoj se od općenitih i u svojoj općenitosti ranjavih pakta, kao što je pariški pakt, prelazi točnom preciziranju pojmova. On dokazuje neopravdanost skepse nekih savremenih teoretičara i državnika. Tako je od teoretičara 1930.

15) Tako potrebi Rusije, da dobije pravno priznanje država Male Antante, da obzirom na kritički položaj na dalekom istoku olakša svoj položaj u Evropi, što je značilo riješiti besarabsko pitanje na način prihvatljiv za obje stranke.

16) Ove se političke poteškoće odražavaju u nepovezanosti pariškog i londonskog pakta sa paktom Društva naroda, kao i u nedostatku sankcija u tim paktovima.

17) Art. 0. § 2.: »In the vent of hostilities having broken out, any State shall be presumed to be an aggressor, unless a decision of the Council, which must be taken unanimously, shall otherwise declare«. — Ista je ova tendencija i kasnije došla do izražaja u generalnoj konvenciji »za usavršenje sredstava za prevenciju rata«, koja je konvencija 26. ruina 1931. predložena državama na potpis. Toj je konvenciji svrha, da omogući vijeću Društva naroda, da shodnim mjerama postigne opoziv vojnih jedinica, koje su prebačene na teritorij koje druge države. Nepoštivanje odnosnih mjera vijeća stvara za svaku potpisnicu te konvencije »jednu evidenciju prima facie, da je nepokorna stranka pribjegla ratu u smislu čl. XTI. pakta Društva naroda«. Nema sumnje, da odredba, da je evidencija tek prima facie, dopušta protudokaze.

Digitized by Google

Clyde Eagleton došao do zaključka da se pojam napadača nije moglo tako definirati, da bi se praksa tom definicijom mogla poslužiti: »(Ako se sam izraz ne ograničava na prvi napadaj, i ako su izvjesni navalni ratovi (u tom smislu) dopušteni, kao što je nedvojbeno — n. pr. za uzdržanje dopitanoga prava —, onda nije ispravno navalnomu ratu uskratiti opravdanje (then it is not correct do delegalize aggressive war, p. 612). Od državnika je Kellogg usvojio stanovište Sir Austen Chamberlaine, neprijateljsko definicijama napadača (c. Eagleton, p. 613). No kako smo vidjeli, ova su stanovišta oprovrgnuta razvojem pozitivnoga prava.

Historijatu i analizi londonske konvencije o napadaču imali bi pridodati, da je ona nakon izmjene ratifikacionih isprava stupila na snagu 23. ožujka 1934., dakle upravo na obljetnicu spomenutoga Litvinovljevog govora, koji je dao povod donošenju same konvencije.

No razvoj ne sustaje: u ožujku t. g. objavio je moskovski komesarijat za vanjske poslove, dašto bez detalja, da je sovjetska vlada s vladama baltičkih država povela pregovore u svrhu dopunjenja i produljenja pakta od 3 srpnja 1933. Upotpunjenje sastojalo bi se iz obaveze medjusobne zaštite teritorijalnoga integriteta njihovih nacionalnih teritorija i u obavezi arbitražnoga rješavanja medjunarodnih sporova. I bečka »Neue Freie Presse« donijela je svojedobno vijest, da je Sovjeska Rusija medju svojim uslovima za stupanje u Društvo naroda navela i opće usvojenje te definicije napadača. Najnovije vijesti dokazuju primjerenost te konvencije i u bilatetalnim ugovorima, te bi u jugoslavensko-bugarski ugovor o nenapadanju, koji je upravo sada predmet konferencija obiju vada, imale da udju kao osnov i izvjesne točke člana 2. Londonske konvencije o definiciji napadača.[18])

Bilo bi poželjno, da ova najnovija primjena te definicije napadača sretnijom stilizacijom izbjegne opasnosti, da taksativnim nabrajanjem slučajeva napadaja ne pogoduje argumentum a contrario, t. j. da ne dopusti, da se iz zabrane izvede dopuštenost napadaja u kojem slučaju, koji ovdje ne bi bio predvidjen. Bilo bi nadalje poželjno, da se u ovom slučaju bilateralne primjene upotrijebi, u istom dokumentu ili u kojem drugom, tehnika medjunarodne arbitraže u svrhu oglašivanja napadača i, naravno, u svrhu raščišćivanja spornih pitanja.

Primjena § 21. kz. - Da li § 21. kz. ima veze sa §§ 71. i 72. kz.?

Napisao Mijušković B. Jovan, sudac pećkoga prvostepnoga suda.

U »Pravosudju« za mjesec siječanj t. g. pozabavio se dr. Dušan Subotić, predsjednik kasac. suda u Beogradu, u želji, da što više doprinese pravilnoj sudskoj praksi, sa §-om 21. novoga k. z., u kome je riječ o neznanju i nepravilnom shvaćanju zakona, »izlažući u najkraćim potezima stanje nauke i prakse u tom pogledu«. Poslije kratkoga izlaganja stanja nauke u ovom pi-

[18]) Bugarska je jedino učinila rezervu u pitanju graničnih incidenata time, da se za povrede granica ovakovim incidentarnim povodima ne uzmu na odgovornost same vlade, t. j.: da se prije primjene bilo kakovih sankcija u slučaju izvjesnih incidenata i spornih pitanja zatraži artibražu Društva naroda.

Digitized by Google

tanju, prikazao je i dva slučaja primjene § 21. k. z. od strane kasac. suda u Beogradu, tvrdeći, da u »praktičnoj primjeni novoga k. z. od 1. siječnja 1930. do kraja 1933. godine kasacioni sud u Beogradu nije imao ni jednoga slučaja primjene § 21. k. z. od strane okružnih sudova, ali je sam kasacioni sud povodom izjavljenih revizija primijenio isto naredjenje u dva slučaja poslije javnoga pretresa, u kojima je utvrdjeno pogrješno shvaćanje zakona i njegovo nedovoljno poznavanje, pa je u oba slučaja uzeto, da se tiče »osobito lakih slučajeva«i optužene je oslobodio kazne«.

Izgleda nam, da je u ovom tvrdjenju, — da nije bilo primjene § 21 k. z. od strane okr. sudova na području kasac. suda u Beogradu u vremenu od 1. siječnja 1930. do kraja 1933. godine, — gosp. Subotić vjerovatno mislio samo na novoosnovane okruž. sudove na području beogradskoga i jednoga dijela skopljanskoga apelac. suda, a ne i na prvostepene sudove, koji još funkcioniraju po staroj organizaciji na području južne Srbije. Ovo zbog toga, što mi je poznato, da je u jednom slučaju u 1932. god. i pećki prvostepeni sud primijenio § 21. k. z., koji sam slučaj prikazao u »B r a n i č u« za mjesec ožujak 1933. str. 127—130, sa kratkim tumačenjem.

Zbog pravilne sudske primjene § 21. k. z. i pitanja, da li sud može na osnovu § 21. k. z., kada nadje, da u radnji izvršioca stoji krivično djelo, ali da je, s obzirom na prilike, pod kojima je učinjeno, o s o b i t o l a g a n s l u č a j, osloboditi ovoga od svake kazne, iako taj lagani slučaj nije zakon u posebnom dijelu izrično predvidio, kao što to traži § 72. k. z., a kojeg se pitanja gosp. Subotić u spomenutom članku nije dotaknuo, kao ni kasacioni sud u slučajevima od njega prikazanim, ma da to pitanje može da bude i sporno, — držim ne će biti izlišno, da taj slučaj ovdje ponovim.

Pećki prvostepeni sud presudom br. 11.187/32. našao je, da u radnji optuženoga Š. O. I., piljara iz Dj., što je u 1931. godini primio na čuvanje jedne vojničke cipele od T. Ž. redova 2. čete 56. pješačkoga puka u Dj., dok se ovaj vrati sa odsustva, stoji djelo iz § 122. k. z. Dalje je sud našao, da bi se optuženomu s obzirom na priznanje djela, imala i kazna odmjeriti po ovom zakonskom propisu za ovo djelo. Ali imajući u vidu okolnost, da optuženi po uvjerenju suda nije znao, da je primanje vojničkih cipela od vojnika na čuvanje kažnjiva radnja, da je redov T. Ž., posilni kod potporučnika M. M. bio njegov prijatelj i susjed i najzad da je optuženi, primajući cipele na čuvanje, vjerovao, da čini samo uslugu svome prijatelju, kao što je u stvari i bilo, a ne i krivičnoo djelo, sud je našao, da se isti po § 21. k. z. ima o s l o b o d i t i s v a k e k a z n e, pošto je ovdje, po nahodjenju suda, j e d a n o d o s o b i t o l a k i h s l u č a j e v a. Sve ovo još i zbog toga, što se u mjestu optuženoga smatra nedostojno odreći takvu uslugu ma kome, a pogotovo svome prijatelju susjedu, koji ga je zamolio samo, da mu pričuva cipele do povratka sa odustva, koje nije u tom momentu mogao ostaviti na stanu dotičnoga potporučnika uslijed toga, što je stan bio zaključan, a on već bio spreman za polazak, jer su ga čekala kola. Dalje je sud našao, da ovdje ima mjesta primjeni § 21. k. z., iako u § 122. k. z. nije izrično predvidjeno, da sud za ovakovo djelo može u osobitom lakom slučaju krivca osloboditi svake kazne, kao što to traži § 73. k. z., jer da se tamo govori o drugim slučajevima, a ne i o slučajevima, o kojima se govori u § 21. k. z.

Ovu presudu prvostepnoga suda osnažio je i kasacioni sud u Beogradu rješenjem od 23. rujna 1932. br. 6582.

Digitized by Google

Iz ovoga primjera se vidi, da je prvostepeni sud, rješavajući postavljeno pitanje, našao, da § 21. k. z. nema veze sa § 73. k. z., i da je posljednju odredbu in fine § 21. primijenio i na djelo, za koje u posebnom dijelu krivičnoga zakonika nije izrično predvidjeno, da sud za takvo djelo može u osobitom lakom slučaju krivca osloboditi i od svake kazne.

Prikazujući ovaj slučaj u »Braniču«, bio sam postavio pitanje, da li je opravdano ovo gledište prvostepnog i kasacionoga suda, da § 21. k. z. nema veze sa § 73. k. z., iako ovaj posljednji predvidja, da se u osobito lakim slučajevima, koje zakon izrično predvidja, učinilac... može osloboditi i od svake kazne. Odgovarajući na ovo pitanje, tvrdio sam tamo, da § 21. k. z. zaista nema veze sa § 73. k. z. Pri tom ostajem i sada, a iz daljega izlaganja ćemo vidjeti, da li je to točno.

U § 21. k. z. veli se: »Neznanje ili nepravilno shvaćanje ovoga krivičnoga zakona nikoga ne izvinjava, ali s obzirom na prilike, pod kojima je krivično djelo učinjeno, može sud izreći blažu kaznu, a u osobito lakim slučajevima može osloboditi i od svake kazne«. Dakle, § 21. k. z. radi o pravnoj zabludi. Ona se prema ovomu zakonskomu propisu sastoji u »neznanju ili nepravilnom shvaćanju krivičnog zakonika.« Po pravilu pravna zabluda nikoga ne izvinjava: »Ignorantia juris nocet«. Ovo pravilo je važilo ne samo za naš stari krivični zakonik, »već — kao što veli dr. Subotić — i za svaki drugi zakon; važilo je kao ustavno naredjenje«. Srpski projekat od 1910. godine strogo se držao ovoga načela, jer se u njegovim motivima o ovom pitanju izrično veli: »Projekat ne usvaja zahtjev, da učinitelj zna, da je njegovo djelo protivzakonito stoga, što bi bilo opasno, ako bi održanje pravnoga poretka zavisilo od toga, da li je svaki pojedinac znao, da li je njegovo djelo bilo protivpravno. To je naročito opasno kod naroda, u kome vaspitanje, škola i život još nisu toliko učinili, da svaki bude svjestan svojih naravstvenih pravnih dužnosti, jer se do ovoga ne dolazi samo objavljivanjem i čitanjem zakona. U nas još nije u dovoljnoj mjeri razvijen osjećaj za odgovornošću. Zbog toga se ne može ni dopustiti, da neznanje zakona isključuje umišljaj.« Ali pri ovom gledištu nije ostao naš novi krivični zakonik, nego je poput moderne nauke... izašao donekle na susret zahtjevima života. Sa etičkoga gledišta o jednoj dužnosti u smislu, da je njezina povreda krivica može biti riječi samo u toliko, u koliko ova dužnost postoji psihološki, jer onaj, koji nije svjestan dužnosti, ne može je kao kriv ni povrijediti. Ali ipak kao što pravo ne može provesti do kraja ovo etičko načelo, jer ono zbog svoje prirode mora tu praviti neke izuzetke,[1]) tako isto zbog toga (dr. Čubinski, op. cit.) zakonodavac mora da zadrži načelo »ignorantia juris nocet«, »koje je neophodno potrebno za egzistenciju i dobro funkcioniranje prava«, ali od kojega načela takodjer mora dopustiti izuzetke. O svemu ovome je vodio računa i naš § 21. k. z., koji, kao što znamo, predvidja, u slučaju neznanja ili nepravilnog shvaćanja zakona, da sud može: a) s obzirom na prilike, pod kojima je krivično djelo učinjeno, izreći blažu kaznu, i b) u osobito lakšim slučajevima osloboditi i od svake kazne.

Prema tome, ako ne postoje izuzetne prilike, nitko se ne smije po pravilu pravdati ne samo neznanjem, već i nepravilnim shvaćanjem zakona. Da

[1]) Vidi o tome opširnije kod dr. Čubinskoga, op. cit., str. 68 do 69.

Digitized by Google

li postoje te izuzetne prilike, veli dr. Čubinski (op. cit.) ima da riješi sud. Sa ovim se i mi slažemo, ali ne i sa njegovim daljim umovanjem, da § 21. ima veze sa §§ 72. i 73., gdje veli: ...»u osobito lakim slučajevima (v. § 73.), ako se prizna, da te prilike postoje, može sud kaznu potpuno u k i n u t i, a u ostalim slučajevima izuzetne prirode može izreći b l a ž u kaznu. Po analogiji sa drugim sličnim kombinacijama tu bi trebalo da ublaživanje kazne sud učini po svojoj slobodnoj ocjeni, ali u koliko to nije izrično dopušteno (§ 72.), sud nije za to ovlašćen i može smanjiti kaznu samo po propisima §-71.« Dakle, po njem § 21. ima veze sa §§ 72. i 73. i sud na osnovu ovoga zakonskoga propisa može učinioca krivičnoga djela o s l o b o d i t i k a z n e, ako postoje izuzetne prilike, pod kojima je učinjena, samo ako je to osobito lak slučaj, o kome govori § 73., a kada je taj slučaj predvidjen u posebnom dijelu krivičnoga zakonika. Sasvim suprotno mišljenju pećskoga prvostepenoga i kasacionog suda. Da vidimo da li je to tako.

Doduše u § 73. stoji: »U osobito lakim slučajevima, koje zakon izrično predvidja, učinilac se može osloboditi i od svake kazne«; a odmah u svojem II. od. dodaje: »Osobito lak slučaj postoji, kada je krivica učiniočeva tako neznatna i posljedice djela tako neznačajne, da nema potrebe za kažnjavanje«. Iz toga izlazi, da je domašaj § 73., k a d a p o s t o j i l a k s l u č a j, k o j i j e z a k o n u p o s e b n o m d i j e l u i z r i č n o p r e d v i d i o, d a j e k r i v i c a n e z n a t n a i p o s l j e d i c e d j e l a n e z n a č a j n e. A ti laki slučajevi, koje zakon izrično pridvidja, spomenuti su u posebnom dijelu kriv. zakona u §§-ima 171., 202., 245., 250., 320., 323., 325., 338., 341., 365., 370., 373., koji — kao što se vidi — nisu mnogobrojni.[2])

Ovo ograničenje, što zakonodaavac nije dopustio, da sud može iskoristiti to pravo u svim slučajevima, gdje to smatra za potrebno, dakle po svojem slobodnom uvjerenju, dolazi vjerojatno od tuda, što bi tada postao izlišan čak i kazneni zakonik (dr. M. Čubinski: op. cit. str. 181.), jer bi se cijelo krivično pravosudje ostvarivalo samo po nahodjenju suda, bez obzira na gledište i želje zakonodavca. »Na taj način bi mogla doći sudska samovolja i potpuno šarenilo u praksi, te bi načelo »n u l a p o e n a s i n e l e g e« izgubilo svaki stvaran značaj. Stoga je gornje pravo (i to sa puno razloga) dodijeljeno sudu samo u slučajevima, kada zakon (naročito u posebnom dijelu) daje za to sudu i z r i č n o o v l a š t e n j e. Ali to još ne znači, da bi se posljednja rečenica § 21. imala primijeniti samo u slučajevima, koje je zakonodavac predvidio u posebnom dijelu (§ 73.), pošto bi se ovakvim tumačenjem § 21., iako ima svoje logičnosti, i suviše skučio njegov domašaj, da ne kažemo, da bi ova njegova odredba možda postala i izlišna. Kada sud za ova djela (lake slučajeve, koji su izrično spomenuti u posebnom dijelu krivičnoga zakonika § 73.) može izvršioca osloboditi svake kazne samo za to, što je to lak slučaj, onda bi bila suvišna odredba § 21., da za taj laki slučaj može sud osloboditi kazne još i zbog neznanja ili nepravilnoga shvaćanja istoga. Smisao § 21. nije taj. Njegov je smisao: da izvršilac može učiniti m a k o j e djelo iz krivičnoga zakonika, počev od § 21. do § 400., iz neznanja ili nepravilnoga shvaćanja i da mu ta zabluda u načelu ne će pomoći. Ali izuzetno, s obzirom na prilike, pod kojima je krivično djelo u danom slučaju učinjeno,

[2]) Analogno sud može učinioca osloboditi kazne još i za djela predvidjena u §§-ima 131, 139, 147, 181, 298, 351, 352 i 399 k. z., iako u istima nije rečeno, da sud to može učiniti zbog toga, što je to lak slučaj.

Digitized by Google

ostavljeno je sudu, da cijeni, da li je tu osobito lak slučaj, te prema tome, da primijeni ili ne odredbu § 21. in fine. Doduše, ovdje bi se moglo primijetiti, da sud i kod primjene § 73. ima da cijeni, da li je u danom slučaju lak slučaj ili ne. To je točno. Ali ne i kod svih kriviènih djela od § 91. do § 400., nego samo kod izvjesnoga broja tih djela, koja je zakon izrično spomenuo u posebnom dijelu, a koja smo mi već nabrojali gore.

Najzad, ako bi se stalo na gledište dr. Čubinskoga, onda bi se moralo doći do zaključka, da je zakonodavac u § 21. navedeni izuzetak od općega načela »ignorantio juris nocet«, — da sud, s obzirom na prilike, pod kojima je krivično djelo učinjeno, može izreći blažu kaznu, a u osobito lakim slučajevima i osloboditi od svake kazne, — koji je, kao što smo vidjeli, tvorevina moderne nauke i potreba stvarnoga života, predvidio samo za ograničeni broj krivičnih djela. Da li se zaista može primiti ovakvo tumačenje §-a 21? Ne. Jer se u § 21. veli, da neznanje ili nepravilno shvaćanje »ovoga kriviènog zakonika«, t. j. ma kojega zakonskoga propisa od § 91. do § 400. nikoga ne izvinjava. To je opće načelo: Ignorantia juris nocet, koje je zakonodavac ublažio ovlašćenjem danim sudu u istom zakonskom propisu, da s obzirom na prilike, pod kojima je krivično djelo učinjeno, dakle ma koje djelo, može izreći za to djelo blažu kaznu, a u osobito lakim slučajevima i osloboditi od svake kazne, a ne samo za djela, za koja govore §§ 72. i 73. Ako bi se protivno uzelo, ne bismo mogli naći razloga za takvo postupanje zakonodavčevo.

U prilog našega tumačenja mogli bismo navesti i mišljenje dra T. Živanovića,[3]) da se »odredba § 21. odnosi naravno i na zločine i prestupe van k. z.« Dakle, on mu daje najšire tumačenje, s obzirom da opći dio krivič. zakonika mora, naravno, da važi i za zločine i prestupe iz ostalih zakona, u koliko u ovima nije drukčije propisano (§ 13. k. z.).

Završujući ovo izlaganje o primjeni § 21. in fine, iako u praksi nije bilo bar do sada sporno postavljeno pitanje, poželeti je, da i drugi kažu koju riječ o njemu.

Adhezioni ili pridružni postupak[1])

Napisao dr. Ćulinović Ferdo, predsjednik okruž. suda u Bijeloj Crkvi.

I. — Pobornici t. zv. teorije svrhe u krivičnom pravu,[2]) medju njima naročito Welcker,[3]) smatrali su, da je glavna i osnovna zadaća kazne i kriv.

[3]) Krivični zakonik i t. d.. 1930. god., str. 27., napomena pod 1. uz § 21.

[1]) Literatura: Boža Marković: Udžbenik sudskog krivičnog postupka, Beograd, 1930. str. 214 i sl.; Toma Živanović: Stranke u kriv. sudskom postupku. — u »Pravnom pregledu« II. 1922; Mih. Čubinski: Naučni i praktični komentar zakonika o sudskom krivičnom postupku, str. 145 i sl., Supsidijarna optužba u našem krivičnom postupku — u »Policiji« br. 21—24 iz 1930; Lav Hönigsberg: Zakon o sudskom kriv. postupku, Zagreb, 1929; Metod Dolenc: Teorija sudskog krivičnog postupka, Beograd, 1933; Mih. P. Jovanović: Glavna načela krivičnog postupka, — u »Pravnom pregledu« II iz 1922 god.; Stojan Jovanović: Privatni učesnik — netužilac ili supsidijarni tužilac — u »Pravosudiu« br. 3 iz 1933 god., Potsetnik za primenu sudskog krivičnog postupnika. Beograd, 1931.Uloga privatnog učesnika — netužioca u sudskom krivičnom postupku, — u »Pravosudju« br. 2 iz 1933, Može li privatni učesnik kao

Digitized by Google

prava, da se restituira deliktom povrijedjeni pravni interes; po tom shvaćanju kazna bi imala služiti za uspotavu ranijeg pravnog stanja i za naknadu one idealne štete, koju je deliktom okrivljeni nanio pravno organizovanoj zajednici. Ovdje se u prvom redu mislilo na uspostavu t. zv. ravnoteže u pravnim odnosima, a koja nastaje kaznom za povrijedjeno pravo. Socijalna represija antisocijalnosti iscrpljivala bi se dakle ovdje u traženju t. zv. »pravedne naknade«, u traženju da okrivljeniku nanese jednako teško zlo, koje je on svojim deliktom nanio zajednici i povrijedjenom licu. Ne mislimo braniti ovakvo zastarjelo i osnovnim načelima modernog krivičnog prava skroz suprotno shvaćanje, jer takva »pravednost« ne može imati mjesta kraj pozitivnih osnovnih načela modernog krivičnog prava. Poslije teškog krvoprolića u svjetskom ratu čovječanstvo je zaista i ćudoredno posrnulo. U mnogim stvarima vratili smo se čak i onamo, na što više nismo ni mislili kao na mogućnost. Pa ipak možemo ustvrditi, da je talionsko načelo i takvom našem, sadanjem, modernom shvaćanju krivčnog prava i potrebe socijalne represije antisocijalnosti, uza sve moguće nastranosti, ipak toliko strano i u protivnosti s bitnim načelima kriv. prava. Unatoč toga, da i danas još ima po koji ugledni i odlučni branilac takvog stanovišta, nesumnjivo je, da se odmazda više nikako ne će udomaćiti u krivičnom pravu. Neosporno je, da i danas ima pokušaja, da se to zastarjelo shvaćanje vrati na područje kriv. prava, no to je toliko sporadički i toliko su to bolesne pojave, da se o njima kao o pozitivnim kretanjima u razvoju modernog kriv. prava i ne može govoriti. Pored toga se vidi, da se želi i takva nastojanja makar formalno prilagoditi formi i tekovinama modernog kriv. prava.[4])

Očevidno je, da se u krivičnom pravu kod kažnjavanja ne može ići za tim, da se potpuno uspostavi ranije, deliktom povrijedjeno, pravno stanje. Nemoguće je tražiti u kazni mjeru zla, kojom će se »nadoknaditi« deliktom naneseno zlo. Factum infectum fieri nequit. Zločin se može oprostiti, može se i zaboraviti, treba ga svakako nastojati shvatiti, ali se potpuno izbrisati, kao da uopće nije ni postojao, nikako ne da. Pa kada bi se to i dalo, ne može se to učiniti sudskom odlukom u obliku kazne. Kazna ne može tomu da služi. Metak se iz puške više ne da vratiti na staro mjesto, a mrtav čovjek ne će se iz groba dići ni uslijed najteže kazne okrivljenika.

---

oštećeni govoriti i o krivici na glavnom pretresu. — u »Pravosudju« br. 6 iz 1933; Krsta Marić: Može li privatni učesnik govoriti i o krivici na glavnom pretresu — u »Pravosudju« br. 5 iz 1933; Slavko Tomić: Privatnopravna potraživanja i odluke suda o njima. — u »Pravosudju« br. 7 iz 1933; Garraud: Precis de droit criminel. 1912; Schnek: Der Adhäsionsprocess nach d. österr. Rechte, 1928.

2) Upotrebljavmo ovaj izraz »krivično pravo« s obzirom na zakonski utvrdjenu terminologiju, ma da ni po našem pozitivnom pravu, s obzirom na djelimično barem usvojeno determinističko shvaćanje, taj izraz ne bi potpuno odgovarao svojoj svrsi.

3) Die letzen Gründe v. Staat, Recht und Strafe. 1913, str. 246 i sl.

4) Posljednji pokušaji reforme kriv. prava u Njemačkoj ukazuju na nastranost shvaćanja kazne kao isključivog instrumenta socijalne osvete. U našem radu »O slobodi volje« istakli smo jasno sve nezgodne strane osvete kao osnova i svrhe kazne. Ako je nešto nećudoredno, nedopušteno i kažnjivo u jednoj ruci, ne može imati drugo svojstvo u drugoj ruci. Osveta je akt afekta i zato joj nema mjesta u kaznenom pravu. Ako je osveta promišljena, ako se ona izvadja umišljeno, tada ukazuje na pokvarenost, na nesocijalnost dotičnika, a ni s te strane ne može se usvojiti ni opravdati kao socijalna mjera.

Digitized by Google

Pa ipak, uza sve to ne može se kod razmatranja krivičnog djela preći preko povreda pravnih interesa, koje je delikt izazvao. Ako se sam učin kaznom više ne može uspostaviti u ranije stanje, ako se majci ne može više vratiti ubijeni sin, to još ne znači, da se ne smije ili da se barem ne može osvrtati na mogućnost uspostave onog, što je očevidno moguće i što se ukazuje kao preko potrebno.

Kod većine delikata, naročito onih protiv imovinskih interesa, šteta je jedan od osnovnih motiva delikata. Ta je šteta u svojem pozitivnom obliku i dovela do izvjesne protupravnosti. Kradju je okrivljeno lice upravo i počinilo u namjeri, da tim samovlasnim prisvajanjem tudje pokretne stvari sebi pribavi protupravnu imovinsku korist. Korist je dakle bila jedan od njegovih osnovnih pokretača, da izvrši kradju.

Ako će se delikt sasvim nastojati shvatit, tada će biti potrebno, da se zagledaju pored elemenata samog učina i oni elementi, koji su tom učinu prethodili; a naročito oni, za koje je očito, da su s učinom u uzročnoj vezi. Prema tomu kod kradje sudu će biti potrebno, da se osvrne kako na sam učin, tako i na motive, koji su tu kradju izazvali. Ti su motivi, rekli smo, želja za protupravnim obogaćenjem ovim prisvojenjem tudje pokretne stvari bez znanja ili protiv volje njezinog sopstvenika. Sud će se dakle pri ustanovljenju krivnje i socijalne represije te krivnje morati osvrnuti i na nastalu štetu.

Sud će morati još dalje da ide u tom pravcu, on će morati da zaustavi nastalu inkriminiranu protupravnost, ako već dotle nije učinjeno. Tako n. pr. sud će kod kradje morati okrivljeniku oduzeti tudju pokretnu stvar, koju je ovaj od drugoga protupravno i samovlasno oduzeo. Kada to sud ne bi učinio, on bi dopustio, da se i dalje produžuje ono protupravno i zabranjeno, kažnjivo stanje, radi kojega se okrivljeniku upravo i sudi.

Nesumnjivo je, da je zadaća krivičnog postupka u prvom redu i u njegovoj osnovi, da se suzbije antisocijalnost, ukazana u konkretnim slučajevima. Ali pored toga vidimo, da je upravo radi te osnovne zadaće kriv. postupka potrebno osvrtati se i na one činjenice, koje nisu u neposrednoj vezi sa samom kaznom odnosno sa socijalnom represijom antisocijalnosti uopće. Da se sam delikt — što je najviše moguće — potpuno shvati, treba se osvrtati i na elemente, koji su ma koliko u izvjesnoj vezi sa odgovornošću delinkventa. Sud će dakle morati da se osvrće pri tomu i na štetu, koju je delinkvent nanio izvjesnim licima. Često puta to spada u samo djelo i to se dakle nikako ne će moći mimoići.[5])

U svemu, što smo istakli, vidi se opravdanje i umjesnost adhezionog ili pridružnog postupka. A d h e z i o n i p o s t u p a k s a s t o j i s e u o s t v a r e n j u o š t e ć e n i k o v o g z a h j e v a z a n a k n a d u š t e t e, k o j u m u j e o k r i v l j e n i k n a n i o i z j e s n i m d e l i k t o m.

Osnovna je zadaća kriv. postupka, istakli smo, ustanovljenje socijalne represije delikta i antisocijalnosti. No kako u najviše slučajeva šteta spada

[5]) Ovo važi naročito za delikte imovinskog značaja, gdje je šteta neposredno u samom učinu. Nasuprot tomu kod neimovinskih delikata šteta se ukazuje samo posredno, a ne neposredno iz samog učina. — No i ako se sud mora po zvaničnoj dužnosti radi ustanovljenja materijalne istine da osvrće i na nastalu štetu kao jedan od motiva za dotičnu protupravnost, sam sud ne će moći dosudjivati naknadu štete oštećenicima, ako to ovi sami nisu propisanim načinom i na vrijeme od suda zatražili.

Digitized by Google

u osnovne elemente inkriminiranog učina, to će biti umjesno baš i za tu svrhu (socijalnu represiju antisocijalnosti) da se sudac osvrne i na oštećenikov zahtjev za naknadu štete. To će biti potrebno u svakom slučaju, kada je iznesen pred sud takav zahtjev, ali samo ako ostvarenje toga zahtjeva nije na štetu osnovne zadaće kriv. postupka.

Odnos izmedju deliktom oštećenoga lica i okrivljenika karakterisan je dotičnim deliktom i uslijed njega povedenim krivičnim postupkom. No i ako je izmedju njih veza tako neposredna, pravna priroda ovih povreda i zahtjeva za pravnu sankciju nije jednaka. Kod delikata vidimo dvostranu povredu pravnih interesa: s jedne strane je deliktom povrijedjen opći pravni interes, da se pravni poredak održi neporemećen, kako bi svatko mogao nesmetano uživati u društvu svoja zajamčena prava; s druge strane povrijedjen je deliktom pravni interes izvjesnog lica, koji ima pravo, da od pravno organizovane zajednice traži zaštitu svojih interesa. U prvom slučaju radi se o povredi javnopravnog značaja, jer je povrijedjen javnopravni interes; u drugom slučaju radi se o povredi privatnopravnih interesa, jer je delikt samo veza, samo osnov potraživanja, koje ima jedan gradjanin prema drugomu.

Ova činjenica je izazvala kao nužnost zahtjev, da se sud u kriv. postupku nikada ne smije sam obazirati na naknadu eventualne štete nanesene deliktom izvjesnomu licu. Kriv. postupak je javnopravni akt, izazvan povredom javnopravnih interesa. Državni organi istupaju protiv okrivljenika kao zaštitnici i promicatelji tog općeg interesa. Privatnopravne interese brani pravno organizovana zajednica samo na zahtjev povrijedjenoga lica. Prema tomu će u pomenutim slučajevima biti potrebno, da se oštećeni obrati na sud točno odredjenim zahtjevom za naknadu štete, koju je pretrpio izvjesnim deliktom.

Istakli smo napriijed, da će sud biti dužan, da zaustavi protupravnost, radi koje sudi izvjesnomu delinkventu. Taj zahtjev proizlazi iz same biti i sadržaja dotične protupravnosti i zadaće suda kao organa pravno uredjene zajednice, da i on štiti pravni poredak od ovakvih poremećenja. Ovaj zahtjev nije ni prividno u koliziji s potrebom, da deliktom oštećena lica sama pretbodno istaknu svoj zahtjev za naknadu štete. Su će obustaviti izvjesnu protupravnost, jer će n. pr. okrivljeniku radi zločina kradje m o r a t i oduzeti tudju pokretnu stvar. Ali da sud tu stvar vrati oštećenomu licu, ono će morati pristupiti kriv. postupku kao oštećenik i iznijeti ovakav svoj zahtjev. Inače će sud konfiskovati oduzeti predmet, ali ga ne će izručiti oštećeniku bez njegovog izričitog zahtjeva. To proizlazi iz privatnopravnoga značaja štete nanesene privatniku. Sam delikt znači prvenstveno povredu javnih interesa; šteta imovinskog ili ličnog značaja nasuprot izvjesnomu licu pretstavlja samo osnov za privatnopravno potraživanje.

Odatle proizlazi, da se oštećenik mora p r i d r u ž i t i kriv. postupku, ako želi ostvarenje svojih privatnopravnih zahtjeva za naknadu štete. Radi toga se ovaj postupak i zove adhezioni ili pridružni postupak.

S obzirom na ove osnovne značajke nalazimo, da je posve opravdano, što se u mnogim zakonodavstvima oštećeniku ne pridaje značaj stranke u krivičnom postupku. On je samo p r i v a t n i učesnik,[6]) on je samo oštće-

[6]) Prema stilizaciji § 6 k. p. omogućena su raznolika shvaćanja u pogledu pitanja, da li je oštećeni, odnosno privatni učesnik, stranka u kriv. postupku ili ne. U toj normi govori se uopće o strankama u kriv. post. i u 6 i 7 tog §-a govori se

Digitized by Google

nik.[7]) gradjanskopravno zainteresovano lice.[8]) Čak i onda, gdje je po pozitivnom pravu moguće, da priv. učesnik preuzme zastupstvo optužbe kao samostalni i nezavisni tužilac,[9]) ni tu više ne nastupa privatni učesnik kao procesualni čimbenik, koji ide isključivo za realizacijom svoga privatnopravnog interesa, za naknadom delitom pričinjene štete. U ovakvim slučajevima oštećenik je prvenstveno tužilac, on je organ javnog interesa, da se prema ukazanoj antisocijalnosti izreče i sprovede socijalna represija. Oštećenik je u takvim slučajevima javni tužilac in supsidio, on je **supsidijarni**[10]) **tužilac**, a u drugom tek redu privatni učesnik, koji ide i za realizacijom svojih povrijedjenih privatnopravnih interesa.

Krivo je mišljenje, prema komu je adhezioni ili pridružni postupak izazvan akuzatornim načelom u priv. pravu. Akuzatorno načelo zahtijeva za svaki kriv. postupak prethodno zahtjev za to legitimiranoga lica, ovlašćenog tužioca za kriv. progon. Takav zahtjev za kriv. progon, t. j. tužba nije sadržajno ni formalno istovjetna sa zahtjevom oštećenika, **privatnog** učesnika,[11] da mu se kondemnatornom presudom protiv okrivljenika ustanovi i naknada štete, koju mu je ovaj svojim deliktom prouzrokovao. Taj zahtjev privatnog učesnika može postojati i biti ostvaren samo pod pretpostavkom, da postoji osnovana tužba i da se takva tužba od strane krivičnoga suda usvoji. Sam za sebe oštetni zahtjev ne može se podići,[12]) jer se ne

o oštećenom i o privatnom učesniku. Prema tomu moglo bi se zaključiti, da se i ta lica mogu smatrati strankama u kriv. post. No ovaj je zaključak netočan, jer je u od. I. tog §-a izričito istaknuto, da se pod strankom ima razumijevati »tužilac kao i onaj, protiv koga teče krivični postupak«. Ostala lica spomenuta i definirana u toj normi ne smatraju se dakle strankama.

7) Oštećenik sam po sebi još nema procesualnog položaja u kriv. post. Pretpostavka je za to, da se on krivičnomu postupku pridružio sa zahtjevom, da mu se naknadi šteta. Sve dotle on ne može imati nikakva uticaja na tok procesa. Ako oštećenik ne traži naknadu štete, koja mu je navodno nanesena izvjesnim deliktom, on nema prava niti na kakvo učešće u kriv. post.

8) Ova okolnost ipak ne sprečava, da se tom privatnom učesniku omoguće izvjesna tužilačka prava, barem supsidijarne prirode, za slučaj, da se organ javne optužbe odrekne zastupstva optužbe i tako onemogući priv. učesniku ostvarenje njegovog zahtjeva za naknadu štete u kriv. post. Takva jamstva pružaju oštećeniku, koji se pridružio pokrenutom kriv. postupku, gotovo svi moderni kriv. postupnici, a medju njima i naš zakon o kriv. post. od 16. veljače 1929.

9) Kao n. pr. po § 53 našega k. p., po austr. k. p., po talijanskom k. p., art. 44. capo IV. po poljskom k. p., gdje je privatni učesnik nuzgredni ili pomoćni tužilac (čl. 68).

10) Krivo zaključuju oni, koji smatraju supsidijarnu tužbu kao privatnu. Upravo već sam naziv »supsidijarni tužilac« upućuje nas na protivan zaključak, naime da priv. učesnik u takvom slučaju zamjenjuje javnoga tužioca, koji je iz bilo kojega razloga odustao ili se odrekao optužbe. Istina njemački k. p., a slično tomu i novi poljski k. p. ne govore o supsidijarnoj privatnoj tužbi, odnosno o sporednom tužiocu, no po našem k. p. supsidijarna optužba ima nesumnjivi javni značaj.

11) Ma da im je zajednički interes, da se krivična tužba osvoji i da sud osudi okrivljenika radi delikta, kojim je nanesena šteta priv. učesniku.

12) Zahtjev za naknadu štete može se podići samo uz tužbu protiv izvjesnog lica radi kakvog delikta. U vezi stime različito je u dosadanjoj praksi rješavano pitanje, da li oštetni zahtjev za naknadu štete može kod privatnih tužbi podići i osoba, koja nije tužilac. Polazeći od zakonskog odredjenja pojma privatnog učesnika u od. 7 § 6. k. p., smatralo se, ma da dosta rijetko, da se takva intercesija može dopustiti i svakoj trećoj osobi, oštećeniku u svakom kriv. postupku, dakle i kod privatnih tužbi. Moguće je naime, da bude oklevetana cijela izvjesna ustanova, a da kao privatni tužilac nastupi samo jedan njezin član, dočim se kao privatni

Digitized by Google

bi bez traženja legitimiranoga tužioca takav kriv. postupak mogao pokrenuti, nastaviti, ni dovršiti. I ako je krivična tužba preduslov za podizanje takvog oštetnog zahtjeva, ona nije osnov za taj zahtjev. Naročito se to vidi i iz samostalnog pravnog značaja toga otštetnog zahtjeva, koji se može neovisno od krivične tužbe ostvariti i drugim sudskim putem, u redovnoj gradjanskoj otštetnoj parnici. Zahtjev za naknadu štete posvema je samostalan, samo se u krivičnom postupku ukazuje kao sporedan, kao »pridružni« s obzirom na mogućnost bržeg ostvarenja i samu procesualnu tehniku. Inače taj zahtjev može se podići i ostvariti i u samom inkvizitorskom postupku; dakle nema nikakve neposredne veze s akuzatornim postupkom.

Pošto je osnovna zadaća kriv. postupka ustanovljenje i primjena kazne, odnosno socijalne represije antisocijalne volje, kako nam se ona ukazala u izvjesnom deliktu, to se sam kriv. postupak naprama oštećenikovom zahtjevu za naknadu štete ukazuje kao glavna stvar prema sporednoj. Adhezioni je postupak prema svemu akcesorne pravne prirode. U tom pravcu adhezioni postupak dijeli pravnu sudbinu glavne stvari, kriv. postupka. Ako je dakle kriv. postupak završen, tada se ni u kom slučaju ne može nastaviti adhezioni postupak; nema više čemu da se »pridruži«. Ostavrenje zahtjeva za naknadu štete moguće je onda još samo samostalnim putem, u gradjanskoj parnici za naknadu štete.

Na drugu stranu potrebno je istaći, da adhezioni postupak ne mora uvijek dovoditi do t. zv. supsidijarne optužbe, koja nastaje za slučaj, da organ javne optužbe odustane od dotadanjega zastupanja kriv. tužbe. Dokle adhezioni postupak ide za naknadom štete, dotle je tužbeni zahtjev upravljen na primjenu kazne, odnosno socijalno represivne mjere protiv okrivljenoga lica. To su procesualno dvije odvojene funkcije. Te se dvije funkcije mogu sastati u jednoj osobi, ali nisu istovjetne, nisu jedno. Interes je javne optužbe, da se usvoji optužba i da se okrivljeni za slučaj ustanovljenja njegove odgovornosti kazni, odnosno da se na njega primijene odredjene represivne mjere. Interes je oštećenog lica u kriv. postupku, da mu se na osnovu takve sudske odluke odredi naknada pretrpljene štete. Njihovi se interesi dakle podudaraju, ali nisu istovjetni. Oni su u vezi, ali nisu ni srodni. Radi toga oštećenik kod supsidijarne i privatne optužbe zastupa u jednom te istom kriv. postupku te dvije različite funkcije — tužioca i oštećenika.

U razvoju formalnoga kriv. prava adhezioni postupak pojavljuje se u sadanjoj formi istom u modernom formalnom kriv. pravu. U djetinjstvu kriv. prava, kada je delikt smatran privatnopravnom povredom, nije bio moguć takav postupak. Oštećeni je bio gotovo uvijek tužilac i njegov se zahtjev u najvećem dijelu kretao oko naknade štete, nanesene deliktom. Istom nakon što se delikt stao shvaćati kao povreda javnopravnog značaja, kada je inicijativu kod krivičnoga progona i postupka preuzeo javni optužni organ, bio je omogućen adhezioni ili pridružni postupak. Ipak je trebalo dosta vre-

tužilac tomu krivičnomu postupku pridruži sama ustanova ili koji drugi njen član, a da prethodno on ne pokrene privatnu tužbu protiv okrivljenika. Prema od. 7 § 6 k. p. za kvalifikaciju privatnog učesnika ne bi trebalo da prethodno postoji krivični postupak radi oficijelno progonivoga delikta, već je dosta, da je pokrenut bilo kakav krivični postupak i da se oštećeni pridružio na vrijeme kriv. postupku sa zahtjevom za naknadu štete. Takvo mišljenje nije u skladu s našim pozitivnim pravom, jer se iz 3 od. § 295 k. p. vidi, da će u takvim slučajevima oštećeni moći ispriječi svoj otštetni zahtjev samo kao zakonom ovlašćeni tužilac.

Digitized by Google

mena, da se takav postupak uvede u kriv. postupak. Moderna kriv. zakonodavstva stoje gotovo bez izuzetka na stanovištu, da je opravdano i cjelishodno dopustiti oštećeniku u samom kriv. postupku, da uznastoji ostvariti svoje privatnopravno potraživanje naknade štete, nanesene deliktom.

Adhezioni postupak je dakle upravljen na ostvarenje naknade š t e t e.[16] Pod štetom treba ovdje razumijevati svako umanjenje oštećenikove imovine, prouzrokovano deliktom, radi koga se poveo kriv. postupak. Ta šteta treba da je »imovinski« izraziva; ona se dakle mora sastojati ili barem da je moguće izraziti ju u izvjesnoj količini i kakvoći dobara, jer je inače sud ne bi mogao dosuditi. Ako je povrijedjen t. zv. moralni interes, ako se dakle radi o t. zv. moralnoj šteti kao n. pr. kod uvrede časti i sl., oštećenik ne može tražiti, da mu okrivljenik odnosno sud u kondemnatornoj osudi vrati ili opere čast ukaljanu okrivljenikovim deliktom. On može tražiti samo naknadu one koristi, kojom je uslijed izvjesnoga delikta umanjena njegova imovina ili barem sposobnost i mogućnost, da se imovina u dogledno vrijeme umnoži. Šteta je svako umanjenje ili povreda bilo kakvog pravnog interesa, no kao objekt adhezionog postupka u kriv. stvarima šteta mora biti izraziva u imovinskoj vrijednosti, da bi ju sud mogao dosuditi. U adhezionom postupku ne može dakle oštećenik tražiti naknadu t. zv. moralne štete nastale izvjesnim deliktom, nego samo njezin imovinski ekvivalent. Pravo traženja socijalne represije je javno pravo i pripada tužiocu, a ne oštećeniku kao takvomu. Prema tomu predmet je adhezionog postupka samo ona šteta, koja pretstavlja umanjenje ili povredu bilo kakvoga oštećenikovog imovinskog interesa.

II. — U našem pozitivnom formalnom kriv. pravu usvojen je adhezioni postupak sa svim svojim osnovnim značajkama. I po našem kriv. postupku adhezioni postupak je samo akcesorij glavnoga krivičnoga postupka i s njim dijeli prema tomu njegovu pravnu sudbinu; čim se obustavi kriv. postupak, prestaje bez posebne odredbe i mogućnost nastavka adhezionoga postupka. Taj svoj značaj ne gubi adhezioni postupak ni za slučaj supsidijarne optužbe, i ako se tu sjedinio tužitelj sa pokretačem adhezionoga postupka. U tom slučaju pored sve privremene fuzije, adhezioni postupak i dalje teče pored kriv. postupka, a svoj raniji zasebni i naročiti značaj dobiva u potpunom izražaju opet, čim optužbu preuzme redoviti zastupnik javne optužbe.[14])

---

[13]) Tendencija je u modernom zakonodavstvu, da se dozvoli naknada i t. zv. moralne štete, koju je oštećenik pretrpio uslijed izvjesnoga delikta umanjenjem njegove lične vrijednosti, uvrede časti i sl. U francuskoi praksi se razvilo shvaćanje, da je potrebno dosuditi naknadu za takve pravne povrede i onda, kada se ta šteta ne da izraziti u novčanoj vrijednosti, »ali što sudac ne može dosuditi točnu naknadu za štetu, ne znači još, da on ne može dosuditi nikakvu otštetu« (Garraud, Precis de droti criminel, str. 557). Svakako je opravdano stanovište, da se dosudi naknada štete i za one povrede pravnih interesa, koji zadiru u ličnu vrijednost oštećenika, te za njega pretstavljaju štetu u umanjenju njegove lične vrijednosti u društvu. Takvu naknadu štete predvidja naš zakon o štampi u čl. 62.

[14]) Umjesno nalazi D o l e n c (Teorija kriv. post., § 27, str. 105), da priv. učesnik, koji se u medjuvremenu odrekao svoga potraživanja ili mu je okrivljeni naknadio deliktom nanešenu štetu, nema više prava preuzeti zastupstvo napuštene javne optužbe. No u ovakvim slučajevima samo od sebe nameće se pitanje, da li će sud po prigovoru okrivljenika morati ustanovljavati kao prejudicijalno pitanje o postojanju oštećenja ili ne. Kako je to u takvim slu-

Digitized by Google

Predmet je adhezionog postupka po našem kriv. post. ostvarenje zahjeva za naknadu štete, nastale uslijed povrede deliktom bilo kakvog pravnog interesa, dakle zahtjev »za povraćaj stvari, za naknadu štete ili da se izvjestan pravni posao ili pravni odnos uništi« (§ 295. od. I. k. p.). U adhezionom postupku ne može se tražiti poništenje braka (od. 2. § 4. k. p.). Oštećenik može tražiti i »naknadu za povrijedjenu ličnost ili čast« (od. 3. § 295. k. p.), no traženje se uvijek mora sastojati ili u zahtjevu, da se poništi kakav pravi posao ili pravni odnos, u povraćaju izvjesne stvari ili u ekvivalentu nanesene štete.

Pravo na pokretanje adhezionog postupka ima onaj oštećenik, »koji se p r i d r u ž i o krivičnomu postupku radi o s t v a r e n j a s v o g a p r i v a t n o p r a v n o g a p o t r a ž i v a n j a« (od. 7. § 6. k. p.). Takav oštećenik zove se privatni učesnik (§§ 6., 52. k. p.). Formalna je dakle pretpostavka za pokretanje adhezionoga postupka, da postoji privatni učesnik,[15]) koji se pridružio krivičnomu postupku. Ovu svoju izjavu oštećenik mora prijaviti sudu najkasnije do početka glavnoga pretresa (od. 4. § 295. k. p.), t. j. prije pročitanja optužnice (od. I. § 248. k. p.).[16]) Taj se zahtjev može podnijeti sudu u svakom obliku, usmenom ili pismenom, no potrebno je, da zahtjev bude t o č n o naznačen, t. j. da je potpuno odredjen u svima smjerovima, a po potrebi potkrijepljen i dokazima, kako bi sud o njemu mogao donijeti svoju odluku. Pri tomu mora oštećenik izričito da naznači, da se s tim zahtjevom za naknadu štete p r i d r u ž u j e krivičnomu postupku.[17])

Privatnopravna potraživanja, koja proističu iz krivičnoga djela, uzimaju se u pretres i presudjivanje u krivičnom postupku, ako se oštećenik sa svojim zahtjevom kao privatni učesnik pridružio krivičnomu postupku (§ 295.

jevima osnovno pitanje o legitimaciji za supsidijarnu optužbu, smatram, da je sud u takvim slučajevima pozvan, da i tu okolnost ispituje i da dopusti preuzimanje supsidijarne tužbe, ako utvrdi, da je oštećeni još oštećen.

15) Pod privatnim učesnikom treba razumijevati dakle oštećenika, koji se na vrijeme sudu prijavio propisanom formom u krivičnom postupku protiv izvjesnog počinitelja kakvog delikta radi stvarenja privatnopravnog zahtjeva za naknadu štete, nastale iz tog delikta radnjom ili propustom baš tog okrivljenika. Ispravno ističe Č u b i n s k i, da je potrebno u vezi s time ustanoviti identitet okrivljenika sa počiniteljem štete, čija se naknada traži. (Naučni i praktični komentar zakona o sudskom kriv. post. str. 154.)

16) U dosadanjoj praksi dalo se u više navrata jednostrano i prestrogo tumačenje ovoj odredbi 4. od. § 295 k. p. Prema tomu stanovištu morao je oštećenik, da na glavnom pretresu ponovno iznosi prije pročitanja svoj oštšteni zahtjev, iako je takav zahtjev u posve propisanoj formi podnio još u samoj prijavi. Spomenuta odredba § 295 k. p. ne traži kao uslov za dosudu naknade štete priv. učesniku, da on takav zahtjev iznese upravo na glavnom pretresu prije čitanja optužnice, već je dosta, da je takav zahtjev podnio nadležnom kriv. sudu do toga časa. Prema tomu ne može se zahtjev priv. učesnika za naknadu štete odbijati iz tog razloga kao zadocnio, ako je on ranije već valjano iznesen.

17) Prema odredbi § 295. k. p. je potrebno, da se oštećenik radi ostvarenja toga zahtjeva pridruži kriv. postupku i to tako, da se to iz njegovog zahtjeva potpuno vidi. Ako je oštećenik u kriv. postupku tražio samo naknadu štete, a nije se pridružio krivičnom postupku po mišljenju mnogih sudova, smatra se, da nije dobio kvalifikacije priv. učesnika, i prema tomu ne može ni postati supsidijarni tužilac. Nalazim, da je to stanovište prestrogo i neosnovano, jer se oštećenik pridružio kriv. postupku već samom svojom izjavom, da traži iz toga procesa protiv okrivljenika naknadu štete, nanesene deliktom. Nije međutim potrebno, da on uza to i izričito istakne, da se tomu kriv. postupku i »pridružuje«, kada je to jasno i očito iz samoga zahtjeva za naknadu štete.

Digitized by Google

k. p.), ali ukoliko se izvidjajem i utvrdjivanjem toga potraživanja ne bi odviše odugovlačilo dovršenje krivičnoga postupka (§ 5., od. 2. § 296. k. p.).

Privatnopravni zahtjev u kriv. postupku može biti upravljen samo protiv okrivljenika, a ne i protiv osoba, koje nisu okrivljene, ma da bi se dokazalo, da one sada drže oštećenikovu stvar (§ 299. k. p.). U takvom slučaju će kriv. sud uputiti priv. učesnika sa njegovim zahtjevom na gradjansku parnicu.

Pokretač adhezionoga postupka može biti svako poslovno sposobno lice. Privatnopravni zahtjev mogu podići i maloljetnici, koji su navršili šesnaestu godinu (od. I. § 87. k. z.). Za maloljetnike ispod 16 godina i djecu zahtjev će staviti njihov zakonski zastupnik. Pravo na pokretanje adhezionoga postupka nije lično, nego prelazi kao dio imovinskoga prava i na njihove nasljednike.[18])

Privnatni učesnik ima pravo, da u svako doba odustane od svoga zahtjeva. U tom pogledu nije vezan ni sa kojom fazom kriv. postupka, a od dosudjenoga prava na naknadu štete može i odustati.

Inicijativa za pokretanje adhezionoga postupka pripada neosporno oštećeniku kao privatnomu učesniku. U tom pravcu je značajna odredba § 301. k. p., po kojoj će sud »ako... prema podacima dokaznoga postupka nadje, da se zbog krivice optuženikove mora sasvim ili djelomično uništiti kakav s njim utvrdjeni pravni posao ili nastali pravni odnos, izuzevši slučaj iz § 4. od. 3., izreći u presudi i o tomu kao i o pravnim posijedicama, koje otuda proističu, ne dirajući u prava trećih lica«. Kod ove norme postavlja nam se pitanje, da li će sud u takvim slučajevima ovako morati postupati i onda, kada se oštećenik nije krivičnom postupku uopće ili prekasno pridružio. Da li će sud u takvim slučajevima bit dužan, da poništi kakav pravni posao bez takvog traženja oštećenog lica, dakle samo po zvaničnoj dužnosti?

Ako se n. pr. radi o nekom pravnom poslu, koji je nastao inkriminiranim zločinom krivotvorenja, a oštećenik nije na vrijeme ili nije uopće podnio sudu zahtjev za uspostavu u ranije pravno stanje, nastaje kod stilizacije ovoga §-a pitanje, da li sud može poništiti ovaj pravni posao, nastao uslijed izvjesnoga delikta i bez zahtjeva oštećene stranke. Gledamo li samu stilizaciju § 301. k. p. moglii bi zaista s nekim praktičarima zaključiti, da je to ne samo moguće nego i potrebno. Po tom stanovištu ovakva dužnost suda ne

[18]) Sporno je pitanje u dosadanjoj praksi, da li to pravo kao dio imovinskoga prava može biti predmetom cesije. Po svojem sadržaju pravo na naknadu štete, nastale iz izvjesnog delikta, pretstavlja imovinsko pravo. Prema tome imalac toga prava može s njim raspolagati po svojem nahodjenju, pa bi ga prema tomu mogao otudjiti ili opteretiti isto tako, kao što ga se može i odreći. Odatle slijedi, da bi se takvo pravo moglo cedirati na treću osobu. Pošto je to pravo imovinsko, mogao bi odatle taj cesionar da istupi kao privatni učesnik u izvjesnom krivičnom postupku. No takvo je stanovište krivo, jer i ako je točno, da je pravo na traženje naknade štete imovinsko pravo, nije točno, da je za pokretanje adhezionoga postupka dovoljno, da postoji samo takav zahtjev. Adhezioni postupak prema našemu pozitivnomu kriv. post. može pokrenuti samo oštećenik (od. 6 § 6 k. p.), a ne i ono lice, komu je oštećenik to pravo na bilo koji način i bilo kojim pravnim poslom istupio. Kako cesionar nije oštećen izvjesnim krivičnim djelom, to se on ne može smatrati ni kao oštećnik, pa prema od. 7 § 6 k. p. ne može ni postati privatni učesnik. Ne može se zabraniti oštećeniku, da otudji svoje pravo na naknadu štete, no u adhezionom postupku ne može cesionar realizovati takvo svoje potraživanje.

Digitized by Google

proizlazi iz adhezionoga postupka, kojega uslijed manjka zahtjeva priv. učesnika i nema, nego iz same pravne prirode dotičnoga delikta kao uzročnika toga pravnoga odnosa i iz zadaće suda, da pri presudjivanju delikata štiti opći pravni poredak od takvih povreda antisocijalnih volja. Po tom stanovištu proizlazi ovakova odluka suda kao logična nužda, čim se ustanovi, da je izvjestan pravni posao nastao deliktom. Tim časom nastaje i dužnost suda, da svojom odlukom presječe dalje trajanje te protupravnosti, radi koje je osudio njenog počinitelja, jer, kažu pristalice takvoga shvaćanja, kakvog bi smisla imalo kazniti počinitelja te protupravnosti, a nesmetano bez obzira na tu kondemnatornu presudu ostaviti i dalje tu istu protupravnost, čak da se njome možda koristi i sam osudjenik.

Razlozi ovoga stanovišta dosta su umjesni i opravdani. Ne može se tomu stanovištu odreći ni očita logična opravdanost, naročito kada se uzme u obzir svrha socijalne represije i zadaća suda u krivičnom postupku. Stilizacija § 301. k. p. zaista je takva, da ne samo dopušta nego donekle i opravdava ovakvo shvaćanje i tumačenje. U toj odredbi nema istina nikakve napomene o potrebi prethodnoga zahtjeva za uništenje toga pravnoga posla i odnosa, o čemu će sud donijeti odluku u kondemnatornoj presudi. Po toj odredbi stavlja se sudu u zadaću, da u presudi izreče »i o tome kao i pravnim posljedicama, koje otuda proističu«. Jedina je rezerva ovdje ostavljena u zaštiti stečenih prava trećih lica, »ne dirajući u prava trećih lica«. Polazeći dakle sa istaknutoga stanovišta, da je sud dužan, da kažnjive protupravnosti suzbija sa svim njenim posljedicama, moglo bi se odatle zaključiti, da će sudovi u kondemnatornim presudama morati izricati i ništetnost pravnih posljedica tih delikata, radi kojih su osudjeni njihovi počinitelji. Ostaviti učine njihove protupravne radnje i dalje u važnosti, a osuditi počinitelje radi delikta, značilo bi prema tomu nedosljednost u najosnovnijim linijama.

No ako se medjutim zagleda pažljivije ova odredba § 301. k. p., tada ćemo vidjeti, da se ona ne smije ovako samostalno tumačiti neovisno od ostalih, njoj srodnih i s njome vezanih odredbi. Već na prvi mah se vidi, da ta odredba spada medju »privatnopravna potražianja i odluke suda o njima«, što je sadržaj osamnaeste glave kriv. postupnika. Prema tomu odredba § 301. k. p. ne smije se samostalno i nezavisno tumačiti, već jedino u vezi s ostalim normama, koje ju upotpunjuju i razumljivijom čine.

Osnovno je načelo adhezionoga postupka, da ga može pokrenuti samo oštećenik ili njegov zakonski zastupnik i to pod uslovom, da se na vrijeme pridruži kriv. postupku kao privatni učesnik (od. 7. § 6. k. p.). Sadržaj je toga zahtjeva privatnopravne prirode, kako se to nesumnjivo pored ostaloga vidi i iz natpisa osamnaeste glave kriv. post. i odjeljka 2. § 295. k. p. Sa privatnopravnim zahtjevima raspolažu stranke, a ne javne vlasti. Njihov se interes tiče samo stranaka — izmedju njih —, a ne trećih lica ili same države. Kod svakoga krivičnoga postupka vidno je istaknuto pravo države na gonjenje i njegove granice. Te granice ne zadiru u privatnopravne interese, koji su slobodno ostavljeni samim imaocima tih prava. Oštećenika ne može nitko prinuditi, da traži neko pravo, koje on ne želi ili barem ne traži. Može postojati javni interes, da se krivično goni izvjesno krivično djelo, a da oštećenik ne traži, ne želi uspostavu ranijega pravnoga stanja. Kod kakvoga krivotvorenja javni je interes, da se takvo djelo goni i kazni za to počinitelj. Nasuprot tomu neovisno od toga javnog interesa ostaje nedirnuto

Digitized by Google

oštećenikovo pravo, da traži naknadu štete, Ako on ne traži tu naknadu ili poništenje izvjesnoga pravnoga posla, koje ima svoj osnov u osudjenom zločinu, sud prema tomu ne će imati prava, da zadire u tu privatnopravnu interesnu sferu. Sud će moći i morati prema § 301. k. p. da konfiskuje sredstvo počinjenja ovoga delikta, ali ne će bez zahtjeva moći zalaziti u ono, što privatnopravni ovlaštenik ne želi ili barem ne traži.

Prema tomu smatramo, da je osnovna linija odhezionog postupka i po našem pozitivnom formalnom kriv. pravu to, da se on može pokrenuti samo po zahtjevu zainteresovanoga oštećenika, koji se na vrijeme i valjano pridružio kriv. post. Ovo načelno stanovište ne umanjuje ni odredba od. 2. § 295. k. p., po kojoj će sud »na štetu prouzrokovanu krivičnim djelom i na druge sporedne okolnosti, koje su važne za privatnopravne posljedice, pažnju... obraćati po službenoj dužnosti«. To još ne znači, da će sud sam preuzeti inicijativu za ostvarenje privatnopravnoga zahtjeva za naknadu štete nanesene deliktom, nego to, da sudovi nakon stavljenoga zahtjeva moraju po zvaničnoj dužnosti pomagati u krivičnom postupku i ostvarenje iznijetoga zahtjeva privatnog učesnika. Ako toga zahtjeva nema, sud ne će ni biti dužan, da postupa prema ovoj odredbi, u koliko to nije predmet samoga učina, dakle u koliko sud ne bi bio to dužan učiniti već pri ustanovljenju same inkriminacije.

U od. 2. § 295. k. p. je odredjeno, da će sudovi biti dužni obavještavati oštećena lica o pokretanju krivičnoga postupka, ako za to oštećeni ne zna. Ni ova odredba nije u suprotnosti s istaknutim osnovnim načelom adhezionoga postupka, jer ona ne znači, da time sudovi na sebe uzimaju inicijativu za pokretanje adhezionoga postupka, nego samo obavezu, da zainteresovane stranke obavijeste o njihovom pravu i mogućnosti, da to svoje pravo ostvare. To je samo posljedica opće, načelne obaveze suda, da podučavaju neobaviještene stranke o njihovim pravima, u koliko bi time pretrpjeli kakvu pravnu štetu.[19])

Za ostvarenje svoga zahtjeva privatni učesnik ima pravo sudjelovanja u samom krivičnom postupku, naročito da državnomu tužiocu i sucu u izvidjajima i istrazi pruži sva sredstva u cilju pronalaženja krivca ili njegovog zahtjeva za naknadu štete, nadalje može na samom glavnom pretresu da stavlja optuženiku, svjedocima i vještacima pitanja, da stavlja potrebne i podesne primjedbe, a na kraju pretresa da uzme riječ radi obrazloženja svoga zahtjeva.[20])

---

[19]) Kao što je to n. pr. i odredba § 59. 164. od. 2 § 204. 248 k. p. i dr.

[20]) I danas je još dosta sporno i otvoreno pitanje o tomu, da li privatni učesnik ima pravo, da na glavnom pretresu pored državnoga tužioca govori i o krivici optuženika. Protivnici takvog ovlaštenja za priv. učesnika pozivaju se na diobu procesualnih čimbenika i na činjenicu, da su svi procesualni čimbenici medjusobno neovisni i samostalni, zaštićeni od svakog stranog miješanja i smetanja. Pravo gonienja pripada kod oficijelno progonivih delikata u prvom redu samo državnomu tužiocu i on tu vlast i to pravo ne dijeli, a niti mora da dijeli ma s kime. Kako je nastojanje, da se ustanovi krivica optuženika nesumnjivo akt optužbe, koji pripada tužiocu, to je očito, da takvo pravo kod oficijelno progonivih delikata pripada državnomu kao javnomu tužiocu. To pravo dakle ne bi pripadalo privatnomu učesniku, koji ima samo pravo »da na kraju pretresa poslije završene riječi državnoga tužioca dobije riječ radi potkrjepljenja svojih zahtjeva kao i radi podnošenja prijedloga, o kojima hoće da se odluči u presudi« (§ 52. k. p.). Privatni učesnik nema u kriv. postupku procesualni položaj stranke, on je samo privatnopravni intere-

Digitized by Google

Nedolazak privatnoga učesnika na glavni pretres nema za posljedicu potrebu odlaganja ni obustave kriv. postupka, jer se radi samo o privatnopravnom potraživanju. Posljedica je njegovog izostanka samo to, »da će se njegov zahtjev pročitati«.

Privatni učesnik postaje supsidijarni tužilac, ako u zakonskom roku od osam dana [21]) preuzme zastupstvo optužbe. U tom slučaju ima privatni učesnik kao supsidijarni tužilac sva prava javne optužbe, »izuzevši ona prava, koja proističu iz značaja državnoga tužioštva kao javne vlasti« (od. I. § 54. k. p.). Pravo privatnog učesnika na preuzimanje zastupstva napuštene javne optužbe je važno za adhezioni postupak radi njegove akcesorne prirode. Upravo radi toga bilo bi potrebno proširiti to pravo priv. učesnika na supsidijarnu tužbu za svaki slučaj napuštanja optužbe od strane organa javne optužbe, ne samo u toku kriv. postupka, nego i za slučaj, da se državni tužilac zadovoljava s presudom. Potrebno bi dakle bilo dati privatnomu učesniku i pravo na upotrebu pravnoga lijeka, na što prema odredbama k. p.[22]) nema prava. Očita je tedencija zakonodavčeva pri tom ograničenju prava privatnoga učesnika bila to, da se okrivljena lica što jače zaštite od eventualnih šikana, kojima bi ih moglo goniti oštećeno, zainteresovano lice. Ali mora se priznati, da nije dosljedno ni logično, kada se priv. učesniku to pravo daje u toku postupka, a uskraćuje nakon donesene presude. Ako zaista može po-

sent. da mu se ovim kraćim i jeftinijim putem naknadi šteta nanesena deliktom. On prema tomu može govoriti samo o svojem privatnopravnom zahtjevu, jer mu javnopravni položaj gonioca pored državnoga tužioca ne pripada. Da govori i o krivici na glavnom pretresu, dobiva pravo istom kao supsidijarni tužilac.

Tako n. pr. Krsta Marić u spomenutom članku. Protivno stanovište zasniva se na faktu, da pravo privatnoga učesnika proizlazi iz samoga delikta. I kada on ima pravo, da u kriv. postupku postupa kao čimbenik u cilju ustanovljenja osnovanosti i visine svojega privatnopravnog potraživanja, tada svakako ima i pravo i dužnost, da se osvrne i na sam osnov svojega prava, na sam delikt. Prema tomu priv. učesniku se ne može zabraniti, da na glavnom pretresu govori i o krivici, jer je i ustanovljenje krivice jedan od glavnih preduslova, da li će sud njegovo privatnopravno potraživanje usvojiti ili odbiti. Takvo stanovište zastupaju Čubinski (Naučni i prakt. komentar zak. o sud. kriv. post., str. 155), Hönigsberg (Zak. o sud. kriv. post., str. 84), Jovanović (op. cit.) i dr. Ovim razlozima smatram potrebnim pridodati i činjenicu, da se privatnomu učesniku i expressis verbis dopušta uticaj na ustanovljenje krivice u kriv. postupku prema odredbi t. I § 52 k. p. Istina je, da se tu daje priv. učesniku pravo »da državnomu tužiocu i sucu. u toku izvidjaja i istrage pruži sva sredstva u cilju pronalaženja krivca ili u cilju potkrjepljenja tražnja naknade štete«. Odatle se vidi, da zakonodavac nije namjeravao priv. učesnika isključiti od mogućnosti, da utiče na ustanovljenje krivice optuženikove, kada mu je to isto pravo dopustio u toku izvidjaja i istrage. Nema nikakvoga osnovanog razloga odricati priv. učesniku ono pravo na glavnom pretresu, koje mu je izričitom zakonskom odredbom zajamčeno u izvidjajima i istrazi. Iz svega slijedi, da priv. učesnik ima pored ostaloga i pravo, da na glavnom pretresu govori i o krivici optuženikovoj, iako nije tužilac, a to zato, jer njegovo pravno ovlaštenje proističe iz samoga delikta i štete odatle nastale, pa dokazujući postojanje i postanak štete može se i treba osvrnuti i na krivca, prema komu je upravljen njegov zahtjev na naknadu štete.

[29]) U koliko oštećeni nije obaviješten o odustanku ili odricanju od zastupstva optužbe od strane drž. tužioca, taj zakonski rok iznosi tri mjeseca (od. 4 § 53. k. p.).

[22]) Kao što ga n. pr. daje poljski kriv. post., madžarski kriv. post. (§ 383. k. p.) i dr.

Digitized by Google

stojati osnovana bojazan, da će oštećeni šikanirati okrivljeno lice preuzimanjem zastupstva optužbe upotrebom pravnoga lijeka, nakon što se javni tužilac zadovoljio donesenom presudom, taj isti razlog postoji u jednakoj mjeri i u samom toku postupka, kada je to pravo priv. učesniku neosporno priznato u § 53. k. p.

Adheziozni postupak završava se sa krivičnim postupkom, a sudovi su dužni, da tom zahtjevu udovolje, ako se okrivljeno lice osudjuje radi delikta i ako podaci kriv. postupka pružaju dovoljno osnova za odluku suda o iznesenom zahtjevu naknade štete (od. I. § 297. k. p.). Inače će uvijek priv. učesnika uputiti na gradjansku parnicu. Protiv takve odluke suda priv. učesnik nema pravnog lijeka (§ 320. k. p.).

Odluka kriv. suda o zahtjevu priv. učesnika na naknadu štete postaje pravomoćna i izvršiva sa pravomoćnošću kriv. presude, naime u koliko je optuženi ne napadne na vrijeme dopuštenim pravnim sredstvom.

Posljedice izostanka od prvoga ročišta za usmenu spornu raspravu u mandatnom, mjeničnom ili porabnom postupku

Napisao dr. Zuglia Srećko, sveuč. profesor u Zagrebu.

U mandatnom, mjeničnom i porabnom postupku nema zasebnoga prvog ročišta s programom predvidjenim u § 334. grpp., nego će se odrediti, ako tuženik u tim postupcima na vrijeme podnese svoje prigovore protiv sudskoga naloga, uslijed spomenutih prigovora ročište za usmenu spornu raspravu (§§ 339., 64., 654., 666.). Nastaje pitanje, kakvim će posljedicama uroditi, ako tužilac ili tuženik izostanu od ovog ročišta, hoće li ih stići potpuna kontumacija u smislu §§ 495. i 538/1 grpp-a ili samo djelomična kontumacija u smislu §§ 495. i 538/2 grpp-a. Zakon ne rješava ovo pitanje izričito. Sudska praksa nije takodjer u pogledu njega zauzela nikakvo odredjeno stanovište, a i literatura je o tom pitanju vrlo mršava. Dva najnovija kapitalna djela o austrijskom grpp-u, Sperl-ov Lehrbuch 1925.—1930., a tako ni Pollakov System 1933. ne osvrću se na ovo pitanje. Ostaju nam samo auktor austrijskog projekta grpp-a dr. Fr. Klein: Vorlesungen über die Praxis des Zivilprozesses, Wien 1900., str. 220, 221 i dr. G. Neumann: Kommentar des Zivilprocesses §§ 399., 442. I auktor austrijskog projekta i najpoznatiji tumačitelj austrijskoga postupka zauzeli su stanovište, da nema potpune kontumacije, ako jedna ili druga parnična stranka izostane od prvoga ročišta za usmenu spornu raspravu u spomenutim mandatnim postupcima, nego samo djelimična kontumacija u smislu § 495. grpp., jer prigovori protiv sudskog naloga zamjenjuju odgovor na tužbu, pa se spomenuto ročište mora smatrati kao ročište. održano poslije podnošenja odgovora na tužbu. Na tom se ročištu mora uzeti u obzir ne samo sadržaj tužbe nego i sadržaj prigovora isto onako, kako se u redovnom postupku na ročištu poslije podnošenja odgovora na tužbu mora uzeti u obzir sadržaj tužbe, odgovora na tužbu i ostalih pripremnih podnesaka izostale stranke, ma da ni odgovor na tužbu, a ni ostali pripremni podnesci nisu još postali sastavnim dijelom usmene rasprave. Stanovište, što

Digitized by Google

ga zastupa dr. Klein, bilo je po svoj prilici stanovište redaktora austrijskoga grpp-a. Istina je, da u zakonu to stanovište nije posve jasno izraženo. Istina je i to, da ni dr. Klein, a ni dr. Neumann ne obrazlažu pobliže to svoje stanovište, nego uzimaju kao potpuno jasno, da se prigovori protv sudskih naloga moraju shvatti kao odgovor na tužbu, a ročište odredjeno uslijed podnošenja tih prigovora kao ročište za usmenu spornu raspravu, koja se drži poslije odgovora na tužbu (495).

S tim se gledištem nije saglasio dr. M. Muha, koji u svojem članku u »Mjesečniku« br. 2 od ove godine str. 67 ss. zastupa protivno stanovište, prema kome izostanak od pomenutog ročišta radja potpunom kontumacijom u smislu § 492. grpp. To svoje stanovište obrazlaže dr. Muha ne samo načelom usmenosti, na kojem se osniva naš novi postupak, nego i propisom § 384. (sudskog poslovanika), gdje se govori o skraćenom otpravljanju presude zbog izostanka ili propuštanja takodjer u mjeničnim stvarima, čime je prema dr. Muhi spor u potpunoj ili djelimičnoj kontumaciji u mandatnim postupcima potpuno i definitivno riješen jednim aktom legislativnog značaja u korist potpune kontumacije.

I bez obzira na to, da li bi sudski poslovnik bio nadležan za rješavanje ovakvog pitanja, držimo, da ćemo moći dokazati, kako to pitanje ostaje još uvijek otvoreno i poslije propisa § 384. sp. Prije svega nije točno, da će se mjenična tužba uvijek riješiti izdavanjem mjeničnoga platnog naloga. Ako tužilac izričito ne predloži izdavanje platnoga naloga, odredit će se i po mjeničnoj tužbi redovni postupak. Medjutim i onda, kad je tužilac predložio izdavanje mjeničnoga platnog naloga, taj će se prijedlog odbiti i odrediti kod zbornih sudova prvo ročište, a kod sreskih sudova, prema nahodjenju suca, zasebno prvo ročište ili prvo ročište spojeno s ročištem za usmenu spornu raspravu (§§ 648., 654. u vezi s §§ 325/1, 334., 536.), ako ne postoje svi uvjeti za izdavanje platnoga naloga, naročito ako se mjeničnoj obvezi može prigovoriti zastara (642/2, 654.), ako se porodi sumnja u autentičnost mjeničnih potpisa (651.), ili ako nije priloženo izvorno punomoćje u pogledu mjenice potpisane u tudje ime (652.). Tu može dakle i u mjeničnom postupku doći ne samo do potpune kontumacije zbog izostanka od prvoga ročišta, nego i zbog propuštanja odgovora na tužbu. Nije dakle nikakva redakcijska griješka ni u našem, a ni u austrijskom s. p., ako se u §-u 384. pored izostanka spominje i propuštanje.

Ne preostaje nam dakle drugo, nego da i poslije propisa, sadržanog u § 384. sp., pokušamo riješiti postavljeno pitanje iz samog grpp po načelima o tumačenju i analognom primjenjivanju zakonskih propisa. Dr. Muha izvodi iz načela usmenosti, da u mandatnim postupcima mora doći do potpune kontumacije zbog izostanka od prvoga ročišta za usmenu spornu raspravu zbog toga, što još ni tužba ni prigoori nisu izneseni na ročištu, nisu postali sastavnim dijelom usmene rasprave, a kod nas sud sudi samo na osnovu usmene rasprave i uzima u obzir samo ono, što je već izneseno na usmenoj raspravi, što je postalo sastavnim dijelom te rasprave. Medjutim ni u redovnom prvostepenom postupku nije to načelo sprovedeno dosljedno. I u redovnom prvostepenom postupku imade činjenica, koje sud mora uzimati po službenoj dužnosti u obzir, ma da nisu iznesene na usmenoj raspravi. Tako se sudsko priznanje može izjaviti i u pripremnim podnescima. Na sadržaj odgovora na tužbu i ostalih pripremnih podnesaka izostale stranke pazi sud za slučaj dje-

Digitized by Google

lomične kontumacije po službenoj dužnosti, ma da ni odgovor na tužbu, a ni sadržaj tih ostalih pripremnih podnesaka nije bio još iznesen na usmenoj raspravi (495.). Ako odstupanje od načela usmenosti vrijedi za odgovor na tužbu i za ostale pismene podneske izostale stranke, nastaje pitanje, zašto se to isto pravilo ne bi moglo primijeniti i za pismene prigovore protiv sudskih naloga.

Dr. Muha misli, da se propis §-a 4595. grpp-a ne može primijeniti na prigovore protiv sudskih naloga iz razloga, što se oni ne mogu poistovjetovati s odgovorom na tužbu, jer prigovori imadu drugu svrhu nego odgovor na tužbu. Oni imadu naročito da spriječe nastup pravnosnažnosti. Dopuštam, da prigovori pored one zadaće, što je u redovnom postupku vrši odgovor na tužbu, imadu i drugu posebnu zadaću, da spriječe pravnosnažnost. Medjutim ova druga zadaća, što se pripisuje prigovorima, ne bi govorila protiv naše teze, nego baš obratno, kako ćemo tu niže obrazložiti. Osim toga je dr. Muha previdio, da povlastica iz § 495. ne pripada samo odgovoru na tužbu, nego svim pripremnim podnescima izostale stranke — dakle i pripremnim podnescima tužioca, podnesenim poslije dostave odgovora na tužbu, ma da ni ti podnesci nisu još izneseni na usmenoj raspravi.

Ako dopustimo, da je stanovište dr. Muhe opravdano, da se pismeni prigovori protiv sudskih naloga ne mogu smatrati istovjetnima s odgovorom na tužbu, onda dolazimo do ovog nezgodnog položaja, da bi se u postupku pred zbornim sudovima morala izreći kontumacija zbog nedostatka odgovora na tužbu, ma da su podneseni prigovori protiv sudskih naloga (494.). Za stanovište dr. Muhe, a protiv našega stanovišta govorilo bi donekle uredjenje redovnog postupka kod prvostepenih sreskih sudova, gdje se odgovor na tužbu može dati samo usmeno na usmenoj spornoj raspravi i gdje sud ne uzima u obzir pismene podneske izostalog tuženika. Medjutim je stanje u mandatnom postupku sasma različito od stanja u redovnom postupku i u slučaju, kada se ta dva postupka vode pred sreskim sudom. U redovnom se postupku sud na prvoj meritornoj raspravi, istina, ne obazire na pismene podneske izostale stranke, ali tu postupak n i n e t r a ž i od tuženika, da podnese bilo kakov pismeni podnesak. U mandatnom postupku se takav pripremni podnesak, koji se zove prigovornica, m o r a p o d n i j e t i. Da tim prigovorima nije svrha samo sprečavanje pravosnažnosti, nego i pripremanje usmene rasprave, vidi se po tom, što bi prigovore, koji ne sadržavaju nikakve odbrane tuženika, nego samo formalno protivljenje protiv platnoga naloga, sud odbacio po službenoj dužnosti, bez odredjivanja usmene rasprave. Prigovori u mandatnim postupcima važe kud i kamo u većoj mjeri kao priprema za buduću usmenu raspravu, nego li odgovor na tužbu u redovnom postupku, jer se u mandatnom postupku ne će pripustiti na usmenoj raspravi nikakav nov prigovor, koji nije sadržan već u pismenom podnesku (643/4, 654., 637/1). Naprotiv se u redovnom postupku sve do zaključenja usmene sporne rasprave mogu iznositi i nova sredstva odbrane, koja nisu sadržana u pismenom odgovoru na tužbu (257.), u koliko ne nadje sud, da je tuženik te nove prigovore zadržao samo zato, da bi time odugovlačio parnicu (243., 248.).

Dakle i po svojoj svrsi i po svojim funkcijama prigovori u mandatnim postupcima u cijelosti nadomješćuju odgovor na tužbu, pa je potpuno logično, ako se traži, da sud na usmenoj spornoj raspravi uzme i po službenoj dužnosti u obzir sadržaj prigovora isto onako, kako po službenoj dužnosti uzima u

Digitized by Google

obzir i sadržaj odgovora na tužbu, odnosno sadržaj drugih pripremnih podnesaka izostale stranke.

Okolnost, što prigovori sprečavaju pravnosnažnost sudskih naloga, ne može govoriti protiv našeg stanovišta. Tom se svojom funkcijom prigovori izjednačuju donekle s redovnim pravnim lijekovima, a u postupku na osnovu redovnih pravnih lijekova sud uzima takodjer po službenoj dužnosti u obzir sadržinu čitavoga ranijeg postupka kao što i podnesaka, kojima je uložen pravni lijek (585., 603.). To isto stanovište zastupa sudska praksa i u pogledu izvarednoga pravnoga lijeka povraćaja u predjašnje stanje, koji sud rješava takodjer na osnovu usmene rasprave (213/3) uzimajući u obzir i pismenu izjavu izostale stranke (vidi mišljenje bečkog vrhovnog suda kod §-a 149. austr. grpp.).

Moglo bi nam se prigovoriti, da je u mandatnim postupcima ipak drukčije stanje nego li u redovnom postupku naročito u pogledu tužioca. U redovnom je postupku tužiočeva tužba već bila iznesena pred sud na prvom ročištu. Ona je već postala sastavnim dijelom usmene rasprave, pa je u skladu s načelom usmenosti i jedinstva usmene sporne rasprave, ako se ta tužba u daljem toku parnice uzima u ozbir po službenoj dužnosti. Medjutim u mandatnom postupku stvar stoji sasma drukčije. Tu nije bilo prvog ročišta, tužba nije bila još iznesena pred sud, pa se ne može ni po analogiji §-a 495. uzimati u obzir. Ali ne smijemo zaboraviti, da to nije redovan nego izvanredni mandatni postupak, po kome je ta ista tužba bila već i meritorno riješena bez ikakve usmene rasprave. Ako je dakle ranije taj isti sud tu istu tužbu mogao bez usmene rasprave i meritorno riješiti, apsurdno bi bilo sada tvrditi, da je više u budućem postupku ne smije ni uzimati u obzir, dok se usmeno ne iznese na usmenoj raspravi. Ako se sud i ne bi obazirao na tužbu, mora se obazirati na dokaze i isprave, koje su već pred njim, a u te spada bez sumnje i sam platni nalog (492.).

Stanovište dr. Muhe moglo bi se donekle održati samo za slučaj, da prigovore smatramo tužbom, kojom se pobija jedan vanparnični akt. Bilo je teorija, koje su doista polazile sa tog stanovišta. I danas se u austrijskoj teoriji i praksi tumači, da se § 127. austr. grpp. (§ 191. našeg grpp.) o jedinstvenom roku za sve suparničare ne može primijeniti na rok za podizanje prigovora protiv platnoga naloga, jer da je platni nalog akt vanparnične sudske vlasti, za čije pobijanje ne vrijede propisi parničnoga postupka. Medjutim naš zakon izričito govori o mjeničnoj ili mandatnoj tužbi, zatim da se u porabnom postupku ima smatrati tužiocem otkazivalac, a ne onaj, koji ulaže prigovore protiv otkaza (666/2). Ali i onda, kada bi se prigovori mogli uzeti kao tužba, trebalo bi na tu tužbu odrediti prvo ročište, što zakon ne propisuje, nego propisuje izričito samo ročište za usmenu spornu raspravu (odnosno ročište za usmenu raspravu o sporu — § 645. grpp.).

Ni neke naročite praktične koristi ne bi bilo od toga, kada bi se sa prigovorima protiv sudskih naloga u pogledu kontumacije postupalo strože, nego li se postupa sa odgovorom na tužbu. Baš obratno, u koliko ti prigovori moraju biti točniji i iscrpljiviji, nego li odgovor na tužbu (643/4, 654., 657/1), u toliko će usmena rasprava biti manje potrebna, naročito ako uzmemo u obzir, da tuženik na toj raspravi i onako ne može iznijeti nikakav novi prigovor, koji nije sadržan već u pismenom podnesku o prigovorima.

Digitized by Google

Postupak opominjanja se ne može ovdje citirati na štetu našeg stanovišta, jer »oporba« u tom postupku ne zamjenjuje ni odgovor na tužbu, a ni redovni pravni lijek. Oporba ne sprečava pravnosnažnost, niti služi kao priprema za usmenu spornu raspravu. . Bila oporba motivirana ili nemotivirana, ona se ne će uzeti u obzir na budućoj usmenoj raspravi. Oporba sprečava samo to, da se stvar riješi po nespornom postupku opominjanja. Poslije oporbe parnica doista počinje iznova tako, da se na tužbu opominjanja odredjuje zasebno prvo ročište odnosno prvo ročište skopčano s usmenom spornom raspravom. (Vidi čl. 14/1 Mvgrpp. u vezi s austr. zakonom o postupku opominjanja od 27. travnja 1873. br. 67).

Konačno da navedemo još jedan razlog za naše stanovište. Kontumacija je jedna odurna mjera, koju ne smijemo ekstenzivno tumačiti. Gdje je zakon htio, da zbog izostanka od usmene rasprave nastupi kontumacija, to je on izričito i propisao. Vidi na pr. propise §§ 220., 349., 492., 494., 495., 533. Iz toga, što je zakon naredio, da će se stanovito pitanje rješavati na osnovu usmene rasprave, ne smije se zaključivati, da će stranke stići kontumacija zbog izostanka od te rasprave i onda, kada to zakon nije izričito propisao. Ta usmena rasprava ima da služi strankama kao jamstvo i sredstvo za što ispravnije i potpunije informiranje suda, ali ako se one ne će da posluže tim sredstvom, sud je dužan crpiti informaciju iz samih spisa. Tako je n. pr. propisana usmena rasprava, ali nisu predvidjene sankcije za slučaj izostanka u §-u 119/3, kad se stranke protive sporednome miješanju; u §-u 123/3, kad se traži povraćaj u predjašnje stanje, te konačno u § 631. u pogledu rasprave o dopustivosti poništenja ili obnovljenja.

Zaključujemo: Ni teoretski ni praktički nas razlozi ne sile, da odstupimo od stanovišta, što su ga u pogledu kontumacije zbog izostanka od prvog ročišta za usmenu raspravu u mandatnm, mjeničnom i porabnom postupku zauzela dva najpriznatija auktoriteta austrijskog procesnog prava, dr. Franz Klein i dr, Georg Neumann, a pogotovo nije točno, da je to pitanje definitivno riješeno §-om 384. sudskog poslovnika u protivnom pravcu.

Ocjene i prikazi

Luj Le Fir: Medjunarodno javno pravo. Preveli dr. V. N. Dimić, dr. B. S. Marković i dr. M. M. Radojković. Beograd, 1934. XVI., 750 strana.

Brzi uspjeh knjige profesora Le Fura »Précis de droit international public«, koja je na francuskom jeziku izašla prvi put godine 1931., da odmah iduće godine doživi drugo izdanje, posve je zaslužen. — Iza dugog i vrlo solidnog rada Louis Le Fur, sada profesor pravnog fakulteta u Parizu, stupio je posljednjih godina u red prvh autoriteta na polju francuske znanosti medjunarodnog prava. U svojem učenju on je svijesno i s uvjerenjem nadovezivao na starije tradicije, koje su mu se činile prikladnima za izgradjivanje prava i pravde u pogledu medjunarodnih odnošaja. Zato je često znatno otstupao od općega shvaćanja tradicionalne škole svoga vremena. To svoje učenje je postepeno izlagao u raznim monografijama i raspravama, a tek u najzrelijoj dobi svoga života (rodjen je godine 1870.) dao mu je sustavni oblik učbenika. Pa i ako je to učenje Le Fura često napadano i

Digitized by Google

izvrgavano znanstvenoj kritici, snaga njegova duha izvojevala mu je dolično i priznato mjesto u savremenoj znanosti medjunarodnoga prava. Što više, Louis Le Fur stekao je sljedbenika i učenika kao malo koji od sadanjih njegovih kolega u samoj Francuskoj, a isto tako i izvan svoje domovine. Dobar dio mlade pravničke generacije u Jugoslaviji stoji takodjer pod njegovim neposrednim ili posrednim utjecajem.

Bila je vrlo sretna misao, da se prevede taj učbenik Le Fura. U njemu su dobili naši djaci, a i svi drugi, koji žele upoznati probleme medjunarodnoga prava u cjelovitom prikazu, izvrsnu knjigu. Njezine su odlike kratkoća, preglednost, jasno izražavanje i razumljivo izlaganje, a sve to odiše duhom čovječnosti i pravednosti. Pa i oni, koji se s gledištima i učenjem Le Fura ne mogu složiti, morat će priznati, da se za prevodjenje nije mogla naći bolja knjiga, nego što je njegov »Précis« medjunarodnoga prava. Zato ide puna hvala i priznanje sve, koji su zamislili i izvršili taj prijevod, i to koliko urednika »Biblioteke javnog prava« (u čijem je izdanju prijevod ugledao svijetlo) profesora beogradskog sveučilišta dra. Mihaila Ilića, toliko same prevodioce dra. V. N. Dimića, dra. B. S. Markovića i dra. M. M. Radojkovića.

Naše zadovoljstvo bilo bi potpuno, da prijevod odgovara dobromu izboru djela. Nije lako dati dobar prijevod s jezika, koji je baš u toj struci najdalje razvio točnost izražavanja. Zadaća je bila još teža zato, što je trebalo usavršiti i ustaliti nepotpunu i nestalnu terminologiju dosadašnje izvorne i prevodne književnosti na polju medjunarodnoga prava. Ali tu na žalost nisu prevodioci potpuno ispunili svoju zadaću, za koju im se nadala tako dobra prilika. Čitajući razne odlomke knjige moramo žaliti, što ni sami prevodioci nemaju zajedničku stručnu terminologiju, koje bi se bar u tom prijevodu dosljedno držali. U anarhiji stručnih izraza nalazimo ne samo to, da se isti francuski izraz prevodi s dvije riječi (katkada u razmaku od nekoliko strana, pa čak i na istoj strani), nego i to, da ista riječ služi za označivanje dvaju različnih pojmova. Kod toga izbor izraza nije uvijek najsretniji.*) Kod nekih termina prevodioci su zamijenili slabijim izrazima riječi našega zakonodavca (odnosno mnistarstva vanjskih poslova) ili starijih srpskih pisaca i prevodilaca, koje bi bolje odgovarale duhu jezika. K tomu treba — izvan okvira stručne terminologije — dodati, da prijevod na mnogim mjestima nije vjeran izvorniku, te da u prijevodu imade dosta pogrješaka jezičnih i stilskih. Razlog svemu tomu će biti u brzini, s kojom je prijevod izdan, a na tu žurbu upućuje i dosta tiskarskih pogrješaka, koje su gdjegdje i krupne. Bilo bi u interesu naše znanstvene terminologije, da je prijevod izašao u savršenijem obliku, makar i godinu dana kasnije.

Nasuprot je dobro i za čitaoca vrlo korisno, što su prevodioci dodali u neko 50 bilježaka podatke, koji se odnose na Jugoslaviju (konvencije, koje je potpisala Jugoslavija itd.) i naznačili pojedina za nas zanimljiva djela ili

* Za sve to nekoliko primjera: Immunité = povlastica, neprikosnovenost. Privilège = povlastica, privilegij. Povlastica = immunité, privilège, prérogative. Neprikosiovenost = inviolabilité, franchise de l'hotel, immunité. Luka = rade, baie. Responsabilité délictuelle = zakonska odgovornost. Meurtre ou assassinat = zločinačko ili mučko ubistvo, ubistvo ili razbojstvo. Actes de souverainité interne = postupci državne vlasti. Projectile = bomba, zrno. Régime spécial de la mer Noire = naročita uprava . . .

Digitized by Google

rasprave. Ako se u to malo bilježaka uvukla pogrješka, sigurno je opet kriva brzina, s kojom se radilo. U bibliografskim bilješkama spominju se savjesno sva važnija ranija srpska izvorna djela i prijevodi iz područja medjunarodnoga prava. U tom uskom krugu ne spominju se dakako — na pr. — ni Polić ni Žolger.

Svakako je ta knjiga, i u ovom obliku, za sada najbolji cjeloviti prikaz medjunarodnoga javnog prava, pa će zato biti toplo pozdravljena u svim našim pravničkim krugovima.

Dr. J. A.

Nikolaj D. Pahorukov, inspektor ministarstva pravde: Zbirka raspisa i upustava ministarstva pravde i drugih ministarstava, koji se odnose na primjenu sudskih i drugih zakona od 1. I. 1929. do 1. VII. 1933. str. X—677 vel. 8⁰. Beograd 1934.

Od početka 1929. godine izdavalo je ministarstvo pravde u vezi sa novim zakonima i uredbama zakonskog značaja, koji su posljednjih godina stupili na snagu, velik broj raspisa i upustava. Potreba za takvim raspisima i upustvima pokazala se je u prvom redu zato, što je zakonskim ovlaštenjima ostavljeno ministarstvu pravde, da o nekim pitanjima samo donese pobliža naredjenja, a o nekim da dade autentična tumačenja. Ali i osim ovih slučajeva se je često pojavljivala potreba za takvim raspisima i upustvima bilo zato, što su sami sudovi tražili razjašnjenja, bilo zato, što je ministarstvo pravde u vršenju svoga nadzora nad radom sudova naišlo na kriva shvaćanja pri primjeni novih zakona i s toga smatralo za svoju dužnost, da sudove na to upozori. Neki se raspisi opet odnose na zakone, uredbe i pravilnike iz drugih resora, koji se primjenjuju kod sudova. Ti raspisi osnivaju se na razjašnjenjima, odnosno tumačenjima, zatraženim od dotičnog resornog ministarstva. Od njih su najvažnija autentična tumačenja ministarstva financija o propisima zakona o taksama. Nema sumnje, da je poznavanje ovih raspisa i upustava od velike važnosti za praksu.

Iako naši časopisi redovito objavljuju ove raspise i upustva, nismo ipak do sada o njima imali potrebnoga pregleda, pošto se to objavljivanje vrši hronološkim redom i raštrkani su u raznim godištima, a osim toga nema ni garancije potpunosti.

Obzirom na to mora se pozdraviti, što se je gosp. Nikolaj D. Pahorukov, inspektor ministarstva pravde, kome imamo zahvaliti odličnu zbirku ugovora i konvencija o pravnoj pomoći (Beograd 1932.), sada pojavio sistematskom zbirkom svih raspisa i upustava, izdanih od strane ministarstva pravde od 1. siječnja 1929. do 1. srpnja 1933. Gosp. Pahorukov je sredio svoje gradivo na taj način, što ga je razdijelio na tri skupine, od kojih prva (prvi dio) obuhvaća raspise i upustva, koji se odnose na zakone i uredbe pravosudne struke, druga partija (drugi dio) raspisa i upustva općeg značaja, koji se odnose na rad sudova, a treća partija (treći dio) raspisa i upustva, koji se odnose na zakone, uredbe, pravilnike drugih resora, a primjenjuju ih sudovi. U svakoj od ovih skupina sredjeni su raspisi i upustva po zakonima (uredbama), na koje se odnose, a glede svakoga zakona (svake uredbe) opet po §§-ima, na koje se odnose. Tako pretstavlja ova zbirka

Digitized by Google

jednu vrst tumača. Zbirci dodani su jedan sistematski (sprijeda) i jedan alfabetski registar (na kraju).

Obzirom na sve te odlike će biti ova Paharukova zbirka jedna vrlo korisna pomoćna knjiga za sudove, odvjetnike, javne bilježnike i za sve ostale ustanove, koje imaju posla sa sudovima. Stoga se može svima preporučiti.

Dr. B. Eisner

Pravosudje

Gradjansko

Privremena alimentacija ženi po dovršenoj parnici kod duhovnog suda.

Plenarna rješidba stola sedmorice od 5. veljače 1934. br. 6396/33.
(Odluka okruž. suda u Zagrebu od 10. lipnja 1933. br. 41493/gr., rješidba apelacionoga suda u Zagrebu od 24. kolovoza 1933. br. Pl. 6161/33.)

U molbenom predmetu moliteljice A, protiv B-a radi alimentacije spp.- u kojem je

o k r u ž n i s u d u Z a g r e b u djelomično udovoljio molbi i naložio plateš alimentacije od 1.500 D mjesečno, od dana molbe, t. j. 7. veljače 1933. do konačnog riešenja parnice Z. 78/33, dok je zahtjev za dopitanje uzdržavanja prije toga dana odbio uz preboj troška postupka, a

a p e l a c i o n i s u d u Z a g r e b u povodom utoka B-a preinačio prvostepenu odluku i odbio u cijelosti molbeni zahtjev uz preboj troška postupka, čime je riješio i utok moliteljice.

s t o l s e d m o r i c e povodom previdnog utoka moliteljice je riješio: Preinačuje se pobijana odluka drugostepenoga suda i uspostavlja odluka prvostepenoga suda. — B. ima nadoknaditi moliteljici trošak pravnog lijeka sa 350 D za 14 dana pod ovrhom.

R a z l o z i: Nije ispravno stanovište apelacionoga suda, da moliteljica ne može po donošenju presude crkvenoga suda tražiti više privremene alimentacije nego samo definitivnu alimentaciju po § 1264. o. g. z., jer protivno odredjuje § 117 o. g z., te § 63. ženidbenoga zakona za katolike.

Prema tim zakonskim naredjenjima može žena, ako nagoda s mužem u pogledu imovnih odnosa ne uspije, tražiti ovo uredjenje putem parnice, a za vrijeme ove parnice ima joj sudac odmjeriti pristojno uzdržavanje.

Prema tim zakonskim propisima mogla je moliteljica tražiti odmah po donošenju presude crkvenoga suda u njenu korist parnicom dosudjenje trajne alimentacije, te zatražiti, da joj se za vrijeme te parnice produži privredna alimentacija, koja joj je bila dozvoljena do okončanja parnice kod duhovnoga suda. Kako je ona medjutim propustila to odmah učiniti, nego je tužbu i molbu predala tek 7. veljače 1933. (ženidbena parnica dovršena je pravomoćno 21. svibnia 1930.), ne može ona sada tražiti, da joj se dosudi naknadno privremena alimentacija i za vrijeme prije podnošenja molbe, jer se uzdržavanje prema samoj naravi svojoj može tražiti samo pro futuro, a ne i pro praeterito. Ne može se od nikoga tražiti, da je dužan u vrijeme, koje je prošlo nekoga uzdržavati (nemo pro praeterito alitur), jer je ispunjenje takvoga zahtjeva nemoguće. Može samo onaj, koji je namjesto drugoga uzdržavao nekoga kao poslovodja bez naloga, tražiti po § 1042. o. g. z. naknadu troškova toga uzdržavanja, dok je zahtjev za uzdržavanje u vrijeme prije stavljenoga zahtjeva za uzdržavanje nemoguć.

Osnovana je stoga odluka prvostepenoga suda, pa ju je stoga samo dionim uvaženjem previdnog utoka moliteljice valjalo u cijelosti uspostaviti, jer za dosudjene alimentacije pro praeterito prema gore izloženome nema uvjeta § 318. grpp. a i preboj troška postupka je osnovan, jer je ona samo diono sa svojim zahtjevom uspjela.

Digitized by Google

Trošak previdnog utoka dopitan je moliteljici, jer ga je protustranka svojim neopravdanim utokom prouzročila, pa ga ima stoga i naknaditi.

Priopćio dr. Vragović A.

Glede dugova, na koje se odnosi uredba od 22. studenoga 1933. br. 75.482 o zaštiti zemljoradnika, ne može vjerovnik voditi ovrhu na nikakovu imovinu zemljoradnika.

Rješidba apelacionog suda u Zagrebu od 8. veljače 1934. br. 975/34—1
(Odluka sreskoga suda u Sv. Ivanu Zelini od 31 prosinca 1933. br. 5.808/gr)

Rješavajući izvještaj od 18. siječnja 1934. br. 147/gr. podnesen u ovršnom predmetu Č. iz Sv. I. Z., ovrhovoditelja, proti Kušić Bari, zemljoradnici iz P., ovršenici, radi 2 000 D spp. povodom ništovne žalbe i utoka ovršenice, proti odluci sreskoga suda u Sv. I. Z. od 31. prosinca 1933. br. 5808/gr., kojom je dozvoljena ovršna pljenidba i uručba ovršeničine gotovine od 702 D 50 p., nalazeće se u pologu kod sreskoga suda u Sv. I. Z. pod čl. 186. spis P-444-33. radi djelomičnoga podmirenja ovrhovoditeljeve tražbine od 2.000 D spp.,

apelacioni sud u Zagrebu je riješio:

Uvažuje se ništovna žalba i utok ovršenice te prvosudna napadana odluka preinačuje i ovrhovoditelj sa svojom ovršnom molbom pr. 9. prosinca 1933. broj 5716/gr. odbija, time, da imade ovršenici naknaditi trošak utoka od 80 D. za 14 dana pod prijetnjom ovrhe.

Obrazloženje:

Uredbom od 22. studenoga 1933. br. 75482 o zaštiti zemljoradnika, omogućeno je zemljoradniku, da svoje dugove isplati u obrocima i roku navedenom u čl. 3. i 4. cit. uredbe, te je tim načinom oduzeto vjerovniku pravo, da izvršuje svoju tužilačku presudu sve dotle, dok zemljoradnik udovoljuje odredbama rečene uredbe i dok ne bude u zaostatku plaćanja 3 godišnja obroka.

Po čl. 4. uredbe dugovi preko 1.200 D do 3.600 D imadu se platiti u roku od 5 godina u jednakim obrocima računajući od dana stupanja na snagu uredbe, te pošto je uredba zadobila snagu danom 23. studenoga 1933. to znači, da prvi obrok glede navedenih dugova dospijeva dne 23. studenoga 1934.

Ne može dakle vjerovnik glede dugovanja koje se odnosi uredba, protiv zemljoradnika voditi ovrhu na nikakovu imovinu zemljoradnika, jer bi inače pravo obročnoga plaćanja postalo uzaludno i zaštita pružena zemljoradniku uredbom promašena.

Pošto prema navedenom nema pretpostava za dozvolu ovrhe proti zemljoradniku, to se uvaženjem ništovne žalbe i utoka ovršenice prvosudbena odluka imala preinačiti i ovrhovoditelj sa svojom odlukom odbiti

Priopćio Roje Josip, sudac u Sv. Ivanu Zelini.

I ako je muž nakon rastave prešao na pravoslavnu vjeru, za rješavanje parnice o definitivnoj alimentaciji izmedju supruga, koji su brak sklopili po katoličkom obredu,*) nadležan je redoviti gradjanski sud, a ne pravoslavni eparhijski sud po čl. 129. t. 4. ustava srpsko-pravoslavne crkve.

Rješidba stola sedmorice od 1. veljače 1934. Rek. 153/34
(Odluka okružnoga suda u Z. od 22. rujna 1933. br. 62621/gr. P 78/33. — Rješidba apelacionoga suda u Zagrebu od 24. studenoga 1933. Pl. 11138/33—1)

U parnici K. Lj. iz Z. protiv K. E. iz Z. na platež definitivne alimentacije spp. prigovorio je tuženi nadležnosti okružnog suda u Z., pozivom na propis čl. 129. t. 4. ustava srpsko-pravoslavne crkve od 16. studenoga 1931., jer da je nakon rastave, koju je nadbiskupski ženidbeni sudu Z. dozvolio njegovoj ženi zbog njegove dokazane krivnje, prešao na pravoslavnu vjeru i da je kod crkvenoga suda pravoslavne eparhije u Z. protiv svoje žene predao tužbu na razvod braka. Da je prema tome za rješavanje pitanja o podavanju definitivne alimentacije nadležan jedino eparhijski sud (naveden čl. ustava), koji ima riješiti i njegovu tužbu na razvod

*) Obred po kat. ženidb. pravu nije potrepština za valjano sklapanje ženidbe.

Digitized by Google

braka. Traži, da se po al. 2. st. 1 § 47. grpp. dalji postupak pred okružnim sudom kao apsolutno nenadležnim obustavi.

Okružni sud u Z. je donio ovu odluku:

U rješenju ovog uskladnoga zapisnika, koji se pohranjuje kod suda, a strankama dozvoljuje uvid i prepis, obustavlja se dalji postupak pred ovim sudom radi nenadležnosti i slijedom toga otpućuje tužiteljica na nadležni crkveni sud pravoslavne eparhije u Z., te joj se nalaže platež protustranci prouzročenih parbenih troškova, koji se sudbeno obredjuju sa D 1.300 u roku od 14 dana pod prijetnjom ovrhe, iz ovih razloga:

Tužiteljica je podigla tužbu na platež definitivne alimentacije proti svojemu bivšemu suprugu K. E. dana 7. veljače 1933. kod potpisanog suda. U zapisniku od 27. 6. 1933. stavlja tuženi prigovor nenadležnosti ovog suda, te doprinaša odluku crkvenoga suda pravoslavne eparhije u Z. od 30. listopada 1933. br. C. C. 6662. glasom koje je podnio proti svojoj supruzi (tužiteljici) tužbu na razvod braka i tvrdi, da je temeljem čl. 129, t. 4. ustava srpsko-pravoslavne crkve od 16. studenoga 1931. nadležan za rješavanje podavanja definitivne alimentacije crkveni sud pravoslavne eparhije u Z., koji imade da riješi tužbu na razvod braka, te stavlja zahtjev, da se dalji postupak u ovoj parnici obustavi temeljem čl. 2. st. 1. § 47. grpp., kao i da mu tužiteljica naknadi parbeni trošak.

Tužiteljica tvrdi naprotiv, da je ovaj sud nadležan za rješenje nazočne parnice i to s razloga, što su ona i tuženi bili u vrijeme sklapanja braka pripadnici rimokatoličke crkve. Priznaje medjutim, u zapisniku od 28. kolovoza 1933., da je tuženi već u godini 1932., kada nazočna parnica po njoj još ni zametnuta bila nije, bio pripadnikom srpsko-pravoslavne crkve.

Pošto je dakle prema vlastitom priznanju tužiteljice tuženi u vrijeme podignuća tužbe, a i prije već bio pripadnikom srpsko-pravoslavne crkve, a ne rimokatoličke crkve, valjalo je temeljem navedene ustanove ustava srpsko-pravoslavne crkve od 16. 11. 1931. postupak temeljem § 47. grpp-a obustaviti i tužiteljicu uputiti na nadležni sud i naložiti joj platež parbenoga troška.

Apelacioni sud je povodom utoka tužiteljice protiv gornje odluke riješio: napadana prvosudna odluka se poništava te sporna stvar vraća tom sudu radi daljega postupanja i ponovnoga rješenja zapisnika od 19. rujna 1933. br. 62621/gr.

Razlozi: Prema stanju spisa, parbene su stranke u vrijeme sklapanja braka bile rimokatolici te su brak sklopile po katoličkom obredu.

Osudom ženidbenoga suda za nadbiskupiju zagrebačku od 29. travnja 1930. br. 410—1927. dozvoljena je tužiteljici doživotna rastava od stola i postelje od njezinoga supruga K. E. i to radi njegove dokazane krivnje.

Tuženi prešavši na pravoslavlje podnesao je eparhijskomu sudu u Zagrebu tužbu protiv K. L. za razvod braka br. 662/30. 17. svibnja 1933., te je u ovoj alimentacionoj parnici stavio prigovor nenadležnosti suda pozivajući se na propise čl. 129. toč. 4. ustava srp. prav. crkve od 16. studenoga 1931. Ovaj prigovor nije osnovan po čl. 129. toč. 4. gornjega ustava, eparhijski crkveni sud pored inog rješava u svojoj nadležnosti i to, da li će muž davati ženi po svršetku bračne parnice stalno izdržavanje.

Medjutim ova odredba spomenutoga ustava ne može se primjeniti na ovaj alimentacioni spor, jer se ona može odnositi samo na osobe, koje su vjere pravoslavne i koje su brak sklopile po pravoslavnom obredu, dočim se u ovom slučaju ne radi o takovim osobama, jer je brak sklopljen po katoličkom obredu, a tužiteljica je i sada vjere rimokatoličke te se nije dužna podvrći nadležnomu sudu drugoga bračnoga druga, koji je prešao na pravoslavlje — tim manje, što je crkveni ženidbeni sud nadbiskupije zagrebačke jur riješio, da se krivnjom muža dozvoljava rastava od stola i postelje, pa obzirom na propise §§ 63. i 71. ženidbenog zakona za katolike ima redoviti sud da donese rješenje glede imovinsko pravnih zahtjeva tužiteljice.

Osuda ženidbenog suda, kojom je tužiteljici dozvoljena rastava, pravomoćna je i time tužiteljičino pravo na traženje definitivne alimentacije utvrdjeno, pa makar je tuženi prešao na pravoslavlje, tim nije pravo tužiteljice na traženje alimentacije pred redovitim sudom utrnulo, jer prelazom na drugu vjeroispovjest nije tuženi riješen svojih gradj. pravnih dužnosti i obveza proizlazećih iz § 1264. ogz. Osim toga gornja odredba ustava prav. crkve nije promijenila a niti mogla promijeniti zak. propisa, odnosećih se na prava pripadajuća ženi kat. vjere, nakon do-

Digitized by Google

zvoljene joj rastave po crkvenom ženidbenom sudu za katolike, — a prema tome ni oduzeti joj prava, da traži definitivnu alimentaciju pred redovitim gradj. sudom. Prema navedenom napadana prvosudna odluka ukazuje se neosnovanom te se povodom utoka tužiteljice imala poništiti i odrediti kako je gore navedeno.

Rješidba o naknadi troška pravnih ljekova pridržaje se konačnom rješenju same stvari.

Stol sedmorice povodom ništovne žalbe i previdnog utoka tuženoga riješio je: Ništovna žalba tuženog K. E. odbacuje se, jer u postupku drugostepenog suda nema ništavosti označenih u §-u 339. grpp. a njegov previdni utok otpućuje i potvrdjrje rješenje apelacionog suda u Zagrebu s razloga, što je po sadržaju spisa osnovano na zakonu.

Priopćio Svoboda Branko, odvjetnik u Varaždinu.

Društvene vijesti

KONGRES PRAVNIKA Kraljevine Jugoslavije održat će, kako je već javljeno, svoju skupštinu (zvanu samu obično Kongres) u Zagrebu dne 7.—9. rujna o. g. Na Kongresus udjelovat će s referatima i bugarski pravnici. Učestvovati mogu na Kongresu samo članovi kojega pravničkoga udruženja. Pristojba za učestvovanje iznosi za javne činovnike D 60, a za ostala zvania D 100. Prijave se primaju počevši od 15. VI. pa do 31. VIII. Uz prijavu treba se poslati i pristojba (za članove Pravničkoga društva na adresu društva). Potanji raspored Kongresa će se javiti naknadno, dok ovo javljamo zasada, da članovi budu već općenito unaprijed obaviješteni i da se znadu ravnati. Prije Kongresa izći će »Spomenica«, koja će biti dostaljena svakome prijavljenome članu. Temata Kongresa jesu: 1. Odnos državnoga i crkvenoga zakonodavstva, naročito s obzirom na zaključenje braka; 2. Dopuna krivičnog zakona u pogledu delikata iz ekonomske sfere; 3. Pravo na ispravak po zakonu o štampi; 4. Zakonitost uredba; 5. Takse u sudstvu i administraciji; 6. Fiskalni tereti i narodni dohodak.

Literatura

SPOMENICA DRU IVANU MAUROVIĆU. — Profesor zagreb. sveučilišta g. dr. Ivan Maurović navršio je prošle godine 60 godina života. Veći dio toga života posvećen je sveučilištu, nauci. Razumljivo je, da si je prof. Maurović svojom dugom profesorskom i znanstvenom djelatnošću stekao veliki krug prijatelja i štovatelja, od kojih su mnogi i mnogi bili njegovi učenici. Da mu se oduže, oni su zamislili proslaviti njegovu šezdesetgodišnjicu tako, da izdadu »Spomenicu«. A tu namisao — ponajviše zaslugom i nastojanjem odvjetnika dra Josipa Štefinovića — oni i ostvariše. Spomenica je zamišljena u dvije knjige. Nedavno je izašla prva knjiga, štampana u Beogradu na punih 555 stranica formata osmine. Ova se »Spomenica« razlikuje od sličnih spomenica što nema tu nijedne riječi o samome prof. Mauroviću, kome je ona posvećena. Da na naslovnome listu ne stoji, da je to Spomenica dru Ivanu Mauroviću, iz njezina sadržaja ne bi se to nikako znalo. Možda je ta impersonalna nota u skladu sa čednošću prof. Maurovića, ali mislimo, da bi ipak trebalo u drugoj knjizi prikazati ličnost i znanstveni rad njegov. Druga je odlika ove »Spomenice«, što u njoj sakupljene rasprave ne obradjuju samo gradjansko pravo, koje prof. Maurović predaje, nego različita područja prava. I tako je ta »Spomenica« postala jednim od najbogatijih naših pravnih zbornika. Treća je njezina odlika, da u njoj osim domaćih pravnih pisaca sudjeluje i nekoliko stranih, što je takodjer dokaz velikoga uvažavanja znanstvenoga rada prof. dr. Ivana Maurovića. »Mjesečnik« ispunja to takodjer ponosom, jer ima čast brojiti prof. dr. Ivana Maurovića medju svoje davne stalne saradnike. Da se vidi, koliko se tu pravnog bogatstva skupilo, navadjamo točan sadržaj ove omašne Spomenice: Naša nova kodifikacija od Mihaila P. Jovanovića, pretsjednika Beograd. Kasac. suda u p.; Scheinverbrechen von dr. jur. et phil. Karl Wolff, Univ. Prof. in Insbruck; Nekoliko napomena o Jugosl. gradj. zak. od dra. Lazara Markovića, biv. prof. univ. i ministra prav. u p. u Beogradu; O administrativnom ugovoru od dra Danila J. Danića, člana Medjun. udru. za kriv. pravo u Parizu i suca Apel.

Digitized by Google

suda u Beogradu; Uverenje suca kao mjerilo spornog iznosa tražbine od dra. Čed. Markovića, univ. prof. u Subotici; Probleme der Neuordnung des Privatrechts von dr. Ernst Swoboda, Univ. Prof. und Oberlandesgerichtsrat in Graz; Član 116. ustava od Slobodana Jovanovića, sveuč. profesora u Beogradu; Metody pravnickeho badani s praci perspektivy od dra. Jana Krčmare, univ. prof. a ministra školstvi a narod. osvety v Praze; Contra bonos mores — gegen die guten Sitten von Dr. Franz Gschnitzer, Univ. Prof. in Insbruck; Prilog legislativnome uredjenju nadležosti sudova drugoga i trećega stepena u gradj. prav. stvarima osim parničnih od dra. Miroslava Muhe, suca apel. suda u Zagrebu; Ius sepulchrale na rimskim natpisima u Solinu od dra. Ive Milića, sveuč. prof. u Subotici; Porabna prava u stečaju od dra. Franje Goršića, inspek. minist. unutr. poslova u Beogradu; Pravo trg. retencije od dra. Mihaila Vukovića, stareš. sres. suda u Kovinu; Rechtsvergleichung, Rechtsgeschichte und bürgerliches Recht von Dr. Egon Weiss, Univ. Prof. in Prag; Prelivi (nianse) u pravu od Živojina M. Perića, sveuč. prof. u Beogradu; Grundschuld und Zwansversteigerung von Dr. Hans Sperl, Hofrat, Univ. Prof. in Wien; O unifikaciji zakona od dra. Stanka Franka, sveuč. prof. u Zagrebu; O zabludi, prevari, prinudi i mentalnoj rezervaciji po srpskom gradj. zak. od dra. Ninka Perića, biv. sveuč. prof. i minist. Pravde, nar. poslanika i pretsed. finans. odbora Nar. skupštine u Beogradu; Iz Strossmayerove korespondencije 1862 od dra. Ferde Šišića, sveuč. prof. u Zagrebu; Privatnopravni položaj žene po današnjem pravu Jugoslavije i njegovo uredjenje u jedinstvenom gradj. zak. za Jugoslaviju, od dra. Bertolda Eisnera, sveuč. prof. u Zagrebu; Berzanski prim i sudovi od dra. Vidana O. Blagojevića, člana Društva za uporedno zakonodavstvo u Parizu i odvjetnika u Beogradu; Budućnost gradjanskoga prava od Stevana Ladaja, pretsjed. zakonodav savjeta u Bukureštu; Advokatski Branič od Obrada B. Blagojevića, advokata i biv. pretsjed. Adv. Komore u Beogradu; Izjednačenje gradjanskog prava u Rumuniji od dra. Dragoljuba Arandjelovića, sveuč. prof. u Beogradu; Kritische Bemerkungen zu den Bestimmungen über die Gründung von Aktiengesellschaften nach dem Entwurfe eines jugoslavischen Handelsgesetzbuches; Weltaktienrecht? von Dr. Dr. h. c Dr. h. c. Max Hachenburg, Rechtsanwalt in Mannheim; Nove smeri v razsodnem postvupku od drja. Rudolfa Sajovica, priv. doc. in Tel. sodnika v Ljubljani.

Cijena knjizi nije naznačena. Štampana je u štampariji »Globus« u Beogradu, pretežno latinicom.

PROTEKCIONIZAM U PROŠLOSTI I SADAŠNJOSTI. — Napisao dr. Vladimir Franolić, odvjetnik u Slatini. Može se reći da se danas ekonomska pitanja, a prema tome i ekonomska nauka nalaze na prvome mjestu bavljenja ljudi. Bit će to razlog, da se dr. Franolić odvažio na štampanje toga svoga omašnoga djela, koje opsiže 300 stranica oktav-formata. U njoj je historijski prikazao razvitak protekcionizma u raznim njegovim oblicima (merkantilizam, industrijski protekcionizam, imperijalizam, savremeni ekonomsk nacionalizam), utjecaj protekcionizma na kolanje kapitala, da dodje napokon do zaključka, da je slobodno kolanje kapitala ekonomska, socijalna i politička nužda sadašnjosti. Pisac se dakle bori protiv današnjih struja u ekonomskoj politici, jer da se s današnjim protekcionizmom postizava nikakva pa ni nacionalna politička svrha. Kako knjiga obradjuje same savremene probleme, ona je aktuelna i zanimljiva kraj naše ne baš prebogate ekonomske literature takodjer je dobro došla. Cijena broširano D 60, vezano D 80, a naručuje se kod »Tipografije«.

SISTEM KAZENSKEGA PRAVA KRALJEVINE JUGOSLAVIJE. — Iza kako je prof. ljubljanskog sveuč. dr. Metod Dolenc izdao god. 1929. »Tumač krivičnom zakoniku«, eto ga već gdje u zajednici s prof. Aleksandrom Maklecovom izdaje sistem cjelokupnoga kaznenoga prava kraljevine Jugoslavije. Ako se uvaži i ostala u medjuvremenu razvijena pravna djelatnost obojice pisaca, onda treba odati osobito priznanje ovome njihovome velikome naporu. Knjiga (od preko 400 stranica) iza uvoda (ispunjena ponajviše historijskim podacima) ima opći pa posebni dio kaznenoga prava. Sastavljena je tako, da može služiti jednako kao učbenik tako i kao pomagalo za praksu. Poput svih izdanja Tiskovne zadruge u Ljubljani i ovo je djelo dostojno opremljeno.

PROF. DR. METOD DOLENC. — Skoro istovremeno s gornjim većim djelom prof. Dolenca izašla su i tri njegova manja, i to: Osebno in rodbinskopravna vprašanja v pravosodstvu slovenskih ljudskih sodnikov, zatim surogati in reklama v našem kazenskem pravu te Spomini na Bratislavo izza slovenskega pravniškega kongresa. Sva tri dielca izašla su u raznim časopisima a sada su posebno otisnuta.

Digitized by Google

NOVE SMERI V RAZSODNEM POSTOPKU. — Napisao dr. Rudolf Sajovic, urednik »Slovenskoga pravnika« i priv. docent. Ova je knjižica posebni otisak rasprave otisnute u gore spomenutoj Spomenici dru Ivanu Mauroviću. Kako je novi grpp. istom nedavno stupio kod nas u život, ova će rasprava mnogo doprinijeti njegovu razumijevanju.

RASSEGNA DI LEGISLAZIONE JUGOSLAVA. — Već smo priopćili, da dr. Rudolf Sajovic za institut zakonodavnih radnja u Rimu (Instituto di studi legislativi a Roma) odnosno za njegov Annuario di diritto comparato e di studi legislativi izradjuje pregled jugoslavenskoga zakonodavstva, i to redom po godinama. Ova sveska obradjuje god. 1929. Pregled te godine izdanih zakona je vrlo točan i svaki je pojedini zakon pregnantno opisan. I tako ćemo na stranom jeziku prije nego na našem — a zaslugom prof. Sajovica — imati uskoro potpuni pregled našega zakonodavstva.

RAZVOJ IN SEDANJE STANJE NAŠEGA DRŽAVLJANSKEGA PRAVA. — Sastavili prof. dr. Lapajne. Cena 56 D. Uslijed brojnh zakona, koji su napose u zadnje vrijeme učestali u našoj državi, pri čemu je jedan zakon mijenjao ili ukidao drugi, teško je snaći se danas, koji zakon sve valja. Tu poteškoću otklonio je za gradjansko pravo prof. ljubljanskoga sveučilišta Lapajne izdanjem ove knjižice, koja uz razvoj gradjanskoga prava pokazuje i današnje njegovo stanje. Prof. Lapajne ne ograničuje se samo na to, da nabroji dotične pozitivne pravne propise, nego daje i kratak jezgrovit opis sadržaja svakoga zakona. Kad bismo i za ostala područja prava imali takvu knjigu, morali bismo ispraviti primjedbu posljednje rečenice u gornjem priopćenju o talijanskoj knjizi dra. Sajovica.

PRIVATNOPRAVNI POLOŽAJ ŽENE PO DANAŠNJEM PRAVU JUGOSLAVIJE. — Zagreb. sveuč. prof. dr. Bertold Eisner napisao je tu raspravu za Spomenicu dru Ivanu Mauroviću i sada napose dao otisnuti. I ova se opsežna rasprava od skoro 100 stranica odlikuje temeljitošću i preciznošću prof. Eisnera.

POCTA K SEDMDESATYM NAROZENINAM UNIV. PROF. DRA. AUGUSTA MIRIČKY. — Prof. August Mirička jest profesor krivičnoga prava u Pragu i jedan od autora projekta novog kaznenog zakona u Češkoslovenskoj republici. Prigodom njegove sedamdesetgodišnjice izašla je ova Spomenica u čast njemu. Za kriminalistu, dakle, nešto slična kao kod nas za civilistu Maurovića. Prilozi domaćih i stranih pravnih pisaca tiču se većinom krivičnoga prava. Od jugoslavenskih pravnika dali su svoje priloge Beogradjani prof. Toma Živanović i Dušan Subotić.

BOGIŠIĆ Valtazar: Pravni članci i rasprave, knj. I. Beograd 1927.

SUDSKA PRAKSA u 1931 godini sa zbirkom načelnih odluka i mišljenja opće sjednice kasacionoga suda od 1931.—1933. god. — Sredio Tihomir Ivanović, Beograd 1934.

VLADISAVLJEVIĆ Milan: Država i medjunarodna zajednica. Problem jedinstva javnog prava. Ieograd 1934.

OBRADOVIĆ Sava D.: Najveće povlašćenje u trgovinskim ugovorima. Doktorska rasprava. Beograd 1933.

PROTIĆ Božidar S. i LUCIĆ Vlastimir J.: Odluke državnog savjeta u godini 1929—1932. Beograd 1934.

PIOLETTI Ugo: La lesione personale del consenziente nel diritto positivo Italiano, Napoli 1934.

D' ANIELLO Ulario: Appunti di diritto penitenziario, con prefazione di Enrico Altavilla, Napoli 1934.

PIACENTINI Mario: I culti annuessi nello stato Italiano, Milano 1934.

VINCI Felice: Manuale di statistica. Introduzione allo studio quantitativo dei fatti sociali. Bologna 1934. Vol. I, II.

CICCOTTI Ettore: La formazione della coscienza giuridica e le sue concrete graduali espressioni nel mondo antico, Udine 1934.

CONCI Francesco: L' Errore Giudiziario nell' Arte, nella Storia, nella Cronaca; Napoli 1933.

MUSSOLINI Benitto: Discorsi. Scelti da Balbino Giuliano. Bologna 1933.

BONNECASE Julien: La pensée juridique française de 1804 à l' heure présente, Bordeaux s. a. Tome I, II.

Digitized by Google

RADONANOVITSH — V. M.: La petite Entente. Étude historico-juridique. — Paris 1933.

MEZGER Edmund: Strafrecht, 2. Auflage, München—Leipzig 1933.

KANTOROWICZ Hermann: Tat und Schuld, Zürich—Leipzig 1933.

KOPP Walter: Gesetzliche Unfruchtbarmachung. Kiel—Leipzig 1934.

ESPIG Ludwig: Die rechtliche Stellung des Strafgefangenen, Dissertation, Schramberg 1933.

SCHELTING Alexander: Max Webers Wissenschaftslehre. Das logische Problem der historischen Kulturerkenntnis. Die Grenzen der Soziologi des Wissens. — Tübingen 1934.

KLAGGES Dietrich: Idee und System. Vorträge an der Deutschen Hochschule f Politik über Grundfragen nationalsozialistischer Weltanschauung. — Leipzig 1934.

MÜLLEREISERT Franz Arthur: Rechtsphilosophie. Theorie des Rechts u. der Rechtswissenschaft. — Berlin 1934.

JUNGBLUTH Carl: Der Rechtsbegriff der Unabhängigkeit. Eine völkerrechtliche Studie. Emsdetten 1934.

MODERN THEORIES OF LAW, London 1933.

PRALLE August: Die Begnadigung als fehlerhafter Staatsakt unter Einschluss des Rechtes der nationalen Revolution, Breslau—Neukirch 1934.

SCHUMACHER Wilhelm: Die vorläufige Entlassung (§§ 23—26 StGB) unter besonderer Berücksichtigung der Entwürfe, Breslau—Neukirch 1934.

BERGES August: Der gegenwärtige Stand der Lehre vom dolosen Werkzeug in Wissenschaft u. Rechtsprechung. Beitrag zur Lehre von der Täterschaft. — Breslau — Neukirch 1934.

PAIRA Waldemar: Das Zwangsgeld im preussischen Polizeiverwaltungsgesetz vom 1. Juni 1931. u. die Frage seiner Rechtsbeständigkeit, Breslau—Neukirch 1934.

ENTSCHEIDUNGEN des österreichischen Obersten Gerichtshofes in Zivil- und Justizverwaltungssachen, XIV. Band. (Jhrg. 1932), Wien 1932.

MACHLUP Fritz: Führer durch die Krisenpolitik, Wien 1934.

Svaštice

DR. ČEDOMIL MITROVIĆ je umro dne 15. p. m. u Beogradu. Pok. dr. Mitrović bio je profesor na beogradskom pravnom fakultetu, neko vrijeme dekan i rektor beogradskog sveučilišta te od god. 1912. pa do 1932. urednik Arhiva za pravne i društvene nauke u Beogradu. Uz dra. Nikodima Milaša pok. dr. Mitrović bio je najistaknutiji radnik na području istočnog crkvenog prava. On je obraćao pažnju naročito aktuelnim problemima poglavito bračnog prava, i kao dugogodišnji sekretar velikoga duhovnoga suda imao je uticaja na utvrdjivanje prakse ovoga suda. Napisao je kratki učbenik i lijepi broj rasprava iz crkvenoga prava. »Arhivu« je ostao vjeran do kraja života, pak se njegovu nastojanju ima zahvaliti ne samo vrsno uredjivanje nego i opstanak toga odličnoga pravnoga časopisa. Uz koncilijantnost resilo je pok. Mitrovića i nadasve dobro srce. Pomagao je nesebično djake i znanstvene institucije, a spajajući s dobrim srcem i praktični smisao, uspio je pribaviti mnogo materijalnih koristi beogradskome sveučilištu. Našemu drugu »Arhivu« i beogradskom sveučilištu izrazujemo iskreno saučešće nad smrću zaslužnoga prof. dra Čede Mitrovića.

W e r k dr. Hugo, odvjetnik i potpredsjednik Pravničkoga društva predavat će u p e t a k, dne 25. o. mj. u 6 sati popodne u dvorani III. sveučilišta o temi

UNIFIKACIJA ZAKONA ZAHTIJEVA JEDAN KASACIONI SUD

Digitized by Google

MJESEČNIK
GLASILO PRAVNIČKOGA DRUŠTVA

Uredili:

GOD. LX. Dr. Edo Lovrić, kr. sveuč. prof. ZAGREB, 1934.
LIPANJ Dr. Ivo Politeo, odvjetnik BROJ 6.

Unifikacija Zakona zahteva jedan kasacioni sud*)

Predavanje Werkdra. Huga, advokata u Zagrebu i potpretsednika Pravničkog društva u Zagrebu, držano na Univerzitetu u Zagrebu, dana 25. maja 1934.

I.

Obrazovanje i uredjenje jednog Kasacionog suda za celu Kraljevinu predvidjeno je u §§ 39—63 Zakona o uredjenju redovnih sudova.

Dana 1 aprila 1933 dotično 1 januara 1934 dobio je obaveznu snagu u celoj državi, izuzevši područje Apelacionog suda u Skoplju i Velikog suda u Podgorici, zakonik o sudskom postupku o gradjanskim parnicama. Time je uglavnom provedeno izjednačenje sudskih zakona formalno-pravne prirode, tim pre što je već stupio u život i zakon o izvršenju i obezbedjenju.

Prema današnjem stvarnom stanju u oblasti izjednačavanja zakona imamo sledeće izjednačene krupnije zakone:

zakon o uredjenju redovnih sudova;
» o sudijama redovnih sudova;
» o advokatima;
» o javnim beležnicima
» o činovnicima gradjanskoga reda;
zakonik o sudskom krivičnom postupku;
krivični zakonik;
zakonik o gradjanskom parničnom postupku;
zakon o izvršenju i obezbedjenju;
zemljišnički zakon;
menični zakon;
čekovni zakon;
stečajni zakon;
zakon o pobijanju pravnih dela, i
zakon o prinudnom poravnanju.

*) Na izričiti zahtjev predavača tiskan o istočnim književnim jezikom.

Digitized by Google

Svi ti zakoni zahtevaju jednoobrazno primenjavanje, naročito u najvišem sudskom stepenu t. j. u Kasaciji, kojoj je stavljeno u dužnost (§ 40 Zus.) da pazi, da se u zemlji materijalni i formalni zakoni pravilno i jednoobrazno primenjuju.

Danas još nema zajedničkog Kasacionog suda za celu Kraljevinu, nego dok se taj Sud ustanovi, sadašnja odelenja Kasacionog suda, t. j. sadašnji Kasacioni sud u Beogradu; Odelenje B. beogradskog Kasacionog suda u Novom Sadu; Stol Sedmorice u Zagrebu; Odelenje B. Stola Sedmorice u Zagrebu; Vrhovni sud u Sarajevu i Veliki sud u Podgorici smatraju se kao Kasacioni sud u smislu propisa gradjanskog parničnog postupnika a u smislu propisa drugih zakona kao odelenja toga Kasacionoga suda. Sledstveno tome stvarno je pozvano ništa manje nego šest teritorijalno različitih nadleštava da vrše sudsku vlast u poslednjem stepenu u gradjanskim i krivičnim parničnim i vanparničnim predmetima, prema naredjenjima zakona o postupku koji važi za te predmete i da pri tome paze, da se u zemlji materijalni i formalni zakoni pravilno i jednoobrazno primenjuju. Ostane li pri toj dekoncentraciji vrhovnog sudskog stepena, osnovana je bojazan, da se time ozbiljno dovodi u pitanje pravilnost i jednoobraznost primenjavanja zakona u zemlji, na štetu pravne sigurnosti i da je time takodjer dovedeno u pitanje i konačni učinak samog izjednačavanja zakona. Imaćemo doista izjednačene zakone, ali idemo ususret pogibelji, da primenjivanje tih zakona bude raznolično u pojedinim područjima netom nabrojenih šest odelenja Kasacionog suda.

Pri tome ne igra nikakovu ili skoro nikakovu ulogu činjenica, da privatno pravo, ono gradjansko kao i ono trgovačko, nije još izjednačeno, kada se uvaži, da je gradjansko-privatno pravo, sem na području Velikoga suda u Podgorici, u celoj zemlji skoro isto i da se razlike mogu u najkraće vreme naučiti, kao i da se isto može kazati i o trgovačkom zakoniku, koji pokazuje jače razlike samo na području beogradskog i skopljanskog Apelacionog suda i na onome Velikoga suda u Podgorici. Sledom toga, činjenica da privatno pravo nije još izjednačeno, ne može da igra odlučnu ulogu pri rešavanju pitanja o potrebi obrazovanja jednog Kasacionog suda za celu Kraljevinu, a pogotovu ne može da dade prevagu nad štetnim posledicama, koje ozbiljno prete, da će nastupiti za ispravnost i jednoobraznost sudovanja, ne bude li se odmah pristupilo obrazovanju zajedničkog Kasacionog suda.

Zakon o uredjenju redovnih sudova, u cilju postizavanja pravilnog i jednoobraznog primenjavanja zakona u zemlji, predvidja sledeća pomagala (§§ 53—63):

pune, opšte redovne i vanredne sednice Kasacionog suda;

otsek za evidenciju, kojemu je zadatak, da u svim pravnim predmetima, osim krivičnih, pribeleži svaku odluku od pravne važnosti i ako opazi protivurečnost u sudjenju, da na ovu, pre nego što se odluka otpravi, obrati pažnju pretsednika Kasacionog suda, koji će, do potrebe, stvar izneti pred punu sednicu Kasacionog suda;

vodjenje zbirke važnih odluka i

vodjenje knjige načelnih odluka.

Digitized by Google

Dok se ne ustanovi jedan Kasacioni sud za celu Kraljevinu ta su pomagala ili razvodnjena, ukoliko zbirku važnih odluka i knjigu načelnih odluka treba da zasebno vodi svako odelenje Kasacionog suda, ili pak ugrožena u svojoj bitnosti, ukoliko stvara mogućnost obrazovanja otseka za evidenciju otpada i nalazi nakna u sumnjive vrednosti u tome, što će puna sednica Kasacionog suda za donošenje maločas navedene odluke, zasedavati naizmence pri Kasacionom sudu u Beogradu i Stolu Sedmorice u Zagrebu. Kada se uvaži, da takovu punu sednicu sastavljaju osim pretsednika dotičnoga suda još 11 sudija svih odelenja Kasacionog suda od kojih svako šalje po dva člana i isto toliko zamenika sem Velikoga suda u Podgorici, koji šalje samo jednga člana i jednog zamenika, onda će biti jasno, da putovanje 22 kasaciona sudija i njihovo ambulantno sudovanje ne može uroditi plodom, kakovim bi urodila puna sednica Kasacionog suda, sastavljena od jedanaest sudija iz njegova krivičnog ili gradjanskog odelenja, prema tome da li se radi o krivičnom ili gradjanskom predmetu, kako ju predvidja § 48. Zus.

Može se shvatiti i pravdati ambulantno sudovanje redovnih vanrednih sutskih dana, kako ih predvidja § 12 Zus. i §§ 70—72 Sp., ali se ne može ni shvatiti niti pravdati ambulantno sudovanje vrhovnog sutskog stepena, sudovanje kojega je uslovljeno najvećem pensumu pravne akribije i spreme, bez kojega mora i te kako da trpi kakvoća rada Kasacije.

Nepostojanje zajedničke Kasacije radja i daljom teškom posledicom, koja se takodjer mora nepoželjno odraziti na kakvoću njezina rada. To je pomanjkanje potrebne kohezije izmedju pojedinih kasacionih sudija i pojedinih veća, koje predvidja njegovo ustrojstvo.

§ 49 Zus. predvidja opšte redovne i vanredne sednice Kasacionog suda, koje naprosto otpadaju pri današnjem neprirodnom stanju stvari.

Saobrazno Zus. redovna opšta sednica sastoji se iz 21 sudije, u koji broj ulazi i pretsednik Kasacionog suda, odnosno njegov zamenik. Sudije za ovakove sednice biraju se kockom krajem svake godine za narednu godinu u podjednakom broju iz oba odelenja Kasacionog suda i 8 zamenika, a vanrednu sednicu sastavljaju sve sudije Kasacionog suda, a najmanje polovina.

Kada se uoči sastav takovih sednica u vezi sa krugom njihova rada, tek onda može se shvatiti ogromnu stvarnu i moralnu važnost njihovu i njihov uticaj na razvijanje prava. U krug rada redovne opšte sednice spadaju uglavnom: davanje mišljenja pri postavljanju pretsednika okružnih i trgovačkih sudova, pretsednika, potpretsednika i sudija Apelacionih sudova i sudija Kasacionog suda; rešavanje o pitanju da li treba otstupiti od neke odluke o pravnom pitanju, koja je već uneta u knjigu načelnih odluka (§§ 59 i 61 Zus.); donošenje odluka po svima predmetima, koji se odnose na unutrašnje poslovanje Kasacionog suda. Vanredna pak opšta sednica rešava o predmetima osobite važnosti, za koje pretsednik sa potpretsednicima i pretsednicima veća odluči da ih raspravi vanredna opšta sednica (§ 50 Zus.).

Digitized by Google

Sve ovo zasada, rebus sic stantibus, otpada, pak je jugoslovensko sudstvo kao i praktično primenjavanje zakona u najvišem sudskom stepenu kod nas, lišeno neprocenjive blagodati što može da dadu odluke takova Aeropaga, kao što su opšte redovne i vanredne sednice Kasacionog suda.

Radi toga osnovan je zaključak, da je baš sada došlo vreme i potreba, da se bez daljeg odlaganja pristupi obrazovanju jednog Kasacionog suda za celu zemlju shodno propisima zakona o uredjenju redovnih sudova, i da je svako zakašnjeje skopčano sa velikom pogibelji za pravilno i jednoobrazno primenjavanje zakona u zemlji. Jedna država — jedan zakon — jedan sudija!

II.

Utvrdivši na taj način potrebu obrazovanja jednog Kasacionog suda za celu zemlju, treba se pozabaviti na pitanju mesta gde bi se isti imao obrazovati.

Iz duge i teške borbe koja se je vodila u nemačkom Bundesratu i u Rajhstagu od 1873 do 1877 god. glede sedišta najvišeg sudskog stepena za celu državu (Državni sud, Rajhsgeriht) i koja je svršila tako da je sa 213 protiv 142 glasa Lajpcig a ne Berlin bio izabran za sedište toga suda, navešću neke od najznačajnijih izjava, koje su pale u prilog Lajpciga a protiv Berlina.

Narodni poslanik S c h r ö d e r, hteo je da se u zakon o uredjenju redovnih sudova unese i propis, da Državni sud n e s m e imati svoje sedište u Berlinu.

D r. G e n s e l u spomenici upravljenoj gradskome veću u Lajpcigu ističe, da bi obrazovanje Državnoga suda u Berlinu značilo za celu Nemačku napuštanje načela što veće decentralizacije, dočim bi podizanje njegovo u Lajpcigu priznalo načelo, da državne ustanove, koje ne moraju biti pod svaku cenu vezane uz Državnu vlast, treba poveriti drugim nemačkim gradovima.

U svome podnesku na Ministra pravde lajpciško Gradsko veće naglasuje, da saobrazno načelnom odvajanju pojedinih državnih funkcija, danas više ne postoji nikakav unutarnji razlog, da se Državni sud veže uz rezidenciju. Država u svojemu razvijanju oslanja se naročito na veru u pravo jednako za sve gradjane, pak Državni sud treba da se već u svojoj vanjštini pojavi kao dobro zajedničko svim plemenima. Mora se izbegavati čak i samu pomisao, kao da najviši sud pretežno zavisi od nekog izvesnog plemena.

»Leži u interesu svih neprijatelja Rajha« — pisala je tada »Ausgsburger algemajne Zajtung« — »da sedište Državnog suda bude Berlin. Bude li se izreklo i samo par presuda, koje bi mogle pobuditi sumnju da su donesene iz privrženosti vladi, vikaće se da nema pravice i svako će pleme želeti da dodje do vlastitoga najvišeg sudskog stepena. Na taj način Državni će sud, protivno svome odredjenju ojačati partikularistički pokret... Čak i u jednoj jedinstvenoj državi treba da se centralizaciji vlasti duha i sile u glavnome gradu države postave izvesne granice, koje se bez pogibelji za celinu ne smeju prekoračiti. Držim

Digitized by Google

da su ove granice prekoračene: drugi gradovi Nemačke ispražnjuju se u korist glavnoga grada a ovome opet škodi kao suvišno ono, što bi, pri tačnoj razdeobi po celoj državi, donelo veliku korist celini. Državna vlast deluje u Berlinu već dosta intensivno i bez Državnoga suda. Ona treba, da i drugovde podigne svoje zastupstvo velikogastila i razvije državnu zastavu da se zna, da Berlin nije Država. Što više životnih središta bude Država za sebe stvorila, to će više životne snage steći. Trebalo bi da vlada sama iz svoje slobodne volje i veselo pruži ruku pomesnoj decentralizaciji, jer ova ju ne slabi nego jača.«

Šleziše Zajtung onoga vremena pisala je, da Berlin ne treba Državnoga suda, kada i tako ima dosta sličnih ustanova unutar svojih zidova. Narodni poslanik Frankenburger naglasi, da je baš nezavisnost Državnoga suda ona koja isključuje potrebu da bude u trajnome dodiru sa ostalim državnim ustanovama i sa vladom. Ono što je korisna u takovom medjusobnom saobraćaju, može lako da deluje i iz Berlina u Lajpcig; štetni uplivi mogu naprotiv tek teže da deluju.

Ma da je istina, da nezavisnost suda ne potiče iz mesta gde se on nalazi, nego iz njegova nezavisna ustrojstva, ipak držim, da su baš netom navedeni razlozi dali prevagu u odluci da se u Čehoslovačkoj obrazuje vrhovni sudski stepen u drugome a ne u glavnome gradu države, u Brnu a ne u Pragu, kao i da oni i kod nas govore za to, da ga se obrazuje u nekom drugom središtu a ne u Beogradu. I nas svi razlozi upućuju na to, da Kasacioni sud, kao vrhovni sudski stepen, ne mora da bude u glavnome gradu zemlje; i za nas vredi reč, da bi obrazovanje Kasacionog suda u Beogradu išlo u prilog neprijateljima zemlje, koji bi presude eventualno donesene protiv očekivanja izvesnog javnog mišljenja ili protiv očekivanja stanovite sredine, iskoristili u svoje nečiste ciljeve; konačno i za nas vredi načelo, da centralizaciji vlasti duha i sile treba povući izvesne granice, koje se ne smeju prekoračiti bez pogibelji za celinu.

Ovo su, po svoj prilici bili i razlozi etičko-socijalne prirode, koji su, uz one oportunističko-političke prirode, odlučili jugoslovenskog zakonodavca, da u Vidovdanskom Ustavu propiše, da je sedište Kasacionog suda Zagreb. I danas svi ti razlozi vrede u punoj meri, oni socijalno-etičke prirode kao i oni političkog oportuniteta.

Zagreb pruža sva preimućtva znanstvene, društvene i ine prirode, potrebna sredini u kojoj uzvišena ustanova Kasacionog suda može najbolje da uspeva. Daleko od političkoga središta zemlje, u sredini koja brojnim i raznolikim svojim znanstvenim ustanovama pruža sve potrebne uslove povoljnom razvijanju i napredovanju vrhovnog sudskog stepena i njegovih brojnih članova, ne samo u korist sudovanja nego čak i na korist integrirajuće jugoslovenske narodne misli, Zagreb je kao stvoren da se u njemu obrazuje Kasacioni sud za celu zemlju. Sve ono korisna, da završim parafrazom Frankenburgovih reči, što može da bude u medjusobnom saobraćaju vlade i drugih središnjih ustanova sa Kasacionim sudom, može da deluje i ex longinquo iz Beograda u Zagreb; štetni uplivi, ukoliko ih može biti, moći će naprotiv tek teže da deluju!

Digitized by Google

Rooseveltov veliki eksperimenat

Piše dr. Milobar Franjo, sveuč. prof. u Zagrebu.

IV.

Intrige u otsutnosti Rooseveltovoj.

Ako pogledamo unatrag, opazit ćemo, da je Roosevelt samo prvi mjesec svoje vlade vladao bez otpora i borbe: od nastupa 4. ožujka 1933. pa do napusta zlatne valute 19. travnja 1933. To je bilo u vrijeme općega straha pred rasapom, revolucijom i gradjanskim ratom. Ali kada je Roosevelt tu pogibelj otstranio, dakle nekako od konca travnja 1933. počinje se javljati otpci protiv njegove gospodarske politike — malo po malo — sa svih strana. Obzirom na tu Rooseveltovu politiku su se stvorila u glavnom dva velika tabora. Konzervativci, ortodoksni ekonomisti, kapitalisti su protiv Roosevelta, jer im se on čini odviše revolucionaran. Drugi veliki tabor sačinjavaju poglavito Rooseveltovi pristaše, ali koji nisu takodjer pravo zadovoljni, jer im je Roosevelt premalo radikalan. Svi ovi imaju svoje pretstavnike i zagovornike u parlamentu. Dok ovi (parlamentarci) imadu opet svoje posebne, specijalne interese i svoju posebnu politiku — mandatolovstvo!

Čim je Roosevelt okrenuo ledja Washingtonu, pa otputovao na desetdnevni odmor u Floridu — izbiše te različite tendencije na površinu u jako pojačanoj mjeri. Svi upriješe svekolike sile, da iskoriste Rooseveltovu otsutnost u svoju korist, u lične, stranačke i staleške egoizme. U to vrijeme izgledala je slika situacije tako, kao da Roosevelt nema ma ni jednoga prijatelja, ni jednoga pristaše, nego kao da se je gotovo sve urotilo protiv njega.

Roosevelt pak, akoprem je ostavio Washington, ostao je ipak u bezžičnom saobraćaju sa svojom vladom i ministrima, koji su ga u glavnom obavještavali o svem, što se dogadja u parlamentu i izvan njega. Odmah ovdje valja spomenuti, da su ti izvještaji javljali, da su se odnošaji poslije njegove odluke tako pogoršali, da ga ministri mole, neka bi skratio svoje ferije. Ali Roosevelt odgovara, da mu ovaj odmor i zabava sa ribarenjem tako dobro prija, da je odlučio produžiti dopust za još jedan tjedan preko prvobitne namjere. A tu prigodu iskorišćuju sve stranke za svoje posebne svrhe. Tako republikanci nastoje organizirati klevetničku kampanju, koja bi imala dugotrajnim manevrima utući ugled Rooseveltu i njegovoj demokratskoj stranci. Oni su pokušali onu Wirth-ovu osvadu, da je Roosevelt slijepo orudje u rukama »komunističkoga Trusta mozgova«, napuhnuti do jedne velike afere, koja se je imala mijesiti i razvlačivati pred parlamentom, raznim odborima i u novinstvu kroz cijelo vrijeme sve do izbornoga mjeseca studenoga. Ali taj pokušaj nije uspio, jer su se demokrati bojali, da bi uslijed toga mogli oni sami ostati kraćih rukava nego Roosevelt i njegovi ministri. Cijela ta kampanja je svršila jednim preslušanjem, koje je onako tragi-komično ispalo po samoga dr. Wirth-a, kako smo to već prije prikazali.

Opasniji manevar republikanaca bilo je širenje glasina iz kapitalističkih krugova, da bi onaj zakonski prijedlog Rooseveltov o pobijanju ubitačnih burzovnih špekulacija imao za posljedicu — deflaciju! Ako se ima na umu, da su široki slojevi pučanstva — pristaše Rooseveltovi — skrajni inflacioniste, onda se može prosuditi, kolik bi to bio udarac za Roosevelta, da je ta osvada upalila kod tih slojeva.

Digitized by Google

Da bude zbrka veća, pridruži se republikancima i demokrata senator Glaas, koji se je najdrastičnije izrazio o Rooseveltovom New Deal-u, veleć, da isti ne služi na ozdravljenje gospodarstva nego na uništenje, i da nije daleko vrijeme, kada će se Amerikanci stiditi, što su tako daleko zastranili od puta zdravoga razuma i obične čestitosti. Ali i sam dopisnik »Timesa« (9. travnja) veli, da ta izjava senatorova nije iznenadila nikoga niti u parlamentu niti u zemlji zbog njegove poznate konzervatitne zasukanosti.

Ali težu nepriliku nego republikanci, spremali su Rooseveltu njegovi demokrati, za koje veli dopisnik »Timesa«, da su se predali sasvim izbornomu raspoloženju, te da su bili pripravni učiniti sve, čime bi si mogli pribaviti naklonost izbornika; a u drugu ruku, da ih nitko na svijetu, pa niti sam Roosevelt ne bi mogao sklonuti, da učine nešto, čime bi si mogli proigrati simpatije izbornika. Široki slojevi izbornika su pako antikapitalističkoga raspoloženja, pa onda inflacionističkoga; oni su nadalje za srebrnu valutu i za sniženje carina. Istina je, da je Roosevelt i sam za sve ovo, ali ne dosta radikalno, kako bi to željeli ti široki slojevi a s njima i njihovi demokratski zastupnici.

Ali s druge strane — ma koliko bili zastupnici revni u udvaranju antikapitalističkim masama i demagogiji, to ipak ne bi se željeli zamjeriti ni kapitalistima, koji su medjutim organizovali svoje goleme sile za takovu borbu, kakove do sada još nije bilo u USA izmedju kapitalizma i državne vlasti.

Akoprem je ovo komešanje u parlamentu, a i u novinstvu raslo od dana u dan za Rooseveltove otsutnosti, on je na 4. travnja javio u Washington, mjesto da se vraća prema programu, da će si dopust produžiti na još tjedan dana. U času, kada se je činilo, da je Rooseveltova prisutnost u Washingtonu najpotrebnija, on si produžuje dopust! To se je tumačilo na razne načine. Dopisnik »Times-ov« (12. travnja), veli, da je tu bilo i takovih »mudrijaša«, koji su držali, da to Roosevelt navlaš čini samo u tu svrhu, da se stvari još jače zamute i zapletu, pa da onda pokaže, da je on jedini sposoban, da izvede iz kaosa. Medjutim se je već više puta pokazalo, da se taktični potezi Rooseveltovi tek kasnije mogu pravo protumačiti. Pa se tako dogodilo i ovaj put. U ovaj čas, dakle nakon poldrugog mjeseca možemo ispravnije zaključivati: Roosevelt je vidio, da se u parlamentu sastavljaju dva velika protivnička tabora, od kojih ni jedan nije za njegov »srednji put«. On je vidio, da takovo skupljanje ne može spriječiti, pa da niti sukob tih dvaju tabora nije mogućan ukloniti. Roosevelt je opazio, da i jedan i drugi tabor ide za tim, da njega (odnosno državnu vlast) upregnu pod svoja kola. Čini se, da je on zato produžio svoje otsustvo, da vidi, kako će se sile sastavljati u skupine, tko je poticatelj u jednom taboru, a tko u drugom; kolika je snaga u jednoga, a kolika u drugoga. Tečajem daljega dopusta Rooseveltova i to se je razbistrilo. U kapitalističkom taboru potvrdila se već davno poznata stvar, da tu kolo vodi Wall Street (ime ulice gdje je koncentrovano novčarstvo i bankarstvo). Ali zato je u antikapitalističkom taboru izbila novost, da tamo ne vodi glavnu riječ najbrojnija skupina »farmeri« (agrarci), nego skupina najmanja medju njima, ali zato najkapitalističkija i najagilnija — srebrorudo-kopačka. I tako bi mogli reći — ako ćemo prema suštini stvari — da su u jednom taboru zlatari a u drugom sre-

Digitized by Google

brnjari. Jedni su otvorili vatru u ime remonetiziranja srebra; drugi (Wall-Street) da obore zakonski prijedlog o kontroli burzovnih špekulacija.

Povratak Rooseveltov u Washington.

Po svoj prilici, nakon što je vidio, kakove su skupine razni interesenti sastavili u parlamentu, ustanovio je Roosevelt dan 12. travanj za povratak u Washington. U susret mu je došao sve do Floride general Johnson, da ga putem obavijesti potanko o dogadjajima u Washingtonu za vrijeme njegove otsutnosti. Na 13. travnja u jutro stigao je Roosevelt u Washington. Na kolodvoru pozdravila ga je glazba vojne mornarice sa koračnicom, koju je sastavio u počast Rooseveltu njegov bivši financminister Woodin i preko 1000 njegovih štovatelja, a na čelu im 160 zastupnika i 36 senatora njegove demokratske stranke; od republikanske stranke nije bilo upravo ni jednoga. Dopisnik »Timesov« (14. travnja) veli, da ga je »pojava ovih zakonodavaca od njegove vlastite stranke, koji su pomogli opoziciji pregaziti njegov veto, čim je okrenuo ledja, a sada stajali pripravni na pokajanje, dapače i na opoziv učinjenoga — izazvala na smijeh«. Roosevelt ih oslovio jednako duhovito kao i ujedljivo (izvrnuvši izreku »from bad to worse«, t. j. od zla na gore, u »from bad to Wirth«, jer se worse i Wirth mogu u dijalektu prilično slično izgovoriti): »Vi junaci, Vi ste pošli u parlamentu od zla na Wirtha« (nišani na poznatu Wirthovu osvadu). Prisutno mnoštvo odmah je shvatilo ovu pljusku, te se prolomilo urnebesno odobravanje.

U otsutnosti pretsjednika združile su se razne skupine, te si sastavile po miloj volji pravi demagoški »jestvenik«, pa vještim izigravanjem parlamentarne procedure pribavile neku prešnost nekojim zakonskim prijedlozima za »pecanje izbornika«; n. pr. Frazier-Lamke prijedlogu, prema kojemu bi vlada imala na sebe preuzeti svekolike dugove farmera u cijeloj zemlji; onda Mc Leod-ov prijedlog, da vlada isplati uloške svim ulagačima, koji su za krize izgubili svoje uloške u propalim bankama. I napokon, da se u svim industrijama poprijeko uvede 30 satni radni tjedan.

Kako se vidi »oci domovine« ne zaboravljaju nikoga, nego upravo iz rukava sipaju darove. Oni mogu mirne savjesti i vedra čela izaći pred izbornike, jer su učinili sve što su mogli. A ako se sve to ne dogodi, nisu oni krivi, nego vlada t. j. Roosevelt! Naš Andrija Kačić zapjevao bi: »Ej neviro nigdje te ne bilo!«

Pitanje srebra.

Ali najvruću kašu zakuhaše Rooseveltu srebrenjari. Oni su uputili farmere, srednji stalež i radnike, da se gore navedeni prijedlozi mogu u njihovu korist oživotvoriti, samo ako se uvede srebrna valuta! A kako »ruka ruku pere«, kako su srebrnjari farmerima, radnicima i svim ostalim inflacionistima priuštili bogate darove, tako i ovi za uzvrat odglasaše srebrnjarima povoljni prijedlog u zastupničkoj kući. Zatim je u senatovom odboru za agrikulturu usvojen jednoglasno! Taj prijedlog smjera na uvedenje srebrne valute u USA, a sadržaje slijedeće markantne ustanove:

1) da se svi agrikulturni suvišci prodadu za vanjsko srebro, kojemu cijena ne smije biti manja od 10% niti veća od 25% nad sadanjom cijenom srebra na svjetskom tržištu;

2) da se nacionalizuje svekoliko domaće srebro uz najvišu cijenu, što ju ima srebro na svjetskom tržištu;

Digitized by Google

3) da se sav novac izmijeni u srebro i tako postavi zemlja na srebrnu valutu;

4) da se izdava papirni novac sa srebrnim pokrićem, kojemu (srebru) se ima statutarno ustanoviti cijena sa 1 dolar i 29 cent. po unci (ca. 33 grama);

5) da vlada kupuje počam od 1. siječnja 1935. mjesečno 50 milijuna unci srebra na svjetskom tržištu tako dugo, dok se i na tom tržištu digne cijena srebru na dol. 1.29 cent. po unci, ili dok se digne cijena robi na onu visinu od god. 1926.

Sada je dakle trebalo još samo to, da plenum senata prihvati ovaj prijedlog i Rooseveltu ne bi preostalo drugo, nego da taj prihvat ili sankcionira ili uloži veto. Nu kako je raspoloženje bilo u senatu jednako naklono ovomu prijedlogu kao i u zastupničkoj kući, nije isključena mogućnost, da bi se parlamenat, obzirom na pretstojeće izbore, jednako ponio u ovom slučaju, kaošto se je ponio u slučaju veteranskih penzija t. j. pregazio pretsjednikov veto.

Ovaj zakonski prijedlog o srebru — na čiju sudbinu gleda sa najvećim interesom ne samo USA, nego i Britanska imperija i cijela Azija — zadat će Rooseveltu još mnogo brige. »Times« (od 12. travnja 1934.) naziva ga vapcem ili mekom za farmere. Zastupnik Rainey pako, premda mu je bilo poznato, da Roosevelt nije sklon, da naprečac uvede čistu srebrnu valutu — drži nekoliko sati iza povratka Rooseveltova pravi ditiramb srebru, pa veli medju ostalim: »U zastupničkoj kući, a mislim i u senatu prevladava naklonost za srebro. A ta naklonost je odraz mišljenja cijele zemlje... Tamo negdje postoji nekakov zlatni blok, koji ide za tim, da spriječi širenje našoj metalnoj bazi (srebru!). A tko su ti ljudi? Kakove su njihove metode? Zašto se vodi sadanja borba protiv srebra? Srebro se rabi kao novac u polovici svijeta. Mi nastojimo, da nadjemo tržišta vani putem sniženja carinskih ograda. Obnoviti metal, koji polovica svijeta traži, uključujuć i onaj dio svijeta, gdje mi moramo tražiti tržišta, uspostaviti trgovinu sa orientom, sa Južnom Amerikom i sa svim zemljama, koje se služe srebrom, pa će carinskih zapreka nestati i cijene (robe), kako su stajale 1926., brzo će se uspostaviti.« (»Times« 14. travnja.)

Ovdje valja spomenuti, da zastupnik Rainey nije pretjeravao, kada je rekao, da je velika većina parlamenta i cijele zemlje u ovaj čas oduševljena za srebrnu valutu, jer od nje očekuje čudesa. I zato nije vjerojatno, da će se okretni Roosevelt upustiti u izravnu borbu protiv većine USA. Tim manje, što on sam ne samo da nije nikavi obožavatelj zlatne valute, nego bi se prije moglo reći, da je njezin najpogibeljniji protivnik. Ali on ne bi htio, da američki narod (USA) sam nosi sve troškove za uspostavu cijene srebra i svu štetu od demonetizovanja zlata, kako su to želili »srebrnjari« i ostali inflacionisti.

Videći Roosevelt, da je ne samo u zastupničkoj kući i senatu nego i u velikoj većini pučanstva »srebrno« raspoloženje upravo na zenitu i da tu nikakov veto ne bi pomogao, dao se je na pregovore i pogadjanja sa moćnom skupinom »srebrnjara«. On im saopći, da je on načelno voljan prihvatiti ovaj zakonski prijedlog, ali pod uvjetom, da ne bude mandataran (imperativan) nego tek permisivan. Dugo je potrajalo natezanje, dok napokon bude nadjen kompromisni sporazum, gdje je svaka stranka nešto popustila, ali gdje je

Digitized by Google

opet konačno izašlo — u stvari — na Rooseveltovo. On je naime popustio srebrnjarima, da taj zakon bude imperativan, ali da ga pretsjednik i vlada oživotvore prema svojoj uvidjavnosti.

Po tom zakonu osnovica novčarstva u USA bi bilo sa 75% u zlatu, a 25% u srebru. Prema tomu odnosu morala bi državna riznica imati do 2 milijarde unca srebra. Nu pošto ga u ovaj čas ne ima nego oko 700 milijuna, to bi ga morala nakupovati još za 1.3 milijarde unca. Odatle se vidi: da nije Roosevelt ovaj zakon o srebru razvodenio sa svojom klauzulom, nego da je ostao u prvobitnoj formi, kako su ga srebrnjarske skupine i inflacionisti zamislili, bila bi cijena srebru za kratko vrijeme tako poskočila, da bi relacija izmedju zlata i srebra postala možda povoljnija nego li je bila ikada u povijesti — po srebro.

Kroz 4000 godina bio je odnošaj vrijednosti izmedju zlata i srebra (relacija) 1:15 (uz razmjerno kratke intervale osciliranja). A u slučaju, da se srebru digne cijena na dolar 29 cent. po unci, uspostavila bi se relacija na circa 1:16. Rooseveltova klauzula potkosila je noge skokomičnomu porastu i divljoj spekulaciji sa srebrom. Istina — poslije ovakova aranžmana Rooseveltova — cijena se počima srebru dizati ali vrlo polagano i neznatno. Tri dana iza toga aranžmana poskočila je cijena srebru samo za 1½ centesima. Iz USA se javlja, da »srebrni« zastupnici nisu baš jako zadovoljni sa ovim kompromisnim sporazumom sa Rooseveltom. To je lako shvatljivo. Da nije bilo te klauzule Rooseveltove, bili bi proizvodioci srebra teške milijune preko noći zgrnuli u svoje džepove — a na račun naroda (porezovnika) i države.

I tako eto vidimo: Kaošto je prije skučio Roosevelt »zlatare« pod državni nadzor, tako je evo sada i »srebrnjare«. Samo je ova zadnja pobjeda daleko veća od one prve, jer je protiv »zlatara« imao Roosevelt pomoći od svakuda, a protiv »srebrnjara« od nikuda. Ovo je bila čista osobna pobjeda Roosevelta i njegova autoriteta.

Borba protiv špekulacije.

Cijelo dosadanje Rooseveltovo vladanje je jedna velika i neprekidna borba, pa će to biti i u budućnosti, ako nastavi sa svojim reformama, i ako prije ne klone. Već iza jedne godine njegova vladanja može se reći, da niti jedan pretsjednik USA od poslije borbe za neodvisnost i poslije secesionističkoga gradjanskoga rata izmedju »sjevera« i »juga« nije imao tako burno vladanje kao Roosevelt. Istina je, i Wilsonovo vladanje za svjetskoga rata puno je dramatske živahnosti; ali njega su podupirali svi oni, koji danas vojuju protiv Roosevelta, jer je Wilson služio onima, nad kojima je Roosevelt zagospodovao. Ne možemo svu tu borbu prikazivati u tančine, jer u jednu ruku ima tu lokalnih stvari, koje naše čitatelje ne bi zanimale; a u drugu ruku zato, jer je naš »Mjesečnik« namijenjen i drugim, nama bližim pitanjima, a ne samo američkim eksperimentima. Zato moramo preći preko svega što imade više lokalnu američku važnost, pa se ograničiti samo na one valove, koji zapljuskavaju cijeli vsijet, pa i našu malu i još k tomu toli rastrganu, krvareću, tijesnogrudnu i samoubilačkim strastima rasplamsanu Evropu, tu žalosnu jezgru najnaprednije ljudske, bijele, rase. Takovo jedno, svjetske važnosti pitanje jest remonetizacija srebra. Kada ovaj članak izadje u »Mjesečniku« tada će ovo pitanje biti valjda već riješeno u USA-kongresu

Digitized by Google

(parlamentu). Premda je ovo pitanje izbilo svom žestinom na površinu istom u travnju, za otsutnosti Rooseveltove, i premda je na stolu parlamenta već ležao cijeli niz starijih zakonskih prijedloga, ovo će pitanje srebra biti ipak najprije riješeno. Spomenuli smo već, da je moćnoj skupini »srebrnjara« (u parlamentu) pošlo za rukom, da u otsutnosti Rooseveltovoj pribave raznim doskočicama ovomu prijedlogu prešnost pred svim starijim prijedlozima. I na taj način već je stvar u ovaj čas, kad ovo pišemo, više nego na polovicu pod krovom. Agencija Reuter javlja iz Washingtona pod 31. V., da je u donjoj (zastupničkoj) kući taj prijedlog kod glasanja sa ogromnom, upravo dvotrećinskom većinom (263:77 glasova) prihvaćen. Sada dolazi stvar još pred senat. Da će i ovdje slično proći, o tomu ne postoji nikakva dvojba. Kako i kojim tempom će ovaj srebrni zakon u USA djelovati najprije na Britanski imperij, a zatim na evropski »zlatni blok«, mnogo ovisi o Rooseveltu i njegovom provadjanju toga zakona, jer je on sa onom svojom zaporkom dobrano otupio »zube« tomu zakonu. Uza sve to će biti zanimljivo pratiti, kako će ta nova valuta djelovati na Britanski imperij i Evropu (zlatni blok).

Na taj način je Rooseveltu uspjelo, da je u velikoj mjeri i zlato i srebro stavio pod svoj nadzor. Za kako dugo — to je opet drugo pitanje, jer nije vjerojatno, da će se srebrnjari zadovoljiti sa ovim — za njih — polovičnim rješenjem. Oni hoće čistu srebrnu valutu ili drugim riječima demonetizaciju zlata. To im u prvom jurišu nije uspjelo, jer su nabasali na jednoga Roosevelta. Ali to je tek prvi i dosta uspješni korak. Lako je moguće, da će još za Rooseveltove vlade poduzeti i drugi. Ta tek su tome tri mjeseca, što je u USA bila uvedena Goldn ballion valuta t. j. valuta, kojoj je bilo doduše zlato osnovica i mjerilo vrijednosti, ali ne u zlatnom novcu nego u zlatnom materijalu, šipkama. Sa ovim novim zakonom je ta zlatna valuta oborena i uvedena bimetalistička. Tko može reći, da ne će biti za nekoliko mjeseci oborena i ova, te uvedena srebrna? Ali, ako se Roosevelt opre i tvrdoglavo ustraje u otporu? Onda bi se moglo dogoditi, da kod budućega izbora ne bude izabran! Bilo sada kako mu drago, nama se čini, da sa ovim polovičnim remonetizovanjem srebra valutna politika i borba nije u USA konačno, nego tek za ovaj čas završena. A iza toga dolaze na red drugi zakonski prijedlozi, koji su bili zapostavljeni radi ovoga srebrenoga. Medju ovima, izgleda, da će najžešći sukob izbiti zbog »drakonskoga« gušenja »gole spekulacije« na burzama.

Već je na 9. veljače o. g. Roosevelt poslao poruku parlamentu, u kojoj zahtijeva, da parlamenat uzakoni vladin prijedlog o reguliranju poslovanja na burzama. U toj poruci priznaje Roosevelt, da su legitimni poslovi na burzama potrebni i korisni i po agrikulturni i industrijalni život. Ali kraj tih legitimnih poslova, da se je na burzama stvorila čista spekulacija, koja pravi smetnje urednoj trgovini, te da često oštećuje dapače i ugrožava privatne i javne interese, i prodavača i kupca i državu. Da se zaštiti poštena trgovina i trgovci, predlaže vlada zakonski prijedlog, koji ima da drastičnim mjerama spriječi mnoge nepodopštine, kakove su se do sada dogadjale. Dopisnik »Times«-ov javlja 9. II. o. g., ta taj vladin prijedlog sadržaje tako drastične mjere, da su iste iznenadile i one krugove, koji su očekivali najstrože norme. Tu se najprije sasvim zabranjuje preko pol tuceta čisto spekulantskih poslova; a neki drugi se označuju kao zločin. Tu se traži zaštita za

Digitized by Google

trgovce, da ne budu lažnim prikazivanjem zavadjani i oštećeni. Traži se jamčevina i povrh kaznenoga progona još i pravo na gradjansku tužbu za oštećene. Tu se uredjuje djelokrug i odgovornost burzovnoga činovništva. Nad svim poslovima bdije jedna komisija (Federal Trade Commission) snabdjevena s velikim ovlastima n. pr. da može povisivati jamčevine, da može obustaviti stanovite poslove, krivce smjesta progoniti itd. Tu su predvidjene i visoke kazne za prekršitelje ovoga zakona, koje »ne smiju biti veće od 25.000 dolara« ili zatvor »koji ne smije biti veći od 10 godina« ili i — oboje! A ako je prekršitelj burza ili banka, da se kazni globom do 500.000 dolara! »Times« veli, da će ovaj zakonski prijedlog naići na žestoku i nepopustivu opoziciju »in all finacial circles«. A to je lako razumljivo, jer se time ide za tim, da se onomu golemomu spekulantskom »kratkoročnom kapitalu« makne tlo ispod nogu.

Od početka veljače pa do danas je Roosevelt opetovano požurivao parlamenat, da što prije uzakoni taj prijedlog. Pa i prije svojega odlaska na uskrsni odmor obratio se u tom smislu i na nadležne odbore i senata i zastupničke kuće. Ali stvar još uvijek nije proučena u tim odborima. Ako se sjetimo, kako su brzo znali raditi ti odbori, kada se je radilo o veteranskim mirovinama, pa osobito o srebrnom pitanju, onda ovo otezanje u ovom pitanju izgleda kao neko sabotiranje. Eto taj parlamenat, koji tako udvara inflacionistima, srebrnjarima i svim mrziteljima kapitalista — evo na sve načine zateže sa ovim prijedlogom, da se ne zamjeri ni financijalnim krugovima. U odborima zastupničke kuće i senata leži čitav niz — na tucete — zakonskih prijedloga, koje ovi odbori — čini se vrlo temeljito — proučavaju. Oni prijedlozi, koji su podobni, da »ocima domovine« u pretstojećim izborima mjeseca studenoga koriste, nevjerojatno brzo i glatko prolaze — dapače i onda, kada im se Roosevelt opire. Ali oni prijedlozi, koji bi mogli bilo s koje strane budućim kandidatima prouzročiti neprilika, sve da ih Roosevelt pospješuje, sporo prolaze. Medju takove prijedloge — čini se — spada i zakonski prijedlog za reguliranje burzovnih poslova i suzbijanje čiste spekulacije. Akoprem je ovaj zakonski prijedlog vrlo popularan u širokim antikapitalističkim slojevima, pa će ga narodni zastupnici sigurno prihvatiti, to oni ipak oklijevaju, jer znadu, da je taj prijedlog alarmirao do bjesnila financijalne, a i druge kapitalističke krugove. A jer su ovi moćni, ne bi se željeli zamjeriti budući kandidati ni ovim jakotama. I tako laviraju izmedju demagogije i zlatnoga teleta. A vladi je opet stalo, da se neki zakonski prijedlozi, u prvom redu upravo ovaj, još prije izbora uzakone. Zato članovi vlade rado upotrijebe svaku zgodnu priliku, da parlamenat javno opomenu na malo brži rad. Tako već desetak dana iza povratka Rooseveltova sa uskrsnih ferija drži ministar vanjskih poslova Cordell Hull veliki govor na banketu »Novinarskoga udruženja (Associated Press) u New-Yorku dne 23. IV., gdje se je dotaknuo upravo onih pitanja, odnosno zakonskih prijedloga, koje bi Roosevelt želio što prije spraviti pod krov. »Times«-ov dopisnik veli, da je malo govorio o vanjskoj politici; da je ovdje samo naglasio potrebu, da se čim prije uzakoni ovlast pretsjedniku, da zapodjene trgovinske ugovore sa stranim državama. A više da je govorio o nutarnjim pitanjima. Očekivalo se, da će Hull u ovakovom društvu (novinara!) govoriti o neograničenoj slobodi štampe; a mjesto toga rekao je slijedeće: »Sloboda štampe danas je ograničena gotovo posvuda. U mnogo velikih država štampa se nadzira po vladama;

Digitized by Google

u drugim državama ju ograničuju vojni ili politički cenzori; u trećim ju ograničuju proizvodjači ratnoga materijala ili pripomoći iz inozemstva. Dakle podmićivanje. (Op. p. »Times« od 24. IV. 1934.). A u samoj USA da je prijeka nužda, da se moralno i društveno prene i da odgovori na pitanje: »Zar ne bi vlada zaslužila, da bude sramotno ožigosana, kada ne bi bila iznijela prijedlog i zahtijevala reforme onakovih odvratnih financijalnih manipulacija na burzama, koje su milijune individua lišile onoga, što su kroz čitav svoj život uštedili, i koje su učinile financije nedostojnima javnoga povjerenja.«

Kako vide naši čitatelji, Amerikanci nemaju dlaku na jeziku. Dok Englezi običavaju pobijati protivnika upravo biranom učtivosti, dotle Amerikanci vole krupnije izraze. Ali u isto vrijeme, kad članovi vlade udaraju na financijere i kapitalističke industrijalce, ne ostaju ni ovi dužni. Tako industrijalci napadaju parlamenat sa zahtjevima, da se uredbe u zakonu o vrijednosnim papirima i njihovom trgovanju preinače; a u zakonskom prijedlogu o nadzoru burzovnih poslova i spekulacija da se otstrane mnoge oštrine i više ograniči kompetencija Trade-komisije u ime oporavljanja gospodarstva i otstranjivanja neuposlenosti, jer ako se ne omogući industriji, da sanira neuposlenost »normalnim kanalima« (t. j. manchesterskim praktima kao prije! Op. p.), onda neka se ne traži saniranje neuposlenosti na industrijalnim području nego izvan industrije! Sam dopisnik »Times«-ov (od 25. IV.) veli, da ova gruba izjava zapravo znači zahtjev, da se opet uspostavi »rugged individualism« (surovi egoizam) u industriji. Početkom svibnja sastala se trgovačka komora USA (US Chamber of Commerce) i stala ljuto jurišati na Rooseveltov New Deal. I upravo u času, kada se spremala, da stvori gromopucateljne rezolucije, stigne pismo od Roosevelta na ruke pretsjednika ove komore (3. V.) Harimana. U ovoj poruci opominje Roosevelt industrijalce, da bi oni morali i u vlastitom interesu i kao dobri gradjani voditi prvu ulogu u gospodarskom životu, i nastavkom otstranjivanja prijašnjih loših običaja prionuti, da se izadje iz sadanjih poteškoća, jer da narod gubi već strpljivost spram onih, koji se samo tuže i šire neosnovane bojazni.

Roosevelt naziva dakle ono »lošim običajima«, koje valja ostraniti do kraja, što industrijlci nazivaju »normalnim putevima«, koje da valja opet uspostaviti! — Zatim sa statističkim podacima pokazuje Roosevelt, kako industrijalci sabotiraju njegove napore oko ozdravljivanja gospodarstva. Od ožujka 1933., kada je broj neuposlenih bio na vrhuncu (sa 13½ milijuna), pa do mjeseca listopada da je spao za 3½ milijuna. Ali od listopada da je broj neuposlenih opet porasao za 2½ milijuna, kada su industrijalci započeli sabotirati NIRA. Na koncu upozoruje Roosevelt industrijalce neka svojom tvrdoglavošću i egoizmom ne izazivaju tolike milijune neuposlenih i ogorčenih stradalaca.

Ova poruka je imala za posljedicu, da su industrijalci odustali, barem predbježno, od odviše grlatih rezolucija. A djelovala je i na zastupničku kuću, jer je ova već sutradan (4. V.) prihvatila velikom većinom zakonski prijedlog o nadzoru nad burzovnim spekulacijama, i to u onom smislu, kako

* ... freedom of the Press is abridged almost universally today ... in stili other (countres) by manufacturors of war materales or by forcign subsidies. (Times 24/IV—34).

Digitized by Google

je želio Roosevelt t. j. odbivši sve pokušaje da se iz istoga ispuste sve drastične mjere protiv puste spekulacije.

Roosevelt je dakle opet izvojštio velik uspjeh, koji će biti sigurno i u senatu ponovljen. Time dakako ne će biti završena Rooseveltova borba, jer u USA, kada je već neki zakonski prijedlog i postao zakonom, to još ne znači, da je stvar svršena, nego čim se prijašnja pobijedjena opozicija ojača., onda iznova započima borbu, ako ne već za dokinuće toga zakona, a to onda za amandmane. Tako stoji stvar i u ovom slučaju. Zakonski prijedlog o uredjenju poslova na burzi i gušenju pogibeljne špekulacije leži pred parlamentom već od početka veljače, a u zastupničkoj kući prihvaćen je istom 4. svibnja. Kroz cijelo to vrijeme nije bilo nikakve osobite galame protiv njega. Ali čim je bio prihvaćen, eto se najednom dan dva iza toga stvorio neki samozvani odbor od 28 prominentnih industrijalaca pod predsjedanjem W. B. Bell-a, pretsjednika »American Cyanamid Company«, koji u ime 450.000 firmi u cijeloj zemlji »with no Wall Street connexions« (koje ne stoje u nikakvim vezama sa bankarima Wall Streeta« (bajagi, kao da se ne zna, da su to poduzeli na komandu bankara, jer su o njim ovisni. Op. p.) zahtijeva, da se preinače one stroge mjere, jer da prouzrokuju povišenje proizvodnih troškova; da otkrivaju legitimne komercijalne tajne; i napokon da u sadanjoj svojoj formi ovaj zakonski prijedlog stavlja barijeru slobodnom priticaju privatnoga kapitala u industrijalna poduzeća.« Dopisnik »Times«-ov javljajući to 7. V. svome listu dodaje, da je taj odbor poslao prepis ovoga pisma svakomu pojedinomu članu zastupničke kuće i senata.

Ako čitatelj malo pozornije pročita ovaj »zahtjev« tih 450.000 firmi, opazit će i sam, s koje strane vjetar piri. Zadnja izreka toga pisma otkriva, da je Wall-Street pritisnuo te firme »koje nemaju nikakve koneksije sa Wall-Streetom«, da se pridruže njegovoj borbi protiv toga zakona, jer će im inače spriječiti »priticanje kapitala u industrijska poduzeća.« 450.000 firmi mobilizirati u svoju frontu, dokazuje, kako silnu moć i upliv imade ta financijalna oligarhija na industriju i trgovinu.

Iz netom spomenutoga slučaja vidimo, da je Wall-Street (financijski magnati i bankari) mobilizirao i u boj poslao oko pol milijuna firmi protiv Roosevelta i njegovog novoga kurza. Nu taj napadaj ne bi bio potpun, kada ne bi stavio i svoju silnu publicističku artileriju u akciju. Pa doista »Times«-ov dopisnik šalje svome listu dugački brzojav (20. V. o. g.), koji započima ovako: »Sutra će biti publikovano neko 80.000 riječi divlje navale na NIRA I NRA (na zakon o ozdravljenju narodne industrije i administracije narodnoga [gospodarskoga] ozdravljenja), te bijesne obrane istih. Napadači su članovi onoga odbora, kojemu stoji na čelu socijalistički odvjetnik Clarence D a r r o w, kojega je sam Roosevelt podigao... A branitelji su general Hugh J o h n s o n i njegov glavni savjetnik Donald R i c h b e r g, te pretstavnici odbora onih osam industrija, koji (odbori) su sastavljali provedbene naredbe, na koje se sada navaljuje.

Čini se, da je ova »literarna« bitka bila vodjena topovima krupnoga kalibra t. j. žestokim i krupnim izrazima, jer dopisnik veli, da su ove dvije skupine iscrple sva vrela psovki (e x h a u s t t h e r e s o u r c e s o f i n v e c t i v e s). Dopisnik naslućuje, da će ova kampanja Rooseveltu dobrano škoditi i njegov ugled i upliv uzdrmati, što da će se vidjeti, čim zatraži opet kakove ovlasti od parlamenta. To novinstvo već širi glasove, da se iz okoline Roose-

Digitized by Google

velta saznaje, da je on već izmoren. U Engleskoj su takove glasine na toliko uzbudile napetost, da se od početka lipnja već prave oklade, da će Roosevelt za kratko vrijeme otstupiti.

Medjutim, što se je dogodilo poslije te velike i žučne borbe? Eto to, da je parlamenat još brže i glatkije davao Rooseveltu ovlasti, koje je tražio, nego je to prije činio? Tako je u najkraće vrijeme uzakonjena ovlast Rooseveltu, da može zabraniti izvoz ratnoga materijala iz USA u ratujuće zemlje Paraguaj i Boliviju. U zastupničkoj kući prihvaćen je u cijelosti Rooseveltov zakonski prijedlog za pobijanje spekulacije na burzama. Par dana iza toga prihvatio je i senat zakonski prijedlog, kojim se daje Rooseveltu ovlast, da može sklopiti trgovinske ugovore sa stranim državama; da može povisivati i snizivati (do 50%) postojeće carine — a sve to bez nadzora i posebne privole senata, što je inače po ustavu senatovo pravo.

Kraj ovakove, makar slatkogorke, susretljivosti parlamentove spram Roosevelta, nema razloga, da otstupi. Ali sve kada bi i najavio otstup, to bi bio samo pritisak na otporne, a da do faktičnoga otstupa ne bi došlo, jer bi Roosevelta jednako kapitalisti kao i proletarci, jednako industrijalci kao i agrarci za kaput držali, samo da ne ode. Njegov otstup bi značio u današnjim prilikama kaos sa nepredvidljivima posljedicama. Zato od srca žalimo, da nemamo prilike, da se i mi kladimo za »hoće« ili »ne će« otstupiti, jer bi sigurno i lako došli do bogatoga »univerzitetskoga fonda«, o kojem se baš sada kod nas radi.

Sada bi se mogli zabaviti pitanjem: kako to da je Rooseveltu uspjelo u parlamentu proturati sve, što je tražio? Za odgovor nemamo dovoljno dokaza, da to juristički utvrdimo, tek možemo po dalekim indicijama zaključivati, da su Rooseveltu pomogli golemi radnički štrajkovi, koji su brzo prestali, čim je Rossevelt posredovao. Široki slojevi i radničke armade su snaga Rooseveltova, a jer su to u isti čas i izbornici, to parlamentarci već po golom instinktu osjećaja, kako se imadu ponašati prema ljubimcu i idolu tih golemih masa izbornika.

Ako svi znaci ne varaju, izgleda, da ćemo imati do studenoga o. g. malo govoriti o borbi pretsjednika sa parlamentom, nego više o gospodarskim aranžmanima sa stranim državama. U tom slučaju dobili bi vremena, da prikažemo čitateljima »Mjesečnika«, kako je financijalno-gospodarska politika Rooseveltova utjecala na vanjski svijet, naročito na britanske dominione i cjelokupnost britanske inperije — do sada, pa u najbližoj budućnosti.

Prema dobivenim ovlastima Roosevelt može sada započeti pregovore za uglavljenje trgovinskih ugovora sa stranim zemljama. Nadalje može urediti pitanje srebra i zlata, te srediti agrarne neprilike. Velika suša, koja je nanijela goleme štete farmerima, donijet će i ponešto koristi, jer će se cijena žitku brzo i visoko podići; a i neugodno pitanje smanjenja proizvodnje će postati barem za ovu i narednu godinu bespredmetno. To su sve pitanja, koja su kako po cijeli ostali svijet tako i po Evropu važna. Do sada smo gledali Roosevelta poglavito na poslu oko unutarnjih prilika USA, a sada će, po svoj prilici, više utjecati na medjunarodno gospodarsko-momentarno područje t. j. njegov rad će se u Evropi jače osjetiti nego do sada. Tako barem izgleda stvar u ovaj čas, ako se budu stvari logično i normalno dalje razvijale i ako taj normalni razvoj ne bude spriječen kakovim većim zapletajima na dalekom vulkanskom Istoku.

Digitized by Google

Knjižni upisi kao posljedica krivičnoga djela (§§ 73. i 74. z. o z. k.)

Napisao dr. Mandić Nikola, odvjetnik u Sarajevu.

Ustanove §§ 73. i 74. z. o z. k. istovjetne sa §§ 123., 124. grunt. zakona za Bosnu i Hercegovinu odnosno sa §§ 66., 67. austr. grunt. zakona od 25. srpnja 1871. čine se već po svome stavu kao i sadržaju tako jasne i razumljive, da im pravna lieratura malo posvećuje pažnje. Spominju se više nuzgredice u tumačima kod izlaganja uzakonjenoga načela javnosti te kod sticanja zemljišno-knjižnih prava pouzdanjem u javne knjige. Pa i tada se samo doslovce navode po svome sadržaju kao norme, kojima ne treba daljnjega objašnjenja (vidi tumač k zak. o z. k. od dr. M. Košutića od §§ 73. i 74., str. 224.). I ako zakon takovim pravnim odnosima doznačuje pravno mjesto u spomenutim paragrafima i traži neke posebne uslove, kao što je potreba potvrde učinjene kaznene prijave priložene molbi za zabilježbu spora u §-u 73/1 te 60-dnevni rok za podnošenje tužbe u § 74., to su ipak ove zak. odredbe po svojoj bitnosti samo jedan sastavni dio opće nauke o pobijanju knjižnih prava, te se samo u uskom odnošaju i u logičnom skladu sa cjelinom obradjenom u §§ 70.—78. mogu pravilno shvatiti i primijeniti. Onda tek postaje zakon jasan i bez tumača. Drukčije ne može ni biti: jer pobojna brisovna tužba ex delicto može se — već prema njezinomu činjeničnomu stanju — osnivati na § 69. inter partes kao i na § 70. protiv trećih osoba, zaštićenih načelom publiciteta, te na §-u 71. u slučaju, da tužitelj nije bio propisno obaviješten, dok je § 73/1 samo jedna inačica (varianta) od § 69., a § 73/2 inačica od § 70., te § 74. ozakonjenje posljedice iz § 73. Nema dvojbe, da svi ovi na prekluzivnim rokovima zasnovani i u §§ 70.—78. taksativno nabrojeni slučajevi o pobijanju knjižnih prava putem brisovne tužbe potvrdjuju glavno načelo javnosti, ustanovljeno u § 28. obzirom na § 4., koje štiti knjižno pravo trećih osoba, u koliko su ga ove stekle pouzdanjem u javnu knjigu.

Ovo je vladajuće načelo provedeno dosljedno u svojoj formalnoj i materijalnoj strani, a njegova materijalna strana u svojem pozitivnom i negativnom pravcu.

Tu je zakon napustio stari klasični aksion »nemo plus iuris« i poslužio se fikcijama, samo da što bolje zaštiti sigurnost, brzinu i nagli razvitak modernoga prometa sa nekretnim dobrima. Ako B krivičnim putem (prevarom, krivotvorenjem itd.) postane vlasnikom knjižnoga prava A-ova, te B proda ovo pravo C-u, koji kao treća osoba prema A-u steče ovo pravo pouzdanjem u zemljišnu knjigu — bona fide, te ako A bivši propisno (§ 133.) o B-ovu upisu obaviješten propusti, da po §-u 70. u prekluzivnom roku od 30 dana (§ 137.) od obavještenja zamoli zabilježbu spora kod C-ovog knjižnoga prava, pa istodobno ili najdalje kroz 60 dana nakon izminuća 30-dnevnoga roka ne predade brisovnu tužbu proti C-u, dokazujući nevaljanost (zbog delikta) uknjižbe B-ove, onda je A neminovno za uvijek izgubio svoje knjižno pravo, dok je C-ovo pravo prema njemu neosporno postalo.

Polazeći sa ovoga gledišta i nakon samoga pomnjivoga pročitanja §§ 70.—74., stvorivši sebi jasnu sliku o načelu publiciteta, pod kojim se pretpostavama može izgubiti jedno neosporno knjižno pravo u korist zašti-

Digitized by Google

ćenoga trećega lica, nije bilo lako razumjeti, kako su se mogla onako jako razilaziti mišljenja pravničkih krugova u Sarajevu, kada se je pred nekoliko vremena dogodio slučaj, doduše prema svome stvarnom sadržaju malo neobičan, ali prema svojoj pravnoj strani posve jednostavan, samo kad se svrsti pod odgovarajuću normu z. o z. k.

Evo o čemu se je radilo: Beogradski trgovac Petar P. (označujemo ga sa A) bio je od više godina knjižni vlasnik nekretnina u Sarajevskom polju, koji je posjed mirno vršio preko zakupnika. Jedan tamošnji seoski momak sin istoimenoga seljaka Petra P. u Sarajevskom polju (sina označujemo sa S a istoimenoga seljaka sa A1) vrativši se iz Čikaga, gdje se je upoznao sa američkim gangsterskim metodama, u Sarajevo i zavirivši kao pisar u mehanizam naše gruntovnice, nagovori u siječnju 1929. godine svoga oca A1, da mu izdade na njegovo ime glaseću legaliziranu punomoć, na temelju koje S prenese knjižno vlasništvo A-ovo (A je istoimeni sa A1) putem kupoprodaje na kupca Papu (označimo ga sa B) dne 25. srpnja 1929., a B nakon 4 mjeseca prenese iste nekretnine za dvostruku kupovninu u korist kupca geometra u Sarajevu (označimo ga sa C).

O prvoj kupoprodaji — razumije se — bio je obaviješten ne A u Beogradu nego S u Sarajevskom polju kao punomoćnik svoga oca A1 (§ 133. toč. 3. obzirom na § 36. al. 2.). Tek kad je C kao knjižni vlasnik početkom prosinca 1929. zatražio od A-ovog zakupnika predanje u posjed, došao je A na brzojavni poziv zakupnika odmah u Sarajevo i doznavši, što se je sve sa njegovim imanjem iza njegovih ledja na tako neobičan način odigralo, dok niti on niti zakupnik ništa o svemu ovome nisu znali, bio je prenerażen, kako se je takva zloporaba mogla izvršiti kod jedne čuvene gruntovnice, dok se to po starinskom tapijskom sistemu u Beogradu nikada ne bi moglo dogoditi. Pa kad su mu još neki bolji pravnici u Sarajevu, uputivši se u stvar, savjetovali, neka odmah za svaki slučaj postupa po odredbama §§ 123. i 124. grunt. zakona za B—H (istovjetno sa §§ 73. i 74. z. o z. k.), jer se radi o uknjižbi kao posljedici krivičnoga djela, ali da nema nade, da će moći uspjeti proti sadašnjemu grutonomu vlasniku C-u kao trećemu licu, koje je — kako je i ispravno — steklo knjižno pravo pouzdanjem u javnu knjigu u dobroj vjeri, nego da bi odmah morao tužiti A-a, jer je njegovim a ne C-ovim upisom povrijedjeno knjižno pravo A-ovo, izgubilo se iz vida, da se ovdje može raditi isključivo o brisovnoj tužbi proti C-u kao sadašnjemu knjižnomu vlasniku; ali i proti B-u da nema izgleda, jer da je njegov upis već davno postao pravomoćan, — kada je B prenio nekretnine na C, zaboravilo se je, da A nije nikada propisno obaviješten niti o B-ovu niti o C-ovu upisu, najposlije kada mu je rečeno, da mu ne preostaje drugo, nego da nakon provedenoga krivičnoga postupka tuži državni erar na otštetu (radilo bi se o iznosu oko 150.000 D.), bio je A poražen, gubeći svako povjerenje u takove zakone!

Nu ipak je A prema §-u 73. odmah predavši kaznenu prijavu proti S, A1 i B, isposlovao zabilježbu spora na sporne nekretnine proti C-u u zakonskom 30-dnevnom (§ 137.) odnosno 21-dnevnom (prema § 178. grunt. zak. B-H) roku, računajući taj rok od dana zamoljenog upisa, u korist C-a (što je u ostalom u ovom slučaju po § 71. bilo posve izlišno) i nakon provedenoga kaznenoga postupka, gdje je S pravomoćno osudjen radi prevare, počinjene prenosom A-ovih nekretnina putem krivotvorene punomoći u korist

Digitized by Google

B. a B u korist C-a, dok je B svake krivnje oslobodjen, a postupak proti A1 obustavljen te oštećeni A upućen na put gradjanske parnice. Nakon svega toga predao je A u zakonskom 60-dnevnom roku po §-u 74. brisovnu tužbu proti C. Okružni sud je tužbeni zahtjev odbio iz razloga, da je A morao tužiti i B-a, jer je ovim upisom povrijedjeno knjižno pravo tužiteljevo, dok je upis tuženika kao stečenika, zaštićenoga pouzdanjem u javnu knjigu, prema A-u postao davno pravomoćan. Tadašnji vrhovni sud je na priziv tužitelja prosudivši spor na temelju propisa §-a 71. (odnosno istovjetnoga § 121. gr. zak. B-H) tužbovnom zahtjevu u cijelosti udovoljio iz razloga, što je tužitelju predavši brisovnu tužbu protiv C u preklusivnom trogodišnjem roku, računajući od trenutka zamoljenoga prenosa nekretnina u korist kupca B-a, dokazao pravomoćnom kaznenom presudom, da je osporeno C-ovo knjižno pravo posljedica kriviènoga djela. Samo je po mome mišljenju suvišan bio razlog vrhovnoga suda, da je medju ostalim primio dokazanom i zlu vjeru (mala fides) tuženoga, jer i ako je tužitelj u prizivu za svaki slučaj i na ovaj razlog nuzgredice upozorivao, nije se trebalo u ovo pitanje upuštati obzirom na § 71., koji izričito veli, da je takova brisovna tužba baš protiv stečenika dobre vjere (bona fides) opravdana, dok bi pitanje zle vjere tek onda moralo biti pokrenuto, ako bi propisno neobaviješteni tužitelj predao brisovnu tužbu nakon izminuća trogodišnjega roka. Nema sumnje, da tužitelj A u ovom slučaju — pošto nije bio propisno obaviješten — nije nikako morao postupati po § 43., on je morao jedino paziti, da brisovnu tužbu protiv C ili protiv ma koga drugog uknjiženoga vlasnika na njegovim (tužiteljevim) nekretninama podnese u prekluzivnom trogodišnjem roku, računajući od trenutka, kada je B (a ne C) zamolio za svoju uknjižbu (§ 71. na koncu nije jasan, ali o tome kasnije), jer je ovom uknjižbom A povrijedjen u svojem knjižnom pravu (§ 68. u početku), dok o zamoljenom upisu u korist C-a da nije A mogao biti niti obaviješten, jer je C kupio nekretninu od B-a.

U prednjoj brisovnoj tužbi proti C morao je tužitelj A zatražiti zabilježbu spora ne onu sa značenjem iz § 73. al. 1. (sa kojom se predaje i potvrda o učinjenoj kaznenoj prijavi) nego onu zabilježbu po § 68. radi posljedica, predvidjenih u ovom §-u na koncu. Pošto je A u tužbi ustvrdio, da je on lišen svoga prava vlasništva prevarnim načinom t. j. kriviènim djelom, počinjenim po S, te po A1 i event. po B-u, zato je morao radi procesualne ekonomije podnijeti kaznenu prijavu protiv ove trojice, uslijed čega bi gradjanska parnica bila prekinuta, dok nadležni kazneni sud riješi pitanje kriviènoga djela, (§ 255 grpp.). Pošto bi kazneni sud ustanovio krivièno djelo, nastavila bi se gradjanska parnica, uvažujući dokazno gradivo, koje je po kaznenom sudu utvrdjeno. To gradivo dokazuje, da je B-ov upis neposredna posljedica S-ovog kriviènoga djela, te da je C-ov upis posljedica B-ovog upisa, dakle posredna posljedica kriviènog djela, dok je inače pitanje posrednosti ili neposrednosti neodlučno. U ovom je slučaju dakle B-ov upis mogao ali nikako nije morao biti predmetom petita ove brisovne tužbe, nego je bilo potrebno, da se u njezinom historijatu dokaže njegova (B) nevaljanost prema tužitelju, što je faktično i učinjeno. Kako se vidi, ovdje je postupak po §§ 73. i 74. imao samo tu svrhu, da se tužitelju A pomogne, da se pomoću kaznenoga suda čim prije dokaže krivièno djelo, te da A što prije dodje do svoga cilja.

Digitized by Google

Značenje podnešene kaznene prijave po § 73. al. 1., te teške odredbe preklusivnoga 30-dnevnoga roka za zabilježbu spora proti C, računajući ovaj rok rekursa, koji bi stranci pristojao protiv dozvoljene uknjižbe (koje? da li one B-ove ili one C-ove? o tome kasnije) i najposlije 60-dnevni prekluzivni rok iz § 74. i nemaju u ovom slučaju za tužitelja A nikakove važnosti. Za njega vrijedi kategorična norma § 71., koja neosporno po svojem jasnom slovu i po svome logičnom smislu vrijedi i za sve one brisovne tužbe, gdje propisno neobaviješteni tužitelj traži prvotnu uspostavu svoje povrijedjenog knjižnoga prava brisanjem uknjižbe trećega načelom javnosti (dobrom vjerom) zaštićenoga lica u zakonskom trogdišnjem roku, dokazavši, da je ova uknjižba neposredna ili ma kako daleko posredna posljedica kriviČnoga djela.

Pošto se ovdje radi o pravnom gradivu, koje je bez sistematskoga rasporeda zbijeno u §§ 69.—75., te pošto je potrebno, da još nekoliko tipičnih slučajeva, različitih od našega primjera uzmemo u razmatranje obzirom na načelo publiciteta prema ustanovama §§ 28., 4 z. o z. k., te obzirom na različite pravne odnose brisovnih tužbi ex delicto usporedjujući njihov postupak po §§ 73. i 74.,prema odredbama §§ 69., 70. i 71. z. o z. k., zato neka mi bude dozvoljeno, da u kratkim potezima prema načelima zastupanim u djelima Exner: Hypothek, Randa: Besitz, Pfaff—Krainz—Ehrenzweig: System I. Bd. II. Hälfte Sachenrecht 1923. ukratko, a po mogućnosti pregledno, označim načelne slučajeve, što mislim ne će biti na odmet za eventualnu njihovu praktičnu upotrebu.

Nema dvojbe, da je zakonodavcu u prvom redu stalo do toga, da štiti svako zakonom priznato pravo, te da mu prema tome kod svake njegove povrede pruža sredstva, kako će se posljedice povrede otstraniti i po mogućnosti postaviti u predjašnje stanje. To vrijedi i za knjižna (gruntovna) prava. Dok je knjižnim pravima kao takovima već po prirodi same stvari posesorna pomoć uskraćena, to im je s druge strane pružena obilata petitorna zaštita putem zabilježbe spora i t. zv. brisovne tužbe po §§ 68. i 69. z. o z. k. i svih mogućih pravnih naslova, koje poznaje o. g. z., kao i pravni lijek rekursa iz §§ 136.—143. z. o z. k. Ova su knjižna prava zakonom zaštićena čak i onda, kada su ona puke fikcije i to prema načelu publiciteta tako dugo, dok ona postoje u javnoj knjizi, te dok njihovo brisanje ne uslijedi na temelju pravomoćne rješidbe, kojoj, kraj ostalih pravnih nastava, može biti podlogom zastarjelost prema §-u 76. kao i dosjelost prema §-u 77. z. o z. k.

Kako je povreda knjižnoga prava moguća jedino kojom uknjižbom (§ 68.), to najjače pravo tom uknjižbom neposredno povrijedjeno imade pravo tužbe za brisanje osporene uknjižbe protiv svih onih osoba, koje su stekle pravo ili su bile oslobodjene tereta neposredno uslijed uknjižbe, čije se brisanje traži brisovnom tužbom (§ 68.).

To isto vrijedi i onda, kad se tužba osniva na takvim odnosima, koji postoje neposredno izmedju tužitelja i tuženika (§ 69.).

Protiv svih ovih neposrednih povreda svoga književnoga prava ustaje tužitelj A brisovnom tužbom, dokazujući neosnovanost protivničke sporne uknjižbe prema propisima o. g. z. Ovakove brisovne tužbe osim zabilježbe spora po § 68. ne podliježu inače nikakovim posebnim stegama niti prekluzivnim rokovima niti ma kakovim kautelama niti formalnostima z. o z. k.

To su t. zv. sporovi »inter partes« (oba su slučaja predvidjena u § 69.), gdje

Digitized by Google

se trajanje tužbenoga prava prosudjuje prema zastari o. g. z. a nipošto prema t. zv. gruntovnoj dospjelosti iz § 1467. o. g. z., koji je još austr. grunt. zakonom od god. 1871. (§§ 62. i dr.) kao i novelom te B-H gruntov. zakonom (§§ 119. i dr.) odnosno našim z. o z. k. (§ 69. i dr.) potpuno derogiran. Kod sporova »inter partes« nema razlike u pitanju, da li je tužitelj propisno obaviješten o spornoj uknjižbi, kojom je njegovo knjižno pravo neposredno povrijedjeno, ili nije, jer njegovo tužbeno pravo ne zavisi od trogodišnjega prekluzivnoga roka iz § 71., nego se ravna prema propisima gradj. prava o zastari (§ 69. na koncu), kao što se uopće ove parnice prosudjuju i u materijalno-pravnim odnosima po o. g. z. Isto tako kod ovih sporova inter partes nema govora o načelu publiciteta niti o sticanju knjižnoga prava pouzdanjem u javnu knjigu (dobrom vjerom po z. o z. k.), jer je tužitelj sa svojim zahtjevom u brisovnoj tužbi potpuno zaštićen pravnim sredstvima, što mu ih pruža o. g. z., dok ga zabilježba iz § 68. sa svojim posljedicama iz § 68/2 z. o z. k. štiti protiv onih osoba, koje su stekle knjižna prava tek poslije trenutka, kada je molba za zabilježbu spora stigla zemljoknjižnomu sudu. Što više: ova zabilježba, koju je brisovni tužitelj u smislu §-a 68. isposlovao, štiti potonjega i protiv trećih osoba, koje su sa pouzdanjem u javnu knjigu t. j. u dobroj vjeri stekle knjižno pravo na spornu nekretninu još i prije, nego je tužiteljeva molba za zabilježbu spora stigla zemalj. knjiž. sudu. Ako je tužitelj prema § 70. postupao, t. j. ako je bivši propisno obaviješten o onoj prvobitnoj uknjižbi, kojom je knjižno pravo tužiteljevo (neposredno) povrijedjeno i prema kojoj se uknjižbi njegov spor pretstavlja inter partes, isposlovao zabilježbu proti ovoj prvobitnoj uknjižbi u roku od 30 dana (§§ 70. i 137.), računajući od dana, kada je bio obaviješten (propisno) o toj dozvoljenoj prvobitnoj uknjižbi i ako je najdalje za 60 dana od trenutka, kada proteče rok za rekurs, predao brisovnu tužbu protiv treće osobe tražeći poništenje (nevaljanost) njezine uknjižbe, koju je ova stekla prije zabilježbe pouzdanjem u javnu knjigu. Ovdje tužitelj imade da dokaže nevaljanost ili neosnovanost ove prvobitne uknjižbe B, koja se prema njemu pretstavlja za spor inter partes (§ 69.), pa da time uspije sa zahtjevom svoje protiv treće osobe brisovne tužbe, da je uknjižba ove treće osobe nevaljana, budući neposredno ili posredno osnovana na ovoj prvobitnoj uknjižbi B, kojom je pravo brisovnoga tužitelja bilo oštećeno.

Držeći pred očima svrhu ove radnje, nas ovdje zanima u prvom redu pitanje, kako treba da postupa tužitelj, ako je njegovo knjižno pravo povrijedjeno sa jednom spornom uknjižbom, koja je posljedica (bila ona neposredna ili posredna) kakovoga krivičnoga (kojeg god stepena) djela. Ovaj pravni naslov bisovne tužbe (ex delicto) dobio je izmedju toliko ostalih naslova, što ih poznaje o. g. z., posebnu normu u §§ 73., 74. z. o z. k. iz razloga, što je kazneni sud u stanju, da svojom pravomoćnom presudom stvori ne samo gotov naslov za brisovnu tužbu, nego pod pretpostavama § 74. može da donese takovo rješenje, koje nadomješćuje pravomoćno rješenje gradjanskog suda, što bi inače uslijedilo tek nakon provedenoga gradjanskoga postupka, zametnutoga brisovnom tužbom.

Sad je red, da se spomenu pojedini tipični slučajevi kao pravne inačice, prema kojima se obzirom na zakonske mogućnosti predvidjene u §§ 68. do 75. z. o z. k. mogu konstruirati brisovne tužbe protiv spornih knjižnih upisa kao posljedica krivičnoga djela. Radi lakšeg pregleda razdijelit ćemo

Digitized by Google

I. brisovne tužbe, gdje tužitelj ma sa kojega razloga nije bio propisno t. j. prema propisima §§ 132—135. obaviješten o dozvoli uknjižbe, za koju tvrdi da ne valja (§ 71.), i II. one brisovne tužbe, gdje je on o dozvoli spornoga upisa bio zakonito obaviješten (§ 70.). Zatim ćemo brisovne tužbe pod I.

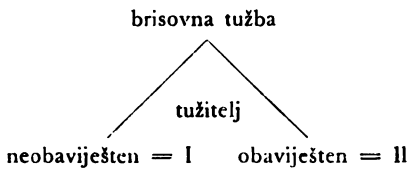

razmatrati sa stanovišta a) inter partes (§ 69.), b) prema trećim osobama (in tertios) (§§ 71., 73. al. 1.). Istu takovu podjelu ćemo učiniti i za brisovne tužbe pod II. dakle: a) inter partes (§ 69.), b) prema trećim osobama (in tios) (§§ 70., 73. al. 2.).

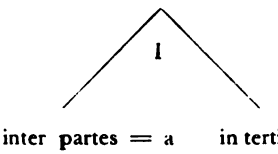

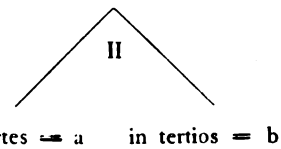

I najposlije ćemo I. b kao i II. b promatrati sa stanovišta α) dobre vjere (bona fides), β) zle vjere (mala fides).

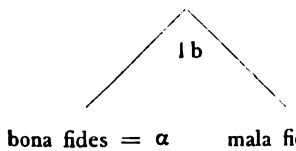

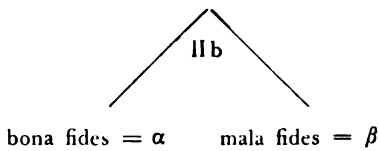

Prema toj podjeli pretstavljaju se brisovne tužbe ovako:

Ad 1. a) — Tužitelj je neposredno povrijedjen u svojem zemljišno-knjižnom pravu spornom uknjižbom, koja je neposredna ili posredna posljedica nekoga krivičnoga djela, koje je počinjeno na takav način i pod takvim okolnostima, da tužitelj nije bio niti mogao biti propisno obaviješten o dozvoli dotične uknjižbe, čiji imaoc t. j. tuženi stoji prema tužitelju u odnošaju § 69. Tu se radi najviše o slučajevima krivotvoreno ovjerovljene punomoći, na temelju koje je izvršen upis sporne uknjižbe, te tužitelj po § 133/4. i § 36. niti ne biva obaviješten nego samo njegov krivi punomoćnik (falsus procurator), kao što se je to u gore navedenom primjeru u Sarajevu dogodilo. Ili nekom varalici podje za rukom, da pred sudom dokaže svoju istovjetnost sa pravim vlasnikom dotične nekretnine, što se je kadšto dogadjalo u B. H., gdje su muslimanke (gruntovne vlasnice nekretnina) u zavitku sakrivene, te označe svoju adresu i boravište različito od prave vlasnice, ili se javi krivi nasljednik, kome se uruči ostavljeni nekretni imetak, dok pravi nasljednik nikako ne dolazi pred sudom u obzir i t. d. U svim ovim i sličnim slučajevima, dok se radi o odnosu tužiteljevom prema tuženomu inter partes (§ 69.), gdje tuženoga ne može štititi u nikojem pravcu niti pouzdavanje u javnu knjigu niti dobra vjera, nego se cijeli odnošaj medju parbenim strankama prosudjuje po o. g. z.: tužitelj imajući tužbeno pravo, koje zastaruje po o. g. z., doka-

Digitized by Google

zuje nevaljalost sporne uknjižbe po materijalno i procesualno pravnim odredbama gradj. zakona, te će naravski, čim dozna za kažnjivo djelo, predati brisovnu tužbu proti imaoca prava sporne uknjižbe, za koga ovdje pretpostavljamo, da sporni upis još nije prenio na nikoga (t. zv. treću osobu), a ujedno će postupati po § 73 l. t. j. zamolit će za zabilježbu spora i istovremeno podnijeti potvrdu nadležne vlasti, da je o tome učinjena kaznena prijava a to sve radi toga, da postigne pravni učinak u § 68. protiv kasnijih upisa, te da mu kazneni sud ustanovi krivično djelo, da bi se mogao okoristiti pravnim posljedicama iz § 74. Tužitelj može ali ne mora zatražiti zabilježbu spora, u koliko se radi o njegovom pravu protiv tuženoga B iz § 69., u koliko ovaj nije nekretnine otudjio. Tužitelj mora samo paziti, da mu ne zastari tužbeno pravo po o. g. z., gdje zastara počima teći od časa, kada je tužitelj za pobijanu uknjižbu doznao. Ali samo iz opreza i opasnosti, da bi tuženi u svakom času mogao otudjiti sporne nekretnine i radi spomenutih pravnih učinaka iz § 74. tužitelj će za svaki slučaj za zabilježbu zamoliti. Ako kazneni sud po § 74. odluči, da je optuženik (t. j. počinitelj krivičnoga djela, koji ne mora i obično niti nije istovjetan sa tuženikom u gradj. parnici) kriv, ali nije odlučio, da se ima izvršiti brisanje knjižnoga prava prema propisu § 72., nego je oštećenu stranku (t. j. gradj. tužitelja) u pogledu traženoga brisanja uknjižbe uputio na gradj. parnicu, onda stranka ima pravo podići brisovnu tužbu (ako je već još prije nije podigla, te predložila prekidovni postupak, dok se riječi kazneni proces) (kroz 60-dnevni rok od pravomoćnosti odluke. Ako ju tužitelj u ovom roku ne podigne ili ako kazneni sud oslobodi optuženoga počinitelja od optužbe, te se zabilježba spora na prijedlog protustranke izbriše, onda time još nije prestalo pravo tužitelja, da ponovno zatraži zabilježbu spora te podnešenom tužbom zametnuti, i prekinuti postupak nastavi, odnosno novu brisovnu tužbu podnese — u koliko nije gradjansko-pravna zastara nastupila — i predloži dokazni postupak u svrhu, da poluči gradjanskim putem brisanje sporne uknjižbe, i ako kazneni sud nije mogao krivca pronaći, ali je mogao često puta objektivni učin — kriv. djelo — ustanoviti, kojom tužitelj u gradj. parnici dokazuje sposoban pobojni naslov, da se sporni upis proglasi nevaljanim — i jasno je, da u našem slučaju ad I. a prekluzivni robovi iz § 74., za propisno neobaviještenoga tužitelja protiv tuženoga inter parter nemaju nikakovih štetnih posljedica. Kao što je gore naglašeno i zastara tuženog prava tužitelja A počima teći prema § 69. (na koncu) od dana, kada je tužitelj doznao za uknjižbu tuženoga B. što je posve različito od početka trogodišnjega prekluzivnoga roka, kad se tužitelj nalazi prema tuženomu C kao zaštićenomu t. zv. trećemu licu, gdje odlučuje § 71. (na koncu).

Gore spomenuto pitanje pod I. a u pogledu prigovora dobre vjere (bona fides) od strane tuženoga u gradj. parnici u našoj pretpostavi prema § 69. jest posve neodlučno prema propisima z. o z. k., jer se ne radi o trećem licu, koje bi prema tužitelju štitilo pouzdanje u javnu knjigu (bona fides), nego se event. može raditi o dobroj vjeri tuženoga, koji je u dobroj vjeri, držeći ispravnom krivotvorenu punomoć, kupio spornu nekretninu od nepoštenoga punomoćnika i kupovninu mu kod prenosa u zemljišnu knjigu isplatio. Ovaj prigovor, ma kako dokazan, ne može nikada biti podesan instrumenat tuženika, da bi se on obranio od zakonitoga tužbenoga zahtjeva, koji traži brisanje tuženičke uknjižbe uz istodobni njezin prenos u korist tužitelja (resti-

Digitized by Google

tutio in integnum). Svako sticanje u dobro vjeri nije ujedno sticanje pouzdanjem u javnu knjigu, ali svako sticanje pouzdanjem u javnu knjigu jest istodobno sticanje u dobroj vjeri. Javna vjera zemljišnih knjiga ne štiti osobe, koje su stekle uknjižbu, prema kojoj tužitelj stupa u odnošaj predvidjen u § 69. t. j. u odnošaj prema onoj osobi, čijom je uknjižbom neposredno povrijedjeno knjižno pravo tužiteljevo, nego javna vjera zemljišnih knjiga štiti tek njegovoga (tuženikovog) slijednika u koliko tužitelj propusti isposlovanje sporne zabilježbe i brisovne tužbe u strogo propisanim rokovima z. o z. k., te u koliko ta uknjižba trećega lica postane pravomoćnom sa strane njegovoga neposrednoga prednika, prema kome se on (treće lice) nalazi u odnošaju inter partes § 69.

Ad I. b) — Ovdje pretpostavljamo, da tužitelj A nije propisno obaviješten o spornoj uknjižbi, kojom je povrijedjeno njegovo knjižno pravo i koja je posljedica nekoga kriviČnoga djela, te da je onaj B, koji je spornu nekretnu posrednim ili neposrednim putem kriviČnoga djela stekao i prema tužitelju se u odnosu § 69. nalazio i istu nekretninu C-u otudjio (prenio vlasništvo ili opteretio), kako će sada propisno neobaviješteni tužitelj svoje povrijedjeno knjižno pravo štititi protiv trećih lica, koja prema njemu uživaju zakonsku zaštitu predvidjenu u načelu publiciteta t. j. zaštitu pouzdanja u javnu knjigu, što je istovjetno sa dobrom vjerom po z. o z. k.? Na ovo pitanje nam odgovara § 71., koji je istovjetan sa § 64. austr. grunt. zakona od 15. srpnja 1871., te potsjeća donekle na ustanovu iz § 1467. o. g. z., koja je u Austriji derogirana t. zv. trećom djelomičnom novelom — a inače isto kao i kod nas modificiran § 69 (na koncu) te §§ 70—71. z. o z. k.

Kod norme § 71. osnovanoj na t. zv. njemačkopravnom prešućenju (Deutsch-rechtl. Verschweigung- histor. Gewere) bio je zakonodavac u neprilici, kako će da s jedne strane zaštiti povrijedjeno knjižno pravo propisno neobaviještenoga tužitelja, a s druge strane da vodi računa o sigurnosti modernoga u neprestanom razvoju stojećega prometa te o pouzdanosti i javnoj vjeri zemljišnih knjiga, na temelju kojih treća osoba, i to baš jedino na povjerenju u njihovo načelo publiciteta u njegovom pozitivnom i negativnom pravnom učinku dakle u dobroj vjeri (t. j. ne znajući za oprečno izvanknjižno stanje) stiče knjižno pravo, koje je u istinu ipak bliža ili dalja posljedica nekoga kriviČnoga djela, što se je do njega gruntovno prenašalo preko njegovoga ili preko više njegovih prednika sa unutarnjom griješkom svoga kriminalnog postanka.

Uza svu zakonodavnu pažnju i oprez te traženja zlatne sredine ipak je prema neospornom knjižnom i stvarnom pravu tužitelja prevladala zaštita prava trećih lica, makar ova prava bila i posljedica kriviČnog djela, tako da A imaoc neospornoga knjižnoga prava, — recimo slobodno — jedan vlasnik zemlj. knjiž. nekretnina zajedno sa svojim kvalificiranim mirnim posjedom može postati nevinom žrtvom § 71., te ni kriv ni dužan izgubiti svoje vlasničko pravo zajedno sa pojedom, ako on kroz tri godine ne zaviri u zemljišne knjige, da se uvjeri, nije li kod njegovoga zemljišno-knjižnoga uloška bez njegovog znanja i privole nastala kakova promjena na njegovu štetu.

To može biti onda, kada je neki zlikovac n. pr. putem krivotvorene punomoći prenio njegovu t. j. tužiteljevu A-ovu nekretninu na B-a, ovaj zatim na C-a, — dakle na treće pouzdanjem u javnu knjigu zaštićeno lice, te je od trenutka, kada je B zamolio za svoju (u § 71. stoji »za pobijanu

Digitized by Google

uknjižbu« a u njemačkom tekstu B. H. grunt. zak. »angefochtene Einverleibung« što može dovesti do zabune) uknjižbu t. j. onu uknjižbu, kojom je knjižno pravo brisovnoga tužitelja neposredno bilo povrijedjeno, prošlo tri godine, da povrijedjeni u svom knjiž. pravu nije u trogodišnjem roku predao tužbu radi nevaljanosti ove uknjižbe zajedno sa tužbenim zahtjevom radi brisanja uknjižbe C-ove u korist tužitelja za uspostavu zemlj. knjižnoga stanja, kakovo je postojalo prije uknjižbe B-ove. Trenutak, kad je B zamolio za svoju uknjižbu, je kategoričan početak trogodišnjega prekluzivnoga roka te eventualni prigovor tuženoga B-a ili tuženoga C-a, da je tužitelj A prije toga roka kao pozvani svjedok ili privatni učesnik u kaznenoj parnici za spornu uknjižbu doznao, paraliziran je time, što se radi o slučaju § 71., gdje tužitelj nije bio prema §§ 133., 134. propisno obaviješten. U ovom slučaju t. j. pod pretpostavkom ad I. b mora tužitelj u rečenom trogodišnjem roku kod predaje tužbe zamoliti i za zabilježbu spora da postigne pravni učinak označen u § 68. proti kasnijih upisa, koji bi se mogli dogoditi za trajanje trogodišnjeg roka i poslije njega. Nu tužitelj će se ovdje, gdje se radi o pobijanju B-ove uknjižbe kao poslijedici kriviènoga djela, poslužiti svakako podnašanjem kaznene prijave, priloživši njezinu potvrdu zemljišno-knjižnomu sudu.

Tužitelj ne može sada postupati dalje po propisu § 73. al. 2. niti po § 74., jer ove ustanove pretpostavljaju, da je tužitelj bio propisno obaviješten, te jer se samo od takovoga tužitelja može zahtijevati održavanje prekluzivnog roka, koji bi mu pristojao za rekurs (30 dana) protiv dozvoljene uknjižbe — naravski one prvobitne B-ove, kojom je njegovo pravo bilo povrijedjeno. Zato će u ovom slučaju tužitelj zametnutu u strogo prekluzivnom roku (niti je rok zastare, niti rok dosjelosti) brisovnom tužbom gradj. parnicu prekinuti, dok kazneni sud ustanovi kriviènо djelo, te će kazneni sud postupati po § 79. Pošto se u ovom slučaju tužitelj služi propisima iz §§ 73/2 i 74. samo kao dokaznim sredstvom i to iz procesualno-ekonomskih razloga, da mu kazneni sud pomogne za utvrdjenje kriviènoga djela, te pošto on o prvobitnoj uknjižbi B-ovoj nije propisno obaviješten, to je jasno, da ni rokovi iz § 74. nemaju za njega nikakovih pravnih posljedica kako ni eventualno brisanje zabilježbe spora iz § 74. (na koncu), jer on može i poslije toga brisanja zamoliti ponovnu zabilježbu spora radi učinka iz § 68.

Za tužitelja je u ovom slučaju jedini prekluzivni trogodišnji rok. Gore spomenuto pitanje u pogledu potpunosti pasivne legitimacije t. j. da li tužitelj A mora tužiti u brisovnoj tužbi ne samo C-a nego i sve njegove eventualne gruntovne prednike a naročito B-a, čijim je upisom neposredno povrijedjeno pravo njegovo (tužiteljevo), koji dio tužbenoga zahtjeva — kako je gore istaknuto — nosi samo prejudicijalni značaj, i ovo pitanje je quaestio facti, i ako tenor § 71. upućuje na to, kao da bi tužitelj morao u brisovnoj tužbi proti C-u tužiti i B-a. Nu protiv ovoga zaključka govori činjenica, što se ovdje radi o tužbi za brisanje dakle o tužbi proti onome, koji je upisan u zemljišnoj knjizi, te se sa ovim petitom dade vazda spojiti zahtjev, da je C dužan priznati, da je njegov upis posljedica kriviènoga djela, na temelju koga je uslijedio upis B-a, koji je svoju uknjižbu prinio na C-a, te je prema tome upis C-ov nevaljan, uslijed čega je C dužan dopustiti, da se njegov upis briše itd.

Ovaj petit je osobito podesan, kada je kazneni sud pravomoćno usta-

Digitized by Google

novio krivčno djelo, te je dovoljno, da se ovo u historijatu tužbe navede i na opisani način u petitu stavi, kako će se što jasnije uspostaviti uzročna veza izmedju dijela petita, gdje se traži proti C-u brisanje iz počinjenog krivičnog djela.

Po mome mišljenju je bolje i pravednije tužiti u istoj brisovnoj tužbi B-a i sve eventualne ostale prednike C-ove, da i ovi svi budu osudjeni na nošenje troškova gradjanske parnice, a takovim je petitom i kauzalitet dotičnih pobijanih uknjižbi najočitije uspostavljen.

Još ostaje pitanje ad I. b), kada je tuženo treće lice na brisanje a nije zaštićeno pouzdanjem u javnu knjigu, jer se nalazi u toj vjeri. Na ovo nam odgovara § 71., koji pruža zakonsku zaštitu samo oštećenicima u dobroj vjeri, prema tome ne veže tužitelja u takovom slučaju nikakov prekluzivni trogodišnji rok, nego se njegovio tužbeno pravo prosudjuje prema propisima o. g. z. osobito u pogledu zastare, koja počima teći od dana, kada je tužitelj doznao za uknjižbu B-ovu.

Ad II. a). — Tužitelj je obaviješten propisno o spornom upisu B-ovu, kao posljedici krivičnoga djela, kojim upisom je tužitelj povrijedjen u svojem knjižnom pravu. Ovaj se odnos izmedju tužitelja i B-a prosudjuje po § 69. inter partes. Takovi se slučajevi dogadjaju obično, kada tuženi B počini neposredno prema tužitelju A neko krivično djelo, a posljedica toga je ta, da uknjižba tuženoga povrijedi knjižno pravo tužitelja. N. pr. tuženi B krivičnom prevarom zavede tužitelja A u bludnju, te ovaj pristane na zamjenu njihovih nekretnina, koje ne stoje u nikakovom srazmjeru glede njihove vrijednosti. O takovom poslu će biti propisno obaviješten A i B. O njihovom pravnom medjusobnom odnošaju inter partes, o svrhi i pravnom učinku zamoljene zabilježbe spora, o postupku prema § 73/1 te o pravnim posljedicama § 74 kao i o pitanju dobre (zle) vjere vrijedi sve ono, što je gore pod I. a) izvedeno — jedino s tom razlikom, što u ovom slučaju zastara tuženoga prava tužitelja A po o. g. z. počima teći redovito od časa, kada je prema §§ 133., 134. bio o spornoj uknjižbi propisno obaviješten — i ako je sporno pitanje, da li bi mu mogao tuženi sa uspjehom staviti pregovor početka zastara kojim ranijim trenutkom, kada je evenitualno tužitelj kojim drugim putem doznao za uknjižbu tuženoga.

Ad II. b) — U ovom se slučaju pretpostavlja, da je tužitelj A propisno obaviješten (§§ 133., 134.) o spornoj uknjižbi B-ovoj, koja je neposredna ili posredna posljedica krivičnoga djela, te kojom je knjižno pravo tužitelja A neposredno povrijedjeno (§ 69.), ali je B prenio ovu uknjižbu na C t. j. t. zv. treće zaštićeno lice, koje je dakle steklo knjižno pravo pouzdanjem u javnu knjigu (dobra vjera).

Ovo je za tužitelja A najteži i najopasniji slučaj, gdje on — kako je gore primjerice navedeno — samo radi gubitka jednoga prekluzivnoga roka gubi svoje zemljišno-knjižno pravo u korist trećega lica C. U ovom je slučaju došlo načelo publiciteta do potpunoga izražaja. Zakon traži od tužitelja A, ako hoće uknjižbu B-ovu, o čijoj je dozvoli bio propisno (§§ 133., 134.) obaviješten, da osporava kao nevaljanu, tako da ta nevaljanost bivše uknjižbe B-ove imade pravni učinak i protiv trećih osoba t. j. ovdje protiv C-a, koji je još prije, nego je A zamolio za zabilježbu spora t. j. tečajeim 30 dnevnog roka počevši od obavještenja A-ova o uknjižbi B-ovoj, stekao zemljišno-knjižno pravo od B-a na temelju nekoga pravnog naslova pouzda-

Digitized by Google

njem u javnu knjigu t. j. dobroj vjeri, taj mora u roku, koji bi mu pristojao za rekurs zbog dozvole bivše uknjižbe B-ove, t. j. u roku od 30 dana (§ 137.), računajući od dana, kada je o dozvoljenoj toj (B-ovoj) uknjižbi propisno obaviješten, zamoliti zemljišno-knjižni sud za zabilježbu, da je bivša B-ova uknjižba sporna (§ 70.), podnesavši istovremeno i potvrdu nadležne vlasti, da je kod ove učinjena kaznena prijava (§ 73/1) radi krivičnoga djela, čija je posredna ili neposredna posljedica rečena sporna uknjižba B, te u isto doba ili najdalje za daljih 60 dana od trenutka, kada proteče rok za rekurs, predati tužbu za brisanje protiv svih osoba — u ovom slučaju protiv C-u (§ 70/1). U ovoj tužbi će tužitelj A radi utvrdjenja uzročne veze izmedju bivše uknjižbe B-ove te postojeće uknjižbe C-ove morati tužiti B-a, da je njegova bivša uknjižba zbog krivičnoga djela bila nevaljana, te da se uknjižba C-ova kao posredna posljedica krivičnoga djela imade brisati u korist A-a i uspostaviti zemljišno-knjižno stanje, kako je bilo prije B-ove uknjižbe.

Ako se je A odlučio, da predade tužbu, tada će se taj postupak na prijedlog (§ 255. gpp.) prekinuti, dok se svrši započeta krivična parnica pravomoćnom presudom. Tada će tužitelj A postupati po § 74. time, što će izvršiti brisanje sporne uknjižbe C-ove, ako je kazneni sud izrekao, da se ista imade brisati odnosno da se bivša B-ova uknjižba proglašuje nevaljanom kao i postojeća C-ova uknjižba da se imade brisati (§ 74. 1 stav) prema propisima § 72. Ali ako je kazneni sud odlučio, da je optuženik doduše kriv, nu u pogledu brisanja uknjižbe uputio oštećenu stranku t. j. tužitelja A na put gradjanske parnice, onda će A nastaviti gradj. parnički postupak, koji je medjutim bio prekinut. Ako pak A nije još nikakovu tužbu bio predao, nego samo na prekluzivnom 30-dnevnom roku zabilježbu spora zatražio, tada će morati A u prekluzivnom roku od 60 dana, računajući od pravomoćnosti kaznene sudske odluke, predati brisovnu tužbu. Inače će mu se zabilježba spora na zahtjev protustranke brisati. U ovom je slučaju tužitelj definitivno izgubio tužbeno pravo na brisanje.

Nu ako je kazneni sud pravomoćno oslobodio optuženoga od optužbe, te je na prijedlog protustranke brisana zabilježba spora, te će u slučaju, da je gradj. parnica bila po § 255. gpp. prekinuta, tužitelj istu nastaviti i odmah novu zabilježbu spora zamoliti, ako misli, da može inače dokazati, da je B-ova uknjižba nevaljana, makar ne predleži nikakovo krivično djelo.

U slučaju pak da gradj. parnica nije bila uopće prije zametnuta, ne može tužitelj više — zbog izmaklih prekluzivnih rokova — ma kakovom tužbom proti B-ovoj bivšoj uknjižbi istupiti ni proti zaštićenom C-u za brisanje njegove uknjižbe nikojim načinom uspjeti.

Kako je rečeno pretpostavlja se ovdje, da je C stekao uknjižbu pouzdanjem u javnu knjigu t. j. u dobroj vjeri. Ova C-ova kvalifikacija vrijedi samo prema tužitelju A a nipošto prema B, jer izmedju B i C vrijedi odnošaj iz § 69. isto kao što izmedju A i B.

Ad II. b) — Što je, ako C-u manjka dobra vjera? Na to nam odgovara § 70., al. 2. izravno i § 73. al. 2. a contrario. Ako A predade brisovnu tužbu proti C-u, koji je u zloj vjeri stekao uknjižbu od B-a, kojom je knjižno pravo tužiteljevo povrijedjeno, a ova je povreda posljedica krivičnoga djela, onda mora tužitelj, držeći se propisa o. g. z., postupati proti B-u i protiv nezaštićenoga trećeg lica C, a da se ne boji od strane C-a, da nije održao

Digitized by Google

prekluzivni 30-dnevni rok za zabilježbu spora i podnešenje potvrde o učinjenoj kaznenoj prijavi. A će i u ovom slučaju morati, odloživši gradj. parnicu, zamoliti zabilježbu spora i priložiti uz to potvrdu o učinjenoj kaznenoj prijavi, te isposlovati pravomoćno rješenje kaznenoga suda po § 74., da utvrdi krivično djelo, a zatim će gradjanski postupak proti B i C nastaviti i t. d. po zakonu postupati, kao što je to gore opisano, ali samo sa tom razlikom, da u ovom slučaju tužitelj nije vezan na strogi 30-dnevni rok za zamolbu zabilježbe spora, jer mu ovaj prigovor tuženi C, nalazeći se u zloj vjeri, koju mu tužitelj A mora dokazati, ne može sa uspjehom suprotustaviti. Nu u slučaju, ako bi C dalje prenio uknjižbu na D, koga štiti pouzdanje u javnu knjigu (dobra vjera) te tužitelj A ne bi bio održao 30-dnevnoga roka za zabilježbu spora računajući od dana njegovoga (A-ovog) propisnoga obavještenja o B-ovoj uknjižbi, onda je D proti A-u konačno zaštićen t. j. tužbeni će zahtjev A-ove brisovne tužbe biti odbijen.

U ovoj vezi nastaje još pitanje, kako bi se imala sastaviti brisovna tužba A proti uknjižbi B, koji je prije zabilježbe spora prenio upis na C, ovaj na D, ovaj na E, pretpostavljajući, da je A o B-ovom upisu propisno obaviješten, te je B-ova uknjižba posljedica krivičnoga djela?

Kako je rečeno upisi B, C, D su uslijed daljega prenosa brisani i ostao je uknjižen samo E, za koga — recimo — da je stekao knjižno pravo pouzdanjem u gruntovnicu.

Tužitelju A valja bezuvjetno u strogom 30-dnevnom roku, računajući od njegova propisnoga obavještenja o B-ovoj uknjižbi, zatražiti zabilježbu spora ove uknjižbe i istodobno podnijeti potvrdu o kaznenoj prijavi. Medjutim prije, nego je stigla »plomba« za ovu zabilježbu, zamoljene su u vremenskom razmaku ovoga 30-dnevnog roka uknjižbe C, D, E, dakle su sve tri prema A stečene pouzdanjem u javnu knjigu. Prema § 70. tužitelj A će najdalje u 60-dnevnom prekluzivnom roku podnijeti tužbu proti B, C, D, na priznanje nevaljalosti njihovih bivših upisa i u istom petitu staviti zahtjev proti E-u na brisanje njegove uknjižbe u korist A.

Zatim će se gradj. postupak po § 255. grpp. prekinuti, dok se provede kaznena parnica po § 74. U ovo mslučaju je 60-dnevni rok iz § 74. naravno bespredmetan, jer će A nakon pravomoćne kaznene presude zatražiti nastavak gradj. postupka, u koliko nije i ovaj po §-u 74. uslijed naredjenoga brisanja prema §-u 72. po kaznenom sudu suvišnim postao.

Samo u slučaju, ako je A predao gradj. tužbu tek nakon pravomoćnosti kaznene presude, veže ga 60-dnevni rok iz §-a 74. pod prijetnjom gubitka traženoga knjižnoga prava.

Razumije se, da i ovdje mora A odrediti 30-dnevni strogi rok zabilježbe spora nakon obavještenja njegovoga neposrednog sljednika B. Postoji mogućnost, da A još nije bio ni obaviješten o upisu B-a, a medjutim je B prenio na C ovaj na D, E i t. d. To ne može tužitelju A ništa škoditi, jer mu se 30-dnevni rok za zabilježbu spora računa vazda od dana njegovoga obavještenja o B-ovom upisu, te ako ga je A održao, onda je sa te strane osiguran protiv svih svojih sljednika, koji zamole za uknjižbe, dok još A nije zamolio za zabilježbu spora, ali dok mu 30-dnevni rok nije istekao.

Pita se, kada je jedan stečenik pouzdanjem u zemljišnu knjigu n. pr. E potpuno siguran tako, da mu je upis sa svih strana u formalnom i mate-

Digitized by Google

rijalnom pravnom pogledu pravomoćan, da ga nijedan njegov prednik ne može poništiti?

Na ovo je u gornjem primjeru odgovoreno i to:

E je protiv svoga neposrednoga prednika D osiguran u formalnom pravcu protiv njegovog recursa, čim je D promašio 30-dnevni rok od dana, kada je bio obaviješten o D-ovu upisu. Ali proti D stoji u inter partes odnosu po § 69., te kao takav nije po z. o z. k. nikako zaštićen, nego se prosudjuje odnošaj po o. g. z. (a pitanje zastare najčešće po §-u 1487. o. g. z.).

E protiv prvog svoga prednika posrednoga C stoji u odnosu zaštićene treće osobe tako, da C gubi knjižno pravo, ako je premašio zabilježbu spora, računajući od njegove obavijesti o uknjižbi neposrednoga mu sljednika D. Isto je tako E zaštićeno treće lice protiv svoga daljega prednika B, ako je ovaj propustio 30-dnevni rok zabilježbe spora nakon obavještenja o uknjižbi neposrednoga mu sljednika C i t. d.

Medjutim se može dogoditi, da je n. pr. B prije obaviješten o uknjižbi C nego A o uknjižbi B ili D prije o uknjižbi E nego B o uknjižbi C. Sve to ništa ne mijenja na stvari, jer za svakoga prednika odlučuje 30-dnevni rok zabilježbe spora prema uknjižbi njegovoga neposrednoga sljednika, odnosno odlučuje propis § 71., ako prednik o uknjižbi svoga neposrednog sljednika uopće nije bio zakonito obaviješten.

Može se pitati, da li se u svojem pravu povrijedjeni A može uspješno braniti rekursom mjesto brisovne tužbe. Na ovo odgovara zakon u §§ 136. do 143. Rekurs je dopustiv protiv svih osoba, o čijem je upisu A obaviješten, ako je baš ovim upisom knjižno pravo A-ovo neposredno privrijedjeno, dok je upis posredna ili neposredna posljedica nekoga krivičnoga djela (§ 139. na koncu).

Zabilježba rekursa, upravljenoga protiv dozvole zabilježbe ili predbilježbe, vrši se po službenoj dužnosti (§ 139.). A će redovito moći postići svoj cilj proti B-u dakle inter partes (§ 69.) putem utoka, tako da mu ne će biti potrebna brisovna tužba proti B-u.

Ali postoji opasnost, da će B prenijeti uknjižbu na C ili isto opteretiti u korist C. Ako to učini B poslije zabilježbe rekursa, onda pravne posljedice uspjelog rekursa pogadjaju C-a isto kao i B-a, jer u ovom slučaju nije C zaštićeno treće lice. Ali ako C steče pravo, dok A nije još podnio utoka, i to u medjuvremenu 30-dnevnoga utočnoga roka, a nakon upisa C-ovoga stigne A-ov rekurs u otvorenom zakonskom roku protiv upisa B-ovoga i istodobno se izvrši zabilježba ovoga utoka i tada A u ovom slučaju nije zaštićen protiv upisa C-ovoga, jer zabilježba rekursa nema pravnoga učinka kao zabilježba spora, koji se imade — kako smo gore vidjeli §§ 70. i 73. — izvršiti takodjer kao i rekurs u 30-dnevnom roku, ali zabilježba spora kao i dalji zakonski postupak prema §§ 70. i 73. štiti povrijedjeno knjižno pravo A-ovo i protiv trećih osoba zaštićenih pouzdanjem u javnu knjigu (dobra vjera), dok zabilježba rekursa protiv trećih osoba, koji su u dobroj vjeri stekli pravo prije ove zabilježbe, nema spomenutoga pravnoga učinka.

Nakon ovoga kratkoga izlaganja jasne su nam odredbe §§ 69., 70., 71., 73. i 74. i njihove redakcije nalazimo posve pravilnima. Tako n. pr. riječ »uknjižba« u §-u 70. znači uvijek onu prvobitnu uknjižbu, o čijoj je dozvoli A obaviješten, i ako ova uknjižba više ne postoji, jer je brisana ustupivši mjesto uknjižbi trećega zaštićenoga lica, koja u zemljišnoj knjizi

Digitized by Google

postoji, te bi se na prvi pogled moglo misliti, da se riječ »uknjižba« proteže na onu postojeću uknjižbu, protiv koje je brisovna tužba uperena.

To isto vrijedi i za § 71. (na koncu), gdje se izraz »za pobijanu uknjižbu« odnosi jedino i isključivo na prvobitnu uknjižbu, kojom je pravo A-ovo neposredno povrijedjeno. Tako se i u §-u 73. (na koncu) zadnje riječi »protiv dozvoljene uknjižbe« odnose ne možda na uknjižbu trećega lica C, koje A tuži na brisanje, nego na prvotnu uknjižbu, kojom je A-ovo knjižno pravo neposredno povrijedjeno.

Povlačenje tužbe i odricanje od tužbovnoga zahtjeva

Napisao dr. Rucner Josip, sudac sreskoga suda u Slav. Brodu.

U teškom i odgovornom poslu oko izjednačenja našega zakonodavstva znači donošenje novoga gradjanskoga parničnoga postupka bez sumnje velik korak.

Kod izjednačenja materijalnog prava, koje je još u toku, mogu nastati problemi kod normiranja pojedinih pravnih odnošaja i pojedinih materija, kao što je na primjer problem uredjenja seljačkoga nasljednoga prava u našoj državi, koji stvara sama struktura države, kojoj je temelj seljak i takav problem treba rješavati sa najvećim oprezom, vodeći računa s jedne strane o općem pravnom shvaćanju a s druge strane o posebnom shvaćanju i pravnom osjećaju naroda o tome pitanju.

Inače se velika većina materijalno-pravnih propisa osniva na ustaljenim i nepromijenjivim načelima rimskoga privatnoga prava, koje tek tu i tamo treba tekovinama modernoga vremena i današnjega socijalnoga shvaćanja ispraviti (n. pr. položaj žene u nasljednom pravu, položaj nezakonite djece).

Kod donošenja formalnoga zakona naprotiv nema pojedinačnih problema, nema problema kod uredjenja pojedinih materija, tu postoji samo jedan veliki problem. Da li će naime taj formalni zakon biti i čisto formalistički zakon u pravom smislu riječi, koji će i rad suda i rad stranaka u gradjanskom postupku ograničiti i skučiti u uzan i strogo omedjen okvir pismenosti ili lažne usmenosti, maksima eventualnosti i zakonske dokazne teorije, te sav rad suda i stranaka usredočiti u jednom jedinom poslu oko ispitivanja, da li će se neki pravni spor moći uokviriti u strogi zakonski okvir, bez obzira na to, što će uz takav, često jalov, posao veoma često stradavati opravdani interesi stranaka, kojima ni najveće pravo ne će donositi koristi kraj spore pravde, ili će taj formalni zakon poći za duhom vremena i usvojiti moderna procesualna načela usmenosti, materijalne istine i slobodnoga sudačkoga uvjerenja, te time s jedne strane i sucu i strankama dati široko polje, da razviju svoje individualne sposobnosti, a s druge strane omogućiti što brže i uspješnije rješavanje pravnih sporova.

Naš gradjanski parnični postupnik s pravom je usvojio potonja načela i time se uvrstio u red modernih evropskih formalnih zakona.

Digitized by Google

Unutarnja je vrijednost novoga gradjanskoga parničnoga postupka u tome, da je on, općenito uzevši, pisan potpuno razumljivim narodnim jezikom i lakim stilom tako, da pravnik, koji ga primjenjuje, ne dolazi uopće u priliku, da bi se morao služiti pravilima gramatikalnoga ili logičkoga tumačenja, da riješi zakonske rebuse, kakovih često ima u zakonima, čiji se jezik i stil udaljio od čistoga narodnoga načina izražavanja.

Istina je, da ćemo i u tome zakonu tu i tamo naći izraz, koji nikako ne odgovara duhu našega jezika, a kadgod i strani izraz, koji se mirne duše može zamijeniti narodnim izrazom (n. pr. rekurs, revizija), ali to su na svu sreću tek iznimke, koje se mogu kritikovati, ali koje ne umanjuju općenitu sliku jezično i stilski dobro pisanoga zakona.

Baš zbog toga, što je novi gradjanski parnični postupak potpuno jasan, jednostavan i razumljiv, dogodit će se, kao što se već i dogadja u praksi, da se neki njegovi pojmovi, koje zakon oštro luči jedan od drugoga, istovjetuju ili bar dovoljno ne razlikuju, što teoretski znači krivu primjenu zakona, a praktično može to često značiti gotovu štetu za stranke odnosno njihove pravne interese.

Govoreći o tome mislimo na pojam i posljedice povlačenja tužbe te na drugi pojam i posljedice odricanja od tužbovnoga zahtjeva, što zakon i obzirom na pojam i obzirom na posljedice oštro razlikuje, a što mnogome, koji površno čita zakon može izmaći, pa držim, da ne će biti loše te razlike iznijeti u ovom malom članku.

Tužitelj kao začetnik gradjanskoga postupka, koji svojom tužbom traži, da sud svojim autoritetom dade sankciju nekomu njegovu pravnomu zahtjevu proti tuženomu, koji mu pravo osporava, nedvojbeno može u sporazumu s tuženim u procesu privremeno obustaviti tok parnice i izazvati zaključak suda o mirovanju postupka, koji onda po isteku tromjesečnoga roka, označenoga u § 232. grpp., bez daljega može obnoviti, ali je pitanje, da li tužitelj i u kojim granicama može sam bez sporazuma s tuženim, pa i proti njegovoj volji, odlučivati o sudbini parnice.

Novi gradjanski parnični postupnik takovo pravo daje tužitelju, ali postavlja uvjete, pod kojima tužitelj može to pravo vršiti. Tu dolazimo do pojmova povlačenja tužbe i odricanja od tužbovnoga zahtjeva.

Povlačenje tužbe, kako ga smatra naš parnični postupnik, jest jednostrana izjava tužitelja nakon podignuća tužbe, da ne želi, da sud o toj tužbi raspravlja i o njezinom traženju donese svoju odluku. Sama dakle okolnost, da je tužitelj povukao svoju tužbu, ne povlači za sobom posljedicu, da tužitelj ne bi poslije toga istome sudu mogao podnijeti potpuno istovjetnu tužbu, koja ima isti pravni osnov i pravni zahtjev, koji je imala i povučena tužba.

U praksi će se tužitelj poslužiti svojim pravom, da povuče tužbu s razloga, jer se je možda s tuženim nagodio, jer drži, da mu tužba nije valjano instruirana, ili jer u vrijeme, kada ju je podnosio, nije znao za okolnosti, koje su odlučne za sudbinu pravnoga zahtjeva, stavljenoga u tužbi, a koje je valjalo navesti u tužbi — itd.

Daleko teže posljedice ima za tužitelja odricanje od tužbovnoga zahtjeva. Tužbovni zahtjev, kao glavni elemenat tužbe, sadržaje volju tužitelja, da mu se proti tuženomu dosudi neko pravo, koje je onda predmet spora, pa ako se tužitelj sam odrekne svoga tužbovnoga zahtjeva, odrekao se je time i traženoga prava, pa je potpuno osnovana predmnjeva, da je tužitelj

Digitized by Google

time, što se odrekao svoga tužbovnoga zahtjeva, priznao, da mu ono ne pripada i da prema tome nikada više ne će moći tužbom tražiti, da mu tuženi to pravo prizna. Tako shvaća novi parnični postupnik pojam odricanja od tužbovnoga zahtjeva.

Tužitelj može dakle povući tužbu, povući tužbu i odreći se tužbovnoga zahtjeva, ili se samo odreći tužbovnoga zahtjeva, a da ne povuče tužbu. Pogledati ćemo, na koji način i u kojim vremenskim granicama može tužitelj vršiti svako od tih svojih prava, koja mu daje grpp. i koje su posljedice vršenja tih prava u postupku.

Povući tužbu može tužitelj, dok ona nije dostavljena tuženomu, jer do toga časa parnica još nije započela (§ 327. grpp.). Zakon daje tužitelju pravo, da svoju tužbu i bez privole tuženoga povuče i onda, kada je tuženomu tužba već dostavljena, kada je dakle u smislu § 327. grpp. parnica već u toku, ali je zakon to pravo tužiteljevo već vremenski ograničio. Tužitelj ga naime može izvršiti samo do početka prvoga ročišta (ročišta za usmenu spornu raspravu kod sreskog suda), a na samom ročištu i iza početka ročišta tek onda, ako tuženi na ročište nije pristupio a pravodobno je pozvan. (§ 332. od. I. grpp.).

U smislu § 197. grpp. počima ročište oglašenjem stvari, pa stoga tužitelj u prvom od ova dva potonja slučaja može bez pristanka tuženoga samo do oglašenja stvari povući tužbu.

Ako je recimo tužitelj pismenim podneskom (§ 332. od. III. grpp.) povukao tužbu prije prvoga ročišta (ročišta za usmenu spornu raspravu kod sreskoga suda), a tuženi je, jer možda slučajno o tome nije obaviješten, pristupio na prvo ročište, ne može tuženi ništa drugo tražiti osim troška ročišta (§ 332. od. 5. grpp.). Donošenje bilo kakove presude (zbog izostanka, zbog odricanja) ne može tuženi predlagati, jer je tužba povučena, jer je dakle ni nema, a bez tužbe nema ni presude.

Poslije oglašenja stvari, dakle poslije početka prvoga ročišta, ne može tužitelj više bez pristanka tuženoga povući tužbu, a to je i logično, jer i ako je tužitelj dominus litis, ima i tuženi kao ravnopravan procesualni subjekt pravo, da ne dozvoli, da tužitelj, kada mu prija, povuče tužbu, a kada mu se svidi, opet je obnovi, jer bi to značilo šikanirati tuženoga. Stoga, ako tužitelj poslije početka prvoga ročišta i povuče tužbu, a tuženi se tome usprotivi, izjava će tužiteljeva biti bez pravnoga učinka za postupak, tužitelj će morati raspravljati, a ako se udalji sa rasprave, moći će se proti njemu po prijedlogu tuženoga donijeti presuda zbog izostanka (§ 492. grpp.), ali nikako možda presuda zbog odricanja (§ 490. grpp.), jer se tužitelj nije odrekao svoga tužbovnoga zahtjeva, bez čega nema presude zbog odricanja.

Ako li tužitelj poslije početka prvoga ročišta povuče tužbu i odreče se ujedno svoga tužbovnoga zahtjeva, ne treba mu pristanak tuženoga i to on može učiniti sve do zaključenja usmene sporne rasprave (§ 332. od. II. grpp.) — dakle do izjave raspravnoga suca (ili predsjednika vijeća), da je rasprava zaključena (§ 257. grpp.).

Ako to tužitelj učini, nikada on više proti tuženomu isto takovu tužbu sa istim pravnim zahtjevom ne će moći podići, a u koliko bi je i podnio, štiti tuženoga pravo na prigovor rei judicatae.

Digitized by Google

Razna stanja nastaju, ako se tužitelj tokom rasprave odrekne samo tužbovnoga zahtjeva ili ako se odrekne tužbovnoga zahtjeva i ujedno povuče tužbu.

Ako se naime tužitelj na raspravi odrekao svoga tužbovnoga zahtjeva, može tuženi predložiti, da se proti tužitelju donese presuda zbog odricanja (§ 490. grpp.). To je za tuženoga veće jamstvo, da tužitelj istu takovu tužbu proti njemu ne će više podnijeti, jer će proti toga stojati pravomoćna presuda zbog odricanja, a time će biti olakšan i potpuno dokazan prigovor rei judicatae za slučaj potrebe.

Ali tuženi ne mora tražiti donošenje presude zbog odricanja, pa je prema tome bez njegova prijedloga sud ne može ni donijeti, te se sada pita, kakovo jamstvo ima tuženi, da tužitelj, i ako se je odrekao svoga tužbovnoga zahtjeva, ne će više proti njemu podnijeti tužbu sa istim tužbovnim zahtjevom. Ipak je tuženi, ma da i nije tražio donošenje presude zbog odricanja, proti tužitelju zaštićen pravom prigovora »Ne bis de eadem re sit actio«, u koliko bi tužitelj proti njemu poslije toga ustao sa istim tužbovnim zahtjevom, jer se je tužitelj svoga tužbovnoga zahtjeva odrekao i izjava o tome u postupku njega bezuvjetno veže (§ 362. grpp.).

Ako se desi, da tužitelj tokom rasprave i povuče tužbu i da se odreče svoga tužbovnoga zahtjeva, smatra se s jedne strane, kao da tužbu nije ni podnio, a s druge strane da tužbu sa istim tužbovnim zahtjevom nikada više ne će moći proti tuženomu podnijeti. Ali tuženi u tom slučaju ne će moći tražiti donošenje presude zbog odricanja (jer nema tužbe, pa ne može biti ni presude) i ako izjava tužiteljeva o odricanju od tužbovnoga zahtjeva njega veže, kako je netom rečeno. Tuženi će u tom slučaju u smislu § 332. od. IV. i V. moći jedino tražiti, da mu sud zaključkom dopita parnični trošak.

Iz razloženoga se vidi, kako je bezuvjetno potrebno znati vladati sa pojmom povlačenja tužbe i odricanja od tužbovnoga zahtjeva.

O zastarjelosti našega pomorskoga trgovačkoga zakona

(Kako je francuski autor De Courcy još pred 60 godina uspješno dokazivao, da je naš pomorski zakon već onda bio zastario)

Priopćio dr. Mogan Julije, odvjetnik u Zagrebu

U nekom je gradu na pročelju sudbene palače monumentalna ura. Namještena je odmah u početku prema sunčanomu vremenu i točno pokazuje sate. Svi se gradjani ravnaju po toj uri, po njoj udešavaju svoje satove i sve je u redu. Jednoga dana zaustavi se ura, koja se dugim nizom godina posve bila istrošila. Što će sada gradjani? Hoće li zaustaviti takodjer svoje satove? Ne, nego će se po potrebi ravnati po suncu.

Monumentalna ura je zakon, koji je udešen prema suncu, pravu. Po zakonu se ravnaju gradjani, sve je dobro. No ura je stala, zakon je zastario, te više ne funkcionira. Što će gradjani, dok nema nove ure, priudešene prema novome dobu? Ravnat će se po suncu, pravu. Jer nema prava proti pravu.

Il n'y a pas de droit contre le droit.

Digitized by Google

Tako je eto, kaže Francuz Alfred de Courcy u svojem velikom djelu[1]), s našim pomorskim trgovačkim zakonom. Code Napoleon, koji je i danas kod nas na snazi, dovršen je i proglašen doduše »tek« god. 1807., dakle pred više od jednoga stoljeća i četvrt, no on je zapravo izvadak iz zakona, koji potječe iz god. 1681.! Taj je izvadak načinjen u vrijeme najljućega pomorskoga rata s Engleskom, kada je francuska pomorska trgovina bila tako reći uništena, pa to nije bio baš najpodesniji čas, da se minuciozno ispitaju pravne potrebe te trgovine. No povrh toga, kakve su se sve promjene zbile u pomorstvu od god. 1681. pa do danas!

Parobroda onda nije bilo, brzojava nije bilo, telefona isto tako, a da o radiju niti ne govorim.

Bura i oluja izgubile su, kaže isti pisac, svoju poetičnu strahotu, te su postale neka legendarna opasnost gotovo kao Scyllia i Charibda. Na mjesto oluje, koja danas gotovo i nije pogibao za brodarstvo, došle su opasnosti druge vrste: strašne katastrofe sudarom, eksplozije, kojih prije nije bilo, zapaljenje bilo pogonskoga materijala, bilo tovara (ugljen i sl.), deplasmani težišta i t. d.

I makar se sve to tako iz temelja izmijenilo, zakon je ostao isti, te se p a r o b r o d a r s t v o, brzojav, telefon, sve to ravna po zakonu iz god. 1681.![2])

U četiri opširne knjige de Courcy, koji je bio ravnatelj osigurateljnoga društva, dokazuje, kako to ipak nije moguće, te kako su brojni članovi Code Napoléon-a sasvim zastarjeli i postali neupotrebivi. Eto primjera: Čl. 282. našega pomorskoga trgovačkoga zakona odredjuje: »Svaku teretnicu treba sačiniti barem u četiri izvorna primjerka.« To je imperativna, kategorična odredba, a ipak se u praksi i životu ne vrši, te se stalno krši.

Isti član kaže dalje: »Krcatelj i kapetan imadu za dvadeset i četiri ure nakon dovršenja ukrcanja potpisati izvorna četiri primjerka.« U istinu kapetan (zapovjednik) parobroda lično ne potpisuje teretnicu, a krcatelji vrlo rijetko.

Čl. 281. kaže: »U teretnici treba po svojstvu i količini kao i p o v r s t i i k a k v o ć i označiti stvari namijenjene prevozu.« ... nadalje «ime, prebivalište kapetana, te ime i tonažu broda.« Niti te se odredbe ne drže kod parobroda, a ako je naznačeno ime broda, dodano je još »ili svaki drugi«, što ne znači o z n a k u.

Čl. 332. odredjuje, da u osigurateljnom ugovoru (osigurateljnoj polici) treba da je sadržano ime i oznaka broda, te ime kapetana i vlastitost robe. Čl. 337. dopušta, da se u osigurateljnoj polici ne naznači ni brod ni kapetan, ako se tovar »ukrca u pristaništima Istoka, na obalama afričkim i po ostalim krajevima svijeta za Evropu. U tom slučaju može se ista roba osigurati ne naznačujući joj ni vlastitosti ni vrste.« Dakle samo ako se radi o krcanju u zemlji izvan Evrope za Evropu.

No u istinu t. zv. police in quovis (polices d' abonnement), dakle bez gornjih naznaka, općenito se upotrebljavaju za sva odredišta, a čl. 337., te odnosni dijelovi čl. 332. pali su posvema u zaborav (desuetudo).

Čl. 365. glasi: »Ništetno biva svako osiguranje učinjeno, pošto se izgube ili stignu osigurane stvari, a to kada bi predmnijeva postojala, da je mogao

[1]) De Courcy: Questions de droit maritime. Paris 1877.
[2]) Op. i. I. str. 11.

Digitized by Google

biti obaviješten prije potpisa pogodbe ili osiguranik o gubitku, ili osiguratelj o prispjetku osiguranih stvari.«

Čl. 336.: »Predmnijeva postoji, kada, računajući na svaku uru po tri četvrti miriametra (četiri obične milje i po), a to bez povrede drugih dokaza, pronadje se, da je moguće bilo iz mjesta, kamo je brod doplovio, ili gdje se izgubio, ili iz mjesta, odkud je prva vijest stigla, donijeti ovu, prije potpisa pogodbe, u mjesto, gdje se je ta osigurna pogodba sklopila.«[3])

Očito je, da se danas u vrijeme brzojava, tefelona i radija ne može računati brzina saopćivanja vijesti tri četvrti miriametra na uru, te da je čl. 366. potpuno zastario.

Čl. 408.: »Nema se pripustiti tražba za poharu, kada zajednička pohara ne nadilazi jedan na sto ukupne vrijednosti broda i robe, ili zasebna pohara ne nadilazi takodjer jedan na sto vrijednosti oštećene stvari.« I ta je ustanova u pogledu zajedničke havarije danas praktično zaboravljena.

Dodajte k tomu čitavo poglavlje o pomorskom zajmu, koji danas s obzirom na promijenjene prilike nema nikakve vrijednosti tako, da smo ga u nacrtu pomorskoga trgovačkoga zakona sasvim ispustili.

Code Napoléon nema ni riječi o davanju i uzimanju broda u podnaval. Zašto nema? Ordonanca iz god. 1681. zabranjuje davanje broda u podnaval za skuplju cijenu nego li je uzimanje u naval. Opravdalo se to tim, da bi se spretni ljudi mogli domoći svih(!) raspoloživih brodova, pa po miloj volji izrabljivati krcatelje! Code Napoléon te ustanove nije prenio, jer mu se činila zastarjela i jer je imao pred očima velik rizik, što bi ga imao takov špekulant, koji bi iznajmio sve brodove. Ta odredba dakle nije prenesena, no nije niti nadomještena drugom i tako eto u Code Napoléon-u podnaval se uopće ne spominje...

Čl. 297. »Kapetan gubi naval i odgovoran je uzimaocu pod naval za štete i gubitke, ako ovaj dokaže, da je brod bio neprodoban za plovidbu, kad je odjedrio. Dokaz može se izvesti pored i protiv svjedočbe o pregledbi učinjenoj na polasku.«

U redu je, veli naš Francuz, da kapetan ili bolje brodovlasnik izgubi naval, kada se prevoz nije obavio. No okrutno je i nepravedno tražiti, da krcatelju naknadi vrijednost propale robe, koja može da ide u stotine hiljada i milijune, gdje nije ništa krivio. Što može kapetan ili brodovlasnik više, nego da udovolji zakonskoj obvezi, te da brod dade pregledati prije krcanja na propisani način? Može li on da znade za skrovite griješke na brodu, koje niti sami pregledavači stručnjaci nisu opazili? Pored toga krcatelj ili uzimatelj pod naval znade danas, kako je brod klasificiran, pa ako se zadovolji tim, da krca na starom, istrošenom brodu, mora sam da snosi rizik, a ne da po čl. 297. očekuje naknadu od kapetana ili brodovlasnika. Taj je član zakonski još pogubniji, ako se uzme doslovno, pa se kapetanu lično naprti ta silna odgovornost.

Ovo je eto samo kratak izvadak. U četiri knjige otkriva De Courcy s mnogo oštroumnosti i temperamenta sve današnje nedostatke zakona, koji vlada našom pomorskom trgovinom.

*

A sada još nekoliko riječi. Zašto sam to priopćio? Da bude još jasnije svakomu, tko se zanima za pomorstvo, kako je potrebno, da što prije do-

[3]) Prevod je zakonskoga teksta Petranovićev.

Digitized by Google

djemo do novoga modernog pomorskoga trgovačkoga zakona. Poznato je, da je osnova gotova, ocijenjena i odobrena od svih pozvanih čimbenika u našoj državi, te čeka, da dodje pred narodno predstavništvo i postane zakonom.

U nordijskim državama (Švedskoj, Norveškoj, Danskoj i Finskoj) mijenja se baš sada taj isti zakon. Nova je osnova gotova, te dolazi hitno pred parlamente, a sve zato, što je današnji pomorski trgovački zakon iz devedesetih godina prošloga stoljeća, dakle mu je već 40 godina pa je prema tome, tvrdi se, zastario. Kod nas brojci 40 treba dodati još 200, pa ni onda još nismo u god. 1681.

Jesu li ratni invalidi oslobodjeni od kuluka?

Napisao Magjer Drago, referent banske uprave za socijalnu politiku u Splitu.

Zakon o samoupravnim putevima od 8. svibnja 1929. u § 38. dijeli svoje obvezanike, koji podležu obavezi ličnoga rada na tri glavne kategorije. Toj obavezi podležu:

1. Svi za rad sposobni muški stanovnici na teritoriju odnosnoga samoupravnoga tijela od punih 18 do punih 55 godina. Ova obaveza može se otkupiti plaćanjem odgovarajuće radničke nadnice. Na koji se način utvrdjuje ta sposobnost za rad odnosno, tko je nadležan, da utvrdjuje tu sposobnost zakon ništa ne veli.

2. Poreski obvezanici, koji inače ne podleže obavezi ličnoga rada, a plaćaju preko 100 D. neposrednoga poreza, dužni su bez obzira na spol, dobu i radnu sposobnost plaćati otkupninu.

3. Svi državni i samoupravni službenici i penzioneri uopće plaćaju lični rad u novcu u iznosu trodnevne plaće (osnovne i položajne) odnosno penzije, bez obzira na spol, starost, položaj i državljanstvo. To znači i bez obzira, da li je dotično lice sposobno za rad ili nije.

Kako se vidi ratni invalidi nisu izričito zakonom oslobodjeni od obaveze ličnoga rada, odnosno od plaćanja otkupnine ili od plaćanja ličnoga rada u novcu te prema tome i oni ne padaju pod propise § 38. zakona o samoupravnim putevima. Ali je naknadno zakonom o izmjenama i dopunama u zakonu o samoupravnim putevima od 10. lipnja 1930. u §-u 4. predvidjeno, u kojim su slučajevima specijalno ratni invalidi oslobodjeni obaveze ličnoga rada odnosno plaćanja otkupnine. Taj propis ne samo da načelno ne oslobadja ratne invalide od obaveza, nego dolazi i u protuslovlje sa propisima § 58. samoga zakona o samoupravnim putevima.

Po svome položaju ratni invalidi, koji su državni, banovinski i općinski činovnici i službenici gradjanskoga i vojnoga reda (razumijevajući i oficire), kao i sva sveštena lica svih vjeroispovijesti i penzioneri uopće plaćaju otkupninu za lični rad.

Na sve ostale ratne invalide, koji nisu u nijednom od gore navedenih položaja, imao bi se prema intencijama zakona primijeniti § 38. alineja prva, t. j. u koliko je nesposoban za rad, bio bi oslobodjen od obaveze rada ili plaćanja otkupnine.

Digitized by Google

Sad nastaje pitanje, da li su ratni invalidi u smislu zakona o samoupravnim putevima nesposobni za rad, na koji se način utvrdjuje ta nesposobnost i tko je nadležan, da dade za to potrebnu legitimaciju.

Današnji zakon o ratnim invalidima od god. 1929. dijeli ratne invalide na više skupina, a na osnovu komisijske procjene o postotku nesposobnosti za rad i privredjivanje, i to: na lake invalide do 30% radne nesposobnosti, lake invalide od 30% do 60% radne nesposobnosti i teške ratne invalide od 60% radne nesposobnosti dalje.

Laki invalidi do 30% radne nesposobnosti ne primaju po invalidskom zakonu nikakove novčane invalidske potpore, što znači, da zakonodavac stoji na stanovištu, da njihova radna nesposobnost nije u tolikom stepenu i takove naravi, da ta nesposobnost osjetljivo utječe na njegov rad i privredjivanje, odnosno da bi ta nesposobnost bila kakova zapreka za rad. Ovi ratni invalidi do 30% nesposobnosti ne bi trebali uživati povlastice propisa § 38. al. 1., jer je ta nesposobnost vrlo malena, uslijed čega ne primaju ni invalidsku potporu.

Svi ostali priznati ratni nvalidi od 30% radne nesposobnosti dalje primaju baš radi te nesposobnosti invalidsku potporu. Zato je logično, da bi trebali biti oslobodjeni i od obaveze ličnoga rada u smislu alineje 1. § 38., zakona o samoupravnim putevima, jer je njihova nesposobnost komisijski utvrdjena i zakonom priznata. — Invalidska potpora se i daje samo onim licima, za koje je konačno i neosporno utvrdjeno, da su u tolikoj mjeri nesposobni za rad, da im je potrebna državna pomoć. A kada zakon o samoupravnim putevima oslobadja od obaveze ličnoga rada bez razlike sva lica, koja su nesposobna za rad, onda nema sumnje, da su i ratni invalidi od 30% do 100% invalidnosti oslobodjeni od obaveze, jer je njima sam zakon o invalidima priznao nesposobnost i ne može se ničim osporiti ta nesposobnost, jer bi bilo i apsurdno, da se jednomu te istomu licu jednim zakonom priznaje nesposobnost za rad, a drugim zakonom osporava ono, što mu je već jednim zakono mpriznato. Svoju obavezu rada dužni bi bili otkupiti jedino oni ratni invalidi od 30 do 100% invalidnosti, koji plaćaju preko 100 D. neposrednoga poreza, ili su pak državni, banovinski i općinski činovnici i službenici, pa iako su nesposobni za rad.

Premda su ovi propisi jasni, u prvo vrijeme općinske uprave nisu se mogle snaći, te su različito, a svaka prama svojoj uvidjavnosti postupale. jer ni pravilnikom o upotrebi radne snage, koji je donešen na temelju propisa § 46. zakona o samoupravnim putevima, nisu u pogledu ratnih invalida donešena nikakova objašnjenja, nisu uopće ratni invalidi ni spomenuti, iako se njih naročito tiče ovaj zakon.

Na poticaj raznih udruženja ratnih invalida i općinskih uprava donešene su izmjene i dopune u zakonu o samoupravnim putevima, u kome se prvi put u §-u 4. spominju i ratni invalidi, te sada § 39. zakona o invalidima doslovno glasi: »Od obaveze ličnoga rada, odnosno plaćanja otkupnine oslobodjeni su r a t n i i n v a l i d i, č i j i s u j e d i n i p r i h o d i i n v a l i d a.«

Taj propis je u očitom protuslovlju sa propisima §-a 38. zakona o samoupravnim putevima, jer prema propisima §-a 38. toga zakona sva lica. pa prema tome i ratni invalidi, ako su nesposobni, a ne plaćaju preko 100 D. neposrednoga poreza, oslobodjeni su bez daljega od obaveze ličnoga rada odnosno plaćanja otkupnine, te bi jedino moglo nastati pitanje, koji su ratni

Digitized by Google

invalidi u smislu zakona o samoupravnim putevima nesposobni, t. j. od kojega postotka invalidnosti se priznaje nesposobnost u smislu zakona o samoupravnim putevima, a u nikojem slučaju ne ulazi pitanje kakovih drugih prihoda ili zarade, naravno opet u koliko dotična lica ne plaćaju preko 100 D. neposrednoga poreza.

Prema ovim dopunama u § 4. invalidi bi bili u daleko težem položaju prama zakonu o samoupravnim putevima nego ostala lica neinvalidi, jer dok n. pr. jedan teški invalid, apsolutno nesposoban za rad, u slučaju, da ne plaća preko 100 D. neposrednoga poreza, a ima nešto i drugih prihoda, mora da plaća otkupninu za lični rad, dotle ostala nesposobna lica, koja nisu ratni invalidi, a imaju iste prihode kao i taj ratni invalid, ako ne plaćaju preko 100 D. neposrednoga poreza, ne moraju da plaćaju otkupninu.

Dok je ratnim invalidima propisima invalidskoga zakona a i samom intencijom toga zakona inače zajamčena naročita zaštita, te obećane naročite povlastice, zakonom o samoupravnim putevima ne samo da im nije dana nikakova posebna povlastica, nego su stavljeni u teži položaj od ostalih lica.

Ratnim invalidima i ne treba u konkretnom slučaju naročite povlastice, jer nažalost njihov položaj već daje sve, što zakon o samoupravnim putevima predvidja u korist pojedinih lica, ali im treba priznati ono, što im je zakonom o invalidima i liječničkim komisijama već priznato, treba im priznati nesposobnost i u smislu propisa alineje prve § 38. zakona o samoupravnim putevima.

Budući niti do dana današnjeg nije uredjeno ovo pitanje ratnih invalida, te još idan danas općine na razne načine tumače ove propise, bilo bi vrijeme i neophodno potrebno, da se ili jednom zakonskom dopunom ili pak pravilnikom banske uprave potanko i jasno predvidi, da li su ratni invalidi i koji su ratni invalidi oslobodjeni od kuluka.

Nadležnost upravnih sudova u sporovima po zakonu o nužnim prolazima

Priopćio Seringer Branko, gradski tajnik u Zagrebu

U broju 1. »Mjesečnika« za mjesec siječanj 1934. izašao je članak o »nenadležnosti upravnih sudova u sporovima po zakonu o nužnim prolazima«, upućujući, da taj zakon radi samo o privatno-pravnim odnošajima stranaka i da po njemu ne može nastati administrativni spor, koji je potreban, da se može tužiti upravnomu sudu, nadalje da treba riješiti pitanje, kakav je zakon o nužnim prolazima, da li je javno ili privatno-pravni zakon, da je taj zakon samo dodatak o. g. z. i da je čisto privatnoga značaja, što se vidi iz obrazloženja zakonske osnove; te konačno, da će upravne oblasti imati, obzirom na to da ne postoji spor upravne prirode, kod postupanja po zakonu o nužnim prolazima uputiti stranke, da im po § 31. toga zakona pristoji pravo utoka odnosno priziva t. j. priziva na drugu molbu — bansku upravu, dok će treća molba biti ministarstvo unutrašnjih poslova.

Kako bi upravne vlasti a i druga interesovana lica mogla doći do zaključaka, koji su u suprotnosti sa današnjim pozitivnim zakonskim propisima, smatramo, da treba tome pitanju posvetiti naročitu pažnju.

Digitized by Google

Možda ne će biti na odmet, ako sa nekoliko riječi ocrtamo sadržaj zakona o nužnim prolazima.

Prema §-u 1. zakona o nužnim prolazima može vlasnik ili posjednik nekretnina tražiti, da mu se odredi nužni prolaz preko tudjih nekretnina u ova dva slučaja:

a) kada su mu nekretnine odvojene od javnoga puta tako, da za redovito gospodarenje ili uporabu nema nikakve ili ne barem dovoljne putne sveze;

b) kada korist, što ju imade prolaz da donese dotičnim nekretninama, nadmašuje štetu, što od tuda nastaje za opterećene nekretnine.

Nužni prolaz uvjetuje jedino nastup nužde i traje tako dugo, dok traje i nužda. Čim ta nužda nestane, pristoji pravo vlasniku opterećenih nekretnina tražiti, da se nužni prolaz preko njegovih nekretnina ukine (§ 5.).

Pravo dakle na nužni prolaz nastaje i prestaje na osnovu zakona i ne može se steći niti ugovorom niti nagodbom, a niti dospjelošću.

Koje su nekretnine, o kojima zakon govori, vidi se odmah dalje iz tumačenja toga zakona, kada se kaže, »da je posve irelevantno, da li se radi o polju, pašnjaku, livadi ili o zgradi. Što više, ne će biti protivno duhu zakona, ako se pod pojam nekretnina svrstaju i rudna vrela, te u privatnom vlasništvu se nalazeća jezera, budući da je već i općim interesima samoga društva uvjetovano, da nekretnine, služile one za poljsko gospodarstvo ili inu kakovu gospodarsku upotrebu, ne ostanu neproduktivne.«

Proučivši tako zakon i intenciju toga zakona vidimo, da taj pravni institut imade gospodarsku svrhu općega značaja, on ima da služi i općim interesima, čime dolazi do izražaja javno-pravni momenat, pak je i to jamačno bio jedan od razloga, zbog kojih je ovaj zakon predan u nadležnost upravnih vlasti.

Da li je neki zakon upravni ili sudski, odlučan je samo formalni momenat t. j. ako se radi o zakonu, koji je predan u nadležnost upravnih vlasti, onda je to upravni zakon, i o sporovima koji nastanu iz provedbe toga zakona ne možemo govoriti kao privatno-pravnim sporovima, ma da im je sadržina privatno-pravne prirode.

Na području bivše kraljevine Hrvatske i Slavonije imademo i drugih zakona, koji su predani u nadležnost upravnih vlasti, kao što su zakoni o zemljišnim zajednicama, zakon o zadrugama, zakon o vodnom pravu, komasaciji i t. d. No zato, što se odredbama ovih zakona diraju privatni interesi stranaka i ograničuju njihova prava, ne možemo reći, da to nisu upravni zakoni.

Upravno pravo su one pravne norme, koje primjenjuju upravni organi, a prema nauci upravnoga prava, upravno je pravo dio javnoga prava. Kako je zakon o nužnim prolazima predan u nadležnost upravnih vlasti i organa, to u vezi s ovom naukom ne bismo mogli reći, da ovaj zakon ne spada u okvir upravnih zakona, dakle u okvir javnoga prava i da bi to bio samo dodatak op. gradj. zakonika.

Kad je dakle zakon o nužnim prolazima upravni zakon, moraju se u pogledu rješenja, koja se donose na osnovu ovoga zakona, primjenjivati oni pravni propisi, koji su izdani u svrhu organizacije i pravilnog funkcioniranja naše javne uprave.

Digitized by Google

Pošto naše zakonodavstvo ne pozna u aktima, štono ih izdaju upravne vlasti na osnovu postojećih zakona, ministarstva kao treće molbe, nego imadu stranke pravo žalbe samo na jednu višu upravnu vlast, protiv čijega se rješenja može podnesti tužba samo upravnomu sudu odnosno državnomu savjetu, ako se radi o aktu ministra, to se niti za uredovanje po zakonu o nužnim prolazima ne može upotrijebiti drugi pravni (molbeni) red.

Tumačenje, da je ministarstvo unutrašnjih poslova u ovim aktima upravnih vlasti treća molba, imat će za posljedicu, da će te žalbe ministarstvo kao nenadležno u ovim pitanjima odbijati i stranke upućivati na upravne sudove, koji će ih takodjer odbijati, jer je vjerojatno, da će stranka zakasniti s predajom tužbe, a rokovi za upravne sudove jesu prekluzivni.

Upravno-sudskih rješenja po zakonu o nužnim prolazima imademo medjutim i iza godine 1927. (Vidi uostalom dr. Krbek, Upravno pravo).

Ocjene i prikazi

Milanović-Železinger, Rješenja Kasacionog suda (Stola sedmorice, odjeljenja B. u Zagrebu), knjiga VIII., rješenja br. 318 do 1018., Zagreb. Themis, 1933., CXLVI-1350., cijena D. 250.

Jedno važno i korisno izdanje, tim važnije i tim korisnije, što je na 1. travnja 1933., odnosno na 1. siječnja 1934., dobio obaveznu snagu u cijeloj državi, sem na području Apelacionog suda u Skoplju i Velikoga suda u Podgorici, zakonik o sudskom postupku u gradjanskim parnicama. Pretežna većina u ovoj zbirci sadržanih rješenja bavi se eksegetikom najvažnijih propisa gradjanskog parničnog postupka, koji je do 1. travnja 1933. bio na snazi na području ljubljanskog i splitskog Apelacionog suda. Kako je poznato, ovaj je postupak služio uzorom jugoslovenskomu zakonodavcu kod sastavljanja zakonika o sudskom postupku u gradjanskim parnicama. Prema tome, toliko rješenja sadržana u ovome svesku Milanovićeve zbirke, koliko ona sadržana u ranijim njezinim svescima (I., II., III., VI. i VII.), od neobične su važnosti za suce, odvjetnike i druge pravnike, koji se bave praktičnom primjenom novoga grpp. i saveznih mu zakona. Oni će u njima naći pravilan i obrazloženi odgovor na veći dio pitanja, što mogu da nastanu kod primjenjavanja novoga grpp., a koja su, naročito sada u prvim počecima takove primjene, i brojna i raznovrsna. Kada bi sudska praksa u najširem smislu te riječi, dakle sudačka i odvjetnička, obraćala veću pažnju tim rješenjima, koja su u svojoj biti zadnja riječ trideset i pet godišnje primjene procedeuralnih zakona na području spomenuta dva Apelaciona suda, ne bi se u praksi jugoslovenskih sudova i na stranicama efemerne jugoslovenske pravne knjige pojavljivala na rješavanje već odavno u teoriji i praksi riješena pitanja iz oblasti gradjanskog-procesnoga prava, niti bi se takova pitanja kadikad rješavala na osobit, a ne rijetko i na nepravilan pa čak i paradoksan način. Kada bi ta rješenja naišla na pažnju, koju neosporeno zaslužuju, jer su od veće česti uzorno obrazložena, ne bi se desilo, kao što se dešava, da bi prošla nezapažena, na ne malu štetu za pravilno sudovanje i pravilno teoretsko ocjenjivanje pojedine formalno pravne institucije.

Digitized by Google

Iz mnoštva rješenja, sadržanih u ovome osmom svesku, ističemo ona o tužbi za utrvdjenje, jedanaest na broju; o prizivu, devet na broju; o reviziji, trideset i jedna na broju; o prigovorima formalno-pravne i stvarno-pravne prirode, pedeset na broju; o utoku (rekursu), osamnaest na broju, da se ograničimo samo na one procesno-pravne propise, o koje se praksa možda najviše ogrješuje.

Uzme li se u obzir, da i ovaj svezak, kao i svi raniji, sadržavaju i množinu rješenja iz materijalnoga prava gradjanskoga, trgovačkog i mjeničnog, te da su mu pridodati obilni i pouzdani registri po zazvanim zakonskim propisima, po predmetima i po nadnevcima saopćenih rješenja, otskočit će još i više sva praktična vrijednost i korist ovoga izdanja.

Dr. W. H.

Hugo Lachner, Das neue Zivilprozessrecht Jugoslawiens, I. Teil, das Prozessverfahren, Wien, 1933., nakladom Komore za trgovinu, obrt i industriju u Beču; XVI—278.

Jugoslovenski gradjanski parnični postupak nije u gosp. dvor. savjetniku Lachneru našao samo svoga izvrsnoga prevodioca na njemački jezik, nego i vrlo dobroga kritičkog izdavača.

Uvodu, općenite prirode, sastavljenu po pretsjedniku Stola sedmorice, gosp. Čimić dru Ernestu, slijedi sinoptički sadržaj uvodnoga zakona za zakonik o sudskom postupku u gradjanskim parnicama i onaj samoga postupka, za kojim slijedi prevod oba ova zakona uz kritičke bilješke, i, konačno, iscrpno stvarno kazalo. Gosp. dvor. savjetnik Lachner, još od ranijega poznat jugoslovenskomu pravničkom svijetu po svojim prevodima jugoslovenskoga izvršnog postupka, stečajnoga zakona, zakona o prinudnom poravnanju van stečaja, mjeničnoga i čekovnoga zakona (Wien 1930., naklada Komore za trgovinu, obrt i industriju u Beču), kao i po svojim radovima o jugoslovenskom mjeničnom pravu uporedjenom sa onim njemačkim i o pravu o dioničkim društvima u Jugoslaviji, objelodanjenim u »Zeitschrift für Ostrecht« i u »Mitteilungn des Verbandes österreichischer Banken und Bankiers«, prvi je, koji je dao kritičko izdanje jugoslovenskoga gradj. par. postupnika i njegova uvodnoga zakona. On se nije ograničio na samo prevodjenje zakonika o sudskom postupku u gradjanskim parnicama i njegova uvodnoga zakona, nego je taj svoj odličan prevod popratio iscrpnim bilješkama, u kojima je naveo zakonske propise, koji stoje u vezi sa tim postupkom. Ove njegove bilješke, ma da ne iscrpljuju zahtjeve, što se postavljaju eksegetskim radovima, ipak, u čednijim granicama kritičkog izdanja zakona, ispunjuju jednu osjetljivu prazninu, radi čega ide auktora ne samo hvala za njegov ne maleni trud nego i puno priznanje. Pogdjekoje bilješke, kao n. pr. one članovima 3. do 19. te 25. i 29. Ugrpp. i one §§-ima 1., 36., 104., 142., 159., 190., 389., 391., 424., 480., 550. i 655. poprimaju razmjerja leksikona zakonskih propisa iz svih šest naših pravnih područja, ukoliko su u vezi sa netom zazvanim propisima izjednačenoga jugoslovenskoga prava.

Pozdravljamo i preporučujemo ovo lijepo izdanje a zaslužnome prevodiocu izričemo najtopliju hvalu!

Dr. H. W.

Digitized by Google

Dr. Richard Kann, Die polnische Zivilprozessordnung, erster Hauptteil: Streitverfahren nebst Einführungsverordnung, Berlin, Carl Heymann, 1933., X—231 (pretisak iz »Zeitschrift für Ostrecht«, 1933/1).

Ono, što je gosp. dvor. savjetnik Lachner za jugoslovenski gradjanski parnični postupak, to jest za njegovu popularizaciju kod Nijemaca, to je gospodin odvjetnik kod Kamergerihta dr. Rikard Kann za poljski gradjanski parnični postupak.

Ovaj je bio donesen dana 29. studenoga 1930. kao zakon o sebi, a o sebi je bio donesen dana 27. listopada 1932. i izvršni red. Oba su pak bila istoga dana 27. listopada 1932. spojena u jedinstveni zakon, od kojega prvi dio (§§ 1—507.) sadržava gradjanski parnični postupak, a drugi (§§ 508. do 862.) izvršni red. Novi zakon, koji je stupio na snagu dana 1. siječna 1933. godine našao je svoga kritičkog izdavača u gg. dru Stanislovu Golabu, profesoru sveučilišta u Krakovu, i dru Sigmundu Wusatowskome, odvjetniku u Krakovu, koji su priredili i god. 1933. u dva sveska u Krakovu objelodanili eksegetsko izdanje cijeloga zakona, popratívši ga ovećim ekskursima o genezi i glavnim načelima procesa i ekssekucije. Iste je godine naš auktor dr. Kann priredio njemački prevod toga zakona, ograničivši se na njegov prvi dio, t. j. na gradjanski parnični postupak. I on, kao i gosp. Lachner, nije se ograničio na sam prevod teksta zakona, nego je pojedinu njegovu nauku popratio najprije sumarnim prikazom njezine sadržine u predbilješkama (Vorbemerkungen), a zatim svaki pojedini važniji zakonski propis protumačio sa vida njegove sadržine i u vezi sa svim drugim zakonskim propisima, koji su njim u vezi.

Pri tome je Kann pošao dalje od Lachnera, jer su njegove popratne bilješke opsežnije i zauzimlju skoro oblik i važnost tumača, naročito pak predbilješke pojedinoj procesnoj nauci. Upućujemo na vrlo pregnantne predbilješke o procesnoj sposobnosti (str. 29); o prekidanju postupka (str. 75); o tužbi (str. 84); o presudama (str. 133); o sudskim zaključcima (str. 147); o prizivu (str. 155); o žalbi (str. 168); o reviziji (str. 171); o posebnim vrstama postupka (str. 181), kao i na bilješke o sukobu nadležnosti (str. 25); o suparničarima (str. 33); o prinudnom zastupanju po odvjetniku (str. 40); o pismenim podnescima (str. 59); o raznim vrstama tužbi: na činidbu, na utvrdjenje, na osnivanje prava (Rechtsgestaltungsklage; str. 88); o procesnim prigovorima, koji sprečavaju postupak (str. 93); o dokazivanju po svjedocima (str. 115); o presudama zbog izostanka (str. 143) i dr. Predbilješke i bilješke zanimljive su i zato, što su često uporedne prirode, jer uporedjuju propise poljskoga zakonika sa onima Francuske, Rusije, Njemačke i Austrije.

Prepuštajući drugoj prigodi sumarni prikaz gradjanskoga parničnoga postupka bratskoga naroda, ovdje ćemo samo napomenuti, da se od veće česti oslanja na njemački i austrijski postupak, uz izvjesne primjese ruskog i francuskog, a hic et inde i madjarskog i švicarskog postupka, a da ga se ipak ne smije smatrati kompilacijom. Poljski grpp., naročito poslije novele iz god. 1932., jest unatoč tim recepcijama izvorno djelo i stvara novo pravo, jer — kako i naš auktor naglasuje — poljski zakonodavac nije samo preradio pravna načela i pravne institucije preuzete iz tudjih procesnopravnih redova, nego ih je salio u novu, samostalnu cjelinu. Da li se pri tome nije istrčao,

Digitized by Google

naročito previše izbjegavajući kazuistiku, uvedavši suca pojedinca u prizivni postupak ukinuvši sudske ferije i ograničivši siromaško pravo na potpuno siromaštvo, kao i ograničivši obrazloženje presude parničnoga suda prve molbe na same slučajeve, da to jedna parnična strana predloži, pokazat će praksa. *Dr. H. W.*

Pravosudje

a) Gradjansko

Propisi t. 6. čl. 5. zakona o taksama stupanjem na snagu uvodnog zakona prestali su važiti za sve postupke pred sudovima navedene u § 1. zakona o sudskim taksama.

Rješidba apelacijonog suda u Zagrebu od 9. svibnja 1934 Pl. 3552/34.
(Odluka sreskoga suda u V. G. od 19. ožujka 1934. br. I. R. 97/34—1.)

S r e s k i s u d u V. G. u molbenom predmetu C. M. iz O. proti C. I. iz O. radi priznanja siromaškoga prava i radi proglašenja C. I. razmetnikom donesao je slijedeću odluku:

U pravnoj stvari C. M. proti C. I. radi proglašenja razmetnikom ne priznaje se moliteljici siromaško pravo jer onaj dio z. o s. t., koji govori o taksama o vanparničnom predmetu nije na snazi, a po članu 5 točka 6. čl. 7 zakona o taksama ne može se u vanparničnom predmetu siromaško pravo stranci priznati.

Poziva se stoga moliteljica, da u roku od 30 dana plati po tbr. 136 slovo b. zakona o taksama 100 D i na punomoć 10 D, jer se inače dalje rješenje izdati ne će.

A p e l a c i o n i s u d u Zagrebu povodom utoka moliteljice C. M. donesao je rješenje:

Ukida se napadnuta nižestepena odluka, te se nižestepenomu sudu nalaže, da ponovno u rješenje uzme molbu moliteljice, te da dalje po zakonu postupa uz obrazloženje.

Propis zakona o sudskim taksama, koji u § 8. govori o siromaškom pravu, dobio je obaveznu snagu danom stupanja na snagu uvodnoga zakona od 9. lipnja 1930., pa se obzirom na t. 2 st. 3 § 45 zakona o sudskim taksama ima smatrati, da su propisi t. 6 čl. 5 zakona o taksama danom stupanja na snagu uvodnog zakona tj. 30. lipnja 1930. prestali važiti za sve postupke pred sudovima navedene u § 1 zakona o sudskim taksama.

Imao je stoga nižestepeni sud postupati prema okružnici ovoga sudišta od 29. listopada 1930. br. 36562—20 I. 23—30.

Imao je stoga nižestepeni sud uzeti u rješenje molbu, a naročito u dijelu, kojim se traži priznanje siromaškoga prava, a na osnovi doprinešenoga uverenja o imovinskom stanju.

Priopćio dr. P e j i ć B o š k o, ovdjetnički pripravnik u Vel. Gorici.

Tužba protiv poruka u smislu § 1355. o. g. z. nije preuranjena, premda glavni dužnik nije prije opomenut, jer tu opomenu zamjenjuje dostava tužbe glavnome dužniku.

Rješidba stola sedmorice od 29. svibnja 1934. br. 7347.
(Osuda sreskog suda u K. od 28. ožujka 1933. br. 3263./gr., osuda apelacionog suda u Z. od 18. listopada 1933. br. Pl. 5784/33—2.)

U parnici ostavine S. I. iz D. protiv K. S. i ostavine S. P. iz D. radi 5250 D spp. sudio je

s r e s k i s u d u K. o zahtjevu tužbe protiv prvotuženoga K. S., dok je tužiteljicu odbio sa zahtjevom tužbe protiv drugotužene ostavine S. P.

Digitized by Google

Iz razloga prvostepene osude: »... pošto tužitelji nisu dokazali, da je tužitelj S. I. u smislu propisa § 1355. o. g. z. opomenuo na platež glavnog dužnika prvotuženog K. S., to je tužitelja glede njegovog zahtjeva proti drugotuženoj ost. S. P. valjalo za sada odbiti radi preuranjenosti.«

A p e l a c i o n i s u d u Z. povodom tžuiteljičina priziva preinačio je prvostepenu osudu, i osudio prvotuženoga i drugotuženu solidarno po zahtjevu tužbe.

Iz razloga drugostepene osude: »Ne stoji doduše prizivna tegoba pravnoga lijeka tužiteljice, da je opomena predvidjena u § 1355. o. g. z. nepotrebna, jer se radi o obvezi prvotuženoga vezanoj na točno ustanovljen rok, pošto ova zakonska ustanova traži opomenu na platež vjerovnika svome dužniku bez obzira, da li je obveza potonjega vezana na rok ili otpovjed, kako to proizlazi iz ustanove § 1356. o. g. z. No opravdana je tegoba tužiteljice, da je takova opomena uslijedila uručenjem tužbe na ruke prvotuženoga, jer se taj sudbeni akt ima smatrati valjanom opomenom, a neprijeporno je, da prvotuženi kao glavni dužnik nakon toga akta nije svojoj dužnosti udovoljio. Drugotužena se pako usuprot toga u parnicu upustila, a s toga samo razloga, jer je tužba proti obojice obvezanika istodobno podnešena, ne može se smatrati, da je ona za drugotuženu preuranjena. Pošto je pako obveza drugotužene svjedocima F. S., K. P. i H. A. dokazana, ukazuje se zahtjev tužbe i proti drugotuženoj opravdanim i na zakonu osnovanim.«

S t o l s e d m o r i c e povodom previda drugotužene potvrdio je drugostepenu osudu, no s tom preinakom, da je drugotužena ostavina S. P. ne solidarno već kao poruk dužna platiti.

Iz razloga vrhovne osude: »Drugostepena se osuda osniva na ispravnom tumačenju propisa § 1355. o. g. z., jer je pretpostavki, da glavni dužnik mora biti od strane vjerovnika na platež opomenut prije, nego utuži poruka, udovoljeno dostavom tužbe glavnom dužniku — prvotuženiku, budući da sama tužba nadomiešćava opomenu. Pri tom pak ne smeta, što je tužba podignuta istodobno i protiv drugotuženika kao poruka, već je važno, što prvotuženi i nakon primljene tužbe nije svojoj obavezi udovoljio, pa stoga o kakvoj preuranjenosti tužbe za potonjeg ne može biti govora.

Valjalo je stoga previd drugotuženičin otputiti i pobijanu osudu drugostepenoga suda potvrditi. Naprotiv osuda apelacionog suda nije osnovana u onom dijelu, u kojem drugotuženicu presudjuje na solidarni platež utuženoga iznosa. Drugotuženi S. P. obvezao se je prema obveznici samo kao jamac izričito, a to su potvrdili i svjedoci obveznice J. P. i F. S., kako je to pravilno i prvostepena osuda utvrdila, pa stoga ne može, jer nije poruk i platac u smislu § 1357. o. g. z., već samo poruk po § 1355. o. g. z., ni odgovarati za dug kao solidarni sudužnik.«

Priopćio dr. I v o S t a h u l j a k, odvj. perovodja u Klanjcu.

Za tužbe odvjetnika iz odnošaja zastupanja nadležan je kako onaj sud, pred kojim je odnosna stvar raspravljena u prvom stepenu, tako i onaj sud, koji je za tuženika s obzirom na njegovo prebivalište opće miestno nadležan.

Zaključak apelacionog suda u Zagrebu od 13. lipnja 1934. br. II. Pl. 5776/1934.—1. (Zaključak okružnoga suda u Zagrebu od 1. svibnja 1934. br. II. Po 1523/33—13.).

P r v o s t e p e n i j e s u d u gradjanskoj parnici tužitelja dra A. S., odvjetnika u K., protiv tužene S. v. z. u Z. radi 12.209 D spp. nakon provedene rasprave tužbu odbacio zbog nenadležnosti.

Iz razloga prvostepenog zaključka: »U smislu čl. 4. br. 16. uvodnog zakona grpp. ostao je na snazi propis § 32. st. 2. zakona o odvjetnicima, kojim se uredjuje nadležnost za tužbe odvjetnika s naslova zastupanja. Prema tome se nazočna tužba imala prikazati kod onog suda, koji je stvar raspravio u prvom stepenu, pa i bio taj stvarno nenadležan (§ 93. grpp.). Tužitelj je kumulirao ova svoja traženja, pa i ako ukupni zbroj prelazi svotu od D 12.000, ipak je obzirom na propis § 93. grpp. i § 32. zakona oodvjetnicima ovaj sud nenadležan. Ovaj sud ne može postati nadležan niti po sporazumu stranaka (§ 101. grpp.), pa je zato u smislu § 41. grpp. trebalo tužbu odbaciti.«

Digitized by Google

Drugostepeni jesud usliied tužiteljevoga rekursa prvostepeni zaključak ukinuo i stvar vratio prvostepenomu sudu, da ju dovrši i novu odluku donese.

Iz razloga drugostepenog zaključka: »Istina je, da je po § 32. st. 2. zak. o odvjetnicima za tužbe odvjetnika iz odnošaja zastupanja bio nadležan sud, pred kojim je stvar u prvom stepenu raspravljena, odnosno ako nije raspravljena pred redovnim gradj. sudom, sud onoga mjesta, u kojem je sjedište odvjetnika, nu ova je ustanova § 61. i 92. grpp. u vezi sa čl. 2. ugrpp. nadopunjena.

Po tim ustanovama imadu se sve tužbe, za koje nije gradj. parničnim postupkom osnovana posebna mjesna nadležnost kod kojega drugoga suda, podnositi stvarno nadležnomu sudu, koji je za tuženika opće mjesno nadležan.

Kako za tužbe iz zastupanja nije gradj. postupnikom osnovana nikakova posebna podsudnost, nego je u § 92. grpp. samo dana ovlast punomoćnicima, da uz redovnu podsudnost mogu podnijeti tužbu i sudu parnice, iz koje potiču utužene nagrade i troškovi, to je bez dvojbe za raspravu stvari nadležan i općenito nadležni sud, jer se ne može uzeti, da glede nadležnosti u odvjetničkim stvarima iz odnošaja zastupanja vrijedi samo ustanova § 32. st. 2. z. o. a. a ne i ona grpp., jer inače ustanova grpp. u § 92. ne bi imala nikakove svrhe ni smisla.

Ustanova čl. 4. br. 16. ugrpp. ne dolazi in concreto do primjene, jer se zakonom o odvjetnicima ne uredjuju odnosi pravosudju tudji, niti se njim izuzetno za neke sporove predvidja nadležnost gradj. sudova, već je tim zakonom bila normirana samo potsudnost za odvjetničke nagrade i troškove, a kako je sada novijim zakonom i to gradj. parničnim postupnikom ta podsudnost i drukčije uredjena, to vrijedi taj noviji zakon.

Ni ustanova § 101. st. 3. grpp. ne dolazi ovdje do primjene, jer konkretni spor nije oduzet krugu rada redovnih sudova, a ni po svojem iznosu ni inače ne spada u isključivu nadležnost sreskih sudova, pa stoga nije bilo zapreke da ga raspravi prvostepeni sud, kada i ne bi bio nadležan, pošto stranke nadležnosti prigovorile nisu.

Valjalo je stoga uvaženiem rekursa zaključak prvostepenoga suda ukinuti te stvar vratiti prvostepenomu sudu, da ju raspravi i novu odluku donese.«

Priopćio dr. Ivo Stahuljak, odvj. perovodia u Klanjcu.

Taksa od D. 50 za oglas dražbe pokretnina nije na zakonu osnovana.

(Rješenje apelacionog suda u Zagrebu od 30. svibnja 1934. br. Pl 2637/34.)
(Odluka sreskoga suda u Sl. Požegi od 2. siječnja 1934. Posl. br. R—220/33.)

Apelacioni sud u Zagrebu u ovršnoj stvari ovrhovoditeljice tt. S. i K. d. d. u Zagrebu iz Z. protiv ovršenice tt. E. F. iz B. radi 9.667 D 60 p. spp., povodom ništovne žalbe i utoka ovršenikova protiv odluke sreskoga suda u Sl. Požegi od 2. siječnja 1934. Posl. br. R—270/33., kojom je taj sud na izvješće sudb. izaslanika o provedenoj pljenidbi i procjeni ovršeničkih pokretnina to izvješće primio do znanja te raspisao dražbu istih zaplijenjenih stvari, pa uz obredjenie troška sudb. izaslanika i ovrhovoditelja ovoga pozvao, da imade doprinijeti taksu za oglas dražbe od 50 D,

uvaživ, da se ovršenik na napadnutu odluku žalio jedino s razloga, jer da je njome odobrena procjena zaplijenjenih pokretnina i odredjena dražba istih, a da pri procjeni nije bilo sposobna procjenitelja, te s razloga, što je njome od ovrhovoditelja tražena taksa od 50 D, za proglas dražbe;

uvaživ, da je glasom izvješća prvoga suda od 18. travnja 1934. br. R. 270/33/7. kao cijenac zaista upotrijebljen jedan od dnevničara-zvaničnika, koji po sudu nije ni postavljen za procjenitelja, dakle osoba neprimsna i zato nesposobna, po čem se izvješće o provedenoj procjeni nije smjelo primiti do znanja odnosno odobriti;

uvaživ ali, da sa provedenom pljenidbom nije bezuvjetno morala biti spojena i procjena zaplijenjenih stvari, pa da pljenidba sama za sebe može biti i jest valjana tim više, kada se protiv nje ovršenik ni ne žali, a procjena u smislu § 24. ovršne novele od 17. prosinca 1876. da se može obaviti i naknadno na samom dražbenom ročištu;

uvaživ uz to, da je i drugi utočni razlog ovršenikov protiv traženja oglasne takse takodjer opravdan, jer nije vidjeti, da je ona na zakonu osnovana,

Digitized by Google

obnašao je povodom žalbe ništovne i utoka ovršenikova napadnutu odluku prvog suda u dijelu, kojim se njome prima izvješće izaslanika o provedenoj procjeni, kao i u dijelu, kojim je ovrhovoditelj pozvan, da položi taksu od 50 D za oglas dražbe, ukinuti — ukinuvši podjedno ureda radi (§ 343. grpp.) i sam čin procjene, a u ostalom dijelu kao nenapdnutu ostaviti netaknutom, pa jer je medjutim, dražbeni rok minuo, prvomu sudu naložiti, da kod raspisa novoga dražbenoga ročišta gornje uvaži, te uz raspis dražbe uz dražbeno ročište odredi podjedno i prethodnu procjenu zaplijenjenih pokretnina.

Priopćio dr. P e t r i ć I v a n, odvjetnik u Brodu n/S.

Tužba protiv zadruge na priznanje prava vlasnosti nekretnina sa naslova dosjelosti dopustiva.

Osuda okružnoga suda u Zagrebu kao prizivnoga od 7. svibnja 1934. Pl. 1064/34.
(Osuda sreskoga suda u V. G. od 27. ožujka 1934.)

L. J. kbr. 37 iz V. M. podigla je protiv zadruge C. zastupane po kućegospodaru C. M. kbr. 146 iz V. G. tužbu na priznanje prava vlasnosti nekretnina s naslova dosjelosti spp.

S r e s k i s u d u V. G. svojim zaključkom od 5. veljače 1934. I. P. 93/34 vraća tužiteljici tužbu sa svim primjercima i prilozima na popravak time, da doprinese:

1.) propisnu svjedočbu nadležne općine o kućegospodaru tužene tj. svjedočbu, u kojoj bude istaknuto, da li je C. M. izabran kućegospodarom po saslušanju svih pravo glasa imajućih zadružnih članova jednoglasno ili većinom glasova ili je postavljen za kućegospodara ureda radi i za što,

2.) zk. izvadak u dokaz, da je tužena samovlasnica tih nekretnina — i

3.) da doprinese isprave, kojima će dokazati, koliko imade tužena nekretnina, koliko imade zadružnih članova i rješenje nadležne upravne vlasti, kojim se potvrdjuje, da se otudjenjem uparničenih nekretnina ne krnji najmanja izmjera.

Tužiteljica ulaže protiv toga zaključka rekurs, koji okružni sud u Zagrebu zaključkom od 28. veljače 1934. Pl. 490/34 uvažuje, pobijani zaključak ukida te prvostepenomu sudu nalaže, da tužbu njenu iznova uzme u pretres, i da mimo neosnovanih razloga pobijanoga zaključka dalje po zakonu postupa, sve to z slijedećih razloga:

Tužiteljica doprinesla je u tužbi prepis svjedočbe nadležnoga općinskoga poglavarstva o tom, da je C. M. kućegospodar tužene zadruge, pa kako je samo u pitanju, te za tužbu od važnosti, koja je fizička osoba po § 9. zadr. zakona ovlaštena tuženu kao kućegospodar zastupati, a ne i kakovim od zakonom predvidjenih načina je dotična osoba kućegospodarom postala, to se taj dio pobijanoga zaključka, kojim se pobliže odredjuje sadržaj svjedočbe, na doprinos koje tužiteljica biva pozivana, a jednako i pozv na doprinošenje takove svjedočbe ukazuje neumjesnim i na zakonu neosnovanim.

Jednako je neumjesno i na zakonu neosnovano pozivanje tužiteljice pobijanim zaključkom, da doprinese isprave, iz kojih će biti vidljivo, da li se otudjenjem uparničenih nekretnina ne krnji najmanja zadružna izmjera, jer je to za rješenje nazočnoga spora posve neodlučno, budući da je tužiteljica ovlaštena tužbom tražiti priznanje svojega vlasničkoga prava i onda, kada bi se priznanjem istoga i okrnjila spomenuta najmanja izmjera. — Osim toga se i ne radi o nekom otudjivanju nekretnina, nego o priznanju prava vlasništva navodno po tužiteljici dospjelošću stečenoga nad uparničenim nekretninama, koje se po navodima tužbe moraju u njenom posjedu nalaziti.

Konačno nije na zakonu osnovan ni poziv pobijanoga zaključka, da tužiteljica doprinese zemljišno-knjižni izvadak uparničenih nekretnina. Po § 177 grpp. imadu se podnescima u pravilu doprinositi prepisi samo takovih isprava, na koje se podnositelj u podnesku poziva. U svojoj tužbi pak tužiteljica ne poziva se u dokaz svoje uvodno u tužbi spomenute tvrdnje na zemljišno knjižni izvadak, nego predlaže sudski uvidjaj u zemljišnim knjigama. Tužilac pak je ovlašten u dokaz svojih tužbovnih navoda predložiti bilo koje od zakonom predvidjenih dokazala.

Sa svih tih razloga valjalo je pobijani zaključak ukinuti, te prvostepenomu sudu naložiti, da i mimo neosnovanih razloga prvostepenoga zaključka nazočnu tužbu ponovno u pretres uzme i dalje po zakonu postupa.

S r e s k i s u d u V. G. je odredio na to rješenjem od 7. ožujka 1934. ročište za usmenu raspravu tužbe na dan 27. ožujka 1934., na kojemu stavi tužiteljica, jer kućego-

Digitized by Google

spodar tužene nije pristupio, a dostava je bila valjano iskazana. — da se donese presuda zbog izostanka.

Navedeni sud medjutim otvori raspravu i poziva ponovno tužiteljicu, da dovrinese dokaz, da nije okrnjena najmanja izmjera. Tužiteljica pozivom na gornji zaključak okružnoga suda to uskraćuje i opetuje svoj zahtjev za doprinešenje presude zbog izostanka, što sud ne uvažuje, dovrši raspravu i tužiteljicu sa tužbom odbije.

Protiv te presude ulaže tužiteljica priziv, koji okružni sud u Z. presudom od 7 svibnja 1934. Pl. 1064/34. uvažuje, pobijanu presudu prvostepenog suda preinačuje i zahtjevu tužbe uz dosudu parb. i priziv. troška udovoljava, a to opet iz ovih razloga:

»Prizivateljica odbija presudu prvostepenoga suda s razloga pogrešne primjene prava, jer da je opravdano uskratila udovoljenje pozivu suda, da dokaže, kako se priznanjem prava vlasnosti utuženih čestica ne krnji najmanja izmjena zemljišta tužene zadruge, budući da propis § 11. z. o z. nije opravdano primijenjen na konkretni slučaj.

Taj prizivni razlog valjalo je uvažiti.

Tužiteljica tuži tuženu zadrugu na priznanje vlasničkoga prava u tužbi navedenih nekretnina, koje je vlasničko pravo dosjelošću stekla. Budući da propis § 11. z. o z. traži potvrdu prvostepene upravne vlasti kao dokaz o nekrnjenju zadružne izmjere samo onda, ako se zadružno zemljište otudjuje, dakle samo onda, ako je ono predmetom prometa otsvojnim pravnim poslovima, to se ta zakonska ustanova nema na konkretni slučaj primijeniti.

Neumjestan je, dakle, bio poziv suda tužiteljici, da pruži taj dokaz.

Gornje pravno shvaćanje ovoga suda došlo je uostalom do izražaja u ovoz. zaključku od 28. siečnja 1934. Pl. 490/34-1., pak je prvostepeni sud po propisu § 593. grpp. na isto vezan.

Budući da je tužiteljica opravdano zatražila presudu zbog izostanka, jer postoje uslovi § 492. grpp., a jer je preinačenje prvostepene pobijane presude prizivnim prijedlogom dovoljno jasno zatraženo (§§ 556. i 591. grpp.), to je uvaženjem priziva valjalo pobijanu presudu preinačiti.

Priopćio Cuvaj dr. Zlatko, odvjetnik u Vel. Gorici.

Poziv na ostavinsku raspravu po § 120. i p. p. ima izdati sud. Muž je ovlašten za svoju ženu dati uvjetno nasljedno očitovanje i bez posebnog punomoćja.

Rješenje apelacionoga suda u Zagrebu od 27. travnja 1933. Pl. 455—33—4

Prvi sud odobrio je odlukom uporabu § 120. izv. p. p. proti nasljednici, koja se pozivu izdatomu po javnom bilježniku pod prijetnjom § 120. izv. p. p. nije odazvala, te na raspravu nije pristupila.

Uslijed žalbe podnešene po nasljednici, protiv koje je upotrijebljen § 120. izvpp., ukinuo je apelac. sud u Zagrebu prvomolbenu odluku proglasivši ju ništetnom te je naveo ove razloge:

Poziv nasljedniku u smislu § 120. izvpp., da preda prijavu na nasljedstvo pod prijetnjom, da će se inače stavština raspraviti bez obzira na njegova prava samo sa onima, koji su se prijavili za nasljednike, i istima uručiti, u koliko na nju imadu prava, imao je izdati sud na temelju izvješća jav. bilježnika i o tom obavijestiti koli dotičnoga sudbenoga povjerenika, toli i dotičnoga nasljednika. Nè stoji nadalje, da utjecateljica nije uopće dala nikakove prijave na nasljedstvo, jer je takovu dao za nju njen suprug u zapisniku sastavljenomu kod javnoga bilježnika, i ako ne u zakonitoj formi (krivnjom jav. bilježnika). U smislu ustanove §§ 1238. i 1029. o. g. z. ovlašten je muž zastupati svoju ženu u svim poslovima izuzevši onih, za koje se u smislu § 1008. o. g. z. traži posebno punovlašće, što bi u nazočnom slučaju bilo, kada bi isti bezuvjetno prihvatio nasljedstvo, što u zapisniku nije ustanovljeno.

Priopćio dr. Reiner Vatroslav, odvjetnik u Karlovcu.

Digitized by Google

Trošak za incidentni postupak u parnici glede duga, koji pada pod udar zakona o zaštiti zemljoradnika, nije zaštićen uredbom.

Rješidba apelacionoga suda u Zagrebu od 18. travnja 1934. Pl. 3889—34—1.

U parnici proti zemljoradniku radi dugovine starije od 20. travnja 1932. bio je isti osudjen po prvome sudu. Zakasnio je sa žalbom, te je zatražio povratu u prijašnje stanje radi toga zakašnjenja. Postupak ovaj se je vodio poslije 20. travnja 1932., te je tuženomu zemljoradniku dozvoljena povrata i naloženo mu, da drugoj stranci namiri trošak povrate. Radi toga troška zamolio je tužitelj ovršno utjeranje koje je prvi sud dozvolio i proveo. Proti tome uložena je žalba.

Apelacioni sud je potvrdio odluku prve molbe s razloga:

»što je ovrha dozvoljena samo radi troška povratnog i s njim u vezi stojećeg ovršnog troška; što se trošak povrate ne može računati u parnične troškove niti taj trošak slijedi sudbinu glavničkog potraživanja, jer ga na nošenje osudjena stranka ima snositi bez obzira na uspjeh glavne stvari; što se dakle taj trošak ima prosudjivati kao jedno sasvim od glavnice neovisno potraživanje; napokon što je postupak ne samo vodjen već i začet iza 20. travnja 1932., pa da stoga na platež troška povrate pridržani zemljoradnik glede istog ne uživa zaštite zakona ni na niem utemeljene uredbe o zaštiti zemljoradnika.«

Priopćio dr. Reiner Vatroslav, odvjetnik u Karlovcu.

b) Pomorsko

Zastara iz čl. 433. cod. Nap. ne odnosi se na otštetni zahtjev proti kapetanu broda.

Rješidba stola sedmorice (datum i broj nije naveden)
(Osuda sreskoga suda u Sušaku od 5. listopada 1932. br. 10.954/gr. T—101—1931. rješenje banskoga stola od 17. ožujka 1933. br. 2666—33—II—13388—1932.)

Tt. A. I. predala je 7. studenoga tužbu proti kapetanu broda M. F. na platež odštete radi neizručenja robe, krcane sa teretnicom od 3. II. 1930.

Sreski sud u Sušaku je odbio prigovor na temelju člana 433 cod. Nap. uz slijedeće obrazloženje: »Tuženi se konačno ne mogu pozvati ni na jednogodišnju zastaru, a to zato jer se ustanova čl. 433 Cod. Napoleon odnosi na tamo taksativno navedene slučajeve, o kojima se u konkretnom slučaju ne radi, pa je stoga valjalo primijeniti propise o. g. z. o zastari, koji za konkretni slučaj predvidjaju trogodišnju zastaru (§ 1489 o. g. z.).«

Banski stol je potvrdio gornju osudu sreskoga suda u Sušaku, sa slijedećim obrazloženjem: »Ne stoji prizivna tegoba glede zastare tužbe, jer se ovdje ne radi o slučaju prema čl. 433 Cod. Napoleon, što u ostalom tuženici i ne poriču, pa prema tome ne može niti doći u nazočnom slučaju od porabe jednogodišnja zastara, predvidjena u spomenutom članku. — Nasuprot u nazočnome slučaju radi se o otšteti, za koju dolazi do primjene trogodišnja zastara predvidjena u § 1489 o. g. z.

Stol sedmorice je odbacio žalbu i potvrdio obje nižestepene osude.

Priopćio dr. R. O., odvjetnik u Sušaku.

Literatura

DR ŽILIĆ FRANJO I DR ŠANTEK MIROSLAV: Zakon o javnim bilježnicima sa svim izmjenama i dopunama, te pravilnikom za izvršenje toga zakona i uredbom o javno-bilježničkoj tarifi, uredbom o protestnim registrima i o nagradama za izvršenje protesta, te 28 raznih okružnica i raspisa, uz razne propise za područja, gdje nema javnih bilježnika. Sve je to popraćeno prema potrebi tumačem pa i sa sudskim rješidbama, te konačno predvidjeno stvarnim kazalom. Knjiga ima 320 stranica. Može se dobiti u knjižari Stj. Kugli-a u Zagrebu, i to tiskana na finom papiru i vezana u platno ili štampana na običnom papiru i kartonirana. Cijena je knjizi vezanoj D 88, a kartoniranoj D 72, k tomu preporučenu poštarinu D 6, a za pouzeće D 9.

Digitized by Google

DR KOSTIĆ M. LAZA: KOMENTAR USTAVA KRALJEVINE JUGOSLAVIJE od 3. IX. 1931. (Jugoslavensko-ustavno pravo). Beograd 1934. Izdavačko i knjižarsko poduzeće Geca Kon i dr., cijena nije naznačena. Knjiga je posvećena sveuč. profesoru Slobodanu Jovanoviću, a opsiže I—XVI. i 302 stranice velike 8°. Sadržaje: Predgovor (str. V. i VI.), u kojem pisac navodi, da se je u nestašici učbenika za ustavno pravo dao na posao tumačenja ustava, koji važi, — da pojedinim članovima ustava doda objašnjenja, koja će studentima olakšati spremanje gradiva za ustavno pravo, te koja će im moći da posluže mjesto učbenika ... Osim toga — kaže dalje pisac — mogao bi ovaj tumač da posluži, i za spremanje kandidata za državne stručne ispite i to za sve struke, u kojima se od kandida traži poznavanje ustava i organskih zakona zemlje. Dalje dolazi uvod (str. VII.—IX.), u kojem pisac izvodi, kako je naša država od njezina postanka do danas prošla kroz četiri faze odnosno perioda: 1. predustavni period od 1. XII. 1928. — 28. VI. 1921.; 2. period vidovdanskoga ustava, 3 period počevši od 6. I. 1929. koji se može označiti kao medjuustavni i prelazni, jer je imao utrti put za novo stanje; 4. period na osnovu ustava od 3. IX. 1931., koji se prikazuje u ovoj knjizi. Zatim dolazi proklamacija Nj. V. Kralja, kojom je popraćeno proglašenje ustava (str. XI—XII.). Dalje do kraza knjige nižu se pojedini članovi ustava od 1931. godine, sa njihovim tumačenjima. Knjiga dobro dolazi ne samo slušačima prava, nego pravnicima uopće, pa i drugima, koji se žele upoznati sadašnjim ustavnim uredjenjem naše države.

IVANKOVIĆ M. TIHOMIR: SUDSKA PRAKSA u 1931. godini sa zbirkom načelnih odluka i mišljenja opće sjednice kasacionoga suda od 1931—1933. Beograd 1934. —

FINANCIJSKI ZAKON za 1934—35 godinu.

KONGRES pravnika slavenskih država u Bratislavi 1933 godine. Bratislava 1934.

UDINA Manlio: L'Estinzione dell' Impero Austro-Ungarico nel diritto internazionale. 2. edizione riveduta ed accresciuta. Cedam 1933.

LEONE Giovanni: Del reato abituale, continuato e permanente. Napoli 1933.

KENNY Courtney Stanhope: Esquisse du droit criminel Anglais. Traduit d'après la neuvième édition par Adrien Paulian. Avec une préface de M. E. Garçon. Paris 1921

MORGENSTERN Oskar: Die Grenzen der Wirtschaftspolitik. Wien 1934.

WILK Kurt: Die Staatsformbestimmung der Weimarer Reichsverfassung. Berlin 1932.

LAUN Rudolf: Der Wandel der Ideen. Staat u. Volk als Äusserung des Weltgewissens. Eine völkerrechtliche u. staatsrechtliche Untersuchung auf philosophischer Grundlage. — Barcelona 1933.

GEMMINGER Hans Dieter: Probleme der Strafrechtsanwendung. Ein Beitrag zur Praktikabilitätslehre. Tübingen 1934.

HORNEFFER Reinhold: Die Entstehung des Staates. Tübingen 1933.

MÜLLER Gerd: Die staatsrechtliche Sonderstellung Schottlands, Leipzig 1933.

LARENZ Karl: Deutsche Rechtserneuerung u. Rechtsphilosophie, Tübingen 1934.

LANGE Heinrich: Liberalismus. Nationalismus u. bürgerliches Recht. Ein Vortrag. — Tübingen 1933.

WOLFF Hans J.: Die neue Regierungsform des deutschen Reiches, Tübingen 1933.

BUCHWALD Reinhard: Die Bildungsinteressen der deutschen Arbeiter. Tübingen 1934.

BRAUNIAS Karl: Nationalgedanke u. Staatsgestaltung im 19. u. 20. Jahrhundert. Akademische Antrittsvorlesung. Tübingen 1934.

FRANZEN—HELLERSBERG L.: Jugendpflege u. Jugendrecht im neuen Staat, Tübingen 1934.

GERBER Hans: Politische Erziehung des Beamtentums im Nationalsozialistischen Staat. Tübingen 1933.

BRASSLOFF Stephan: Sozialpolitische Motive in der römischen Rechtsentwicklung. Wien 1933.

STRUPP Karl: Wörterbuch des Völkerrechts u. der Diplomatie. Begonnen von Prof. Julius Hatschek. Fortgesetzt u. herausgegeben von —. Berlin u. Leipzig, 1924 — 1929. Band I—III.

Digitized by Google

MJESEČNIK
GLASILO PRAVNIČKOGA DRUŠTVA

Uredili:

GOD. LX. Dr. Edo Lovrić, kr. sveuč. prof. ZAGREB, 1934.
SRPANJ Dr. Ivo Politeo, odvjetnik BROJ 7.

In memoriam Antonina Rande

8. jula ove godine navršilo se sto godina od rodjenja velikoga češkoga juriste Antonína Rande

Znatan utjecaj naučnih radova ovoga nadasve odličnoga civiliste na hrvatske pravnike nalaže i našemu hrvatskomu pravnomu časopisu »Mjesečniku«, da se sa dužnim poštovanjem sjeti i u ovoj godini[1]) onoga, čijim djelima su se korisno služili toliki hrvatski pravnici — teoretičari i praktičari. Veliki znanstveni radovi Randini prešli su, dakle, daleko granice njegove češke domovine i blagoslovno djelovali i na naše pravništvo.

Antonín Randa rodjen je u Bystřici na Uhlavi, a potječe[2] iz češke pravničke porodice. Otac — Vaclav — bio je jurista, koji je u raznim češkim mjestima djelovao kao odvjetnik, kasnije kao justiciar i konačno kao kotarski predstojnik. Gimnaziju je polazio Randa u Klatovu i Prahi, a univerzu u Prahi. Ovdje je i god. 1858. promoviran na čast doktora prava. Već dvije godine prije toga stupio je u sudsku praksu, te je par mjeseci nakon svoje promocije imenovan za sudskog askultanta, a kratko vrijeme iza toga za aktuara kod okružnog suda u Smichovu.

No ideal mladoga Rande bila je akademska karijera. Pod utjecajem tada uvaženoga romaniste, praškoga profesora Chambona posvetio se on privatnomu pravu. Njegova habilitacijona radnja nosi naslov: »Nauka o posjedu po austrijskom pravu« — dakle ista tema, koja mu je kasnije donesla svjetsko ime, poznato svakomu naobraženomu civilisti.

Randina habilitacija dovršena je god. 1860. a već god. 1862. drži on kolegij od 6 sati o gradjanskom pravu. Iste godine dobiva Randa

[1]) Kratak nekrolog Randin napisao sam god. 1915. u »Mjesečniku«.

[2]) Biografska data uzeta su iz odličnoga Randinoga životopisa, sastavljenoga od prof. Karela Hermanna Šl. Otavsky-a (Otisak iz almanaka češke akademije znanosti i umjetnosti; ex g. 1915.).

Digitized by Google

jednu od novo na praškom sveučilištu osnovanih katedra sa češkim nastavnim jezikom i postaje izvanredni profesor za gradjansko, trgovačko i mjenično pravo. Stjecajem prilika prošlo je gotovo 6 godina, dok je Randa dobio — godine 1868. — ordinarijat na praškom univerzitetu, prem je ve prije bio poznat — u najboljem smislu — vanjskomu učenomu svijetu.

Godine 1871. ispražnjena je u Prahi njemačka katedra za gradjansko pravo, ali Randa se nije htio primiti toga mjesta. Tek pošto je razdijeljeno praško sveučilište, stupio je on kao redovni profesor u češki juristički fakultet i u njem ostao kao aktivni član i senior kolegijuma sve do godine 1904., kad je, dosegnuvši dobnu granicu, t. j. 70 god. života, po zakonu morao poći u mir. Zapravo je Randa kao honorarni[3]) profesor — ostao u vezi sa češkim pravnim fakultetom i bio sve do svoje smrti (1914.), dakle kroz više od pol stoljeća dika i ponos praške univerze. Samo razmjerno kratak prekid nastao je ovdje, izmedju godine 1904.—1906., kad je Randa, s obzirom na svoj veliki ugled, koji je svestrano uživao, pozvan za češkoga narodnoga ministra.

Čitaocima »Mjesečnika« su poznati glavni Randini radovi o: posjedu, vlasništvu, naknadi štete i stečenju nasljedstva; isto tako njegovo trgovačko pravo i studije o vodnom pravu.[4]) Sve to su očiti dokazi Randinoga profundnoga poznavanja predmeta, njegove juristične oštroumnosti i njegovoga razumijevanja života i njegove potrebe. K tomu još pridolazi Randin jasan način prikazivanja, i najteže pravne materije — ta osobita oznaka svakoga doista velikoga duha. Dakako da tu i tamo nalazimo mjesta, koja su kasnije naučnici sa više ili manje sreće osporavali. Ali to ni najmanje ne smeta onaj totalni najpovoljniji utisak, koji ta djela čine na stručnoga čitaoca: da naime ima pred sobom jedno doista prvoklasno djelo i jednoga zaista velikoga juristu, koji je to djelo stvorio. No i netom spomenuti mjestimični prigovori ne mogu oslabiti dojam, da je svaka Randina tvrdnja, i ona, koja je osporena, uvijek fundirana i da vazda nešta ostaje, što za nju bezuvjetno govori.

Kako je stil Randinih djela, jezik njihov i kompozicija ne samo potpuno precizna već i jednostavna i jasna, ne treba se čuditi, da su

[3]) Ova titula ne smije se nikako zamijeniti sa naslovom današnjih honorarnih profesora. Ono su profesori honoris causa, ovi potonji se zovu tako, jer dobivaju honorar.

[4]) Nije svrha ovoga članka prikazati cjelokupni literarni rad Randin. Broj njegovih omanjih — ali jednako odličnih — naučnih radnja upravo je ogroman. Randa je literarno radio tako rekući do konca svoga dugotrajnoga života. Pregled glavnih njegovih spisa sadržan je takodjer u gore (N_2) spomenutoj knjizi.

Digitized by Google

ta djela naišla na opće razumijevanje i naročito na veliki broj pristalicâ medju praktičnim pravnicima. Sjećam se dobro iz svojih mladjih dana, da su kod nas u Zagrebu naši najbolji odvjetnici i njihovi supstituti donosili češće pače i na sud Randinu knjigu o posjedu i tamo, kao na temelju kakvoga kodeksa, nastojali ubijediti svoga protivnika, da se »iz Rande« vidi, što je zakon rekao odnosno što je htio reći.

I Randina djelatnost kao učitelja bila je izvanredna, te daleko prelazi krug njegovih čeških djaka. Ostalo mi je u živoj uspomeni sa kolikim oduševljenjem je govorio o Randi kao učitelju jedan od prvih naših pravnika, pokojni prof. Egersdorfer. Sa ponosom pokazivao mi je on, već kao stari gospodin, svoja po Randi pisana skripta, u kojima su u kratko bila sadržana cijela predavanja o općem gradjanskom zakoniku.

Nikada nisam imao sreću slušati Randu. Samo iz daleka vidjevao sam ga jednoga ljeta — 1908. ili 1909. godine — u nekom austrijskom lječilištu. Stari taj otmeni gospodin šetao je sâm, vazda sa knjigom pod rukom, na onim mjestima kupališnih nasada, gdje nije bilo toliko ljudi ni njihovih bučnih a ispraznih zabava i veselja. — Nadam se da mi čitaoci ovih čednih redaka ne će zamjeriti, da sam ovdje iznio i ovu skroz ličnu, ali meni milu reminiscenciju.

Mnogo imademo mi Hrvati da zahvalimo velikim kulturnim radnicima našega bratskoga češkoga naroda. U mnogim granama ljudskoga znanja i umjenja bili su nam oni provodiči i učitelji. Od čeških pravnika pak najveću smo zahvalu dužni Antonínu Randi. Pravo i u redu je dakle, da ga se i sada prigodom 100 godišnjice njegovoga rodjenja sjetimo sa dužnim poštovanjem.

Randa nije doživio slobodu i uskrsenje svoje domovine. Da je do potonjega došlo, zasluga je mnogih slavnih sinova češkoga naroda. Medju njima je svakako i ovaj veliki pravnik, koji je sa svojim prvoklasnim naučnim radovima uvelike podigao u stranom svijetu ugled svoje otadžbine, a sebi samomu:

»exegit monumentum aere perennius
regalique situ pyramidum altius
quod non imber edax, non Aquilo inpotens
possit diruere aut innumerabilis
annorum series et fuga temporum«. (Horac. O. 3, 30, 1—5)

Zagreb, u mjesecu julu 1934.

Ivan Maurović.

Digitized by Google

Da li je svečano obećanje dano po svjedocima u postupku pred sreskim sudom, kad otpada potreba zaklinjanja, ravno zakletvi (§ 381. odj. 1., al. II. k. p.)?

Napisao dr. Devčić Mile, zamjenik drž. tužioca u Varaždinu.

Nedvojbeno je, da je svečano obećanje, dano umjesto zakletve po svjedocima, koji ne pripadaju nikakvoj vjeroispovijesti, kada postoji potreba zaklinjanja, ravno zakletvi, jer su ovi svjedoci u tom slučaju zakonom oslobodjeni od polaganja zakletve (§ 145. k. z. u vezi sa § 177. odj. 4. k. p.).

Ali pošto u postupku pred sreskim sudom, kada otpada potreba zaklinjanja, mogu umjesto zakletve dati svečano obećanje ne samo svjedoci, koji ne pripadaju nikakvoj vjeroispovijesti, nego i svi drugi svjedoci (§ 381. odj. 1. al. II. k. p.), nastaje pitanje, da li je i ovo svečano obećanje, jer je dano mjesto zakletve, ravno zakletvi? Da se na ovo pitanje odgovori, valja ustanoviti, da li su i svjedoci u postupku pred sreskim sudom, kada mjesto zakletve daju svečano obećanje, zakonom oslobodjeni polaganja zakletve.

U postupku pred sreskim sudom postoje dva načina saslušavanja svjedoka: jedan pod zakletvom, a drugi bez zakletve (svečano obećanje mjesto zakletve). U postupku pred sreskim sudom svjedoci se po pravilu ne zaklinju ni u izvidjajima, ni na usmenom pretresu (§ 381. odj. 1. al. I. k. p.). Zakletva je prema tome u postupku pred sreskim sudom izuzetak od pravila, te dolazi do primjene samo onda, kada postoji potreba zaklinjanja. Zakon kaže, da će se svjedoci zakleti: »ako treba utvrditi krivicu okrivljenika, koji taji, iskazivanjem svjedoka, a okrivljenik naročito zahtijeva, da se oni zaklinju, ili ako sudac drži potrebnim, da se svjedoci zakunu« (§ 381. odj. 2. k. p.).

Kad izostanu ova dva naprijed spomenuta slučaja, t. j. kada okrivljenik ne traži niti sudac drži potrebnim, da se svjedoci zaklinju, sudac se mjesto zakletve može zadovoljiti, da od svjedoka traži svečano obećanje, da će govoriti istinu« (§ 381. odj. 1. al. II. k. p.). Ovo svečano obećanje će biti ravno zakletvi samo onda, ako je ravno svečanomu obećanju, koje daju umjesto zakletve svjedoci, koji ne pripadaju nikakvoj vjeroispovijesti, kada postoji potreba zaklinjanja, jer je svečano obećanje svjedoka, koji ne pripadaju nikakvoj vjeroispovijesti, kada postoji potreba zaklinjanja, ravno zakletvi.

Valja dakle utvrditi, da li postoji i ako postoji, u čemu leži razlika izmedju ova dva svečana obećanja.

Svečano obećanje, koje daju svjedoci, koji ne pripadaju nikakvoj vjeroispovijesti, kada postoji potreba zaklinjanja, je sadržano u § 177. odj. 4. k. p.). Ovaj odjeljak glasi: »Ako svjedok ne pripada nikakvoj vjeroispovijesti, dat će mjesto zakletve svečano obećanje, da će po svojoj savjesti kazati istinu«. Ovo je svečano obećanje moguće samo onda, kada postoji potreba zaklinjanja, a vezano je strogo uz lica, koja ne pripadaju nikakvoj vjeroispovijesti. Da je ono vezano jedino uz lica, koja ne pripadaju nikakvoj vjeroispovijesti, vidi se po tome, što nijedan drugi svjedok, kad postoji potreba zaklinjanja, ne može ovo svečano obećanje dati, jer se u tom slučaju svaki drugi svjedok, u koliko nema zakonskih smetnja zaklinjanju (§ 178.

Digitized by Google

k. p.), mora zakleti. Kada otpada potreba zaklinjanja, onda ovo svečano obecanje ne mogu dati ni svjedoci, koji ne pripadaju nikakvoj vjeroispovijesti.

Da je tako u postupku pred okružnim sudom, nije potrebno niti obrazlagati, jer se to jasno vidi iz odnosnih zakonskih ustanova (§§ 171. od. 4, 255. odj. 2. al. I., 373. k. p.). U postupku pred okružnim sudom, kada otpada potreba zaklinjanja, svi su svjedoci izjednačeni. Ni jedan svjedok niti se zaklinje, niti daje svečano obećanje mjesto zakletve.

Nije drugačije ni u postupku pred sreskim sudom, kada otpada potreba zaklinjanja, jer ni tamo zakon ne čini nikakve razlike izmedju svjedoka (§ 381. odj. 1. al. II. k. p.). U postupku pred sreskim sudom, kada otpada potreba zaklinjanja, svi su svjedoci izjednačeni u tomu, što svi mjesto zakletve daju svečano obećanje.

Prema tome svečano obećanje lica, koja ne pripadaju nikakvoj vjeroispovijesti u postupku pred sreskim sudom, kad otpada potreba zaklinjanja, sasvim je jednako svečanomu obećanju svih drugih svjedoka.

Kakavgod je dakle značaj svečanoga obećanja ostalih svjedoka, takov mora biti i značaj svečanoga obećanja lica, koja ne pripadaju nikakvoj vjeroispovijesti u postupku pred sreskim sudom, kad otpada potreba zaklinjanja. Ako dakle svečano obećanje drugih svjedoka u postupku pred sreskim sudom, kad otpada potreba zaklinjanja, nije ravno svečanomu obećanju lica, koja ne pripadaju nikakvoj vjeroispovijesti, kada postoji potreba zaklinjanja, onda ni svečano obećanje lica, koja ne pripadaju nikakvoj vjeroispovijesti, dano u postupku pred sreskim sudom, kada otpada potreba zaklinjanja, nije ravno onomu svečanomu obećanju ovih istih lica, koje daju, kada postoji potreba zaklinjanja.

Pošto je svečano obećanje lica, koja ne pripadaju nikakvoj vjeroispovijesti, u postupku pred sreskim sudom, kada otpada potreba zaklinjanja, ravno svečanomu obećanju svih drugih svjedoka, onda ostaje, da se uporede samo dva svečana obećanja t. j. ono, koje daju svjedoci, koji ne pripadaju nikakvoj vjeroispovijesti, kada postoji potreba zaklinjanja, i ono, koje u postupku pred sreskim sudom, kada otpada potreba zaklinjanja, daju svi svjedoci. Izmedju ova dva svečana obećanja postoje ove razlike:

1. Svečano obećanje iz § 177. odj. 4. k. p. mogu dati samo svjedoci, koji ne pripadaju nikakvoj vjeroispovijesti, dok svečano obećanje iz § 381. odj. 1. al. II. k. p.; mogu dati svi svjedoci bez obzira, da li pripadaju ili ne pripadaju kakvoj vjeroispovijesti.

2. Svečano obećanje iz § 177. odj. 4. k. p. moguće je kako u postupku pred okružnim, tako i u postupku pred sreskim sudom, dok je svečano obećanje iz § 381. o. 1. al. II. k. p. moguće jedino u postupku pred sreskim sudom.

3. Svečano obećanje iz § 177. odj. 4. k. p., moguće je samo onda, kada postoji potreba zaklinjanja, dok je svečano obećanje iz § 381. odj. 1. al. II. k. p. moguće samo onda, kad otpada potreba zaklinjanja.

4. Svečano obećanje iz § 177. odj. 4. k. p., je prinudno, dok je svečano obećanje iz § 381. odj. 1. al. II. k. p. fakultativno.

5. Svečano obećanje iz § 177. odj. 4. k. p. isključej zakletvu, dok svečano obećanje iz § 381. odl. 1. al. II. k. p. ne isključuje zakletvu.

Digitized by Google

6. Zakonske smetnje iz § 178. k. p. postoje za svečano obećanje iz § 177. odj. 4. k. p. kao i za zakletvu, dok za svečano obećanje iz § 381. odj. 1. al. II. k. p. ne postoje.

Pošto smo postavili ove razlike, valja da ih i dokažemo. Prva razlika: Da se § 177. od. 4. k. p. odnosi samo na lica, koja ne pripadaju nikakvoj vjeroispovijesti, proizilazi iz samoga teksta zakona, u kom stoji: »Ako svjedok ne pripada n i k a k v o j v j e r o i s p o v i j e s t i, dat će mjesto zakletve svečano obećanje, da će po svojoj savjesti kazati istinu.« A da § 381. odj. 1. al. II. k. p. obuhvaća sve svjedoke, slijedi iz toga, što ne čini nikakve razlike medju svjedocima: »Mjesto zakletve može se sudac zadovoljiti, da od s v j e d o k a traži svečano obećanje, da će govoriti istinu«.

Kako vidimo, zakon općenito veli »svjedoka«. Kad bi zakon pravio razliku izmedju svjedoka, on bi to bio i izrazio. Ovo svečano obećanje prema tomu mogu dati kako svjedoci, koji pripadaju kakvoj vjeroispovijesti, tako i svjedoci, koji ne pripadaju nikakvoj vjeroispovijesti.

Svečano obećanje iz § 177. odj. 4. k. p. vezano je dakle strogo uz lica, koja ne pripadaju nikakvoj vjeroispovijesti. Iz toga izilazi, da ovo svečano obećanje ne mogu dati svjedoci, koji pripadaju kakvoj vjeroispovijesti. Svečano obećanje iz § 381. odj. 1. al. II. k. p. uključuje naprotiv i jedne i druge svjedoke.

Druga razlika: Da je svečano obećanje iz § 381. k. p. moguće samo u postupku pred sreskim sudom, slijedi iz činjenice, što je sadržano u II. otsjeku, koji se odnosi samo na postupak pred sreskim sudom (§§ 374 do 390. k. p.). A da je svečano obećanje iz § 177. al. 4. k. p. moguće i pred okružnim i pred sreskim sudom izilazi iz činjenice, što je moguće samo onda, kada postoji potreba zaklinjanja. Ono je forma, u kojoj svjedoci, koji ne pripadaju nikakvoj vjeroispovijesti, kada postoji potreba zaklinjanja, daju potvrdu svoga iskaza. Ovo svečano obećanje zakon spominje izričito samo u § 177., dakle baš tamo, gdje je sadržana i formula zakletve.

Pošto potreba zaklinjanja postoji kako u postupku pred okružnim sudom, tako i u postupku pred sreskim sudom, to je ovo svečano obećanje moguće u oba postupka.

Treća razlika: Da je svečano obećanje iz § 381. odj. 1. al. II. k. p. moguće samo onda, kada otpada potreba zaklinjanja, izilazi argumento a contrario iz § 381. od. 2. k. p., koji kaže: »No ako treba utvrditi krivicu okrivljenika, koji taji, iskazivanjem svjedoka, a okrivljenik naročito zahtijeva, da se oni zaklinju, ili ako sudac drži potrebnim, da se svjedoci zakunu, svjedoci će se zakleti, ako protiv toga nema zakonskih smetnja iz § 178. k. p.« Pošto § 381. od. 2. k. p. sadržava sve slučajeve, kada će se svjedoci zaklinjati, — dakle slučajeve, kad postoji potreba zaklinjanja, onda je jasno, da u svim drugim slučajevima, koji u § 381. odj. 2. k. p. nisu sadržani, otpada potreba zaklinjanja. Kako sve druge slučajeve obuhvaća svečano obećanje, to slijedi, da svečano obećanje iz § 381. odj. 1. al. II. k. p. dolazi do primjene samo onda, kada otpada potreba zaklinjanja.

Da je pak svečano obećanje iz § 177. odj. 4. k. p. moguće samo onda, kad postoji potreba zaklinjanja, izilazi iz ovoga: U postupku pred okružnim sudom, kada otpada potreba zaklinjanja, svi su svjedoci izjednačeni. Pošto se tada svjedoci, koji pripadaju kakvoj vjeroispovijesti ne zaklinju, to ni

Digitized by Google

svjedoci, koji ne pripadaju nikakvoj vjeroispovijesti, ne daju svečano obećanje mjesto zakletve.

Da su svi svjedoci u postupku pred okružnim sudom, kada otpada potreba zaklinjanja, izjednačeni, slijedi iz propisâ, koji se odnose na saslušanje svjedoka. Propis o načinu saslušanju svjedoka u postupku pred istražnim sucem je sadržan u § 171. k. p. Tamo naročito stoji: »S v j e d o k će se prije ispita o p o m e n u t i, da na sva pitanja, koja će mu se staviti, po savjesti kaže pravu istinu, da nitša ne prećuti i da će se ako ustreba zakleti na istinitost svoga iskaza« (§ 171. od. 4. k. p.).

Za postupak na glavnom pretresu postoji sasvim jednak propis. »Prije ispita opomenut će pretsjednik svakoga od njih, da govori istinu i da ništa ne doda niti prećuti, jer će se po potrebi morati zakleti na iskazivanje« (§ 255. odj. 2. al. I. k. p.). Jednako tako kao pretsjednik vijeća postupa i sudac pojedinac okružnoga suda, kada otpada potreba zaklinjanja, jer »za glavni pretres pred sucem pojedincem okružnog suda i za presudu primenjivat će se naredjenja glave sedamnaeste (§§ 222—294. k. p.), u koliko ova po prirodi stvari nisu ograničena samo na zborni sud« (§ 373. odj. 1. al. I. k. p.).

Kako se iz ovih propisa vidi, zakon ne čini nikakve razlike medju svjedocima u postupku pred okružnim sudom, kada otpada potreba zaklinjanja. Prema tome valja zaključiti, da zakon u tom slučaju sve svjedoke izjednačuje. Iz toga izilazi, da se u postupku pred okružnim sudom, kada otpada potreba zaklinjanja, nijedan svjedok niti zaklinje, niti mjesto zakletve daje svečano obećanje.

Nu pošto u postupku pred okružnim sudom postoji i zakletva i svečano obećanje, slijedi, da će se, kada postoji potreba zaklinjnja, svjedoci, koji pripadaju kakvoj vjeroispovijesti, zaklinjati, a da će svjedoci, koji ne pripadaju nikakvoj vjedoispovijesti, mjesto zakletve dati svečano obećanje. I zakletva i svečano obećanje dolaze u postupku pred okružnim sudom samo onda, kada postoji potreba zaklinjanja.

Pošto u postupku pred sreskim sudom, gdje je takodjer moguća zakletva, nema nikakvoga naročitog propisa o načinu polaganja zakletve, izilazi, da će se propisi, koji postoje za okružni sud o načinu polaganja zakletve primjenjivati i na postupak pred sreskim sudom, kada postoji potreba zaklinjanja. To slijedi iz § 374. k. p., koji veli: »Za postupak pred sreskim sudom zbog krivičnih djela, za koja je ovaj nadležan, vrijede naredjenja ovoga II. otsjeka, a u koliko ovdje o pojedinim točkama postupka nema naročitih propisa, primjenjivat će se naredjenja ovoga zakona o postupku pred okružnim sudom.« Kako su propisi o načinu polaganja zakletve za postupak pred okružnim sudom sadržani u §§ 177. i 178. k. p., to će se ovi §§ u smislu § 374. k. p. primjenjivati uvijek i na postupak pred sreskim sudom, kada postoji potreba zaklinjanja. To će biti uvijek, kada stupi koji slučaj iz § 381. odj. 2. k. p.

U tom će slučaju svjedoci, koji pripadaju kakovoj vjeroispovijesti, polagati zakletvu, a svjedoci, koji ne pripadaju nikakvoj vjeroispovijesti dat će mjesto zakletve svečano obećanje, da će po svojoj savjesti kazati istinu (§ 177. k. p.).

Četvrta razlika: Da je svečano obećanje iz § 177. odj. 4. k. p. prinudno kako za sud tako i za svjedoke, koji ne pripadaju nikakvoj vjeroispo-

Digitized by Google

vijesti, ne treba naročito obrazlagati. Svjedoci će ovo svečano obećanje morati dati, jer je imperativno propisano (»dat će«). Da je ovo svečano obećanje prinudno i za sud, slijedi iz činjenice, što se sud ovim svečanim obećanjem m o r a zadovoljiti. Sud ne smije da povrh ovoga svečanog obećanja traži još i zakletvu. Izraz »dat će« jednako je obvezatan za sud kao i za svjedoke.

A da je svečano obećanje iz § 381. od. 1. al. I. k. p. fakultativno, izlazi iz teksta zakona. »Umjesto zakletve m o ž e s e sudac zadovoljiti, da od svjedoka traži svečano obećanje, da će govoriti istinu« (§ 381. odj. 1. al. II. k. p.). Iz izraza »može« na prvi pogled je jasno, da se sudac sa ovim svečanim obećanjem ne mora zadovoljiti, jer izraz »može« nije nikakav imperativ. Prema tome sudac može ići i preko ovoga svečanog obećanja. On može i onda, kada je svjedok već dao svečano obećanje, zahtijevati još i zakletvu od istoga svjedoka, ako drži potrebnim.

Ni svjedok nije dužan ovo svečano obećanje uvijek dati, jer je osim njega moguća i zakletva. Svjedok će ovo svečano obećanje ipak uvijek morati dati, kada sudac zatraži. Ovo svečano obećanje za suca nije nikada prinudno, a za svjedoka je samo relativno prinudno.

Peta razlika: Svečano obećanje iz § 177. odj. 4. k. p. isključuje zakletvu. Svjedoci, koji ne pripadaju nikakvoj vjeroispovijesti, nikada ne polažu zakletve. Umjesto zakletve mogu oni dati samo svečano obećanje, jer je jedino za njih ono prinudno propisano (§ 177. odj. 4. k. p.), kad postoji potreba zaklinjanja. — Svečano obećanje iz § 381. odj. 1. al. II. k. p. naprotiv ne isključuje zakletve, jer se sudac ne mora njime zadovoljiti. Da li se može zadovoljiti sa svečanim obećanjem, sudac znade tek onda, kada je svjedok svečano obećanje već dao. Ako se sudac sa ovim svečanim obećanjem ne zadovolji, onda je dalja i jedina mogućnost za potvrdu iskaza zakletva. Kad se dakle sudac ne zadovolji samim svečanim obećanjem, onda će se svjedok na svoj iskaz još i zakleti. — Čim je iza svečanog obećanja moguća još i zakletva, tada je jasno, da ovo svečano obećanje ne isključuje zakletvu.

Šesta razlika: § 178. navodi lica, koja su isključena od polaganja zakletve. »Ne će se zaklinjati lica: 1. za koja je dokazano ili koja su sumnjiva, da su izvršila ili učestvovala u krivičnom djelu, zbog koga se ispituju; 2. koja su presudom lišena časnih prava; 3. koja u vremenu ispita nisu navršila šestnaestu godinu života; 4. kod kojih je duševna snaga opažanja ili pamćenja znatno oslabljena; 5. koja su s okrivljenikom, protiv koga svjedoče, u takvom neprijateljstvu, da je sumnjiva potpuna vjerodostojnost njihova iskaza; — i 6. koja su na ispitu navela važne okolnosti, za koje je dokazano, da su neistinite, a ona ne mogu dokazati, da su to iz pomutnje učinila. Ako su se ova lica zaklela, zakletva ne će vrijediti.« (§ 178. k. p.)

Pošto § 178. k. p., govoreći o zakonskim smetnjama zaklinjaju, ne čini nikakve razlike medju svjedocima, i jer su ove zakonske smetnje moguće i kod svjedoka, koji ne pripadaju nikakvoj vjeroispovijesti, to nema sumnje, da se ovaj § odnosi i na svečano obećanje iz § 177. odj. 4. k. p.

Razlog, zašto se ne zaklinju svjedoci, koji ne pripadaju nikakvoj vjeroispovijesti, leži u religiji. Zakletvi dakle kod svjedoka, koji ne pripadaju nikakvoj vjeroispovijesti, stoje na putu r e l i g i o z n e, a ne z a k o n s k e smetnje. Kako § 178. k. p. sadržava ne religiozne, nego zakonske smetnje za-

Digitized by Google

klinjanju, koje su zajedničke svim svjedocima, to je jasno, da se ove zakonske smetnje odnose i na lica, koja ne pripadaju nikakvoj vjeroispovijesti.

Kada su dakle lica, koja pripadaju kakvoj vjeroispovijesti, isključena od polaganja zakletve (§ 178. k. p.), tada su lica, koja ne pripadaju nikakvoj vjeroispovijesti, isključena od svečanoga obećanja (§ 177. odj. 4. k. p.). Prema tome zakonske smetnje iz § 178. k. p. važe kako za zakletvu, tako i za svečano obećanje iz § 177. odj. 4. k. p.

Da vidimo, kako je sa ovim zakonskim smetnjama kod svečanoga obećanja iz § 381. odj. 1. al. II. k. p. Ovo je naročiti propis u postupku pred sreskim sudom, kad otpada potreba zaklinjanja. Kao specijalan propis ne smije se tumačiti ekstenzivno, već se mora tumačiti doslovno onako, kako glasi, jer za postupak pred sreskim sudom zbog krivičnih djela, za koja je sreski sud stvarno nadležan, vrijede naredjenja II. otsjeka § 374. odj. I. k. p. Tek kada nema naročitih propisa u ovom otsjeku, vrijede naredjenja zakona o postupku pred okružnim sudom (§ 374. odj. 2. k. p.). Pošto specijalno naredjenje za postupak pred sreskim sudom, kada otpada potreba zaklinjanja, postoji (§ 381. od. 1. al. II. k. p.), to se ono imade i primjenjivati.

Kako svečano obećanje iz § 381. odj. I. al. II. k. p. poznaje samo jedno ograničenje, a to je, da je vezano na postupak pred sreskim sudom, kada otpada potreba zaklinjanja, to izilazi, da kod njega d r u g i h o g r a n i č e n j a nema. Prema tome ograničenje iz § 178. k. p., koje vrijedi za zakletvu i za svečano obećanje iz § 177. odj. 4. k. p., kod svečanoga obećanja iz § 381. odj. 1. al. II. k. p. otpada, jer nije kod ovog svečanoga obećanja n a r o č i t o propisano. Kada bi ovo ograničenje postojalo i kod svečanoga obećanja iz § 381. odj. 1. al. II. k. p., bio bi ga zakon bezuvjetno i propisao, kako je to u postupku pred sreskim sudom, kada postoji potreba zaklinjanja, učinio (§ 381. odj. 2. k. p.). Ma da su propisi o načinu polaganja zakletve isti u postupku pred sreskim sudom kao i u postupku pred okružnim sudom, ipak je zakon, govoreći o zakletvi u postupku pred sreskim sudom, i posebice istakao, kada će zakletva izostati, pozvavši se u zaporki na § 178. k. p. (§ 381. odj. 2. k. p.). Zakon je to učinio zbog toga, da ne bude nikakve sumnje, da je način polaganja zakletve jednak i u postupku pred sreskim sudom, kakov je i u postupku pred okružnim sudom.

Izilazi dakle, da će svečano obećanje iz § 381. odl. 1. al. II. k. p. moći dati i lica, kod kojih zaklinjaju ili svečanom obećanju iz § 177. odj. 2. k. p. stoje na putu zakonske smetnje iz § 178. k. p.

Iz razlika, koje smo kod ova dva svečana obećanja ustanovili, slijedi ova definicija svečanih obećanja: Svečano obećanje iz § 177. odj. 4. k. p. je ono, koje daju svjedoci, koji ne pripadaju nikakvoj vjeroispovijesti, kada postoji potreba zaklinjanja, bez obzira da li je to u postupku pred okružnim ili sreskim sudom. Svečano obećanje iz § 381. odj. 1. al. II. k. p. je ono, koje u postupku pred sreskim sudom, kada otpada potreba zaklinjanja, daju svi svjedoci bez obzira, da li pripadaju kakvoj vjeroispovijesti, ili ne pripadaju nikakvoj vjeroispovijesti.

Iz ovih definicija lako je sada naći, koje je svečano obećanje u smislu § 145. k. z. ravno zakletvi. Na prvi pogled izbija, da je to svečano obećanje iz § 177. odj. 4. k. p., jer su jedino svjedoci, koji ne pripadaju nikakvoj vjeroispovijesti u slučaju, kada postoji potreba zaklinjanja, zakonom oslobo-

Digitized by Google

djeni polaganje zakletve i oni tada jedini daju ovo svečano obećanje. S ovim njihovim svečanim obećanjem sud se mora zadovoljiti.

Svečano obećanje iz § 381. odj. 1. al. II. k. p., nije takvo. Sudac se sa ovim svečanim obećanjem ne mora zadovoljiti.

Svjedoci dakle, koji u postupku pred sreskim sudom, kada otpada potreba zaklinjanja, svjedoci u postupku pred okružnim sudom za lažne iskaze bodjeni polaganja zakletve. Zbog toga ovo njihove svečano obećanje nije ravno zakletvi.

Tako krivični zakon. To je i duhu zakona o sudskom krivičnom postupku. Naglasili smo u početku, da u postupku pred sreskim sudom za djela, za koja je ovaj nadležan, postoje samo dva načina saslušavanja svjedoka: svečano obećanje i zakletva. Kada bi ovo svečano obećanje bilo ravno zakletvi, tada bi svjedoci u postupku pred sreskim sudom, ako su štogod lažno iskazali, bez obzira, da li su položili zakletvu ili dali svečano obećanje, uvijek odgovarali po § 144. k. z. Došli bi dakle u gori položaj nego li svjedoci u potsupku pred okružnim sudom, kada otpada zakletva. Kad otpada potreba zaklinjanja svjedoci u postupku pred okružnim sudom za lažne iskaze odgovaraju po § 146. k. z. Protivilo bi se duhu zakona, kad bi svjedoci u postupku pred sreskim sudom bili u gorem položaju od svjedoka u postupku pred okružnim sudom. Djela, za koja je nadležan okružni sud, svakako su teža od djela, za koja je nadležan sreski sud.

Prema tome ne bi bilo logično, da svjedoci u postupku pred sreskim sudom odgovaraju po težim propisima za lažne nezaklete iskaze, nego li u istom slučaju svjedoci u postupku pred okružnim sudom. — Kada bi svečano obećanje iz § 381. k. p. bilo ravno zakletvi, tada bi bila u postupku pred sreskim sudom zakletva sasvim suvišna, jer bi sankcija iskaza bila postignuta već samim svečanim obećanjem. Pošto zakon dopušta u postupku pred sreskim sudom povrh svečanog obećanja još i zakletvu, onda on time i formalno naglašava, da je razlika izmedju ovoga svečanog obećanja i zakletve.

Ova je razlika, kako smo vidjeli došla do potpunoga izražaja i u stvarnom pogledu u krivičnom zakonu.

Suparničarstvo[1] i glavna intervencija po novom grpp.

Napisao dr. Passek Nikola, odvjetnik u Karlovcu.

Suparničarstvo (učešće u parnici, litis - consortium) je po novom gradjanskom parbenom postupku u mnogom bitno različno od suparničarstva po prijašnjem hrv. gradj. parb. postupniku, a mnogi propisi su za nas na području apelacionoga suda u Zagrebu (banskoga stola) posve novi. Ne će stoga možda biti suvišno, da se u užem okviru razloži to novo suparničarstvo u njegovoj bitnosti, držeći se kod toga više praktične strane toga pitanja i

[1] Mnogi upotrebljavaju riječ »suparništvo«. No mislim, da ta riječ jezično nije dobra. Suparništvo znači više »rivalitet«, jer dolazi od riječi »suparnik« (rival). Ispravnija je riječ »suparničarstvo«, jer dolazi od riječi »suparničar«. Konačno »suparničari« skoro nikada nisu i »suparnici« (rivali) nego obično u nevolji drugovi, kojima su interesi većinom zajednički.

Digitized by Google

ostajući kod teorije samo onoliko, koliko je to praktičnomu pravniku neophodno potrebno.

Kako je poznato suparničarstvo nastaje, kada bilo na aktivnoj (tužiteljskoj) bilo na pasivnoj (tuženičkoj), bilo na obje strane istodobno sudjeluje više osoba. Uslijed toga možemo govoriti o aktivnom i pasivnom suparničarstvu, a može biti ono i obostrano.

Neumann definira ukratko suparničarstvo kao procesualni odnos, uslijed kojega više osoba u zajednici bilo da tuže, bilo da su tuženi. On tvrdi, da suparničarstvo u svojem temelju nije ništa drugo, nego subjektivna kumulacija više tužaba u jednu tužbu. Subjektivna zato, jer se subjekti parnice (stranke) kumuliraju, za razliku od objektivne kumulacije, gdje se kumuliraju razni tužbovni zahtjevi (objekti parnice § 322. novoga grpp.).

Suparničarstvo nastaje bilo voljom stranaka — dobrovoljno suparničarstvo, bilo silom posebnih zakonskih propisa — prisilno suparničarstvo. Kako suparničarstvo nastaje voljom stranaka o tom govore §§ 112., 113., 117. i 121. novoga grpp., a o njegovom učinku govore §§ 114., 115. i 116. istoga gradj. par. postupnika.

Teorija (Neumann, Schrutka, i dr.) dijele suparničarstvo u dvije glavne vrste: pravo ili materijalno suparničarstvo, te nepravo ili procesualno suparničarstvo. Dioba u ovom smislu je nastala s obzirom na temelj (uzrok), radi kojega je uopće do suparničarstva došlo t. j. dioba s obzirom na postanak suparničarstva uopće. Svaka od ovih dviju vrsta dijele se opet u dvije podvrste i to: obično (jednostavno) te jedinstveno (nedjelivo) suparničarstvo, — a ova posljednja dioba u podvrste nastaje s obzirom na učinak same presude za pojedine suparničare. — O prvim dvjema vrstama materijalnom i procesualnom suparničarstvu govori § 112. novoga grpp., o običnom suparništvu § 114., a o jedinstvenim § 115. istoga gradj. par. postupnika.

Povrh svega toga postoji još i nužno suparničarstvo, koje svoj temelj ima u materijalnom, a ne u procesualnom pravu. — Logično je, da suparničarstvo može postojati i u postupku na protutužbu, ako ono postoji već u prvom (glavnom) postupku — s tom razlikom, da su u protutužbi aktivna i pasivna strana izmijenjene.

Po § 112. t. 1. materijalno (pravo) suparničarstvo nastaje, kada su suparničari u pogledu spornoga predmeta u pravnoj zajednici ili se njihova prava i obaveze osnivaju na istom činjeničnom i pravnom temelju (naslovu). Po § 112. t. 2. formalno (nepravo) suparničarstvo pako postoji onda, ako su predmet spora zahtjevi ili obaveze iste vrste, koje se osnivaju na bitno istovrsnom (ne istom!) činjeničnom i pravnom temelju, a postoji mjesna i stvarna nadležnost istoga suda za svakoga pojedinoga tuženika. — Ovo treba primjerom razjasniti.

Materijalno suparničarstvo postoji na pr. kada je više osoba nerazdjeljivo stvarno ovlašteno na nekoj stvari ili prema tome stvarnom ovlaštenju u obavezi. Ovamo spadaju slučajevi suparničarstva ili drugoga stvarnoga suovlaštenja kod nasljedstva i stvarnih prava. Nadalje slučajevi suovlaštenja odnosno suobaveza iz korealnih ili solidarnih obaveznih odnošaja. Nadalje spadaju ovamo i slučajevi, kada je temelj prava ili obaveza više osoba, iz kojega temelja ta prava i obaveze proističu, činjenično (faktično) i pravno jedan te isti: — primjerice ako ta prava ili obaveze niču iz jednoga istoga ugovora ili iz jedne iste nedopuštene radnje (obliga-

Digitized by Google

tiones ex delicto) — dakle u svim slučajevima, kada prava i obaveze više osoba proističu iz jednoga istoga pravnoga temelja (naslova).

Z u g l i a kaže, da je onda suparničarstvo materijalno, ako je medju suparničarima postojala još prije podizanja tužbe stanovita materijalno-pravna veza obzirom na predmet parnice. Ova je definicija nešto malo manjkava, jer ne kaže, kakova je ta »stanovita« materijalno-pravna veza. Medjutim ta materijalno-pravna veza je gornjim primjerima nešto bolje označena.

F o r m a l n o s u p a r n i č a r s t v o nastaje n. pr. kada jedan trgovac tuži više svojih mušterija jednom tužbom, kojima je davao svoju robu uz iste uvjete; kada više namještenika tuži poslodavca, kod kojega su bili namješteni pod istim uslovima, kada više vjerovnika zajedno pobija pravna djela prezaduženika; kada vlasnik kuće otkazuje većemu broju stanara, koji su stanovali kod njega uz iste uvjete; kada tutor nezakonitoga djeteta tuži za alimentciju, a nezakonita mati za porodjajne troškove i t. d.

Z u g l i a definira formalno suparničarstvo, gdje medju suparničarima nije postojala prije tužbe stanovita materijalno-pravna veza, već se ista veza pojavila tek u parnici (tužbi). — Kako se vidi iz gornjega, ovakovo formalno suparničarstvo je kod nas na području banskoga stola dosada bilo nepoznato. Svakako ćemo mu morati u praksi posvetiti veću pažnju.

Materijalno suparničarstvo pokazuje svoju glavnu značajku u pitanju nadležnosti. Po § 90. novoga grpp. više lica, za koja inače postoji opća mjesna nadležnost pred različitim sudovima, u koliko ne postoji za spor koja zasebna zajednička nadležnost (n. pr. iz § 77., 85.—87. ili 101. novoga grpp. i t. d.), mogu biti tužena kao suparničari pred svakim domaćim sudom, kod kojega postoji opća mjesna nadležnost za jednoga samo suparničara, — odnosno ako ima glavnih ili sporednih obvezanika, gdje je mjesna nadležnost glavnoga obvezanika. Ne može biti nadležan samo onaj sud, koji po § 101. st. 3. novoga grpp. ne može biti nadležan ni po izričnom sporazumu stranaka.

Što se tiče stvarne nadležnosti vrijede propisi § 50. novoga grpp. t. j. kod materijalnoga suparničarstva (§ 112. t. 1. novoga grpp.), gdje odlučuje vrijednost spora za stvarnu nadležnost, uzima se za temelj zbroj svih utuženih zahtjeva i prema tome se stvarna nadležnost prosudjuje. — Ovo potonje ne vrijedi za formalno suparničarstvo (§ 112. t. 2. novoga grpp.), kako ćemo kasnije vidjeti.

Nadalje se traži kod materijalnoga suparničarstva, da glede svih suparničara bude moguć i jedan te isti postupak t. j. ne može se voditi protiv jednoga suparničara mandatni, a protiv drugoga redoviti postupak. Bagatelni i redovni postupak kod sreskoga suda se može spojiti, jer se bagatelni postupak ne smatra posebnom vrsti postupka.

Kod formalnoga suparničarstva značajno je takodjer pitanje nadležnosti i u tome se isto bitno razlikuje od materijalnoga suparničarstva. — Prvo kod formalnoga suparničarstva kod mjesne nadležnosti mora sud, kod kojega će se dići tužba, biti nadležan mjesno za svakoga pojedinoga tuženoga napose; — dakle se nadležnost ne ravna samo po jednom od tuženih kao kod materijalnoga suparničarstva. Kod stvarne nadležnosti valja kod formalnoga suparničarstva paziti na to, da za svaki pojedini zahtjev mora biti sud tužbe i stvarno nadležan. Ali kod toga po našem novom gradj. par. postupniku ne smeta činjenica, da zbroj tih zahtjeva eventualno premašuje stvarnu nadležnost dotičnoga suda. Tako kaže Zuglia punim pravom s obzirom na § 322.

Digitized by Google

novoga grpp. Po austrijskom postupku, zapravo tumačenju bečkoga vrhovnoga suda, je valjalo paziti i na zbroj tih zahtjeva, da ne bi taj zbroj promašio stvarnu nadležnost suda, kod kojega je tuženo.

Neumann ukratko navodi pretpostavke materijalnoga i formalnoga suparničarstva ovako:

1. materijalno suparničarstvo traži pretpostavke § 112. t. 1. novoga grpp., zatim mjesnu nadležnost po § 90. grpp. (osim § 101. stav. 3.), te stvarnu nadležnost po § 50. grpp. — ali po zbroju svih tužbovnih zahtjeva;

2. formalno suparničarstvo traži pretpostavke § 112. t. 2., zatim mjesnu i stvarnu nadležnost s obzirom na svakoga pojedinoga suparničara i s obzirom na svaki pojedini tužbovni zahtjev — a bez obzira na zbroj tužbovnih zahtjeva (ovo potonje po našem novom grpp. s obzirom na § 322. novoga grpp.);

3. za obje vrste suparničarstva treba da je moguća jedna te ista vrsta postupka s obzirom na sve suparničare. Ako to nije moguće ne može biti suparničarstva.

Dioba u materijalno i formalno suparničarstvo je nastala, — kako smo već rekli — s obzirom na postanak (temelj) samoga suparničarstva, dok dioba na obično i jedinstveno suparničarstvo nastaje, ako se ima u vidu učinak presuda na pojedine suparničare, — dakle učinak suparničarstva.

Obično suparničarstvo je tamo, gdje se učinak presude ne mora nužno protegnuti i na sve suparničare, a nasuprot jedinstveno suparničarstvo nastaje, kada se po prirodi spornoga odnošaja ili po kojem zakonskom propisu učinak presude imade protegnuti na sve suparničare. Kod jedinstvenog suparničarstva suparničari čine jednu jedinu parničnu stranku, kod običnoga suparničarstva toga nema. Kod običnoga suparničarstva je svaki suparničar naprama protivniku toliko samostalan, da radnje ili propuštanje jednoga suparničara drugome niti koriste niti štete (§ 114. novoga grpp.). Radi toga se može protiv suparničara, koji su uredno pozvani, a nisu pristupili, postupati zasebno radi izostanka, i ako su drugi suparničari pristupili. Priznanje ili odreknuće suparničara, koji je pristupio, ne može dovesti do osude drugoga suparničara. Ako se mora ročište odgoditi, na novo ročište se oni, koji nisu pristupili, a bili su prije valjano pozvani, uopće više ne pozivaju.

Glavni učinci običnoga suparničarstva jesu po Neumannu:

1. Formalno jedinstvena rasprava, u koliko sud po §-u 252. novoga grpp. ne odredi odijeljeno raspravljanje. Svakomu suparničaru proti protivniku i obratno pristoji pravo samostalnih navalnih i obranbenih sredstava. Svaki suparničar može sam za sebe dati priznanje, odreknuće, za sebe povući tužbu i t. d. No ako nije odredjeno raspravljanje po §-u 252. novoga grpp., smrt jednoga suparničara dovodi do prekida postupka po §-u 219. novoga grpp.;

2. Formalno jedinstvena osuda (t. j. u jednom aktu) i ako ista za pojedine suparničare može razno da ispadne. Dakako, da nema tamo jedinstvene osude, gdje je suparničar sudjen već prije iz ogluhe, priznanja ili odreknuća ili medjutomnom presudom ili i konačnom presudom, koja je prije dozrela, nego li presuda za ostale suparničare.

3. Jedinstvo kod proteka rokova po §-u 191. novoga grpp. tako, da se dotična parbena radnja može poduzeti tako dugo, dok teče rok ma bilo ko-

Digitized by Google

jemu od suparničara. Tako tvrdi Neumann i ostali austrijski tumačitelji, ali austrijska praksa se toga nije držala.

Pripominjem, da Zuglia nasuprot tvrdi, da se propisi §-a 191. novoga grpp. odnose samo na t. zv. jedinstveno suparničarstvo. To stanovište nema na zakonu izričnog oslona, jer se u §-u 191. novoga grpp. ne čine nikakove razlike izmedju pojedinih vrsti suparničarstva. Ali to je stanovište logički s obzirom na bit pojedinih suparničarstva potpunoma opravdano i držimo, da će ga praksa zauzeti. Prema tome kod običnoga suparničarstva tekao bi za svakoga suparničara njegov zasebni rok za njegovu parničnu radnju samostalno, kada je i inače u svemu samostalan.[2])

4. Svaki suparničar imade pravo, da podnosi prijedloge, koji služe toku parnice (§ 116. novoga grpp.);

5. Dužnost imenovanja zajedničkoga punomoćnika za primanje dostave po §-u 295. novoga grpp. i uz tamo navedene posljedice, ako to ne učine;

6. Svaki suparničar po §-u 513. novoga grpp. imade da dobije po jedan otpravak osude odnosno njihov punomoćnik za primanje dostava za svakoga po jedan primjerak, osim ako svi imadu zajedničkoga parničnoga punomoćnika;

7. Ako se imade preslušati stranka radi dokazivanja, odlučuje sud prema §-u 469. novoga grpp. po slobodnoj rasudbi, koje će od suparničara preslušati;

8. Pravni lijek uložen po jednom suparničaru vrijedi samo za onoga, koji ga je uložio — a isto tako i rješenje toga pravnoga lijeka. Drugačije kod jedinstvenoga suparničarstva;

9. Siromaško pravo jednoga suparničara vrijedi samo za njega, a ostali plaćaju sve pristojbe u cijleosti, pa i one za siromašnoga suparničara. Regres medju njima dakako ostaje netaknut.

Kod jedinstvenoga suparničarstva polazi zakon sa stanovišta, da su razne presude medju takovim suparničarima pravno nemoguće. Gradjanski postupnik kod jedinstvenoga suparničarstva ne traži, da svi oni, koji su na predmetu parbe interesirani, moraju tužiti odnosno moraju biti tuženi. Prema tome jedinstveno suparničarstvo može biti — ali ne mora biti — i nužno suparničarstvo.

Zuglia definira nužno suparničarstvo kao takovo, gdje po naročitom pravnomu propisu ili prirodi pravnog odnošaja moraju u parnici sudjelovati svi oni, kojih se pravni odnošaj tiče. Koji su »svi oni, kojih se pravni odnošaj tiče«, kazuje materijalno a ne procesualno pravo. Ako naime tuži tužitelj, koji nije mogao sam da tuži ili tuži samo nekoje, a morao je i druge, ne može takova tužba iz procesualnih razloga biti odbijena, a niti vraćena na popravak u smislu §§ 183. i 184. novoga grpp., već može tužba biti odbijena istom nakon usmene rasprave iz materijalno pravnih razloga radi promašene bilo aktivne bilo pasivne legitimacije. Ne moraju u svima slučajevima, gdje se učinak osude imade protegnuti na sve suparničare — dakle u svima slučajevima jedinstvenoga suparničarstva — sve te osobe, kojih se pravni odnos parnice tiče, u parnici i sudjelovati.

Nužno je n. pr. suparničarstvo po §-u 122. steč. zakona, jer vjerovnici, kojima su tražbine osporene u stečaju, moraju tužiti sve one, koji tražbinu

---

2) Vidi u ostalom: Zuglia-Verona. Zakonik o sud. post. u gradj. parnicama, bilješka ispod § 191.

Digitized by Google

osporavaju. Ovo je i jedinstveno suparničarstvo. Nužno je suparničarstvo, kada glavni intervenijent tuži tužitelja i tuženoga prve (glavne) parnice, — ali može, no ne mora, biti i jedinstveno, jer za svakog od tih tuženih može ispasti razna osuda.

Primjeri jedinstvenoga suparničarstva po prirodi pravnoga spora bi bili: Golo ustanovljenje dužnosti, da se razvrgne zajednica dobara na zahtjev jednoga suvlasnika protiv drugih, može se samo jedinstveno ustanoviti. Tužba na ustanovljenje neke poljske služnosti i o obujmu te služnosti, kada postoje više suvlasnika bilo služećega bilo gospodujućega dobra, radja jedinstveno suparničarstvo i t. d.[3])

Korealne i solidarne obveze ne moraju, ali mogu roditi jedinstveno suparničarstvo. Naime i kod solidarnih dužnika ne mora osuda ispasti jedinstveno s razloga, što jedan od solidarnih dužnika može imati valjanih specijalnih prigovora protiv tužitelja vjerovnika, kojih prigovora drugi suparničar nema. Po sili zakona jedinstvena su suparničarstva iz tužbi po zakonu o ovršenju n. pr. iz §-a 212. i 36. toga zakona, pa već spomenuti § 122. steč. zakona i t. d. U §-u 115. novoga grpp. je istaknut i procesualni učinak jedinstvenoga suparničarstva u riječima »tako da se u slučaju, ako pojedini suparničari propuste koju parničnu radnju, dejstvo parničnih radnja, koje su izvršili drugi suparničari, proteže i na njih.«

Tako n. pr. odgovor na tužbu vrijedi za sve, ako ga je dao ma i jedan suparničar. Oglušna osuda (radi izostanka) može se izreći samo onda, ako svi suparničari budu valjano pozvani i svi ne pristupe. Mora li se ročište odgoditi, na novo ročište se pozivaju i oni suparničari, koji su izostali i ako su pravovaljano bili pozvani (§ 116. novoga grpp.). Pravomoćnost osude ne može uslijediti proti nijednom suparničaru, ako je bar jedan uložio pravni lijek. Nijedan od suparničara ne može dati priznanje, odreknuće, nagoditi se ili odreći se pravnoga lijeka. Ako suparničari dadu procesualne radnje i govore, koji su oprečni jedan drugome, prepušta se slobodnoj rasudbi suda po §-u 368. novoga grpp., da to ocijeni. Uzima se, kao da je jedna te ista stranka dala te oprečne procesualne radnje. Pravni lijek, uložen po jednom suparničaru, vrijedi i za one, koji su se pravnoga lijeka izrično odrekli. No Neumann kaže, da, ako je viša instancija odredila usmenu raspravu povodom pravnoga lijeka, na toj raspravi suparničar, koji pristupi može pravni lijek sam povući i za one, koji nisu pristupili. To svoje stanovište, koje inače nema uporišta u zakonu, Neumann pobliže ne obrazlaže. Prijedlog za povraćaj u predjašnje stanje po jednom suparničaru vrijedi i za ostale, samo što troškove povraćaja mora snositi sam predlagač (§§ 148. i 218. novoga grpp.).

Što se tiče rokova kod jedinstvenoga suparničarstva, potpuno vrijedi propis §-a 191. novoga grpp. Rok teče tako dugo, dok teče ma i za bilo kojega od suparničara. Kako stoji stvar sa rokovima kod običnoga suparništva, već smo to obrazložili, kada smo govorili o tom suparničarstvu pod t. 3. Inače vrijedi i za jedinstveno suparničarstvo sve ono, što smo već naveli u ovom članku, govoreći o običnom suparničarstvu pod točkom 4., 5., 6., 7. i 9., pa to ne ćemo ovdje ponavljati.

Što se tiče naknade troškova, kod svih suparničarstva vrijede propisi § 148. novoga grpp. — t. j. ako suparničari nisu solidarno obveazni odnosno

[3]) Ostale slučajeve vidi Verona-Zuglia, l. c. kod § 115

Digitized by Google

ovlašteni, troškovi se dijele po glavama. No i kod solidariteta ima se uzeti obzir na posebne parnične radnje pojedinih suparničara, te ove troškove posebno dosuditi odnosno na iste presuditi.

Moramo ponovno naglasiti, da § 112. novoga grpp. govori o suparničarstvu, koje nastaje voljom stranaka (dobrovoljno suparničarstvo), jer zakon kaže »osim slučajeva, koji su napose označeni u drugim zakonima, može i t. d.« Suparničarstvo ne po § 112. novoga grpp. već po sili zakona nastaje n. pr. u slučajevima §§ 86., 90., 117. i 113. novoga grpp., § 122. steč. zakona, te §§ 34., 35., 36. i 212. ovrš. zakona, zatim u pobojnim parnicama i t. d. Suparničarstvo nastaje takodjer povodom glavne intervencije i onda, ako nema uvjeta § 112. novoga grpp., — dakle po sili zakona. To je suparničarstvo svakako materijalno, a da li je jedinstveno ili obično ovisi o pojedinom slučaju.

Novi gradj. par. postupnik govori o glavnoj intervenciji u § 117. i to u poglavlju »Učešće trećih lica u parnici«, što nije ispravno, kako to Zuglia utvrdjuje, jer doista glavni intervenijent je u svojoj parnici stranka, a u prvotnoj parnici uopće ne sudjeluje, dakle nije treći umješač (treće lice) — nego samo onaj, koji prouzrokuje čisto suparničarstvo izmedju tužitelja i tuženoga prve (glavne) parnice povodom svoje tužbe protiv njih. Glavna intervencija treba da spada u poglavlje, koje govori o suparničarstvu, kako je u austr. postupku i učinjeno.

U §-u 117. novoga grpp. jasno je definirana glavna intervencija. Biće glavne intervencije jest, da treće lice protiv obiju stranaka već jedne tekuće parnice diže tužbu glede tužbovnoga zahtjeva prve (glavne) parnice, koji zahtjev toga trećega lica (glavnoga intervenijenta) isključuje zahtjev prvotužitelja u cijelosti ili posvema. Predmet parnice može biti samo stvar ili pravo. Nema stoga glavne intervencije, ako prva (glavna) parnica ide samo na ustanovljenje (utvrdjenje) istinitosti ili neistinitosti kakove isprave, ali imade glavne intervencije, ako prva parnica ide na ustanovljenje (utvrdjenje) kakovoga prava.

Tužbovni zahtjev glavnog intervenijenta, ako je predmet parbe stvar, ide ili na ustanovljenje protiv obojice stranaka prvoga procesa ili na ustanovljenje protiv jednoga na činidbu protiv drugoga. Iz ovoga je vidljivo, da glavna intervencija može roditi od zgode do zgode bilo jedinstveno bilo obično suparničarstvo izmedju prvotužitelja i prvotuženoga. Neumann navodi ove primjere: A tuži B-a na predaju stvari na temelju svoga prava vlasništva. Dok ta parnica teče C tuži obojicu i to A-a i B-a na priznanje (ustanovljenje) svoga prava vasništva na tul istu stvar, a B-a povrh toga na izdanje te stvari, jer je stvar u posjedu B-a. Ako B ne osporava vlasništva C-u, ali ipak ne će stvari da izruči C-u, jer mu to A tužbom priječi, C će tužiti A-a na ustanovljenje prava vlasništva a B-a na izručenje. Slično bi bilo, kad bi C tvrdio, da imade na stvar, koja je u parnici izmedju A-a i B-a glasom ugovora sa A-om založno pravo i s toga B nije dužan ni ovlašten, da stvar preda A-u. Tužba bi u tom slučaju glasila protiv A-a i B-a na ustanovljenje založnoga prava, a protiv B-a povrh toga na izručenje. — Ako je predmet parnice izmedju A i B-a ustanovljenje nekoga prava, koje C traži za sebe, to će tužba C-a protiv A-a i B-a glasiti na ustanovljenje toga prava.

Pravni temelj (naslov) prve (glavne) tužbe i intervenijentove ne mora biti isti, ali stvar odnosno pravo, o kojem se pravdaju prvotužitelj i prvo-

Digitized by Google

tuženi, mora biti istovjetno sa stvarju ili pravom, za koje tuži glavni intervenijent. Osim toga zahtjev intervenijenta mora djelomično ili sasvim isključiti zahtjev prvotužitelja.

Uslov za glavnu intervenciju jest, da je prva parnica u toku. Po §-u 327. novoga grpp. parnica je u toku, kada je tužba dostavljena tuženomu, a ako se zahtjev digne u toku parnice, onda, kada je taj zahtjev iznesen na usmenoj raspravi. Glavna intervencija može biti i kod protutužbe i kod medjuprijedloga za utvrdjenje (§§ 328., 331. i 354. novoga grpp.). U mjeničnom i mandatnom postupku glavna je intervencija istom onda moguća, kada padnu prigovori na tužbu, jer istom time počinje prva parnica teći. — U parnici smetanja posjeda ne može biti glavne intervencije, jer takova parnica ide samo na ustanovljenje činjeničkoga stanja zadnjega posjeda. U obraničkim procesima nema glavne intervencije, jer za takovu tužbu nije obranički sud nadležan (nema ugovora o izabranom sudu).

Učinci glavne intervencije su ovi:

1. Nadležnost suda u smislu §§ 91. i 93. novoga grpp. (forum atractionis). Bez obzira inače na mjesnu i stvarnu nadležnost nadležan je sud, pred kojim teče prva (glavna) parnica. Nema stoga glavne intervencije, ako intervenijent tuži svakoga prvobitnoga parničara napose ili tuži obojicu, ali ne kod suda, kod kojeg teče prva parnica. Ta nadležnost za tužbu glavnoga intervenijenta ostaje tako dugo, dok prva parnica ne prodje sve instancije ili dok ne bude inače pravosnažno riješena. Tužba intervenijenta se ali podnosi uvijek prvoj instanciji, ma da se prva parnica nalazi već kod više instancije.

Nadležnost suda prve parnice za parnicu intervenijenta ostaje i onda, ako se i uspostavi, da je prva (glavna) parnica dignuta kod nenadležnoga suda ili da je prva tužba odbijena radi prigovora rei iudicatae. Intervenijentova je naime parnica posve samostalna parnica i na nju nema prva (glavna) parnica nikakovoga formalnoga nego samo materijalnoga utjecaja. Isto vrijedi i obratno za prvu (glavnu) parnicu prema intervenijentovoj.

2. Glavni intervenijent nije suparničar ni parničar u prvoj (glavnoj) parnici, pa stoga može isti pristupiti istodobno kao sporedni intervenijent bilo kojoj stranci u prvom (glavnom) procesu (§ 118. novoga grpp.), a ako nisu obje parnice spojene odlukom suda u jednu raspravu (§ 251. novoga grpp.), može u prvom (glavnom) procesu i svjedočiti.

3. Može uslijediti prekinuće postupka prve (glavne) parnice uslijed tužbe intervenijentove, dok se parnica na intervenijentovu tužbu ne riješi i to u slučaju § 254. st. 1. ureda radi, a u slučaju §-a 254. st. 2. na prijedlog.

4. Za prvi (glavni) proces podijeljena parnična punomoć vrijedi i za proces glavne intervencije tako, da se tužba intervenijentova ima dostaviti parničnomu punomoćniku prvoga procesa (§ 132. t. 1., § 289. novoga grpp.).

Prednosti su glavne intervencije očito u tom, da se obje parnice t. j. prva i druga vode kod jednoga suda, kod jednoga suca ili senata, u jednoj raspravi, da se dokazala jedne parnice mogu upotrijebiti i za drugu. Ako bi se i vodile obje parnice i odijeljeno (§ 252. novoga grpp.), ipak su prednosti očite, što se tiče baš samih dokazala, jer ista ne treba ponavljati. Istina je, da glavni intervenijent može tužiti svakoga prvobitnoga parničara napose i kod njihovih nadležnih sudova, ali onda dakako ne dobiva tih i takovih prednosti. Prednost je još napose i u tom, što glavnom intervencijom nastaje suparničarstvo izmedju prvobitnoga tužitelja i tuženoga i bez obzira na pro-

Digitized by Google

pise § 112. novoga grpp., pa tako glavni intervenijent imade samo jednu parnicu umjesto dvije.

Prigovor nenadležnosti suda na tužbu glavnog intervenijenta je moguć, ali samo u tom okviru, da nema uopće uvjeta za glavnu intervenciju t. j. da ne teče prva (glavna) parnica, da spor jedne i druge parbe nije istovjetan i da zahtjev intervenijenta ne isključuje ni djelomično ni u cijelosti zahtjev prvoga tužitelja.

LITERATURA: Verona-Zuglia: Zakonik o sudskom postupku u gradjanskim parnicama, Zagreb, 1931.; Neumann: Kommentar zu den Zivilprozess-Gesetzen. I. B. Wien 1927.; Klein: Vorlesungen über die Praksis des Zivilprozesses, Wien 1900.; Emil Schrutka: Grundriss des Zivilprozessrechtes, Leipzig 1927.

Istovjetnost osoba i tijela kod zemljišno-knjižnih upisa

Napisao dr. Jeremić Stojan, odvjetnik u Novom Bečeju.

Po §-u 21. z. o z. k. upisi u zemljišnu knjigu su dopušteni jedino protiv onoga, koji je u vrijeme podnesene molbe u zemljišnoj knjizi upisan kao vlasnik zemljišta ili imalac prava, u pogledu kojega ima da se vrši upis, ili koji bude bar u isto doba kao takov uknjižen ili predbilježen.

Po §-u 27. st. 2. z. o z. k. u ispravama imaju biti označene osobe, koje učestvuju u pravnom poslu, i to tako da nije mogućno uzeti ih za druge osobe. — Dr. Čulinović Ferdo u svojem tumaču zemljišno-knjižnih zakona (str. 115) kaže, da u ispravama moraju biti točno i nesumnjivo odredjeni kako sam objekt, tako i subjekti upisa, te da radi točnije istovjetnosti treba naznačiti sve podatke, po kojima se razlikuju istovjetne osobe.

Po §-u 104. st. 1. točka 1) z. o z. k. zemljišno-knjižni upis se može se ima vršiti uknjiženje, treba da sadržavaju i točnu oznaku zemljišta, u pogledu kojega se uknjiženje ima vršiti.

Po §-u 104. st. 1. točka 1) z. o z. k. zemljišno-knjižni upis se može dozvoliti samo onda, kada iz zemljišne knjige u pogledu zemljišta ili prava ne proizlazi nikakva zapreka, zahtijevanomu upisu. Dr. Čulinović Ferdo u spomenutom tumaču (str. 291 t. 3.) kaže, da će zemljišnoknjižni sud odbiti molbu za upis, ako se iz stanja zemljišne knjige vidi, da knjižni prethodnik molitelja nije vlasnik nekretnine ili imalac odnosnoga prava, ili kada to pravo ili nekretnina i nije upisana u zemljišnoknjižnim ulošcima zamoljenoga suda, a naročito da će to biti slučaj u pogledu sumnje o istovjetnosti knjižnoga prethodnika, protiv koga se traži upis, ako se iz upisa u glavnoj knjizi posve jasno ne vidi istovjetnost prethodnih osoba.

Prednji zakonski propisi i tumačenja pretpostavljaju, razumije se, da su zemljišne knjige uredno vodjene, pa da su u njih (prema propisima §-a 1. zakona o unutrašnjem uredjenju, osnivanju i ispravljanju zemljišnih knjiga) zaista unešena po službenoj dužnosti sva zemljišta, koja su predmet upisivanja u zemljišne knjige, kao i da je upisivanje imena vršeno sa punom

Digitized by Google

pažnjom na oznake i nazive, po kojima se osobe mogu razaznavati, te da će već postojeće stare zemljišne knjige biti saobražene propisima novoga zakona o njima, svakako držeći se i zakona o ličnim imenima. Ta pretpostavka medjutim nije svuda i uvijek ispunjena.

Na području novosadskog apelacionog suda u pojedinim općinama postoje zemljišta, koja još uvijek nisu uopće unešena u zemljišne knjige; isto tako u pojedinim općinama nije izvršeno izjednačenje zemljišnoknjižnih mapa sa katastarskima, a neizjednačene mape su u tolikoj mjeri različne, da je po njima nemoguće izvršiti identifikaciju nekretnina. Ima takovih općina, u kojima je uslijed toga pravi haos u pogledu istovjetnosti nekretnina pisanih u zemljišnim knjigama na imenu nekoga vlasnika, i nekretnina, koje isti vlasnik posjeduje po katastarskom listu; mnoge osobe pisane su u zemljišnim knjigama kao vlasnici nekretnina, koje su stvarno izvanknjižno vlasništvo drugih osoba; za dugove zemljišnoknjižnih vlasnika bivaju založnim pravom opterećene i na javnim dražbama sudskim putem prodavane nekretnine, koje u prirodi posjeduju kao svoje treća lica; ima štoviše slučajeva, da su u zemljišnim knjigama na imenu nekoga lica upisane pod raznim oznakama dva puta jedne te iste nekretnine, ili pak takove, koje u prirodi uopće ne postoje. Koliko pravne nesigurnosti uzrokuju i koliko materijalne štete stvaraju ovakve pogrješne zemljišne knjige, nije potrebno naglašavati.

Istina, zemljišnoknjižni sud rješava molbe za upis prava u zemljišne knjige sa strogo formalnoga gledišta. Za dozvolu upisa u pogledu zemljišnoknjižnoga tijela je dovoljno, da je u ispravi i molbi za upis održana formalna saglasnost sa sadržinom zemljišne knjige, odnosno da su upotrijebljene one oznake nekretnina, koje se nalaze u zemljišnim knjigama; dovoljno je, da se slažu nazivi općina, brojevi uložaka, brojevi čestica, kulture zemljišta ili drugi nazivi nekretnina i naznačenje površine. Zemljišnoknjižni sud se po zakonu ne može upuštati u ispitivanje, da li su naznačene nekretnine istovjetne sa onima, na koje je upravljena prava volja stranke.

Zadaća i namjena ustanove zemljišnoknjižnih knjiga medjutim nije samo formalna. Načelo povjerenja u zemljišne knjige zahtijeva izvjesnu materijalnu istinitost njihova sadržaja. Barem u pogledu istovjetnosti tijela, koja su predmet upisa u zemljišne knjige, potrebno je ostvariti tu materijalnu istinitost i otkloniti pravnu nesigurnost i materijalnu štetu, koja nastaje uslijed toga, što zemljišne knjige nisu izjednačene sa katastrom i što zemljišta nisu uopće, ili su pak neistinito upisana u zemljišnim knjigama.

Pošto se zemljišnoknjižni sud po zakonu ima da zadovolji sa formalnom istovjetnošću, potrebno je čim hitnije sprovesti svuda izjednačenje zemljišnih knjiga sa katastrom, odnosno sačiniti nove mape i uloške prema faktičnomu posjedovnomu stanju, gdje god to nije do sada već učinjeno.

Dok neistovjetnost samih nekretnina kraj svih teških svojih materijalnih štetnih posljedica ne uzrokuje ni strankama ni sudovima poteškoće kod samih upisa u zemljišne knjige u toliko, što se zemljišnoknjižni sudovi zadovoljavaju sa formalnom saglasnošću izmedju zemljišnih knjiga s jedne strane a isprava i molbi s druge strane, dotle nesaglasnost zemljišnoknjižnih upisa u pogledu imena osoba sa uobičajenim ili pravim njihovim imenima čini i strankama i sudovima često velike smetnje zbog formalističkog ispitivanja istovjetnosti osoba.

Digitized by Google

Zahtijevanje zvaničnih općinskih uvjerenja o istovjetnosti osobe nazvane ili upisane različitim imenima uzrokuje strankama troškove i odugovlači podnošenje zahtjeva za upis u zemljišne knjige. Stranke su često nesigurne, da li da reskiraju podnošenje molbe bez uvjerenja o istovjetnosti ili da reskiraju vrijeme potrebno za pribavljanje toga uvjerenja; i u jednom i u drugom slučaju mogu pretrpjeti štetu: u prvom slučaju, da im bude molba odbijena i da izgube prvenstveni red, a u drugom slučaju da ispred njihove molbe stigne drugi kakov podnesak i da im se tako izmakne prvenstvo.

Po propisima §-a 105. z. o z. k., osim slučajeva odredjenih u §§ 52., 75. i 114. ovoga zakona i predvidjenih zakonom o zemljišnoknjižnim diobama, otpisima i pripisima, zemljišnoknjižni sud će kod svake zemljišnoknjižne molbe odlučiti o samoj stvari bez preslušanja stranaka i po pravilu bez prethodne odluke, a u odluci, koja se ima izdati, izrazit će izrijekom, da li se molbi udovoljava ili se ona odbija. Izuzetak čine jedino slučajevi po §§ 98. i 99. z. o z. k., kada nije moguće izvornik isprave podnijeti odmah s razloga, što se nalazi kod druge koje vlasti, i kada nema vjerodostojnoga prevoda, u kojim slučajevima će se molba, u svrhu da se sačuva prvenstveni red, zabilježiti u zemljišnoj knjizi s dodatkom: »dok stigne izvornik«, odnosno »dok stigne prevod«.

Ako nema dokaza o istovjetnosti osoba, prema propisima § 105. z. o z. k., nema mjesta nikakvoj prethodnoj odluci i nikakvomu saslušanju stranaka, nego se ima odlučiti odmah o samoj stvari i izraziti izrijekom, da li se molbi udovoljava ili se ona odbija. Po propisima zakona o zemljišnim knjigama nije predvidjeno niti pozivanje molitelja da nadopuni podnešenu molbu.

Propisi § 104. st. 1., toč. 1. zak. o zemlj. knjigama odredjuju, da se upis može dozvoliti samo, kad iz zemljišne knjige u pogledu zemljišta ili prava ne proizlazi nikakva z a p r e k a zahtijevanomu upisu. Takova zapreka nesumnjivo postoji, ako se molba odnosi n. pr. na Petrovića Jovana Nikolinog, a u zemljišnoj knjizi je upisan Petrović Jovan Milanov. Ali ako je u molbi označen samo Petrović Jovan, a u zemljišnoj knjizi Petrović Jovan Milanov, ili obratno, ne postoji zapreka za upis, nego samo s u m n j a o istovjetnosti osobe. Već i najmanja sumnja o istovjetnosti osobe dovoljna je po tumačenju dra Čulinovića F., da molba bude odbijena, čim se iz upisa u glavnoj knjizi ne vidi p o s v e j a s n o istovjetnost knjižnoga prethodnika. Ovakva primjena zakonskih propisa dovodi dotle, da bivaju dozvoljeni upisi na nekretnine pisane na imenu, koje je jednako sa imenom, označenim u ispravi i molbi, na osnovu koje se upis traži, iako nekretnine pripadaju stvarno različitoj osobi, dok se medjutim ne dozvoljavaju upisi na nekretnine, koje stvarno pripadaju istovjetnoj osobi, a samo je osoba na drugi način označena.

Najstrože primjenjivanje zakona o zemljišnim knjigama u pogledu dopustivosti upisa obzirom na oznaku knjižnoga prethodnika, kako izilazi iz tumačenja dra Čulinovića F., opravdano je samo ondje, gdje su i same zemljišne knjige uredjene prema propisima istoga zakona. Da bi zemljišne knjige mogle potpuno služiti svojoj svrsi i da ne bi oteščavale promet i uzrokovale štetu strankama, te da bi propisi o njihovu vodjenju mogli opravdano biti punom strogošću primjenjivani, potrebno je, da one budu dovedene u red na način, kako je zakonom odredjeno. Sve dotle medjutim, dok

Digitized by Google

to ne bude učinjeno, i svagdje tamo, gdje to nije postignuto, sud bi trebao da nadje načina, kako bi se izbjeglo odbijanju molbe barem u onim slučajevima, u kojima je istovjetnost knjižnoga prethodnika moguća, t. j. gdje razlike u oznakama osobe nisu takove, da je osnovana sumnja u istovjetnost. Petrović Jovan uvijek može biti da je sin Milanov, pa zato, što u molbi nije označeno, čiji je sin, a u zemljišnoj knjizi je i to označeno, to ne treba da onemogućuje upis.

Jedan od načina, koji je manje štetan, nego što je odbijanje molbe, možda bi bio: udovoljiti molbi svagdje, gdje postoji mogućnost istovjetnosti osobe, a rješenje o upisu otpraviti na onoliko i onakvih adresa, na koliko i na kakve sve načine je označena osoba, protiv koje je upis tražen, i osoba, koja je upisana u zemljišnim knjigama. Na taj način bi bio o dozvoljenom upisu obaviješten pravi knjižni prethodnik, te bi mogao pravovremeno zaštititi svoje pravo.

U svakom slučaju treba učiniti sve, što je potrebno, da zemljišne knjige i mape budu svagdje izjednačene sa katastarskima prema faktičnom stanju, te da upisi imaoca knjižnoga prava budu u buduće svagdje vršeni na jednak način, a na mjesto starih zapisnika i uložaka da budu čim prije osnovane propisne nove zemljišne knjige.

Službeni odnosi po zakonu o radnjama

Napisao dr. Kiršner Slavko, odvjetnik u Mitrovici.

I. — U zakonu o radnjama od 5. studenoga 1931. osnovan je pojam radnje, a to su zanatska, trgovačka i industrijska (tvornička) poduzeća. U načelu se za ova poduzeća, zvanja i zanimanja uredjuju službeni odnosi u drugom dijelu z. o r. U propisu § 1. z. o r. izuzeta su poimence nabrojana poduzeća i zvanja od važnosti zakona, »u koliko nije drukčije odredjeno«. Za takova zvanja djelomice je ustanovljeno, da ustanove o službenim odnosima važe i za njih prema § 443. z. o r. Radi preglednosti navodimo ova poduzeća (§ 1. st. 2. broj 1., 2., 4., 5., 6., 9., 12., 13. i 14.): poljoprivredna i šumska proizvodnja, te njihov uzgredan rad i poduzeća, ako se u njima u manjem obujmu preradjuju vlastiti proizvodi; rudarstvo i rudarska postrojenja, u koliko potpadaju pod odredbe rudarskoga zakona; poduzeća za plovidbu na moru i pomorsko brodarenje, u koliko su uredjena posebnim zakonom, ali s izuzetkom za lica, koja vrše službu na brodu, zatim ribarenje na moru; vazdušni saobraćaj; željeznička i brodarska poduzeća, zatim pomoćna njihova poduzeća i radionice za potrebe njihova saobraćaja; privatna nastava, privatne škole i slični zavodi s nastavnim značajem; rad cirkusa, menažerija, njihaljka, vrtuljaka, srećolova (igara na sreću) i slično; rad odvjetnika, kaznenih branilaca i javnih bilježnika, rad ovlašćenih inžinjera i arhitekata te rad geometara; rad liječnička i marvenih liječnika, zubnih tehničara, babica, zavoda za klinično ispitivanje, za liječenje i njegu bolesnika i rad apoteka, te rodilišta. Osim toga prostire se važnost zakona o radnjama i na privredne zadruge sa značajkama § 1. st. 3. z. o r., te na namještenike (»odgovarajuće«) prinudnih udruženja, saveza udruženja i udruženja, koja rade po zakonu o udruženjima, zborovima i dogovorima, kao i za namješte-

Digitized by Google

nike privrednih i staleških komora. Uredbama ministra socijalne politike i narodnoga zdravlja u sporazumu sa ministrom pravde mogu se ove odredbe zakona o radnjama protegnuti i na druga zvanja, u koliko za službene odnose ne postoje norme posebnih zakona. Odredbe zakona o radnjama za šegrte (učenike) može ministar socijalne politike i narodnog zdravlja uredbom proširiti i na takova zanimanja, koja ne potpadaju pod zakon o radnjama.

Službeni odnosi u poduzećima države izuzeti su od važnosti toga zakona po izričnoj ustanovi (§ 208. z. o r.). Kada druga javnopravna tijela i ustanove imadu poduzeća i radnje podložne zakonu o radnjama, onda se na pomoćno osoblje primjenjuju ustanove toga zakona, ako se služba osniva na ugoovru o službi. Ovo valja razumijevati tako, da se u pogledu službe činovnika, kojemu je službeni odnos osnovan na postavljanju na sistemizovano činovničko mjesto, dakle dekretom, zakon o radnjama ne će primijeniti, makar takov činovnik pretstojao i nekomu privrednomu poduzeću (gradski ekonom, koji pretstoji munjari). Drukčije se prosudjuju službeni odnosi primjerice montera u gradskoj munjari, jer se on ne postavlja dekretom na sistemizovano činovničko mjesto. Ovdje ne će biti mjerodavna vrsta uposlenja nego način postavljanja. Sumnjivi slučajevi rješavali bi se na osnovu statuta takove javnopravne ustanove ili tijela. U slučaju sumnje ministar trgovine i industrije rješava načelnom odlukom, da li izvjestan rad potpada pod odredbe zakona o radnjama (§ 2. z. o r.) pa takova odluka važi po prirodi stvari i za opseg važnosti naredjenja o službenim odnosima.

Potpada pod zakonska naredjenja o pomoćnom osoblju »sve pomoćno osoblje, bez razlike dobe i spola, koje je uposleno u radnjama (poduzećima) ovog zakona i bavi se ovim kao glavnim zanimanjem redovnim obavljanjem povjerene službe za ove radnje (poduzeća)« (§ 206. z. o r.). Kao pomoćno osoblje nabrajaju se u zakonu: šegrti-učenici, lica, koja kod radnja i poduzeća obavljaju podredjene poslove, pomoćnici-kalfe, zanatski i tvornički radnici i sva druga lica, kojima se u radnjama povjerava obavljanje trgovačkih, zanatskih i tehničkih službaba.

Iz ovoga i savezno s odredbom § 252. z. o r. treba zaključiti, da se na službinčad, namještenu kod radnja ili poduzeća, ne primjenjuju odredbe z. o r., nego službinski red. Bilo bi uostalom i izvještačeno, kada bi se i službinčad smatrala pomoćnim osobljem, jer se za ciljeve radnji od njihove službe dobiva samo relativna, a nikakova neposredna pomoć. I na ona lica, koja kod neke radnje služe, ali ne obavljaju trgovačke, zanatske ili druge, u konkretnoj radnji, tehničke službe, zakon o radnjama ne će se primjenjivati. Tako će biti izuzet stalno namješteni financijski stručnjak ili pravni savjetnik u nekom industrijskom poduzeću.

Praksa će naići na poteškoće, kad bude trebalo konkretno odlučivati o značajnom elementu iz § 206. z. o r., da uposlenje mora biti »kao glavno zanimanje redovito obavljanje službe«. Najpravilnije biti će svakako, da se u ovome nadje s jedne strane ograničenje zakona na same ugovore o službi (Lohnvertrag), a ne i na ugovore o djelu (Werkvertrag), a s druge strane ograničenje na stalne službene odnose, uslijed česa se isključuju zaposlenja nadničara ili samo prolazno zaposlenih lica (n. pr. knjigovodje, koji samo pomaže u radu, kada se pravi godišnja bilanca). Da li je uposlenje glavno

Digitized by Google

zanimanje pomoćnoga osoblja, može biti sporno u konkretnim slučajevima primjerice kod kalfa, koji obavljaju više obrta, kao što ima zidara, koji zimi rade neki drugi zanat; krznara, koji su i krojači, pa sezonski rade sad jedan sad drugi posao. Mislimo, da zakon ne isključuje, da netko ima više glavnih zanimanja i u razno vrijeme različita uposlenja, koja su mu sva glavna za sticanje sredstava za život. Ima ipak i takovih slučajeva, u kojima će se samo po veličini zarade iz jednoga rada prema cjelokupnomu prihodu lica moći ustanoviti, da li postoji značajka glavnoga zanimanja i redovitoga obavljanja službe.

Ugovori o službi jesu i n d i v i d u a l n i, sklopljeni neposredno izmedju službodavca i namještenika, ili k o l e k t i v n i, predvidjeni u § 209. z. o r., koje zaključuju pismeno službodavac ili službodavačka organizacija jedne ili više srodnih struka, na jednoj strani, i stručna služboprimačka organizacija na drugoj strani. Ovom odredbom §-a 209. z. o r. dobili smo zakonsko priznanje kolektivnog ugovora, koje je dosada u našem pravu nedostojalo. Kaže se, da se takovim kolektivnim pogodbama uredjuju medjusobna prava i dužnosti službodavaca i služboprimaca. Kako je zakon isključio prinudne organizacije i jedne i druge ugovorne strane, ostati će praksi, da u svakom konkretnom slučaju utvrdi kvalifikaciju službodavačkih i služboprimačkih organizacija za sklapanje kolektivnih ugovora. Djelovanje takovih pogodaba jest, da važe za sve pomoćno osoblje, koje je zaposleno u poduzećima službodavca ili službodavaca, za koje je takov ugovor zaključen. Pojedinačni ugovori sa služboprimcima takovih poduzeća ne će važiti, u koliko su nepovoljniji od kolektivne pogodbe.

Ugovor o službi po pravilu je u z n a k d n a d u u p l a ć i. Iznimka je kod šegrta-naučnika, koji su takodjer podvrgnuti zakonima o radnjama po izričnoj ustanovi. Po općem pravu (§ 1151. o g. z.) odredjena plaća u novcu značajni je elemenat pogodbe radnje za plaću, dok zakon o radnjama predvidja mogućnost, da službeni odnos bude besplatan (§ 211. z. o r.). — Ako nije iznos plaće ugovoren, on se odredjuje u visini primjerene plaće (§ 213. z. o r.), te je »mjerodavan običaj, koji postoji u mjestu poduzeća za preduzeće i pomoćno osoblje dotične vrste«. Opće pravo (§ 1152. o g. z.) propisuje, da u takovom slučaju plaću odredjuje sudac u nedostatku ugovora ili zakonske odredbe. Razlike nema, jer će i sudac u sporu preslušati vještake i tražiti mjerilo u mjesnim i stručnim odnosima i prilikama.

Po prinudnom pravu zakon ustanovljuje, da se plaće u novcu isplaćuju u dinarskoj valuti, pa će biti ništetna pogodba, ako to bude u zlatu ili stranoj valuti (§ 214. i 217. z. o r.), ali zato je opet dozvoljeno, da se sama visina plaće ustanovi u drugoj, a ne u dinarskoj vrijednosti. Zakon je htio da služboprimac ne bude isplaćivan možda u nekoj stranoj valuti sumnjive vrijednosti i da ne mora trpjeti štetu mijenjajući novac, možda i kod samoga službodavca, na svoju štetu. Zabranjeno je isplaćivanje zaslužbina u gostionicama, kavanama, kantinama i t. d., gdje se toče alkoholna pića. Plaća u stanu, ogrjevu, osvjetljenju i hrani je dozvoljena, ali se uredbom može zabraniti za pojedine vrste poduzeća ili za izvjesne krajeve i mjesta.

V r e m e n s k i isplaćuje se plaća po učinjenoj službi s iznimkom, ako je drukčije ugovoreno ili kod stanovitoga zaposlenja uobičajeno. Ugovorena mjesečna plaća i plaća po kraćim rokovima mora se isplaćivati posljednjega dana u svakom mjesecu, odnosno krajem pojedinoga posla t. j. ako to bude

Digitized by Google

u tečaju kalendarskoga mjeseca. I plaća po dužim rokovima od jednoga mjeseca mora se isplaćivati krajem svakoga kalendarskoga mjeseca. Pošto je to prinudno pravo, morat će se službeprimcu, koji je uz mjesečnu plaću nastupio službu polovinom mjeseca, posljednjega dana u istom mjesecu isplatiti polovica mjesečne plaće, pa od toga vremena dalja plaća dospijeva krajem kalendarskog mjeseca. — Plaća na sat ili prema pojedinim činidbama isplaćuje se krajem svake kalendarske sedmice, ako se radi o službama n i ž e g a reda, a krajem svakoga mjeseca kod uposlenja v i š e g a reda. Kod svršetka službenoga odnosa uvijek dospijeva i već zaslužena plaća (§ 212. z. o r.). Zakon predvidja ministarsku odredbu, da se u izvjesnim strukama ili za pojedine skupine pomoćnoga osoblja plaća isplaćuje u kojem danu u tečaju sedmice, a ne u subotu. — Službeprimci, koji rade uz plaću od komada ili prema pojedinim činidbama, dakle u akordu mogu tražiti predujmove na plaću u srazmjeru izvršenoga posla (§ 213. z. o r.).

Zakon o radnjama je nastojao, da odnose službeprimaca i službodavaca uredi na taj način, da se u tim odnosima ukloni zamršenost i mogućnost sporova, a preko svega da se onemogući svako iskorišćavanje namještenika i radnika u vidu pravnih odnosa i poslova izmedju ugovornih stranaka, koji sa samom službom nemaju izravne veze. Ovome cilju služe odredbe § 214. i sl. z. o r.: da službodavci ne smiju pomoćnomu osoblju davati robu na vjeresiju i to svoje osoblje obvezivati, da kupuju životne namirnice, gdje im oni preporuče; da ih ne smiju primoravati na upotrebu plaća u stanovite svrhe. Dozvoljeno je pak, da poslodavci svomu pomoćnom osoblju daju za račun plaće po prethodnom pristanku životne namirnice i redovnu hranu po cijeni koštanja, kao i uz prosječnu vrijednost vlastitoga koštanja stan, ogrjev, osvjetljenje, alat, robu za rad ili zemlju za upotrebu. Za pojedine vrste poduzeća, ili za izvjesna mjesta i krajeve može ipak ministar socijalne politike i narodnoga zdravlja uredbama zabraniti davanje u naravi stana, ogrjeva, osvjetljenja i hrane. Uvijek je zabranjeno, da poslodavci pomoćnomu osoblju za račun plaće davaju alkoholna pića ili neku drugu robu osim već spomenute. Ovi prinudni propisi su obvezatni u pogledu svega osoblja, pa i onoga, koje radi izvan lokala ili radionica, ili osoblja, koje rasparčava gotovu robu ili poluproizvode (§ 215. z. o r.). Ne odnosi se pak zabrana na lica, koja se rasparčavanjem robe bave kao samostalni imaoci radnja.

Da se ukine mogućnost zaobilaženja navedenih zabrana, protežu se one i na članove porodica službodavaca, pomoćnike, punomoćnike, nadzorna lica, čimbenike i t. d., koji su u službi poslodavca, te i na imaoce drugih radnja, pri čijim poslovima takova lica učestvuju posredno ili neposredno (§ 216. z. o r.). Sve odredbe ugovora protivno ustanovama §§ 214., 215. i 216. z. o. r. su ništetne (§ 217. z. o r.), a po § 218. z. o r. ne mogu se tražbine za robu, koja je dana službeprimcu na vjeresiju posredno ili neposredno, niti utužiti niti na koji drugi način od pomoćnoga osoblja naplatiti.

Zakon ralikuje, da li se roba daje »na vjeresiju« ili »za račun plaće«. Za račun plaće dana je roba, živežne namirnice, ogrjev, osvjetljenje i t. d., a k o s e p l a ć a i s p l a ć u j e u n a z a d t. j. po svršenom poslu ili po učinjenoj činidbi, pa službeprimac kod ugovaranja ima zahtjev najmanje u visini zaduženja. Zaduženje preko toga t. j. preko visine već dužne zaslužbine, a isto tako i svako zaduženje, ako se plaća isplaćuje anticipativno, je davanje »na vjeresiju«. Ovo je razlikovanje važno zato, što je svako davanje na

Digitized by Google

vjeresiju uopće zabranjeno, pa i davanje onakovih činitaba i stvari, koje je za račun plaće dozvoljeno. Osim toga po spomenutim zakonskim odredbama zabranjen je svaki posao sa službeprimcem, koji bi za imaoca radnje bio lukrativan. Jednako traži zakon, da se i dozvoljene činidbe za račun plaće daju samo po prethodnom pristanku, što valja razumjeti, da je takov pristanak potreban ili kod samog ugovaranja o službi ili u tečaju već zaključenoga službenoga odnosa posebnim utanačenjem, koje mora da je sklopljeno prije, nego je i jedna takova činidba za račun plaće uslijedila. — § 218. z. o r. ustanovljuje, kraj neutuživosti tražbine za kreditiranu robu još i zabranu, da se takove tražbine kod pomoćnoga osoblja naplaćuju ma na koji način, pa iz toga valja zaključiti, da službeprimac ima pravo naknadno sudom potraživati iznose, koje mu je poslodavac od plaće ustegnuo za dugovanu, t. j. kreditiranu robu.

Kraj sve opravdanosti ovih zakonskih odredaba, one imadu taj nedostatak, koji je u ostalom neizbježiv, da se lako mogu izigravati, jer ništa nije lakše, nego da se pomoćnomu osoblju daju po zakonu nezabranjeni predujmovi u novcu i da to osoblje kupuje robu formalno za gotovo, dok se zadužuje za predujmove u plaći. — Možda bi bila opravdana zamjerka, što se zabrane iz §§ 214. i sl. z. o r. nisu ograničile na niža uposlenja u izrazito zanatskim, trgovačkim i industrijskim poduzećima, jer držimo, da je kod kategorije viših namještenja već po samoj prirodi stvari izrabljivanje i oštećivanje barem u većini slučajeva nemoguće.

Po prinudnom pravu službeprimcu pripada plaća i u slučaju, kad je bolešću, nesrećnim slučajem ili drugim važnim razlozima, koji se tiču njegove osobe, s p r i j e č e n u v r š e n j u s l u ž b e (§ 219. z. o r.). Pretpostavlja se, da je službeprimac bio u radu najmanje 14 dana i da spriječenost u službi ne traje duže od 7 dana. Službeprimac, koji je bio bolestan ili je u radu bio spriječen radi navedenih razloga, može svoj zahtjev ponovno staviti poslije primjerenoga vremena, o čemu se odlučuje od slučaja do slučaja. Onaj koji se služi pravom iz § 219. z. o r. mora prijaviti sprečenost službodavcu i dokazati razlog, zbog koga nije mogao da radi.

Posebno je odredjeno (§ 221. z. o r.), da službeprimac nakon godine dana službovanja može tražiti plaću za najviše 4 nedjelje, ako je u radu spriječen obavljanjem vojničke vježbe, a ne prima od države odgovarajuću naknadu. Službeni odnos u tom slučaju ne prestaje, za razliku od slučaja, kada službeprimac vrši svoju vojničku dužnost u stalnom kadru.

Isto tako pripada s l u ž b e p r i m c u, k o j i j e p r i m l j e n u k u ć n u z a j e d n i c u s l u ž b o d a v c a, u slučaju neskrivljene b o l e s t i pored novčane plaće, potrebna hrana, liječničko liječenje i potrebni lijekovi, i to, kada je službeni odnos trajao najmanje 14 dana, za isto toliko vrijeme, a ako je trajao već pol godine, najviše kroz 4 nedjelje. Kada je takav službeni odnos zaključen samo za vrijeme neke prolazne potrebe i nije trajao još mjesec dana, poslodavac nema takovu obavezu. Ostavljeno je pogodbi, da se ishrana i liječenje može dati i u bolnici ili i kod trećih lica izvan kućne zajednice službodavca, a pravo je službeprimca, da traži njegu u bolnici, kada to zahtijeva priroda bolesti. U novčanu plaću takovoga službeprimca mogu se računati učinjeni izdaci za liječničko liječenje, lijekove i troškove za njegu u bolnici ili kod trećih lica.

Digitized by Google

Obveza službodavca, da radi povremene sprečenosti daje plaću službo-primcu, prestaje, ako i službeni odnos u to vrijeme prestaje, jer je prošlo ugovorno vrijeme ili istekao raniji otkaz ili služboprimac bude otpušten iz važnog razloga, koji nije u vezi sa razlozima privremenih sprečnosti i nesposobnosti za obavljanje službe. Bude li služboprimac otpušten radi ovakovih razloga t. j. radi toga, što je privremeno spriječen, da radi, ili bude li mu otkazano za vrijeme sprečenosti, onda takav svršetak službenoga odnosa nema djelovanja na prava, koja služboprimcu pripadaju u smislu razloženih zakonskih ustanova, koje imaju značaj prinudnog prava.

Kad službodavčeve okolnosti sprečavaju, da službo-primac obavlja službu, pripadaju ovomu sva njegova primanja po sili zakona. Takov je medjutim služboprimac dužan, da dopusti, da mu se uračuna, što je uštedio uslijed nevršenja službe, ili što je drugim uposlenjem stekao, a isto tako i ono, što je mogao steći, a namjerno je propustio, da takovu priliku iskoristi (§ 220. z. o r.). Naknaditi se ima službo-primcu, što je izgubio dangubom, kada je okolnostima službodavca bio spriječen u službovanju. Ovo je naročito važno za radnike, koji rade u akordu.

U zakonu o radnjama potanko se uredjuju odnosi, kada je plaća ugovorena u obliku provizije svejedno, da li je provizija jedina naknada ili službenik ima uz proviziju i plaću. Područje ovih zakonskih ustanova sužuje se na slučajeve, kada se provizija daje od poslova zaključenih po službo-primcu t. j. od prodajnih i nabavnih poslova. Ako bi provizija pripadala namješteniku prema veličini uradjenoga posla, količini izradjene robe, uštede u materijalu kod izradbe fabrikata i t. d., odredbe zakona o radnjama ne bi se primjenjivale (arg. §§ 222., 223. z. o r.). Pošto se u § 222. z. o r. veli »ako je za poslove, koje služboprimac zaključuje ili potvrdjuje, ugovorena provizija . . .« ne bi bilo opravdano,. da se odredbe zakona ne primijene i na nabavne poslove (kupnja sirovina).

Namještenik ima po prinudnom pravu zahtjev, da mu se kod obračuna predlože izvaci iz knjiga o poslovima, zaključenim njegovim radom. Dalje se propisuje, da sud može odrediti pregled knjiga službodavca po sudski zakletom knjigovodstvenom stručnjaku, te se pravo službo-primca tražiti takov sudbeni očevid ne može ugovorom isključiti. Trgovački zakon (§§ 35., 36.) bit će mjerodavan za opseg, u kome se mogu pregledavati trgovačke knjige službodavca. Samo nadležni sud će moći odrediti knjigovodstveni očevid na trgovačkim knjigama, što je u savezu s odredbom, da izbrani odbor (§ 343. z. o r.) ne će rješavati sporove izmedju službodavaca i osoblja višeg namještenja, a redovito će namještenje uz proviziju biti »više namještenje« t. j. ne će ulaziti u kategorije pomoćnika tvorničkih radnika i trgovačkih pomoćnika, kojima nisu povjerene važnije službe, za koje kategorije se po § 343. z. o r. ustanovljuje nadležnost izbranih odbora. Ipak, po razlici slučaja, nadležnost ovih odbora ne mora biti isključena za raspravljanje sporova o proviziji, u koliko se radi o zahtjevu takovog službo-primca, kojemu taj odbor treba da sudi, ali će u sudbenu nadležnost spadati pregledanje trgovačkih knjiga.

Kada je neodredjen iznos provizije, on se odredjuje po mjesnim prilikama u struci zaposlenja službo-primca. Za slučaj sumnje i neodredjenosti u ugovoru provizija ne pripada, ako je namještenik službodavcu samo imenovao lice, s kojim bi se neki posao mogao sklopiti, osim protivnoga običaja u

Digitized by Google

mjestu nastana poduzeća za odnosnu poslovnu struku. Provizija pripada, ako nije drukčije ugovoreno, od poslova, koje je namještenik s nekim licima zaključio, ako poslodavac prema tomu trećemu licu nije bez odlaganja izričito izjavio, da otklanja posao. Različito se u konkretnom slučaju rješava, da li je takova izjava bez odlaganja uslijedila, a oblik izjave, — pismeno ili usmeno — nije odlučan. Za odluku o pravodobnosti učinjene izjave bit će mjerodavno, što inače trgovački zakon propisuje za prihvat ili otklon oferte, jer se veća strogost u poslovanju ne će moći tražiti, a nema razloga za manju uspješnost u poslovanju.

Ako službodavac zaključi posao bez neposredne saradnje služboprimca s mušterijama, na koje je službodavac upućen ili koje mu je služboprimac doveo, provizija pripada namješteniku osim protivne pogodbe (§ 233. st. 1. z. o r.). Samo imenovanje moguće mušterije poslodavcu ne daje pravo na proviziju, ali ako se mušterija dovede službodavcu, on ne može uskratiti proviziju, makar i nije namještenik posao zaključio; nije pak sasvim jasno u čemu se ima sastojati »upućivanje« službodavca, da bi se razlikovalo od »samog imenovanja treće osobe« (§ 222. z. o r.), koje ne daje pravo na proviziju.

Službodavac, namješten kao i s k l j u č i v i zastupnik (§ 233. st. 2. z o r.) za odredjeno područje ili za odredjeni krug mušterija, ima pravo u slučaju sumnje na proviziju od svih poslova, koji se u njegovom području ili krugu mušterija za poslodavca sklope, pa bilo to i bez njegove saradnje, dapače i onda, ako je poslodavac sam takove poslove sklopio.

Pripada pravo na proviziju i u slučaju: 1) ako treće lice, mušterija, ne da protučinidbu »zbog držanja službodavca«; za koje nije postojao važan razlog, primjerice jer nije liferovao na vrijeme i uredno, — 2) ako izvršenje posla izostane uslijed »držanja trećeg lica«, mušterije, a za takovo držanje mušterije nije postojao važan razlog. Morat će se dakle priznati pravo na proviziju (§ 233. st. 3. z. o r.) uvijek, kad je službodavac skrivio, da nije došlo do ostvarenja pogodbe i protučinidbe trećeg lica, kao i onda ako je takovom neispunjenju pogodbe kriva mušterija, pa bi ga poslodavac mogao tužbom prisiliti na izvršenje pogodbe. Ova prava službodavca medjutim ne bi se mogla ostvariti, ako se dokaže, da službodavac ne bi mogao uspjeti s ostvarenjem zahtjeva radi neimaštine mušterije i nemogućnosti sudbene naplate tražbine, s razloga, što provizija pripada u slučaju sumnje tek onda, kad službodavcu stignu plaćanja (§ 222. st. 3.); dakle je uvjetovana provizija time, da se tražbina službodavca može i naplatiti. — Na iznos provizije ostaje bez utjecaja, ako je službodavac dao popust na cijeni, koji nije bio ugovoren kod zaključivanja posla (rabat), a nema protivnoga ugovora ili mjesnoga običaja u struci.

Ugovorom se ne može isključiti pravo namještenika, koji radi uz proviziju, da traži primjerenu o t š t e t u, ako ga gospodar posla sprečava protivno ugovoru, da zaradi proviziju »ili dnevnicu u obliku, u kojem je ugovoren« ili koji bi se prema zaključenom ugovoru predvidljivo mogao očekivati (§§ 224., 251. z. o r.). Zakonska je ustanova upravljena s jedne strane protiv onakovih službodavaca, koji od konkurenata odmame namještenika obećanjem velike zarade u obliku provizije, a poslije nastoje, da mu ustegnu zaradu; a isto tako ima da služi kao osiguranje namješteniku, da mu gospodar posla mora t r a j n o davati mogućnost zarade, a ne samo u vrijeme naročito povoljne konjunkture.

Digitized by Google

Provizija pripada i od poslova, koji se zaključe po prestanku službenoga odnosa službeprimca, ako je on posao započeo i toliko ga spremio, da je do zaključka došlo poglavito njegovim radom. Ako je kod takovoga posla sudjelovalo više na proviziju ovlaštenih službodavaca, provizija se dijeli srazmjerno radu. Ovo je prinudni propis (§ 226. z. o r.).

Provizija dospijeva po prinudnom pravu, pošto je o njoj sačinjen obračun, a taj se redovito, ako nije drugo ugovoreno, sačinjava krajem svakog kalendarskoga tromjesečja (§ 227. z. o r.). O uslovno stečenim provizijama obračunava se najkasnije u toku mjeseca, koji slijedi, iza kako je uslovno stečena provizija postala bezuslovna. Ako službeni odnos prestane prije isteka tromjesečja, provizija se mora obračunavati s prestankom službe. — Kod prodajnih poslova stiče se pravo na proviziju tek onda, kada službodavac primi, i u okoliko primi, plaćanja mušterije. Dok plaćanja nisu stigla, provizija je samo »uslovno stečena«. Za ostale poslove (nabavne) zakon ustanovljuje, da provizije dospijevaju, kada je posao sklopljen (§ 222. z. o r.). § 225. z. o r. ustanovljuje zabranu (koja nije prinudno pravo), da namještenik, koji radi uz provizuju, ne smije bez pristanka službodavca primati proviziju ili nagrade od trećih lica, s kojima za službodavca zaključuje ili kod kojih posreduje poslove. Takove nepripadne činidbe može službodavac tražiti za sebe, a ima i eventualni otštetni zahtjev. To je pravo vremenski ograničeno na tri mjeseca, pošto službodavac sazna za slučaj, a na svaki način prestaje za tri godine od dana postanka zahtjeva. Ovi propisi o proviziji će imati naročitu važnost u sudbenoj praksi, jer će se analogno rješavati dosta brojni sporovi o provizijama, koji nastaju medju agentima, koji su samostalni poduzetnici, i imaocima radnji.

§ 228. z. o r. odredjuje, da službeprimac ima pravo na povremene ili druge nagrade (r e m u n e r a c i j e) u srazmjeru provedenoga službenog vremena i onda, ako je odnos službe prestao prije dospjetka ovakovih prava. Prinudni propis. Zakon o radnja (§ 207. st. 2.) odredjuje, da važe propisi opć. gradj. zakonika o punomoćstvu, u koliko je sa službom namještenika vezano otpravljanje poslova (dakako i odnosni propisi trgovačkoga zakona).

D u ž n o s t i s l u ž b e p r i m a c a odredjene su u § 213. z. o r.: Služba se vrši osobno i obujam službe odredjuje »primereno okolnostima«. Osoblje dužno je vršiti službu savjesno i ispravno, ali u slučaju dvojbe nije dužno raditi kućne poslove. Gospodar posla ne može na drugoga prenijeti svoje pravo, da traži vršenje službe. Ustanovljena je (§ 232. z. o r.) obveza službodavca, da uredi prostorije i radne prilike tako, da to ne bude na štetu zdravlju i životnoj siurnosti pomoćnoga osoblja. Ako službeprimci žive u zajedničkom kućanstvu s gospodarom posla t. j. ako su primljeni u njegovu kućnu zajednicu, imat će se radne i životne prilike službeprimaca urediti s potrebnim obzirom na zdravlje, moral i vjeru njihovu.

Za t r a j a n j e s l u ž b e n o g a o d n o s a mjerodavan je ugovor (§ 233. z. o r.). Kada su službeni odnosi sklopljeni na duže od pet godina, službeprimac ima pravo, da istupi iz posla poslije isteka pet godina uz otkaz na šest mjeseci. Isto tako, kada je službeni odnos ugovoren doživotno, može službeprimac poslije pete godine službe napustiti službu uz otkaz na šest mjeseci. Držimo, da službodavac ne može službene odnose otkazivati prije isteka ugovorenoga vremena, iako ovo nadilazi pet godina, kao i da uopće ne može otkazati, ako je službu ugovorio doživotno, — a to s toga, što se ove ustanove

Digitized by Google

zakona o radnjama moraju smatrati takovima, koje su donesene jedino u interesu služboprimaca i za njihovu zaštitu.

S l u ž b a n a p r o b u može se s obje strane raskinuti u toku jednomjesečnoga trajanja u svako vrijeme. Isto tako i služba samo za prolazne potrebe. Ove su ustanove prinudno pravo, pa je s toga zabranjena služba na probu, koja bi trajala duže od jednoga mjeseca. Osim toga mora se poslije prvoga mjeseca službeni odnos, koji je sklopljen na probu, smatrati trajnim po samom zakonu. — S l u ž b a n a u g o v o r e n o v r i j e m e prestaje istekom toga vremena i ne treba otkaza. U slučaju stečaja nad imovinom službodavca upravitelj stečajne mase ima po stečajnom zakonu (§ 25.) pravo, da otkaže i takov službeni odnos. Ako nije ugovoreno trajanje službe smatra se, da je sklopljena n a n e i z v j e s n o v r i j e m e, te se može raskinuti prema odredbama zakona o radnjama. Najmanji je otkazni rok 14 dana. Važi povoljniji ugovor, a za trgovačko i više pomoćno osoblje naročiti minimalni otkazni rokovi ustanovljeni u istom zakonu. Prinudno je pravo, da se k o d z a p o s l e n j a u a k o r d u ne će moći otkazati, dok služboprimac nije svršio one činidbe, koje su već započete u vrijeme otkaza (§ 234. z. o r.). O t k a z n i r o k o v i mogu biti ugovoreni samo jednako dugi za obje strane. Ako su zaključeni nejednaki otkazni rokovi, važi za obje strane duži rok. Ne može se zaključiti duže otkazno vrijeme od šest mjeseci. Po prinudnom pravu, žene-služboprimci ne mogu se otpustiti, ako su spriječene u vršenju službe zbog trudnoće ili porodjaja, te njihov službeni odnos, ako im se otkaže, ne može svršiti ranije nego šest nedjelja poslije porodjaja (§ 236. z. o r.). Ova je odredba u vezi s odredbama §§ 219., 220. z. o r., koje se odnose na privremene sprečenosti služboprimaca, a za koje je takodjer ustanovljeno, da im se zbog opravdane sprečenosti ne može služba otkazati (§ 231. z. o r.), ali se ondje priznaje, da prestaju obveze službodavca, ako je u vrijeme privremene sprečenosti isteklo i vrijeme ugovoreno za službeni odnos, ili ako je službeni odnos za to vrijeme prestao uslijed ranijega otkaza ili uslijed otpuštanja, koje nije prouzrokovano razlozima privremene sprečenosti. Držimo, da se § 231. z. o r. kao općenitiji propis mora primijeniti i u slučajevima iz § 236. z. o r., dakle da se i u slučaju trudnoće ili porodjaja žena-služboprimac može otpustiti iz službe iz važnih razloga, kao i svi drugi služboprimci

Služboprimac ima pravo tražiti od službodavca i poslije otkaza primjereno vrijeme bez umanjenja plaće, ako je bio primljen u kućnu zajednicu službodavca ili je bio službenim odnosima spriječen, da traži drugo mjesto (§ 237. z o r.). Ovo se nadopunjuje ovlaštenjem ministru trgovine i industrije, da u sporazumu sa ministrom socijalne politike i narodnoga zdravlja za pojedine skupine službenih odnosa, odnosno za pojedina mjesta i područja potanko odredi vrijeme, koje će se dati služboprimcu poslije otkaza radi traženja drugoga posla. Takovo vrijeme poslije otkaza mora iznašati manje od redovnoga otkaznog vremena, naime manje od 14 dana; držimo da na produženo vrijeme poslije otkaza ne bi imao pravo služboprimac, jer mu službodavac za vrijeme otkaza daje dostatne mogućnosti, da traži drugo zaposlenje ili ga dapače za otkaznoga vremena razriješi dužnosti, da obavlja službu.

Službeni odnos s odredjenim trajanjem može svaka strana, služboprimac i službodavac, raskinuti prije isteka ugovorenoga vremena, a službeni odnos na neodredjeno vrijeme bez obzira na otkazni rok t. j. neposrednim

Digitized by Google

istupanjem iz službe odnosno otpuštanjem, ako za to postoje važni razlozi. Zakon (§ 238. i 239.) navodi takove razloge i za službeprimce i za službodavce, ali to nabrajanje nije iscrpno, nego se pod naročitim okolnostima može i drugim razlozima priznati, da su vrlo važni i da daju opravdanje za prevremeno dokidanje službenih odnosa.

Službeprimac naročito može prije vremena raskinuti odnos službe: 1) ako postane nesposoban za dalje vršenje službe ili ako je ne može vršiti bez štete po zdravlje i moral; 2) ako mu službodavac zaradu umanjuje ili zadržava nepravično, ako ga kod davanja dohodaka u naravi oštećuje ili uopće vrijedja druge bitne odredbe ugovora; 3) ako službodavac ne će da ispunjava zakonske dužnosti u pogledu zaštite života, zdravlja ili morala službeprimca; 4) ako službodavac, njegov zastupnik ili članovi njihovih porodica nastoje zavesti službeprimca ili članove njegove porodice na protivuzakonska ili nemoralna djela; dalje u slučaju, da se službodavac ili tko od njegovih protiv službeprimca ili članova njegove porodice ogriješi povredom morala ili znatnom povredom časti, kao i ako službodavac ne će da zaštiti službeprimca od takvoga postupanja članova svoje porodice ili ostalih u poduzeću uposlenih lica; ali u tom slučaju može službeprimac prevremeno raskinuti odnos samo za osam dana od saznanja za uvredu, dok se radi povrede morala može na taj razlog pozivati i poslije takovoga roka; — 5) ako službodavac ne daje službeprimcu, koji radi u akordu, dovoljno rada; — konačno 6) ako službeprimac bude pozvan, da vrši službu u stalnom kadru.

Službodavac može prije isteka vremena odnosno bez otkaza raskinuti službeni odnos naročito iz ovih razloga: 1) ako je službeprimac kod stupanja u rad podmetnuo lažne svjedočbe, uvjerenja ili isprave i t. d., ili ako je zatajio, da istovremeno postoji drugi službeni odnos, pa tako obmanuo službodavca; 2) ako je nevjeran u službi, ili u svojem radu nepripadno od trećih lica zatražio ili primio koristi (proviziju ili drugu nagradu), ili se drugim načinom učini nedostojnim povjerenja; 3) ako napusti rad bez odobrenja ili zakonom priznate smetnje, ne će da vrši svoju dužnost bez dovoljnoga opravdanja, ili se i poslije izričite opomene ne pokori opravdanim naredjenjima službodavca; 4) ako službeprimac i poslije opomene nepažljivo rukuje vatrom, zapaljivim svijetlom ili uopće opasnim stvarima u lokalu i radionici; 5) ako izda poslovnu tajnu poduzeća; 6) ako fizički napadne službodavca, njegova zastupnika ili članove njihovih porodica, ako to učini ili teže povrijedi druga lica u poduzeću, kao i u slučaju znatne povrede časti službodavca, njegova zastupnika ili članove njihovih porodica; 7) ako službeprimac navodi ukućane ili drugo službeno osoblje na neposlušnost, na nemoralna ili protivzakonita djela; 8) namjerno oštećenje službodavčevih predmeta; 9) sprečenost službeprimca bolešću ili nesrećnim slučajem u vršenju službe duže od četiri tjedna; 10) ako postane po svojoj krivici zarazno bolestan, a bolest bude dokazana liječničkom svjedočbom; 11) pijanstvo službeprimca za vrijeme rada usprkos ponovne opomene; 12) lišenje slobode službeprimca na duže od 14 dana presudom suda ili rješenjem opće upravne vlasti. Za sve ove razloge (§ 239. z. o r.) važi, da službodavac gubi pravo otpusta, ako za tjedan dana poslije saznanja nije svoje pravo ostvario, osim u slučajevima, ako je razlog otpusta sprečenost službeprimca u radu bolešću ili nesrećnim slučajem kroz dulje od četiri tjedna, nadalje kada je takav razlog odavanje pijanstvu.

Digitized by Google

Kako se iz ovih razloga za prijevremeno prekidanje službe vidi, nije uvijek tomu pretpostavka krivnja jedne ili druge strane, napose ne mora biti, kada služboprimac ima pravo neposrednog istupanja iz službe, krivnje na strani službodavca. Ipak je taj momenat krivnje od važnosti za zahtjeve, koji se mogu stavljati radi prijevremenoga prekidanja službe. Prinudni su propisi: da služboprimac otpušten zbog krivice, ima da naknadi službodavcu štetu radi neispunjenja ugovora, a za činidbe, koje su već izvršene, ali plaća još nije dospjela, on može tražiti srazmjeran dio plaće samo onda, i u toliko, ako te činidbe uslijed prijevremenoga raskida službe nisu za službodavca sasvim ili većim dijelom izgubile vrijednost; — dalje da službodavac, koji je kriv razlogu, što je služboprimac istupio prije vremena, ima da plati prinadležnosti za sve vrijeme, koje bi moralo proteći do normalnoga svršetka službenoga odnosa, ali pri tomu ima da se uračuna u plaću ušteda služboprimca uslijed nevršenja službe, kao i ono, što je služboprimac stekao drugim radom ili namjerno propustio steći. Ako vrijeme do normalnoga svršetka ne prelazi tri mjeseca, služboprimac može odmah tražiti bez odbijanja cijelu plaću za ovo vrijeme. Iste dužnosti ima službodavac, ako je prijevremeno, a bez važnoga razloga otpustio služboprimca (§ 240., 241. z. o r.). — Ako služboprimac prije vremena, a bez važnog razloga istupi iz službe, službodavac može tražiti, da on ponovno stupi u službu i naknadi štetu, ili samo naknadu štete za neispunjenje ugovora.

Iz ovoga slijeda, da se nikakova šteta ili plaća za ugovorno ili otkazno vrijeme ne plaća, ako je otpuštanje ili istupanje iz službe uslijedilo na temelju opravdanoga ali neskrivljenoga važnoga razloga. Za slučajeve, kad služboprimac istupa radi nanesene znatne uvrede ili čina, koji nije skrivio sam službodavac, nego njegov zastupnik ili koji član porodice službodavca, nema u zakonu izražene norme, jer se na taj slučaj ne mogu doslovno primijeniti riječi § 241. z. o r.: »ako je službodavac kriv, što je služboprimac prije vremena istupio«. Ipak držimo, da će i u tom slučaju služboprimac imati pravo na plaću prema istoj zakonskoj ustanovi, jer se svagda na neku krivnju službodavca mora svesti, što dolazi do takovih upadica. — Za slučaj obostrane krivnje (§ 245. z. o r.) odlučuje izabrani odbor po slobodnoj ocjeni, da li pripada kojoj strani naknada, i u kojoj visini.

U slučaju stečaja važe odredbe § 25. steč. zakona. Služboprimac može bez otkaza raskinuti službeni odnošaj u roku od mjesec dana od otvaranja stečaja, kad god on to želi, pa se mora zaključiti, da poslije prvog mjeseca poslije otvaranja stečaja može otkazati službeni odnos samo u zakonskom roku.[1]) Upravitelj stečajne mase može službeni odnos otkazati u zakonskom ili »ugovorenom kraćem otkaznom roku«. Stečajni upravitelj, koji raskida službeni odnos nije ograničen time, što je služba ugovorena na odredjeno vrijeme, koje još nije proteklo, pa u tom slučaju služboprimac može stavljati zahtjev za naknadu štete kao stečajni vjerovnik i njegovi zahtjevi idu u prvi isplatni red, u koliko ne prelaze iznos godišnjih prinadležnosti, ali samo do iznosa D. 20.000 za svakoga služboprimca.[2])

Zanimljivo je pitanje, da li prestanak poduzeća uslijed više sile ima upliva na službene odnose i da li se može smatrati važnim razlogom za prijevremeno raskidanje službenih odnosa. Po austrijskom sudovanju je službo-

[1]) Verona-Zuglia. Stečajni zakon str. 82.
[2]) Verona-Zuglia. l. c. str. 187.

Digitized by Google

davac bio oprošten svake odgovornosti, jer je otpustio namještenika s razloga, što mu je tvornica u ratu neprijateljskim napadom razorena i onemogućeno nastavljanje obrtnoga poslavanja.[3]) Ni po zakonu o radnjama nije isključeno, da se takav razlog svrsta pod razloge njegova § 239., premda tomu donekle protuslovi odredba njegova § 220., po kojoj službeprimac ima pravo na plaću, ako je u službovanju spriječen po samom službodavcu ili njegovim okolnostima. Po opć. gradj. zakoniku (§ 1160. o. g. z.) bi se slučaj riješio u interesu službodavca, a i po našem mišljenju je takovo rješenje opravdano, jer se ne može kazati, da se namještenika sudbina poduzeća, u kome radi, ništa ne tiče i da su njegova prava na svaki način neprikosnovena; osim toga i zato, što važni razlozi za prevremeno raskidanje službenih odnosa ne pretpostavljaju uvijek krivnju jedne ili druge strane. Medju razlozima, koji službeprimcu daju pravo na istupanje iz službe, nalazi se i taj, da može iz službe istupiti, ako radi na parče, a službodavac mu ne daje dovoljno rada, pa bi bila samo analogija ovomu propisu, ako bi se isto pravo priznalo i službodavcu, kojemu je slučajno poduzeće propalo ili je slučajem nastao prekid u radu poduzeća. Ovu misao prihvaća u neku ruku i sam zakon o radnjama u odredbi, da službeprimac višega namještenja, u slučaju likvidacije poduzeća, gubi pravo na otpravninu u cjelini ili djelomice, ako se ekonomski položaj službodavca toliko pogoršao, da mu je stvarno nemoguće vršiti obvezu.

Zahtjevi radi prijevremenoga istupanja ili otpuštanja iz službe moraju se ostvariti za šest mjeseci, otkada su se mogli staviti, pa taj rok počinje teći poslije onoga dana, kada je uslijedio raskid službe (§ 246. z. o r. — prinudni propis).

Službeprimac ima nastupiti službu odredjenoga dana, jer u protivnom slučaju službodavac može odustati od ugovora, a inače to može učiniti samo onda, ako službeprimac nije u nastupu službe bio spriječen neotklonjivom zaprekom. Ako službodavac padne pod stečaj prije nego je namještenik službu nastupio, moći će ili sam namještenik ili stečajni upravitelj odustati od ugovora (§ 242. z. o r. — prinudno pravo). Odustane li službodavac bez opravdanoga razloga od ugovora ili dade povod službeniku, da on opravdano od ugovora odustane, dužan je platiti službeniku, što bi ovaj zaslužio za otkazno vrijeme, da je službodavac na dan nastupa službe učinio uredan otkaz. U slučaju ugovora na odredjeno vrijeme službodavac je dužan dati plaću za ugovorno vrijeme, ali najviše za tri mjeseca. Pridržan je pak namješteniku i veći odštetni zahtjev. Pored ove ustanove, koja je prinudno pravo, zakon daje ista prava i onomu namješteniku, prema kome se stečajni upravitelj poslužio pravom, da od ugovora odustane. Pridržani po zakonu zahtjev na veću štetu će biti u tom slučaju uzaludan, jer do stečajnoga upravitelja ne će biti krivnje, koja je svakako predmet za traženje veće štete.

Ako službeprimac od ugovora odustane ili dade opravdan povod službodavcu, da on to učini, službodavac ima ista prava kao i onda, ako je službeprimac bez razloga napustio službu: da traži da službenik opet nastupi posao i naknadi štetu, ili po izboru službodavca, da samo štetu naknadi (§§ 244., 245. z. o r.). Za ove slučajeve će važiti analogno, i bez izričite zakonske odredbe ustanova zakona, da kod obostrane krivnje visina otštete, kao i pitanje da li se otšteta ima platiti, zavisi od slobodne ocjene nadležne vlasti ili suda, kao i ustanova o prekluzivnom roku od šest mjeseci za te zahtjeve.

[3]) Staub-Pisko- Kom. I. sv. 248. II. Austr. izd.

Digitized by Google

K a u c i j u službоprimca dužan je po odredbi § 248. z. o r. poslodavac pohraniti kod suda na zahtjev namještenika u dva slučaja: 1) ako prestane službeni odnos i 2) ako službodavac (lege non distinguente, ma i za trajanja službe) traži naknadu od službоprimca za počinjenu štetu.

Smrt službodavca nema uticaja na službeni odnos. Smrt službоprimca prirodno gasi ugovor o službi i, ako je ovome po ugovoru o službi službodavac dao stan u naravi, ima se stan isprazniti za mjesec dana, kada je službоprimac imao svoje kućanstvo (domaćinstvo), a inače za 14 dana (§ 247. z. o r.). Službodavac može ipak odmah zahtijevati, da se isprazni dio stana, potreban za novoga namještenika, koji nastupa na mjesto umrloga i za njegov namještaj.

Propisi §§ 249., 250. z. o r. uredjuju prinudno pravo službоprimca na svjedočbu o trajanju i vrsti uposlenja, ovjerenje svjedočbe, izdanje svjedočaba, koje čuva službodavac. Ustanovljuje se kazna za službodavca, koji uskrati izdanje svjedočbe ili izda svijesno neistinitu svjedočbu. Službоprimac, kome je time pričinjena šteta, ima pravo na naknadu. Službоprimac može tražiti, da mu se izda, osim svjedočbe o trajanju i vrsti uposlenja, još i posebna svjedočba o moralnom vladanju i pokazanoj vrijednosti i spremi u radu. Službodavac je dužan izdati takovu svjedočbu, ali držimo, da nije dužan potvrditi neistinite činjenice i dati svjedočbu o dobrom moralnom vladanju nekomu, koji je lošega vladanja, ili svjedočbu o dobroj spremi i vrednoći nekomu, koji niti ima spreme, niti je u poslu vrijedan.

II. — *Posebne odredbe za službene odnošaje trgovačkog i višeg pomoćnog osoblja.*

Trgovačko i v i š e pomoćno osoblje po zakonu o radnjama je ono, koje je uposleno u trgovačkim radnjama obavljanjem p r e t e ž n o trgovačkih ili v i š i h netrgovačkih služaba ili kancelarijskih poslova, ako je ovakovo redovno uposlenje glavno zanimanje; nadalje i pomoćno osoblje, koje je uposleno obavljanjem ovakovih služaba u ostalim radnjama, koje potpadaju pod ovaj zakon. Za ove kategorije službenika važi ono, što važi i za ostalo pomoćno osoblje, u koliko se tome ne protive specijalne odredbe glave IV., drugoga dijela zakona o radnjama.

Za to, da li se službeni odnošaj nekog namještenika ima smatrati i prosudjivati po odredbama za trgovačko i više pomoćno osoblje, nije mjerodavan značaj radnje nego vrsta uposlenja: trgovačke, više netrgovačke i kancelarijske službe, odnosno u poduzećima, koja nemaju izrazito značaj »radnje«, a opet su podvržena propisima zakona o radnjama, pomoćno osoblje, koje je zaposleno obavljanjem sličnih poslova. Isključuju se iz ovih kategorija šegrti i lica, koja ovakove trgovačke ili više netrgovačke ili kancelarijske poslove ne obavljaju redovito nego samo izuzetno, a isto tako i lica, koja vrše pretežno podredjene poslove,

Ustanove općih naredjenja u pogledu plaće će važiti i za pomoćno osoblje više kategorije, ali se nadopunjuju posebnim odredbama. Kad je ugovorom plaća utvrdjena sasvim ili djelomično u obliku udjela u čistoj dobiti poduzeća (t a n t i j e m a), — svejedno, da li od svih ili samo odredjenih poslova, a isto tako i kada je za visinu plaće mjerodavna dobit poduzeća, ima se obračun za prošlu godinu obaviti na osnovu bilansa, ako nije što drugo ugovoreno. To je prinudni propis, u kome je obvezatno samo to, da se obračun izvršuje za prošlu poslovnu godinu najkasnije, pošto ta godina ističe,

Digitized by Google

a to zato, jer se po istom propisu (§ 328. z. o r.) može ugovoriti i drugi način obračunavanja, a ne na osnovu bilanse. — Kad plaća sastoji u tantijemi ne može se ugovorom isključiti pravo službeprimca, da radi provjeravanja obračuna traži uvid u poslovne knjige. Namještenik može se kod toga poslužiti zakletim vještakom. Pregledanje knjiga, uvid, vrši se u prisutnosti službodavca ili njegova zamjenika, a dozvoljen je samo u potrebnom opsegu, da se ispita točnost obračuna (§ 328. z. o r.).

Zahtjevi službeprimaca s naslova plaće i naknade izdataka, kao i pravo službodavca na povraćaj predujmova zastaruju za tri godine. Ovaj propis (§ 330. z. o r. t. 1.), nije prinudno pravo, pa će se zastarni rokovi po načelima općega prava moći skraćivati, ali ne i produživati. Ako su potraživanja, o kojima govori § 330. z. o r., unesena u obračun, zastara počinje teći svršetkom godine, u kojoj je obavljen obračun, inače svršetkom (kalendarske) godine, u kojoj je prestao službeni odnos. Ako se za stanovita potraživanja obračun sastavlja poslije prestanka službe, zastara počinje teći svršetkom godine, u kojoj se obračun imao obaviti, dakle uglavnom jednako kao i za potraživanje, koja se ne unašaju u obračun. Ustanove općega prava o zastari doći će do subsidijarne primjene.

Opće odredbe o pomoćnom osoblju upotpunjuju se u pogledu d u ž n o s t i s l u ž b o p r i m a c a za više kategorije namještenika naročito zabranama iz § 325. z. o r.: 1) da službeprimci ne smiju samostalno obavljati nikakvo trgovačko poduzeće, niti u struci službodavca zaključivati trgovačke poslove na svoj ili tudji račun, osim ako službodavac na to pristane; 2) da ne mogu bez pristanka službodavca za svoj ili tudji račun primati poručbine za poslove, koji ulaze u obujam rada poduzeća, u kome su zaposleni. Zakon ne odredjuje oblik, u kojem treba da bude dana privola službodavca, pa se s toga ona može dati u svakom obliku, dakle i konkludentnim činom ili držanjem. Morati će se pretpostaviti pristanak službodavca, ako je on za konkretne, inače zabranjene poslove službeprimca znao, pa ih nije branio, naročito ako to bude kroz duže vrijeme. Prva zabrana iz § 325. z. o r. odnosi se na trgovačke radnje i poslove trgovine, a druga na izradu nekoga djela ili posla (Werkvertrag), kojim se bavi poduzeće službodavca. Isti § 325. z. o r. sadržaje i treću zabranu, da službeprimac bez pristanka imaoca radnje ne može sudjelovati u konkursu u isto vrijeme, kada se i imalac natječe za poručbinu za poslove, koji ulaze u obujam poslodavca.

Službodavac može tražiti, da mu službeprimac, koji se nedozvoljeno bavio poslovima za tudji račun, preda postignutu zaradu ili ustupi pravo na takovu zaradu, a od lica, koja samostalno obavljaju kakova trgovčka poduzeća ili za svoj račun u struci poslodavca zaključuju trgovačke poslove, može tražiti otštetu ili zahtijevati, da se ovakovi poslovi smatraju, kao da su zaključeni za njegov račun. Službeprimac, koji nedozvoljeno prima poručbine za poslove službodavčeve struke, ili se ogriješi o zabranu, da sudjeluje kod konkursa, dužan je naknaditi štetu imaocu radnje. Takova prava može službodavac ostvarivati samo za tri mjeseca od saznanja, no nikada po isteku pet godina, otkada je zabranjeni posao izveden.

Za ovo osoblje više kategorije zakon o radnjama sadržaje odredbe, koje stupaju na mjesto općih naredjenja iz §§ 219., 231., 236. z. o r., te uredjuju prava takovih službeprimaca za slučaj p o v r e m e n e s p r e č e n o s t i u radu usiljed bolesti, nezgode ili drugih važnih razloga, koji se tiču

Digitized by Google

osobe služboprimaca (§§ 326., 327. z. o r.). Osnovno ostaje i za ove kategorije služboprimaca, da radi sprečenosti u radu nezgodom ili bolešću služboprimac zadržaje pravo na plaću, ali ne samo kroz jednu sedmicu kao drugo niže kvalificirano osoblje po općim odredbama, nego kroz šest tjedana, pretpostavljajući, da služboprimac nije skrivio onakov slučaj namjerno ili velikom nepažnjom. Isto tako nije kod takovih služboprimaca pretpostavka za pravo na plaću, da su kroz stanovito vrijeme bili zaposleni kod službodavca (što se traži za ostalo pomoćno osoblje), nego je pretpostavka jedino to, da je služboprimac službu nastupio. Ako je pak služboprimac bio već namješten duže vrijeme u poslu službodavca, on pridržava pravo na plaću kroz produženo vrijeme: kod neprekidne službe kroz pet godina plaća pripada za vrijeme od osam tjedana, poslije 15 godina službe kroz 10 tjedana, a poslije 25 godina kroz 12 tjedana. Kroz 12 tjedana pridržavaju pravo na plaću u takovim slučajevima prokuriste i punomoćnici radnja bez obzira na raniju zaposlenost. Namještenik, koji se je već koristio pravom na plaću radi neskrivljene sprečenosti, pa poslije u roku od šest mjeseci ponovno traži, da izvrši isto pravo, ima pravo samo na polovinu plaće, ako je ukupno vrijeme sprečenosti premašavalo označene rokove od 6 odnosno 8, 10 i 12 tjedana. — Sprečenost za izvršenje službe radi drugih važnih razloga, koji se tiču osobe služboprimca, za srazmjerno kratko vrijeme, ostaje bez uticaja na njegov zahtjev na plaću, ako on takav važni slučaj nije sam skrivio.

Ž e n e, koje liječničkom svjedočbom utvrde, da će vjerojatno kroz 6 tjedana roditi, mogu izostati od službe. Zakon o radnjama ne veli, da u slučaju takovog izostanka p r i j e poroda žene zadržavaju pravo na plaću. Samo ako u vrijeme tih 6 tjedana prije poroda obole, onda se veli da »naredjena stava 1. važe od dana obolenja« t. j. onda od dana obolenja treba da se računaju rokovi opravdane sprečenosti uslijed bolesti s pravom na plaću kao i za ostale službenike više kategorije. — P o s l i j e poroda žene se ne mogu zaposliti kroz šest tjedana, a za to vrijeme zadržavaju pravo na plaću. Obole li za vrijeme tih šest tjedana poslije poroda, onda se rokovi opravdane sprečenosti, time i zahtjev za plaću, računaju od dana porodjaja. Žene, koje same doje djecu, imadu pravo da svaki dan dva puta na pola sata »u tu svrhu« prekidaju rad. — Ustanovljuje se pravo žene na plaću kroz šest tjedana poslije porodjaja i obveza službodavca, da za to vrijeme rodilju ne zaposluje. Ako je takova žena oboljela prije porodjaja i služila se pravom, da radi opravdane sprečenosti uslijed bolesti prima plaću, ima li ona i potpuno pravo na plaću i kroz šest tjedana poslije porodjaja? Držimo, da će to biti samo onda, ako vrijeme, za koje je spriječena bila bolešću i porodjajem, ne prelazi rokove, na koje rodilja ima uopće pravo na plaću uslijed slučaja bolesti. Na takovo rješenje upućuje naročito odredba zakona o radnjama, da se kod bolesti, koja nastane poslije porodjaja, vrijeme opravdane sprečenosti i s tim skopčano pravo na plaću računa od dana porodjaja.

Posljedica je takove opravdane sprečenosti uslijed bolesti, nezgode ili drugih važnih razloga, koji se tiču osobe služboprimca, da se radi takovih zapreka služboprimci ne smiju otpustiti. Bude li u tom razdoblju učinjen otkaz, računa se otkazno vrijeme od svršetka opravdane sprečenosti ili, kako se to u zakonu formuliše, prava služboprimca ostaju netaknuta za vrijeme, koje je označeno u § 326. z. o r., »iako se službeni odnos ranije svršio« (§ 327. z. o r.). — Prava služboprimaca na takova podavanja plaće pre-

Digitized by Google

staju, čim se službeni odnos svrši istekom ugovorenoga trajanja službe ili uslijed ranijega otkaza, učinjenoga prije bolesti ili nezgode, — a prestaju i onda, ako se službeprimac iz važnoga razloga iz službe otpusti ili on bez važnog razloga iz službe istupi. — Odredbe §§ 326. i 327. z. o r. su prinudno pravo.

Službenici tih viših kategorija imadu pravo na godišnji odmor. Ustanovljeno je trajanje neprekidnog odmora sa najmanje 10 dana poslije 6 mjeseci neprekidne službe, najmanje dvije sedmice poslije petgodišnje službe, tri sedmice poslije 10 godina, četiri sedmice poslije 15 godina, a 5 sedmica poslije 25 godina službe. Službenik zadržava pravo na plaću kroz to vrijeme, a ako je uz plaću imao i hranu u naravi, onda ima pravo na hranarinu u novcu, kada za vrijeme odmora nije na hrani. U vrijeme odmora ne može se računati vrijeme, za koje je službeprimac bolešću ili nezgodom bio spriječen u radu, ali se može uračunati vrijeme, za koje je bio spriječen svojim ličnim razlozima. Službodavac ne mora dati odmor službeniku, koji je službu otkazao ili je opravdano otpušten.

Službodavac odredjuje dogovorno (prema prilikama rada) sa službeprimcima, kada će se nastupiti godišnji odmor, i prema potrebi službeprimci se naizmjenično izmjenjuju u nastupu odmora. Ako u poduzeću nema više od tri službeprimca, odmor se može dati u dva približno jednaka dijela. Zakon ne veli, da li takova tri službeprimca moraju biti više kategorije, ili se uzimaju u obzir i drugi službeprimci, koji potpadaju pod opće odredbe i nemaju pravo na odmor. Mislimo, da svakako treba tumačiti, da se odmor može dijeliti u dva približno jednaka dijela, ako poduzeće nema više od tri namještenika v i š e g a uposlenja. Odmor, koji se nije iskoristio u toku godine, ne može se prenositi na drugu godinu. Ove odredbe o odmoru su prinudno pravo (§ 329. z. o r.). — Niječno bismo odgovorili na pitanje, da li žena, koja je bila uslijed porodjaja opravdano spriječena u radu, ima po § 329. z. o r. pravo i na odmor, jer se trudnoća ne može kvalifikovati kao bolest ili nezgoda, nego je ona normalno fiziološko stanje.

S l u ž b e n i o d n o s i p r e s t a j u i kod ove kategorije službenika istekom ugovorenoga vremena. Nije li takovo trajanje ugovoreno, odnošaj je na neodredjeno vrijeme i otkazuje se po posebnim odredbama za ovakove službenike viših kategorija (§ 332. z. o r.). Kada nisu ugovoreni drugi rokovi ili u mjestu službovanja običajni povoljniji uvjeti za službenike, otkazni su rokovi po prinudnom pravu najmanje 6 tjedana time, da se službeni odnosi mogu raskidati samo istekom kalendarskoga četvrtgodišta uz prethodni otkaz. Prema tomu su odredjeni rokovi, na koje se služba može raskidati. Službodavac će samo tako moći otkazivati, da otkaže svome namješteniku 15. veljače službu time, da ovaj istupa 1. travnja, ili 15. svibnja, da služba prestaje 1. srpnja i t. d. Taj se otkazni rok od šest tjedana produžuje: ako je služba bila duža od 5 godina na tri mjeseca, poslije navršenih 15 godina službe na 4 mjeseca, a poslije navršenih 25 godina službe na 5 mjeseci. Ugovorom se ne može ustanoviti kraće otpovjedno vrijeme od jednoga, ni duže od šest mjeseci. I ugovoreni otkazni rokovi moraju svršavati posljednjega dana u kalendarskom mjesecu (§ 332. st. 1., 2. i 3. z. o r.). Zakonska zabrana, da otkazni rokovi ne mogu biti različiti za obje ugovorne stranke i da u slučaju različito ugovorenih otkaznih rokova važi za obje stranke duži rok (§ 235. z. o r.), a isto tako zabrana, da službeprimci ugovaraju službene odnose na

Digitized by Google

duže od pet godina ili doživotno, te da službenici mogu takove odnose raskidati poslije petgodišnjega trajanja službe s otkaznim rokom od šest mjeseci (§ 233. st. 3. z. o r.), važe i za osoblje više kategorije primjenom § 324. z. o r.

Protivno naredjenjima za ostalo pomoćno osoblje, da se ugovorom minimalni otkazni rok ne može snižavati, dozvoljava se, prema razloženomu, sniženje minimalnoga zakonskoga otpovjednoga roka za više kategorije službenika od šest tjedana na jedan mjesec dana, a ugovor može da glasi i tako, da je otkazni rok isti bez obzira na provedeno vrijeme u službi. — Službeni odnos, koji je ugovoren samo za vrijeme prolazne potrebe, mogu obje stranke u toku prvoga mjeseca raskinuti u svako doba s otkaznim rokom od jednoga tjedna. Povoljnija pogodba važi, ali se iz navedene ustanove mora zaključiti, da se odnošaj, koji je trajao više od jednoga mjeseca ne će smatrati kao sklopljen samo za prolazne potrebe i da će se morati otkazivati kao i svaki drugi odnos na neodredjeno vrijeme. — Za otkaznoga vremena mora službodavac namješteniku dati svakoga tjedna najmanje osam sati radi traženja novoga uposlenja (§ 332. st. 5.). Službeni odnos na probu može se zaključiti najviše na mjesec dana. Za to vrijeme može odnos svaka stranka raskinuti, kad hoće. — Za privremeni raskid službenoga odnosa važe isti razlozi kao i za ostalo pomoćno osoblje, a i posljedice neopravdanoga prijevremenoga raskidanja su iste, s tom dopunom, da namješteniku, koga je službodavac bez važnoga razloga otpustio bez otkaza iz službe, a isto tako i namješteniku, koji je opravdano uslijed krivice službodavca istupio iz službe, pripada pravo na otpravninu (§ 334. st. 2. z. o r. (prinudno pravo), u koliko je takovo pravo stekao po § 333. z. o r.

O t p r a v n i n a pripada namješteniku poslije neprekidne službe u poduzeću od najmanje 10 godina, ako mu je bilo povjereno obavljanje v i š i h t r g o v a č k i h ili v i š i h t e h n i č k i h p o s l o v a. Prema tomu ne primaju otpravninu svi namješteni, na koje se odnose odredbe o trgovačkom i ostalom višem pomoćnom osoblju, kako je ta kategorija utvrdjena u § 324. z. o r. t. j. nemaju na otpravninu pravo svi oni službeprimci, koji obavljaju pretežne trgovačke ili više netrgovačke službe ili uredske poslove, nego samo oni, kojima je povjereno obavljanje v i š i h trgovačkih ili v i š i h tehničkih poslova. Koji su to službenici, odredjivat će se po konkretnim odnosima uposlenja, a pri tome će se morati uvažavati prirodno i značaj i opseg same radnje. Po pozitivnom zakonskom propisu u tu kategoriju spadaju prokuristе i punomoćnici radnje. — Otpravnina pripada, kada prestaje službeni odnos. Ona iznosi kod trajanja službe iznad deset godina četverostruki iznos mjesečne plaće, poslije petnaest godina službe iznos polugodišnje plaće, poslije dvadeset godina službe deveterostruki iznos mjesečne plaće, a poslije dvadeset i pet godina službe cijelu godišnju plaću. Osnovom je ona plaća, koju je službeprimac dobivao u posljednjem mjesecu. Prokuristе i punomoćnici poduzeća primaju dvostruke otpravnine, ako su kod istoga poduzeća bili u službi najmanje deset godina. Otpravnina se snizuje na polovicu, ako službeni odnos prestane uslijed smrti službenika i ona pripada samo zakonskim nasljednicima »na čije izdržavanje je službeprimac po zakonu bio obvezan« (u pravilu samo nedorasloj zakonitoj djeci, udovici i pod naročitim prilikama roditeljima službenika). Isto se tako otpravnina snizuje na polovicu, kad poduzeće uslijed opće privredne krize ili depresije u zemlji smanji djelatnost

Digitized by Google

i radi toga mora izvršiti smanjenje znatnoga dijela svoga osoblja, te ako je poduzeću nemoguće bez štete za dalji opstanak zadovoljiti tim obavezama. Osim toga otpravnina otpada u cijelosti ili djelomično, ako se je ekonomski položaj službodavca toliko pogoršao, da mu je stvarno nemoguće izvršiti u cjelini ili dijelom ovakovu obavezu. Otpravnina ne pripada namješteniku, koji ima pravo na mirovinu po postojećim zakonima. Otpravninu ne dobiva ni takav namještenik, koji sam ostavlja službu, ili ju je prije vremena bez važnoga razloga napustio ili ako po krivici bude prije vremena otpušten. Zakon ništa ne govori o otpravnini u slučaju stečaja. Ni stečajni zakon u § 50., gdje se spominju povlaštena potraživanja služboprimaca, ne spominje izrijekom otpravninu, nego govori samo o plaći i ostalim prinadležnostima, o zahtjevima zbog raskidanja službe, te o tražbinama trgovačkih agenata za provizije i gotove izdatke. Ne će se moći općenito kazati, da službeprimci nemaju u slučaju stečaja pravo na otpravninu, ali pod naročitim okolnostima, napose kada postoji veliki nesrazmjer aktiva i pasiva, moći će i upravitelj stečajne mase pozivati se na st. 7. § 333. z. o r., po kojoj kod pogoršanoga ekonomskoga položaja službodavca može otpravnina sasvim ili djelomično otpasti. Medju povlašćene tražbine t. j. one, koje dolaze u prvi isplatni red, moći će se takovi zahtjevi uvrstiti samo do iznosa od D. 20.000 za svakoga službeprimca, u koliko se prihvati naše mišljenje, da se i otpravnina mora svrstati u »zahtjeve zbog raskidanja službe prije roka«, o kojima govori § 50. steč. zak. Kod prenosa poduzeća na treća lica službeprimac gubi pravo na otpravninu, ako odbije, da nastavi službu, koja mu se nudi uz dosadanje uslove i uz priznanje već provedenoga službenoga vremena.

Baš sada, u vrijeme mnogobrojnih snizivanja u primanjima namještenika nameće se jedno praktično pitanje: Ako je namješteniku prestala služba, jer nije htio pristati na smanjenje plaće, što biva s njegovom otpravninom? Pitanje se o v a k o postavlja namještenicima, pa smo preuzeli takovo formuliranje, iako je ono neprecizno.

Stvar se obično odigrava kod poduzeća tako, da se činovniku dostavi pismena obavijest, da se njegova primanja snizuju na izvjesni iznos uz napomenu, da poduzeće smatra kao otkaz činovnika, ako se ne zadovolji sa smanjenjem plaće. Takova praksa sigurno nije pravilna i stvar je službeprimaca, da upute raspravu na redoviti pravac. Ugovor o službi, pa i onaj s neodredjenim trajanjem, nastavlja se pod istim uvjetima, dok se oni s p o r a z u m n o ne promijene. U času, kada jedna strana ne će da nastavi ugovor i uz dotadanje uslove, ona ne može nametati svoju volju, nego samo ugovor otkazati, ako se njezini uslovi ne prihvate. Prema tomu pokušaj poduzeća, da smanji plaću, je samo p o n u d a za izmjenu ugovornih uslova. Ako druga strana tu ponudu ne prihvati, službeni se odnos nastavlja bez izmjene. Pretpostavke, da je otklon takove ponude otkaz od strane službeprimca, zakon ne poznaje, ali u takovom slučaju nema ni otkaza službodavca, jer onim prijedlogom službodavac nije službu otkazao. Službeprimac, koji misli, da može takav pokušaj, da se njegova primanja smanje, smatrati otkazom službodavca, gubio bi pravo na otpravninu, jer ovakova njegova pretpostavka nema nikakovog uporišta. Na pitanje pak, da li se takav pokušaj za smanjenje plaće može smatrati važnim razlogom, koji službodavcu daje pravo na prijevremeno raskidanje službenog odnosa, treba odgovoriti niječno.

Ako službeprimac ne nastupi službu u odredjeno vrijeme, službodavac može od ugovora odustati pod istim uslovima, koji su propisani i za ostalo

Digitized by Google

pomoćno osoblje (§ 242. z. o r.), a osim toga i onda, kada službenik radi neotklonjive zapreke odgodi nastupanje službe za duže od 14 dana, ili kad nastupi koji od važnih razloga, s kojeg službodavac može službeprimca otpustiti bez otkaza.

Službeprimac može prije nastupa službe odustati od ugovora u svim slučajevima, kada postoje važni razlozi za prijevremeni istup iz službe; nadalje onda, ako službeprimcu radi krivnje službodavca ili radi slučaja, koji se tiče gospodara posla, bude odgodjeno nastupanje službe za duže od 14 dana. Službeprimcu, koji se u takovom slučaju ne posluži pravom, da od ugovora odustane, pripada plaća od dana, kada je po pogodbi imao službu nastupiti. Ove odredbe o pravu odustajanja od ugovora prinudne su prirode (§ 335. z. o r.), a napomenuti treba, da u ostalom za osoblje više kategorije važe odredbe, koje i za drugo pomoćno osoblje, poimence §§ 242. st. 3., 243., 244. i 246. z. o r.

Ugovorna ustanova, poznata pod imenom k l a u z u l e k o n k u r e n c i j e t. j. pogodba, da je službeprimac poslije prestanka službe za stanovito vrijeme ograničen u privrednoj djelatnosti (§§ 336. i 337. z. o r.), isključuje se u dva slučaja: 1. ako je službeprimac u vrijeme zaključka ugovora bio malodoban; 2. ako u vrijeme prestanka službe godišnja plaća obvezanoga službeprimca ne premašuje D. 50.000. Takovo ograničenje privredne djelatnosti može se odnositi samo na službenu djelatnost u struci službodavca, i ne smije premašivati jednu godinu. I u takovom slučaju ugovorna ustanova ne će važiti, »ako se ograničenjem prema predmetu, vremenu, mjestu i u srazmjeru s poslovnim interesom, koji službodavac ima na održavanju ograničenja, ne otežava nepravedno opstanak službeprimca.« Mjesto ove ustanove bi bilo jednostavnije kazati, da se takova klauzula uopće zabranjuje. Tko je taj, da ocijeni, u kome se srazmjeru nalazi opravdani interes poslodavca prema teretu ugovorne ustanove za službeprimca? Osim toga bi gospodar posla trebao u dokaz veličine svoga opravdanoga interesa iznijeti pred sud pod stanovitim okolnostima svoje poslovne tajne, pa za njega klauzula konkurencije ostaje bez stvarne vrijednosti, jer će on uvijek pretpostaviti, da se takovoga prava i odrekne prije, nego iznese odnošaje svoga poslovanja. Sigurno je da klauzula konkurencije, koja zabranjuje zaposlenje službeprimca u sličnom poduzeću, sadržaje i zabranu, da službeprimac u odredjenom roku i samostalno radi u djelatnosti struke službodavca. Po prinudnom propisu (§ 337. z. o r.) ne mogu se ostvarivati prava iz klauzule konkurencije protiv službeprimca, ako je službodavac dao osnovanoga povoda, da službenik prije vremena iz službe istupi ili službu otkaže, isto tako i onda, ako je službodavac raskinuo službeni odnos. Medjutim ta klauzula ostaje na snazi u slučaju raskidanja službenoga odnosa radi krivnje službeprimca, a i onda, ako je službu otkazao službodavac, ali je kod raskida odnosa izjavio, da će platiti službeniku plaću za vrijeme, kroz koje treba da važi ograničenje iz spomenute klauzule, i to onu plaću, koju je službenik primao kod raskidanja odnosa. Jednako je prinudni propis (§ 337. st. 3. i 4. z. o r.), da službodavac može tražiti samo ugovornu kaznu, ako je službeprimac obveze iz klauzule konkurencije preuzeo pod prijetnjom takove penale, a ne može zahtijevati ispunjenje ugovorne obveze ili, preko ugovorne kazne, naknadu štete. Nadležni pak izbrani odbor ili sud može konvencijonalnu kaznu sniziti.

Digitized by Google

III. Posebna naredjenja za industrijska (tvornička) preduzeća. — Ova naredjenja (§§ 339. do 342. z. o r.) ne zadržavaju odstupanja od općih odredaba zakona o radnjama u pogledu službenih odnosa, a sastoje se poglavito u propisu, da se moraju u industrijskim, tvorničkim poduzećima izraditi »poslovni redovi«, koji mogu stupiti na snagu najranije 15 dana nakon izdanja, a tako i sve izmjene, koje budu učinjene u postojećim poslovnim redovima. Ti poslovni redovi ne smiju sadržavati ništa, što bi bilo u protivnosti s naredjenjima zakona u pogledu službenih odnosa, a u koliko odgovaraju zakonskim propisima, obvezuju i poslodavce i službo-primce. Poslovni red i izmjene u njemu moraju se saopćivati upravnoj vlasti prvoga stepena, banskoj upravi i radničkoj komori za tri dana od izdanja, a moraju se i u radionicima izvjesiti na vidnom i pristupačnom mjestu. Kod nastupa službe mora se uručiti svakomu radniku po jedan primjerak. Upravna vlast prvoga stepena ispravlja ili zamjenjuje protivuzakonite poslovne redove ili takove, koji nisu pravilno izdani, po saslušanju nadležne komore. Imalac radnje može protiv takove odluke podnijeti žalbu banu.

O sudskoj nadležnosti kod obročnih poslova

(Obzirom na članak gosp. dra M. Lederera u »Mjesečniku« br. 1/1934.)

Napisao dr. Brichta Milan, odvjetnik u Zagrebu.

Član 20. uvodnog zakona za gradj. par. postupnik sadržaje posebne propise obzirom na sudsku nadležnost kod obročnih poslova ustanovom, da je za takove poslove isključena nadležnost po mjestu ispunjenja (§ 85. grpp.) i temeljem prorogacije po § 101. grpp.

Ali što su obročni poslovi?

Niti uvodni zakon za gradj. par. postupnik, niti drugi zakoni, koji stoje na snazi na području apelacionog suda u Zagrebu, nemaju definicije tog eminentno važnog pravnog pojma. Prema tome je spomenuti član 20. uvodnoga zakona za gradj. par. postupnik tako zvani »okvirni zakon« (Rahmengesetz). Dok nemamo zakonske definicije ovoga pravnoga pojma, ne možemo ovo pitanje riješiti »pozajmicama u susjetstvu«, jer ne možemo suditi na temelju zakona, koji kod nas nisu na snazi.

Čistim gramatikalnim tumačenjem nikako ne dolazimo na kraj s ovim pojmom. Primjerice navodim nekoliko slučajeva:

1. prodaja nekretnina uz prenos posjeda i gruntovnoga vlasništva na kupca uz obvezu potonjega, da isplati kupovninu u nekoliko obroka;

2. utanačenje, da će meni netko za lični, već obavljeni posao (recimo obavljeni odvjetnički, umjetnički, liječnički rad) isplatiti honorar u nekoliko obroka;

3. prodajem i predajem svoju pokretninu drugome uz obvezu potonjega, da isplati kupovninu u nekoliko rata;

4. trgovac ili obrtnik prodaje i predaje pokretnu stvar drugomu trgovcu ili obrtniku uz obvezu plaćanja kupovnine u ratama;

5. trgovac prodaje isto potrošaču.

Po gramatikalnom tumačenju, svi ovi slučajevi od 1. do 5. jesu obročni poslovi. Po »zakonima susjedstva« samo je slučaj 5. ovakav obročni po-

Digitized by Google

Da li možemo prepustiti judikaturi, da ona odluči, koje je slučajeve imao pred očima zakonodavac? Očito da to ne možemo, jer bi to moralo dovesti do apsolutne pravne sigurnosti i nejednakosti.

Namiće se dakle sam od sebe zaključak, da član 20. uvodnog zakona za gradj. par. postupnik u pomanjkanju zakonske definicije pojma obročnoga posla ne može uopće doći do primjene u onim našim pravnim područjima, gdje pojam »obročnog posla« nije zakonom odredjen.

Bila bi potreba, što više nužda, da se obzirom na pravna područja, koja nemaju zakonske definicije ovoga pojma (držim, da ga — osim u krajevima nekadanje Dalmacije i Slovenije — uopće nema). takov zakon donese. Takav zakon ima da nam dade ne samo definiciju pojma obročnoga posla i eventualne propise glede nadležnosti, nego treba da riješi i mnoga druga pitanja stvarne prirode iz razloga socijalnih obzira na potrošača-konzumenta, koji treba da bude tim zakonom zaštićen.

Pisac navednoga članka u »Mjesečniku« nije se dotakao još jednoga vrlo važnoga pitanja, koje je u vezi s obročnim poslovima — pitanja naime, u koliko je kraj propisa čl. 20. uvodnog zakona za gradj. par. postupnik dozvoljeno kod obročnih posala prorogirati nadležnost obraničkoga suda.

Član 20. uvodnog zakona za gradj. par. postupnik po mome shvaćanju ne isključuje prorogicaju obraničkoga suda. Ovo stanovište opravdavam samim tekstom čl. 20., koji se propis, jer iznimne naravi, ne smije extenzivno tumačiti. Čl. 20. expressis verbis isključuje samo nadležnost po § 85. i 101. grpp. Oba ova §§ imadu pred očima nadležnost redovitih gradjanskih sudova.

Želi li zakonodavac, da isključi prorogaciju i obraničkih sudova kod obročnih posala, trebalo bi i to budućim zakonom izričito odrediti tako, da u tom pravcu ne bi bilo nikakove nejasnoće.

Jugoslavenski pravnici u Bugarskoj

Prilikom Kongresa pravnika slavenskih država u Bratislavi, koji je bio održan u rujnu pr. god. (1933), došli su jugoslavenski i bugarski pravnici, učesnici tog Kongresa, u bliži doticaj. Veliki dio puta tamo i natrag provedoše oni zajedno, što je dovelo do medjusobnoga upoznavanja. Već tada nikla je misao medjusobnog posjećivanja sa svrhom što uže pravne saradnje. Kao posljedica te ideje slijedila su nedavno dva poziva: jedan bugarskih pravnika jugoslavenskim, a drugi Kongresa jugoslavenskih pravnika Kraljevine Jugoslavije bugarskome pravništvu, neka učestvuju na skupštini Kongresa, koja će se držati dne 7—9. rujna u Zagrebu.

Poziv bugarskih pravnika bio je upućen Kongresu pravnika Kraljevine Jugoslavije, Sudačkom udruženju i Savezu Advokatskih Komora. Želja je bila bugarskih pravnika da ih naši posjete još početkom srpnja. I tako je došlo do tog posjeta. — Premda je ovaj bio zamišljen u dosta ograničenom broju, ipak se jugoslavenskih pravnika skupilo oko 90 (zajedno s članovima porodica). Veća grupa njih otputovala je Dunavom preko Beograda i Vidina, dok je manja grupa putovala željeznicom preko Caribroda, no obje grupe prispjele su u Sofiju istoga prijepodneva, t. j. u subotu, dne 7. VII. Već u Vidinu bio je doček nada sve svečan i oduševljen. Na obali dočekaše naše pravnike pretstavnici bugarskog pravništva, gradjanstva, vojnih i civilnih vlasti. Pozdravio je naše pravnike u ime bugarskoga pravništva g. Nikola Georgijev, predsjednik Udruženja sudaca Bugarske, a odgovorio mu je Dr. Al. Vragović, potpredsjednik Udruženja sudaca Kralj. Jugoslavije. U ime općine Vidin pozdravio je njezin načelnik g. Tošek, a odgovorio je prof. Dr. Šilović. Jugoslavenski gosti bili su praćeni kroz grad a domaći kolege priredište im zajedničku večeru. Na stanicu otpratila ih je masa gradjana. Klicanju i pozdravima nikada kraja.

Digitized by Google

Kad su naši stigli ujutro u Sofiju, dočekaše ih opet pretstavnici bugarskih pravnika a pozdravio ih je g. Ognjanov, predsjednik Advokatskog saveza, i g. Stoilov, načelnik grada Sofije. S naše strane odgovorio je Slovenac dr. Janša.

U nedjelju dne 8. VII. bila je svečana pravna Akademija u Domu bugarskih pravnika. Taj dom je vlasništvo zadruge istoga imena. Zadruga je osnovana s udjelima pravnika i njihovih institucija, a zgrada je podignuta (na pet kata) pred par godina. Služi za pravne institucije i privatne stanove, a čitav jedan kat rezerviran je kao hotel za pravnike iz Bugarske kad posjete Sofiju. Akademija je održana u velikoj ukusnoj dvorani doma, koja je bila prenapunjena pravnicima i ostalim gostima. U svečanome raspoloženju otvorio je akademiju pozdravnim govorom g. Avramov, pretsjednik Doma bugarskih pravnika. Njegov srdačni i misaoni govor bio je prekidan burnim odobravanjem. U ime naših pavnika odgovorio mu je pretsjednik Kongresa pravnika Kraljevine Jugoslavije dr. Ivo Politeo ovim govorom:

»Gospodje i gospodo! — U ime jugoslavenskih pravnika pozdravljam bugarske pravnike. Pozdravljam i zahvaljujem. Naša hvala namijenjena je ne samo Vašemu srdačnome pozdravu, gospodine pretsjedniče; ne samo nenatkriljivoj susretljivosti, koja nas prati, otkad stupismo na bugarsko tlo; naša hvala namijenjena je još i najviše hrabrosti, s kojom vi, bugarski pravnici, svladaste predrasude prošlosti i podjoste putem, koji vodi k boljoj budućnosti obiju naroda. — Vi ste kroz posljednje vrijeme imali prilike pozdraviti ovdje u srcu Bugarske i u ostaloj Bugarskoj pretstavnike raznih staleža iz Jugoslavije; mi jugoslavenski pravnici nijesmo, dakle, prva profesija, koja je došla ovamo posjetiti svoje staleške drugove. Ali mi jugoslavenski pravnici prva smo profesija, koja je osjetila i glasno izrekla potrebu da se prebaci most izmedju Bugarske i Jugoslavije i da dva naroda postanu dva dobra, što bolja susjeda. Inicijativa je, dakle, naša i mi se ponosimo primatom ideje bugarsko-jugoslavenskog zbližena. A ideje pokreću svijet. — Pa to je i sasvim prirodno da baš mi pravnici forsiramo približenje i dobre odnose. Jer tko će bolje od nas, koji se bavimo dnevice rješevanjem sporova, ocijeniti sav blagoslov dobrih odnosa i sve prokletstvo loših i nesredjenih? Naša profesija ne zameće sporova; ona ih nalazi, ona ih dobiva gotove baš zato da ih rješava. Mi smo protiv sporova, protiv neprijateljstva, protiv rata. Mi smo negacija svega toga, mi smo pacifistički elemenat. Naša, pravnika, riječ jest posljednja koja se još čuje prije rata; naša je prva, koja se čuje poslije rata. Ali ako je pravo negacija rata, nije zato negacija borbe. Mi pravnici nijesmo ratnici, ali smo borci. Borci za pravo i za sve ono, što je u vezi s pravom. Ova opća uloga nas pravnika u svijetu naložila nam je i poseban zadatak u odnosu izmedju bugarskog i jugoslavenskog naroda. Zadatak da svim silama poradimo na rješavanju njihovih sporova na temelju prava i pravičnosti. Vi ste, gospodine pretsjedniče, rekli da mi pravnici nijesmo političari. I nijesmo ili bar to ne moramo biti; ali mi smo inspiratori svake dobre politike. Jer samo ona politika je dobra, koja se osniva na ideji prava, samo takva politika ima trajnih uspjeha. Uspjesi svake druge politike ne idu preko paliativnosti. Razumljiv je veliki entuziazam, koji je zavladao pri ovome našemu — nakon dugog vremena — prvome susretu. Ali kakogod razumljiv, mi se ipak, kao ljudi razbora, ne ćemo dati voditi isključivo s njime; mi ne ćemo dozvoliti da nas entuziazam zaslijepi pa da ne vidimo realnost, činjenice koje sastoje i od protivnih interesa. Ali isti razbor nama će pomoći da te interesne sporove riješimo. Pravni riječnik ne poznaje riječi »ljubav«. On, što više, poznaje i dosta agresivnu riječ »tužba«. Ali pravni rječnik poznaje i riječ nagodu ili kompromis. Mi pravnici, tražeći u svagdanjem svom zanimanju rješavanje sporova, zametnutih tužbom, putem judikata, ne ustrajemo bezuvjetno na judikatu, na osudi mi smo najsretniji, ako se spor mjesto s judikatom, svrši s kompromisom. Jer život sam po sebi pun je sukoba, ali znati živjeti znači i znati uklanjati sukobe i rješavati interesne sporove. A ja sam uvjeren, da ćemo mi pravnici s našim iskustvom i znanjem moći i htjeti pomoći pri rješavanju interesnih sporova izmedju naših naroda. Ne diktatom, ne judikatom koji bi jednostrano pregazio interese jedne stranke, nego pravednim i obostrano korisnim kompromisom. Naš današnji sastanak dokazuje da smo unificirali osjećaje i volju, nakon česa lako ćemo unificirati ciljeve i interese, a postepeno i samo pravo. Na današnjoj divnoj manifestaciji naših prijateljskih osjećaja

Digitized by Google

i volje što većeg zbliženja ja Vam u ime jugoslavenskih pravnika obećajem da će naš budući rad u domovini ići za opisanim idejama i ciljevima. Moleći Vas da primite to obećanje pozdravljam Vas sa: Živjela Bugarska, živio bugarski narod i bugarski pravnici!«

Slijedila su zatim dva predavanja: jedno sofijskog univ. prof. Dra. Fadenhechta o gradjanskome pravu Bugarske i drugo beogradskog prof. univ. Dra. Arandjelovića o jugoslavenskome gradjanskome zakoniku (sadanjemu u vezi s projektom).

Poslije akademije bio je banket u hotelu Union, koji je u čast gostima priredio ministar predsjednik bugarske vlade g. Kimon Georgijev. Na banketu pozdravio je goste g. ministar predsjednik, a odgovorište mu prof. Dr. Šilović, prof. Dr. Arandelović i kasacioni sudac iz Sarajeva g. Kosier.

U ponedeljak bio je izlet za Rilski manastir. Putem bio je pokazan izletnicima veliki rudnik Pernik. Na putu kroz Pernik i Dupnicu te u Rilu bile su priredjene zakuske i održani mnogi srdačni govori. (Spominjemo govornike, koji su došli do riječi bilo kada tijekom ovoga posjeta: Dr. Vragović i prof. Dr. Šilović iz Zagreba, prof. Dr. Arandjelović, St. Jovanović, Dr. Bartoš, Dr. Blagojević Vidan, Vukosavljević iz Beograda, Dr. Janša i Štrukelj iz Ljubljane, Dr. Stevan Adamović iz Novoga Sada, Lesić, Krstić i Kosier iz Sarajeva, Josifčev iz Sofije i t. d.) Izletnici prenoćiše u poznatome rilskome manastiru, a drugi dan vratiše se u Sofiju. U srijedu dne 10. VII. bio je rastanak, kada bugarski pravnici priredište u čast jugoslavenskim ručak u hotelu »Bugarska«. Na tome ručku izrečeni su govori sa strane g. Nikole Georgijeva i Petra Bodžieva, potpredsjednika Saveza bugarskih advokata, a zahvalio im je kasacioni sudac iz Beograda g. Atanasije Prodanović. Zaključnu riječ imao je dr. Politeo, koji je istakako značenje ovoga posjeta te njegove dobre posljedice i ponovno pozvao bugarske pravnike na Kongres pravnika Kraljevine Jugoslavije za 7—9. IX. u Zagrebu.

Ovo je sasvim kratak opis posjeta jugoslavenskih pravnika bugarskima. Detalje ispuštamo, jer su bili brojni a svaki jednako vrijedan, svaki dokaz iskrene srdačnosti, s kojom smo bili dočekani. Organizacija dočeka bila je uzorna. Bugari nastojali su da u dočeku spoje zabavno s poučnim. Upoznali smo ih kao pravnike i kao ljude. Dužnost nam je da im gostoprimstvo što bolje uzvratimo, kad nam budu došli u Zagreb u rujnu na Kongres. Velimo »što bolje«, jer jednako s jednakim ne ćemo biti kadri — osim u srdačnosti — da im uzvratimo.

Literatura

ZAKON O OPĆINAMA. Tekst sa tumačenjima Stefanovića V. Jovana, suca Upravnoga suda u Zagrebu. Naklada konzorcija »Themis« str. 415. U platno uvezano Din. 90.—.

Naročita odlika s obzirom na praktičnu upotrebu ovog piščevog novog komentara upravnih zakona sastoji se u tom, što je naročita pažnja posvećena tumačenjima onih zakonskih propisa (a tih nije mali broj), koji u zakonu nisu formalno odredjeno kodificirani, i popunjavanju formalnih praznina (kojih je isto tako znatan broj) a udešena za mogućnost brze uporabe komentara u praksi služeći se, gdje to potrebno u tumačenjima pod — u po znatnoj mjeri — općim načelima nauke upravnog prava.

Posebnu pažnju svraćaju na sebe tumačenja propisa o izboru općinskih odbora i izbornom postupku, osobito s obzirom na nadležnost upravnih sudova za rješavanja izbornih žalbi; zati mpropisa o: djelokrugu i nadležnosti općinskoga odbora, i općinske uprave uopće a pretsjednika općina posebno; odlukama organa općine i općinskog odbora (uredbama kao upravnim aktima općeg karaktera i individualnim — »pojedinačno-ličnim« — upravnim aktima); općinskim finansijama, općinskim službenicima, nadzoru državne uprave (vršenom ureda radi, i na žalbe članova općine i na žalbe pojedinaca) i najzad o dijelovima općina.

Digitized by Google

Osim komentara, štampan je i tekst zakona o biračkim spiskovima, uredbe o izboru općinskoga odbora savske i dunavske banovine u cjelini, a ostalih u izvodu, ističući njihove razlike od uredaba pomenute dvije; uputstva za izvršenje budžeta i pravilnik o utrošku materijala i o upotrebi kredita, te nekoliko načelnih odluka upravnog suda u Zagrebu o primjenjivanju §§ 125 i 135 zakona sa iscrpivim stvarnim registrom.

KOMENTAR UREDBE O OPŠTINSKIM SLUŽBENICIMA U SAVSKOJ BANOVINI. Napisao Korda Jovan. sreski načelnik. Vlastita naklada. Tisak Štamparskog zavoda Krbavac i Pavlović, Osijek.

ZBORNIK ZNANSTVENIH RAZPRAV. X. Letnik 1933/34. Izdao Profesorski zbor juridične fakultete v Ljubljani 1934. Ovo godište Zbornika sadržaje pravnopovjesne rasprave iz pera profesora Dolenca, Jasinskog, Korošca, Kreka i Poleca, zatim jednu crkvenopravnu od dra Kušeja, kaznenopravnu od Dolenca i Maklecova, državopravne od dra. Lapajnea, Pitamica i Tasića, imovinskopravnu od Škerlja, procesualnopravnu od Skunovića, upravnopravne od Jurkovića i Tasića, narodnogospodarske od Bilimovića i Ogrisa, financijalno-pravnu od Savnika, medjunarodnopravne od Lapajnea i Zolgera, pravnofilozofske i sociološke od Furlana, Kosiča, Pitamica i Spektorskija. — Cijena je Din 60.

O REGULISANJU HIPOTEKARNIH DUGOVA u vezi sa sanacijom novčanih zavoda. Napisao dr. Kosta Bugarski, Sombor 1934.

VERMÜGENSRECHTLICHE HAFTUNG aus obrigkeitlichen Handlungen nach jugoslavischem Recht. Rasprava dra. Rudolfa Sajovica, izašla kao otisak iz »Zeitschrift für Ostrecht«, III. svezak g. 1934.

ZUR JUGOSLAVISCHEN PROZESSORDNUNG. Kritische Bemerkungen anlässlich des Goršićschen Kommentars. Napisao prof. Krek za 3/1934 broj »Zeitschrift für Ostrecht«. Otisak.

PAVIČETIĆ MIĆUN: CRNOGORSKE ANEGDOTE O HRVATIMA. Otisak iz »Etnologa«, VII, glasnika Etnografskog muzeja u Ljubljani.

DVE TEORIJE O PRAVNOJ PRIRODI TRGOVAČKIH DRUŠTAVA. Napisao dr. orđe Ž. Mirković. Preštampano iz »Arhiva« knj. XXVIII.

LASTNINA NA DIVJAČINI. Spisal dr. Gregor Krek. Posebni otisak iz Spomenice Maurovića.

MEDJUNARODNI UGOVORI KRALJEVINE JUGOSLAVIJE. Registar za 1933 godinu. Izdanje Ministarstva inostranih poslova.

ROSS Alf.: Kritik der sogenanten praktischen Erkenntnis. Zugleich Prolegomena zu einer Kritik der Rechtswissenschaft. Kopenhagen, Leipzig 1933.

GOLDSCHMIDT Werner. Die Schuld im Straf- u. Zivilrecht. Breslau 1934.

SCHMIDT Ernst: Der Motivirrtum im Testamentsrecht. Breslau 1933.

BRUNN Jhann Heinrich: Die gewillkürte Prozessstandsrecht. Breslau 1933.

EULE Erich: Die über den Tod des Machtgebers erteilte Vollmacht unter besonderer Berücksichtigung der Generalvollmacht. Breslau 1933.

BRASSLOFF Stephan: Sozialpolitische Motive in der römischen Rechtsentwicklung. Wien 1933.

HORNEFFER Reinhold: Die Entstehung des Staates. Eine staatstheoretische Untersuchung. Tübingen 1933.

ALLFELD Philipp: Lehrbuch des deutschen Strafrechts. 9. unter Berücksichtigung der neuesten Gesetzgebung vielfach veränderte Auflage des von Dr Hugo Meyer begründeten Lehrbuchs. Allgemeiner Teil. Leipzig 1934.

BLÜDORN Rudolf: Einführung in das angewandte Völkerrecht. Eine Untersuchung über die Bedeutung des Rechtes für die Regelung der zwischenstaatlichen Beziehungen. Wien 1934.

WÜRTENBERGER Thomas: Das System der Rechtsgüterordnung in der deutschen Strafgesetzgebung seit 1532. Freiburger Preisschrift des Jahres 1932. Breslau — Neukirch 1933.

Digitized by Google

Svaštice

O KATASTRU U DALMACIJI. Prigodom kongresa udruženja jugoslavenskih inženjera i arhitekta u Splitu god. 1923. izdana je spomen-knjiga »Dalmacija«, u kojoj se nalazi članak inž. Kamila Ivon, inspektora katastra za Dalmaciju: »Osvrt na razvitak katastra u Dalmciji«. Evo kratkoga izvatka toga članka:

Katastar od latinskoga »Capitastrum« (porezni registar po osobi) je danas jedna od najvažnijih ustanova, koju kulturni narodi nastoje, da što više usavrše. U starije doba je katastar služio vlastodršcima odnosno povlaštenoj vlasteli, da isisavaju težački puk raznim nametima.

Razvijanjem socijalnih prilika raznovrsni omraženi oblici davanja poreza postepeno isčezavaju, a nameće se jednolično što pravednije oporezovanje svih slojeva bez razlike prema prihodu. Proporcijonalni zasebni porez na čisti prihod svih produktivnih zemalja može da dovede navedenomu cilju. Ali bez dobro uredjenog katastra svaki bi rad bio uzalud. Zato se države u Evropi koncem XVIII i početkom XIX vijeka žure, da provedu novu izmjeru zemlje u svrhu što pravednijega razredjenja zemljarine, koja ima da pretstavlja odredjeni proporcijonalni dio zemljišnih prihoda. U ovome radu prednjače Francuska i Bavarska. Njihove su radnje u tom obziru služile kao uzor drugim državama.

Za vrijeme mletačke vladavine u Dalmaciji pobirao se je porez na osnovi neracijonalne i nepravedne procjene.

O pravilnom katastru posjeda govori se prvi put 1420. god., kada ga osniva kancelar zadarske općine Prendini Teodoro i to za tadanji zadarski, vranski, ninski, ljubski i novigradski kotar. God. 1452 osniva se katastar svih zemalja i zgrada na otoku Pagu. God. 1588 je mletački senat odredio, da i posjednici u Dalmaciji moraju odsele najdalje svake desete godine ponavljati opis svojih posjeda radi točne evidencije. God. 1756. osniva se katastar za teritorij Klisa i okolicu Splita i to sa odnosnim topografskim nacrtima.

Točnih nacrta nije bilo, nego su postojale neke prostoručne skice ovećih kompleksa, čestica, izmjerenih po koracima. U svakoj čestici je bilo označeno ime posjednika, vrst obradjivanja i njena površina, koja se proračunala izmjerom na terenu. Za vrijeme upravljanja »proveditora« Grimani-a, bile su sastavljene mape, koje su pod imenom »Grimanijeve mape« i danas u narodu poznate, a sačuvane su u arhivu bivšega namjesništva u Zadru. U njima su opisane sa najsitnijim potankostima granice izmedju varoši i varoši, sela i sela i t. d., te su veoma dobro pomagale pri rješavanju pograničnih sporova.

Mjere, označene u ovim nacrtima, odgovaraju većinom onima, koje su se u odnosnim predjelima upotrebljavale. Svako je naime oveće mjesto imalo svoje posebne jedinice za površinu, dužinu, težinu i t. d., premda se je Dalmacija tada dijelila u tri teritorijalne zone: »il vecchio, il nuovo e il nuovissimo acquisto«, te su za svaku zonu bile odredjene službene jedinice odnosnih mjera.

Nova austrijska uprava je zadržala mletačke propise u pogledu katastra. Niti Francuzi nisu ih mijenjali, kada su god. 1806. zaposjeli Dalmaciju i proglasili desetinu javnim porezom. Austrija nije, ponovo osvojivši Dalmaciju, na nju proširila »Jozefinski katastar« od 1785. godine.

U Austriji počinje rad oko stalnoga katastra god. 1806., kada su bile odredjene pripreme za jednoobrazni sistem zemljarine. Za pospješenje ovoga opsežnoga rada je bila ustanovljena kabinetskom odredbom od 21. kolovoza 1810. posebna dvorska komisija. Njezino djelovanje je medjutim bilo prekinuto radi novih ratova, te nastavljeno 1815. god. Carskim ukazom od 23. prosinca 1817. uvadja se konačno stabilni katastar

Dalmacija je došla na red istom 1823. god. Trigonometrička triangulacija Dalmacije je započela od sjevera prama jugu, a kao osnovka upotrijebljen je pravac, koji spaja točku »Tignarossa« (našega naziva nema) na otoku Rabu sa točkom »Kalvarij« na otoku Lošinju.

Nakon obavljene premjere cijele Dalmacije dozvoljene su bile reklamacije stranaka radi eventualnih pogrješaka u katastarskim operatima. Prijavljene i utvrdjene pogrješke su bile ispravljene.

Digitized by Google

Desetina je ukinuta god. 1850. u dubrovačkom okružju i po otocima splitskoga okružja, god. 1851. u kopnenom dijelu splitskoga okružja i u cijelom zadarskom okružju, te uvedena na osnovi stalnoga katastra zemljarina — i to početkom god. 1852. u cijeloj Dalmaciji. Direkcija katastra u Beču ukinula je 3. listopada 1850. u Dalmaciji i travarinu (dazio erbatico) i odredila kao državni posjed ona zemljišta, koja su se nalazila u zonama »del nuovo e del nuovissimo aquisto«, a koja su se u to doba obradjivala na državni trošak.

Tadanja organizacija katastra bila je vrlo jednostavna. Dalmacija je bila razdijeljena u četiri okružja: zadarsko, splitsko, dubrovačko i kotorsko; svako samo sa jednim geometrom i uredovnim sjedištem u istoimenom gradu. Katastralni operati su se ispravljali samo u toliko, u koliko su odnosni organi bili o izvedenim promjenama obaviješteni. Poradi nesaopćivanja promjena, broj neprovedenih promjena u katastru danomice se povećavao. Izdanjem zakona od 24. V. 1869. o odmjerivanju zemljarine na čisti prihod zemlje nastala je potreba, da se obavi posvemašnji pregled faktičnoga stanja posjeda u Dalmaciji. Za to je bila naredjena općenita reambulacija katastra, na kojoj je radilo preko 100 osoba različitih narodnosti od 1873.—1879. godine.

Kod toga posla je bilo dosta manjkavosti i griješaka, koje su bile samo djelomično odstranjene uslijed kasnijih reklamacija. Nakon izdanja zakona od 10. veljače 1881. o osnivanju zemljišnika (gruntovnice) u Dalmaciji, kada je katastarska mapa postala sastavni dio gruntovnice, osjetili su se još jače neispravljeni nedostaci.

Zemljišnik za to, što prikazuje pravno stanje i što su u njemu upisani vlasnici čestica, traži, da mapa bude posljedak znanstvene i pravilne izmjere, što se do sada nije baš tražilo radi fiskalne svrhe, kojoj je jedino služila. Zakon 23. svibnja 1883. (l. d. z. br. 83) o evidenciji zemljarinskoga katastra upućuje, kako da se mape i ostali katastarski operati isprave i dovedu u sklad sa potrebama zemljišnika. Uz uklonjenje nedostataka imala se držati stroga evidencija budućih izmjena, da se tako postigne što veća suglasnost katastra i zemljišnika.

Spomenutim zakonom za katastarsku evidenciju je bilo odredjeno, da se periodski od 15 do 15 godina preduzima generalna revizija katastra osobitim obzirom na promijenjenu vrst obradjivanja i odnosnu kvalifikaciju zemljišta. Ovakova je revizija bila obavljena i u Dalmaciji 1896. godine. Posljedak toga opsežnoga rada je bio veoma dobar.

Po zakonu o evidenciji zemljarinskoga katastra dijeli se Dalmacija uz ukinuće dosadašnjih okruga na mjerničke kotare, kojih je bilo isprava 12, a na početku svjetskoga rata 21.

Osnivanje zemljišnika je slijedilo redovito usprkos svih nedostataka katastarskih operata. Samo za neke poreske općine radi nepodudaranja faktičnoga stanja i onoga, prikazanoga u operatima katastra, a pogotovo u odnosnim mapama, nije se rad oko osnivanja zemljišnika mogao niti započeti. Potrebno je bilo sastaviti potpuno novi cijeli katastarski operat na osnovi nove mape, koja se imala iznova da snimi. I zato se 1898. god. osniva u Dalmaciji sekcija novih izmjera sa zadatkom, da se provede triangulacija i nova izmjera svih katastarskih općina, u kojima još nije osnovan zemljišnik. U onim katastarskim općinama, u kojima je samo djelomično bila potrebna nova izmjera, izvršila bi se i reambulacija preostaloga dijela općine.

Potpuno nova izmjera je izvedena u 13, a nova izmjera sa reambulacijom u 7 kaktastarskih (poreskih) općina. U 3 katastarske općine izvršena je triangulacija, ali potanko snimanje nije dovršeno, jer je 1917. god. bio obustavljen terenski rad.

Kod svih ovih radnja detaljno je snimanje izvršeno bez iznimke geodetskim stolom u razmjeru 1:2880 (1:1440) i 1:2500 (1:1250). Poligonalna izmjera je slijedila samo za varoši: Split, Ercegnovi i za iskopine u Solinu u razmjeru 1:1000 i 1:500. Izmjeru za Split izveli su geometri »Triangulierungs und Kalkulbureau« u Beču, a za Ercegnovi i iskopine Solina opet geometri dalmatinske sekcije novih izmjera. Radnje su u svim tančinama točne, pri čemu se ističe ogroman rad oko snimanja starina u Solinu.

Digitized by Google

Kada se je 1907. god. počelo u Dalmaciji sa sanacijom već postojećega zemljišnika, osnivana je kod katastra nova sekcija za reambulacije. Rad ove sekcije sastojao se je u popravljanju već postojećih mapa. Tehnička točnost ovoga rada je veoma problematična, ali je za to ipak sredjeno prvašnje pobrkano stanje posjeda. Reambulacija je obavljena u 35 katastarskih općina, dok je u dvije započeta, ali nije dovršena. I ova je sekcija obustavila rad god. 1917. te se nije obnovila većinom radi budžetarnih razloga.

Napokon su provedene u Dalmaciji nekoje izmjene u administrativnom unutarnjem poslovanju katastarskih ureda s osobitim obzirom na statističke podatke, bez kojih ured katastra nije mogao da bude pristupačan i drugim granama državne uprave.

Priopćio S t a n o š I v o. javni bilježni ku Biogradu na moru.

Kongres Pravnika Kraljevine Jugoslavije

održat će redovitu godišnju skupštinu 7. i 8. rujna 1934 u Zagrebu.

Predbježni r a s p o r e d je ovaj:

P e t a k, dne 7. IX. u 10 sati prije podne otvorenje kongresa sa svečanom plenarnom sjednicom. Zatim otvorenje izložbe jugoslavenske pravne literature.

Popodne u 3 sata naučni rad u šest sekcija o ovim predmetima:

1. Odnos državnoga i crkvenoga zakonodavstva, naročito s obzirom na zaključenje braka.

Referiraju: Dr. Toma Pavlović, predsjednik Apelac. suda u Novome Sadu
Dr. Rado Kušej, sveuč. prof. Ljubljana,
Dr. Živojin Perić, univ. prof. i Dr. Milan Bartoš, univ. doc. iz Beograda,
Dr. Matija Belić, odvjetnik, Djakovo.

2. Dopuna krivičnoga zakona u pogledu delikata iz imovinskoga prava.

Referiraju: Jovanović Stojan, sudac Okr. suda, Beograd.
Timoškin Vladimir, tajnik Vrhov. suda Sarajevo,
Zimpermann dr. Lujo, odvjetnik, Zagreb.

3. Pravo na ispravku po Zakonu o štampi.

Referiraju: Belajčić dr. Vladimir, kasac. sudac. Novi Sad,
Dolenc dr. Metod, univ. prof. Ljubljana,
Blagojević dr. Vidan, odvjetnik, Beograd,
Čulinović dr. Ferdo, predsj. Okr. suda, Bela Crkva,
Vesel dr. Josip, odvj. Sarajevo.

4. Zakonitost uredbi.

Referiraju: univ. prof. dr. Joso Jurković, Ljubljana,
univ. doc. Pržić dr. Ilija, Beograd,
univ. prof. dr. Juraj Andrassy, Zagreb.

5. Takse u sudstvu i administraciji.

Referiraju: Sagadin dr. Stevan, drž. savjetnik, Beograd,
Brence dr. Ljudevit, odvj. Ljubljana,
Dr. Josip Trtanj, obrtn. ref. grad. nač. Sarajevo.

6. Fiskalni tereti i narodna imovina i dohodak.

Referiraju: Dr. Stanko Lapajne, univ. prof. Ljubljana,
Gregorić dr. Cvetko, sekretar Saveza ind. korporac. Beograd,
Dr. Hugo Holzmann, odvj. Zagreb.

Navečer u 8 sati banket.

Digitized by Google

S u b o t a, dne 8. IX. u 8 sati prije podne nastavak rada u sekcijama.
u 10 sati zaključna sjednica sa čitanjem predloženih rezolucija i s glasovanjem o njima, s izborom nove uprave itd.

Popodne izlet u bližu okolicu Zagreba.

Navečer rout kod g. gradskoga načelnika za slavenske goste i pretstavnike domaćih pravnih institucija.

N e d j e l j a, dne 9. IX. izlet preko čitavog dana u Hrvatsko Zagorje, Trakošćan, Klenovnik, Varaždin.

Navečer pretstava u kazalištu.

P o n e d j e l j a k, dne 10. IX. odlazak u Dalmaciju preko Splita do Dubrovnika i Kotora, povrat preko Sarajeva.

Ovo je glavni i predbježni raspored, dok će se konačni i potanji priopćiti, kad se svrše neke tehničke pojedinosti, koje za danas nije moguće predvidjeti. Ovoga puta je izletni dio nešto veći, jer je za Kongres najavljeno najmanje 100 bugarskih pravnika s obiteljima pak je želja uprave Kongresa da se gostima pokažu glavni i najljepši dijelovi domovine. U tu svrhu putovat će bugarski gosti u Jugoslaviju preko Vidina i Beograda, gdje im se sprema lijep doček, a vraćat će se preko Dalmacije i Bosne. Kongresu će prisustvovati i pretstavnici pravnika slavenskih država.

Za vožnju željeznicom odobren je 50-postotni popust, a ima nade da će se taj popust i povisiti. S upravama parobrodarskih društava vode se zadnji pregovori za pogodovnu vožnju, koja je uglavnome već sada osigurana. Jadranska plovidba odobrila je već sada pogodovnu cijenu od Din 100.— za put Split—Dubrovnik i Din 50.— za put Dubrovnik—Kotor i natrag na parobrodima redovite linije. Kabina po osobi D 40.—, ručak na brodu D 25.—. Na automobilima (u Zagorje) osigurane su također najumjerenije cijene.

Inače, dakako, svatko putuje na svoj trošak. Budući da je Zagreb dosta velik a ima i dosta svratišta, neće se rezervirati sobe za p o j e d i n c e, nego će se u svakome hotelu o p ć e n i t o rezervirati izvjestan broj soba za učesnke Kongresa sa sniženim cijenama (Din 40.— bez javnih daća).

Radi preopterećenosti poslom moli uprava Kongresa da se članovi ne obraćaju na nju suvišnim upitima i željama. Točan raspored i daljnji detalji objavit će se na vrijeme u dnevnicima, a Spomenica sa referatima razaslat će se prijavljenim učesnicima u drugoj polovici kolovoza. Najkasnije do konca kolovoza primit će na vrijeme prijavljeni učesnici Spomenicu, legitimaciju i točan raspored. (Spomenica se posebno ne plaća.)

Prijave se primaju do 20. kolovoza. Pravo učestvovati imaju samo oni članovi pravničkih udruženja, koji su namirili svoju članarinu. S prijavom treba poslati i pristojbu odnosno Kongresnu članarinu (Din 100.— za pripadnike slobodnih zvanja, za članove njihovih porodica po Din 80.—, za drž. čin. Din 60.—, za člana porodice Din 50.—). Ujedno neka izvoli svatko posebno označiti, reflektira li na izlet u Zagorje i Dalmaciju, jer se autobusnim poduzećima i parobrodarskim društvima ima javiti na vrijeme točan broj izletnika. Isto tako neka naznači, hoće li prisustvovati banketu u petak. Za ovaj plaćaju domaći učesnici Din 40.— po couvertu; neka se sva svota pošalje po mogućnosti zajedno s gornjom kongresnom pristojbom. Naglasuje se da svaka prijava obvezuje pak se uvjetne prijave neće uvažavati. Naknadne prijave nijesu sasvim isključene, ali će se uzeti u obzir samo utoliko, ukoliko to dopuste pravovremeno predane prijave. Radi velikog broja učesnika, koji se očekuje, i da se olakša težak posao priredjivačkom odboru, molimo da bi članovi nastojali dati svoje prijave pravovremeno i potpuno. Ovogodišnja skupština ima naročito značenje, jer ove godine navršuje Kongres desetu godinu svog opstanka i jer na nj dolaze prvi put bugarski pravnici u većemu broju.

Za Pravničko društvo prima prijave i novac tajništvo (Svačićev trg 4).

Digitized by Google

MJESEČNIK

GLASILO PRAVNIČKOGA DRUŠTVA

Uredili:

GOD. LX. Dr. Edo Lovrić, kr. sveuč. prof. ZAGREB, 1934.
KOLOVOZ Dr. Ivo Politeo, odvjetnik BROJ 8.

Rooseveltov veliki eksperimenat

Piše dr. Milobar Franjo, sveuč. prof. u Zagrebu.

V.

ZAKLJUČAK PRVOGA OTSJEKA ROOSEVELTOVE VLADE.

Dne 18. lipnja 1934. oko ponoći završio je sedamdeset i treći kongres USA svoje zadnje zasjedanje i odgodio se na neodredjeno vrijeme, a 5. srpnja je Roosevelt otputovao na odmor od pet tjedana — na morsko putovanje prema Havajskom otočju. Pošto su u mjesecu studenom izbori za zastupničku kuću i za jednu trećinu senata, naći će se Roosevelt u mjesecu siječnju 1935 pred novim — 74. kongresom.[1]) To je eto razlog, zašto smo ovo razdoblje Rooseveltove vlade, koju je proveo u saradnji sa 73. kongresom, nazvali »prvim otsjekom« njegova vladanja! Istom dosljednošću logike ćemo njegov dalji rad sa budućim (74.) kongresom nazvati »drugim otsjekom« njegova vladanja.

Ali ovo je u isti čas i zaključak prvoga dijela naše studije o velikom Rooseveltovom eksperimentu. No prije, nego zaključimo, valja nam svrnuti okom unatrag i unaprijed do otvorenja novoga otsjeka.

Roosevelt je vladao i saradjivao samo jednu godinu i četvrt sa 73. kongresom (od 4. III. 1933 do 18. VI. 1934). Ali, može se reći, da u historiji USA imade malo primjera, gdje bi parlamenat i pretsjednik u ovako kratko vrijeme i u tako kritičnim okolnostima toliko radili kao Roosevelt i 73. kongres.

Samo borba za neodvisnost i gradjanski secesionistički rat prikazuju sličnu pogibelj, u kakovu se je spremala USA, kada je nastupio vladu Roosevelt. I samo genijanosti i energiji Roosevelta i izdašnoj pomoći 73. kongresa imade se zahvaliti, da je ta pogibelj otklonjena. U glavnim crtama smo prikazali rad Rooseveltov i kongresov sve do mjeseca svibnja o. g. Tečajem mjeseca svibnja i lipnja t. g. imao je kongres osobito mnogo posla, jer mu je Rooseveltova vlada predložila do blizu 200 zakonskih prijedloga, da ih uzakoni. Toliki posao, a u tako nezgodno vrijeme! A u to vrijeme zaokupljale su zastupnike druge brige — rad za izbore u mjesecu studenom! Zato su se već početkom lipnja vodje većine i opozicije dogovorili, da će na minimum skratiti rasprave,

[1]) Tako nazivaju Amerikanci svoj parlamenat.

Digitized by Google

kako bi do polovice lipnja svršili posao, da čim prije idu na izborne agitacije. I doista — parlamenat se pretvorio u pravu glasačku mašinu; prijedlozi su se sa takovom brzinom izglasali, da je senator Nooris uskliknuo: »We are passing legislation without knowing what is in it«. (Ta mi stvaramo zakone, a da i ne znamo, što stoji u njima[2]). Ali drugačije nije bilo moguće svršiti posao. A napokon pri tomu nije bilo nikakove pogibelji, jer se već za pol godine sastaje novi kongres, koji je mogao popraviti, ako se je gdje pogriješilo. I na taj način svršio je kongres taj golemi zakonodavni rad — pred ponoć 18. lipnja.

U kakvom se je položaju nalazila USA pri nastupu Roosevelta na vladu, poznato je našim čitateljima. A sada pri svršetku prvoga perioda i za bolje razumijevanje budućega — gdje će se pokazati plodovi sjemena posijanog u prvom periodu — valja nam dati kratki pregled zajedničkoga rada Roosevelta i 73. kongresa.

Rad kongresa dijeli se u dva zasjedanja. Prvo, izvanredno ili specijalno, sazvano odmah pri nastupu Rooseveltovom u mjesecu ožujku 1933. u svrhu stvaranja izvanrednih odredaba za suzbijanje financijalne, industrijalne, agrarne i neuposleničke krize. Sve ove odredbe su manje više privremene i za nuždu, pa će se morati preudesiti prema stečenim iskustvima, da uzmognu dobiti trajni značaj. Ovamo spada NIRA (National-Industry-Recovery Act = Zakon za obnovljenje narodne industrije), iz kojega je nastala NRA (National Recovery Administration = Uprava za narodnu obnovu) i A. A. A. (Agricultural Adjustmeat Act = Zakon za uredjenje poljoprivrede). Drugo ili redovito zasjedanje, koje stvara propise za trajne reforme, dijeli se u tri kategorije: prva uredjuje monetarni sustav, druga uredjuje industrijalna i fiskalna pitanja, a treća uredjuje reguliranje agrikulturne proizvodnje. U prvoj kategoriji ističu se naročito dva zakona: Gold Reserve Act (zakon o zlatnim rezervama) i Silver Purchase Act (zakon o kupovanju srebra). Prvi zakon uvadja u USA opet neku vrst modificirane zlatne valute, ali tako, da su izmijenjeni upravo temelji novčanoga sustava. Po tom zakonu imade samo država (Treasury) isključivo pravo na sve zalihe zlata u zemlji, uključujuć ovamo i one 3½ milijarde dolara spremljene u Federal Reserve Bancs (bankama); ovim zakonom se dokida i kovanje zlata u novac, te se napokon stvara i t. zv. stabilizacioni fond sa 2 milijarde dolara (a za koji se još ni danas ne zna pravo kojoj naročitoj svrsi ima da služi, ali se sumnja da bi to mogao biti borbeni fond za slučaj borbe sa onim poznatim špekulantskim »kratkoročnim« kapitalom, ako bi ovaj pokušao navalu na USA valutu).

Ovaj zakon ovlašćuje dalje pretsjednika, da može promijeniti vrijednost dolaru, odnosno da mu zlatnu sadržinu obali na 60 ili čak 50% naprama dosadanjoj. A to je 31. siječnja 1934. Roosevelt i učinio, odredivši, da odsada sadržaje zlatni dolar 56.06% zlata naprama prijašnjoj sadržini.

»Zakon o kupovanju srebra« nastao je pod pritiskom moćnoga »srebrenoga bloka« u kongresu u zadnjim časovima života sadanjega

[2]) »Times« 17. lipnja 1934.

Digitized by Google

kongresa. Ovaj zakon znači daljni korak u mijenjanju značaja valute u USA.

Ali najveći skup reformnih odredaba je uzakonjen na području industrijalnom i financijalnom. Ovdje valja u prvom redu spomenuti zakon o tarifama (Tariff Act), kojim se daje pretsjedniku ovlast, da može za 50% sniziti ili povisiti postojeće carinske stope, u pregovaranjima sa inozemnim državama o trgovinskim ugovorima. Tu su i propisi, koji stavljaju pod strogu kontrolu centralne vlade sve efektne i robne burze. Tu je zakon, koji stavlja cijeli domaći promet pod nadzor federalne komisije. Tu su norme za reorganizaciju zračne pošte i promjenu topoglednih ugovora. Tu je zakon, koji daje predsjedniku široke ovlasti na području radničkih rasprava.

Što se tiče agrikulturnih reforama, valja spomenuti tri norme od veće važnosti. Prva ovlašćuje ured za uredjenje poljodjelstva (Agricultural Adjustment Administration), da može urediti (regulirati) količinu proizvodnje; drugom se daje ovlast ministru poljodjelstva (Secretery of Agriculture), da može ustanoviti kvotu za domaću proizvodnju šećera kao kvotu za uvoz šećera iz inozemstva; treća na ovom području je zakon o prisilnom ograničenju proizvodnje pamuka (Cotton Control Act), koja je stvorena na zahtjev samih proizvadjača sa svrhom, da snizi proizvodnju pamuka za narednu sezonu za jednu trećinu t. j. od prilike na 10 milijuna bala.

Osim toga valja kao značajno spomenuti, da je ovaj 73. kongres odglasao Rooseveltu, da može za razne potrebe uzajmiti preko 17 milijardi dolara, a od toga iznosa da može 3.6 milijarda potrošiti prema svojoj uvidjavnosti na potpore. Sve to dokazuje, koliko povjerenje uživa Roosevelt u paralmentu i u narodu. A dosljedno tomu i njegov New Deal, njegova nova gospodarska politika. Ali kraj svega toga bi bilo krivo misiliti, da je cijela USA oduševljena za Rooseveltovu politiku.

Iz svega što smo do sada vidjeli, proizlazi, da je Roosevelt gotovo cijeli gospodarski život skučio pod svoj nadzor. Ako se sada sjetimo, da je USA bila sve do Roosevelta prava, čista liberalistička demokracija manchesterskoga mentaliteta i tradicija, onda si možemo donekle pretstavati, kako te svestrane kontrole, reglementovanje i intervencije države duboko zadiru i vrijedjaju taj mentalitet i te tradicije. A nosioci toga mentaliteta i tradicija su upravo oni gospodarski i financijalno najjači krugovi. Da se ovi silni čimbenici ne će tako lako pokoriti, dokazuje njihovo sabotiranje mnogih code-sa, kao i sveudiljni veliki štrajkovi. Ako ta žilava borba još nije poprimila teže, krupije i krvavije forme, bit će tomu razlog, što ipak cijelo to usredotočenje vlasti, koje taj pritisak reformiranja proizvodi, imade privremeni značaj, jer ono, što je jedan kongres pretsjedniku dao, drugi mu može oduzeti. Ti očepljeni gavanski nezadovoljnici računaju sa kratkotrajnošću jednoga kongresa i kratkotrajnošću vladanja jednoga pretsjednika — i svojim golemim ekonomskim i financijalnim te publicističkim sredstvima. Oni će dakle poraditi, da sada pri izborima (u studenom) slome ili barem oslabe pristaše Rooseveltove. Ako im to ne podje za rukom (kako po svoj prilici

Digitized by Google

i ne će), spremati će se kroz buduće tri godine, da obore samoga Roosevelta. Izborna borba za izbore u mjesecu studenom već je započela. — Otvorio ju je sam Roosevelt govorom na radiju prigodom zaključka zasjedanja 73. kongresa.

Svakomu naših čitatelja lako je razumljivo, da Rooseveltu ne može biti ravnodušno, kakovu će mu zastupničku kuću donijeti budući izbori, jer o tomu ovisi dalja sudbina njegovoga New Deala. Njemu mora biti stalo do toga, da i u novi parlamenat dodju u većini pristaše njegove politike, njegovog New Deala. U tu svrhu, prije odlaska na odmor i putovanje od mjesec i pol, održao je u noći 28. lipnja govor za cijelu zemlju. Dopisnik »Times-a« brzojavlja 29. lipnja svome listu, da još nikada nije Roosevelt tako živo branio svoj New Deal i tako žestoko napadao njegove kuditelje kao u tom svojem radiogovoru. Tu je najprije istaknuo temeljnu misao New Deala, da je naime rekonstrukcija i reforma gospodarstva jedini uvjet za zdravu obnovu. Zatim se je osvrnuo na dosadanji rad i polučene uspjehe, te tom prigodom veliku zaslugu pripisao sada otstupajućemu kongresu (koji porugljivo nazivaju njegovi protivnici »Yes-yes Congress«). Za budućnost razvio je u kratko socijalnopolitički program, o kojem da će kasnije u svoje vrijeme pobliže govoriti. Zatim se osvrnuo na protivnike New Deala, koje naziva »nevjerujućim Tomašima«, »Šačica bojažljivih ljudi, koji se plaše napretka, pokušat će da vam nadju razne i neprijatne nazive za ono, što mi činimo. Neki će vam reći, da je to fašizam, neki da je komunizam, neki da je to reglementiranje, a neki da je to socijalizam« ... A to nije ništa drugo, tumači Roosevelt, nego nadovezivanje novoga (izazvanoga novim uvjetima života) na staro u organičku cjelinu. »Najgrlatiji (most vociferous) medju nevjerujućim Tomašima mogu se podijeliti u dvije skupine; u prvu skupinu spadaju oni, koji traže specijalne političke povlastice; u drugu oni, koji traže specijalne financijalne povlastice«. Na koncu još je jednom naglasio svoj socijalnopolitički program kao dalji sastavni dio New Deala, te pozvao izbornike, da izaberu onakove ljude za zastupnike, koji će shvatiti i pomagati oživotvorenje ovoga programa.

POSLIJE ZAKLJUČKA KONGRESA I PRED IZBORE.

Poslije zaključka kongresa i prije svoga odlaska na Havaje imao je Roosevelt još pune ruke posla. Prije svega imao je da sankcionira do 200 netom odglasanih zakonskih prijedloga; a onda da stvori čitav niz raznih odbora i komisija za provadjanje tih zakona. Iza toga držao je netom spomenuti radiogovor, a onda se otputio na izlet.

Medju odglasanim zakonima imade i takovih, koji su skroz demagoški i praktički gotovo neprovedivi, koje su razne parlamentarne skupine prema onoj »ruka ruku pere« u parlamentu proturale. To su zakoni za »pecanje« izbornika i glasova. N. pr. Lehmke-Frazier-ov prijedlog, kojim se farmerima daje neka vrst moratorija na pet godina. Da je ovo uzbunilo banke i bankare, lako je shvatiti. Sav svijet je znao, da sam Roosevelt i njegova vlada nisu bili za ove prijedloge. Ali Roosevelt ih je na veliko čudo mnogih, koji su očekivali, da će uložiti svoj

Digitized by Google

veto, ipak sankcionirao! Sila kola tare. Roosevelt nije mogao uoči izbora najaviti rat svojoj vlastitoj stranci i svojim izbornicima. Sigurno je, da su ti demagoški zakoni samo privremeni, moglo bi se reći ad hoc zbog izbora, pa će biti u budućem kongresu novelirani i amandementirani. Ali oni će protivnike samo potaknuti na još žešću i žilaviju borbu. Ovi bezbrojni reformatorni zakoni čine, da će se predstojeći izbori voditi pod lozinkom pro ili contra New-Deal, odnosno pro ili contra Roosevelt!

A to nije malena stvar. Nepobitna je doduše činjenica, da je Roosevelt pred godinu dana izveo zemlju iz strahovitih pogibelji i skrenuo stvar na put poboljšanja. Ali on još nije dospio, da do kraja svlada krizu. On još nije dospio, da svlada manchesterski duh kod kapitalističkih premoćnih krugova; a nije dospio niti da radništvo prema svojim intencijama disciplinira. Roosevelt je donio prava i slobodu radništvu, ali poslodavci ta prava izigravaju. Odatle štrajkovi. Roosevelt je donio slobodu radništvu; ali tu slobodu ne poštuju sami radnici, namećući jedni svoju volju drugima silom. Tu još stoji golema armada od preko 10 milijuna neuposlenoga radništva. Preko 20 milijuna duša, dakle gotovo 1/5 pučanstva živi od potpore države. U času, kada ove retke pišemo, na toliko su preoteli mah štrajkovi, da USA izgleda, kao da se nalazi već do koljena u revoluciji. Takav je položaj, da se već vojska pomalo uzbudjeni, a ipak Roosevelt nije prekinuo svoj put i odmor i zaputio se u središte štrajkova — u Kaliforniju. Hoće li Rooseveltovom ugledu uspjeti, da staloži uzburkane valove ili će biti prisiljen, da mjesto izbora provede formalnu diktaturu?[3])

Medjutim, čini se, da mjerodavni krugovi u USA ovaj veliki radnički štrajk (možda bolje rečeno — pokret) mnogo hladnokrvnije prosudjuju, nego li to čini vanjsko novinstvo. Dok ovo potonje pripovijeda o pogibelji, da bi plamen »revolucije« mogao zahvatiti cijelu Uniju, dotle se iz samoga Washingtona javlja, da će se Roosevelt vratiti sa svoga pomorskoga izleta na 3. kolovoza u Portland-Oregonu. Odavle će do Washingtona putovati cijeli tjedan, jer kani u više gradova držati izborne govore. Javlja se, da mu se na tom putovanju svagdje pripravlja triumfalni doček. Pri dolasku u Oregonu dočekat će ga njegovi poglaviti ministri (Wallace, Morgenthau, Roper, ministar trgovine, Ickes ministar unutarnjih poslova), njegovi privatni tajnici, te mnogi demokratski kandidati, koji žele, da ih izbornici vide u Rooseveltovom vlaku. Pridružit će se i Rooseveltovi neki prijatelji iz republikanske stranke, kao i neki odlični protivnici (kao n. pr. senator Borah), koje je sam Roosovelt pozvao, da mu na putu prave društvo i time dao razumjeti, da bi mu bilo drago, kada bi i ovi protivnici bili izabrani kod budućih izbora.

Iz svega toga može se zaključivati, da je usprkos svih suprotnosti, sukoba i borba ugled i upliv Rooseveltov golem, te da se revolucije ne boje ni radništvo ni kapitalisti, dok je Roosevelta.

Što se pako tiče štrajkova, valja medju štrajkašima razlikovati

[3]) Golemi štrajk je jedva tjedan dana trajao i završen je posredovanjem komisije, koju je u tu svrhu imenovao Roosevelt prije odlaska na put.

Digitized by Google

dvije skupine. Jedni se bore (pod vodstvom Green-a) za oživotvorenje onih prava, što im je dao Roosevelt i NIRA (povišenje nadnice, skraćenje radnoga vremena, slobodu organiziranja i sklapanja kolektivnih ugovora) — dakle borba protiv poslodavaca.

Druga skupina vodi političku, komunističku borbu — protiv vlade, protiv postojećega socijalno-ekonomskog i demokratsko-političkoga poretka. Kolovodje ovih političkih štrajkaša niti nisu domaći ljudi, Amerikanci, nego je jedan Australac, a drugi su Japanci i Kinezi. Ovi politički štrajkaši prave najveću galamu, pa je moguće, da će izazvati i krvoprolića. Ali uza sve to čini se, da njihovu galamu Roosevelt ne uzima odviše oziljno. On znade, da u borbi protiv ovih političkih štrajkaša, koji faktično jesu revolucionarci, imade uza se ne samo obadvije velike političke stranke, demokrate i republikance, nego i ono radništvo, koje vodi ekonomsko-socijalnu borbu, a ne političku.

Ovaj članak moramo prekinuti usred velike štrajkaške borbe i prije velike Rooseveltove izborne turneje, radi štampanja. Kada započnemo drugi dio Rooseveltovoga eksperimenta, sve će ovo biti već prošlost. Bude li kakovih pojava u tom medjuvremenu, koja će biti od važnosti za budućnost, navest ćemo ih u svoje vrijeme. Do tada možemo predvidjeti, da će još biti žestokih štrajkaških i izbornih borba, ali koje će, koliko se dade predvidjeti, Roosevelt sretno i pobjedonosno prebroditi.

Kako će ispasti pretstojeći izbori, da li u prilog Roosevelta ili protiv njega, to pitanje, naravski, zanima u prvom redu same Amerikance. Zato oni traže načina, kako bi dobili barem neki vjerojatni odgovor. Tako je u tu svrhu raspisala američka revija L i t e r a r y D i g e s t pokusni izbor ili anketu o pitanju, da li narod u glavnom odobrava ili ne Rooseveltovu politiku? Konačni posljedak »glasovanja« je objelodanjen 6. srpnja. Glasovalo je 1,772.163 osoba. Od toga palo je za Rooseveltovu politiku 1,083.752 glasa. Od 48 unijinih država samo u jednoj jedinoj (Vermont) našla se većina proti Rooseveltu. Zanimljiva je pojava, da je u agrarnim državama dobio kod ove ankete Roosevelt tek toliki procenat (postotak) glasova kao za svoga izbora 1932, dok je u industrijalnim državama porasao postotak glasova u prilog Rooseveltu. Nu najrječitije su bankari svoju ljubav očitovali Rooseveltu: od 13.795 glasača glasovalo je 12.528 protiv Rooseveltovog New Deala. Od 70.265 glasova poslovnoga svijeta glasovalo je 54.688 za Roosevelta. Od n a s t a v n i k a glasovalo je 9.376 za New Deal, a 4.577 protiv. Od 18.454 odvjetnika glasovalo je 16.241 za Roosevelta. Od 24.852 liječnika glasovalo je 18.876 za New Deal.

Kod ove ankete, kod ovoga pokusnoga glasovanja je sudjelovao naravski samo jedan dio izborništva. Ali to je valjda najagilniji dio, koji će i u izbornoj agitaciji najživahnije raditi pro ili contra. Statistika te ankete je interesantna, te daje, sa nekom vjerojatnošću — da ne kažem sigurnošću, naslućivati posljedak pretstojećih izbora. Ta anketa pruža ponovno sliku o sveudiljnom prestižu, povjerenju i uplivu, što ga uživa Roosevelt i poslije jedne i pol godine svoje vlade, ma da nije mogao nikomu potpuno ugoditi.

Digitized by Google

Da veliki ugled i povjerenje uživa Roosevelt u svim slojevima pučanstva, to se je opet pokazalo prigodom velikoga generalnoga štrajka u Kaliforniji, gdje je izgledalo u prvi čas, kao da je revolucija ili neki gradjanski rat neizbježiv.

Dne 17. srpnja u noći stvorio je generalni štrajkaški odbor zaključak, kojim se pozivaju guverneri Kalifornije, Washingtona i Oregona, te načelnici svih gradova uz obalu Pacifika, preko kojih se proširio štrajk, da djeluju na pretsjednika Roosevelta, da posreduje u pravcu, da se njegovom mirovnom sudištu podastru svi od nekoliko mjeseci viseći sporovi izmedju radništva i poslodavaca.

Tako eto štrajkujuće radništvo upire puno pouzdanja i vjere oči u Roosevelta. Ali oko tjedan dana prije toga isti zaključak su stvorili i poslodavci! Roosevelt je udovoljio jednima i drugima. On doduše nije osobno posredovao, jer se je u to vrijeme nalazio daleko od kuće, na Havajskom otočju, nego je imenovao mirovni sud, pred koji će doći ti sporovi na rješenje. Dalja posljedica toga je bio završetak štrajka, pri čemu su najkraćih rukava ostali najveći vikači-komunisti. Taj veliki »generalni štrajk« je svršio mirno, a da nije trajao niti tjedan dana. Poslije ovoga štrajka lakše se mo.e misliti na izbornu agitaciju i »triumfalnu turneju« pretsjednika Roosevelta. Takovo je eto stanje u USA u času, kada ovaj članak zaključujemo (22. srpnja 1934.).

Novi austrijski konkordat

Napisao dr. Belić Matija, odvjetnik u Djakovu.

Nakon što je talijanski konkordat god. 1929. promijenio bračno pravo za katolike u Italiji formulom: »Talijanska država... priznaje gradjanske posljedice sakramentu braka, kako ga uredjuje kanonsko pravo«, bilo je potpunoma vjerojatno, da će ovaj konkordat poslužiti kao uzorak o tome pitanju drugim državama. To se obistinilo. I austrijski konkordat, koji je ratificiran 1. svibnja 1934., prihvatio je isto stanovište.

Doista obadva ova konkordata mogu da budu i drugim državama od pomoći, takodjer i tamo, gdje ima raznolikih bračnih zakonodavstava, i državnih i konfesionalnih.

Sukobi izmedju njih u prvome redu rješavaju se generalnom normom, da se gradjanske posljedice braka za državno područje (pro foro civili) priznaju samo onda, ako je udovoljeno ugovorenim propisima. Time je sretno riješeno osjetljivo pitanje nepovredivosti državne suverenosti.

Isto je tako povoljno riješeno pitanje slobode savjesti i slobode vjeroispovijedanja. Kao što gotovo svi moderni ustavi, tako i austrijski ustav od istoga dana, kojega je ratificiran kondordat, naime od 1. svibnja 1934., odredjuje, da svi državljani imadu punu slobodu vjerovanja i slobodu savjesti (čl. 27. ustava).[1]) Rješenjem problema, kako ga je riješio talijanski i austrijski konkordat, postoji mogućnost, da državljani, koji ne vjeruju, ne-

[1]) U članu 11 al. 1 našega ustava od 3. rujna 1931 se takodjer kaže: »Jamči se sloboda vjere i savjesti«. (Opaska uredništva.)

Digitized by Google

maju nikakove prisile, da obavljaju vjerske čine, kao što je to uostalom zajamčeno u austrijskom ustavu, u čl. 27. st. 3., u kojemu se odredjuje: »nitko ne može biti prisiljen na koju crkvenu radnju, niti da sudjeluje kod koje crkvene svečanosti«.[2])

Isto tako ne valja prisiliti onoga, koji vjeruje, da jedan čin vjerski, a brak imade ne samo gradjanski nego i vjerski značaj, mora obaviti načinom, kako ga vjerski propisi zabranjuju. Ovom formulom, koja se nalazi u ova dva konkordata, zaštićeni su i državni interesi i crkveni interesi, a ne čini se nasilje državljanima ni u slobodi savjesti ni u slobodi vjerovanja.

Prerogative, koje slijede iz državnog suvereniteta, uščuvane su sa više kautela. Ti propisi dobivaju svoju životnu snagu, ne mimo države, nego njezinim zakonskim odredbama. Sudovanje pripada državi, osim u pitanju, koje je najuže skopčano sa sakramentalnim značajem braka, naime u pitanju valjanosti i ništetnosti braka. I ovdje takodjer država ima svoju riječ, jer njezino vrhovno gradjansko sudište daje zaporku izvršivosti crkveno-sudskoj presudi, nakon što provjeri, da se ta presuda slaže sa ugovorenim konkordatom odnosno saveznim državnim zakonima. Zatim »navještaje« braka, prema austrijskom konkordatu može država u svako doba preuzeti takodjer u svoje ruke, a kako bez navještaja redovito ne može da se sklopi brak, država će uskratom navještaja zapriječiti svaki brak, koji ne odgovara konkordatu i zakonima. Pitanje ništetnosti braka mogu stranke po vlastitom izboru iznijeti pred gradjanski sud ili crkveni sud. Konačno, gradjanske posljedice braka stiču se upisom u matice vjenčanih, a te vodi država, bilo po državnim matičarima, bilo delegacijom po pretstavnicima vjerskim, a tu delegaciju može u svako doba prekinuti. U Austriji postoji i jedan i drugi način vodjenja matica, naime u saveznoj zemlji Burgenland postoje za državno područje državni matičari po madjarskom zak. čl. XXXIII.:1894., a u ostalim saveznim zemljama su crkvene matice ujedno i državne. Ovakvim rješenjem nisu povrijedjeni niti crkveni interesi, jer će biti veoma rijetki slučajevi sukoba glede onoga, što je država i crkva ugovorila.

Za talijanski konkordat, koji imade sve ove ustanove kao i austrijski, veli se od strane crkve da je »felicemente stipulato« (Istruzione Congr. de disc. sacr. od 1. VII. 1929.), a za austrijski konkordat se naglašuje, da su ga sklopili pretstavnici državne vlasti, koji su veoma skloni katoličkoj crkvi. Ipak, kada se ova dva konkordata usporede sa mnoštvom prijašnjih konkordata, nesumnjivo je, da su njihove ustanove spram prijašnjih konkordatskih odredaba jedan minus za crkvu, barem u vanjskom pogledu. Najčešća konkordatska formula je bila, da crkvi pripada isključiva nadležnost u svem, što se tiče samoga braka, a državni nadležnost o gradjanskim posljedicama braka, kao što su pravni položaj supruga medju sobom, pitanje zakonitosti djece, nasljednoga prava supruge i djece, mirovine i državne potpore supruzi i djeci i t. d.

Očito je iznenadjenje, da katolička crkva u ova dva konkordata, koja su neke ruke razvikana kao povoljna za katoličku crkvu, imade puno manje kompetencije u bračnom pravu, nego što imade na našem državnom području

[2]) Naš ustav od god. 1931 u članu 11. al. 3 takodjer veli: »Nitko nije dužan, da svoje vjersko osvjedočenje javno ispovijeda. Nitko nije dužan, da sudjeluje u vjerozakonskim aktima, svečanostima, obredima i vježbama...« (Opaska uredništva).

Digitized by Google

na temelju crnogorskoga konkordata od god. 1886., srpskog konkordata od god. 1914. i prijašnjega austrijskoga konkordata od god. 1855.

Ovakovo preuredjenje osnovnih smjernica svakako je nastalo pod uplivom teorija o modernoj pravnoj državi glede razgraničenja nadležnosti izmedju države i crkve, zatim nastojanjem crkve, da njezini vjernici prihvaćaju i vrše crkvene propise na temelju svoga osvjedočenja a ne na temelju prisile državnih zakona.

Konkordat izmedju Svete Stolice i Republike Austrije je potpisan u Vatikanskom Gradu dana 5. lipnja 1933. Predsjednik Savezne države Austrije proglasio je dana 1. svibnja 1934. ovaj ugovor ratificiranim. Isti dan su izmijenjene ratifikacione isprave, pa je toga dana ugovor stupio na snagu. Proglašen je u Bundesgesetzblatt-u od 1. svibnja 1934., II. dio, br. 2 i u Acta Apostolicae Sedis od 2. svibnja 1934.[3])

U novom austrijskom »Ustavu 1934.«, objavljenom u BGBI od 1. svibnja 1934. I., dana je nekojim članovima konkordata snaga u s t a v n o g a propisa (čl. 30. st. 4).

Konkordat se sastoji iz dva dijela, od kojih je prvi dio »Konkordat«, a drugi je dio »Dodani zapisnik« (Zusatzprotokoll, Protocollo Addizionale) od istoga dana kao integralni dio konkordata. Bračno pravo je uredjeno u članu VII. konkordata i ad čl. VII. »Dodanoga zapisnika«.

Zakonom od 4. svibnja 1934. (BGBI od 7. svibnja 1934., 6. komad br. 8) izdani su propisi iz područja bračnoga prava u svrhu provedenja konkordata, zatim uredba ministra pravde od 8. svibnja 1934. (BGBI od 9. svibnja 1934., 8. komad br. 13) donaša propise o sudbenom postupku.

Sa crkvene će strane Sv. Stolica odrediti, da austr. episkopat izda naputak o provedbi odredaba konkordata o braku, koje će biti obvezatan za sve biskupije (prelatura nullius) u Austriji (Dodani zapisnik ad čl. VII. stav 3).

Stupanjem na snagu ovoga konkordata ukinuti su svi austrijski zakoni i naredbe, u koliko se ne slažu sa odredbama konkordata (čl. XXII. st. 3.). Kanonsko se pravo priznaje za sve predmete glede crkvenih osoba i stvari, ako u konkordatu o tome nije što drugo ugovoreno (čl. XXII. st. 1.).

Dosadanje austrijsko bračno pravo time se mijenja kako u materijalnom tako i u formalnom pogledu. Isto tako i odredbe Codex-a iuris canonici vrijede za područje Republike Austrije u modificiranom obliku.

Do ovoga konkordata vrijedilo je u Austriji kao materijalno bračno pravo i za katolike 2. poglavlje I. dijela općega gradjanskog zakonika. Sudovanje za gradjansko područje u svim bračnim prijeporima padalo je u nadležnost državnih sudova prema propisima čl. I., st. 2. uvodnoga zakona za gradj. parb. postupak, naredbe min. pravde od 9. prosinca 1897. (RGBI br. 283) i dvorskoga dekreta od 23. kolovoza 1819. (JGS 1595).

Sada država priznaje gradjanske posljedice braku sklopljenomu prema kanonskomu pravu: (Die Republik Oesterreich erkennt den gemäss dem kanonischen Recht geschlossenen Ehen die bürgerlichen Rechtswirkungen zu (čl. VII. § 1.)

[3]) Otisnut je i u vatinskom političko-vjerskom dnevniku »Osservatore Romano« od 2. svibnja 1934. br. 101 zajedno sa dodanim zapisnikom od 5. lipnja 1933., koji sadržaje izjave kontrahenata, koje imaju da vrijede kao sastavni dio samoga konkordata. Hrvatski prevod priopćio je dr. Ruspini u »Bogoslovskoj smotri« (br. 3) 1934. str. 243.—253. (Opaska uredništva.)

Digitized by Google

Pravne posljedice počinju unatrag od časa sklopljenja ženidbe.[4])

Uvjet za priznanje gradjanskih posljedica takovomu braku jest, da bude upisan u (državne) matice vjenčanih. Državni matičar u Burgenlandu ne će upisati u matice vjenčanih onaj brak, koji je doduše valjano sklopljen prema kanonskomu pravu, ali glede kojega postoje zapreke po propisu državnih zakona. Takov brak ima posljedice samo za crkveno područje ali ne stiče gradjanskih posljedica. Budući da su na ostalom području Austrije iste matice i državne i crkvene, dušobrižnik će u matice vjenčanih naročito upisati, da takov brak nema gradjanskih posljedica.

Ova uskrata upisa u državne matice biva u ovim slučajevima: a) kada postoji ženidbeni vez, koji državni zakoni kao takovog ne priznaju, makar ga crkva priznavala; b) ako je koji bračni drug maloljetan ili stoji pod skrbstvom radi duševne bolesti ili slaboumnosti; c) ako nisu održani propisi državnih zakona o valjanosti braka onih osoba, koje su maloljetne, koje su pod produljenom očinskom ili skrbničkom vlašću ili su samo nepotpuno samosvojne.

Propisom pod a) uklanjaju se kolizije za državno područje. Stranke, koje usprkos ovoga propisa sklope crkveni brak, moraju biti svjesne, da taj brak vrijedi samo za područje crkve i savjesti, ali da ne stiče onih gradjanskih posljedica, koje državni zakoni davaju valjanomu braku.

Navještaji ženidbe, koja se sklapa po kanonskom pravu, obavljaju se za sada samo po propisima kanonskoga prava, ali si je država pridržala, da može odrediti i oglašavanje po svojim organima (čl. VII. § 2. konkordata).

Nadležnosti za sudovanje u bračnim prijeporima uslijed konkordata je razdijeljena. Crkveni sudovi sude o nevaljanosti braka; a crkvene vlasti odlučuju o oprostu od sklopljene ali neizvršene ženidbe (matrimonium ratum sed non consummatum, čl. VII. § 3. konkordata), a tako spada u njihovu nadležnost i postupak glede Pavlinske povlastice (privilegium Paulinum — čl. VII. st. 1. dodanoga zapisnika konkordatu, can. 1120—1127. Cod. iur. can.). Sveta stolica je privolila, da bračni prijepori o osobnoj rastavi (t. j. o rastavi od stola i postelje) spadaju u nadležnost gradjanskih sudova (čl. VII. st. 2. dodanoga protokola). Sve gradjansko-pravne posljedice ženidbe spadaju naravno u djelokrug državnih organa.

Crkveni sudovi imaju svoja konačna rješenja (presude) o ženidbi dostavljati najvišemu crkvenomu sudištu Apostolske signature, koje imade ispitivati, da li su obdržavani propisi kanonskoga prava o nadležnosti suda, o pozivu, o zakonitom zastupstvu i o ogluhi stranaka. Nakon toga se imaju ta konačna sudska rješenja (presude) zajedno s odnosnim odlukama vrhovnoga crkvenoga sudišta Apostolske Signature šiljati vrhovnomu državnomu sudištu austrijskomu. Gradjansko-pravne posljedice počinju od izjave o izvršivosti konačnih rješenja (presuda) crkvenih sudova, koju izjavu izdaje vrhovno državno sudište austrijsko u tajnoj sjednici (čl. VII. § 4. konkordata).

Vrhovni će državni sud presudi crkvenoga suda dati zaporku izvršivosti, ako se utvrdi: a) da je predmetom presude bio »crkveni brak«, b) da je u prvoj instanciji postupao crkveni sud, koji leži na području države, c) da su bračni drugovi upustili u crkveni sudbeni postupak.

[4]) Za sve navode u tekstu odavle dalje valjalo je doslovno navesti ispod crte odnosne odredbe, da se uklone moguće dvojbe o njihovoj ispravnosti. (Op. ur.)

Digitized by Google

Sa priznanjem izvršivosti dobiva crkvena presuda odnosno odluka snagu državne presude o nevaljanosti braka. Pitanje krivnje rješavaju gradjanski sudovi, koji imadu da odlučuju o imovinsko-pravnim zahtjevima.

O strankama ovisi, da li će rješenje prijepora o ništavosti braka predložiti crkvenomu sudu sa sjedištem prve instancije u Austriji ili gradjanskomu sudu. Uredbom ministarstva pravde od 8. svibnja 1934. raznim pretpostavkama pogoduje se nadležnost crkvenoga suda. Ako je stvar predana crkvenomu sudu, gradjanski sud postaje nenadležan. Gradjanski sud pako kod crkvenoga braka kao razloge ništavosti može uvažiti samo bračne zapreke propisane u kanonskom pravu, a ne one zapreke, što se nalaze u gradjanskom zakoniku, a nema ih u kanonskom pravu.

Kada gradjanski sud sudi po propisima kanonskoga prava, ima primijeniti propise §-a 271. ZPO (odgovara §-u 367. našega grpp., naime: pravo, koje vrijedi u tudjoj državi, običajno pravo, privilegije i statute potrebno je dokazivati samo u toliko, u koliko nisu sudu poznati).

Kod različitoga shvaćanja državnih i crkvenih sudova o tome, koji je sud nadležan da postupa, primjenjuje se propis §-a 48. JN. (odgovara §-u 43. našega grpp., naime: sukobe zbog nadležnosti medju domaćim sudovima i inostranim sudovima ili vlastima, domaći će sudovi prijaviti ministru pravde; objašnjenje ministra pravde veže domaći sud).

Glede razrješenja valjano sklopljeine ali neizvršene ženidbe vrhovno će državno sudište izjaviti kao izvršivu odluku crkvene vlasti o razrješenju, ako ustanovi, da se radi o crkvenoj ženidbi, koja je postigla gradjanske posljedice. Sa tim priznanjem izvršivosti će se smatrati taj brak od strane države u pogledu gradjanskih posljedica razvedenim.

Ako oba bračna druga podnesu molbu za razrješenje takvoga braka, država sa njim postupa kao sa sporazumnom rastavom iz gradjanskoga zakonika. Ako pako samo jedan bračni drug traži takov razvod, nastaju pravne posljedice kao kod nesporazumne rastave po gradjanskom zakoniku.

Pitanje krivnje će rješavati gradjanski sud, pred koji spadaju imovinsko-pravni prijepori.

Za preduvjete i provedenje postupka o nepriznanju gradjanskih posljedica crkvenomu braku vrijede po smislu državni propisi o postupku glede ništetnosti braka.

Ako se crkvenomu braku ne priznadu gradjanske posljedice, nastupaju za državno područje iste pravne posljedice, koje nastaju po gradjanskom pravu pri proglašenju nekoga braka ništavim.

U pitanju ništetnosti crkvenih brakova sa već stečenim gradjanskim posljedicama, koji su brakovi sklopljeni prije konkordata, primjenjuju se propisi konkordata i zakona o provedbi konkordata. Izuzetak se nalazi u onom slučaju, kada se postupak nalazi već pred gradjanskim sudom, te onda ostaje nadležnost gradjanskoga suda za dovršenje postupka po dosadanjim gradjanskim propisima.

U inozemstvu skopljeni crkveni brakovi, kojima prema medjunarodnomu privatnomu pravu pripadaju gradjanske posljedice, prosudjuju se po konkordatu i zakonu o provedbi konkordata.

Kod razrješenja bračnoga veza u slučaju Privilegium Paulinum (can. 1120-1127), što spada u nadležnost crkvenih vlasti, postupak je analogan postupku o proglašenju braka ništavim.

Digitized by Google

Kao što u Italiji i nadalje ostaje gradjanski brak za one, koji ne će da sklope crkveni brak, tako i u Austriji i nadalje ostaje gradjanski brak za nuždu (Not-Zivilehe).

Crkveni i državni sudovi imaju si medjusobno pružati zakonsku pomoć u bračnim stvarima (čl. VII. § 5. konkordata).

Carinsko zakonarstvo i egzekutiva

Napisao Gorničić Josip, inspektor ministarstva trgovine i industrije i. s.

Neznam, da li imade u našoj savremenosti, odnosno medjunarodnoj politici aktuelnije teme od one, koja obuhvaća probleme carinskih odnošaja, pravnu, praktičnu i socijalnu stranu tih prilika. Dnevno se raspravlja u časopisima, raznim studijama, na anketama, konferencijama trgovaca i industrijalaca, praktičnih nacionalnih ekonoma i državnika o carinskim pitanjima, sniženju carinskih stavaka, ukidanju carinskih barijera, carinskom primirju, carinskim unijama i saradnji, — za pravo o nesnosnom već pravnom, još nesnosnijem faktičnom stanju toga glavnoga rekvizita narodnoga gospodarstva i medjunarodne trgovine. Najposlije je stvar došla pred jedan svjetski forum, jer su po srijedi problemi, kod kojih, kako se čini, ne igraju veću ulogu ni silni tresori zlata, niti pomažu bilo kakovi recepti dosele svemožnih u novčanom svijetu bankovnih kraljeva.

Carinska pitanja najuže su skopčana sa željezničkim i brodarskim prometom, — za iste valjajućim pravom i tarifnim uzancama, odnosno nuzgrednim pristojbama, koje se zaračunavaju kod tih posala. U svezi su ta pitanja i sa valutarnim fluktuacijama, novčanim, odnosno burzovnim transakcijama, koje su danas najzamršenije naravi, i sa obračunima izmedju pojedinih država. Rasprave o novčanim sustavima, zlatnom i srebrnom standardu, o nepovjerenju novčanog svijeta, kao da imadu svoj uzrok jedino u nemogućnosti kolanja dobara, koje priječe carinske odredbe, te po tom u nemogućnosti prodje tvorničke i agrarne proizvodnje, bolje hyperprodukcije, nekih država. Ta hyperprodukcija nastala je kao čedo poratne konjunkture, da se nadoknadi izgubljeno za rata. Po tom nastaju smetnje i u kolanju novca, nastaje za velekapital nemogućnost plasiranja novca u bilo koje poduzeće, što sve vodi dijelom tesauraciji, dijelom radi pojačane proizvodnje pomoću strojeva općoj nezaposlenosti i osiromašenju najširih slojeva pučanstva.

Ako uzmemo u ruke bilo koju raspravu zvanične ili poluzvanične naravi, studiju strukovnu, ili novinarsku, moramo se začuditi mnoštvu raznih novih pojmova ne sasvim teoretske naravi, koje je u »tečaj« stavila nova privredna situacija, argumentima nerazumljivih višeputa i prosječnom stručnjaku, strukovnim izrazima i dedukcijama, koje bi imale rasvijetliti ovaj ili onaj konkretni odnošaj, ili pružiti bilo kakov putokaz u tminu novih zapletaja. Ali svi ti izvodi, ako se dublje zaronimo u narav štiva, pobrkavaju još više položaj, stvaraju perspektivu u skroz nemoguća rješavanja tih problema. K tome se množe i razni »prijedlozi« skroz interesiranih krugova, puni mutnih pogleda i kalkila više nego dvojbene kvalitete.

To gradivo, koje radi specijalno o carinama, iako se dnevno raspravlja u svim mogućim oblicima i sadržaju, jedva imade zahvalnih čitatelja, jer su,

Digitized by Google

pogotovo kod naše inteligencije, temelji toga procesa dosta nerazumljivi. Dnevne vijesti novinske donašaju uz to tek okosnice toga stanja, neke ulomke, kojih značenje poimaju tek malobrojni stručnjaci toga posla, odnosno špekulanti raznih dlaka, koji u toj i takovoj močvari na oko realnih u istinu dosta sumnjivih manipulacija izrabljuju neznanje neupućenih krugova. Pravno gradivo te vrsti, — materijalno i formalno pravo, ne računajući teoretsku stranu, koja je usput spomenuta, tečajem kaotičnih prilika potpuno zatajila, — tako je golemo; norme, koje uredjuju od momenta do momenta carinske prilike, tako su zamršene, višeputa nejasne radi njihove tajnovistosti i za samog stručnjaka, da mi se čini smion i sam pokušaj, pružiti neko slabo osvjetljenje o tim prilikama, jer ne može biti ni govora o kakovoj temeljitoj obradbi materijala, koji je posljednjih pet do šest godina u pojedinim državama, još više u medjunarodnom prometu, silno porasao, te promijenio u svojoj tarifnoj strukturi i proceduri u mnogom dotadašnji sustav carinske tehnike. O praktikama pojedinih država, obraniti se od uvoza strane robe, provesti carinskim mjerama čim temeljitiju autarkiju u svakom pogledu, nastojati svim sredstvima političke i nepolitičke naravi jačati vlastiti izvoz, mogla bi se pisati omašna knjiga. Novijega datuma devalvacija novca, kojoj je svrha, da pomogne odnosno omgući izvoz u zemlje sa slabijom valutom, tek je neko palijativno sredstvo. Države agrarne, ali i industrijalne, trpe radi obezvrjedjenja vlastite robe, one agrarne specijalno radi nemogućnosti, nabaviti svojemu pučanstvu najnužnije životne potrepštine. Svi ti pojavi zabrinjuju u nemalom opsegu i velike državne formacije (U. S., Vel. Britanija i t. d.), koje bi te neprilike sa više manje egoističkom tendencijom rado rješavale putem carinskih tarifa (carinsko primirje). Glede toga stojimo u sredini zamašnih nastojanja, kojih posljedak očekuje sa nekom zebnjom kulturni svijet, a pogotovo kod tih novčanih posala u prvom redu interesirani velekapital..

Posljedice nenaravnoga razvitka naprezanja industrije u svim mogućim pravcima i područjima vide se u golemim »štokovima« industrijskih proizvoda, koji se nikako ne mogu plasirati. Slično je i sa racionalizacijom kod agraraca. Nezaposlenost dosele nezapamćenih razmjera, prouzročena najviše »gospodstvom strojeva«, sili državnu vlast na očajne recepte, pri čem ne ostaju poštedjeni ni ljudi, kojih je nepovredivost bila sve do nedavna legendarna u svakom pogledu (Morgan i t. d.). Oni su bez mnogih formalnosti neočekivano potegnuti na odgovornost; znak, da su u postanku evolucije ogromnoga opsega i domašaja. — Stroj, koji je uništio t. zv. maloga čovjeka, prijeti sada i velekapitalu.

Sama konstitutivna strana carinskoga posla, carinski zakoni, organizacija carinske službe, odredbe generalne naravi, nisu se kod nas, a ni drugdje, znatnije promijenile. Tako vriede u nas još uvijek u velikom dijelu norme carinskoga zakona, izdanoga za kraljevinu Srbiju pod 23. II. 1899. Taj zakon, sa izmjenama i dopunama od 25. II. 1904. je stupio na snagu na 9. svibnja 1904. Iza 1. prosinca 1918. protegnut je gornji zakon automatski na cijeli teritorij Jugoslavije. Tekst zakona od god. 1899., skupa sa posebno označenim promjenama do god. 1904., izdala je god. 1920. generalna direkcija carina pri ministarstvu financija za porabu šire javnosti. Tečajem godina promijenjen je tekst zakona od god. 1904. dosta znatno, putem financijskih zakona i pojedinim zakonima o budžetnim dvanaestinama prema potrebama nove

Digitized by Google

ere, poratne situacije i savremnoga prometa. Tako već kod člana 3. nailazimo na drugu stilizaciju glede opsega važnosti navedenoga zakona (čl. 228. fin. zahona za god. 1926/7.). Pomorski promet je takodjer tražio regulaciju čl. 4. — Odredbe u tom pogledu su izdane u smislu čl. 273. car. zakona, a sadržane su u »Carinsko-pomorskom pravilniku«, izdanom pod br. CBr. 22.828 na 14. V. 1925. po min. financija. Upitni pravilnik vrijedi od 27. VI. 1925. (Nar. nov. od 7. XII. 1925.). Promijenjen je i čl. 61. odredjujuć obvezatno carinjenje kod odredjene carinarnice, izmijenjiv riječ: »može« sa »mora« (scil. »se cariniti«, — član 223. fin. zakona za god. 1924/5. odn. čl. 229. fin. zakona za god. 1926/7.). Trebalo je proširiti kompetenciju drugih carinarnica na povlasti, da se smiju kod njih cariniti predmeti, koje je po zakonu od god. 1904. mogla cariniti samo beogradska carinarnica (Čl. 115. fin. zakona za god. 1928/9.).

Još veće promjene je dožio taj zakon u pogledu označivanja visine novčanih iznosa, koji su općom devalvacijom novca silno poskočili (čl. 95., 175. do 179.). Brisane su i pojedine alineje (čl. 204.), a i čitavi članci (205., 206.), a dodani i novi članovi (273a; vidi čl. 230. fin. zakona za god. 1924/5.).

Od velike je važnosti za poslovni svijet promjena provedena u članu 56. putem člana 115. fin. zakona za god. 1928/9. Prema toj promjeni može mjesto uvoznika, koji je dotle tek in persona mogao ustati protiv previsoke odmjere carine, stupiti i cesionar. Ipak brisanje riječi »uvoznika« nije dovoljna zaštita za interesenta spram cesionaru, koji spomenutim članom 115. imade pravo istupiti kod drž. vlasti u interesu stranke, prikraćene carinskim postupkom. Mnogo slobodnija i po stranke povoljnija je slična ustanova, sadržana u saobraćajnoj uredbi od god. 1925., gdje se u § 70. t. 1. kaže: »... lice, koje ima da doplati manjak„ ili da p r i m i v i š a k, t r e b a p o m o g u ć n o s t i š t o p r i j e i z v i j e s t i t i ...« Željeznica, imade dakle sama da izvijesti stranku o učinjenoj preplati.

U članu 5. car. zakona spomenuti pogranični promet uredjuju prema nekim našim susjedima posebna utanačenja, koja ustanovljuju način, kako se imade obavljati taj promet; odredjuju izdavanje prelaznih dopuštenja; propisuju formalnosti kod popaše; označuju količine, koje se smiju prenašati po dvovlasnicima; konačno sadržavaju norme, kako će se zapriječiti kriomčarenje. Tako je na temelju ugovora u Rapallu uredjen pogranični promet sa Italijom uredbom od 23. X. 1923. za područje oko Zadra, koje obuhvaća i otoke Uljan i Iž. Istoga dana je izdana i konvencija za suzbijanje kriomčarenja. Prilog D. zakona o trgovini i plovidbi i t. d. sa Italijom, koji vrijedi od 14. XI. 1928., uredjuje ponovno taj pogranični promet, a demarkaciona linija se odredjuje sa 10 kilometara.

Prvi sporazum glede uredjenja pograničnoga prometa sa Austrijom, ugovoren na 3. IX. 1925., izmijenjen je zakonom o privremenom ugovoru o trgovini, zaključenom na 18. VII. 1931., koji vrijedi od 19. VII. 1931. (Prilog E.). Zakonom o trgovinskom ugovoru izmedju kraljevine Jugoslavije i republike Austrije, zaključenom i potpisanom u Beogradu 9. III. 1932., izdan je u članu V. novi Prilog E o uredjenju pograničnoga prometa, pri čem su ostali pravovaljani formulari uz čl. 8. t. 7., uz čl. 10. t. 6. uz čl. 12. i uz čl. 14. t. 10. sporazuma od 3. IX. 1925.

Pogranični promet sa Bugarskom nije dosele bilo moguće diplomatskim putem urediti s tehničkih zapreka, te se ti odnošaji rješavaju od slučaja do

Digitized by Google

slučaja, odredbama obostranih upravnih vlasti, odnosno privremenim protokolima, prema potrebama dnevnoga prometa.

Trgovinski ugovor sa Madjarskom, koji vrijedi od 24. VII. 1927., potvrdjen zakonom od 31. VIII. 1929., sadržaje lih odredbe o »specijalnim pogodnostima, danim pograničnomu prometu«. Tim zakonom je predvidjeno izdavanje pograničnih karata i dvovlasničkih prolaznica i propusnica za pogranično pučanstvo. Sama zona prelaza je »u načelu« široka u tom slučaju 10 kilometara s obje strane granice.

Prilog A. ugovora o trgovini i plovidbi sa Grčkom, koji vrijedi od 1. XI. 1928., a potpisan je u Ateni na 2. XI. 1927., odredjuje uz ostalo i širinu pogranične zone sa 15 kilometara, a za prelaz odredjuje izdavanje posebnih sveščića (član 10. al. 1.). U pogledu ispaše odredjuje se 6 mjesečni rok povratka.

Zakon o trgovinskom sporazumu sa Rumunjskom sa dva protokola, koji vrijedi od 1. IX. 1930., ne sadržaje nikakovih ustanova o pograničnom prometu; što više u članu 4. odriče se Rumunjska svih specijalnih pogodnosti, koje bi po načelu najveće pogodnosti bile dane u pograničnom prometu pograničnim državama, kao i povlastica, koje bi se u pogledu carina i inih povlastica dale jednoj ili više pograničnih država, »u cilju zaključenja ekonomskoga sporazuma i carinske unije«.

Odnošaji glede Albanije nisu mi poznati, jer se odnosni trgovački ugovor nije ovdje (u Nar. nov.) proglasio. Ugovor vrijedi od 6. VI. 1929., a potpisan je na 22. VI. 1926.

Kako je uredjen medjunarodni odnošaj u pogledu carina i ostalih javno i privatno-pravnih prilika izmedju Jugoslavije i ostalih država, bližih i daljih, o tom ne imam potpuno dotjeran pogled. Radi se ovdje većinom o javno-pravnim odnošajima, koji se ne mogu uvijek davati na veliko zvono; o državnim interesima, koji ne moraju biti poznati svim i svakomu, a pogotovo je u današnje doba nastupila potreba, već s obzirom na klauzulu najvećeg povlaštenja, uteći se posebnim rekvizitima i receptima u pogledu carinske manipulacije. Posebni regulativi brinu se za otpremu, dopremu i tranzit kod osobnoga i robnoga prometa izmedju pojednih država.

Kod nas su još uvijek na snazi neki trgovački ugovori, koje je sklopila bivša kraljevina Srbija sa nekim državama. Ovamo spada trgovački ugovor sa Danskom, Norveškom, Potugalom, Švajcarskom i Švedskom. Novijega datuma su ugovori sa pojedinim predratnim i poratnim državama, ugovoreni sa ili bez tarifnog dijela. Medju one sa tarifnim dijelom, koje možemo nazvati pravim trgovačkim ugovorima, brojimo ugovor sa Austrijom, Italijom, Belgijom, Luxemburškom unijom, Francuskom, Velikom Britanijom, Grčkom, Čehoslovačkom, Albanijom, Holandijom(?), Njemačkom (taj čas: lipanj 1933. još u otkazu!), Poljskom i Španijom. Samo generalne punktacije sadržavaju ugovori sa Brazilijom, Danzigom, Egiptom, Estonijom, Finskom, Japanom, Letonijom, Norveškom, Portugalom, Rumunjskom, Švajcarskom i Švedskom.[1])

Datumi, kada su potpisani, ili uzakonjeni gore spomenuti ugovori, provizoriji, sporazumi i naknadni sporazumi, protokoli, punktacije i t. d., u novije doba regulacije o kontingentiranju, kompenzacijama i deviznim utana-

[1]) Primjetiti mi je, da glede tih ugovora mogu postojati neki manjci; jer mi nije uspjelo potpuno kompletirati moju zbirku tih trg. ugovora!

Digitized by Google

čenjima, te clearingu, tako su mnogobrojni, a trajnost tih formacija i stupanje na snagu tako problematične vrijednosti, da se u taj posao niti ne upuštam. Predbilježbe, koje vodim o tom stanju, registriraju i bez tajnih utanačenja svu silu promjena, koje provedbene naredbe »seciraju« dalje u beskonačnost!?

Nama susjedne države su nastojale na jednaki način čim više proširiti svoje trgovačke veze sa svojim bližim i daljim susjedima. Tako su značajne i za naš izvoz odredbe pojedinih tih ugovora, odnosno poznavanje istih, već radi našeg izvoza agrarnih proizvoda, intimnijih političkih sveza, a poglavito radi još uvijek u dosta velikom opsegu valjajućih klauzula najvećeg povlaštenja, koje automatski prelaze na sve ugovorne države, ako su dane jednoj od ugovornih država, te idu na korist naših izvažača. Spomenuti mi je ugovor Austrije sa Rumunjskom, uredjen do dalje ordedbe putem »modus vivendi« na 22. X. 1932. sa važnosti od 1. IV. 1932., a produljenog odnosno nadopunjenog kompenzacionalnim ugovorom, sklopljenim u veljači 1933. U pogledu naseljivanja, trgovine i brodarstva, ugovoren je poseban sporazum Austrije sa Rumunjskom i to na 22. VIII. 1931., a vrijedi od 7. IX. 1931.

Čehoslovačka uredila je svoje trgovačke odnošaje na dosta širokoj osnovici, te je broj tamo skopljenih ugovora prilično omašan. Imademo ugovore sa Kinom, Brazilijom, Švajcarskom, Španijom, Perzijom, Turskom, Egiptom, Rumunjskom (9. VII. 1931.), Francuskom, Njemačkom (sporazum!) i t. d. Poljsku sile njezini veliki trgovački interesi takodjer na veću ekspanziju u tom pravcu. Tamo imademo dapače i ugovor sa Sovjetima od 17. II. 1933.

Ali i otkazi tih ugovora su na dnevnom redu. Tako otkazuje Madjarska sa 1. III. 1933 .trgovački ugovor sa Rumunjskom, ugovoren na 31. VIII. 1931. sa krijeposti od 1. IX. 1931.

Ne mogu, a da se ne osvrnem, na neke carinske odnošaje, koji se ne bi mogli nazvati sasvim solidnima, n. pr. ugovorni odnošaj Austrije sa Italijom i Čehoslovačkom. Tajni članci tih ugovora, koji ne će biti tako bezazlene naravi, nisu poznati ni tamošnjoj strukovnoj štampi. Poznato je, da ugovor Austrije sa Madjarskom sadržaje tajne članke, koji se odnose na uvoz odnosno kontingentiranje uvoza svinja i svinjskog mesa. Neki pendent tomu odnošaju je kompenzacionalni i gospodarski sporazum Austrije sa Danskom, ugovoren nekako u veljači 1933., kojim se uredjuje uvoz danskih (mesnatih) svinja u Austriju. Ni sadržaj potonjeg ugovora, koji govori i o uvozu maslaca, nije nigdje objelodanjen.

Poznavanju carinskih prilika uopće, a onih, koje se tiču nas napose, imalo je, odnosno imalo bi doprinijeti, u siječnju 1932. oglašeno,[2]) a u veljači iste godine po gg. Dragutinu I. Uroševiću, te Borivoju A. Miletiću sekretarima odjeljenja carina u ministarstvu financija, pod naslovom: »Opšta carinska tarifa i t. d. Pančevo 1932.« izdano djelo. To bi djelo imalo biti slično onomu, koje periodički izdaje trgovačka komora u Beču, pod naslovom: »Oesterr. Zolltarif« — posljednje izdanje zaključeno sa gradivom, koje je naraslo do konca travnja 1933.: ili pako praškomu »Stiepel«-ovom izdanju carin. propisa (13. izdanje sa stanjem 15. XII. 1932.). Poljska je nekako najdalje doprla u tom pravcu, jer tamošnji departement carinski u ministarstvu

[2]) »Jutarnji list« od 14. I. 1932.

Digitized by Google

finacija izdaje rješidbe i sa crtežima, — neophodno nužni rekvizit kod samog ocarinjivanja.

Ipak se mora navedeno djelo kao prvo te vrsti u našoj glede toga gradiva siromašnoj literaturi primiti sa mnogo obzira. Čini se, da i sami priredjivači toga djela ćute veličinu zadaće, kojoj su se podvrgli, izdavajući to gradivo. Vidni odraz tog raspoloženja je apel, koji oni upravljaju na svoje čitaoce: »Što se tiče značajnih štamparskih(!) griješaka, istih je bilo relativno vrlo malo(?!)...« Zatim: »U koliko bi tko od poštovanih čitalaca, a naročito gg. činovnika... pronašao, kakvu značajniju griješku...«!?

Medju velike manjke toga izdanja moram ubrojiti ponovno dosta gusto citiranje rješitaba, sadržanih u starom tumaču — naime u onomu, koji se oslanja na stari carinski tarif od 31. III. 1904., sa izmjenama i dopunama najraznijih datuma, najposlije izdanih sa 31. VII. 1922.

Istina je, da bi izdanje, koje bi hotjelo obuhvatiti sve gradivo, t. j. sam novi carinski tarif i istomu izdane rješidbe i tumače, k tomu i stari »Komentar«, tražilo mnogo veći rad i pažnju, što se u vrijeme od jedva dva mjeseca, nije dalo postići, ni iz štamparsko-tehničkih razloga. Ali postoji nada, da ćemo i u tom pogledu dostići barem naša slavensku braću.

Prelazeći u sam meritum stvari, t. j. u kritiku samoga djela, moram najprije ustanoviti, da ni gradivo, koje je naraslo do 10. II. 1932., do dana zaključka redakcije, nije potpunoma iscrpljeno.

Ovdje je u prvom redu govor o nekim uredbama, koje su već prije bile publicirane, i ako pravilnici istima nisu bili još objelodanjeni. Zatim valja ovdje napomenuti neke zakone i rješidbe, koje su gg. sastavljačima morale biti poznate već kao funkcionarima ministarstva financija, a izdane su prije 10. II. 1932. (Zakon od 31. I. 1931.). Citira se katkada i nepostojeća opaska. Tako kod TBr. 383. iza 4. napomene: »Primjedba 1. t. 5. posljednja rečenica poslije br. 346.«. Kod stavke 346. ne ima nikakove primjedbe! Kod stavke TBr .442. manjka citiranje naredbe od 4. II. 1932. br. 3580/IV. Manjkavo je i nabrajanje pojedinih vrsti zlatnih novaca, koje mogu doći pred carinare. Tako su izim velikih i malih carskih dukata nabrojeni samo razni turski novci, što će jedva biti od potrebe u našim krajevima. Na nekim mjestima zahtijeva se i od nešto upućenijeg u ovo gradivo poznavanje valjda nutarnjih odredaba carinskih vlasti (naputak), što bitno smeta praktičnoj uporabi djela (TBr. 665.). Ispričava donekle to stanje okolnost, da i u drugim državama postoje slični odnošaji, t. j. napuci te vrsti nisu poznati uopće širemu općinstvu (Austrija). Knjizi nije dodan ni carinsko-pomorski pravilnik, koji je sa pravilnikom o carinskim posrednicima takodjer potreban kod ocarinjivanja. U dalje potankosti glede toga djela se ovdje ne mogu upustiti, jer mi je zadaća iznijeti kratki prikaz carinskih prilika.

Potrebno bi bilo bar donekle obazrijeti se i na skupni porez na poslovni promet, čedo moderne porezne tehnike, uveden u tom obliku sa IV. 1931.; na monopolske i potrošarinske odnošaje, barem u općenitim crtama, ali i to prepuštam drugoj prilici, odnosno vještijemu pregaocu na tom polju. I željezničko-carinskim odnošajima, uredjenim kod nas carinsko-željezničkim postupkom, valjalo bi posvetiti posebnu pažnju i to navlastito radi pristojaba, koje željeznica ubire za svoje sudjelovanje kod ocarinjivanja pošiljaka; — na ulogu željeznice kod uvoza, izvoza i tranzita robe; na veterinarsku i raskužnu akciju prilikom otpremanja, osobito u medjunarodnom prometu itd.

Digitized by Google

Moram ujedno ovdje kao glavnu točku ustanoviti okolnost, da se bez poznavanja željezničkih prilika, poznavanja otpremnih, ali i manipulativnih maksima, koje vrijede za željeznički saobraćaj, ne može ni pomisliti uspješna državna carinska politika. Na to upućuje već sličnost u pogledu mnogih konstitutivnih rekvizita obaju službaba, nomenklatura robe, otpremne stavke, osobito one globalne naravi, nebroj nuzgrednih pristojaba itd., itd., ne računajuć narodno-gospodarstvene funkcije, kojima imade služiti željeznica jednako kao i carinske vlasti.

U pogledu prevoza i uvoza putem auto-prometala, osobnih i robnih, postoje već brojne odredbe carinskih vlasti, koje treba i kod nas u materijalno- i formalno-pravnom pogledu prema proširenomu opsegu toga prometa dosta mnogo mijenjati i dopunjivati (čl. 6. car. zakona).

Poštansko ocarinjivanje zauzelo je kod nas u posljednje doba dosta velik opseg. Medju ostalim naročito znatno sniženi uvoz je potakao neke trgovce, da si robu iz inozemstva daju dostavljati putem omota poštom, koja deklaraciju i ostale manipulacije carinjenja obavlja u vlastitoj režiji (čl. 7. car. z.). Prema tomu je carinski postupak sa deklaracijama, propisan u članu 9. car. zakona, prilično ujednostavljen i za stranke prilično pogodovan.

Popratne isprave za uvezenu robu jako su mnogostručne za pojedine, osobito prekomorske zemlje dosta kompliciranog opsega, te zadavaju izvoznicima mnogo posla. Te isprave redovito se podnašaju u brojnim primjercima, sa vizumima a i bez njih; uvijek su skopčane sa velikim troškovima. Kod ispostave tih isprava sa strane konzularnih ili diplomatskih zastupstva zaračunava se ili paušalna neka svota, ili se imade platiti stanoviti postotak od vrijednosti robe, označene u fakturi. U slučaju oznake krive vrijednosti nastupaju kazne ne malog iznosa, eventualno i konfiskacija robe. Roba se dakle mora označiti prema faktičnoj vrijednosti, bez ikakovog opterećenja (sa prevoznim troškovima, carinama itd.), katkada i u valuti uvozne zemlje i tamošnjem jeziku (Vel. Britanija — član 18. i s.).

Glavna isprava carinjenja je deklaracija; ali ona nije uvijek bezuvjetno nužna. (Čl. 31.); u mnogim je državama dosta jednostavnog opsega. Uzimanje uzoraka, koje je običajno i u željezničkom prometu, predvidja i carinski zakon u čl. 33. Za poznavanje robe, traži se od carinarskih poslenika danas prilično mnogo tehnološkoga znanja, u koliko ne predleži pomagalo u »Tumaču« carinskomu tarifu, zvanična potvrda, crteži itd. carinskih vlasti, ili kemijska analiza carinskoga laboratorija. Kod tekstilne robe se traži posebna praksa, jer od poznavanja strukture pojedinih tkanina, ovisi i visina carine, odnosno primjenjivanje više stavke, ili kod nas u napomenama spomenutih dodataka. Tako povlači dodatak od preko 10% vune pomučnoj tkanini primjenu više, za vunene tkanine predvidjene, stavke.

Čl. 40. car. zakona, igra danas veliku ulogu u medjunarodnom prometu. Tiče se uvoza zabranjene robe. Što je danas sve zabranjeno, ili se tek uslovno može otpremati, dotično dovažati, uz obdržavanje deviznih propisa ili bez njih, dozvolom ove ili one korporacije itd., to je veliko pitanje za svakog uvoznika. Prije samo pojedinačna pojava danas je pravilo, koje prijeći sav medjunarodni promet, stavlja na kocku egzistencije milijuna i stvara kaos, kojemu nije moguće predvidjeti kraj.

Digitized by Google

Glede naplate dažbina, poglavito onih nuzgredne naravi, i procedure kod te naplate postoji takodjer velika zbrka u pojedinim car. zakonima. U potonje doba sve više uvadjamo primjenjivanje carina prema vrijednosti robe; povratak staroj tridesetnici harmica daje povoda brojnim prigovorima. Još bi se to dalo trpjeti, kada se uz redovite pristojbe i nuzpristojbe ne bi gomilali i drugi doplaci. Tako uz porez na poslovni promet imademo u pojedinim državama i koeficijenat carine, a uz to i doplatak od vrijednosti robe (Italija). Dogadja se često, da povišenje snalazi robu, koja je na putu; u takovu slučaju se ne uvažuje spatium za robu, koja bi se po starim pravilima imala ocarinjivati po starim stavkama, odnosno propisima. Zakon od 31. V. 1932., koji je stupio na snagu još prije 17. V. 1932., odredjuje u Bugarskoj promjenu carinskoga reda, carinskoga zakona, a i samoga tarifa. Iza njega slijedilo je znatno povišenje carina za surovine, a i polufabrikte, koji su radi pomaganja domaće industrije, dotle uvažani prosto od svake carine. S druge strane osigurava kralj. dekret od 3. V. 1933. u Italiji još uvijek bezcarinski uvoz n. pr. melasse u količinama do 30.000 q. od 6. VII. i t. d.

U čl. 54. odredjena natpregledba u svrhu sniženja uplaćene carine može se tek u najredjim slučajevima sa uspjehom provesti. Carinarnice prigovaraju u pravilu, da se stavka ne može mijenjati, jer da roba, glede koje se prigovara, nije istovjetna sa ocarinjenom, a protudokaz tomu je šušta »probatio diabolica«. Uskrata pako preuzeća robe, može roditi za stranku još većim gubicima, jer se za provedbu pregledbe redovito traži duže vrijeme, eventualno i mnijenje carinskog savjeta, analiza itd., a tečajem toga postupka mogu za stranku nastati nepopravljivi odnošaji, osobito ako se radi o kakovim sezonskim artikulima.

O uvozu robe, koja je namijenjena preradbi, govorio sam i gore, a o modalitetima nadzora u pogledu tog uvoza postoje najrazniji propisnici u pojedinim državama. Radi se o tom, da se ta roba, ne upotrijebi izravno u drugu koju svrhu. Za takov slučaj se odredjuju kazne i višestruka naplata maksimalnih carinskih stavaka za odnosnu vrst robe.

Uskladištenje robe, koja je namijenjena preradbi, sortiranju itd. uredjuju i široj javnosti poznati propisi, koji su sadržani u nas u zakonu o javnim skladištima. Taj zakon vrijedi od 3. X. 1930. Tamo se u § 13. izričito spominje i smještanje carinske robe, za koju ta skladišta namiruju i sve carinske dažbine.

U pogledu izvoza iz naših krajeva, spala je važna zadaća na »Zavod za unapredjivanje spoljne trgovine«, koji bi imao (§ 2. t. I. 1) da prikuplja i sredjuje svu obavještajnu gradju o privredi naše kraljevine, kao što su... medjunarodni ugovori, konvencije i sporazumi privrednoga značaja... carinske tarife... Osnutak toga zavoda pozdravili su sigurno svi interesirani izvoznički krugovi sa mnogo nade u uspješan njegov rad, pa izgleda, da će taj ured pridonijeti nešto upoznavanju već gore spomenutih i dosta zakučastih maksima, carinske službe i postupka. Prema tomu možemo se nadati i opširnijem tumaču propisa, koji u carinskom zakonu uredjuju tamo spomenuti promet, a sadržani su u člancima 94.—109. (Isto bi vrijedilo i za provoz, o kojem rade članci 110.—122.). U govoru su kod toga znatne količine razne tranzito-robe, od koje doduše carinarnicama ne dolaze baš veći prihodi, ali zato tim više željeznici, koja je potrebna takovih primitaka.

Digitized by Google

U zapadnim naprednijim državama vrijedi takodjer prilično slično našemu materijalno pravo te vrsti i to više puta dosta staroga datuma. Tako je u Njemačkoj temelj tim zakonskim odredbama još uvijek od njemačkog »BUND«-a na 1. VII. 1869. izdani »Vereinszollgesetz«. Taj zakon je izdan god. 1927., u najnovijoj redakciji, ili kako kaže izvornik: »unter Berücksichtigung der bis zum 31. XII. 1926. eingeführten Aenderungen und Ergänzungen«. Tim većih promjena doživio je tarifni dio tih carinskih zakona. Medjutim medjunarodna utanačenja te vrsti gube sve više na vrijednosti, odnosno izigravaju se na svakom koraku.

Materijalno, a još više formalno tarifno pravo, odnošaji mjesne i medjunarodne naravi, prepletavanje carinskih odnošaja sa prometnima, te prometnom i tarifnom politikom, sve je to nerazdruživo povezano sa carinskom politikom pojedinih država, te doprinaša još više postojećemu kaosu u pogledu carinskih kalkila i samoga ocarinjivanja. Toj neke vrsti »saradnji« su mnogo pridonijele u doba inflacije nerazmjerno povišene otpremne stavke već u mjesnom prometu, — stavke, koje se tek u najrjedjim slučajevima, mogu prilagodjivati tržnim cijenama. To snizivanje je dosele ograničeno samo na neke države sa konsolidiranijim novčarstvom (Nizozemska, Danska i još neke druge u manjem opsegu). Zapreke tehničke naravi, osobito silno iza rata narasli osobni izdaci (gdjegdje sve do 80% svih izdataka!?), onemogućuju kraj svedj padajućeg osobnog, a i robnog prometa svaku temeljitiju, savremenim privrednim prilikama primjerenu, reviziju otpremnih stavaka.

Uz gospodarsku krizu, za otstranjenje koje se badava traže uzročnici, nalazimo posebno kod nas i krizu poznavanja carinskih odnošaja uopće radi nedovoljne pravne i naučne literature te vrsti. Jedina nam može biti utjeha, da glede tih odnošaja, obzirom na sijaset najrazličitijih, kadšto protuslovnih odredaba, redovito pako klauzula punih protekcionističke naravi, postoji i drugdje velika nesredjenost, dosele tek sporadički opažena, u pojedinim državama u razmjerju dosta pogibeljnom za izvozače (Španjolska).

Odredbe car. vlasti, izdane katkada samo za unutarnju porabu carinskih organa, pretstavljaju redovito zaštitne mjere prema časovitim potrebama i odnošajima na valutarnom odnosno deviznom polju. U rukama vještih komercijalista prometne i carinske službe postaju te manipulacije oštro oružje za provadjanje prohibicionističke, ili pako protekcionističke državne carinske politike. Potonja komplikacija, dotično kooperacija spomenutih dvaju institucija, koje su još pred koju godinu bile skoro sasvim neovisna jedna od druge u provadjanju svojih zadataka, uzrokom je, da je toli pravna znanost, koli praktika glede tih odnošaja ostala i kod naprednijih naroda dosta zapuštena, jer postoji istinski manjak na stručnjacima autoritativnog značenja, koji bi svladavali gradivo obaju tih disciplina. Posao znatno pogoršava i opstojnost, da sami carinski zakoni sadržavaju jako malo odredaba materijalno-pravne naravi, mnogo manje nego drugi državni zakoni konstitutivne naravi. Mora se istaknuti, da osobito u zakonima, koji uredjuju medjunarodne odnošaje i sporazume, a i u carinskim tarifama, raznim pravilnicima, objašnjenjima i napucima, nalazimo uz norme formalnoga prava i svu silu ustanova materijalno-pravne naravi, kod kojih je dovoljno autentično tuma-

Digitized by Google

čenje i nižih carinskih vlasti. (Vidi: ustanove sadržane na str. 43., 92. i 116. car. tarifa, odnosno prijedloga zakona i t. d. od god. 1925., gdje se govori o ingerenciji carinskih organa u slučajevima sumnje u pogledu visine carinske stavke).

Iako ne želim izbjeći stvarnu kritiku, koja je u današnjim sudbonosnim prilikama i vremenu, a i s obzirom na skoro dnevno se mijenjajući medjunarodni položaj ne samo poželjna nego i nužna, ipak moram unaprijed naglasiti, da je nazočna studija samo skromni pokušaj, koji diktira opća situacija. Ta situacija nalaže imperativno, da se ne smije više nikako kasniti sa bilo kakovim osvjetljenjem postojećih prilika, pa bilo to osvjetljenje i sasvim primitivne naravi, u pogledu prikaza zakonskih i upravnih norama. Pokazuje se s obzirom na goleme zadatke i zagonetke, koje se gomilaju na tom polju s dana u dan, a da ne nailaze na bilo kakove »liječnike«, prijeka nužda, da se proširi krug interesenata za te probleme, da se traže tumačitelji tih već nesnosnih odnošaja i medju laicima tih narodno-gospodarstvenih grana. Nije naime isključeno, da se i medju takovim nadje po koje zrno praktičnosti, bistriji pogled u opći položaj i inicijative, na kojima je sada tako siromašan krug i boljih poznavalaca gospodarstvenih prilika s ove, — a kako se razabire iz marcijalnih odredaba državne vlasti, kojima se daje teško uspješan tumač, — i s one strane Oceana!?

Zaskok, koji su u travnju 1933. doživili ne svagdanji Argonauti sa strane U. ., uvadja nas u sasvim posebnu atmosferu, medjunarodne carinske odnošaje i pravno stanje u tom pogledu. Radi se o uporabi recepata, koji su sve prije nego proizvod dojakošnjih diplomatskih uzanca uobičajene dosele carinske politike, skoro bih rekao plod dosta beznadnih konjunktura, strahovitih katakliza, kojih domašaj je — čini se — daleko veći na tamošnji privredni svijet, nego je to slučaj sa krizama u »... staroj Evropi«.

Upustiti se u analizu socijalnih, trgovačkih i intelektualnih odnošaja Unije, koji kod razmatranja o tim carinskim prilikama igraju takodjer veliku ulogu, stvar je dosta zakučasta. Na kojem stupnju naobrazbe u pogledu raznih apstraktnih, ali i nekih praktičnih disciplina nalaze se neki američki krugovi, o tom sam imao prigode čuti mnijenja dosta različitih krugova po naobrazbi, društvenom položaju i znanstvenoj spremi. Državnici, ne prosječnih položaja, prikazuju se pred europskim kapacitetima kao onakovi jako skromne spreme. Njihovi nastupi pred učenjacima svjetskoga glasa sve su više pokazivali nego doraslost temi, koju su si uzeli za ishodište svojega raspravljanja. Uzrok je tomu poseban odgojni sistem kod većine visokih škola u Uniji, a posljedica izrazita praznina, koja se opaža i u prijedlogu o carinskom primirju, koji po svoj prilici čeka još veći neuspjeh nego zloglasnu konferenciju za razoružanje. Kraj padanja dolara, koje se ne misli obustaviti, i već na čvrstoj osnovici ustaljenoga tečaja funte prikazuje se to uredjenje gotovo neozbiljnim. Izim krilatica nije ništa istaknuto o načinu, kako da se to primirje privede u život. Dok kod rasprava o razoružanju raspolaže ženevska konferencija kakovim takovim ekspertima, koji se natežu o pojmovima razoružanja, o modalitetima, kako da se ograniči djelovanje u ovoj ili onoj vrsti oružja, ili vojnih formacija opredjeljuju razmjerja ovoga ili onoga ubojničkog rekvizita ili aparata, dotle je skroz nemoguće ustano-

Digitized by Google

viti za sve države i narode modalitete, pod kojima bi se imala uspješno provesti carinska ograničenja, ili pako uvesti sasvim slobodna trgovina, a da se tim postupkom ne izvrgnu propasti cijele države, ili pako veći ili manji broj državljana. Sve grane najrazličitijih proizvodnih kategorija danas su manje više zaštićene po vlastitoj državi, ili im pako pružaju zaštitu razni trgovački ugovori, povremena utanačenja, stipulacije odredjivane po onim četirim maksimama obveznoga prava, koje počimju sa do ut des, ili su pako posljedci političkih utanačenja i usluga, proračunanih na duži niz godina. Odreći se te zaštite bez svakoga jamstva ili protučinidbe niti može niti hoće bilo koja država. Ali ni proizvodnja najraznijih artikula industrije nije još standardizirana, niti može biti s obzirom na razne ukuse kod pojedinih naroda i u raznim zemljama. Još manje se to može provesti glede nekih agrarnih proizvoda i kućne industrije. Potonje dvije proizvodne grane pretstavljaju još uvijek veliki kontingenat proizvodnje, a nije ih mogao »nivelirati« ni današnji moderni svijet, ni njegov kosmopolitizam.

Već ako promotrimo carinski sustav pojedinih država, za koji se još uvijek traži neki jedinstveni okrug, jedna nomenklatura, — pozicije jednolične naravi u svim državama, — opažamo silne raznolikosti u pogledu carinjenja, osobito u industrijskim državama. Kako se misli dovesti u sklad carinska tehnika Unije, koja obuhvaća preko 13.000 stavaka, sa onom, koja broji recimo oko 1000 pozicija? Broj potonjih je doduše sa potpozicijama, raznih načina doplaćivanja kod maksimalnih i minimalnih stavaka, kod financiranja prema pojedinim klauzulama najvećega povlaštenja, znatno veći, ali uza sve to je položaj dosta nepovoljan za provedenje slobodnoga kolanja dobara, dotično carinskoga primirja.

S druge strane izbijaju, bez prethodnih velikih rasprava i kalkulacija, pojavi, koji sasvim omalovažavaju opstojnost novca kao posrednika kod sklapanja trgovačkih posala. Da li uzroci takovim transakcijama leže u nemogućnosti pribaviti si na laglji način nužne fondove bilo putem mjenice, bilo putem druge novčane operacije, ili se pako imadu tražiti u sve zamršenijem načinu obračunavanja, te u izbjegavanju finta, koje uredjuju taj proces, sasvim je nuzgredno pitanje. Najprvim plahim pokušajima prodaje izvjesnih količina žita i druge robe za domaći koji proizvod u inozemstvo slijede sve veće akcije, pretpotopne uzajamne trgovine, kako kaže jedan ne baš svagdanji motrioc tih prilika, medju koje brojim u svibnju god. 1933., ugovorenu dobavu od 720.000 tona poljskog ugljena za čehoslovačke strojeve u iznosu od 150 mil. čk. Nesnosnim kautelama i praktikama sadašnjeg novčanog tržišta, tečajnim razlikama i manipulacijama sa pravim i fiktivnim tečajevima, ažiotaži i drugim porocima »modernog« novčarstva nije se već dalo izbjeći na drugi koji solidniji način. Javljaju se sve više ozbiljni glasovi, koji takove pojave smatraju poželjnima za povratak primitivnijemu životu.

Opaženo je ujedno, da se publicistički krugovi žacaju iznašati na svijetlo pojedine sada u sve većem broju radjajuće se carinske i prometne odredbe pojedinih država. Mora se doduše priznati, da odredbe te vrsti ne mare za postojeće, medjunarodnim ugovorima i stipulacijama normirano, pravno stanje, te prilično povećavaju postojeću nervozu. Nazor medjutim, da se izna-

Digitized by Google

šanjem konkretnih na tom polju činjenica, odredaba većinom manipulativne naravi, povećava strava, a da se ništa ne doprinaša otstranjenju zla, više škodi, nego koristi općoj stvari, a i državnim interesima. Tako sam nedavno bezuspješno upozorio jedan uvaženiji dnevnik na ukinuće odredaba o publicitetu tarifnih stavaka željez. prometa sadržanih u mjesnim tarifama, a i o nakani pojedinih željez. uprava, provesti potonje namjere i kod medjunarodne željez. konvencije ugovorene u Bernu 1924./8. Citirao sam i odredbu t. zv. Saarske komisije od 9. VIII. 1932., kojom se ukida odredba § 6. (3) prometnoga reda u pogledu obnarodovanja tarifnih odredaba, odnosno obaraju ustanove sadržane u članku 9. (§ 2. al. 2.) medjunarodne konvencije u Bernu. Medjutim propust toga obnarodovanja ne imade po suglasnom mnijenju stručnjaka te službe veliku vrijednost, jer odredbe takove naravi ne mogu ostati dugo tajnom za interesente, a pogotovo za otpremnike, koji takove stvari saznaju već iz oferata vlastite konkurencije. Natuknuo sam tom zgodom prilično jasno i konture sovjetskog prometnog dumpinga, koji je upravo ironija na ustanove gore spomenute bernske konvencije, primljene u ostalom i sa strane Sovjeta kao ugovorno pravo (Vertragsrecht). Takove upute mogu samo koristiti raznim uvoznicima, služiti kao ravnalo i u našim krajevima izvozačima, koji na takov način mogu izbjeći raznim zamkama, odnosno pozivati se na nesolidnu konkurenciju, provadjanu protiv svih i svakomu, koji nije pripadnik Sovjeta.

Od odlučne važnosti za razvoj carinskoga formalnoga prava su naknadne i trajno se mijenjajuće ustanove, sadržane u tarifnom zakonu, kod nas u »Prijedlogu zakona o općoj carinskoj tarifi« od god. 1925. To su većinom singularne odredbe državne egzekutivne vlasti, koja se u tim pitanjima oslanja i na mnijenje carinskoga savjeta, predvidjenoga u članu 54. car. zakona, ali mora i uvažavati rješenja državnoga savjeta. Spomenute odredbe su poznate kod nas pod imenom raspis, zamjena raspisa, objašnjenje, postupak, postupak sa robom, rješenja ministra financija i t. d. U pogledu tih odredaba vezane su državne vlasti i na stanovite obzire narodno-gospodarstvene i fiskalne naravi, koji se ne smiju nikako omalovažavati. Ove odredbe, pretežno tarifalne naravi, — formalno-pravne norme, ne mogu biti predmet opširnijih rasprava, imenito s ozbirom na rok, kada stupaju na snagu pojedine ustanove generalne naravi (kod nas »Prijedlog« i t. d.). Promjene tarifnih stavaka, visina maksimalnih i minimalnih stavaka, odredbe glede zaračunavanja povlaštene robe (kod nas ona roba spomenuta u »Napomenama«, a i drugdje) primjene pojedinih stavaka u raznim slučajevima ugovornih stipulacija ne smiju se prije reda ili putem javnosti suviše raspravljati, da ne budu sa strane raznih spekulanata izrabljene u nečiste svrhe. U novije doba počelo se je sa »operacijama« u pogledu ugovorenih stavaka tako, da se izmjenjuje povlašten uvoz jedne robe za uvoz druge robe (Bindung), da se traže protučinidbe u obliku kompenzacije, ili se podjedno mijenja kontingenat prema momentanoj privrednoj situaciji.

Ali se dogadja, da se takove carinske odredbe izdavaju i po zakonodavnoj vlasti. Tako imademo u zakonu o budžetskim dvanaestinama za ožujak i travanj 1922. u članu 11. odredbu, koja se tiče ocarinjivanja brodiarskoga materijala, a mijenja se i primjedba poslije broja 437. car. tarifa, glede hartija od vrijednosti. Zakon o budžetnim dvanaestinama za srpanj

Digitized by Google

1922. mijenja u članu 10. član 15. zakona o općoj car. tarifi (stari zakon od g. 1909.) i t. d.

Ali i s tim »načelima« kani lomiti najnovija praksa, u lovu za čim povoljnijim narodno-gospodarstvenim uspjehom. Tako je u listopadu 1932. proglašen u Poljskoj novi carinski tarif, koji bi imao vrijediti od 11. X. 1933. Taj rok nije doduše definitivan, ali je značajno za taj carinski kaos, da je na temelju tog još ne valjajućeg in foro prava ugovoren sa Belgijsko-luxemburškom unijom trgovački sporazum i to na 27. V. 1933. Ta manipulacija sa tako nesigurnim rekvizitom daje naslućivati, kako je sama državna vlast, kako su sami stručnjaci te službe u dvojbi glede učinka, kakove posljetke može donijeti takova jedinstvene vrsti akcija. Svuda opažamo tragove neke nesvijesne borbe, neku igru va banque.

Novija narodno-gospodarstvena, a s njom i carinska praksa, usvaja recept autarkije kao nefaljeno sredstvo protiv nepoželjnoga uvoza strane robe, — kao liječenje krize. U tu svrhu tjera se sve do smiješnosti proizvodnja najraznijih artikula agrarne i industrijalne proveniencije, te se, ne gledajući suviše na kvalitete istih, zaštićuje ta proizvodnja prohibitivnim klauzulama i singularnim promjenama car. tarifa. Kontingentiranje, prije svjetskoga rata tek u odredjenim za duži razmak vremena količinama ustanovljeno, sada je predmet trajnog cijenkanja, obično političke naravi. To stanje pogoršava još više, prije kao carinski rekvizit nepoznata, kompenzacija u najraznijim oblicima i sadržaju. Stubokom promijenjene platežne prilike bacile su u zapećak kroz desetljeća, skoro bi kazao stoljeća, prakticirane uzance, regulaciju prometa i prodje dobara, kao isključivo na trgovce spadajuću manipulaciju sa novcem. Putem klauzule najvećega povlaštenja (preferencija) i s tim saveznih odredaba u vezivanju (Bindung), nastoji se dobiti čim slobodnije ruke u pogledu uredjenja izvoza i uvoza.

Stari carinski predratni trgovački i brodarski ugovori, kao onaj Njemačke sa Austrijom od g. 1908. sa svojim prometnim klauzulama, liberalnim tarifnim dijelom i ustanovama javno- i privatno-pravne naravi, morali bi poslužiti uzorom za te vrsti medjunarodnih utanačenja. Mjesto toga zamršuje se taj odnošaj sve više, jer se odredbe drž. vlasti, koje mijenjaju samovlasno pa i jednostrano (Austrija 25. V. 1933.) sam egeneralne ugovorne odnošaje, gomilaju pod pritiskom političkih konstelacija, stranačkih utanačenja i dnevnih poteškoća.

S druge strane opažamo krutu osamljenost i provizornost kao dalju zapreku solidnomu razvijanju medjunarodnoga prometa i trgovine. Medjusobni trgovački odnošaji, uredjuju se nekakovim sporazumima dvojbene naravi, vezanima na rok, koji se može nekako po volji otkazati. Taj odnošaj opažen je i kod inače politički dosta blizih olina, koje imadu, što se tiče trgovine i prometa, nesuglasne interese. Gospodarski, odnosno novčani interesi, priječe sve do danas i utanačenije jednog redovitoga trgovačkoga ugovora izmedju Njemačke i Čehoslovačke. Radi se o skroz opravdanom zahtjevu njemačkih posjednika čehoslovačkih želj. prioriteta, koji su u Pragu prema njemačkoj revalorizaciji sličnih papira sasvim nedovoljno honorirani na štetu imalaca tih obveznica. Tako se obostrani trgovački i brodarski odnošaji, imenito hamburški arrangement, uredjuju provizornim utanačenjima — gospo-

Digitized by Google

darskim sporazumom od god. 1920. (29. VI.). Naknadno su izdana još dva sporazuma privremene naravi i to onaj od 12. XI. 1931. (vrijedi od 5. XII. 1931.) i sporazum od 15. X. 1932., kojim se medju inim dozvoljava 80%-ni popust od normalnih carinskih stavaka kod nekih pozicija čsl. tarifa (625 i t. d.). I medjunarodni pravni odnošaji izmedju Poljske i Njemačke se ograničuju samo na promet sa drvom. Posebni gospodarski obziri nalažu i privremeni značaj gospodarskoga sporazuma Jugoslavije sa Rumunjskom, koji je ugovoren na 4. VIII. 1930. (vrijedi od 1. IX. 1930.). Taj sporazum, u polugodišnjim rokovima produljivan već pet puta, produljen je najposlije do 30. VI. 1933.

Svi ti nesredjeni, dotično pravni odnošaji nove kategorije, doveli su i do ustanovljenja novih pravnih područja, odnosno disciplina kao devizno, gospodarsko prinudno pravo i t. d. Sva ta prava puna su odredaba, koje nekako vrijede, što no riječ, od jučer do sutra, a imadu biti kakov takov putokaz u tom za pravo bespravnom stanju, — stanju neke samo uvjetne pravne sigurnosti. Utješljivo je donekle, da se u običnom prometu u pogledu izravnavanja raznih tražbina oredjuju po državnim bankama za duži ili kraći razmak vremena neki ključevi plaćanja, bankovni odnosno državni kurz tako, da trgovac dobiva ipak neko ravnalo, po kojem može udesiti svoj kalkil bez veće opasnosti po svoj interes. Kod carinskih odredaba, koje dolaze kadšto iznebuha, ne može se zaštititi trgovac, ni u kojem slučaju. Isto bi vrijedilo i glede prometnih ograničenja, za koja se dozvoljava kadšto bez velikih formalnosti pokraćen rok publiciteta. Ove odredbe, kao i trajno povisivanje otpremnih stavaka po nekim državama, od odsudne su važnosti osobito kod robe, koja je dulje vrijeme na otpremi, te koja prelazi granice više država.

Kada se pako u prijepornim slučajevima glede visine n. pr. stavaka prometno-tarifnih, odnosno primjene istih prema carinskomu i trgovačkomu ugovoru, pozivaju stranke na usporedne slučajeve, te svoje stnovište gledaju opravdati pred sudom, izdavaju državne vlasti odredbe ad hoc, koje ne smiju omalovažavati ni postupajući suci. Takov slučaj se je dogodio — nije tomu dugo — u Austriji, gdje je putem t. zv. Notverorgnung iz god. 1917., odredjeno, da se pod primjenom tarifnih stavaka, koje vrijede »u istom smjeru i u istoj relaciji« — to je strukovni terminus za te odnošaje, — imade razumijevati samo primjena obostranih mjesnih, a ne i saveznih tarifa.

Takova pravna nesigurnost počimlje da prevladava i na carinskom polju, jer bi doslovno provadjanje nekih odredaba znatnije teretilo državne financije.

Istaknuo sam već, da se odredbe, koje uredjuju uvoz robe, imadu «staviti ingerenciji drž. vlasti ,t. j. egzekutivi, kojoj je dužnost pobrinuti se, da kod uvodjanja samoga tarifa, a i naknadnih promjena istomu, ne trpi u prvom redu interes fiska, a zatim narodno-gospodarstveni obziri. Radi toga se kod nas tarifni zakon izdaje na temelju zakonske ovlasti, dok bi materijalno pravo carinsko imalo biti sadržano u carinskom zakonu (od god. 1899.). Ali i u tom zakonu carinskom tek je neznatan dio odredaba materijalne naravi. Može se kazati, da tek članovi 1.—7. sadržavaju takove propise, dok

Digitized by Google

sve ostalo do člana 277. govori pretežno o formalnim odnošajima, što više manipulativnim prilikama; obiluje stvarima, koje uredjuju drugdje specijalni zakoni. Spominju se u tom zakonu ustanove i glede bertva carinskih činovnika, uredjenje financijalne straže, prihodi i rashodi carinski i t. d., sve do sitnice. God. 1920. izdala je generalna direkcija carina pri ministarstvu financija ponovno taj carinski zakon, ali su dodane tomu izdanju »izmjene i dopune« do 25. II. 1904., koje ni u čem ne mijenjaju strukturu staroga zakona, t. j. sadržavaju i dalje pretežno formalno-pravne norme. Tako je u čl. 40. dodana procedura, koja je običajna kod pregleda robe i koja bi po svojoj naravi spadala u tarifni dio, odnosno u zakon od god. 1925. (Prijedlog zakona i t. d.) Izmjene i dopune su odredjene i kod čl. 50., 51., 52., 53. i 54. i t. d., što se razabira tek iz izdanja god. 1920., dok god. 1919. po tiskari »Merkur« izdana neka okosnica tog carinskog zakona nigdje ne ističe, koje ustanove su starijega datuma, koje pako izmijenjene god. 1904. To se je moglo samo naslućivati po formi tiska, ali nikako nije spomenuto ni u predgovoru, a niti u samom tekstu zakona. Osim toga je izdao još u pogoršanom obliku i sadržaju »Savez hrvatskih obrtnika« ... za praktičnu porabu privrednika god. 1921. nekakovu brošuru nepoznatog autora, u kojoj se bez ikakovoga pozivanja na zakonske članke samo pretiskavaju u samom zakonu sadržani tekstovi. Ne imade kod te »publikacije« niti primitivnoga tumača, niti je citiran sam zakon, članci i t. d., još manje tarifni dio i u njemu sadržane brojne ustanove, bez poznavanja kojih ne imade niti je moguća bilo kakova »praktična uporaba« zakonskih propisa u konkretnom slučaju. Takovo stanje ne može odgovarati ni kraj normalnih prilika u pogledu ocarinjivanja, nikako pako se ne da opravdati u današnjim kaotičnim prilikama, koje traže trajno evidentiranje barem samih materijalno-pravnih propisa na tom pravnom polju. Potreban bi bio makar kako primitivni priručnik i u tom pravcu, jer se kod singularnih odredaba, toli ministar financija, koli ministarski savjet, min. trgovine, carinski, a i državni savjet pozivaju u mnogo slučajeva na ustanove car. zakona, bilo kao tumačitelji postojećega pravnoga stanja, bilo da izdaju odredbe secundum ili paaeter legem. Tako se ponovno u tim rješidbama navodi čl. 33. car. zakona, dotično, daje tumač u pogledu uzimanja uzoraka i glede postupka carinarnica, kada se roba šalje na analizu, pušta u promet it. d. Predmet trajnih prigovora interesiranih krugova bili su platežni nalozi, koje i iza roka od 6 mjeseci, mimo zakona propisivaju pojedine carinarnice radi naknadne uplate carine i nuzgrednih pristojaba. Taj postupak je rodio brojnim pritužbama trgovačkih korporacija, ali uza sve to nije stvar došla s mrtve točke, jer generalna direkcija carina iznaša protiv te akcije neke argumente, koji slabo odgovaraju pravnomu stanju. Otpis glavne uprave carina kaže, da ona ne želi do donošenja, valjda novoga carinskog zakona, ili zakona o izmjenama i dopunama istomu zakonu, dirati u postojeće stanje glede tih propisa o nadoplati. Govor je ovdje o članu 57. carinskog zakona (izdanje god. 1920.), koji glede same stilistike imade manjaka. Izjava generalne direkcije carina, izdana na ponuku interesiranih krugova, priznaje još god. 1928., da u pogledu tih naplata iza zakonskoga roka postoje izvjesni hiatusi u samom tekstu zakona (»Obzor« 11. XII. 1928.). Zamršuje se medjutim citiranom izjavom gen. dir. carina i sam žalbeni put, jer se žalba protiv tih nadoplata može uputiti tek putem interesirane carinarnice na glavnu direkciju

Digitized by Google

carina. Zakon od god. 1899. i 1904. govori samo o ministru financija i ne poznaje obilazni put u roku od 5 dana.

Test navedene ustanove, sadržan u izdanju »Merkur«-a god. 1919., je sasvim drugojačiji nego onaj, koji je sadržan u izdanju državne štamparije, odnosno generalne direkcije carina god. 1920. Za laglje razumijevanje tog u zakonodavstvu rijetkoga slučaju, koji loše stiliziran god. 1899., nije učinjen razgovjetnijim ni god. 1904. (25. II.), navest ću oba teksta, kako slijedi, uzimajuć kao ishodište i čl. 56. (u »Merkur«-ovom izdanju navodi se čl. 58. dvaput). Izdanje »Merkur«-a str. 12:

Član 56.

»Pogrješno i neumjesno naplaćene dažbine, koje se na carinarnicama naplaćuju, vraćaju se na zahtjev uvoznika u roku od šest mjeseca od dana, kada su naplaćene. Poslije ovog roka pravo na vraćanje dažbine zastaruje.«

Član 58. (scil. 57.)

»U istom roku od šest mjeseca, a na poziv carinarnice, dužni su sopstvenici robe naknaditi manjke, koji se pronadju revizijom carinskih dokumenata, po kojima potraživanja prema njima(!?) prestaje (prestaju!?), a nastaje odgovornost činovnika, kao odgovornih računopolagača.«

Potonji član glasi u izdanju generalne direkcije god. 1920. kako slijedi:

Član 57.

»U istom roku od 6 mjeseca, a na poziv carinarnice, dužni su sopstvenici robe naknaditi manjke, koji se pronadju revizijom carinskih dokumenata po kojima je naplata izvršena. Po isteku ovog roka ovo pravo potraživanja prema njima prestaje, a nastaje odgovornost činovnika kao orgovornih računopolagača.«

Iz navedenog se vidi, da postoji znatna razlika, odnosno točnije fiksiranje obveze i nedvojbeno se izražava zakonodavac, da naknadnoj uplati iza 6 mjeseci ne imade mjesta ni u kojem slučaju.

Izvan je svake dvojbe, da broj slučajeva krivoga zaračunavanja kraj postojećih nesigurnih prilika, neuredjenoga ugovornoga stanja sa mnogo i medju mnogo država, nosi sobom takodjer i mnogo poteškoća u pogledu zaračunavanja carine, pa ne bi bilo s gorega, da se u tom pogledu što prije pristupi točnijoj stilizaciji odredaba u članu 57., promjenom istih u liberalnijem pravcu tako, da stranke ne budu u svakom konkretnom slučaju prisiljene obraćati se,ili same ili putem cesionara, na generalnu direkciju carina, kako to traži informacija gen. dir. od god. 1928.

Važno je i rješenje izdano u tumačenju člana 145. t. 5. i napomene i. članu 166. car. zakona, koje je kao načelno uneseno u knjigu državnoga savjeta (Br. 40.631/32). Prema tomu tumačenju kod izjave putnika, koji dolaze na granicu, te na upit carinika: »Imaju li što za carinjenje?«, odgovore niječno, potpadaju isti pod udar ustanova o ličnom kriomčarenju, spomenutom u t. 5. člana 154., samo onda, »ako se takvi predmeti nadju ličnim pretre-

Digitized by Google

som putnika«. Ako se stvari za ocarinjivanje nalaze u prtljagi putnika, predleži samo netočna prijava t. l. čl. 166. ... »naplata peterogubih dažbina za takovu robu, pored naplate redovitih dažbina« (carine, trošarine, obrtne poreze — to će biti porez na poslovni promet, sporedne takse i t. d.).

Važna je za naše carinske odnošaje ustanova člana 273. zakona od god. 1904. Na temelju te ustanove — koja mimogred spomenuto traži takodjer novu redakciju, jer ne pozna expressis verbis ustanovu carinskog savjeta, — odredjuju se najvažniji pravilnici carinske službe, kao n. pr. carinsko-pomorski pravilnik, izdan po ovlaštenju zakona o budžetskim dvanaestinama za travanj, svibanj i lipanj 1925., zatim na osnovi člana 273/a i pravilnik za carinske posrednike — instituciju, koja je sve to većim umnažanjem poštanske otpreme sa strane interesenata postala u mnogim slučajevima prilično bespredmetna.

Radi velikih zapreka tehničke i pravne naravi uobičajilo se je na početku nove ere razne odredbe, tičuće se pojedinih grana državne uprave, uvrštavati u financijalne zakone. Ali pri tom su se potkrale kadšto i neke znatnije pogrješke, koje smetaju uporabi zakona. Tako se u članu 181. fin. zakona za god. 1920/1. spominje član 226. car. zakona u svezi sa kriomčarenjem novca (zvečečeg ili banknota!), koji govori o kvalifikaciji osoblja. Isto se ponavlja kod člana 184. cit. zakona, gdje se govori o berivima carinika, a u istinu se član 221. car. zakona odnosi na prepisku izmedju carinarnica i državnih vlasti.

Ali i pozitivni zakoni mijenjaju kadšto ustanove carinskoga tarifa. Tako čl. 122. fin. zakona za god. 1928/9. mijenja neke ustanove o uvozu predmeta ratne štete. A i u pogledu samih stavaka carinskih (pozicija) nalazimo promjene medju materijalno-pravnim ustanovama. Čl. 123. gore cit. fin. zakona nadopunjuje odredbe, koje se tiču uvoza instalacija za vodne zadruge, kao i dijelova potrebnih kod tih instalacija uz prethodnu privolu nadležnih ministarstva financija, trgovine i industrije, te poljoprivrede.

Zakon od 18. XI. 1931. (vrijedi oad 28. X. 1931.) mijenja i tekst ustanove člana 15. carinskog tarifa (Prijedlog zakona i t. d. od god. 1925.) tako, da min. financija može u suglasnosti sa predsjednikom ministarskoga savjeta, a ne kao što je bilo do tada u vlasti samoga ministarskoga savjeta, »povećati i umanjiti, ili ukinuti uvozne i izvozne carine ...« Do toga vremena moglo je biti govora samo o smanjenju i ukinuću carinskih stavaka (pozicija), a ne i o povisivanju istih, kako kaže nova zak. ustanova.

Ustanova člana 17. (prijedlog zakona od god. 1925.), bit će osobito savremena, jer se sve više javljaju glasovi o raznim premijama, kojima pojedine države nastoje unapredjivati izvoz, ili se pako takmiti sa svojim susjedima kod izvoza razne robe. Tako se s pravom sumnja, da su u ugovoru Austrije sa Italijom i to u naknadnom protokolu, koji je ugovoren na 14. IV. 1932., sadržane o izvoznim premijama ustanove, koje nisu nigdje objelodanjene, ali ih kao tajne klauzule spominju strukovna glasila u Beču.

Dvosjekli mač za države, koje se nalaze u ugovornom odnošaju sa Austrijom, sadržan je u ustanovama novele br. 4. i 5., izdane u studenom 1932. carinskom zakonu, odnosno tarifu sa strane austrijske vlade, koje od-

Digitized by Google

redjuju, da se carine mogu sniziti, ako bi cijene unutar države radi visokih uvoznih carina bile povisivane za izvjesne artikule.

Za izvozne prilike, koje vladaju osobito u agrarnim državama značajno je trajno i osjetljivo snizivanje izvoznih carina, da se omogući njihov placement na stranim tržištima. Tako su stavke izvoznog tarifa u »Prijedlogu zakona od 20. lipnja 1925. »snižene već pod 15. VII. 1925., jedva koji tjedan iza objelodanjenog samoga prijedloga, na polovicu, a i više od prvobitnih stavaka! Kasnije je slijedilo dalje snizivanje, dotično ukidanje tih carinskih stavaka, uz obdržavanje neznatnih formalnosti.

U posljednje doba je opterećen sa strane mnogih država i izvoz raznih rabljenih strojeva visokim carinama, da se tim zapriječi utakmica. Tako je Švajcarska još god. 1932. (u veljači!) opteretila izvoz starih strojeva (t. pos. 7) sa carinom od 800 švic. franaka po 100 kg, a sa 1. I. 1933. protegnuto je to i na pamučne tkalačke strojeve. Nju je slijedila Njemačka, koja je najprije sa 8 RM opteretila po jednom kilogramu izvoz raznih strojeva, nu kasnije snizila ovu stavku na niži iznos.

Sve ove odredbe, kojima se pridružuju druge brojne glede deviza i clearinga, pokazuju mutnu situaciju na polju medjunarodnih utanačenja, trgovačkih ugovora i njihove tehnike, te primjene in concreto. Pri tom se ne mari za preuzete obveze, odredbe o kontingentiranju i kompenzacijama, a dirnulo se je i u carinski agio, kojega ključ u nekim državama već prema artikulima, koji se uvažaju, sad raste sad pada (Bugarska!). Uvoz ovisan je o dozvolama raznih gospodarskih korporacija (Švajcarska i t. d.), kojih mnijenja dužna je uvažavati i drž. vlast u smislu posebnih zakona bez obzira na medjunarodne obveze i punktacije. Tako imademo dalje razne regulacije plaćenja za robu, doznake za uvoz po kontingentu, povisivanje maksimalnih carina na višestruku, katkada 10-terostruku svotu (Grčka za neugovorne zemlje i t. d.). Italija uvadja kod izvoznih zabrana drugih država protivumjere tako, da se protiv uvoznika uporabljuju povišice do 50%. Kralj. dekretom od 13. IV. 1933. Rumunjska je organizirala cijeli obranbeni sustav, te se molbe za uvoz i izvoz imadu upravljati izravno na tamošnju državnu banku i to od 1. IV. 1933. Uz to se dozvovljava uvoz samo, ako se točno označi porijeklo robe, a i tvornica, koja je proizvela dotičnu robu. Bugarska je zakonom od 31. V. 1933. (17. V. 1933. — vidi gore!) uvela opsežne promjene carinskog reda, a sav uvoz nadzira državna banka (u veljači 1933.). U trgovačkom ugovoru Bugarske sa Njemačkom od 24. VI. 1932. (vrijedi od 17. II. 1933.) ukinut je izričito svaki preferencijal. Zakonom iste države — Bugarske — od 4. V. 1933. optrećeni su svi doscle od carine prosti artikuli sa 10 do 60%-nom carinom!? Nekako u isto vrijeme opaža se izmedju Poljske i Bugarske, te Bugarske i Rumunjske neka uža saradnja u pogledu želj. prometa, koji sve više kreće via Oborište. (Savezni tarifi sa poslovnim upravama kod poljskog saveza — Dijrekcija kolei panstwowich Stanislawow, kod rumunjsko bugarskog saveza Caile ferate Romane C. F. R.).

U Čehoslovačkoj je »Celni vestnik« pun najraznoličnijih odredaba carinske i devizne službe, ali ukinuće zabrane pouzeća dobro upliva i na carinske odnošaje, jer se olakšava položaj otpremnika, a i stranaka. Izim toga

Digitized by Google

je u Čehoslovačkoj roba za oplemenjivanje uvezena prosta od deviznih stega.

Kao neko poboljšanje na polju carinskih pravnih odnošaja i medjunarodne trgovine, imademo smatrati obnovljenu na novim temeljima carinsku uniju izmedju Belgije (sa Luxemburgom) i Nizozemske, ugovorenu u Ouchy-u na 10. VI. 1932. Ta Unija je stupila na mjesto stare unije, ugovorene još god. 1863., nu koju je valjalo promijeniti s obzirom na današnje valutarne i carinske prilike.

U Nizozemskoj protivila se je druga komora znatno uvedenju carinskih povišica i novijih carinskih praktika, ali su one uza sve to stupile u krepost u ograničenom nešta opsegu sa 29. IX. 1932. (10%-ni doplatak na uvezenu robu).

Od velike važnosti, a i upliva na cjelokupnu carinsku situaciju svijeta, te i samo zakonodavstvo te vrsti, imale su odredbe engleskog zakonodavstva, koje je sa 1. III. 1932. proglasilo ukidanje slobodne trgovine. Ali životne prilike i razvoj tog odnošaja, promijenio je naskoro krute odredbe parlamenta. Tako je Import Duties Act 1932. odredio oproštenja od 10%-ne carine ad valorem za tranzitnu robu. Proširenje pako bescarinskog uvoza započeto je već sa 14. VII. 1932. a sa 6. IX. i djelomični povratak nekih carina. Povišice neke ograničene su na izvjesni rok (2 godine). Sa 1. I. 1933. proširena je »Freeliste« na razne artikule potrebne kod izradjivanja razne robe.

Najmanje odredaba carinske naravi imademo iz Francuske. Tamo je ustanovljen tek neki sustav obranbeni carinske zaštite. Ta zaštita pako ne potrebuje zakonskih sankcija, a ni veći napor car. egzekutive.

Poljska je u stanju baciti se na pokušavanje u pogledu carinskih propisa, a i zakonska ingerencija na te odnošaje je dosta slaba. Imademo samo zakon o uredjenju carinskih zona od 10. III. 1932. a carinske polakšice odredjuje min. financija. Kao neku osobitost navadjam, da su poštanske pošiljke sa darovima uopće oproštene od carine. (Naredba od 20. IX. 1932.) Malo je doduše marcijalnog značaja monopol izvoza svinja po jednom sindikatu uredjen još god. 1931., a i prisilna organizacija izvoza nafte i mineralnih ulja u inozemstvo. (Naredba od 18. X. 1932.)

U Njemačkoj je situacija postala nešto ozbiljnija, te je državna vlast bila prinuždena, da posegne za posebnim receptima. Tako je sa 5.(?) III. 1932. uveden t. zv. »Obertarif« naperen protiv nepoželjnog uvoza iz stanovitih država. Odredbe istoga tarifa predvidjaju do 500%-no povišenje maksimalnih stavaka uvoznoga tarifa. Ali je primjena tih stavaka in concreto ostala dosta ograničena, te isprva naprerena samo protiv Kanade i Poljske. Ali i protiv spomenutih država znatno je stegnuta u najkraće vrieme uporaba tog »Obertarif«-a. Tako je ukinuta primjena istoga protiv Kanade već sa 1. VII. 1932. Protiv Poljske snižen je već sa 1. IV. 1932. znatno broj artikula opterećenih tim stavkama. Naprotiv je taj »Obertarif« protegnut u siječnju 1933. protiv Argentine na neke njezine agrarne proizvode.

Digitized by Google

Oštećenik i privatni učesnik

Napisao dr. Steinmetz Ivan iz Tuzle

Zakon o sudskom krivičnom postupku daje u § 6. definiciju oštećenika i privatnoga učesnika ovako:

»Oštećenik je onaj, čije je ma kavo pravo učinjenim krivičnim djelom oštećeno, povrijedjeno ili ugroženo.«

»Privatni učesnik je onaj oštećenik, koji se pridružio krivičnomu postupku radi ostvarenja svoga privatno-pravnoga potraživanja.«

Oštećenik je dakle i onaj, proti kome je pokušan kakov zločin ili takov prestup, čiji se pokušaj kažnjava, iako nema nikakve štete. — Nu ovaj oštećenik ne može biti nikada privatni učesnik, jer se ne može pridružiti krivičnomu postupku radi ostvarenja svoga privatno-pravnoga potraživanja, kojega nema. — Već kod ovoga jednoga primjera skače u oči nezgodnost krivičnoga postupka, kada daje sva prava, koja bi prirodno pripala oštećeniku, samo privatnomu učesniku. To je u ostalom mana svih onih krivičnih psotupnika, koji su našem služili kao uzor.

Po § 52. s. k. p.: »Privatni učesnik ima ova prava:

1. da državnom tužiocu i sucu u toku izvidjaja i istrage pruži sva sredstva u cilju pronalaženja krivca ili u cilju potkrjepljenja traženja naknade štete;

2. da razgleda spise; no u toku izvidjaja i istrage samo onda, ako to nije štetno po interese postupka;

3. da stavlja pitanja optuženiku, svjedocima i vještacima, ili da dobije i riječ za vrijeme glavnoga pretresa radi drugih svojih opazaka i da na kraju glavnoga pretresa, poslije završne riječi državnoga tužioca, dobije riječ radi potkrjepljenja svojih zahtjeva, kao i radi podnošenja prijedloga, o kojima hoće da se odluči u presudi. Na glavni pretres se poziva i privatni učesnik uz napomenu, da će se glavni pretres održati ako on i ne dodje i da će se njegov zahtjev pročitati.

Osim toga imade privatni učesnik po § 55. od. 2. s. k. p. pravo, svoju stvar voditi preko opunomoćenika. Po § 225. od. 2. ne smije se isključiti privatni učesnik, — ili kako se tamo kaže: »Oštećenik, koji se pridružio krivičnomu postupku«, — iz zasjedanja, kada se javnost isključi. Po odjeljku 4. istoga §-a on može u tom slučaju takodjer zahtijevati, da se dopusti, da prisustvuju dva lica, koja uživaju njegovo povjerenje.[1])

Nije razumljivo, zašto sva ova prava ne bi mogao imati oštćenik kao takav, zašto mora da se prije pridruži krivičnom postupku, i to radi ostvarenja svoga privatno-pravnog potraživanja, te da se zove privatni učesnik.

Ovaj je izraz ne samo suvišan, nego, kako vidimo kod gornjega primjera, i štetan, jer isključuje iz gornjih prava oštećenika, bar redovito, u slučaju pokušaja i kod takvih kažnjivih djela, gdje nema materijalne štete, ili gdje je ona naknadjena.

Zar je privatno-pravi zahtjev, koji se dade ostvariti i gradjanskom

1) Prividno se daje ovo pravo oštećeniku, ali se tu ima razumijevati isti oštećenik, kao u odjeljku 2., t. j. onaj, koji se je pridružio krivičnom postupku. Oštećenik sam kao takav, nema ni prava prisustvovati, a kamo li dovesti još dva lica svoga povjerenja.

Digitized by Google

tužbom, u krivičnom postupku tako važan, da o njemu ovise sva prava oštećenikova? Svatko znade iz iskustva, da je oštećenomu u prvom redu stalo do toga, da krivac bude kažnjen, a privatno-pravni zahtjev je kod njega nuzgredna stvar.

To je naročito tako kod bankrotstva, gdje nema ni smisla, da se vjerovnik radi ostvarenja svoga privatno-pravnoga potraživanja pridruži krivičnomu postupku, jer se potraživanja vjerovnika utvrdjuju jedino u stečajnom, a nikada u krivičnom postupku. — Po našem krivičnom postupniku će morati oštećenik ipak da se pridruži sa svojim oštetnim zahtjevom krivičnomu postupku, ako hoće da u slučaju potrebe preuzme optužbu, te da uopće ima sva prava privatnoga učesnika.

Izgleda, da su izraz privatni učesnik, kao i sva njegova prava nestala onda, kada su krivični postupnici prešli sa inkvizitornoga na akuzatorni sistem. Onda su išli predaleko i oštećeniku oduzeli sva gornja prava, jer se za te stvari ima da brine državni tužioc, a oštećenik samo u toliku, u koliko se tiču njegovoga privatno-pravnoga zahtjeva. Pri tome su zaboravili na oštećenika, koji nema privatno-pravnoga potraživanja ili kome je krivac štetu naknadio.. — Nu tokom vremena su primili krivični postupnici instituciju subsidijarne privatne optužbe, te su to pravo priznali opet ne oštećeniku, nego privatnomu učesniku,[2]) — kao da se oštećeniku radi pri tome samo o ostvarenju privatno-pravnoga zahtjeva, i to baš u krivičnom, a ne u gradjanskom postupku. To je pravo privatnoga učesnika sadržano u § 1. i 53. s. k. p.

Kako je krivo, priznati ovo pravo samo privatnom učesniku, a ne uopće oštećeniku, to sam osjetio kod slijedećega slučaja. Jedan mladji čovjek je sjedio na optuženičkoj klupi zbog pokušaja umorstva, počinjenoga time, što je iz revolvera ispalio hitac iz zasjede na jednoga trgovca, ali je tane promašilo glavu i udario u kućni zid. Trgovac, pošto je izjavio, da nije prepoznao učitelja i ne traži oštete, nije ni pozvan na glavni pretres, što je obzirom na gore navedeni § 52. t. 3. s. k. p. sasvim po zakonu.[3]) Da je tome trgovcu bilo stalo do kažnjavanja optuženoga, vidilo se po tome, što je bez obzira na udaljenost suda pristupio na glavni pretres, za koji je saznao od svjedoka.

Ovaj čovjek, koji malo da nije platio glavom, nije imao nikakvih prava na glavnom pretresu, te za slučaj, da je državni tužioc odustao od optužbe, ne bi imao prava, da preuzme optužbu, jer se u smislu § 295. od. 4. s k. p. može pridružiti krivičnom postupku samo do početka glavnoga pretresa, a i to samo onda, ako stavi privatno-pravni zahtjev. S istoga razloga ne može imati ni zastupnika. §§ 55., 28. t. 6., 48. i 214. govore samo o zastupniku privatnoga učesnika, a nijedan o zastupniku oštećenika.

On nema gornjih prava iz § 52. s. k. p., njega ne će sud ni obavijestiti, ako prije početka pretresa državni tužioc odustane od optužbe u svrhu, da može održati otpužbu na snazi izjavom u roku od tri dana. U smislu

[2]) Iz § 6. od. 5. s. k. p. se čini, kao da se privatni učesnik kao takav smatra tužiocem, a kao takav opet strankom po od. 1. Nu to vrijedi samo za slučaj, ako drž. tužioc kod krivičnih djela, za koja se goni po službenoj dužnosti, ne će da preuzme gonjenje ili odustane od njega i privatni učesnik kao tužioc stupi na njegovo mjesto.

[3]) Istražni je sudac napisao na koncu preslušnoga zapisnika oštećenika: »Krivičnomu se postupku pridružujem, a oštete ne tražim«. — Ovo nije u skladu sa gornjim pojmom privatnoga učesnika po § 6. s. k. p. Oštećenik se može pridružiti krivičnomu postupku samo radi ostvarenja svoga privatno-pravnog zahtjeva.

Digitized by Google

§ 219., s. k. p. ta obavijest ide samo »oštećeniku, koji se je krivičnomu postupku pridružio«, t. j. privatnomu učesniku.

Oštećenik kao takov ima po s. k. p. samo pravo, da podnese krivičnu prijavu, što može u ostalom svaki čovjek kod delikta, koji se goni po službenoj dužnosti (§ 90.). Po § 295. on ima pravo, da bude obaviješten, po sudu o tome, da se pokreće ili da je u toku krivični postupak, ako bi bilo sumnje, da li on to zna. Po § 44. od. 2. mora ga državni tužioc obavijestiti, ako je odbacio prijavu bez daljih izvidjaja ili po izvršenju ovih. Tu oštećenik naime eventualno nije još imao prilike, da se pridruži krivičnomu postupku radi ostvarenja svoga privatno-pravnoga potraživanja. — Po § 49. može tražiti izuzeće koga člana državnog tužioštva.

Od. 5. § 269. kaže: »Tužilac i oštećenik imaju pravo, da se osvrnu na odbranu, no posljednja riječ pripada svakako optuženomu«. Tu izgleda, kao da to pravo pripada oštećeniku kao takvomu. No to ne stoji, jer bi to bilo u protuslovlju sa § 52. od. 3. i sa prvim odjeljcima § 269. Pod izrazom »oštećenik« ima se dakle razumijevati isti oštećenik, koji je spomenut u odjeljku 3., naime onaj, koji se je pridružio krivičnomu postupku, t. j. privatni učesnik. Isti je slučaj u §§ 297., 298., 299., 300.

Iz okolnosti, što naš sudski privični postupnik daje prvo spomenuta prava samo privatnomu učesniku, t. j. onome oštećeniku, koji se je radi ostvarenja svoga privatno-pravnoga potraživanja pridružio krivičnomu postupku, slijedi, da oštećenik ne može da nastupi kao privatni učesnik, ako mu okrivljeik isplati, ili za njega kod suda položi onu svotu, koju je označio kao svoje privatno-pravno potraživanje.[4]) Ako dakle državni tužioc odustane od progona, ne može oštećenik da ga preuzme kao supsidijarni privatni tužioc, pošto se sada ne može više pridružiti krivičnomu postupku sa svojim privatno-pravnim potraživanjem, jer je ovo podmireno. Logika i dosljednost zahtijevaju, da čak i ovoga supsidijarnoga privatnoga tužitelja lišimo toga prava, koji je progon već preuzeo, ako mu okrivljenih iza toga isplati ili za njega kod suda položi njegovo potraživanje.

Sve ove nezgodnosti ne postoje u madjarskom krivičnom postupku, jer on daje sva gornja prava, koja kod nas ima privatni učesnik, jednostavno oštećeniku, što je najprirodnija stvar.

Kod nas mora oštećenik, ako hoće da ima ta prava, eventualno umjetno da postane privatnim učesnikom. Recimo, da on nema nikakve štete, niti mu može sud po privatnom pravu dosuditi išta. Ipak će moći postati privatni učesnik, ako jednostavno dade u zapisnik izjavu: »Tražim 2000 D i tim privatno-pravnim zahtjevom pridružujem se krivičnomu postupku.«

U tom slučaju on će moći preuzeti supsidijarno optužbu, optuženi će biti osudjen, ako je kriv, samo će sud oštećenika odbiti sa njegovim privatno-pravnim potraživanjem. Osim ako sud dodje do uvjerenja, da oštećenik nije ni imao prava pridružiti se krivičnomu postupku, jer nema privatno-pravnoga potraživanja.

To je baš najbolji primjer, kako nema smisla, pravo supsidijarne privatne optužbe dati samo privatnomu učesniku zato, jer se je pridružio krivičnomu postupku sa svojim privatno-pravnim potraživanjem.

[4]) Ovo naime mora po § 295. od. 3. točno naznačiti i to do početka glavnoga pretresa.

Digitized by Google

Funkcije odvjetničkoga i sudačkoga poziva u pravnoj državi

Napisao dr. Boschi Ivo, sudac okružnoga suda u Subotici.

U svim kulturnim državama osnova njihove organizacije počiva na pisanim zakonima, koji za svako djelovanje čovjeka u svim onim raznim granama njegovih životnih potreba i baš za njega kao pojedinca i za sve od njega stvorene skupove ljudi i za sve one mnogobrojne i raznostrane čovječje ustanove propisuju i uredjuju jedan odredjeni stalni postupak, te u tim svojim raspoloženjima nikako ne dozvoljavaju, da čovjek bilo što, što bi moglo biti od uticaja na njegova bližnjega, samovlasno poduzme, nego da u svim svojim djelovanjima sve svoje radnje dovede u sklad s onim načelima i raspoloženjima, koje je vrhovna državna vlast kao izljev volje cjeline proglasila i zakonima utvrdila.

Potrebu i važnost pisanih zakona za svakoga gradjanina osjetio je čovjek odmah netom je počeo društveno da živi. Tim časom morao je on uvidjeti, da će tek onda moći uspješno općiti sa svojim bližnjim, s njime saradjivati, slobodno se kretati u ljudskom društvu i poduzimati sve one razne pokrete svoje volje i duha, ako bude tim zakonima poučen u svojim postupcima, ako preko istih bude ukazan jedan odredjeni pravac, kojim će imati da djeluje, te ako mu najposlije budu označeni i organi, pred kojima će on iznijeti svoje žalbe u slučaju, kad bi postupak njegova bližnjega bio u suprotnosti sa zakonskim naredjenjima. Ovu sigurnost, dakle, uspjeha u svim ljudskim djelatnostima mogli su dati čovjeku samo pisani zakoni, kojima je za sve raznostrane radnje pojedinaca propisan stalni postupak, dotično utvrdjen im odredjeni učinak. Stoga je svakako od zamašite važnosti onaj trenutak, kada je čovjek nakon ispitivanja svih svojih raznih potreba, koje je osjećao i nakon što se upoznao sa njihovom biti, za sve te pronadjene potrebe postavio nekoja odredjena načela i po istima sastavio ona pismena raspoloženja, koja su točno toli pojedincu koli svim pojavama ljudskoga života i raznim od njega stvorenim ustanovama označila svakoj djelokrug njihova djelovanja.

Postavljena načela, izražena u pisanim zakonskim raspoloženjima, i ako prihvaćena i proglašena od najveće državne vlasti, ne bi imala sama po sebi svoju praktičnu vrijednost u ljudskom društvu, i ne bi mogla sama po sebi imati nikakove koristi za pojedinca i time za cjelokupni društveni život, kada se državna vlast dalje ne bi pobrinula, da stvori nekoje ustanove, koje će preko svojih organa autoritativno tim postavljenim apstraktnim normama dati života u svakom onom slučaju, kada se bilo kada i bilo kome pojavi potreba, da zatraži njihovu pomoć. Pojedinac naime sa samim proglašenjem tih norma još ne bi bio u ničem osiguran, kad ne bi bio mogao da u svakome onom slučaju, kada bi neko dirnuo njegova zakonom zajamčena prava, dotično kada bi netko na njegovu štetu prekoračio svoj djelokrug, zatraži od državne vlasti zaštitu i autoritativno primjenjivanje onih propisa, koje je ona proglasila, i kada mu ne bi bio označen odredjeni forum, kojemu će se on obratiti i koji će po istima taj spor ispitati i konačno

Digitized by Google

ga tako riješiti, da će se njegova presuda imati i prisilnim sredstvima protiv svakoga prestupnika da izvrši.

Jasno je dakle, da su samo ovi organi, koji su od državnih vlasti pozvani, da joj pomažu pri primjenjivanju i nadziranju pisanih zakona, onaj čimbenik, koji tim u njima izraženim načelima podaje život i snagu, i da su oni faktični izvršitelji one volje cjeline, koju su odgovorni voditelji državnog uredjenja u istima označili sa željom, da se ljudsko društvo uobliči i krene jednim odredjenim pravcem.

Pošto sva postavljena načela od državne vlasti u pisanim zakonima teže, da osiguraju svim članovima ljudskoga društva mir i zadovoljenje svih opravdanih potreba i da u svim granama života zajamčuju svakomu gradjaninu ista prava, jasno je, da su funkcije onih organa, koji imaju da izravno primjenjuju te zakone, dotično onih, koji imaju da tu saradjuju i vode nadzor na svim djelovanjem pojedinca, te da dovode njegov život u sklad sa voljom općenitosti, izraženom u pisanim zakonima, od neizrecive važnosti. Ovim funkcijama, kojima se promiče nastojanje oko dobrostanja pojedinca, a time i cjeline, ujedno se provodi ideja pravednosti prema svakomu članu ljudskoga društva, koja treba da je i kamen temeljac i najuzvišeniji cilj pravne države.

Funkcija, oličena u načelu neumoljivoga primjenjivanja pravde prama svemu i svakome, motorna je snaga ispravnog tečaja čitavoga društvenog organizma. Njeno nastojanje, da u svakom slučaju dovede do izražaja načelo pravde, jača i učvršćuje pravnu sigurnost, na kojoj se samo mogu graditi i razvijati pravne države. Ako je doista »justitia regnorum fundamentum«, to je »aplicatio iustitiae fundamentu vitae et prosperitatis rei publicae«, jer je ona u pravnim državama jedino istinsko jamstvo, da će se pravda, izražena u pisanim zakonima, od organa, koji su od državne vlasti stvoreni i pozvani, faktično u praksi i sprovadjati.

Budući da dobro stanje cjeline ovisi isključivo o primjenjivanju i dijeljenju pravde, i o stvaranju pravne sigurnosti preko zato pozvanih organa vlasti, jasna nam je odmah slika o zamašitosti funkcije svih tih organa, i baš sudstva, koje taj vrhovni državni cilj po zakonima sprovadja, i odvjetništva, koje ga potpomaže i dalje svojim pravnim savjetom i ličnim nastupom posreduje, da pojedinac ,koji se na nj obraća, dodje do svojih zajamčenih a ugroženih prava, i da se za njega od svih državnih vlasti zakonom utvrdjena pravda primijeni.

S u d s t v o kao pretstavnik i zaštitnik pravde mozak je državnog organizma; ono je faktično čuvar svih onih društvenih institucija i tekovina napretka, na kojima počiva čitavo ljudsko društvo. Preko njega se vrti društveni život; ono sa svojim bivstvom nevidljivo zajamčava normalni tok svim ljudskim aktivnostima; ono svakome označuje njegov djelokrug, svojim ugledom ulijeva u svakoga poštovanje načela, izraženih u pisanim zakonima, upozorujući na posljedice prestupnoga postupka.

Život je raznostran i kod svakoga pojedinca različit, pak je jasno, da i postojeći zakoni sami po sebi ne mogu pojedinca da udovolje. Zato je potrebit jedan organ, t. j, sudac, koji će, ispitujući svaki pojedini slučaj, imati

Digitized by Google

da pravdu u praksi provodi, i to ne samo slijepo primjenjujući apstraktne propise, nego tako da ove uzima samo kao vodiće, po kojima pravda, za kojom svaki povrijedjeni čežne, dolazi i u specijalnom slučaju do faktičnoga izražaja.

Za ovakovo djelovanje potrebito je, da se sudac upozna sa bivstvom sudstva, da temeljito prouči njegovu unutrašnju sadržinu, i da dobro ocijeni onaj rad, koji će imati da razvija na tom svojem položaju. On će odmah uvidjeti, da mu je za ispravno vršenje te funkcije u prvom redu potrebito duboko poznavanje čovječje psihe sa svim njenim osebinama; da mu je potrebno proučiti postanak, razvitak i sastav kulturnih društvenih tekovina, koje je čovjek tokom vijekova gradio i sagradio, kao i svih onih raznih ustanova, od kojih se današnje društvo sastoji. Tek kada on bude ispitao čovjeka, njegovu posrednu i neposrednu okolinu, njegov život sa svim njegovim pobudama, njegov stav i odnos prema bližnjima, kada bude upoznao sebe i svog bližnjega sa svim njegovim dobrim i zlim sposobnostima; kada bude ispitao proizvode čovječje aktivnosti na svim poljima društvenoga života i kada sve ovo bude doveo u vezu sa pisanim zakonima, tek onda će moći ispravno shvatiti unutrašnju sadržinu onoga položaja, kojeg se je prihvatio, tek onda će moći da tu svoju visoku funkciju dijelenjem pravde savjesno vrši, i da tako bude na visini svoga položaja. Državna vlast pak će imati samo tada jamstvo, da će se i pravda po postojećim zakonima primjenjivati i sprovadjati i da će pojedinac za svako svoje djelovanje naći u sudstvu pravnu sigurnost. Samo ovakovom ocjenom biti sudstva je moguće shvatiti njegovu zamašnu vrijednost po društveni život i čitavo njegovo dobrostanje i napredak, te odluku državne vlasti, da baš radi osiguranja društvenoga mira i napretka tu instituciju i stvori.

Medjusobni život ljudi, njihovo zajedničko nastojanje, da svim svojim djelovanjima dadu jedan biljeg sigurnosti i povjerenja, potaklo je prama spomenutim pogledima najvišu državnu vlast, da proglašenjem apstraktnih pravnih propisa olakša svakomu gradjaninu njegov stav i postupak u svim onim raznim položajima, u koje će ga život dovesti i koji će mu tada unaprijed pokazati posljedak njegova djelovanja. A jer je život, kao što smo gore naveli, raznostran i njegovi činioci uvijek različiti, zakonodavac je preko apstraktnih zakona, postavivši u istima samo nekoja stanovita načela, prepustio ispravno ocjenjivanje tih načela u svakom pojedinom slučaju po njemu stvorenoj instituciji sudstva, koja će ta apstraktna načela u svakom pojedinom slučaju snagom ispravne ocjene ispitivanja i razmatranja valjano u život sprovoditi. Organi su dakle sudstva faktično ona lica, koja primjenjujući apstraktne pravne propise na specijalne pred sudom iznesene slučajeve, od istih sastavljaju jedno živo pravno tijelo nadahnuto duhom pravde.

Pošto je dakle primjenjivanje pravde težak i obzirom na ugled same države veoma važan posao, jer se s jedne strane postojeće apstraktne pravne norme moraju u konkretnom slučaju specijalizirati, a s druge se pak strane taj jedinstveni slučaj mora riješiti tako, da bude sačuvan ugled države preko ispravnoga primjenjivanja pravde i da tako pojedinac dodje do tražene pravne zaštite, jasno je, da se je uz taj organ, koji ima da pravdu pronadje i dijeli, a radi još jačega jamstva pri tom njegovom djelo-

Digitized by Google

vanju, morala stvoriti jedna sudstvu ravna institucija, t. j. odvjetništvo, koje, snabdjeveno u cijelosti jednakom pravnom naobrazbom, ima posredovati za svakoga gradjanina pri traženju pravde, dotično potpomagati suca, da ispitujući pažljivo i savjesno svaki sporni slučaj pronadje i utvrdi njegovo traženo pravo.

Prema ovome dakle, moramo zaključiti, da je i odvjetnički poziv od osobitoga značaja za razvitak društvenoga života. U koliko je zadatak sudstva u prvom redu, da preko važećih zakona, ispitujući svaki pojedini slučaj, koji mu se na rješavanje donosi, autoritativno obilježi ispravni postupak svakoga gradjanina, dotično utvrdi njegova prava, u toliko je odvjetničko zvanje tu, da, predočivši sucu taj pojedini slučaj, iznese mu ga svestrano u svim njegovim pojedinostima i da mu dade mogućnost još jače i bolje ocjene, — a dalje, da kao savjetodavac u pravnim postupcima olakša svakomu gradjaninu sprovadjanje i obranu njegovih prava. — Ovakovo djelovanje ovih dvaju čimbenika pravde u usporednim smjerovima i sa jednim te istim ciljem, daje gradjanima baš mogućnosti, da se njihovi sporovi, odnosno njihova prava svestrano ispitaju i da se onda nakon iznašanja svega onoga, što je za rasvjetlenje spora potrebito, dodje do onoga konačnoga cilja, t. j. do primjene pravde, i dalje da im se omogući vršenje i uživanje svih onih dobrobiti, koje su im u zakonima zajamčene. Premda je sudstvo isključivo državna institucija, a njegovi organi javni namještenici, postavljeni upravo u svrhu primjenjivanja pozitivnih zakona, te njihova rješenja zaodjenuta prisilnom egzekutivnom snagom u slučaju neudovoljenja njihovom dispozitivnomu nalogu, ipak se ni odvjetništvo po svojoj biti ne može smatrati naprosto privatnim zvanjem, nego baš protivno: ono se, kao što je u našem odvjetničkom zakonu utvrdjeno, mora smatrati zanimanjem javnoga značaja i poretka, — dakle takovim, koje po svome položaju i radu ima u prvom redu da služi javnome interesu. Taj se javni interes mora imati u prvom redu u vidu, i stranka, koja se obraća odvjetniku i od njega traži pravnu potporu, mora znati, da će odvjetnik u prvom redu imati da zaštiti samo njene zakonom osnovane interese i prava. — Zato odvjetnik, koji ima da postupa u interesu stranke, koja ga je na odredjeno djelovanje ovlastila, svojim radom izvršava više nego samo jedan rad, koji je vezan za njegovu egzistenciju; on faktično svojim posredovanjem pribavlja za svoju stranku zaštitu nekojih prava, koja se nalaze izražena u pozitivnim zakonima, i s tim svojim postupkom traži za svoju stranku primjenu pravnih propisa. Pozivajući se na postojeće zakone, razlažući svoje pravno stanovište, reagirajući na postupke sudske vlasti i realizirajući njena prava, on s čitavim svojim radom i nastojanjem hoće da se za nju primijeni pravda, dotično da njeno traženo pravo dodje do izražaja i pobjede.

Sudstvo i odvjetništvo preko ovakove njihove funkcije vrše zamašiti uticaj na razvitak čitavoga društvenoga života, jer oni svim ljudskim djelovanjima davaju podstreka u uvjerenju, da će svi njihovi opravdani napori imati i zasluženi učinak i pravnu zaštitu, pak stoga o njima i zavisi pravilno funkcioniranje čitave državne mašine.

Pošto je društveni poredak sa svim svojim ustanovama i živim bićima, koji u njemu djeluju, živi organizam, koji je podvrgnut svim onim pri-

Digitized by Google

rodnim zakonima kao i svako pojedino živo biće, ne mogu pisani zakoni, ma kako vidovito sastavljeni, da zahvate sve one jedinice, koje će nov život donijeti, pak zato nikako ni ne mogu da propisuju jedan kalup, koji će se imati svugdje i svagda za svaku od njih u svako doba da potpuno primjenjuje.

Pošto su pak ovi zakoni sastavljeni samo na osnovu nekojih načela, koja u jedan odredjeni smjer na razna polja ljudske djelatnosti žele da upute čovječji postupak, to oni mogu da budu samo generalne naravi, a ne mogu da sami po sebi rješavaju sva ona pitanja i sporove, koji će u novo nastalim prilikama da iskrsnu. — Za ocjenjivanje ovih prilika i za rješavanje eventualno nastalih sporova je potrebito dakle postavljanje takovih organa, koji će, savjesno i svestrano ispitujući ta prava i sporove, na osnovu tih načela oličenih u zakonima donijeti zadovoljujuće rješenje. Ovi organi ne će smjeti dakle pri utvrdjivanju traženih prava i rješavanju pred njih iznešenih sporova, imajući u vidu te zakone, da ih slijepo i doslovce primjenjuju, nego će po načelima, koja su služila kao poticaj i osnova zakonodavca, da i taj posebni slučaj po istima riješe.

Funkcija dakle i sudačkog i odvjetničkoga poziva nije samo ta, kao što se to pogrješno misli, da sudac ima jednostavno u svakom slučaju da primijeni jedno zakonsko naredjenje, koje se za svaki slučaj nalazi ubilježeno u pozitivnim zakonima, a odvjetnik s druge strane da mora uvijek obzirom na svoje zanimanje da zastupa i brani svako stanovište i svaku želju koju mu stranka iznese. — Zastupanje ovakovoga pogrješnoga stanovišta moguće je jedino s razloga, što se ne poznaje ni bît zakona ni bît funkcije onih organa, koji imaju te zakone u praksi da primjenjuju. Iz ovog nepoznavanja izvadjaju se dalje i krivi zaključci, jer, držeći se tog mišljenja, stvara se uvjerenje, da jedino dobri pisani zakoni mogu da nadju rješenje i lijeka svim onim sukobima i zlu, koji se osjećaju u društvenom organizmu, pak se pogrješno misli, kad se takovi dobri zakoni donesu, da će prestati eo ipso i ono zlo, koje se je osjećalo.

Kada bi doista tako bilo, onda bi sudački položaj bio samo slijepo oružje zakona, ličnost suca ne bi nikada mogla da dodje do izražaja, on ne bi nikada bio u stanju da mrtvim slovima zakona dade duh, nego bi morao bez ikakvog promišljanja, da, prelistavajući zakonska naredjenja, traži potrebiti slični slučaj i da ga tada utvrdi i primijeni. Odvjetnik pak bi bio samo prosti posloprimac, koji bi imao da samo za honorar, a bez ikakovih obzira, okretno izvrčući pravi smisao zakonskih propisa, pozivajući se prama potrebi na bukvalni slog zakona, na gramatičko tumačenje, na analogiju, na argumente a contrario, na ekstenzivno i striktno tumačenje zakona itd. itd., da svom mogućom dijalektitom i smicalicama iznese pred vlast sva tako skalupljenja i izvrćena razna zakonska naredjenja, pa da ih vješto dovede u sklad za opravdanje stanovišta svoje stranke, i da tada svim tim sredsvima nastoji, da uvjeri svaku vlast o ispravnosti takova njegova stanovišta, tobože osnovanoga na zakonu, i da traži, da mu se isto od njih sankcioniše. To bi bilo mehaničko i sofističko igranje paragrafima bez višega etičkoga duha.

Ove su funkcije medjutim po svome sastavu nešto sasvim drukčije. Kad se prema gore navedenomu postavimo na ispravno stanovište, da je cilj

Digitized by Google

vrhovne državne uprave, da zastupa interese sviju članova ljudskoga društva i da njihov život u istome učini što prijatnijim i zadovoljnijim, onda se mora iz toga izvesti logični zaključak, da su baš ti organi postavljeni tu, da budno paze na svaki postupak pojedinca i da ne dozvole, da se željeni sklad i dobrostanje od nijednog gradjanina ne poremeti, nego da dodje do punoga izražaja ona želja vrhovne državne vlasti, da pravda svagdje i protiv svakoga pobijedi.

Zamašitost funkcija ovih dvaju staleža i veliki uticaj i posljedice, koje one svojim radom i postupkom imaju za razvitak čitavoga društvenoga života, potaklo je državnu vlast i baš u svrhu, da njima olakša izvršenje njihovih poziva, da im zakonom zajamči neka osobita preimućstva, koja ne uživaju ostali staleži, u uvjerenju, da će oni baš ta preimućstva isključivo upotrijebiti u interesu boljega primjenjivanja pravde, a ne da će ih iskoristiti u svoje samovoljne i neetičke ciljeve.

Moderno zakonodavstvo, polazeći sa ispravnoga gore označenoga gledišta, da zakoni sami po sebi ne mogu da rješavaju apstraktnim odredbama sve društvene probleme, nastoji, da suca u primjenjivanju zakona oslobodi od svake stege, koja bi ga vezala na strogi slog zakona, pak je htjelo da sudac baš tome zakonu dade svoj duh prama onomu slučaju, koji će on imati da riješi, i da ga tako oslobodi od strogosti zakonskih propisa i kao državnoga činovnika od svakoga uticaja njegovih pretpostavljenih vlasti, pak je za njega zakonom utvrdilo sudsku neodvisnost. Ova neodvisnost ne sastoji se u tome, da se sudac može po svojoj volji uvijek udaljivati od pisanih zakona, već protivno, ona ga još jače veže na još strožu primjenu, ali naravno ne tih pisanih zakona, nego pravde u konkretnom slučaju, što pisani zakoni nisu nikako u stanju, da ju predvide i stvore.

Ova neodvisnost naime daje mu mogućnost, da bolje i slobodnije ispita cio konkretni slučaj u duhu zakona i da ponudjene dokaze bez primjene nekoje matematike po svojem najboljem uvjerenju ocijeni. Ona dakle hoće da sudac svaki slučaj individualizira, da ga riješi samo u duhu zakona, što bi on teško postigao, kada bi neprestano u svojoj ocjeni bio vezan nekim imperativnim zakonskim raspoloženjima.

Moderno zakonodavstvo pak, propisujući autonomiju odvjetničkome pozivu, dalo mu je to preimućstvo ne jedino zato, da odvjetničke komore štite samo materijalne, staleške interese svojih članova, i to obzirom na njihov visok položaj, koji oni u društvu zauzimaju, nego u prvom redu zato, da nadziru da njihovi članovi u svakome slučaju primjenjuju ona velika etička načela, za koja je ta institucija i stvorena, t. j. da odvjetništvo u državi bude savjesni pravni savjetodavac svim gradjanima u svim njihovim djelovanjima i da ono taj poziv savjesno vrši, te da bude lojalni pomoćni organ sudstva.

Kada promotrimo u praksi funkcioniranje ovih pravosudnih organa, utvrdit ćemo, da odgovorne vlasti ne vode veliku brigu o točnom sprovadjanju onih načela, koja su iste rukovodila, kada su te organe stvorile i postavile, i da se faktično u mnogome otstupa od onoga postupka, koji bi morao biti odlučan pri izbiranju tih organa, gdje bi morali uvijek da budu

Digitized by Google

odlučni njihovi moralni i stručni kvaliteti, i da se samo ovakovima dade mogućnosti, da vrše ovu veliku funkciju. Uslijed ovakovog postupka nije ni čudo, ako ti organi u praksi ne donašaju uvijek one posljetke, koji su tako željeni od cjeline, pa ako uslijed toga ni najbolji zakoni ne postizavaju onaj učinak, koji se od njih očekuje. Ove okolnosti pak doprinašaju u mnogome, da se koči pravilan razvitak državnoga života na štetu ugleda države i interesa cjeline. Odgovorni organi naime smatraju da je za uredjenje normalnoga društvenoga života korisnije u svim slučajevima donašanje dobrih i konciznih zakona, nego postavljanje onih, koji imaju u praksi iste da primjenjuju, dotično da iste tumače i rukovode. To je medjutim sasvim krivo, jer i ako su nesumnjivo za napredan razvitak državnoga života dobri zakoni neophodno potrebiti, ipak je pri dijelenju pravde i tumačenju zakona važniji onaj čimbenik, koji zakone primjenjuje odnosno njima rukovodi, nego samo postojanje dobrih zakona. Zakoni se naime ne mogu sami od sebe primjenjivati. Duh i način njihove primjene i shvaćanja je odlučan, jer jedino od te njihove primjene i shvaćanja ovisi njihovo djelovanje. Ako im sudac svojom spremom i odvjetnik još i svojom etikom ne uliju ispravni duh odnosno ne shvate njihovu bît, onda ni najbolji zakoni ne donose željeni posljedak, dok obratno uz dobru primjenu i najlošiji zakoni mogu da donesu koristi, jer će dobar sudac i savjestan odvjetnik uvijek naći načina, da i preko lošega zakona ispravnim njegovim tumačenjem i shvaćanjem dovedu pravdu u svakom slučaju do pravoga izražaja.

Reasumirajuć dakle sve ovo, mi ne moramo da shvatimo zakone kao jedini skup prinudnih propisa čitave društvene pravde, kao jedini i apsolutni regulator zdravog društvenog poretka, jer oni nikako nisu u mogućnosti, da uvijek i u svakom slučaju točno i jasno označe čovjeku način njegova djelovanja i postupka i da mu svojim propisima ukažu put izlaza iz svakog položaja, u koji su ga prilike dovele.

Ovim zakonima može da dade pravilnu primjenu i da ih nađahnu njihovim pravim duhom samo sudski i odvjetnički poziv. Pravda i društveni poredak ovise vrlo mnogo od uporednoga ispravnoga, savjesnoga i brižljivoga rada tih dvaju poziva, jer su oni faktično čimbenici, koji stvaraju sklad izmedju apstraktne pravde, izražene u zakonskim propisima, i one, koja se od njih traži, dotično one, koja se pred njih iznosi na rješavanje. Pošto je pak ovakova funkcija, kao što smo gore naveli, od neizrecive važnosti za napredak čitavoga društvenoga života i za ispravno funkcioniranje čitavoga državnoga stroja, jasno je, da oba ova poziva pri svojem djelovanju moraju da budu snabdjeveni kvalitetima visokoga kalibra, i to baš sudstvo odlikom visoke obrazovanosti i životnoga iskustva, a odvjetništvo povrh toga i pedantnom savjesnošću i visokom etikom pri davanju pravnih savjeta i uputa onima, koji se na nj obraćaju.

Jedino kada svi organi ovih dviju funkcija dostignu tu visinu, moći će oni da s punim pravo uživaju u cijelosti onaj ugled i poštovanje, koje su im zakoni zajamčili. Njihova će funkcija tada donijeti i onaj željeni red i blagostanje pojedincu, a preko njega procvat i samoj državi, jer će svako osjetiti, da je doista u pravnoj državi, gdje se na svakom koraku njegova djelovanja ljubomorno gaje i pravda i pravna sigurnost.

Digitized by Google

Pobačaj se mora strogo kazniti

U svojoj knjizi »Uzroci zločina« sam već pred 20 godina napisao ovo: »Još je jedan zločin, koji ima svoj izvor u surovosti, a silno nam tamani narod. To je pobačaj. Pobačaj je ljuta rana našega naroda. Badava se borimo protiv doseljivanja tudjinaca, ako ne podižemo svojega elementa. Badava su stupci u novinama puni jadikovaka i tužaba, da prodiru stranci u najplodnije krajeve naše domovine, dok kćeri našega naroda ne radjaju djece, dok utamanjuju plod svoj pod vlastitim srcem, jer ne će da imaju djece, jer su im djeca teret, jer ne će, ako više puta porode, imati tako lijepoga struka, jer ne će moći u kolo.

Kada idete u nekojim našim krajevima sokacima, u kojima stanuju Hrvati i Srbi, vidite vrlo malo djece , a okrenete li u sokak, u kome stanuju Nijemci, sve vrvi djecom. Tko je kriv ovoj našoj nesreći? Tko je kriv tome, da će za nekoliko pokoljenja i one ulice, koje danas pripadaju Hrvatima i Srbima, pripadati Nijemcima?

Mi sami smo tome krivi. Iz surovosti, taštine i neznanja za jedinu pravu sreću života, a to su djeca naša, uništavamo vlastiti plod svoj. Ne znamo, da nam je sveta dužnost čuvati ognjišta, koja su krvlju obranili i namrli nam djedovi naši. Ne gledamo mi na vlastitu korist, nego iz surovosti i sklonosti za gizdom i užitkom uništavamo vlastitu budućnost. Ova je surovost, ako je moguće, još gora nego li ona, iz koje potiču zločini protiv života i zdravlja, jer ona potiče redovno iz pijanstva, a ova provaljuje trijezno i promišljeno; ona uništava samo sadašnjost, a ova i budućnost naroda.«

U novije doba zapljuskiva nas val zapadnjačke nastranosti, koja zahtijeva zakonsku dozvolu pobačaja. Dne 8. svibnja prošle godine obdržavan je u Ljubljani zbor ženskih društava, na kome se raspravljalo o aktuelnim pitanjima ženskoga pokreta, naročito o § 171. krivičnoga zakona (pobačaj). Žene su istakle, da preveliki broj radjanja ide na šteitu društva i naroda, pa da je u interesu države i narodnoga zdravlja, da se donesu moderni socijalni zakoni u tom pogledu. Na kraju je izglasa rezolucija, u kojoj se traži, da se § 171. krivičnoga zakona izmijeni i da u izvjesnim slučajevima otklonjenje radjanja ne bude kažnjivo. (»Politika« od 9. svibnja 1933.).

U »Politici« br. 3—4 od god. 1934. str. 152. i sl. napisao je gosp. Ljubiša P. Stokić, sudac u Guči članak »Dali treba dozvoliti legalni pobačaj? Povodom jednog velikog socijalnog i narodnog zla.« Gosp. pisac u tom članku utvrdjuje, da se već i na našem selu računa, osobito otkad je nastala ekonomska kriza, sa ekonomskim mogućnostima porodice, te mnoge naše vrsne rotkinje nastoje, da se otresu bremenitosti i začetka, da porodica rodjenjem novoga djeteta ne zagazi u još teže ekonomsko stanje. Šta se sve ne radi, da se otstrani plod i da se prekine trudnoća. O njima se i ne misli.

Posljednjih mjeseci to baratanje uzelo je ogromne razmjere i širi se kao neman crna i zlosutna, postaje veliko zlo, koje prijeti, da zagadi naše lijepo selo. Samo za četiri mjeseca u brdskim krajevima Dragačeva desila su se mnoga teška oboljenja. Veliki broj tih žena je umro uslijed infekcija od otrovanja krvi ili uslijed gubitka krvi.

Digitized by Google

Motiv je uvijek jedan te isti: ima jadnica mnogo djece najmanje petero, često desetero, pa joj dotužilo, kako sve više žgaljave, krŽljaju i bliede zbog hrdjave ishrane. Pobačaj se dogadja krišom, jer je krivično djelo po § 171. k. z.

Prema tome postavlja gosp. pisac pitanje, da li treba da se ova odredba krivičnoga zakona provodi u svoj strogosti ili da se donekle preinači, t. j. da se u izvjesnim slučajevima dozvoli pobačaj uz ljekarsku intervenciju, čime bi se spasila mnoga majka sitne dječice. Kako se iz navedenog mišljenja gosp. pisca jasno razabira, imao bi se dozvoliti zakonom pobačaj u svim slučajevima, kada siromašna seljakinja imade već petero ili više djece, te će joj svako dalje dijete siromaštvo još povećati.*)

Ja ovoga shvaćanja niti zbora ženskih društava u Ljubljani niti gosp. Stokića ne razumijem. Već stari Rimljani postaviše pravno pravilo: »Nasciturus pro jam neto habetur, cum de eius commodis agitur«. Prema tomu se dijete u utrobi materinoj smatra kao da je već rodjeno, kada se radi o njegovim probicima. I doista dijete živi u utrobi materinoj. Pobaciti nije ništa drugo nego usmrtiti to živo dijete. Pravo i dužnost je liječnika usmrtiti to dijete u utrobi materinoj samo onda, kada se ne mogu spasiti i majka i dijete. Samo tada je prirodno i pravedno, da se žrtvuje dijete radi spasa majke. — Pobačaj se od iskona smatra zločinom protiv života, zločinom protiv društva i naroda. Evo samo jednog primjera iz naše prošlosti:

Dne 17. prosinca 1499. osudio je gradski sud u Zagrebu Doroteu, kćer Kuzme iz Otoka, na smrt utapljanjem, jer je pobacila dvojke. Bila je sirotica a djeca začeta vanbračno.

Kada bismo prihvatili argumentaciju gosp. Stokića, dozvolili bismo danas i zakonitim smatrali ono, što su naši predji smatrali tako teškim zločinom, da su ga kaznili kaznom smrti, jer je u ovom slučaju najveća sirotinja bila razlogom pobačaja. A kod vanbračne djece dolazi još i sramota, u koju padaju i vanbračna mati i njeno dijete. Mi vrlo dobro znamo, kako društvo gleda s prezirom na vanbračnu majku i njeno dijete, koje naziva »kopiletom« ili »fačukom«. Prema tome shvaćanju bi najveći dio vanbračnih majki imao pravo, da pobaci plod utrobe svoje, jer su to redovno najveće bijednice: služavke, konobarice i druge radnice.

Dijete je najveće dobro ne samo majčino nego i naroda i države. Radi toga i stoje djeca po čl. 21. ustava kraljevine Jugoslavije pod zaštitom države. Zdrave, jake, otporne muškarce i žene radja samo selo, koje neprestano pomladjuje sve naše gradove, čije pučanstvo rijetko preživljuje više od dva tri pokoljenja.

Naša domovina je prostorom jednaka Italiji, na čijem teritoriju živi preko trideset milijuna stanovnika, dok je nas jedva četrnaest milijuna, ma da je naša domovina daleko plodnija od Italije. Iz toga nedvojbeno slijedi, da se mi ne trebamo bojati još dugo prenapučenosti i da je protiv životnih interesa našega naroda svako smanjivanje poroda.

Nama treba samo sustavno provoditi unutrašnju kolonizaciju našega naroda iz neplodnih krajeva, koji obiluju zdravom, jakom, energičnom dje-

---

*) Za slobodu pometnuća (pobačaja) izjavio se je sveuč. prof. dr. Čedomil Marković i zagrebački odvjetnik dr. Miroslav Vranić, a proti pometnuću sveuč. prof. dr. Metod Dolenc. Vidi predavanje dra. Miroslava Vranića u »Mjesečniku« od god. 1928. str. 283. i slijed. (Opaska uredništva.)

Digitized by Google

com u plodne krajeve, u kojima svega ima u obilju — samo djece nema. Neka se sve naše banovine u tom pogledu ugledaju u Savsku banovinu, pak ćemo i u tom pravcu koraknuti snažnim korakom naprijed.

Već je veliki grčki umnik Platon kazao, da ne valja ograničavati radjanja djece, jer nikada ne znamo, koje će dijete, kada odraste, preteći druge svoje savremenike umom, energijom, zdravljem i ljubavi svojom spram bližnjega svoga. Kada bismo zakonito dozvolili pobačaj, dogodilo bi se u mnogo slučajeva, da bi se u utrobi materinoj usmrtilo upravo ono dijete, koje bi bilo od velike koristi narodu i domovini te čovječanstvu uopće.

Za to neka se svaki pobačaj strogo kazni, jer je to u životnom interesu naroda našega, pa ne će biti pobačaja krišom. Neka seoske i gradske policijske vlasti svaki pobačaj odmah saopće državnomu tužiocu, a ovaj neka zametne krivični postupak, te neka sudovi strogo kazne sve krivce, pak ne ćemo imati pobačaja krišom niti radi toga mrtvih majki i sirote djece.

Šilović

Pravosudje

Gradjansko

Dvije suprotne rješidbe stola sedmorice o ovršivosti odluka obraničkoga suda trgovinsko-industrijske te zanatske komore, kojima se naredjuje jednoj parbenoj stranci naknada troškova.

I.

Rješidba stola sedmorice od 4. srpnja 1933. br. 3922.

(Odluka kotar. suda u Zagrebu od 14. veljače 1933. rješenje apelacionoga suda u Zagrebu od 19. travnja 1933. br. 8753—1933. II. 3038/33.)

Obranički sud komore za trgovinu, obrt i industriju u Zagrebu izdao je odluku od 6. srpnja 1932., kojom naredjuje stranci tužiteljici, da je dužna stranci tuženoj naknaditi trošak od D 330 u roku od 8 dana pod prijetnjom ovrhe s razloga, što je stranka tužiteljica odustala od tužbe.

Kotarski sud u Zagrebu je udovoljio ovršnomu prijedlogu stranke tužene za prisilnu naplatu dosudjenoga troška od D 330. Protiv ove odluke kotarskoga suda uložila je stranka tužteljca (ovršenica) utok s ništovnom žalbom, što je

Apelacioni sud riješio ovako: Uvaživ, da se po § 383 gr. p. p. može dozvoliti ovrha samo na temelju obraničkih p r e s u d a, dok odluke obraničkoga suda ne čine ovršni naslov po § 438 gr. p. p., obnašao je povodom ništovne žalbe i utoka ovršenika napadnutu prvosudnu odluku preinačiti te ovrhovoditelja sa ovršnom molbom od 10. veljače 1933. br. 17106/gr. odbiti i ujedno po službenoj dužnosti ukinuti ovršni čin sadržan u zapisniku od 25. veljače 1933. br. 24610/gr. i t. d.

Stol sedmorice povodom prevídnoga utoka je riješio: Previdni utok ovrhovoditelja otpućuje se i potvrdjuje rješenje apelacionoga suda s razloga, što je po sadržaju spisa osnovano na zakonu.

II.

Rješidba stola sedmorice od 1. veljače 1934. br. 2925/33.

(Rješenje apelacionoga suda u Zagrebu od 1. veljače 1933. br. 798/33. II. 282/33.)

Povodom ništovne žalbe i utoka ovršenika protiv odluke kotarskoga suda I. u Zagrebu, kojom je na temelju ovršive odluke obraničkoga suda komore za trgovinu, obrt i industriju dozvoljena ovršna pljenidba i dražba pokretnina riješio je:

Apelacioni sud: Uvaživ, da se po čl. 298 financ. zakona za godinu 1928 29. odluke, presude te poravnanja obraničkoga suda trgovačkih i obrtničkih ko-

Digitized by Google

mora izvršuju kao i odluke i osude te nagode redovnih sudova, a da prema tome nije potrebna pristatna pogodba u smislu ustanova § 377 gr. p. p.; uvaživ, da je prema § 57. pravilnika obraničkoga suda komore za trgovinu, obrt i industriju u Zagrebu za ovrhu odluka i osuda obraničkoga suda dovoljna potvrda o pravomoćnosti i ovršivosti; uvaživ, da se napadnuta odluka ukazuje na zakonu osnovanom; obnašao je ništovnu žalbu ovršenika zabaciti a njegov utok otputiti i napadnutu prvosudnu odluku potvrditi i t. d.

Stol sedmorice: Ništovna žalba ovršenika se odbacuje i potvrdjuje rješenje apelacionoga suda, jer u postupku nižestepenih sudova nema ništavosti označenih u § 339 gr. p. p., a njezin izvanredni previdni utok upućuje se, jer nema uslova § 318. gr. p. p.

Priopćio dr. Meleda Miro, odvjetnik u Zagrebu.

Op. ur. Pitanje, koje su ovdje apelacioni sud i stol sedmorice riješili na opisani način protuslovno, prestalo je biti aktuelnim poslije 1. travnja o. g., jer je toga dana dobio obaveznu snagu financijski zakon za god. 1934/5, koji je u §-u 22., stavu drugome, dao obaveznu snagu §-u 2. zakona o izvršenju i obezdjedjenju od 9. lipnja 1930. Kao što je poznato, netom navedeni § 2. nabraja u 14 točaka izvršne naslove, a medju njima izrijekom osim presuda izbranih sudova i »pred njima sklopljena poravnanja«.

Pogrješna uputa suda ne može produljiti zakonski rok pravnoga lijeka. — Ako ne bude uvažen rekurs protiv zaključka prizivnoga suda u glavnoj stvari, ne može se rekurs radi troška uzeti u pretres.

(Prilog tumačenju §§ 513., 546., 192., 558. i 622. grpp.)
Rješidba stola sedmorice od 12. svibnja 1934. br. Rek. 33/1—34.
(Zaključak okružnoga suda u Sl. P. od 25. studenoga 1933. br. Pl. 152/33.)

Sreski sud u N. Gr. je osudio M. M. na tužbu Š. d. d. radi najamnine po zahtjevu tužbe na osnovu priznanja.

U roku od 15 dana nakon primitka presude, u kojoj je naveden uputni prizivni rok od 15 dana, uložila je tužena priziv

Okružni sud u Sl. P. je donio nakon prizivnoga odgovora zaključak, da se priziv tužene kao prekasno podnešen odbija.

Stol sedmorice je donio na rekurs tužene proti tomu zaključku rješenje, da se rekurs tužene ne uvažava iz slijedećih razloga:

Po § 558. st. 2. grpp. rok za ulaganje priziva počinje za svaku stranku redovno, čim joj bude dostavljen otpravak presude. — Iznimke od toga propisa su naznačene u § 513. i 546. grpp., u kojim rok priziva počinje teći časom objavljenja presude. Budući da se u konkretnom slučaju radi o presudi na temelju priznanja tužbovnoga zahtjeva po tuženoj, dolazi do primjene § 513. grpp. Na ročištu od 29. rujna 1933., na kojem su obje parbene stranke bile prisutne, priznala je tužena tužbovne navode i tužbovni zahtjev, te je sudac odmah na tom ročištu usmeno objavio presudu na temelju tuženičinog priznanja tužbovnoga zahtjeva i poučio je o pravnom lijeku i sve to u samom raspraonom zapisniku utvrdio.

Prema tomu je zadnji dan roka za podnešenje priziva proti toj objavljenoj presudi pao na dan 14. listopada 1933., a kako je tužena svoj priziv podnijela dana 26. listopada 1933., to je prizivni sud taj priziv sasvim pravilno kao prekasno podnesen odbacio. Ne može se uvažiti rekursna tegoba tužene, da je po samom prvostepenom sudu bila zavedena u bludnju glede roka za pravni lijek otpovijedi time, što je na dostavljenom joj otpravku pobijane presude bila napisana uputa, da je rok za priziv 15 dana od dana dostave, jer i pogrešna uputa suda ne može produžiti zakoniti rok pravnog lijeka (§§ 192. i 558. grpp.). Prema tomu rekurs tužene zbog odbačenja njezinoga priziva nije na zakonu osnovan. Zato se nije mogao u tom pogledu uvažiti.

Što se tiče onoga dijela pobijanoga zaključka prizivnoga suda, kojim se tuženičin rekurs u

Digitized by Google

tom dijelu mogao uzeti u pretres, jer prema propisu § 622. st. 1. grpp. nije dopušten rekurs protiv odluke drugostepenoga suda o parničnim troškovima, ako ne bude uvažen rekurs u glavnoj stvari.

Priopćio dr. Uroić Mihajlo, odvjetnik u Nov. Gradiški.

Samo za posao kupoprodaje, a ne i drugih trgovačkih poslova, može po § 85. al. 2. Zakona o sud. post. u gradj. par. ugovoriti nadležnost po klauzuli plativosti i utuživosti, ako je tu klauzulu potpisao samo naručilac.

Zaključak okružnoga suda u Zagrebu od 30. lipnja 1934. od. I. b. Pl 1526—1934. (Zaključak sreskoga suda I. u Zagrebu od 4. svibnja 1934. pos. br. III b 2772-1934 2).

Okružni sud u Zagrebu kao prizivni sud u pravnoj stvari tužioca t. t. T. z. z. i gr. i. u Z. protiv tuženika t. d. Braća G. tv. č., v. i t. iz Č. radi D 1.750 spp. povodom priziva tužiteljice proti zaključka sreskoga suda I. u Zagrebu donio je u nejavnoj sjednici ovaj zaključak:

Rekurs se odbija, potvrdjuje se napadani zaključak prvoga suda.

Obrazloženje: Protiv zaključka prvoga suda, kojim je tužiteljica odbijena s tužbom radi mjesne nenadležnosti suda, uložila je ona rekurs i predlaže, da se zaključak preinači i predmet vrati prvom sudu, da na tužbu provede raspravu.

Rekurs nije osnovan. Tužiteljica temelji nadležnost prvoga suda na ustanovi § 85. al. 2. grpp., jer je nesporno, da obje stranke vode trgovački obrt i da je tužena stranka potpisala narudžbenicu od 17. lipnja 1933., kojom je tužiteljica naručila radnje, i da je na naručbenici klausula o plativosti i utuživosti tražbine iz toga posla u Zagrebu, te tužiteljica smatra, da u tom slučaju nije potrebito, da naručbenicu sa takovom klauzulom potpiše tužiteljica.

Tužena je na prvoj raspravi (§ 537. grpp.) stavila prigovor nenadležnosti suda, te je sud po § 41. odbio tužbu. — § 85. grpp. govori o nadležnosti po mjestu ispunjenja, te se po al. 1. traži sporazum stranaka dokazan ispravom (dakle potpis obiju stranaka), kojim se je tuženi obvezao ugovor ispuniti, dok je prema al. 2 § 85. grpp. i to medju licima, koja vode trgovački obrt (što je slučaj medju strankama) dvoljno, da tuženi (naručilac) potpiše narudžbenicu sa klausulom, da se kupovna cijena naručene robe ima platiti u odredjenom mjestu i da se smije u tom mjestu utužiti (forum fakture). Prema prileženoj narudžbenici tužena nije naručila od tužiteljice robu već radne radnje, a u tom se slučaju ne može osnivati nadležnost na propisu § 85. al. 2. grpp.

Pripćio dr. Škarica Aleksa, odvjetnik u Zagrebu.

Literatura

NARODNA STARINA, časopis za povijest i etnografiju južnih Slovjena. Glavni urednik dr. Josip Matasović, sveuč. profesor u Skoplju. Svezak 28/1934. ima ovaj sadržaj: Gjuro Szabó, Iz prošlosti Daruvara i okolice. — Slika Zagreba iz god. 1843., dr. Josip Matasović, Knez Lenard, Kaptoloma zagrebačkoga kramar, — Milan Prelog; Milan pl. Praunšperger: Nešto o starom hrvatskom oružiu; dr. France Mesesnel: Manastir Morača i njegove ikone; Krsto Stošić: Eksplozija barutane u Kotoru god. 1730.; Ante E. Brlić: Baron Taufferer i francusko-hrvatska legija god. 1795.; dr. Aleksej Jelačić: Pabirci iz arhiva dvora Šćrbinec. — Kupovna je cijena ovomu svesku D 40, za stalne preplatnike D 32.

TRGOVINSKO - INDUSTRIJSKA KOMORA U SPLITU. Zapisnik plenarne komorske sjednice 1934. godine. Osvrt na privredne prilike i ekonomski problemi primorske banovine u 1933. god. Split 1934.

TRGOVINSKO - INDUSTRIJSKA KOMORA U SPLITU Privreda u primorskoj banovini. Split 1934.

Digitized by Google

WERK dr. HUGO: Unifikacija zakona zahtijeva jedan kasacioni sud. Predavanje. Zagreb 1934.

SPOMENICA MAUROVIĆU: Prilozi posvećeni Ivanu Mauroviću od prijatelja drugova i učenika o šestdesetgodišnjici njegova života. Knj. I. Beograd 1934.

MIRKOVIĆ DJORDJE Ž.: Javno trgovačko društvo kao pravno lice, s naročitim osvrtom na srpsko zakonodavstvo. Beograd 1934.

Dvije teorije o pravnoj prirodi trgovačkih društava. Beograd 1934.

LAZAREVIĆ ADAM P.: Savremeni pravni problemi. Rasprave i članci. Beograd 1934.

FRANK dr. STANKO: U unifikaciji zakona. Preštampano iz Spomenice Mauroviću. Beograd 1934.

UNIVERSITET, Svoboden — za državni i stopanski nauki o Sofija. Sofija 1933. Godišnik XIII.

JAMES BROWN SCOTT: Le progrès du droit des gens. Conférences et études internationales. Paris, 1934. XXIII—410 str.

DAUDET LEON: La police politique. Ses moyens et ses crimes. Paris 1934

NAVARRINI UMBERTO: Trattato di diritto fallimentare secondo la nuova legislazione. Bologna 1934.

SCIALOJA VITTORIO: Corso di Istituzioni di diritto romano. Roma 1934 — Diritto ereditario romano; concetti fondamentali.

BORSA GIORGIO: La cessazione del mandato internacionale Milano 1934.

MAGIORE GIUSEPPE: Principi di diritto penale. Vol. II. (Deliti e contravenzioni). Bologna 1934.

MORGENSTEIN OSKAR: Die Grenzen der Wirtschaftspolitik, Wien 1934.

VELIDEDEOGLU HIFZI: Tätung auf Verlangen. Euthanasie. Selbstmord und Teilnahme am Selbstmord. Leipzig 1933.

ENDER OTTO: Die neue österreichische Verfassung mit dem Text des Konkordates. Wien u. Leipzig 1934.

WECHSELGESETZ: Das — vom 18. August 1932, BgBl. Nr. 290. Erläutert aus den Materialien von Guido Strobele. Wien 1933.

DEILEE FEITZ: Die deutsche Rechtsprechung auf dem Gebiete des internationalen Privatrechts im Jahre 1932. Berlin 1933.

BORNBAK CONRAD: Das italienische Staatsrecht des Faschismus. Leipzig 1934.

STROBELE GUIDO: Das Wechselgesetz vom 18. August 1932. Wien 1933.

MACHLUP FRITZ: Führer durch die Krisen Politik, Wien 1934.

TÄGERT HANS: Beiträge zur Theorie des Feststellungsvertrages. Breslau 1934.

BLASS HUGO: Die Entwicklung des Strafverfahrens in Hessen-Darmstadt im 19. Jahrhundert. Breslau-Neukirch 1934.

HERZBRUCH ARNDT: Die Zumitbarkeit der Verbotsbefolgung als Bedingung der Strafbarkeit. Breslau-Neukirch 1934.

RITTER JOHANNES MARTIN: Staatsverbrechen und Staatsverfassung. Breslau-Neukirch 1934.

KELLER RUDOLF OTMAR: Der Dauernotstand im Strafrecht. Breslau-Neukirch 1934.

SIEGERT KARL: Grndzüge des Strasrechts im neuen Staate. Tübingen 1934

SCHAFFSTEIN FRIEDRICH: Politische Strafrechtswissenschaft. Heft 4. Hamburg 1934.

— Nationalsozialistisches Strafrecht. Denkschrift des preussischen Justizministers. Berlin s. a.

FRANKENSTEIN ERNST: Internazionales Privatrecht. Berlin 1934. III. Bd.

HENKEL HEINRICH: Strafrichter u. Gesetz im neuen Staat. Die geistigen Grundlagen. Hamburg 1934.

GRUNDZÜGE eines allgemeinen deutschen Strafrechts. Berlin s. a.

Digitized by Google

Svaštice

POZIV NA OSTAVINSKU RASPRAVU PO § 120 Izvpp. — U »Mjesečniku« br. 6/34 na str. 278 otisnuto je rješenje apelacionoga suda u Zagrebu od 27. XII. 1933. Pl. 455/33, u kojem stoji ovo: »Poziv nasljedniku u smislu § 120 izvpp, da preda prijavu na nasljedstvo pod prijetnjom, da će se inače ostavština raspraviti bez obzira na njegova prava samo sa onima, koji su se prijavili za naslijednike, i istima uručiti, u koliko na nju imadu pravo, imao je izdati sud na temelju izvješća javnoga bilježnika i o tom obavijestiti koli dotičnog sudbenoga povjerenika, toli i dotičnoga nasljednika.« Nasuprot tomu rješenju u § 221 zakona o javnim bilježnicima nalazi se ovo: »Kao sudski povjerenik javni bilježnik vrši sve poslove oko ostavinskoga postupka izuzevši: 1. saslušanje svijedoka usmenih naredaba poslijednje volje pod zakletvom; 2) donošenje rješenja o primanju nasljedničkih izjava; 3) donošenje rješenja o upućivanju stranaka na parnicu u slučajevima protuslovnih nasljedničkih izjava; 4) odobrenje otudjenja zaostavštine ili pojedinih predmeta iz zaostavštine; 5) odobrenje ostavinske rasprave; 6) donošenja odluka o uručenju (predaji) zaostavštine.«

Prema ovom zakonskom propisu javni bilježnik ne samo da smije, već je dužan primijeniti propis § 120 vanpp, kada za to postoji opravdana potreba. Rješenje apelacionoga suda u Zagrebu ovo ne može da izmijeni.

Priopćio Stanoš Ivo, javni bilježnik u Biogradu n/m.

Kongres pravnika Kraljevine Jugoslavije

skupština od 7.—8. IX. 1934. u Zagrebu.

Rasporedu, priopćenome u prošlome broju, imamo dodati još ovo:

Plenarna sjednica Kongresa bit će u velikoj dvorani (čitaonici) sveučilišne knjižnice u Zagrebu. **Izložba Jugoslavenske pravne literature** bit će u maloj dvorani, u prvome katu u istoj zgradi.

Stručne sekcije radit će u dvoranama I. do VI. pravnoga fakulteta, u prvome katu sveučilišta.

Banket, koji priredjuje Kongres pravnika, bit će u petak dne 7. IX. u 8 sati navečer u Gradskom podrumu. Cijena D. 40 po osobi.

Izlet na Sljeme u subotu dne 8. IX. u 16.30 sati. Polazak s autobusima iza Hotela Esplanade. Cijena D. 30 po osobi.

Cijena za **izlet u Hrv. Zagorje** u nedjelju dne 9. IX. i za ručak u Klenovniku ukupno D. 110. Autobusi za polazak u 8.30 parkiraju se takodjer na prostoru iza Hotela Esplanade. Dolazak u Trakošćan u 11 sati, dolazak u Klenovnik u 13 sati, gdje se i ruča, dolazak u Varaždin u 15.30, odlazak iz Varaždinu u 18 sati.

Digitized by Google

Uplate za banket i izlete primaju se tijekom petka od 8 do 12.30 i od 15 do 18 sati u pisarni Kongresa, u uličnome lokalu Hotela Esplanade, zapadno od glavnoga ulaza.

Odijelo na banketu, routu i svim priredbama, obično.

Onima, koji zatražiše **sobe,** ove su rezervirane. Svaki na vrijeme prijavljeni član Kongresa primio je legitimaciju, potanji program Kongresa i Spomenicu. Na temelju kongresne legitimacije i posebne željezničke, koju ima svaki učesnik kupiti na polaznoj stanici uz cijenu od Din 5, uživa pogodnost vožnje na željeznici uz četvrtinu cijene, na parobrodima Jadranske Plovidbe uz cijenu od D. 100 od Splita do Dubrovnika, a od Dubrovnika do Kotora, tamo i natrag D. 50. Na parobrodima Dubrovačke plovidbe plaća polovicu, što dolazi na isto.

Poslije Kongresa polaze bugarski pravnici i jedan dio učesnika na izlet u Dalmaciju i Bosnu. Polazak iz Zagreba u ponedjeljak, dne 10. IX. izjutra u 8.35 sati, i dolazak u Split u 19.44. U Splitu ostaju preko utorka, a putuju odanle u srijedu u 10 sati prije podne. Dolaze u Dubrovnik istoga dana u 19.15. Ostaju u Dubrovniku kroz četvrtak i petak, a jedan od tih dana priredjuje se izlet za Kotor i Cetinje. Odlaze iz Dubrovnika u subotu dne 15. IX. u 6 sati i prolazeći kroz Mostar stižu u Sarajevo u 17.24. Ostaju u Sarajevu do nedjelje popodne, kada odlaze preko Čačka, Užica i Vrnjačke Banje u Sofiju odnosno svojim kućama. Bugarskim gostima i ostalim učesnicima priredjuju pravnici u Varaždinu, Splitu, Dubrovniku, Mostaru i Sarajevu svečan doček.

Bugarski pravnici dolaze u Zagreb zajedno s najvećim dijelom učesnika u četvrtak, dne 6. IX. u 22·10 sati. Pozivamo zagrebačke pravnike, da učestvuju u što većem broju pri dočeku na glavnome kolodvoru, da tako izraze svoju radost, što im bugarski kolege prvi put dolaze ovako kompaktno u velikome broju. Medju bugarskim pravnicima nalazit će se najodličniji njihovi pravnici, čija imena ćemo navesti u izvješću o Kongresu u narednome broju.

Osim bugarskih pravnika sudjeluje na Kongresu i delegacija československih i poljskih pravnika.

Digitized by Google

MJESEČNIK

GLASILO PRAVNIČKOGA DRUŠTVA

Uredili:

GOD. LX. Dr. Edo Lovrić, kr. sveuč. prof. ZAGREB, 1934.
RUJAN-LISTOPAD Dr. Ivo Politeo, odvjetnik BROJ 9. i 10.

Dne 9. listopada t. g. pao je u Marseille-u žrtvom atentata Nj. V. Kralj Aleksandar I. Smrt Vladara, koji je u povijesti našega naroda a i svijeta igrao istaknutu ulogu, duboko je potresla sve gradjane ove države. Narodno Pretstavništvo označilo je Njegovu ličnost riječima: Viteški i Ujedinitelj. Dakle: Kralj vojnik i državnik.

Općenito su poznate pobjede Kralja-vojnika i djela Kralja-državnika, pak nije potrebno, da ih ovdje ponavljamo. Kao pravnici želimo istaknuti Njegove riječi, koje izrazuju pravnu maksimu, te su dokazom mudrosti državnika. Kralj Aleksandar I. uputio je dne 6. siječnja 1929. svojim ministrima ove riječi:

»Kao Meni jedino odgovorni Ministri Vi pretstavljate danas svaki u svom resoru najveći državni autoritet.

Taj autoritet vlasti morate i Vi i Vaši podredjeni visoko čuvati i u svakoj prilici puno mu respektovanje pribaviti.

To ćete postići samo tako, ako se budete strogo držali zemaljskih zakona, ne dozvoljavajući ni izigravanje ni najsitnije povrede njihove.«

Drugim riječima: Svrha svake vlade jest oživotvorenje prava putem stvaranja i vršenja zakona. Svrha je ta u najvećem skladu sa nastojanjem svakog istinskog pravnika i našega Pravničkoga društva. Zato ono s najvećim pietetom učestvuje u boli čitavoga naroda

Čovjeka Kralja preživjet će Njegova djela i riječi. Te riječi ostavio je Kralj-otac kao putokaz Kralju-sinu.

Slava Viteškome Kralju Aleksandru I. Ujediniteliu!

Da živi Nj. Veličanstvo Kralj Petar II.

Digitized by Google

Antidemokratske revolucije, njihovi uzroci i vjerojatni rezultati

Piše dr. Milobar Fran, sveuč. prof. u Zagrebu

UVOD

Antidemokratske revolucije sile modernu demokratsku državu, da se makne sa dosadanje točke — ali kamo? Da se nekako reformira, da se razvije u nekakvu novu formu — ali kakovu? Tražeći odgovor na ova pitanja, došli smo do spoznaje, da se smjernice razvoja za jednu državu — u našem slučaju parlamentarnu demokraciju — mogu pronaći samo iz općega razvoja država, a taj treba tek da se pronadje. Odmah ćemo vidjeti, da je i to tako jednostavno, pa je čudo, da to još nije dosada učinjeno.

Povijest poznaje različite oblike ili tipove države, koji imadu različite strukture t. j. različite kombinacije ili kompozicije vlasti — ili još točnije: različitu podjelbu vlasti izmedju socijalnoga načela (S) i individualnoga načela (I). Ako te različite tipove države, grafički prikazane, postavimo hronološkim redom t. j. onako, kako su u vremenu nastajali, jednoga za drugim, onda dobijemo sliku ne samo o razvijanju država, nego i o načinu razvijenja, te o smjeru razvijanja sve do konačne, praktički ostvarive i teoretski idealizovane etape ravnovjesja. Da ovo grafičko prikazivanje bude na prvi pogled razumljivo, a pojmovi, kojima u ovoj studiji radimo, točno opredijeljeni, moramo precizirati sadržaj (smisao). Idimo redom.

Pod pojmom »društvo« razumijevamo svijesnu, manje ili više svrsishodnu, organizaciju od veće ili manje množine individua. Individuum jest osoba, koja ima neku individualnu sferu. Individuum je jednostavan (singularan = pojedina osoba) ili složen ili pluralan (organizacija većega ili manjega broja singularnih individua oko neke zajedničke ideje, zajedničkoga cilja, zajedničkoga interesa n. pr. rodovi, plemena, staleži, kaste, klase, stranke i t. d.).

Individualna sfera je pojam, koji ima šareni, u raznim okolnostima različit sadržaj. Ta sfera sadržaje prava, slobodu, interese nacionalne, socijalne, kulturne, konfesionalne, ekonomske, političke naravi. Malo niže ćemo vidjeti, da u različitim tipovima države imade i ta individualna sfera različiti obujam i sadržaj. Iz toga se može zaključivati, da izmedju forme države (kombinacije vlasti!) i individualne sfere (njezinoga sadržaja!) postoji neki uzročni odnošaj.

U svakom obliku ljudskoga društva, od postanka do prestanka njegova, djeluju i sudjeluju dvije sile, koje bi se mogle nazvati principia formantia društva: socijalno načelo (S) i individualno načelo (I). Popularno i kratko moglo bi se reći: na jednoj strani prava i interesi cjeline, društva, naroda, organizacije; a na drugoj strani prava i interesi individua (individualnih sfera).

Socijalno načelo (S) je pojam, koji sadržaje prava i interese, kompetenciju cjeline, organizacije. Nosioc S-načela je dakle organizovana

Digitized by Google

cjelina, organizacija. Ako to primijenimo na najvišu političku organizaciju društva — na državu, onda je država nosioc S-načela, a pretstavnik S-načela je glavar države. Njegova je zadaća ostvarivanje prava i interese cjelokupnosti, organizacije, države. Primarna njegova i izravna zadaća je dakle obrana i unapredjivanje prava i interesa cjelokupnosti, dakle posredno, unapredjivanje interesa i prava individua. Instrumenat, kojim pretstavnik S-načela vrši svoju zadaću jest uprava (ekzekutiva, vlada).

Individualno načelo (I) je pojam, koji sadržaje prava, slobodu, interese individua i njegove sfere. Nosioc ovoga načela jesu individui; pretstavnik njegov je t. zv. »narodno pretstavništvo«, a u prvom redu parlamenat. Zadaća ovoga je čuvanje i unapredjivanje individualnih prava, slobode i interesa. A sredstvo parlamentovo za vršenje ove zadaće jest, u najmanju ruku, kontrola, kojoj se može dodati i stanovita sankcija.

Ova dva načela su dva antipoda, dva oprečna pola. S-načelo je centripetalna. I-načelo je centrifugalna, egocentrična sila. Onaj prvi, razvijen do skrajnih granica, vodi društvo u sužanjstvo, pretvara individue u roblje; I-načelo, razvijeno do skrajnih granica, vodi društvo u anarhiju. Jedna i druga skrajnost sprečava se time, što ova načela drže jedan drugoga »na uzdi«. Čim jedno načelo na toliko ojača, da nastane grubo neravnovjesje medju njima, odmah se javlja reakcija potlačenoga načela protiv hipertrofije, premoći drugoga. I tako stoje ova dva načela u vječnoj borbi za neko ravnovjesje, te vukuć svaki na svoju stranu, sudjeluju oba u sprečavanju, da društvo ili država ne upadne u skrajnosti, u sužanjstvo ili u anarhiju.

Lako je razumjeti i protumačiti razne revolucije u prijašnjim stoljećima. U civilizaciji napredujući narodi teško su snosili okrutnosti despotskih i samovolju i hirove apsolutističkih režima. Ali činjenica je, da je demokracija donijela za sve individue takova prava i slobode, kakovih povijest prije toga nije vidjela. Pa kako da se razumije, ako se civilizovani narodi dižu protiv te demokracije već nakon jedva jednoga stoljeća iza stečene slobode. Zar su se ti civilizovani narodi već zasitili slobode i zaželjeli ponovno despotizma i apsolutizma? To ne će nitko vjerovati, pa tako i ne će biti. Mora da razlozi leže negdje drugdje. Nameće se pitanje: ne leži li štogod krivnje i na samoj demokraciji? Pa doista ćemo malo kasnije vidjeti, da je i protiv moderne demokracije istom logičnom nuždom morala nastupiti reakcija i revolucija, kao što je pred sto i više godina nastupila protiv apsolutističkoga ancien régime-a.

Protivnike današnje demokracije mogli bi razvrstati prema njihovim prigovorima, odnosno razlozima, što ih navadjaju, u tri vrsti. Prva vrst su oni, koji vele, da su protiv demokracije uopće iz bezbroj razloga, a da ne navode niti jedan. Ovi naliče onomu bolesniku, koji dolazi k liječniku, tužeći se, da ga sve, cijelo tijelo boli. Kada ga pak liječnik pita, da li ga boli srce ili pluća odgovara, da to baš ne bi mogao reći, nego cijelo tijelo, »cijeli život« da ga boli. — Drugi protivnici demokracije vele, da su protiv nje zbog premoći, strančarske razuzdanosti i nesposobnosti parlamentarizma. Treći napokon vele, da su protiv demokracije zbog onoga poznatoga liberalnoga »Laissez faire laissez passer«.

Digitized by Google

Iz tih se odgovora vidi, da su svi protiv one demokracije, koju je stvorio liberalizam, t. j. protiv »Parlamentarne demokracije«. Liberalizam je cijeli svoj sustav i politički i ekonomski izgradio na premoći (hipertrofiji) I-načela. Samo je medju tim antidemokratskim reakcijama ta razlika, da je prva kategorija odviše općenita. Ovi protivnici demokracije su — može se reći — protiv premoći I-načela uopće (više instiktivno nego intuitivno). Druge dvije kategorije su konkretnije. Oni, koji su protiv premoći parlamentarizma, jesu protiv premoći pretstavnika I-načela. Dočim oni, koji vele, da pobijaju demokraciju zbog onoga ekonomskoga »Laissez faire«, jesu zapravo protiv premoći »individualne sfere«.

U sva tri slučaja radi se u suštini o reakciji potlačenoga S-načela protiv premoći I-načela, samo pod raznim oblicima. Oni, koji su »protiv demokracije uopće«, jesu svijesno (rjedje!) ili nesvijesno (valjda u pravilu!) pobornici ojačanja S-načela, a za ograničenje hipertrofije I-načela na svim područjima; ili popularnije govoreći: za ojačanje kompetencije glavara države i za ograničenje vlasti parlamenta. Ona pak druga vrst, koja je protivnik demokracije zbog premoći parlamentarizma, je srodna prvoj vrsti u političkom pogledu, jer i ova skupina protivnika ide takodjer za ograničenjem (ili ćak razorenjem) parlamentarizma. Pobornici »autoritativne države« ili »režima jake ruke«. Ali najzanimljivija je treća vrst, koja je protiv demokracije radi ekonomskoga »Laissez faire«, jer se ovdje dižu individui ekonomski potlačene »individualne sfere« protiv individua ekonomski premoćne »individualne sfere«, tražeći »posredovanje države«, odnosno toliko ojačanje režima (pretstavnika S-načela), da može do potrebe skučiti »individualnu sferu« ekonomski prejakih individua i zaštititi ekonomski potlačene.

Antidemokratske reakcije i revolucije nastaju, kako smo vidjeli, iz političkoga ili ekonomskoga uzroka ili iz obiju.

Ako je antidemokratska reakcija ili revolucija političke naravi t. j. protiv hegemonije i nesposobnosti parlamenta, tada je ta reakcija logički, naperena samo protiv premoći (a ne egzistencije) reprezentanta I-načela (t. j. parlamenta), a ne nosioca I-načela t. j. ne protiv »individualne sfere« i njezine političke strane (protiv političkih prava individua). U ovom slučaju radi se dakle o suženju parlamentarne sfere, a ne »individualne sfere«.

Ako je pak antidemokratska reakcija ekonomske naravi (naperena protiv kapitalističke premoći), onda je ona naperena protiv »individualne sfere« ili točnije protiv ekonomske strane »individualne sfere«, protiv neograničene slobode i zloporabe ekonomske snage jednih individua na štetu drugih individua. Ovdje se dakle radi o ograničenju ekonomske premoći »individualne sfere«. U ovom slučaju bila bi loša i naopaka kura, kada bi se stezala ili dapače ćak razarala naravna sfera parlamenta (pretstavnika I-načela) u svrhu, da se ispravi »individualna sfera« odnosno njezina ekonomska strana. Takova kura bi značela: povijati nogu, kada krvari glava, ili i obratno. Pa ipak takvih naopakih kura imade u svim antidemokratskim revolucijama samo negdje u većoj drugdje u manjoj mjeri, kako ćemo to kasnije vidjeti.

Digitized by Google

Razvijanje država uopće i parlamentarne demokracije napose.

Sve države se razvijaju, jer su živi organizmi. Uzrok, sila tjeralica razvijanja je rastuća civilizacija društva, individua. Čim su civilizovaniji individui, tim širu slobodu kretanja, tim manje tutorstva, tim širu »individualnu sferu« zahtijevaju. Jačanje »individualne sfere« znači jačanje I-načela, a slabbljenje, ograničivanje vlasti S-načela. »Individualne sfere« zahtijevaju, da imadu svoga pretstavnika. Kada je ovaj stvoren, onda zahtijevaju za njega što veću kompetenciju u svrhu čuvanja i unapredjivanja »individualne sfere«. U kratko: najprije se je stvorila i ojačala ekonomska strana ove sfere, koja onda teži i za stvaranjem i ojačanjem političke strane »individualne sfere« — odnosno traži ograničenje sfere i utjecaja pretstavnika S-načela. Prema tomu, u suštini, razvijanje države izlazi na koncu na borbu izmedju pretstavnika S i I- načela za podjelbu vlasti. U cijeloj prošlosti pa sve do sadašnjosti vodila se je ta borba uz nasilja i često teška krvoprolića. Posljedak tih borba obično nije bio neko uravnoteženje izmedju obiju načela, nego gotovo u pravilu skakanje iz jedne skrajnosti u drugu, iz premoći (hipertrofije) jednoga načela u premoć drugoga, oprečnoga, načela. Tražeći ravnovjesje izmedju oba načela, uvijek se kod svake promjene padalo iz jednoga neravnovjesja u drugo, kako se to jasno razabira iz niže navedenoga grafičkoga prikaza.

Razvoj monarhičkih država*)

I.

Despocija je državna forma za narode niske civilizacije. Na najprimitivnijem stupnju, u najdubljem barbarstvu individui ne imaju

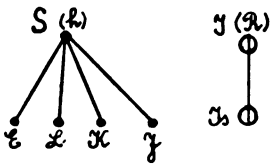

niti ekonomske sfere, a kamo li političku. Zato niti tračka kakovih pretstavnika I-načela.

II.

Sredovjeka »Representativna monarhija«. Iza mnogih vijekova razvijanja stvaraju se skupni (pluralni) individui, nazvani staleži,

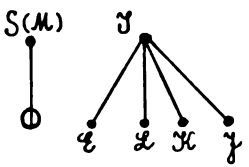

*) Kratice znače: S = Socijalno načelo; M = Monarh, pretstavnik toga načela; I = Individualno načelo; R = prestavnik (parlamenat); Is = Indnviduaina sfera; E = ekzekutiva; L = legislativa; K = kontrola; J = Judikatura; n = neodvisna; Ise = Ind. sfera = ekonomska strana.

Digitized by Google

kojih članovi posjeduju potpunu »individualnu sferu« (ekonomsku i političku). A pretstavnik I-načela (tih staleža) parlamenat pribere sve vlasti u svoje ruke. Pretstavnik S. (t. j. monarh) je faktično bez vlasti.

III.

U P o l i c a j n o j (apsolutističkoj) m o n a r h i j i (ancien régime) oduzima monarh (pretstavnik S-načela) sve vlasti staležima. Nu ovima preostaje

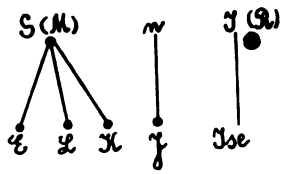

ipak još jaka ekonomska »individualna sfera«, pa zato postoji manje više neodvisno sudstvo. Ali kako individui ne imaju nikakvu političku »individualnu sferu«, to ne ima niti I-načelo svoga pretstavnika (parlamenat).

IV.

Konstitucionalna monarhija. Liberalni pokret je prisilio srednjoevropske apsolutističke monarhije, da priznadu i oživotvore dvije velike demokratske

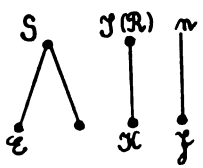

ideje: »prirodna prava čovjeka« i »politička prava gradjanina«. Ovime su dobili gradjani potpunu »individualnu sferu«, pa uslijed toga i I-načelo svoga pretstavnika (parlamenat) sa pravom nadzora. Konstitucionalna monarhija je prvi slučaj u povijesti, gdje prelaz iz jednog oblika države u drugi nije uslijedio skokom iz jedne skrajnosti u drugu, kako je to bivalo prije. — I ovo je ujedno p r v i s l u č a j nekoga u r a v n o t e ž e n j a obiju načela (S i I). Nije ni to nikakvo matematičko ni idealno ravnovjesje (nego praktično), jer pretstavnik S-načela ima dvije vlasti; on je pretežniji i jači od pretstavnika I-načela. Pretstavnik I-načela (parlamenat) imao je samo pravo nadzora bez ikakve sankcije, što se osobito jasno vidi kod budžetnoga prava ovoga parlamenta (relativno ili minus pleno iure).

Pa ipak je ovaj sam goloruki nadzor dostajao, da štiti interese i prava individua (gradjana) i na području zakonodavstva i uprave. U ovoj državi je bila uprava najobjektivnija, stojeći visoko nad strankama, kaošto je i njezin šef, monarh, stajao izvan i nad strankama.

Ovaj oblik države može da dugo vremena zadovoljava i narode najviše civilizacije, jer je uravnoteživanje obiju načela (S i I) moglo biti udešeno elastično. K parlamentovomu nadzoru se je mogla dodati i neka sankcija, koja se je mogla postepeno pojačavati i time dotjeravati ravnovjesje

Digitized by Google

skoro do same matematičke jednakosti. — Ali ova forma države pripada — barem u ovaj čas — prošlosti, premda imade sve uvjete, da bude sposobna i za budućnost. Ovdje još samo upozorujemo čitatelja, neka si pobliže pogleda gornje slike i razvoj monarhičke države, pa će opaziti, kako se monarhička država, počevši od najprimitivnijega, najnekulturnijega despotskoga oblika, malo po malo — uz razne peripetije i skokove iz jedne skrajnosti u drugu postojano razvija u smjeru prema državi gotovo idealno-praktičnoga ravnovjesja izmedju oba načela (S i I) — ili do praktički idealne podjele vlasti, kada naime u ovoj državi parlamenat dobije uz nadzor i zgodno odgovarajuću sankciju.

Postanak i razvoj demokratskih država.

Ma koliko čovjek listao po povijesti ne će naći nigdje nekakav »Status naturalis suverenih individua«, niti će naći kakav »Status civilis«, koji bi nastao nekakvim »društvenim ugovorom«. Sve to niti je povijest, niti filozofija, niti kakova državopravna znanost nego puka fantazija. Povijest nam svjedoči, da su demokracije i republike nastale iz despotskih i apsolutističkih monarhija putem prevrata i revolucija. Tako je bilo u starom vijeku, tako u srednjem vijeku, pa tako je nastala i moderna demokracija iz apsolutističke (policajne) monarhije (ancien régime-a). Uvijek i posvuda se opetuje ista pjesma: borba potlačenoga I-načela protiv premoći S-načela. Zato demokracije ne mogu pokazati galeriju svojih demokratskih pretšasnika kao autokratske monarhije, već su one sebi, kako veli Cicera za sebe — i pretšasnik i potomak.

Moderna demokracija proizašla je iz apsolutističkoga ancien régime-a, a iz istoga razvila se i konstitucionalna monarhija. Ali dok ova potonja imade cijeli niz pretšasnika, cijelu povijest i razvoj iza sebe, dotle moderna demokracija imade samo »historiju budućnosti«, razvoj u budućnost. Time ne želimo reći, da demokracija uopće nema svoje povijesti. Imade n. pr. i te kako interesantnu povijest stara helenska demokracija. Kako je samo zanimljivo stvaranje i izgradjivanje atenske demokracije u vrijeme od Kleistenesa do Periklesa i dalje. Helenske demokracije su se razvile iz tiranija (apsolutističkih monarhija) preko konstitucionalne monarhije. Moderna parlamentarna demokracija je nastala revolucionarno, napravivši skok iz apsolutističke policajne monarhije, iz jedne skrajnosti u drugu. Helenske demokracije razvijaju se više evolutivno. U Ateni n. pr. vidimo potpunu skalu razvoja, počam od tiranije pa sve do skrajne ili izravne demokracije (od circa 490—410 pr. Kr.). Ondje monarhi (tirani) sami uvadjaju najprije čedne demokratske ustave, da skrše moć pogibeljne aristokracije, proširujući politička prava na malogradjane, te stvarajući pretstavnike I-načela (narodna pretstavništva, narodne skupštine). Ali inače nam ove sitne helenske demokracije ne kazuju, nego da se ljudska narav od petoga stoljeća prije Krista do XX. stoljeća poslije Krista nije promijenila. Demagogija, strančarstvo, političko spekulanstvo, pojedinačne ambicije i strančarsko vlastohleplje, što je sve kompromitovalo modernu demokraciju, cvalo je i u malim helenskim demokracijama. A ta sličnost je logična, jer proizlaze iz istoga vrela — iz hipertrofije I-načela u oba slučaja. Niti te stare demokracije (ni helenske, ni rimska) nisu dospjele, da riješe pitanje ravnovjesja izmedju S i I-načela, nego su prije propale: helenske se

Digitized by Google

utopile u carstvu Aleksandra Velikoga, a rimska u Cezar-Augustovom apsolutizmu. Rješenje toga pitanja ostavljeno je demokraciji XX. stoljeća, ona ima da ga odgonetne. I helenski i rimski primjer, ma koliko bili zanimljivi sami za sebe, ipak ne davaju pouke za naš moderni slučaj, jer su sve to različiti tipovi. Helenska demokracija je zanimljiva, jer pokazuje, kako se iz embriona razvija i raste prema sve jačemu I-načelu, kako priupada prema S-u u apsolutistički atavizam; kako se opet uzdiže prema I, dok se utopi u makedonskoj apsolutističkoj monarhiji. — Rimski primjer nam pokazuje, kako se iz apsolutističke monarhije razvije aristokratska republika, koja se pomalo demokratizuje, ali prije pade u apsolutizam, nego li se je razvoj demokratizovanja mogao do kraja provesti.

Dok razvoj helenske demokracije pokazuje smjer od S—I, dotle razvoj moderne demokracije pokazuje obratni smjer od I — S. Zato za dalji razvoj moderne demokracije, parlamentarne demokracije, moramo tražiti analogiju kod razvoja monarhičke države. Ali prije nego predjemo na to, valja da ovomu povijesnomu osvrtu dodamo još slijedeću pripomenu. Pojam demokratske države imade širi obujam, nego se to općenito uzima. U demokratske države valja ubrojiti sve države, koje ne počivaju na načelu monarhičkoga suvereniteta (autokratske države). Prema tomu valja ubrojiti i aristokratske republike takodjer u demokratske države, tek je ondje pojam »naroda« (demos-a) ograničen na jedan društveni razred. Helenska demokracija se proširuje tako, da se sve više razreda uvadja u pojam naroda (t. j. politička prava imajućih gradjana). I zato političke reakcije, pokreti, revolucije imadu drugačiji značaj u demokratskim nego li u autokratskim državama. U ovim potonjima vode borbu »individualne sfere« protiv svemoći pretstavnika S-načela za pretstavništvo I-načela (parlamenat i njegovu kompetenciju). A u demokratskim državama — gdje vlada nadmoć I-načela, te nema pritiska od strane S-načela — nema razloga kakovoj borbi protiv S-načela, nego ovdje vode borbe »individualne sfere« medju sobom za S-načelo, što ćemo malo dalje vidjeti.

Razvoj parlamentarne demokracije.

Nema države ni državnoga oblika na svijetu, gdje bi individuum imao i mogao imati više prava i slobode nego li u parlamentarnoj demokraciji. U ovom tipu države postigla je »individualna sfera« maksimum svoje ekspanzije i minimum utjecaja od strane S-načela. I zato nikoja reakcija ili revolucija u ovom tipu države ne može biti naperena protiv pritiska S-pretstavnika, jer sa te strane nema nikakovog pritiska i nasilja, nego je ta reakcija ili revolucija borba individualnih sfera medju sobom.

U parlamentarnoj demokraciji imadu individui najširu slobodu kretanja i rada na svim područjima. Individui organizuju se u manje ili više jake pluralne indidue, u kojima svi pojedinci imadu neki zajednički cilj, interes ili ideju. Nu najjači i najagilniji pluralni individui stvaraju se na ekonomskoj i političkoj osnovici (političke stranke, ekonomsko-strukovne organizacije, industrijalni, komercijalni, financijalni trustovi i karteli), koji zbog strukture države (kombinacije vlasti) nužno postaju ekonomsko-politički individui, jer svi ovi individui (pluralni) imadu svrhu, da što bolje unaprede svoje individualne (stranačke) interese. Tu svrhu pak mogu najbolje

Digitized by Google

polučiti, ako dobiju ekzekutivu u svoje ruke (kao parlamentarna većina), jer u tom slučaju mogu proglasiti svoje individualne interese općim narodnim i državnim interesima, pa tako cijeli narod i državnu svemoć upregnuti pod kola svojih individualnih (stranačkih) interesa. Odatle u parlamentarno-demokratskim državama skrajna, neobuzdana, često upravo podivljala borba medju strankama (pluralnim individuima) za vladu. U demokratskim državama imadu doduše svi individui jednaka prava i slobodu, ali nemaju i jednaka intelektualna i materijalna sredstva. Tu nikakva pravna jednakost ne može sprijećiti, da intelektualno jači vodi, a ekonomsko jači gospodari. Tako je to već od prirode uredjeno i zato samo po sebi ne može biti zlo, nego zlo leži u z l o p o r a b i ove intelektualne ili materijalne nadmoći. Ali u naravi I-načela leži, da je egoistično i egocentrično, pa ako mu S-načelo ne prikrati krila, ono će ići do skrajnih granica sebičnosti. A upravo u parlamentarnoj demokraciji S-načelo je nemoćno, da obuzda neobuzdanost i sebičnosti I-načela. Svaka borba svršava sa pobjedom jednih i porazom drugih. A čim je žešća i strastvenija borba, tim je bezobzirnije, egoističnije iskorišćivanje pobjede. Danas je jedna stranka bezobzirni pobjednik, sutra druga. Ali svaka se jednako boji poraza, koliko čezne za pobjedom. Ta bezobzirnost pobjede napokon sve stranke nadahne težnjom, da bi se S-načelu dalo toliko moći, da spriječi bezobzirno iskorišćivanje pobjede. I tako se eto iz samoga kruga individualnih sfera diže borba za ojačanje S-načela u parlamentarnoj demokraciji.

Tu borbu u modernoj demokraciji promatramo danas na rodjene oči. Vidimo, kako ta borba pokazuje mjestimice takovu mržnju i prezir spram demokracije, te zauzima takove antidemokratske oblike, da se čovjek mora katkada pitati: zar je zbilja odzvonilo demokraciji? Ali znademo iz prijašnjega razlaganja, da sve države bez razlike temelja (autokratske ili demokratske) i bez razlike oblika (monarhije ili republike) imadu i m a n e n t n u tendenciju, da se razvijaju u smjeru prema idealnomu ravnovjesju (podjelbi vlasti) izmedju S- i I-načela, te da nikakva sila ne može taj razvoj niti zaustaviti t. j. zapriječiti, niti mu drugi smjer nametnuti. Pa tako stoji stvar sa reakcijama u modernoj demokraciji. A kada znademo to, i kada držimo pred očima razvoj autokratskih država, onda nam nije teško naći analogiju za daiji razvoj moderne, parlamentarne demokracije.

Sve demokracije proizašle su iz apsolutizma S-načela kao reakcija I-načela. Tako je nastala i moderna parlamentarna demokracija, koja je proizašla iz apsolutističkoga ancien régime-a. Ali iz istoga apsolutizma je proizašla i konstitucionalna monarhija.

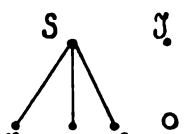

Ancien Regime

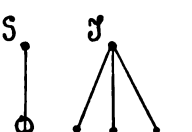

Parlamentarna demokracija

Konstit. monarh.

Priležeća grafička skica pokazuje nam na prvi pogled neke analogije izmedju ancien régime-a i parlamentarne demokratije, koje (analogije) nas dovode do odgovora na pitanje o daljem razvoju moderne demokratije.

Digitized by Google

Prije svega upada u oči jednako gomilanje vlasti u obadvije države, odakle se vidi, da su ancien régime i parlamentarna demokracija dva antipoda, dva oprečna pola. U prvom slučaju nagomilane su vlasti u rukama pretstavnika S-načela, dočim I-načelo ostaje praznih ruku; u potonjem slučaju se dogadja skroz obratno. A u oba slučaja nastaje jednako grubo, nesnosljivo neravnovjesje u podjelbi vlasti izmedju pretstavnika jednoga i drugog (S i I) načela. Dalja je analogija: Kao što je to grubo neravnovjesje izazvalo prevrate protiv premoći pretstavnika S-načela u ancien régime-u, a u prilog I-načela, tako je jednako grubo neravnovjesje u parlamentarnoj demokraciji izazvalo revoluciju protiv nadmoći pretstavnika I-načela (parlamenta) u prilog S-načela odnosno njegovoga pretstavnika (glavara države).

Prema tomu nalazi se danas moderna demokracija u analognom položaju, u kojem se je nalazio ancien régime uoči stvaranja parlamentarne demokracije i konstitucionalne monarhije. U jednom i drugom slučaju je uzrok prevratima neravnovjesje (u podjelbi vlasti), a svrha je otstranjenje toga neravnovjesja, odnosno da se stvori negdje nekakvo ravnovjesje.

Prevrati protiv ancien régime-u su pokazali, da pomicanje sa postojećega stanovišta vodi u dva vrlo različita smjera: ili skok u protivnu skrajnost, ili na put postepenoga ograničavinja premoćnoga (hipertrofiranoga) načela t. j. put postepenoga uravnotežívanja.

Prelaz iz ancien régime u parlamentarnu demokraciju znači skok iz apsolutizma S-načela u apsolutizam pretstavnika I-načela (parlamenta). Parlamentarna većina (pluralni individuum!), imajući u svojoj ruci iste vlasti kao i monarh u ancien régime-u, istom silom, a često i većom bezobzirnošću, provodi svoje individualističke (stranačke) interese, kaošto monarh opće (narodne, državne ili i dinastičke) interese.

Konstitucionalna monarhija je posljedak mjerenja sila izmedju autokracije i demokracije. Ondje, gdje je demokraciji (liberalnomu pokretu) uspjelo satrti autokratski ancien régime, tu su oživotvorena ova tri temeljna načela demokracije: prirodna prava čovjeka, politička prava gradjanina i suverenost naroda. Tako se je dogodilo u Francuskoj, gdje je onda uvedena parlamentarna demokracija. Ali u Srednjoj Europi nisu imali demokratski prevrati toliki uspjeh. Ovdje niti je uspjelo demokraciji pobijediti monarhiju (autokraciju), niti autokraciji ugušiti demokratski pokret, nego su napravili protivnici jedan — kako je ono govorio pretsjednik Wilson za svjetskoga rata — »Verständigungsfrieden«, i to tako, da je autokracija prihvatila i oživotvorila one prve dvije temeljne ideje demokracije, a demokratski liberalizam morao je prihvatiti suverenost monarha. Ali taj »mir sporazuma« značio je i neko uravnoteženje sila izmedju S- i I-načela, ne doduše idealno ili matematički, nego neko praktično ravnovjesje.

Analogno svojemu antipodu — ancien régime-u imade i parlamentarna demokracija dva puta daljega razvoja: ili skok (bolje povratak) u drugu skrajnost, dakle u apsolutističku monarhiju, ili put postepenoga ograničavanja nesnosljive premoći pretstavnika I-načela (parlamenta) ojačanjem pretstavnika S-načela (vlasti glavara države). U ovom slučaju to znači: stvo-

Digitized by Google

riti demokratski analogno autokratskoj konstitucionalnoj monarhiji. Ova potonja je nastala tako, da je od triju vlasti usredotočenih u ruci pretstavnika S-načela jedna (nadzor), oduzeta i predana pretstavniku I-načela (parlamentu). Jednako bi se imala provesti amputacija i u parlamentarnoj demokraciji tako, da se ovdje od triju vlasti usredotočenih u ruci pretstavnika I-načela jedna vlast (ekzekutiva) preda pretstavniku S-načela (glavaru države).

Grafički prikazana davala bi ova nova, quasi-equilibrirana demokracija slijedeću sliku:

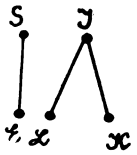

Quasi-equillibrirona ili autoritativna demokracija

U ovom tipu demokracije steže se dakle samo moć p r e t s t a v n i k a I-načela; obujam »individualne sfere« može ostati nepromijenjen u političkom pogledu, dok se u ekonomskom pogledu može prema potrebi i prilikama legalnim putem modificirati.

Naravski, time još ne bi bilo postignuto ono matematičko ravnovjesje, jer bi pretstavnik I-načela (parlamenat) ostao još uvijek premoćniji, imajuji dvije vlasti u rukama (zakonodavstvo i nadzor). Ali bi time bilo postignuto ipak neko praktično ravnovjesje (podjelba vlasti). U nekim državama već se u tom smjeru s v i j e s n o prevodi parlamentarna demokracija u ovakav quasi-equilibrirani tip demokracije (n. pr. Poljska, Austrija, pa i sama Francuska, ta pramajka parlamentarne demokracije, izgleda da se sprema na taj put). Drugi pako protivnici moderne demokracije, antidemokratski prevrati još se nalaze u stanju eksperimentiranja, pa zato se može govoriti o njihovom momentanom, ali ne konačnom stanju.

B o l j š e v i z a m, f a š i z a m, h i t l e r i z a m.

Svaku reakciju i revoluciju — bila ona naperena protiv nesnosljive premoći S- ili I-načela — vode individui zbog svoje individualne sfere, bilo da ju prošire, bilo da ju sačuvaju, bilo da ju u cijelosti ili kojem njezinom dijelu oslobode od kakva pritiska i ugušivanja. Već je spomenuto, da u različitim tipovima (strukturama, ili podjelbama vlasti) država imadu i »individualne sfere« manje ili više različite strukture (obujam i sadržinu), te da strukture država i strukture »individualnih sfera« mora da stoje u nekom nexu causali. Šteta, što to sve još nije u znanosti istraženo i proučeno, jer bi onda tako lako i točno mogli povući granice medju gore spomenutim protivnicima demokracije. Ali što to nije učinjeno do sada, odatle ne slijedi, da se ne smije pokušati ni sada. Razumije se, da mi o tome ne možemo ovom prilikom pisati posebnu sistematsku studiju, nego možemo nuzgredno spomenuti tek ono, što ovdje trebamo.

R u s k i b o l j š e v i z a m ma da i jest po svojoj naravi antidemokratičan, ipak se ne može smatrati reakcijom protiv demokratizma, jer Ru-

Digitized by Google

sija baš nije mnogo trpila od kakvoga demokratskoga režima, pa se zato i ne može smatrati naročito »antidemokratskim« prevratom. Ruski boljševizam kao komunizam je neki antikapitalistički pokret, premda Rusija nije nikada stenjala pod teretom kapitalizma. Rusija se nije nikada tužila, da boluje na flatulenciji kapitala, nego bi se moglo prije diagnoscitirati anemia periculosa capitalistica.

Ruski boljševizam nije dakle posljedak niti ruske demokracije niti ruskoga kapitalizma, nego skrajnoga kaosa, rasapa i opće demoralizacije i nezadovoljstva iza ratnih nedaća, gdje je sve bilo izgubilo glavu, te se općoj bezglavosti nametnula skupina ljudi, koja je znala energično iskoristiti tu opću bezglavost, te pribrati vlast u svoje ruke.

Inače je boljševistička Rusija u bitnosti jedna demokratska država, gdje je jedna stranka, jedan pluralni individuum — suvereni narod. I samo članovi ove stranke imadu neku političku individualnu sferu. Inače sav ostali narod nema uopće n i k a k v e individualne sfere, pošto boljševizam ne priznaje privatno vlasništvo, te time razara ekonomsku stranu individualne sfere. Već je bilo spomenuto, da samo narodi primitivni, u dubokom barbarstvu stojeći, ne imaju ni ekonomsku ni političku individualnu sferu. Ali ipak imadu mrvičak individualne sfere — a to je njihovo vjerovanje i kult. Boljševizam razara i taj posljedni minimum. Prema tomu boljševizam — razarajući političku, i ekonomsku individualnu sferu — goni silom ruski narod u najprimitivnije stanje ljudske civilizacije. A razarajuć mu i samu spiritualnu sferu — poživinčuje ga.

Boljševizam pruža nam primjer najgrubljega neravnovjesja izmedju S i I načela, pa prema tomu nosi u sebi klicu najteže reakcije i revolucije potlačenoga I-načela. Da će se ovo stanje u Rusiji promijeniti evolutivnim putem, nema izgleda. Nova revolucija opast će opet u protivnu skrajnost, u skrajni individualizam ili anarhiju, koja može biti samo kratkotrajna, da ona opet upadne u drugu skrajnost, ojačano S-načelo, u neku autoritativnu formu države. Tako bi se imala razviti stvar u smislu zakona o razvijanju države, te historičkoga iskustva. A što se tiče vremena i actcurâ tih promjena, o tomu bi mogla praviti horoskope — astrologija. Mi se u nagadjanja ne ne možemo upuštati.

F a š i z a m i N a c i o n a l i z a m.

Boljševizam je ljuti protivnik moderne demokracije, akoprem se nije izjavio kao reakcija naročito protiv nje. Ali moderna demokracija izgradila je svoj sustav na hipertrofiranom individualizmu, dok boljševizam skučuje individualizam upravo do ništice. Sada pak prelazimo na revolucije u Parlamentarno demokratskim državama, koje (revolucije) se izričito izjaviše, da su antidemokratske. A to su talijanski Fašizam i njemački Nacionalni Socijalizam.

Već je bilo spomenuto, da parlamentarna demokracija imade takovu strukturu (podjelbu ili bolje rekuć kumulaciju vlasti), da upravo ta struktura sili, da se sve borbe medju »Individualnim sferama« pretvaraju u politička pitanja, pa makar te borbe i nisu političke naravi. Jer ako se nešto ne može polučiti ili spriječiti drugačije, nego da se dobije vlast ili vlada u ruke —

Digitized by Google

onda tu ne preostaje ino, nego najprije nastojati, da se poluči politička pobjeda t. j. dobije vlast, vlada u ruke. Iskustvo je pokazalo, da imade pitanja, koja ne može riješiti ni cijela moć i sila države, a kamo li mehanično brojanje glasova u parlamentu (n. pr. nacionalitetna pitanja u bivšoj Austriji, ili konfesionalna pitanja u Bismarckovoj Njemačkoj, poznati »Kulturkempf). A parlamentarna demokracija misli, da može svako pitanje riješiti brojenjem glasova. Tako u t. zv. kapitalističkim državama borba izmedju radništva i kapitalista — po svojoj naravi čisto ekonomsko pitanje — postoje u parlamentarnoj demokraciji prvorazredno političko pitanje, borba za vlast izmedju jedne i druge skupine, jer dobivši većinu u parlamentu, dobiva jedna stranka time u ruku i legislativu i ekzekutivu i kontrolu — pa onda radi što te volja, jer je volja većine volja cijeloga naroda!

Iz ovoga bi slijedilo, da bi se automatski sva ona pitanja depolitizirala, koja nisu po svojoj naravi politička, nego su silom (uslijed strukture države ili podjelbe vlasti) upolitizirana, kada bi se podjelba vlasti shodno udesila. A shodno uredjenje bilo bi ono, gdje ona vlast, koja je zvana, da jednako i pravedno štiti prava i interese svih, ne postane orudje u rukama samo jednoga ili nekoliko pluralnih individua protiv svih ostalih i cjeline.

Borba izmedju kapitala i rada je gospodarske naravi, ali je tečajem vremena postala primarno politička, a sekundarno ekonomska; — borba za osvojenje državne vlasti, a onda pomoću ove emancipacija proletarijata ispod gospodstva kapitalizma putem socijaliziranja sredstava proizvodnje. To je postalo program i taktika socijalnoj demokraciji u svim zemljama.

F a š i z a m. — Kada je u Rusiji zavladala »diktatura proletarijata«, počeli su se pod konac rata i odmah poslije svršetka istoga spremati slični pokusi u Njemačkoj, Austriji, Ugarskoj, koji su negdje odmah u začetku, negdje iza kratkoga trajanja ugušeni. U Italiji množili su se znakovi, da bi mogao buknuti svaki čas pokušaj sličnoga prevrata. Tada je M u s s o l i n i organizovao nacionalističke čete — »fasci nazionali« — protiv »internacionalne« najezde. Uz toleranciju krune i vojske suzbije Mussolini pokretom iz nacionalne sredine internacionalističku proletersku revoluciju još prije, nego je buknula. On je srušio doduše legalnu parlamentarno-demokratsku vladu, ali je zasjeo na vladu privolom i potvrdom krune, te zavladao pod autoritetom i u ime vrhovnoga l e g a l n o g a čimbenika u državi — kralja. Domala se poslužio i sa onim istim od prije po narodu izabranim parlamentom. Prema tomu je fašizam u svojem početku naperen protiv internacionalističke socijalističko-komunističke pogibelji a ne protiv demokracije. U početku nije fašizam dirao u demokratsku »individualnu sferu« niti u ekonomskom ni u političkom smjeru. Istom s vremenom i oprezno išao je za tim, da ju ispravi u jednom i drugom smjeru, a ne da ju razori. Samo sa pretstavnikom I-načela (parlamentom) nije odviše kavalirski postupao, davajući mu osjetiti na svakom koraku hegemoniju S-načela i njegovog organa-ekzekutive. Ali to su faze u procesu. Ni fašizam još nije završio proces eksperimentiranja. Još nije ustaljen odnošaj izmedju pretstavnika S- i I-načela, niti ekonomska ni politička strana »individualne sfere«: sve je još tijesno vezano uz jednu jaku ličnost, uz Mussolinia. Kako će fašizam riješiti političku stranu svoje zadaće, lakše je predvidljivo a manje zanimljivo. U svakom slučaju ojačanjem položaja pretstavnika S-načela t. j. monarha i vlade uz parla-

Digitized by Google

menat sa kontrolom. Hoće li parlamentu ostati i legislativa; hoće li uz kontrolu dobiti i kakovu sankciju, to se u ovaj čas ne može reći. Zanimvljije je pitanje, kako će fašizam ispraviti i urediti ekonomsko-socijalnu stranu »individualne sfere«. Do sada učinjen je pokus sa stvaranjem homogenih gospodarskih pluralnih individua, zvanih korporacije. Kako će pokus ispasti, pokazati će budućnost, a od interesa je za cijeli svijet.

Nacijonalsocijalizam (Hitlerizam).

Ova njemačka »revolucija« jest pokret proizašao iz naroda, te je upravljen prvobitno protiv marxizma (komunista i socijalista), semitizma i Versailleskog ugovora, a ne protiv demokracije. Hitler se i te kako služi rekvizitima demokracije, da dodje do vlasti. Istom kada je došao legalno do vlade*) razbija ove demokratske rekvizite državnim udarom, da se tko drugi ne bi služio s njima, te njega u vladi ograničivao ili čak s vremenom srušio. Dobivši vlast u ruke, prvo mu je bilo, da si demokratskim putem dade podijeliti diktaturu na četiri godine, time da je suspendirao neke ustanove Weimarskoga ustava. Kada je umro državni pretsjednik Hindenburg, bacio je i cijeli Weimarski ustav u ropotarnicu proglasivši sebe za pretsjednika na skroz neustavni način (još za života u s t a v a). Od tada je brzo izgradjivao diktaturu, posudjujući gdješto od fašizma, gdješto od boljševizma, gdješto od engleske Salvation Army (Heilsarmee, Vojska spasa), a gdješto iz starogermanske mitologije i nordičke simbolistike. Nacionalsocijalistički pokret je takodjer jedan eksperimenat, koji se istom još nalazi in statu fieri; dakle neko prolazno stanje. Odnošaj (ili bolje rekući skrajno poremećenje ravnovjesja izmedju S- i I-načela), kako ga je stvorio nacionalni socijalizam (Hitlerizam) u Njemačkoj izgleda ovako:

U s t a v — u demokratskoj državi »permanentna volja naroda« — Hitler je razbio. U Njemačkoj — sadanjem »Trećem Reichu« — nema nikakvoga ustava, nego prema izjavi generala Göhringa (pruskoga ministra pretsjednika — po volji Hitlera) vrijedi »Der Wille des Führers (Hitler) ist Gesetz«, a mogao je lako dodati riječi »und Verfassung« t. j. i ustav.

Hitler je nadalje bacio i parlamenat u muzej. Time je I-načelo ostalo bez svoga pretstavnika i kontrole, a »individualna sfera« ostade bez zaštite i bude izvrgnuta izravnomu utjecaju hipertrofiranoga S-načela i Prokrustovoj postelji »Gleichschaltunga« (izjednačivanja). Tomu »Gleichschaltungu« već su podvrgnute politička, kulturna i socijalna strana »individualne sfere«, pa sada još samo ekonomska strana »individualne sfere« stoji netaknuta. Stavi li se još i ova pod pritisak »Gleichschaltunga«, onda kvalitativno prestaje razlika izmedju hitlerizma i boljševizma, pa preostaje još jedino razlika u kvantitetu pritiska.

Ali svako neravnovjesje izmedju S- i I-načela izaziva reakciju pritisnutoga načela. Hitlerizam nosi u sebi klicu reakcije potlačenoga I-načela. Hoće li ta buduća reakcija imati za posljedak monarhiju ili republiku, to

* Hitler je dobio vladu u ruke od Hindenburga nakon pobjede kod izbora. Iza toga dao si je od parlamenta podijeliti ovlast, da četiri godine eksperimentira. Sve to nije revolucija. Istom poslije toga počimaju neustavni akti — ali odozgo! A to opet nije revolucija nego državni udar (Staatsstreich, coup d' Etat).

Digitized by Google

je sa znanstvenoga gledišta bez važnosti, ali prema tendenciji (zakonu) razvoja države, imala bi to biti autoritativna demokratska država bilo monarhične bilo republikanske forme.

Zaključne pripomene.

Prvi posljedak ove naše rasprave jest spoznaja, da razvijanje država znači u bitnosti: uravnoteživanje sila izmedju S- i I-načela. To se vidi odatle, što sve države imadu tendenciju, razvijati se u smjeru prema idealnomu ravnovjesju obiju načela. Tako stoji stvar objektivno, ali ne subjektivno sa stanovišta S- i I-načela. Oni si nisu svijesni niti toga, da njihova medjusobna borba znači razvijanje, niti su si svijesni tendencije, ni smjera toga razvijanja; a pogotovo im je daleko od svijesti i namjere kakovo ravnovjesje. Baš protivno! Potlačenomu načelu je namjera, da u borbi svoga protivnika pobijedi, skrši, upokori, podvrgne. I zato se razvoj država dogadja skokovima iz jedne skrajnosti u drugu. Najprije pretstavnik S-načela pribere sve vlasti u svoju ruku (despocija). Onda ovomu preotme sve vlasti pretstavnik I-načela (sredovječna reprezentativna monarhija). Nakon toga opet predju sve vlasti u ruke pretstavnika S-načela (apsolut. policajna monarhija). A zatim opet sve vlasti preotme pretstavnik I-načela (parlamentarna demokracija). Ti skokovi u skrajnosti se opetuju tako redovito, da bi se na prvi pogled moglo pričinjati, kao da je to neki prirodni zakon razvoja države. Ali slučaj sa konstitucionalnom monarhijom je razbio tu prividnost. Ova forma države je kompromis, koji je nastao iz borbe medju demokracijom i autokratskim apsolutizmom, gdje ni jedan protivnik nije mogao skršiti drugoga. I taj kompromis je prvi slučaj, gdje je borba izmedju S- i I-načela svršila nekim uravnoteživanjem, nekim praktičnim ravnovjesjem. Time je pružen dokaz, da je uravnoteživanje uopće moguće. Dalji korak odatle je spoznaja, da je takovo uravnoteživanje moguće borbom — i bez krvi.

Dalji posljedak ovoga istraživanja je spoznaja, da je uzročnik svakoga pokreta i borba u državi — individuum. Ali sam individuum nije si obično svijestan dalekosežnosti svoje — subjektivno uzeto — tjesnogrudne i kratkovidne borbe. On se bori samo za svoju »individualnu sferu«. Ovo je pak pojam, koji sadržaje sve težnje i ciljeve duševnoga i materijalnoga, javnoga i privatnoga života idividua. Ali najveći dio tih težnja i ciljeva je moguće polučiti samo u državi, te uz njezinu aktivnu ili pasivnu pomoć. Odatle težnja individua, da i sam utječe na uredjenje i upravu države. Odatle onaj vječni i neprekidni uzajamni utjecaj države na razvoj »individualne sfere«, te utjecaj ove na razvoj države.

Taj uzajamni utjecaj opaža se u činjenici, da u raznim formama države (dakle kod različitih podjelbi vlasti izmedju S- i I-načela) imadu individualne sfere različitu strukturu t. j. manje ili više različiti sadržaj. Taj odnošaj izmedju forme države i strukture individualne sfere u jednu ruku, pa onda odnošaj izmedju samih individualnih sfera, jesu pojave, koje do sada nisu teoretski proučene. Zato ne znamo, nego tek nagadjamo, da tu postoje neke stalne tendencije, pravila, ako ne čak i neki zakoni, po kojima se to dogadja. To su pojave, koje ne zanimaju samo državopravnu nauku, nego i ekonomsku, sociologiju, a možda i psihologiju. Kada bi se sve te pojave znanstveno proučile, moglo bi se očekivati, da bi se mogla naći pravila,

Digitized by Google

prema kojima bi se razvijanje države, odnosno uravnoteživanje vlasti izmedju S i I, te odnošaj izmedju individualnih sfera i države, moglo u zgodan čas zgodnim načinom provadjati bez nasilja i krvoprolića, kako se je to uvijek dogadjalo do sada. Ova naša studija ima tek čednu svrhu, da pobudi na razmišljanje i potakne na pokus istraživanja u ovom smjeru.

Praktična svrha teoretskoga proučenja svih tih pojava je: eliminiranje iz procesa uravnoteživanja sila izmedju S i I — svakoga nasilja i krvoprolića, državnih udara, revolucija, atentata. Kada se pronadju pravila uravnotežavanja, onda postaju suvišni eksperimenti sa svim mogućim sredstvima.

Pri tomu nameće se samo po sebi pitanje: gdje i kako započeti? Tu se logički i prirodni odgovor nadaje sam od sebe: Prvi uvjet i preduvjet jest, da S- i I-načelo imadu svoje pretstavnike. A drugi uvjet je, da ti pretstavnici budu neodvisni jedan od drugoga pri svojem postanku i na svojem prirodnom području. To jest, pretstavnik S-načela stvara vladu i upravni aparat neodvisno od parlamenta. S druge strane I. načelo stvara si pretstavnika (parlamenat) neodvisno od pretstavnika S-načela i njegove vlade i upravnih organa, te vrši isto tako neodvisno svoju prirodnu zadaću — kontrolu. Sva kasnija kooperacija, ovako neodvisno stvorenih pretstavnika S- i I-načela može se u ustavu urediti, a politička strana »individualne sfere« proširiti prema političkoj zrelosti pučanstva. U parlamentarnim demokracijama, kraj svega naklapanja o suverenosti naroda, imade taj narod (izbornici) jedino to pravo, da bira zastupnike, a poslije toga do budućih izbora rade zastupnici, što hoće, ne pitajući dalje narod ni za što. Drugdje opet vrši narod izravno suverena prava (n. pr. u Švicarskoj pri sankcioniranju ili mijenjanju ustava, potvrdjujući ili zabacujući referendumom jur prihvaćene zakone).

U prvom slučaju imade p r e t s t a v n i k I-načela (parlamenat) vrlo širok politički djelokrug, dočim n o s i o c istoga načela t. j. »individualna sfera« ima vrlo ograničeni politički djelokrug. U potonjem pak slučaju (u Švicarskoj) imade pretstavnik I-načela (parlamenat) za toliko ograničenu sferu, u koliko nosioc (individualna sfera) imade proširen djelokrug (kompetenciju).

Iz svega ovoga se vidi, da tu predleži još široko neobradjeno polje za znansvteno proučavanje. Tu je najprije odnos (ravnovjesje) izmedju pretstavnika S- i I-načela. Onda odnošaj S- i I-pretstavnika spram individualne sfere, a onda široko polje odnošaja individualnih sfera medju sobom. Danas praksa tapa nesigurno, oprezno u nekoj tmini, odvažujući se na razne — na površni pogled »smjele« — eksperimente na gotovo svim tim područjima (u Evropi, Britanskoj imperiji i USA), jer sve to nije dovoljno ili upravo nikako teoretski istraženo i proučeno. Ali kada se jednom svi ovi odnošaji temeljito istraže i znanstveno prouče, postat će suvišnim i nepotrebnim sva nasilja i krvoprolića, sve političke i socijalne revolucije, da se poremećenje ravnovjesja, te interesi cjelokupnosti i individualnosti dovedu u potrebno ravnovjesje i sklad. Tada će se znati unaprijed, kakova struktura individualne sfere odgovara kojemu tipu države, odnosno kakov tip države (podjela vlasti izmedju S i I) odgovara stanovitoj strukturi individualne sfere. Za ovakove praktične posljetke isplati se trud teoretskoga istraživanja.

Digitized by Google

Pariški pakt i naše ustavno pravo

Napisao dr. Lederer Željko.

Sve od osnutka Društva naroda pa do god. 1928., t. j. do ratifikacije pariškoga pakta važilo je načelo, da je pravno dopušten tek obrambeni, duelni i sankcionalni rat. Općeniti je bio uslov za pravnu dopustivost rata, da predleže svi formalno-pravni preduslovi prije, nego što je koja država počela da ratuje. Već je u to vrijeme važilo načelo, da je kriva ona država, koja je započela rat na jedan formalno protupravan način. No pored ovih propisa rat je kao jedan od načina rješavanja medjunarodnih sukoba još uvijek bio dopušten, i ako je diplomatski bio valjano pripremljen, pojedini rat ne bi morao da stvori za državu, koja ga vodi, nikakav prejudicij. Država je mogla da priznaje, da ratuje, dakle i da oglasi rat, a da iz ovoga priznanja za nju ne bi nastale nikakove štetne posljedice; štoviše imala je izvjestan interes, da svoje vojne operacije pravno kvalificira kao rat, da ih opravda, da izbjegne objedi protupravne povrede teritorijalnoga integriteta, koja je napose od stupanja na snagu pakta Društva naroda osjetljivo kažnjiva. Ovu pravnu kvalifikaciju dobio je rat oglašenjem rata. U tom smislu oglašenje[1]) rata je svečani akt pojedine države, kojim ona izjavljuje na propisani način, da prema drugoj kojoj državi iz razloga, koje navodi, želi, da primijeni oružanu silu na pravom propisani način.

Oglašivanje rata odavno je poznato i nastalo je na religioznoj osnovici. U novom vijeku sukobljuju se dva shvaćanja, kontinentalno i anglosaksonsko, (kojemu se god. 1860. pridružio Piemont, god. 1866. Prusija, a Japan god. 1894—5. i 1904.). Haškoj konferenciji od god. 1907. francuska je delegacija predložila konvenciju: »Stranke ugovornice priznaju, da medju njima ne mogu da počnu neprijateljstva bez prethodne nedvojbene objave rata, bilo u formi motiviranoga oglasa rata bilo u formi ulitimatuma s uvjetovanim oglasom rata« (čl. 1. conv. III.). Ova konvencija nije ratifikovana uslijed anglosaksonske opozicije i njenog argumenta, da svakomu oružanomu sukobu prethodi izvjesno vrijeme napetosti i vojnoga pripremanja. Ipak je to načelo obdržavano i poslije toga neuspjeha od god. 1907.[2]), i, kako to izlaže Mirkine-Guetzévitch[3]) uvršteno u sve poslijeratne ustave.

Smisao ovoga oglašivanja je potreba pravnoga povezivanja onih povreda medjunarodnoga prava, kojim se oglašenje argumentiralo sa državnopravnim aktima, jer je, ma kako slaba bila moć zakonodavstva, ovo već na temelju svojih financijskih prava, a i zbog nadzora ograničenja osnovnih prava gradjana tražilo, da još i ovdje država ostane pravna država. U ovoj

[1]) Moramo da upozorimo na nedostatke naše terminologije. Za pojam déclaration de guerre, odnosno za isto tako jasne izraze drugih jezika mi imademo nekoliko: objavljivanje, najavljivanje, naviještanje. Ne ulazeći u raspravljenje, koji izraz jezično najviše odgovara pojmu, držimo, da treba usvojiti upravo onaj izraz, kojim se naša teorija i ne služi, t. j. »oglašivanje«, s razloga, što je taj izraz upotrijebljen u našim ustavima.

[2]) Postoje tek ovi izuzeci: Bugarska napala je na Srbiju bez oglašenja i 1913. i 1914. U svjetskom ratu nije bilo oglašenja rata između Austro-Ugarske i Japana, te Rusije i Turske.

[3]) B. Mirkine-Guetzévitch: »Les nouvelles tendances du droit Constitutionnel«. Paris 1931. str. 72; a i u Révue Politique et Parlementaire 1929. jullet str. 115 i slij. pod naslovom »La procédure constitutionelle de déclaration de guerre

Digitized by Google

konstrukciji daje medjunarodno pravo ratu propise i glede samoga načina započinjanja i glede samoga načina, kojim će biti vodjen.[4]) Prema tome je rat jedno pravno stanje, t. j. jedan od načina rješavanja medjunarodnih sporova, uredjen medjunarodnim pravom.

Ovo je pravno stanje moguće samo uz teoretsko usvajanje teze o ograničenju državnoga suvereniteta, i na toj osnovci je i u stvarnosti, a još pred nedugo vremena i Mirkine-Guetzévitch osnivao tezu o jedinstvenosti javnoga prava. Publicisti su u svojoj kritici starije teorije pošli od one definicije suvereniteta, po kojoj je to pravno stanje bez pravnih ograničenja.[5]) Priznanje obvezatnosti medjunarodnoga prava — vele — obara sam pojam suvereniteta i Politis poriče, da bi se pojam suvereniteta moglo upotrijebiti i u njegovoj relativnoj formulaciji kao »skup vlasti, koje su nužni atribut države za vršenje njenih funkcija i ostvarenje njene zadaće«, nego »pustivši po strani suverenitet, e da bi vidjeli stvarnost, uvidja se, da navodna nezavisnost država nije nego sloboda kretanja u granicama, koje pravo odredi, da je to izvjesna naročita nadležnost, koju posjeduju vlade(!) na osnovu medjunarodnoga prava« (l. c. str. 24). Time se Politis priklanja tezi o primatu medjunarodnoga prava,[6]) koju je kao prvi zagovarao Alfred Verdross, u raznim svojim djelima.[7]) No i on je u početku svoga rada[8]) zastupao tezu o primatu državnoga prava. Kelsen je konsekventno zastupao tezu o mogućnosti izbora izmedju primata medjunarodnoga i primata državnoga prava 1920. u djelu »Das Problem der Souveränität und die Theorie des Völkerrechts«, a 1933. u djelcu »Staatsform und Weltanschauung«.

Najradikalniji zastupnici teze o primatu medjunarodnoga prava su Krabbe, Léon Duguit, J. Spiropoulos[9]) i donekle N. Politis, Dok prva dvojica

---

[4]) Dr. V. A. Bačić: »Uvod u medjunarodno javno i ratno pravo« (1933. Beograd) s posebnim dodacima za medjunarodno ratno pravo, za rat na kopnu i za vazduhoplovno ratovanje.

[5]) To je donekle slobodan prevod rečenice: »C' est une notion exclusive de toute restriction«, kod Politis, Les tendeances nouvelles du droit international, Paris. 1927, str. 22.

[6]) Time je iz raspravljanja iščezlo, kao riješeno, dualističko gledanje, po kojem bi državno i medjunarodno pravo mogli biti suprotstavljeni kao usporedjeni pravni sistemi.

[7]) »Zur Konstruktion des Völkerrechts«, u Zeitschrift für Völkerrecht, 1914 str. 329 i slij. — »Die wölkerrechtswidrige Kriegshandlung und der Strafanspruch der Staaten«, Berlin. 1920. — »Die Einheit der rechtlichen Weltbildes auf Grundlage der Völkerrechtsverfassung«, 1923. Tübingen. — »Die Verfassung der Völkerrechtsgemeinschaft«, 1925.

[8]) »Zur Konstruktion des Völkerrechts«, no 1925 je Verdross pokušao, da u »Die Verfassung der Völkerrechtsgemeinschaft« (str. 118) dade dokaz primata medjunarodnoga prava. Po ovoj tezi važi ova definicija države »Die ausschliesslich dem Völkerrecht untergeordneten Staaten nennt man herkömmlicherweise »souveräne« Staaten. Suveränität ist also nur ein anderer Ausdruck für die ausschliessliche Völkerrechtsunmittelbarkeit«. Sadržajno je po ovoj teoriji pojam suvereniteta obilježen po Hatscheku: »Suverenitet je... prije svega pravo na samostalno organizovanje«. Sadržajno bi po tezi o primatu medjunarodnoga prava država bila funkcionalni izvor medjunarodnoga prava.

[9]) »Les normes du droit international s' adressent donc, non pas aux Etats souverains personnifiés, mais aux membres des Etats, et particulièrement aux gouvernants«. — Léon Duguit: »Traité de droit constitutionnel«. 1921, 2ème éd. str. 560 i slij. — Krabbe: »Die moderne Staatsidee«. — Politis: »Le problème des limita-

Digitized by Google

dolaze do tako radikalnih zaključaka na temelju osnovnoga preudešavanja pravnoga poretka, Politis i Spiropoulos proizlaze od studija medjunarodnoga prava. U logičkoj izgradnji temeljnoga načela o primatu medjunarodnoga prava, Politis ide za uspostavljanjem izravne pravne veze izmedju medjunarodno-pravne zajednice i pojedinca. Tako i kaže Politis (l. c. str. 69) o radikalnoj struji medjunarodnog prava: »Smatrajući pojedinca pravom svrhom svakoga prava, ona proglasuje nužnost, da se medjunarodno pravo demokratizira, stavljajući individuum u prvi red svojih subjekata.« Politis se nimalo ne žaca, da podje do posljednjih, utopističkih ali logičnih posljedica: da briše državu. Medjunarodnu zajednicu »tvore neposredno pojedinci razvrstani po nacijama. Slijedi, da ono, što se naziva medjunarodnim pravom nije ništa drugo nego li skup pravnih propisa, koji uredjuju odnose pojedinaca, koji pripadaju raznim nacionalnim skupinama . . .« (l. c. str. 76.; a str. 77.): »Kakav god bio socijalni ambijenat, u kojem se primjenjuje, pravo ima uvijek istu svrhu, imade uvijek u vidu čovjeka i ništa nego čovjeka.«

Spriropoulos označuje ta stremljenja naslovom »pojedinac je jedini destinatar propisa medjunarodnoga prava.« »Medjunarodno pravo ne odnosi se više na države, nego samo i jedino na pojedince. Subjekt medjunarodnoga prava nije više abstrakcija »država«, nego stvarnost »individuum« (str. 238). Jedino pojedinci mogu da budu destinatari propisa i subjekti medjunarodnoga prava, nosioci prava i obveza toga prava — i to kako u svojstvu državnoga organa tako u svojstvu običnih gradjana« (str. 239). Što se tiče definicije medjunarodnoga prava po toj novij doktrini, u kojoj država više nije prirodni destinatar, možemo je logički da formuliramo ovako: skup pravnih pravila, koja uredjuju odnose izmedju pojedinaca, koji pripadaju raznim političkim grupacijama« (str. 240).

Osnovica, i psihološka i znanstvena i politička, toga stava je naročito procjenjivanje države, značajno za poslijeratne godine, u kojima je još u cijelosti vladalo demokratsko shvaćanje. A to i države, kako to slijedi iz predhistorije onih riječi, da može da postane članom Društva naroda »any fully self governing state«, kojim se u stvarnosti mislilo samo na države sa odgovornim vladama, dakle sa demokratskim uredjenjem.[10]) Nego iste se crte zrcale i u nacrtu organizacije svijeta: ona je zajednica ravnopravnih država sa jednim forumom, koji će rješavati sukobe, po mogućnosti u svojstvu svjetskoga suda, kao prvoga koraka razvoja k svjetskoj državi. Demokratska teorija je tek vrlo nerado priznala političku opravdanost stalnih sjedišta u vijeću Društva naroda, i ništa joj nije stranije od shvaćanja vijeća

tions de la souveraineté«. — J. Spiropoulos: »L' individu et le droit international«, 1929. V. str. 195—269.

[10]) Schrücking-Wehberg: »Kommentar der Völkerbundsatzung«, str. 181. Ma da je ovo stanovište i pretstavljalo logičnu posljedicu temeljnoga načela o primatu medjunarodnoga prava, ipak se praksa ovoga nije nikada držala, pozvavši medju »pračlanove« Društva i, tada apsolutistički, Siam i primivši kasnije u svoje članstvo i isto tako apsolutističku Abesiniju. A ni tvorci nisu išli tako daleko, da bi otstupanje od demokratskoga ustava smatrali razlogom gubitka članstva u Društvu naroda, (barem bi takovo shvaćanje došlo u sukob s jasnim propisom čl. XVI. — Verdross: Völkerrechtsverfassung, str. 120), te je Italija ostala članica i poslije »pohoda na Rim«.

Digitized by Google

kao kakovog direktorija, odnosno konkretnoga talijanskoga prijedloga pakta u četvero.

Jedan praktični primjer takove demokratizacije iznosi raniji poslanik USA u Londonu Alanson B. Houghton o obligatorno referendarnom oglašivanju rata. Pojedinac postaje na taj način čimbenik medjunarodnoga prava.[11])

S druge strane iznosi se mnogo praktičniji zahtjev, da medjunarodno pravo postane jamac pojedinih individualnih prava. Ova je ideja dobila konkretne forme s jedne strane u ugovorima o manjinama (o kojima će još biti govora) i u nacrtima Andreja Mandelstama, koji na raznim kongresima medjunarodnih instituta iznosi svoju »Deklaraciju medjunarodnih prava čovjeka«[12]) »U svakom slučaju treba da države prije svega sklope ugovor, kojim se obvezuju, da će proglasiti nepovredivost izvjesnoga broja, naročito nabrojenih prava. Treba u isto vrijeme stvoriti instancije, pred kojim će pojedinci da tuže svoju vlastitu državu. Obziri na praktičnost morat će da odrede oblik, koji treba dati tomu postupku. Možda će se i morati tražiti, da dotično lice prodje niz nacionalnih instancija prije, nego što će da apelira na medjunarodnu instanciju« (Spiropoulos, l. c. str. 265).

Pitanje o ispravnosti teze o primatu medjunarodnoga prava može da ostane jedno teoretsko pitanje, koje izbjegava svaki empirijski preispit, (Spipoulos, str. 215), ali pitanje praktične primjene mora da se podvrgne jednomu empirijskomu nadzoru. Sa toga pako gledišta vrijedi tvrdnja, da ova teza živi i pada sa ustavnim provedenjem svojih zahtjeva: pojedini ustavi treba da prihvate pojedine propise medjunarodnoga prava, t. j. zahtjev o nepovredivosti individualnih prava.

Od interesa će biti prije svega ustanoviti, gdje i kako su ustavi (u formalnom smislu riječi) prihvatili pojedine propise medjunarodnoga prava, dakle u koliko su ustavi dopustili, da medjunarodno pravo izvrši kakov utjecaj na organizaciju vrhovnih državnih organa, na njihove medjusobne odnose, atribute, djelovanje i eventualne granice njihove vlasti prema gradjanima. Moguća su četiri stepena:

1. medjunarodno-pravni propis veže ustavotvorca;
2. medjunarodno-pravni propis ušao je u ustav, ne veže ustavotvorca, ali veže zakonodavca;

---

11) Vidi o tim Houghton-ovim idejama: »The New Republic«, 1928, str. 342. i Federal Council Bulletin.

12) Ima nekoliko pokušaja, da se u obliku svečane deklaracije normiraju osnovna prava čovjeka i da im se dade sav autoritet medjunarodnoga prava. Najviše je zasluga u tom poslu formuliranja stekao Andrej Mandelstam, koji sve od 1927. god. (kad je po prvi put iznio svoj nacrt »Deklaracije medjunarodnih prava čovjeka« pred komisiju za manjinska pitanja Medjunarodne diplomatske akademije) svakom zgodom tu ideju širi, te 12. X. 1929. Institut za medjunarodno pravo na svojem zasjedanju u New-Yorku prihvati njegov nacrt, a poslije toga ga prihvatiše i Medjunarodna liga za prava čovjeka, Unija udruženja za Društvo naroda. Taj je nacrt izdan i u publikaciji »Za prava čovjeka«, Zagreb, 1931. — Haitijska delegacija je predložila taj nacrt u izvodu 14. skupštini Društva naroda. Ovo, kao i cijeli Mandelstamov rad imade svoju političku pozadinu. Mandelstam, i unatoč netočnoga naziva, formulira osnovna prava, koja bi svaka država morala poštivati, i ustanovljuje medjunarodne sankcije, ali ni njemu se ne radi o formulaciji specifično medjunarodnih prava.

Digitized by Google

3. medjunarodno pravo, po slovu ustava, je pozitivno pravo dotične države, ne vezuje dakle niti ustavotvorca niti zakonodavca, ali veže izvršne organe;

4. medjunarodno pravo nema nikakav odredjeni položaj u hijerarhiji pravnih propisa.

Bit će od interesa u toj vezi ispitati, koja su prava pojedinca medjunarodno-pravno ustanovljena i koja shvaćanja postoje u pitanju rješenja sukoba izmedju medjunarodnoga i državnoga prava.[13])

Ad 1. — Od medjunarodno-pravnih propisa vežu jedino ustavotvorca država-potpisnica ugovora o garanciji manjinskih prava a i te pretežito samo u odnosu spram manjina time, da samo manjine imadu pravo pritužbe na vijeće Društva naroda, a nikako nemaju to pravo pripadnici većine ni u slučaju, da iz toga ugovora crpu izvjesna prava. Čl. 1. takovoga ugovora sa Poljskom od 28. VI. 1919. glasi: »Poljska se obvezuje, da će odredbe čl. 2—8 ovoga poglavlja (= manjinska prava) biti priznate kao osnovni zakon time, da nikakav zakon niti uredba niti kakova zvanična mjera ne smiju da dodju u opreku s tim propisima, i s time, da nikakav zakon niti uredba niti kakova zvanična mjera ne mogu da budu jači.« Čl. 2.: »Poljska vlada se obvezuje, da će svim stanovnicima podijeliti punu i potpunu zaštitu života i slobode ne praveći razlike po vjeri, narodnosti, jeziku, rasi ili rodjenju. Svi će stanovnici Poljske imati pravo slobodnoga vršenja, i privatnoga i javnoga, svake vjere (foi, religion ou croyance), u koliko će ovo da bude u skladu s javnim poretkom i dobrim običajima.« Čl. 7.: »Svi poljski državljani su jednaki pred zakonom i uživat će ista gradjanska i politička prava bez obzira na rasu, jezik ili vjeru. Razlika u vjeri (religion, croyance, confession) ne smije da škodi ni jednome poljskome državljaninu u uživanju političkih i gradjanskih prava, napose kod pristupa javnim službama, funkcijama i častima ili vršenja zvanja i privrede.« — Ovdje sadržana individualna prava nisu najšira poznata individualna prava u medjunarodnom pravu, jer su šira prava pojedinca, da on sam, dakle ne samo kolektivno, ustane tužbom protiv koje države pred kojim medjunarodnim forumom, kao 1907.—1917. pred Centralno-američkim sudom medjunarodne pravde, i na osnovu mirovnih ugovora od god. 1919.—1920. pred mješovitim arbitražnim komisijama.

13) Vladajuće mišljenje izriče dr. Walter Jellinek ovako: »Allerdings wohnt den völkerrechtlichen Bundungen des Reiches insoferne eine gewisse Schwäche inne, als sie für das innere Recht nur das Dürfen, nicht das Können des Reiches einschränken. Die völkerrechtswidrige Verfassungsänderung ist für die deutschen Bürger, Behörden, Gerichte verbindlich, und nur nicht für das internationale Gericht oder den Völkerbundesrat, die über den Streitfall zu entscheiden haben« (Grenzen der Verfassungsgesetzgebung. Berlin, 1931). Moglo bi se očekivati, da će se kod jednoga toliko uvjerenog pobornika teze o primatu medjunarodnoga prava, kao što je to Verdross naći druge misli. On piše 1928: »Es steht daher nichts im Wege, dass auch völkerrechtswidrigen Staatsakte mit Rechtskraft ausgestattet sind und bleiben, solange sie nicht auf Grund völkerrechtlicher Regeln in einem bestimmten Verfahren aufgehoben werden...«. U ovom pitanju medjunarodno pravo se brže razvilo i od same internacionalističke teorije, budući da prema čl. 2. argentinskoga pakta (protiv rata, o nenapadanju i pomirivanju) i prema rezoluciji, kojom je skupština Društva naroda primila Lyttonov izvještaj, ipso facto nastupa ništavost postignutoga protupravnoga učinka. Treba bez Verdrossovih rezerva prihvatiti njegovu tezu: »Völkerrecht bricht staatliches Recht«.

Digitized by Google

Ad 2. — Od medjunarodno-pravnih propisa, koji su ušli u pojedine ustave, obradio je Mirkine-Guetzévitch u pojedinim iako vrlo kratkim poglavljima ustavna priznanja općih načela medjunarodnih prava„ ratifikacije medjunarodnih ugovora, postupak oglašivanja rata. (O tome bit će još podrobnije govora).

Ad 3. — Čl. 4. vajmarskoga ustava glasi: »Die allgemein anerkannten Regeln des Völkerrechts gelten als bindende Bestandteile des deutschen Rechts.« Analogne propise sadržavao je i estonski ustav i prvi austrijski ustav u čl. 9., no nema ga u ustavu od 1. V. 1934.[14])

Ad 4. — Medjunarodno pravo nema nikakav odredjeni položaj u hijerarhiji pravnih propisa, ali ipak može da dodje do primjene bilo uslijed prakse sudova, kao u Sjedinjenim državama Amerike,[15]) bilo uslijed kojega specijalnoga zakonskoga propisa poput čl. 142. našeg zakona o ustrojstvu vojske i mornarice: »Pojam ratni brod utvrdjen je medjunarodnim deklaracijama.«[16]) Odavde i slijedi, koliko je problematično pravo pojedinca, da svoja prava, koja potiču iz medjunarodnoga prava, traži pred kojim domaćim sudom države, čiji je državljanin. Ovakav bi zahtjev mogao sud da stavi u neugodan položaj, da cijeni o »medjunarodnoj-pravnoj ustavnosti« kojega domaćega zakona. Po našem pozitivnom pravu takova dilema ne bi postojala s razloga, što jasni propis čl. 109. VU i čl. 100. SU upućuje sudove, da sude po zakonu, te je što više, pače i Slobodan Jovanović poricao sudovima pravo, da cijene o ustavnosti zakona. Prema tome naši sudovi u slučaju sukoba ustava i zakona ne smiju da slijede jače kvalifikovani zakon, t. j. ustav.[17])

Bit će od interesa ispitati, u kojoj mjeri pojedini ustavni tekstovi usvajaju pacifističke propise medjunarodnoga prava. Bilo bi logično, da je pacifistična propaganda upravo ovdje najjače uprla, i mogli bi pretpostaviti, da ako igdje a onda upravo ovdje mora da se pokaže prinudna snaga medjunrodnoga prava, jer, bez sumnje, je medjunarodni mir najveće pravno dobro medjunarodnoga prava i najveći interes medjunarodne zajednice. S druge strane rat zadire u najvažnija pravna dobra pojedinca (njegov život i imetak) a i države. Postavljamo konkretno pitanje: koja je ustavno-pravna snaga propisa, koji imaju da služe čuvanju mira. To su, da spomenemo samo one,

[14]) No njemačka je teorija oduzela sav učinak čl. 4. WU: svi su referenti, pa i ministri naglašavali pred odborom Ustavotvorne skupštine, da se nacionalnim pravom imadu smatrati tek općenito priznata pravila medjunarodnoga prava, dakle tek ona, koja bude priznala Njemačka sama. Drugim riječima, izvršna vlast bude cijenila, da li će sudska vlast primijeniti koji pravni propis. Za čudo Verdross brani to njemačko stanovište (»Einheit...« str. 117.) i nasuprot Kelsenu, koji je (»Die Verfassungsgesetze der Republik Österreich«, 5. Teil, 1922, str. 74. i slijedeće), znajući, da je odnosni propis austrijskog ustava tek preuzet iz njemačkog ustava, ipak tvrdio, da je bez važnosti, priznaje li Austrija koji inače općenito priznati propis medjunarodnoga prava, koji postaje austrijsko pravo (i onda ako se ne bi svidjelo izvršnoj vlasti). No i Walter Jellinek piše (l. c. str. 6) o čl. 4. WU: »Der Satz ist aber nur eine Umformungsnorm und steht in keinem Zusammenhang mit der Geltung des Völkerrechts, als einer dem Reiche gegenüber heteronomen Normenmasse. Auch nach seiner Streichung bliebe das Reich völkerrechtlich an die Normen des Völkerrechts gebunden, auch in der höchsten, der Verfassungsgesetzgebung«.

[15]) Politis, l. c. str. 60.

[16]) Bačić, l. c. str. 4 i slijed.

[17]) Dr. Ivo Krbek, »Upravno pravo«, I. Zagreb, 1929, str. 50. N. 13.

Digitized by Google

koji su pozitivno pravo naše države: obaveza oglašivanja rata, pakt Društva naroda, pariški pakt, londonska konvencija o definiciji napadača,[18]) pojedini bilateralni ugovori o arbitraži, pomirivanju i sl., jer pretstavljaju nužne formalne pretpostavke za opravdanje rata. Iz istoga razloga i u njihovim granicama morat ćemo ovamo da ubrojimo i konvencije o uzajamnoj pomoći i obrani.

Ovdje dolazi do izražaja sam značaj spomenutih medjunarodnopravnih propisa: Budući da se svi ti propisi odnose na formalno, postupovno normiranje rata i njegovih preduslova, a ne govore nigdje o tome, da li i kada rat može da bude materijalno opravdan, to se i ustavne organe može da sili jedino na obdržavanje forme, te ustavi u tom smislu i ne mogu da imadu iscrpnije materijalno-pravne propise. Iako bi ustavi i te formalnopravne propise mogli da reproduciraju in toto, ipak se gotovo uvijek ograničuju na općenite propise, prepuštajući vrhovnim državnim organima, da se u svojem postupku drže propisa medjunarodnoga prava, i vidjet ćemo, da ti propisi znadu, da budu i odviše lakonički. No svakako treba imati u pameti, da velik dio krivnje na tom nedostatku leži na samom medjunarodnom pravu, koje je jednostrano, t. j. pretežito formalno-pravno razvijalo, pustivši po strani materijalno-pravna pitanja.[19])

Prije pariškoga pakta ustavi su općenito dozvoljavali ratovanje. Kao izuzetak može se navesti tek čl. 88. staroga brazilijanskoga ustava, koji je tek nedavno stavljen van snage i koji, prihvaćajući izvjesna načela revolucionarnih francuskih ustava od god. 1791. i 1793. propisuje: »Sjedinjene države Brazilije ni u kojem slučaju ne će učestvovati u kakovom osvajačkom ratu, niti izravno niti neizravno, niti po vlastitoj inicijativi niti u smislu kakovog saveza s kojom drugom državom.«

Prije pariškoga pakta pojedini su ustavi propisivali ne samo dužnost oglašivanja rata i postupak kod toga, nego su i pozitivno zakonodavstvo i napose zadiranje u individualna prava uvjetovali postojanjem rata. Rat se smatralo jednim pravnim stanjem medjunarodnoga prava i o tome se vodilo računa, te je rat i u državno-pravnom pogledu bio jedno pravno stanje u oštroj opreci prema stanju mira t. j. stanju, u kojem izvršna vlast nije mogla da zadre u individualnu sferu slobode preko zakonskih ovlaštenja. Iz toga slijedi, da je relativno najpotpunije prihvaćena obveza oglašivanja rata.

Mirkine-Guetzévitch je pokušao, da svrsta ustavno-pravna razradjivanja obveze oglašivanja rata u ovim kategorijama:

1. oglas rata spada u nadležnost izvršne vlasti uz prethodno odobrenje zakonodavne vlasti. (Poljski prvi ustav, čl. 50., Estonska § 60., Finska § 33., Grčka čl. 83., Irska čl. 49.);

2. oglas rata je pravilan akt zakonodavne vlasti. (Njemačka čl. 45., st. 2. Tako već čl. 54. francuskoga ustava od 1793.);

3. oglas rata uslovljen je specijalnim postupkom zakonodavne vlasti. (Č. S. R. § 33. traži kvalifikovanu većinu od tri petina. Prvi austrijski ustav čl. 38. u vezi s čl. 40. st. 2, novi ustav ima propis u čl. 52.: »Der Staatsrat, der Bundeskulturrat, der Bundeswirtschaftsrat und der Länderrat treten als

[18]) Ovu je konvenciju ratificirao kralj, dne 19. VI. 1934. a na osnovu čl .65. SU. — Dr. Željko Lederer: »Značenje londonske konvencije o definiciji napadača«, Mjesečnik, 1934, str. 195 i slijed.

[19]) Lederer, l. c. str. 202.

Digitized by Google

Bundesversammlung in gemeinsamer öffentlicher Sitzung zur... Beschlussfassung über eine Kriegserklärung...«.

U našem ustavnom pravu oba ustava usvajaju isto rješenje: »Kralj pretstavlja državu u svima njenim odnosima sa tudjim državama. On oglašuje rat i zaključuje mir. Ako zemlja nije napadnuta, ili joj rat nije oglašen od koje druge države, za oglas rata potreban je prethodni pristanak Narodne skupštine (odnosno Narodnog pretstavništva. Čl. 51. VU, čl. 31. SU).[20]) Prema tome predleži rješenje slično onoj gornjoj kategoriji pod 1. time, da su po našem ustavu prava kraljeva uvijek šira od prava izvršne vlasti u drugim državama. No pored ovih ustavnih odredaba o obvezi i načinu oglašivanju rata sadržavaju ustavi propise državno-pravne prirode, koji stvaraju ustavne pretpostavke državno-pravnoga provedenja oglašenoga rata u život. Ovi propisi ne pripadaju medjunarodnomu pravu, ali njihovo pokretanje je ipak uslovljeno medjunarodno-pravnim djelima, i stoga držimo, da ih se s pravom može nazvati refleksima odnosnih propisa medjunarodnoga prava. Od takovih refleksnih prava poznavao je VU tek čl. 127.: »U slučaju rata ili opće mobilizacije može Narodna skupština za cijeli državni teritorij, a za slučaj oružane pobune za pojedini njen dio, naročitim zakonom privremeno obustaviti ova prava gradjana: pravo udruživanja, zbora i dogovora, slobodu kretanja, nepovrednost stana, pisama i telefonskih saopćenja. Na isti način može se ograničiti sloboda štampe za slučaj oružane pobune u dotičnom dijelu države.«[21])

Prema tome su ratno-pravni propisi ustava (u formalnom smislu riječi) ili konstitutivni izražaji medjunarodno-pravnih načela ili refleksi tih konstitutivnih norama.

No ustavno pravo u materijalnom smislu tvore pored navedenih propisa formalnog ustava još i izvjesni drugi zakonski propisi, a teoretski i propisi uredaba i običajnoga prava. U odnosu spram medjunarodnoga prava mogu da ta nacionalno-pravna vrela budu s istim u suglasnosti ili u protivurječnosti, te bi ih se i prema tome moglo sistematizirati. No ovakovo je razradjivanje izlišno s razloga, što su moguće samo dvije alternative, od kojih je svaka samo dosljedno razradjivanje jednoga osnovnoga načela, koje medjunarodno pravo priznaje ili ne priznaje. Od toga i zavisi i suglasnost i nesuglasnost time, da se djelomičnu suglasnost ima smatrati negacijom obvezatne naravi medjunarodnoga prava. Prema tome bilo bi svrsishodnije razvrstavanje prema objektu propisa:

1. Propisi o odnosu prema drugim državama. Ovamo ulaze propisi medjunarodnoga prava;

2. Propisi u odnosu prema državljanima. Ti su odnosi:

a) u vidu dužnosti lične službe, vojne i nevojne naravi,

b) u vidu dužnosti lične ekonomske službe.

---

[20]) Služit ćemo se kraticama: VU za ustav kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, od 28. VI. 1921.; SU za onaj od 3. IX. 1931.; ZUV za zakon o ustrojstvu vojske i mornarice od 1929.; ZAV za zakon o administraciji vojske i mornarice od 1929.; WU za ustav Njemačke od 11. VIII. 1929.; AU za ustav Austrije od 1. V. 1934.; PP za pariški pakt iz 1928.; PDN za pakt Društva naroda.

[21]) Pravo suspendiranja nepovredivosti tajne pisama, telegrafskih i telefonskih saopćenja ponovljeno je u čl. 17. st. 1. VU. — SU poznaje pored potonjeg propisa u svojem čl. 17. st. 1. još i propis čl. 118.

Digitized by Google

Medjusobni odnos propisa ovih dviju skupina je alternativan: ili propisi državnoga prava zavise od onih medjunarodnoga prava ili ne zavise. U našoj ustavnoj povijesti zastupane su obje alternative.

Za režima VU važilo je načelo zavisnosti državno-pravnih propisa, t. j. čl. 51. i 127. zavise od medjunarodnoga prava, jer da oni dodju do primjene, treba da postoji stanje rata ili mobilizacije,[22]) a rat je jedno specifično medjunarodno-pravno stanje, koje je kralj takovim, pro foro interno, oglasio ukazom, a na temelju nekog medjunarodno-pravnog akta (ultimatuma, oglasa rata) ili djela n. pr. povrede granica. Ne će dostajati ni takav kraljev ukaz za slučaj, da nema napadaja sa strane koje druge države, te će biti potrebno zatražiti saglasnost Narodne skupštine.[23]) Saziv parlamenta isto je toliko potreban i za donošenja zakona o suspenziji ustavnih prava gradjana po čl. 116. VU[24]) i ograničenja slobode štampe.[25]) Pošto je na ovaj način uredjen pravni režim za vrijeme rata ili mobilizacije, zakonodavne funkcije Narodne skupštine su u glavnom iscrpljene, i ona od svojih

---

22) Ovo važi napose za čl. 127. VU s razloga, što pojam rata u tom članu mora da je istovjetan s onim u čl. 51. istoga dokumenta (nije moguće tumačiti jedan pravni propis onamo, da je u protivurječnosti s istim izrazom upotrebljenim na drugom mjestu istoga dokumenta), a kako ovaj, prema tadašnjem stanju medjunarodnoga prava, označuje jedno pravno stanje, to je i primjena čl. 127. VU uslovljena postojanjem istoga toga medjunarodno-pravnoga stanja, a povrh toga još i državno-pravnom deklaracijom toga (čl. 51). Prema tomu postoji zavisnost državno-pravnih propisa od onih medjunarodnoga prava. Obzirom na tadašnje stanje medjunarodnoga prava, pojam »rat« u čl. 51. i 127. je pravni pojam, oznaka jednoga pravnoga stanja.

23) Dr. Laza M. Kostić veli u svojem »Komentaru Ustava«, Beograd 1931, str. 96, da je »pristanak potreban« i ne razlikuje prema tekstu ustava, i u tome otstupa, držim, posve neopravdano od svog uzora Slobodana Jovanovića, (Ustavno pravo, Beograd, 1924, str. 261). Kostić veli: »u praksi je teško pretpostavljati, da će parlamenat neke države prethodno rješavati o jednom ofanzivnom ratu«. Ne smije se zaboraviti, da PDN pod izvjesnim uslovima dozvoljava rat kao ultimam rationem, a u izvjesnim slučajevima može i da naloži kojoj državi, da zarati na koju nepokornu članicu Društva naroda (u vidu sankcioniranja po čl. XVI. PDN). Prema tome i nije tako teško pretpostaviti, da će parlamenat koje države . . .« Za naše ustavno pravo ne postoje propisi o formi tog pristanka, da li u formi zakona ili rezolucije. Slobodan Jovanović govori o rezoluciji (l. c. p. 261), no može biti da će iz tehničkih razloga u našem dvodomnom sistemu uslijed upućivanja stvari sa strane jednog doma drugomu biti uzeta ona forma, pod kojom su takova upućivanja u pravilu bivala, t. j. forma zakona.

24) Kostić (l. c.) sumnja u to, da će ova prava Narodne skupštine (odnosno Nar. pretstavništva) doći do izražaja, jer će se obzirom na čarkanja pred sam oglas rata uvijek moći uzeti, da je zemlja napadnuta, »tako da faktično kralj sam naviješta rat.« Ovakovo stanje shvatljivo za SU bilo bi za režima VU u protivurečnosti sa osnovnim načelom parlamentarne kontrole, (ma da su propisi čl. 51. VU identični s onim čl. 31. SU). No razlog promjene je ne samo u napuštanju parlamentarne kontrole nego i u promjenama u medjunarodnom pravu.

25) »Što se tiče slobode štampe, ustav ne kaže, da ona može biti obustavljena, ali kaže, da se i cenzura, koja je inače zabranjena, može ustanoviti za vrijeme rata ili mobilizacije (bilo opće, bilo djelomično). Ali osim ustanovljenja cenzure druge se mjere za vrijeme rata ili mobilizacije ne mogu preduzeti protiv štampe«. Slobodan Jovanović l. c. str. 71. — Vrlo je nezgodno, što ne postoji nikakova literatura o ovom dijelu našeg ustavnog prava, koje nas ovdje zanima, niti su odnosni ustavni propisi s tog gledišta proučavani.

Digitized by Google

funkcija zadržava u cijelosti tek svoja financijska prava.[26]) Na suspenziju ustavnih propisa može da slijedi zakonsko normiranje predmeta, ali to nije ni potrebno niti će u većini slučajeva odgovarati potrebama, nego će se morati proširiti diskrecionalna sloboda uprave, t. j. normirati predmet naredbama. Egzekutiva izvodi sva svoja prava iz zakona o suspenziji ustavnih propisa i ona ne može da izvede nikakova prava iz ustava neposredno. Nego i unutar toga zakona ostaje uprava vezana i ustavom i zakonima, te ne može van odredjenih granica da mijenja ni jedno ni drugo. Ona je napose po slovu ustava u ograničavanju slobode štampe vezana zakonom, koji će u smislu čl. 13. st. 2 VU da unaprijed odredi predmete, u kojima se štampa može ograničiti »Zakonodavac ne bi mogao ovlastiti šefa upravne vlasti, da svojom uredbom obilježi obujam cenzure: on bi morao sam odrediti, koje se stvari smatraju kao nedopuštene publikacije i mogu biti izbrisane cenzurom« (ibidem).

Prema tome pod režimom VU egzekutiva je imala pravo izdavanja uredaba od nužde: 1. tek u izrično nabrojenim slučajevima, i 2. tek u granicama zakona o suspenziji ustavnih propisa. Ovi propisi VU su u potpunom skladu s tadašnjim stanjem medjunarodnoga prava, sa organizacijama vojski[27]) njihove tehnike i sa propisima o prelazu iz stanja mira u stanje rata. No ovo je stanje medjunarodnoga prava 1928. god. bitno izmijenjeno. Po čl. 1. pariškog pakta države potpisnice se odriču rata kao sredstva nacionalne politike, ali se ne odriču prava posredovanja, pa ni oružanoga posredovanja. Što je rat, što je posredovanje? Prelaz oružane sile na teritorij jedne druge države ne mora još da znači napadaj,[28]) i cjepidlačarenje pravnika može dovesti do nepredvidjenih posljedaka. Svakako je za ovakovog pravnog stanja oglas rata dobio prejudicionalno značenje, jer ondje, gdje nije točno ustanovljeno, koje se stanje imade smatrati ratom, nesumnjivo je, da oglas rata znači prejudicij. Analogno oglasu rata prosudjivat će se i drugi administrativni akti, koji imadu za cilj mobilizaciju vojske i zemlje. Sve od stupanja na snagu PP ratuje se bez oglasa rata.[29]) Sa pravnog gledišta nalazi

[26]) Zakonodavni rad više ne čini njeno zasjedanje potrebnim i stoga može Narodna skupština, ali i samo ona (a ne i kralj), da odgodi zasjedanje. Smatra se pravilom zasjedanje, te ustav tek za otstupanje od toga pravila traži odluku. »Smisao je ustavne odredbe taj, da za vrijeme rata Narodna skupština, ako smatra za potrebno, može voditi nadzor nad vladom stalno bez onih prekida, koje zaključenje saziva neizostavno sobom donosi« (Jovanović, l. c.).

[27]) Razlikuju se sistemi stajaćih vojski, milicije i mješoviti sistemi (potonjoj skupini pripada i naša vojska), već prema tome, kolik je dio vojnih obvezanika pod oružjem. U milicijama i mješovitim sistemima svi su državljani obavezni, da služe, ali čine to samo privremeno, tako da se stalni kadar periodički obnavlja. Prema tome ovdje prelaz iz mirnodopske formacije u ratnu pretpostavlja mobilizaciju svih obvezanika, kao i da vojska imade i za to dovoljno vremena na raspolaganju. Tehničko usavršavanje vojske i države, t. j. civilnog života uopće, stvorilo je tip i potrebu brze vojske, koja je za tren mobilizovana i sposobna, da udari. Obzirom na te okolnosti od različitog su učinka isti medjunarodno-pravni propisi, i s tih razloga je i obveza oglašivanja rata, t. j. diplomatskog pripremanja, samo jedno nepoželjno upozoravanje protivnika.

[28]) Premda se naginje takovomu shvaćanju: »Ako je (državu) napadne neprijateljska armija, to je isto kao da joj je rat navijestila« (Kostić, l. c. str. 96). Tamen distinguendum est. Cf. Dr. Željko Lederer, u Mjesečniku, 1934, str. 197.

[29]) Cf. Lederer, l. c. str. 198.

Digitized by Google

se u najpovoljnijoj situaciji ona država, koja se može zadovoljiti najkraćim i najjednostavnijim mobilizacionim postupkom.

Ovako promijenjenom stanju medjunarodnoga prava trebalo je prilagoditi i nacionalno zakonodavstvo u toliko, da bi egzekutiva mogla da provede potrebite mobilizacione mjere bez velike buke, gotovo samo kao da se radi o kakovoj unutarnjoj pregrupaciji. U tu svrhu je trebalo ne samo prestilizirati[30]) pojedine zakonske tekstove nego i proširiti pravo egzekutive, da pojedina pitanja normira uredbama, dakle bez bučnog zakonodavnoga postupka, i dosljedno ovo pravo ustavno-pravo podgraditi.

Skupina nacionalno-pravnih propisa obuhvaća prema današnjoj obuhvatnosti rata vojnu, gradjansku i administrativnu mobilizaciju time, da je najprije vojna mobilizacija, koja povlači za sobom i gradjansku i administravnu. Pravno tumačenje pojmova mobilizacija i rat donosi tek zakon o ustrojstvu vojske i mornarice (ZUV). Isti je zakon oštru opreku izmedju mira i rata ublažio uzakonjenjem još dvaju stanja vojske: pripremnoga i mobilnoga (čl. 6. ZUV). Definicije ovih stanja su nedostatne i to s razloga, što su redovno i mobilno stanje definirani kao izvjesna stanja vojske,[31]) a pripremno stanje, taj prelaz izmedju redovnoga i mobilnoga stanja, definirano je politički: »Pripremno je stanje, kad su prilike takove, da je otačbina pred opasnošću« (čl. 6. st. 3. ZUV), a stanje rata je definirano ratom: »Ratno stanje je, kada je otačbina u ratu« (čl. 6. st. 5. ZUV). Ova podvojenost u gledanju, političkom i organizatornom, ponavlja se i u drugim zakonskim tekstovima, gdje se katkada govori o stanjima (redovnom, mobilnom, ratnom), a katkada se govori o »miru i ratu«, ne osjećajući, da se time upada u onu neelastičnost, koja je danas za važenja PP tako nezgodna, i koja čini, da je to politički uslovljeno vojno pravo pod neposrednim udarom medjunarodnoga prava.

Prelazi iz pojedinih stanja kod nas su vrlo markantno označeni: »Prelaz iz redovnoga u pripravno, mobilno ili ratno stanje i obratno odredjuje se kraljevim ukazom na prijedlog ministra vojske i mornarice i u saglasnosti sa pretsjednikom ministarskog savjeta« (čl. 6. st. 6. ZUV). No prelaz u ratno stanje mora da je u slučaju navalnoga rata izvršen po prethodnom pristanku Narodnog pretstavnistva (čl. 51. VU i čl. 31. SU).

Primjer ovakovog ukaza je slijedeći: »Die Mobilmachungsorder. Ich bestimme hiemit: das deutsche Heer und die kaiserkiche Marine sind nach Massgabe des Mobilmachungsplanes für das deutsche Heer und die deutsche Marine kriegsbereit aufzustellen. Der 2. August wird als erster Mobilmachungstag festgesetzt. Berlin, den 1. August 1914. Wilhelm II. Bethmann-Hollweg.«

---

30) Ovaj proces pravnoga prilagodjivanja nije još dovršen; iz mnogih bi se još tekstova trebalo izbaciti sve one propise, koji poznaju tek opreke mir i rat, i prema tome uslovljuju oglas rata. Isto je toliko nezgodno, što pojedini propisi nisu usklađeni, te danas tvori čl. 51. VU pozitivno pravo u formi čl. 31. SU, koji je medjutim nespojiv s čl. 116 SU. u koliko se ne bi taj čl. 31 tumačio bitno drugačije od stilistički identičnog čl. 51 VU.

31) Čl. 6. st. 2.: »Redovno stanje je, kada je stalni kadar u svojoj redovnoj formacijom i budžetom odredjenoj jačini«. — Čl. 6. st. 4.: »Mobilno stanje je, kada je sva vojna sila, ili neki njeni dijelovi, u ratnoj jačini i u potpunoj gotovosti za odbranu otačbine i vodjenje rata«.

Digitized by Google

Iz teksta se razabira, da je ovakav ukaz jedna vojnička zapovijed. To i jest potpuno logička posljedica načela, da je vladar vrhovni zapovjednik vojne sile (čl. 54. i. f. VU; čl. 34. i. f. SU; čl. 3. st. 1. ZUV). No to je logički tek tako dugo, dok se radi o mjerama i o ograničenjima lične slobode, u koliko to slijedi iz vojne obaveze. Časom, kada su uzakonjene i druge posljedice mobilizacije, ekonomskog i općeg značaja i za one državljane, koji ne potpadaju vojnoj obavezi, raniji je propis izgubio svoj prvotni smisao i morat će se prilagoditi ne samo novim posljedicama ekonomske mobilizacije, nego i čl. 116. SU, koji jedini legitimira zahvate ekonomske mobilizacije time, da daje kralju pravo samostalnoga normiranja, bez obzira na zakonodavni postupak i ustavne stege. Po općenitom shvaćanju radi se ovdje o pravu egzekutive, da donosi uredbe od nužde (Stefanović, Kostić).[32] Bit će prema tome točnije govoriti o ovlaštenjima izvršne vlasti. Ta su ovlaštenja vojne, administrativne, ekonomske i financijalne naravi, a različita su već prema stanju, na koje se odnose. Mi ćemo ih po potonjem kriteriju razvrstati. To je medjutim moguće tek kod onih propisa, koji govore o ograničenju lične slobode vojnih obvezanika.

Tako može u pripravnom stanju ministar vojske da zadrži u stalnom kadru vojnike i mornare, koji otslužuju svoj rok u kadru, no najviše za mjesec dana (čl. 10. st. 1. i. pr. ZUV). U pripravnom i mobilnom stanju može ministar vojske i mornarice u saglasnosti s pretsjednikom ministarskog savjeta:

1. zabraniti vojnim obvezanicima udaljivanje iz otačbine (čl. 6. st. 7. ZUV);

2. narediti sve druge potrebne mjere i radove radi spreme i gotovosti zemlje, naroda i vojne sile za odbranu otačbine (čl. 6. st. 7. i. f.);

3. pozvati na vježbu u vojsci i mornarici i potreban broj obvezanika iz operativne vojske i mornarice, (t. j. od 20—40 god., čl. 9. i 10. st. 1. i. f. ZUV).

Jedino na mobilno i ratno stanje odnose se propisi:

I. »Ministar vojske i mornarice može pozvati na službu u vojsci i mornarici i mladiće od navršene 18. pa do navršene 20. god. starosti« (čl. 10. st. 2. ZUV), a to je iznimka od pravila, da obveza služenja u narodnoj vojnoj sili počinje od navršene 20. god. (čl. 9. st. 1. ZUV).

II. Ministar vojske i mornarice može u slučaju potrebe da pozove »na službu za pozadinske dužnosti i lica od 17. do 55. godine starosti« (čl. 10.).

Nikakva se razlika ne pravi u slijedećim predmetima; te se ovlašćenja odnose na sva tri stanja (pripravno, mobilno i ratno):

A. Administrativna mobilizacija saobraćajnog osoblja. Isto vrijedi:

a) za lični status činovničkoga aparata onih tvornica, poduzeća i rudnika, koji potpadaju pod ekonomsku mobilizaciju zemlje (čl. 15. st. 2.);

[32]) Vidi se i po tome, što su ovlašćenja vojnih vlasti uža od ovlašćenja po čl. 116. To znači, da onaj dio, koji ne spada u vojnu kompetenciju, spada u kompetenciju općih upravnih vlasti. Kao što min. vojske i mornarice ne upravlja financijama i ekonomskim životom države, tako to ne čini ni u vrijeme rata, ono »djelstvuje u ratno doba kao u miru« (čl. 206. st. 1. ZUV). Proširuju se tek ovlašćenja druge jedne vojne vlasti, t. j. Vrhovne komande, odnosno komande operativne vojske, a i ih samo na vojišnoj prostoriji. »Na nju prelaze: komandovanje, operacije, saobraćaj, disciplina, sanitet, sudstvo i ekonomsko snabdjevanje« (čl. 206. st. 2. ZUV), dakle ni ovdje ne iscrpljuje se sav opseg čl. 116 SU.

Digitized by Google

b) za državne službenike po državnim nadleštvima, zavodima i ustanovama, kao i samoupravnim tijelima (čl. 15. ZUV);

c) za članove odbora Crvenoga krsta kraljevine Jugoslavije.

No sva lica spomenuta pod A. »smatraju se, da su na vojnoj dužnosti, i nemaju pravo, da napuste svoju dužnost i posao« (čl. 15. st. 3). To je načelo našlo svoj odraz i u vojno-krivičnom zakoniku, koji veli, da se u pogledu vojnih krivičnih djela po tom zakonu imadu kao vojna lica smatrati sva lica, koja u vremenu učinjenoga djela pripadaju nevojnim ustanovama, stavljenim pod vojnu upravu i pod vojne zakone (§ 6. t. 1. st. v. vojničkog krivičnog zakona).

B. Ekonomska mobilizacija. Čl. 6. st. 8. ZUV: »U pripravnom, mobilnom i ratnom stanju, radi odbrane otačbine i vodjenja rata, vojnoj upravi stoje na raspoloženju: sva vojna sila, cio narod i sva financijska, ekonomska, industrijska i ostala materijalna sredstva države i njezinih državljana.«[33]) St. 9.: »Bliže odredbe po ovom propisuju se kraljevom uredbom.«

Još dalje idu pojedina ovlašćenja vojnih vlasti, imovinsko-pravne naravi, koja nisu vezana ni uz kakovo vanredno stanje, nego dolaze do primjene, »kad god je to potrebno.« To su:

1. popunjavanje vojne sile stokom i prenosnim sredstvima (čl. 233, st. 1). Kao i ovdje vrši se popisivanje stoke i prevoznih sredstava još i za artiljeriju (čl. 235. t. 1. i 2.) i komoru (čl. 236).

2. Željeznice, parobrodarska društva i vlasnici brodova i plovnih sredstava dužni su u slučaju potrebe, da stave na raspoloženje vojsci i mornarici sve svoje objekte, a za ovo dobivaju naknadu. (Od. VI. ZUV čl. 237).

3. Može se naredjivati rekvizicija, posluga i nastanjivanje u svojoj i neprijateljskoj zemlji. Bliže odredbe o tome ima da propiše specijalni zakon (čl. 124. ZAV).

Iz ovoga prikaza slijedi, da su sva ovlašćenja, koja se odnose na ratno stanje, protegnuta i na mobilno stanje; što više u mobilnom stanju moguće je preduzeti i izvjesne predradnje, kao u pripravnom stanju. Ova jednakost mobilnoga i ratnoga stanja ima svoj osnov i u ustavu (čl. 116.), i proteže se, prema ovome, i na lična prava onih gradjana, koji nisu vojni obvezanici.[34])

Pojedina od gornjih ovlašćenja su sama po sebi u protivštini sa ustavnim propisima o ličnim pravima i ondje, gdje je ustav izrazio tek načelo zakonitosti. Tako, kad ustav kaže (čl. 22.): »Svojina je zajamčena. Sadržina i obujam tih prava svojine odredjuju se zakonom«, ne može se uzeti, da bi zakon taj obujam i sadržaj odredio u gore citiranom čl. 6. st. 8. ZUV, jer bi potvrda toga značila, da zakonodavac jednim neodredjenim propisom može da prenese na egzekutivu jednu funkciju, koja je zakonodavcu dana i kao pravo i kao dužnost, time da i gradjani imadu izvjestan pravni interes na

---

33) Isto je načelo izraženo i u čl. 119. zak. o admin. vojske i mornarice, gdje se kaže, da se snabdjevanje vojske i mornarice prvim potrebama (sc. dobrima) »vrši iz naročito odobrenih kredita za ratno stanje, kao eksploatacijom ekonomsko-industrijske moći države i svih materijalnih izvora i sredstava, po odredbama specijalnih zakona i propisa«. O nadležnostima kod nabavljanja ovog materijala govore čl. 120 do 122 ZAV.

34) Od ovog općenitog načela jednakosti učinka mobilnog i ratnog stanja otstupa jedino vojno- krivični zakon, jer po njemu zasniva doduše i mobilno stanje povećanu kažnjivost, ali ipak ne toliko kao ratno stanje. Pripravno je stanje i po njemu od još slabijeg učinka..

Digitized by Google

zakonskom normiranju, u opreci prema nardbenomu normiranju. Budući da bi takav prenos funkcija bio protuustavan (kao i sama naredba izvršne vlasti), to će povrijedjena lica moći svoj pravni interes da iznesu ope exceptionis i pred sudom, u svrhu obeskrepljenja takove naredbe, što će im bez sumnje i uspjeti.

Nego ustavnost cijeloga toga postupka je spašena za slučaj mobilizacije, rata ili bilo kakovoga većega ugroženja državnih interesa primjenom čl. 116. SU: »Kralj može u tom iznimnom slučaju ukazom narediti, da se privremeno poduzmu sve izvanredne, neophodno potrebne mjere u cijeloj kraljevini ili u jednom njenom dijelu nezavisno od ustavnih i zakonskih propisa (st. 2). Sve izuzetno preduzete mjere će se podnijeti naknadno Narodnom pretstavništvu na saglasnost.« Prema tome sva gore iznesena ovlašćenja izvršne vlasti čine jednu cjelinu s čl. 116.; s njim važe i padaju. Tek ovaj ustavni propis čini te propise pravno valjanima.

Usporedba čl. 116. SU sa čl. 112. VU pokazuje slijedeće:

1. Dok je primjena čl. 127. VU bila uslovljena oglasom rata ili mobilizacijom, primjena čl. 116. SU može, ali ne mora, da bude argumentirana takovim aktima, ne mora da je vezana medjunarodnim pravom; može da nastane »spontano«, čim su javni interesi ugroženi do te mjere, da su dovedeni u »pitanje javni poredak i sigurnost države«.

2. Dok je čl. 127. VU po svojoj primjeni bio ograničen na suspenziju izvjesnih, točno odredjenih ustavnih propisa, čl. 116. SU, ne poznaje nikakovih granica.

3. Dok je po čl. 127. VU Narodna skupština dala egzekutivi ta prava, sada te mjere naredjuje Kralj ukazom[35]) time, da će se tek naknadno podnijeti Narodnom pretstavništvu na saglasnost. Ispravno iznosi prof. Stefanović,[36]) da ta saglasnost može da imade učinak tek pro futuro. De facto imade taj propis svrhu, da sačuva Narodnom pretstavništvu uticaj na zakonodavstvo a ne, da vrši nad vladom bilo kakov politički nadzor. Držimo, da cijeli dalji postupak o tim izuzetnim normama teče ustavom propisanim putem zakonodastva, da u prvom redu i opet stupaju na snagu raniji ustavni i zakonski propisi, a izmjenu zakonitih novih propisa vršit će zakonodavna tijela. Time bi bio stvoren tip različit od onoga po čl. 48. st. 3. vajmarskoga ustava, po kojem te propise stavlja van snage onaj, koji ih je i donio, t. j. pretsjednik Reicha: »Die Massnahmen sind auf Verlangen des Reichstags ausser Kraft zu setzen«.

4. U VU postojala je medjusobna povezanost državnoga i medjunarodnoga prava. Ova je medjusobna povezanost poremećena ne samo hipertrofijom propisa jedne skupine nego i time, da je uslijed PP propis o oglasu rata postao obsoletan. Prema tome nije više ni u medjunarodnom pravu »rat« jedno dokumentarno tako nazvano stanje još prije početka neprijateljstava, nego je to oznaka jednoga činjeničnoga stanja. Kraljev ukaz bi preuzeo funkciju ranijega ultimatuma: konstatovao bi, da predleži napadaj, dakle casus belli. Ratifikacija londonske konvencije o definiciji napadača u izvjesnoj mjeri ograničava diskrecionalnu slobodu u ocjenjivanju ratnoga povoda. Točno uzevši, sve do tog kraljevog ukaza predleži tek napadaj, a istom od časa njegove ukazne deklaracije rat. Medjunarodno-pravne sankcije

35) Približavanje shvaćanju vajmarskog ustava.

36) Prof. dr. Jovan Stefanović u božićnjem broju »Novosti«, 1933.

Digitized by Google

su različite za slučaj napadaja od onih za slučaj rata (cf. PDN). Prema tome postoji izvjesna zavisnost medjunarodnoga prava od državnoga u pitanju kvalifikacije jednoga oružanoga sukoba.

Iz ovog prikaza slijedi, koliki je učinak vezan već uz samo mobilno stanje, — na stanje, na koje medjunarodno pravo ne primjenjuje nikakove propise. Državi je već ovim nesavršenim aparatom dana vanredna sloboda kretanja. Elastičnost njenog pravnog sistema vrlo je velika. Danas ovu elastičnost sputavaju jedino propisi o prelazu iz jednoga stanja u drugo (pripravno, mobilno, ratno), te su ovi propisi danas još jamstvo za mir (iako ne jedino). Nema sumnje, da bi izražena tendencija, koja ide za što većom elastičnošću htjela i ovdje da umekša krutost propisa, no u pitanju je sama pravna narav države. Država bi prestala da bude pravna država — Rechtsstaat, kada norme o stepenovanju propisa i formi njihova donošenja ne bi bile stalne. U ovom dakle pitanju idu interesi samoga pravnoga poretka, koji i jesu stvorili pravnu državu, uporedo sa interesima medjunarodnog pacifizma.

Ipak možemo ustvrditi, da je čk. 116. SU u vezi sa citiranim odredbama ZUV uspio, da naš pravni režim prilagodi pravnomu stanju stvorenomu pariškim paktom.

Prema iznesenomu težište je položeno na čl. 116. SU. S njime živi i pada cijeli taj sistem norama o vojnoj, administrativnoj i ekonomskoj mobilizaciji. A taj čl. 116. nije ni u čem specijalna tekovina jugoslavenskoga prava. »Svi predratni ustavi su poznavali t. zv. pravo nužde i priznavali su egzekutivi u tom slučaju pravo, da može donositi zakone na mjesto legislative. Klasičan je bio primjer takovih naredaba bivše Austrije, t. zv. § 14. naredbe.«[37]) Za austrijske republike je do god. 1927. neki Kriegswirtschaftsgesetz služio u istu svrhu. U Njemačkoj je sve od god. 1930. dakle od Brüningova kancelarstva pa sve do Ermächtigungsgesetza (što ga je dobio Hitler od novoizabranoga nacionalno-socijalističkoga Reichstaga) služio čl. 48. st. 2. WU. U novom austrijskom ustavu ovo je načelo autoritarne izvršne vlasti u tančine razradjeno, a napose u pitanju prava izdavanja naredaba od nužde. Ustav razlikuje »Notrecht der Bundesregierung« (čl. 147.) od »Notrecht des Bundespräsidenten« (čl. 148.), od kojih prve opravdava naredbe i contra legem, ali zabranjuje naredbe contra constitutionem, dok naredbe od nužde, koje može da izdaje šef države, mogu da idu i protiv ustava, »ali ne mogu da provedu promjene, koje bi značile promjenu cijeloga ustava. Nadalje ne smiju da se tiču niti forme države niti smiju da se dotiču postojanja Bundesgerichtshofa i njegove nadležnosti, da cijeni o zakonima i uredbama, niti smiju da imadu za predmet promjenu sudskih presuda« (čl. 148. st. 2.). Kako vidimo AU ne usvaja niti sistem WU, odnosno VU, niti onaj SU, nego stvara jedan srednji put negativnim ograničavanjima.

Isto je načelo jačanja izvršne vlasti ostvareno u revidiranom poljskom

37) Vidi litografirana predavanja prof. Stefanovića. Radi se o propisu austrijskog ustava iz 1867., kojim je ostvaren prelaz od apsolutizma k reprezentativnom sistemu. Pored u tekstu spomenutih država poznaju još poremećaj nadležnosti u korist ekzekutive a na štetu legislative: Danska, Estonska, Lichtenstein, Litva, Poljska, Portugal. Preko ustavnih ovlašćenja egzekutiva po anglosaksonskom i francuskom shvaćanju ne bi imala nikakovih prava, napose se ne priznaje njemačka teorija o pravu nužde, koje bi samo po sebi i bez ustavnih propisa dalo egzekutivi pravo prekoračenja njezine nadležnosti. Ovo je tek jedno političko opravdanje.

Digitized by Google

ustavu; ono je misao vodilja i u Tardieu-ovom i u Doumergue-ovom nacrtu revizije francuskog ustava. Tendencija je, da se pojedincu u časovima, koji su kritični za državu, dade tek minimum prava, a to može da bude vrlo malo. Kako vidimo, i u državnom se pravu odrazuje ona osnovna tendencija modernoga političkoga života — tendencija za stvaranjem velikih frontova na osnovu najstrože discipline. Imajući za cilj, da poistovjetuju svoju partiju sa državom, unose tu disciplinu i u državno pravo, i ugrabivši svu izvršnu vlast, čine ovu nosiocem sviju prava i dužnosti. Legislativa od jučer gubi sva prava, kao u Njemačkoj, ili postaje jedno deliberaciono tijelo, kao u Italiji i Austriji, gdje su ipak još »sačuvana« financijska prava »parlamenta«: izvršna vlast proširuje u toliko delikatnim pitanjima rado krug odgovornih. U medjunarodno-pravnom pogledu razvoj pogoduje onu ovdje skiciranu reakciju. Teško je ustanoviti, da li su i u medjunarodnom pravu ti sociološki momenti bili odlučni, ili bi sama stilizacija pariškog pakta dovela do tih posljedica; činjenica jest, da je ovaj tomu razvoju vanredno pogodovao.

Jasno je, da je sada moralo da dodje do protivurječja izmedju državnoga i medjunarodnoga prava, da se morao da stvori sve to veći nesklad i jaz, što dolazi do izražaja naročito u odnosu prema odredabama iz ranijih vremena, u kojima je i u jednom i u drugom pravu vladalo načelo individualne slobobe. To je napose pakt Društva naroda, koji je nikao iz Wilsonove demokratsko-liberalističke ideologije, koja je cijeli svjetski rat shvaćala kao borbu za demokratsko i liberalističko oslobodjenje. Vidjeli smo, da iz ove ideologije mora da nikne teza o primatu medjunarodnoga prava. Iz oprečnih pako ideologija i sociooloških strujanja mora da nikne i oprečna teza o primatu državnoga prava.

Stoga u cijelosti usvajam mišljenje Kelsenovo (i unatoč kritike Verdross-ove[38]), da pravna znanost može da bira izmedju primata medjunarodnoga prava i primata državnoga prava, tako da bi subjektivističko-imperijalističko zrenje vodilo do primata državnoga prava, a objektivističko-pacifističko do primata medjunarondoga prava. »So wird also schliesslich, unter Aufrechterhaltung der erkenntnistheoretischen Gleichberechtigung beider Hypothesen die konkrete Wahl von der politischen Weltanschauung des Betrachters abhängig gemacht.«[39]) Obzirom na jedinstvenost pravnog sistema dolazi Verdross[40]) do prihvatljivoga zaključka, da pojam »medjunarodnog« prava u vidu primata medjunarodnog prava nije isti kao u vidu primata državnoga prava. Ali na temelju ove različnosti još se ne smije usvojiti Verdrossov zaključak: »Ist dies aber so, dann ist es mit der Gleichwertigkeit beider Konstruktionen dahin . . .«[41]), s razloga što spomenuta različnost znači jedino, da oba sistema, pa ni jednako nazvani pojmovi tih sistema, nisu istovjetni, ali ne znači da su od različite vrijednosti.

Jedno desetljeće nakon što je Kelsen pitanje sukoba izmedju primata medjunarodnoga prava i primata državnoga prava sveo na psihološke momente, on je god. 1933. pošao, da skicira onu duboku psihološku uvjetovanost zrenja (pogleda na svijet, Weltanschauung) i forme države, a preko toga, i prava uopće i ustava medjunarodne zajednice napose. Time je Kelsen

38) Verdross: Einheit . . . str. 82 i slij.
39) Verdross, l. c. str. 83.
40) Suglasno: Merkl, Archiv des öffentlichen Rechts, XLI. sv. str. 198.
41) Verdross, l. c. str. 84.

Digitized by Google

pokazao, u kojem se pogledu imade da govori i traži »Die Einheit des rechtlichen Weltbildes auf Grund der Völkerrechtsverfassung«, pod kojim je to naslovom god. 1923. Verdross, držimo, bezuspješno pokušao. Razlog je toga neuspjeha u tom, što se iz metodološke ekskluzivnosti prava[42]), koje sâmo stvara praviła za svoju spoznaju i izgradnju, ne smije da zaključi na jednu socijalnu ekskluzivnost prava: ono je uvjetovano i sociološki i ekonomski i filozofski time, da se ne zaboravi, da je i filozofija sociološki i psihološki uvjetovana. Pravno jedinstvo se ne može izvesti iz medjunarodnoga prava, te posljednje najobuhvatnije i najzamršenije forme pravne jedinstvenosti.

Tužba ili otkaz za raskidanje uporabne pogodbe po § 1118. o. g. z.?

Napisao dr. Rižnar Vladoje, sudac okruž. suda u Zagrebu.

I. — Stanovište, koje ovdje iznosim, je protivno učenju vladajuće teorije. Ako još naglasim, da je vladajuća teorija svoju argumentaciju uzela od judikature[1]), tada je protivno gledište ove radnje još izrazitije.

Cio se sadržaj nazočne teme iscrpljuje pitanjem: može li se razrješenje uporabne pogodbe s razloga, koje sadržava ustanova §-a 1118. o. g. z., tražiti samo tužbom, ili je za to razrješenje podoban i otkaz pogodbe?

Judikatura je na ovo pitanje gotovo jednodušno odgovarala jesno[2]), a taj odgovor kao posve ispravan, preuzima i zavladala teorija. — Pri tom se uočuje činjenica, da se uporabna pogodba[3]) može uz stanovite pretpostave raskinuti i jednostrano, bilo temeljem osobitoga stranačkog uglavka, bilo temeljem naročitoga zakonskoga propisa (§ 1117. i 1118. o. g. z.). Naš je građjanski zakon — po mišljenju zavladale teorije — ovakovo ukidanje uporabne pogodbe uvrstio medju slučajeve otkazivanja takovih pogodaba, pa je toj teoriji ova sistematizacija jedan od najvažnijih argumenata za njeno opravdanje.

Argumentira se sadržajem marginalne rubrike ispred ustanove §-a 1116. o. g. z., koja da je obuhvatila ne samo ustanovu §-a 1116. o. g. z., nego i ustanove §§-a 1117. i 1118. o. g. z.

Kako spomenuta marginalna rubrika govori o prestanku uporabne pogodbe uslijed otkaza i kako su sve navedne ustanove §§-a 1116., 1117. i 1118.

[42]) Kelsen: »Über die Grenzen zwischen juristischer und soziologischer Methode«, 1911. Tübingen. Prevod je izdao Geca Kon, Beograd. Kelsen: Staatsform und Weltanschauung, 1933, Tübingen. — Zasluga je Verdrossova, na koju s toliko poseba ukazuje u predgovoru svojoj »Einheit«, da nije logično, da se kocipirajući jedinstvenu sliku pravnog sistema sustane pred medjunarodnim pravom i usvoji dualističko gledanje, kako je Kelsen ponajprije učinio. (»Logik der reinen Erkenntnis.« 1914, str. 144); nego treba usvojiti monističko gledanje, u smislu jednog ili drugog primata. Nego danas, kad su u osnovi oprečna načela obaju pravnih sistema, doći će u praksi do dualizma.

[1]) Zbirka rješidaba bečk. vrhov. sudišta Gl. U. br. 5858, 8193, 9398, 10337, 14007; Gl. U. N. F. 2936, — U nijednoj od predležećih zbiraka rješitaba stola sedmorice ne nalazi se potanje razlaganje toga pitanja.

[2]) Izuzevši rješidbu Gl. U. br. 6643 i Gl. U. N. F. 3074.

[3]) I prije svršetka predvidjenoga vremena trajanja.

Digitized by Google

o. g. z. pod tom zajedničkom marginalnom rubrikom, zaključuje se, da je zakon već time, što je i ustanovu §§-a 1118. o. g. z. svrstao pod tu zajedničku marginalnu rubriku, predvidio i otkaz kao sredstvo za raskidanje uporabne pogodbe, uz predpostave, navedene u toj zakonskoj ustanovi. Tako naročito Ehrenzweig[4]) i Krasnopolski[5]).

Klang[6]) navodi izrično, da je osim tužbe, za raskidanje uporabne pogodbe po § 1118. o. g. z., dopušten i otkaz ugovora. Uz pretpostave § 1118. o. g. z. može uporabodavac raskinuti pogodbu i ranije, nego bi ona inače u redovitim prilikama prestala. To raskidanje pogodbe nastaje po Klangu jednostranim očitovanjem uporabodavca, kojim on od pogodbe odustaje, a koje je očitovanje potrebno dostaviti uporaboprimcu uz navod razloga, s kojih se pogodba raskida. Na temelju takovoga očitovanja može uporabodavac tužiti na povrat stvari dane na porabu. — No uporabodavac može i bez ovoga postupka jednostavno dići tužbu na dokidanje pogodbe, kod čega će se presudom naložiti uporaboprimcu, da povrati stvar, koja je dana u uporabu. — Osim ova dva načina raskidanja pogodbe, dopušta Klang pretpostave §-a 1118. o. g. z. i otkaz pogodbe kao način njenoga raskidanja, a to s razloga, što otkazivač samim otkazom potražuje manje, nego što bi mu pristojalo po zakonu.[7]) Sam otkaz po Klangu nije vezan ni na ugovorni ni na zakonski otkazni rok, te je prepušten uvidjavnosti otkazivača.

Time je iscrpljeno argumentiranje vladajuće teorije. Uvjerljivost te argumentacije nije osobita. Pravničko neko opravdanje zaslužilo bi jedino ono prvo argumentiranje Ehrenzweiga i Krasnopolskoga, koje se oslanja na pravila interpretacije. Klangovo je argumentiranje više oportunističko nego pravničko. Po njemu pristoji uporabodavcu uz pretpostave §-a 1118. o. g. z. tužba, da on na temelju zakona traži tom tužbom povrat svoje stvari dane na porabu.

Dopustiti otkaz kao sredstvo za raskidanje pogodbe samo zato, što se njime traži manje, nego je ono, što već po zakonu pristoji, u izravnoj je protimbi sa samom naravi otkaza kod uporabnih pogodaba.

II. — Po našem je gradjanskom zakoniku (§ 1090. o. g. z.) uporabna pogodba ona, kojom se za neko stanovito vrijeme i uz odredjenu cijenu prepušta poraba nekoga nepotrošnog imovinskoga predmeta. U bitne pretpostave za takovu pogodbu spada vremensko trajanje porabe. Udovoljeno je toj pretpostavi, ako je pogodba bilo izrično, bilo muče unaprijed odredila (§ 1113. o. g. z.) trajanje te porabe ili je to trajanje prepušteno raspoložbi jedne i druge ugovarateljne stranke time, što se prestanak porabe polučuje otkazom porabe (§ 1116. o. g. z.). No iako je vremensko odredjenje trajanja porabe bitna pretpostavka za opstojnost uporabne pogodbe, nije bitno, da to

[4]) System, II Band, Das Recht der Schuldwerhältnisse § 372 VI.

[5]) Lehrbuch, Obligationenrecht § 80.

[6]) Kommentar zum allgemeinen bürgerlichen Gesetzbuch. 2. Lieferung. 3. Band, Bogen 5. bis 7. str. 85: Vorbermerkung zu §§ 1117 bis 1119.

[7]) Ova je argumentacija uzeta iz rješidbe br. 2936 Gl. U. N. F. Otkaz je naime za uporaboprimca povoljniji, a uporabodavac umjesto da odmah utužuje i traži povrat stvari, on otkazuje i po tom potražuje manje, nego što bi mu pristojalo po zakonu.

Digitized by Google

odredjenje trajanja porabe bude izvjesno već unaprijed kod samoga sklapanja.[8])

Od potrebe je, da od svih eventualnih obveza, koje za pojedinoga kontrahenta nastaju iz uporabne pogodbe, istaknem jedino one, koje nužno izlaze iz samoga pojma te pogodbe. To je u prvom redu obveza uporabodavca, da preda uporaboprimcu na porabu predmet, na koji se poraba odnosi (§ 1096. o. g. z.), a s druge strane obveza uporaboprimca, da plati ugovorenu najamninu (zakupninu) i da po svršetku pogodbe povrati uporabodavcu predmet porabe (§ 1109. o. g. z.).

Po sadržaju ove radnje od interesa je i važnosti jedino ona obaveza uporaboprimca na povrat stvari i njoj odgovarajuća tražbina uporabodavca, da mu se po svršetku pogodbe povrati predmet porabe. Dospjeće te obveze odnosno tražbine je vezano na momenat prestanka uporabne pogodbe (§ 1449. o. g. z.).

Ako pustimo s vida onaj slučaj prestanka uporabne pogodbe, što ga spominje ustanova §-a 1112. o. g. z., preostaju nam samo dva načina prestanka pogodbe: a) kad uporabna pogodba prestaje izminućem unaprijed ugovorenoga vremena porabe; b) kada pogodba prestaje uslijed otkaza.[9])

Prestankom pogodbe dospijeva obveza uporaboprimca, da vrati predmet porabe, i tražbina uporabodavca, da ište povrat toga predmeta. Kod pogodaba, koje prestaju izminućem unaprijed ugovorenoga vremena porabe, pada to dospjeće na izmak posljednjega momenta onoga vremena, koje je naročito u svrhu porabe ugovoreno.

Preostaju pogodbe, kod kojih vrijeme trajanja nije ni izrično, a niti muče unaprijed ugovoreno, a to su one, na neodredjeno vrijeme trajanja porabe. Da se njihova konstrukcija dovede u sklad sa onom bitnom pretpostavom za opstojnost uporabnih pogodaba, koja nalaže vremensko odredjenje porabe, prepustio je zakon to vremensko odredjenje naknadnoj raspoložbi stranaka, koja se očituje u otkazu. Otkazom se naime trajanje porabe vremenski odredjuje na taj način, da se vrijeme trajanja opredijeli na momenat izminuća otkaznog roka. Po otkazu inače neodredjeno vrijeme traja-

[8]) Ehrenzweig l. c. § 369 IV, Krasnopolski l. c. § 78, Klang l. c. toč. 3 kod § 1090 o. g. z.

[9]) Ustanova §-a 1120 odnosno §-a 1121 o. g. z. ne pretstavlja zasebni i naročiti način prestanka pogodbe, budući da i te ustanove predvidjaju otkaz kao način raskidanja pogodbe. Sticalac stvari, dane u porabu, stupa po predaji u prava i obveze uporabodavca. Ipak ga po ustanovi §-a 1120 o. g. z. ne veže ugovor u pogledu trajanja pogodbe, pa je to dalje trajanje prepušteno njegovoj ili uporaboprimčevoj raspoložbi. Može se reći, da se uporabna pogodba po otudjenju stvari, dane u porabu, obzirom na sadržaj §-a 1120 o. g. z., pretvara u onu sa neodredjenim vremenom trajanja i ako ju je otudjivalac kao uporabodavac sklopio na odredjeno vrijeme.

Ni ustanove §§ 1114 i 1115 o. g. z. ne čine iznimke od istaknutoga pravila. Ustanova §-a 1114 o. g. z. predvidja mogućnost, da će prestanak pogodbe isteknućem ugovorenoga vremena uslijediti uvjetno, za razliku od onog bezuvjetnog prestanka po §-u 1113 o. g. z. Kod potonjega se slučaja uzima, da isteknuće ugovorenoga vremena porabe samo po sebi okončava pogodbu, dok se po §-u 1114 o. g. z. predvidja mogućnost naročitog uglavka, po kojem unatoč izvjesno ugovorenoga vremena trajanja porabe, samo isteknuće toga vremena ne uzrokuje prestanak pogodbe, već je on ovisan još i o otkazu pogodbe. Ako se otkaz ne učini, nastaje muče produljenje pogodbe. Otkaz je dakle potreban, da uvjetovani rok prestanka porabe učini bezuvjetnim i tako spriječi nastavak porabe po t. zv. prećutnom obnovljenju.

Digitized by Google

nja porabe postaje odredjenim i svršava izminućem otkaznoga roka, a sa tim rokom prestaje i pogodba. Takovim prestankom pogodbe dospijeva u ovakovim slučajevima obveza uporaboprimca, da vrati predmet porabe, i tražbina uporabodavca, da ište povrat toga predmeta.

Drugačija je narav otkaza kod uporabnih pogodaba, nego što je kod otkaza, ugovorenoga u svrhu dospjeća isplate neke činidbe. Ovaj potonji efektuira dospjeće tražbine, dok onaj prvi omogućuje prestanak pogodbe.[10])

Ne će biti suvišno, da se na ovu razliku osvrnem malo potanje. Pogodbe, kod kojih vrijeme, kada se imaju ispuniti, nije nikako odredjeno, dospijevaju odmah (§ 904. o. g. z.). No ako je medju strankama uglavljeno, da se isplata činidbe imade izvršiti tek nakon stanovitoga vremena po otkazu, onda je otkaz i na njega se nadovezujući rok potreban, a da se dodje do dospjelosti tražbine.[11])

Drugačije je naravi otkaz kod uporabne pogodbe. Sama ta pogodba pretstavlja obvezni odnos, koji iziskuje dužnost trajućih činitaba stanovitoga kontrahenta. Dužnost na podavanje tih trajućih činitaba je vezana na trajanje obveznoga odnosa. [12])

Podavanje pojedine od trajućih činitaba, dakle isplata, ne uzrokuje prestanak pogobe (§ 1412 o. g. z.), nego pogodba prestaje tek po isteknuću vremena, za koje je njeno trajanje predvidjeno (§ 1449 o. g. z.) U koliko vrijeme trajanja te pogodbe nije unaprijed izvjesno predvidjeno, polučuje se ta izvjesnost naknadno, otkazom sa izvjesnim otkaznim rokom.[13] Kako uporabne pogodbe prestaju izminućem vremena, za koje je trajanje predvidjeno (§ 1449 o. g. z.), to je i samomu otkazu svrha ukinuće pogodbe.[14])

Zaključak bi bio, da je otkaz kod uporabnih pogodaba sa unaprijed neizvjesnim vremenom trajanja porabe jednostrano, na dokinuće pogodbe upravljeno očitovanje, kojim se poučuje prestanak porabnog odnosa nakon izmaka stanovitog roka. Otkaz je potrebno dostaviti drugom kontrahentu.[15]) Potrebu dakle otkaza, nalaže neizvjesnost trajanja onoga vremena porabe, koje je inače bitna pretpostava prestanku uporabne pogodbe.

Stoga se otkaz kod uporabne pogodbe, koja stvara obvezni odnos sa trajućim činidbama, ukazuje ne samo prirodnim, nego i potrebnim načinom raskidanja one uporabne pogodbe, za čiji je prestanak prethodni otkaz ili izrično ugovoren, ili joj trajanje porabe nije unaprijed opredijeljeno.

Logično bi bilo, da se stoga otkaz ograniči samo na takove slučajeve, gdje neizvjesnost trajanja porabe doista i postoji, ili je po stranačkom ugovoru otkaz potreban, a da doista izminućem izvjesno odredjenoga vremena za trajanje porabe, pogodba prestane. To su slučajevi jedino oni, koje predvidja ustanova § 1116 o. g. z., (§ 1120 o. g. z.), ili oni iz §1114 o. g. z-a.

---

10) Schey: Die Obligationsverhältnisse I. Band, Das Darlehen § 16. opas. 38.

11) Hasenöhrl: Obligationenrecht II. § 102—2c; Ehrenzweig l. c. § 304 otsjek 5.

12) Time ne ističem nipošto tvrdnju u smislu učenja pojedinih pisaca, da je uporaboprimčevo pravo na porabu čisto obveznoga značaja tražbine, po kojoj uporabodavac ima obveznu dužnost trpljenja te porabe. — Bit će ispravno stanovište Ehrenzweiga, da uporaboprimac nakon predaje stvari u porabu stiče naročito relativno stvarno pravo (l. c. § 370).

13) Ehrenzweig l. c. § 350 I.

14) »Aufhebungskündigung«. — Klang l. c. uz § 1116 o. g. z. i Schey l. c. § 16. opaska 38.

15) Klang: l. c. uz § 1116 o. g. z., Ehrenzweig l. c. § 350 I.

Digitized by Google

Uz takovo ograničenje istaklo bi se pravilo, da uporabne pogodbe (izuzev slučaj iz § 1112 o. g. z.) u normalnom pogledu prestaju ili protekom unaprijed izvjesno ugovorenoga vremena trajanja porabe, bilo izminućem otkaznoga roka, danoga po kojem kontrahentu u pogledu onih pogodaba, gdje vrijeme trajanja nije unaprijed izvjesno, ili je otkaz potreban, da ne nastane t, zv. prećutno obnovljenje pogodbe.

Mimo ovih redovnih slučajeva prestanka uporabne pogodbe, ovlašten je katkada pojedini kontrahenit na vanredno ukinuće pogodbe. Svojstveno je takovomu vanrednomu ukinuću pogodbe, da imade momentani učinak i bez primjene bilo kakovog otpovjednoga roka, odnosno izminuća ugovorenoga vremena trajanja porabe.

Ovlaštenje na takovo momentano razrješenje pogodbe nastaje za pojedinoga kontrahenta pod stanovitim prepostavama, koje ili ističe zakon (§ 1117. i 1118. o. g. z.), ili je ono utemeljeno na naročitom pogodbenom uglavku. Takovo ovlaštenje na momentano ukidanje pogodbe, daje ustanova § 1118. o. g. z. najmodavcu, navodeći pretpostave, pod kojima će on posve jednostrano razvrći pogodbu sa momentanim učinkom. Jednostrana odluka najmodavčeva, koja je podkrijepljena pretpostavama iz ustanove §-a 1118 o. g. z. i saopćena protustranci, dostaje, da pogodba prestane sa momentanim učinkom. Ovaj momentani učinak, što ga zakon daje uz pretpostave §-a 1118. o. g. z. jednostanoj odluci najmodavčevoj naglašuje i vladajuća teorija.[16])

Čim dakle jednostrana odluka najmodavčeva uzrokuje, uz pretpostave §-a 1118. o. g. z., momentani prestanak uporabnog obveznog odnosa, to samim tim momentom nastaje i nativitet tužbe iz §-a 1109. o. g. z. na povrat predmeta porabe. Nastaje dakle prestanak obveznog odnosa već samim jednostranim očitovanjem uporabodavca, a da nema potrebe, da se tomu jednostranomu očitovanju pridaje još i druga pretpostava, a to je ona, da će to očitovanje uzrokovati prestanak pogodbe tek po izmaku još nekoga roka, kao što je to kod otkaza.

Ne smije se nikada pustiti s vida, da je otkaz sredstvo za razrješenje uporabnog obveznog odnosa ondje, gdje postoji unaprijed neizvjesnost vremenskog odredjenja trajanja uporabe.

Ako se narav otkaza promatra samo sa njegove materijalno-pravne strane, onda mu je prvotna svrha, da neizvjesnost vremenskog odredjenja trajanja porabe učini izvjesnim, kod čega se trajanje porabe odredi do časa izminuća otkaznog roka. Izvršivši tu svoju prvotnu svrhu, otkaz je odstranio neizvjesnost i odredio vrijeme trajanja porabe.

Izminućem odredjenoga vremena, na koje je trajanje porabe predvidjeno, prestaje i sama pogodba (§ 1449. o. g. z.), uslijed čega je otkaz ne samo odredio vrijeme trajanja porabe, nego u drugom redu uzrokovao i prestanak pogodbe. Otkaz dakle, koji ide u prvom redu na otstranjenje neizvjesnosti vremenskog odredjenja trajnja porabe, primjenljiv je ondje, gdje postoji potreba njegove primjene. Ustanova §-a 1118 o. g. z. ne podnaša njegovu primjenu, jer ona predvidja iznimku baš od onih slučajeva,

16) Ehrenzweig l. c. § 372 VI.: »Das Bestandverhältniss erlischt jedoch schon mit der Abstehungserklärung, nicht erst mit dem Räumungsurteil. — Klang l. c. Vorbemerkung §§ 1117 bis 1119 o. g. z., Krasnopolski l. c. § 80 st. 418.

Digitized by Google

koji se mogu označiti redovnim slučajevima prestanka uporabnog obveznog odnosa. Ta iznimka sastoji u ovlaštenju uporabodavca, da pod stanovitim pretpostavama raskine pogodbu i efektuira njen prestanak momentano, ne čekajući izminuće vremena, na koje je trajanje porabe predvidjeno bilo unaprijed ili bi ga odredio otkaz. Takovo ovlaštenje suprotstavlja iznimku onomu pravilu, koje je došlo do izražaja u ustanovi § 1449. o. g. z.

Čini se, da je i vladajuća teorija pripuštajući otkaz kao sredstvo za raskidanje uporabno obveznog odnosa i pod pretpostavama, koje iznosi ustanova § 1118. o. g. z., uvidjela, da mora dovesti u sklad samu narav otkaza sa iznimnim značajem §-a 1118 o. g. z. Uvidjajući, da jednostrana odluka najmodavčeva uz pretpostave §-a 1118 o. g. z. sama po sebi dostaje, a da pogodba prestane momentano, vladajuća je teorija iznijela tvrdnju, da otkaz, kojim se razrješuje pogodba uz pretpostave §-a 1118. o. g. z., nije vezan ni na ugovorni, ni na zakonski otkazni rok, te da — što više — može biti kojigod rok..[17]) Htijući na ovaj način učiniti sklad izmedju naravi otkaza po dašem zakonu sa iznimnim značajem ustanove §-a 1118. o. g. z., vladajuća je teorija ne samo previdjela tu narav otkaza, već ju i iznakazila. U svojim teorijskim konstrukcijama je ona pripustila pojam otkaza bez otkaznog roka, što ga poznaje njemački gradjanski zakonik, a koji je pojam našemu gradjanskomu zakoniku nepoznat.[18])

U naravi takovog otkaza nema onog momenta, koji je u prvom redu po našem zakonu svojstven otkazu, a to je ona njegova zadaća, da u smislu pojma uporabne pogodbe omogući vremensko odredjenje trajanja pogodbe. U smislu našeg zakona otkaz bez otkaznog roka i nije otkaz, nego je izraz jednostrane odluke pojedinog kontrahenta, koja ide na ukinuće pogodbe i ovo ukinuće efektuira momentano. Dopuštajući unatoč toga takav otkaz, vladajuća je teorija samim time izrazila činjenicu, da porabni obvezni odnos prestaje već uslijed jednostrane odluke uporabodavca, a ne tek u času izminuća zadnjega momenta otkaznog roka.

Normalni način prestanka onih uporabnih pogodba, koje nemaju unaprijed izvjesno vrijeme trajanja porabe, ne može se dakle ni teoretski primijeniti na onaj iznimni način prestanka takove pogodbe, koji predvidja § 1118. o. g. z., osim ako se proizvoljno postupa sa pojmovima, kao što su otkazi bez otkaznih rokova, koje naš zakon ni ne pozna. Opravdanje za takovu primjenu ne daje ni marginalna rubrika ispred § 1116. o. g. z.

Otkaz, kao sredstvo za raskidanje obveznih odnosa, predvidja zakon samo za uporabne i njoj slične pogodbe. On je po svojem pojmu posve iz-

---

[17]) K l a n g l. c. str. 85. Vorbemerkung zu §§ 1117 bis 1119: »Sie ist weder an die vertragsmässige noch an die gesetzliche Frist gebunden, es kann vielmehr beliebige Frist gesetzt werden«. — K r a s n o p o l s k i l. c. § 80: »Derjenige, welcher dieses Recht ausübt, ist an sich weder an einen Kündigungstermin, noch an eine Kündigungsfrist gebunden, so dass hier Kündigung jederzeit vorgenommen werden kann, und sofort — nicht erst nach Ablauf eines bestimmten Termins — wirkt. — E h r e n z w e i g l. c. § 372 VI.: »Einen auf längere Zeit geschlossenen Vertrag kann er, wenn er will, statt abzustehen zur ortsüblichen oder gesetzlichen oder zu einer kürzeren Frist kündigen.«

[18]) K r a s n o p o l s k i l. c. § 80 str. 418 opas. 6 svoje stanovište što više opravdava pozivanjem upravo na §§ 553 i 554 njemačkoga gradj. zakonika, a uz K l a n g a l. c. str. 77 (Wesen der Kündigung stav b) i E h r e n z w e i g a l. c. § 350 I. daje jednostranomu odustanku od pogodbe (§§ 1117 i 118 o. g. z.) narav otkaza bez otkaznog roka.

Digitized by Google

niman pravni institut, čija je narav malo prije prazana, a mogućnost njegove primjene pripustio je zakon u smislu njegovoga iznimnoga značaja samo ondje, gdje to odgovara već istaknutoj njegovoj svrsi.

Na ustanove §§ 1117 i 1118 o. g. z. nije zakon primjenio mogućnost otkaza. Marginalna rubrika ispred ustanove §-a 1116. o. g. z. ne daje u tom pogledu nikakove podloge za ono argumentiranje, s kojim se služi vladajuća teorija. Po vladajućoj teoriji obuhvatila je marginalna rubrika ispred §-a 1116. o. g. z. slučajeve, u kojima se raskidanje pogodbe polučuje otpovjedanjem pogodbe. No predvidjalo se kod toga, da ta marginalna rubrika ipak ne obuhvaća sve slučajeve, u kojima se primjenjuje otkaz kao sredstvo za raskidanje pogodbe.

I prije te marginalne rubrike radi sa otkazom ustanova §-a 1114. o. g. z., a pod novom marginalnom rubrikom nalazeća se ustanova §-a 1120. o. g. z. ističe ponovno otkaz, kao sredstvo za raskidanje pogodbe, i ako bi po sadržaju toj ustanovi prethodeće marginalne rubrike prestanak pogodbe bio vezan na činjenicu otudjenja predmeta porabe, a ne na otkaz.

Pod marginalnom rubrikom, koja predhodi ustanovi §-a 1116 o. g. z., nisu dakle uopće spomenuti svi slučajevi, u kojima se pogodba razrješuje otkazom, a s druge strane sadržaj marginalne rubrike, koja prethodi ustanovi §-a 1120 o. g. z., pokazuje dovoljno, da je stanovište zavladale teorije podalo tim marginalnim rubrikama preveliku važnost.[19])

Ako se pak izmedju sebe usporedi sadržaj ustanove §-a 1116 o. g. z. i onih ustanova §§ 1117 . i 1118. o. g. z., onda dolazimo do posljetka, da nas § 1116. o. g. z. upućuje, na koje pogodbe zakon primjenjuje otkaz kao sredstvo za njihovo razrješenje, dok nas ustanova §-a 1117. i 1118. o. g. z. upućuje na iznimke od redovitih načina, po kojima prestaju uporabne pogodbe.

No i sam tekst §§ 1117 i 1118 o. g. z. govori protiv otkaza kao sredstva za razrješenje pogodbe. Prvi daje uporaboprimcu pravo na jednostrani odustanak od pogodbe, a drugi opet uporabodavcu pravo iskanja na ukinuće pogodbe, a sve to sa momentanim učinkom. Ni jedna ni druga ustanova uopće ni ne pominje otkaz, već izravno upućuje na prestanak pogodbe mimo izminuća predvidjenoga vremena trajanja porabe ili izminuća otkaznog roka.

Davajući preveliku važnost marginalnoj rubrici ispred ustanove §-a 1116. o. g. z. i propustivši s vida oprečnost slučajeva, na koje se s jedne strane odnosi § 1116. o. g. z. a s druge strane §§ 1117. i 1118. o. g. z., vladajuća je teorija učinila još i dalju pogrješku. Ona izrično ističe mogućnost konkurencije tužbe i otkaza, a da se omogući ostvarenje jednostranog uporabodavčevog otstupatnja od pogodbe pod pretpostavama §-a 1118. o. g. z. Takova konkurencija tužbe i otkaza po mojem mišljenju nije moguća, a dolazi se do nje jedino brkanjem materijalnopravne prirode i tužbe i otkaza sa njihovom procesualnom prirodom.

Ne smijemo pustiti s vida, da otkaz, o kojem radi ustanova §-a 1116.

---

19) Po sadržaju marginalne rubrike ispred §-a 1120 o. g. z. u savezu sa sadržajem početka marginalne rubrike ispred §-a 1112 o. g. z. uporabna bi pogodba prestala, ako se stvar otudji drugome. Došlo bi do izražaja načelo »Kauf bricht Miete«. No kako sticalac stupa sa predajom u prava i obveze uporabodavca, to se načelo očituje samo u ovlaštenju, da sticalac i bez obzira na sadržaj prvotne pogodbe u pogledu trajanja porabe pogodbu otkaže. Marginalna rubrika §-a 1120 o. g. z. u svojem gramatikalnom smislu sadržaje dakle posve nešto drugo, nego što doista nastaje uslijed otudjenja.

Digitized by Google

o. g. z., nije procesualno djelanje, po kojem pojedini kontrahent u smislu uzakonjene naročite vrsti postupka traži sudsku pomoć. Otkaz u materijalno pravnom smislu je ona po zakonu predvidjena stranačka raspoložba, koja odstranjuje vremensku neodredjenost trajanja porabe kod uporabne pogodbe i to trajanje odredjuje do izmaka otpovjednoga roka. Ako pustimo s vida procesualno pravo i naročitu vrstu postupka, koji ono predvidja za sporove iz uporabnih odnosa, onda nam otkaz u materijalno pravnom smislu omogućuje odredjenje izvjesnosti vremenskoga trajanja pogodbe, a jer pogodba prestaje izminućem toga vremena, uzrokuje on i sam prestanak pogodbe Prestankom pogodbe predleži nativitet tužbe (actio nata) na povrat predmeta porabe (§ 1109. o. g. z.), pa je otkaz tek sredstvo, da se dodje do toga nativiteta tužbe. Da procesualno pravo ne sadržava naročitu vrstu postupka za uporabne sporove, otkaz bi zadržao jedino svoju materijalnu prirodu, pomoću koje bi služio samo kao sredstvo, da se po izmaku otkaznoga roka uzmogne dići tužba na povrat predmeta porabe.

Isto tako valja lučiti procesualnu narav tužbe od njene materijalno pravne prirode. — U potonjem smislu tužba je pravna mogućnost upotrebe sudske pomoći za oživotvorenje nekoga prava, a svrha joj je općenito uzevši priznanje toga prava.

Tužbe, koje se osnivaju na obvezama, pretpostavljaju takav pravni odnos, po kojem je tuženi dužan tužiocu učiniti neku činidbu, uslijed čega se svrha tužbe, koja ide na priznanje, da tužiocu pristoji tražbina, izražava u zahtjevu, po kojem je tuženi dužan tužiocu nešto učiniti (dare, facere, praestare). — Sadržaj takovog zahtjeva podjedno je i formula za sudsku presudu. U njoj se naime i priznanje prava i sama condemnatio potpuno poklapaju, budući da se sudsko priznanje utuženoga pravnog odnosa izražava u nalogu, da tuženi ispuni obvezu.[20])

I tužba, koja proističe iz uporabne pogodbe na povrat stvari dane na porabu (§ 1109 o. g. z.), isto je tako personalna tužba upravljena na condemnatio. Zahtjev te tužbe, da se tuženomu naloži povrat predmeta, danoga na porabu, je formula za sudski pravorjek, koji će na takovu tužbu uslijediti. U tom je pravorjeku, koji ide na condemnatio, sadržana i izreka o priznanju prestanka uporabno-pravnoga odnosa, budući da je dužnost tuženoga, da preda predmet porabe, vezana na pojavu prestanka uporabne pogodbe.[21])

Za naše je pitanje od važnosti, da saznamo, kada se zahtjev uporabodavca, da mu se povrati predmet porabe, dade in concreto sudski uslijediti i kada je po tom tužba aktuelno postojeća i konkretno utemeljena (actio nata). Taj nativitet tužbe kod pogodaba na neodredjeno vrijeme trajanja, isto kao i kod onih na unaprijed odredjeno izvjesno vrijeme trajanja, postoji prestankom pogodbe. Prestaje pak pogodba u redovnim slučajevima izminućem onoga vremena, koje je za porabu predvidjeno bilo unaprijed ili se ono naknadno odredjuje davanjem otkaza sa izvjesnim otkaznim rokom. Uz već razloženu svrhu otkaza, po kojoj on u prvom redu otstranjuje neizvjesnost trajanja porabe, a u drugom redu uzrokuje prestanak pogodbe, valja dakle

[20]) Unger: System II. § 115.

[21]) Nikad se ne smije pustiti s vida, da tužba na priznanje prestanka uporabne pogodbe svojom kondemnacijom ide na dužnost tuženog, da povrati predmet porabe.

Digitized by Google

istaći i treću njegovu svrhu, a ta je onemogućenje nativiteta tužbe uporabodavčeve na povrat predmeta porabe. Tek onda, kada se ovaj trostruki značaj otkaza uoči, postaje jasnim, da je otkaz neprepustiv ondje, gdje nema potrebe, a da on ispolji ovu svoju trostruku svrhu.

I otkaz je jednostrano očitovanje jednoga kontrahenta uporavljeno na dokidanje obveznog odnosa, no to jednostrano očitovanje ne djeluje momentano, već mu se djelovanje odlaže na izminuće otkaznog roka. Ustanova §-a 1118. o. g. z. daje medjutim jednostranomu očitovanju uporabodavčevomu učinak momentanoga prestanka pogodbe, a da ne postoji potreba, da proteče prije toga prestanka još neki rok. Za porabodavca predleži actio nata na povrat predmeta porabe uz pretpostave, koje § 1118. o. g. z. daje, već momentom očitovanja njegove odluke na ukidanje pogodbe. Ta je pojava nativiteta tužbe, da se vrati predmet porabe, uslijed iznimnoga značaja §-a 1118. o. g. z., vezana na odluku uporabodavca. Tim je očitovana iznimka onoga pravila, što ga sadržava § 1449. o. g. z., koji nativitet tužbe baca na izminuće posljednjega časa predvidjenoga trajanja pogodbe.

Svrsishodno se ne može opravdati primjena otkaza na slučajeve iz §-a 1118. o. g. z., jer ono, što bi imao omogućiti otkaz tek po izminuću otkaznoga roka, postoji već u času izjave jednostranog očitovanja, a da mu se ne pridaje još i izminuće stanovitoga roka. Predležeći već nativitet tužbe isključuje primjenu takovih pravnih instituta, kojima je svrha, da se tek dodje do toga nativiteta. Primjenu otkaza na slučajeve, što ih predvidja ustanova §-a 1118. o. g. z., ne može dakle opravdati slučajna, a može se reći i pogrješna sistematizacija §§ 1117. i 1118. o. g. z.

Klangov argumenat, koji je ucrpio stanovište rješidbe bečkoga vrhovnoga sudišta, sadržane u zbirci Gl. U. N. F. br. 2936, još je manje osnovan.

Primjenu otkaza opravdava jedino njegova svrha i pravna priroda. Otkaz, kao iznimno sredstvo za raskidanje uporabne pogodbe, nije pripustljiv u slučajevima, koji po svojoj konstrukciji ne daju onih pretpostava, za koje je pripustljivost otkaza vezana. Oportunitet primjene otkaza, ne može nadomjestiti manjak pretpostava, koje se moraju steći, a da izazovu mogućnost primjene otkaza. Uzevši ovako u pomoć jedino materijalno pravnu prirodu otkaza, odreći je mogućnost njegove primjene u svrhu ukidanja uporabne pogodbe pod pretpostavama, koje sadržaje § 1118. o. g. z.

Ako sada predjemo k ustanovama procesualnoga prava, dolazimo do pojave, da se ono izravno protivi primjeni otkaza u svrhu ukidanja pogodbe uz pretpostave, koje sadržaje § 1118. o. g. z.

Materijalno pravo ne sadržaje nikakovih odredaba, a da se otkazu samomu po sebi pribavi vidni učinak i faktično prisilno realiziranje njegovoga djelovanja u pogledu raskidanja uporabne pogodbe. Po materijalno pravnoj prirodi otkaza, on bi se ograničio na krajnju njegovu svrhu, t. j. omogućenje nativiteta tužbe na povrat predmeta porabe.

Da procesualno pravo nije propisalo naročitu vrstu postupka za uporabne sporove, otkaz ne bi uopće imao kakove procesualno pravne prirode. Izvršivši svoju svrhu, koju mu je naložilo materijalno pravo, otkaz bi omogućio jednu drugu procesualnu radnju, a to je tužba, kojom bi se tražila sudska pomoć u pogledu povratka predmeta porabe.

No procesualno pravo, ekonomišući sa vremenom, predvidja u nekim slučajevima i naročitu proceduru, kojom pospješuje brzinu u davanju sudske

Digitized by Google

pomoći, a kod toga otstupa od redovitoga tužbovnoga puta. Tako je i za sporove, koji proističu iz uporabnih pogodaba, naš gradjanski parnični postupak predvidio naročitu vrstu postupka. U tom postupku su otkazu, ako odgovara stanovitim uslovima, dana takova svojstva, po kojima on i mimo tužbe izaziva primjenu sudske pomoći, a oblik, u kojem sud reagira na otkaz, dajući tu pomoć, različan je od presude.[22]) Ipak je pozitivno procesualno pravo, predvidjajući naročitim postupkom iznimku od redovnoga postupka, ograničilo primjenu toga naročitog postupka samo na one slučajeve, gdje već materijalno pravo iziskuje potrebu otkaza. Promatrajući narav otkaza sa stanovišta shodnosti, procesualno je pravo uočilo, da potreba otkaza sa njegovom materijalno pravnom prirodom postoji samo ondje, gdje to odgovara njegovoj svrsi. Povodom ovakovog zaključka parnični je postupak pridao procesualni značaj samo takovomu otkazu, koji se ukazuje prirodnim i potrebnim načinom za prestanak uporabne pogodbe.

Promatrajući tokom ove radnje materijalno pravnu prirodu otkaza, došli smo do zaključka, da se on kao način raskidanja uporabne pogodbe može primijeniti jedino onda, ako trajanje porabe nije unaprijed izvjesno opredijeljeno (§ 1116. o. g. z.) ili je otkaz potreban, a da se spriječi dalje trajanje porabe po t. zv. prećutnom obnovljenju (§ 1114. o. g. z.). Pozitivno procesualno pravo, držeći se jednakoga zaključka, daje procesualni značaj samo takovomu otkazu. Samo onda, ako je po propisima gradjanskoga prava otkaz potreban, a da se raskine uporabni ugovor ili da se spriječi prećutno njegovo obnovljenje, daje ustanova §-a 655. gr. p. p. njemu stanovito procesualno djelovanje. Nije odlučna obična mogućnost primjene otkaza izvedena argumentiranjem sa marginalnom rubrikom ispred §-a 1116. o. g. z., nego je po stanovištu §-a 655. gr. p. p. odlučna potreba otkaza, a da se njime dodje do raskidanja uporabne pogodbe. Težište dakle leži u činjenici, da je po propisima gradjanskog prava baš otkaz potreban, a da se izazove prestanak uporabne pogodbe.

Slučajevi, koji po ustanovama materijalnoga prava predvidjaju tu potrebu, jedino su oni, koje spominje § 1116. o. g. z. (§ 1120. o. g. z.) i ustanova §-a 1114. o. g. z. Zaključak bi bio, da se naročita vrsta postupka, predvidjena za sporove, koji proičtiču iz porabnih ugovora, ne može primijeniti na otkaze, kao što je onaj, što ga vladajuća teorija predvidja u svrhu razrješenja uporabne pogodbe, uz pretpostave, koje sadržava ustanova § 1118. o. g. z.[23]) Takav otkaz nije podoban, a da izazove primjenu sudske pomoći u onom obliku, u kojem sud reagira na dopustive otkaze, a u smislu naročite vrste postupka u uporabnim sporovima. Stoga se takovom otkazu ne može pridati nikakav procesualni značaj, te bi se imao ograničiti jedino na svoju materijalno pravnu svrhu, izazivanja nativiteta tužbe na povrat predmeta porabe i same tužbe kao procesualne radnje. Takova se pak funkcija ukazuje izlišnom, budući da samo jednostrano očitovanje uporabodavca, upravljeno na dokidanje pogodbe, radja nativitetom tužbe na

22) Valja imati na umu, da otkaz nije procesna radnja, kojom bi se zapodjela parnica. Eventualni proces počinje tek povodom prigovora. Sam postupak otkazivanja ima narao vanparničnoga postupanja.

23) Tako i rješidba Gl. U. br. 6643 a pozivanjem na § 655 grpp. i rješidba Gl. U. N. F. br. 3074.

Digitized by Google

povrat predmeta porabe, a da nije potrebno tomu očitovanju pridati nikakav otkazni rok.

Završavam zaključkom, da je jedino t u ž b a podobno procesualno sredstvo, a da se izazove primjena sudske pomoći u svrhu efektuiranja prestanka uporabne pogodbe uz pretpostave § 1118. o. g. z.

Socijalna organizacija fašizma

Napisao dr. Š ć e t i n e c J u r a j, vanredni profesor Ekonomsko-komercijalne visoke škole.

I. O s n o v n a n a č e l a f a š i z m a.

Fašizam je nastao kao politički pokret, koji je išao za osvojenjem vlasti u državi, ali u početku nije imao nikakova dokrtinalnoga programa.[1]) Pa ni nakon triju godina svoje vanredno žive djelatnosti, kada je sa svojim organizovanim kaderima već vršio odlučnu ulogu u političkom životu, nije imao nikakova odredjenoga programa.[2]) Bolje reći mijenjao je konkretne programe prema prilikama vodeći računa samo o tome, kako će najlakše skupiti što veću masu ljudi i doći do vlasti.[3]) Fašizam je težio samo za tim, da na bilo koji način dobije u svoje ruke vlast, a onda je mislio razviti novi režim, koji će se razlikovati od postojećega režima i onih političkih tendencija, protiv kojih se borio. Kod toga nije imao jasne slike, kakav bi to režim imao biti, nego je očekivao, da će prilike i potrebe same odrediti sadržaj toga režima. Kada je fašizmu uspjelo »revolucijom«, bolje reći sticajem prilika,[4])

1) Mussolini to sam priznaje u svojem elaboratu o fašističkoj doktrini, koji je izradio za »Talijansku enciklopediju«, u kojem veli: »Kad sam onoga davnoga mjeseca ožujka 1919 u stupcima »Popolo d'Italia« pozvao u Milano one, koji su ostali na životu od intervencije (sc. za ulazak Italije u rat), a koji su me slijedili od osnutka »Fascia revolucionarne akcije« u siječnju 1915, tada u mojem duhu nije postojao nikakav specijalni doktrinalni plan«. — M u s s o l i n i, Le fascisme, Paris, Dénoël et Steele, 1933. str. 27.

2) Na skupštini u Udinama dne 20 rujna 1922, nekoliko tjedana prije pohoda na Rim, rekao je Mussolini: »Pitaju nas, kakav je naš program. Naš program je vrlo jednostavan: m i h o ć e m o v l a d a t i I t a l i j o m. Ne manjkaju Italiji programi nego ljudi i volja.« (Cit. kod P. Cuche, L' Etat fasciste, Semaine sociale, Session XX, Paris 1933, str. 110).

3) Do polovice 1920. godine fašizam ima značaj skrajnoga socijalističkog pokreta, usprkos svoje nacionalističke boje. Prvi konkretni fašistički program od god. 1919 traži: ukinuće monarhije, plemstva i senata, zapljenu crkvenih imanja, radnička vijeća u tvornicama, predaju veleposjeda zadrugama poljoprivrednih radnika i sl. No nakon moralnoga sloma boljševičke akcije mijenja fašizam svoju politiku i program, te se orijentira za krajni nacionalizam i za reakciju, ne samo protiv socijalizma nego i socijalnih nastojanja popolara, jer misli na taj način kod nove psihoze steći za sebe mase.

4) 28. X. 1922, kad se zaoštrila kriza vlade nakon ostavke kabineta Factina, jer nije bilo moguće sastaviti vlade radi razrožnosti stranak, Mussolini je odredio mobilizaciju svojih »crnih košulja« i »pohod na Rim« iz Napulja (»Marcia su Roma«) našto je kralj, odbivši najprije prijedlog vlade u demisiji, da se proglasi opsadno stanje, pozvao Mussolinija 29. X., da on sastavi vladu. Mussolini stiže u Rim 30. X. i sastavi isti dan vladu zajedno s eksponentima drugih stranaka, a 31. X. prodefilirala je fašistička milicija mirno kroz rimske ulice. Taj »ulazak u Rim« zovu fašisti »fašističkom revolucijom«.

Digitized by Google

doći na vlast, bio je fašistički režim već odredjen u negativnom pravcu kao režim antidemokratski, antiliberalan, ant»socijalistički i antinternacionalan,[5]) jer se protiv svih ovih pravaca borio fašizam do zauzeća vlasti. Taj se režim u toku daljih godina razvio prema danim prilikama u pozitivnom pravcu kao režim autoritativni, etatistički i ekskluzivno nacionalistički, sav prožet idejom suverenosti države i njezinom totalitarnom vlasti nad svim djelatnostima pojedinaca i društvenih skupina. Fašistički je režim, koji je u praksi razvio u kratko vrijeme svoj politički sistem, trebao i doktrinalnu osnovu toga sistema, da bi mogao opravdati svoje postojanje i održanje. Akcija je naime u fašizmu pretekla doktrinu, kako to ističe i Mussolini. Na »Narodnom vijeću fašističke stranke« 8. VIII. 1924. kliče: »Sada talijanski fašizam mora da stvori jedan »corpus doktrina«, ako ne će da umre, ili još gore, po čini samoubijstvo.« Taj corpus doktrina treba Mussolini hitno i zato nastavlja u istom govoru: »Zahtjev je nešto smion, ali ja bih htio, da u dva mjeseca, koji nas dijele od Narodne skupštine, bude stvorena filozofija fašizma.«[6])

Fažizam nastoji, da stvori svoju filozofiju, svoju doktrinu o državi i državnoj vlasti, o političkom, gospodarskom i socijalnom uredjenju države. Kao politički pokret razvija najprije svoju teoriju u državi.[7])

Fašizam je režim diktatorski i autoritarni. On priznaje suverenost samo državi, a ne priznaje ju narodu, a u državi samo vladi, t. j. izvršnoj vlasti. Takovu su koncepciju o državi i državnoj vlasti imali i svi stariji autoritarni režimi. Prema tome mogao bi fašizam lako crpsti doktrinalne razloge za opravdanje svojega autoritarnog režima iz starije nauke o državi, koja je već izgradila cijeli sistem opravdanja autoritarnoga režima. Fašizam zazire, da svoj politički režim opravdava vrelima božanskoga prava — kako je to činila starija nauka — i ako su njegove teze o državnoj vlasti zapravo »sekularizirani teološki pojmovi« — da se poslužimo riječima Carla Schmitta.[8]) Zato se radije oslanja na modernu njemačku nauku o državi, koja opravdava državu ontološki, njezinim samim postojanjem. Državnu vlast smatra javnom službom.[9]) Svi, i pojedinci, i društvene zajednice, i državni organi imadu služiti državi, koja je jedina suverena. Naročito poprima fašizam Hegelovu nauku o svemoćnoj i sveobuhvatnoj vlasti države, koja da je izražaj svjetskog objektivnog duha.

Fašistički se režim razvio u političkom pogledu kao režim unitaristički, autoritativan, totalitaran i hierarhičan.

---

5) »... Vodila se u isto vrijeme borba protiv doktrina liberalnih, socijalističkih, masonskih i doktrina katoličke pučke stranke, dok su se vodile i »kaznene ekspedicije«. — Mussolini, Encyclop. Le fascisme, op. cit. str. 33.

6) Mussolini, Le fascisme, op. cit. str. 63.

7) »Fašizam je bitno, eminentno nauka o državi. To znači, da je fašizam nauka, opća koncepcija o državi«. (Sergio Panunzio, Le Stato fascista, Bologna, L. Cappelli, str. 48). — »Bitno načelo fašističke doktrine je shvaćanje o državi, o njezinoj biti, ulozi i svrsi.« (Mussolini, Le fascisme, op. cit. str. 52).

8) C. Schmitt — Politische Theologie, 1922.

9) Dr. E. Spektorski: Dvije formule u modernoj teoriji o državi. Arhiv za pravne i društvene nauke 1933. knj. XXI. br. 4.

Digitized by Google

Fašistička nauka, koja je doduše još u razvoju, nastoji, da taj režim opravda svojom koncepcijom naroda i države.

1. U n i t a r i z a m. — Fašizmu je najveća socijalna vrijednost n a r o d, n a c i j a. Narod nije samo puki zbroj pojedinaca, udruženih slobodnim društvenim ugovorom, kako to nauča individualizam, nego je jedna cjelina, jedno socijalno biće, socijalni organizam, koji je sastavljen od pojedinaca kao svojih organa, a organi su podredjeni cjelini. Narod sadržava sintezu svih sila i svih interesa članova narodne cjeline, te pretstavlja moralno, ekonomsko i političko jedinstvo svih svojih članova.[10])

Bitna je značajka naroda j e d i n s t v o. To se jedinstvo polučuje moralnim sredstvima — podvrgavanjem ličnih interesa općim narodnim i solidarnošću, koja veže članove narodne cjeline medju sobom. »Carta del lavoro« izražava tu misao u čl. 1. »Talijanski je narod organizam, kojega su ciljevi, život i sredstva djelovanja viši, po snazi i trajanju, od ciljeva, života i sredstava pojedinaca, podijeljenih ili udruženih, koji ga sastavljaju. On je cjelina moralna, politička i gospodarska, koja se potpuno ostvaruje u fašističkoj državi.«

Iz pojma naroda izvodi fašizam za praktičnu politiku načelo unitarizma, kojim imenom označuje zasadu, da sve djelatnosti, duševne i materijalne bilo pojedinaca bilo skupina imadu da služe u korist cjeline tako, da u društvu vlada sklad i pojedinaca i skupina. U negativnom pravcu iz načela nacionalnog unitarizma slijedi, da se imadu uklanjati socijalni sukobi, koji ugrožavaju jedinstvo naroda i sklad narodnoga života.

Fašizam uvažava narod samo, koliko je identičan s državom. Narod je zajednica kulturna i materijalna, koja u historijskom toku životu trajno ostaje jednaka i preživljuje pojedince, koji je sastavljaju, ali se ona kao takova ne bi mogla održati bez pravne organizacije. N a r o d o r g a n i z o v a n u p r a v n u z a j e d n i c u j e s t d r ž a v a.[11]) »Država je inkarnacija naroda u pravnom obliku« — kako to formulira fašistički stranački program. U pučanstvu, koje je svijesno samo sebe i koje ima volju, da se održi kao cjelina i utvrdi svoje pravo na opstanak, postoji već u neku ruku država »in fieri«.[12]) Narod nužno teži, da bude organizovan u državu,[13]) jer mu tek država daje punu osobnost. Država organizira narod politički, pravno i gospodarski.[14])

---

10) Vidi fašistički program u izvatku u knjizi: Guido Bortoletto, Faschismus u. Nation, Hamburg, 1932, str. 52.

11) »Ne radi se ni o rasi, ni o odredjenom geografskom području (sc. kao bitnom elementu naroda) nego o skupini, koja se historijski perpetuira, o mnoštvu udruženom idejom, koja pretstavlja volju za opstankom i moći: to je svijest o sebi, osobnost. Ta viša osobnost je narod, u koliko je država.« — M u s s o l i n i, Encyclop. Le fascisme, op. cit. str. 22 i 23. — Fašizam »tvrdi, da se ne može shvatiti narodno gradjansko društvo u drugom obliku nego u obliku države.« — M u s s o l i n i, Le fascisme op. cit. str. 75.

12) M u s s o l i n i, Le fascisme, op. cit. str. 23.

13) »Kako materia appetit formam, tako societas appetit statum, što više, društvo ne postoji bez države.« (P a n u n z i o, op. cit. str. 50).

14) »Ne stvara narod države, kako je to uzimalo staro naturalističko shvacanje, koje je služilo za osnovku piscima nacionalnih država XIX. vijeka, nasuprot država stvara narod, dajući puku, svijesnom svojega moralnog jedinstva, volju i efektivnu eksistenciju.« — M u s s o l i n i, Le fascisme, op. cit. str. 23.

Digitized by Google

Država nadograđuje sa svojom pravnom organizacijom na historijske, socijalne i materijalne elemente naroda.

Bit je d r ž a v e j e d i n s t v o s v i h e l e m e n a t a, od kojih je sastavljena. To se jedinstvo odnosi u prvom redu na strukturu države. Država spaja svoja tri konstitutivna elementa: narod, teritorij i vlast u jednu cjelinu. Unitarna država ima nadalje da ostvaruje e t i č k o, g o s p o d a r s k o i p o l i t i č k o j e d i n s t v o n a r o d a.

E t i č k o j e d i n s t v o. — Fašizam shvaća državu ne samo kao pravno biće nego i kao etičko.[15]) Cilj je države ne samo stvaranje i održavanje pravnoga poretka, kako to nauča liberalizam, nego i ostvarenje moralnoga jedinstva.[16]) Moralno je jedinstvo osnovni uslov državnoga života, jer je identično s njezinim etičkim ciljem.[17]) Da se ostvari moralno jedinstvo države, potrebna je solidarnost duha i svijesti državljana. Ta proizlazi iz zajedničkog osjećaja, tradicija i kulture. »Prema tome ideja moralnoga jedinstva, koje se može shvatiti samo kao najviše načelo društvene i narodne solidarnosti, ima korijen u povijesnom razvoju onih elemenata, koji su pridonijeli u toku vremena stvaranju nacionalne svijesti i nacionalnog osjećaja. Oni nalaze svoj izražaj u etičkoj svijesti, koja u državnom životu postaje pravnom svijesti.[18])

Država ima nadalje da ostvaruje sa svojom pravnom organizacijom g o s p o d a r s k o j e d i n s t v o n a r o d a. Liberalna nauka nije priznavala državi ekonomske zadaće i protivila se miješanju države u gospodarske odnose državljana. U liberalnoj se državi gospodarstvo razvijalo nezavisno od države, a u gospodarskim se odnosima razvila ubitačna gospodarska i društvena borba, koja je ugrozila i eksistenciju same države. Po fašističkoj koncepciji država ima da sve sile moralne, socijalne, a i ekonomske svodi pomoću prava u najviše jedinstvo.[19]) Država treba da svede u sklad političku organizacije i gospodarsku djelatnost, ujedini sve gospodarske sile[20]) i ojača državu.[21]) Kao što je zadaća države u etičkom pogledu, da ostvari moralno jedinstvo naroda na osnovici duhovne solidarnosti, tako je njezina zadaća u gospodarskom pogledu, da ostvari gospodarsko jedinstvo na osnovici gspodarske solidarnosti, a u obliku korporativne organizacije. Gospodarsko

15) Narod, u koliko je država, jest etička stvarnost, koja postoji i živi toliko, koliko se razvija.« — M u s s o l i n i, Encyclop. Le fascisme op. cit. str. 24.

16) »Liberalna država ne upravlja tokom i razvojem, materijalnim i duhovnim, društvenih zajednica nego se ograničuje, da bilježi samo posljetke toga razvoja. Fašistička je država svijesna (sc. svoje zadaće), ona ima volju (sc. da djeluje za dobro zajednice), i zato je kvalificirana kao »etička« država.« — M u s s o l i n i, Encyclop., Le fascisme op. cit. str. 51.

17) B o r t o l o t t o, op. cit. str. 92.

18) B o r t o l o t t o, ibid. p. 91.

19) »Sve u državi, ništa protiv države, ništa izvan države« — geslo, koje je izrekao Mussolini u svom govoru u milanskoj Scali 1925.

20) »Mi smo dakle u državi, koja nadzira sve sile, koje djeluju u krilu naroda. Mi nadziramo sile moralne, mi nadziramo sile gospodarske . . .« (Govor Mussolinijv 7. IV. 1926. na nacionalnom direktoriju stranke.)

21) »Fašizam hoće da država bude jaka, organizovana i u isto vrijeme osnovana na širokoj narodnoj osnovci. Fašistička je država zauzela i gospodarsko područje, i smisao za državu dopire preko ustanova korporativnih, socijalnih i odgojnih, koje je stvorila, do najkrajnje razgranjenih dijelova zemlje, a sve političke, gospodarske i duhovne sile naroda, uklopljene u svoje organizacije, cirkuliraju u državi.« (M u s s o l i n i, Encycl. Le fascisme, op. cit. str. 57).

Digitized by Google

jedinstvo će omogućiti socijalni mir, saradnju svih proizvodnih sila pod upravljajućim i uredjujućim autoritetom države.[22]) Država ima da ostvari i p o l i t i č k o j e d i n s t v o putem ustava, u kojem je odredjen hierarhični odnos izmedju države, korporacija, institucija i individua.«[23])

Politički je cilj države ostvarenje nužne organičke veze izmedju države i pojedinih društvenih zajednica u državi. U ispunjenju toga cilja imadu — po fašističkom shvaćanju — sve socijalne sile vršiti svoju djelatnost u solidarnosti s funkcijama vlade.[24]) Za stvaranje i održanje političkoga jedinstva potreban je a u t o r i t e t, suverena vlast države, kojoj imadu biti podredjene sve društvene sile. Hierarhijom pak vlasti se polučuje jedinstvo smjernica. Političko jedinstvo naroda je osnov pravnoga jedinstva države i njezine suverene vlasti nad svim silama u državi.

Iz ovoga shvaćanja jedinstva naroda i jedinstva države na svim područjima njezine djelatnosti slijedi smjernica za fašistički režim, da s v e s i l e i s v e d j e l a t n o s t i u d r ž a v i i m a d u d a s l u ž e j a č a n j u d r ž a v n e c j e l i n e.

2. A u t o r i t a r i z a m. — Druga je značajka fašističkog režima autoritarizam. Pod autoritarizmom se razumijeva režim, u kojemu sva vlast pripada državi, koja preko svojih izvršnih organa upravlja svim djelatnostima pojedinaca i društvenih skupina, makar i upotrebom sile.[25])

U autoritarnom se režimu ne priznaje autonomija individua, »individualna autarkija«, prava individua prema državi, koja ističe individualistički liberalizam, nego se ističu samo prava države spram individua i dužnosti individua prema državi.

Fašizam izvodi načelo autoriteta, jake državne vlasti, iz državne suverenosti.

Po fašističkoj nauci jedino je država suverena, a narod kao skup pojedinaca nije suveren, kako je to tvrdila liberalna nauka. Država je nadredjena svojemu narodu i od njega nezavisna. Ona ima svoju vlastitu volju, koja je iznad volje pojedinaca, i svoje vlastite ciljeve, koji su iznad ciljeva pojedinaca. Suverenitet sastoji u izvornoj, apsolutnoj, neograničenoj i općenitoj vlasti i sili nad pojedincima i nad udruženjima osoba.[26]) Vršenje vlasti je sredstvo za pravilno razvijanje političke volje države. Autoritet je potreban svakoj zajednici, jer bez discipline ne bi mogla postojati ni zajednica porodična, ni vjerska ni ikoja druga. Disciplina je životna nužda. Tako isto i država mora imati autoritet i služite se njime, jer bez jake vlasti, kojoj se svi članovi moraju pokoravati bez obzira na svoje lične težnje i interese, država ne bi mogla ispunjavati svoje zadaće i polučivati svoje ciljeve. Ta vlast državna mora biti najviša, apsolutna, neograničena — suverena, jer samo takova vlast omogućuje, da se kod velikoga broja pojedinaca, čiji se interesi sukobljuju i kose, ostvari pravni poredak i poluči opće blagostanje.

---

22) »Mi smo konstituirali državu korporativnu i fašističku, državu nacionalnu; državu, koja koncentrira, harmonizira i u isto vrijeme moderira interese svih socijalnih klasa, koje se vide jednako štićene.« (Govor Mussolinija 28. X. 1926. prigodom 4. godišnjice »pohoda na Rim«.)

23) B o r t o l o t t o, op. cit. str. 82.

24) B o r t o l o t t o, op. cit. str. 109.

25) »Za fašizam država je apsolutno, prema čemu pojedinci i skupine, nisu niego nešto relativno.« — M u s s o l i n i, Encycl. Le fascisme, str. 52.

26) B o r t o l o t t o, op. cit. str. 134.

Digitized by Google

Zato je država, odnosno režim, koji vrši državnu vlast, nužno autoritaran. Za tim autoritetom teže i pojedinci i skupine uvijek, a naročito onda, kada državna vlast oslabi i kada u državi radi toga zavladaju neredi i nesigurnost.[27])

3. Totalitarizam. — Fašistički je režim nadalje totalitaran. Zadaća je države — izvodi fašistička nauka — ne samo da podvrgne sve pojedince i društvene skupine pod svoju vlast (autoritarizam), nego i da integrira sve njihove djelatnosti i dovede ih u medjusobnu suradnju, pa da kao totalitarna sila prodira sve više u njihovu materijalnu i duševnu, privrednu i kulturnu eksistenciju i odredjuje njezin tok.[28])

Zato ima biti i zadaća fašističkoga režima, da kao totalitaran režim podvrgava pod vlast države sve duhovne i materijalne sile,[29]) te da njima rukovodi, nastojeći, da ostvari u prvom redu bogatstvo, snagu i moć države, a zatim blagostanje pojedinaca i društvenih skupina, koliko je to u općem interesu.[30]) Dosljedno, fašizam razvija »svoj moral, svoju religiju, svoju političku misiju u svijetu, svoju funkciju socijalne pravde, i konačno svoju gospodarsku zadaću,[31]) koji se upravo po ovoj sveobuhvatnoj, totalitarnoj moći i uplivu države nad njima razlikuju od društvenih tvorevina i institucija drugih društvenih i političkih sistema.

4. Hierarhičnost. — Fašistički se režim osniva konačno na načelu hierarhičnosti. Državna vlast ima biti hierarhična, jer je načelo hierarhije vlasti usko spojeno s organizacijom i universalnošću države.[32].)

Hierarhija znači klasifikaciju vlasti po stepenima, moći i dostojanstvu tako, da se državna vlast vrši preko niza organa, od kojih ima svaki odredjenu djelatnost, a svi niži organi imaju biti podredjeni višima i moraju im se pokoravati. Hierarhija vlasti omogućuje jedinstvo direktiva, oblika i djelatnosti u cijelom državnom životu.[33]) Hierrarhično se načelo izvodi iz suverenosti države, koja vlada nad narodom u cjelini, a svoju vlast vrši organizatorno lakše po hierarhičnim stepenima. Dok je demokratsko-liberalna država osnovana na načelima slobode i jednakosti svih pojedinaca, kojim priznaje prava nasuprot državi i upliv na državnu vlast prema broju glasova, dotle je fašistička država osnovana na načelu suverenosti države i njezina autoriteta te provodi hierarhičnu strukturu vlasti. Zato je fašistička

27) »U ovaj čas više no ikada narodi žedjaju za autoritetom, za vodstvom i redom. Ako svaki vijek ima svoju doktrinu, tisuću znakova pokazuje, da je doktrina ovoga vijeka fašizam.« — Mussolini, Encycl. Le fascisme, op. cit. str. 61.

28) Bortolotto, op. cit. str. 143.

29) »Gospodarstvo, pravo, religija, koji se ne priznaju izvan državne sfere kao nosioci samostalnih vrijednosti, imadu se podrediti narodnomu totalitetu, njegovim ciljevima i zadaćama. Samo u toliko stoje pod državnom zaštitom.« — Dr. G. Leibholz, Zu den Problemne des fascistischen Verfassungsrechte, Berlin, W. de Gruyter & Co, 1928. str. 14.

30) »U istinu, za fašizam sve je u državi, i ništa ljudsko ni duhovno ne postoji i a fortiorinema vrijednosti izvan države. U tom smislu fašizam je totalitaran, i fašistička država, sinteza i jedinstvo svake vrijednosti, tumači, razvija i gospoduje nad svim životom naroda.« — Mussolini, Encycl. op. cit. str. 20.

31) Rocco. Transformazione. str. 17. cit. kod Leibholza, op. cit. str. 50.

32) Bortolotto, Lo Stato e la dotrina corporativa, Bologna, Nicola Zanichelli. 1931. I. vol. str. 270.

33) Bortolotto, Lo Stato e la dotrina corporativa op. cit. I. vol. str. 270.

Digitized by Google

država nužno a n t i d e m o k r a t i č n a,[34]) zato i fašistički režim zabacuje liberalnu demokraciju.[35])

Medjutim fašistička država ne isključuje slobodne djelatnosti pojedinaca, nego samo nastoji, da je svojom hierarhičnom vlasti svede u sklad s interesima i jedinstvom države.

Fašizam želi, da ostvari ne samo solidarnost interesa nego i solidarnost duha cijeloga naroda. Državna vlast mora biti zadojena idejom pravičnosti i ograničena zakonima, te vodjena idejom pravičnosti uredjivati i disciplinirati društvene odnose, pa tom autoritarnom i hierarhičnom djelatnošću ima dovoditi državljane u dodir medju sobom i državom. Ako pojedinci i pojedine društvene skupine prihvate od svoje volje ovaj sistem vlasti, koji je na opću korist, tada i fašistički režim sadržava demokraciju, doduše ne onakovu, kakovu razvija liberalni individualizam nego »centraliziranu, odgovornu, organizovanu i autoritarnu«, kako je to rekao Mussolini u svojem govoru u senatu 1927.[36])

Tako je fašizam tezama o suverenosti države i o unitarnoj, autoritarnoj, totalitarnoj i hierarhičnoj državnoj vlasti izgradio svoj posebni politički sistem nove organizacije državne vlasti i naučno utvrdio svoj politički režim. No kad je učvrstio svoju političku vladavinu, našao se pred mnogo težom zadaćom nego što je politička organizacija države, pred zadaćom da riješi zamršeno gospodarsko i socijalno stanje Italije.

U p o g l e d u s o c i j a l n e o r g a n i z a c i j e fašizam je isto tako mijenjao liniju kao i u političkom pogledu. Najprije je borio protiv kapitalizma i kapitalističkoga sistema gospodarstva (do polovice god. 1920.), a kasnije protiv socijalizma i popolarizma (kršćansko socijalni pokret u Italiji). Fašizmu je nakon višegodišnje borbe uspjelo razoriti kadere socijalističke radničke strukovne organizacije (koja je god. 1921. brojila preko 2 milijuna članova), a i organizacije kršćanskih radničkih sindikata (sa preko 1 milijun članova 1921.), koji su ukupno imali organizovano polovicu svega talijanskoga radništva. No ovom negativnom akcijom nije bio riješen i socijalni i gospodarski problem Italije. Na mjesto razorenih protivničkih organizacija trebalo je stvoriti novu socijalnu organizaciju, koja će odgovarati socijalnim potrebama, jer bi inače nezadovoljstvo sa socijalnim stanjem i prilikama moglo ugroziti tečevine »političke revolucije«. Konačno svaka velika politička revolucija mora da bude u isto vrijeme i socijalna revolucija.[37]) Stoga se fa-

34) B o r t o l o t t o, Faschismus und Nation, op. cit. str. 37.

35) »Fašizam niječe, da broj kao broj može ravnati ljudskim drutvom; niječe, da taj broj može vladati na osnovu periodičke konsultacije naroda. — Fašizam tvrdi, da postoji nejednakost ljudi, nejednakost neizbježiva, ali plodna i blagotvorna, jer ljudi ne mogu postati jednaki mehaničkim i izvanjskim činom, kao što je opće izborno pravo.« — M u s s o l i n i, Encycl. Le fascisme op. cit. str. 41.

36) »Fašizam zabacuje u demokraciji apsurdnu konvencionalnu laž o političkoj jednakosti, zabacuje duh skupne neodgovornosti i mit o sreći i neograničenom napretku. Ali, ako se demokracija može shvatiti drukčije, t. j. ako demokracija znači, da narod ne bude potisnut na rub države, tada je fašizam mogao biti označen od autora ove knjige kao »demokracija organizovana, centralizovana i autoritarna.« — M u s s o l i n i, Encycl. Le fascisme, op. cit. str. 44.

37) »Danas činimo novi odlučni korak na putu revolucije. Pravo je rekao drug Tassinari, da revolucija, da bi bila velika i dala duboki biljeg u životu naroda u historiji, mora biti socijalna.« (Mussolini u svom govoru na sjednici »Narodroga

Digitized by Google

šizmu nametnula nužda radi održanja njegova režima, da razvije svoju posebnu gospodarsku i socijalnu organizaciju.

Fašizam se u pogledu socijalne organizacije nije mogao odlučiti ni za individualizam ni za socijalizam, jer su se osnovna načela fašističke političke državne organizacije razlikovala od načela i individualizma i socijalizma, a fašistički se politički pokret borio jednakom žestinom protiv individualističkoga demokratizma kao i protiv univerzalističkoga socijalizma. Radi toga je fašizam, kao konservativan pokret, koji je i za politički sistem tražio uzor u autoritarnim režimima prošlosti, zasegao u prošlost i traženju uzora za socijalnu organizaciju, te ga našao u — korporativnom sistemu. Korporativni se sistem prošlosti osnivao na načelima, koja su uglavnom odgovorala osnovnim načelima fašizma: na načelu solidarnosti i saradnje svih društvenih skupina, na načelu uredjenja gospodarskih i socijalnih odnosa sa strane državne vlasti, te na načelu hierarhičnosti te vlasti. Uspomena je na taj sistem prošlosti bila još vrlo živa, što više k njemu su bile upravljene težnje i mnogih doktrinaraca i nekih društvenih slojeva. Postojala je već izradjena korporativistička koncepcija, koja je nastojala — u teoriji — prilagoditi korporativni sistem potrebama modernoga gospodarstva. To je sve olakšalo primjenu korporativnog sistema u životu. Zato je fašizam odlučio, da ovaj gospodarski sistem uzme za podlogu svoje socijalne i gospodarske organizacije, no ipak s mnogim i značajnim izmjenama, od kojih su jedne bile uslovljene novim prilikama gospodarskim (industrijalizam) i socijalnim (socijalizam), a druge specifičnim načelima fašističke političke organizacije. Tako je fašizam izgradio, a izgradjuje i dalje, poseban sistem gospodarske i socijalne organizacije, koji se razlikuje od drugih postojećih sistema — fašistički korporativizam!

Korporativizam je postao svojstvenim oblikom gospodarske i društvene organizacije fašističkog sistema tako, da su »fašizam i korporativizam dva nedjeljiva pojma iste nauke o državi.«[38])

II. Korporativno načelo.

Pod korporativizmom se općenito razumijeva sistem socijalnoga, gospodarskoga i političkog uredjenja države na osnovci organizovane profesije kao staleškoga tijela ili korporacije.[39]) Po korporativističkoj koncepciji država nije puki skup pojedinaca nego je socijalni organizam, sastavljen od manjih organizama, koji imadu da vrše svoje posebne funkcije kao društvene funkcione skupine, koliko je moguće više samostalno, a na opću korist cijele zajednice.[40]) Kako je gospodarska djelatnost pojedinaca jedna od najvažnijih, jer po njoj čovjek dolazi do materijalnih sredstava za život, to i zajednica svih onih, koji i vrše jednaku gospodarsku djelatnost ima naročitu važnost u društvu. Svi koji vrše jednaku gospodarsku djelatnost kao svoje

vijeća korporacija« dne 13. XI. 1933. pri zaključku rasprave o nacrtu novoga zakona o korporacijama). Codice corporativo, Roma, Angello Signorelli, 1934. str. 20.

38) Bortolotto, Faschismus und Nation, op. cit. str. 20.

39) De la Tour du Pin: La représentation professionelle, Paris 1907. strana 3.

40) Dr. Karl Lugmayer: Grundrisse zu neuen Geselschaften. Wien 1927, izvadak iz knjige O. Spanna »Der wahre Staat«, str. 152.

Digitized by Google

zvanje čine profesionalnu zajednicu, vezanu funkcijskim jedinstvom.[41]) Ove profesionalne zajednice imadu da unapredjuju svoje zajedničke interese zvanja. Radi toga traže, da mogu same uredjivati odnose svojih članova medjusobno, zatim njihove odnose prema drugim profesionalnim zajednicama i prema društvenoj cjelini.[42]) Korporativizam traži takovo uredjenje države i društva, u kojem će doći do izražaja interesi pojedinaca kao privrednika i kao članova profesionalnih zajednica.[43]) Načelo je korporativnog uredjenja saradnja svih društvenih snaga u općem interesu. Zato korporativizam teži za tim, da ukloni klasne suprotnosti unutar profesionalne djelatnosti i to tako, da ukloni razloge, koji su doveli do klasne podvojenosti i klasnih borba, i da ostvari društvenu solidanost na osnovci socijalne pravednosti.[44]) Korporativistička ideja pretstavlja neku sredinu izmedju individualizma i socijalizma, sintetizirajući sve osebine jednoga i drugoga pravca, koje omogućuju polučenje što većega općega dobra uza što manje ograničenje lične slobode. Realizovana u životu ona bi imala stvoriti novi privredni i socijalni sistem, koji bi činio sredinu izmedju kapitalističkoga i socijalističkoga sistema. Načela toga novoga društvenog i gospodarskog sistema ističu:

1. ravnopravnost rada i kapitala i uredjenje njihova odnosa na osnovu socijalne pravednosti;
2. saradnju svih društvenih klasa u vršenju profesionalne funkcije uz ispunjenje svih socijalnih dužnosti na osnovu pravnoga poretka;
3. posredovanje države u društvenim odnosima, snagom njezina autoriteta, kao vršenje socijalne funkcije države u općem interesu.

Korporativistički društveni gospodarski poredak ima osigurati društveni mir, politički red, a ujedno zadovoljiti zahtjevima socijalne pravednosti, uvažujući opravdane zahtjeve svih članova društva i društvenih skupina.

To je općenita koncepcija korporativizma, koja se osniva na organičnom shvaćanju društva i funkcija njegovih organa. To se shvaćanje razvilo historijski iz tri idejna pravca: tradicionalnog, kršćansko-socijalnoga i demokratskoga (socijalno-reformnoga).

Društvena i gospodarska organizacija na profesionalno-korporacijskoj osnovici je postojala u većem ili manjem opsegu već u starom vijeku, a naročito je korporacijski sistem bio razvijen u srednjem vijeku. Nakon pobjede liberalističke i individualističke koncepcije francuske revolucije od god. 1789. bila je korporativna organizacija raspuštena. Po liberalnoj nauci priznata su samo prava i interesi pojedinaca. Socijalne i gospodarske organizacije su proglašene suvišnima, jer da nema nekih općih socijalnih interesa, a država ima samo političku funkciju, da održava pravni poredak, i treba da se kloni svakog uplitanja u gospodarsku djelatnost svojih državljana.

Protiv ove liberalne koncepcije nastala je reakcija, najprije iz tendencija tradicionalizma, zatim iz tendencija socijalno-reformnih, a konačno i demokratskih.

---

41) Dr. J. Pieper: Die Neuordnung der menschlichen Gesellschaft. Frankfurt a. M. Carolus Druckerei 1932. str. 85.
42) Dr. J. Aleksić: Stanovska dražva. Maribor 1933. str. 59—68.
43) Pieper, op. cit. str. 99.
44) Pieper, ibid. str. 102.

Digitized by Google

Tradicionalistička je reakcija nastala odmah u početku XIX. vijeka, kada su se pokazale teške posljedice novoga gospodarskoga sistema kapitalizma, koji se razvio s industrijalizacijom proizvodnje, a svoj je razvoj mogao zahvaliti naročito liberalnoj gospodarskoj politici države. Preteča moderne socijalne politike ekonomista Sismonde de Sismondi traži već početkom XIX. vijeka povrat k staromu korporacijskomu sistemu maloobrtničkih cehova i trgovačkih gilda, da se na taj način srede gospodarske prilike. Za stari se korporacijski sistem zauzimaju u početku XIX. vijeka i novoromantici: Müller, Seutz, Hallller i dr. radi svojega naginjanja tradicionalnomu društvenomu uredjenju.

U drugoj polovici XIX. vijeka iznose ideju korporativnog uredjenja društva i gospodarstva pretstavnici kršćanskoga socijalnoga pokreta: U Njemačkoj Ketteler, u Austriji Vogelsang, u Francuskoj De la Tour-du-Pin, iz težnje za organizacijom društva u duhu kršćanske solidarnosti i pravednosti. Nove korporacije, po njihovu shvaćanju, ne bi morale biti obnova starih cehova u okviru maloga obrta i trgovine, nego bi morale odgovarati prilikama i potrebama modernoga gospodarstva, osnovanoga na velikoj industriji i stanju društvene diobe po klasama. One bi imale biti organizovane na osnovu ravnopravnosti radnika i poslodavaca, na načelu socijalnih dužnosti, u duhu opće društvene solidarnosti.

Konačno početkom XX. vijeka korporativna ideja počima nalaziti pristaša i u krugovima socijalnih reformista liberalne orijentacije, koji traže što potpunije provedenje demokratskoga režima. Oni uvidjaju, da je liberalizam oduzeo državi njezinu socijalnu funkciju i ujedno razbio sve one organizme, u koje se uklapa individuum u svojoj gospodarskoj djelatnosti, te ih time prepustio u životnoj utakmici nejednakoj borbi, u kojoj slabiji podliježu. Na taj način nije bila ostvarena demokracija u punom opsegu ni na političkom području, a pogotovo ne na gospodarskom. Zato ovi teoretici uvidjaju važnost socijalnih skupina, naročito onih koje su povezane istim gospodarskim interesima, koji proizlaze iz vršenja istog zvanja, profesije,[45]) i oni počimaju iznositi prijedloge o profesionalnoj organizaciji i zastupanju profesionalnih interesa u zakonodavnim i upravnim tijelima, u duhu korporativističke koncepcije, iako u mnogo užem opsegu od zahtjeva korporativističkoga smjera.

Iz svih ovih triju tendencija razvilo se neko općenito shvaćanje o korporativnoj organizaciji društva i gospodarstva, koje je nazvano korporativizmom. No ipak korporativizam nije sve do danas potpuno razvijen ni kao idejni smjer ni kao socijalni i gospodarski sistem. Od onoga skupa općih ideja, koje pretstavljaju korporativističku tendenciju, imade i većih ili manjih otsupanja, a pogotovo u praktičnom pogledu, u koliko se tiče konkretne organizacije države, društvenih skupina i gospodarstva na korporativnoj osnovci.

Ipak je ideja korporativnog uredjenja države postala vrlo aktuelna, naročito iza velikoga rata, kao ideja, na osnovu koje bi se imao stvoriti novi društveni i gospodarski poredak, koji bi značio neku sredinu izmedju individualističkoga liberalizma i socijalizma. Taj novi društveni i gospodarski sistem imao bi ukloniti socijalne i gospodarske zloporabe kapitalizma, zatim nedostatke moralno neizgradjenoga demokratskoga režima, a ujedno izbjeći

[45]) Dr. Mojić, Privredni parlamenat, Beograd, G. Kon 1929. str. 14—39.

Digitized by Google

strahotama socijalne revolucije i posljecima boljševičkoga režima, kakovi su se pokazali na ruskom pokusu.

Naročito se u državama, koje se poslije rata nalaze u stalnom revolucionarnom vrijenju, potsticanom ili vodjenom od strane ljevičarskih elemenata, kao što u Italiji, Njemačkoj, Austriji, Španiji i Portugalu, traži spas u novom uredjenju države, koje će osigurati društveni mir, politički red, a ujedno zadovoljiti zahtjevima socijalne pravednosti.

Fašizam se odlučio za korporativnu društvenu i gospodarsku organizaciju, te je što više proglašuje svojstvenim oblikom fašističke organizacije društva i gospodarstva, ali se fašistički korporativni sistem znatno udaljuje od opće korporativističke koncepcije zasnovane na organskom poimanju društva i etičkom shvaćanju ličnosti.

Istina, fašistička se teorijska koncepcija jednim dijelom podudara s općom korporativističkom koncepcijom o pojmu i biti korporativizma i zadaćama korporativnog sistema.

Fašizmu znači korporativizam sistem, u kojem se individuum i cjelina nalaze u harmoniji, a djeluju i pojedinac i cjelina oko ostvarenja »jedinstva na gospodarskom i socijalnom području«.[46]) Gospodarsko se pak jedinstvo sastoji u organizaciji proizvodnih sila. Ta se organizacija ima provesti na profesionalnoj osnovici prema proizvodnim funkcijama. Načela, kojima se ima rukovoditi djelatnost za postignuće cilja fašističkoga korporativizma jesu: 1. saradnja svih društvenih kategorija i uklanjanje klasne borbe; 2) ravnopravnost rada i kapitala; 3. reguliranje socijalnih odnosa po državi. — Sva ta djelatnost ima biti prožeta duhom solidarnosti.

Ova se načela fašističkoga korporativizma, kako vidimo, podudaraju s općom koncepcijom korporativizma, ali ipak ona dobivaju drugo značenje, kada se primjenjuju unutar fašističkoga političkog režima s obzirom na njegovo osebujno shvaćanje o državi i državnoj vlasti. Fašistička korporativna organizacija ima sva obilježja fašističkog političkog režima. Ona je osnovana, isto kao i politička organizacija, na načelu unitarizma, autoritarizma, totalitarizma i hierarhičnosti. Zato i kažu fašistički teoretici, da su fašizam i korporativizam dva neodjeljiva pojma iste nauke o državi. »Fašizam označuje odredjeno shvaćanje o duhovnom jedinstvu, a korporativizmom se zove ovo isto shvaćanje, preneseno i primijenjeno na gospodarsko i socijalno područje.«[47]) Radi ovoga posvemašnjega uklapanja korporativne gospodarske socijalne organizacije u idejnu i organizacijsku zgradu fašističkoga političkog sistema sa svim njegovim osebinama nastaju i važne razlike u idejnom i organizacijskom pogledu izmedju fašističkoga korporativizma i općenite korporacijske koncepcije, osnovane na organskom shvaćanju društva.

Na ovo posebno oblikovanje korporativnoga sistema u Italiji su utjecali u prvom redu doktrinarni razlozi fašističke ideologije o značenju naroda i ulozi države, a zatim politička taktika fašističkog režima, da se ovaj učvrsti.

U idejnom i načelnom pogledu se razlikuje fašistički korporativizam od općenite korporativističke koncepcije naročito u načelu kor-

[46]) Bortolotto. op. cit. str. 21.
[47]) Bortolotto, op. cit. str. 21.

Digitized by Google

porativne organizacije, u pojmu korporacije i njezinu odnosu spram države te u sistemu korporativne organizacije.

1. Dok se korporativizam, po organskom shvaćanju, osniva na autonomnom načelu profesionalno-staleške organizacije, po kojemu pripadnici jedne profesije čine jednu organizatornu i upravnu cjelinu sa što većom autonomijom i samoupravom, koja kao samoupravno tijelo vrši i jedan dio državne vlasti; dotle se fašistički korporativizam osniva na unitarističkom načelu, po kojemu vrhovni državni organi upravljaju sa svim duhovnim i materijalnim djelatnostima izravno u cilju ojačanja narodne cjeline i državne moći, a profesionalne su mu skupine samo puki administrativni organi vrhovne državne upravne vlasti za ostvarenje toga cilja.[48])

2. Po organskom shvaćanju korporacije imaju biti staleške zajednice, koje okupljaju sve one, koji vrše istu gospodarsku funkciju, dakle i poslodavce i radnike, u jednu cjelinu u cilju, da se razvijanjem solidarnosti, medjusobnom interesnom povezanošću i brisanjem klasnih protivština ostvari socijalno jedinstvo.[49]) Te korporacije imadu biti posredni organi izmedju pojedinaca i države te kao takove imadu da vrše svoje funkcije što samostalnije.[50]) Po shvaćanju pak fašističkoga korporativizma korporacije su državni administrativni organi, koji imadu da idu u prvom redu za polučenjem nacionalnoga jedinstva. Fašističke korporacije imadu da vežu sve gospodarske djelatnosti tako, da budu pod posvemašnjom upravom i disciplinom centralne unitarne državne upravne vlasti. One treba da rade na uklanjaju socijalnih sukoba u interesu narodnoga jedinstva i mirnoga državnog poretka. Kod toga ne diraju u dosadašnju socijalnu konstituciju: diobu društva po klasama. Fašistički korporativizam ne traži dakle na socijalno-ekonomskom području socijalno jedinstvo nego političko jedinstvo, koje ima da osigura jaku državnu vlast i moć države, neugroženu nutrašnjim sukobima i neredima.[51])

3. Dok korporativizam po svojemu organskom shvaćanju društva teži k slobodnom razvijanju sila svih članova zajednice kod vršenja njihovih socijalnih funkcija, razvijajući etički osjećaj odgovornosti, i nalazi u demokratskom režimu punu mogućnost ostvarenja korporativnoga cilja; dotle fašistički korporativizam podvrgava svoju korporativnu organizaciju potpuno pod fašističku autoritarnu, totalitarnu i hijerarhičko-birokratsku državnu vlast.[52])

Iz ovih idejnih i načelnih osebina fašističkoga korporativizma proizlazi, da će i praktična izgradnja toga sistema biti u mnogom po-

[48]) »Korporativno je načelo unitarističko isto kao i nacionalno. Duševnom jedinstvu, koje čini narod, pridružuje se gospodarsko jedinstvo korporativnoga reda. Narodno jedinstvo etičkih sila postaje korporativnim jedinstvom produktivnih sila.« — Bortolotto, op. cit. str. 220.

[49]) Pieper, op. cit. str. 84 i 85.

[50]) Pieper, op. cit. str. 87 i 89.

[51]) »Fašizam uspostavlja ravnotežu klasa i postavlja iznad njih državu kao vodiča, regulatora i prije svega kao organizatora.« (Bortolotto, Faschismus und Nation, op. cit. str. 222.

[52]) »Korporativno se načelo smatra kao bitni čimbenik i duh unitarne formacije fašističke države i totaliteta našega pravnoga poretka.« (Bortolotto, Lo Stato e la dotrina corporativa. 2 vol. str. 384).

Digitized by Google

gledu drukčija, nego što je zamišlja »organski« korporativizam, a i posljeci će biti drukčiji nego što ih želi polučiti čisti korporativizam.

Još jače od elemenata fašističke državne i socijalne doktrine djelovali su na strukturu fašističkoga korporativnog sistema motivi političke taktike. Fašistički režim uzima korporativni sistem kao najpodesnije sredstvo za vezivanje svih društvenih sila i gospodarskih snaga pod svoju političku vlast, da i na gospodarskom području ukloni sve one čimbenike, koji bi mogli ugroziti njegovo političko gospodstvo. Radi toga je fašistički režim sapeo cijeli svoj socijalni i gospodarski sistem sa toliko željeznih obruča uslova nadzora i nalaganja državne vlasti u upravi korporativnih institucija, da im je u praksi veoma sužen djelokrug, koji im je načelno dan, i sav usredotočen u najvišim organima, koji se nalaze pod upravom državne vlade, bolje reći fašističke stranke.

Svi su ovi momenti odlučno utjecali na strukturu fašističke korporativne organizacije.

III. Struktura fašističke korporativne organizacije.

Kada se fašizam izjasnio za korporativni sistem socijalne i gospodarske organizacije, nije imao u to vrijeme nikakova odredjenoga plana te organizacije. Korporativna organizacija, koliko je do danas ostvarena, razvila se iz samih prilika i potreba momenta, prilagodjujući se stvarnosti, ona je »više izrasla nego što je učinjena«.[53]) I ovdje je činjenica pretekla doktrinu. Fašizam baš radi toga, što u razvijanju svojega sistema nije bio vodjen odredjenim načelima i odredjenim planom društvene organizacije, ima u uspjesima prednost pred boljševizmom. Boljševizam nastoji, da u cijelosti provede u život marksističku doktrinu, a kako kod toga ostvarenja nailazi na poteškoće i zapreke, to je prisiljen, da otstupa od svoje teorije, a time slabi osnov svoje zgrade i povjerenje u svoje djelo. Fašizam nasuprot najprije stvara prema prilikama i okolnostima institucije, koje odgovaraju cilju njegova režima, a onda kada je već proveo pokus i kada je taj pokus barem djelimično uspio, »kondenzira« — kako kaže Bortolotto — »činjenice u doktrinu«.[54]) No i ta je doktrina fašizmu relativna. Ona vrijedi samo tako dugo, dok odgovara realnim potrebama i dovodi do uspjeha fašizma.[55])

Tako se i korporativna organizacija razvijala bez unaprijed odredjenoga plana, prema prilikama i okolnostima. S ostvarenjem pojedinoga oblika otvarao se izgled na dalju etapu razvoja. Fašizam pristupa vrlo oprezno konačnoj izgradnji korporativnoga sistema. Iz dosadašnjega je razvoja

---

53) Wilhelm Andreä: Kapitalismus, Bolschevismus, Faschismus, Jena, G. Fischer, 1933. str. 3.

54) »Mi postupamo, a to sam ponovio već hiljadu puta, do zasićenja, eksperimentalnom metodom. Ako pomislimo na mnoge stvari, koje smo učinili, n. pr. prve godine naše eksperimencije, vidimo, da danas ne bismo postupali više na isti način, jer su nam pet godina eksperimenta nametnule nova načela, nove metode, nove sisteme djelovanja.« (Govor ministra korporacija na 2. Convegno di Ferrara di studi sindicali e corporativi 5—7 V. 932. V. Bolletino del Lavoro 1932. vol. LVII. str. 335.)

55) »To ne će i ne smije biti Nesova tunika, koja bi nas vezala za vječnost, jer sutrašnjica je tajanstena i nepredvidiva; nego to mora biti pravilo, koje orijentira našu svakodnevnu političku i individualnu djelatnost.« (Govor Mussolinija na Narodnom vijeću fašističke stranke 8. VII. 1924.) — Mussolini, Le fascisme, op. cit. str. 63.

Digitized by Google

vidljivo, da će stvaranje korporativnoga sistema u Italiji proći kroz tri faze: sindikalnu, korporacijsku i profesionalnu-parlamentarnu, i da će sadržavati tri organizacijska stupnja: sindikat, korporaciju i profesionalni privredni parlamenat.

Do sada je fašizam prošao tek fazu sindikalnu i stvara početke korporacijske faze. A i ovo što je stvoreno, još nije konačno. Neke institucije, predvidjene zakonima, jedva što su se počele provoditi u život, već su bile reformirane, a druge još i prije nego su se počele uvoditi u život. Sva ta djelatnost oko korporativne organizacije društva još je uvijek pretežno eksperimentalnoga značaja.

Sadašnji organi korporativnoga reda jesu: 1. radnički i poslodavački sidikati; 2. korporacije; 3. narodno vijeće korporacija, a nad svim tim institucijama bdije ministarstvo korporacija.

(Nastavit će se)

Volčićev prepis Mošćeničkoga statuta

Napisao Žic Nikola, srednjoškolski ravnatelj u m., Zagreb.

Kada su Franjo Rački, Vatroslav Jagić i Ivan Črnčić god. 1890. u 4. knjizi Monumenta historico-juridica Slavorum Meridionalium izdali Statuta lingua croatia conscripta, mislilo se, da su s onih šest »izvorno hrvatski pisanih zakona« (naime s vinodolskim, poljičkim, krčkim, trsatskim, kastavskim i veprinačkim) objavljeni svi naši sačuvani statuti na hrvatskome jeziku, no ja[1]) sam po Ivanu Kobleru[2]) god. 1911. otkrio još sedmi takav zakon, naime Mošćenički statut, koji je Karel Kadlec[3]) kritički izdao i objasnio.

Ovaj se spomenik čuvao u arhivu Zemaljskog odbora u Poreču. Nedavno je jamačno prenesen u Pulu u Pokrajinsku knjižnicu (Biblioteca provinciale), koja je god. 1930. osnovana za sav knjižni i rukopisni materijal grada Pule, bivše pokrajinske uprave markgrofije Istre i Istarskoga društva za arheologiju i domaću povijest u Poreču, ako nije možda uništen poslije svjetskoga rata.

Mošćenički statut je do nas došao u prepisu latinicom na hrvatskome jeziku mošćeničkoga govora po prilici iz XVII. stoljeća. Izvorni tekst statuta nije poznat. Mogao je biti glagolski, kakav je tekst Veprinačkoga statuta. Ne zna se ni to, da li je sačuvani tekst izravni prepis s izvornika ili tek prepis s prepisa. Svakako je vjerojatno, da on pretstavlja jedini primjerak ovoga spomenika i da stariji više ne postoji.

Slučajno mi je sada došao pod oko jedan noviji prepis, koji s više razloga zaslužuje pažnju, pa ću ovdje izvijestiti o njemu.

Sredjujući naime u zagrebačkoj sveučilišnoj knjižnici književnu ostavštinu Vatroslava Jagića namjerih se na jedan sveščić, pisan sav jednom rukom, s natpisom Historica et juridica e fontibus glagoliticis. To i sve unutri

[1]) Nikola Žic: Mošćenički statut. Program gimnazije u Pazinu za školsku god. 1911/12., Pazin 1912.

[2]) Giovanni Kobler: Memorie per la storia della liburnica città di Fiume. Rijeka 1896. Svez. I. str. 280.

[3]) Mošćenický statut. Příspěvek k seznání právních řádů chorvatské obce v Istrii ve stol. XV.—XVIII. Rozpravy České Akademie, třída I. číslo 33. Prag 1914.

Digitized by Google

napisao je svećenik Jakov Volčić, poznati sabirač narodnih starina iz Istre. U ovaj je sveščić prepisao dva spomenika, naime »kvadernu od dot crekav boljunskeh«, kojoj »se izvorni glagolitski rukopis nalazi poli Jakoba Valčića,[4]) popa biskupije tržaške«, i naš Mošćenički statut, od koga »se izvorni spis nahodi u Podestarie Mošćeničkoj«.

Prema natpisu na sveščiću moglo bi se pomisliti, da je Volčić prepisao Mošćenički statut sa glagolice, ali poznavaocu teksta je već nakon letimičnoga pregleda i uporedjenja jasno na prvi mah, da ga je Volčić prepisao iz istoga vrela kao i ja i Kadlec, dakle iz porečkoga prepisa, do kojega je Volčić došao u Mošćenicima, a ja i Kadlec u Poreču. Iz Volčićeve bilješke u sveščiću pred samim statutom saznajemo pouzdano i to, da je ovaj spomenik — kako je posve prirodno — čuvan u samim Mošćenicama, a u Poreč nije odnesen prije 1870., jer je jedva te godine ondje uredjena pokrajinska uprava pod Austrijom.

Volčić, koji je umro u Zarečju kod Pazina god. 1888., vidio ga je i prepisao u Mošćenicama po svoj prilici mnogo prije god. 1870., jamačno onda dok je kapelanovao u t. zv. »liburnijskim« župama tršćanske biskupije, dakle možda izmedju godina 1862. i 1871., kada je službovao u Kastvu, ili najvjerojatnije izmedju godina 1847. i 1855., kada je kao kapelan u Voloskome odnosno u Veprincu bio još bliže Mošćenicama. Lako je pomisliti i na to, da je Volčića na ovaj posao potaknuo Fran Kurelac, koji je od god. 1849. do 1853. živio na Rijeci kao profesor hrvatske gimnazije i mnogo zalazio u istočnu Istru pod Učkom i ka svome prijatelju Volčiću.[5])

Premda je Volčićev prepis nadjen u Jagićevoj ostavštini (a sada je u sveučilišnoj knjižnici pod signaturom R 5181), nije time rečeno, da je bio poslan baš njemu, jer je Jagić god. 1855. bio još djak gimnazije u Zagrebu. Budući da se u Jagićevoj ostavštini našlo mnogo papira, koji su pisani rukom Miklošićevom i različitim rukama za Miklošića, može se opravdano zaključiti, da je Volčić svoj sveščić s prepisom Mošćeničkoga statuta poslao iz Istre oko god. 1855. u Beč svome zemljaku Franji Miklošiću, koji je već onda bio čuveni profesor slavistike na sveučilištu (1849.—1886.).

Čini se, da Miklošić nije ovoj pošiljci pridavao veću važnost. U njegovim radnjama ne nalazim joj spomena. Jednako je ostala bez traga u naučnim radovima Miklošićeva nasljednika na slavističkoj katedri i baštinika njegovih stručnih bilješki, Vatroslava Jagića, premda je ovaj kao suurednik sudjelovao kod izdanja spomenutih hrvatski pisanih statuta.

U istaknutoj knjizi Monumenta obradio je Rački vinodolski, trsatski, kastavski i veprinački zakon, Črnčić krčki, a Jagić poljički zakon. Jagić se

[4]) Ovdje se potpisao Valčić, a inače ga redovno zovu Volčić. Njegove biografije još nema. Nekrolog mu je u 46. broju »Naše Sloge« od god. 1888.

[5]) Kurelac je iz Rijeke dne 29. siječnja 1856. pisao Václavu Hanki u Prag o Volčiću ovo: »Med prijaznike glagolice mi je počitat Jakoba Volčića, duhovnika, sad negdje blizu Pazina u Istriji, koji po mojemu nagovoru dvije knjige s glagolskih na latinska je slova prevrgao: 1. Transitus s. Hieronymi, 2. Dialogi s. Gregorii. Oba su rukopisa u mene čisto i lijepo prepisana; i Volčić je čovjek, koji bi djelao, da ga ima ko podbadat i djelom ga oprtiti. Dok mi je bio pri ruci četiri ure od Rijeke izpod Učke, ja sam mu djela dodavao, ali sada mi odmače dalje, sada ga nije više na Veprimcu. Koliko je Vedec (Vidiz) sramotiv, toliko mu je zemljak Volčić častiv i pohvaljiv. Ne štedite ga, upregnite ga — svi sada da se dignemo na obranu i na obstanak knjige i jezika slovinskoga, komu sad dublje nego ikada korenje izpodsicaju i izpodrezuju« (v. Vl. FFrancev: »Pisma k V. Gankè«, Varšava 1905., str. 566.).

Digitized by Google

ovim poslom bavio »pod Učkom, u Opatiji, dne 9. septembra 1890.« za svoga redovnog ljetnog odmaranja ni ne slutećí, da se medju njegovim papirima u Beču nalazi Volčićev prepis sedmoga statuta na hrvatskom jeziku, naime iz susjednih Mošćenica, koje su nekada s Veprincem i Kastvom sačinjavale jednu gospoštijsku cjelinu, pa je bilo samo po sebi lako doći na misao, da bi i za Mošćenice mogao postojati zaseban statut kao za Kastav i Veprinac.

Da je Mošćenički zakon nekada doista postojao, najprije je kod nas iznio Ivan Strohal[6]) tek god. 1911., i to po slošku glagolskih rukopisa iz Boljuna, koji se čuvaju u arhivu Jugoslavenske akademije, ali nije zamijetio, da je Ivan Kobler već god. 1896. pisao o njegovoj egzistenciji u Poreču opisavši mu i sadržaj.[7]) Po Strohalu je smatran propalim, a pronadjen je po Kobleru. Da nije malo prije početka svjetskoga rata prepisan i objavljen, bio bi nam njegov tekst ostao nepoznat po svoj prilici sve do danas, kad je ljubljanski profesor Mihajlo Jasinski[8]) sistematskim studijama o statutima Kastavske gospoštije pokrenuo doista zamjerno proučavanje pravnoga života Hrvata u Istri. Jasinski je već izvršio svestranu analizu Kastavskoga i Veprinačkoga statuta, a kad taj isti posao još izvede i s Mošćeničkim statutom, možemo se nadati, da će svoje rezultate zaokružiti sintetičkim prikazom hrvatskoga statutarnoga prava za cijelo ovo područje pod Učkom. U tome je cilju prijeko potreban jedan posve kritičan tekst Mošćeničkoga statuta.

Koliko je god Kadlec nastojao, da nam poda što savršenije izdanje njegovo, mora se priznati, da je u njegovu tekstu ostalo još dosta praznina i nejasnoća, a njihov se broj može dobrim dijelom smanjiti baš s pomoću Volčićeva prepisa. U tome je ovome prva vrijednost, a druga mu je u spomenutoj okolnosti, što nam je sada mošćenički spomenik još manje pristupačan nego nekada u Poreču: Volčićev prepis u Zagrebu dobiva na neki način značenje i cijenu samoga vrela.

Kada se Vočićev prepis usporedi s Kadlecovim izdanjem, opaža se, da je priprosti kapelan podao tekst statuta više manje jednako pouzdano kao i moderni stručnjak. Ovaj je Slovenac, poznavajući mjesni govor i duh naroda bolje od Čeha, koji nije živio u Istri, reproducirao pojedine riječi iz predloška, koji je u njegovo vrijeme bio čitljiviji i manje defektan, posve točno i vjerno s vrlo malo svojih pisarskih pogrješaka a sa svim pisarskim pogrješkama predloška. On ne ide za tim, da bude kritičan, nego samo da sadržaj prepiše od riječi do riječi. Kadlec kao stručni izdavač spomenika iznosi tekst statuta kritički, ali u svim pojedinostima nema sreće. Tako Kadlec smatra riječ »Bossach« pogrješkom i prepisuje ju »boškah«, a treba da se prepiše »bošak«.

6) Statuti primorskih gradova i općina. Bibliografički nacrt. Zagreb 1911.

7) Na str. 281. o. c.: Nell' archivio provinciale di Parenzo si conserva un manoscritto croato di non dubbia autenticità, il quale comprende gli statuti di questo comune (Mošćenice) ...«

8) a) U Zborniku znanstvenih razprav (Ljubljana 1924.): Kada i na koji način je bio sastavljen Kastavski statut?

b) Ibidem (Ljubljana 1925.): Prehod od ustnega običajnega prava k pisanemu zakonu.

c) Ibidem (Ljubljana 1926.): O zakonima grada Veprinca (O statutu veprinačkom).

d) Ibidem (Ljubljana 1928.): Iz istorije Kastavskoga statuta.

e) U Trudyma 4. sězda ruskih akademičeskih organizacij za granicej (Beograd 1920., čast. I. na str. 175.): Iz istorij Kastavskago statuta (ruski).

Digitized by Google

kako je učinio Volčić, jer je poznato, da se ta riječ, koja znači šumu (talij. bosco), sklanja boški (»boschi«, kod Kadleca »boski«, a kod Volčića »Boški«) — bošak, a ne boškah. Sličnih mjesta, koja je Volčić prepisao bolje od Kadleca, ima više, a da ne govorimo o onakovim razlikama, koje su u Kadlecovu izdanju po svoj prilici tiskarske pogrješke (na pr. čiutil mj. ćutil, keruvi mjesto krvi).

Volčićev je prepis kaligrafski lijep i jasan. Premda se u Mošćenicama vokalno *r* izgovara *er* (na pr. deržat, pervo), Volčić ga redovno piše *r* bez *e*. Bit će da je i to Kurelčev utjecaj. Kadlec je bliži mošćeničkome govoru, kad vokalno *r* piše *er*, kako stoji i u porečkome spomeniku (dersat, pervo). Takodjer je Volčić u svome prepisu označio početak i svršetak teksta na prvih šest stranica (a dalje je to s nepoznatoga razloga propustio).

Ostavljajući po strani druge osobitosti Volčićeva rada i razlike prema Kadlecu, evo početak teksta jednoga i drugoga prepisivača, da se vidi, kako bi se po njima mogao izraditi kritičniji tekst cijeloga Mošćeničkoga statuta.

Kadlecovo izdanje:

Va imę Božje i Devi Marie. Amen.
Leto Gospodinovo 1637.

Ovo su knjige od zakona kaštela Mošćenic, va keh knjigah su pisani svi zakoni, ki su overševani od let 1501 sve do sada, ki zakoni behu pohvaljeni i potverjeni od sve gospode, ki behu do sada, kako ote razumet po leteh upisaneh ovde zdola.

Ovi zakon zdola upisani ne samo oće uzderžat punti od stareh kvaderni ispisani, ma jošće ovo i ono, ča imaju kmeti davat, to je dohodki gospode i gospoda kmeton, i ostali zakoni meju kmeti, — ki zakoni ni dohotki nisu bili pisani va staroj kvaderne.

I zato za mirneje živet, kmeti s gospodum i gospoda s kmeti va veki, oće bit zapisano sve ovde zdola pravo i verno, kako se je pervo overševalo.

Pisano pod manum Stanislaom Negovetićem.

Najpervo smo dužni Cesarovoj Svetloste učinit svaku čast i poštenje, i branit ga s blagom i životom toliko ovde, koliko na pokrajine, i njegovem s..nikom, ki su i ki budu naša gospoda, dat g..... učinit svaku čast i poštenje i gl..., ...vedi va svakoj stvare po zako.... Dužan je svaki naš gospodin..... od gospošćine, videt i razvidet.... ćenic i priseć na nje, a ... zakone, i ako to ne bi uč..., suplikat pred Cesarovu Svetlost, da pravi... gospodu, ka nas bude deržala va našeh zakoneh stareh.

Volčićev prepis:

Va ime božje, i devi marie amen.
leto gospodinovo 1637.

Ovo su knjige od zakona kastela Mošćenic va keh knjigah su pisani svi zakoni, ki su ovrševani od let 1501 sve do sada, ki zakoni behu pohvaleni i potvrjeni od sve gospode, ki behu do sada, kako ote razumet po leteh upisaneh ovde zdola.

Ovi zakon zdola upisani ne samo oće uzdržat punti od stareh gvaderni ispisani, ma jošće ono i ono ča imaju kmeti davat, to je dohodki gospode i gospoda kmeton, i ostali zakoni meju kmeti, ki zakoni ni dohodki nisu bili pisani va staroj gvaderne.

Digitized by Google

I zato za mirneje život kmeti s gospodum, i gospoda s kmeti, oće bit zapisano sve ovde zdola pravo i verno, kako se je prvo ovršavalo.

Pisano pod manum Stanislaom Negovetićem.

Naj prvo smo dužni Cesarovoj svetlosti učinit svaku čast i poštenje i branit ga blagom i životom toliko ovde, koliko na pokrajine i njegovem... nikom, ki su, i ki budu naša gospoda dat nima.... učinit svaku čast i poštenje i obsluževat njih.... vedi va svakoj stvare po zakonu od mesta.... Dužan je svaki naš gospodin kada prime.... od gospošćine, videt i razvidet vsi zakoni... šćenic i priseć na nje, a mi njemu naš... zakone, i ako to ne bi učinil... (pag. 2.) suplikat pred Cesarovu svetlost, da providi gospodu. ka nas bude držala va naših zakoneh stareh.

Dalje imade u tekstu još par mjesta, koja su u Volčićevo vrijeme bila manje oštećena, tako da njegov prepis popunjuje Kadleca.

K a d l e c o v o i z d a n j e:

.... (Jo)šće smo dužni nosit listi gospošći, a to od..... Cesarovega Veselja, i kopi žgat, kako.... Mošćenic i Veprinca.

V o l č i ć e v p r e p i s:

Jošće smo dužni nosit listi gospoći, a to od..... ili cesarovoga vefelja i kopi žgat, kako kauca, kastva, mošćenic i veprinca.

K a d l e c o v o i z d a n j e:

Prijetak posesa od oveh mest ili paezi od vnogo častneh otac ježuviti leto 2. Budući va to vreme kapitan gospodin Francesco Knežić od ove kapitanie od Kastva, Mošćenic i Veprinca i gospodin od.... Ters.... mun, bil je prošen od župana Antona... suca, od tega leta župana i od ostaleh starejeh itd.

V o l č i ć e v p r e p i s:

Prietak posesa od oveh mest ili paezi od vnogo častneh otac Jezuiti. Leto drugo budući va to vrime kapitan Francesco češić od ove kapitanie od Kastva, Mošćenic i veprinca i gospodin od Fer.... mun Z. Bilgie (sic!) prošen od župana Antonia... od tega leta župana i od ostaleh starejeh itd.

K a d l e c o v o i z d a n j e:

Veće odlučiše i spoznaše, da od sada... ki god bude satnik itd.

V o l č i ć e v p r e p i s:

Veće odlučiše i spoznaše, da od sada naprvo kigod bude satnik itd.

Nadam se, da je ovime dovoljno istaknuta važnost Volčićeva prepisa Mošćeničkoga statuta, koji je dugo ostao nepoznat i neiskorišćen. Uvjeren sam, da nije bio nastao uzalud. On će budućemu istraživaču Mošćeničkoga statuta biti od znatne pomoći, a od nužde će mu nadoknaditi i samo vrelo, koje nam je izmaklo onoga časa, kada je iz Mošćenica preneseno u Poreč, a sada se ne zna, gdje je.[9])

[9]) Naknadno dodajem i ističem ovo, što nadjoh na str. 835. službene publikacije »Le accademie e le biblioteche d' Italia nel sessennio 1926/7—1931/2«, Rim 1933., koju je izdala Direzione generale delle accademie e biblioteche u kraljevini Italiji: »Il estauro con velo di seta di due importanti manoscritti della Biblioteca di Pola; Lo Statuto di Parenzo e quello di Moschienizza (copie cartacee del secolo XVII)«. Prema tome je sada Mošćenički statut dobro spremljen u Puli.

Digitized by Google

Dodaci na skupoću državnih službenika i socijalne odredbe ustava

Napisao Magjer Drago, referent ban. uprave za socijalnu politiku u Splitu.

Kao što se nekada prilikom rješenja ministarskog savjeta o smanjenju dodataka na skupoću udatim ženama, tako se i sada prilikom izmjene uredbe o dodacima na skupoću državnih službenia od 13. travnja 1934. ponovno pokrenulo pitanje, da li su ti propisi u suglasju s odredbama ustava, koji u čl. 21. doslovno veli: »Brak, porodica i djeca stoje pod zaštitom države.«

Ova izmjena uredbe uistinu je najosjetljivije, ili bolje jedino, pogodila baš ona lica, koja su zaštićena čl. 21. ustava: pogodjen je brak, udate žene, porodica i djeca koja žive u zajednici sa roditeljima. Jer kada se udatoj ženi, dok živi sa mužem i svojom djecom odbijaju dodaci, dotle se rastavljenim ženama ne odbijaju ti dodaci. Ako namještena djeca žive u zajednici sa svojim roditeljima i time pomažu cijelu obitelj, odbijaju im se dodaci, dok djeca, koja su prekinula porodične veze i žive odvojeno, primaju te dodatke.

Kako se čini na prvi mah, propisi ove uredbe su u opreci sa odredbama ustava, ali bez obzira na to da li su ti propisi ustavni ili nisu, još uvijek nastaje pitanje, da li se je tim propisima postigla kakova korisna svrha, odnosno, dali je postignut cilj, za kojim je išao zakonodavac, kada ih je donosio.

Pitanje ustavnosti tih propisa je čisto teoretska stvar i sa strogo pravnoga stanovišta nisu ni u protuslovlju sa odredbama ustava, ali uza sve to, dok zakon može biti po svim pravnim načelima i intencijama teoretski najbolji, u praksi može on biti vrlo loš i ne postizavati prave svrhe. Može što više donositi posljetke protivne intencijama samoga zakonodavca.

Da li je izmjena uredbe o dodacima na skupoću neustavna?

Osim ove izmjene uredbe o dodacima na skupoću u našem, osobito socijalnom zakonodavstvu, imamo i drugih propisa, koji na oko dolaze u protuslovlje sa odredbama čl. 21. ustava, kao što je n. pr. §§ 73., 74. 87. i 89. zakona o osiguranju radnika, ukoliko se odnosi na povlastice nezakonitih žena i vanbračne djece; zatim odredba zakona o ustrojstvu vojske i mornarice, kojom se zabranjuje primanje oženjenih lica za oficire, i mnogi drugi.

Svi oni, koji smatraju ove propise neustavnima, došli su do toga zaključka površnim i bukvalnim tumačenjem ustava.

Ta lica drže, da je brak prije kao institut bio dovoljno snažan i da nije trebao državne zaštite, a sada da su etički osnovi, na kojima je do sada brak počivao, poljuljani i da nisu dovoljno snažni, da brak i dalje sami održe, te da je baš uslijed toga i trebala državna zaštita i da je radi toga i nastala odredba ustava, koja brak stavlja pod zaštitu države.

Ustavotvorac kod stvaranja ovoga čl. 21. ustava nije tako dalekosežno mislio, do čega se ovakovim izvodima dolazi, jer bi ga u tom slučaju precizirao, dao bi mu jasno naredjenje. Ustavotvorac nije ni mogao tako daleko-

Digitized by Google

sežno misliti kod stvaranja ustava, jer bi i u ostalim odredbama na taj način došao u sukob sa gotovo svim postojećim zakonima, te bi sve te zakone trebalo onda preispitati, a to bi bilo vrlo teško, ako ne i nemoguće. Dva se zakona, koja istovremeno stoje na snazi, moraju u svojoj suštini, u osnovnim naredjenjima podudarati, ali u krajnjim točkama, u dalekosežnim izvodima, već radi njihovog elasticiteta nije moguće postići apsolutno podudaranje. U krajnim točkama moraju doći do oprečnosti.

I da se nije htjelo izrekom »Brak, porodica i djeca stoje pod zaštitom države« dati samo deklaratorno svojstvo, ipak je taj čl. 21. ustava, tim više što ne precizira svoju zaštitu i ne daje joj posebna naredjenja, opće naravi, t j. ima se razumijevati zaštita braka samo u njegovj suštini. To ne znači da će se braku dati neka posebna prava, neke posebne povlastice. To znači jednostavno, da je ustavotvorac već postojeće propise gradjanskoga zakona i sve ostale naredbe , u koliko su u vezi sa pojmom »zaštita braka«, htio sankcionirati. Htio je dati tim zakonskim propisima i ustavni auktoritet, odnosno kod revidiranja ili stvaranja novih propisa, dati im ustavni oslonac i osnovicu, na temelju koje će se izradjivati zakon.

Da taj član ustava nema ono značenje, koje mu se pridaje u vezi sa izmjenom uredbe o dodacima, a još manje da je nastao iz faktične potrebe zaštite braka radi njegovih poljuljanih etičkih osnova, dade se zaključiti i iz rasprave u ustavotvornoj skupštini prilikom vidovdanskog ustava.

Gospodin Slobodan Jovanović, tumačitelj našega ustavnoga prava veli, da su predlagači ustavnoga propisa čl. 28. ustava (sada čl. 21.) posmatrali brak sa gledišta narodnoga zdravlja, a da o pravnom domašaju toga člana, nisu bili na čisto ni u ustavotvornoj skupštini. Jedni su držali, da taj član iziskuje kazneno pravne propise protiv brakolomstva, a drugi, da taj član sadržava ustanovu crkvenoga braka i t. d.

Baš za to, jer čl. 21. ustava nije pravno pravilo, nije moguće ni povući zaključak, koji se izveo o neustavnosti spomenute uredbe i spomenutih zakona. Istina je, da se i taj član ima smatrati kao ustavno načelo, na koji se zakonodavac mora obazirati, te prema tome ima i neku pravnu snagu, a jer taj član ne daje nikakvo posebno naredjenje, svaki će onaj, koji ga bude primjenjivao, morati ga primjenjivati bona fide, kako nadje, da je najbolje. Radi toga se ne može ni zaključiti, da ni izmjena uredbe o dodacima nije riješena bona fide, kako je zakonodavac smatrao najboljim.

Na isti način, kako se pogrješnim umovanjem došlo do zaključka, da izmjena uredbe nije u saglasnosti sa propisima čl. 21. ustava, došlo bi se i do apsurdnijih zaključaka. Moglo bi se doći do zaključka, da bi udatoj ženi u interesu braka i porodice, trebalo uopće zabraniti vršenje državne službe, jer bi se žena tako lakše posvećivala dužnostima braka i odgoju djece.

Ta izmjena uredbe ne može biti protivna intencijama čl. 21. ustava već iz razloga, što nije potpuno ni jasna ta intencija. Svaka vrsta državne zaštite dolazi samo do neke granice, ograničena je drugim okolnostima i prilikama takodjer državnoga i narodnoga interesa. To nije potrebno potanko razlagati, jer se samo po sebi razumijeva, da se ne će tamo davati ta zaštita, gdje bi se tim naškodilo općoj ili državnoj stvari. U slučaju rata ne će se, pa makar to bilo u interesu braka, oslobadjati ni oženjena ni neoženjena lica od vojnih i gradjanskih dužnosti.

Digitized by Google

Čl. 21. ustava treba ovako tumačiti: Brak stoji pod zaštitom države, ukoliko je ta zaštita nužna njegovom opstanku, koliko je potrebno, da se ne dodje do takovoga stanja, koje bi potkopalo društvo i državu. I obratno, ići će se braku kao temelju društva i države u toliko u susret, koliko interesi društva i države budu dopuštali.

Kodifikacijom privatnoga prava već je osigurana zaštita braka, i kada je već i sama država zainteresovana na pravnom području braka i to utvrdjuje u ustavu, to još ne znači davati neka naročita naredjenja i zabrane.

Prema tome izmjena uredbe o dodacima na skupoću kao ni zakon o osiguranju radnika, ni zakon o ustrojstvu vojske i mornarice u naprijed pomenutim propisima, nisu neustavni. Oni su nastali iz časovite potrebe u državnom interesu, a mogu se svaki čas i mijenjati, što će zavisiti o raznim prilikama.

Da li je izmjena uredbe o dodacima na skupoću korisna i da li je tom uredbom postignuta intencija zakonodavca, to je opet posebno pitanje, o kome se može raspravljati istom, kada se iz primjene te uredbe u praksi podrobno prouči učinak, koji je proizvela. — I naravno, u koliko se ustanovi, da je izmjenom uredbe o dodacima na skupoću nije zadovoljeno intenciji zakonodavca, morat će se tražiti drugi uslovi i način, da se postigne ono, što je zakonodavac prvobitno mislio postići ovom izmjenom uredbe.

Gonjenje zbog prestupa preljuba iza stupanja na snagu zakona o izmjenama i dopunama u kriv. zak. od 20. X. 1931.

Napisao dr. Krmpotić Josip, odvjetnik u Brodu n. S.

Sva zakonodavstva naročito štite instituciju braka. Iznimku ne čine niti najstarija, koja su normirala upravo drakonske kazne protiv preljubnika. Stari zakoni doduše više manje izuzimaju muža od dužnosti na bračnu vjernost, te za preljub kažnjavaju ženu. Ta razlika proizlazi iz tadašnjega duha vremena, u kojem je žena igrala podredjenu ulogu u obiteljskom i društvenom životu.

Brak je najvažnija i najetičkija socijalna ustanova. Ona je temelj obitelji, a time i temelj ljudskoga društva. Ovo je stoga ovlašteno i dužno, da štiti svoj vlastiti osnov od napadaja, dolazili oni sa bilo koje strane. Radi se dakle prvenstveno o općem interesu, a zatim o zaštiti interesa povrijedjenoga lica.

Naš krivični zakon, poput ostalih modernih krivičnih zakonika, u pogledu kaznenopravne odgovornosti za prestup preljuba potpuno izjednačuje muža i ženu. No usprkos gore istaknute privatne zaštite općega interesa, zakon uslovljuje krivični progon protiv preljubnika privatnom tužbom povredjenog bračnoga druga. Strogo uzevši bilo bi dosljednije, da je prestup § 292. k. z. progonjiv po službenoj dužnosti na zahtjev svake vlasti ili barem na prijedlog povredjenoga bračnoga druga. Ali nedosljednost je samo prividna. Interese bračnih drugova koinciduje sa interesom samoga braka, što znači sa interesom društva. Zakonodavac polazi sa stanovišta, da su sami

Digitized by Google

supruzi tvorci te uzdržavaoci braka kako u stvarnom tako i u etičkom, pa konačno i u pravnom pogledu. Već iz tog razloga zakonodavac je upravo radi ostvarenja opće svrhe morao bračnim drugovima pridržati pravo odluke o ovim pitanjima

Koliko ljudi toliko čudi. Svaki preljub ne izaziva jednaku reakciju. Život nas uči, da u vrlo mnogim slučajevima preljuba supruzi nastavljaju bračnu zajednicu. Uslijed jake povezanosti ličnih i obiteljskih osjećaja te životnih ekonomskih i moralnih interesa često puta povrijedjeni bračni drug ne će i ne može da traži razvod dotično rastavu, odnosno ne će da se posluži kaznenopravnom zaštitom. Usprkos svega toga siliti bračne drugove protiv volje na rastavu odnosno krivični postupak značilo bi uništiti mnoge bračne i obiteljske veze, što nije u interesu društva. Valjalo je dakle u pogledu progona preljubočinstva dati potpunu slobodu povrijedjenomu licu.

Krivični zakon od 27. I. 1929. nije u cijelosti usvojio ovo načelo. U § 292. se doduše odredjuje, da se gonjenje preduzima po privatnoj tužbi, ali pravo na tužbu čini ovisnim o razvodu braka odnosno o rastavi od stola i postelje. Sili bračnoga druga na najradikalnije mjere, koje idu na dokinuće bračne zajednice, ako ovaj hoće da preljubnik, koji ne mora biti njegov bračni drug, bude kažnjen. Interes bračnoga druga mogao je s jedne strane ležati u bezuslovnom održanju bračne zajednice, a s druge strane da progoni preljubnika — nesupruga upravo radi održanja bračne veze, a i radi svoje vlastite moralne zadovoljštine. U tom slučaju morao je ostati skrštenih ruku bez pravnih sredstava obrane od budućih pa čak i trajnih preljuba.

Zakon o izmjenama i dopunama od 20. X. 1931. se je prilagodio istaknutomu načelu, te uklonio spomenuti nedostatak kriv. zak. od 27. I. 1929. time, što povrijedjenomu bračnomu drugu daje neograničeno pravo na privatnu tužbu bez obzira na samu bračnu zajednicu. Novi zakon se dakle ukazuje kao daleko snažniji branilac bračne zajednice u svim pravcima, nego što je to bio slučaj sa starijim zakonom.

No prema sudačkoj praksi izgleda, da se po obnarodovanju zakona o izmjenama i dopunama svi preljubi, počinjeni za trajanja zakona od 27. I. 1929., naprosto amnestiraju. Kako to nije bila volja novoga zakona, to nam se već na prvi pogled ukazuje napomenuta judikatura na zakonu neosnovanom, pa stoga želimo da raspravimo odnos zakona od 27. I. 1929. spram zakona o izmjenama i nadopunama od 20. X. 1931. s naročitim obzirom na propis § 292. k. z.

Navest ćemo istiniti slučaj, koji nam daje povoda za ova razmatranja:

A i B su supruzi. A sazna, da je B u godini 1930. počinila preljub i protiv B-a podigne kod nadležnoga duhovnoga suda tužbu na rastavu od stola i postelje. Na ovu tužbu nadležni duhovni sud vrlo sporo ureduje, te ista sve do danas nije dovršena. A mora čekati dovršenje ove brakorazvodne parnice, jer istom tada stiče pravo na tužbu protiv B-a radi prestupa § 292. k. z.

Brakorazvodna parnica je još uvijek u tečaju. Dana 20. X. 1931. bude obnarodovan zakon o izmjenama i dopunama u kriv. zak., kojim se mijenja § 292. k. z. onamo, da se gonjenje preduzima po privatnoj tužbi bez prethodnog razvrgnuća bračne veze.

Pošto je time stavljena izvan snage odredba staroga krivičnoga zakona o prethodnom razvodu braka ili rastavi od stola i postelje, to je za kon-

Digitized by Google

kretni slučaj prestao važiti propis § 80. k. z., te je zastara počela teći od dana obnarodovanja ovoga zakona t. j. od časa, kada je uklonjena nemogućnost početka gonjenja. Stoga A podigne tužbu protiv B-a i njezinog saučesnika C-a radi prestupa preljuba.

Sreski i okružni sud oslobodiše okrivljene, a državno tužioštvo zabaci žalbu na zaštitu zakona. Razlozi su ovi: »Zakon od 27. I. 1929. blaži je od zakona od 9. X. 1931., jer u konkretnom slučaju isključuje kažnjivost. Upotaba istoga je osnovana na §-u 2. k. z., jer je od dana saznanja (srpanj 1930.) do podignuća tužbe (siječanj 1932.) prošlo više od tri mjeseca, pa je prema tome nastupila zastara za gonjenje.«

Istina, ovi razlozi su dosta nejasni i u svojoj cjelini ne mogu se dovesti u sklad sa postojećim propisima. Propis o zastari privatne tužbe je sadržan samo u kriv. zak. od 27. I. 1929., koji je u ovom slučaju i primijenjen. Stoga je valjalo primijeniti i naredjenje §-a 80. k. z., prema kojemu s razloga, što brak nije razveden, zastara uopće nije tekla, jer gonjenje nije moglo ni početi. Prema tome upravo na osnovu staroga zakona nema mjesta zastari.

No s gledišta same zastare ova rasprava ne bi bila zanimljiva. Nas zanima stanovište, koje je gornja praksa prihvatila u ovom sporu t. j. da se kod slučaja preljuba, počinjenoga za trajanja staroga zakona, po §-u 2. k. z. imade primijeniti zakon od 27. I. 1929. kao blaži zakon. Dosljedno ovomu stanovištu razlozi navedenih presuda morali su glasiti po prilici ovako: »Pošto se po §-u 2. k. z. imade primijeniti stari zakon, koji u konkretnom slučaju isključuje gonjenje, jer brak nije razveden, to se tužba odbija.«

Sada nam se namiće pitanje, da li je radi prestupa preljuba, počinjenoga za trajanja staroga zakona, moguća tužba, premda brak još nije razveden odnosno nije provedena rastava od stola i postelje, ili povrijedjeni bračni drug mora čekati konačno dovršenje dotične parnice? Razumije se, da sve to važi za slučaj, da se tužba hoće podići poslije 20. X. 1931.

Odgovor na ovo pitanje ovisi o utvrdjenju medjusobnih odnosa ovih dvaju zakona. Moguće su ove pretpostavke:

1. Zakon o izmjenama i dopunama od 20. X. 1931. je novi zakon spram kriv. zakona od 27. I. 1929. kao staroga zakona, ili

2. Zakon o izmjenama i dopunama samo je unijet u zakon od 27. I. 1929. tako, da su umjesto izmijenjenih i dopunjenih naredjenja stupile na snagu odredbe ovog zakona kao sastavni dio jedne cjeline t. j. staroga krivičnoga zakona.

Ad 1. — § 2. k. z. važi samo za ona krivična djela, koja su počinjena za trajanja zakona starijih od kriv. zak. od 27. I. 1929. Na krivična djela, koja su se zbila za trajanja zakona od 27. I. 1929., ne može se u nijednom slučju upotrijebiti ustanova §-a 2. k. z. Tim više se ovaj zakonski propis ne može primijeniti na kasnije naknadne zakone. Raniji zakon ne može sadržavati ustanove, kojima se unaprijed odredjuje primjena kasnijih još nedonesenih zakona.

Zakon o izmjenama i dopunama od 20. X. 1931. prema tome derogira sve propise zakona od 27. I. 1929., u koliko su mu ovi oprečni. Ovaj zakon ne pozna propis §-a 2. k. z., a niti ga je na bilo kojem mjestu uzdržao na snazi kod primjenjivanja vlastitih naredjenja u pogledu delikata, počinjenih za trajanja zakona od 27. I. 1929. Pošto je ovaj zakon stupio na snagu 20. X. 1931., to se od toga dana bezuslovno imadu primjenjivati njegova

Digitized by Google

naredjenja bez obzira na propise zak. od 27. I. 1929., u koliko bi ovi isključivali primjenu novoga zakona. Mora se dakle u cjelosti uporaviti i § 292. zakona o izmjenama i dopunama upravo onako, kako ga ovaj zakon donaša bez ikakvog obzira na protivne propise staroga zakona, dakle i na § 2. k. z.

Po ovom odnosu obaju zakona povrijedjeni bračni drug imade prema tome pravo podići tužbu i bez prethodnoga razvoda braka odnosno rastave od stola i postelje, jer mu to pozitivni zakon izrijekom dozvoljuje.

Za ovo naše stanovište govore i drugi momenti. U prvom redu nedvojbena volja zakonodavca, da štiti bračnu vezu t. j. da na zahtjev povrijedjenoga bračnoga druga kažnjava sve preljube bili oni izvršeni za trajanja staroga ili novoga zakona. Zakonodavac nije imao namjeru, da naprosto amnestira većinu preljubnika iz vremena staroga zakona.

Prema tumačenju gornje sudačke prakse (uz pretpostavku, da brak nije razveden do 20. I. 1931.) preljubnik nikada ne bi mogao biti kažnjen. Pitanje, koji je zakon blaži, prosudjuje se od slučaja do slučaja posebnim obzirom na sve okolnosti, koje su se stekle do glavnoga pretresa.

Podigne li povrijedjeno lice tužbu poslije 20. X. 1931. a bez prethodnoga razvoda braka ili rastave od stola i postelje, tada bi se morao primijeniti stari zakon kao blaži, jer je po njemu isključeno gonjenje i krivac mora biti oslobodjen.

Sačeka li uvrijedjeni dovršenje brakorazvodne parnice, a to se zbude istom poslije 20. I. 1931., te podigne tužbu, zadesit će ga jednaka sudbina. U ovom slučaju morao bi se primijeniti zakon od 20. X. 1931. kao blaži, jer isti otklanja primjenu § 80. k. z., te zastara teče bilo od izvršenja krivičnoga djela bilo od stupanja na snagu novoga zakona t. j. od 20. X. 1931.

Tužitelj uvijek mora biti odbijen. Zbog nemogućnosti gonjenja za slučaj primjene staroga zakona, odnosno zbog zastare za slučaj primjene novoga zakona. Zakon nije hotio da amnestira ma i jedan prestup preljuba. pa se već iz ovoga razloga stanovište gornjih presuda ukazuje protivno i slovu i duhu zakona.

Ad 2. — Ako su naredjenja zakona o izmjenama i dopunama uklopljena u zakon od 27. I. 1929., sačinjavajući njegov sastavni dio, tada se uopće ne može govoriti o starom i novom zakonu obzirom na propis §-a 2. k. z., već se imade primijeniti pozitivni propis t. j. § 292. k. z., prema kojemu se privatna tužba može podići protiv preljubnika i bez razvoda braka odnosno rastave od stola i postelje.

Prema svemu sudeći, postoji odnos, kako je naveden pod 2. To slijedi već iz naziva samoga zakona od 20. X. 1931. i njegove svrhe, što sve ukazuje na to, da nema samostalne svrhe ni zasebnoga života. U tom pogledu i sama sudačka praksa prihvaća ovo mišljenje. Apelacioni sudovi ukidaju presude, koje primjenjuju čl. 1. toč. 15. ili 21. zakona o izmjenama i dopunama u k. z. i t. d., te zahtijevaju, da se primjenjuju propisi §§ 181. ili 292. k. z. i sl. Uostalom, i bez obzira na sve gore izloženo, dolazimo do ovoga zaključka i temeljem čl. 6. zakona o izmjenama i dopunama, koji sve nedovršene krivične postupke o krivičnim djelima, za koje ovaj zakon predvidja odnosno smijenja kaznu zatvora do jedne godine, podvrgava odmah i bezuslovno svojim odredbama kako u pogledu kazne tako i u pogledu krivičnoga postupka. Time je zakonodavac jasno izrazio volju, da odmah rješava po svojim propisima sve slučajeve, koji su se zbili poslije 27. I. 1929. t. j. da njegove

Digitized by Google

kaznenopravne ustanove dolaze na mjesta izmijenjenih i dopunjenih propisa zak. od 27. I. 1929., kao da su te izmjene i dopune donesene zajedno sa zakonom od 27. I. 1929.

No za našu temu nije od važnosti, koji je odnos točan, jer i u slučaju pod 1. kao i u slučaju pod 2. povrijedjeni bračni drug može i mora podići tužbu zbog preljuba bez obzira na razvod braka i rastavu od stola i postelje i to najkasnije do 20. I. 1932., u koliko povrijedjeni kasnije nije saznao za preljubočinstvo. Inače u smislu §-a 86. k. z. zastaruje pravo na gonjenje.

Šesta skupština kongresa pravnika u Zagrebu

Na petoj skupštini kongresa pravnika, održanoj godine 1932. u Dubrovniku (vidi Mjesečnik, 1932., str. 506.—513.), zaključeno je, da se slijedeća skupština kongresa pravnika održi u Zagrebu. Budući da je mjeseca rujna 1933. održan prvi kongres pravnika slavenskih država u Bratislavi, a malo poslije toga — istoga mjeseca — skupština medjunarodne unije odvjetnika u Dubrovniku, zaključio je stalni odbor kongresa, da se kongres pravnika te godine ne održi. Tako se šesta skupština kongresa pravnika sastala u Zagrebu početkom rujna ove godine uz brojno učešće pravnika iz svih krajeva države, kojih je došlo oko 600 zajedno sa 95 gostiju iz Bugarske.

Posebni biljeg je dala toj skupštini važna činjenica, da su prvi puta na kongresu pravnika sudjelovali bugarski pravnici. Oni su došli ovamo u velikom broju, da uzvrate posjet jugoslavenskih pravnika, učinjen u srpnju ove godine, i da udare temelj stalnoj zajedničkoj suradnji. Sudjelovanje Bugara na kongresu bio je najvažniji i vrlo radosni dogadjaj ovogodišnje skupštine, te je opravdano zanimanje za nj potisnulo u pozadinu i samo učešće u stručnom radu kongresa, koji je zaslužio punu pažnju i čiji se posljeci ogledaju u stvorenim rezolucijama.

Program kongresa je započeo u predvečerje njegova otvorenja dočekom bugarskih gostiju, koji su sa znatnim dijelom učesnika iz Srbije doputovali iz Beograda. Na kolodvoru se sakupio veliki broj zagrebačkih pravnika i onih, koji su već prije doputovali na kongres. Kod dolaska pozdravio je goste potpredsjednik Pravničkoga društva dr. Hugo Werk, a zahvalio mu se u ime bugarskih pravnika bivši ministar i sveuč. profesor dr. Josif Fadenheht. Drugoga jutra, 7. listopada u 10 sati započelo je samo zborovanje kongresa svečanom sjednicom u velikoj čitaonici sveučilišne knjižnice. Uz veliki broj članova kongresa prisustvovali su toj sjednici izaslanik Nj. Vel. Kralja divizijski general Mihajlo Bodi, ban savske banovine dr. Ivo Perović, pretsjednik stola sedmorice dr. Ernest Čimić, koji je ujedno zastupao ministra pravde, načelnik grada Zagreba dr. Ivo Krbek. Jugoslavensku akademiju znanosti i umjetnosti zastupao je njezin član dr. Marko Kostrenčić, sveučilište rektor ing. Gjuro Stipetić, a pravni fakultet zagrebačkoga sveučilišta dekan profesor dr. Jovan Stefanović. Na kongres su doši takodjer zastupnici čehoslovačkih i poljskih pravnika dr. Ćiril Bařinka, dobro poznati generalni tajnik i organizator

Digitized by Google

prvoga sveslavenskoga pravničkog kongresa u Bratislavi, i dr. Stanislav Rudnicki, tajnik poljske sekcije za sveslavenski kongres pravnika.

Skupštinu je otvorio predsjednik kongresa dr. Ivo Politeo. Izrazivši zahvalnost Nj. Vel. Kralju, što je izaslao na kongres svoga zastupnika, moli generala Bodi-a, da bude tumačem te zahvalnosti i odanosti kongresa. Pozdravlja zatim prisutne pretstavnike vlade: dra Perovića i dra Čimića, gradskoga načelnika dra Krbeka, predstavnika Jugoslavenske akademije dra Kostrenčića, rektora ing. Stipetića, dekana pravnog fakulteta zagrebačkoga sveučilišta dra Stefanovića. Napose pozdravlja pretstavnike pravnika bratskih naroda sa slavenskog sjevera dra Bařinku i dra Rudnickoga. Na koncu upravlja svoju riječ bugarskim pravnicima. Pozdravlja ih kao ravnopravne učesnike ovoga kongresa jugoslavenskih pravnika, te se nada i želi, da su u Jugoslaviji našli Bugarsku, a u Zagrebu Sofiju. Sjećajući se, kako je zagrebačko sveučilište bilo alma mater i za mnoge od gostiju, raduje se, što su ovamo opet došli i time pokazali, da su zadržali ideale mladosti, onaj slobodarski duh, bez kojega nema ni pravnika. Nastavljajući svoj govor predsjednik dr. Politeo obazire se na neke pojave, iz kojih bi se dalo zaključivati, da je nastupio sumrak prava i civilizacije. Ali taj je sumrak samo prividan, jer pravo je vječno. U današnje doba sportskih rekorda može se reći, da i pravnici nose rekord u ispunjavanju svojih dužnosti prema zajednici. Shvaćajući državu kao zajednicu slobodnih gradjana mi pravnici obećajemo svoju potporu toj pravnoj državi. Svoj govor završuje pretsjednik komemoracijom pretsjedniku kasacionoga suda u Beogradu dru Subotića, koji je prije dva dana umro, pošto je još sudjelovao kod dočeka bugarskih gostiju u Beogradu.

Iza pretsjednika uzeli su riječ ban dr. Perović, dr. Čimić, dr. Krbek, dr. Kostrenčić, koji su svi pozdravili kongres i njegove goste. Zahvalili su na pozdravu dužim i toplim govorima dr. Bařinka i dr. Rudnicki, a u ime bugarskih pravnika dr. Fadenheht. Pošto su izabrani pročelnici pojedinih sekcija, koje imadu poslije podne raspraviti pitanja dnevnoga reda kongresa, završena je ova svečana sjednica. Posjetnici zaputili su se u prvi kat zgrade sveučilišne knjižnice, gdje je bila prigodom kongresa priredjena izložba jugoslavenske pravne literature, koja je dala približnu sliku o znatnom radu savremene pravničke generacije u razdoblju zadnjih 15 godina.

Istoga dana poslije podne sastale su se sekcije kongresa, da rasprave teme, koje su bile odredjene za ovogodišnju skupštinu, a za koje je izrađeno preko 20 referata. Od njih je pretežni dio (17) otisnut u Spomenici kongresa, koju su učesnici primili nekoliko dana prije kongresa, dok će ostatak biti štampan u dodatku spomenici (dva referata i referati bugarskih referenata razdijeljeni su u posebnim otiscima još za vrijeme kongresa). Izabrane su bile ove teme:

I. Odnos državnoga i crkvenoga zakonodavstva, naročito s obzirom na zaključenje braka.

II. Dopuna krivičnoga zakona u poglegu delikata iz imovinske sfere.

III. Pravo na ispravku po zakonu o štampi.

IV. Zakonitost uredbi.

V. Takse u sudstvu i administraciji.

VI. Fiskalni tereti i narodna imovina i dohodak.

Digitized by Google

Najživlja je bila rasprava u prvoj sekciji, kojoj su pretsjedali pročelnik Rusomir Janković, predsjednik apelacionoga suda, i zamjenik pročelnika dr. Rudolf Sajovic, apelacioni sudac, dok je dužnost perovodje preuzeo dr. Silvio Palua. Referate o postavljenoj temi dali su odvjetnik dr. Matija Belić (Djakovo), sveuč. profesor dr. Rado Kušej (Ljubljana) i dr. Toma Pavlović, pretsjednik odjeljenja apelacionoga suda u Novom Sadu. Dr . Belić zagovarao je pridržanje crkvenog braka i uvedenje fakultativnoga gradjanskoga braka, dr. Pavlović uvedenje obvezatnoga gradjanskoga braka, a dr. Kušej prikazao je odnošaj izmedju državnoga i crkvenoga zakonodavstva uopće i za svako pravno područje kraljevine Jugoslavije napose. Rasprava se vodila u glavnom o pitanju: gradjanski ili crkveni brak, a u njoj su medju ostalima sudjelovali dr. Josif Fadenheht, dr. Danilo Danić, dr. Dragoljub Arandjelović, dr. Mladen Pliverić, dr. Ante Perić, dr. Toma Pavlović, dr. Milan Bartoš, dr. Adam Lazarević, dr. Rešid Kurtagić, dr. Dragutin Tomac. Stavljeno je više prijedloga, dok je dr. Pliverić upozorio, da čitava rasprava ne odgovara postavljenom pitanju. I ako je pretsjednik nastojao dovesti u sklad suprotna mišljenja i prijedloge, moralo se pristupiti glasovanju te je većinom glasova prihvaćen prijedlog rezolucije u smislu referata dra Pavlovića.

U drugoj sekciji pretsjedao je sveuč. prof. dr. Stanko Frank, (Zagreb), a zamjenik mu je bio Gjorgje Krstić, predsjednik apelacionog suda (Sarajevo), dok je službu perovodje vršio dr. Dragutin Horvat. Referate su dali Stojan Jovanović, sudac okružnoga suda (Beograd), Vladimir Timoškin, tajnik vrhovnoga suda u Sarajevu, i dr. Lujo Zimpermann, odvjetnik (Zagreb). Dr. Zimpermann prikazao je pitanje polazeći od općenitoga razmatranja savremenih potreba gospodarskog života, g. Stojanović dao je pregled vrsti delikata, koje dolaze u obzir kod eventualne izmjene kaznenoga zakona, a g. Timoškin obradio je pitanje, koji bi se konkretni propisi sadašnjega zakonika imali izmijeniti. Svi referenti su došli do zaključaka, koji se očituju i u prihvaćenoj rezoluciji. U raspravi sekcije sudjelovali su uz referente gg. dr. Stojan Bajič, dr. Baum i Pera Marković.

Trećoj sekciji bio je pročelnikom dr. Josip Šilović, senator (Zagreb), zamjenikom mu je bio Milan Dragović, a perovodjom je bio dr. Tihomil Drezga. Za tu važnu temu dalo je referate pet referenata: dr. Vladimir Belajčić, kasacioni sudac (Novi Sad), dr. Vidan Blagojević, odvjetnik (Beograd), dr. Ferdo Čulinović, pretsjednik okružnoga suda (Bela Crkva), dr. Metod Dolenc, sveuč. profesor (Ljubljana) i dr. Josip Vesel, odvjetnik (Sarajevo). Prof. Dolenc je dao preglednu sliku propisa o ispravci po zakonu o štampi u drugim evropskim državama, a zatim je prikazao naše pozitivno pravo i predložio neke izmjene de lege ferenda, polazeći sa gledišta, da su demokracija i sloboda štampe opravdani i još uvijek savremeni oblici društvenoga života. Dr. Blagojević je dao opsežni povijesni pregled zakonodavstva, te je naveo, koje točke sadašnjega zakona valja popraviti, da ustanova ispravke djeluje u punoj i pravednoj mjeri. Dr. Vesel je takodjer naveo točku po točku, koje bi ustanove sadašnjega zakona valjalo izmijeniti. Dr. Belajčić razradio je najprije dva najvažnija pitanja, gdje bi trebalo izmijeniti zakon i pravo na ispravku sa strane državnih organa i

Digitized by Google

zahtjev za istinitošću ispravke. U pogledu prvoga pitanja referent je držao, da treba drž. organe izjednačiti s privatnim osobama, a za drugo je pitanje predložio sankcije proti neistinitoj ispravci. Uz to je predložio i neke druge izmjene. Dr. Čulinović raspravio je postavljeno pitanje sa gledišta, da ispravka imade u prvom redu služiti pravu javnosti na istinito obavještavanje. On traži, da se pravo na ispravku proširi u pravcu subjekta, koji su ovlašćeni tražiti ispravku, kao i u pravcu objekta, t. j. da se ispravka dopusti kod svih štamparskih predmeta, a ne samo kod novina i časopisa. Napokon traži, da podesnost ispravke ne ocjenjuju interesirani, nego sud. Rezolucija, koja je prihvaćena iza rasprave u sekciji, prihvatila je te zaključke. U raspravi su osim referenata sudjelovali dr. Josif Fadenheht i Nikola Simić.

U četvrtoj sekciji bio je pročelnikom dr. Stevan Adamović, odvjetnik (Novi Sad), zamjenikom mu dr. Boris Furlan, odvjetnik i privatni docent sveučilišta u Ljubljani, dok je perovodjom bio dr. Ante Petranović. Referenti su bili sveučilišni profesori dr. Juraj Andrassy (Zagreb) i dr. Joso Jurkovič (Ljubljana), te docent dr. Ilija Pržić Beograd). Dr. Jurkovič je uzeo kao temu pitanje odnošaja suca prema zakonu i naredbi. Ispitivanjem našeg pozitivnog prava došao je do zaključka, da ono nije riješilo toga pitanja. Zato ga je referent razmatrao de lege ferenda te je predložio za ispitivanje ustavnosti zakona posebni postupak pred vrhovnim sudištem, dok se glede ispitivanja zakonitosti naredaba postavio na gledište stroge podjele uprave i sudstva, pa bi o zakonitosti naredaba imao obvezatno odlučivati državni savjet. Dr. Andrassy pozabavio se samo pitanjem zakonitosti naredaba. Nakon što je razmotrio to pitanje u njegovu povijesnom razvoju, potražio je teorijske temelje za opravdanje zahtjeva za zakonitošću naredaba, kod čega se naročito obazro na potrebu, da se zajamči pravna sigurnost pojedinca i da se održi autoritet državne vlasti. Ispitivanjem jugoslavenskoga pozitivnoga prava je došao do zaključka, da se misao zakonitosti uredaba nalazi oživotvorena u ustavu te ju treba samo što potpunije provesti. U tu svrhu valjalo bi napose proširenjem sadašnjih zakonskih odredaba omogućiti objektivni upravno-sudski postupak. A kao jamstvo pravne sigurnosti valjalo bi provesti ustavne odredbe o nezavisnosti sudova. Dr. Pržić, koji je usmeno iznio glavne misli svoga referata, pošao je od prilike istim putem, te je predložio u tom smislu nacrt rezolucije. Taj je prijedlog prihvaćen iza rasprave, u kojoj su sudjelovala gg. Dragović, Josip Rus, dr. Ivo Spevec i Jovan Stefanović.

Petoj sekciji pretsjedao je u odsutnosti pročelnika dr. Mahmuda Behmena (Sarajevo) dr. Hugo Werk, odvjetnik (Zagreb), a perovodja bio je dr. Teodor Durman. Referate su dali dr. Ljudevit Brence, odvjetnik (Ljubljana), dr. Stevan Sagadin, državni savjetnik (Beograd), i dr. Josip Trtanj, obrtni referent gradskoga načelstva u Sarajevu. Dr. Brence prošao je potanko sve propise o taksama, koji dolaze u obzir, te je iznio pojedine zamjerke, naglasivši na koncu i potrebu preustrojenja cijele taksne službe, a naročito da se odmjera takse prepusti pravu vještim stručnjacima. Dr. Sagadin, čiji su zaključci prihvaćeni u rezoluciji kongresa, je ukazao na neke načelne nedostatke sadašnjih propisa o taksama, a dr. Trtanj je obradio neke teškoće i nepravednosti, koje se pokazuju u praksi.

Digitized by Google

Rad šeste sekcije vodio je dr. Milan Stojadinović, kojemu je zamjenikom bio dr. Valdemar Lunaček, a perovodjom dr. Ante Ivančević. O postavljenoj temi napisali su referate dr. Cvetko Gregorič, tajnik Saveza industrijskih korporacija (Beograd), te odvjetnici dr. Hugo Holzmann (Zagreb) i dr. Stanko Lapajne (Ljubljana). Referati prve dvojice nisu bili otisnuti u spomenici, pa će izaći naknadno u dodatku, ali su učesnici kongresa mogli dobiti posebne otiske. Dr. Gregorič iznio je potanke brojevne podatke o narodnom dohotku Jugoslavije te o ukupnosti svih vrsti poreznih opterećenja, državnih i samoupravnih. Utvrdio je, da je narodni dohodak zadnjih godina pao na polovicu, dok su opterećenja nerazmjerno velika. Zato je predložio, da se energično nastavi sa smanjivanjem rashoda javnih tijela, a svi izdaci, koji nisu prijeko potrebni za normalno poslovanje, da se odlože za bolja vremena. Dr. Holzmann proučio je na temelju potankih računskih podataka o pojedinim poreznim oblicima učinak porezne reforme od godine 1928., te je došao do zaključka, da je ona nepotpuna i da znači pogoršanje prema prijašnjem stanju. Naročito je porezno opterećenje znatno poraslo, te iznosi danas preko jedne trećine narodnoga dohotka. Do sličnih zaključaka je došao uporedjenjem narodnoga dohotka i poreznog opterećenja i dr. Lapajne, koji je naveo, da državno porezno opterećenje uzima šesti dio narodnoga dohotka. Rezolucija, koju je kongres prihvatio, usvojila je gledišta referenata.

Kada su pod večer sekcije završile svoj rad, našli su se učesnici iza kratkog odmora na drugarskom banketu u gradskom podrumu. Tu je pozdravni govor održao pretsjednik kongresa g. dr. Politeo nazdravivši naročito bugarske goste, u ime kojih je odgovorio g. Dimitr Josifčev, kasacioni sudac. Zanosnim govorom odao je drugi bugarski gost g. Ljuben Danailov počast zagrebačkomu sveučilištu, na kojem je i on slušao pravo. Zatim su govorili gg. dr. Rudnicki, dr Bařinka i dr. Sajovic. U drugarskom razgovoru i ugodnom raspoloženju prošlo je brzo pola noći, a za neke od njih, kako se pripovijeda, i cijela — — —

U subotu 8. IX. nastavljen je rad u plenumu svečanom zaključnom sjednicom. Ponajprije su bugarski referenti održali svoje referate, zapravo skraćeni izvadak iz referata, koji će biti otisnuti u spomenici. Dr. Fadenheht je dao pregled svih područja bugarskoga zakonodavstva, a dr. Dimitr Konstatinov je prikazao oblike stanbenoga vlasništva u Bugarskoj. Uz povladjivanje prisutnih zahvalio im je pretsjednik dr. Politeo, a onda su pročitane i prihvaćene rezolucije, koje su prošloga dana izradjene u sekcijama. Iza toga su pročitani pozdravni listovi i brzojavi (pretsjednik vlade Nikola Uzunović, pretsjednik kasacionog suda u Sofiji Karagiozov, profesor S. S. Bobčev i dr.). Onda je — uz ponovno povišenje broja odbornika — izabran stalni odbor, u koji su ušli:

Pretsjednik: dr. Milan Stojadinović, bivši ministar u Beogradu.

I. potpredsjednik: dr. Rudolf Sajovic, sudac apelacionoga suda u Ljubljani.

II. potpredsjednik: dr. Hugo Werk, odvjetnik u Zagrebu.

Članovi odbora: dr. Stevan Adamović, odjetnik i predsjednik Advokatske komore u Novom Sadu, predsjednik Saveza odvjetničkih komora; dr. Juraj Andrassy, profesor sveučilišta u Zagrebu; dr. Milan

Digitized by Google

Bartoš, profesor sveučilišta u Beogradu; dr. Danilo Danić, sudac apelacionog suda u Beogradu; dr. Boris Furlan, odvjetnik i privatni docent sveučilišta u Ljubljani; dr. Žarko Jakšić, odvjetnik i potpredsjednik odvjetničke komore u Novom Sadu; Stojan Jovanović, sudac okružnoga suda u Beogradu; Jovan Jović, odvjetnik u Beogradu; dr. Natko Katičić, odvjetnik u Zagrebu; dr. Luka Kravina, inspektor ministarstva pravde u Beogradu; dr. Rudolf Krivic, odvjetnik u Ljubljani; Gjorgje Krstić, pretsjednik apelacionoga suda u Sarajevu; dr. Adam Lazarević, sudac i docent sveučilišta u Subotici; Ivo Lesić, sudac apelacionoga suda u Sarajevu; dr. Franjo Lipold, odvjetnik i načelnik grada Maribora; dr. Hinko Lučovnik, državni tužilac u Ljubljani; dr. Josip Šilović, senator u Zagrebu; dr. Vjekoslav Škarica, odvjetnik u Splitu; Momčilo Todorović, sudac trgovačkoga suda u Beogradu; dr. Aleksa Vragović, sudac apelacionoga suda u Zagrebu; Milovan Vuković, sudac okružnoga suda u Podgorici.

Ujedno je prihvaćen prijedlog, da svi dosadašnji predsjednici kongresa (sada žive dr. Dragoljub Arandjelović, dr. Gjoka Nestorović i dr. Ivo Politeo, dok su umrli dr. Danilo Majaron, dr. Ladislav Polić i dr. Ante Verona) tvore počasni odbor kongresa.

Na koncu je zaključeno, da će se iduća skupština kongresa održati u Vrnjačkoj Banji, a za slijedeću iza nje dolazi u obzir Maribor.

Time je završen radni program kongresa. Preostalo vrijeme upotrijebili su učesnici za drugarsko zbliženje i upoznavanje te za razgledanje grada i okolice. Mnogi od njih su bili — zajedno s bugarskim učesnicima — u subotu o podne gostima pojedinih zagrebačkih drugova. Poslije podne pravljeni su izleti u manjim skupinama, a na večer je bio u gradskim dvorima u Gornjem gradu rout, koji je priredio načelnik grada Zagreba dr. Krbek u čast slavenskih gostiju i pretstavnika domaćih pravničkih institucija. U nedjelju 9. IX. pošlo je blizu 300 učesnika na izlet autobusima i automobilima u Hrvatsko Zagorje, posjetivši i razgledavši Trakošćan, Klenovnik i Varaždin.

U ponedjeljak je jedan dio učesnika zajedno s bugarskim gostima otputovao prema Splitu, da na kružnom izletu od 8 dana posjete Split, Trogir, Dubrovnik, Kotor, Cetinje, Mostar i Sarajevo. Svagdje na putu dočekivali su ih drugovi pravnici, a pučanstvo je osobito srdačno pozdravljalo bugarske goste.

REZOLUCIJE ŠESTE SKUPŠTINE KONGRESA PRAVNIKA

I. Odnos državnoga i crkvenoga zakonodavstva, naročito s obzirom na zaključenje braka.

Na postavljeno pitanje odnosa državnoga i crkvenoga zakonodavstva, naročito s obzirom na zaključenje braka, uzimajući ponovo u pretres ovo pitanje Kongres pravnika izražava želju:

I. da se materijalno lično i imovinsko bračno pravo hitno uredi državnim zakonom jednakim za sve gradjane;

II. da se uvede obavezni gradjanski brak;

Digitized by Google

III. da vodjenje matrikula vrše državne vlasti, a bračne sporove da rješavaju isključivo redovni državni sudovi.*)

II. Dopuna krivičnoga zakona u pogledu delikta iz imovinske sfere.

Kongres pravnika nalazi, da pozitivni krivični propisi ne obuhvaćaju u mnogim slučajevima radnje, kojima se povredjuju opći i pojedinačni imovinski interesi i da neki od tih propisa ne pružaju dovoljno nužne pravne zaštite tim interesima.

Radi uspješnije zaštite tih općih i pojedinačnih imovinskih interesa kongres pravnika smatra, da propisi krivičnih zakonodavstva treba da budu izmijenjeni i nadopunjeni tako, da odgovaraju potrebama i prilikama u imovinskoj sferi narodnog života.

Tako primjerice treba:

1. da se narodna radna snaga zaštiti krivičnopravnim propisima;

2. da se propisi krivičnoga zakonika nadopunom protegnu:

a) na radnje, kojima se zloupotrebljava društveni položaj i funkcije u cilju sticanja materijalnih dobara (korupcija, pojave kod dioničarskih društava, kartel, trustovi i t. d.),

b) na sve radnje, kojima se indirektno povredjuju opći i pojedinačni interesi, napose svaka bezobzirna spekulacija.

---

*) Druga skupština kongresa naših pravnika, održana u Ljubljani od 9.—12. rujna 1926., imala je na prvom mjestu dnevnoga reda: Izjednačenje bračnih prava. Referent o tom predmetu je bio dr. Rade Kušej, sveučilišni profesor u Ljubljani, a koreferenti sveuč. prof. u Zagrebu dr. Edo Lovrić, ondašnji senatski predsjednik vrh. suda u Sarajevu dr. Bartold Eisner i odvjetnik u Skoplju Aleksander Andrejević. Njihovi su referati bili iznijeti u plenarnoj skupština dne 9. rujna 1926. Slijedeći dan raspravljalo se o tom predmetu u prvoj sekciji skupštine. Rasprava je u toj sekciji bila najburnija i najdugotrajnija. Za čisti obvezatni crkveni brak nije bio nitko, dok je bilo dosta učesnika, koji su zagovarali alternativno gradjanski i crkveni brak, a najmanje je učesnika bilo za to, da se uredi ženidbeno pravo tako, da sklapanje ženidbe u najviše slučajeva u isti čas dovodi do valjane i gradjanske i crkvene ženidbe. Prevladali su pristaše obvezatnog gradjanskoga braka, te je bila zaključena ova rezolucija:

I. Pravna sigurnost u čitavoj državi nužno traži, da se donese još prije unificiranja gradjanskoga prava jedinstveni gradjanski ženidbeni zakon, koji ima da predvidi uvjete za valjanost i uzroke za razvod braka za sve gradjane bez razlike vjeroispovijesti sasvim jednako.

II. Gradjanski ženidbeni zakon mora: 1. usvojiti civilnu formu za sklapanje braka; 2. odrediti, da brakorazvodne sporove sude isključivo gradjanski sudovi.

Ova je rezolucija prihvaćena dne 11. rujna 1926. u plenarnoj skupštini kongresa. (Vidi »Mjesečnik« od god. 1926., naročito str. 140, 274, 418, 420).

Digitized by Google

III. Pravo na ispravku po zakonu o štampi.

Kongres jugoslavenskih pravnika smatra da je potrebna:

1. izmjena odredaba o ispravci današnjeg zakona o štampi uopće, a naročito hitno oživotvoravanje prava na ispravku;

2. da se pravo na ispravku ima priznati svakom, čiji su pravni interesi ma kojim štampanim sastavkom povrijedjeni;

3. da se ocjena umjesnosti objavljivanja ispravke ima povjeriti sudu.

IV. Zakonitost uredbi.

Šesti kongres pravnika kraljevine Jugoslavije u Zagrebu, smatrajući da je zakonitost uredaba proizvod prirodnog istorijskog razvoja uredjenja država, nužna posljedica u logičnom izgradjivanju pravnoga poretka, potrebna garancija pravne sigurnosti pojedinaca, važan čimbenik za održanje autoriteta države i njenih organa;

stoji na gledištu, da izdavanje uredaba treba da se kreće isključivo u okviru zakonskih ovlašćenja;

smatra, da je za provodjenje pravnoga načela zakonitosti uredaba potrebno dati mogućnost zainteresovanim licima, upravno-sudskim putem traže poništenje nezakonitih uredaba, kao što mogu tražiti i poništaj upravnog akta, kojim je povrijedjeno njihovo pravo ili interes osnovan na zakonu, tako da se na taj način pribavi potpuna garancija pravne sigurnosti;

a kako je s druge strane za ocjenjivanje zakonitosti uredaba neophodan uslov slobodno i potpuno nezavisno sudstvo,

Kongres smatra da je potrebno u što potpunijem obliku sprovesti u život ustavno načelo sudske nezavisnosti i u vezi s tim sudačke stalnosti.

V. Takse u sudstvu i administraciji.

1. Pravnički kongres nalazi, da sadašnje stanje našeg zakonodavstva o taksama iziskuje hitno donošenje novoga zakona o administrativnim taksama.

II. Ovaj zakon treba:

a) da usvoji načelo odvojenosti rješavanja o zahtjevu, koji podleži plaćanju taksa od samoga pitanja taksa, i načelo, da o pitanju takse rješavaju za to nadležne stručne financijalne vlasti;

b) da visinu taksa prilagodi oslabljenoj gospodarskoj snazi naroda.

VI. Fiskalni tereti i narodna imovina i dohodak.

Kongres pravnika smatra, da fiskalno opterećenje gradjana u korist državnih i samoupravnih budžeta treba da bude u srazmjeri sa narodnom imovinom i narodnim dohotkom. Proučavanje prilika u našoj državi pokazuje, da su se fiskalna opterećenja istina smanjivala u toku posljednjih godina, ali se za isto vrijeme narodna imovina i narodni dohodak smanjivali u još jačoj mjeri tako, da je postotak opterećenja danas znatno veći, nego što je bio ranije. Otuda se dolazi do zaključka, da je fiskalno opterećenje dostiglo svoj maksimum i da financijska politika treba da vodi računa o toj činjenici. Sadašnja opterećenja ne mogu ostati duže vremena, ako se osjetno ne poprave ekonomske prilike.

Digitized by Google

Ocjene i prikazi

Dr. Jozo Tomašević: »Die Staatsschulden Jugoslaviens«.*)

Ova disertacija ispunjava osjetljivu prazninu u našoj stručnoj literaturi. Obradjena tema zauzima, naime, veoma važno mjesto kod prosudjivanja financijskih i financijsko-političkih problema naše države. Dosta je spomenuti, da još u tekućem državnom proračunu za godinu 1934/35., u kojem su anuiteti za naše državne dugove znatno sniženi djelomice uslijed provedenoga trasfernoga moratorija, a djelomice uslijed aranžmana, sklopljenih za neke državne dugove, rashodi s naslova državnih dugova iznose D. 946,431.046. Spram globalnog iznosa našega državnoga proračuna za god. 1934/35. sa svotom od D. 10,171.250.798 iznose rashodi s naslova državnih dugova okruglo 9%, a od proračuna općе državne administracije u iznosu od D. 6.914.354.340 otpada na državne dugove skoro 14%. Za bolje osvjetljenje navest ćemo, da su u državnom proračunu za god. 1932/33. rashodi za državne dugove bili preliminirani svotom od D. 1.558,711.039, dakle iznosom, koji za više od 50% premašuje preliminar tekućega državnoga proračuna. U disertaciji sadržan je sistematski i zaobljen prikaz svih državnih dugova, koji danas terete našu državu, i to je — kako već rekosmo — prvi pokušaj te vrste u našoj stručnoj literaturi. Već s toga razloga zaslužuje ova studija naročitu pažnju, jer je do sada i za stručnjake bilo dosta teško doći do preglednih i pouzdanih obavijesti o ovim pitanjima.

Autor je disertaciju razdijelio u slijedeća poglavlja: Predratni dugovi Srbije, Crne Gore te područja, koja su prije pripadala Austro-Ugarskoj monarhiji i dugovi s naslova otkupa vicinalnih željeznica. Drugo poglavlje obuhvaća ratne dugove Srbije te reparacije. Dalje poglavlje bavi se dugovima, koji proističu iz mirovnih ugovora St. Germain-skog, Trianon-skog i Neuilly-skog te pitanjem našega udjela na državnom dugu nekadanje Turske carevine. Slijedeće poglavlje posvećeno je prikazu poslijeratnih dugova kraljevine Jugoslavije, te su u njem obradjene sve zajmovne operacije, sklopljene do srdine godine 1933.

U prvom poglavlju prikazani su ponajprije predratni državni dugovi bivše kraljevine Srbije, koji su prema autorovim podacima 1. srpnja 1925. iznosili 815,305.500 fr. franaka. Od onda do danas nije se taj iznos duga znatno smanjio. U vezi s time iznesen je ovdje u kratko historijat konvencije od 5. travnja 1930., koja je uzakonjena zakonom od 15. prosinca 1930., te je njome uredjeno pitanje revalorizacije i plaćanja anuiteta za srpske predratne državne dugove za sve one vlasnike odnosnih obveznica, koji su francuski, švicarski, belgijski i engleski državljani. U pogledu obveznica, koje su vlasništvo njemačkih državljana, zauzima naša vlada do danas dosljedno gledište, da tę obveznice ne treba honorirati pozivom na član 297 b) Versailleskog ugovora o miru. Po tom članu imaju savezničke vlade pravo retencije i likvidacije za sva dobra, prava i interese njemačkih državljana, koja postoje na području koje savezničke države u času stupanja na snagu ugovora o miru. Autor se ne upušta u ocjenjivanje ovoga gledišta, koje je

*) Disertacija prihvaćena po filozofskom fakultetu sveučilišta u Baselu. (Zagreb 1934. 159 str.)

Digitized by Google

naša vlada zauzela i kod rješavanja nekih drugih sličnih pitanja. Po našem mišljenju ovo se gledište ne će moći trajno održati, i ako je možda sa pravne strane ispravno osnovano. S gledišta, naime, čuvanja državnoga kredita ne može država kao dužnik trajno poricati dužnost plaćanja, koju je preuzela emisijom jednoga zajma, samo zbog državne pripadnosti pojedinoga vjerovnika, vlasnika obveznice. Raspravljajući o revalorizaciji srpskih predratnih državnih dugova, koja je uslijedila na temelju presude Suda medjunarodne pravde u Haagu od 12. srpnja 1929., dotakao se je autor i pitanja oportuniteta ove cijele transakcije. Autor zauzima gledište jednako kao i prof. dr. Velimir Bajkić u predgovoru ove disertacije, da je cijeli aranžman sa vlasnicima obveznica srpskih predratnih zajmova razmjerno vrlo nepovoljan za našu državu. Autor smatra naime, da je taj aranžman trebalo sklopiti nekoliko godina ranije, pa bi onda bili polučeni povoljniji posljeci. Osim toga autor smatra, da je naša država time, što se je na zahtjev francuske organizacije portera inostranih državnih obveznica podvrgla pravorijeku Haškoga suda, uzela na sebe odnosno pretrpjela izvjestan gubitak prestiža, koji je načelno nezgodan, a osim toga može u budućnosti postati opasnim precedencom. Ovo je pitanje sa pravnoga gledišta svakako veoma zanimljivo. Nama se čini, da autorovo gledište u ovom pogledu nije sasvim točno. Čini se naime, da se kao stranka u sporu u pogledu t. zv. zlatne klauzule srpskih predratnih državnih zajmova pred Haaškim sudom nije kao stranka pojavilo udruženje francuskih portera obveznica inostranih državnih zajmova nego francuska vlada. Prema tome su obje stranke u ovom sporu bile državne vlade. Zato se ne može reći, da je naša država izgubila na prestižu time, da je pred medjunarodnim sudištem priznala kao protustranku jednu privatnu interesnu organizaciju. Što se pak tiče prigovora, da je konvencija o revalorizaciji ispala razmjerno nepovoljno za našu državu zato, što je je odnosni aranžman sklopljen suviše kasno, treba primijetiti, da sam autor, navodi, da je naša vlada već od godine 1927. intenzivno radila na tome, da na engleskom ili francuskom novčanom tržištu emitira jedan veliki zajam, a to nastojanje nije uspjelo velikim dijelom i zbog toga, što nije bila provedena ova revalorizacija, a osim toga su uslovi zajma bili veoma nepovoljni. Prema tomu mislimo, da se ne može baciti krivnja na onu vladu, koja je god. 1930. sklopila konvenciju o revalorizaciji, nego eventualno ta krivnja pada na one vlade, koje su ranijih godina propustile, da riješe ovo pitanje u vremenu, kad je bilo možda moguće polučiti povoljnije uslove. S druge strane je poznato, da i druge države u sličnoj situaciji nisu polučile znatno povoljnije uslove revalorizacije. Naravski, slika se mijenja, kada se uoči, uz kakve su teške emisione uslove srpski predratni državni zajmovi većinom bili sklopljeni. Stvarno su tečajevi emisije bili tako niski, da je nerazmjerno velik iznos zajma potrošen na provizije i troškove emisije. No nažalost ova činjenica je bila posve irelevantna za položaj naših vlada poslije rata, koje su morale računati jedino i isključivo s nominalnim iznosom tih zajmova koji je još pretstavljao dugovanje naše države.

Spomenuti treba, da se autor nije upustio u raspravljanje pravnoga pitanja glede sukcesije naše države kao dužnika za honoriranje t. zv. autonomnih dugova pojedinih pokrajina bivše Austro-Ugarske monarhije, koje su u cijelosti ili djelomice ušle u sastav naše države na osnovu ugovora o miru. Ovamo spadaju autonomni dugovi Hrvatske i Slavonije, Slovenije,

Digitized by Google

Štajerske i Koruške, Dalmacije, te Bosne i Hercegovine. Prema računu V. St. Konstantinovića iznose ovi dugovi, u koliko terete našu državu, D. 65,500.000, ako se njihove nominale pretvore u dinare po relaciji 1 prema 4. Poznato je, da se u našem državnom proračunu već kroz dulji niz godina preliminiraju svote za honoriranje ovih dugova, no ti su preliminari samo formalne prirode, jer stvarno naša država još nije počela sa honoriranjem dotičnih zajmova. Autor postavlja pitanje, koje bi po njegovom mišljenju trebalo prethodno riješiti, da li je naime sukcesor kao dužnik ovih zajmova naša država ili ovi dugovi terete svaki ono područje, na čije su ime bili u svoje vrijeme sklopljeni prema ustavnom uredjenju bivše Austro-Ugarske monarhije. Nema sumnje, da su odnosni dugovi prvobitno sklopljeni bar u neku ruku u okviru financijskoga suvereniteta odnosnih pokrajina, a isto je tako jasno, da u tom pogledu poslije našeg ujedinjenja ne postoji više jednaki sukcesor, pošto odnosne pokrajine po ustavnom uredjenju naše države više ne postoje odnosno nemaju više financijskoga suvereniteta. Prema tomu moramo zaključiti, da je financijski suverenitet tih nekadašnjih autonomnih pokrajina prešao, što se tiče preuzetih obveza, na našu državu kao kumulativnog sukcesora svih prava i obveza, koje su po prijašnjem ustavnom uredjenju teretile nekadašnje autonomne pokrajine. Autor medjutim ne izražava jasno ovu konsekvencu, nego ostavlja ovo pitanje otvorenim tako, da bi se moglo čak zaključivati, kao da on dopušta mogućnost tvrdnje, da naša država kao takva nije dužna preuzeti obveze s ovoga naslova. Po nšem mišljenju ovakva argumentacija nije ispravna sa već navedenih razloga. Autora je, izgleda, zavela u bludnju odredba člana 204. stav 2. St. Germainskog ugovora o miru, prema kojem se javni dugovi Bosne i Hercegovine nemaju smatrati državnim dugom bivše Austro-Ugarske monarhije, nego dugom jednog upravnog područja. No ovom je odredbom posve jasno izrečeno samo to, da današnja Austrija i Madjarska ne odgovaraju za javni dug Bosne i Hercegovine, nego samo naša država, kojoj je mirovnim ugovorima to područje u cijelosti pripalo. Nipošto pak nije time rečeno, kako to možda autor misli, da se po mirovnim ugovorima sa javnim dugom Bosne i Hercegovine ima drugačije postupati, nego li sa javnim dugovima ostalih bivših Austro-Ugarskih pokrajina, koje su ušle u sklop naše države. Priznati valja medjutim, da je i naša država u ovom pogledu učinila jedan precedens time, što je god. 1924. švicarskim porterima Bosansko-hercegovačkoga zajma od god. 1914. dala u zamjenu za njihove obveznice obveznice 7-%noga investicionoga zajma od god. 1921. u odnosu: 5.200 dinara nominale zajma za 480 kruna nominale Bosansko-hercegovačkog zajma od god. 1914. Taj je precedens značajan i zbog toga, što je njima naša država u dosta znatnom opsegu priznala valorizaciju jednoj inostranoj skupini vlasnika obveznica jednoga javnoga duga, koji tereti državu, dok spram vlasnika istih obveznica, koji su naši državljani, nije ni do danas provela nikakvo honoriranje njihovih prava.

U studiji je dalje prikazan aranžman, koji je naša država sklopila god. 1931. u pogledu honoriranja prioritetnih dionica jednoga dijela vicinalnih željeznica, čiji su objekti izgradjeni na našem državnom području. I tu je priznato načelo valorizacije, pošto je naša država preuzela isplatu tih prioritetnih dionica, računajući za 100 kruna nominale 200 dinara.

U daljem razlaganju prikazuje autor uredjenje pitanja srpskih od-

Digitized by Google

nosno jugoslavenskih ratnih dugova, zatim udio naše države na njemačkim reparacijama i t. zv. istočne reparacije. Sporazum sa Sjed. državama sjev. Amerike sklopljen je 3. svibnja 1926., s Engleskom 9. kolovoza 1927., a s Francuskom 20. siječnja 1930. U sporazumu s Francuskom je uspjelo polučiti znatno sniženje iznosa duga spram prvobitnoga zahtjeva francuske vlade, dok u sporazumima sa Sjed. državama i s Engleskom nije polučeno nikakvo sniženje glavnice, nego jedino pogodnosti u pogledu kamatnjaka i trajanja otplate. Interesantno je utvrdjenje, da je naša država u godinama 1919. i 1920. primila od Sjed. država gotovo isto toliko, koliko za vrijeme trajanja svjetskog rata.

Ostala poglavlja ove studije bave se pitanjem podjele i honoriranja na našu državu otpadajućga dijela austrijskih i madjarskih predratnih državnih dugova, zatim pitanjem našeg udjela na državnom dugu bivše Turske carevine, prikazom zaduženja države kod Narodne banke za vrijeme rata i poslije rata i svim našim poslije rata sklopljenim državnim zajmovima — sve do kraja god. 1933. Pored državnih zajmova u užem smislu riječi ovdje su raspravljene i druge neke zanimljive transakcije kao otkup t. zv. orientalnih željeznica, proveden god. 1923., i sporazum o željeznici Dunav—Sava—Jadran od 29. ožujka 1923. Osim toga spomenuto je i pitanje naših visećih dugova kao i aranžmani, sklopljeni god. 1932. i 1933. o transfernom moratoriju odnosno o djelomičnoj izmjeni iznosa i uslova plaćanja za srpske predratne dugove i za sve poslijeratne naše dugove, sklopljene u inostranstvu izuzev žigični zajam od god. 1928. (Kreugerov zajam), dug u vezi s preuzimanjem Južne željeznice i onaj dio predratnoga austro-ugarskog državnog duga, koji se honorira putem Ceine Commune u Parizu. Nekoliko kreditnih operacija, sklopljenih zadnjih godina za izgradnju nekih željezničkih pruga, nije autor mogao podrobnije prikazati, pošto podaci o tom nisu objavljeni.

Zanimljivo je napomenuti, da po mišljenju autora obustavu plaćanja njemačkih reparacija i s time u vezi plaćanja medjusavezničkih dugova valja smatrati konačnom. Za Jugoslaviju to znači veoma osjetljiv gubitak, pošto je naša država po Youngovom planu a u vezi sa konvencijama o uredjenju ratnih dugova imala sve do god. 1966. očekivati izvjestan višak prihoda, koji bi u našem državnom proračunu igrao izvjesnu ulogu.

Zaključci autora u pogledu uloge sveukupnih naših državnih dugova na financijsko-političku situaciju naše države u budućnosti dosta su pesimistični, i to u prvom redu zbog osjetljivoga nazadovanja privrednoga rada i nacionalnoga prihoda tokom posljednjih godina kao i zbog toga, što Narodnoj banci unatoč svih učinjenih aranžmana (kredit kod banke za medjunarodna plaćanja u Baselu i Revolving kredit kod Francuske narodne banke) nije uspjelo, da održi stabilitet vrijednosti dinara. U svemu valja priznati, da ova disertacija pruža možda prvi zaokruženi prikaz svih pitanja i problema, koja su u vezi s našim državnim dugovima, a taj je prikaz veoma poučan i koristan već i zato, što za ta pitanja nismo do sada imali nikakovu cjelovitu dokumentaciju. Na stvari ne mijenja ništa, što se kod nekih pravnih pitanja, od kojih smo dva tri spomenuli, ne slažemo s mišljenjem autora. Time su ta pitanja na neki način iznesena na raspravljanje. Poželjno bi bilo, da se to raspravljanje što prije provede, jer ta pitanja to zaslužuju po svojoj pravnoj kao i po svojoj financijsko-političkoj važnosti.

Dr. Valdemar Lunaček

Digitized by Google

Pravosudje

a) Gradjansko

Potrebštine za pobijanje pismene oporuke po zakonskim nasljednicima. Kako se imade shvaćati oporuka, koju je oporučitelj sačinio povodom odlaska u Ameriku za slučaj, da tamo umre, a to se ne dogodi, nego oporučitelj po povratku iz Amerike drugdje umre.

(Prilog tumačenju § 580. i 581. te § 696. o. g. z.)

Rješidba stola sedmorice od 15. travnja 1934. br. Rev. 230/1—34.

(Osuda kotar. suda u Nov. Gradiški od 25. lipnja 1931., rješenje banskoga stola od 21. listopada 1931. br. 35.105/31. i od 28. studenoga 1931. br. II. 11588/29.)

Na tužbu L. T. i drugova iz B. kao na temelju zakona očitovanih nasljednika iza pok. F. J. iz B. proti oporučnim nasljednicima tuženima F. K. i M. iz B. radi ništavosti, nevaljanosti i bezvrijednosti oporuke spomenutoga pokojnika od 16. travnja 1909. izrekao je kotarski sud u N. Gr. dne 30. kolovoza 1929. pod br. 12195/gr. P-145/27. osudu, kojom udovoljuje zahtjevu tužbe. — Banski stol je ukinuo tu osudu i odredio nadopunjenje. — Na utok tužitelja, da nije bilo mjesta nadopuni, potvrdio je stol sedmorice rješenje banskog stola.

Kotarski sud je nakon toga izrekao dne 25. lipnja 1931. novu osudu kao i prvput sa slijedećim obrazloženjem:

Tužitelji tvrde u svojoj tužbi, da je oporuka pok. J. F. iz B. od 16. travnja 1909. ništetna i nevaljana, jer nije sastavljena prema propisima §§ 580. i 581. o. g. z. — Tužene poriču gornje navode i tvrde, da je napadana oporuka sastavljena valjano u prisuću troiice oporučnih svjedoka, da je oporučitelj bio pri punoj svijesti, i da je oporuka pročitana nakon sastava oporučnim svjedocima, te da ju je oporučitelj odobrio, a svjedok K. I. iskazuje, da se ne sjeća pravljenja oporuke, svjedok M. K, da se ne sjeća, da li su sva tri svjedoka bila prisutna u vrijeme pravljenja oporuke, ali smatra, da je oporuka čitana u prisunosti svjedoka, potpisanih na oporuci, jer da je on oporuku sačinio i da je tako običavao postupati kod sčinjavanja oporuka. Svjedok K. J. iskazuje, da je prijepornu posljednju volju očitovao oporučitelj u prisutnosti triju svjedoka, potpisanih na oporuci, te da je ista u njihovoj prisutnosti sačinjena i da je istu oporučitelj odobrio.

Prema tome nemaju ni dva svjedoka (§ 586. o. g. z.) znanja o potrebnim formalnostima ni usmene, a još manje pismene oporuke.

No sve kad bi svjedovci i posvjedočili potrebštine bilo pismene bilo usmene oporuke, ne bi se mogla na temelju iste provesti ostavinska rasprava, pošto je ista uvjetovana uvjetom (§§ 695., 699. o. g. z.), ako oporučitelj umre u Americi, koji se uvjet nije ispunio, koje neispunjenje je medju strankama neprijeporno.

Primjećuje se, da svjedoci nisu ispitivani prema nalogu stola sedmorice glede okolnosti, da li je oporučitelj želio sačiniti pismenu ili usmenu oporuku, no pošto je kod ponovnoga preslušavanja i svjedok M. K. iskazao, da se više ne sjeća događaja obzirom na podmaklo vrijeme, nije odredjivano dalje preslušanje, jer bi dalji iskaz samoga J. K. bio bez upliva s obzirom na propis § 586. o. g. z. — Uslijed toga je zahtjevu tužbe udovoljeno.

Banski stol je povodom priziva prvotužene potvrdio osudu prvoga suda iz slijedećih razloga:

Žalbu je ništovnu valjalo odbaciti po § 344. grpp., budući da u postupku nema razloga ništavih ozn. u § 339. grpp. — Pobijana je osuda donesena na te-

Digitized by Google

melju uspjeha proedene rasprave i iskaza preslušanih svjedoka, te je opravdana svojim razlozima ,koji su suglasni sa sadržajem spisa i na zakonu osnovani s obzirom na iskaz preslušanih svjedoka u smislu §§ 581. i 586. o. g. z., kako je razloženo i u pobijanoj osudi.

Jedino nije osnovan na zakonu posljednii razlog uvjeta sadržanoga u oporuci, priloženoj spisima. Oporučna odredba, po kojoj ostavlja imetak svojoj zakonitoj ženi u slučaju, da tamo umre, nije pravi resolutivni uvjet u smislu § 696. o. g. z., jer je toj razredbi bio samo neposredni povod, pošto je ostavitelj pok. F. J. nakanio putovati u Ameriku na zaradu, a ne zna, što nosi dan ili noć, pa je razredio svojom imovinom za slučaj svoje smrti. Prema tomu bi i očitovanje posljednje volje bilo valjano, da su barem dva svjedoka potvrdila sadržaj toga očitovanja, a toga nisu učinili, kako je razloženo u pobijanoj osudi.

Priziv drugotužene odbijen je kao prekasno podnešen posebnim rješenjem.

S t o l s e d m o r i c e povodom utoka drugotužene je riješio, da se priziv drugotužene ima uzeti kao pravodobno predan, pa je

B a n s k i s t o l u rješenju istoga osudom od 28. studenoga 1933. br. II. 11598|29. opet prvostepenu osudu potvrdio sa slijedećim obrazloženjem:

Žalbu ništovnu valjalo je odbaciti po § 344. grpp., budući da u postupku nema razloga ništavih ozn. u § 339. grpp. Pobijana je osuda donesena prema uspjehu provedene rasprave na osnovu iskaza preslušanih svjedoka, te je opravdana razlozima, koji su suglasni sa sadržajem spisa i na zakonu osnovani.

Po § 601. o. g. z. očitovanje posliednie volie ili u nazočnom sporu oporuka pok. F. J. nije tvrda, ako je oporučitelj zanemario samo jednu od bitnih pretpostavaka, koje su propisane kod sastavljanja oporuke. Kako je razloženo i u prvostepenoj osudi, svjedoci K. I. i Kr. M. su iskazali, da se ne sjećaju pojedinih dogadjaja i činjenica prigodom sastavljanja oporuke pok. F. J. naročito, da li su bila prisutna sva tri svjedoka kod sastavljanja njegove oporuke; zatim, da li je očitovao svoju posliedniu voliu izvjesno, izrijekom i odredjeno u smislu § 565. o. g. z., te da li je jedan od svjedoka pročitao oporuku pred drugom dvojicom svjedoka, koji su vidjeli njezin sadržaj, kako odrediuie § 581. o. g. z., i napokon da li je pok. F. J. potvrdio, da se sastavak slaže s njegovom voljom.

S t o l s e d m o r i c e je povodom vanrednoga previda prvotužene protiv drugostepene osude od 21. listopada 1933. te vanrednoga previda drugotužene protiv drugostepene osude od 28. studenoga 1933. preinačio nižestepene osude, te tužiteljice s tužbom odbio uz preboj parbenih troškova, — sa slijedećim obrazloženjem:

Ništovna žalba prvotužene F. ud. K. mora se odbaciti, jer u postupku nižestepenih sudova nema nikakove ništavosti predvidjene u §-u 339. grpp. Što se tiče same stvari, valja uvažiti slijedeće:

Tužitelji svoj zahtjev tužbe temelje na tvrdnji, da je oporuka pok. F. J. iz B. od 16. travnja 1909. ništetna i nevaljana, jer da nije sastavljena prema propisima §§ 580. i 581. o. g. z., budući da F. J. nepismen nije na istoj stavio sam znak svoje ruke pred sva tri na oporuci potpisana svjedoka i neznajući čitati, da nije naredio, da mu sastavak pročita jedan od svjedoka pred druga dva svjedoka, koji su vidjeli sadržaj sastavka, i da mu nije sastavak pročitan, a niti da je on po pročitanju potvrdio, da se sastavak slaže s njegovom voljom. Ove čine makar su izrečeni zasadom nijekajućom imadu po § 104. grpp. dokazati tužitelji, a ne protivno tužene. To su znali i sami tužitelji, pa su za svoje tvrdnje o tim negativnim činjenicama i ponudili dokaz sa svjedocima oporuke K. J. i Kr. M. te K. I.

No tužitelji te svoje tvrdnje nisu ničim dokazali, jer po njima ponudjeni i preslušani svjedoci toga ne posvjedočiše, što više iz iskaza dvojice od tih svjedoka i to K. J. i Kr. M. proizlazi protivno. Prema tomu tužitelji nisu dokazali, da bi pomenuta oporuka obzirom na propise §§ 580. i 581. o. g. z. bila ništetna i nevaljana odnosno ne tvrda.

Ne može se uzeti niti to, da bi oporuka bila prema navodu tužitelja nevaljana i bez pravne moći zbog toga, što da je bila pravljena samo za slučaj, ako opo-

Digitized by Google

ručitelj umre u Americi, kamo je pošao na rad, a pokojnik se iz Amerike vratio i umro tek na ratištu, jer oporučna izreka, po kojoj F. J. ostavlja svoj imetak svojoj ženi u slučaju, da umre u Americi, nije pravi rezoltivni uvjet, kako ga predvidja § 696., jer je put na rad u Ameriku, a neznajući, što nosi dan što nosi noć, bio samo povod, da za slučaj smrti razredi sa svojom imovinom, a za to govori okolnost, što vrativši se iz Amerike nije tu oporuku poništio niti opozvao niti drukčije sa svojom imovinom za slučaj smrti rasporedio. — Iz navedenih razloga ne može se tužbovnom zahtjevu udovoljiti, pa stoga valja povodom izvanrednih previda tuženičkih suglasne nižestepene osude preinačiti i suditi kao u dispozitivnom dijelu ove vrhovne osude.

Parbeni je trošak valjalo u sva tri sudska stepena prebiti, jer su tužiteljice imale nižestepene osude u cijelosti za sebe, a radi se o pravnom pitanju. Trošak tužiteljskih protuizvedenja nije dopitan, jer su tužene sa svojim izvanrednim previdima uspjele. Budući da je proti osudi prvostepenoga suda uložila najprije pravni lijek prvotužena F. ud. K., a mnogo kašnje drugotužena F. M., te su izašle dvije osude drugostepenoga suda, koje suglasno potvrdjuju prvostepenu osudu, pa je zato valjalo sve te nižestepene osude preinačiti.

Priopćio dr. Uroić Mihajlo, odvjetnik u Nov. Gradiški.

b) Kazneno

Tumačenje § 25. k. z. u savezu sa § 170. k. p., kada zakonita žena, preslušavana kao svjedok u krivičnom predmetu, a u pogledu njenoga spolnoga odnošaja van braka, položi krivu zakletvu u pogledu toga njenoga spolnoga odnošaja, neupućena prije preslušavnja i zakletve po raspravnom sudu na ustanovu § 170. k. p.

Rješidba stola sedmorice kao kasacionoga suda od 5. rujna 1934. Kre. 32/1-34.

Zakonita žena B-ova u krivičnom predmetu protiv svoga muža i drug. radi prestupa iz §-a 180. odio 2. k. z. i 250 odio 2. k. z. a na svoju štetu je preslušana kao oštećena i kao svjedok kod okružnoga suda u Bjelovaru.

Muž oštećene zlostavio je svoju ženu, jer je držao, da ona imade spolni odnošaj i sa drugim muškarcima osim njega, a kada je ona uslijed toga pobjegla od njega, pošao je on sa ostalima optuženima u kuću njezinih roditelja, da ju silom dovede natrag. Radi toga je oštećena podnijela krivičnu prijavu protiv svoga muža i drugova.

Preslušana ona u toj stvari kao svjedokinja, a na upit raspravnoga suca, da li je imala spolni odnošaj i sa drugim muškarcima, osim sa svojim mužem, ona je, neupućena po §-u 170. k. p. položila zakletvu, da nije imala spolnog odnošaja sa nijednim drugim muškarcem osim sa svojim mužem. No medjutim je raspravom u tom krivičnom predmetu dokazano protivno, da je naime ona imala spolni odnošaj i sa drugim muškarcima osim svoga muža.

Muž oštećene, koji je presudjen radi zlostave u gore spomenutom predmetu, podnio je protiv svoje žene prijavu radi krivičnoga djela iz § 144. k. z. Okružni sud u Bjelovaru je proglasio B-ovu ženu krivom utuženog čina iz § 144. k. z., jer je dokazano, da je imala spolni odnošaj i sa drugim muškarcima, osim sa svojim mužem, premda ona to poriče, ali ju je osvrtom na §. 25. k. z. ispustio ispod kazne i to s razloga, jer se nalazila u stanju nužde.

Optužena, preslušana kao svjedokinja u krivičnom predmetu protiv svoga muža, nije bila upozorena po raspravnom sucu na ustanovu §. 170. k. p., a sama kao neuka seljakinja nije znala za to pravo, da na pitanje o svojem spolnom odnošaju van braka uskrati odgovor, pa je sud stao na stanovište, da ju je presudni sudac bio dužan uputiti na ustanovu §. 170. k. p., jer je bilo očito predvidjeti, da bi za optu-

Digitized by Google

ženu iz njezinog kazivanja glede ove neodlučne činjenice mogla nastati velika sramota i znatna materijalna šteta, bude li morala govoriti istinu.

Stol sedmorice je povodom revizije poništio prvostepenu presudu, te u stvari izrekao presudu, da se optužena u smislu §. 280. k. p. oslobadja od optužbe.

Razlozi: Optuženoj, koja nije bila upozorena na blagodat iz §. 170. k. p., prema kojoj se nije mogla prinudjivati, da odgovara na pitanje glede njenoga spolnoga općenja izvan braka, jer je jasno, da bi otuda za nju nastala sramota, a i znatna nepravedna materijalna šteta, prijetila je uslijed postavljenoga pitanja u pogledu spolnoga općenja na drugi način, osim sa svojim mužem, neotklonjiva neskrivljena opasnost za njenu čast i imovinu, koju opasnost je mogla u danom slučaju od sebe otkloniti samo tako, da je kao svjedokinja govorila u tom pravcu neistinu pred sudom.

Propis §. 25. k. z. je ispravno primijenjen jer povreda, koju je optuženica tim svojim djelom počinila, obzirom na postojeće prilike nije veća od opasnosti, pošto lažno posvjedočena okolnost nije bila upće od nikakva odlučna uticaja za prosudjenje krivične stvari, u kojoj je bila tužnica saslušana kao svjedokinja.

Ali postoji povreda materijalnoga zakona, jer §. 25. k. z. izričito odredjuje, »da se ne će kazniti«, a ne »da se ima osloboditi od kazne«, jer se radi o okolnosti, zbog koje je isključena krivica odnosno isključena ili ukinuta kažnjivost optužene a ne o slučaju, gdje se pored krivnje okrivljenika ima isti osloboditi samo od kazne.

Priopćio Erdeljac Nikola, sudac okruž. suda u Bjelovaru.

Društvene vijesti

POVODOM SMRTI NJ. V. KRALJA ALEKSANDRA I. održao je upravni odbor Pravničkoga društva u Zagrebu dne 11. listopada žalobnu sjednicu. Otvorio ju je točno u 6 sati na večer pretsjednik dr. Edo Lovrić govorom, koji je posvetio radu i uspomeni pokojnog Kralja. Svoj govor je završio poklikom »Slava«, koji je prihvaćen po svim odbornicima. Prema zaključku odbora poslane su brzojavne sažalnice pretsjedniku Ministarskoga savjeta gosp. Nikoli Uzunoviću, Njez. Vel. Kraljici Mariji i Njeg. Veličanstvu Kralju Petru II. Novome Kralju podastrti su ujedno izražaji vjernosti i odanosti. — Nakon ovoga sjednica je zaključena.

Povodom toga je na pretsjednika našega društva sa visokoga mjesta upravljena slijedeća zahvala:

Duboko ganuti iskrenim saučešćem u našoj ogromnoj žalosti i bolu za izgubljenim viteškim Kraljem, toplo zahvaljujemo na dragocenoj utesi i dirljivoj odanosti.

Dvor — Beograd
oktobra 1934

Pavle
Knez-Namesnik
Kraljevine Jugoslavije

Digitized by Google

Dr. MILOVAN ZORIČIĆ, član vladine komisije za saarsko područje i pretsjednik upravnog suda u Zagrebu, dosada redoviti član Pravničkoga društva, pristupio mu je dopisom od 6. VIII. kao član utemeljitelj s jednokratnim prinosom od 500 D. — Pravničko društvo zahvaljuje novom utemeljitelju ističući njegov primjer kao vrijedan nasljedovanja.

Literatura

DR MIH. P. ČUBINSKI: KRIVIČNOGA ZAKONA naučni i praktični komentar; Beograd 1934, izdanje Gece Kona, II. dopunjeno i popravljeno izdanje.

Već je o prvome izdanju gornje knjige iz god. 1930. dala stručna štampa najpovoljnije mišljenje, koje je potvrdjeno činjenicom, da je prvo izdanje sasvim rasprodano. To je potaklo dra. Čubinskoga, da sastavi i drugo izdanje. Znatna popunjenja drugoga izdanja u skladu su s odlikama prvoga izdanja. Medju ostalim dopunama spominjemo dodatak, koji govori o nepoštenoj utakmici, o kriv. djelima po zakonu o štampi i zakonu o suzbijanju zloupotreba u službenoj dužnosti; tekst tih zakona popraćen je i tumačen. — Knjizi od 747 stranica velike 8⁰ broširanoj je cijena D 130, uvezanoj u platno D 150.

DR DRAGOLJUB ARANDJELOVIĆ: GRADJANSKO PROCESNO PRAVO Kraljevine Jugoslavije. Treća knjiga, 2. sveska. Pisac je već pred dvije godine počeo izdavati svoj tumač, zapravo sistem novoga gradjanskoga parničnoga postupnika, i to postepeno u svescima. Netom je izašla 2. sveska treće knjige. Ona obradjuje tužbu zbog ništavosti i tužbu za obnovljenje, mandatni postupak, mjenični i čekovni postupak, te onaj porabni i napokon postupak pred izbranim sudovima. Premda su piscu, profesoru pravnog fakulteta u Beogradu, pri sastavljanju ove knjige lebdjele pred očima potrebe slušača na pravnome fakultetu, ipak je ona ne manje potrebna i praktičnim pravnicima. Ova sveska ima 244 stranica, a stoji 40 D; prije izašle I. i II. knjiga stoje po D 40- a sve se mogu nabaviti u pravnome seminaru fakulteta, Beograd, Topličin venac 21.

DR STANKO FRANK: KAZNENO PRAVO, prema kriv. zakoniku od 27. I. 1929 i zakonu o izvršivanju kazne lišenja slobode od 16. II. 1929. — II. Posebni dio. I. svezak. — U vezi s »Općim dijelom« kaznenog prava bivšega sveučilišnog profesora dra Josipa Šilovića, koji je izašao god. 1929. upravo je doštampan gornji I. svezak II. dijela. Ovaj svezak sadržaje: Osnove diobe posebnog dijela i zločinstva protiv života i tijela (Glava XVI. k. z.). Pisac je nastojao, da svojim radom pronikne duh novoga zakonika, koji se toliko razlikuje od drugih zakonodavnih radova u ovom području. Zato je bilo potrebno, da se u mnogom pogledu prekine s gledištima, koja su bila odlučna za tumačenje starih zakonika. Razumije se, da je uvažena novija kaznenopravna literatura. Radnja je važna ne samo za slušače prava, nego i za svakoga pravnika, napose praktičara, koji hoće da dublje upozna krivično pravo. Knjiga u opsegu od 120 stranica, izašla je nakladom Jugoslavenskog nakladnog d. d. »Obnova« (Zagreb, Masarykova 28). Cijena D 45. (Za narudžbe poštom: uz naprijed poslani novac D 52, pouzećem D 55).

DR DIONIS GODINA: VANPARNIČNI POSTUPAK. Teoretsko-praktični komentar. U veljači god. 1935. dobiti će obaveznu snagu nedavno sankcionirani zakon o sudskom vanparničnom postupku. Kako zakon otstupa u mnogom od dosadanjih zakona o istoj materiji, dobro će doći opširan tumač, koji mu je dao pisac, po zvanju odvjetnik, u ovoj knjizi. Pisac se pored ostaloga dosta služio vladinim motivima zakonu, što je jamstvo, da je sa svojim tumačenjem pogodio namjeru zakonodavca. Knjiga zajedno sa stvarnim registrom ima 582 stranica; štampana je u Beogradu latinicom. Uz cijenu od D 100 dobiva se u svim knjižarama, a može se naručiti i kod pisca (Beograd, Prestolonaslednikov trg 35).

DR IVO POLITEO: RADNO PRAVO. — U ovoj knjizi prikazuje pisac na 273 stranica sistematski naše radno pravo na temelju pozitivnih zakonskih propisa.

Digitized by Google

dodavši k sistematskom dijelu i tekst najvažnijih zakonskih tekstova sa područja radnoga prava. Premda ova knjiga obradjuje uglavnome jednaku materiju kao i ona od istoga pisca izašla god. 1932. pod naslovom: »Trg. i priv. nameštenici«, ipak se razlikuje od nje načinom obradbe i mnogim dopunama. Cijena joj je D 40, a naručuje se u svim zagrebačkim knjižarama.

RASSEGNA DI LEGISLAZIONE JUGOSLAVA (Anno 1930). — Izdanje Instituto di studi legislativi a Roma. Ova sveska nastavni je dio sistematskoga rada dra. Rudolfa Sajovica započetoga pred nekoliko godina. U ovoj knjizi dao je pisac prikaz našega zakonodavstva iz god. 1930. Neki zakoni kao n. pr. onaj o javnim bilježnicima, o vojnome krivičnom pravu, o zemljišnim knjigama itd. tako su temeljito prikazani, da bi mogli služiti kao uvod ili uputa u te zakone. Ponavljamo ono, što smo već rekli o prijašnjim sveskama toga važnog i sistematskog rada dra. Sajovica, da on pretstavlja najpotpuniji dosad prikaz jugoslavenskoga zakonodavstva, pa je samo željeti, da izadju što prije i svesci, koji će obraditi još zakone od god. 1931. do danas.

DR JOSIP ŠTEFINOVIĆ: MALO O PRAVU TRGOVAČKOGA RAČUNOVODSTVA. — Ova je brošura otisak iz Randova »Jubilej niho pamteniku«, prevedena sa češkoga na hrvatsko-srpski jezik. Napisao ju je odvjetnik i član komisije za izradu trgovačkoga zakona. Brošura je pisana vrlo temeljito i osniva se na bogatoj pravnoj literaturi. Izašla je baš u jubilarnoj spomenici Randinoj zato, jer se odnosi na trgovačko pravo, a Randa je, kako pisac dr. Štefinović pri kraju veli, naučio njega voljeti nauku o trg. pravu.

DR. GREGOR KREK: ANTON RANDA (1834—1914.). — Prigodom komemoracije Antona Rande napisao je profesor ljubljanskoga sveučilišta dr. Gregor Krek raspravu za »Slovenski Pravnik«. Ova rasprava otisnuta je u posebnu brošuru. I doista je to zavrijedila, jer je jedan od rijetko sintetičnih izvrsnih prikaza o radu velikoga českog pravnika.

DR. METOD DOLENC: KAZENSKA SREDSTVA PO SODBAH SLOVENSKIH LJUDSKIH SODIŠČ. — Ova je rasprava dio plodnoga istraživalačkoga rada, što ga vrši prof. dr. Metod Dolenc na području slovenske pravne povijesti. Rasprava je otisak iz poljskog pravničkog lista.

ANTON RANDA. — Československi konzulat u Zagrebu poslao nam je za privatnu porabu umnoženu studiju, koju je povodom 100-godišnjice rodjenja i 20-godišnjice smrti Antona Rande napisao dr. Jan Krčmar, profesor Karlovoga sveučilišta i sadanji ministar prosvjete Československe republike. Studija je dostojna onoga kome je posvećena.

VOJ. M. VUJANAC: PORABNI SPOROVI. — U ovoj knjižici prikazao je pisac, beogradski odvjetnik, skraćeni postupak po §§ 655—671 grpp-a. Prikaz je pisan pretežno za praksu.

DR. ZLATKO HERKOV: ZBIRKA PROPISA O POREZU NA POSLOVNI PROMET. — Svojoj zbirci propisa o porezu na poslovni promet dodao je pisac dodatak naknadnih propisa izašlih do 15. VI. 1934. pa onda do 1. IX. 1934. i to u obliku nevezanih listova tako, da se zgodno mogu umetnuti na dotično mjesto prve zbirke.

DAS NEUE ZIVILPROZESSRECHT JUGOSLAWIENS. U broju 6. »Mjesečnika« t. g. na str. 272. prikazao je dr. Hugo Werk »Das Prozesverfahren«, u kojem je g. Hugo Lachner ne samo na njemački preveo nego i kritički izdao naš novi grpp. To je bio prvi dio knjige pod zajedničkim naslovom »Das neue Zivilprozessrecht Jugoslawiens«. Sada je izašao drugi dio, u kojem je isti pisac preveo na njemački i protumačio naš novi zakon o izvršenju i obezbjedjenju (Das Zwangsvollstreckungs- und Sicherungsverfahren«). Budući da je g. Lachner dobar poznavalac austrijskih zakona, na koje se oslanjaju naši zakoni, bit će njegov tumač pouzdan vodič ne samo za one, kojima je njemački jezik materinji i kojima je u prvom redu to njemačko izdanje namijenjeno, nego i za druge naše pravnike. — Obje knjige (prva od 280, druga od 230 stranica) izašle su nakladom Kammer für Handel, Gewerbe und Industrie in Wien.

Digitized by Google

BILJEŠKE, Stenografske — Narodne Skupštine Kraljevine Jugoslavije. II. redovan saziv za 1933/34 godinu. Beograd, 1934. Knjiga III.: od XXXV do XLIX redovnog sastanka. Od 8 junt do 7 jula 1934 godine.

STEFANOVIĆ JOVAN: Poremećaj nadležnosti u korist izvršne vlasti usled stanja nužde. Beograd 1934.

MAUROVIĆ MILIVOJ: Notitia de praecipuis officiis regnorum Croatiae, Slavoniae et Dalmatiae. (Kritičke skice iz XVIII stoljeća o hrvatskoj upravi). Predavanje održano u svečanoj sjednici Jugoslavenske akademije 26. svibnja 1920.

HENIGSBERG LAV: Osnovni propisi sudskog krivičnog postupka. Zagreb 1934.

DICTIONNAIRE diplomatique. Paris, s. a. Tome: I, II.

MORGENTHAN HANS: La notion du »politique« et la theorie des differends internationaux. Paris 1933.

ALCALA—ZAMORA NICETO: Le pouvoir juridique sur ce qui est au dela vie. Preface de B. Mirkine-Guetzévitch. Paris 1934.

SPIROPOULIS JEAN: Traite et pratique du droit international public. Paris 1933.

STAINOF P.: Le fonctionnaire. Paris 1933.

RAICIU JEAN: Legalité et necessité. Paris 1933.

BIGNE DE VILLENEUVE: La fin du principe de Séparation des Pouvoirs. Les nouvelles formules de la Statologie sociale. Paris 1934.

MIRKOVITCH: La Yougoslavie politique et economique. Paris, s. a.

DENYS ODET: Les garanties de la liberté individuelle. Analyse et Commentaire des dispositions legislatives concernant la liberté individuelle, en particulier de la loi du Fevrier 1933. Suivis du texte de ces dispositions.

EIMAUDI MARIO: Le origini dottrinali e storiche del controllo giudiziario sulla costituzionalita delle leggi negli Stati Uniti d'America. Torino 1931.

D'ALESSIO FRANCESCO: Istituzioni di diritto amministrativo italiano. Torino 1932.

CAVAGLIERI ARRIGO: Corso di diritto internacionale. 2. edizione rifatta ed accresciuta. Napoli 1932.

MUSSOLINI B.: Le fascisme. Doctrine. Institutions. Edition revue et augmentée. Paris 1934.

WOLFF HUNS J.: Organschaft und juristische Person. Untersuchungen zur Rechtstheorie und zum öffentlichen Recht. Berlin 1933, 1934. Band I. Juristische Person und Staatsperson (Kritik, Theorie und Konstruktion). — Band II. Theorie der Vertretung (Stellvertretung, Organschaft und Repräsentation als soziale und juristische Vertretungsformen).

KÜBLER BERNHARD: Geschichte das Römischen Rechts. Ein Lehrbuch. Leipzig 1925. — Lesebuch des Römischen Rechts zum Gebrauch bei Vorlesungen und Übungen und zum Selbststudium. 3. Auflage. Leipzig 1925.

HERRMANN KLAUS: Die Amtsanmassung nach geltendem deutschen und österreichischen Strafrecht. Leipzig 1934.

HERDLITCZKA ARNOLD RUDOLF: Zur Lehre vom Zwischenurteil (pronuntiatio) bei den sogenannten actiones arbitrariae. Wien, 1930.; — Formula arbitraria iudicium arbitrarium und actiones arbitrariae. Skizzen zum römischen Zivilprozess. Wien, 1934.

DR. GEORG. ANTON WEISS: DAS NEUE WECHSELRECHT. — Počevši od god. 1932. ima Austrija novi mjenični zakon. Pisac je izdao tekst zakona uz kratak sistematski prikaz, vrlo podesan za praksu, u dva vrlo ukusno opremljena sveska. Naklada je Frisch, Wien I. Riemerstrasse 6.

WOLF MARTIN: Internationales Privatrecht. Berlin 1933.

Digitized by Google

WEBER WILHELM: Über die Eignung zum Juisten. Eine psychologische Untersuchung der Tätigkeit des Juristen, insbesondere des Richters. Berlin 1934.

STIELER GEORG: Person und Masse. Untersuchungen zur Grundlegung einer Massenpsychologie. Leipzig 1929.

STRAFGESETZBUCH für das Deutsche Reich in der vom 2. Mai 1934 an geltenden Fassung mit den für die Praxis wichtigsten strafrechtlichen Nebengesetzen. Textausgabe mit Verweisungen und Sachregister. 6 Auflage. Mannheim, Berlin, Leipzig 1934.

MEYER WALTER: Die Bestrafung des Diebstahls mit besonderer Berücksichtigung des geltenden deutschen und schweizerischen Rechts und der neuesten Entwürfe. Breslau-Neukirch 1934.

ZIMMERMANN RUDOLF: Trunksucht und sogenannte verminderte Zurechnungsfähigkeit im zukünftigen Strafrecht. Breslau-Neukirch 1934.

KUSS ULRICH: Die materielle Problematik der politischen Reichsamnestion 1918/1933. Breslau-Neukirch 1934.

KRIMINALISTIK für das Jahr 1931. Mit Hauptergebnissen für das Jahr 1932. Bearbeitet im Reichsjustizministerium und im Statistischen Reichsamt. Berlin 1934.

LONY FRITZ: Extensiver oder restriktiver Täterbegriff? Breslau-Neukirch 1934.

GRABOWSKY ADOLF: Politik. Berlin—Wien 1932.

ANSCHÜTZ GERHARD: Die Verfassung des Deutschen Reichs vom 11. August 1919. Ein Kommentar für Wissenschaft und Praxis. Vierte Bearbeitung. 14. Auflage. Berlin 1933.

EDMUNDS, STERLING E: Das Völkerrecht — ein Pseudorecht. Autorisierte Übersetzung des amerikanischen Werkes The Lawless Law of Nations (1925) von Cornelia Bruns. Berlin—Leipzig 1933.

GIACOMETTI Z.: Die Verfassungsgerichtsbarkeit des schweizerischen Bundesgerichtes. (Die staatsrechtliche Beschwerde). Zürich 1933.

TARANGUL ERAST: Neugestaltung der modernen Demokratie. Ein Beitrag zur Frage der parlamentarischen Ständevertretung vom Standpunkt der Interessenjurisprudenz. Wien—Leipzig 1934.

SCHORNSTEIN HANS J.: Organpersönlichkeit und Organkompetenz. Eine dogmengeschichtliche und rechtsdogmatische Untersuchung. Bonn—Köln 1933.

WEBER H. VON: Internationale Strafgerichtsbarkeit. Berlin—Bonn 1934

MEYER WALTER: Die Bestrafung des Diebstahls mit besonderer Berücksichtigung des geltenden deutschen und schweizerischen Rechts und der neuesten Entwürfe. Breslau—Neukirch 1934.

Svaštice

TUŽBA MUŽA PROTIV ŽENE NAKON RAZRJEŠENJA BRAKA RADI UMANJENJA SPOSOBNOSTI ZA NOVU ŽENIDBU. — Muž X i žena Y su bili zajedno u braku samo jedan sat. Žena se brzo predomislila, polučila razrješenje braka i udala se za Z-a. Njezina prvoga muža spopao ljubomor i on tuži nju za naknadu štete. U tužbi je naveo, da je bivšoj svojoj ženi bez koristi davao darove i s njom u društvu izdavao razne — sada veće, sada manje — iznose, pak da razrješenjem braka, koje je uslijedilo poradi okolnosti, koje su u njihovu prebivalištu bile razglašene, trpi umanjenje sposobnosti za sklopljenje nove ženidbe. Umanjena sposobnost za ženidbu vrijedila je do sada kao pravni naslov za naknadu štete samo za ženske,

Digitized by Google

a prezreni muž u ovom slučaju misli, da su radi iznesenih okolnosti prigodom razrješenja braka njegovi izgledi za novu ženidbu umanjeni, pa da je radi toga njegov tužbovni zahtjev opravdan. U pravničkim pa i drugim krugovima grada B., gdje je ta stvar u tečaju, očekuje se znatiželjno posljedak parnice.

I ZNANOST IMA SVOJE NEDOSTATKE. — Kod prvoga suda u G. je bila osamnaestgodišnja podvorkinja A tužena radi zločina pogibeljne prijetnje, jer je upravila kućevlasniku B pisma, kojima mu se prijeti. Tužba je bila potkrijepljena sa dva suglasna grafološka mnijenja i to sveuč. instituta za cjelokupnu kaznenu znanost i kriminaloškoga sveuč. instituta u G. Jedno i drugo mnijenje potvrdjuje, da su predložene probe pisanja tužene i prijeteća pisma od jedne te iste ruke. Unatoč toga je prvi sud riješio tuženu, koja je odlučno odbila, da je ona dotična pisma pisala, jer nije mogao uzeti kao dokazano, da je tužena zaista pisala dotična pisma; — t a i z n a n o s t i m a s v o j e n e d o s t a t k e, t e j e b l u d n j a m o g u ć a. Vrhovno sudište u Beču je zabacilo ništovnu žaobu državnoga odvjetništva i potvrdilo osudu prvoga suda, kojom se tužena rješava od optužbe, pošto je dovoljno obrazloženje za nekrivnju optužene, ako prvi sud izreče, da se mnijenju vještaka ne mora bezuslovno vjerovati, jer da i znanost ima svoje nedostatke.

UMANJENA ŽENIDBENA SPOSOBNOST ČETIRIGODIŠNJE DJEVOJČICE. — Prigodom igre nadjoše djeca u jednom selu patronu te stadoše na nju bacati kamenje. I jedan šesnaestgodišnji mladić, došavši tamo, baci kamen u patronu, pogodi ju i ona se rasprsne. Komadići patrone razletiše se okolo, te jedan komadić prodre u oko četirigodišnje djevojčice tako, da joj je ranjeno oko moralo biti operacijom otstranjeno. Zastupnik ozlijedjene djevojčice podigne tužbu, kojom je zatražio u ime naknade štete za umanjenu sposobnost zaradjivanja i umanjenu ženidbenu sposobnost oveći iznos, a osim toga napose iznos za naknadu troškova operacije i liječenja. Zastupnik tuženoga je naveo, da se to dogodilo nesretnim slučajem, za koji se ne može da odgovara. Prvi je sud ipak sudio potpuno po zahtjevu tužbe. Prizivni sud je odbio zahtjev otštete za umanjenje buduće sposobnosti djeteta za zaradjivanje, jer da se o tom pitanju može govoriti istom onda, kada ozlijedjena djevojčica dodje u položaj, da radi i zaslužuje. Nasuprot je prizivni sud došao do uvjerenja, da je ovom ozljedom djevojčice znatno umanjena njezina ženidbena sposobnost i dosudio joj u to ime odgovarajući iznos, a tako i troškove bolovanja i liječenja.

SAVEZNO SUDIŠTE U AUSTRIJI O T. ZV. DISPENSEHE. — Katolici A i B sklopiše u Gracu god. 1898. pred katoličkim župnikom ženidbu. God. 1914. se sudbeno rastaviše od stola i postelje. Suprug A istupi god. 1924. iz katoličke crkve i sklopi sa C uz oprost od zapreke postojećega veza t. zv. Dispensehe. Prva supruga B podigne tužbu na nevaljanost druge ženidbe svojega supruga i da ženidba bude proglašena nevaljanom. No upravni sud je odlučio, da je ta njegova ženidba — Dispensehe — valjana. A dobije nakon razrješenja ove Dispensehe od bečkoga magistrata opet oprost od postojećega veza ženitbenoga, te god. 1928. sklopi novu Dispensehe sa D. Ova je nova Dispensehe po nadležnom gradjanskom sudu bila proglašena nevaljanom, kako su gradjanski sudovi redovito prosudjivali ovakove ženidbe. — A se brati na savezno sudište, koje odluči, da u ovoj stvari nema sukoba nadležnosti. Time je Dispensehe proglašena za nevaljanu. U obrazloženju poziva se savezno sudište na rješidbu ustavnoga suda od mjeseca spnja 1930., kojom je takodjer zanijekan sukob nadležnosti i izjavljeno, da u ovom pitanju ne može doći do

Digitized by Google

drugoga posljetka. Pitanje »Dispensche« je time konačno riješeno, jer je rješidba saveznoga sudišta ne promjenjiva.

GLAVNA SKUPŠTINA ODVJETNIČKE KOMORE U ZAGREBU je održana u velikoj dvorani novinarskoga doma dne 28. listopada t. g. prije podne. Skupštinu je otvorio pretsjednik dr. Ivo Politeo. U kratkom govoru je istaknuo težak dojam kobnoga atentata u Marseille-u Viteskog Kralja Aleksandra I. Ujedinitelja, te nadovezao: »Kao pravnici i za to pristaše pravne države, sjećamo se Njegovih riječi vladi dne 6. siječnja 1929., da rad svih organa vlasti mora biti takav, da zavlada krajnji osjećaj i uvjerenje, da u našoj državi vlada puna zakonitost, pravda i apsolutna jednakost. Pravna država jest demokratska država. I za to je sasvim logično, da je pokojni Kralj u času, kada se smatrao prisiljenim u općem interesu prekinuti privremeno s demokracijom, javno obećao povrat u zdrav demokratski, duhovno sredjeni i puni ustavni život. Sjećajući se tih riječi sjećamo se i onih manfesta, da je parlamentarizam po tradciji Njegova nezaboravnog Oca ostao i Njegov ideal. Te riječi primamo kao amanet narodu i Nasljedniku. Opraštajući se s mrtvim Kraljem, ali ne i s Njegovom uspomenom, želimo mladome Kralju Petru II. sretno vladanje u duhu velikog Očevog amaneta. Mrtvome Kralju slava! Da živi Petar II. Kralj Jugoslavije!« Nakon govora odali su skupštinari počast pokojnom Kralju sa poklikom »Slava mu!« a odanost Kralju Petru II. s poklikom »Živio!« Zatim se prešlo na dnevni red, koji je primljen jednoglasno, bez rasprave. Prihvaćen je proračun za slijedeću godinu u visini od 336.000 dinara. Zatim je popunjen odbor sa dva nova člana, i to: drom. Flöglom i drom. Brajićem, te su izabrana tri odvjetnička suca kod Stola sedmorice, i to: dr. Siebenschein iz Zagreba, dr. Horn iz Osijeka i dr. Veljko Georgijević iz Rume.

*

DR. DUŠAN SUBOTIĆ, predsjednik Kasacionoga suda u Beogradu, predsjednik Državnoga suda za zaštitu države i bivši ministar pravde umro je u Beogradu naglom smrću dne 6. IX. Rodjen je g. 1877. u selu Ramaći (stari Kragujevacki okrug), a pravne nauke svršio je u Beogradu i Njemačkoj, te je god. 1904. u Leipzigu s disertacijom iz kriviènoga prava (Die Unterschlagung nach dem serbischen Strafgesetzbuch) polučio doktorat prava. Naučni književni rad pokoj. Dušana Subotića bio je vrlo obilan. Pisao je ponajviše u Arhivu, Policiji i Pravosudju. Pisao je nešto i na njemačkom i franceskom jeziku, a u »Braniču« objelodanio je i nekoliko prevoda. Umro je baš u oči Kongresa pravnika u Zagrebu, kratko vrijeme iza kako je održao govor na banketu, priredjenome u Beogradu u čast bugarskih pravnika.

Digitized by Google

MJESEČNIK

GLASILO PRAVNIČKOGA DRUŠTVA

Uredili:

GOD. LX. Dr. Edo Lovrić, kr. sveuč. prof. ZAGREB, 1934.
STUDENI-PROSINAC Dr. Ivo Politeo, odvjetnik BROJ 11. i 12.

Dokaz istinitosti kod kleveta nadleštava i političkih tijela

Napisao dr. Dolenc Metod, sveuč. profesor u Ljubljani.

I. Unaprijed ćemo kazati, da ima po našem mišljenju o nabačenom pitanju u zakonu praznina, čak i nedosljednosti. Da se o dopustivosti dokazivanja istinitosti ne može ni govoriti, ako se radi o deliktu iz §-a 101. k.z . (lažna tvrdjenja radi izloženja poruzi ili prezrenju državnih ustanova, uredaba ili naredaba drž. vlasti), jasno je, budući da je zaštita ovdje dana pravnome dobru opstanka države i njezina uredjenja. Isto i baš iz istih razloga važi za delikt iz člana 4. zak. o zašt. j. b. i poredka. I za delikt iz čl. 48. z. o št. (izazivanje prezira ili ismijavanja državnih ustanova i nadleštava) dopustivost je dokazivanja istinitosti isključena, jer se ovaj delikt nalazi u sasvim drugom odjelu »enumerisanih« delikata, tako da nema sa propisom čl. 61. z. o št. nikakve veze, pa je i sporno, da li je ovaj potonje navedeni propis uopće još na snazi.

Sedes materiae za odgovor na naše pitanje leži u §§ 311., 312. k. z. i u čl. 61. z. o št.

Ako se ogledamo po ovim naredjenjima, opazit ćemo odmah, da nema u njihovom tekstu nigdje izričitoga pozivanja na nadleštva ili politička tijela; samo se u kontekstu § 312. k. z. nalazi citat § 307. k z. koji — u noveliranom obliku — govori o »Senatu« ili »Narodnoj skupštini« kao »tijelima«. To bi — na prvi pogled — dakle značilo, da važi za nadleštva uopće ili za sva politička tijela osim »Senata« ili »Narodne skupštine« načelo, da može okrivljenik, t. j. učinilac klevete, dokazivati istinitost svoga tvrdjenja iznošenoga ili pronošenoga protiv nadleštava ili političkih tijela, a da se u tom slučaju ne će kazniti kao klevetnik, ali da može biti kažnjen zbog uvrede (§ 311. k. z.).

Naša krivičnopravna književnost se ex professo uopće nije bavila s tim problemima,[1]) a rado priznajemo, da se postavljeno pitanje u

[1]) Samo A. Munda (»Zaščita časti po novem kazenskem zakonu«, Slov. Prav., 1932., br. 7—8) taknuo se je — nuzgredno — ovoga pitanja, kada je kazao: »Glede deliktov, ki se preganjajo po odobritvi, velja § 312., st. 1., razen za delikt po §§ 302., 313., st. 2., k. z.«. No iz ovoga ne razabiramo, koji delikti iz § 302. k. z. su mišljeni. Taj propis obuhvaća zaštitu časti i nadleštva i činovnika; da važi propis § 312., st. 1., k . z. za oklevetana zvanična lica, to nije u pitanju; a za vojsku, mornaricu ili nadleštva?

Digitized by Google

sudskoj praksi vrlo rijetko nameće. Ipak ćemo pokušati, da obrazložimo našu soluciju na osnovu legis latae, kojoj smo već ukratko dali izražaja u knjigi: Dolenc-Maklecov, Sistem cjelokupnog kriviČnog zakona kraljevine Jugoslavije, (§ 52., III.), naime da držimo, da dokazivanje istinitosti tvrdjenja okrivljenika, koji je iznio klevetu napram nadleštvu ili političkomu tijelu uopće ne može biti dopustivo.

II. Prije svega smatramo i Senat ili Narodnu skupštinu političkim tijelom u smislu § 302. k. z. i podvlačimo, da u slučajevima klevete, dakle lažnih tvrdjenja o Senatu ili Narodnoj skupštini prema samom tekstu § 312. k. z. dokazivanje istinitosti nije dopušteno, jer se u t. 1. toga paragrafa navodi § 307. k. z., a ovaj obuhvaća po noveliranom tekstu i tijela: Senat i Narodnu skupštinu. U drugom redu skrećemo pažnju na to, da se gonjenje zbog uvrede ili zbog klevete nadleštva preduzima po javnoj tužbi, i to u slučaju, da se radi o nadleštvima ili političkim tijelima iz § 302. k. z. po odobrenju njihovoga predstavnika (§ 313., t. 2., a) k. z.), a ako se radi o licima i tijelima iz § 307. k. z., po odobrenju ministra pravde. Držimo, da su razlozi, koji su vodili zakonodavca k ustanovljivanju propisa iz § 312. t. 2. k. z. u najmanju ruku baš tako važni i teški za nadleštva i politička tijela u pogledu potrebe odobrenja za gonjenje, kao za privatna lica u pogledu gonjenja po privatnoj tužbi. Sa privatnom tužbom raspolaže po načelu shodnosti samo privatni tužilac, a ovo njegovo pravo bi postalo uzaludnim, ako bi se u stvarima privatne tužbe dopustilo dokazivanje istinitosti i uslijed tog raspravljalo u javnosti o stvarima, koje treba da ostanu tajne. Da li ne važi ratio legis, da se traži odobrenje za gonjenje još više kod delikatnih pitanja, koja se tiču državnog uredjenja i funkcioniranja vlasti u javnosti? Vidjeli smo, da je sasvim isključeno dokazivanje istinitosti, kada se radi o deliktima srodne prirode (§ 161. k. z. čl. 4. zak. o j. b. i por.); ako zakonodavac nije dopustio u ovim slučajevima nikakvoga dokazivanja istinitosti tvrdjenih činjenica, i ako bi bilo moguće, da se osniva delikt na iznošenju ili pronošenju istinitih činjenica, zar je zaista htio da treba drugčije postupati kod delikta iz § 302. k. z., kada su u pitanju državne vlasti ili politička tijela.

Istvaknuti treba još ovo: Propis § 302. k. z. ima u vidu nadleštva ili politička tijela na jednoj, a lica zvaničnog značaja na drugoj strani. U § 303. k. z. pak su mišljena samo lica, navedena u § 302. k. z., i samo za njih važi naročiti privilegium favorabile. Za klevetnike nadleštava ili političkih tijela nema takvog privilegija, n. pr. o tome, da bi pri svojem zvaničnom radu »postupale protizakono«. To znači, da zakonodavac ne će da dopusti nikakve kritike u tom pogledu, kako je nadleštvo ili političko tijelo pri zvaničnom radu postupalo.

Ako razmotrimo sve ove razloge, ne možemo misliti, da bi zakonodavac dozvolio, da se iznešene ili pronošene klevete protiv nadleštva i političkih tijela podvrgnu općim propisima o dopuštanju dokaza istinitosti. Baš protivno, ideologija njegova se kreće u svem u potkrepljivanju državnoga autoriteta, a ovaj bio bi sigurno doveden u opasnost, ako bi se pred sudom vodila na dugo i široko rasprava n. pr.

Digitized by Google

o tome, da li je ministarski savjet kao nadleštvo bio u pravu, kada je izdao jednu odluku i t. d. Uzmimo dva praktička slučaja. U prvom kaže kelevetnik: »Senat je ovim svojim rješenjem svijesno pogazio načela socijalnosti«; u drugom: »Kasacioni sud je ovim svojim rješenjem svijesno pogazio načela socijalnosti«. Da li ima zaista takvih razlika izmedju oba slučaja, da bi zakonodavac kod Senata zabranio, a kod Kasacionog suda dozvolio dokazivanje istinitosti, i to, dakako, pred istim inokosnim sucem okružnoga suda? ... Ista dopustivost dokazivanja istinitosti bi važila, dakako, i za klevete napram vojsci ili mornarici. I to su tijela u smislu § 302. (novel.) k. z., a ne u smislu § 307., st. 3. (novel.) k. z.

Možda će tko kazati: Ako je dopušteno dokazivanje istinitosti, kada se kleveta tiče činovnika ili službenika u pogledu zvaničnoga rada, može se dopustiti i kod kleveta protiv nadleštava, političkih tijela i t. d.; položaj je isti. No to je krivo. Položaj nije sasvim isti: Odobrenje, koje bi bilo dano za gonjenje klevete protiv nadleštava i t. d., ne može se nikad više opozvati. Za gonenje klevete protiv činovnika i t. d. traži se prijedlog oštećenika, a prijedlog se može opozvati do početka glavnoga pretresa (§ 84., st. 2. i § 89. k. z.).

Obzirom na sva ova opažanja moramo kazati, da se radi o nekoj zakonskoj praznini zbog netočne redakcije teksta iz §§ 311., 312. k. z., kamo nije došla do izražaja o č e v i d n a zakonodavčeva volja, da ne dopusti iz razloga potrebne zaštite autoriteta državnih nadleštava i političkih tijela i vojske ili mornarice raspravu o tome, da li kleveta počiva na istinitim ili neistinitim činjenicama, drugim riječima, ne dozvoljava dokazivanje istinitosti.

III. Za klevete, izvršene štampom, stvar je ta, da je čl. 61. z. o št. zaista dozvoljavao dokazivanje istinitosti u svim slučajevima kleveta, osim kada se činjenice odnose — u našem slučaju — na Narodno predstavništvo. Izgleda ovdje, da je zakonodavac (godine 1925.!) hotimice izostavio i slučajeve klevete sudova, vojske i javnih nadleštava iz čl. 54. z. o št. No držimo, da je čitava materija iz obujma dokazivanja istinitosti u zakonu o štampi derogirana propisima krivičnoga zakonika na osnovu čl. 6. uvod. zak. k. z., gdje stoji, da »ostane u važnosti zakon o štampi od 6. kolovoza 1925. sa promjenama i izmjenama u zakonu od 6. siječnja 1929., u koliko nije izmijenjen ovim krivičnim zakonikom.

Pojavilo se mišljenje na jednoj strani, da je čl. 6. uv. zak. k. z. derogirao čl. 61. zak. o št.,[2]) na drugoj strani, da je prema t. 2. iz čl. 6. uv. zak. k. z. zakon o štampi derogiran samo u onim propisima, koji govore izričito o izvršenju dijela štampom (§§ 151., 161., 174. i drugi), a da nisu promijenjeni ostali propisi zakona o štampi, koji se ne slazu s propisima k. z.[3]) Već smo više puta kazali, da se propis čl. 6., st. 1., t. 2. uv. zak. k. z. odnosi samo na posebni dio k. z., a propis čl. 6., st. 2. uv. zak. k. z. samo na opći dio k. z.[4]) Našim tadanjim izlaganjima u

[2]) T. Živanović: Krivični zakonik i postupak kraljevine Jugoslavije, 1930., str. 171.

[3]) A. Munda, l. c., str. 5.

[4]) Dolenc: Krivičnopravna odgovornost za tiskovne delikte. Mjes. 1932., br. 7.—8.; zatim: O križanju predpisov različnih zakonov v našem kazenskem pravu,

Digitized by Google

pogledu na sadanji konkretni problem dodajemo još i to: Prvo navedeno tumačenje (A. M u n d a) moglo bi biti ispravno, kada ne bi zakon o štampi bio promijenjen (god. 1929.!) u svojem članu 33. tako, da se propis čl. 61. z. o št. ne bi morao odnositi i na mogućnost subjektivne krivnje u činioca štampane klevete. Drugim riječima: propis čl. 61. z. o št. slagao bi se b a r d o n e k l e sa pravnim položajem u doba, kada je bila odgovornost udešena samo par cascades, te je urednik bio kažnjiv, ma da nije mogao znati za pisca ili ga nije smio izdati. Bar donekle, smo kazali, budući da bi i za ono doba (pred noveliranjem z. o št.) teško mogli priznati, da je zakonodavac dopustio dokazivati istinitost činjenica kod kleveta iznešenih proti nadleštvima. U tom slučaju morali bi naime misliti, prema propisima čl. 64. z. o št., da je sam zakonodavac a priori insinuirao i nadleštvima, da bi izazirala ili nezakonito postupala; prema propisima čl. 77. z. o št., da je ovdje predpostavljena mogućnost, da se vodi protiv nadleštava krivični postupak i t. d. Ako priznamo ovdje netočnost tekstacije u tom pogledu da zakonodavaoc nije ni mislio na ove stvari, mogli bi takodjer kazati, da nije ni mislio na to, da bi se moglo dopustiti dokazivanje istinitosti pri klevetanju vojske, sudova, nadleštava i t. d.

Ali držimo, da je zakonodavac u čl. 6., st. 1., t. 2., uv. zak. k. z. morao voditi računa o tome, da je odgovornost prema propisima čl. 33. z. o št. postavljena na novu osnovicu (novela k. z. o št. je tamo baš citirana!) i da je time i za propise o dokazivanju istinitosti činjenica, iznešenih klevetom, h o t i o da važe naročiti propisi k. z. Pitanje istinitosti ili neistinitosti činjenica kod klevete je bitan, za postojanje krivnje mjerodavan momenat, koji ne treba ni ne može biti drugčiji za klevete, iznešene rječju, ili za klevete, iznešene štampom. Toga radi držimo (sa T. Živanovićem), da je čl. 61. z. o št. derogiran propisom § 312. k. z. i da je baš propis čl. 6., st. 1., t. 2.. z. o št. hotimice naredio, da se ovakve temeljne pravne norme prema propisima novijega modernijega posebnoga dijela k. z. izjednače. (Nuzgredno kažemo: Da bi se morao primijenjivati na klevete iz z. o št. i propis § 304. k. z., to ne stoji, jer ovaj propis spada očito kao modifikacija propisa §§ 19., 20. k. z. u opći dio k. z., za koji treba primjenjivati normu čl. 6., st. 2., uv. zak. k. z.).

IV. Po našim razlaganjima u pogledu dokazivanja istinitosti, ako su u pitanju klevete nadleštava, političnih tijela, vojske, mornarice i t. d. de lege lata nema razlike izmedju propisa sada važećeg prava prema z. o št. i k. z. Pravi smisao će se pokazati samo onda, ako vodimo računa o općoj ideologiji našega sada postojećeg krivičnoga prava. Već smo i kazali, da ima kod našega problema praznina i nejasnoća. Ovdje još samo de lege ferenda ističemo, kako treba nejasnoće otstraniti, pa bilo u smislu, kako smo mi riješili pitanje, bilo u protivnom, za državne vlasti nezgodnom smislu, samo da postignemo nedvojbenost u tumačenju zakonskih propisa.[5])

Slov. Pr. 1932., br. 7.—8.

[5]) A. M u n d a, l. c., str. 40—43., je dao prijedloge za noveliranje propisa o kažnjavanju delikata protiv časti, u kojima ne nalazimo nikakve remedure u pogledu problema ove naše raspravice.

Digitized by Google

Krivično djelo krivokletstva

Napisao T i m o š k i n V l a d i m i r, sekretar vrhov. suda u Sarajevu.

Zakonodavac je u glavi XIV. krivičnoga zakona donio čitav niz propisa, u kojima je odredio kaznene sankcije za takve radnje pojedinaca, koje mogu biti štetne kako za samo pravosudje tako i za onaj red, koji u pravosudju treba da vlada. Medju svim tim propisima se naročito ističe onaj iz § 144. k. z. Za ovakvo obilježavanje te norme govori činjenica, da se krivično djelo krivokletstva pojavljuje u praksi kao najčešća forma djela protiv pravosudja. Osim toga ovo djelo po svojoj prirodi može u najvećoj mjeri da prouzrokuje mnogo neugodnih i teških posljedica, koje povlači za sobom nepravilno rješenje stvari uslijed krivoga svjedočanstva. S obzirom na ovakav značaj propisa §§ 144 k. z. je od velike važnosti njegovo ispravno shvaćanje i primjenjivanje. Praksa, na žalost, dokazuje, da se sudovi razilaze u tumačenju ovoga propisa. Dok jedni izvjesnu radnju kvalificiraju kao djelo iz § 144 k. z., te izriču zakonsku sankciju predvidjenu za to djelo, drugi u takvoj radnji ne nalaze obilježja krivičnoga djela, te donose oslobodjavajuću presudu. Štetnost ovakve pojave u praksi nije potrebno isticati, jer je ona vakome već na prvi pogled jasna. Produži li se i dalje s ovakvom praksom, u konačnom posljetku ćemo imati dosta slučajeva, u kojima su jedni pretrpili kaznu za ono isto, za što su drugi bili oslobodjeni od svake odgovornosti, jer se mora imati u vidu, da djelo krivokletstva nije baš tako rijetka pojava. Ovu posljednju tvrdnju postavljamo na temelju kriminalne statistike, prema kojoj djelo krivokletstva nije na posljednjem mjestu po broju osudjenih zbog toga djela.

Radi se naime o tumačenju prvoga odjeljka § 144 k. z. koji glasi: »Ko pred sudom pod zakletvom lažno nešto iskaže, kaznit će se robijom do pet godina«. Prema jednom stanovištu, zastupanom i u teoriji i u praksi, ovo djelo stoji samo u tom slučaju, ako se lažan iskaz odnosi na činjenice odlučne za predmet, koji se pred sudom raspravlja, a prema drugom je ovo djelo počinjeno u svakom slučaju lažnoga iskaza bez obzira na odlučnost odnosne činjenice. U teoriji prvo stanovište zastupaju tumači L. Uroševića i dra M. Čubinskoga, a drugo dr. M. Dolenca. Naši uvaženi tumačitelji L. Urošević i dr. M. Čubinski obrazlažu ovakva svoja stanovišta time, što se u § 144 k. z. kazni djelo protiv pravosudja, a ne protiv religije, te dosljedno tome i zaključuju, da je svrha propisu § 144 k. z. suzbijanje lažnih izjava kao dokaznih sredstava. Prema tome, kako kaže L. Urošević, »za djelo krivokletstva može biti od vrijednosti samo ono, što ima vrijednost kao dokaz«. Tumač dra M. Dolenca ne donosi, doduše, izričitih razloga u korist stanovišta, koje je u njemu zastupano, ali se jasno vidi, da je on na to stanovište stao s obzirom na sadržaj drugoga odjeljka § 144 k. z., u kojem je propisana kazna stroža od one iz odjeljka I. § 144 k. z. za slučaj, da je krivokletstvo učinjeno u korist ili na štetu onoga, protiv koga se vodi krivični postupak. Tako je dr. M. Dolenc u obrazloženju propisa odjeljka II. § 144 k. z. naveo, da taj propis ne vrijedi za krivokletstvo u

Digitized by Google

krivičnom postupku, »ako na pr. svjedok pod prisegom neistinito iskaže takve manje važne stvari, koje nisu odlučne prirode za prosudjivanje pitanja o krivici ili za odmjerivanje kazne (n. pr. lična generalija). Tu se odredjuje kazna ipak po prvoj stavci.«

Svako od ovih protivurečnih tumačenja je našlo svojih pristalica i medju praktičarima. Ipak sve dok se još takvo razilaženje u shvaćanju propisa odjeljka I. § 144. k. z. dešavalo kod prvostepenih sudova, stvar nije izgledala naročito ozbiljno. Bilo je nade, da će viši sudovi presjeći ovaj čvor, te svojim rješenjima skinuti ovo pitanje sa dnevnog reda. Medjutim se ta nada nije ostvarila, jer su i viši sudovi u rješenju toga pitanja zauzeli protivurječna stanovišta. Time je ovo pitanje dobilo naročiti značaj i oštrinu. Istina je, da prvostepeni sudovi kod sudjenja nisu vezani za izvjesno stanovište nadležnoga višega suda, koje je on zauzeo povodom kakvoga pravnoga pitanja, a pri sudjenju u kakovom drugom krivičnom predmetu, te s toga i nema opasnosti, da će svi prvostepeni sudovi na područjima onih viših sudova, koji su zauzeli suprotna stanovišta u pitanju smisla odjeljka I. § 144 k. z. u svim slučajevima donositi svoja rješenja po ugledu na rješenje dotičnoga višega suda. Prvostepeni sudovi dakle ne moraju da slijede ta rješenja viših sudova, ali ipak mislimo, da će činjenica, da je viša instancija zauzela izvjesno stanovište u tom pitanju, imati nešto uticaja na rješenja prvostepenih sudova. S druge pak strane prvostepeni sudovi, s obzirom na ustanovu odjeljka 2. § 358 k. p., u nekojim slučajevima mogu doći u položaj, da budu vezani za stanovište višega suda o tom pitanju. Svakako je dakle prilika takova, da se može osnovano pretpostavljati, da ćemo konačno imati dosta protivurječnih rješenja u jednorodnim stvarima.

S obzirom na izloženo, iznosim to pitanje pred širu pravničku javnost, kako bi se ono u interesu pravosudja na jedan ili drugi način što prije konačno riješilo. Već sam naprijed naveo mišljenja tumačitelja krivičnoga zakona kao i njihovo obrazloženje, a sada je potrebno, da upoznam čitatelje sa rješenjem tog pitanja i od strane najviših sudskih instancija.

Presudjujući jedan konkretan slučaj je vrhovni sud u Sarajevu donio rješenje (Kre: 169/32), u kojem je protumačio smisao odjeljka I. § 144. k. z. Odnosni odlomak toga rješenja glasi: »Po krivičnom zakonu kazni se krivokletstvo kao krivično djelo protiv pravosudja, dakle djelo, koje je štetno za pravilan i uspješan rad i funkcioniranje pravosudja. Kako svaki lažan iskaz pred sudom ne šteti radu pravosudja, nego samo onaj lažan iskaz, koji se odnosi, dotično koji bi se mogao odnositi na odlučne činjenice za predmet, koji sud raspravlja, ne će lažan iskaz, koji nije odlučan za dotični predmet, imati nikakvog upliva na odluku suda. S toga takav lažan iskaz svjedoka o nebitnim okolnostima nema upliva na pravilno i uspješno donošenje sudskih odluka, pa se ne može ni smatrati krivokletstvom u smislu § 144 k. z.«

Suprotno ovome glasi presuda kasacionoga suda u Beogradu od 7. lipnja 1933. Kre: 455.: Okružni sud za grad Beograd je oslobodio optuženu A., od optužbe zbog dijela iz odjeljka I. § 144. k. z. u vezi

Digitized by Google

odjeljka I. § 148 k. z., koje da je počinila time, što je pred crkvenim sudom u jednom bračnom sporu lažno posvjedočila izvjesne činjenice. Okružni sud je u obrazloženju svoje presude naveo: »Da u takvoj radnji optužene A., i kada bi se uzelo, da je ista lažno posvjedočila i na istu se okolnost zaklela, nema krivičnoga djela iz § 144 k. z., jer da bi stajalo ovo djelo, potrebno je, da je ova činjenica bila odlučujuća za prosudjenje bračne parnice B. sa ženom mu V., dok je u konkretnom slučaju ova činjenica nije bila odlučujuća, što je utvrdjeno iskazom svjedoka G., pretsjednika crkvenoga suda, a iz same presude pomenutoga suda se ne vidi, da je iskaz ovoga svjedoka bio odlučujući, — pa s ovih razloga sud smatra, da ovdje ne stoji djelo prestavljeno optužnicom.« Pošto je ova presuda postala pravnosnažnom vrhovni državni tužilac je podnio zahtjev za zaštitu zakona zbog povrede materijalnoga zakona. Kasacioni sud u Beogradu je navedenom presudom uvažio ovaj zahtjev, jer je našao, da je presudom okružnoga suda za grad Beograd povredjen materijalni zakon u propisu odjeljka I. § 144. u vezi odjeljka I. § 148 k. z. Razlozi kasacionog suda su slijedeći: »Neosnovano je na zakonu obrazloženje presude okružnoga suda, da nema djela iz § 144. k. z., i kada bi se uzelo, da je optužena A. lažno svjedočila pod zakletvom, jer da bi stajalo ovo djelo, da je potrebno, da je odlučna činjenica bila odlučujuća za presudjenje bračne parnice, što ovdje nije bio slučaj s obzirom na iskaz svjedoka G. U smislu § 114 k. z. zakletva je lažna, kada se dokaže, da je učinilac bio svijestan, da neku činjenicu pod zakletvom pred sudom lažno iskazuje, odnosno kad je svijestan, da svojim iskazom kao svjedok tvrdi nešto, što nije istinito, a zbog čijega dokaza sud ga kao svjedoka ispituje i što je predmet dokazivanja u dotičnom sporu, bez obzira na to, da li je baš ta činjenica bila odlučujuća, da je potrebno, da se njena istinitost utvrdi u sporu i da je zbog toga vršio izvidjanje i ispitivao svjedoke pod zakletvom.«

Nama izgleda, da je ovakovo obrazloženje presude kasacionog suda još više zamršilo ovdje postavljeno pitanje. Kako je već gore spomenuto, prema stanovištu vrhovnog suda u Sarajevu te tumaču L. Uroševića i dra. M. Čubinskoga za postojanje djela iz odjelka I. § 144 k. z. je potrebno, da se lažan iskaz odnosi ili da se može odnositi na odlučne činjenice za predmet, koji sud raspravlja. Tumač pak dra M. Dolenca ističe, da je za postojanje tog djela dovoljno, da učinilac ma šta neistinito iskaže, dakle i nešto, što se ne odnosi niti može odnositi na odlučne činjenice za predmet, koji sud raspravlja, kao n. pr. lična generalija. Kako pak vidimo iz presude kasacionog suda u Beogradu, tamo je zastupano stanovište, koje se zapravo nalazi u sredini izmedju gornjih. Kasacioni sud u Beogradu, iako se ne slaže sa stanovištem vrhovnoga suda u Sarajevu, izgleda, da on ipak ne usvaja ni stanovište tumača dra Dolenca. Prema obrazloženju navedene presude kasacionog suda u Beogradu moglo bi se naime primiti, da taj sud propis odjelka I. § 144 k. z. ne tumači ekstenzivno kao tumač dra Dolenca, te smatra, da bi djelo iz toga propisa moglo postojati samo u tim slučajevima, kada bi učinilac dao lažan iskaz u pogledu činjenica, koje su predmet dokazivanja u dotičnom sporu, pa

Digitized by Google

dosljedno tome isključuje postojanje ovoga djela, kada se lažan iskaz odnosi n. pr. na lična generalija učinioca.

Na takav način izgleda, da u stvari imamo tri stanovišta o ovom pitanju, pa se pod ovakvim okolnostima i mora poželiti, da se postavljeno pitanje na kakav bilo način što prije konačno riješi.

Kao ispravno stanovište usvajam ono, koje zastupa tumač dra M. Dolenca. Kako je već naprijed spomenuto, taj tumač razloge za svoje stanovište crpi iz sadržaja odjeljka II. § 144 k. z. Radi preglednosti navodim taj propis: »Ako se svjedok, vještak, prevodilac ili tumač u krivičnom postupku protiv koga lica lažno zakleo, u korist ili na štetu ovoga, kaznit će se robijom do deset godina«. Mislim, da ne može biti nikakve rasprave o tome, da tumač dra M. Dolenca ima potpuno pravo, što iz riječi »u korist ili na štetu« izvodi zaključak, da je za postojanje djela iz odjeljka II. § 144 k. z. potrebno, da se lažna izjava odnosi na takve činjenice, čije utvrdjivanje pred sudom je bilo ili moglo biti od odlučne važnosti, jer samo takve činjenice mogu u pogledu optuženoga imati korisnoga ili štetnoga uticaja na odluku suda. Imajući ovaj zaključak u vidu pri razmatranju propisa odjeljka I. § 144 k. z. (kao propisa za djelo krivokletstva u krivičnom postupku), posljednji se ne može protumačiti drućije nego samo tako, da je istim obuhvaćen svaki lažan iskaz, koji se odnosi na činjenice, čije utvrdjivanje pred sudom nije bilo niti je moglo biti od koristi ili na štetu onoga, u čijoj je stvari iskaz dan, dakle na činjence, koje nisu odlučne za prosudjivanje stvari. Istina je, da propis odjeljka II. § 144 k. z. predvidja djelo krivokletstva počinjeno samo u krivičnom postupku proti koga lica, dok propis odjeljka I. § 144 k. z. predvidja izvršenje takvoga djela u svakom postupku pred sudom, ali se na temelju ove okolnosti ne može odricati postojanje unutarnje veze izmedju tih propisa, a po tome ni mogućnost tumačenja pomoću njihovog uporedjivanja.

Stilizacija odjeljka I. § 144 k. z. ne dopušta nikakve sumnje o tome, da je zakonodavac tim propisom obuhvatio lažne iskaze u svakom sudskom postupku, pa dakle i u krivičnom, jer je rekao općenito: »ko pred sudom pod zakletvom ...«. Okolnost pak da su i u odjeljku II. i III. § 144 k. z. predvidjena djela krivokletstva, počinjena u krivičnom postupku, ništa ne smeta prethodnomu utvrdjenju. Stvarajući ta dva posljednja odjeljka § 144 k. z. zakonodavac je ispod udara od I. § 144 k. z. izuzeo neke teže slučajeve krivokletstva u krivičnom postupku i to one, u kojima je djelo počinjeno radi koristi ili štete onoga, protiv koga se postupak vodi. Ovakvo izdvajanje takvih slučajeva krivokletstva od strane zakonodavca radi strožega kažnjavanja postaje posve razumljivo, kada se uzme u obzir naročiti interes države za kažnjavanje krivičnih djela kao i teške posljedice, koje može da prouzrokuje jedna nepravedna presuda u krivičnom postupku. Zakonodavac je dakle u odjeljku II. i III. § 144 k. z. samo kvalificirao izvjesne slučajeve krivokletstva. Prema izloženome dolazim do zaključka, da je za krivokletstvo počinjeno u krivičnom postupku protiv koga lica propisana krivična odgovornost u svim odjelcima § 144. k. z. Kako pak iz

Digitized by Google

odjeljka II. § 144 k. z. jasno slijedi, da je za postojanje toga djela potrebno, da se lažan iskaz odnosi na koju odlučnu činjenicu, to je nesumnjivo, da odgovornost po odjeljku I. § 144 k. z. nastaje onda, kada se lažan iskaz odnosi na koju neodlučnu činjenicu.

Ako se u vezi sa gornjim razmotri naprijed navedeno rješenje vrhovnoga uda u Sarajevu, onda se može načiniti osnovana pretpostavka, da pri donošenju toga rješenja sadržaju odjeljka II. § 144 k. z. nije dan taj smisao, koji mu ja ovdje pripisujem. U tom je rješenju istaknuto, da lažan iskaz svjedoka o nebitnim okolnostima ne može uticati na pravilno i uspješno donošenje sudskih odluka, pa da se s toga takav iskaz i ne može smatrati krivokletstvom. Prema takvomu stanovištu je dakle za djelo krivokletstva potrebno, da lažan iskaz ima ili bi mogao imati uticaja na sudsku odluku. Ako je riječ o lažnom iskazu u krivičnom postupku protiv kog lica, to bi taj uticaj imao za objekt sudsku odluku, čiji je predmet optuženik i njegovo djelo, t. j. presudu. Ako bi lažan iskaz imao takav uticaj, da bi optuženi uslijed toga bio oslobodjen, onda bi taj lažan iskaz bio dan u korist optuženoga, ili obratno, ako bi optuženi bio proglašen krivim, bio bi dan na njegovu štetu. Drugim riječima bi takav lažan iskaz točno odgovarao pojmu krivičnoga djela iz odjeljka II. § 144 k. z. Kako je pak vrhovni sud u Sarajevu ovakvo tumačenje dao odjeljku I. § 144. k. z., to bi prema njegovu rješenju propis odjeljka II. § 144 k. z. izgubio svoj smisao. Pošto se medjutim sa postojanjem toga propisa mora računati, to se odjeljku I. § 144. k. z. i ne može davati onaj smisao, koji je već, po mojem mišljenju, jasno izražen u odjeljku II. § 144 k. z.

Ovdje ću još napomenuti, da su vrhovni sud u Sarajevu kao i tumači L. Uroševića i dra M. Čubinskoga svoje stanovište utemeljili na razlogu, da je propis § 144 k. z. uvršten u glavu XIV. krivičnoga zakona, koja je posvećena djelima protiv pravosudja. Taj razlog može igrati ulogu samo dotle, dok se radi pronalaženja točnog smisla propisa odjeljka I. § 144 k. z. ne izidje iz okvira samoga toga propisa. — Podje li se malo dalje, kako smo to naprijed učinili, taj razlog mora da pade pred jačima, koji izviru iz drugih odjeljaka istoga §-a 144 k. z. Osim toga taj razlog mora da izgubi svaku ubjedljivost još i u tom slučaju, kada se baci pogled i na ostale propise glave XIV. krivičnoga zakona. U § 135 k. z. je n. pr. zagroženo kaznom neprijavljivanje pripreme za izvršenje kavoga zločinstva. Dalje u § 136 k. z. je predvidjena naročita vrsta potstrekavanja na izvršenje zločinstva. Držim, da se djelo iz § 135 k. z. ni ukojem slučaju ne može smatrati kao djelo protiv pravosudja u onom strogom smislu, koji mu daje pomenuti razlog tumača L. Uroševića i dra M. Čubinskoga. To isto vrijedi i za djelo iz § 136 k. z., što ističe i sam dr. M. Čubinski u svojem tumaču. Pošto su dakle u glavi XIV. krivičnoga zakona predvidjena i takva djela, koja nemaju tijesne veze sa samim pravosudjem, to se iz same okolnosti, što je i odjeljak I. § 144 k. z. uvršten u broj krivičnih djela protiv pravosudja, ne može izvoditi zaključak, da djelo, koje se u nje predvidja, mora da ima najtješnje veze sa samim izricanjem pravde, i to u takvom smislu, kakov je istaknut u pomenutim tumači-

Digitized by Google

ma, a pogotovu kada se tome protivi sve, što sam naprijed naveo u prilog mišljenja, koje zastupam.

Prema svemu izloženome slijedi, da stanovište zastupano u rješenju vrhovnog suda u Sarajevu kao i u tumačima L. Uroševića te dra M. Čubinskoga nemaju stvarne podloge u zakonu. Na taj način nam ostaje još da raspravimo pitanje, da li propis odjeljka I. § 144 k. z. predvidja krivičnu odgovornost za lažan iskaz, koji se odnosi i na takve manje važne stvari kao n. pr. na generalija, kako se to tvrdi u tumaču dra M. Dolenca, ili se pak taj iskaz ipak mora odnositi samo na predmet dokazivanja u dotičnom sporu, kako to, izgleda, prima kasacioni sud u Beogradu.

Zakonodavac se u odjeljku I. § 144 k. z. poslužio sa izrazom »nešto iskaže«. Upotreba takvoga izraza kao »nešto« daje mi osnova misliti, da je zakonodavac htio zapriječiti kaznom svako iskazivanje neistine pred sudom bez obzira na to, da li se to iskazivanje odnosi na predmet dokazivanja u dotičnom sporu ili ne, ali, naravno, samo pod pretpostavkom, da se to iskazivanje odnosi na stvari, koje sud treba ustanoviti, te da je ono obuhvaćeno zakletvom. Ovakvo mišljenje ima oslonca i u onim propisima zakona o krivičnom postupku, koji govore o ispitu svjedoka. Taj zakon propisuje, da se svjedok prije ispita ima opomenuti, da na sva pitanja, koja će mu se staviti po savjesti kaže pravu istinu, a uz to se mora upozoriti, da će učiniti krivično djelo, ako govori neistinu. Prema tome se za sve izjave svjedoka, koje iza toga lijede mora primiti, da ih on daje uz naloženu dužnost, da iskazuje samo istinu. Pošto je zakonodavac u § 171 k. p. propisao, da se ta dužnost svjedoku naloži prije, nego se počne sa postavljanjem i općih pitanja, to je očito, da svjedok i odgovore na opća pitanja mora davati s obzirom na opomenu i upozorenje, koji su njemu prije toga bili upućeni. Drukčije rečeno, odgovori svjedoka i na opća pitanja takodjer spadaju u njegov iskaz, za koji se traži, da bude istinit. Iz ovih se razloga mora primiti, da je iskaz svjedoka o generalijama obuhvaćen zakonskim izrazom »nešto iskaže«.

Priznajem, da se takvo shvaćanje odjeljka I. § 144 k. z. na prvi pogled može učiniti i prestrogim, ali, kako vidimo, ono je u potpunom skladu sa pozitivnim zakonima. Ako zakon nešto zahtijeva, to se mora i poštovati, jer u protivnom dolazi kazna, pa makar prekršaj zakonskoga propisa i nije imao za posljedicu kakvu realnu štetu.

Uza sve gornje treba još napomenuti, da je u našem krivičnom zakonu došla do znatnoga izražaja Listova teorija, prema kojoj se prije svega valja baviti samim krivcem i njegovu krivicu tražiti u njegovoj ličnosti, u njegovoj antisocijalnosti, koja se je očitovala u njegovom djelu. Zato u krivičnom zakonu i vidimo, da se tamo, pored ostalog, propisuje kazna ne samo za ona djela, koja nisu prouzrokovala apso-

Digitized by Google

lutne nikakve štetne posljedice, nego čak i za ona, koja uopće nisu ni mogla takve posljedice prouzrokovati. Mislim, da je zakonodavac i kod stvaranja propisa odjeljka I. § 144 k. z. ostao dosljedan tomu načelu, pa i u tome, u vezi sa svim, što sam gore istaknuo, nalazim još jedan razlog za takvo ekstenzivno tumačenje toga propisa, kakvo mu je ovdje dano.

Inspekcija rada

Napisao Gjurković Makso iz Banje-Luke.

Inspekcija rada ustanovljena je ponajprije uredbom od 21. svibnja 1921., a zatim zakonom od 30. prosinca 1921. kao nadzorni organ državne vlasti (Ministarstva socijalne politike) u svrhu socijalne i životne zaštite radnika, uposlenih u industrijskim, trgovačkim i zanatskim preduzećima, koja je sadržana u zakonskim i drugim propisima naročito u zakonu o zaštiti radnika i zakona o inspekciji rada.

Vrhovni organ za inspekciju rada je Ministarstvo socijalne politike i narodnog zdravlja, odnosno Otsjek za inspekciju rada i parnih kotlova u Beogradu, koje u glavnom nadzire poslovanje inspekcije rada i daje im potrebna upustva za njihovo djelovanje.

Prvobitno naredbom od 7. rujna 1921. bila je osnovana 21 oblasna inspekcija rada. Pored ovih oblasnih inspekcija rada je bilo obrazovano još nekoliko specijalnih inspekcija rada. Prije spmenutim zakonom od 30. prosinca 1921. bio je broj oblasnih inspekcija smanjen na deset. Sjedišta tih inspekcija bila su prije: Ljubljana, Maribor, Zagreb, Osijek, Banja Luka, Sarajevo, Split, Niš, Beograd i Novi Sad. Zakonom o banskoj upravi, koji je krajem godine 1929. stupio na snagu, postale su oblasne inspekcije rada sastavni dijelovi banskih uprava, te imaju svoja sjedišta tamo, gdje su sjedišta bnskih uprava, a njihova radna područja jednaka su sa područjima banskih uprava. Osim tih inspekcija rada u sjedištima banskih uprava (njih devet) postoji još inspekcija rada u Beogradu, čiji se djelokrug prostire na Beograd, Zemun i Pančevo.

Za specijalne struke na pr. za gradjevinarstvo, za saobraćajna i rudarska poduzeća, za domaću i kućnu industriju, koja radi sa najamnim radnicima, mogu se osnovati specijalne inspekcije rada.

Po članu 9. zakona o inspekciji rada je zadaća oblasnih inspektora rada prema poslodavcima i radnicima nadzor nad izvršavanjem propisa zakona, uredaba i naredaba radničke zaštite. Oblasni inspektor rada je dužan:

1. da vrši nadzor nad svim napravama bilo u radionicama ili u stanovima, koje su potrebne za zaštitu života i zdravlje radnika;

2. da nadzira, da li su radnici pravilno zaposleni; da nadzira radno vrijeme, da daje dozvolu za prekovremeni rad i nadzira periodične prekide rada;

Digitized by Google

3. da ispituje u poduzećima postojeća radnička pravila; da potvrdjuje odnosno daje mišljenje nadležnim vlastima za nova radionička pravila; da nadzira pravilno vodjenje radničkih spiskova i platnih knjiga;

4. da nadzira pravilno zaposlenje učenika i mladih radnika, njihovo pravilno obučavanje i posjećivanje zanatskih škola i tečajeva;

5. da proučava položaj radničke klase u radionicama i poduzećima, njihove privredne prilike i način života uopće;

6. da ispituje uzroke privrednih sukoba izmedju poslodavaca i radnika; da posreduje kod njihovih sporova, ako to zatraži jedna strana i da vodi točnu statistiku o štrajkovima, nadničnim sporovima i o slučajevima kolektivnog otkaza radnicima;

7. da podnosi središnjoj inspekciji rada odnosno otsjeku za inspekcije rada i parnih kotlova opažanja i stečena iskustva u primjeni propisa i mjera na polju socijalne zaštite radnika;

8. da se uvjerava o uzrocima nesretnih slučajeva u pojedinim poduzećima lično ili preko nadležne vlasti odnosno zavoda, dalje po postojećim propisima postupa i vodi točnu statistiku nesrećnih slučajeva;

9. da nadzira rad radničkih povjerenika i štiti njihova stečena prava.

Iz prednjega se vidi, da je zadaća oblasnih inspektora rada važna i značajna; zato su njima u cilju vršenja dužnosti po čl. 12 zakona o inspekciji rada i osigurane izvjesne povlastice.

Po čl. 16. spomenutoga zakona dužni su najmanje dva puta godišnje izvršiti pregled svih radnja i poduzeća, koja spadju u njihov djelokrug, u koliko ova ne potpadaju u djelokrug specijalnih inspekcija rada.

Našao sam za potrebno, da čitaoce informiram o zadaći inspekcija rada, te prelazim na posljetke njihovoga poslovanja na temelju objavljenih izvještaja za vrijeme od 1928.—1931. godine. Izvještaj za 1932. godinu nije još objavljen. Napominjem još, da je svakomu izvještaju središne inspekcije rada (odnosno otsjeka za inspekcije rada i parnih kotlova) i pojedinih oblasnih inspekcija za dotičnu godinu dodan: a) pregled nadziranih poduzeća po veličini istih, b) pregled nadziranih poduzeća po ustanovljenim nedostacima; c) pregled nesretnih slučajeva, d) pregled radničkih pokreta, e) pregled o štrajkovima.

U god. 1928. je iznosio po izvještaju središnje inspekcije rada broj u cijeloj državi pregledanih poduzeća 4995, što prema prošloj godini (5074) pokazuje opadanje. U pregledanim poduzećima bilo je zaposleno 150.213 radnika i to 120.832 muških i 29.381 ženskih, a izvršeno je 6460 posredovanja za otstranjenje nedostataka. Radničkih tarifnih pokreta bilo je u 49 poduzeća sa 6607 zainteresovanih radnika, štrajkova 44 sa 5618 zanteresovanih radnika.

U god. 1929. je pregledano ukupno 4414 poduzeća, dakle prema prošloj godini (4995) opet opadanje, što se u izvještaju središnje inspekcije rada opravdava time, što jedna oblasna inspekcija rada nije imala otvoren kredit za putovanje, a u jednom slučaju je inspektor

Digitized by Google

rada bio mjesec dana otsutan radi izvršenja vojne vježbe. Ukupno zaposlenih radnika u pregledanim poduzećima je bilo 173.058 i to 142.575 muških i 30.483 ženskih. Ukupan broj posredovanja za otstranjenje nedostataka je bio 5176. Radničkih tarifnih pokreta bilo je u 10 poduzeća sa 2583 zainteresovanih radnika, štrajkova u 13 poduzeća sa 2246 zainteresovanih radnika.

U toku god. 1930. pregledano je 7149 poduzeća sa ukupnim brojem zaposlenih radnika 139.337 i to 109. 465 muških i 29.872 ženskih. Broj posredovanja za otstranjenje nedostataka je iznosio 9542, znatno više nego u 1929. godini, što se može opravdati sa većim brojem pregledanih poduzeća. Radničkih tarifnih pokreta je bilo 9 sa 9222 zainteresovanih radnika a štrajkova u 16 poduzeća sa 4879 zainteresovanih radnika.

U toku god. 1931. je pregledano 6994 poduzeća a 168.323 radnika i to 130.522 muških i 37.801 ženskih. U vezi s tim tvrdi se u izvještaju, da se besposlica stalno povećava, što jasno pokazuju brojevi zaposlenih radnika u toku zadnje dvije godine, jer, kaže se u izvještaju, dok je 1930. god. u 4414 poduzeća radilo ukupno 173.058 radnika, dotle je u 1931. godini u 6994 poduzeća radilo ukupno 173.058 radnika, dotle je u 1931. godini u 6994 poduzeća radilo ukupno 168.323 radnika. To je pogrješna tvrdnja. U god. 1930. bilo je u 7149 pregledanih poduzeća zapoleno 139.337 radnika, dakle smanjio se u 1931. godini broj pregledanih poduzeća, ali je broj zapolenih radnika bio veći. Podaci, koje središnja inspekcija rada navadja za 1930. god. odnose se na 1929. god. Posredovanja za otstranjenje nedostataka bilo je 8836. U tekstu izvještaja središnje inspekcije rada za 1931. god. stoji, da je bilo 10 radničkih pokreta, medjutim pregled navadja, da je bilo radničkih pokreta u 92 preduzeća sa 12.181 zainteresovanih radnika. Štrajkova je bilo 5.

Nemamo povoda ni razloga sumnjati u revnost revizijskih organa pri oblasnim inspekcijama rada. Treba imati na umu, da revizori oblasnih inspekcija rada ne vrše samo pregled poduzeća i radnja, nego moraju osim toga sudjelovati u raznim komisijskim očevidima, posredovati u sukobima izmedju poslodavca i radnika pri nesretnim slučajevima i t. d. Nedostatak sviju izvještaja je u tome, što čitatelj iz njih ne može razabrati ukupan broj svih u cijeloj državi postojećih poduzeća, koja spadaju u djelokrug oblasnih inspekcija rada, ni broj poduzeća na radnom području pojedinih oblasnih inspekcija rada, koja treba držati pod stalnim nadzorom. Prema tome nije moguće dobiti jasnu sliku o tome, koliko je poduzeća ostalo nepregledano. Istina, da brojevno stanje svih u našoj državi postojećih trgovačkih i zanatskih radnja i industrijskih poduzeća stvoriti nije lako, jer nema o tome još zvanične evidencije, a u pogledu industrijskih poduzeća ima još i ta poteškoća, što pojam industrijskog (tvorničkoga) poduzeća nije još točno odredjen. Uvaženi privredni pisac Joso Lakatoš u svome god. 1929. izdanom, sa mnogo truda obradjenom, Privrednom Almanahu jugoslovenskog Lloyda navadja u članku »Industrija«, da je po podacima, sakupljenim od strane stručnih organizacija, bilo u početku

Digitized by Google

1927. god. trgovačkih poduzeća 98.618, zanatskih 184.155, industrijskih 4031, — ukupno 286.804 u cijeloj državi. Mislim, da ti podaci približno odgovaraju pravomu stanju stvari i da se danas može računati sa najmanje 280.000 poduzeća trgovčkoga, zanatskoga i industrijskoga značaja. No uzmimo, da ima samo 100.000 poduzeća, koja obzirom na u njima zaposleno pomoćno osoblje u smislu čl. 16. zakona o inspekciji rada moraju biti najmanje dva puta godišnje pregledana, to znači, da bi se moralo izvršiti godišnje najmanje 200.000 revizija, što je naravno obzirom na aparat, kojim inspekcije danas raspolažu, nemoguće. Izgleda, da se u vrijeme, kada se radilo na zakonu o inspekciji rada odnosno na redigovanju čl. 16. toga zakona, nije vodilo računa o broju u zemlji, odnosno na području pojedinih oblasnih inspekcija rada, postojećih poduzeća (radnja), koja treba pregledati, niti o broju revizijskih organa, koji će se pojedinim oblasnim inspekcijama dodijeliti.

U vezi sa prednjim skrećem pažnju na članak, koji je objavio ing. Dragutin j. Domainko u ocijalno-političkoj reviji »Radnička zaštita« god. 1929. pod naslovom »Inspekcija rada i sprovodjenje tehničkih i higijenskih zaštitnih mjera u našoj državi« povodom izvještaja o poslovanju inspekcija rada i parnih kotlova u god. 1926. Pisac u svome članku medju ostalim navodi, da inspekcijoni organi radi pomanjkanja putnih sredstava ne mogu ni približno da obave onako temeljito revizije poduzeća ni da preduzmu onoliko zaštitne mjere, kako bi oni to učinili, kada bi imali na raspoloženju dovoljno materijalnih sredstava i prema tome dovoljno vremena. Služba sa ovakim sredstvima je stalno hitanje s mjesta u mjesto, sa poduzeća u poduzeće, kroz koje se može tek površno proći i na brzo izdati često puta samo usmeni nalog pretstavniku za otstranjenje nedostataka. »Za naše prilike« — nastavlja onda — »bile bi po mojem mišljenju slijedeće pretpostavke: Broj poduzeća, koja bi potrebno bilo držati pod stalnim nadzorom, iznaša najmanje 10.000. Pošto ista treba pregledavati najmanje dva puta godišnje, to znači, da treba izvršiti 20.000 revizija. Uzimajući u obzir naše naročite saobraćajne prilike kao i to, da naša poduzeća treba relativno znatno temeljitije pregledavati nego na pr. u Njemačkoj ili Udruženim državama američkim, gdje se već sami radnici i poduzimači staraju oko uvodjenja zaštitnih mjera, može se pretpostaviti, da se dnevno ne može izvršiti pratično više od dvije revizije. Pošto jedan revizijski organ može da upotrijebi za revizije i putovanja maksimalno 150 dana godišnje, može dakle da izvrši prosječno 300 revizija, to bi za 10.000 poduzeća (20.000 revizija) prema tome bilo potrebno približno 60 tehničkih revizijskih organa.« Potpuno se slažem sa ovime, samo što mislim, da je pogrješna pretpostavka, po kojoj ima najmanje samo 10.000 poduzeća, koja bi potrebno bilo držati pod stalnim nadzorom. Samo djelokrug zagrebačke oblasne inspekcije rada u 1928. god. glasom odnosnog izvještaja prostirao se na 44 sreza i 9 gradova sa približno 115.000 zaposlenih radnika u kojih 25.000 industrijskih i zanatskih poduzeća.

Vidjeli smo prije, da je u cijeloj zemlji pregledano 1928. god.

Digitized by Google

4995, 1929. god. 4414, 1930. god. 7149, 1931. god. 6994 poduzeća, ukupno kroz četiri godine 23.552 poduzeća, što bi bilo prosječno godišnje 5.888 ili okruglo 6000. No uzmimo, da je oblasnim inspekcijama rada moguće pregledavati 10.000 poduzeća godišnje, to bi prema dadašnjem načinu pregledavanja i prema broju u zemlji postojećih poduzeća (najmanje 100.000), koja treba držati pod stalnim nadzorom, trebalo najmanje deset godina, da svako poduzeće u toku tih godina bude samo jedan put pregledano.

Time sam dovoljno dokazao potrebu, da se u izvještaju svake oblasne inspekcije rada iskaže ukupan broj na odnosnom nadzorničkom području postojećih poduzeća i radnja, jer će samo onda čitaocu izvještaja biti moguće, da rad dotične oblasne inspekcije rada pravedno ocijeni. Iz moga razlaganja proizlazi i ta nepobitna činjenica, da oblasnim inspekcijama rada nije moguće, da današnjim aparatom udovoljavaju odredbi iz člana 16. zakona o inspekciji rada, da najmanje dva puta godišnje izvrše pregled svih radnja i poduzeća, spadajućih u njihov djelokrug. Ta po svoj prilici i od nadležne strane uočena činjenica je dala možda povoda odredbi u st. I. §-a 127. zakona o radnjama, po kojoj je opća upravna vlast prvoga stepena dužna, da povremeno pregleda lokale i radionice radnja, da li ispunjavaju naredjenja o socijalnoj i zdravstvenoj zaštiti radnika. Nema sumnje, da se tom odredbom dira u djelokrug inspektora rada. No s druge strane nameće se pitanje, da li nije možda manja griješka, što će administrativne vlasti i ako manje spremne za tu funkciju dotične lokale i radionice pregledavati, nego da ti lokali i radionice ne budu nikako pregledavani.

U izvještajima inspekcija rada pada naročito u oči relativno veliki broj zaposlene djece ispod 14 godina. § 20. zakona o zaštiti radnika naime odredjuje ovo: »Djeca ispod 14 godina ne mogu biti zaposlena u poduzećima, navedenim u §-u 1. (t. j. u industrijskim, trgovačkim, saobraćajnim, rudarskim i njima sličnim poduzećima — radnjama) ovoga zakona. Od toga se izuzimaju stručne škole, koje se ne će smatrati kao poduzeće u smislu ovoga zakona, ako su odobrene od nadležnih vlasti i stoje pod njihovim nadzorom«.

Po izvještaju središnje inspekcije rada je bilo zaposlene djece ispod 14 godina u 1928. god. ukupno 508 — i to 430 muške i 78 ženske djece; u god. 1929. ukupno 2053 — i to 1191 muške i 862 ženske djece; u god. 1930. ukupno 479 — i to 258 muške i 221 ženske djece; u god. 1931. ukupno 164 — i to 118 muške i 14 ženske djece.(?!) Navedeni brojevi zaposlene djece ispod 14 godina su utvrdjeni samo u pregledanim poduzećima, no kako je broj pregledanih poduzeća prema broju postojećih poduzeća vrlo malen, mora se tim računati, da je broj zaposlene djece ispod 14 godina mnogo veći. Središnja inspekcija rada u svome izvještaju za 1928. god. opravdava zaposlenje djece ispod 14 godina ovim riječima: »U poduzećima nadjeno je djece 478«, što je pogrješno, jer je po tabeli bilo 430 muške i 78 ženske djece ukupno 508. To su većinom djeca sirotnih roditelja ili siročadi iz zavoda. Najveći broj od ove djece pada na pasivne krajeve, gdje nema ni škole za

Digitized by Google

produženje učenja niti su roditelji u stanju izdržavati svoju djecu. Neki pak rade zajedno sa svojim roditeljima. U izvještaju za 1929. god., u kojoj je bilo 2053 zaposlene djece u pregledanim poduzećima, primjećuje središnja inspekcija rada samo u kratko ovo: »Sve inspekcije javljaju, da ima u poduzećima zaposlenih radnika i učenika ispod 14 godina starosti«. U god. 1930., u kojoj je bilo 479 zaposlene djece ispod 14 godina u pregledanim poduzećima, središnja inspekcija rada opet malo opširnije obrazlaže nemilu pojavu riječima: »Protivuzakonito uposlenje ispod 14 godina i zaposlenje ženskih radnika noću konstatovano je u poduzećima svih banovina. Medju maloljetnim radnicima nalaze se i šegrti. Neki poslodavci zaposlili su svoje učenike u vezi propisa čl. 71. zakona o radnjama. Prije prijema na posao je učenike pregledao općinski liječnik i izdao uvjerenje, da se mogu primiti u posao. Tim je poslodavcu iz zvanja pomožen prestup čl. 20. zakona o zaštiti radnika«.

U god. 1931. je bilo zaposleno djece ispod 14 godina ukupno 164, što središnja inspekcija rada (odnosno otsjek za inspekciju rada i parnih kotlova) tumači riječima: »Iz statistike zaposlenih radnika po poduzećima upada u oči veliki broj zaposlenoga radništva ispod zakonskog minimuma, koje je većinom zaposleno u zanatskim radnjama. U mnogim slučajevima i sami roditelji maloljetnika pomažu kršenje zakonskih propisa iz razloga, što u sadašnjim vremenima nemaju mogućnosti, da izdržavaju svoju djecu«. Ne želim ulaziti u kritiku obrazloženja, koje daje središnja inspekcija rada o zaposlenju djece ispod 14 godina. Prilike su bez sumnje takve, kako ih središnja inspekcija rada opisuje, ali time nije otstranjena činjenica zaposlenja djece protivno ne samo jasnoj odredbi zakona o zaštiti radnika, nego i duhu čovječnosti, koji je stvorio zakonsku zabranu o zaposlenju djece ispod 14 godina.

Osim djece zaposlene ispod 14 godina, iskazuje se u jednoj rubrici pregleda nadziranih poduzeća po ustanovljenim nedostacima i broj nepravilno zaposlene djece i to u god. 1928.: 64, u god. 1929.: 48, u god. 1930.: 41, u god. 1931.: 242 djece. Mislim, da bi u toj rubrici trebalo bilježiti i broj zaposlene djece ispod 14 godina, za čije zaposlenje ne predleži dozvola vlasti, a u pregledu nadziranih poduzeća po veličini poduzeća i to u rubrici »broj muških i ženskih radnika do 14 godina« da se bilježe samo ona djeca, čije je zaposlenje vlast dozvolila, i da se u rubrici izrično napomene, da su odnosna djeca bila dozvolom vlasti zaposlena. Tim bi se dobila jasnija slika o zaposlenju maloljetne djece.

Nesrenih slučajeva je bilo po pregledima središnje inspekcije rada u god. 1928.: 8483, u god. 1929.: 9955, u god. 1930.: 9869, a u god. 1931.: 9613 (u tekstu izvještaja središnja inspekcija rada navadja, da je bilo 9541). Iz tih brojeva proizlazi, da broj nesretnih slučajeva nije baš u znatnom opadanju. Možda bi statistika u tom pogledu bila povoljnija, da je oblasnim inspektorima rada bilo omogućeno, što češće posredovanje pri nesretnim slučajevima i izdavanje potrebnih naloga za otstranjenje nedostataka odmah na licu mjesta. Ima u pre-

Digitized by Google

gledu nesretnih slučajeva jedna rubrika, koja nosi naslov: Posredovanje inspekcije rada. Ta je rubrika u pregledima, dodanim izvještajima središnje inspekcije rada za god. 1928., 1929. i 1930., prazna Iz toga bi se moglo zaključiti, da uopće nije bilo posredovanja od strane oblasnih inspekcija rada pri nesretnim slučajevima. To medjutim nije točno. Bilo je od strane oblasne inspekcije rada u god. 1928. u Ljubljani kod 1050 nesretnih slučajeva 193 posredovanja, u Osijeku kod 1665 nesretnih slučajeva i u Sarajevu kod 1887 nesretnih slučajeva po 11 posredovanja, u Splitu kod 423 nesretnih slučajeva 73 posredovanja, u Nišu kod 206 nesretnih slučajeva 1 posredovanje, u Novom Sadu kod 948 nesretnih slučajeva 7 posredovanja; u god. 1929.: u Ljubljani kod 1269 nesretnih slučajeva 210 posredovanja, u Osijeku kod 1799 nesretnih slučajeva 3 posredovanja, u Splitu kod 549 nesretnih slučajeva 94 posredovanja, u Novom Sadu kod 1346 nesretnih slučajeva 7 posredovanja; u god. 1930.: u Ljubljani kod 1841 nesretnih slučajeva 231 posredovanje, u Zagrebu kod 2047 nesretnih slučajeva 3 posredovanja, u Nišu kod 219 nesretnih slučajeva 2 posredovanja, u Beogradu kod 515 nesretnih slučajeva 3 posredovanja. Bilo je dakle posredovanja od strane nekih oblasnih inspekcija rada pri nesretnim slučajevima i ako ne uvijek u dovoljnoj mjeri. Nije jasno zašto središnja inspekcija rada ispušta ta posredovanja u svome sumarnom pregledu o nesretnim slučajevima. Tek u sumarnom pregledu nesretnih slučajeva dodanom izvještaju za god. 1931. ona bilježi kod 9613 nesretnih slučajeva 527 posredovanja od strane pojedinih oblasnih inspekcija rada. Nema sumnje, da je saradnja izmedju ureda za osiguranje radnika i inspekcije rada od velike važnosti i potrebno bi bilo, da se ta saradnja odgovarajućim osobljem i kreditom u što većem obujmu omogući.

Pitanju o zaposlenju stranih državljana (stranih radnika) nije, izgleda mi, od strane inspekcija rada poklonjena dovoljna pažnja. U izvještaju središnje inspekcije rada za god. 1927. moglo se još čitati ovo: »Na teritoriju Kraljevine bilo je u godini 1927. zaposleno pored domaćih i oko 12.000 stranih državljana računajući tu i naše, ruske, bugarske i baranjske izbjeglice. Ćijeli postupak oko izdavanja dozvola za uposlenje stranaca je ostao i dalje u nadležnosti inspekcija rada. U izgledu je, da će se ovo pitanje riješiti na taj način, što će se uvesti naročita taksa za držanje stranaca, iz koje će se plaćati naročiti pomoćni činovnik, koji će preuzeti sav administrativni posao oko izdavanja dozvola. Izvještaji središnje inspekcije rada za g. 1028.—1931. ne sadržavaju više nikakvih podataka o tom predmetu. Ima samo nekoliko oblasnih inspekcija rada, koje bilježe neke podatke o zaposlenju stranih radnika ili navadjaju broj stranih državljana, kojima su izdane dozvole za rad. Izuzetak za god. 1928. čini oblasna inspekcija rada u Novom Sadu, koja je svome izvještaju dodala poseban pregled o kretanju stranih radnika. U godini 1929. malo više izvješćuju o zaposlenju stranih radnika samo oblasne inspekcije rada u Zagrebu, Sarajevu i Splitu. U godini 1930. samo oblasna inspekcija rada u Sarajevu izvješćuje o predmetu, te javlja u svojem izvještaju, da je prema prošloj

Digitized by Google

godini broj uposlenih stranih radnika u opadanju tako, da su na području banovine samo još oni stranci zaposleni, koji se ne mogu zamijeniti domaćom radnom snagom. Mislim (možda pogrješno), da bi baš u vrijeme današnje privredne krize, gdje u prvom redu treba domaćim radnicima osigurati mogućnost zarade, bilo od interesa, kada bi izvještaji inspekcija rada donijeli što opširnije obavijesti o stranim radnicima, i to o onima, koji su dozvolom zaposleni uz napomenu razloga, iz kojih im je izdana dozvola za rad, kao i o onima, koji su tražili zaposlenje a nisu dobili dozvole, — jednom riječi o kretanju stranih radnika u zemlji.

I slika, koju nam daju izvještaji inspekcije rada o ustanovi radničkih povjerenika, osnovanoj zakonom od 28. veljače 1922. o zaštiti radnika, nije baš najbolja. Po §-u 108. ovoga zakona može pomoćno osoblje, zaposleno u privrednim poduzećima, da izabere svoje povjerenike. Ustanova radničkih povjerenika dakle nije obvezatna nego fakultativna. Broj radničkih povjerenika zavisi od broja radnika i namještenika, zaposlenih u odnosnom poduzeću. Do 20 radnika bira jednoga povjerenika, ali ukupno ne može biti ni u kojem slučaju više od 16 povjerenika. Zadatak, koji § 109. zakona o zaštiti radnika odnosno član 5. poslovnika, objavljenoga 23. prosinca 1927., odredjuje radničkim povjerenicima, je opširan. Najvažnija im je zadaća, da nastoje, da se strogo primjenjuju sve mjere, koje su propisane od zakonodavne i upravne vlasti za zaštitu radnika u pogledu radnoga vremena, zdravlja, života i socijalnoga osiguranja, kao i da obavješćuju i pomažu nadležne nadzorne vlasti u svim pitanjima, koja se tiču primjena postojećega zakonodavstva o zaštiti radnika. Iz ove odredbe moglo bi se zaključiti, da su radnički povjerenici u prvom redu pozvani, da budu pomoćnici inspektorima rada u vršenju njihovih dužnosti. No pročitavši izvještaje inspekcija rada mora se doći do zaključka, da ustanova radničkih povjerenika oduševljeno pozdravljena nakon rata od strane radništva, vrlo slabo funkcionira.

Središna inspekcija rada u svojem izvještaju za god. 1928. javlja ovo: »Radničke povjerenike izabrali su radnici samo u većim poduzećima. Najveći dio ovih radnika je izabran u zagrebačkoj oblasti. Početan i neiskusan rad povjerenika u nekim slučajevima dao je prilike poslodavcima na pritužbe protiv njihovoga rada.« Oblasna inspekcija rada u Ljubljani javlja za god. 1928., da je poslovanje radničkih povjerenika bilo zadovoljavajuće i da je u 55 poduzeća izabrano 266 radničkih povjerenika i isto toliko zamjenika. Prilično povoljno izvješćuje i oblasna inspekcija rada u Mariboru. Oblasna inspekcija rada u Zagrebu navodi, da je radničkih povjerenika bilo potvrdjeno ukupno 282 u 81 poduzeću, a oblasna inspekcija u Osijeku izvješćuje, da je protiv djelovanja radničkih povjerenika bilo i ove godine više pritužaba i to u glavnome radi prekršenja djelokruga ili radi grubih ispada bilo protiv samoga vlasnika poduzeća bilo protiv nadzornog osoblja. Oblasna inspekcija rada u Nišu javlja, da su u toku god. 1928. poslije dugog očekivanja od strane radnika izdana uputstva za izbore radničkih povjerenika, ali da su se samo radnici većih poduzeća koristili pra-

Digitized by Google

vom izbora. Oblasna inspekcija rada u Novom Sadu saopćuje, da se je u god. 1928. pristupilo izboru radničkih povjerenika u poduzećima, ali — i ako je postojalo naredjenje za te izbore — da su se mnogi poslodavci trudili, da do izbora ne dodje. Oblasne inspekcije rada u Banjoj Luci, Sarajevu, Beogradu ne saopćuju ništa u svojim izvještajima za god. 1928. o radničkim povjerenicima.

U izvještaju središnje inspekcije rada za god. 1929. nema nikakvih podataka o radničkim povjerenicama ni u izvještajima oblasnih inspekcija rada u Ljubljani, Mariboru, Zagrebu, Osijeku, Banjoj Luci, Splitu, Beogradu i Novom Sadu. Samo oblasne inspekcije rada u Sarajevu i Nišu donašaju nekoliko redaka o radničkim povjerenicima. Sarajevska inspekcija rada naime u vezi sa jednim neuspjelim štrajkom javlja, da su potpun neuspjeh radnici imali da zahvale svojim povjerenicima, koji nisu znali ili nisu htjeli da shvate pravo stanje poduzeća. Još je nepovoljniji izvještaj niške oblasne inspekcije rada. Ona naime izvješćuje, da su radnički povjerenici bili samo u onim poduzećima, u kojima su birani još prošle godine, jer su izbori do daljeg naredjenja obustavljeni. Ali ni ovi već izabrani povjerenici nisu imali mnogo uspjeha u radu, pa polako obustavljaju svoje poslovanje. Inspekcija je sasvim izgubila vezu sa njima tako, da nijedan povjerenik nije podnesao godišnji izvještaj o radu.

U izvještaju središnje inspekcije rada za god. 1930. takodjer nema nikakvih podataka o radničkim povjerenicima. Ni u izvještajima oblasnih inspekcija rada u Ljubljani, Zagrebu, Splitu, Cetinju, Nišu, Skoplju, Beogradu. Sarajevska oblasna inspekcija javlja, da radnički povjerenici — tako reći — nisu postojali. Stari su se skoro svi razišli, a nove nije se moglo birati, pa valjda je i to bio uzrok nekim bezmislicama, što su ih radnici učinili, ostavljeni bez uvidjavnih vodja. Sarajevska oblasna inspekcija rada ne navadja razlog, radi kojega nije bilo novih izbora. Koliko mi je poznato, bili su izbori za radničke povjerenike, rješenjem ministarstva socijalne politike i narodnog zdravlja od 15. siječnja 1929. br. 301 obustavljeni i tek opet ponovno dozvoljeni rješenjem istoga ministarstva od 10. siječnja 1931. br. 480.

Novosadska oblasna inspekcija rada javlja, da od poduzeća, koja imaju izabrane povjerenike, samo je od jednog podnesen izvještaj radničkih povjerenika u smislu propisa čl. 116. zakona o zaštiti radnika. Jedina banjalučka oblasna inspekcija rada ima nekoliko pohvalnih riječi za radničke povjerenike, navadjajući naime, da je u pogledu stalnosti zaposlenja bilo od povoljnog upliva djelovanje radničkih povjerenika.

U izvještaju središnje inspekcije rada, odnosno otsjeka za inspekcije rada i parnih kotlova, za god. 1931. opet nema ni riječi o radničkim povjerenicima, kao ni u izvještajima inspekcije rada u Beogradu, Ljubljani, Cetinju, Skoplju, Splitu, Sarajevu i Banjoj Luci. Izuzetak čine inspekcije rada u Zagrebu, Novom Sadu i Nišu. Zagrebačka inspekcija rada piše ovo: »U god. 1931. birani su radnički povjerenici u skoro svim većim poduzećima. Mora se reći, da ova institucija, koja ima za zadaću stvaranje jedne pomirljive atmosfere izmedju poslo-

Digitized by Google

davca i radništva, kod nas još nije prebolila sve dječije bolesti«. Novosadska inspekcija rada izvješćuje, da je bilo radničkih povjerenika propisno evidentiranih 60 i 59 zamjenika u 15 poduzeća. U ostalim poduzećima nije ni došlo do izbora radničkih povjerenika i to u glavnom radi pomanjkanja interesovanja kod samog radništva, koje najvećim dijelom nije bilo nikako organizirano. Niška inspekcija rada samo kratko javlja, da je bilo prijavljeno 15 radničkih povjerenika u 3 razna poduzeća.

Mislim, da gornji podaci dovoljno osvjetljuju opravdanost moje tvrdnje, da djelovanje radničkih povjerenika pokazuje prilično slab uspjeh. Ne ću da ulazim u pitanje, da li možda neuspjeh leži u tome, što zakonska ustanova o radničkim povjerenicima nije posljedak naših sopstvenih socijalnih prilika, te sredina, za koju je osnovana nema za nju razumijevanja. Ali možda bi baš ta ustanova, koja je bez sumnje jedan korak dalje k demokratizaciji radnog odnosa*) zaslužila punu pažnju ne samo od strane poslodavaca i radnika nego i od strane inspektora rada, jer su radnički povjerenici u prvom redu pozvani, da budu, kako je zagrebačka inspekcija rada u svome izvještaju rekla, pomagači u stvaranju pomirljive atmosfere izmedju poslodavca i radnika.

Javni bilježnik - odvjetnik

Priopćio S t a n o š I v o, javni bilježnik u Biogradu n/m.

Rok, odredjen u § 252. zb., produžen je zakonom od 30. svibnja 1931. br. 64506, koji u odnosnoj stavci glasi: »U onim pravnim područjima, u kojima javni bilježnici po dosadašnjim propisima mogu pored zvanja javnog bilježnika vršiti i odvjetništvo, ovo pravo ostaje sve, dok ga ministar pravde naredbom ne ukine. Kad se takova uredba donese, javni bilježnici, koji vrše i odvjetništvo, moraju u roku od 30 dana od dana obnarodovanja uredbe izjaviti svojemu nadležnom sudu, koje od tih dvaju zvanja žele zadržati«.

Novoimenovani javni bilježnik M. V. iz K. odlukom odvjetničke komore u Zagrebu od 6. veljače 1934. br. 348/342 bio je brisan iz imenika odvjetnika. Ovu odluku odvjeničke komore je stol sedmorice, odio A, poništio odlukom od 12. svibnja 1934. Rek. 390/34. iz ovih razloga:

»Po čl. 1. točka 4. zakona o izmjeni i dopuni zakona od 30. svibnja 1931. o javnim bilježnicima, koji je stupio u život i dobio obaveznu snagu 4. lipnja 1931. (čl. 2.), na onim pravnim područjima, u kojim javni bilježnici po dosadašnjim propisima mogu pored javnoga bilježništva vršiti i odvjetništvo, ovo pravo ostaje sve, dok ga ministar pravde uredbom ne ukine. U području odvjetničke komore u Zagrebu su javni bilježnici po dosadašnjim propisima (§ 9. jav. bilj.

*) Dr. Šćetinec Juraj je objavio u 8 i 9—10 broju »Mjesečnika«, glasila Pravničkog društva iz 1933. godine vrlo poučan članak pod naslovom »Demokratizacija radnoga odnosa«.

Digitized by Google

reda od 21. svibnja 1855. i § 123. zak. o odvjetnicima od 17. ožujka 1929.) mogli pored javnog bilježništva vršiti i odvjetništvo, osim u Zagrebu, gdje je bilo sjedište apelacionoga suda, pa uslijed toga u ovom području uz navedenu iznimku ovo pravo ostaje, te i utjecatelju pristoji pravo, da pored zvanja javnoga bilježnika vrši i zvanje odvjetnika. Propis čl. 1. toč. 4. zakona od 30. svibnja 1931. je po svojoj sadržini opći propis i odnosi se na sve javne bilježnike navedenoga pravnoga područja (osim onih sa jedištem u Zagrebu), bez obzira na to, da li su oni bili postavljeni javnim bilježnicima prije ili poslije, nego je zakon od 11. rujna 1930. o javnim bilježnicima stupio u život i dobio obaveznu snagu. Tim propisom je zamijenjen § 251. st. 1. zak. od 11. rujna 1930. o jav. bilj., koji se u tom zakonu nalazi medju prelaznim naredjenjima i koji je uredio samo odnose ponovno postavljenih javnih bilježnika, koji su vršili do onda i odvjetništvo. Sadanji pak tekst općenito produžava pravo vršenja odvjetništva uz javno bilježništvo tako dugo, dok ga ministar uredbom ne ukine, pa se iz sadržine propisa ne može izvesti zaključak, da se on odnosi samo na one javne bilježnike, koji su vršili to zvanje prije stupanja na snagu zak. od 11. rujna 1930. o javnim bilježnicima. Taj propis s obzirom na mjesto, kamo ulazi (medju prelazna naredjenja zakona o javnim bilježnicima), ne stoji u opreci sa propisom § 9., al. 2. zak. o javnim bilježnicima, te ga ne mijenja, već samo odgadja njegovu obaveznu snagu do vremena, kada će ministar pravde o tom donijeti uredbu«.

Prije svega treba istaknuti, da samo javni bilježnici na području apelacionoga suda u Zagrebu (osim grada Zagreba) imaju pravo na odvjetništvo, dok svi ostali javni bilježnici nemaju pravo na to. Iz ove činjenice jasno se vidi, da članovi istoga staleža nisu ravnopravni. Da li je zvanje odvjetništva korisno javnobilježničkomu staležu, treba staviti na čisto. Javni bilježnik mora biti osoba javnoga povjerenja. Bez ovoga suvišni su javni bilježnici i javno-bilježnički stalež. Odvjetnik ne može, da zagovara tražitelja i traženoga. Zagovarajući interese tražitelja krnji interese traženoga. Dosljedno ovome ne može biti neutralan u svome poslovanju i ne može uživati isto povjerenje obiju parničara. Čim nema općega povjerenja u jednom sporu, on nema glavnoga uvjeta za javnoga bilježnika.

Prema ovome odvjetnik ne može istodobno biti i javni bilježnik. Sa potpunim pravom su se sve pravne ustanove izjasnile za čisto javno bilježništvo. Ove pravne ustanove sigurno ne gledaju mirnim okom, da u državi ima i kutića, gdje javno bilježništvo ne odgovara svojoj svrsi. Radi pripojenoga odvjetništva javno bilježništvo u istinu trpi, pa je neophodno potrebito ovo pripojenje čim prije dokrajčiti.

Stol sedmorice u navedenom rješenju navodi ovo: »Propis čl. 1. točka 4. zakona od 30. svibnja 1931. je po ovoj sadržini opći propis i odnosi se na javne bilježnike navedenoga pravnoga područja (osim onih sa sjedištem u Zagrebu) bez obzira na to, da li su oni bili postavljeni javnim bilježnicima prije ili poslije, nego je zakon o javnim bilježnicima od 11. rujna 1930. stupio u život i dobio obaveznu snagu.« Stol sedmorice ovim popunjava sadržaj zakona od 30. svibnja 1931.

Digitized by Google

Zakonodavac je pri sastavu zakona od 30. svibnja 1931. sigurno imao pred očima propis § 50. zb., koji u nepromijenjenoj stavci trećoj glasi: »U područjima, u kojima ustanova javnoga bilježništva već postoji, svi javni bilježnici, koji se zateku, stavljaju se danom stupanja na snagu ovoga zakona na raspoloženje. Oni imaju, da i dalje vrše svoje zvanje, dok se ne izvrši novo popunjavanje javno-bilježničkih mjesta u smislu propisa stava 2. i dok novo postavljeni javni bilježnici ne nastupe svoju dužnost.« Povezavši čl. 1. st. 4. zakona od 30. svibnja 1931. sa § 250. st. 3. zb. lako ćemo doći do uvjerenja, da se produženje sadržano u zakonu od 30. svibnja 1931. odnosi na javne bilježnike-odvjetnike, postavljene prije 30. rujna 1930., dok oni, postavljeni poslije ovoga datuma, u smislu § 9. zb. ne smiju biti i odvjetnici. Ovo proističe iz zakonskih riječi »po dosadašnjim propisima« t. j. po propisima, koji su postojali prije zakona o javnim bilježnicima od 11. rujna 1930., jer druga stavka § 253 zb. glasi: »Pošto ovaj zakon dobije obaveznu snagu u pojedinim područjima, prestaju u tim područjima važiti svi raniji propisi, koji uredjuju predmete ovoga zakona, a koji su njemu protivni.« Iz navedenih razloga proizlazi, da rješenje stola sedmorice, od A. nema oslona u zakonu.

Danas su teška vremena i treba živjeti, ali ne makijavelistički. Živim blizu Zadra, pa znadem, da je tamošnji javni bilježnik: sudbeni povjerenik, pomirbeni sudac do 500 lira, do potrebe zamjenik državnoga tužioca, superlegalizator svih sudbenih ovjerovljenja na privatnim tabularnim ispravama. Kada se mi javni bilježnici u svojoj državi ovome približimo i postignemo dolično mjesto svojemu staležu u svim dijelovima njezinim, tada ćemo moći živjeti svojemu staležu primjereno.

Zastara i otvorenje stečaja

Napisao Miličić Ante, umirovljeni sudac u Sarajevu

Mjenični zakon u §-u 81. odredjuje, da »zastarjelost ne teče dokgod je vjerovnik u toku posljednja tri mjeseca roka zastarjelosti bio spriječen u ostvarivanju svoga prava, bilo uslijed prestanka sudskoga rada bilo uslijed vojne službe u ratu ili uslijed više sile (§ 53.); tako isto dok traje stečajno postupanje. Kada prestanu spomenute prepreke zastarjelost se ne može završiti prije trideset dana«. — Jednako odredjuje zakon o čeku § 23. br. 12.

Dakle i mjenični i čekovni zakon daju otvorenju stečaja moć obustave zastarivanja, ako se je to otvorenje zbilo tokom zadnja tri mjeseca zastare, te su zastarni rok produžili još za 30 dana iza pravosnažnoga skinuća stečaja.

U stečajnom zakonu nemamo ovakove odredbe. Naprotiv je sadržinom § 9. st. z. zakonodavac neizravno izrekao, da otvorenje stečaja nema za posljedicu ni prekinuća ni obustave zastarivanja, jer je

Digitized by Google

prvim stavom učinak prekinuća vezao sa prijavom tražbine, a drugim je odredio, da se to prekinuće, ako je tražbina osporena, pretvara sa momentom osporenja u obustavu zastare ex tunc, (t. j. od prijave), a ova obustava traje za slučaj bezuspješnoga izminuća roka za tužbu samo do toga izminuća roka.

Ovaj § 9. glasi: »Prijavom zahtjeva u stečaj prekida se njegovo zastarivanje onako isto kao i tužbom, i zastarivanje tražbine protiv stečajnoga dužnika počinje nanovo teći po proteku onoga dana, kada je zaključak o skinuću stečaja postao pravosnažnim.

U pogledu zahtjeva, osporenih na ročištu za ispitivanje tražbina, smatra se, da je zastarivanje zaustavljeno od dana prijave dotičnoga zahtjeva do proteka roka odredjenoga za podizanje tužbe«.

Iz spomenutih propisa slijedi, da po stečajnom zakonu otvorenje stečaja nema učinka obustave zastarivanja ni za kakve tražbine bez iznimke, dočim bismo, što se tiče mjenbenih i čekovnih tražbina, imali različit učinak prema tome, u kojem se vremenu zastarnoga roka otvorenje stečaja i trajanje njegovo zbiva, da li za vrijeme zadnja tri mjeseca ili prije toga.

U potonjem slučaju stečaj, ako bi svršio prije zadnja 3 mjeseca ili makar u ta zadnja 3 mjeseca, ali bi još ostalo 30 dana redovitoga zastarnog roka, ne bi uplivao na zastaru ni mjenbenih ni čekovnih tražbina, nego bi zastarivanje neprestano teklo kao i kod ostalih tražbina. Ovako bi imalo biti, ako su oni iznimni propisi mjenbenoga i čekovnoga zakona ostali na snazi i mimo ustanove § 9. st. z. Ali u tom slučaju bi onda mjenbene i čekovne tražbine bile pogodovane pred ostalim nemjenbenim tražbinama, a to bi se svakako kosilo sa temeljnim načelom stečajnog zakona: »Par condicio omnium creditorum facta est«.

No pošto je stečajni zakon i po datumu stupanja u život i po datumu, kad je dobio obaveznu snagu, noviji zakon, to bi oni propisi i mjenbenoga i čekovnoga zakona imali biti dokinuti propisom § 9. st. z. po načelu: »Lex posterior derogat priori«, ako možda čl. 4. br. 2. U. st. z. nije protivno odredio.

Ne dirajući u pitanje, da li bi svi ti citirani propisi ostali i da li mogu ostati na snazi jedni pored drugih, od važnosti je ispitati razloge, koji su vodili zakonodavca, kada je prihvatio ovako oprečna stanovišta u pogledu učinka otvorenja stečaja na zastaru.

Iz same sadržine § 81. mj. z. je očevidno, da je zakonodavac onda mislio, da otvorenje stečaja može spriječiti vjerovnika u ostvarivanju njegova prava. Kod donošenja stečajnoga zakona stao je pak zakonodavac bez dvojbe na sasma protivno stanovište.

U obrazloženju projekta našega stečajnoga zakona ne nalazimo uopće razloga, zašto je naš zakonodavac prihvatio takvo stanovište. U pomanjkanju toga ne ostaje, nego poslužiti se sa austrijskom literaturom (naša dosadašnja literatura o tom šuti), jer je i onako naš zakon samo neznatno preinačeni austrijski stečajni red.

Digitized by Google

Iz Spomenice (Denkschrift) vidi se samo, da je u pogledu zastare u § 9. stečajnoga reda prihvaćeno stanovište § 8. stečajnoga reda iz 1868. god. Literatura staroga stečajnoga reda od 1868., a tako isto i literatura novoga stečajnoga reda (do koje sam mogao doći), ograničuje se samo na utvrdjenje onoga, što je zakon propisao, i uopće ne spominja motiva tome stanovištu.

Jedino kod propisa § 9. st. reda, prema kojemu otvorenje stečaja nema učinka prekinuća ni obustave zastarivanja pozivaju se Lehman u opasci i na obrazloženje osnove stečajnoga reda za njemačku državu, a Bartsch-Pollak na Jaegerov tumač, § 25. op. 15.

Lehman kaže: »§ 13. staroga st. reda za njemačku državu je glasio: »Otvorenje stečajnog postupka ne obustavlja tok zastare. Sa prijavom stečajne tražbine njena se zastara prekida.« Novela je ovaj paragraf brisala; obrazloženje osnove jednomu zakonu za promjenu stečajnoga reda na str. 14. navadja: »Gradjanski zakonik je iscrpljivo ustanovio u §§ 202. i slj. razloge, koji prouzrokuju obustavu zastarivanja. Medju tima se ne nalazi otvorenje stečaja, i zato je ovome oduzeo takovu moć. Prva rečenica dosadanjega § 13. je po tome bespredmetna. Isto važi za drugu rečenicu, jer je gradjanski zakonik (§ 209. odj. 2, br. 2) preuzeo propis, da se prijavom stečajne tražbine njena zastara prekida.[1])

Jaeger u tumaču § 25. op. 15. kao obrazloženje, zašto otvorenje stečaja ne prekida niti zaustavlja zastare u opasci 1. navadja:

»§ 13. starog st. reda je odredjivao: »Otvorenje stečaja ne zaustavlja tečaj zastare. Prijava stečajne tražbine zastaru prekida« ... »Druga rečenica je nadomještena sa § 209. st. III. br. 2. ogz., a prvu je rečenicu brisala komisija u drugom čitanju, jer o. g. z. pojedinačno u §§ 202.—205. nabraja razloge, koji zastaru obustavljaju, a medju tima ne spominje otvorenje stečajnoga postupka, koje ne priječi ostvarivanja tražbine (Motivi II. str. 59) i time dovoljno dokazuje, da otvorenje stečaja ne zaustavlja zastare...«[2])

[1]) »Der § 13 K. O. f. d. D. R. in der alten Fassung lautete: »Die Eröffnung des Konkursverfahrens hemmt nicht den Verlauf der Verjährung. Durch die Anmeldung einer Konkursforderung wird deren Verjährung unterbrochen.« Die Novelle hat diesen Paragraphen gestrichen, die Begründung zu den Entwürfen eines Gesetzes betreffend Änderung der Konkursordnung führt S. 14 aus: »Das bürgerliche Gesetzbuch hat die Gründe, welche eine Hemmung der Verjährung bewirken, in den §§ 202 ff. erschöpfend geregelt. Die Konkureröffnung befindet sich nicht darunter und damit ist ihr die fragliche Wirkung versagt. Der Satz 1 des bisherigen § 13 ist sonach gegenstandlos. Dasselbe gilt für den Satz 2, da die Vorschrift, dass durch die Anmeldung einer Koncursforderung die Verjährung unterbrochen wird, in das bürglerliche Gesetzbuch (§ 209 Abs. 2. N 2.) übernommen ist.«

[2]) »Der § 13 a. F. hatte verordnet: »Die Eröffnung des Konkursverfahrens hemmt nicht den Lauf der Verjährung. Durch die Anmeldung einer Konkursforderung wird deren Verjährung unterbrochen«... Der zweite Satz des früheren § 13 ist ersetzt durch § 209 II Nr. 2. B. G. B. Der erste Satz ist von der Kommission II Lesung als entbehrlich gestrichen worden, weil das B. G. B. die den Lauf der Verjährung hemmenden Gründe einzeln aufzählt (§§ 202—205 B. G. B.), dabei aber die Eröffnung des Konkursverfahrens, die ja der Rechtsverfolgung kein Hindernis bietet (M. II. S. 59.), nicht erwähnt und so zur genüge erkennen lässt, dass die Konkurseröffnung den Lauf der Verjährung nicht hemmt...«

Digitized by Google

Prema ovim navedenim odlomcima i kod Lehmana i kod Bartsch-Pollaka odnosno Jaegera vidi se, da se ratio austrijskoga § 9. steč. reda, a po tom i našega § 9. stz. temelji na obrazloženju njemačkoga steč. reda, koje se odnosi na ustanovu, kako djeluje otvorenje stečaja na zastaru.

Iz gornjega izlazi dakle, da njemačka literatura općenito stoji na stanovištu: 1) da otvorenje stečaja samo po sebi ne priječi ostvarivanje stečajne tražbine; 2) da njem. o. g. z. pojedince navadja razloge obustave zastarivanja, a otvorenja kao takovog ne spominje, pa stoga da zastaru ne zaustavlja.

Za nas može biti od važnosti samo razlog naveden pod 1), a ovaj je obradjen u motivima II. st. 59., u kojima se navodi: »Otvorenje stečaja svakako vrši neki uticaj na steč. tražbine. U koliko se traži njihovo namirenje iz steč. mase, to se one ne mogu više ostvarivati preti steč. dužniku, po gotovo ne putem tužbe, nego jedino prijavom (u stečaj). Ali otvorenje stečaja nipošto ne priječi ostvarivanja. Naprotiv se otvorenjem poziva vjerovnik, da svoju tražbinu ostvari. Već je spomenuto kod § 10., da su otvorena dva puta vjerovniku: on može proti dužniku ili isposlovati ustanovljenje svoje tražbine sa tužbom i već time njenu zastaru prekinuti i otstraniti, ili može ostvariti svoju tražbinu (prijavom) u stečajnom postupku, ako se hoće držati njegove imovine, koja spada u stečajnu masu. Tražbina se ostvaruje, ako ju vjerovnik prijavi u kakovom sudskom postupku, te ju obrazloži i traži njeno priznanje, ili ju utuži i opravda, te ako ju iz imovine dužnikove naplati manjim ili većim dijelom. Sa otvorenjem stečajnoga postupka, dakle, istim časom, od kojega unaprijed biva zabranjeno vjerovniku podići tužbu protiv dužnika na platež duga, vjerovniku je otvoren put tražiti podmirenje svoje tražbine iz imetka dužnikova u stečajnom postupku. Dakako ne ostvaruje se tražbina sa prijavom neposredno proti osobi dužnikovoj, ovaj nije ni stranka u postupku prijave i ispitivanja, nego je prijavi svrha, samo da vjerovnik sudjeluje kod diobe mase. Ali to je ona isti tražbina protiv dužnika, a stečajna masa je njegov imetak; to je samo drugi način ostvarivanja. Ne radi se o formi ostvarivanja nego o tome, da vjerovnik svoje pravo ostvari na način zakonom propisan. K tome osnova povlači i dužnika u postupak, pušta, da se i on očituje o prijavljenoj tražbini, te ako on to propusti, pušta, da proti njemu nastupi izvršivost ustanovljenja. Prijava dakle u sebi sadržava posredno i ostvarivanje proti dužniku. Stečajni vjerovnik je dakle u stanju vršiti svoja prava; propusti li, mora ga zastara pogoditi, ni zastara mjenbenih potraživanja ne može se izuzeti.[3])

[3]) »Auf Konkursforderungen freilich übt die Eröffnung des Konkurses einen Einfluss. Soweit ihre Berichtigung aus der Konkursmasse verlangt wird, können sie nicht mehr gegen den Gemeinschuldner und überhaupt nicht mehr durch Anstellung einer Klage, sondern nur im Wege dr Anmeldung geltend gemacht werden. Keineswegs aber hindert die Konkurseröffnung die Verfolgung. Im Gegenteil, mit der Er-

Digitized by Google

Motivi dakle, a i čitava pravna nauka, tvrde, da otvorenje stečaja ne priječi ostvarivanja, nego da se naprotiv vjerovnik poziva, da svoju tražbinu ostvari, i da je sa otvorenjem postupka, istim časom, od kojega unaprijed biva zabranjeno podići tužbu protiv dužnika na platež duga, vjerovniku otvoren put tražiti podmirenje tražbine iz imetka dužnikova u stečajnom postupku, pa stoga da je vjerovnik u stanju vršiti svoja prava.

Nema dvojbe, da se vjerovnici sa otvorenjem stečaja upravo pozivaju, da svoju tražbinu ostvare, ali se pozivaju, da ju ostvare samo na način, propisan stečajnim zakonom t. j. prijavom. Dosljedno tim načinom vjerovnik slobodno može, bez zapreke, tražiti podmirenje tražbine iz imetka dužnikova, što spada u stečajnu masu, te je svakako u stanju vršiti svoja prava. Ali ova mogućnost vršenja prava uvjetovana je saznanjem, da se je činjenica otvorenja stečaja zbila.

Redovna je i općenito poznata stvar, da svi vjerovnici jednoga dužnika nisu u sjedištu suda nadležnoga za otvorenje stečaja, nego da ih imade iz raznih krajeva jedne države, pače i iz inozemstva. Ova činjenica nužno vuče za sobom posljedicu, da mnogi vjerovnici, a katkada i većina, stvarno saznaju za otvorenje stečaja tekar više dana iza toga otvorenja.

Što imaju činiti ovakovi vjerovnici, ako im zastara njihove tražbine ističe na dan otvorenja ili u vremenu od otvorenja do dana, kada će tekar sa-

---

öffnung wird der Gläubiger gerade aufgefordert, seine Forderung geltend zu machen. Es ist schon zum § 10. erwähnt worden, dass dem Konkursgläubiger zwei Wege offen bleiben; er kann entweder mittelst Klage die Feststellung seiner Forderung gegen den Schuldner erwirken, und schon dadurch vermag er ihre Verjährung diesem gegenüber zu unterbrechen und beseitigen, oder er kann, wenn er sich an dessen zur Konkursmasse gehöriges Vermögen halten will, die Forderung im Konkursverfahren geltend machen. Es ist eine Geltendmachung seiner Forderung, wenn der Gläubiger in einem gerichtlichen Verfahren sie anmeldet, begründet und ihre Anerkennung erlangt, oder sie einklagt und erstreitet, und wenn er sie zu einem kleinen oder grossen Theile aus der Vermögen seines Schuldners bezahlt erhält. Mit der Eröffnung des Verfahrens, also in demselben Augenblick, von dem ab es dem Gläubiger der Weg eröffnet, seine Forderung zur Bezahlung aus dem Vermögen des Schuldners in dem Konkursverfahren geltend zu machen. Allerdings wird die Forderung durch die Anmeldung nicht unmittelbar gegen die Person des Schuldners verfolgt, dieser ist auch nicht Partei in dem Anmeldung und Prübungsverfahren, vielmehr bezweckt die Anmeldung nur die Theilnahme des Gläubigers an der Vertheilung der Masse; aber es ist eine und dieselbe Forderung gegen den Schuldner, auf welcher diese Theilnahme beruht, und die Masse ist dessen Vermögen; es ist nur eine andere Form der Geltendmachung. Auf die Form der Verfolgung kommt es nicht an, sondern darauf, dass der Gläubiger in der vom Gesetz vorgeschienen Form sein Recht thätig verfolge. Zu dem zieht der Entwurf auch den Gemeinschuldner zum Verahren zu, lässt auch in sich über die angemeldete Forderung erklären und, falls er dies unterlässt, die Vollstreckbarkeit der Feststellung gegen ihm eintreten. Die Anmeldung begrift daher mittelbar auch eine Vorfolgung gegen die Person des Schuldners in sich. Der Konkursgläubiger ist sonach durchweg in der Lage, seine Rechte ausüben, versäumt er es, so muss ihn die Verjährung treiíen. Auch die Verjäwrung der Wechselforderungen kann nicht ausgenommen werden.«

Digitized by Google

znati za to otvorenje, a prije otvorenja nisu tužili?!

Pravni učinci nastaju od početka onog dana, kada je stečaj otvoren. (§§ 1. i 80. jug., §§ 2. i 75. austr.) Fikcija, da je objavom na sudskoj ploči ta činjenica došla do znanja interesiranim strankama u protivnosti je sa stvarnošću. Kada vjerovnik stvarno ne zna za to otvorenje, uzaludan je poziv, da svoju tražbinu ostvari na način, propisan u stečajnom zakonu; uzaludna je sloboda i mogućnost takovog ostvarivanja; on će u faktičnom, a ne skrivljenom neznanju, da mu je zabranjen takav način, poslužiti se pravnim sredstvom redovite tužbe ili molbe za ovrhu, da sačuva sebe od prijetećeg izminuća zastare. Kod toga ne mijenja ništa na stvari mogućnost, što mu ju pruža stav 3. § 6. te st. 1. § 10. st. z., naime odreći se namirenja iz stečajne mase, jer uslijed neskrivljenoga neznanja za otvorenje stečaja ne će istodobno sa tužbom ili molbom za ovrhu dati potrebnu izjavu u tome pravcu, a u takom slučaju će i tužba i molba kao nedopuštena biti odbijena.

Naknadno odreknuće iza istekloga zastarnoga roka ne može imati više pravne valjanosti, jer je medjutim zastara već navršena, pošto ju nedozvoljena tužba odnosno molba za ovrhu nije prekinula. Radi toga je svejedno, što je vjerovniku dozvoljen izbor izmedju ostvarivanja u stečaju i ostvarivanja izvan stečaja, svejedno je pače, što može mijenjati taj svoj izabrani način ostvarivanja, u navedenom mu slučaju ništa ne pomaže, jer je taj izbor moguć, samo ako je zastara već bila pravovaljano prekinuta, ili ako ima još dovoljno vremena do izminuća zastarnoga roka.

Dosljedno tome, protivno stanovištu vladajuće nauke, u ovakovim slučajevima otvorenje stečaja faktično priječi ostvarivanje tražbina onim vjerovnicima, koje pogadja zastara, usprkos tome, što se pozivaju na ostvarivanje i što im je slobodno tražiti oživotvorenje u stečajnom postupku, pa za to oni stvarno ne mogu ni vršiti ni zaštititi svoja prava, kolikogod to zakon teoretski dozvoljavao.

Zastara ih pogadja ne za to, što bi oni propustili pravovremeno poduzeti pravna sredstva, da sačuvaju svoje pravo redovitim putem, nego za to, što zakon temeljem jedne činjenice, njima nepoznate, oduzima tim njihovim pravnim sredstvima učinak, koji je inače redovno za njih vezan. Ako ovo stoji, značilo bi, da su neki od stečajnih vjerovnika sasma prikraćeni, značilo bi da se je osnovica stečaja »Par condicio« pretvorila u nepravednu a zakonom statuiranu »Condicio inpar«, koju zakonodavac sigurno nije htio, a na koju ga je zavelo ne baš ispravno stanovište vladajuće nauke.

Izgleda, da je zakonodavac mjenbenoga i čekovnoga zakona toga bio svijestan, kada je donašao propise §§ 81. mjb. i 23. br. 12 ček. zakona, pa bi bilo poželjno, da se u tom pravcu promijeni i § 9. st. z.

Digitized by Google

Tel Quel klauzula

Napisao dr. Vuković Mihajlo, starješina sreskoga suda u Kovinu.

Cilj je svake privredne djelatnosti, da pribavlja dobra za podmirivanje životnih potreba. Pribavljenje dobara ostvaruju pojedinci u prvom redu na osnovu spoznaje, da je neka stvar sposobna za podmirivanje njihovih potreba. Ako se ovakva spoznaja obrazuje u pozitivnom pravcu, stvara se na taj način pojam privrednoga dobra.

Pojam privrednoga dobra, kako je izveden iz spoznaje pojedinaca, ne pretstavlja nikakve prirodne svojstvo neke stvari. U njem je sadržan samo posljedak pojedinačnog ocjenjivanja, da li je neka stvar za izvjesnu svrhu sposobna ili nije. Takov pojam privrednoga dobra ostaje dakle vezan za unutrašnje rasudjivanje pojedinaca i ima prema tome samo subjektivno obilježje.

Težnje za sticanjem privrednih dobara dolaze obično do izražaja u odredjenim manifestacijama pojedinaca. Što su ove težnje trajnije i promišljenije, to su i njihove manifestacije stalnije i jednoličnije. Na taj se način stvaraju pravilnosti, čija se ukupnost zove promet, u koliko se radi o odnosima pojedinaca pri sticanju privrednih dobara. To pokazuje, da su pravila prometa posljedica jednoličnih vanjskih radnja i da su ove radnje jedna od glavnih značajaka prometa. Prema tome ne će subjektivni pojam privrednoga dobra biti od naročite važnosti za promet, jer su subjektivni kriteriji ograničeni samo na unutrašnjost i uslijed toga toliko diferencijalni, da se nikako ne mogu uzeti za opće mjerilo privredne upotrebljivosti.

Zahtjevu prometa bolje će odgovarati takva značajka privrednoga dobra, koja se može izvesti iz ukupnosti vanjskih manifestacija i na taj način dati opće mjerilo za uredjenje uzajamnih privrednih odnosa pojedinaca. Takvo se opće mjerilo može osnovati samo na pretpostavci, da je neka stvar u privredi prosječno upotrebljiva, jer se samo tim putem dolazi do sinteze pojedinih subjektivnih ocjenjivanja i tako dobiva kolektivna značajka privrednoga dobra. Na taj način postaje prosječnost najpodesnije mjerilo privredne upotrebljivosti nekoga dobra u prometu.

Prosječna upotrebljivost formirala se dakle kao opći zahtjev prometa, te je u tom obliku ušla i u trgovačko pravo. Pravila prometa ne javljaju se kao neki zakoni, koje ljudi svijesno odredjuju, već kao spontani proizvod vanjskih manifestacija. Ona su prema tome imanentna vanjskom djelovanju pojedinaca, te se uslijed toga ostvaruju samo takvim sankcijama, koje se osnivaju na konformitetu pojedinačnog i kolektivnog djelovanja.[1]) No čim se radnje pojedinaca odalečuju u znatnijoj mjeri od kolektivnoga shvaćanja, kao što je to redovno slučaj kod složenih socijalnih sistema, onda se i prometna pravila sve više izdvajaju od pojedinačnih radnja. Na taj način poprimaju ova pravila samostalnu apstraktnu formu, da bi se u njoj svijesno primijenila i na osnovu toga pokazalo, da je nastupio proces, kojim se prometna pravila pretvaraju u pravna. Prema tome nisu pravna pravila ništa drugo, nego apstraktno izražena i svijesno primijenjena prometna pravila. Na osnovu toga stoje pravna pravila prema pravilima prometa u istom odnosu kao forma prema sadržaju, a to će reći, da je pravo tek običan for-

[1]) Ove su sankcije poznate pod imenom neorganiziranih društvenih sankcija.

Digitized by Google

malni regulator prometa. Uzimajući u obzir ovu tijesnu vezu izmedju prava i prometa, ne može se očekivati drugo, nego da i pojam prosječne upotrebljivosti dodje do izražaja u trgovačkom pravu.

U historijskom trgovačkom pravu vladalo je shvaćanje, da će se sigurnost prometa najbolje moći zaštititi općim beziznimnim normama. Pod uticajem toga shvaćanja su bile i tadašnje trgovačke kodifikacije običan kompleks apstraktnih pravila, medju kojima se rijetko kada našlo individualnih i iznimnih odredaba.[2]) Tako se i prosječna upotrebljivost robe mogla kao apstraktno kvalitetno mjerilo zgodno plasirati u trgovačkom pravu, gdje se održala sve do danas. Na osnovu toga su gotovo sva trgovačka zakonodavstva usvojila načelo, da je prodavaoc obvezan dati kupcu prosječnu robu t. j. robu srednje vrsti i kakvoće, u koliko kontrahenti nisu za taj slučaj nešto drugo ugovorili.[3])

Ali se strogost i krutost apstraktnih pravila osjećala u prometu sve više, jer se apstraktnom pravnom normom nisu mogle da obuhvate i sve individualnosti prometa, koje su diferensiranjem privrednog života nastale. Stoga se i apstraktno mjerilo prosječnosti nije moglo da primijeni na sve kupoprodaje, a naročito ne na one, gdje se je kvalitet robe spustio ispod prosječnosti, a da se time ne izazove šteta za razmjenu privrednih dobara i interese prodavalaca.

U otklanjanju tih teškoća javio se u novom trgovačkom zakonodavstvu zahtjev, da se u pojedinim slučajevima otstupi od apstraktne pravne norme i da se za to otstupanje nadju podesne pravne formule. To nastojanje pretstavlja u pravu proces individualizacije, koji je toliko naglašen u gradjanskom pravu, a koji je uslijed socijalizacije nekih prometnih odnosa morao da udje i u trgovačko pravo.

Proces individualizacije dao je trgovačkom pravu moratorij, vis maior, subjektivnu nemogućnost i mnoge druge institute osnovane na načelu pravičnosti.[4]) U oblasti prosječne upotrebljivosti stvorena je u tom cilju tel quel klauzula, koja se najprije razvila u pomorskom saobraćaju, a zatim lagano prešla u kopneni trgovački promet[5]) i u njemu se zadržala sve do danas. Pod njom se u trgovačkom prometu razumijeva uzgredni uglavak kupoprodajne pogodbe, po kome je kupac u izvjesnim slučajevima obvezan, da primi i takvu robu, čija kakvoća otstupa od zahtjeva prosječnosti. Time se tel quel klauzula razlikuje od prodaje na ogled, na osnovu koje je kupac obvezan, da primi samo takovu robu, čija kakvoća odgovara njegovoj subjektivnoj ocjeni.

Tel quel klauzula je proizvod individualizacije. Ali se anomalnost ovoga postanka sastoji u tome, da je klauzula po svojem postanku kapitalistička, dok proces individualizacije trgovačkoga prava odaje inače antikapitalističku tendenciju. Klauzula se odnosi samo na otstupanja od kvalitetne prosječnosti. Naprotiv otstupanja u pogledu kolikoće pretstavljaju posebno pravno pitanje, o kome se ovdje ne govori. Pored toga valja istaći, da tel

[2]) Isp. Christian Königken, Wechselrecht (Leipzig 1717) i Ignaz Sonnleithner, Leitfaden über das oesterr. Handels- und Wechselrecht (Wien und Triest 1815).

[3]) Isp. § 321. hrv. trg. zak.

[4]) Isp. §§ 398, 437, 484, 493 i 525 hrv. trg. zak.

[5]) Pod kopnenim prometom ima se razumijevati suhozemni i riječni promet zajedno.

Digitized by Google

quel klauzula važi samo za fizička otstupanja od prosječnosti, a u nikojem slučaju za pojedina otstupanja u pravnom pogledu.

Po svojem pravnom značaju je obilježena tel quel klauzula kao uzgredni uglavak dvostrano obvezne pogodbe. Stoga ona pretpostavlja izvjestan glavni posao, koji je obično sadržan u kupoprodaji, mijeni ili kome drugom naplatnom poslu. — O tel quel klauzuli nema formule u zakonodavstvu. Postoje samo neka opća načela gradjanskoga i trgovačkoga prava, koja se mogu uzeti kao polazno gledište i sistemsko uporište za njeno izgradjivanje. Tel quel klauzula se razvila inače iz načela prometa. Ova će načela biti stoga najmjerodavnija za njeno razmatranje kao i za svaki drugi institut trgovačkoga prometa, o kome nema formule u zakonodavstvu.[6]) Ali će i od načela prometa važiti prema općem gledištu za odredjivanje tel quel klauzule samo ona, koja su se formirala u mjestu zaključenja pogodbe.

Otstupanje od prosječne upotrebljivosti robe može da bude pozitivno ili negativno već prema tome, da li se ono kreće u pravcu kvalitetnoga maksimuma ili minimuma. Pozitivno otstupanje odnosi se na robu, koja je kvalitetno iznad prosječnosti. U tom slučaju nije prodavaoc uopće obvezan da kupcu preda robu bolje kakvoće, nego što je ugovorio.[7]) No ako se ovakva predaja i dogodi, kupac joj u pravilu ne će prigovarati, jer je dobio bolju robu, nego što je stvarno očekivao. Ali ni prodavaoc — ako je trgovac — ne će moći tražiti dodatak cijene zato, što je kupcu umjesto srednje kakvoće isporučio robu bolje kakvoće. Ograničenje prodavčevoga prava se osniva ovdje samo na tome, da trgovačko zakonodavstvo u cilju što sigurnijega i bržega ostvarenja prometnih poslova ne priznaje gradjansku laesio enormis.[8]) Stoga pozitivno otstupanje od prosječnosti i nije normirano u trgovačkom zakonodavstvu, pošto je sa nedopustivošću laesionis enormis kazano sve, što je za unapredjenje trgovačkog prometa u tom pogledu potrebno.

Za tel quel klauzulu od važnosti je samo negativno otstupanje t. j. takvo otstupanje, koje je kvalitetno ispod prosječnosti. Ovakvo otstupanje izmjenjuje kupoprodajni odnos na štetu kupca i time steže slobodu ugovaranja. Za njega je značajno, da je obvezno za kupca i bez njegovoga pristanka, ma da je kupoprodaja inače osnovana na načelu slobode ugovaranja, prema kome vežu kupca samo oni uglavci, koje je on neposredno ili posredno primio. Negativno otstupanje izgleda prema tome kao neka iznimka od općega zahtjeva prosječnosti, koja se protivno općim propisima ostvaruje i pored toga, što ju kontrahenti nisu naročito predvidili. Stoga mora da kod tel quel klauzule u slučaju negativnog otstupanja postoje neki osobiti razlozi, kad se kupcu nameću i takvi uzgredni uglavci, koje on nije htio. Ovo nametanje, koje inače ide protiv lične kupčeve volje, dade se opravdati zahtjevima trgovine bez razlike, da li se ona promatra sa objektivnoga ili subjektivnoga gledišta.

Osnov trgovine je sadržan u razmjeni dobara izmedju proizvodjača i potrošača. Trgovina dobiva medjutim svoju pokretnu snagu samo od subjektivnoga interesa trgovaca, a to će reći, da će sama razmjena pretstavljati objektivan elemenat trgovine. Razmjena dobara je važna socijalna činjenica.

[6]) Isp. § 266. hrv. trg. zak.

[7]) Bolju kakvoću robe treba ovdje razlikovati od priraštaja i plodova, koje je kupac ovlašten tražiti u smislu §-a 912 o. g. z.

[8]) Isp. § 280. hrv. trg. zak.

Digitized by Google

jer na njoj počiva skoro cijela privreda. Njoj se stoga pridaje osobita važnost u prometu, gdje su stvorena i naročita pravila za njeno unapredjenje. Ovo se unapredjenje ističe ne samo u gradjanskom[9]), nego i u trgovačkom prometu, gdje se razmjena dobara smatra za naročito važan čimbenik. Predmet razmjene u glavnom je roba, koja se redovno javlja u mnogo kvalitetnih nijansa tako, da neke od njih često puta idu i ispod prosječnosti. Kad bi se na svaku takvu razmjenu primijenio pojam prosječne upotrebljivosti kao opće apstraktno mjerilo, ostale bi neostvarene sve one prodaje, gdje je kakvoća robe otišla ispod prosječnosti i tako se umanjila količina kupoprodajnih poslova. Da se to ne dogodi, stvorio je promet tel quel klauzulu, jer upravo ona omogućuje i takvu prodaju robe, koja je kvalitetom ispod prosječnosti. Na taj se način prevenira smanjenju razmjene dobara, a time posredno unapredjuje i privreda. To će opet reći, da je konstituiranje tel quel klauzule sa objektivnoga gledišta trgovine potpuno opravdano.

Jednako opravdanje tel quel klauzule dade se izvesti i sa subjektivnoga gledišta trgovine, koje se odnosi na zaradu trgovaca. Trgovci posreduju u razmjeni dobara samo zato, što im ona stavlja u izgled zaradu, koja zadovoljava njihov lični interes. Ovaj se interes može zadovoljiti samo onda, kada je zarada prepuštena pojedincima, da ju oni sami rukovode u granicama uzajamne slobodne utakmice, a to će reći, da je zarada u glavnom posljedak ličnoga ocjenjivanja konjunkturnih prilika. To daje zaradi individualno-privredno obilježje, koje opet pretstavlja subjektivni elemenat trgovine i njenu glavnu pokretnu snagu. To znači, da će se promet moći da unapredi samo u tom slučaju, ako se bude pogodovala ne samo zarada nego i svi instituti, koji ju promiču, a medju takove institute spada u prvom redu tel quel klauzula. Proces individualizacije trgovačkoga prometa nije dakle stvorio tel quel klauzulu iz nekih razloga pravičnosti, kako to na prvi pogled izgleda, nego prosto u cilju unapredjenja zarade, koja je pokretna snaga posredne razmjene dobara. Time je klauzula dobila svoje opravdanje i sa subjektivnoga gledišta trgovine. Sa toga gledišta postaje osnovna misao o njenom postanku kapitalistička kao i kod većine instituta trgovačkoga prometa.

Intencija je trgovačkoga prometa, da se naročito pogoduje zarada prodavalaca, koji se pri ostvarenju kupoprodajnih poslova smatraju za važniji i markantniji čimbenik od kupaca. Ovo se pogodovanje očituje i kod tel quel klauzule; i ona ga provodi na taj način, što prodavaoce oslobadja od jamstva za nedostatke robe, za koje bi oni inače morali da odgovaraju. Zakonodavni razlog ovog pogodovanja dolazi odatle, što prodavaoci ne smiju za dugo ostati u neizvjesnosti o uspjehu zaključenoga posla, a naročito ne onda, kada se objekt toga posla može u toku vremena da izmijeni i bez njihove krivice. Prodavaoci su u ovom slučaju postupali sa povjerenjem u ispunjenje ugovora, pa im to povjerenje treba u načelu i priznati. Kada bi se u tom slučaju dozvolilo kupcima, da po svojoj volji odustanu od ugovora, oslabio bi time osjećaj odgovornosti za preuzete obveze, a to bi značilo očitu štetu za prometni moral uopće. Isto tako nema ni sa subjektivnog gledišta razloga, da

[9]) Po §-u 919. o. g. z. ne može se zahtijevati, da se ukine pogodba, nego samo da se ona točno ispuni i da se dade naknada. Time se naš gradjanski zakonik razlikuje od francuskoga (C. c.), gdje se u čl. 2184. tacite konstituira osnov za razrješenje pogodbe u slučaju, da se dvostrano obvezni ugovor ne ispuni. To pokazuje, da je naš gradjanski zakonik u pogledu komercijalizacije napredniji od francuskoga.

Digitized by Google

se medjuvremeno nastali nedostaci robe svale na teret prodavalaca, ako su oni sa svoje strane učinili sve, da u zaključenom poslu ne dodje do štete. Prema tome će nastale nedostatke morati da snosi kupac, kako se zaključeni posao ne bi u interesu prometa morao raskinuti. Stoga je posve prirodno, da je pogodovanje prodavalaca, čije se linije ističu već i u gradjanskom prometu, sa konstituiranjem tel quel klauzule još i prošireno.

Neodgovornost za nedostatke robe sa strane prodavalaca javljala se prvobitno od slučaja do slučaja. Ali su se pod uticajem prometa, koji se osniva na jednoličnosti pojedinih manifestacija, ubrzo ustalili pojedini tipični slučajevi, u kojima se tel quel klauzula pretpostavljala i pored toga, da su nedostaci kupljene robe bili veoma znatni. Tako se tel quel klauzula redovno javlja u prekomorskoj trgovini, kada prodavaoc zbog momentano povoljne konjunkture ne može da čeka sa prodajom, dok roba tek stigne na odredište. Ova se klauzula primjenjuje i onda, kada je zbog stalnoga opadanja ponude i neprestanoga porasta cijene kakvoća robe postala za kupca gotovo indiferentna, kao što je to bilo u ratnoj i poratnoj trgovini. Uzima se, da tel quel klauzula postoji i u slučaju, kada je tvorničar zaključio terminsku prodaju otpadaka iz svoje tvornice. Ona se također pretpostavlja i onda, kada trgovac kupuje poljoprivredne proizvode unaprijed, dok je njihova konačna kakvoća još objektivno nepoznata. Isto se tako smatra u prometu, da je prodaja stočne hrane i sjemenja uglavljena kao tel quel prodaja, u koliko se ona naročito ne zaključi kao posao po mustri[10]).

Iz ovih slučajeva dade se izvesti empirijski pojam tel quel klauzule kao i glavne linije prometnih pravila, koja se u tom pogledu nameću. Uzimajući kao polaznu točku razmatranja, da se klauzula ostvaruje uvijek izmedju izvjesnih kontrahenata i uvijek u pogledu nekoga prometnoga objekta, može se kazati, da je njena opstojnot ovisna u glavnom od subjektivnih i objektivnih pretpostavaka.

Subjektivne prepostavke tel quel klazule obuhvaćaju ličnost prodavca i kupca, a po svojoj se strukturi dijele na vanjske i unutrašnje. U pogledu vanjskih subjektivnih pretpostavaka valja u prvom redu riješiti pitanje, da li se za opstojnost tel quel klauzule traži, da kontrahenti budu trgovci. Klauzula se razvila iz prirode prometnih poslova, a ne iz ličnih svojstava kontrahenata. Na osnovu toga treba na postavljeno pitanje odgovoriti tako, da tel quel klauzula postoji pojmovno i onda, kad prodavalac nije trgovac. Isto to važi i za kupca; jer kada je tel quel klauzula konstituirana samo u korist prodavaoca, a na teret kupca, onda je za njenu pojmovnu opstojnost posve svejedno, da li je kupac trgovac ili nije. Dakle trgovačko svojstvo kontrahenata nije za pojam tel quel klauzule od bitne važnosti.

No sa gledišta njenoga učinka stoji stvar već drugačije. Ako je kupac nekom kupoprodajom oštećen, može se on protiv prodavaoca — u koliko su oba kontrahenta netrgovci — poslužiti prigovorom laesionis enormis[11]) i time u cijelosti paralizirati učinak tel quel klauzule. No ako je bar jedan od

[10]) Kod mustre treba razlikovati slučaj, kad ona znači kvalitetni identitet robe, od slučaja, gdje mustra daje samo generičnu sliku oblika, vrste, svojstva i boje robe (t. zv. tipska mustra).

[11]) Isp. § 280. hrv. trg. zak.

Digitized by Google

kontrahenata trgovac, laesio enormis je nedopustiva i prema tome bez ikakvog uticaja na učinak tel quel klauzule. To opet znači, da je za afirmativni učinak tel quel klauzule potrebno, da bar jedan od kontrahenata bude trgovac. Drugim riječima, svojstvo trgovca je samo uvjet za učinak tel quel klauzule, a ne bitan sastavni dio njenoga pojma.

Unutrašnje subjektivne pretpostavke tel quel klauzule takodjer su dvovrsne prema tome, da li se promatraju sa gledišta prodavaoca ili kupca. Na strani kontrahenata traži se u svakom slučaju bona fides kao i pomnja uredna trgovca. Bona fides na strani prodavaoca mora da postoji od časa zaključenja posla pa sve do časa predaje robe kupcu. Ako je prodaju izvršilo više prodavalaca zajedno, odnosi se ovaj zahtjev na svakoga od njih. Isto to važi i za punomoćnika, koji je obavio akt prodaje umjesto prodavaoca. Bona fides prodavaoca osniva se u ovom slučaju na nepoznavanju nedostataka robe, ali samo pod pretpostavkom, da ovo nepoznavanje nije sa njegove strane ni dolozno ni kulpozno. Prodavalac je naime obvezan, da preda robu kupcu u onom stanju, u kome se ona nalazi u času zaključenja posla.[12]) Ako sad snadju robu neki nedostaci, za koje prodavalac nije znao niti morao znati, nastaju za njega sa subjektivnoga gledišta iste posljedice, kao da nedostataka na robi nije uopće ni bilo. Na osnovu toga je prodavalac odgovoran, ako je svijesno ili nehatno obmanuo kupca o nedostacima robe.

U pogledu pomnje sa strane prodavaoca valja kazati tek toliko, da on mora u svemu da postupa kao »uredan trgovac« t. j. da ispuni sve one zahtjeve, koji su redovni i običajni u struci, kojoj on pripada.[13])

Bona fides na strani kupca sastoji se opet u tome, da su mu u času zaključenja pogodbe nedostaci robe nepoznati; jer je, u koliko je on za njih znao još pri zaključenju, obvezan na primitak robe i bez obzira na učinak tel quel klauzule. Ipak samo nepoznavanje nedostataka sa strane kupca nije za konstituiranje tel quel klauzule dovoljno. Ako su nedostaci robe kupcu nepoznati, a on ih nije ni neposredno ni posredno odobrio, potrebno je, da na njegovoj strani nastanu još i takve okolnosti, na osnovu kojih se može pretpostaviti, da je on na nedostatke pristao.

Polazna točka za ovo pretpostavljanje[14]) je sadržana u tome, da se kupac svojih prigovora za nedostatke robe može i odreći. Ovo se odrečenje može izraziti naknadno ili unaprijed odnosno takvim radnjama (facta concludentia), iz kojih prema kolektivnom shvaćanju kupčeve okoline proizlazi, da se je on svojih prigovora odrekao.[15]) Po gradjanskom pravu odrečenje mora da bude specijalno i odredjeno,[16]) jer se opće i neodredjeno odrečenje smatra obično za simptom nagloga i nepromišljenoga odlučivanja, te ga gradjansko pravo stoga i otklanja. To znači, da je za odrečenje prigovora po gradjanskom pravu potreban izvjestan aktivitet sa strane kupca. Naprotiv je za odrečenje prigovora po trgovačkom pravu dovoljno već i to,

12) Isp. § 1047. o. g. z.

13) Isp. § 271. hrv. trg. zak.

14) Pretpostavljanje pristanka treba u ovom slučaju uzeti kao tipično, jer se opstojnost tel quel klauzule razumijeva samo po sebi, u koliko je ona izražena izrično ili konkludentnim radnjama.

15) Izvod iz §-a 863. o. g. z.

16) Isp. § 937. o. g. z.

Digitized by Google

da kupac za njihovo ostvarenje nije baš ništa preduzeo. To se vidi odatle, što je neodrečenje prigovora vezano za dosta složene formalnosti, koje traže, da kupac nedostatke robe istraži i zatim ih saopći prodavaocu. U slučaju, da kupac ostane pasivan i ove formalnosti ne ispuni, znači da se je on svojih prigovora odrekao. Dakle za odrečenje prigovora po trgovačkom pravu dovoljan je i običan pasivitet sa strane kupca. Ovaj pasivitet pretstavlja dosta dobro uporište, da se na njem osnuje kupčev pristanak na nedostatke robe upravo onako, kako se to kod tel quel klauzule i traži.

Čim se odrečenje prigovora za nedostatke robe može osnovati na kupčevom pasivitetu, znak je da se ono pod izvjesnim okolnostima može i pretpostaviti.[17]) Te okolnosti jesu: ili da je kupac trgovac u formalnom pogledu ili da kupovanje robe preduzima u cilju izvjesne spekulacije. U oba slučaja ne može se kupac glede nedostataka pozivati na nepoznavanje prilika, ako su ove u prometu običajne, jer se smatra, da je on jednolikim tokom prometa bio dovoljno opomenut na opreznost. Kupčev pristanak mora se ovdje cijeniti po pogledima, koji su uobičajeni u prometu, a ne po njegovom ličnom saznanju ili uvidjavnosti. Sve to opet stvara vjerojatnost, da je kupac kupio robu i pored izvjesnih nedostataka, koji su u prometu redovni i običajni, u koliko im se pri zaključenju posla nije protivio. Uopće odgovara savjesnosti i sigurnosti prometa, da kupac primi robu i pored eventualnih nedostaka — tim prije, što prodavalac za njih nije kriv. U tom slučaju ne nastaje za prodavaoca nikakva obveza u smislu §-a 1447. o. g. z., jer nedostaci, koje tel quel klauzula nameće kupcu, imaju samo jednostrani otsjev, pošto od štete, koju oni nameću kupcu, nema prodavaoc ni neposredne ni posredne koristi. Dakle subjektivne pretpostavke tel quel klauzule sa strane kupca osnivaju se na zahtjevima prometa i ostaju tako u saglasnosti sa unapredjenjem razmjene dobara odnosno pogodovanjem privrede uopće. Tel quel klauzula dobiva time odredjen lični okvir, kome zatim njene objektivne pretpostavke daju odgovarajući sadržaj.

Na tel quel klauzulu, koja je uzgredni uglavak kupoprodajne pogodbe, će se odnositi u pogledu objekta sve ono, što važi za trgovačku kupoprodaju uopće. Objekt trgovačke kupoprodaje u pravilu je generička stvar, jer se samo u pogledu tih stvari može afirmirati prosječna upotrebljivost stvari, a time i negativno otstupanje od nje. Sa fizičkoga gledišta generične su stvari pokretnosti, čije se svojstvo odredjuje propisima općega gradjanskoga zakonika.[18]) Sa prometnoga gledišta opet imaju one obilježje robe.[19]) Prema tome može se svaka roba označiti kao predmet trgovačke kupoprodaje, a time i kao objekt tel quel klauzule.

Pod pojam robe spadaju i vrijednosni papiri. Stoga bi se tel quel klauzula mogla da osnuje i na njima, — tim prije, što i oni mogu imati

---

17) Pretpostavljena volja dobiva svoj učinak iz snage prometa ili prava, počiva na razlozima vjerojatnosti i dopušta protudokaz za razliku od fingirane volje, koja ne počiva na razlozima vjerojatnosti i ne dopušta protudokaz (izvod iz §-a 863. o. g. z.).

18) Isp. § 293. o. g. z.

19) Pod pojmom robe se razumijevaju sve one stvari, koje su predmet trgovačkoga prometa bez razlike, da li su one proizvod prirode ili industrijske djelatnosti.

Digitized by Google

fizičkih nedostataka, koji su prvi praktičan zahtjev ove klauzule. Ali s obzirom na učinak tel quel klauzule treba joj u pogledu njenog objekta dati ovdje drugi pravac, jer su prema zahtjevima pozitivnoga trgovačkoga zakonodavstva vrijednosni papiri izdvojeni iz pojma robe.[20]) Za promet s njima važe specijalni propisi o burzovnim uzancama, sa kojima su redovno uredjeni i njihovi fizički nedostaci. Stoga je praktički nepotrebno, da se učinak tel quel klauzule proširuje i na vrijednosne papire.

Isto tako ne mogu biti objekt tel quel klauzule tražbine i ostala prava, jer nisu roba u smislu trgovačkoga prometa. Isključeno je, da prava budu objekt tel quel klauzule, još i zato, što na njima mogu nastati samo pravni nedostaci, dok se tel quel klauzula bez fizičkih nedostataka ne može ni zamisliti. Ostaje prema tome, da objekt ove klauzule mogu da budu samo one stvari, koje su roba u smislu trgovačkoga prometa.

Za objekt tel quel klauzule je bitno, da pokazuje izvjesne fizičke nedostatke, t. j. da otstupa od prosječnosti u negativnom pravcu.[21]) To znači, da tel quel klauzula pretstavlja izvjesnu nesigurnost u pogledu kakvoće robe. Stoga je potrebno, da se njeno negativno otstupanje stegne na najmanju mjeru, a to će reći, da se ustanovi minimalna granica, ispod koje nedostaci robe ne smiju da idu. Zakonodavni razlog za utvrdjivanje ove granice je zaštita kupca, jer se po shvaćanju prometne pravičnosti ne može od kupca zahtijevati, da primi i tako manjkavu robu, koja ne stoji u nikakvom razmjeru sa onim, što je on dao prodavaocu. U gradjanskom prometu sadržana je zaštita kupca u prigovoru laesionis enormis, dok ju u trgovačkom prometu, gdje se laesio enormis ne priznaje, pretstavlja minimalna granica nedostataka robe.

Minimalna se granica nedostataka ne odredjuje tehnički, već samo prema zahtjevima prometa t. j. prema tome, da li je roba uslijed nastalih nedostataka još sposobna za promet ili nije. Odredjivanje granice nedostataka prema zahtjevima prometa znači opet, da će se ona odredjivati prema mjestu, gdje se vrši prodaja, zatim prema vrsti prodane robe i najzad prema cilju zaključenoga posla.

Kulturni stepen jednog kraja i način zadovoljavanja potreba od velikog su uticaja na zahtjev o kakvoći robe, koja se u prometu traži. Geografska sredina toliko u tom pogledu formira kakvoću robe, da se ova u prometu skoro tipizira(!) prema izvjesnim krajevima. Zato ako su izvjesni nedostaci robe u nekom kraju redovni i običajni, a kupac im se nije izrijekom protivio, postoji objektivna pretpostavka, da je on pristao na kupnju robe i sa tim nedostacima. S obzirom na tel quel klauzulu znači ovo toliko, da je mjesto prodane robe od odlučnog uticaja na odredjivanje minimalne granice nedostataka robe.

Minimalna granica nedostataka ravna se i prema vrsti robe (genus). Za opstojnost tel quel klauzule nije dovoljno, da je roba uslijed nedostataka ostala još privredno upotrebljiva, već se traži, da nastali nedostaci ne oduzimaju robi njeno generičko svojstvo. To će reći, da nedostaci ne smiju da odu toliko ispod prosječnosti, da to bude na štetu bitnih svojstava robe.

[20]) Isp. § 258. hrv. trg. zak.
[21]) Izvod iz §-a 321. hrv. trg. zak.

Digitized by Google

Tako se kod prostih masnih artikala utvrdio u prometu običaj, da se negativna otstupanja od prosječnosti ne uzimaju u obzir sve dotle, dok ona ne diraju u generičko svojstvo robe. Na taj način ostaje sačuvana kakvoća robe, koju će kupac prema prometnomu poštenju morati još uvijek da preuzme. Samo kod artikala, kod kojih se po javnopravnim propisima zahtijeva izvjestna kakvoća kao n. pr. kod životnih namirnica, ne smiju otstupanja od prosječnosti da idu predaleko. Ako je roba pored toga i tipizirana iz prometnih ili trgovinsko-političkih razloga kao n. pr. duhan i neki drugi artikli, negativna su otstupanja od prosječnosti tek minimalna. Samo u koliko su nedostaci neke robe tako veliki, da je ona izgubila i svoje generičko stvojstvo, nestaje time i objektivne pretpostavke za tel quel klauzulu. Ako se n. pr. vino tako pokvari, da se pretvori u ocat, ostala je roba doduše privredno upotrebljiva, ali je time izgubila svoje prvobitno generičko svojstvo. U tom slučaju nema objektivne pretpostavke za primjenu tel quel klauzule i kupac stoga nije obvezan, da takvu robu primi.

Na odredjivanje minimalne granice nedostataka utiče najzad i praktični cilj zaključenoga posla.[22]) Ako su n. pr. ulje i mast kupljeni kao životna namirnica, onda će minimalna granica nedostataka biti druga nego u slučaju njihove kupnje u neku industrijsku svrhu. Isto će tako i granica nedostataka u pogledu kakvoće kukuruza biti svaki put druga već prema tome, da li je kukuruz nabavljen za ljudsku hranu, tovljenje stoke ili proizvodnju alkohola.

Dakle minimalna granica nedostataka ravna se prema mjestu prodaje te vrsti robe i cilju zaključenoga posla. Prema ovim zahtjevima obvezan je kupac primiti i takvu robu, kakva je pod izvjesnim geografskim prometnim prilikama nastala, a ne onakvu, kakvu on po svojem subjektivnom ocjenjivanju želi. Kod tel quel klauzule smatraju se dakle kao uzgredno ugovoreni i takvi uglavci u pogledu kakvoće robe, koji se dadu izvesti prema mjestu, prirodi i cilju zaključenoga posla, ma da ih kontrahenti nisu bili ugovorili. Odatle se vidi, da je tel quel klauzula upravo onaj institut, koji jasno pokazuje, kako se objektivne pretpostavke trgovačkih poslova udaljuju od lične volje kontrahenata i kako se sve više podredjuju uticaju empirijskih pravila, koje u pogledu trgovačkih poslova stvara i razvija promet.

Koliko je minimalna granica nedostataka robe od uticaja na opstojnost tel quel klauzule, vidi se i po tome, što granica nedostataka pretstavlja ujedno i kriterij za odredjivanje razlike izmedju tel quel prodaje i obične aleatorne prodaje.[23]) Aleatorna prodaja postoji u slučaju, kad se prodaje stvar, kojoj se prodavalac tek nada, a čija je egzistencija u vrijeme prodaje još objektivno neizvjesna.[24]) Prema tome ona predleži i onda, kada je objekta prodaje nestalo ili kada ga uopće nije ni bilo, a to će reći, da aleatorna prodaja postoji i u slučaju, kad su nedostaci robe otišli daleko

[22]) Praktični cilj posla treba razlikovati od prometnoga cilja, o kome se ovdje ne govori.

[23]) Isp. § 1065. o. g. z.

[24]) Ako je opstojnost objekta kupoprodaje neizvjesna, postoji špekulaciona kupnja, čija cijena znači premiju za riziko. Kod ove kupnje treba razlikovati oblik, kada se cijena plaća u svakom slučaju (emptio spei), od oblika, kada se cijena plaća samo u slučaju, ako je do opstojnosti objekta uistinu došlo (emptio rei speratae).

Digitized by Google

ispod minimalne granice i roba time izgubila svoje bitno generičko svojstvo. Odatle proizlazi, da tel quel prodaja nije vrsta aleatorne pogodbe, kako to neki pisci trgovačkoga prava ističu.[25]) Istina je doduše, da tel quel klauzula pretstavlja izvjesnu nesigurnost u pogledu kakvoće robe. Samo ovome treba dodati još toliko, da je nesigurnost kod aleatorne pogodbe apsolutno bezgranična, dok kod tel quel klauzule ima ona točno odredjenu granicu, koja u svakom slučaju isključuje svojstvo aletatorne pogodbe.

Iz usporednoga promatranja subjektivnih i objektivnih pretpostavaka tel quel klauzule slijedi, da se one medjusobno razlikuju u materijalnom i formalnom pogledu. Materijalno vrši presudan uticaj na formiranje subjektivnih pretpostavaka lična kakvoća kontrahenata, dok na objektivne pretpostavke utiču pretežno već iznijeti zahtjevi trgovačkoga prometa. U formalnonom se pogledu može opet kazati, da subjektivne pretpostavke imaju svoj korijen u pravnim, a objektivne opet u prometnim odnosima kupoprodaje.

Iznoseći ovdje glavne linije tel quel klauzule, može se najzad reći, da je ona institut, koji je za trgovački promet više značajan nego važan. Ona je proizvod individualizacije trgovačkoga prometa, samo ne u socijalnom već i kapitalističkom pravcu; najzad ona još pokazuje, da trgovački poslovi nisu proizvod lične volje kontrahenata, nego da su nastali pod uticajem pravila, koja stvara i izgradjuje trgovački promet. Uopće tel quel klauzula više je institut trgovačkoga prometa nego prava, te zakonodavstvo stoga o njoj i ne govori. Ne govori ono o ovoj klauzuli i zbog toga, što su njene objektivne pretpostavke toliko kazuistične, da se u pogledu njih i ne mogu postaviti neka opća pravila. Naročito se u pogledu kriterija za odredjivanje minimalne granice nedostataka ne mogu utvrditi neka apstraktna pravila, koja bi se na svaki konkretni slučaj mogla primijeniti. Ne preostaje drugo, nego da se i kod tel quel klauzule dopusti, da se stanje stvari ocjenjuje sa strane suda od slučaja do slučaja. Ovaj će se zahtjev moći da ostvari samo onda, ako se i u našem pravu prizna načelo, da sud u izvjesnim slučajevima može iz razloga pravičnosti izmijeniti i sadržaj ugovora. Za sada je to nemoguće zbog načela apsolutne individualnosti, na kome je naše obvezno pravo izgradjeno, a to je u glavnom i smetnja, da se tel quel klauzuli dade ona pravična obojenost, koja joj u izvjesnoj mjeri pripada.

Ovaj zahtjev nije ipak od toliko presudne važnosti, pošto se primjena tel quel klauzule u prometu i onako lagano smanjuje. Roba se naime u sadašnjem trgovačkom prometu sve više tipizira jednako u pogledu kakvoće kao i u pogledu količine. Do tipiziranja robe dolazi s jedne strane zato, što to zahtijevaju trgovinsko-politički razlozi zbog unapredjenja trgovine sa inostranstvom, a s druge strane zato, što se ljudske potrebe stalno množe i rafiniraju. Tipiziranje je protivno učinku tel quel klauzule, ono ograničava svakodnevno njen opseg. Tako se u budušnosti može zamisliti i takav trgovački promet, koji će malo ne cijeloj robi dati odredjeni tip kakvoće i na taj način primjenu tel quel klauzule svesti na minimum. Trgovačko zakonodavstvo stoga i nema potrebe, da ovu klauzulu specijalno formulira. Nju je zato najbolje ostaviti razvoju prometa, da on sam svojom neposrednom snagom utiče na njeno ograničenje, jednako kao što je sam proizveo i njen postanak.

[25]) Staub-Könige. Kommentar zum Handelsgesetzbuch (Berlin-Leipzig 1920).

Digitized by Google

Socijalna organizacija fašizma

Napisao dr. Šćetinec Juraj, vanredni profesor Ekonomsko-komercijalne visoke škole.

(Svršetak.)

1. Sindikati.

Sindikati čine danas 1. stepen korporativne organizacije Italije. Ti su sindikati prema današnjem stanju, koje proizlazi iz zakona od 3. IV. 1926. br. 563/865, udruženja radnika ili poslodavaca ili pripadnika slobodnih zvanja, priznata od države, koja imadu pravnu sposobnost a koja imadu da djeluju — prema zakonskim propisima — za ostvarenje interesa profesije, u koliko su u skladu s općim interesima naroda.

Do ove konstitucije sindikata i do njihove sadašnje uloge i funkcije na socijalnom, gospodarskom i političkom području došlo je tek nakon više godina praktičkog i teorijskog vrludanja.

Mussolini, iako je započeo svoju karijeru kao ortodoksni marksista i bio dugo vremena urednikom marksističkog dogmatskog glasila »Avantija«, ipak se zanosio u mnogo većoj mjeri idejama revolucionarnog sindikalizma Georgesa Sorela i Ferdinanda Peloutiera, koji je putem sile i direktne akcije (generalni štrajk) htio da ostvari sindikalnu državu. Mussolini se uživio u klasnu sindikalnu organizaciju i u njoj vidio najvažniji faktor transformacije društvenog i gospodarskog poretka. Kad se Mussolini u listopadu 1915. odijelio od službene socijalističke stranke — radi toga što se talijanska socijalistička stranka nije htjela odazvati njegovu pozivu, da se angažira za intervenciju Italije u ratu — obratio se Musolini odmah na »Sindikalnu uniju«, revolucionarnog sindikalizma, koja je tada brojila oko 100.000 članova te je jedan dio njihovih članova predobio za akciju za sudjelovanje u ratu,[56]) i osnovao novu sindikalnu organizaciju »Comitato sindacale Italiano«, koja je bila zadojena nacionalističkim duhom i koja je očekivala od pobjede u ratu koristi i za sebe. Tako je Mussolini svoju nacionalističku akciju započeo pomoću radničkih sindikata, a i kasnije su mu radnički sindikati bili najvažniji čimbenik u borbi za osvojenje vlasti. »Comitato sindacale Italiano« se na kongresu u Milanu u svibnju 1918. pretvorio u »Unione Italiana del Lavoro«, koja je i dalje ostala pod vodstvom Mussolinija. Ta organizacija, koja je brojila pod konac 1918. godine 137.000 članova, unatoč svojega nacionalizma postavlja vrlo radikalne zahtjeve: nadzor proizvodnje, razdiobu velikih posjeda medju zemljoradnike i t. d. Poslije rata su organizacije te Unije —uz odobravanje Mussolinija — sudjelovale u okupaciji tvornica 1919.[57]) U ožujku 1919. su članovi te iste Unije pristupali osnivanju Mussolinijevih »Fascio di Combattimento« i pod zajedničkim vodstvom sudjelovali u svim socijalnim i klasnim pokretima fašizma.

---

[56]) Pannunzio, op. cit. str. 42.

[57]) Babanoff A., Erinnerungen und Erlebnisse, Berlin 1927, str. 20.

Digitized by Google

Medjutim je Mussolini u polovici 1920. god. nakon sloma revolucionarne akcije promijenio svoj politički smjer i iz socijalnoga se revolucionarca prerušio u skrajnjega nacionalistu,[58]) zagovarajući u socijalnim odnosima socijalni mir i unapredjenje proizvodnje u interesu jedinstva i snage talijanskog naroda. U nacionalističkom se pravcu još više ojačao nakon 1921. god., kada se ujedinio s Danuzijevcima,[59]) koji su nakon likvidacije riječke pustolovine, počeli osnivati svoje nacionalističke organizacije po cijeloj zemlji. D' Anunzio je u svojem riječkom ustavu, »Carta del Carnaro«,[60]) odredio kao osnovku državnog uredjenja korporativnu organizaciju, po kojoj pojedinci sudjeluju u životu i upravi države kao članovi svoje profesionalne korporacije. D' Anunzijev je program djelovao na Mussolinija ne samo u pravcu nacionalističkoga radikaliziranja nego i u pravcu socijalne organizacije u korporativnom duhu.

Sindikalistička akcija Mussolinijeva, koja se prije osnivala na načelu klasne borbe, imala se — pod uplivom D' Anunzijeve korporativne ideje — pretvoriti u korporativnu, koja bi se osnivala na načelu saradnje klasa. Početkom 1922. god. nakon kongresa u Bologni pretvara se sindikalna radnička organizacija »Unione Italiana del Lavoro« u stalešku korporativnu organizaciju »Confederazione delle Corporazioni sindacali«. Ta nova organizacija bi imala skupiti i radnike i poslodavce kao članove jedne profesionalne skupine i jednoga zvanja, i zajedničkim radom, izbjegavajući klasnu borbu, podići proizvodnju u interesu cijeloga naroda. Statut te konfederacije u čl. 5. naglašava: »... Sindikalizam je institucionalna činjenica svih proizvodnih kategorija, i kao takav se istovjetuje s potrebom i procesom proizvodnje, utjelovljuje se u narod, vrhovnu sintezu materijalnih i duhovnih dobara roda.«[61])

Fašistički su korporativni sindikati kao depandansa fašističke stranke, pod pritiskom fašističke milicije i vlasti, neprestano brojčano rasli.[62]) Pod konac 1922. god. su brojili oko 200.000 članova, a do godine 1926. su narasli na 800.000 članova. Ti su sindikati vršili važnu funkciju u političkoj borbi, ali na području poboljšanja socijalnih prilika i podignuća gospodarstva nisu imali nikakova značenja. Udruženje poslodavaca »Confederazione della Industria«, koje se 1925. god. orijentiralo konačno za fašistički rezim, priznala je doduše ovu konfederaciju sindikalnih korporacija kao jedinu pretstavnicu radništva (ugovorom u palači Vidoni od 2. listopada 1925.), ali je vrlo malo nastojalo, da uvaži opravdane zahtjeve radnika; što više poslodavci su izrabljivali načelo saradnje za pogoršanje plaća i radnih uslova. Djelatnost je ovih korporacija u sklapanju kolektivnih radnih ugovora bila sterilna. Ugovorene su plaće bile znatno niže od onih, koje su prije sklopili radnički sindikati, a plaće su i onako pale ispod predratne razine. U 1924. god. su plaće bile otprilike četiri puta tolike, kolike 1913., a troškovi života šest puta veći.[63])

---

58) Leibholz op. cit. str. 11.
59) Gualtieri, Il fascismo. Torino, Gobetti 1925, str. 94.
60) Gualtieri, ibid. str. 146.
61) Gualtieri, ibid. str. 214.
62) E. Fucile: Le mouvement syndical et réalisation de l'Etat corporatif en Italie, Paris, M. Rivière, 1929. str. 35.
63) Gualtieri, op. cit. str. 121.

Digitized by Google

Mussolini je vidio ovu slabost korporacija, pa je na sjednici konfederacije sindikalnih korporacija od 22. V. 1924. rekao, da »insistira, da se ne pogoršavaju i onako teške prilike radničkih masa«, pogotovo kad industrijske klase osjećaju i koriste se stanjem društvenoga mira, koji je uvela i nametnula fašistička vlada.«[64])

No ni ova deklaracija nije doprinijela mnogo poboljšanju stanja. U radničkim je redovima nastajalo sve veće nezadovoljstvo sa slabom akcijom i slabim uspjesima sindikalnih korporacija. To je sve potaklo Mussolinija, da pitanje fašističkoga sindalizma uredi na posve novoj osnovci, uzevši u obzir ne samo formalnu sindikalnu organizaciju nego i sve socijalne i ekonomske odnose, koji se pojavljuju u radnom odnosu i društvenom životu i u državnoj organizaciji.

Dne 3. IV. 1926. je bio donesen zakon o sindikatima i o kolektivnim odnosima rada (Disciplina giuridica dei rapporti colletivi del lavoro), nadopunjen kasnije kr. dekretom od 1. VII. 1926. br. 1130/1428 kao provedbenom naredbom. Tim su se propisima imala normativnim putem urediti sva ta pitanja: pitanje formalne sindikalne organizacije radnika i poslodavaca, zadaci te organizacije za uredjenje radnog odnosa u pitanju plaća, radnih uslova, zatim pitanje socijalnih sukoba i rješavanje kolektivnih sporova sa strane državne vlasti. Načela pak o odnosu profesionalnih organizacija medju sobom te prema državnoj vlasti kao i prema općim ekonomskim interesima naroda sadržaje »Carta del Lavoro«, (Ustav rada), prihvaćena 21. IV. 1927. od Velikog fašističkog vijeća (stranke)) kao stranački program, ali kojoj državne vlasti, pa i sudske, priznaju ustavni značaj.

Po zakonu od 3. IV. 1926. (Disciplina giuridica) nemaju se osnivati više mješoviti sindikati posloprimaca i poslodavaca, kako su to težile dosadašnje »korporacije«, nego se mogu osnivati samo posebni sindikati posloprimaca i posebni sindikati poslodavaca (čl. 3. Disc. giurid.). Tom je odredbom fašizam priznao klasnu diobu društva prema suprotnim interesima imalaca kapitala i imalaca radne snage kao činjenicu.

Dok je fašizam prije ustanovljujući mješovite sindikate, »korporacije«, mislio jednim aktom ukloniti klasne suprotnosti i presjeći klasnu borbu, sada, poučen neuspjehom toga nastojanja, priznaje klase i klasne suprotnosti te za svaku klasu predvidja posebnu profesionalnu klasnu organizaciju. Te bi klasne organizacije medju sobom imale riješavati svoje odnose kolektivnim ugovorima, dakle sporazumijevanjem, na intervenciju državne vlasti, a ne klasnom borbom, kako je to propovijedao socijalizam, koji je klasnu borbu podigao na načelo.

Da bi sindikati mogli medjusobne odnose radnika i poslodavaca riješiti sporazumom sa što većim uspjehom, na korist obih stranaka i u interesu cijeloga naroda i države, daje im zakon posebna ovlaštenja, koja nemaju sindikati u drugim državama. — Fašističkim sindikatom postaje profesionalno udruženje posloprimaca ili poslodavaca tek ako je upravnim aktom, kr. dekretom (na prijedlog ministra korporacija u sporazumu s ministrom unutrašnjih poslova, po saslušanju Državnog savjeta) do-

[64]) Gualtieri, ibid. str. 121.

Digitized by Google

bilo priznanje (riconoscimento) (čl. 1. i 4. Disc. giurid.). To priznanje nije obična potvrda pravila deklaratornoga značaja, nego je konstitutivni akt najviše upravne vlasti, kojim sindikat postaje državnom ustanovom, državnim organom.[65])

Priznanje se može — ali ne mora — dati samo onda, ako udruženje ispunjava ove uslove:

1. Sindikat mora imati neki najmanji broj članova svoga područja, i to radnički najmanje desetinu radnika dotične struke, a poslodavački, ako njegovi članovi uposluju u svojim poduzećima najmanje desetinu radnika dotične struke, na području, na kojem hoće djelovati;

2. članovi moraju biti patriotski odgajani;

3. osobe, koje vode upravu moraju dati posebno garancije o svojoj političkoj pouzdanosti (čl. 1. Disc. giurid.).

Namještenici u uredima državnim i općinskim te uredima drugih javnopravnih tijela, zatim radnici i namještenici u poduzećima tih tijela ne mogu osnovati ovakav sindikat javnoga prava nego samo slobodna udruženja (associazione), koja nemaju prava sklapati kolektivnog ugovora, nego mogu slijediti samo idealne ciljeve (čl. 3. i 92. kr. uredbe od 1. VII. 1926.). I ta slobodna udruženja moraju biti odobrena od upravnih vlasti. Za svaku kategoriju činovnika i namještenika može biti odobreno samo jedno slobodno udruženje. — Država vrši vrlo opsežnu i strogu kontrolu nad djelatnosti sindikata, kojemu podjeljuje priznanje.

Na čelu svakoga sindikata je pretsjednik ili tajnik, koji pretstavlja sindikat i koji je odgovoran za njegovo funkcioniranje. Pretsjednik ili tajnik može biti izabran od članstva na prijedlog fašističke stranke (glasuje se sa »da« ili »ne«) ili može biti od stranke imenovan. Izbor ili naimenovanje pretsjednika ili tajnika pokrajinskih, medjupokrajinskih i zemaljskih sindikata podleži potvrdi vlade, koja se podjeljuje kr. dekretom. Ova potvrda može se u svako vrijeme povući. Pretsjednik ili tajnik, čija je politička pouzdanost dobro provjerena, ima naročite ovlasti kao posebni upravni organ (čl. 7. Disc. guirid.). Uz bok pretsjednika ili tajnika nalaze se upravni odbor ili vijeće (Consiglio). Pretežni dio statuta je zakonom odredjen. Pravo odlučivanja članova je minimalno. No i nad tim neznatnim djelokrugom vrše nadzor hierarhički viši sindikalni savezi, koji su pod jačim nadzorom ministra korporacija, te državne vlasti izravno, i to prefekt nad sindikatima općinskim (communali) sreskim (circondariali) i pokrajinskim (provinciali), a ministar korporacija nad regionalnim, interregionalnim i nacionalnim (zemaljskim). Ministar korporacija može raspustiti upravni odbor i svu upravnu vlast predati pretsjedniku ili tajniku ili posebnomu komesaru, najduže za jednu godinu (čl. 8. Dic. giurid.). To je taj autoritarni sistem posvemašnjega tutorisanja i onoga malog područja slobodne djelatnosti sindikata i odlučivanja članova.

Ovako organizovani i kontrolirani sindikati imadu neka naročita prava, koja nemaju slobodni sindikati u drugim državama:

---

[65]) Dr H. Dechant, Der Berufsverein als Staatsorgan, ein Beitrag zur Lehre vom fascistischen Staatssystem, Wien, Jul. Springer 1931. str. 15. i sl.

Digitized by Google

1. Na odredjenom se području može osnovati samo jedan sindikat odredjene struke (čl. 6. D. giur.) i taj zastupa sve radnike ili poslodavce odnosno slobodna zvanja te struke, makar i ne bili članovi sindikata (čl. 6. D. giur.).

2. Priznati sindikati ubiru prinudnim putem, kao porez, članarinu, bolje reći sindikalnu pristojbu i od onih lica, koja nisu članovi sindikata (čl. 5. D. giur.).

3. Samo priznati radnički sindikati imadu pravo sklapati kolektivne ugovore s priznatim poslodavačkim sindikatima, a ti ugovori vrijede onda za sve radnike i poslodavce odnosno slobodna zvanja dotične struke na odredjenom području (čl. 10. D. giur.).

Udruženja posloprimaca ili poslodavaca, koja nemaju »priznanje«, mogu — po slovu zakona — da postoje i da rade za unapredjenje svojih interesa, ali nemaju svih posebnih prava.

Sindikati se mogu osnivati po strukama i teritoriju djelatnosti u više stepena. Prema upravnim područjima mogu se sindikati osnivati kao općinski, sreski, provincijski, regionalni, interregionalni i nacionalni (čl. 6. Disc. giur.). S obzirom na struke mogu se sindikati udruživati u stručne federacije, a više federacija u nacionalnu konfederaciju za cijelu zemlju. Federacije i konfederacije moraju steći »priznanje« isto tako kao i sindikati nižega stepena. Svi sindikati, višega i nižega stepena imadu pravnu osobnost.

Kr. uredbom od 1. VII. 1926. predvidjen je osnutak 13 nacionalnih konfederacija, i to 6 sindikalnih konfederacija za poslodavce i 6 za posloprimce za sve struke zanimanja, a posebna konfederacija za slobodna zvanja i umjetnike. Na osnovu te uredbe je osnovana po jedna nacionalna konfederacija za poslodavce i po jedna za posloprimce za ove grane zanimanja: 1. industriju, 2. poljoprivredu, 3. trgovinu, 4. zračni i pomorski saobraćaj, 5. suhozemni saobraćaj i unutrašnju plovidbu, 6. banke.

Za slobodna zvanja i umjetnike postoji samo jedna konfederacija.[66] U slučaju potrebe mogu se osnovati i druge konfederacije kr. uredbom.

Nacionalne konfederacije posloprimaca udružene su, osim konfederacije radnika i namještenika zračnoga i pomorskoga saobraćaja, u jednu vrhovnu konfederaciju posloprimaca, a pod nju spada i konfederacija slobodnih zvanja. Nacionalne konfederacije poslodavaca nisu udružene u jednu vrhovnu konfederaciju. Sve su ove konfederacije podvrgnute ministarstvu korporacija, osnovanomu kr. uredbom od 2. VII. 1926. br. 1131/1421.

Sindikati viših stupnjeva su u još većoj mjeri zavisni od vlade. U njihovu upravu dolaze samo najpouzdaniji fašisti. Ovi pak viši sindikati imadu vrlo veliku kontrolnu i disciplinsku vlast nad nižim stepenima sindikata. Na taj način vlada upravlja vrlo lako preko vrhovnih sindikalnih forma čitavom sindikalnom organizacijom.

Organi konfederacija prema njihovim statutima jesu: kongres, pretsjedništvo, izvršni odbor, narodni direktorij, i narodno vijeće.

---

[66]) Središnji korporacijski odbor je na sjednici od 9. V. 1934. — prema vijestima agencije Stefani — izradio plan o formiranju 22 korporacija prema proizvodnim ciklusima, koje bi se imale svrstati u tri skupine, a sindikalne konfederacije bi se imale po tom planu sniziti od 13 na 9.

Digitized by Google

Kongres i narodno vijeće nisu stalni organi, nego se sastaju povremeno, da raspravljaju uglavnom o općim pitanjima sindikalne politike i sindikalne organizacije. Članovi kongresa su pretstavnici provincijalnih sindikata, pretsjednici i tajnici, koji su već potvrdjeni u svojoj funkciji od vlade, dakle sve sami najpouzdaniji ljudi režima, koji ne će sa svojim deklaracijama i raspravama dovesti režim u nepriliku.

Fašisti ističu, da su sindikati slobodni, jer nisu obvezatni za sve, nego u njih stupaju oni, koji hoće, ako ih sindikat primi. Ta je sloboda dana zato, da fašistička stranka može držati izvan sindikata one, koji joj nisu pouzdani, a u koliko joj je potrebno, da napuni sindikat članovima, to ona već nalazi sredstava, da to učini. Medjutim iako svi ne moraju ili ne mogu stupiti u fašistički sindikat, ipak moraju svi snositi terete sindikata, t. j. plaćati sindikalnu pristojbu i priznavati kolektivne ugovore, sklopljene od fašističkih sindikata.

Ovom je konstitucijom uspio fašizam monopolizirati za sebe sindikalnu organizaciju i učiniti je sastavnim dijelom svoje političke stranke i sredstvom političke akcije. Proširivši sindikalnu organizaciju na sve društvene slojeve, koji vrše bilo kakovo zvanje, povezao je fašizam sve socijalne sile i podvrgao ih pod svoju vlast daleko jače, nego što je to mogao samo organizacijom političke stranke. Preko sindikata ima nadzor nad svakim privrednikom, a to su tako reći svi odrasliji državljani, i ne samo nadzor nego i ekonomsku prisilu.

Medjutim fašizam je htio pomoću sindikata ne samo da zavlada nad svim socijalnim i ekonomskim silama, nego da i utječe na odnose tih sila, a naročito da u interesu narodnog jedinstva i snage države ukloni socijalne sukobe i osigura društveni mir. Zato je fašizam naprosto »zabranio« klasnu borbu, t. j. zabranio je vodjenje borbe silovitim sredstvima kao štrajkom i isključenjem. U pozitivnom pravcu, odredio je fašističkim sindikatima kao glavnu zadaću, da sklapaju kolektivne ugovore, u kojima će se na pravednoj osnovci urediti visina plaće i uslovi rada, a ako bi nastao spor u ovim pitanjima i odnosima, tada će državni sudovi imati riješiti taj spor.

Tim su mjerama doduše uklonjene vanjske borbe, ali nije dana nikakova podloga za složan rad u proizvodnji niti duhovno stapanje dviju različitih klasa, kapitalističke i proleterske, u jedinstvo, koje hoće ostvariti fašizam. Zato fašizam traži jedan organ, koji bi povezivao sindikate radnika i poslodavaca radi zajedničke saradnje u proizvodnji i vodio ih u složan rad. Taj organ imaju biti t. zv. korporacije.

2. Korporacije.

Organ, koji bi imao dovesti klasne sindikalne formacije poslodavaca i posloprimaca do mirne saradnje u proizvodnji, bio je predvidjen već u čl. 3. zakona od 3. IV. 1926. o kolektivnim radnim odnosima.[67]) Ali u tom zakonu nije taj organ dobio još svoje ime. Tek u provedbenoj naredbi od

[67]) »Udružcnja poslodavaca i radnika mogu se ujediniti, pomoću centralnih saveznih organa, tako da imaju zajedničku hierarhiju, ali ipak da uvijek ostane netaknuto zasebno pretstavništvo poslodavaca i radnika« (čl. 3. zak. od 3. IV. 1926).

Digitized by Google

1. VII. 1926., koja donosi pobliže odredbe o tom organu, dobiva taj organ ime »korporacije«. Ustav rada, Carta del Lavoro, od 27. IV. 1927., koji iznosi načela socijalne, gospodarske i političke organizacije, uzima te korporacije kao osnov, na kojem će počivati nova fašistička konstitucija, tvoreći t. zv. korporativnu državu.

Zakon o kolektivnim radnim odnosima i provedbena naredba toga zakona te ustav rada iznose samo osnovna načela korporacijske organizacije, odredjujući njihov smisao, zadaću i djelokrug, ali ne sadržavaju potanjih odredaba o njihovoj organizaciji. To je prepušteno kasnijim zakonima. Korporacije su temeljna ustanova korporativnoga sistema, te po njima taj sistem i nosi ime. Osnutak korporacije pretstavlja drugu fazu fašističke socijalne organizacije i drugi stepen fašističkog korporativnog uredjenja. No upravo zato, što je korporacijama namijenjena odlučujuća uloga u fašističkom korporativnom sistemu, fašizam ne želi, da se prenagli s konačnim odredjenjem njihova djelokruga, organizacije i funkcioniranja, bojeći se opravdano, da bi eventualni neuspjeh u toj organizaciji pokolebao vjeru u cijeli socijalno-ekonomski sistem, koji fašizam izgradjuje. Zato fašizam nastoji, da najprije razvije djelatnost sindikata u punom opsegu i da steče iskustva iz njihova rada i medjusobnoga snošaja, pa da može lakše korporacijama, kao organu, koji ima da povezuje djelatnost poslodavačkih i radničkih sindikata, kasnije odrediti zadatke i djelokrug prema ukazanim potrebama.

Ovu je politiku vlade izložio Mussolini na 3. kongresu konfederacije fašističkih sindikata 7. ožujka 1927. ovim riječima: »Mi smo još u sindikalnoj fazi. Vi hoćete znati, što mislim o trajanju te faze. Trajanje ne će biti kratko, t. j. mi ćemo još dugo ostati u sindikalnoj fazi. Ponajprije iz općih razloga, jer evropska kriza nije svršena. A u drugom redu, treba usavršiti sindikalnu organizaciju, u njezinu članstvu, vodstvu i organskoj konstituciji. Treba poboljšati naše članove u kvaliteti i odgojiti u našoj doktrini.«[68])

Zato fašizam nije još do danas proveo organizacije korporacija, ali radi neprestano na pripremama za izgradnju konačnoga sistema organizacije i funkcioniranja korporacija. Da bi se ipak iskušala vrijednost funkcija korporacija i da bi se »korporativni sistem« počeo ostvarivati, funkciju korporacija ima da vrši, dok se te korporacije ne osnuju, ministarstvo korporacija (filius ante patrem!), ustanovljeno kr. dekretom od 2. VII. 1926. Ministarstvo kao najviša upravna vlast ima velik upliv na sindikalne organizacije, a i na pojedinca, pa može snagom državnog autoriteta još uspješnije djelovati na socijalne i ekonomske odnose, barem izvanjski, nego bi to mogle same korporacije. Ako pak rad ministarstva ne bi imao punog uspjeha u ostvarenju korporativnog cilja, onda ne će omraza radi toga pasti na korporacije, a država će moći za vremena donijeti potrebne izmjene i nadopune u korporativnom sistemu.

Osim ministarstva korporacija radi na ostvarenju zadaća korporativne organizacije i »Narodno vijeće korporacija« (Consiglio nazionale delle Corporazioni) konstituirano na osnovu zakona od 20. III. 1930. br. 206 (i opet filius ante patrem). U to vijeće ulaze delegati sindikalnih organiza-

[68]) Cit. Fucile, ibid. str. 16.

Digitized by Google

cija, zatim nekih važnijih kulturnih i političkih ustanova i neki visoki upravni činovnici.

Djelatnošću ovh organa stečena su već mnoga iskustva, pa je konačno donesen zakon od 5. II. 1934. o »Konstituciji i funkcijama korporacija«, kojim se izmjenjuju i nadopunjuju dotadašnje odredbe o korporacijama. Ni tim zakonom nije završena izgradnja organizacija korporacija, pa zato još ne dolazi do konstituiranja korporacija. — Dosadašnji su zakoni dali glavne obrise zadataka, funkcije, djelokruga i organizacije korporacija, pa ćemo ih ovdje ukratko izložiti prema sadašnjem zakonskom stanju.

Korporacije su o r g a n i d r ž a v n e u p r a v n e v l a s t i, koji udružuju »nacionalne sindikalne organizacije različitih čimbenika proizvodnje: poslodavaca te intelektualnih i manuelnih radnika bilo jedne proizvodne grane bilo jedne ili više odredjenih kategorija poduzeća« (čl. 42. prov. naredbe od 1. VII. 1926). Te korporacije nemaju pravne osobnosti, nisu samoupravna tijela, koja bi ostvarivala profesionalnu stalešku zajednicu — kako to želi »organski« korporativizam — nego su državni organi u obliku komisija s jednakim zastupstvom poslodavaca i posloprimaca te uz sudjelovanje pretstavnika državne vlasti. Sindikati, koji tvore jednu korporaciju, djeluju posve samostalno unutar svojega sindikalnoga djelovanja, a u korporacijama kao organu, koji veže sindikate poslodavaca i posloprimaca, rješavaju pitanja zajedničkoga rada u proizvodnji i sva sporna pitanja (čl. 7. z. od 5. VI. 1934.).

Korporacije se osnivaju dekretom šefa vlade na prijedlog ministra korporacija po saslušanju središnjega korporacijskoga odbora »Narodnog vijeća korporacija (čl. 1. z. od 5. II. 1934. br. 163), kojim se ujedno odredjuje njihov djelokrug, kompetencija i organizacija. Korporacije su centralni organi, koji vežu najviše sindikalne organizacije, zemaljske (nacionalne) konfederacije, a u manjim upravnim područjima imadu centralne korporacije svoje mjesne administracije (čl. 43. prov. nar. od 1. VII. 1926.). Dosadašnji zakoni ne rješavaju konačno, koliko će biti korporacija osnovano.

Najprije se mislilo konstituirati sedam korporacija prema privrednim granama, koje su služile kao osnovka za razdiobu sindikalne organizacije. U okviru toga shvaćanja je provedena i privremena organizacija »Narodnog vijeća korporacija« u 7 sekcija. Medjutim privredni su krugovi tražili što veći broj korporacija, i to jedni prema granama proizvodnje (industrija, trgovina, saobraćaj i t. d.), ili kategorijama poduzeća (tekstilna, metalurgijska industrija i t. d.), a drugi prema proizvodima (n. pr. svila, lan i t. d.). Vlada je bila sklona što manjemu broju korporacija radi lakšega nadzora. Najnoviji zakon od 5. II. 1934. je uzeo kompromisno rješenje, ali koje ipak nije konačno. Uzeo je za osnovku konstituiranja velike p r i v r e d n e g r a n e, ali predvidja, da korporacije mogu imati više sekcija, koje će pretstavljati pojedine kategorije poduzeća neke privredne grane. Sekcije će rješavati specijalna pitanja svoje kategorije, ali da ne bi došle u sukob sa djelatnošću drugih kategorija iste privredne grane, odluke tih sekcija imadu biti potvrdjene od korporacije (čl. 4. z. od 5. II. 1934.). Medjutim da bi se uzeli u obzir interesi proizvodnje cijeloga jednoga proizvoda, do kojega se dolazi privrednom djelatnošću u različitim privrednim granama (n. pr. poljoprivredi, industriji, trgovini, saobraćaju), za koje postoje različite korporacije,

Digitized by Google

zakon daje mogućnost, da se osnuju »korporativni odbori« (Comitati corporativi), koji će obuhvatiti sve gospodarske kategorije zainteresovane u odredjenom proizvodnom ciklusu (čl. 6. z. od 5. II. 1934.). Ti će korporativni odbori rješavati sva pitanja, koja se tiču toga proizvoda (n. pr. lana, svile i t. d.), ali njihove odluke potpadaju pod odobrenje nadležnih korporacija i opće skupštine »Narodnog vijeća korporacija«. Članovima tih korporativnih odbora imadu biti pretstavnici gospodarskih kategorija, i to poslodavci i posloprimci u jednakom odnosu i pretstavnici državne uprave i fašističke stranke.

Medjutim nakon što je proglašen novi zakon od 5. II. 1934., koji uzima za osnovku konstitucije korporacija privredne grane i privredne kategorije, počela je sve više prevladavati misao organizacije korporacija po proizvodnim ciklusima. Po tom planu imale bi se osnovati 22 korporacije u 3 sku- 1934. — kako javlja agencija Stefani — prihvatio novi plan ministarstva korporacija, s odobrenjem šefa vlade, o osnivanju korporacija po proizvodnim ciklusima. Po tom planu imalo bi se osnovati 22 korporacije u 3 skupine: jedna, koja bi obuhvaćala poljoprivredno-industrijski i trgovinski ciklus, druga industrijsko-trgovinski ciklus i treća razne cikluse.[69])

Sindikalne konfederacije imale bi se takodjer prilagoditi ovim proizvodnim ciklusima, a njihov broj smanjiti na 9. One bi imale i dalje da sklapaju kolektivne radne ugovore po strukama.

Šef vlade može odrediti, da se zajedno sazovu dvije ili više korporacija (udružene korporacije) radi zajedničkog raspravljanja pitanja, koja interesiraju različite grane gospodarske djelatnosti (čl. 5. z. od 5. II. 1934.). Da bi se korporacije nalazile što tijesnije povezane s vladom i pod što jačim njezinim uplivom, pretsjednik svake korporacije ima biti po čl. 2. istoga zakona ili ministar ili državni potsekretar ili sekretar fašističke stranke, imenovan dekretom šefa vlade.

Zadaća je korporacija, da ostvare jedinstvo proizvodnih sila, koje će da služi jačanju jedinstva i dobrostanja talijanskoga naroda, osiguranju socijalnog mira i podizanju političke i gospodarske moći države. — Djelatnost korporacija sastoji u glavnom u izdavanju normativnih propisa uredbenoga značaja, a ne zakonskoga, za »kolektivno uredjenje gospodarskih odnosa i za jedinstvenu disciplinu proizvodnje« (čl. 8. z. od 5. II. 1934.). Po toj djelatnosti korporacije pretstavljaju autodisciplinu interesenata u proizvodnim odnosima. Propisi, koji ustanovljuju korporacije, po-

69) U prvu skupinu spadalo bi osam korporacija: 1. za žitarice, 2. za povrćarstvo, cvjetarstvo i voćarstvo, 3. za vinogradarstvo, 4. za repu i šećer, 5. za ulje, 6. za stočarstvo i ribarstvo, 7. za drvo i drvene proizvode, 8. za tekstilne proizvode.

U drugu skupinu bi spadale korporacije: 1. za metalurgiju i mehaniku, 2. za kemičku industriju, 3. za modne proizvode, 4. za papir i štampu, 5. za gradjevinarstvo, 6. za vodu, plin i elektriku, 7. za rafineriju, 8. za staklo i keramiku.

U treću skupinu bi spadale korporacije: 1. za socijalno osiguranje, štednju i kredit. 2. za umjetnost i slobodna zvanja. 3. za pomorstvo i avijaciju. 4. za unutrašnji promet, 5. za zabavne priredbe (kazališta, kina), 6. za svratišta i turizam.

Digitized by Google

staju obvezatni, tek kada su odobreni od »Narodnoga vijeća korporacija« i kada su objavljeni dekretom šefa vlade u službenom zborniku zakona (čl. 11. z. od 5. II. 1934.). Dalje imadu korporacije funkciju s a v j e t o d a v n u. Korporacije imadu davati svoje mišljenje u svim pitanjima, koja se tiču gospodarske grane, za koju su ustanovljene, uvijek kada javne vlasti to zatraže. Šef vlade može dekretom odrediti, u kojim predmetima moraju javne vlasti tražiti mišljenje koje korporacije. Kada počnu korporacije djelovati, moći će šef vlade ukinuti sva druga savjetodavna tijela kod javnih vlasti za dotične gospodarske grane (čl. 12. z. od 5. II. 1934.). Konačno imadu i u p r a v n u funkciju utvrdjujući tarife za gospodarske usluge (čl. 9.) i vršeći posredovanje u radnim sporovima u svrhu izmirenja (čl. 13.).

Po uredbi od 1. VII. 1926. djelokrug se korporacija ima odnositi poglavito na socijalno i organizatorno područje, a znatno manje na gospodarsku organizaciju. Novi zakon o korporacijama od 5. II. 1934. proširuje djelokrug korporacija naročito na gospodarsko područje. Po tom zakonu korporacije imadu da djeluju:

1. na g o s p o d a r s k o m p o d r u č j u, odredjujući cijene činitaba i usluga, pa i cijene dobara za potrošnju, koje se daju publici s pogodnostima, te djeluju na tom području kao karteli;

2. na s o c i j a l n o m p o d r u č j u rješavaju radne sporove pokušajem izmirenja preko »Mirovnog zbora« (Collegio di conciliazione); zatim izdaju norme za sklapanje kolektivnih ugovora.

3. k o o r d i n i r a j u sve gospodarske snage u cilju državnoga i narodnoga jedinstva.

Po tome imadu korporacije i p o l i t i č k u f u n k c i j u, pa je tako u njima sadržan politički i gospodarski elemenat.

Troškove funkcioniranja korporacija podmiruje država iz »sindikalnog tributa«. Sindikalne organizacije naime imadu davati 10% sindikalne pristojbe ministarstvu korporacija, koje vrši funkciju organizacije, koordinacije i nadzora nad korporativnim uredjenjem i nad uspjesima proizvodnje.

Fašizam misli ovim sistemom korporacija ostvariti novi sistem, koji će se razlikovati i od liberalnoga i od socijalističkoga: sistem e k o n o m i j e d i s c i p l i n i r a n e, k o n t r o l i r a n e i o r g a n i z o v a n e. U tom sistemu ne bi bila otstranjena ili umrtvljena privatna inicijativa, koja daje snagu čitavu gospodarstvu,[70]) ali će ta inicijativa biti podvrgnuta disciplini svih privrednih čimbenika jedne privredne grane u korporaciji s obzirom na zajedničke interese, i kontroli države s obzirom na opće narodne i državne interese, tako da će služiti ne samo koristi pojedinca nego i koristi cijele narodne zajednice. S druge strane korporacije će ukloniti »ludo rasipanje bogatstva, koje sadržaje borba klasa bez ograničenja.«[71])

Da bi korporacija mogla izvršiti tu svoju zadaću, mora biti po shvaćanju fašizma organ države. Korporacija će kao državni organ uklopiti svu go-

---

[70]) Govor Mussolinijev u Senatu 8. I. 1934., Codice corporativo, op. cit. str. 143.

[71]) Mussolini u svom govoru u Senatu 8. I. 1934., v. Codice corporativo, op. cit. str. 143.

Digitized by Google

spodarsku djelatnost u državu, u njezinu sveukupnu sferu djelatnosti i žirota. Moderna fašistička korporacija se temeljito razlikuje od sredovječne korporacije. Sredovječna je korporacija bila osnovana na načelu autonomije. Ta je »korporacija« — kažu fašisti — živjela izvan države, katkada i protiv države, i, prirodno, zatvorena u krug svojega egoističnog interesa, ugušila je proizvodnu djelatnost.«[72]) Fašistička se pak korporacija — po intenciji zakona o korporacijama — organizuje u državi, kao državni organ, i djeluje, da što više poveća i usavrši svu proizvodnju u općem interesu svih slojeva naroda i povećanja bogatstva naroda.

3. Narodno vijeće korporacija.

U današnjoj organizaciji korporativnoga poretka funkciju najvišeg profesionalnoga pretstavništva ima »Narodno vijeće korporacija« (Consiglio Nazionale delle Corporazioni). Osnutak toga vijeća kao savjetodavnoga organa ministarstva korporacija odredila je već kr. uredba od 2. VII. 1926. o ustrojstvu ministarstva korporacija, no tek je zakonom od 20. III. 1930. br. 206 o reformi »Narodnog vijeća korporacija« bila odredjena potanja organizacija, funkcije i djelokrug toga vijeća. To je najviše profesionalno i korporativno pretstavništvo imenovano od vlade na prijedlog nacionalnih sindikalnih organizacija te nekih gospodarskih, socijalnih i nacionalnih organizacija, uz virilne članove, pretstavnike nekih ministarstava i fašističke stranke. »Narodno vijeće korporacija« je pretstavništvo svih, koji djeluju u proizvodnji, koje ima da koordinira sve proivodne sile u interesu bogatstva naroda i moći države. Neki nazivaju to vijeće »parlamentom proizvodilaca«. To nije točno, jer »Narodno vijeće korporacija« nije zakonodavno tijelo, nego je pretstavništvo profesionalnih interesa na upravnom području, koje imade pored upravne funkcije i neku normativnu funkciju, naime izdavanje organizatornih propisa (ali ne zakona), a i savjetodavnu funkciju zakonodavnim organima, ali sve to nije funkcija zakonodavnoga tijela, parlamenta.

»Narodno vijeće korporacija« ima prema odredbi čl. 2. zk. od 20. III. 1930. četiri organa: 1. sekcije i potsekcije pojedinih profesija, 2. posebne stalne komisije, 3. opću skupštinu, 4. središnji korporacijski odbor. Pretsjednik »Narodnog vijeća korporacija« i svih njegovih organa je šef vlade, a pretsjedanje može prepustiti kod zasjedanja ministru korporacija.

Sekcija ima ukupno sedam, i to šest sekcija iz profesija, koje odgovaraju nacionalnim konfederacijama poslodavaca i posloprimaca, i jednu sekciju slobodnih zvanja i umjeća. Broj je članova u pojedinoj sekciji odnosno u potsekcijama (gdje se sekcija dijeli u potsekcije radi razlike djelatnosti i interesa, n. pr. industrija i zanat; pomorski promet i zračni promet) odredjen dekretom šefa vlade (čl. 5. z. od 20. III. 1930.), uz jednako zastupstvo poslodavaca i posloprimaca i prisustvo odredjenih zastupnika drugih organizacija. Kada se predmet raspravljanja tiče opće sindikalne i korporativne organizacije kao i u posebnim slučajevima, predvidjenim u zakonu, sekcije se sastavljaju u općuskupštinu. Članovi su te skupštine osim pretstavnika sindikata: ministar unutrašnjih djela, pojoprivrede i šuma, tajnik fašističke

[72]) Govor ministra Bottaia, kao izvjestitelja o projektu zakona o korporacijama 16. I. 1934., Codice corporativo, op. cit. str. 156.

Digitized by Google

stranke, pretstavnici važnijih socijalnih i nacionalnih društava te generalni direktori nekih ministarstava zatim neki broj gospodarskih i socijalno-političkih stručnjaka. Opća skupština ima savjetodavnu i normativnu funkciju, a izvršnu funkciju ima »Središnji korporacijski odbor«.

Članovi »Središnjega korporacijskog odbora« jesu ministri korporacija, unutrašnjih djela, šuma i ruda, tajnik fašističke stranke, pretsjednici nacionalnih sindikalnih konfederacija i nekih važnijih socijalnih i gospodarskih organizacija.

Funkcije »Narodnog vijeća korporacija« mogu se podijeliti na a) savjetodavnu, b) upravnu i disciplinsku, c) normativnu.[73])

a) Savjetodavnu funkciju vrši:

1. na području legislative tako, što daje svoja mišljenja na zakonske prijedloge, kojima se imadu zakonskim putem provesti u život načela korporativnog uredjenja, iznesena u ustavu rada (čl. 10. t. IV. z. od 20. III. 1930.), zatim da samo izradjuje zakonske prijedloge o uredjenju proizvodnje i radnih odnosa (čl. 10, t. 2.);

2. na području sindikalne organizacije: daje mišljenja i prijedloge ministarstvu korporacija za priznanje sindikata i potvrdu uprava sindikata (čl. 10. t. 9);

3. u pogledu korporacija: ima da daje mišljenje o osnutku korporacija, o njihovoj organizaciji i djelatnosti (čl. 10. t. 5. i 14.).

b) Upravnu i disciplinsku funkciju vrši: ratificirajući kolektivne ugovore, sklopljene između priznatih sindikata; odobravajući visinu sindikalne pristojbe (čl. 10. t. 16.); potvrdjujući tarife sindikata za profesionalne usluge (čl. 11.).

c) Normativna je funkcija sadržana u ovlaštenju izdavanja uredbenih propisa:

1. u svrhu koordinacije djelatnosti pravno priznatih sindikata (čl. 12., točka 1.),

2. u svrhu uredjenja radnih odnosa na temelju kolektivnih ugovora (čl. 12., t. 2.),

3. za unapredjenje skupnih gospodarskih odnosa izmedju pojedinih kategorija proizvodnje.

Sve te uredbe može donijeti »Narodno vijeće korporacija« samo uz prethodni pristanak ili ovlaštenje šefa vlade (čl. 12., st. 2.). — Ti se propisi objavljuju, po dopuštenju šefa vlade, u službenom listu, i onda tek dobivaju obaveznu snagu.

»Narodno vijeće korporacija« funkcionira već sada, i ako još nisu korporacije ustanovljene, oslanjajući se izravno na sindikalnu organizaciju, a pojedine sekcije »Narodnog vijeća korporacija« vrše dobrim dijelom onu funkciju, koju bi imale vršiti same korporacije. »Narodno vijeće korporacija« je sada najviši i najvažniji korporativni organ, koji zastupa opće privredne interese i disciplinira sve snage, koje djeluju u privredi, u interesu općenitosti, a ujedno uredjuje i vodi cijelo narodno gospodarstvo.

*

[73]) Bortolotto, op. cit. str. 213.

Digitized by Google

Fašizam ima u vidu i treću, konačnu fazu korporativne organizacije: profesionalni p a r l a m e n a t![74]) To bi bio parlamenat, sastavljen od delegata profesionalnih organizacija, koji bi rješavali sva privredna pitanja s većom stručnom spremom, nego što to mogu činiti poslanici izabrani od izborničke mase bez obzira na njihovo zanimanje i stručnu spremu.

Postoje prijedlozi u Italiji, da se političko pretstavništvo uopće dokine. pa da profesionalno pretstavništvo rješava i čisto politička pitanja, jer fašistički sistem sadržava i onako fuziju političkoga i gospodarskoga elementa. I sadašnja je narodna skupština — po zakonu od 17. svibnja 1928. — u glavnom na profesionalnoj osnovci.[75]) Po tom izbornom zakonu imadu nacionalne sindikalne konfederacije pravo predlagati Velikom fašističkom vijeću u odredjenom im broju listu svojih kandidata prema snazi članstva i to u pretežnom omjeru naprama drugim nacionalnim i kulturnim organizacijama. Svako od ovih udruženja, koja su ovlaštena postavljati prijedloge, ima predložiti dvostruki broj kandidata, nego što se imadu izabrati. Sindikati predlažu ¾ kandidata, a ostale organizacije, instituti i višoke škole ¼ kandidata. No iako imadu sindikati pravo predlagati kandidate, Veliko fašističko vijeće nije dužno držati se tih prijedloga ni obzirom na broj ni na osobe kod sastava izborničke liste. Na prvim i na drugim izborima Veliko fašističko vijeće je stavilo na izborničku listu daleko veći broj kandidata poslodavaca nego radnika, iako se inače uvijek naglašava jednakost rada i kapitala. O sastavu parlamenta odlučuje Veliko fašističko vijeće, a formalno masa birača, koji imaju da glasaju za listu postavljenu od Vel. fašističkog vijeća u cijelosti sa »da« ili »ne«. Kada bi parlamenat bio sastavljen na osnovci čisto profesionalnoj, onda bi njegove članove imale birati ili delegirati profesionalne korporacije.

Fašistički se režim još nije odlučio za posvemašnje ukidanje političkog pretstavništva u zakonodavstvu, ali je u načelu protiv njega.[76]) O njegovoj sudbini ima da odluči sadanji novi parlamenat, koji bi imao donijeti novi ustav.[77]) Kada se fašizam odluči za uvedenje profesionalnoga parlamenta. tada će ući u t r e ć u i k o n a č n u f a z u svojega korporativnoga uredjenja.

Valja pripomenuti, da drugi korporativni smjerovi traže u zakonodavstvu i posebno profesionalno pretstavništvo, ali ne traže ujedno i ukidanje

---

74) F u c i l e, op. cit. str. 190.

75) M u s s o l i n i je izjavio na zasjedanju zastupničke kuće 1926.: »Dati pravo glasa osobi, koja je navršila 21. godinu, čini mi se apsurdnim. Na vodstvu i upravi države imadu učestvovati jedino oni, koji proizvode i pružaju na bilo koji način svoju saradnju državi«. Atti parlamentari 1926. cit. kod Fucile, op. cit. str. 186.

76) Mussolini je u svojem govoru od 15. XI. 1933. u »Narodnom vijeću korporacija« izrekao gledište fašizma: »Zastupnička kuća nije mi se nikada svidjala. U biti ta je zastupnička kuća danas anahronistička i u svojem nazivu: to je institucija, koju smo našli, ali koja je tudja našemu mentalitetu, našim fašističkim težnjama. Zastupnička kuća pretstavlja svijet, koji smo razrušili: pretpostavlja više stranaka, a često je napadaj na radljivost. Od danas, kada smo uništili pluralitet stranaka, zastupnička je kuća izgubila bitni razlog, s kojega je nastala.« Codice corporativo, op. cit. str. 18.

77) Mussolini je izjavio na sjednici »Nar. vijeća korporacija« od 13. XI. 1933., da bi »Narodno vijeće korporacija« moglo, »in toto« zamijeniti sadašnju zastupničku kuću. No time još nije konačno odredjen oblik i sastav budućega profesionalnoga parlamenta.

Digitized by Google

političkoga pretstavništva, izabranoga od cijeloga naroda bez obzira na profesionalnu pripadnost, nego samo žele, da se zakonodavna funkcija podijeli izmedju oba pretstavništva prema značaju zakona, s obzirom na to, da li se imadu uredjivati politički ili socijalno ekonomski odnosi i interesi.

IV. RADNI ODNOSI U FAŠISTIČKOM SISTEMU.

Cijela korporativna zgrada fašističkoga sistema ima da služi ostvarenju vrhovne ideje fašizma: jačanju unutrašnjega jedinstva naroda i snage države. Da bi se moglo ostvariti što potpunije jedinstvo naroda, potrebno je osigurati skladnu saradnju svih čimbenika proizvodnje, i na taj način stvoriti mir i red u društvu. Do te saradnje je moguće doći samo, ako su odnosi izmedju pojedinih čimbenika proizvodnje poimence rada i kapitala, uredjeni na pravednoj osnovci. Činjenica je, da u današnjem kapitalističkom gospodarskom sistemu, osnovanom nanačelima liberalnog individualizma, postoji nesklad izmedju rada i kapitala, jer je kapital stekao prevlast nad radom. Činjenica je dalje, da su se formirale dvije klase, kapitalistička i proleterska, koje se nalaze u neprestanoj borbi, jer se radnička klasa bori za svoje oslobodjenje od prevlasti i neograničenoga gospodstva kapitalističke klase na svim područjima gospodarskoga i društvenoga života, a naročito u samom poduzeću, gdje se poslodavac i radnici nalaze u neposrednom odnosu.

Fašizam vidi, da mora riješiti odnos rada i kapitala, ako hoće ostvariti jedan trajniji režim, jer će samo povoljnim rješenjem socijalnoga pitanja moći predobiti i održati uza se široke narodne mase, od kojih konačno zavisi svaka vlada pa i diktatura, a ujedno misli sredjenjem društvenih odnosa stvoriti čvrste temelje državnoj organizaciji i njezinoj snazi. No fašizam, kolikogod je potekao iz socijalističkih izvora, ne će da se u rješavanju odnosa rada i kapitala zanosi socijalističkim utopijama i ne će da crta neku državu budućnosti. Fašizam je realan, drži se sadašnjosti, uvažava postojeće činjenice i ustaljene odnose gospodarske i socijalne, a i ako hoće reformu tih odnosa, ne želi, da se odmakne mnogo od postojećeg stanja s pokusima, koji bi vodili u neizvjesnost. Fašizam uvažava ekonomsku činjenicu, da su čimbenici proizvodnje i rad i kapital, dva čimbenika, koji su bezuslovno potrebna i jedan od drugoga tako zavisna, da se ne može voditi proizvodnja ni samim radom bez kapitala, ni samim kapitalom bez rada. Budući da su i r a d i k a p i t a l za proizvodnju bezuslovno potrebni, drži fašizam, da su od j e d n a k e v a ž n o s t i, i da zato imadu biti u svim svojim odnosima j e d n o k o p r a v n i, i to ne samo u teoriji, kako je to slučaj u liberalnom gospodarstvu, nego i faktično. Zato fašizam želi, da unutar korporativne organizacije pomoću državne vlasti, koja ima da u općem narodnom interesu dovodi u ravnotežje sve gospodarske, društvene i kulturne sile, utječe na ostvarenje f a k t i č n e j e d n a k o s t i k a p i t a l a i r a d a u svim njihovim odnosima na području materijalnom, političkom i moralnom.

Fašizam nastoji, da osigura pravnu i faktičku izjednačenost poslodavaca i posloprimaca kod sklapanja ugovora o radu. U tu svrhu poduzima mjere, da se uslovi rada i plaće urede k o l e k t i v n i m u g o v o r i m a izmedju priznatih sindikalnih organizacija radnika i poslodavaca kao dviju jednakih sila. U radnom odnosu samom, u poduzeću naglašava načelo s a r a d n j e poslodavaca i radnika za zajednički cilj proizvodnje.

Digitized by Google

U slučaju sporova u radnom odnosu, koji nastaju izmedju radničkih organizacija i poslodavaca radi kršenja kolektivnih ugovora ili zakonskih propisa, ima te sporove da riješi državna vlast autoritativnim putem preko posebnih državnih radnih sudova, nedopuštajući izravne borbe klasa.

To bi bile ustanove konstitucije rada i radnoga odnosa, koje sadrže reformu dosadašnjega stanja radnog odnosa u skladu s osnovnim načelima fašizma. — Stoga ćemo nastojati upoznati osnovne uredbe fašističkoga korporativnog sistema za reformu radnoga odnosa: 1. zakonske ustanove o kolektivnim radnim ugovorima, 2. socijalnu organizaciju poduzeća, 3. sudovanje u radnim sporovima.

1. Kolektivni ugovori.

Fašizam je zadržao osnove dosadašnjega gospodarskog sistema: pravo privatnoga vlasništva, slobodu rada, ugovora i utakmice, i naročito naglasio važnost privatne inicijative (čl. VII. Carta del Lavoro) kao najuspješnijega sredstva proizvodnje u interesu naroda, ali ne pušta pune slobode djelatnosti gospodarskim čimbenicima, kao što to čini liberalni gospodarski sistem, nego nastoji da svu gospodarsku djelatnost sredi točno reguliranim odnosima izmedju samih interesenata, a pod nadzorom države i uz njezin poticaj.

Kao najvažnije sredstvo za faktičko izjednačenje snaga kod sklapanja radnog ugovora u sistemu gospodarske slobode, drži se kolektivni ugovor, kojim organizacije radnika utanačuju s jednim poslodavcem ili udruženjem poslodavaca uslove rada i plaće za odredjene struke ili kategorije nekoga područja. Poslodavac može biti bez jednog ili više radnika, dok pojedini radnik mora uzeti rad uz bilo koje uslove; zato kod sklapanja radnog ugovora s pojedinim radnikom poslodavac nameće uslove rada i plaće kako on hoće, pogotovo kada je ponuda radne snage redovno veća od potražnje. No poslodavac ne može biti bez svih radnika. Ako svi radnici neke struke izjave, da ne će stupiti u posao osim pod odredjenim uslovima, onda oni pretstavljaju snagu, s kojom poslodavac mora računati, i kojoj mora popuštati, barem do odredjene granice, ako hoće voditi proizvodnju. Sklapanjem kolektivnih ugovora je znatno ojačan položaj radnika u odredjivanju plaće i radnih uslova, iako se ne može reći, da je u svakom slučaju posve izjednačen, jer i svi radnici zajedno se nalaze u daleko većoj ekonomskoj nuždi, da što prije stupe u uposlenje, nego što se nalaze poslodavci, da započnu s radom poduzeća. No uza sve to kolektivni ugovori podižu postepeno snagu radničke klase i dovode je sve više i do faktične jednakosti s poslodavcima kod sklapanja radnih ugovora. Zato su i radnički pokreti posvetili najveću pažnju sklapanja kolektivnih radnih ugovora. Gdje su bile radničke organizacije jake, kao n. pr. u Njemačkoj, tamo su za znatan dio radništva bili sklopljeni kolektivni ugovori.

Medjutim kolektivni ugovori, koji imadu oblik i značenje gradjanskopravnoga ugovora, t. j. koji vrijede samo za stranke, za koje su sklopljeni, odnosno za članove organizacija, koje su sklopile taj ugovor, nemaju pravog socijalnog značenja. Ovakovi kolektivni ugovori dovode do toga, da u istom poduzeću važe drugi uslovi za članove radničke organizacije, koja je sklopila kolektivni ugovor, a drugi, i to lošiji, za ostale radnike. Ova nejednakost u radnim uslovima djeluje nepovoljno i moralno i ekonomski, a u stvari za-

Digitized by Google

vodi poduzetnika, da se što prije riješi osoblja, koje je organizovano. Zato je već odavna nastala težnja, da se kolektivni ugovor oslobodi okvira privatnoga prava, te da mu se prizna javno-pravni značaj, pa da kao takav vrijedi za sve osoblje jedne struke, za koje je sklopljen od strane stručnih organizacija, bez obzira, da li su pojedini članovi tih organizacija ili ne. U tom su pravcu neka zakonodavstva pokročila naprijed. U nekim su državama u novije vrijeme doneseni zakoni, po kojima kolektivni ugovor vrijedi za sve pomoćno osoblje iste struke, za koju je sklopljen, u preduzećima, s kojima je sklopljen. Tako to odredjuje i naš novi zakon o radnjama od 5. XI. 1931. u § 209. Druga su zakonodavstva išla i dalje, pa su dopustila, da državna viast može proširiti valjanost nekoga kolektivnoga ugovora za sva poduzeća nekoga gospodarskoga područja, ako se steku za to propisani uslovi. Takove odredbe postoje n. pr. u Njemačkoj i Austriji. Ipak ni u jednoj državi liberalnoga gospodarskoga režima nije priznato kolektivnim ugovorima to značenje, da bi bezuslovno vrijedili za sve pomoćno osoblje odredjene struke i za sva poduzeća te struke na nekom području, ma da nisu članovi organizacija koja je sklopila kolektivni ugovor. Tu je fašistički režim krenuo dalje od svih drugih socijalno-reformnih pokušaja unutar liberalnoga gospodarskoga režima.

Zakonom o kolektivnim odnosima rada od 3. IV. 1926. u Italiji je odredjeno, da kolektivne ugovore mogu sklapati samo priznati sindikati poslodavaca i posloprimaca, te da tako sklopljeni ugovori vrijede za sve radnike dotične struke na području, za koje je ugovor zaključen (čl. 10.). Kolektivne ugovore mogu sklapati mjesni sindikati za mjesno područje jedne provincije ili federacije za područje više provincija ili nacionalne konfederacije za područje cijele države. Pravila sindikata višega stepena (federacije, konfederacije) mogu odrediti, da niži sindikati mogu sklapati kolektivne ugovore samo s odobrenjem viših sindikata (čl. 50. ur. od 1. VII. 1926.). Kolektivni se ugovor sklapa na odredjeno vrijeme, pod prijetnjom ništetnosti, a ako se na vrijeme ne otkaže, onda se drži obnovljenim za jednako vrijeme (čl. 53. ur. od 1. VII. 1926.). Organizacije, koje su sklopile kolektivni ugovor jamče za ispunjenje toga ugovora sa svoje strane i materijalno, a jamče i za štetu učinjenu od njihovih članova neodržanjem odredaba kolektivnoga ugovora, ako nisu upotrijebile sve disciplinarne mjere protiv takova člana. Da bi se osigurala mogućnost plaćeža otštete, imadu sindikalne organizacije ustanoviti poseban fond, u koji ulažu godišnje 10% svojih prihoda kao jamstvo za preuzete obveze.

Budući da kolektivni ugovori fašističkih sindikata kao javnopravnih korporacija obvezuju sve pripadnike odredjenje struke, za koju je kolektivni ugovor sklopljen, to imadu ti ugovori značaj pravne norme. Carta del lavoro je htjela učiniti kolektivni ugovor osnovkom uredjenja radnog odnosa[78]) u pogledu plaće, radnih uslova i socijalnih odnosa, a ujedno putem njega provesti i organizaciju rada u poduzeću u svrhu što bolje, veće i jeftinije proizvodnje. Zato u čl. IX. odredjuje: »da profesionalne orga-

[78]) »Solidarnost različitih čimbenika proizvodnje nalazi svoj konkretni izražaj u kolektivnom ugovoru, polučenim izmirenjem suprotnih interesa poslodavaca i radnika i njihovom subordinacijom višm nteresima proizvodnje« (čl. IV. C. del l.).

Digitized by Google

nizacije imaju dužnost, da urede pomoću kolektivnih ugovora, radne odnose izmedju poslodavaca i radnika, koje pretstavljaju«. Svaki kolektivni ugovor mora pod prijetnjom ništetnosti, da sadržava točne odredbe o disciplinskim odnosima, o vremenu probe, o visini i načinu plaćanja i o trajanju rada. Carta del lavoro iznosi općenita načela o tome, kako se ima ustanoviti primjerena plaća (čl. XIV.), i ako odluku in concreto prepušta sporazumu stranaka (čl. XII.); zatim postavlja načela o nedjeljnom odmoru (čl. XV.), godišnjim dopustima (čl. XVI.), otpremninama (čl. XVII.) i o bolovanjima (čl. XVIII.), koje svaki kolektivni ugovor mora uzeti u obzir.

Svaki se sklopljeni kolektivni ugovor ima dostaviti državnim vlastima radi evidencije, i to ugovori, koji su sklopljeni na području cijele države ili više provincija, imadu se dostaviti ministru korporacija, a za manja upravna područja kod nadležnih prefekata (čl. 10. zak. od 3. IV. 1926.). Ako kolektivni ugovori odgovaraju načelima Carta del lavoro, onda se imaju objaviti u službenim novinama, te od onoga vremena imaju obvezatnu snagu, a ako ne odgovoraju uskraćuje im državna vlast publikaciju, te ne stiču obvezatne snage (čl. 51. ur. od 1. VII. 1926.). Na taj način sile se poslodavci neizravno, da se drže u radnim odnosima socijalnih načela Carte del lavoro, s kojima se ima bez ukočenog zakonskog aparata provesti socijalna reforma radnog odnosa, prema prilikama i mogućnostima.

Budući da je fašizam namijenio dužnost sindikatima, da oni sami pomoću kolektivnih ugovora uredjuju radne odnose u duhu načela Carte del lavoro, tako da odgovornost za uredjenje tih odnosa ne pada na državu nego na same interesente, a država utječe na te odnose tamo, gdje drži da je shodno i da će biti uspjeha, to je fašizmu stalo, da se razvije sindikalna organizacija što jače. Režimu nije doduše do toga, da svi radnici budu učlanjeni u sindikatima, jer medju njima ima dosta i protufašističkih elemenata, nego nastoji samo oko toga, da se u svakom mjestu osnuje priznati radnički i poslodavački sindikat, koji će zastupati sve radnike i poslodavce. Time će biti stvorena osnova za izgradnju cijele korporativne organizacije fašizma, a ujedno stvorena i mogućnost, da se provede pomoću sindikata na području cijele države organizacija rada i uredjenje radnoga odnosa.

Fašizam je uspio, da u kratko vrijeme, što izravnom što neizravnom presijom uvede u sindikalnu organizaciju od prilike četvrtinu poslodavaca i oko polovicu radnika. Na taj je način stvorio u čitavoj Italiji dovoljno organa za provadjanje svoje gospodarske i socijalne politike.

Članstvo sindikata se kretalo: Poslodavci[79]) 1930.: organizovani 1,220.551, 1931.: organizovani 1,163.472, 30. VI. 1932.: organizovani 1,040.087.

Ukupni broj poslodavaca je bio 1930. oko 4,350.000 a koncem lipnja 1932. oko 4,000.000. Prema tome je bilo organizovano od prilike jedna četvrtina poslodavaca u fašističkim sindikatima.

Radnički sindikati[80]) su brojili članova: 1930.: 3,468.539, 1931.: 3,646.928, 30. VI. 1932.: 2,343.575.

[79]) Bolletino del lavoro, vol. LVIII str. 25., 1932.
[80]) Bolletino, vol. LVII. 1932., str. 45.

Digitized by Google

Broj članova radničkih sindikata se od 1932. smanjuje poglavito radi sve veće nezaposlenosti. God. 1930. je bilo svih radnika oko 6,700.000; 1931. oko 6,475.000, a 1932. oko 6,000.000. No smanjuje se i iz drugih razloga, naročito ako popušta pritisak stranke za učlanjenje u sindikate.

I ako je broj članova fašističkih radničkih sindikata u opadanju, on je još uvijek znatno veći, nego što je broj slobodno organiziranih radnika u drugim industrijskim zemljama, gdje su razvijeni slobodni radnički pokreti.[81])

Fašistički je režim nastojao, da pomoću tih organizacija donose što veći broj kolektivnih ugovora. I uistinu broj je kolektivnih ugovora u neprestanom porastu. No daleko je manji broj kolektivnih ugovora odobren od strane vlasti i objavljen, nego što ih je sklopljen. To znači, da velik broj sklopljenih ugovora nije odgovarao načelima socijalne pravednosti, iznesenim u Carta del lavoro — tako, da i ako su fašistički radnički sindikati morali popustiti pritisku poslodavaca kod sklapanja tih ugovora, ipak državna vlast radi prestiža svoje socijalne politike nije mogla odobriti te ugovore.

To vidimo iz ove tabele:[82])

Kolektivni ugovori za područje cijele države ili više pokrajina

	Sklopljeni:	Odobreni i objavljeni:
do 31. XII. 1928.	107	10
u toku 1929.	71	76
u toku 1930.	103	103
u toku 1931.	119	58
do 30. VI. 1932.	82	67
Ukupno	482	314

Kolektivni ugovori za 1 provinciju ili manja područja

	Sklopljeni:	Odobreni i objavljeni:
do 1927.	2821	132
„ 1928.	1744	365
„ 1929.	1150	962
„ 1930.	1535	1215
„ 1931.	1535	1303
„ 30. VI. 1932.	831	582
Ukupno	9616	4559

Iz ove se tabele ujedno vidi, da je sklapan daleko veći broj kolektivnih ugovora za manja upravna područja nego za veća. Radnici žele, da bi se

[81]) U Vel. Britaniji radnički su sindikati polovicom 1932. imali 3.613.000 članova od cca 13.000.000 svih posloprimaca (Bolletino, LVIII. str. 213). — U Njemačkoj je od cca 19.000.000 posloprimaca bilo koncem 1931. organizirano u socijalističkim sindikatima 4.134.000 (Bolletino LVIII. str. 216), u kršćanskim sindikatima oko 1.200.000, a u Hirsch-Dunckerovim oko 5.000.000 (Serrarens, die Revolution des Hakenkreuzes, Utrecht, str. 5). — U Francuskoj od 11.000.000 radnika ih je organizovano u komunističkim i socijalističkim te kršćanskim sindikatima ukupno oko 1.000.000.

[82]) Bolletino del lavoro, 1932, vol. LVII. str. 42.

Digitized by Google

ugovori sklapali za područje cijele države ili barem za velika gospodarska područja radi izjednačenja uslova rada i plaće, ali se poslodavci tome opiru. U industriji su gotovo sve kategorije, koje su sindikalno organizovane, vezane kolektivnim ugovorima pretežno pokrajinskoga značaja.

Broj kolektivnih ugovora sklopljen za fašističkoga režima je velik i nadmašuje neke druge zemlje, koje su prije bile u tom pogledu pred Italijom, ali nam ipak fašističke statistike ne objavljuju, za koliki broj radnika vrijede ovi kolektivni ugovori, a još manje, koliko su njima zaključeni povoljniji uslovi plaće i rada. No vidjet ćemo iz drugih statistika, da se materijalno stanje talijanskih radnika nije poboljšalo unatoč povlastica sindikata i pomnažanja kolektivnih ugovora, pa da je čitava ta armatura prilično bez sadržaja. Jedina je veća prednost tih kolektivnih ugovora u Italiji, da se materijalne i socijalne prilike radništva ujednačuju i da je položaj radnika u poduzeću čvršći, sigurniji i zaštićniji, a i to je već znatna dobit za jedan veliki dio radništva, koji su iz različitih razloga bili ispod prosječne razine plaće i radnih uslova.

2. Socijalna organizacija poduzeća. — Carta del lavoro ističe kao glavnu značajku fašističke, socijalne i gospodarske organizacije solidarnost različitih čimbenika proizvodnje (čl. IV.) i njihovu suradnju, koja stvara izmedju njih recipročnost prava i dužnosti.[83]) U čl. VI. Carta del lavoro naglašava pravnu jednakost poslodavaca i posloprimca s obzirom na opće narodne interese.[84])

Od isticanja ovih načela bi se moglo očekivati, da bi fašizam imao poduzeti neke reforme u organizaciji poduzeća, da osigura pravnu jednakost radnika s poslodavaocem i tako omogući skladnu saradnju svih proizvodnih sila, jer upravo u poduzeću samom osjeća radnik najteže prevlast kapitalističkoga poduzetnika nad sobom. U poduzeću je naime radnik podvrgnut apsolutnoj vlasti poduzetnika neposredno, pa osjeća prevlast kapitala u poduzeću jače, nego u općem području gospodarske politike. Poduzeće je središte klasnih sukoba i društvenih poremećenja. Zato, ako se želi doći do istinske saradnje radnika i poslodavaca u poduzeću, trebalo bi u poduzeću dati radnicima mogućnost ličnoga kontakta s poslodavcem, dati im uvid u tok gospodarske djelatnosti i financijskih prilika poduzeća i neko učestvovanje u naravi, kako je to bilo pokušavano sporadično već kroz više desetljeća u obliku radničkih odbora u poduzeću, a poslije rata u nekim zemljama i provedeno u obliku radioničkih vijeća. No začudo fašizam, koji sa svojim korporativnim sistemom daje radnicima daleko jači položaj — formalno posve jednaki položaj s poslodavcima — u rješavanju pitanja, koja se tiču cijele profesije ili vodjenja cijeloga narodnoga gospodarstva, nego im to daje ikoji reformni demokratski režim, ipak u predmetu organizacije poduzeća i položaja radnika u njemu fašizam zadržava stanje autokracije kapitalistič-

83) U čl. VII. C. d. l. kaže: »Saradnja proizvodnih sila stvara medjutim recipročnost prava i dužnosti. Onaj koji radi, bio tehničar, namještenik ili ručni radnik, aktivni je saradnik gospodarskoga poduzeća«.

84) »Zakonski priznate profesionalne organizacije osiguravaju pravnu jednakost poslodavaca i radnika; one bdiju nad održanjem i poboljšanjem discipline proizvodnje i rada. Korporacije tvore jedinstvenu organizaciju proizvodnih sila.«

Digitized by Google

koga poduzetnika i stanje prevlasti kapitala nad radom, kakvo je stvorio gospodarski liberalizam. U istom se čl. XII. Carta del lavoro uz izrečeno načelo saradnje ističe, da vodstvo poduzeća pripada poslodavcu, bez ikakova dodatka, da bi radnici imali kakva učešća u upravi poduzeća u svrhu ostvarenja »saradnje svih proizvodnih sila«.

Čini se, da fašizam zadržava u organizaciji poduzeća dosadašnji sistem neograničene vlasti poslodavca nad radnom snagom iz dva razloga: Ponajprije iz razloga, jer je fašistički sistem autoritaran, pa ne dopušta ni na jednom području života izražavanje volje širokih masa. On prepušta vlast poduzetniku, a nad poduzetnikom vrši država svoj nadzor, jer je poduzetnik odgovoran državi za svoj rad (čl. VII. C. d. l.). Preko poduzetnika, koji ima vlast nad radnicima, može država da kao preko svojega organa upliviše na radnike. Zatim fašizam, kao posve oportunistički politički režim, drži, da dosadašnji sistem vlasti poslodavca nad radnom snagom sa svojom jakom disciplinom i jedinstvenim vodstvom doprinosi u većoj mjeri »višim interesima proizvodnje« (čl. IV. C. d. l.)), općem nagomilavanju kapitala i po tome gospodarskoj i političkoj moći države. Čini se, da se boji, da bi učestvovanje radnika u upravi poduzeća moglo poremetiti »unitarno« vodstvo gospodarstva (čl. II. C. d. l.), koje se sve slijeva u ruke svemoćne državne vlasti.

Radi toga se fašizam, kada je došao na vlast, izrazio protiv radioničkih vijeća, koja su poslije rata bila osnivana i u Italiji. U tom je pravcu već fašistička sindikalna organizacija »Confederazione delle corporazioni sindacali« utanačila sporazum od 2. X. 1925. (accordo di Palazzo Vidoni), da se radionička vijeća raspuštaju, a njihove funkcije u slučaju individualnih sporova imaju vršiti sindikati.

Kad se kasnije, nakon reforme sindikalne organizacije zakonom od 3. IV. 1926., ponovno potaklo pitanje osnivanja radioničkih vijeća, »Comitato sindacale centrale« je početkom 1929. donio rezoluciju, koja je potekla od Mussolinija, kojom se defenitivno zabranjuje osnivanje radioničkih vijeća, a rješavanje ličnih sporova izmedju poslodavaca i radnika prepušta sindikalnim odborima. Kod rješavanja konkretnog spora ne smiju sudjelovati u radu toga odbora lica iz dotičnoga poduzeća.

Kako vidimo, fašizam u naosjetljivijem pitanju radnog odnosa u organizaciji poduzeća, ne donosi nikakove reforme ni poboljšanja usprkos teorijskog isticanja načela saradnje, te što više ne dopušta ni one institucije, koje su se uvele u poduzeće po snazi potrebe i dobre volje poslodavaca i radnika za medjusobnu saradnju i mir u poduzeću, kao što su radnički odbori ili radionička vijeća. Budući da fašizam ne provodi socijalne reforme u organizaciji poduzeća i ne osigurava faktične jednakopravnosti radnika i poslodavca u radnom odnosu samom, to cijela dalja zgrada korporativnog sistema nema pravoga temelja za provadjanje opće jednakopravnosti rada i kapitala. Nezadovoljstvo radnika sa svojim podredjenim položajem u poduzeću unosit će poremetnju u cjelokupnu gospodarsku organizaciju i društveni život, pa makar koliko se u javnopravnim odnosima izjednačavao položaj rada s položajem kapitala.

3. Radnički sporovi. — Fašizam želi ukloniti iz društvenoga života klasnu borbu, koja remeti društveni mir, politički red i redovni tok privrede, i na taj način slabi snagu naroda i moć države. Od sredstava borbe

Digitized by Google

u društvenom i gospodarskom životu najoštrija su sredstva: štrajk sa strane radnika i isključenje sa strane poslodavaca. Štrajk je vrlo teško sredstvo klasne borbe, jer radnici za vrijeme štrajka gube nadnice, a proizvodnja stoji, pa je time narodni dohodak znatno smanjen.

U Italiji su štrajkovi bili već prije rata vrlo česti, što nije bilo ni čudo, jer su radnici, dok je industrija bila još u povojima — stupivši u socijalističku organizaciju — naučili voditi štrajkovnu borbu prema iskušanim metodama u drugim zemljama. U trogodištu prije rata od 1911. do 1913. bilo je u Italiji štrajkova, računajući jedan dan štrajka na 1 radnika:[85])

	štrajkovi: dana — radnika		
god.	u poljoprivredi	u industriji	ukupno
1911.	1,863.564	247.708	4,341.272
1912.	921.217	1,968.198	2,889.415
1913.	703.396	3,839.240	4,542.636

Iza rata su štrajkovi u Italiji silno porasli, jer su se vodili većim dijelom iz političkih razloga kao strateško razvijanje sila radi iniciranja revolucije. Dani štrajka su porasli

god.	u poljoprivredi	u industriji	ukupno
1919.	3,436.829	18,887.917	22,324.746
1920.	14,170.961	16,398.227	30,569.188

No već u 1921. god. opali su štrajkovi radi represija sa strane fašista:

	štrajkovi: dana — radnika		
god.	u poljoprivredi	u industriji	ukupno
1921.	407.393	7,772.870	8,180.263

Očito je, da toliki broj broj dana obustave rada pretstavlja golemi gubitak u narodnoj privredi. Taj se gubitak povećava s isključenjima, koja su učinjena od strane poslodavaca, više ili manje prikriveno, ali zato ipak u velikom broju. Fašizam je presjekao gordijski čvor ovoga problema klasne borbe, zabranivši jednostavno i štrajkove i isključenja uz sankciju teških novčanih kazna i lišenja slobode.[86]) Poslodavci, koji bez opravdana razloga i jedino u cilju, da poluče promjenu radnih uslova obustave rad u svojem poduzećima, bit će kažnjeni globom od 10.000 do 100.000 Lira. Poslopriml, koji sporazumno u broju od 3 ili više napuste posao ili smetaju redoviti tok posla, da bi na taj način polučili druge uslove rada, kažnjavaju se globom od Lira 100 do Lira 1000. Teže se kažnjavaju, i to zatvorom, štrajkaši u državnoj upravi ili poduzećima, koja pripadaju državi ili javnim tijelima, a služe javnoj svrsi, zatim vodje i organizatori i poticatelji štrajka. Kazna

[85]) Podaci ministarstva narodnoga gospodarstva u publikaciji »Conflitti del lavoro nel decennio 1914 a 1923.« Roma 1924

[86]) Čl. 18 zak. od 3. IV. 1926.

Digitized by Google

može iznositi lišenje slobode od 1 mjeseca pa do 7 godina, prema težini slučajeva i pogibelji za javne interese.

Medjutim i fašizam vidi, da su u odnosu rada i kapitala kolektivni sukobi i sporovi neizbježivi. No fašizam ne će da prepušta rješavanje tih sporova izravno samim strankama pomoću samosile, kao što ni država već odavna ne dopušta ni rješavanje individualnih sporova strankama njihovom vlastitom snagom. Te kolektivne sporove i sukobe hoće fašizam riješiti meritorno redovitim sudskim putem, sudskom presudom na osnovu zakona i pravičnosti. U klasnoj borbi, kod štrajka i isključenja, pobjedjuje onaj, koji je jači, a ne onaj, koji ima više prava, a u arbitražnom postupku, koji se inače mnogo ističe kao sredstvo mirnoga rješnja kolektivnih sporova iz radnih odnosa, ne ostvaruje se puno pravo stranaka, jer se traži uvijek neko srednje rješenje, kod kojega svaka stranka pušta nešto od svojih zahtjeva, pa i ona, koja se nalazi u potpunom pravu — tako, da se stvara kompromis, kojim se sukob rješava samo privremeno, uslijed čega arbitražno rješenje nije ništa drugo nego primirje i jedna etapa u daljoj borbi. Fašizam misli, da će redovni sudovi mnogo ispravnije riješiti kolektivne sukobe, jer će oni ustanoviti objektivno stanje stvari i izreći pravednu presudu, bez obzira na jakost i moć koje stranke, kao što to rade i u individualnim privatno-pravnim sporovima, a državna vlast će svojom izvršnom silom tu presudu izvršiti u slučaju potrebe i prinudnim mjerama.

Radi rješavanja onih kolektivnih sporova, koji nastaju kod primjene kolektivnih ugovora ili drugih postojećih odredaba (čl. 13. D. giur.) o uredjenju radnih odnosa, ili koji nastaju uslijed zahtjeva za izmjenom radnih uslova, ustanovljeni su zakonom od 3. IV. 1926. t. zv. r a d n i s u d o v i (m a g i s t r a t u r a d e l l a v o r o) u okviru apelacionih sudova, kao posebna sekcija apelacionoga suda. Taj radni sud sastoji od tri profesionalna suca i dva prisjednika, vještaka u gospodarskim pitanjima, koji su pozvani za svaki pojedini spor od strane pretsjedatelja radnoga suda sa liste, koju sastavlja pretsjednik apelacionoga suda prema prijedlogu pokrajinskih gospodarskih vijeća (čl. 14. D. giur.). Laički prisjednici imadu da služe kao stručnjaci u gospodarskim i organizatornim pitanjima.

Stranke u postupku mogu biti samo priznati sindikati, poslodavački i radnički, a kao treća stranka, koja zastupa u rješavanju kolektivnog radnog spora opće javne gospodarske i političke interese, jest državni odvjetnik (čl. 68. uredbe od 1. VII. 1296.).

Ako se radi o sporu, koji je nastao radi p r i m j e n e p o s t o j e ć e g a t a r i f n o g u g o v o r a, ima sud da izreče presudu prema z a k o n s k i m p r o p i s i m a, a ako se radi o tome, da se odrede n o v i u s l o v i r a d a i p l a ć e, sud ima da donese presudu po p r a v i č n o s t i, ex aequo et bono, dovodeći u sklad interese radnika s interesima poslodavca, pazeći kod toga u svakom slučaju na više interese proizvodnje (čl. 16. D. giur.). Ova je djelatnost radnog suda vrlo važna. O n a o m o g u ć u j e p r o m j e n u r a d n i h u s l o v a, kada ti odgovaraju zahtjevima pravičnosti. Ako ne može doći do zaključenja tarifnog ugovora radi upornosti jedne stranke, ili ako su se u postojećem stanju, uredjenom tarifnim ugovorom, promjenile prilike, a tarifni je ugovor zaključen na duže vrijeme, tada je tu spor, koji se inače rješava borbom, štrajkom ili isključenjem. Kako fašizam ne dopušta te borbe, to

Digitized by Google

daje sudu nadležnost, da riješi taj spor i odluči, kakovi imadu biti uslovi rada i plaće u dotičnoj vrsti poduzeća, a ta presuda ima onda značaj tarifnog ugovora (čl. 71. i 72. i 87. ur. od 1. VII. 1926.). Na taj način sud dobiva normirajuću funkciju, analogno zakonskoj.

Radi izricanja takove presude sud ima pravo uvida u čitavo gospodarsko i trgovačko poslovanje poduzeća, pa tako vrši ujedno i neki nadzor nad poduzećima. No radni sud ima iznad svega da vodi računa o višim interesima proizvodnje. To znači, i ako ima nastojati, da svojom presudom odredi što bolje stanje radnika i pravednu plaću, da mora uvijek imati pred očima, koliko će se odredjenim prilikama povećati ukupna proizvodnja. Ovom potonjom odredbom je znatno skučena socijalno-reformna djelatnost radnoga suda, jer će poduzetnici lako dokazivati, da će moći proizvoditi više i jeftinije, ako bude radno vrijeme duže i plaće niže. Da ne bi radni sud pustio s vida opće interese proizvodnje, postavljen je na raspravi kod suda kao zastupnik općih državnih interesa državni odvjetnik s vrlo opsežnim pravima u postupku, a naročito mu je pravo, da ima na raspravi zaključnu riječ.

Sve su ove odredbe važan novum u rješavanju sukoba i sporova u radnim odnosima. Rješavanje kolektivnih sporova mirnim putem ima veliko značenje za uredjenje društvenih odnosa. No postavljaju se pitanja: 1. da li redovni gradjanski sudovi imaju dovoljno spreme i sposobnosti, da rješavaju teška gospodarska pitanja; 2. da li oni mogu donositi odluke slobodno i nezavisno bez izravnoga ili neizravnoga pritiska bilo koje strane.

Što se tiče stručne spreme i poznavanja gospodarskih pitanja, nema sumnje, da suci koji nisu upoznati sa gospodarskom organizacijom i gospodarskim životom, socijalnim prilikama i potrebama, ne mogu rješavati samo svojom formalističkom juristićkom spremom teška gospodarska i socijalna pitanja i odlučivati meritorno o toku zamršenoga gospodarskoga života. Istina, sudovi rješavaju već i onako gospodarske i trgovačke privatne sporove, ali ih oni rješavaju samo s formalne strane, a u meritumu se upiru na mišljenje vještaja i stručnjaka. Redovni bi sudovi bili dorasli toj socijalno-ekonomskoj funkciji samo onda, ako bi suci stekli dovoljno spreme teorijske i praktične u poznavanju socijalnih i gospodarskih pitanja pored svoje juristićke obrazovanosti i ako bi se interesovani upravo specijalizirali u tim pitanjima.

Dakako, da je najvažniji uslov valjanog sudovanja nezavisnost sudaca u sudjenju. U Italiji je pod fašističkim režimom oduzeta sucima jedno važno jamstvo sudačke nezavisnosti: nepremjestivost sudaca. Osim toga postoji pogibao za nepristranost kod sudjenja i u odredbi zakona, da listu prisjednika sastavlja pretsjednik apelacionoga suda, pa je moguće i kod toga podleći različitim uplivima, pogotovo u jakom svemoćnom političkom režimu, kao što je fašistički, u kojem se kod primjene svake odredbe prosudjuje u prvom redu stranačka pripadnost. Institucija radnog suda za rješavanje sukoba i sporova iz radnih odnosa obaveznom sudskom presudom ima velike prednosti za sredjenje društvenih odnosa, ali je preduslov za uspješno ispunjenje te zadaće, da suci steknu dovoljnu stručnu spremu u socijalnim i gospodarskim pitanjima, zatim socijalno-etički odgoj i garancije za objektivnost i nezavisnost u sudovanju.

Digitized by Google

V. RADNE I ŽIVOTNE PRILIKE RADNIKA.

1. Plaće radnika. — Fašizam nema pretenzije, da u pitanju razdiobe dobara izvede velike reforme. On je daleko od toga, da za radnika svojata sav prihod proizvodnje, kao socijalizam, a ne bavi se ni istraživanjem, koji bi dio prihoda poduzeća imao otpasti na radnika kao primjerena naplata za rad uz primjerenu adekvatnu remuneraciju čimbenika kapitala. Za fašizam je u gospodarstvu najvažnije pitanje povećanje proizvodnje i gospodarskih dobara uopće (čl. XI. C. d. l.), koje doprinosi snazi naroda i moći države.[87]) Zato fašizam traži takav sistem naplate rada, koji će omogućiti radniku normalnu egzistenciju, a da ne oslabi nagomilavanja kapitala i elana kapitalista za vodjenje poduzeća.

Carta del lavoro u čl. XII. postavlja načela o odredjivanju nadnice. Plaća radnikova mora biti takova i tolika, da udovoljava »normalnim potrebama života radnika, mogućnostima proizvodnje i rentabilitetu rada«. Visina se nadnice ima utvrditi slobodnim sporazumom stranaka, po mogućnosti putem kolektivnog ugovora. To je u ostalom isti sistem formiranja nadnice, koji postoji i u liberalnom gospodarskom režimu. Jedina nijansa, koja ima reformno obilježje, jeste, da bi se imao osigurati s obzirom »na normalne potrebe života« neki minimum nadnice, ali i taj je neodredjen, jer se ima tek ugovorom odrediti. Forsiranje kolektivnih ugovora i nadzor vlasti prigodom evidentiranja i objavljivanja kolektivnih ugovora može imati svakako povoljan učinak na podizanje nadnica, ali samo onda, ako bi državna vlast djelovala u tom pravcu.

Uistinu nije fašizam sa svojim sistemom ništa poboljšao materijalno stanje radnika. I ako fašistički režim ističe, da je znatno podigao poljoprivredu i industriju te poboljšao financije zemlje, ipak je značajno, da su plaće radnika za fašističkoga režima u stalnom opadanju, a naročito od god. 1927., otkada započima »socijalna organizacija fašizma«. Doduše valja uzeti u obzir, da 1927. god. zahvaća Italiju sve više opća privredna kriza. Radničke plaće su počele opadati u Italiji već 1922. god. Do 1924. god. pale su radničke nadnice za kojih 20—30%.[88]) God. 1927. smanjene su po službenoj odredbi nadnice za daljih 10—20% radi asaniranja državnih financija i učvršćivanja visine tečaja lire. Od 1927. do 1931. god. pale su radničke plaće prosječno za daljih 20—25%.

Ukupni se iznos radničkih plaća u Italiji kretao od 1927. do konca 1931. god.[89]):

god.	ukupna plaća u L.	srednja god. zarada radnika u L.
1927.	5.,162,411.274.—	4.242.—
1928.	5.,609,466.748.—	3.929.—

[87]) Rečeno je, da je korporacija ustanovljena u cilju razvoja bogatstva, političke moći i dobrostanja talijanskoga naroda. Politička moć stvara bogatstvo, a bogatstvo jača, sa svoje strane, političku moć.« Govor Mussolinija na sjednici N. V. K. od 13. XI. 1933. (V. A. Assante, Dal sindicato alla corporazione, Napoli, Morano 1934, str. 212).

[88]) Gualtieri: Il fascismo, Torino 1925, str. 118 i sl.

[89]) Bolletino del lavoro 1932 vol. LVII. str. 662.

Digitized by Google

1929.	7.,251,217.105.—	3.835.—
1930.	7.,431,790.735.—	3.811.—
1931.	6.,741,754.730.—	3.515.—

Dnevna srednja zarada radnika je opadala[90]) 1927.: 20.20 L., 1928.: 18.71 L., 1929.: 18.26 L., 1930.: 18.15 L., 1931.: 16.74 L.

U industriji opadaju plaće od 1930. upravo rapidno:

Srednje plaće po satu iznose[91]): siječanj 1930.: 2.02 L., siječanj 1931.: 1.87 L., prosinac 1931.: 1.78 L., lipanj 1932.: 1.75 L.

Skalu opadanja radničkih plaća od 1928. dalje pokazuje nam index kod kojega je osnovka 100 uzeta za srpanj 1928. do lipnja 1929.: siječanj 1930.: 101.50 L., siječanj 1931.: 95.53 L., prosinac 1931.: 89.49 L., travanj 1932.: 86.98 L.

Istina opadali su i troškovi života (hrane) u razdoblju od 1927. pa dalje. Ako uzmemo za indeks troškova osnovku 100 u god. 1914., onda se taj indeks kretao[92]): 1914.: 100.0 L., 1921.: 416.8 L., 1927.: 472.4 L., 1928.: 437.8 L., 1929.: 445.6 L., 1930.: 430.0 L., 1931.: 388.7 L.

Kako se iz ovoga pregleda vidi, i ako su doduše troškovi života opadali, ipak su radničke plaće opadale u mnogo većem omjeru, pa je time i r e a l n a n a d n i c a r a d n i k a b i l a z n a t n o s m a n j e n a. Kod toga valja uvažiti, da su radničke nadnice u Italiji spadale u najniže u Evropi. One su bile još prije fašističkoga režima prosječno za 30% niže od nadnica njemačkoga radnika, a 60% niže od nadnica engleskoga radnika.[93])

Kako fašistički režim sa svojom socijalnom organizacijom nije podigao nadnice na viši niveau, premda je pod njim porasla industrija i kvantitativno i kvalitativno i povećao se rentabilitet poduzeća, onda znači, da je taj porast »gospodarske snage talijanskoga naroda« i moći fašističke države nastao samo uz žrtve radnoga pučanstva.

2. N e u p o s l e n o s t. — Fašizam sa ovim svojim nastojanjem oko podizanja gospodarske moći Italije nije mogao zaustaviti vala svjetske privredne krize i u Italiji, a ni posljedice te krize — velike neuposlenosti. Što više, fašizam nije poduzeo nikakovih socijalno-reformnih mjera za smanjenje nezaposlenosti, osim javnih i strateških radova. Italija je kao siromašna zemlja, sa slabo razvijenom industrijom, velikim brojem velikih posjeda i velikim brojem pučanstva, koje nije imalo nikakove imovine, uvijek imala znatan broj neuposlenih, redovno po koju stotinu tisuća. Medjutim od 1927. godine dalje neuposlenost raste u Italiji brzo, a od 1930. god. upravo katastrofalno.

Prema službenoj statistici bilo je[94]) u Italiji potpuno neuposlenih od 1921. do 1932. god. prosječno godišnje:

1921.: 445.530; 1922.: 407.364; 1923.: 246.396; 1924.: 164.853; 1925.:

---

90) Statistika sabrana od organa radničkog osiguranja kod unesrećenih radnika. — Bolletino del lavoro 1932. vol. LVII. str. 667.

91) Bolletino 1932 op. cit. str. 24.

92) Bolletino 1932. vol. LVII. str. 24; vol. LVIII. str. 515.

93) Dr. W. M ü l l e r: Der Faschismus als soziale Wirtschaftsmacht, Berlin 1928. Springer. str. 9.

94) Bolletino del lavoro 1932. vol. LVII. str. 196.

Digitized by Google

110.298; 1926.: 113.901; 1927.: 278.484; 1928.: 324.422; 1929.: 300.787; 1930.: 425.437; 1931.: 734.454.

U veljači je 1932. god. bilo neuposlenih 1,147.945, od toga 903.709 muških i 244.236 ženskih radnika, a u listopadu 1932. neuposlenih 1,038.757.

Najteže su pogodjene neuposlenošću neke industrijske grane, tako n. pr. industrije, koje rade s rudama i izvode gradjevne i hidrauličke konstrukcije (31. prosinca 1931.: 303.497 neuposlenih radnika), zatim u poljoprivredi je bilo 1931. god. 236.643 neuposlenih, kod tekstilne industrije 128.401 neuposlenih radnika.[95])

Ako uzmemo u obzir, da je broj svih radnika iznosio 1931. god. oko 6.5 milijuna, onda slijedi, da je oko jedna šestina svih radnika u Italiji potpuno neuposlenih. Kod 6.501 poduzeća, koja obasižu 24 najvažnije industrijske grane u Italiji, postotak je uposlenja u Italiji opadao od 1926. godine ovako[96]): 1926.: 100%, 1930.: 84.9%, 1931.: 74.2%, u svibnju 1932.: 65.4%. Otprilike za jednu trećinu.

Osim toga znatan broj radnika radi skraćenim radnim vremenom, bilo dnevno bilo tjedno po turnusu.

Kod pomenutih 24 industrijskih grana radilo je skraćenim radnim vremenom[97]) % radnika: 1929.: 8.9%, 1930.: 25.8%, 1931.: 24.2%. U mnogim pojedinim industrijama radilo je skraćenim radnim vremenom i preko 30% radnika.

Istina velika nezaposlenost vlada i u drugim industrijskim zemljama, ali u Italiji ne samo da nije ništa manja, nego je razmjerno i veća nego u nekim drugim industrijskim zemljama, kao n. pr. u Francuskoj.

Prema tome fašistički režim, i ako hoće da se podiči sa svojim velikim uspjesima na gospodarskom polju, koji bi imali biti posljedica fašističke gospodarske i socijalne organizacije, ne može da pokaže takove uspjehe na području materijalnoga stanja radničke klase, jer ne samo da se materijalno stanje radnika nije pod fašističkim režimom poboljšalo, nego se i apsolutno i relativno pogoršalo. Radničke su plaće znatno pale, a neuposlenost silno porasla. Te okolnosti dokazuju, da fašizam sa svojom socijalnom organizacijom nije rješavao jezgru socijalnog problema, nego samo preoblikovao vanjske oblike i strukturu socijalne konstitucije, a sve to samo u političke svrhe — radi održanja i ojačanja svoje vlasti nad svim snagama naroda!

VI. FAŠIZAM I SOCIJALNA REFORMA.

1. Fašizam i kapitalizam. — Mnogi drže fašizam običnim instrumentom kapitalizma u borbi protiv nabujalih socijalnih pokreta, koji traže izmjenu gospodarskoga sistema. To mišljenje izvode iz okolnosti, što je fašizam počevši od 1920. god. s jedne strane žestoko pobijao revolucionarni socijalizam, a i radikalni socijalno-reformni kršćanski pokret talijanskih popolara, i uništio silom sve njihove organizacije i političke, sindikalne, zadružno-gospodarske i kulturne, a s druge strane nasuprot pomaže gospodarsku djelatnost, koja ide u korist kapitalista, podredjujući soci-

95) Bolletino 1932, vol. LVII, str. 210.
96) Bolletino 1932.
97) Bolletino 1932, vol. LVII. str. 196.

Digitized by Google

jalne interese radničke klase općim interesima nacionalne proizvodnje i što većega nagomilavanja kapitala. Držimo, da ovo mišljenje ne će biti posve točno.

Fašizam je, istina, načelno priznao kapitalistički sistem priznajući načelo privatnoga vlasništva i uzimajući privatnu inicijativu kao »najuspješnije i najkorisnije sredstvo narodnih interesa« (Carta del lavoro, čl. VII.), a u praksi je stvorio uslove za učvršćivanje kapitalističkoga sistema. Uveo je mir i red u poduzećima, zabranivši štrajkove i isključenja, proveo je sigurnost u javnom i gospodarskom životu, zabranivši svako socijalno i političko kretanje (kao skupštine, povorke, proteste, demonstracije), koje bi utjecalo na izmjenu postojećega gospodarskoga stanja ili išlo za poboljšanjem plaća ili radnih uslova. Time je dana mogućnost za miran rad kapitalističke privrede, koja može iz svojega kalkila brisati sve stavke gubitka radi obustave rada ili oštećenja. Fašizam je, što više, razvio i vrlo živu gospodarsku politiku te je državnim sredstvima unapredjivao industriju, poljoprivredu, novčarstvo i saobraćajna sredstva, nastojeći oko što bolje njihove organizacije i pomažući ih financijski, a cijeloj svojoj nacionalnoj privredi pružio je jaku zaštitu od utakmice izvana odlučnim carinskim mjerama i trgovinskim ugovorima. Na taj je način ojačala talijanska narodna privreda, a s njome i kapitalizam kao sistem, na kojem ona počiva.

Iako je sve to tako, ipak držimo, da se fašizam ne može shvatiti samo kao instrumenat kapitalizma za održanje i ojačanje njegova gospodarstva. Fašizmu je naime glavni cilj ostvarenje jake, moćne i bogate države, jer je fašizam prije svega politički pokret s političkim ciljevima. On je morao razviti i socijalni i gospodarski program, kojima je dan sadržaj njegovoj političkoj strukturi, jer je u današnjoj državi gospodarstvo usko vezano s državnom politikom. No njemu je ipak socijalni i gospodarski program od drugotne važnosti i posve podredjen političkomu cilju. Otkad se fašizam opredijelio za nacionalističku politiku, nastojao je taj svoj smjer opravdati i nacionalističkom ideologijom. Mora se priznati, da je tu ideologiju, zastupao uvijek dosljedno. Za socijalno uredjenje fašističke države preuzeo je fašizam mnogo ideja iz socijalističkoga programa, a preuzeo je i mnoge uredbe iz socijalističke organizacije, naročito sindikalni sistem. Medjutim pobijao je socijalizam radi njegova cijepanja narodne cjeline širenjem klasne borbe, radi njegovih revolucionarnih težnja, uperenih protiv države, i radi njegova internacionalnog značaja, koji može biti na štetu talijanskomu narodu i državi, a faktično pobijao ga je i radi toga, što kao stranka nije dopuštao, da se ikoji drugi pokret održi ili ustali. No i ako je iz ovih nacionalno-političkih razloga pogodovao kapitalističkom sistemu, ipak nije pustio kapitalizmu posve slobodne ruke.

Fašizam je doduše priznao gospodarska načela o privatnom vlasništvu i privatnoj inicijativi, koja utvrdjuju kapitalistički sistem, ali on odmah naglašava, da vlasništvo ima socijalnu funkciju i da pušta privatnu inicijativu samo zato, jer ona najviše pogoduje što većoj proizvodnji u općem narodnom interesu, pa vlasnicima privatnih poduzeća nameće odgovornost državi za dobru upravu poduzeća. To znači, da fašistička država podvrgava pod svoju vlast i kapitalističku klasu, a pruža joj zaštitu nasuprot zahtjeva radničke klase samo zato, jer time osigurava što

Digitized by Google

veću proizvodnju i što veću gospodarsku moć. Fašistička država pogoduje sada kapitalizam kao ekonomsku osnovku ojačanja i snage države, ali ga upravo zato stavlja pod svoj nadzor i upravu te na taj način ostvaruje dobrim djelom zapravo državni kapitalizam. Stoga bi bilo umjesnije reći, da je kapitalizam sada sredstvo fašizma za održanje i ojačanje fašističkoga političkog sistema, a ne da je fašizam sredstvo kapitalizma.

Liberalna buržoazija, pravo reći, nije zanesena političkim režimom fašizma, koji oduzima svaku slobodu, ali ga trpi, a i pomaže, jer u tom sistemu dobro uspijeva, a drži da nakon pada fašizma može očekivati samo boljševizam.[98]) Iz straha pred boljševizmom ne buni se protiv fašizma, jer se fašizam općenito smatra, radi uspjele likvidacije socijalizma, najboljom branom protiv socijalizma.

No iz toga stanja ne može se povući zaključak, da je fašizam bezuslovno vezan na kapitalizam. Fašizam je uništio organizovane kadere radničke klase tako, da ima pred sobom odnosno pod sobom samo neorganizovanu radničku masu, koja vlada svojim umjetno konstituiranim radničkim sindikatima i učvršćenim kapitalističkim sistemom. Medjutim i neorganizovane mase mogu biti opasne, kada nezadovoljstvo zauzme velik mah, a i vlastiti kaderi mogu dati izražaja svojemu nezadovoljstvu, ako nisu udovoljeni materijalni interesi, te onda mogu pokolebati položaj fašizma. Ako dodje do toga, vjerojatno će fašizam — da bi se održao — upotrijebiti svoju svemoćnu državnu vlast u korist proletarijata i iz državnoga kapitalizma prijeći u — državni socijalizam. Raspravljanja u posljednje vrijeme u »Narodnom vijeću korporacija« pokazuju, da je klica te tendencije već nikla. No, pokraj sve dosadašnje fašističke prakse ima ipak osnova nadati se, da će predstavnici korporativne ideje nastojati, da fašističke korporativne institucije rade za ostvarenje pravoga korporativnoga načela, koje bi imalo dovesti do jednoga posebnoga gospodarskoga sistema, koji ne bi bio ni kapitalistički ni socijalistički.

2. Fašistički korporativizam i novi društveni red. — Pitamo se na koncu: je li fašizam riješava odnos rada i kapitala i je li daje osnovku jednoga novoga društvenoga poretka?

Predstavnici fašizma tvrde, da fašizam svojim korporativnim načelom preinačuje sadašnji društveni i gospodarski sistem i stvara temelje jednoga boljega, skladnijega i pravičnijega društvenoga reda. Tu svoju reformnu djelatnost da provodi i u materijalnim odnosima rada i kapitala i u socijalnim odnosima radničke i kapitalističke klase.

a) Odnos rada i kapitala rješava tako, što radnicima daje i osigurava ne samo pravnu nego i faktičnu jednakost u radnom odnosu. Rad dobiva svoju etičku vrijednost, jer je za sve proglašen kao socijalna dužnost (C. d. l. čl. II.). Radnik za svoj rad mora dobiti pravednu plaću, koju ustanovljuju sindikalne organizacije, kao dva jednakopravna i jednako moćna čimbenika, kolektivnim ugovorom, a u slučaju spora nezainteresovani državni sudovi. Osim toga pružena je radu jaka zaštita u posebnom zaštitnom zakonodavstvu. Na taj način fašističko-korporativno gospodarstvo — kako

98) Dr. Borkenau: Zur Soziologie des Fachismus, Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik, 68 Bd. 5 H. 1934 str 545.

Digitized by Google

kaže Borfolotto — izjednačuje rad i kapital, dok u liberalnom gospodarstvu ima prevlast kapital, a u marksističkom rad.[99])

b) U društvenom i državnom pogledu fašizam uklanja suprotnosti klase i klasnu borbu vežući sve društvene slojeve snagom državnog autoriteta na složan rad u interesu narodne cjeline. Dosadašnje se individualističko raspadnuto društvo organizira u jednu jaku cjelinu, u kojoj pojedinac ima drugo značenje i drugu funkciju nego do sada. Pojedinac se promatra u funkciji proizvodioca. Kao proizvodilac se udružuje radi svojih profesionalnih interesa u profesionalni sindikat, koji pretstavlja gospodarski čimbenik, a unitarističku organizaciju proizvodilaca provodi državni organ korporacije, dok država kao suvereni čimbenik, sintetizira proizvodne sile i organizacije.[100])

Korporativna nauka priznaje vrijednost svih proizvodnih elemenata društvenoga života i ustanovljuje državno pravo, koje odredjuje svakomu individuumu i organizaciji odgovarajući udio u proizvodnji.[101]) To je sistem osnovan na socijalnoj pravednosti, vodjen autoritetom državne vlasti na putu reda i društvenog mira, za ostvarenje opće dobrobiti cijele narodne zajednice, obilježen sa tri načela: red, autoritet i pravednost. Taj sistem — izvode teoretici fašizma — sadržaje značajnu promjenu sadašnjega socijalnoga stanja i predstavlja novi društveni red korporativnog sistema.

Ne može se poreći značenje i vrijednost načelima, iznesenim od strane fašizma, o izjednačenju rada i kapitala i o podizanju etičke vrijednosti rada kao ni načelu ostvarenja društvene solidarnosti u jedinstvenoj narodnoj cjelini uz sudjelovanje državne vlasti vršenjem njezine socijalne funkcije, no ipak imade više prigovora konkretnom sistemu socijalne i gospodarske, zamišljenom i provodjenom od fašizma. Ti se prigovori odnose naročito: 1) na pretjerani autoritatizam u cjelokupnom socijalnom i gospodarskom životu, 2. na klasnu podijeljenost u sindikalno-korporacijsku organizaciju, 3) na materijalno uredjenje radnog odnosa.

1. Fašističkim autoritarnim sistemom suviše se ograničuje lična i društvena sloboda; na taj se način slabi lična inicijativa u društvenoj djelatnosti i u gospodarskom radu te umanjuje moralni osjećaj odgovornosti svakoga pojedinca u radu. Nesnosna birokracija, uvedena u svrhu kontrole svakoga pojedinca, svake institucije, svakoga i najmanjega pokreta u društvenom i gospodarskom, a pogotovo u političkom životu, ubija svaki polet i slabi moralnu snagu svih državljana, a time oduzima osnovku napretku i zadovoljstvu gradjana i skladnom životu svih članova društvene zajednice. Jednako ograničenje slobode za sve klase je na veću štetu slabije klase nego jače, jer slabije klase mogu da poboljšaju svoj položaj, ako iznesu na javu sva zla, koja trpe od jače klase, i pokrenu pitanje svoje zaštite.[102])

2. Sindikalno-korporacijska organizacija fašističkoga sistema sadržava klasnu podijeljenost, a klasna se borba, koja je posljedica klasne podjeljenosti, prigušuje silom. Korporativizam, po organskoj koncepciji, misli ukloniti klasne suprotnosti organizacijom staleža, koji

---

99) Bortolotto, op. cit. str. 227.
100) V. Bortolotto, op. cit. str. 223 i 229.
101) Bortolotto, ib. str. 227.
102) Rignano, Democrazia e fascismo, Milano 1924, str. 110.

Digitized by Google

će slobodno funkcionirati i samostalno se upravljati. Fašistički pak korporativni sistem ne razvija uopće ideju profesionalnih staleža, a t. zv. korporacije nisu korporacije t. j. jurističke osobe s autonomijom i samoupravom, nego puki državni organi, sredstva apsolutne totalitarne državne vlasti za kontrolu i discipliniranje svih socijalnih elemenata i gospodarskih sila.

3. Odnos rada i kapitala u fašističkom korporativnom sistemu nije stvarno riješen. Ostao je kapitalistički sistem sa gotovo svim svojim pogubnim posljedicama u materijalnom i socijalnom sistemu. Materijalno se stanje radnika nije poboljšalo, nesigurnost radnikove egzistencije se još i povećala, a u organizaciji poduzeća ostao je radnik isto tako podvrgnut vlasti kapitalističkoga poduzetnika kao što i do sada. U tom pogledu nema nikakove reforme osim nekih deklaracija o ravnopravnosti i saradnji radnika i poslodavaca.

No valja uvažiti, da je taj sistem ojačao položaj radničke klase u socijalnoj organizaciji, koliko je javnopravnoga značaja, time, što je u korporacijama, u »Narodnom vijeću korporacija«, pa i kod prijedloga kandidata za skupštinu izjednačio položaj radnika s poslodavcima, dok ni u demokratskim režimima, u kojima su radnici sve više prodirali u politički život, nisu radnici mogli da izvojšte jednak položaj s poslodavcima na forumima, koji rješavaju njihova pitanja. Isto je tako ojačan polažaj radnika i kod sklapanja radnih ugovora kolektivnim putem, jer se na taj način za sve radnike utvrdjuju jednaki uslovi plaće i rada, no sa svim tim visina plaće nije postignuta. Poboljšano je i radno zakodavstvo u mnogom pravcu nastojanjem fašističkoga režima za proširenjem zaštite radnika.

No sve te poboljšice socijalnoga stanja radnika, uza svu formalnu konstrukciju fašističkoga korporativnog sistema, ne znače još neku odlučnu socijalnu reformu. Prave socijalne reforme nema bez temeljite gospodarske reforme. Fašizam pak nije proveo nikakove gospodarske reforme ni u predmet vlasništva ni u odnosu rada i kapitala. Ako fašistički korporativizam u istinu želi, da ostvari jedan novi socijalno-gospodarski sistem, koji bi bio izmedju kapitalizma i socijalizma, onda mora zaći i u reformu privatnoga vlasništva i najamnoga radnog odnosa, kako u socijalnom tako i u materijalnom pogledu. Zaoštrene današnje socijalne prilike ne dopuštaju više krzmanja. Socijalne se reforma ne može sastojati samo u isticanju nekih općih načela, nego u provodjenju jednoga novoga društvenoga reda ili barem u značajnoj promjeni postojećega. Fašizam pak ne pokazuje do danas nikakove tendencije za provodjenje reforme gospodarskih odnosa, a prema tome ni za provodjenje značajne socijalne reforme. Cijela korporativna konstrukcija njegove socijalne organizacije služi do danas u glavnom učvršćenju političkoga fašističkoga sistema.

No značenje je fašističkoga korporativnoga sistema ipak u tome, što je ponovno pokrenuo korporativnu ideju, pa ako je on i ne razvija posve dosljedno ili ne primjenjuje idealno, ipak daje poticaj, da se s njome računa u današnjem državnom životu kao s jednim rješenjem socijalnoga problema, koje se može provesti u životu. Razvijanjem pak korporativne ideje unosi se u današnje društvo jedno osvježenje na putu traženja novih oblika društvenoga života u cilju boljega društvenoga poretka, nego što je sadašnji.

Digitized by Google

Bračno pravo i konkordati*)

Napisao dr. Belić Matija, odvjetnik u Djakovu

Konkordatima t. j. ugovorima izmedju katoličke crkve i države se uredjuje odnošaj izmedju državne i crkvene vlasti, ili u cjelokupnom opsegu ili samo za neke predmete. Najvećim dijelom rješavaju se odredjena pitanja, glede kojih su bili nastali prijepori ili je opasnost, da će nastati. Kao sadržaj konkordata nalazimo: ustanovljenje novih biskupija, način popunjavanja istih, saobraćaj sa poglavicom crkve, održavanje sinoda, škole za odgoj klera, privatne niže, srednje i visoke škole, uprava crkvenom imovinom, jezik u liturgiji,[1]) bračno pravo. U novim konkordatima nalazimo: ustanovljenje teritorija biskupija, kada se isti uslijed mirovnih ugovora više ne poklapaju sa granicama novih država,[2]) izričiti prihvat pravne valjanosti propisa crkvenog zakonika (Codex iuris canonici) kao supsidijarnoga prava za pravne materije, koje nisu konkordatom ugovorene,[3]) sudjelovanje svećenstva u političkom životu,[4]) narodnost biskupa i svećenika,[5]) oslobodjenje od vojne službe.

*) Izvori: Raccolta di concordati su materie ecclesiastiche tra la Santa Sede e le autorità civili. Roma. Tipografia poliglotta Vaticana 1919. Zbirka konkordata izmedju godine 1098. i 1914. — Za kasnije konkordate: Acta Apostolicae Sedis. službeno glasilo Sv. Stolice, Giannini Amadeo: I concordati postbellici, Milano 1928.; Perugini Angelus: Concordata vigentia notis historicis et iuridicis declarata. Romae 1934.

1) U konkordatu izmedju Srbije i Sv. Stolice od 24. VI. 1914. (Srpske novine br. 99 od 3. IX. 1914.) nalazi se ovaj dodatak: Dolje potpisani Kardinal Državni Sekretar ima čast, da u dopunu i kao sastavni dio Konkordata saopći Njegovoj Preuzvišenosti Gospodinu Dr. Milenku Vesniću, izvanrednom poslaniku i opunomoćenom Ministru Srbije, ovo, što slijeduje: Njegova Svetost pristaje, da katolici latinskog obreda Kraljevine Srbije upotrijebe u Sv. Liturgiji staroslavenski jezik i glagolska slova u onim parohijama, koje će se posebice naznačiti na osnovi jezika, kojim govore dotični parohijani. — Sem toga Njegova Svetost proteže na te parohije odluku Sv. Kongregacije obreda od 18. prosinca 1906. br. 4196, u koliko se njome uredjuje upotreba rimskog obrednika (pri krštenjima, vjenčanjima, pogrebima itd.) kao i pjevanje i čitanje molitava, apostolskih poslanica i evandjelja na srpskom jeziku. — Obrednik, evandjelja i molitve, o kojima je govor u gornjem stavu, mogu se štampati književnim slovima, koja su sada u upotrebi u Srbiji. — U »Raccolta di concordati« nema ovoga dodatka, a i inače ima nekih razlika u tekstu.

Čl. 15. srpskog konkordata glasi: »Molitva za Vladaoca: »Gospode spasi Kralja« pjevat će se pri božijim službama prema mjesnim prilikama na srpskom ili na latinskom jeziku«.

U crnogorskom konkordatu od 18. VIII. 1886., prema »Raccolta di concordati« čl. 11. glasi: »La formola della preghiera pel Savrano« Domine salvum fac Principem« sara cantata negli uffici divini in lingua slava.«

2) Rumunjski konkordat od god. 1927., čl. 3.: »Nijedan dio kraljevine Rumunije ne će biti zavisan od biskupa, čije se sjedište nalazi izvan granica rumunjske države; isto tako nijedna rumunjska biskupija ne će se moći prostirati preko državnih granica«. — Poljski konkordat od god. 1925. čl. IX.: »Nijedan dio Poljske Republike ne će zavisiti od biskupa, koji ima svoje sjedište izvan granica poljske republike.«

3) Čl. 33. njemačkoga konkordata od god. 1933.

4) Čl. 32. istoga njemačkog konkordata.

5) Čl. 12. letonskog konkordata od god. 1922.: »S obzirom na još nedovoljan broj svećenika letonske narodnosti, nadbiskup će imati pravo, za jedno prolazno vrijeme, da pozove, ako se ukaže potreba, svećenike iz inostranstva«.

Digitized by Google

Zapaža se, da razmjerno mali broj konkordata ima bračno pravo kao predmet ugovaranja. Od staroga konkordata iz godine 1098. pa do posljednjega iz godine 1934., sklopljenoga sa Austrijskom republikom, ima ukupno oko 140 konkordata. Od tolikoga broja samo ih je 25, koji rade o bračnom pravu. Od novijih nemaju ništa o bračnom pravu letonski od god. 1922., bavarski od god. 1925., poljski od god. 1925., rumunjski od god. 1927., pruski od god. 1929. i njemački od god. 1933. (nešto), a imadu litvanski od god. 1927., talijanski od god. 1929. i austrijski od god. 1934. Da u nekim novijim konkordatima nema ništa o bračnom pravu, nije razlogom, što ne bi bilo prijepora, nego naprotiv baš to, što su ti prijepori zamašni i što nije moglo da dodje do sporazuma. Za njemački konkordat od 20. srpnja 1933. veli se u Jus pontificium III. 1933.: tandem, quamvis facile intelligatur, amare deploranda est lacuna in re matrimoniali relicta, et summopere optandum ut expleatur quamprimum —, »premda se može lahko razumjeti, ipak treba veoma požaliti, što je ostavljena praznina u pitanju bračnom, a jako je poželjno, da se ta praznina ispuni što prije.«

Da uzmognemo razabrati povijesni razvoj, medjusobnu vezu raznolikih ugovora i današnje stanje, najprije ću navesti ukratko bitnu sadržinu pojedinoga konkordata, u koliko radi o bračnom pravu.

K o n k o r d a t i u K o n s t a n c i o d g o d. 1418. — Prvi puta se izričito ugovara o bračnom pravu u konkordatima, sklopljenim na saboru u Konstanci god. 1418. Na tom su saboru sklopljena četiri konkordata, i to sa Španjolskom, Francuskom, Njemačkom i Engleskom. Ugovarači su bili sa jedne strane papa Martin V (1417.—1431.), a sa druge strane »časni narod španjolski«, »časni narod galski«, »časni narod germanski« i »časni narod anglikanski«. — Francuski konkordat nije stupio na snagu, jer ga nije prihvatila kurija pariškoga kraljevskoga parlamenta mjesec dana kasnije.

Predmetom ugovora bili su sporovi o broju i ličnim svojstvima kardinala dotične zemlje, o crkvenim beneficijama, o daćama, o simoniji, o ekskomuniciranima, o crkvenoj sudbenosti i o nekim drugim pitanjima.

U španjolskom i francuskom konkordatu ugovoreno je ne samo glede sudbenosti crkvene uopće, nego naročito i glede s u d b e n o s t i u b r a č n i m s p o r o v i m a. (Istovremeno sklopljeni konkordati njemački i engleski ne govore ništa o toj sudbenosti). Ugovoreno je, da rimska kurija ne će suditi o prijeporima, koji po pravu ili po običajima ne spadaju pred crkveni forum, osim ako se obadvije parbene stranke sporazumno podvrgnu rimskoj kuriji kao izabranomu sudu. Druge prijepore, koji po svojoj naravi spadaju pod crkvenu sudbenost a naročito b r a č n e p r i j e p o r e, r i m s k a ć e k u r i j a r j e š a v a t i s a m o k a o a p e l a c i o n i s u d, a domaći duhovni sudovi imadu da raspravljaju u prvoj instanciji, — osim u slučaju sporazuma stranaka, te u nekim posebnim slučajevima.[6])

K o n k o r d a t s a S i c i l i j o m o d g o d. 1728. — Radi zasluga u ratovima proti Saracenima dao je papa Urban II. (1088.—1099.) god. 1098. Rugjeru, knezu Kalabrije i Sicilije, i njegovim nasljednicima kao zemaljskoj

6) Matrimoniales tamen causae in prima instantia praeter per appellationem non commitentur in curia. — Podsjeća već na ono, što je Austrija godine 1934. takodjer ugovorila.

Digitized by Google

vlasti neke povlastice glede crkvene uprave. Već nekoliko godina iza toga nastaje spor, da li zemaljskoj vlasti pripada pravo sudovanja u crkvenim pitanjima. Spor je trajao tečajem vijekova, dok konačno nije papa Pio IX. (1846.—1878.) god. 1864. ukinuo sve te povlastice. Za vrijeme toga spora je god. 1728. papa Benedikt XIII. (1724.—1730.) ugovorio sa kraljem, da u nekim izuzetnim slučajevima crkvene sudbenosti sude doduše crkveni suci, ali ih kralj imenuje, bilo stalno bilo za pojedini slučaj. U ženidbenom pravu imali su ovi po kralju imenovani i delegirani suci naročito i izuzetno ovlaštenje, da su mogli davati oproste u trećem i četvrtom stepenu.[7])

Konkordat sa Napuljem od god. 1741. — U to je doba Napulj bio u posjedu španjolske krune; vladao je Karlo infant, španjolski kralj obadviju Sicilija. Kao što u Španiji tako je i ovdje bilo velikih sukoba izmedju državne i crkvene vlasti. Konkordatom su ovi sporovi donekle uredjeni. Glede sudbenosti je ugovoreno, da će osim čisto crkvenoga suda postojati i mješoviti sud. Taj će se sastojati od dva svjetovnjaka i dva svećenika a predsjedat će jedan crkveni dostojanstvenik. Samo i jedino pod crkveni će sud spadati oni ženidbeni prijepori, u kojima se radi o valjanosti i nevaljanosti ženidbe i zaruka.[8])

Nabrojena su još i druga pitanja, koja će rješavati isključivo crkveni sud, primjerice sudjenje i kažnjavane poligamije, a sve ostale sporove će rješavati spomenuti mješoviti sud.

Konkordat sa kraljevinom Sardinijom od god. 1742. — Isključivo je nadležan crkveni sud za prijepore o valjanosti braka i zaruka.[9]) Nadalje mu pripada kažnjavanje rodoskvrnitelja, konkubinaraca i sličnih, ali samo duhovnim kaznama. Ostale bračne prijepore rješava zemaljski sud.

Konkordat sa Španjolskom od god. 1766. — Uslijed Luterove reformacije prelaze ideje o odnosu izmedju crkve i države i u ostale zemlje, tako naročito i u Španiju. Državni apsolutizam se širi. Mnoga prava i vlast, što ih je pred tim crkva sama vršila, prelaze u ruke kralja i njegove kurije. Veoma je rašireno patronatsko pravo kraljevo na biskupije, župe i ostale crkvene službe. Uveden je placetum regium proti papinskim odlukama i proti zaključcima provincijalnih i diecezanskih sinoda. Na crkvenim saborima aktivno sudjeluju kraljevi komesari. Crkveno sudovanje je ovisno o svjetovnoj vlasti. Domaći kler je izgubio svoj dotadanja neovisni položaj. Ugovorom izmedju crkve i države postavljen je po papi posebni nuncij za Španjolsku sa pravima u raznim pitanjima, a tako i u ženidbenim pitanjima. Time je ustanovljena nova instancija, na koju su prenešena prava, koja su do tada prema kanonskomu pravu imali biskupi i na koju su prenešene povlastice u pitanjima, koja je do tada rješavao papa. Time se je išlo za tim, da se predmet uzme iz ruku biskupa, koji su bili ovisni o državi.

Ordinamento acclesiastico in Corsica od god. 1795. — Uslijed francuske revolucije nastali su na Korsici neredi i u crkvenim pitanjima. »Narod korsikanski« (la nazione corsa) je po svojim izaslanicima

---

7) »... eidem iudici nominato et delegato a Siciliae rege facultatem specialem elargimur matrimoniales dispensationes concedendi in tertio et quarto gradu«.

8) To se nekako ponavlja u talijanskom konkordatu od god. 1929. i u austrijskom od god. 1934.

9) Talijanski i austrijski konkordat imali su prema tome već nekoliko uzora.

Digitized by Google

papi Piju VI. (1775.—1799.) tražio uredjenje crkvenih prijepora u 22 točke. Točka 7. se odnosi na ženidbeno pravo i odredjuje, da svaki biskup u svojoj biskupiji može davati oprost od ženidbenih zapreka srodstva u trećem i četvrtom koljenu i od duhovnoga srodstva.

Konkordat sa Italijanskom republikom od god. 1803. — U Parizu je 16. rujna 1803. sklopljen konkordat izmedju pape Pija VII. (1800.—1823.) i Napoleona, kao pretsjednika Italijanske republike i prvoga konzula Francuske republike. — Nakon revolucionarne gradjanske konstitucije svećenstva (constitution civile du clergé od god. 1790.) i gradjanskoga braka (1792.) dolazi do smirenja u vjerskim pitanjima, naročito uslijed francuskoga konkordata od god. 1801. i Napoleonova proglasa o vjeri (1802.). — Dok je gradjanska konstitucija bez sporazuma sa crkvenim vlastima dokinula gotovo polovicu biskupija, te kaptole i beneficije, preudesila biskupije prema državnoj administrativnoj podjeli t. j. po departementima, ukinula papinu jurisdikciju, odredila, da biskupe biraju departementske skupštine bez obzira na vjersku pripadnost skupštinama, učinila nepotrebnim papinski pristanak na izbor i slično, — dok je dakle kanonskomu pravu bila dokinuta svaka važnost, sada je nastalo doba, u kojem se ponovno priznaje važnost kanonskomu pravu, ali uz neke promjene, glede kojih se sklapa konkordat. Ovo je uplivalo na odnose izmedju crkve i države i u krajevima, koje je Napoleon u vojni zadobio.

Ovim konkordatom je uredjena jurisdikcija metropolija u Milanu, Bolonji, Raveni i Ferari, kao i sufraganskih biskupija. Priznato je pretsjedniku republike pravo imenovanja biskupa, koje onda potvrdjuje papa, ako imenovani imadu sve kanonske uslove. Biskupi i župnici morali su polagati zakletvu vjernosti i poslušnosti državnoj vlasti. Priznata je sloboda svećenstvu, da neposredno bude u vezi sa crkvenim poglavicom u stvarima crkvenim. Svećenstvo se oslobadja od vojne službe. Priznaje se privatno vlasništvo pojedincima na crkvenu imovinu, koju su zaposjeli za vrijeme revolucije. Što u konkordatu nije spomenuto, ravna se po postojećim crkvenim propisima.

Glede ženidbe ispravljaju se neugodnosti, koje su se u posljednje vrijeme dogadjale, i odredjuje, da se ne može prisiliti župnika, da sudjeluje kod sklapanja braka, ako postoji koja ženidbena zapreka prema kanonskomu pravu [10]), makar te zapreke i ne bilo u gradjanskom pravu.

Konkordat sa Sicilijom od god. 1818. — Političke i filozofske ideje su u Francuskoj mnogo uplivale na ostali svijet. Tako je bilo sa idejama revolucije, ali isto tako i sa idejama restauracije. Nakon nemira i sporova dolazi god. 1818. do konkordata izmedju pape Pija VII. i Ferdinanda I., kralja obiju Sicilija. Uredjena su sva sporna pitanja. Naročito je glede sudovanja u bračnim sporovima priznato crkvi pravo onako, kako je to definirano u can. 12. sess. 24. općega tridentinskog sabora.[11])

[10]) art. 14.: »Nemo ex parochis adigi poterit ad administrandum sacramentum matrimonii cuipiam, qui obstrictus sit aliquo ex canonicis impedimentis«.

[11]) art. XX.: »Causas ecclesiasticas, atque in primis causas matrimoniales, quae juxta canonem 12. sess. 24. sacri concilii Tridentini ad judices ecclesiasticos spectant, in foro eorum cognoscent, ac de iis sententiam ferent«. — Citirani canon 12. triden. sabora glasi: »Si quis dixerit, causas matrimoniales non spectare ad iudices ecclesiasticos, anathema sit«.

Digitized by Google

Konkordat sa kraljevinom Sardinijom od god. 1836. — Instrukcija od god. 1836. biskupima kraljevine Sardinije se odnosi u nekoliko članaka na upis zakonite djece iz potajnih brakova u matice,[12]) gdje se ne zna za oca, zatim na način, kako se imadu voditi matice vjenčanih.

Konkordat sa Modenom od god. 1941. — Priznaje se crkvi sudbenost u svim ženidbenim prijeporima osim onoga, što se odnosi na same gradjanske posljedice i na imovinske odnose supruga.

Ruski konkordat od god. 1847. — U prvom dijelu ovoga konkordata su predmeti, u kojima je došlo do potpunoga sporazuma (articuli concordati), a u drugom su nabrojeni i po obadvjema strankama potpisani oni predmeti, glede kojih nije moglo odmah doći do sporazumka (articuli non concordati), ali su pobilježena stajališta obadviju stranaka. Došlo je do sporazuma u glavnom glede broja biskupija i nadbiskupija, njihovog opsega, o konsistoriji, o osnivanju župa, o kaptolu, o bogoslovijama, o doprinosu države za uzdržavanje, o sporazumu države i crkve pri imenovanju biskupa, o crkvenom sudovanju. U članu 14. je naročito ugovoreno, da bračni prijepori izmedju katolika spadaju u nadležnost katoličkoga crkvenog suda.

Nije moglo doći do konačnoga sporazuma u pitanju potpune slobode saobraćaja državljana katoličke vjere sa Svetom stolicom u duhovnim stvarima radi poljske revolucije od god. 1830. i radi najnovijih ustanaka. Isto tako nije moglo doći do sporazuma glede vladinih sekretara i komesara, laika, u konsistorijama, nadalje glede redovnika, glede povratka oduzete crkvene imovine, glede unijata i proselitizma. — U bračnom pravu su ostala neriješena nekoja pitanja. Radi važnosti ću navesti prigovore i odgovore u tom obziru.

Točka 3.: Punomoćnik Sv. stolice je prikazao nemogućnost, da katolici priznadu jurisdikciju pravoslavnih crkvenih sudova u bračnim prijeporima, ako je koji od bračnih drugova pravoslavne vjere, te potrebu, da se katolicima dade sloboda, da takav prijepor iznesu pred katolički crkveni sud. — Odgovor: Ako Sveta stolica nadje za takove slučajeve, koji su u ostalom u praksi veoma rijeki, način rješenja, koji bi se mogao prihvatiti, pretstavnici države su spremni, da to prouče i da sami nadju kakovu kombinaciju, koja bi bila u skladu sa sudovanjem u Rusiji.

Točka 4.: Da se od katoličkoga svećenstva uklone posljedice protuslovlja, koje se nalaze izmedju državnih i crkvenih zakona, u odnosu na mješovite ženidbe, punomoćnik Svete stolice je predložio, da se u Rusiji uvedu isti propisi, koji sada vrijede u Ugarskoj, Hrvatskoj i u nekim drugim zemljama, prema kojim se propisima osigurava valjanost mješovitih ženitaba, sklopljenih pred nekatoličkim dušobrižnikom, a pri tome se ne vrijedjaju načela katoličke crkve.[13]) — Odgovor: Ovaj se prijedlog uzima ad referendum.

Točka 5.: Uzima se ad referendum žalba proti zakonu od god. 1832., koji ne priznaje valjanost mješovitoga braka tako dugo, dok takov brak ne bude blagoslovljen po pravoslavnom svećeniku.

---

12) Art. XIV.: matrimonii secreti detti di coscienza.

13) Misli se na Breve Grgura XVI. primasu i nadbiskupima Ugarske o mješovitim ženidbama od 30. IV. 1841. i na Naputak kardinala Lambruschini-a od istoga dana.

Digitized by Google

Točka 6.: Država predlaže, da se osnuje treća crkvena instancija u crkvenim i bračnim stvarima sa sjedištem u Rusiji. — Odgovor: Pristaje se ali time, da se onda proti toj trećoj instanciji uvijek može prizvati na Rim.

Pretstavnik Rusije uzima sve prijedloge o tome ad referendum.

Konkordat sa Toskanom od god. 1848.; sa Würtenbergom od god. 1857;[14]) sa Badenom od god. 1859.; sa Venezuelom od god. 1862. Materijalno bračno pravo, forma sklapanja ženidbe i sudovanje pripada crkvi, osim gradjanskih posljedica braka.

Austrijski konkordat od god. 1855. — Bračni prijepori spadaju u nadležnost jedino crkvenih sudova, koji će presudjivati prema sv. kanonima i dekretima općega tridentinskoga sabora. Pred svjetovni sud spada sudovanje o gradjanskim posljedicama ženidbe. Što se tiče zaruka crkvena će vlast suditi o njihovoj opstojnosti i o njihovim posljedicama, u koliko su zaruke ženidbenom zaprekom, obdržavajući propise tridentinskoga sabora i apostolske poslanice »Auctoren fidei«.[15])

Konkordat sa republikom Ekvator od god. 1862. — Ukidaju se prizivi od crkvenih sudova na gradjanske sudove. Presude crkvenih sudova nisu vezane na mišljenje lajičkih prisjednika, koje se može pitati samo za savjet, gdje se to pokaže zgodnim. Crkveni patroni mogu vršiti u ovakvim sudovima službu prisjednika. Bračno pravo spada u nadležnost crkve.[16])

Crnogorski konkordat od god. 1886. — Država priznaje valjanost ženidbe katolika kao i valjanost mješovite ženidbe, koja se sklopi pred nadležnim katoličkim dušobrižnikom prema zakonima katoličke crkve.

U bračnim sporovima izmedju katolika, izuzevši gradjanske posljedice, će suditi barski nadbiskup. U sporovima kod mješovitih bra-

---

14) Art. V.: »Ueber alle kirchlichen Rechtsfälle, welche den Glauben, die Sakramente, die geistlichen Verrichtungen und die mit dem geistlichen Amte verbundenen Pflichten und Rechte betreffen, hat der Gerichtshof des Bischofs zu erkennen nach Vorschrift der Kirchengesetze und nach den Bestimmungen des Concils von Trient. Somit wird derselbe auch über Ehesachen entscheiden; jedoch bleibt das Urtheil über die bürgerlichen Wirkungen der Ehe den weltlichen Gerichten überlassen«.

15) Art X.: »Quum causae ecclesiasticae omnes, et in specie quae fidem, sacramenta, sacras functiones, nec non officia et iura ministerio sacro adnexa respiciunt, ad Ecclesiae forum unice pertineant, easdem cognoscet iudex ecclesiasticus, qui perinde de causis quoque matrimonialibus iuxta sacros Canones et Tridentina cumprimis decreta iudicium feret, civilibus tantum matrimonii effectibus ad iudicem saecularem remissis. Sponsalia quod attinet, auctoritas ecclesiastica iudicabit de eorum existentia, et quoad matrimonium impediendum effectibus, servatis quae idem Concilium Tridentinum et Apostolicae litterae, quarum initium »Auctorem fidei«, constituunt.«

16) Art. 7.: Abolentur appellationes a sententiis Ordinariorum ad laicam potestatem, et quoad executiones et sententias ab ordinariis ecclesiasticis iudicibus latas, poterit tantum appellari ad superiora ecclesiastica tribunalia . . .«

art. 8.: »Omnes ecclesiasticae causae et praesertim matrimoniales, atque illae quae respiciunt fidem, sacramenta, mores, sacras functiones, officia et sacra iura, tum personae tum materiae ratione, exceptis maioribus causis Summo Pontifici reservatis, ex Sacri Concilii Tridentini praescriptis sess. 24. cap. 5. de reformatione, ad tribunalia Ecclesiastica erunt unice deferendae«.

Digitized by Google

kova prepušta država supruzima na volju, da prijepor iznesu pred barskoga nadbiskupa.[17])

Konkordat sa republikom Kolumbijom od god. 1887. — Da ženidba katolika zadobije gradjanske posljedice, treba da bude sklopljena prema propisima općega sabora tridentinskoga. Sklapanju ženidbe će prisustvovati državni činovnik samo u tu svrhu, da se sklopljeni brak unese u državne matice vjenčanih. Nije potrebno prisustvovanje državnoga činovnika kod sklapanja braka u času smrti. U takovom slučaju je dužnost bračnih drugova, da naknadno jave državnomu činovniku svoj brak radi upisa u matice, a dušobrižnik ima samo da ih na to upozori. Crkveni sudovi sude kako o valjanosti braka tako i o rastavi, a državni sudovi o gradjanskim posljedicama.

Konkordat glede otoka Malte od god. 1890. — Ženidbe, sklopljene na Malti, kod kojih su bilo obadva supruga katolici, ili je brak mješovit, valjane su jedino onda, ako su sklopljene na način, odredjen po općem saboru tridentinskom.[18]) — Glede ženidbe inovjeraca je bilo predloženo od strane crkvene, da oni mogu valjano sklopiti medjusobno ženidbu bez održavanja oblika tridentinskoga, jedino se zahtjeva, da medju njima ne postoji nikakova ženidbena zapreka kanonskoga prava. Prva točka je po engleskim vlastima prihvaćena, a druga je promijenjena u toliko, da se ispušta svaki dodatak glede ženidbenih zapreka po kanonskom pravu.[19])

Konkordat sa Srbijom od god. 1914. — Država priznaje valjanost braka izmedju katolika, isto tako valjanost mješovitih brakova, sklopljenih pred katoličkim župnikom po propisima katoličke crkve. Bračne sporove izmedju supruga katoličke vjere, kao i sporove iz mješovitih brakova, sklopljenih pred katoličkim župnikom, sudit će katolički duhovni sudovi, s izuzetkom rasprava čisto gradjanskih odnosa. — Katolički suprug kod mješovitih brakova, sklopljenih pred katoličkim župnikom, će imati pravo, da ugovori, da će djeca iz takova braka biti odgojena u katoličkoj vjeri.[20])

17) Art. 9.: »Il Governo riconosce la validità dei matrimonii fra cattolici e dei matrimonii misti contrati alla presenza del Parroco cattolico secondo le leggi della Chiesa«.

Art. 10.: »Le cause matrimoniali fra cattolici, eccetto in cio che riguarda gli effetti civili, saranno giudicate dal Arcivescovo di Antivari, e nei matrimonii misti, eccetto ugualmente in cio che riguarda gli effetti civili, il Governo lascia ai coniugi la facolto di portare le loro cause innanzi al medesimo Arcivescovo.«

18) Matrimonia inita vel incunda ab iis omnibus, qui catholicam profitentur religionem, sive quod uterque contrahens sit catholicus, sive quod alter sit catholicus alter heteridoxus, valida non esse, nisi celebrata fuerint iuxta formam a S. Concilio Tridentino praescriptam in c. 1. Tametsi sess. 24. de ref. matrimonii.

19) Prijedlog je glasio: »Eos vero, qui diversum a catholico cultum profitentur, valide contrahere posse matrimonium inter se, etiamsi formam Concilii Tridetini non servent; dummondo ceteroqin alium non obstet canonicum dirimens impedimentum«. — Prihvaćeno je sa promjenom: »That persons professing any other religion may validly celebrate their marriage without the necessity of going trough the form established by the Council of Trent«.

20) Art. 12.: »Il Regio Governo ricinosce la validità, dei matrimoni fra cattolici, e dei matrimoni misti contratti alla presenza del parroco cattolico secondo le leggi della Chiesa«.

Art. 13.: »Le cause matrimoniali fra cattolici, e fra coniugi di matrimoni

Digitized by Google

Konkordat sa Litvom od god. 1927. — Ženidba, sklopljena prema propisu Codeksa iuris canonici već samim tim stiče gradjanske posljedice.[21])

Konkordat sa Italijom od god. 1929. — Prema Codice civile od god. 1865. postojao je obvezatni gradjanski brak za sve državljane. Prema ovom konkordatu prestaje obvezatni gradjanski brak za one državljane katoličke vjere, koji brak sklope po propisima kanonskoga prava. Država priznaje sve gradjanske posljedice ovakovomu braku. Sadržaj člana 34., koji uredjuje bračno pravo, je ovo: Talijanska država, htijući povratiti ustanovi ženidbe, koja je temelj obitelji, dostojanstvo, koje je u skladu sa katoličkim tradicijama njezina naroda, priznaje sakramentu ženidbe, kako ga propisuje kanonsko pravo, gradjanske posljedice.[22]) Ovakova će se ženidba oglašavati osim u crkvi takodjer u zgradi općinske uprave. Odmah iza sklopljenja ženidbe će župnik rastumačiti bračnim drugovima gradjanske posljedice braka tako, da će im pročitati odnosne članke iz gradjanskoga zakonika o pravima i dužnostima supruga, zatim će sastaviti spis o sklopljenom braku i u roku od pet dana poslati jedan primjerak toga spisa općinskoj upravi radi upisa u državne matice vjenčanih.

Prijepori u pitanju ništavosti ženidbe i pitanje dispenzacije valjano sklopljene ali neizvršene ženidbe su priuzdržavani nadležnosti crkvenih sudova i vlasti. Nakon pravomoćnosti crkvene će vlasti takova rješenja dostavljati vrhovnomu crkvenomu sudu (Supremo Tribunale della Segnatura), koji će preispitati, da li su niže vlasti prema propisima kanonskoga prava postupale ispravno u pitanju nadležnosti, pozivanja stranaka, ispravnoga zastupstva stranaka ili ogluhe. Iza toga će se ta rješenja dostavljati državnomu apelacionomu sudu prostorno nadležnomu, koji će im priznati izvršivost u pogledu gradjanskih posljedica i odrediti upis u državne matice vjenčanih. — Glede prijepora o rastavi od stola i postelje, Sveta stolica privoljuje, da o njima sude gradjanski sudovi.

Nato je državnim zakonom od 27. svibnja 1929. noveliran V. naslov knjige I. gradjanskoga zakonika i doveden u sklad sa konkordatom. Gradjanske posljedice stiče takav brak tek onda, kada bude upisan u državne matice, ali sa unatražnom valjanosti od dana njegova sklopljenja.

Crkvena vlast je na to izdala provedbeni naputak od 1. srpnja 1929., u kojem su značajne riječi: »Il concordato felicemente stipulato l' 11. II. 1929....« U ovom naputku, premda se u samome konkordatu ništa o tome ne ugovara, veli se, da privilegium Paulinum (toč. 47.) ostaje na snazi u smislu can. 1120 i slijed. Codexa iuris canonici, a saobraćaj u takovome slučaju izmedju crkvene i državne vlasti ne će obaviti dotični biskup ili župnik nego državno tajništvo (Segretaria di Stato).

misti celebrati dinanzi al parocco cattolico, eccetto in cio che riguarda gli effetti meramente civili, saranno giudicate dai tribunali ecclesiastici cattolici«.

Art. 14.: »Il coniuge cattolico avrà diritto di stabilire, che la prole dei matrimoni misti, celebrati dinanzi al parroco cattolico, venga educata nella Religione Cattolica«.

21) Art. XV.: »Les mariages célébrés en conformité des prescriptions du Code Canonique obtiennent par la même les effets civils.«

22) Art. 34.: »Lo Stato italiano, volendo ridonare all istituto del matrimonio, che e base della famiglia, dignità conforme alle tradizioni cattoliche del suo popolo, riconosce al sacramento del matimmonio, disciplinato dal diritto canonico, gli effetti civili ...« i t. d.

Digitized by Google

Austrijski konkordat od god. 1934. — Novi austrijski konkordat je prihvatio isto stanovište kao i talijanski konkordat: »Die Republik Oesterreich erkennt den gemäss dem kanonischen Recht geschlossenen Ehen die bürgerlichen Rechtswirkungen zu.« (Čl. VII. § 1.).

Konkordat sa saveznim zakonima i propisima, koje su država i crkva sačinili u svrhu provedenja novoga ugovorenoga stanja, donašaju odredbe, po kojima se udovoljuje državnomu ustavnomu načelu, da svi državljani imadu punu slobodu vjerovanja i slobodu savjesti. Državljani, koji ne vjeruju, nemaju nikakove prisile, da obavljaju vjerske čine, a isto tako oni, koji vjeruju, ne mogu biti prisiljeni, da brak, koji imade ne samo gradjanski nego i vjerski značaj, moraju sklopiti na način, kako ga crkva zabranjuje. Napovijedi ženidbe vrši crkva, ali država može u svako doba odrediti državnu (gradjansku) napovijed.

Rješavanje prijepora o valjanosti braka je prepušteno duhovnim sudovima. Pravomoćna crkvena presuda o ništetnosti braka ide vrhovnomu državnomu sudištu na preispitanje i ako nema zakonskih zapreka dobiva potrebitu zaporku izvršivosti. Sudovanje o rastavi od stola i postelje pripada za gradjansko-pravno područje samo državi.

Gradjanske posljedice braka stiču se upisom u državne matice vjenčanih, a te matice država za sada vodi po svojim činovnicima u saveznoj zemlji Burgerland, dok ih u ostalim zemljama vode dušobrižnici, ali ih država u svako doba može dati voditi po svojim vlastitim činovnicima.[23])

Pravo Codex-a iuris canonici priznaje se kao subsidijarno pravo za sve ono, što se tiče crkvenih osoba i stvari, a o čemu nije u konkordatu ugovoreno (čl. XXII. st. 1).

*

Kako se iz svega ovoga vidi, predmetom pregovaranja izmedju crkvene i državne vlasti u pogledu braka jesu: a) priznanje kanonskoga materijalnoga bračnoga prava za državno područje; b) priznanje crkvenoga načina sklapanja braka odnosno dokinuće gradjanskoga načina sklapanja braka za katoličke državljanje; c) mješovite ženidbe; d) sudbenost u bračnim prijeporima.

Nakon dugotrajnog upliva protentatizma, francuskih enciklopedista, jozefinizma, dolazi do pomirenja, pa se u obliku ugovora prihvaćaju odredbe općega tridentskoga sabora.

ad a) — Glede materijalnoga bračnog prava je ugovoreno u najvećem dijelu konkordata u 18. vijeku, da država priznaje crkveno bračno pravo za svoje državljane katoličke vjeroispovijesti — bez ikakovih uvjeta i suzivanja.

Po talijanskom konkordatu od god. 1929. prepušta se na volju državljanima katolicima, da sklope brak po vlastitom izboru bilo po kanonskim bilo po gradjanskim propisima. Fakultativni gradjanski i fakultativni crkveni brak! Ako sklope crkveni brak, taj se prosudjuje po Codeksu iuris canonici uz neke ugovorene izmjene u pogledu oglašavanja, registriranja i sudovanja.

Austrijski konkordat od god. 1934. je u pogledu ženidbe u bitnosti izradjen po talijanskom. Za one, koji sklope crkveni brak ne vrijedi drugo po-

23) O svem ovom vidi poanje moj članak »Novi austrijski konkordat« u ovogodišnjem »Mjesečniku« br. 8. str. 335.—340.

Digitized by Google

glavlje I. dijelu općega gradj. zakonika nego kanonsko pravo. Opetuje se više manje ono, što je već bilo god. 1855.[24])

Pred njima je prvi sa takovom formulom bio litvanski konkordat od god. 1927.[25])

U ovim potonjim konkordatima nastojalo se naći rješenje, koje odgovara državnim ustavima, koji zajamčuju slobodu savjesti i slobodu vjeroispovijedanja. Obvezatni crkveni brak smatra se protivnim načelu slobode savjesti, a obveztni gradjanski brak protivnim načelu slobode vjeroispovijedanja.

ad b) U državama sa obaveznim g r a d j a n s k i m o b l i k o m sklapanja braka, ugovara se, da država priznaje i za sebe dostatnim crkveni oblik, pa za onoga, koji sklopi crkveni brak, prestaje obveza, da i pred gradjanskim ženidbenim funkcionarom obavi kakovu formalnost. Tako je s Italijom, pa s Austrijom glede Burgenlanda obzirom na madjarski zakonski članak XXXI.: 1894., koji vrijedi u Burgenlandu, bivšem madjarskom području. U njemačkom konkordatu od god. 1933., kojim je pridržano kasnije opsežnije uredjenje ženidbeno-pravnih pitanja, postignut je sporazumak, da se može ženidba sklopiti na crkveni način prije nego li na gradjanski u slučaju životu pogibeljne bolesti jednoga od zaručnika, koja ne dopušta ogadjanja, a tako i u slučaju teške ćudoredne nužde, čije postojanje mora da potvrdi nadležna biskupska oblast. Župnik je dužan odmah obavijestiti o takovu slučaju nadležni državni ured za sklapanje ženidbe (čl. 26.). Spomenuta teška ćudoredna nužda predleži, ako nesavladive ili sa nerazmjernim troškom otklonive teškoće stoje na putu, da se pravodobno pridonesu isprave potrebne za sklopljenje (gradjanske) ženidbe (zaključni zapisnik k članku 26. konkordata).

ad c) — O m j e š o v i t i m b r a k o v i m a ugovaralo se u konkordatu sa Crnom Gorom, Srbijom i Rusijom, dakle sa državama, koje su imale stanovništvo gotovo isključivo pravoslavne vjere, — zatim sa Engleskom glede Malte.

Pravoslavna i katolička crkva imadu potpunoma oprečna stajališta glede mješovitih brakova. Na temelju 72. kanona trulskoga sabora pravoslavna je crkva kroz dugo vremena držala, da su mješoviti brakovi nevaljani. Za Petra Velikoga je u Rusiji nastala promjena. Mješovite su se ženidbe dozvoljavale, ako su bile sklopljene u pravoslavnoj crkvi i ako su bračni drugovi obećali, da će djeca biti krštena i odgojena po pravoslavnoj vjeri. Kasnije su nastale još dalje promjene. U Srbiji se do gradjanskoga zakonika (god. 1864.) držalo trulskoga propisa. Pozivajući se na § 60. gradj. zakonika mješoviti su se brakovi dozvoljavali, samo ako su bili sklopljeni pred pravoslavnim svećenikom. Zakonodavno rješenje od 9. rujna 1883. V. br. 853 je odredjivalo: »Brakovi izmedju žitelja srpskih, u kojima bi ma koja stranka bila pravoslavne vjere, samo su onda punovažni, kada su od nadležnoga svećenika pravoslavne vjere blagoslovljeni i uvedeni u nadležne knjige vjenčanih, pri pravoslavnim crkvama ustanovljene.« — U Crnoj Gori je bilo isto stanje.

Katolička crkva je pako propisivala, da su mješovite ženidbe zabranjene. Oprost se je davao, ako je nekatolički bračni drug potpisao revers, da će — izmedju ostaloga — svu djecu bez razlike spola odgajati u katoličkoj

[24]) Vidi sprijeda str. 537. opaska 15.
[25]) Vidi sprijeda str. 539. opaska 21.

Digitized by Google

vjeri. U pravilu se je tražilo, da se sklopljenje ženidbe ima obaviti pred katoličkim dušobrižnikom.

Konkordatima je sklopljen kompromis, kojim je pronadjena potrebita praktična sredina za oprečna načela.

Crna Gora i Srbija su priznale valjanost mješovitih brakova, sklopljenih pred katoličkim dušobrižnikom po propisima katoličke crkve. U Crnoj Gori prepušta se na volju supruzima, da bračni prijepor iznesu bilo pred pravoslavni bilo pred katolički duhovni sud. U Srbiji po konkordatu sporovi o mješovitim brakovima spadaju pred katolički crkveni sud. Katolički suprug ne mora, ali može da ugovori, da će djeca iz toga braka biti odgojena u katoličkoj vjeroispovijesti.

U ruskom konkordatu od god. 1847. nije moglo doći do kompromisa glede mješovitih brakova. Zato su prijedlozi došli u neugovoreni dio konkordata. Sveta stolica je tražila, da se dozvoli, da katolički bračni drug može iznijeti prijepor pred katolički ženidbeni sud i da otpade isključiva sudbenost pravoslavnh duhovnih sudova u mješovitim brakovima. Nadalje je predlagala, da se breve Grgura XVI. i savezna Instructio Cardinalis Lambruschini od god. 1841. o mješovitim ženidbama, koja je vrijedila u Ugarskoj i Hrvatskoj, protegne i na Rusiju. Ruski opunomoćenici su izjavili, da će sve prijedloge uzeti ad referendum, ali je pri tome i ostalo.

Za Maltu je bila ugovoreno, da su mješovite ženidbe n e v a l j a n e, ako nisu sklopljene pred katoličkim dušobrižnikom.

Napominjem, da sam ovdje u pitanju mješovitih brakova naveo samo one konkordate, u čijem se tekstu neposredno govori o mješovitim brakovima. Medjutim ima konkordata, gdje se o mješovitim brakovima ništa ne spominje, ali je to pitanje riješeno u zakonima i propisima, koji su izdani povodom konkordata u svrhu njegovog izvedenja. Tako je u vezi sa austrijskim konkordatom od god. 1855. pitanje mješovitih brakova uredjeno u ženidbenom zakonu za katolike i u naputku za ženidbene sudove od 8. listopada 1856.

ad d) — Pitanje sudbenosti u ženidbenim stvarima doživjelo je znatnu evoluciju. Od manjih prijepornih pitanja u prvim konkordatima dolazimo do iznenadjenja o diobi sudbenosti izmedju crkve i države u posljednjem, naime austrijskom konkordatu od god. 1934. Već se u konkordatima sa Španjolskom od god. 1418., Francuskom od god. 1418., Španjolskom od god. 1766., Korzikom od god. 1795., vidi, da države nastoje, da si ugovorom osiguraju, da duhovni ž e n i d b e n i s u d p r v e i n s t a n c i j e m o r a d a b u d e n a t e r i t o r i j u d o t i č n e d r ž a v e. Dok se prije dozvoljavalo kao izuzetak, da se sporazumom stranaka može prorogirati koji sud prve molbe izvan države, vidimo da države kasnije nito to ne dozvoljavaju. Rusija je u konkordatu od god. 1847. čak zahtijevala, da sve tri instancije moraju biti isključivo na njenjom području. Koliki se naglasak postavlja na taj zahtjev, vidi se iz toga, što se je takodjer pri austrijskom konkordatu od god. 1934. izričito ugovorilo, da se prva molba mora nalaziti na austrijskom području.

Sam s a s t a v s u d o v a isto je tako više puta bio predmetom konkordata. U nekojima državna vlast imenuje i delegira suce u crkveni sud, kao u konkordatu sa Sicilijom od god. 1728., a u nekojima se, kao u napuljskom konkordatu od god. 1741., ustanovljuje uz crkveni sud i posebni mješoviti sud, u koji crkva delegira nekoliko članova i država nekoliko članova;

Digitized by Google

crkveni sud rješava samo o valjanosti ili nevaljanosti braka, a ostalo ide u nadležnost mješovitih sudova. Slično je i sa sardinijskim konkordatom od god. 1742., samo što tu mjesto mješovitih sudova dolaze isključivo lajički sudovi.

Dioba nadležnosti crkvenih i državnih sudova je najjače izražena u talijanskom konkordatu od god. 1929. i u austrijskom od god. 1931. Većinom je u konkordatima sudbenost u bračnim prijeporima potpunoma i isključivo bila priznata crkvi. Tako je bilo u konkordatima sa Sicilijom od god. 1818., Modenom od god. 1841., Toskanom od god. 1848., Austrijom od god. 1855., Würtenbergom od god. 1857., Badenom od god. 1859., Venezuelom od god. 1862., Crnom Gorom od god. 1886., Kolumbijom od god. 1887. i Srbijom od god. 1914. — Po talijanskom konkordatu od god. 1929. i austrijskom od god. 1933. crkva vrši sudbenost samo u vinkularnim parnicama, ostalo sudovanje vrši država. Što više i crkvena presuda o valjanosti ili nevaljanosti braka mora da dobije klauzulu izvršivosti od strane državnog suda, inače nije izvršiva za državno područje.

*

U pogledu bračnoga prava važna je ona skupina konkordata, koja baš ništa ne govori o bračnom pravu. Tako je sa letonskim od god. 1922., bavarskim od god. 1925., poljskim od god. 1925., rumunjskim od god. 1927. i sa njemačkim od god. 1933.[26]) U prvom redu su u pitanju mješoviti brakovi, zatim bračne smetnje, koje se nalaze u kanonskom pravu a nema ih u drugim konfesionalnim pravima niti u gradjanskim bračnim propisima. Pravna država treba da se jednako odnosi prema državljanima svih vjeroispovijesti, a svakom formulom konkordata državi su vezane ruke. Radi tih poteškoća nije moglo doći do sporazuma. Zato i kod nas imade ozbiljnih glasova, koji predlažu, da se iz našega budućega konkordata izostavi pitanje bračnoga prava.[27])

Čini se ipak, da su talijanski i austrijski konkordat našli praktički povoljni i za sada najispravniji put, kako da se riješi problem izmedju slobode savjesti i slobode vjere. Zato je veoma vjerojatno, da su to uzorci za buduće konkordate.

Ocjene i prikazi

Dr. Franjo Žilić i Dr. Miroslav Šantek: Zakon o sudskom vanparbenom postupku i Uvodni zakon za zakon o sudskom vanparbenom postupku s tumačem i sudskim rješidbama te stvarnim kazalom (Zagreb 1934., naklada »Tipografije« d. d. u Zagrebu, str. 801, cijena 120 dinara).

Napisati tumač novomu zakonu o sudskom vanparničnom postupku je po mome mišljenju mnogo teža zadaća, nego napisati tumač gradj. parnič. postupniku ili zakonu o vršenju i obezbjedjenju ili stečajnomu zakonu. Teže je to prvo zato, što je novi zakon o sudskom vanparničnom postupku prema zakonima, koji su mu služili kao podloga, odnosno kao uzor, mnogo samo-

[26]) Vidi sprijeda str. 541. ad b)

[27]) Vidi dr. Lanović: Konkordat Jugoslavije s Vatikanom. Beograd 1925. str. 105.

Digitized by Google

stalniji, nego što je to slučaj kod ostalih spomenutih sudskih postupnika: drugo zato, što ovdje u mnogo većoj mjeri zasjecaju pitanja materijalnoga privat. prava nego kod drugih postupnika, a uz to se ovdje nameće teška zadaća utvrditi, ukoliko će propisi parničnoga postupka supletorno vrijediti i za vanpar. postupak, a najzad i zato, što onaj, koji hoće da napiše tumač gradj. par. postupnika ili izvršnoga ili stečajnoga postupnika, može da se pri tome koristi odličnim tumačima i sistemima, koji postoje o tim materijama na njemačkom jeziku, da ne govorim o bogatoj literaturi o specijalnim pitanjima, dočim je literatura o vanparničnom postupku prilično oskudna.

U toliko je veća zasluga gg. dra. Žilića i dra Šanteka, koji su se trudili, da nam dadu dobar tumač novoga vanparničnoga postupnika i njegovoga uvodnoga zakona. Tko pročita njihovo djelo, taj će priznati, da je izradjeno sa velikom savjesnošću. Pisci su nastojali, da dadu o svakom pitanju što potpuniji odgovor, i to ne samo o pitanjima iz područja samoga vanparničnoga postupka, nego i o svim pitanjima materijalnog i procesnog prava, koji ovamo zasijecaju. Osim toga dali su, odvojeno, bogati materijal sudskih odluka, koji će naročito za prvo vrijeme praktične primjene novoga zakona mnogo koristiti, a dodali su još, takodjer odvojeno, uz pojedine odredbe odnosno vladino obrazloženje. I to će biti od vrijednosti za prvu praktičnu primjenu novoga zakona, jer, iako nije svrha obrazloženja zakonskoga projekta dati tumač, može se ipak iz njega mnogo što šta izvoditi za bolje razumijevanje zakonskoga teksta. Najzad su dodani, s obzirom na njihovu važnost za vapnarnični postupak, tekstovi zakona o razrješenju porodičnih fideikomisa (sa vladinim obrazloženjem), uredbe o sudskim ostavama, pravilnika o vodjenju sudskoga zadružnoga registra, zakona o zadužbinama i njegovog pravilnika i zakona o državnom pravobranioštvu.

Na nekoliko mjesta naišao sam na izlaganja, odnosno tumačenja, s kojima se ne mogu složiti. Pošto se ovdje radi o jednom zakonu, koji će tek ući u praksu, mislim, da će biti dobro, da ovdje glede tih izlaganja (tumačenja) iznesem svoje primjedbe. To će mi dati priliku, da upozorim na neke izmjene i dopune učinjene pri pretresu vladinih projekata u skupštinskom odboru i na razloge tih izmjena i dopuna. To će svakako doprinijeti boljem razumijevanju odnosnih zakonskih propisa. Pri svojim ću se primjedbama držati reda, kojim teku izlaganja tumača.

Na str. 19. veli se, da time, što čl. 11. br. 1 Ugrpp. održaje na snazi propise gradjanskoga prava, kojima se izvjesne isprave priznaju kao javne ili se priznaju ravnim javnim ispravama, nisu održani na snazi i propisi o dokaznoj snazi tih isprava. To bi se moglo krivo razumjeti. U koliko je izvjesnim ispravama priznan značaj javne isprave, pripada im pravna snaga prema propisima § 388. Grpp. To je uostalom i rečeno u § 389. st. 1. Grpp. Što se tiče knjiga mešetara i izvadaka iz tih knjiga, o njima postoje posebni propisi u § 391.. Grpp.

Na str. 46. se veli, da izraz »udruženje za zaštitu mladeži« nije jasan, da naime nije jasno, da li se pod tim izrazom misli na »čista društva privatnih osoba« ili na juristička osobe. Meni opet nije jasno, šta pisci razumijevaju pod »čistim društvima privatnih osoba« za razliku od juristićkih osoba. Mislim, da ne može biti sumnje, da se ovdje misli na udruženja po zakonu o udruženjima, kojima po § 26. Ogz. dakako pripada značaj juristićkih osoba.

Digitized by Google

Na str. 61. se veli, da kao susjed, koji može tražiti obnavljanje ili ispravljanje medja (granica), dodje u obzir ne samo vlasnik medjašnoga zemljišta nego i svaki, koji na tom zemljištu ima stvarno pravo. Koga pri tome pisci imaju u vidu, vidi se na str. 666., gdje se veli slijedeće: »Uredjenje medja može tražiti svaki susjed. Taj ne mora biti samo vlasnik medjašnoga zemljišta nego posjednik ili držalac, t. j. svaki, koji ima kakvo stvarno pravo na tom zemljištu.« Istina, naš Ogz. broji posjed medju stvarna prava (§ 308.), a u teoriji nije do danas riješen spor, da li je posjed pravo ili samo činjenica.[1]) Ali govoriti o detenziji kao o stvarnom pravu je svakako pogrješno. Pisci misle očito, da može i onaj, koji je samo posjednik zemljišta, pa čak i detenbar tražiti ispravljanje medja. Ali to je pogrješno. Pisci su smetnuli s uma, da se u postupku o ispravljanju medja (granica) odlučuje o vlasništvu i da je taj postupak proizašao iz petitorne akcije finium regundorum. Obnavljanje i ispravljanje medja može tražiti samo vlasnik protiv vlasnika medjašnjih zemljišta.[2])

Na str. 63. se navodi, da se propisi čl. 26. Uvp. mogu primjenjivati »samo, ako se radi o nasljedstvima (zaostavštinama) naših državljana, koji su u času svoje smrti imali svoje prebivalište u našoj državi. Kada se pak radi o zaostavštinama inostranaca ili našega državljana, koji je u času smrti imao svoje prebivalište u inostranstvu, dolazi do primjene internacionalno pravo, dakle u prvom redu konvencije, sklopljene u tom pogledu s drugim državama.« To nije sasvim točno. Propisi čl. 26. Uvp. stoje u uskoj vezi sa propisima § 24. Vp. Naš Vp. stoji, što se tiče pitanja nadležnosti za raspravu zaostavština i mjerodavnoga nasljednoga prava, na načelu personaliteta, u koliko se radi o pokretnoj imovini, a na načelu teritorialiteta, ukoliko se radi o nepokretnoj imovini.[3]) To je rečeno glede naših državljana u § 24. Vp., a glede inostranaca u §§ 25. i 26. Vp. Po § 24. Vp. imaju naši sudovi raspravljati zaostavštine naših državljana, i to glede pokretne imovine, gdje god bi se nalazila, a glede nepokretne, ukoliko se nalazi u našoj državi — b e z o b z i r a, d a l i j e u m r l i n a š d r ž a v l j a n i n u č a s u s m r t i i m a o s v o j e p r e b i v a l i š t e u n a š o j i l i u s t r a n o j d r ž a v i, i to p o m a t e r i j a l n o m n a s l j e d n o m p r a v u, koje važi u našoj državi. Ali pošto to nasljedno pravo još nije izjednačeno, daje čl. 26. Uvp. pravila za odredjivanje t. zv. legis provincialis. Mjerodavno je, sa nekim izmjenama, nasljedno pravo onoga područja, na kojem je umrli imao svoje zadnje prebivalište u trajanju od najmanje dvije godine.[4]) Propisi čl. 26. Uvp.

---

[1]) E h r e n z w e i g, 6. izd. sistema »Krainz-Pfaf-Ehrenzweig«. II. sv. str. 53 pod II. i S c h e y u Klangovom tumaču O. g. z-a. I. sv. str. 1198 i sl. I Schey smatra posjed kao pravo, ali ne kao stvarno pravo, nego kao t. zv. »apsolutno« pravo,

[2]) E h r e n z w e i g cit. dj. II. str. 142 op. 17 i odluku austr. vrh. suda od 8. I. 1907. Gl. U. N. F. 3653. U toj je odluci rečeno, da se ne može protiv zakupnika susjednoga zemljišta staviti takov zahtjev.

[3]) To odgovara stanovištu, koje se zauzimlje u današnjem pravu većine država; vidi W a l k e r. Internationales Privatrecht (4. izdanje 1926.), str. 812 i sl.; L a p a j n e. Medjunarodno i medpokrajinsko zasebno pravo (Ljubljana 1929.), str. 175 i sl. Poljsko zakonodavstvo usvojilo je načelo personaliteta — bez obzira, da li se radi o pokretninama ili nepokretninama (v. čl. 28 poljskog zak. o medjunar. priv. pravu od 2. VIII. 1926.). Jednako čehoslovačka osnova gradj. zakonika (§ 1346).

[4]) Članu 26. Uvp. služili su kao uzor čl. 27 i 29 u vezi sa čl. 1 i 2 poljskoga zakona o interlokalnom privatnom pravu od 2. VIII. 1926.

Digitized by Google

su umetnuti tokom pretresa vladinoga projekta u skupštinskom odboru. A kako se često dogadja kod propisa, koji se sastavljaju na brzu ruku, nije se mislilo na slučajeve, koji rjedje dolaze, t. j. da bi mogao biti slučaj, da naš državljanin, čiju će zaostavštinu naš sud raspravljati, nije u času smrti imao svoje prebivalište u našoj državi, ili ga uopće nije imao. Ovdje se dakle radi o praznini, koju treba putem analogije (§§ 6., 7. Ogz.) popuniti. Intenciji čl. 26. Uvp. odgovarat će po mome mišljenju najbolje, ako se u takvim slučajevima smatra mjerodavnim nasljedno pravo onoga područja, na kojem je naš državljanin imao svoje zadnje prebivalište od barem dvije godine, a ako nije nigdje imao tako dugotrajno prebivalište, gdje mu je bilo najduže zadnje prebivalište. Ako naš državljanin nije uopće imao prebivališta u našoj državi, imala bi biti mjerodavna lex fori, t. j. pravo mjesta suda, koji je po § 23. Vp. nadležan za raspravu takovih zaostavština

Na izlaganja na str. 70. treba primijetiti, da propisi čl. 30. Uvp. imaju u vidu dalje vodjenje štitničke ili skrbničke stvari kao takve, a ne pojedine odluke donesene prije stupanja na snagu novoga vanp. postupnika. To jasno proizlazi iz vladinoga obrazloženja, koje je otisnuto na str. 71. Prema tome vrijede za pojedine odluke, donesene prije stupanja na snagu novoga Vpa prelazni propisi čl. 28. Uvp. Ako se podje sa ovoga stanovišta, koji jedino odgovara intenciji zakona, onda otpadaju svi zamršaji, o kojima se govori na str. 70.

Iz izlaganja na str. 150. i sl. mora se zaključiti, da su pisci propise § 21. Vp. krivo razumjeli. Kako su protivno jasnomu tekstu stava 4. §-a 21. došli do zaključka, da je u općem vanparničnom postupku donašanje odluka bez prethodne usmene rasprave iznimka, to mi nije shvatljivo. Čisto je krivo, kada na str. 152. ad br. 2, tvrde, da za usmene rasprave vrijede propisi stava 5. §-a 21. Kakva je to usmena rasprava, gdje je dopušteno preslušavanje putem pismene izjave? Vladino obrazloženje §-a 21. Vp je doduše samo kratko, ali ipak daje dovoljnu uputu za pravilno shvaćanje propisa toga §-a. U tome obrazloženju, otisnutom na str. 265. i 266. tumača, upućuje se na to, da su stavovi 4., 5. i 7. preuzeti iz § 51. zakona o izvršenju i obezbjedjenju. Po § 51. Ip. može u izvršnom postupku biti usmenih rasprava samo u onim slučajevima, koji su u zakonu taksativno navedeni. § 21. Vp. otstupa od § 51. Ip. u toliko, što daje opće pravilo, da se odluke »po pravilu« imaju donašati bez prethodne usmene rasprave, prepuštajući tako sudu, da odluči, u kojim bi slučajevima trebalo držati usmene rasprave. Tome će po mome mišljenju biti mjesta n. pr. u postupku radi oduzimanja svoje vlasti, u postupku radi razvrgnuća zajednice i u postupku radi uredjenja medja. U koliko se pak drže usmene rasprave, imaju se shodno primjenjivati propisi Grpp. o usmenoj raspravi, samo što su usmene rasprave u vanp. postupku nejavne (§ 21. stav 1), što je zapisničar bezuvjetno potreban, samo ako se imaju stranke (učesnici), svjedoci ili druga lica saslušati pod zakletvom (§ 21. stav 7.). Stav 5. §-a 21. opet daje naredjenja za sve one slučajeve, u kojima treba vršiti preslušavanja, a ne će se držati usmena rasprava.

Na str. 173. se kaže, da se u vanparničnom postupku često sklapaju ugovori uz sudjelovanje suda. To bi se moglo krivo razumjeti. Ovo se je pitanje raspravljalo pri pretresu vladinoga projekta u skupštinskom odboru.

Digitized by Google

Posljedak rasprave je bio taj, da je u § 2. stav. 2. iza riječi »pri sastavljanju« umetnuto upućivanje na § 155. stav 2. Time se je htjelo reći, da sud može samo u slučajevima § 155. st. 2. sudjelovati pri samom sastavljanju ugovora, dakle samo u slučajevima, kada se radi o maloljetniku, koji nema sredstava, a njegov je štitnik (tutor) neupućen, a pri tome se radi o jednostavnim stvarima.

Što se tiče izlaganja k § 3. Vp. na strani 175. i sl. treba priznati, da bi bolje odgovaralo, ako bi se u naslovu i u tekstu govorilo o »realnim radnjama« mjesto o »realnoj nadležnosti«. Za samu stvar nije to od naročite važnosti. Mora se priznati i to, da po vlad. obrazloženju izgleda, da je § 117. austrijske jurisdikcione norme preuzet bez stvarne izmjene. Ali protiv toga govori jasan tekst § 3. Vp., koji je jedini mjerodavan. Ako se naime tekst § 3 Vp. usporedjuje sa § 117. austr. I. N. vidi se jasno, da se ovdje ne radi o nezgodnoj stilizaciji, kako to misle pisci, nego o namjernom otstupanju od § 117 I. N. Za to su govorili razlozi cjelishodnosti. I kada se radi o procjeni pokretnih stvari ili o razgledanju takvih stvari (uvidjaju), je cjelishodnije, da te radnje izvrši sreski sud, u čijem se području nalaze te pokretnine. Stoga ograničenje primjene § 3. Vp. na nepokretnine, kako to zastupaju pisci, ne odgovara ni tekstu ni intenciji ovih propisa. U koliko se pisci za potkrepljenje svoga gledišta pozivaju na stanovište medjunarodnoga priv. prava, valja primijetiti, da je pravilo statutne teorije »mobilia personam sequuntur«, koje vrijedi i po našem Ogzeu (§ 300.), napušteno. Moderna nauka i novije zakonodavstvo primjenjuju »lex rei sitae« i na pokretne stvari.[5])

U izlaganjima k § 5 Vp. na str. 182. i sl. pisci tretiraju pojam »stranke« u vanparničnom postupku, a prešli su sasvim preko toga, da je § 5. Vp. uveo pojam »učesnik« i dao ujedno i definiciju toga pojma. Naime, pri pretresu vladinoga projekta u skupštinskom odboru je odlučeno, da se po uzoru čehoslovačkoga zakona o osnovnim naredjenjima suds. vanp. postupka od 19. VI. 1931. pojam »stranka«, koji za vanpar. postupak nije zgodan,[6]) zamjeni pojmom »učesnik«. S toga je umetnut § 5, koji uvadja taj pojam i daje mu definiciju. Ali taj novi termin nije u zakonu skroz proveden. Na mnogim mjestima ostao je termin »stranka«. S toga je mora, gdje god se u zakonu govori o »strankama« po intenciji zakonodavca pod tim izrazom razumijevati »učesnike« u onom smislu, koji tome pojmu daje § 5. Vp. To je važno naročito, kada se radi o pitanju, kome pripada pravo predlagati dokaze ili inače stavljati prijedloge, kome pripada pravo uložiti pravni lijek (§ 12. Vp.) ili kome se može naložiti naknada troškova postupka (§ 20. Vp.).

Ne stoji, da prvostepeni sud može rekursni rok produžiti, kako se to tvrdi na str. 216. To se protivi jasnom tekstu § 13. Vp. Rokovi za pravne lijekove su i u vanpar. postupku neproduživi (vidi § 187. Grpp.). Nego prvostepeni sud mora i prekasno uložene rekurse podnositi drugostepenomu sudu,

---

[5]) Walker cit. dj., str. 298 i sl.; Lapajne, cit. dj., str. 142 i sl. Vidi još i čl. 6 spomenutoga poljskoga zakona o medjunar. pri. pravu kao i § 1324 čehoslov. osnove gradj. zakonika.

[6]) Vidi o tome naročito Ott, Geschichte und Grundlagen des österr. Fürsorgeverfahrens (1906), str. 127 i sl.; Rinterlen. Grundriss des Verfahrens ausser Streitsachen (1914.), str. 18 i sl.

Digitized by Google

koji jedini ima da odluči, da li će zakasnjeli rekurs uvažiti, dakako ukoliko je to moguće bez štete za koga drugoga.[7])

Prigovori, koji se na str. 238. čine § 16. Vp., nisu, po mome mišljenju, opravdani. Otstupanjem od § 15. patenta se je htjelo izbjeći baš onome, što pisci podmeću sadašnjemu § 16. Vp. Da je ostalo onako, kako je to rečeno u § 15. patenta, da naime sudac prvostepenoga suda može protiv odluke drugostepenoga suda uložiti rekurs, moglo se je to shvatiti tako, da i ovdje važe ograničenja spomenutoga § 13. Vp., t. j. da i njegov rekurs mora biti uložen u zakonskom roku, odnosno da i njegov zakasjneli rekurs može biti uvažen samo, ukoliko je to moguće bez štete za kog drugog. Da se spriječi takvo shvaćanje, ne govori se više o rekursu, nego se veli, da sudac može podnijeti spise kasacionomu sudu, da ispita odluku drugostepenoga suda. U skupštinskom odboru učinjene su dvije izmjene, odnosno dopune, naime da takvo podnošenje kasacionomu sudu može biti tek onda, kada je prošao rok za rekurs, a zakonski zastupnik nije uložio rekurs, i da i za ovo ispitivanje ima da vrijedi načelo § 15. stav 1 Vp.

I prigovori, koji se na str. 247. i sl. čine stilizaciji § 19. stav 1. Vp., nisu, po mome mišljenju, opravdani. Kada zakon govori o »prinudnim sredstvima predvidjenim u zakonu o izvršenju i obezbjedjenju«, ne može biti sumnje, da se time misle prinudna sredstva, predvidjena u §§ 308.—318. Ip., a ništa drugo. Ovdje valja upozoriti, da su pisci propustili istaknuti, da propisi Ip., o kojim govore, za sada još ne važe (čl. 38. Uvp.), i dati one propise, koji sada važe. To isto vrijedi glede izlaganja na str. 164. i sl.

Ne stoji, da mogu i vjerovnici tražiti predaju zaostavštine inostranca nadležnoj inostranoj vlasti radi provodjenja ostavinske rasprave. Učesnici u smislu § 112. stav 3. su samo oni, koji su prijavili svoje nasljedno pravo. To jasno proizlazi iz § 27., koji je podloga za propise iz § 112. Do kakvih nezgodnih posljedica bi mogle dovesti shvaćanje, koje se zastupa u tumaču, može se vidjeti iz slijedećega primjera. Ostavilac je njemački državljanin, koji se je u našoj državi nastanio i oženio. Tu su mu svi nasljednici, a i cijela njegova imovina se nalazi u našoj državi. Po spomenutom mišljenju mogao bi jedan vjerovnik iz Njemačke protivno volji svih nasljednika tražiti, da se ostavština predade inače nadležnoj ostavinskoj vlasti u Njemačkoj, da ona provede ostavinsku raspravu.

Na izlaganja na str. 334. valja primijetiti, da je baš novi vanp. postupnik dosta ograničio dužnost suda, da se brine za izvršenje posljednje volje (120. st. 2., 123. i 124. Vp.). S toga uloga izvršioca oporuke nije tako beznačajna, kako to misle pisci. (Vidi § 126. Vp.)

Na str. 371. zastupa se mišljenje, da sud ima u smislu § 95. st. 2. Vp. a limine odbiti nasljedničku izjavu, koja se osniva na pismenoj oporuci, za koju je očito, da ju oporučitelj nije sam pisao i potpisao, ako je na njoj potpisan samo jedan ili dva svjedoka. Po mome mišljenju moglo bi to vrijediti samo onda, ako iz same isprave proizlazi, da se ovdje radi o alografskoj oporuci. Ako to pak ne proizlazi iz same isprave, ima se oporuka za sada smatrati kao holografska oporuka i stoga se ne bi smjela nasljednička izjava,

---

[7]) Schuster, Kommentar zum Verfahren ausser Streitsachen (Wien 1894), str. 46. Čini se, da je pisce zavelo nejasno izražavanje u Rinterlen, cit. djelo, str. 33.

Digitized by Google

koja se osniva na takvoj oporuci, a limine odbiti. Stvar je ostavinske rasprave, odnosno eventualne parnice ispitati i utvrditi, da li predleži istinska holografska oporuka ili ne.

Odluke austr. vrh. suda, navedene na str. 478, pod br. 2. i 3., odgovaraju doduše § 179. patenta, ali ne § 142. našepa Vp., po kojem se o naknadno pronadjenoj imovini mora provesti nova ostavinska rasprava, ako to jedan od nasljednika zahtijeva. § 142. se je po vlad. projektu u glavnom slagao sa § 179. patenta. Po njemu se je predvidila mogućnost ostavinske rasprave o naknadno pronadjenoj imovini samo u slučajevima stava 3., t. j. kada se ostavinska rasprava zbog pomanjkanja znatnije imovine prije nije provela. U raspravi o § 142. je istaknuto, da ovo stanovište može dovesti do raznih poteškoća, tako naročito, kada se je jedan od nasljednika prije odrekao svoga nasljednog dijela samo s obzirom na neznatnu ostavštinu ili kada su na osnovu sporazuma medju nasljednicima njima uručeni odredjeni dijelovi ostavštine (n. p. nasljedniku A sve pokretnine, a nasljedniku B kuća), mjesto da bi se ostavština uručila po aliquotnim dijelovima. To su bili glavni razlozi za spomenutu izmjenu propisa vladinoga projekta. Stanovište vladinoga projekta je bez sumnje teoretski ispravno, jer se uručenje odnosi na ostavštinu kao takvu, a ne na odredjenu imovinu. Ono stoga obuhvaća i imovinu, za koju se nije znalo.[8]) Ali se mora priznati, da je stanovište skupštinskog odbora praktičnije. Po tome će se glede naknadno pronadjene imovine provesti nova ostavinska rasprava, ako to zahtijeva jedan od nasljednika, i morat će se dosljedno tome davati nove nasljedničke izjave. Dakako može i ovdje nastati pitanje o značaju odreknuća ili sporazuma (poravnanja) učinjenoga u prijašnjem postupku.

Na str. 624. je trebalo po mome mišljenju istaknuti, da se po § 238. Vp. u vanparničkom postupku može odlučiti o povratku imovine onome, koji je proglašen za umrloga, a poslije se je sam javio sudu, samo protiv onih, koji su na osnovi toga proglašenja neposredno došli u posjed te imovine, t. j. protiv nasljednika, fideikomisarnih supstituta i sl. Od trećih lica može se samo putem parnice tražiti povratak imovine.

Na str. 631. se spominju i obveznice ratne štete kao isprave, koje se mogu usmrtiti. To se protivi propisu § 240. st. 2. br. 2 Vp., po kojem su državni papiri od vrijednosti, koji igraju na zgoditke, izuzeti od sudskog poništaja. Taj je izuzetak umetnut tek pri pretresu vladinoga projekta u plenumu Narodne skupštine, i to na zahtjev ministra financija.

Smatrao sam za svoju dužnost, da ovom prilikom upozorim na nekoliko pitanja, koja su od praktične važnosti. Medjutim ovo nekoliko prigovora, koje sam u prednjem iznio, ne znači mnogo prema ogromnomu gradivu, koje se imalo u ovom tumaču obraditi, i prema svemu onome, što su pisci u njemu dali. Njihov je tumač, kako sam to već u uvodu istaknuo, u glavnom savjesno izradjeno i dobro djelo, koje će za praksu biti od velike koristi. Stoga se može s pravom preporučiti.

Dr. B. Eisner

---

8) Ehrenzweig, cit. dj., str. 456.

Digitized by Google

Pravosudje

a) Gradjansko

Medju supruzima ugovoreno uzdržavanje dužan je suprug platiti, makar je istovremeno ugovorom utanačeno rastavljeno življenje, u koliko nema na supruzi krivnje za takvu sporazumnu vansudsku rastavu. Preinačenje ugovorene alimentacije može se tražiti samo onda, ako su se i imovinske prilike supruga promijenile.

Rješitba stola sedmorice od 30. kolovoza 1934. Rev. 1547/1—1934.
(Osuda okružnog suda u Zagrebu od 26. listopada 1933. Po 805/V—33.)

K. S. nije htio više zajednički živjeti sa svojom suprugom R. S. pak je ona pod pritiskom njegova nagovaranja pristala, da ode od njega, ali prije je ugovorila s njim, da će joj platiti jednom za uvijek D 5.000 i to D 1.000 odmah, a ostatak kasnije, a u ime uzdržavanja D 300 mjesečno. K. S. platio je samo onih D 1.000, dok nakon odlaska supruge nije htio više da plaća. Na to je K. M. tužila svoga supruga na izvršenje ugovora, ali mjesto ugovorenih D 300 mjesečno D 1.000 zastupajući stanovište, da je obveza supruga na uzdržavanje obveza porodičnoga, dakle javnogaprava, uslijed česa ne može se takva obveza ugoorom ukinuti, a sa mjesečnom svotom od D 300 nije udovoljeno svrsi uzdržavanja.

Prvostepeni okružni sud u Zagrebu je udovoljio tužbenomu zahtjevu tužiteljice s tom promjenom, da je mjesto traženih D 1.000 dosudio D 750 mjesečno.

Apelacioni sud povodom priziva tuženoga K. S. a nakon rasprave donio je presudu, kojom je priziv uvažio i tužbeni zahtjev odbio.

Stol sedmorice je povodom revizije tužiteljice riješio: »Revizija tužiteljice se uvažava, obje nižestepene presude preinaćuju i sudi: K. S. je dužan R. S. isplatiti u roku od 15 dana pod prijetnjom izvršenja: a) iznos od D 4.000 sa 6% kamati od 7. srpnja 1933. do isplate; b) iznos od D 1.200 u ime ugovorenoga uzdržavanja za mjesece ožujak, travanj, svibanj i lipanj 1933. sa 6% kamati od 7. srpnja 1933. do isplate tekućima; c) u ime zakonskog pristojnog uzdržavanja mjesečno počam od 1. srpnja 1933. iznos od D 300 i to dospjele obroke u roku od 15 dana pod prijetnjom izvršenja, a buduće plativo do petoga svakoga mjeseca pod prijetnjom izvršenja; d) tuženi je dužan naknaditi tužiteljici parbeni trošak od D 815 te trošak revizionoga postupka od D 200 u roku od 15 dana pod prijetnjom ovrhe; e) tužiteljica se sa viškom svoga tužbovnog zahtjeva odbija.

Razlozi: Činjenično stanje, utvrdjeno po nižestepenim sudovima, je neprijeporno, a sastoji se u slijedećem: Tužiteljica je zakonita supruga tuženoga. Pošto zajednički nisu mogli živjeti, sklopili su u mjesecu rujnu 1932. pismeni ugovor, po kojemu će tužiteljica po izričitoj želji tuženika, a suprot svojoj volji, boraviti razlučeno od tuženika, pa se tuženi obvezuje tužiteljici počam od 1. listopada 1932. plaćati mjesečno u ime dužnog zakonskoga uzdržavanja iznos od D 300 plativ najzad do 5. dana u dotičnom mjesecu, a osim toga D 1.000 odmah, a D 4.000 dana 31. prosinca 1932. Tuženi je platio tužiteljici D 1.000, plaćao alimentaciju od mjesečnih D 300, sve do mjeseca ožujka 1933., a iznosa od D 4.000 nije joj uopće isplatio.

Neprijeporno je i to, da tuženi ima mjesečnu plaću od D 3.500 i na uzdržavanju 3 djece iz prvoga braka. Tužiteljica drži, da ju ugovorena visina alimentacije od D 300 mjesečno ne veže, jer da je propis § 91 o. g. z. prinudno-pravne prirode, a da je i nedozvoljeno ugovarati svotu, s kojom se očito ne bi mogla postići svrha, pa zato traži alimentaciju od mjesečnih D 1.000, te neplaćeni joj a ugovoreni iznos od D 4.000.

Prvostepeni sud je udovoljio zahtjevu tužbe time, da je tužiteljici dosudio do dana tužbe ugovorenu alimentaciju od mjesečnih D 300, a od dana tužbe mjesečno D 750, dočim drugostepeni sud ne udovoljava tužbovnomu traženju s obrazloženjem, da otpada uzdržavanje po § 91. o. g. z., koje je muž dužan davati ženi u kućnim poslo-

Digitized by Google

vima i u sticanju, ako to ženino djelanje otpada, što biva u slučaju razlučnog života. Osim toga drugostepeni sud je mišljenja, da je nazočni slučaj zabranjen stoga, što su parnične stranke vansudski samovlasno raskinule bračnu zajednicu, što da je po zakonu nedopušteno (§ 93. o. g. z.), pa da je zato nedopušteno tražiti uzdržavanje na temelju na ovaj način raskinute bračne zajednice (§ 878. o. g. z.).

Ovo pravno mišljenje drugostepenoga suda ne može se prihvatiti. Propis §-a 91. o. g. z. izriče bezuvjetno dužnost muža dati ženi alimentaciju u pretpostavi, da bračna zajednica p r a v n o postoji, dakle dotle, dok nije sudbeno izrečena nevaljanost braka, raspust ili rastava od stola i postelje. Temeljno je pravno načelo, da nitko ne može biti lišen prava, koje mu zakon priznaje, ako ne bude dokazano, da je nastao slučaj, u kojem ga zakon lišava toga prava. Žena može biti lišena prava alimentacije samo onda, ako bude to sudskom odlukom tako odlučeno. Dok ovakova odluka nije pravomoćna, muž je dužan davati alimentaciju ženi, makar ona i ne bila s njime u bračnoj zajednici. U konkretnom slučaju nema takove sudske odluke, a u ovom sporu raspravljajući o tome utvrdjeno je, da tužiteljica na zahtjev tuženoga živi razlučno od njega, dakle bez svoje krivice. Brak postoji, krivice za razlučno boravište tužiteljica nema na njezinoj strani, dakle je tuženi dužan, da ju uzdržava (§ 91. o. g. z.). Drugostepeni sud je prema dosada rečenomu krivo tumačio § 91. o. g. z., pa je revizioni razlog tužiteljice iz broja 4. § 597 grpp. valjalo uvažiti i u granicama revizionoga prjedloga pobijanu osudu prizivnoga suda preinačiti.

Zahtjev tužiteljice glede dosudjene svote od D 4.000 utemeljen je na ugovoru izmedju parbenih stranaka, koji obje stranke priznaju istinitim. Istim ovim ugovorom su stranke ugovorile i visinu alimentacije sa D 300 mjesečno. Nema dvojbe, da supruzi mogu i ugovorom ustanoviti način uzdržavanja, a ne postoji li medju njima ugovor, odmjeruje ga sudac. Parnične stranke su u času sklapanja toga ugovora bile djelatno sposobne, pa se toga ugovora imadu držati. Istina da uzdržavanje mora odgovarati imovini muža, dosljedno tome može se promijeniti, poboljšati ili ograničiti, prema promijenjenim imovinskim okolnostima supruga, ali u konkretnome sporu nisu stranke ni tvrdile, da su se imovinske prilike tuženoga od časa sklapanja ugovora pa do dana podignuća tužbe promijenile na bolje, pa stoga obzirom na tu okolnost nema zakonskog razloga, da se tužiteljici dosudi veća alimentacija od one, koju je ona sama sa tuženim ugovorila. Presuda na naknadu parničnog troška i troška revizionoga postupka temelji se na § 143. i 154. grpp.

Priopćio dr. I. P., Zagreb.

Obranička presuda, koja se pobija po § 691. t. 7. grpp., može se samo djelomično poništiti, i to u dijelu, koji se protivi prinudnopravnim propisima, ostajući inače na snazi.

Rješidba stola sedmorice od 28. rujna 1934. br. Rev. 1747/1—34.

(Osuda okruž. suda u Zagrebu od 20. prosinca 1933. br. III Po 1685/33—6; osuda apelacionoga suda u Zagrebu od 1. svibnja 1934. br. Pl. 6139/34—2).

Obraničkom presudom trgov. ind. komore i zanatske komore u Zagrebu od 3. listopada 1933. br. 7753/33 bili su sudjeni X iz Z. kao kupac, a Y iz Z. kao solidarni jamac i platac na platež dužne svote od D. 28.705 spp. tužiteljici tt. Z. iz Z.

Protiv ove presude su X Y ustali tužbom pred okružnim sudom u Zagrebu na njezino poništenje, pozivajući se na razloge ništavosti iz § 691 grpp. naročito tvrdeći, da je pristatna pogodba izgubila pravnu snagu prije donesene obraničke presude, kao i na okolnost, da je pobijanom presudom dosudjeno u ime kamata 10%, što da se protivi prinudno pravnim propisima.

O k r u ž n i s u d odbio je tužiteljicu s tužbom u cijelosti i uzdržao na snazi obraničku presudu, jer da je ugovor o obraničkom sudu bio valjan, dok se na prigovor o povredi prinudno pravnoga propisa o kamatima nije obazreo.

A p e l a c i o n i s u d je uslijed priziva tužitelja preinačio presudu okružnog suda, udovoljio u cijelosti zahtjevu tužbe i poništio presudu obraničkoga suda, osudivši tuženicu tt. Z. iz Zagreba na platež parbenoga troška, s ovim obrazloženjem:

Prizivni razlog, da se je presuda izbranoga suda imala poništiti iz razloga za poništenje, predvidjenoga u § 691. br. 7 grpp., na zakonu je osnovan, jer se osuda izbranoga suda u onom dijelu, kojim su tužitelji osudjeni na plaćanje 10% kamata

Digitized by Google

od 1. rujna 1933. do plateža, protivi prinudno pravnim propisima, pošto po § 4 zak. od 8. prosinca 1877. sud ne smije dosuditi kamata viših od 8% na godinu na dužnu glavnicu niti dozvoliti ovrhe preko spomenute kamatne mjere.

S t o l s e d m o r i c e je povodom revizije stranke tužene preinačio presudu apelacionog suda i uspostavio prvostepenu presudu izmjenivši ju jedino u pogledu kamata i izrekavši, da je presuda obraničkoga suda ništava u onom dijelu, u kojem se tuženi X i Y osudjuju na platež kamata u višem postotku od 8%, i to sa slijedećim obrazloženjem:

Tužena stranka pobija presudu apelacionoga suda iz revizijskoga razloga, navedenoga u § 597 br. 4 grpp., t. j. što se ta presuda osniva na pogrješnoj pravnoj ocjeni stvari. Ovaj revizijski razlog se ukazuje opravdanim. Prema propisama o-a 691 br. 7 grpp. presuda obraničkoga suda ima se poništiti, ako se ona protivi prinudno-pravnim propisima t. j. takovima, po kojima su odnosna pravna djela ništava ili neutuživa. Po § 4. zak. od 8. prosinca 1877. (Zbor. br. 70) sud ne smije dosuditi kamata viših od 8% na godinu za dužnu glavnicu. Ova odredba jest prinudno-pravna, a prema tome je vezan njome i izabrani sud. Ne može se stoga prihvatiti nazor tužene stranke, da zakon od 8. prosinca 1877. može vrijediti samo za redovite sudove, a ne i za izbrane sudove, jer bi onda, kada bi to stajalo, obranička presuda mogla biti prikladno sredstvo za obilaženje prinudnih pravnih propisa postojećih u javnom interesu.

Iz utvrdjenog činjeničnog stanja slijedi, da su obranici u svojoj presudi dosudili vjerovniku i kamate, koji nadlaze 8% t. j. 10% kamate, a prema tome obzirom na odredbu § 4. zak. od 8. prosinca 1877. dosudili su neutužive kamate i time su doista povrijedili prinudno pravni propis, ali samo glede ovih neutuživih kamata iznosom od 2% dočim glede same glavnice i kamata do 8% takove povrede nema, te ne postoji zakonski osnov, da se presuda izbranoga suda poništi i glede onoga njezinoga dijela, glede kojega povrede prinudno pravnoga propisa nema.

Apelaciona presuda stoga pogrješno uzima, da i djelomična povreda prinudno pravnih propisa povlači za sobom nevaljanost cijele obraničke presude, jer ako zakon i ne sadržaje propis o djelomičnoj nevaljanosti obraničke presude, odatle se ne može izvoditi, da se obranička presuda ima poništiti u cijelosti i u slučaju, kada je ona u ostalom svojem dijelu koli glede cijele glavne stvari kao i glede 8% kamata u skladu sa propisima zakona.

Pošto je prema navedenomu presuda apelacionoga suda osnovana na pogrješnoj pravnoj ocjeni stvari (§ 597. br. 4 grpp.), to se je uvaženjem revizije tužene stranke imala presuda apelacionoga suda preinačiti i suditi, kako je navedeno u dispozitivnom dijelu ove revizijske presude. Izreka o naknadi troškova prizivnoga i revizijskoga osniva se na propisima §§ 145 st. 2 i 152 grpp.

Priopćio dr. I l i ć I. N i k o, odvjetnik u Zagrebu.

Dok se ne obrazuju izbrani odbori, rješavat će sporove iz službenoga odnosa obrtne oblasti po dosadašnjim propisima, dakle i u dosadanjoj nadležnosti. Rok tužbe na pobijanje njihovih odluka je 8 dana po §-u 176. obrt. zakona. Ako službeprimac povodom jednostranoga sniženja beriva ne otkaže, ne znači, da je time pristao na sniženje, jer nije dužan otkazati.

Rješidba stola sedmorice od 13. lipnja 1934. br. 986/1—34.

(Osuda sreskoga suda I. u Zagrebu od 18. prosinca 1933. br. P. 7342/33—4, osuda okružnoga suda u Zagrebu od 17. ožujka 1934. br. Pl. 511/1—34.)

S t o l s e d m o r i c e kao revizijski sud u Zagrebu u nejavnoj sjednici u gradjanskoj parnici tužioca J. u. b. d. d. u Z. protiv tuženika B. M., radi pobijanja odluke obrtne oblasti povodom revizije tužioca protiv presude okružnoga suda kao prizivnoga suda u Zagrebu od 17. ožujka 1934. br. Pl. 511/1—34., kojom je na priziv tužioca potvrdjena presuda sreskoga suda I. u Zagrebu od 18. prosinca 1933. br. P—7342—33—4, p r e s u d i o j e: Revizija se ne uvažuje. Tužiteljica je dužna tuženome naknaditi trošak revizionoga postupka od D 220 u roku od 15 dana pod prijetnjom izvršenja.

Digitized by Google

Obrazloženje: Tužiteljica u novoj reviziji u prvom redu osporava nadležnost obrtne oblasti za rješavanje ovoga spora. Njeno pravno shvaćanje nije na zakonu osnovano. Nižestepeni sudovi prema utvrdjenom činjeničnom stanju sasvim ispravno uzimaju, da je za rješavanje ovoga spora bila nadležna obrtna oblast, ali se kod toga neispravno pozivaju na propise 343. z. o r. u vezi s §-om 324. istoga zakona.

Prema propisu stava 1. §-a 434. z. o r. imaju se sporovi iz službenih odnosa izmedju službodavca i službeprimca rješavati prema dosadašnjim propisima sve dotle, dok se ne obrazuje izbrani odbori predivdjeni u VI. glavi drugoga dijela ovoga zakona (§§ 343. 353.). Budući da svi izbrani odbori još nisu obrazovani, nisu stupili na snagu ni propisi o njhovoj nadležnosti, napose ni § 343. z. o r., na koji se nižestepeni sudovi pozivaju, nego se nadležnost za rješavanje sporova iz službenih odnosa imalaca radnja i pomćnoga osoblja imade prosudjivati po dosadašnjim propisima t. j. in concreto prema propisima § 176. z. čl. XVII:1884. Prema činjeničnom stanju, utvrdjenom od nižestepenih sudova, tuženik je spadao medju osoblje navedeno u § 176. obrt. zakona, jer tuženik nije kod tužiteljice obavljao trgovačku službu, niti više netrgovačku službu, a niti pretežno uredske poslove, nego je pod nadzorom obavljao procjenu drva, što su iu obavljali i tužiteljičini »škribani«. Kad je tužiteljica likvidirala svoje šumske poslove, obavljao je i uredske poslove no to uposlenje nije mu bilo glavno zanimanje.

Iz ovoga slijedi, da je obrtna oblast bila nadležna za rješavanje ovoga spora. Samo rješenje obrtne oblasti moglo se je pobijati jedino na osnovu §-a 176. obrtnoga zakona pred nadležnim sreskim sudom (čl. 31. ugrpp.) i to ne samo u pogledu opsega nego i razloga za pobijanje, a ne prema propisima §-a 691. grpp., na koji se nižestepeni sudovi neispravno obaziraju.

Po nižim sudovima još je utvrdjeno, da tuženik nije imao kod tužiteljice nikakovih funkcionalnih i mjesnih doplataka. Ovako utvrdjeno činjeničko stanje nije u protivurječnosti sa parničnim spisima ni prvo- ni drugo-stepenoga suda (§§ 592, 594. i 597. br. 3. grpp.).

Tužiteljica pobija drugostepenu presudu i zbog pogrješne pravne ocjene same stvari. I u tom pogledu revizija nije osnovana. Dok tuženik nije imao nikakovih funkcionalnih ni mjesnih doplataka, nije tužiteljica bila u smislu propisa §-a 37 sl. M službene pragmatike ovlaštena sniziti mu jednostrano ostala beriva za vrijeme od 1. ožujka 1932. do 31. srpnja 1932.

Tuženik uslijed toga sniženja beriva nije bio obvezan u smislu propisa §-a 238. st. 2. toč. 2. z. o r. raskinuti službeni odnos. Ni u tom pogledu ne osniva se presuda drugostepenog suda na pogrješnoj pravnoj ocjeni stvari (§ 597. br. 4. grpp.).

Uslijed toga nije se mogla uvažiti revizija tužiteljice. — Trošak revizionoga postupka dosudjen je tuženiku po §-u 143., 152. i 154. Gpp.

Priopćio dr. Horvat Marijan, odvjetnik u Zagrebu

Opaska uredništva: Nakon pretežno protivne sudske prakse od tri godine, ova je presuda najvišega suda nešto prekasno došla. Danas ima već sva sva tekućih parnica običnih radnika s iznosom preko D 12.000, koje su bile upućene izravno redovitome sudu: ima nadalje sva sila tužaba za pobijanje odluka obrtnih oblasti, koje su predane u roku ne od 8 nego od 30 dana. Sad bi sve te parnice obzirom na gornje tumačenje, morale pasti, ma kako u stvari bile opravdane i makar nakon dugotrajnoga putovanja po prvim i drugim instancijama došle do treće. To znači veliki gubitak vremena, troška i truda, a i veliko razočaranje. Kada jedanput sudska praksa podje — osobito kod propisa prelazne naravi kao što je § 434. zak. o radnj. — izvjesnim pravcem, onda smatramo neshodnim skrenuti ju s toga pravca, pogotovu kada se zakonski propis — baš zato jer je dosta neiasan — može jednako opravdano tumačiti u prilog toj praksi kao i protiv nje. Kad postoji mogućnost dvaju tumačenja, onda bi morao prevladati razlog shodnosti, da se prihvati ono, koje interesentima zadaje manje štete.

Digitized by Google

Valjan je ugovor, kojim muž dozvoljava ženi razlučno boravište, te se obvezuje na plaćanje alimentacije.

Rješidba stola sedmorice od 4. listopada 1934. Rev. 1024/1—1934.
(Osuda okružnog suda u Osijeku od 29. listopada 1933. Ia Po 224/33—6 i apelacionoga suda u Zagrebu od 28. veljače 1934. Pl. 1812/1—34.)

A. B. iz O. dao je dne 31. kolovoza 1931. pravnu izjavu u obliku javnobilježničkog akta slijedećega sadržaja:

»Nakon što je moja supruga gdja A. rodj. M. izjavila spremnost, da pristane na prijedlog, koji sam joj ja stavio, da se faktički razrješi naša bračna životna zajednica, uslijed toga izjavljujem pravno obvezatno, da preuzimam slijedeće obaveze prema svojoj supruzi, da joj omogućim odvojeno življenje... Ja se ovime obvezujem plaćati svojoj supruzi gdji A., rodj. M., počam od 3. rujna t. g. za vrijeme odvojenoga življenja svakoga 3. dana svakoga mjeseca mjesečni iznos alimentacije od 600 šv. frn.«

A. B. platio je svojoj supruzi A. rodj. M., za mjesece listopad 1932. do uključivo rujna 1933. umjesto ugovorenih šfrc. 600 samo iznos od šfrc. 350, pa je A., rodj. M., podnijela protiv A. B. tužbu za isplatu razlike od šfrs. 250 za 12 mjeseci, dakle na ukupno šfrs. 3.000.

Tužbi je udovoljeno u svim trima stepenima.

Iz razloga presude apelacionog suda: »Tuženi nije porekao, dakle je neizravno priznao po § 363. grpp., da se tužiteljica htjela vratiti k njemu i nastaviti bračnu zajednicu. Na to joj je tuženi odrješito saopćio pismom, da on ne mari i da tužiteljica nikako ne dodje u O... Pošto tužiteljica nije bezrazložno ostavila tuženika svoga muža, već se naprotiv htjela vratiti k njemu, čemu se tuženi protivio, opravdan je zahtjev tužiteljice i po § 91. o. g. z. i na osnovu gornje javno-bilježničke isprave.«

Razlozi stola sedmorice: »Tuženi pobija presudu prizivnoga suda samo zbog pogrješne pravne ocjene stvari (toč. 4 § 597 gr. p. p.), koju nalazi u tom, što prizivni sud smatra, da je vansudni ugovor, koji je on sklopio sa svojom ženom tužiteljicom o visini alimentacije, valjan i za njega obvezatan, što da se protivi propisu § 93. o. g. z. Taj revizioni razlog nije na zakonu osiovan. Opći gradj. zakonik u nijednom svojem propisu ne zabranjuje bračnim drugovima, da se dobrovoljno rastave, niti proglašuje ugovore o alimentiranju žene nevaljanima. Ako su u § 879 o. g. z. samo primjerice navedene nevaljane pogodbe, to se ipak mogu smatrati ništetnima samo one pogodbe, to se ipak mogu smatrati ništetnima samo one pogodbe, koje imaju protiv sebe zakonsku zabranu. Ni najširim tumačenjem § 93 o. g. z. ne može se doći do zaključka, da bi taj zakonski propis zabranjivao bračnim drugovima, da ne smiju sporazumno ugovoriti razlučno boravište i da se ne smiju sporazumiti o alimentaciji i njenoj visini. Taj zakonski propis odredjuje, da bračni drugovi ne mogu ukinut samovlasno ženidbenoga saveza; to se može samo na način, koji zakon propisuje. Ako dakle bračni drugovi sklope ugovor, da će razlučno živjeti, te se sporazume o alimentaciji i njenoj visini, nije time ukinut ženidbeni savez, brak; on i dalje postoji, te se može ukinuti samo valjanim, u zakonskom obliku učinjenim raspustom. Takov ugovor bračnih drugova, u koliko se odnosi na imovinske odnošaje, veže bračne drugove sve dotle, dok ne nastave zajednički bračni život. Opći gradjanski zakon takovih ugovora izričito ne zabranjuje, zato su oni valjani te iz njih nastaju za ugovarajuće stranke prava i obveze (§ 859. o. g. z.). Prema do sada rečenomu nije prizivni sud pogrješno pravno ocjenio ovaj spor, pa se stoga revizija tuženika nije mogla uvažiti.

Priopćili dr. Klein Mosin i dr. Fischer Alfred, odvjetnici u Osijeku.

Mjesni sudovi su nadležni. i to u gradovima samo do D. 150, a u selima do D. 75.

Zaključak okružnoga suda u Osijeku od 6. listopada 1934. Pl 443/34.
(Zaključak sreskoga suda u D. M. od 16. travnja 1934. P 308/34.)

Sreski sud u D. M. proglasio se nenadležnim za rješenje tužbe od Din 300. Proti tome zaključku dao je tužitelj K. G. iz D. M. rekurs, koji je

Digitized by Google

okružni sud u Osijeku u nejavnoj sjednici od 6. X. 1934. riješio ovim zaključkom:

Uvažuje se rekurs tužioca, pobijani zaključak se ukida i stvar vraća prvomu sudu, da tužbu ponovno u pretres uzme i dalje po zakonu postupa.

Obrazloženje: U tužbi traži tužilac kupovninu od D 300. — Prvi sud odbacio je tužbu temeljem §-a 41. toč. 1) grpp., smatrajući se za rješenje spora nenadležnim te upućuje tužioca na nadležni mjesni sud.

Pitanje nadležnosti mjesnih sudova postalo je sporno uslijed neizvjesnosti, da li je član III. zakona od 6. II. 1929. (Sl. Nov. 33.—XVI/1929.) ostao na snazi i nakon stupanja na snagu novoga gradjanskoga parničnoga postupnika t. j. nakon 1. travnja 1933. Zakon od 6. siječnja 1929. sadržaje propise, kojima se preinačuju neke ustanove prijašnjega gradj. sudovnika, zatim postupka u maličnim predmetima, konačno preinačuju neke ustanove u pogledu nadležnosti mjesnih sudova. Po čl. II. U. Z. stupanjem na snagu novog grpp-a, t. j. 1. travnja 1933., prestaju važiti propisi drugih zakona, uredaba i naredaba o predmetima, koji su uredjeni novim grpp., u koliko nisu samim U. Z. i dalje na snazi ostavljeni.

Propisi o nadležnosti sreskih sudova kao i naredjenja za postupak u maličnim stvarima su sadržana u §-u 4. i 543. grpp., pak nema sumnje da je glede tih ustanova sa 1. travnja 1933. zakon od 2. IX. 1929. prestao važiti. No kako novi grpp. nema odredaba o nadležnosti mjesnih sudova, nastaje pitanje, nije li čl. III. zakona od 6. II. 1929., koji to pitanje uredjuje, ostao i dalje na snazi.

Iz čl. 4., 5., 6., 8., 11., 13., 14., 15., 16., 18 U. Z. proizlazi, da zakon od 2. II. 1929. bilo sa izmjenama, a bilo i bez njih, nije niti djelomično na snazi ostavljen. Očito je, da zakonodavac smatra zakon od 6. II. 1929. jednom cjelinom, te da cio taj zakon imade sa 1. travnja 1933. prestati. To proizlazi već iz § 102. U. S. te člana 7. U. Z., jer predvidja uredbu, koja će postupak i nadležnost mjesnih sudova urediti. Kada bi zakonodavac htio da pojedine ustanove čl. III. zakona od 6. II. 1929. imadu i nakon 1. travnja 1933. dalje važiti, sigurno bi to naznačio, te kad već u čl. 7. i 45. U. Z. govori o mjesnim sudovima, odredio bi odmah, da li će čl. 3. citiranog zakona, bilo sa izmjenama bilo bez njih, i dalje ostati na snazi, dok ne bude donesena uredba prema članu 7. U. Z.

Medjutim čl. 45. U. Z. odredjuje, da će zakon od 6. II. 1929. vrijediti samo dok novi grpp. ne stupi na snagu, a to znači, da je sa 1. travnja 1933. cio zakon od 6. II. 1929. stavljen van snage, a prema tome i čl. 3. istoga zakona. Drugo tumačenje ne bi bilo logično, jer je već od prije bila intencija zakonodavca, da nadležnost sreskih sudova u maličnim stvarima bude veća od nadležnosti mjesnih sudova koli na selu toli u gradovima.

Prema stanovištu, da je čl. 3. zakona od 6. II. 1929. i dalje na snagi, bila bi nadležnost mjesnih sudova u gradovima i sreskih sudova u malicama jednaka, a to opet ne odgovara odnosu podredjenosti ovih sudova, pošto su sreski sudovi druga i posljednja molba za sporove iznesene pred mjesne sudove, a i u tom postupku odlučuju po propisima § 543. i sl. grpp. Slijedeći ovo stanovište, da je naime čl. 3. citiranog zakona ostao i nakon 1. travnja 1933. na snazi, došli bi do dalje nelogičnosti.

Čl. 45. U. Z. odredjuje izmjene zakona od 6. II. 1929., koje su vremenski ograničene i koje imadu vrijediti, samo dok novi gradjanski parnični postupnik ne stupi na snagu. Ne bi bilo dakle ispravno, kada bi se uzelo taj čl. 3. cit. zakona i nakon 1. travnja 1933. na snazi zajedno sa navedenim izmjenama, nego se u tom slučaju mora uzeti, da je čl. 3. cit. zakona na snazi bez izmjena, odredjenih u čl. 45. U. Z. Tako bi opet nastupilo stanje iz neizmijenjenoga zakona od 6. II. 1929., po kojem bi mjesni sudovi u gradovima bili nadležni do D 1000, a u selima do D 500.

Kako sreski sudovi po propisima maličnog postupka, koji vrijede samo za sporove do D 500, rješavaju o pritužbama protiv presuda mjesnih sudova, to na pritužbe protiv presuda gradskih mjesnih sudova uopće uredovati ne bi mogli, u koliko bi utužena svota prelazila D 500, a bila manja od D 1000; tako bi nastalo neko stanje, da stranke kraj svih zakona i postupnika ne bi mogle doći do svog prava.

Zakon, dakle, od 6. II. 1929. stavljen je van snage u cijelosti, te nakon 1. travnja 1933. ne važi više niti čl. 3. ovog zakona.

Digitized by Google

Pitanje je sada, kako je uredjena nadležnost mjesnih sudova do donošenja uredbe propisane čl. 7. U. Z. Čl. 7. U. Z. i § 102. U. S. je odredio, da mjesni sudovi, gdje postoje, ostaju za sada i dalje. Čim ostaju i dalje, a uredba o njihovoj nadležnosti nije još izdana, vrijede propisi o nadležnosti, koji sada postoje. Zakon od 6. II. 1929. preinačio je zakon od 14. V. 1907. (Zbor. br. 40:1907) samo u pogledu svote, a ne i glede ostalih propisa. Ako je, dakle, ta preinaka samo u pogledu svote stavljena van kreposti, automatski nastupa ono stanje, koje je bilo prije ove preinake. Prema tome postali bi sa 1. travnia 1933. mjesni sudovi opet nadležni onako, kako je to zakon od 14. V. 1907. odredio. Po ovom zakonu mjesni sudovi su nadležni u gradovima do 600 kruna ili 150 D, a u selima do 300 K ili 75 D.

Nije, dakle, bio ispravan napadnuti zaključak prvog suda, kada je tužbu odbacio zbog nenadležnosti pošto je za rješenje parnice nadležan baš taj sud a ne mjesni sud.

Priopćio dr. Ivan Majcan, odvjetnik u Dolnjem Miholjcu.

b) Kazneno

Primjeni propisa § 311. k. z. kao općega propisa nema mjesta i na djela klevete učinjene putem štampe, jer čl. 61. zak. o štampi izrijekom dopušta dokazivanje istinitosti činjenica klevete putem štampe svim dokaznim sredstvima, pa i svjedocima osim slučajeva, koji su u ovom propisu limitativno nabrojani.

Presuda kasacionog suda u Beogradu od 30. ožujka 1934. Kre — 114/2.

Okružni sud za grad Beograd presudom od 30. siječnja 1934. oglasio je za kriva opt. M. S. zbog djela iz čl. 52. zakona o štampi.

Kasacioni sud, cijeneći revizione navode optuženika, upravljene protiv gornje presude, je poništio presudu okružnoga suda iz razloga:

»Cijeneći revizione navode opt. M. S., da je okružni sud povrijedio formalni zakon iz toč. 5. § 336. k. s. p. u tome, što je prijedlog njegov o pozivanju na svjedoke odbacio, ne dajući mu mogućnosti, da se pred sudom brani, kasacioni sud je našao, da je revizija osnovana. Ovo stoga, što je okružni sud pogrješno našao, da se prijedlog odbrane optuženoga S. o pozivanju svjedoka, koji bi posvjedočili izvjesne činjenice, ima odbaciti obzirom na propis § 311 .k. z. Propis § 311. k. z. predvidja način dokazivanja istinitosti činjenica, kada inkrimirani izrazi sadržavaju obilježja djela, koja se izvidjaju i gone po službenoj dužnosti, a po od. I. § 311. k. z. dokle se gonjenje po ovim djelima ne okonča pravnosnažnom presudom nadležnog suda, zastaje se sa postupanjem po djelu klevete.

Medjutim, po čl. 77. zak. o štampi ovom zastajanju uopće nema mjesta, ako već krivični postupak nije bio pokrenut. Ovai propis čl. 77. zakona o štampi, kao posebnoga zakona, po čl. 10. uvodnog zakona, kojim se uvode u život kriv. zakonik, u vezi sa čl. 95. od. II. zak. o štampi, propisuje specijalan način dokazivanja istinitosti činjenica klevete putem štampe. Prema tome u konkretnome slučaju nije ni bilo mjesta primjeni § 311. k. z., kao općega propisa, niti je mogao prvostepeni sud odbiti ispitivanje svjedoka i drugih dokaza, koje je odbrana ponudila u toku krivičnoga postupka, samo sa toga razloga, da se to može dokazivati samo pravnosnažnom presudom. Naprotiv čl. 61. zak. o štampi izrijekom dopušta dokazivanje istinitosti činjenica klevete putem štampe, osim slučajeva, koji su u ovom propisu limitativno nabrojani.

Kako u konkretnome slučaju inkrimirani izrazi ne potpadaju pod odredbe toč. 1. i 2. čl. 61. zakona o štampi, čiie dokazivanje nije dopušteno, to se dokazivanje istinitsti navodnih inkrimiranih činjenica, može dokazivati svim dokaznim sredstvima, pa i svjedocima — čl. 61. zak. o štampi. Prema ovome je okr. sud, odbivši prijedlog optuženika, da se pozovu i ispitaju svjedoci o navedenim okolnostima, povrijedio načelo postupka o odbrani odnosno optužbi, jer je sud po §§ 3. i 277. k s.

Digitized by Google

p. dužan izvidjeti sve ono, što ide bilo u korist, bilo na štetu optužbe, da bi se tako došlo do materijalne istine. Ovakov postupak suda sačinjava povredu formalnoga zakona iz toč. 5. § 336. k. s. p.

U »Pravniku« br. 11. priopćio

Smiljanić D. Jovan, tajnik kasac. suda u Beogradu.

c) Upravno

Zabrana odvjetniku, da zastupa pred upravnim vlastima u konkretnome slučaju, sačinjava ništinu dotičnog upravnoga postupka.

Rješenje držav. savjeta od 21. kolovoza 1934. br. 20631/34.
(Presuda upravnog suda u Sarajevu od 22. ožujka 1934. br. 348/33.)

Na tužbu odvjetnika dra V. M. iz V. za poništenje rješenja banske uprave u Sarajevu od 10. lipnja 1933. br. 2688 povj. donio je upravni sud u Sarajevu ovu

Presudu: Tužbi se daje mjesta, te se rješenje banske uprave u Sarajevu kao na zakonu neosnovano poništava, o čemu treba obavijestiti imenovanu bansku upravu i tužitelja time, da će banska uprava uzeti njegovu žalbu ponovno u postupak, pa onda donijeti novo rješenje u smislu primjetaba ovoga suda.

Obrazloženje: Sresko načelstvo u V. zabranilo je u jednom konkretnom slučaju odvjetniku dr. M. prisustvovati preslušanju svjedoka. Proti toj odredbi žalio se dr. V. M. banskoj upravi u Sarajevu, navodeći, da se u konkretnome slučaju radi o policajnom prestupku, koji se ne može rješavati u potaji, jer ili delikat (učin) postoji ili ne, pak nema razloga, da svjedoci potajno daju svoje izjave, te da je povrijedjen time § 1. zakona o odvjetnicima, § 20. i slijedeći zakona o općem upravnom postupku, dalje naredba bivše zem. vlade za B. i H. od 19. travnja 1910. br. 73.463/I. kao i propis čl. 124. zakona o unutr. upravi.

Banska uprava, ispitavši prethodno konkretni slučaj, naredila je sreskome načelstvu u V., da dru. V. M. izda pismeno posebno obrazloženo rješenje, zbog čega mu je uskraćeno prisustvovanje preslušanju svjedoka, na što je sreski načelnik dne 14. studenoga 1933. pod br. 16623/32 izdao odvjetniku dr. V. M. odluku, da se u upravno-kaznenom postupku ne može dozvoliti branitelj, potkrepljujući to § 2. zak. o opć. upr. post.

Povodom utoka dra. V. M. protiv toga rješenja sreskoga načelstva br. 16623 donijela je banska uprava u Sarajevu rješenje pod br. 2688 od 10. srpnja 1933., kojim je napadnutu odluku sres. načelstva u V. od 14. studenoga 1932. br. 16623 kao pravilnu i na zakonu osnovanu osnažila.

Protiv toga rješenja tužio se je dr. V. M. blagovremeno ovome sudu. U tužbi ističe, da su napadnutim rješenjem povrijedjeni propisi § 1. zakona o odvjetnicima te §§ 20., 21. i 22. zakona o opć. uprav. postupku, te naredba biv. zem. vlade za B. i H. od 19. travnja 1910. br. 73.463. Razmotriv akta ovoga predmeta, našao je sud, da je tužba na zakonu osnovana, i to iz ovih razloga:

Odlukom od 14. studenoga 1932. br. 16623 sresko načelstvo u V. odbija tužitelja od zastupanja iz razloga, što se upravno-kaznenom postupanju ne može dozvoliti branitelj, a to na osnovu § 2. zak. o opć. uprav. postupku. Ovu odluku potvrdila je banska uprava, jer da je ista pravilna i na postojećim propisima osnovana. Niti banska uprava niti sresko načelstvo ne kaže, na kojim propisima je njihova odluka osnovana. Ako se primi, da se na upravno-kazneno sudovanje nema primjenjivati zakon o općem uprav. postupku od 9. studenoga 1930. (§ 2.), onda slijedi prema propisu § 173. zakona o općem uprav. postupku, da se moraju primjenjivati na upravno kazneno sudovanj propisi, koji su do tada postojali t. j. propisi bivše zem. vlade za B. i H. U smislu pak propisa naredbe bivše zem. vlade za B. i H. od 19. travnja 1910. br. 73.463/I dozvoljeno je zastupanje po odvjetnicima u administrativnom postupku, koji propis nisu, dakle, upravne vlasti u konkretnom slučaju uvažile.

Osim toga povrijedjen je rješenjem banske uprave, odnosno sres. načelstva i zakon o odvjetnicima od 29. studenoga 1928., koji u § 1. ističe, da odvjetnik ima

Digitized by Google

pravo zastupanja stranke ne samo pred sudovima, nego i drugim državnim i samoupravnim vlastima i javnopravnim tijelima. Kako je zakon o odvjetnicima specijalan zakon, to se je isti imao primijeniti i na konkretan slučaj, što upravne vlasti nisu učinile. Prema izloženomu smatra ovaj sud, da je napadnuti upravni akt ništetan, te se kao takav ima poništiti u smislu propisa čl. 34. i 26. zakona o državnom savjetu i upravnim sudovima time, da banska uprava ima uzeti predmet ponovno u postupak i donijeti novo rješenje prema primjedbama ovoga suda.

Nezadovoljna stranka ima pravo, da protiv ove presude u roku od 15 dana od dana primitka iste podnese žalbu putem ovoga suda na državni savjet.

Proti ovoj presudi žalila se banska uprava drinske banovine, ali je drž. savjet rješenjem od 21. kolovoza 1934. br. 20631/34 žalbu odbacio i citiranu presudu sarajevskog upravnog suda od 22. ožujka 1934. br. 348/33 za snažnu oglasio.

Priopćio dr. Mikolji Vinko, odvjetnik u Visokom.

Literatura

Dr GAĆESA NIKOLA: POŠTANSKA ŠTEDIONICA KRALJEVINE JUGOSLAVIJE; njezina organizacija, rad i uloga u privrednom životu. Zagreb 1934. (vlastito izdanje). — Knjiga opsiže 248 strana velike 8⁰. Sadržaj joj je: I. Opći dio, u kojem se govori o osnivanju poštanskih štedionica uopće, a o osnutku i razvoju poštanske štedionice u našoj državi napose. Naša pošt. štedionica je državni novčani zavod, koji ima zadaću, da prikuplja sitne narodne uštednje, da provodi plaćanja putem čeka i prenosa, te da prikupljene glavnice ulaže na propisani način (str. 7. do 40.). — II. dio, koji radi o štednji kod poštanske štedionice (smisao štednje kod poštanske štedionice, odnos poštanske štedionice prema ostalim novčanim zavodima, centralizacija ili decentralizacija, zakonske odredbe o štednji kod poštanske štedionice, maksimum uloga na štednju, kamata štednih uložaka, početak i prestanak ukamaćivanja, knjižice na ime i na donosnika, podizanje uloga, otkazni rokovi, funkcija uplatioca u štednom prometu, amortizacija štednih uložaka, nasljedjivanje štednih knjižica, djačka štednja, pokretljivost uloga, iseljenički ulozi, propaganda štednje ... str. 41.—91.). — III. dio radi o čekovnom prometu (pojam poštanskoga čekovnoga prometa, decentralizacija ili centralizacija, zakonske odredbe o čekovnom prometu, kamata na čekovne račune, jamstvo poštanske štedionice u čekovnom prometu, zakonske odredbe o čeku, kako se obavlja čekovni promet, inkaso poslovi preko poštanske štedionice, pristojbe na čekovni promet, promet putem prenosa — virement, clearing — , žiro promet, strujanje novca kod pošta, medjunarodni uputnički promet, medjunarodni čekovni i virmanski promet — indirektan, direktan, bankarske veze poštanske štedionice s inostranstvom — str. 92.—168.). — IV. dio radi o kreditnoj funkciji poštanske štedionice (načela za plasmane poštanskih štedionica, zakonske odredbe o upotrebi kapitala, pravilnik o plodonosnom ulaganju suvišne gotovine, likvidnost poštanske štedionice, njezina gotovina itd. — str. 169.—216.). — V. dio govori o gazdinstvu poštanske štedionice (rezervni fond, rentabilitet pošt. štadionice, naplata poštanskih usluga, kalkulacija troškova itd. — str. 217.—234.). — VI. dio radi o osiguranju preko pošt. štedionice (str. 235.—238.). — VII. dio: zaključak, u kojem se navodi, da je dosadašnje poslovanje pošt. štedionice dokazom, da je državno posredovanje u privrednom životu, naročito u saobraćaju potrebno i korisno, pa da valja državno posredovanje protegnuti na pojedine privredne grane, jer to vodi k ozdravljenju oboljele privrede (str. 239.—240.). — Iz ove se knjige vidi, kako je poštanska štedionica morala svladavati mnoge teškoće, dok se je uzdigla do sadašnjega stepena, te da ona, osnovana na dobrim temeljima, može postati gorostasan organizam. — Poštanska štedionica — kaže pisac — ima velik socijalni, ekonomski i financijski značaj: prikuplja mnogobrojne sitne uštednje iz najširih slojeva naroda, vodi narod k štednji, olakšava plaćanja pomoću čeka, ulaže plodonosno velike kapitale, potpomaže državnu vjeresiju i donosi državi znatan čist prihod. — Ovo je djelo odobrila ekonomsko-komercijalna visoka škola u Zagrebu kao doktorsku disertaciju, a srpska kralj. akademija nauka u Beogradu nagradila ga je u natječaju

Digitized by Google

za najbolji opis iz područja ekonomskoga, financijskoga i političkoga. — Knjiga je pisana laganim stilom, rapumljivo i pregledno; providjena je sa raznim tablicama i grafikonima; pruža prema gore navedenom sadržaju doista obilnu uputu o poštanskoj štedionici i njezinu poslovanju, pa se sama svojom valjanošću preporučuje svakomu, koji iole želi upute o toj uredbi. Vanjština knjige je prijatna; tiskana je na finom papiru cijena je: ukusno broširanoj D 30, vezanoj u platnenom vezu sa zlatnim napisom D 45, dobiva se u boljim knjižarama i kod pisca, Zagreb, Smičiklasova ulica 24.

Dr HÖNIGSBERG LAV: OSNOVNI PROPISI SUDSKOG KRIVIČNOG POSTUPKA. 402 stranice. — Naklada knjižare Kugli u Zagrebu, Zagreb 1934. — Poslije tumača krivičnome postupniku izdao je dr. Hönigsberg eto i njegov sistem. Djelo je namijenio u prvome redu slušačima pravnoga fakulteta, kojima — u Zagrebu — i predaje tu materiju, a onda i praktičnim pravnicima. Knjiga može naročito dobro poslužiti kao pomoć kod pripravljanja za sudački i odvjetnički ispit.

BREBERINA M. STEVAN I Dr ILIĆ IVAN: KRIVIČNI ZAKONIK ZA KRALJEVINU JUGOSLAVIJU od 27. I. 1929. sa izmjenama i dopunama iz zakona od 9. listopada 1931. te rješidbama stola sedmorice kao kasacionog suda u Zagrebu. Ova knjiga ima dvije prednosti. Prva je, što nas lišava potrebe, da usporedjujemo prvo izdanje krivičnog zakona s njegovom novelom i onda kombiniramo novi tekst. Sad nam je taj novi izmijenjeni tekst dan u ovoj knjizi cjelovito. Druga je prednost, da nas upućuje, kako je sudska praksa shvatila pojedine propise krivičnog zakona. Ona će, dakle, mnogog praktičnog pravnika očuvati od neispravnog tumačenja zakona ili bar od onakvog, koje praksa ne bi uvažila. Knjiga, ukusno opremljena, izašla i štampana kod »Tipografije«, uvezana stoji D 60.

Dr. ČULINOVIĆ FERDO: ŽENA U NAŠEM KRIVIČNOM PRAVU. Pisac baveći se raznim područjima prava, odabrao je u ovoj knjizi kao predmet proučavanja ženu sa gledišta krivičnoga prava. Na temelju vrlo bogate, u uvodu navedene literature pisac, na zgodan način prikazujući položaj žene u našem krivičnom pravu, dolazi do zaključka, da je njezin položaj po novome kaznenom zakonu za nju ipak povoljniji nego po starom kaznenom zakonu. — Knjiga je štampana latinicom u Beogradu, ima 120 stranica, a stoji D 20.

Dr. NIKITOVIĆ M. ČASLAV: ZANATSTVO JUŽNE SRBIJE. — U ovoj knjizi je pisac prikazao stanje zanatstva u Vardarskoj banovini i rad zanatske komore u Skoplju u godini 1933. Iz ovog se prikaza vidi, da je spomenuta komora mnogo nastojala oko podizanja zanatstva u tom najjužnijem kraju naše države.

Dr. PRŽIĆ M. ILIJA: IZDAVANJE KRIVACA U MEDJUNARODNOM PRAVU (l' extradition en droit international), Beograd. Posebni otisak iz »Arhiva za pravne i društvene nauke«, Beograd 1934.

UGOVORI PO PRISTANKU (Formularni ugovori). To je doktorska dizertacija dra. Borislava T. Blagojevića. U njoj pisac raspravlja — kako sam naslov kaže — o t. zv. contrats d' adhesion ili Unterwerfungsverträge ili Adhesionsverträge. Rasprava daje dobar pregled dosadašnjih posljedaka pravne nauke o tom razmjerno novome pitanju.

CAVALIERI CELSO: PRAVO NUŽNOG PROLAZA. Otisnuto u posebnoj brošuri od 50 stranica iz »Spomenice« sveuč. prof. Maurovića. Pisac resumira teoriju i praksu o pravu nužnog prolaza, zagovarajući novu kodifikaciju na temelju hrvatskoga zakona o nužnim prolazima, za koji drži, da bi ga trebalo tek malo ispraviti. Jedan od tih popravaka jest, da se rješavanje sporova o nužnim prolazima stavi u nadležnost redovitih sudova.

Dr. VESEL JOSIP: O VALORIZACIJI U KRIVIČNOM PRAVU. Izvadak iz Maurovićeve »Spomenice«.

ZAKON O VANPARNIČNOM POSTUPKU sa uvodnim zakonom za zakon vanparničnom postupku. Beograd 1934. (Gojko Niketić: Zbirka zakona, sv. 227).

GORŠIĆ FRANJA: Komentar gradjanskog parničnog postupka sa uvodnim zakonom. Beograd 1933. — Knjiga I. (Uvodni zakon i §§ 1. do 320. zakonika o sudskom postupku u gradjanskim parnicama); Knjiga II. (§§ 321. do 696. zakonika).

Digitized by Google

Dr. FRANJA GORŠIĆ i EDUARD PAJNIĆ: NOVI GRADJANSKI PARNIČNI POSTUPAK U PRAKSI, sa obrascima, Beograd 1935., izdanje Gece Kona. Str. I—XV. i 1—423. (ćirilicom). Sadržaj je knjige: negatorna parnica, obezbjedjivanje dokaza, parnica zbog mane na stoci, parnica zbog smetanja posjeda, spor oko radničke najamnine, konfesorna parnica, medjuprijedlog za utvrdjenje u maličnoj parnici, parnica za izlučenje od izvršenja, tužbe za pobijanje, parnica pred sucem pojedincem zbornoga suda, hipotekarna tužba, svojinska tužba sa privremenom naredbom, tužba za otštetu zbog tjelesne povrede učinjene motornim vozilom, spajanje više parnica za zajedničku raspravu, tužba za obnovljenje podnijeta prizivnom sudu, mjenična parnica, parnica na osnovu porabnoga ugovora, razne tužbe. Ovoj, u svakom pogledu izvornoj, knjizi, pripadao bi po mišljenju pisaca još neprihvaćen tehnički naziv »Praktična nauka o gradjanskoj parnici«. Nadajući se, da će se već netko naći, koji će ovu knjigu potanje razmotriti i ocijeniti, mi smo ju samo letimično pregledali i pri tom ipak stekli uvjerenje, da će ona u praksi dobro služiti, pa da zaslužuje, da bude preporučena.

LAUN RODOLPHE: La démocratie. Essai sociologique, juridique et de politique morale. Paris 1933.

KADLEC KAREL: Introduction a l'étude comparative de l'historie du droit public des peuples slaves. Paris 1933.

HAURIOU MAURICE: Précis de droit administratif et de droit public. 12-e édition revue et mise au contrant par André Hauriou. Paris 1933.

Aux sources du droit. Le pouvoir, l'ordre et la liberté: Suplement. Les Idées et les Livres. Paris, s. a.

ROLLAND LOUIS: Précis de droit administratif. 5-e edition. Paris 1934

DESLANDRES MAURICE: Histoire constitutionnelle de la France de 1789 a 1870. Paris 1932. — Tome: I. De la fin de l'ancien régime a la chute de l'Empire (1789—1815). Tome: II. De la chute de l'Empire a l'avenement de la troisième république. (1815—1870).

BATTELLI MAURICE: Les institutions de démocratie directe en droit suisse et comparé moderne. Préface de M. B. Mirkine-Guetzévich. Paris 1932.

ANGELESCO CONSTANTIN: La consultation directe du peuple, en dehors de l'election, d'après la constitution de Weimar. Paris 1933.

LAVERGNE BERNARD: Le gouvernement des democraties modernes. La nécessité du double suffrage universel: suffrage individuel et suffrage social. Paris 1933. Tome I, II,

MIRKINE.GUETZÉVICH: La vie juridique des peuples. Bibliothèque de droit contemporain. — Tome III: France. Tome IV: Roumanie. Tome V. Espagne. — Droit constitutionel international. Paris 1933.

GORDON EZEKIEL: Les nouvelles constitutions européennes et le role du chef de l'Etat. Paris s. a.

TOULEMON ANDRÈ: Le suffrage familial ou suffrage universel intégral. Le vote des fermes. Préface de M. Georges Pernot. Paris 1933.

BARTHÉLEMY JOSEPH: Essai sur le travail parlamentaire et le système des commissions. Paris 1934.

BONNARD ROGER: Précis élementaire de droit public 3-a edition. Paris 1934.

Le controle juridictionnel de l'administration, Etude de droit administratif compare. Paris 1934.

MÉLANGES R. CARRÉ DE MALBERG. Paris 1933.

BARTHÉLEMY H.: Traité élémentaire de droit administratif. 13-e édition. Paris 1933.

LA PRADELLE: Causes celèbres du droit des gens. Le reforme Yougoslave devant la justice internationale. Paris 1930.

DONNEDIEU DE VABRES H.: La Justice penale d'aujourd'hui. Paris 1929.

REUTERSKIÖLD. C. A.: Rechtskontrolle im Staat nach schwedischen Staats- und Verwaltungsrecht. Königsberg Pr. 1931.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google